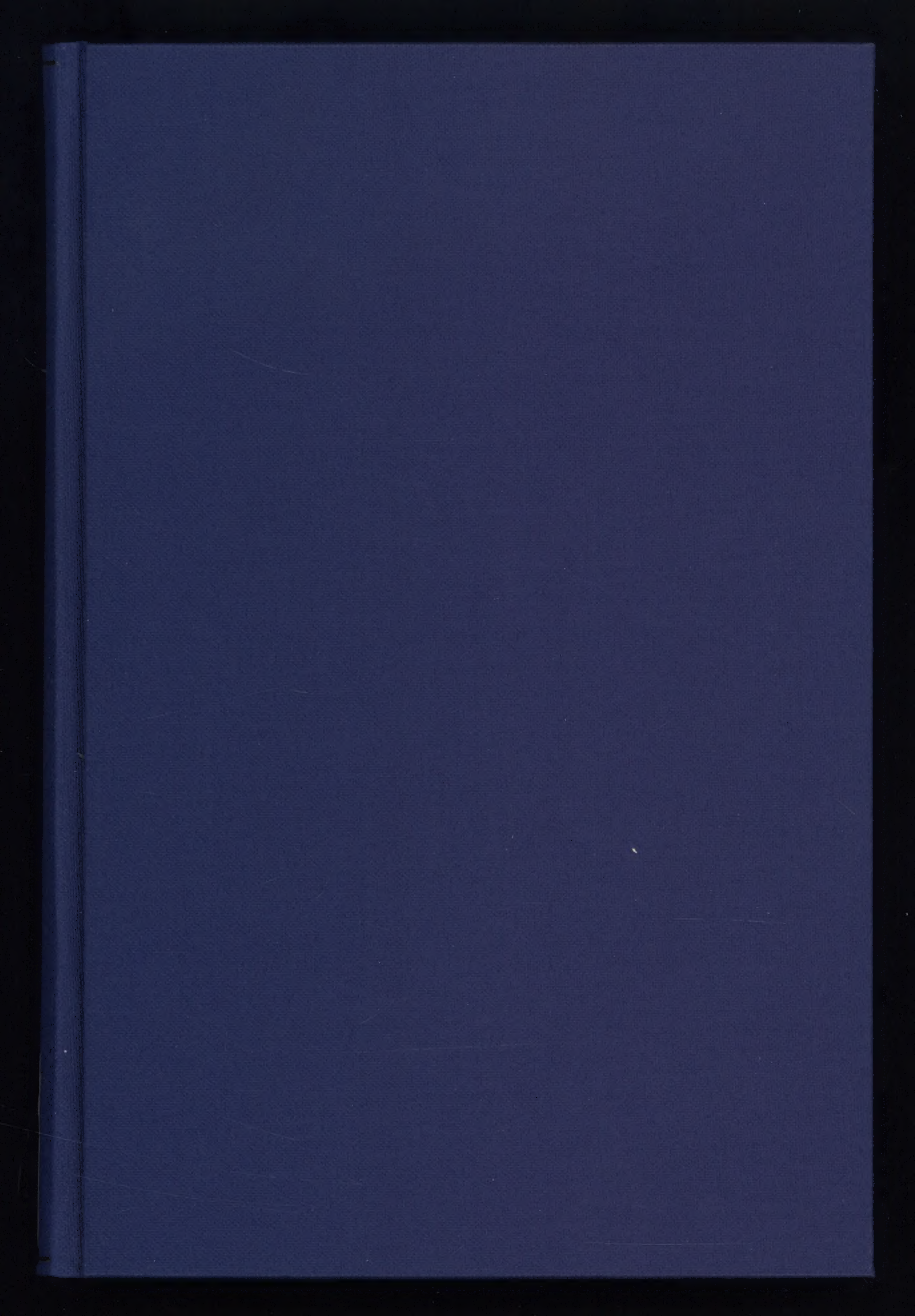
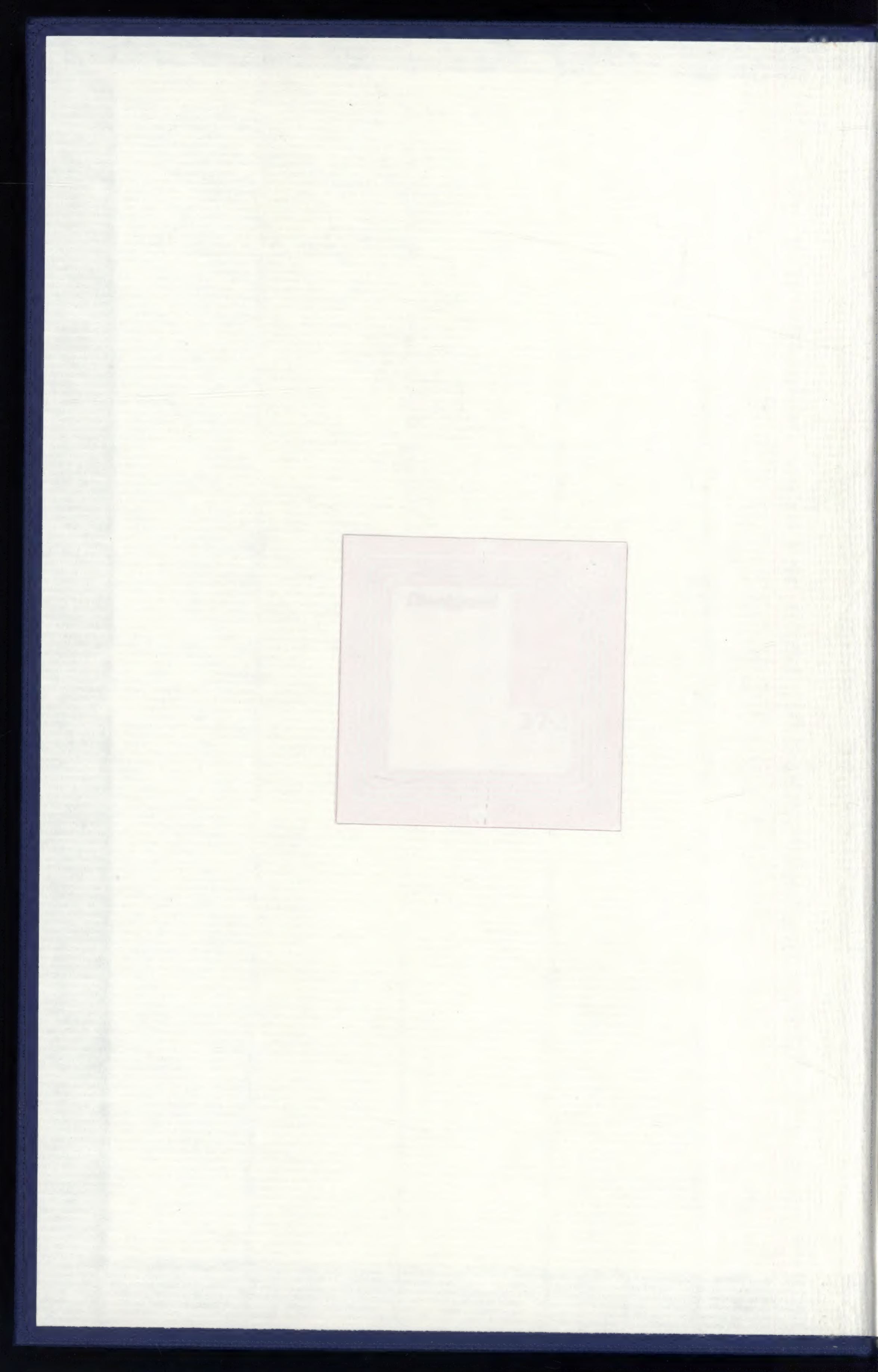

ČASOPIS
MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOŘI :

VINCENC BRANDL. — FRANT. BARTOŠ.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI :

FRANT. A. SLAVÍK — DR. FRANT. KAMENÍČEK.

ROČNÍK DVACÁTÝ.

V BRNĚ 1896.

TISKEM MORAVSKÉ AKC. KNIHTISKÁRNY. — NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Obsah XX. ročníku.

A. Články.

B. Umělecké a vědecké zprávy.

Zd. V. Tobolka: Jest Jan Kanaparius nebo Radim autorem života sv. Vojtěcha? I. str. 62—66. — Kdy bylo „Krátké sebránie z kronik českých k výstraze věrných Čechóv“ složeno? II. str. 152—153. — Byl Jiří z Poděbrad přítomen bitvě u Lipan? III. str. 260—261.

J. Tvarůžek: Zaniklá osada Otěchleby. III. str. 256-260.

C. Literatura:

Rud. Dvořák: Julius Lippert: Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. I. sv. II. str. 171—179. — III. str. 271—277. — M. Bobrzyński: Přehled dějin polských. Přel. Jaroslav Bidlo. III. str. 268—270.

Fr. Kameníček Dr.: Zikmund Winter: Život církevní v Čechách. Kulturně hist. obraz z XV. a XVI. stol. I. str. 68—69. — JUDr. Martin Kříž: O diluvialní fauně hledíc ku člověku diluvialnímu i alluvialnímu. I. str. 70-71. — Maxmilian Klar: Reliev markrabství Moravského a vévodství Slezského. I. str. 77—78. — Národopisný sborník okresu Hořického. II. str. 179—180. — Moric Grolig ml.: Die Geschichtsliteratur von Maehren und Oesterreich-Schlesien des Jahres 1894. (V Jastrowových Jahresberichte) II. str. 181. J. Braniš: Katechismus dějin umění. II. str. 184. — Vinc. Brandl; Libri citationum et sententiarum, seu knihy půhonné a nálezové. Tomus VI. III. str. 267—268. — Dr. B. Bretholz: Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645. — Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. III. str. 277—278. — JUDr. Jaromír Čelakovský: Soud komorní za krále Vladislava II. IV. str. 343—345. — I. L. Červinka: Pravěká hradiska na Moravě. IV. str. 347. — Museum Francisceum. Annales. Vydává Františkovo museum v Brně. IV. str. 352—354. — Dr. Moric Grolig st.: Martin Johann Weidlich und seine Chronik der Stadt Maehrisch Trübau. IV. str. 354-355.

J. Kapras: Dr. Fr. Krejčí: Element psychologický. III. str. 261—265.

Fr. Nerad: Em. Fajt: Kavkaz, jeho přírodní krásy, poměry národohospodářské, národopis a místopis. I. str. 69—70. — Jan Řežábek: Zeměpis hospodářský I. Jižní pevniny. I. str. 71—73. — Fr. Klement: Palestyna. IV. str. 347-349.

Fr. Jar. Rypáček: Rozhled po školních programmech r. 1895. I. str. 73—77. — Dr. Jos. Pekař: Dějiny Valdštejnského spiknutí (1630-1634). II. str. 163—166. — Český časopis historický. (Red. Dr. J. Goll a Dr. Ant. Rezek.) II. str. 181—184. — Český lid. (Red. Dr. Č. Zíbrt.) III. str. 265—267. — Ferd. Menčík: Příspěvky k dějinám českého divadla. IV. str. 345-347. — Časopis Musea království Českého. Ročník LXIX. IV. str. 349—352.

Fr. Aug. Slavík st.: Jaroslav Vlček: Dějiny literatury české. I. str. 66—67. — J. Beringer a J. Janoušek: Město a panství Dačice. I. str. 67 68.

Fr. Slavík ml.: Práce o přírodních poměrech Moravy v Rozpravách České Akademie. II. str. 166—171.

D. Nová díla a časopisy:

I. str. 78—80. — III. str. 278—280. IV. str. 355—356.

E. Zpráva o činnosti Matice moravské za r. 1895.

Účty Matice moravské za rok 1895. II. str. 185—188.

F. Seznam nových členů Matice moravské:

I. str. 80. — III. str. 280.

K historii moravských nářečí.

Napsal Theodor Vodička.

Nesnadná to věc, ale do jisté míry ne nemožná, psáti historii moravských nářečí. Nesnadná proto, že nemáme z minulých věkův čistě dialekticky psaných památek, ale možná přece, protože srovnáváním nynějšího stavu nářečí moravských, k jehož důkladnému poznání nám pomohli Prasek, Neoral, Bartocha, Hošek a obzvláště Bartoš svou souhrnnou Dialektologií, s tím, co kdy domácím písařům moravským chtícím psáti řečí spisovnou proklouzlo dialektického, lze stanoviti, která nynější zvláštnosť dialektická, uchylující se od spisovné řeči té doby, ze které je památka vyčerpávaná, už v té době vládla. Že máme literarní díla dialekticky zabarvená, na př. legendu o svaté Kateřině, ví se už dávno; ale tato díla k účelu dialektické historiografie málo se hodí, protože obyčejně nevíme ani určitě rok, nebo jen desítiletí, kdy památka psána, ani místo, kde psána, ani odkud pocházel písař nebo skladatel, jako víme aspoň o dosud nevydaném Marko Polově Millionu, že byl psán v Letovicích. Mimo to máme literarní díla obyčejně v opise několikátém všelijak měněném. Mnohem lépe se k tomu hodí obecní (městské) knihy pamětní, pozemkové, účtové, cechovní a pod., kde při každém zápise máme datum času i místa a předpokládati můžeme, že písař byl domácí nebo zdomácnělý.

Pravda, takových písemností je málo tiskem vydáno a to ne vždy diplomaticky věrně, a ne každý má příležitost dostati do rukou originály anebo větší počet jich, aby mohl sestaviti sám jediný něco jen poněkud důkladnějšího. Proto tato moje

stať budiž pokládána toliko za vyzvání jiných v lepších okolnostech postavených ku pokračování v díle. Nenáhlým snášením materiálu po částech přece nabudeme jakého takého obrazu moravských nářečí v minulosti, ač ovšem nikdy úplně jasného.
Až z takovýchto pramenův budeme míti nějakou historii dialektův, pak snad budeme moci něco správnějšího říci i o literarních památkách dialektických, než mohl Jos. Jireček ve své velmi pilné rozpravě: O zvláštnostech češtiny ve starých rukop. mor. V Praze 1887.

Doklady, které níže podávám, jsou vše vzaty z otiskův; za shodnost jich s originály nech ručí otiskovatelé. Nejsou všecky zvláštnostmi toho nebo onoho nářečí, než některé chtí toliko konstatovati to neb ono v jistém nářečí pro jistou dobu. Ani celý citát nebo celé slovo nechce býti dokladem dialektickým, než jen ta stránka na něm, kterou vytýkám.

A. Hláskosloví

I. nářečí valašského:

1. **ja** zastupuje dávné ę: týž úřad ujali (M.*) 1624, D. 193), komuž by co ujato bylo (M. 1659 D. 216), sňatý dolů byl (M. 1726 D. 148), do slávy své rač přijati**). (Krásno 1708 Doml. 141).

2. **aj** přehlášeno.
tejný (M. 1658 Č M M V 84).
hejný (M. 1635 zp. II 16, 1658 Č M M V 85).
Hejný (Krhová u M. 1668 D. 227).

---

*) Skratky znamenají: M. číslo, D. číslo = Valašské Meziříčí, rok napsání dokladu, Domluvil Paměti města Val. Meziříčí a městečka Krásna, Brno 1877, stránka. — Č M M s římskou a arab. číslicí = Časopis Matice Morav. ročník, stránka. — zp. I = Zpráva gymn. Valašsko-Meziříčského 1889. zp. II = Zpráva gymn. Val. Meziříčského 1891.

**) Aby přijati bylo staré a ne novotvar, musilo by prý (Gebauer). zníti přijáti, a hle v Příborsku, kde jináč délek neznají, podle Bart. Dial. 97 vyslovují dlouze toliko přijáli, vzáť, žáť, ťáť, začáť, ṕáť — tedy samé ę-kmeny. Rovněž tak dlouze na Karlovicku a Rožnovsku: žáť, sťáť, začáť, napáť, jáť (Bart. Dial. 61) i v různořečí starojickém (Bart. Dial. 85) zajáť atd. Krásenští napsať přijáti nemohli, protože všecko krátí, i svému městečku říkají Krasno; v nářečí dolnobečevském není přijáti, protože v inf. sloves otevřených kmene jednoslabičného z pravidla bývá *a* místo *á* (Bartocha Lfil. 1891 str. 444). Žádá tedy Geb. něco, co dílem jest, jako vzácná výjimka, dílem býti nemůže — podle pravidel kvantitování toho kterého nářečí.

3. **e** na místě **i**:
Mezeříčí (M. 1565 D 234, 1576 D. 88).
ě nezúženo v **í**:
Mezirziecz (M. 1392 zp. II 19)
Strzietess (Střietež, M. 1392 zp. II 19)
s tou výměnkou (M. 1588 D. 92)
zúženo:
namistě vši obce (Krásno 1611 zp. I 26, M. 1579 zp. I 29).
e nezúženo v **í**:
do vesek (Rožnov 1507 zp. II 13)
klemperství (M. 1699 Č M M V 94)
klemperský (ib).
ě vysuto a tím **r** samohláskové:
vrtel (M. 1658 Č M M V 89), měřic a vrtlův (ib).
Vokalizování předložek:
z Zubřího (Rožnov 1462 zp. II 11)
s zahradami (Rožn. 1507 zp. II 13)
v středu (M. 1565 D. 234)
beze všechné zbraně (M. 1746 D. 156)

4. **i** vysuto:
Mezříčí (M. 1658 Č M M V 99, 91), mezřický (M. 1658 Č M M V 90, 91, 92; 1699 ib. 93, 94, 95).

5. **o** zachováno nezdloužené v **ó** a nerozšířené v **uo**:
dána mu lhota ode všech robot (Krhová 1668 Doml. 227).
o nezměněno v **u**:
ostrožnik (M. 1658 Č M M V 90).
a namístě **o**:
teprva (M. 1699 Č M M V 93).

6. **u** nezměněno:
smluva (Krásno 1611 zp. I 26).
služiti (M. 1579 zp. I 29).

7. **r** nepřešlo v **ř**:
drev nevyrubovali (M 1658 Č M M V 85).
r přešlo v **ř**:
uhlí bez skřidlu (sic!) nositi (t. j. nepřiklopené M. 1563 D. 79).
r vysuto:
jarmak (M. 1658 Č M M V 85, 87, 89, 90, 91; 1699 Č M M V 92).
tarmak (M. 1658 Č M M V 87).

8. **d** odsuto:
patnast (M. 1596 zp. I 30),
céra (M 1699 Č M M V 93) o mistrovej céře (ib. 92).
d vsuto:
uzdrzi (Rožnov 1446 zp. I 7; 1502 zp. I 10).
t vsuto:
Krastensky (Krásno 1555 zp. I 27).
t na místě **c**:
tihelna (M. 1746 D. 156). Toto t není zůstatek z lat. tegula, nýbrž vyslovovávalo se cihla s měkkým c, a toto jako každé jiné ć přešlo v ť; srv. tísař, pak žluť (tu bývalo ć m. č).
9. sč zachováno:
nesčastnu přihodu (Krásno 1611 zp. I 26).

II. různořečí starojického:

1. **ú** se nemění:
s dobrú a svobodnú vůlí (Jič. 1455 zp. I 8), ginich sussed (píše pán z Cimburka 1485 v St. Jičíně, Doml. 232), nyzadnu wieczi (ib).
2. Vokalizace předložek:
przed mne (ib. 231), przede mnu (ib), we stwrtek (ib. 232).
3. šč nezměněno:
zwlassczni (1465 Jič. D. 231).
št místo **čt**:
we stwrtek (ib. 232).

III. nářečí hanáckého:

2. **aj** nepřehlášeno:
prodaj (imper. Loučany 1525 Č M M X 163),
k prodaji (Olomúc 1484 Č M M V 80),
po prodaji (Louč. 1573 Č Ol 43, 105),
prodaj (Přerov 1672 Doml. 133),
najlépe (Louč. 1515 Č M M X 166).
aj přehlášeno v **ej**:
hegneymi našimi (Prostějov 1536 zp. I 12).
2. **a** dlouženo:
vdání (Louč. 1573 Č Ol 43, 105).

3. é zúženo v ý (í):
v nemaly dluhy (Louč. 1573 Č Ol 42, 71), s vůlí přátel svéch a tolikýž bratra (ib. 72), za dobry a poctivy ledi (Louč. 1629 Č Ol 42, 71), svatyho, Spurnyho, jistyho, Plachyho, nic zlyho, všecko dobry, pro všecky svaty (ib), obci Lúčanský (Louč. 1652 Č Ol 43, 105), ouřadu Loučanskýmu (Louč. 1573 Č Ol 42, 71), panství Mezřický a Rožnovský (páni z Žerotína 1672 zp. I 24).

ie zúženo v í:
na geho misto (locum, Vok z Sovincé 1442 zp. I, 6), namistie našem (Prost. 1536 zp. I 11).

Často v příčestí trpném ín místo ěn (ien):
(už v Ev. Ol. z r. 1421 skoro vždy tak) hledíno (Louč. 1525 Č M M X 164), vědíno (ib 165), má jí toho příno býti (ib), připovědíni nejsú (ib), trpín (ib. 166), vypovědín (ib), trpíno (ib).

Nezúženo v í:
toto sobie wymieniugj (Bern. z Žerotína 1576 zp. I 16).

4. s ej odsuto j, za to e zdlouženo:
zdéšich sousèd (Louč. 1629 Č Ol 42, 71),
ponéprv (Bolelouc 1823*) Č Ol 46, 76).

5. e ztvrdlé z ě:
v nekterém (Louč. 1596 Č Ol 42, 71), nekdo (ib).

6. ý přešlo v é (bez pochyby skrze ej), y i, i, v e (nejčastěji po c, č, s, š, z, ž, ř, l):

v předponě vy: lidem vejstupným (Louč. 1525 Č M M X 165), vejpověď (Louč 1573 Č Ol 42, 71), vejřek (= výpověď, Louč. 1629 Č Ol 42, 71), vejtah (Louč. 1653, Č Ol 43, 106), vejtahy (Louč. 1666 ib), s weysadami dole psaneymi (Prost. 1536 zp. I 11);

v kmenech: mleyn diediczney (Prost. 1536 zp. I 11), rozvedeni bejti (Louč. 1573 Č Ol 43 105), begti uloziena (Prost. 1536 zp. I 11), beywal (ib 12), weyše (ib);

v koncovkách: prawey diedicz (Prost. 1536 zp. I 11), hodné odpros (Louč. 1629 Č Ol 42, 71), odpros takové (ib)

*) Nevyhýbám se ani dokladům s počátku tohoto století, protože i takové jsou důležity pro historii dialektův. Neboť za posledních padesát let působením školy, knih a zvláště novin dialektické zvláštnosti úžasně mizejí. Od mladých lidí uslyšíš divnou směs dialektu, řeči spisovné, ba i pragismův (z novin).

dotčené Pavel (Lonč. 1573 Č Ol 42, 71), Matějem Lysém (ib) Krystynem Hazukovém (ib), Benediktem Jemnickém (ib), ktereymž (instr. Prost. 1536 zp. I 11), sweym nakladem (ib), dobreym a zdraweym rozmyslem meym (Jan z Žerotína 1607 zp. I 5) osob svrchu psanéch (Louč. 1629 Č Ol 42, 71), let předešléch (Louč. 1573 Č Ol 42, 71), dítek s ní splozenéch svéch (ib), přátel svéch (ib 72), strejce dětí svéch (ib), od jinéch (Louč. 1573 Č Ol 43, 105), dítkám svém (ib), dobrémi lidmi (Louč. 1629 Č Ol 42, 71), hejneymi našimi (Prost. 1536 zp. I 12);

náčení (Prost. 1483 Č M M III 36, Olomúc 1484 Č M M V 76, 80), našem rybářom (Bolelouc Č Ol 46, 76), pře našé domluvě na trávnike (ib), pře tem obědě za dva máze vina (ib), za štere tisice tihel po třech renskéch od tisica (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 75), jak sme dělale mostek, tak sem dal obce pul bečke piva (ib 76), jak sme bele s Hrdiborskéma ponéprv na véchodě na sv. Juři, tak sem dal obce jedno vědro (ib), bele odpustke (ib), za poctivy ledi (Louč. 1629 Č Ol 42, 71), jinši dobry ledi (ib), koléke (kolíky, Bolelouc Č Ol 46, 76), doložel sem (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 76), na te penize (ib), hoferské dáňke (ib), od husí sépke, pře husí sépce (Bolelouc 1771 Č Ol 46, 76), dvě páre kuřat (Bolelouc).

7. Z ó je **uo**, **ů**:

duolepsaný (Louč. 1525 Č M M X 163), do chlévuo (ib 164), proti vuoli (ib), swuoj (Prost. 1536 zp. I. 12), spuosob (ib), duom Kuchařuo, Kořistkuo, Witkuo (Tovačov 1546 zp I 14), s vůlí přátel (Louč. 1573 Č Ol 42, 72), pul bečke (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 76).

8. **u** změněno v **o** a **ú** v **ó**; průchodním stadiem od ú k ó bylo asi **ou**:

Už v Comest. Hist. schol. (rkp. v 3. čtvrti XV. století) čteme oml**o**va 107a, o b**o**duczie potopie 10a, hl**o**boky 246a, pak v Ev. Ol. 247a rolí hrnczzyrzskow.

ouřadu Loučanskýmu (Louč. 1573 Č Ol 42, 71). Jest-li v originále tak psáno? prvé sou byli (ib 43, 105), na outratě (ib), s Annou manželkou svou (ib), od obou stran (ib), Zatloukal (Louč. 1671, Č Ol 43, 106), na vroubek (Louč. 1679 ib), tem

sousedom (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 76), nad rzekau Beczwau (Tovačov 1546 zp. I 13).*)

u nezměněno v **o**:
Jura (Louč. 1629 Č Ol 42, 71), na sv. Juři (Bolelouc 1823, Č Ol 46, 76).

u nepřehlášeno v **i**:
od šťuk (Olom. 1484 Č M M V 80).

9. Vokalizování předložek:
z sweym wlastnim (Vok z Sovince 1442 zp. I 6), z swey dobrey wuole (Bern. z Žerotína 1588 zp. I 17), z strany (Louč. 1573 Č Ol 42, 71), (s) strany (Louč. 1629 ib), ku pánu (Louč. 1573 Č Ol 42, 71).

10. **v** hiatové:
z vosla (Prost. 1483 Č M M III 36), z vořechů (ib), byl vodešel a v tom odjití (Louč. 1573 Č Ol 42, 71).

11. **r** samohláskové:
vrtlův (věrtelů, Olom. 1484 Č M M V 76).

12. **n** vsuto:
wynimagicze (Vok z Sovince 1442 zp. I 5),

13. **d** vysuto v číslovkách -ást:
patnaste (Vok z Sovince 1442 zp. I 6), dvanást, šestnást (Bolelouc Č Ol 46, 76),

d nevysuto:
o myslivosti sedlskej (Louč. 1525 Č M M X 164),

d vsuto:
uzdrzj (Prost. 1536 zp. I 11, Tovačov 1546 zp. I 13),

d místo **rk**:
pudmistr (Bolelouc Č Ol 46, 76).

14. **j** místo **g**:
z těchto rejster (Louč. 1653 Č Ol 43, 106),

k místo **g**:
krunt (Louč. 1573 Č Ol 43, 105), ale častěji grunt.

15. **s** nevysuto:
šestdesáte (Prost. 1536 zp. I 12),

št místo **čt**:
ze štvera jehňat (Louč. Olom. 1525 Č M M X 167),

---

*) K bývalému **au** zase poukazuje nynější krumlovské **å**, znějící mezi **á** a **ó**, na př. såd, kåsat. (Bart. Dial. II. 205.)

štyry kopy (Prost. 1536 zp. I 12), štyrydceti věder (Jetř. z Žerotína 1612 zp. I 21),

č zůstalo:

nebožčik (Louč. 1550 Č Ol 43, 105).

Zajímavé je měkké ć m. nynějšího ť. V nemalém počtu literarných památek setkáváme se s ním, i byly rozpaky, kterému nářečí je připsati, když nyní se vyslovuje ć toliko v nářečí lašském (tak nazývaném od Bartoše) a hrozenkovském podřečí slovenském. Že by z těch zákoutí bylo pošlo tolik písařův, nikterak se nepodobalo pravdě. Teprve z listin a zápisek datovaných podle místa a času dovídáme se, na jak rozsáhlém poli vyslovovalo se ć.

De Czeczeczycz (1375 Brandl Libri cit. I 4) nyní Těšetice u Olomouce, Mageczin (1375 Brandl I, 45) nyní Majetín, Macieyko (1382, I, 74). Že toto ć zněním mnoho se nelišilo od ť, vysvítá z psaní Teczeczicz (1374, I, 31). Toto ć máme i v Ev. Ol., psaném 1421 pro jeptišky Olomoucké, na př. Statczyczy (Exod. 12, 4).

Jdeme-li z Olomouce přes Malou Hanu k Letovicům, slyšíme z překladu Marko Polova Millionu tam na počátku XV. věku psaného procziczichu (procítichu 23), wraticzi sě chtěchu (5), sprosticzi (10), zamuczil sě (72²), dwe scze (dvě stě 9²). Že písař skutečně ć vyslovoval, dokazují omyly ve psaní poraztie (porážčě 40²), střieti (střieci 102), zawrti (zavrci 9²). Jireček O zvláštnostech atd. str. 21.

Ještě dále na západ z Mor. Žďáru slyšíme zsiczy (žíti 1407), woraczy, woziczy, hagiczy (orati, voziti, hájiti 1462 Č M M VII 145). Tyto záznamy, jsouce od sebe více než 50 let, pocházejí od zapisovatelů dvou, i byla by divná náhoda, aby oba se byli přistěhovali z krajin, kde se vyslovovalo ć. Domníváme se tedy, že i ve Žďáře bylo to vyslovování domácí.

Že kolem Evančic říkalo se ć (dáci) místo ť a naopak mylně ť místo c ve slovech těsta, tísař, tihla, všemohoutí atd., víme od Blahoslava (kolem r. 1571). Přechod tvrdého c nebo č v ť mohl se státi jen skrze prostředkující ć; pročež můžeme s velkou jistotou tvrditi, že, kde nyní říká se tihla, tisař, žluť, tam že bývalo ć. O valašském tihla jsem se už zmínil; Bartoš Dial. 64 uvádí i tísař a žluť, v starojickém různořečí konstatuje

žúlť (Dial. 85), a v dolském nářečí Dial. 52 žluť. Z Velehradu k r. 1202 připomíná se civis Velegradensis Milosc t. j. Milhosc (Boček Cod. dipl. Mor. II str. 13). Bohemář, psaný od Martina ze Strážnice, má též c místo ť: rwkowyecz 233 Listy fil. XIX. str. 388, czychi descz (Boh. v. 38) a j. zlut fel (Boh. v. 251) ale zzemyezlucz centaurea.

Zbývá tedy ze vší Moravy takořka jen jihozápadní kout, kde by se ć nebylo vyslovovalo.*) Žel, že nevíme, odkud pocházel písař Řádu korunování krále českého a řádu na požehnání královė, vydaného v Praze 1878 Jos. Emlerem ve Spisech cís. Karla IV. Tam nacházíme ć místo ť přehojně**).

---

*) P. S. Nyní po vyjití II. dílu Bartošovy Dial. nabývá ta věc netušeného světla. Zbytky a stopy bývalého ć jsou i v nynějších nářečích mor. nad očekávání hojné. Dosud mluví se v imper. zaplac — zaplacte, mlac — mlacte, neplec — neplecte (v podřečí blansko-klobouckém str. 166), plac — placme — placte, vrac, mlac, vemec (v podřečí tišnovském, str. 186), mlac — mlacte, vrac — vracte (v Semětěchách, Martinkové a dále za Třebíčem, 208), vrac — vracte, zaplac — zaplacte (v Černovicích, v Doubravníku, 233, 239), vrac — vracte, plac — placte, svěc — svěcte, vobrac — vobracte (v podřečí žďársko-bystřickém, 249), plac, vrac, chyc, mlac — mlacte, vracte, chycte (v podřečí jemnickém 268, 269). Při takovém stavu věci je c ve chcet, chcél, (166), chcet, chcél, chcíval (186), chcet, chcé, chceja, chcél (196), chcet v. chcíť, chcel, chcé (208) původní a ne analogií sem vniklé z indikativu. V jednotlivých slovech: ac (v podřečí blansko-klobouckém 166), scinka (v Dačicko-Třešťsku 278), ač (na Zábřežsku 129), krčica (na Tišnovsku 186). Na konec máme v instr. subst. -osť místo šć hustší sykavky šč: radoščó, chetroščó (v Drahansku 101), zloščó, chetroščó (v Letovsku 105), zloščó, chetroščó, radoščó (Palonín, Borotín 112, 116), radoščó złoščó, chytroščó (v Zábřežsku 129, 135), zloščó, chetroščó, radoščó, ale kosťó (Ostrov, Lažánky 166), chetruščó, zluščó (Jabloňany v Tišnovsku 186, 190), zloščó, chytroščó (Vranová 233).

Nyní i rozumíme slovům Blahoslavovým: „okolo Evančic na Moravě, zvláště ve vsech, mnozí proměňují i v z. Majíce říci dítě i řkou dztě anebo dzca, dzvadlo = divadlo“. Vyslovovalo se tam totiž nejen ć, ale i druhá assibilata dž a po ní i se pohlcovalo, jako dosud v témž podřečí po sykavkách se pohlcuje: z'ma, mos'la, c'hla, lac'no, lž'ca, ž'd, ž'to, š'dlo, stač't, šč'ka, voš'dět = ošidit (Bart. Dial. II 201, 202, 203).

**) Tam najdeme i jesc (97), což je vzácností i v polštině, teprv nedávno doloženou, (od jesc utvořeno strojeně subst. gessczba R Ol B 51a, 51b, jako rus. естество), ctnoscmi (102) a veliké množství nom. a akk. substantiv na -osc: vlasc (80), česc (95, 97), zlosc (103), výsosc (99), milosc (83, 84, 85, 88, 100), hojnosc (88, 105), žádosc (95) atd. Té rozšířenosti hlásky ć po Moravě (a možná že i po Čechách) a uvedených dokladův měli by se všimnouti ob-

IV. V Dol. Kounicích v Brněnsku:

preč (1576 Č M M VI 58),
taky (1576 ib).

V. V Třebíči:

1. í z ie za dávné ę:
přístek (1573 Č M M VIII 19).

2. Nepřehlášeno:
hajný (1573 ib 19, 20), v prodaji (ib 19, 20, 21).

3. e zúženo v y:
pod propadením jedny velky prosticė soli (ib 22).

4. ý změněno v ej:
v gruntech svejch (ib 20), jeden každej (ib 20), dotejče se (ib 20, 23, 24), tejden (ib 21), neubejvalo (ib 21), nebejvalo (ib 24), ze mlejna (ib).

---

zvláště ti, kteří, davše se svésti zvykem staročeských písařův, neoznačujících měkkost na koncovém ň, ť, ď (nan, tot, bud dan, kost, zed) náchylni jsou věřiti, že nynější tvrdost některých substantiv i-kmene je původní. Že jazyk český čím blíže k Němcům, tím více tvrdne, toho nám podal doklady až zarážející V. Dušek ve svém Hláskosloví nářečí jihočeských. Praha 1894. Co Jagić soudí o té domnělé původní tvrdosti, ve svém Arch. f. slav. Philol. XVI str. 523 obšírně vyložil, když mu nebylo porozuměno, co v Arch. XIV str. 614 byl jen napověděl. — Ale, jak jsem už vytkl v Hlídce liter. 1892 str. 131, rozřešení jazykovědné otázky o tvrdosti či měkkosti netýká se řeči spisovné. Ta se zpravuje ne jazykovědnými výzkumy, ale zřetelem praktickým, neodmítajíc ovšem oněch, kde nepřekážejí praktičnosti. Důvody praktičnosti pro dosavadní psaní kosť, rtuť, zpověď atd. jsou pak tyto: 1. Polovice národa našeho u všech i-kmenů koncovku, pokud lze, měkčí. 2. I v Čechách samých totéž slovo někde se vyslovuje s t, d, jinde s ť, ď. Kdyby každý Čech měl tak psáti, jak doma mluví, vznikla by z toho nestejnost psaní: neboť že by tvrdá koncovka měla se psáti u všech subst., sami novotáři nežádají. Moravanu pak by nezbývalo, než buď dohadovati se anebo z mluvnice Gebaurovy nazpaměť se naučiti, která subst. psáti s t, d, která s ť, ď a která obojako. Pěkná to vyhlídka! 3. Psaní ť, ď také už má svou historii v řeči spisovné. Od Čelakovského do dneška mimo několik tuhých konservativcův, kterým bylo těžko rozloučiti se i s w a au, všichni spisovatelé tak psali a píší, a spisy jich, nevím, nečiní-li větší a lepší polovici vší literatury naší všech věkův. Vzhledem k tomuto stavu jsou novotáři ti, kteří nyní zavádějí tvrdé t, d. 4. Měkce s polovicí našeho národa vyslovují i píší Rusové i Poláci, což také něco váží pod vzhledem praktickým. Ovšem v Praze jsou někteří i tací spisovatelé, kterým do Moravy nic není a zřetel ku Slovanstvu pokládají za romantiku. Takovým pražská mluva a česká řeč spisovná je „hnedle“ jedno.

5. **e** místo **i**:
vlna obojí střeži (ib 24).

6. **ů** z **ó**:
lůni (ib 21).

7. **v** hiatové:
voznámili (ib 19), vopravujte (21), vopatrování (19), vohňů (19), vo plat (22), frejmark vo grunty, vo rolí, vo koně i vo rozličné věci (22), vobzvláštní (23), vožralý (24).

8. **r** samohláskové:
drva (ib 19).

9. **št** za **čt**:
štyry neděle (1573 ib 22). (Příště ostatek.)

Kroměříž ku konci války třicetileté.

Příspěvek k dějinám moravským.

Napsal Jan Doležal.

Dne 15. listopadu roku 1641 přejal velení nad vojskem švédským chorý sice tělem, ale duchem neobyčejně bystrý a nadaný vojevůdce, Linhard Torstenson, později hrabě z Ortaly, který po čtyři léta otřásal rakouskými zeměmi až do základův a vojsku císařskému tolik porážek spůsobil, jako žádný vojevůdce švédský před ním. Torstenson jest nejslavnějším a nejschopnějším generálem, vyšlým ze školy Gustava Adolfa, proslavený rychlými pochody a známý dnou, která jej po týdny, ba i po měsíce poutala na lože, že ani na koni seděti nemohl a často v bitvách na nosítkách vojíny nosen býti musil.*) Čas jeho velení spadá v dobu úplného panství švédského v Čechách a na Moravě a jest zároveň dobou nejhlubšího a nejsmutnějšího pokoření zbraní císařských v zemích našich, která teprve odchodem Švédů z Olomouce v červenci r. 1650 byla ukončena.**) Úspěchy Torstensonovy záhy naplnily Evropu podivem.

*) Chemnitz Filip Bogislav: Der königl. schwed. in Teutschland geführte Krieg. Kniha 4. str. 119.

*) Dr. Beda Dudík: Schweden in Böhmen und Mähren. Ve Vídni 1879 str. 20 a násl.

Sotva že přijal velení nad schátralou armádou švédskou, sesadil neschopné velitele, zorganisoval vojsko a vtrhl do Slezska, kde u Svídnice dne 31. května roku 1642 vojsko císařské tak porazil, že horempádem do Moravy a do Čech prchalo. Torstenson nezdržoval se obléháním pevných měst slezských, nýbrž táhl rychle na Moravu za vojskem císařským. Tento vpád neměl jiného účelu, než válečnými pokutami vyživovati vojsko švédské. Z tisíce ran krvácející vlast naše stala se dějištěm války, jaké dosud neviděla, a která svými hrůzami zanechala po celé století stopy nevyhladitelné.*)

Fernemont (Fernamoud), polní zbrojmistr a tehdejší vůdce vojska císařského, ustupoval od Svídnice údolím řeky Odry a Bečvy na Hranice, Lipník k Uherskému Hradišti. U Holešova dne 9. června roku 1642 došlo k tuhé šarvátce, v níž císařští znova jsou poraženi. Fernemont, nemoha po špatných a blativých cestách do předu a chtěje alespoň děla zachrániti, zmocnil se násilím 44 kupeckých koní, patřících královskému agentu polskému Angelu Simonettovi, s děly ujel do Uher. Hradiště, část pak vojska pěšího utekla se do blízkého Kroměříže. Jmenovaný polský agent stěžoval si později na Fernemonta u císaře, že nechal kupecké vozy v poli mezi Hulínem a Holešovem beze vší stráže a že tehdejší divoká soldateska zboží pokradla. Císaři Ferdinandu III. byla příhoda tato velmi nemilá; neboť se mu jednalo o dobrou shodu s dvorem Polským. Proto nařídil, by arcikníže Leopold Vilém, biskup Olomoucký, tuto choulostivou záležitost vyšetřil. Z vyšetřování vyšlo na jevo, že po bitvě u Holešova vojsko císařské jen uchvácením koní polských děla zachránilo, neboť byl ústup velmi obtížný a vojáci byli stále Švédy pronásledováni.**)

Lid v okolí prchal do lesův a zásek a Švédové nemohouce se ho zmocniti volali: „Pojďte ven. Švédi jsou již pryč!“ Kdo vyšel, byl bez milosrdenství zabit.***) S vojskem Torstensonovým navrátili se totiž i mnozí emigranti moravští toužící po svých

---

*) Vin. Prasek: Vlastivěda slezská, I. str. 11. a násl.

**) Dudík: Schweden str. 53 a násl. Dle něho dr. Ant. Rezek; Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. r. 1637—1648 str. 337. Též Vin. Prasek: Paměti městečka Napajedel str. 81.

***) Tomáš Pešina: Prodromus Mor.

zabraných statcích, jichž se zmocňovali tou měrou, jak armáda švédská postupovala. Současně vyháněni faráři katoličtí ve městech i vesnicích a kněží evangeličtí zaváděli opět bohoslužbu nekatolickou. Moravští Valaši zřejmě pro Švédy se prohlásili, neboť násilné obrácení na víru katolickou nebylo zapomenuto a u tajně žijících protestantů objevila se mylná pověst a naděje, že svoboda náboženská opět bude obnovena.*)

Neunavným stíháním poražené armády císařské dosáhl Torstenson svého úmyslu. Cesta k Olomouci byla mu otevřena. Zde velel nevelikě posádce císařský plukovník Antonín Miniati, svobodný pán z Kampole, o němž již Pešina napsal, že byl muž srdce zženštilého, jenž pohrůžkami vojevůdce švédského tak byl přestrašen, že bez všelikého odporu město mu vydal s převelikou celé Moravy záhubou a věčnou potupou. Zámožnější obyvatelstvo i s majetkem svým před příchodem Švédů prchalo. Byla zde totiž shromážděna hlavně šlechta moravská. Mnohým podařilo se uprchnouti, ale některé oddíly utíkajících byly zachyceny a od císařského i švédského vojska o všechno oloupeny. Zbabělý Miniati měl 800 mužů a s pomocí měšťanstva mohl se delší čas, než pomoc přijde, brániti; neboť Torstenson přitáhl dne 10. června k Olomouci jen s několika tisíci pěšího vojska, s dobře ozbrojenou jízdou a s 15 děly. Za čtyři dni Olomouc kapituloval, aniž se Miniati o vážnou obranu města pokusil. Kořist, které Švédové v Olomouci dobyli, byla nesmírná: 4000 ct. olova, 1800 ct. prachu, 50 velikých a malých děl, 50 nových vozů, 5000 kusů oděvu, 300.000 zl. peněz atd. Miniati odtáhl již následujícího dne s několika vojíny, bylo jich jen 30, k Brnu. Všichni ostatní přestoupili do služeb švédských. Takové ponětí mělo vojsko v tehdejších dobách o přísaze a věrnosti.**) Opat kláštera Hradiského i měšťané Olomoučtí stěžovali sobě u císaře na Miniatiho, ale bez výsledku.***)

---

*) Mat. Václavek: Dějiny města Vsetína str. 190 a násl.

**) Dudík: Schweden 39—40; Vilibald Müller: Geschichte der königl. Hauptstadt Olmütz str. 163—185.

***) Pavel Žačkovič, Volný, Dudík a nejnověji Rezek (Děje str. 338) se v této příčině mýlí, jako by Miniati za velezrádce byl považován a vojenským soudem dne 24. července 1644 na hrdle potrestán. Již Christian d'Elvert ve 23. a 24. svazku Sektionsschriften, v Notizenblattu roku 1883 str. 1. a násl. dokázal, že Miniati ještě r. 1646 žil ve Vídni, těše se přízni

Dobytím Olomouce nabyli Švédové pevné opory na Moravě. Pokoření jiných měst a městeček stalo se pouhou otázkou času a hlavní města Brno i Vídeň několikráte ohroženy velmi vážně. Olomouc stal se takořka střediskem válečných operací švédských a zůstal v jejich rukou až do července roku 1650. Tento vpád nepřátel spůsobil řadu nových zjevů. Na mnohých místech hrnul se lid obecný houfně a s nadšením do vojska švédského, při čemž pohnutky politické hrály vedle náboženských hlavní úlohu. Mnozí měšťané Olomoučtí, kteří dříve k náboženství katolickému byli donucováni, rádi Švédy viděli*), a moravští Valaši zřejmě se pro ně prohlásili, protože násilného obrácení na víru katolickou nebyli zapomněli. V celé zemi za pobytu Švédů dával obrácený lid na jevo patrnou nechuť k náboženství katolickému a na některých místech mstil se za předešlá příkoří: vyháněl katolické faráře, odpíral kostelní dávky a nechtěl se súčastňovati služeb Božích. Válečná surovost, pronásledování pro víru a hmotná bída spůsobily na Valašsku, že lid již po celá desetiletí žil ve zřejmém odboji proti vládě, že přepadal cestující, po okolí loupil a ochotně s každým nepřítelem se spojoval. Nyní vypuzeni byli císařští úřadové z měst, páni ze statkův a na nějakou dobu zavládla zde úplná anarchie.**)

Sotva že Švédové v Olomouci se usadili, psal velitel vojska Kroměřížského hraběti Juliu Salmovi, veliteli posádky v Tovačově, velmi zajímavý dopis o protestantech na Moravě skrytě žijících, o pádu Olomouce a o Valaších asi tohoto znění:***) „Hraběti Salmu! Psaní V. Msti. jest mně v Hradišti dodáno. Služebně děkuji, že na mne jistého služebníka svého zapomínati neráčíte. Až dosavad při dobrém spůsobě zdraví zůstávám,

---

panovníkově, a že ve vojenské radě dbáno pokynů jeho, týkajících se vyzbrojování a ošacování vojska. Zpráva o potrestání Miniatiho vznikla bezpochyby mylnou pověstí ještě za živobytí P. Pavla Žačkoviče rozšířenou a dosud historicky za pravou pokládána byla.

*) Die Sammelchronik v. Olmütz. Dr. Beda Dudík: Quellenschriften I. 52.

**) Dudík: Schicksale der kath. Religion 1642—1650 ve Schmidl, Oesterr. Blätter für Literatur und Kunst r. 1846 str. 185.

***) V. Prasek (Paměti Malenovic a Pohořelic str. 85.) se domnívá, že pisatelem tohoto listu byl Jan hr. z Rotalů. Možná, neboť v tom čase hrabě z Rotalů skutečně v Kroměříži najímal Valachy pro arcivévodu Leopolda Viléma.

kteréhož bych V. Milosti na mnohá prodloužená léta také věrně a upřímně přál . . Valaši hrubě přehlídli, o čemž vědomost míti račte; co dnes vyřídili, ještě nevím. Já 200 nových Valachů ku pomoci odešlu. Dnes zde býti mají . Ve příčině řezníkův a dodávání dobytka neopomenul jsem ihned při úřadu Přerovském, aby toho Holotíka vězením zaopatřili a druhými řezníky se dostatečně zjistiti nařídili . Tu račte věděti, jaká věrnost k JMC. a vlasti od těch, kteří ten starý kvas v sobě zazrzavěný mají, očekávati se dá. Co se pak toho rejtarstva spuštění dotýče, račte vážiti, že jednoho dne není, aby žaloby nepřišly. Bojím se hrubě, aby více nepřehlídli. Já očekávám každé chvíle Miniatiho a jeho se dočekati nemohu. Přišel sem v zlý čas (Miniati) a vždy má zástupcův a ochránců dosti. Nicméně píši zase komisařům, aby prostředkovali za ty dva neb tři dni, jak mohou. Kdo tím vinen (vzdáním se Olomouce), ať odpovídá. Z Kroměříže, dne 20. srpna 1642. Naspěch psáno.*)

Z listu tohoto viděti, že ani ve vojsku o vině Miniatiho nebyli přesvědčeni. Holotík, protestant, dodával patrně pro císařské vojsko, v Tovačově ležící, zkažené maso. Již v červenci roku 1642 vybízel marně arcikníže Leopold Vilém veřejnými listy obyvatelstvo moravské k odporu proti nepříteli a odtud ono připomenutí „o starém zazrzavěném kvasu“. Ve vojsku císařském, pro jmenovaného arciknížete najímaném, sloužilo 2000 moravských Valachů. V první polovici července r. 1642 odjel Leopold Vilém do Brna, kde bylo se zatím shromáždilo 24 – 25 tisíc mužů jízdného a pěšího vojska, k nimž ještě stále nové posily přibývaly.**) Valaši, najatí hrabaty z Rotalů a Magni, táhli ještě v srpnu Kroměřížem k Brnu.***)

Torstenson, zanechav v Olomouci silnou posádku, odtáhl do Slezska a odtud do Saska, aby spojil se s maršálkem francouzským Guebriantem, jenž jemu na pomoc spěchal. Tu svedli

*) Důležitý tento list uveřejnil Prasek: Paměti Malenovic a Pohořelic str. 85 a násl., též Rezek: Děje, str. 340, ale omylem domnívá se, že byl psán do Kroměříže. Jest vysoce karakteristický pro vládnoucí smýšlení ve vyšších kruzích o protestantech v úkrytu žijících.

**) Dudík: Schweden 58.

***) Václavek: Dějiny města Vsetína str. 192 a násl.

s císařskými velikou bitvu u Breitenfelda dne 2. listopadu 1642, v níž arcikníže Leopold Vilém, nejvyšší velitel, jest poražen. Když byla bitva již ztracena, sestoupil arcikníže s koně a súčastnil se s pěchotou osobně posledního zoufalého boje, tak že konečně mocí a násilím musel býti přinucen k útěku. Veškerá jeho zavazadla, též stříbrné stolní náčiní biskupův Olomouckých, které arcikníže sebou do boje vzal, padla do rukou švédských. Dědičné země Rakouské ocítily se po porážce této ve stavu nebezpečném.*)

Zatím docházely Torstensona špatné zprávy z Moravy. Posádka švédská v Olomouci byla obléhajícím vojskem císařským tak ohrožena, že pomýšlela již vzdáti se. Ani v městě, ani v okolí nebylo potravy a spíže, neboť Švédové hospodařili způsobem hrozným. Činíce časté výpady z Olomouce až do Slezska ke Krnovu, pálili vesnice, vraždili obyvatelstvo, brali obilí, dobytek, šatstvo a odváželi uloupenou kořisť do Olomouce. Pilně zásobovali je též moravští Valaši různým oděvem, obuví a solí, které zvláště veliký byl nedostatek, přes to, že generál Borry, jenž Olomouce dobýval, Valachy nemilosrdně popravoval: buď koňmi čtvrtil, nebo kolem lámal, nebo na stromy věšel. Torstenson chtěl všemožně v Olomouci posádku zachovati a proto pilně připravoval se k novému vpádu na Moravu.**)

V armádě císařské staly se zatím vážné změny. Po nešťastné bitvě u Breitenfelda biskup Olomoucký, Leopold Vilém, začal pochybovati, není-li porážka ta trestem Božím, že zanedbává svých duchovenských povinností. Byl totiž arcikníže až do té doby spíše vojákem než duchovním pastýřem svého lidu. Z těch výčitek svědomí vzklíčilo rozhodnutí, že při nejbližší příležitosti složí vedení armády císařské a věnuje se cele stavu duchovnímu. Když se pak vojenské dráhy skutečně vzdal, postaven byl v čelo vojska císařského dne 22. března 1643 zcela neschopný generál, hrabě Gallas, jenž nikdy v otevřeném poli se ani neodvážil Švédům čeliti. Nepřátelé jásali dověděvše se, že Gallas jest jmenován vrchním vůdcem. Znali až příliš dobře jeho chatrné schopnosti. Již vrstevník jeho Kozmanicius,

---

*) Dudík: Schweden str. 81; Rezek: Děje str. 345 a zvláště Koch: Geschichte des deutschen Reiches unter der Regierung Ferdinand III. str. 364.

**) Rezek str. 355; Dudík: Schweden str. 50.

správce školy Peterské v Praze, píše o něm: „Divné a nestálé štěstí měl a mnoho lidu vojenského zavedl"*), a znalci tehdejších dvorských poměrů trpce stěžují si na protekční systém strany italské a španělské, která docílila, že generálové, jichž úplná neschopnost tolikrát zřejmě byla dokázána a kteří k samostatnému vedení války naprosto se nehodili, jako Gallas, Götz, postaveni byli v čelo armády, beztoho až příliš pokleslé. Úplná neschopnost Gallasova objevila se již roku 1634 ve smutné válce s Banérem v Čechách a nyní byla chybou pro další vývoj války třicetileté skoro osudnou. Dějepiscové války této poctili jej dávno názvem „Heerverderber" — kazitel vojska.

Torstenson, nemaje před sebou žádného nepřítele, táhl Čechami, Moravou, zmocnil se Mírova, Mohelnice a dne 22. června 1643 zásobil potravou ohrožený a obklíčený Olomouc. Zatím Gallas sice u Králové Hradce vojsko „spořádal", ale do Vídně oznámil, „že pochodu vojska švédského na Moravu, ba ani spojení generála Stalhansa s Torstensonem zabrániti nelze". Stalhans spěchal totiž ze Slezska na Moravu. Gallas táhl sice potom za Švédy, ale spůsobem tak zdlouhavým, že jim nejen v ničem neuškodil, ale ani vážně neznepokojoval. Ačkoliv Morava již před tím několikráte byla spustošena, nedálo se to přece nikdy s takovou hrůzou, jako tentokrát. Obě vojska jakoby závoditi chtěla v plenění, a císařští v mnohém Švédy daleko předčili. Tiché břehy Moravy a Hané staly se nyní rejdištěm dlouhou válkou sesurovělých vojáků.

Když Torstenson se r. 1642 Olomouce zmocnil, psal mu Jiří Rákoczy, kníže Sedmihradský, že hotov jest chopiti se proti císaři zbraně. Torstenson nabídku tuto přijal a poslal k němu dva plukovníky, kteří byli oprávněni učiniti s ním smlouvu; ale Rákoczy byl muž jen ve slovích velký, ve skutečnosti slaboch a nevědomec třeba vždy odhodlaný spolčiti se s nepřáteli císařovými a pracovati ve spolku se Švédy a Francouzi na zničení říše Habsburské.**) Štěstím bylo pro cís. Ferdinanda III., že spojení toto nikdy nestalo se skutkem; neboť Rákoczy zdržován jsa stále tureckou portou, císaři teprve v roce 1644 ohlásil zřejmě válku, čímž vhodnou příležitost zameškal.

*) Časopis Českého Musea r. 1833,

**) Dudík: Schweden str. 61; Theatrum Europeum, V. díl str. 131 a následující.

Již před příchodem Torstensonovým trápilo Olomouckou posádku švédskou a zvláště velitele jejího Jiřího Paikula, že biskupské město Kroměříž ani dobrovolně, ani hrozbami podati se nechtělo. Měšťané již několikrát odmítli dáti výpalné a odvésti žádanou válečnou kontribuci do Olomouce. I Torstensonovi jevil se Kroměříž velmi vhodným místem k jednání s Rákoczym „budúc jemu příležitej pas do Uher“. Dobytím jeho myslel na brzké spojení s knížetem Sedmihradským a na lepší sesílení a výhodnější postavení posádky Olomoucké. Proto uchopil se všemožných prostředků, aby se města zmocnil, pranic se neohlížeje na smlouvy, jimiž bývalý administrator biskupských statků, Jan Kašpar Středele, vysokým výkupným zajistil nedotknutelnost, k nimž i Kroměříž patřil. Když Jan Kašpar Středele r. 1642 zemřel a nástupcem v administratorství stal se Roderich hrabě Saint-Hilaire, kanovník Olomoucký, obnovil sice smlouvu o nedotknutelnosti biskupských statků, ale brzy uprchl před Švédy do Vídně, což mělo za následek, že poměry v biskupských městech vždy se stávaly neutěšenějšími. O obranu jejich se nikdo nestaral.

Ve středu dne 24. června r. 1643 vytrhl Torstenson s celou armádou 16.000 mužův a s 22 děly, jimž velel generál dělostřelectva Stalhans, z Olomouce k Plumlouvu a již ve čtvrtek večer přibyl ke Kroměříži. S ním byli generál Vrangel, Königsmark, plukovník Plettenberg, Jiří Dörfling, Jakub Rebenstock, ve vyjednávání výborný důstojník, Anderloh a jiní, kteří vyšli z drsné sice, ale osvědčené válečné školy Gustava Adolfa. Měl 38 pluků jízdného vojska, ale jen 6500 koní, tak že mnozí jízdní důstojníci musili konati službu pěšky, a 295 praporců pěšího vojska, starých to zkušených a v bojích otužilých válečníků.*) S vojskem jeho přitáhli i moravští Valaši z okolí Vsetína v počtu několika set mužů, kteří dosud tajně i zřejmě přiznávali se k učení nekatolickému a Švédy považovali za mstitele své potlačené víry. Proto poskytovali Torstensonovi velmi vydatných služeb a nejvíce ku dobytí města Kroměříže přispěli, neboť první stekli hradby městské.**) Jejich vůdcové byli Kovář a syn jeho

---

*) Chemnitz Filip Bogislav: Der König schwed. in Teutschland gefürte Krieg díl II. Kniha 4. str. 85. Dle toho Dudík: Schweden str. 17.

**) Mat. Václavek: Dějiny města Vsetína str. 191; P. Paulinus Žačkovič: Diarium 62. svazek: Archiv für oesterr. Geschichte str. 493.

ze Vsetínských pasek, Adamčík a Roman z Jasenic u Vsetína. Bojovali pod vlastním praporem, na němž měli pro své smýšlení vhodné heslo: Pro Verbo Dei et patria suscipimus haec omnia.*)

Ještě ve čtvrtek na večer dne 25. června Torstenson zmocnil se předměstí Štěchovic, Novosad a Oskolu a před tehdejší Kovářskou branou počal stavěti opevněný tábor. Děla svá a vojsko postavil takovým spůsobem, že ze dvou stran křížovým ohněm do brány stříleti se mohlo. Měšťané Kroměřížští očekávali, že Gallas, jenž mezi tím došel od Slavkova se svou armádou až k Litenčicím, rychle vtrhne do Kroměříže a v opevněném městě se Švédy boj svede. Mělť tehdy 12.000 jezdců a mimo přidělené Chorváty 18.000 mužů pěších, většinou lidí mladých, nezkušených a boje naprosto neznalých.**) Ačkoliv tedy vojsko císařské daleko počtem vojsko švédské převyšovalo, měl prý Gallas od císaře zřejmý rozkaz nepouštěti se do žádné větší bitvy se Švédy „a zvláště ne s Torstensonem“, čemuž vyhověl.***)

(Příště dále.)

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

Slovutnému Pánu, panu FR. BARTOŠOVI, škol. radovi atd., jako nepatrný důkaz hluboké úcty připsáno.

Jeli jste již kdy tím krajem milým, Moravou jihovýchodní? Prohlédli jste si tu kytici pestrou na ňadrech vlastí československých, viděli tu zahradu Moravy naší drahé?

Pojďte, zavedu vás tam rád a s nadšením budu o kraji tom vypráväti vše, co o něm vím! A zamilujete si kout ten krásný se mnou, pochopíte, kterak člověku, když v něm prožil celou řadu let, plných klidné a spokojené práce, těžko jest, rozloučiti se navždy s jeho poesií, kterak člověku, jenž zaměnil

*) Pro Slovo Boží a vlast vše to podnikáme.

**) Chemnitz l. c. str. 85; Christ. d'Elvert, 23. svazek Sektionsschriften str. XI. Gallas tábořil u Litenčic tam, kde nyní stojí větrný mlýn a kde při srovnání pahorku na pozemku p. Jaška nalezeny byly kostry, zbraně a vojenské náčiní.

***) Chemnitz str. 79 a 80.

všecky mladistvé ambice odborové za jedinou touhu, alespoň nějak přispěti na duševní povznešení lidu, kraj ten obývajícího, se stýská, když delší dobu žíti má mimo kraj ten zajímavý, bez lidu jeho, plného temperamentu a rázovitosti! Pochopíte to vše a sami zas a zase sem se vrátíte.

Pojďte, povedu Vás co nejlépe.

Vždyť sám toulal jsem se tím krajem v každou dobu roční! I když klidné, zářivé letní nebe modře se klenulo nad ním, rozežhaveným vzduchem se třepetajícím, i když v šedofialových mlhách podzimu ztrácely se temné obrysy doubrav, jež vroubí tu všude takměř tiché, hluboké proudy Moravy.

I v zimě jej znám, když lesy jeho dřímou a vesničky, zahrabány v čisťounkém sněhu, jsou plny ticha, kroky tlumícího. Leč někdy to v zimě přihučí z hor, sníh letí bouřlivě přes širé, bílé pláně, že nevidíte nebe, že nevidíte země, že nevidíte cest — hotová Sibiř ve chvílích těch kraj ten . .

Však to se jen zdá! Brzy slunce stoupá výše; jarní teplé větry rozezpívaly se nad bílým pokrovem. Rubáš sněžný tratí se již z nížin Slováckých, pak výš a výše mizí, až již jen na Javořině a na Lopeníku v prorvách jejich holých temen zříte jako stříbrné nitě jeho poslední pozůstatky.

Tenkrát rozlévá se v nejhlubších místech kraje Morava řeka daleko, široko. Od Napajedel dolů k Rakousům tvoří jediné jezero, nad nímž vesele pokřikuje hejno racků ve dne, v noci pak neslyšno téměř táhnou řady divokých husí a jiných vodních ptáků k dalnému severu.

Jako miniaturní archy sedí tenkrát na vodách šedé senníky Slováckého Pomoraví a roztroušené po lukách vrby, rozkořípané, malebně se zrcadlí v klidné hladině vystouplých vod.

Však za čtrnáct dní je po vodách. Nezanechaly leč úrodný nános na lukách, a teplý větřík od jihu rychle vysušuje i poslední tůňky zbylé. Bujná, šťavnatá zeleň trav vyráží rychle tam, kde nedávno bylo moře vody a za chvíli je tu moře trav, z něhož za večera chřástel vyvolává jednotvárný pozdrav svůj. Moře trav, hlavní bohatství slováckého kraje dolního!

A v krajích výše položených zatím voní země, rozbrázděná lesknoucím se pluhem. Pln důstojné obřadnosti rozhazuje rozsévač

do zkypřelé půdy símě obilné; neboť jest ještě „ze starého zákona“ a setí považuje za výkon posvátně mystický.

Na stráních rozléhá se rozmilý, pěkný zpěv! Tam jsou vinice, v nichž pestří se to ohnivými barvami slovenského kroje dívčího, z nichž ozývá se kus živého, veselého temperamentu lidu Slovenského, ve kterémž kotví tolik zajímavých stránek lidu toho a ovšem i celý zástup chyb a chybiček vrozených, charakter doplňujících a rázovitým činících.

Než přece i v kraji tom je kout temnější. Tam v dáli, ve stínech Javořiny a Lopeníka dříme kus trudu a tiché melancholie lidské.

Kraj je kamenitý, neúrodný tu v horách, a lid mnohdy ani není pánem té půdy, kterou vzdělává. Odloučen po staletí od veškerého světa neumí ji ani rozumněji vzdělávati, než předkové jeho před staletími. A tak pučí tu všudy mezi kamenčím a mezi lesy černý květ bídy a často i hladu v rozmanitých odstínech, zapadá lidem za stůl, do mis s neuvěřitelně bídnými pokrmy, krade se v jejich názor a v jejich píseň.

Něco jako tři, čtyři staletí dívá se tu na Vás, prohlížíte-li v církvi Javornické prastarý zachovalý zdejší kroj, nahlédnete-li do nakřivených dřevěných chalup bez komínů pod Lopeníkem, k. p. do tak zvaných „Bošáček“, když obyvatelstvo jejich jest ukryto v hlubokých lesích pohraničních a požívá tu za dlouhou dobu zase jednou masa — z dobytčete, jež náhodou z Uher přes hranici zabloudilo; nebo vyšplháte-li se na Žídkovou k tamější „bohyni“ — „kteráž všechno ví, přítomné, minulé i budoucí“ a velmi dovedně „bohuje“, předpovídá, hádá a léčí.

Ale celkem je všechno na jihovýchodní Moravě půvabné a naše, všechno plno zářivých, sytých barev, vše plno jasu a až na vzpomenuté výjimky plno veselí. Veselá a čiperná jsou ta děcka v čepičkách, vyšperkovaných barevnými stužkami v náručí svých matek, kypících zdravím; veselá je všechna mláď v půvabném svém selském oděvu, ba mnohdy až bujná; veselí i ti starcové, když za nedělního odpůldne kráčejí k vinným „búdám“ (sklepům), i stařeny, když o svatbách svých vnuků vytáčejí se při zvucích starodávné „sedlácké“, aby mládeži ukázaly, „jak se kdysi u nás tancovalo“.

A o tom kraji budu vyprávěti, co o něm vím.

Však předem bude záhodno vymeziti jej, aby čtenář věděl, kde se budeme toulati a učinil podle toho své přípravy.

Zajedeme si předem do Napajedel, městečka, jemuž okolní osady bezdůvodně se posmívají, že není nijaké: severní jeho část že patří Hanákům, východní domky Valachům, jižní Slovákům. Ve skutečnosti jsou Napajedla branou severního Slovenska moravského. A z té brány vyjdeme, chtějíce obejíti na rychlo hranice kraje, jejž budeme v kapitolách příštích prohlížeti.

Po hřbetě Hříběcích hor půjde to na Komínky, Brdo (587 m), Hrad nad Střílkami a k Nemoticím. U Snovídek překročíme dráhu, prohlédneme letem Ždánský les, sestoupíme k Hustopečím a přes Dyji k Dolním Vystonicím. Tu staví se nám v cestu podivuhodný, ponurý, ohromný balvan skalní, jako by obří rukou do okolní roviny hozený — hory Pálavské. Vystoupíme na ně až na nejvyšší vrchol „dívčí" (550 m) a projdeme je až po Mikulov. Odtud to půjde nížinou k Selci pohraničnímu, kolem tří rybníků velkých k Lednici a odtud s Dyjí k Břeclavi, načež přes Lanžhot ke hranicím Uherským. Morava řeka povede nás dále na sever nesčetnými půvaby moderně krajinářskými až po Rohatec, od něhož dáme se na Sudoměřice a přes Radějov rozkošnými, sta a sta jiter měřícími horskými lukami, plnými vůně a květů, až tam, kde rozhoděny jsou na nejvyšších vrších jihových. Moravy na temeni Javořiny (968 m) a Lopeníka (942 m).

Pokochavše se s Javořiny rozkošnou vyhlídkou do šírého Pováží a s Lopeníka na Moravu, sledovati budeme hranici zemskou po Vláru, jejíž bystré proudy sypou se sousední drahou o závod k nedalekému Váhu.

Tu již jsme v kraji Valašském, jak v blízké Štítné a Bilnici se můžeme přesvědčiti, a jdeme jím k severu dále na Kaňúr (782 m) nad Nedašovem a Končitou (817 m) k průsmyku Lysskému, plnému tiché dojemné nálady lesů pohraničních. Odtud vrátíme se k Horní Lidči, abychom neminuli „Čertových stěn" za Lidečkem a skal Pulčínských, tak zvláštních a obestřených celou řadou pohádek i pověstí. Od těch již to půjde celkem snáze dobrou silnicí přes Lužnou, k Pozděchovu a Vyzovicím, načež urychleně se vrátíme přes Zlín a Malenovice k Napajedlím zpět.

Na onu nápadnou skupinu vrchů k jihu nad Provodovem téměř zvedající, „Komonec" (673 m) zvanou, se později dostaneme, ano dostati musíme; neboť nechci zapírati, že milému čtenáři nemíním povídati o tom, co snad jiní a lépe mu povídali. Nechci podávati zpráv, kterak se tu na jihovýchodní Moravě od vesničky k vesničce cestuje, kde jsem tu v kraji tom půvabném co historicky zajímavého shlédl aneb co jsem o něm toho spůsobu kde vyčetl.

Chci pokračovati hlavně v potulkách geologických po Moravě, jež v minulých ročnících tohoto časopisu jsem začal popisovati.

Možná dost, že připlete se mně tu do cesty leccos z národopisu, kterýž se tu na jihovýchodu naší vlasti člověku ze všech stran vnucuje, ale to snad nebude hříchem! (Příště dále.)

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje August Sedláček.

(Pokračování 11.)

O počátcích pánů z Žerotína.

Erbovní znamení lva patřilo k nejoblíbenějším znamením; ale právě proto naskytovala se potřeba znamení to u jednotlivých rodin rozlišovati od jiných, aby různost dvou rodin byla patrna. Páni ze Žerotína obrali si za erbovní znamení lva zlatého pod korunou s prostým ocasem a pod korunou, an za zelenými pahrbky až po zadní kýty vyskakuje. Štít byl a jest modrý, jak svědčí majestát l. 1740, dne 23. února daný. Erb ten je ve svém uspořádání spůsobu zvláštního. Jemu nejvíce se podobá erb, jak se vyskytuje v letech 1337–1356 u Adama z Konice; avšak již rozdílný jest u Janka z Konice léta 1369, totiž štít na příč rozdělený, v jehož vrchní polovici jest lev týmž spůsobem namalován, jak jsme jej popsali, kdežto spodní polovice jest mřežována a to zdá se býti jakýmsi přechodem k erbu Kokorských z Kokor, neb tu se spatřuje již ve 14. st. na pečetích ve spodní části štítu hradba a za ní lev, jak byl popsán. Rozličné ty spůsoby lze viděti také v Paprockého Zrcadle na st. 89 a 327.

Podle toho, co tu jest řečeno, mohlo by se souditi, že prvotní znamení erbovní těchto rodin bylo stejné, poněvadž erb Konických jest jaksi přechodem od prvního a třetího a poněvadž se na pečeti Domana z Kokor r. 1406 (T) pode lvem znamení jakési vyskytuje, jež se podobá třem korálkům vedle sebe postaveným, z nichž prostřední jest o něco větší než oba ostatní a jež by se na tři pahrbky vykládati mohlo; avšak poněvadž se vosk nejen u přitištění, nýbrž i později rozmazoval a tak znamení těch tří korálkův rozmazáním aneb stlačením tří stínek hradby povstati mohlo, nelze na tuto okolnost mnoho dáti. A protože různosti erbů k tomu byly, aby se rodové od sebe rozeznávali, lépe jest pokládati Žerotínské a Kokorské za dvoje rodiny a Konické buď za příslušníky těch neb oněch.

Páni ze Žerotína vyskytují se záhy jako rod velice rozvětvený; pro svou plodnost a následující z toho dělení schudli ve 14. stol., až si teprve později příznivými okolnostmi ke jmění pomohli; avšak protože Blud předek jejich byl popravcem neb kastelánem na Přerově, lze je pokládati prvotně za rod panský. Týž Blud připomíná se v pamětech za let 1195—1215 a l. 1215 nazývá se Bludem starým. Tehdá seděl na Bludově, statku posud rodině patřícím, jenž jméno své buď od něho neb nějakého předka téhož jména obdržel. Syny měl tři: Onše, Viktora a Bluda. Oneš neb Ondřej vyskytuje se v pamětech od r. 1209, byl v letech 1222—1233 purkrabí neb popravcem na hradě Olomouckém a držel l. 1249 Pňovice. Se svým synem Zpytatou a s bratry Viktorem a Bludem připomíná se také v podezřelém listu Hradištském (Reg. l. 212 n. 468), který je r. 1203 datován; avšak podle toho, co jsme pravili, není to možná a není-li list ten dokonce padělán, musí se o několik let později datovati*). Viktor připomíná se v l. 1215 - 1239, nazývá se l. 1221 z Olomouce, protože tu snad byl hradčanem t. j. stálým obyvatelem hradu k jeho obraně, l 1236 byl purkrabí Přerovským, l. 1237 Olomouckým a l. 1238 podkomořím. L. 1239 obdržel od markrabě Přemysla všelijaké dědiny okolo Olomouce k těm, kteréž již před tím byl obdržel. Třetí bratr Blud připomíná se v letech

*) Z toho jediného příkladu jest patrno, jak velice se každá vážná práce stěžuje pro nedostatky Bočkova diplomatáře, zvláště pro padělané věci tam pojaté, které přešly do Erbenových Regest.

1228—1235. Potomky známe jen Onšovy, ač lze za to míti, že i bratří jeho potomky měli. Oneš totiž měl syny Bludka a Zpytatu, kteří se od l. 1236 v psaných pamětech vyskytují.

Zpytata byl l. 1239 dvorským lovčím a snad totožný s tím Zpytatou, který se l. 1249 z Moravičan nazývá. Bludek byl l. 1238 podčeším, držel otcovské dědictví Pňovice, ale sídlíval obyčejně na Jičíně, odkudž se v letech 1278—1288 Bludem z Jičína nazývá. L. 1280 zastavil klášteru Hradištskému dvůr svůj a lidi platné v Žerotíně. Když pak zemřel, zavázala se Anna, vdova po něm (1311), dávati desátky kostelu Hnojickému ze svého zboží Pňovského. Jediný jeho syn nám známý byl Blud, jenž se od l. 1288 připomíná. Leta 1302 slove z Bludova léta 1311 z Košic. Jičín bezpochyby buď on neb otec jeho prodali a vyskytuje se od l. 1330 v držení pánův z Kravař. Máme za to (avšak nelze dokázati), že Bludovi synové byli bratří Dětoch z Sokolomě (1352—1359), Viktor z Sokolomě odjinud z Žerotína (1326—1352), Oneš z Sokolomě (1326—1348) a Ctibor ze Žerotína (1352—1356), poněvadž se u nich oblíbená jména Viktor a Oneš opakují. Dětoch měl z manželky Markéty jen dceru Markétu, pokudž je známo. O dětech obou následujících není nic známo; za to měl hojné potomstvo Zbor. Synové jeho totiž byli Mikuláš z Šumvaldu (1355—1389), Fráněk, Bartoloměj, Ješek z Žerotína (1358—1391) a Vítek z Žerotína (1355—1391). O jich statcích a skutcích nebudeme se široce rozpisovati, protože se z desk a diplomatáře shledati mohou. Ješek a Vítek měli potomky, onen syna Ješka (1406—1412) a dceru Křistu, tento syny Fráňka (1412 1438), Bernarta (1415—1457) a Petra, z nichž onino dva zase měli potomky, totiž Fráněk syna Mikuláše (1438—1466) a Bernart syny Bernarta (1457 a t. d.) a Jana (1457 a t. d). Potomci onoho byli na Napajedlech, tohoto na Fulnece. To jest vývod těch, kteří se psali z Žerotína a v dějinách vlasti nejednou jako čacký bohatýrský rod pro všechno ušlechtilé horující se připomínají.

Vedle této větve byli ještě jiní téhož erbu, jež nelze uvésti ve spojení s předešlými. K předkům jich patří předně Oneš, jehož syn se nazýval proto Předbor Onšovic (1204) a leta 1215 po svém statku Předborem z Cítova. Jiným předkem byl Byčen, jehož syn Oneš se v letech 1230—1240 připomíná. Ke

sklonku téhož století připomínají se čtyři z tohoto rodu. Oneš neb Onšík (1272—1301) nazýval se napřed z Čistého Slemene a později ze Šumvaldu a býval dlouhá léta komorníkem práva Olomouckého. Za jeho bratra nebo příbuzného pokládáme Drslava z Čistého Slemene, jenž se léta 1280 připomíná. Milič z Cítova (1283—1301) pečetil l. 1301 podobně jako Oneš (Z B); l. 1302 byl již mrtev. Zboží svoje Cítov, Miličov a Brod postoupil klášteru v Olomouci u sv. Kateřiny a obdržel za to statky v Čechách, Sluzíně, Všebořicích a Ohrozimi, které dědil po něm syn Albert (1305). Čtvrtý toho rodu, který tehdá žil, nazýval se Předbor z Bolelouce (1286—1297), ale často se mu říkávalo Přid neb Psid. Býval sudím práva Olomouckého. Potomci těchto čtyř se v pozdějších dobách pod rozličnými hesly připomínají; avšak všichni byli s Žerotínskými erbu jednoho.

Nejvíce byla rozvětvena a známa jest větev Šumvaldských, ze které se připomínají bratří Fráněk a Adam ze Šumvaldu. Léta 1311 připomínají se oba a Adam potom několikráte až do r. 1329. Týž nazývá se také z Čistého Slemene. V potomních dobách vyskytují se z téhož rodu Oneš z Újezda (1349—1358), Ješek (1353 a t. d.), Drslav (1358), Beneš (1349—1369) a Dětoch (1355—1373) všichni ze Šumvaldu, kterou ves Šumvald mezi sebou rozdělenou měli a kromě toho části jiných vesnic na Olomoucku (zejména Žerotína) drželi. Potomní Šumvaldští pocházeli od Beneše a Dětocha. Onen, jehož pečet se několikráte v archivu kapituly Olomoucké vyskytuje, zemřel před r. 1370 zůstaviv z manželky Elišky z Šicendorfu syny Jana (1370—1408), Bohuslava (1384—1399) a Adama (1384—1406), z nichž tento se oddal stavu duchovnímu. Bohuslav pak (pán na Brníčku) měl z manželky Anny z Lomnice kromě dcer syny Hynka a Bohuše (1407—1417), kteří seděli na Malenovicích. Dětoch prodal l. 1368 Sokolom, starodávné dědictví rodu svého a býval před tím seděním na Vlkoši. Syna měl téhož jména, avšak říkalo se mu obyčejně Dětošek. Tento zakoupil se v knížectví Opavském a Krnovském, kdež potomstvo jeho do sklonku 15. století sedělo. Poslední z nich měl tři nemanželské syny, z nichž Jan Dětoch ještě léta 1542 grunty v Krucberce držel. (Viz Nauč. Slov. IX. 79).

Vedle těchto vyskytují se také bratří Jan, Mikuláš a Jindřich po r. 1381. Jan seděl l. 1407 na Brníčku, Mikuláš držel část Šumvaldu, kterou pustil Petrovi ze Šternberka. Okolo léta 1437 žili z tohoto rodu Jan a Viktoryn, držíce ještě Šumvald. Onen přijal l. 1442 Markvarta ze Zvole na spolek, čímž se Šumvald Zvolským dostal.

Na Bolelouci seděli potomci Předborovi, jak souditi lze podle stejného erbu a hesla. Léta 1347 seděli tu Chřel a Slajbor, z nichž onen prodal lán role tudíž kostelu Olomouckému a zbytek svého dědictví l. 1351 prodal. Z potomních držitelův Bolelouce žádný nám na rod Žerotínský nedopadá

V potomních letech nacházíme některé toho erbu sem a tam, po vesnicích, nejvíce v kraji Olomouckém. Na Buzově seděl rod pánů z Vildenberka, ale vedle nich vyskytuje se Hynek z Buzova erbu Žerotínského. Týž nazývá se l. 1330 sestřencem Zpytatovým z Buzova (t. j. z Vildenberka), prodal léta 1353 s bratrem dědiny nějaké v Bernově a připomíná se l. 1359, kdež úroky své ve Ptení a Bernově zastavil (T). Nějaký Hynek z Buzova měl do r. 1370 Žeranovice a poněvadž l. 1373 dědictví své ve Ptení prodal, máme jej za jedno s předešlým.

Na Domaželicích sedělo po r. 1360 několik vladyk tohoto rodu, zejména Zdeněk, bratří Lucek, Bun a Zaviše s Jiříkem. Lucek prodal léta 1371 dědictví své v Domaželicích a nazývá se pak z Újezda, tedy tak jako léta 1349 Oneš Šumvaldský. V letech 1373—1396 připomíná se Přech z Rakousek a l. 1391 Ješek z Klobouk jinak z Rakous téhož erbu. K témuž rodu patřil také Zbyněk z Vrahovic, který držel léta 1376 část Vrahovic a ještě léta 1412 se tak psal. Sem patří konečně i Jan, Osvald a Jiřík z Somarova bratří, kteří se l. 1464 připomínají (T).

(Příště dále.)

Mince a mincovnictví markrabství Moravského.*)

Napsal J. L. Červinka.

II. Doba denarů.

Domácí dějezpytcové, líčíce nám dobu knížat a vévod českých a údělných knížat moravských, čerpali obyčejně jenom ze zpráv písemných, a posud nikdo z nich správně ne-

*) První část uveřejněna ve 4. čísle minulého ročníku.

rozhodnul, v jakém poměru, právích a povinnostech byl ten který údělník moravský k velkému vévodovi v Čechách, poněvadž listin pramálo z té doby se dochovalo, jiných památek pominuto anebo nebylo známo. Tak málo kdo pozastavil se u otázky: měli-li údělníci naši mincovní právo?

Otázka taková zdá se na prvý pohled zbytečnou; neboť moc knížecí zavírá právo toto sama v sobě. Avšak údělná knížata moravská byla — dle vymyšleného zákona Břetislavova — pod svrchovaností českého vévody až do roku 1182, kdy Konrád Oto markrabětem Moravským jmenován byl, následkem čehož historikové domácí a zejména Dr. B. Dudík práva tato rozhodně popírali*), ačkoliv známa jest pravá jedna listina, v níž zřejmě se o mincovně Oty I. Sličného mluví.**)

Mylná tato tvrzení byla v posledních letech podrobnými studiemi nálezů mincí opravena a známe do dnes na 150 různých denarů ve více než 450 variantech ražených za jediné jenom století (1029 - 1135) údělnými knížaty moravskými v mincovnách na Moravě.

Vévoda Boleslav I. (936—967) jal se prvý ze všech českých panovníků vybíjeti zemskou minci českou podle vzorů Řezenských denarů. Mince ta, vesměs stříbrná, založena byla už na určité jednotce mincovní***) a šla v našich zemích, arciť s různými proměnami, od Boleslava I. až do Přemysla Otakara I., tedy asi 270 let. Mince ty, denary nazývané — jaké jich jméno české bylo, nedochovalo se nás — byly velké asi jako bývalý dvacetník rakouský, tenké a nesly po jedné straně jméno panovníkovo (**BOLEZLAV, DVX**) a po straně druhé mincovnu a pak i jméno nájemce mince (**PRAGA CIVITAS, OMERIZ, PRAGA CIV., MIZLETA, NACVBIN, VISSEGRAD** a j. v., což se vykládá za Oměř, Mizleta, Nakubín a t. d.†).

Dle domněnky prof. Smolíka, jenž si nemalé zásluhy o české mincovnictví získal, byl v celé rozsáhlé říši obou prvních

---

*) Dějiny Moravy IV. s. 172.

**) Boček, Cod. dipl. Mor. I, s. 163.

***) Památky archaeol. a místop. XI. s. 393.

†) Mnoho těchto denarů vyobrazeno v Památkách arch. a m. I.—IV. díl tab. I.—XXIV.; pak v díle „Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer“ (Praha 1893), Ed. Fiala „Beschreibung böhmischer Münzen u. Medaillen“ a „České denary“ (Praha 1895).

Boleslavů, která tehdy mimo Čechy a Moravu také Uhry mezi Dunajem a Karpaty až k Matře, pak Hořejší a Střední Slezsko s celou jižní polovicí nynějšího království polského zaujímala, byl jedinou běžnou zemskou mincí český denar.*) Ed. Fiala však ve svém díle**) poprvé určuje některé denary Beleslavovy za moravské ražení, arciť s otazníkem. A také na př. čísla 123. a 124. nemáme dosud příčiny uznati za mince moravské; opisy daleky jsou toho, aby se z nich na vlast moravskou souditi smělo. Tak čís. 123. líc zřejmě na **DU(X) BOLEZLAUS** i rub na totéž jméno ukazuje, kdežto rub čís. 124. rozhodně jest nevysvětlitelným: +**ƎHΛOMCVUIO⊣**; obrázky pak, zvláště meče i pták, prozrazují typy naprosto české.***)

P. Fiala přiděluje následující denary Moravě do údělu Úsovského už do let Boleslavova (II.) panování. Uvádím je tuto také pro úplnost, ačkoliv jejich provenience se posud naprosto usouditi nedá.

Úděl Úsovský.

Václav ?

Nejstarší syn Boleslava II. a Emmy z Burgundu.

1. **VENIEZLVVS**. V hladkém kruhu kříž. Na rubu **ЯZVVBJ⊣**.. (nesrozumitelno). V hladkém kruhu **L͡V**. Denarů těchto vyskytlo se několik v nálezích u Munkegaardu, Althöferenu a Rummelsburgu. (Viz Fiala č 246—250).

2. +**VZOICXVEZVAESD** (Uzoie, Vezlaes d(ux) = Úsov (?), Václav kníže). V hladkém obvodku ruka. Na rubu v podobném opise poprsí s křížem. (Fiala č. 251, 252.)

Kosmas zanechal nám drobnou zprávu o tomto panovníkovi, vypravuje o něm, že od malička nemocným býval a že jako chlapec již umřel. Hanka†) a Friedländer††) mince tyto přiřknuli Václavu Sv.; poněvadž však denary ty vykazují velikou podob-

*) Památky arch. a m. XI. s. 405.

**) Beschr. böhmischer Münzen und Med. (Praha 1891).

***) Srov. Donebauer č. 26, 27, 142 a Fiala „Beschreibung böhmischer Münzen u. Med.“ č. 331, 351 a j.

†) Pam. I., tab. I. č. 10.

††) Grottes Münzstudien VIII. sv.

nost s denary Boleslava II., nutno dle domněnky Fialovy hledati jiného Přemyslovce, mladšího, jménem **VEZLAES.** Slovo pak **VZOIE** neznamená pak dojista nic jiného leda Úsov. Zdá se, že Václav tento zemřel teprve v letech jinošských a že vládl na Moravě údělem, jak jméno mincovny udává.

Boleslav III.

Druhý syn Boleslava II. a Emmy z Burgundu. Údělný kníže moravský až 999. — Vévoda český 999 až 1002, 1003 (krátce). — Zemřel 1038.

+**DVX BOLEZLAVS**, v hladkém obvodku ruka. Rub: +**GE ARDV : VSOE** (Ecardus?, Usoe = Ekard [mincmistr] Úsov). Poprsí s křížem. (Pam. I., tab. VII. č. 6.)

P. Fiala připisuje tento denar (č. 235) pro opis **VSOE** do údělu Úsovského a přisuzuje ho Boleslavovi II. Poněvadž ale mince tato t. zv. typu Ethelredského jest (Ethelred II., král anglosaský 479—1014), mám za to, že denar tento spíše Boleslav III. raziti dal, jsa do r. 999 po starším svém bratru Václavu na Moravě údělníkem. Boleslav II. byl Ethelredovi II. už jenom jako vévoda český současníkem, a poněvadž se jemu přikládá mnoho mincí s typy německými (Donebauer čís. 67—84, Fiala čís. 123—205), mohl teprve v posledních letech svého vévodění denary dle vzoru anglosaského raziti. Vzorů těch použil i syn jeho Václav, současně s ním na Moravě panující, a po něm i Boleslav III.

Soběslav.

Rodokmen Přemyslovců nezná ku konci X. století tohoto jména. Poněvadž ale jméno toto důsledně vyskytuje se na 8 mincích **ZOBEZLAV**, nelze vykládati je dle Hanky za zkomoleninu jména Boleslav. Když se denary tyto posledně vyskytly v nálezích Magnuševském, Paistervitzském a j., prohlásil je dr. Menadier*) za mince rodiny Slavníkovcův, kteří prý zároveň s Přemyslovci se v Čechách o vládu dělili a teprve roku 995 násilně vytlačeni byli. Považuji s p. Ed. Fialou**) Soběslava tohoto za člena rodu Přemyslova; dle mincí býval svého času

---

*) Zeitschrift f. Numismatie, Berlin 1887.

**) Památky 1890, s. 118.

údělným knížetem na Moravě (Úsov) a později snad i na Čáslavsku (Malín, Libice).

+ZO . B . E + Z L A V. V hladkém kruhu ruka. Rub: **+ GEARD VTSOE** (Ekard, Úsov). Poprsí s křížem. (Pam. I., tab. VII. č. 7 a 8)

Jak už shora řečeno, jsou tyto popsané právě denary jenom pravděpodobně původu Moravského. Inž. Fiala domnívá se, že slovo **VSOE, VSOIE, VTSOE** neznamená naprosto nic jiného, leda hrad, město Úsov nebo Úsobrno. — Byl-li tehdy Úsov sídelním místem knížecím, tyto mince prozatím nerozhodují; byl však dojista bydlištěm mincmistrovým (tak jako na př. Praha, Vyšehrad, Plzeň (?), Vratislav v Čechách).

Teprve když Vratislav I. (1029—1055) Moravu z područí polského vydobyl a (údělným) knížetem byl, vybíjel dle vzorů českých zvláštní minci pro potřebu země Moravské. Odtud pak stalo se, že později, když Morava na úděly dělena bývala, každý úděl mincovního práva požíval sám ze sebe, nikoliv snad jenom z dobré vůle vévod českých. Že právo to souviselo s jednotlivými úděly a že nebylo pouze osobní výsadou, dokazuje právě ta okolnost, že umřel-li ten který kníže, že po něm zbylá rodina také schopna byla výsady té užívati (na př. srovnej denary poručnictví Olomuckého). Provinil-li se některý z údělníků proti velkému knížeti Pražskému, který si nejvyšší právomoc v rodě osvojoval, nebo prchnul-li ze svého kraje (Litold, Oto II.), dosazen obyčejně některý příbuzný za správce a ten vybíjel minci obyčejně jenom legendami sv. patronů údělu opatřenou buď pro opuštěnou rodinu provinilcovu nebo pro vévodskou pokladnu (Bořivoj jako správce na Znojmě a Brně).

Úděl Olomoucký.

Břetislav I.

Syn vévody Oldřicha a Boženy Křesinovy.

Údělný kníže Moravský 1029—1037. Vévoda český 1037—1055.

1. **+BRACISLA** (Bračislav). Korunované poprsí s trojitým praporkem a křížem. Rub: **BRACISLAVX**. Poprsí pravicí žehnajíc. (Pam. XII. tab. XXIX. č. 28—30).

2. **BRACIZLAV**. Pod korunou kříž s kotvou. Rub: **S. PETRVS** (Sv. Petr). Kříž kolečkem uprostřed zdobený. (Památky tamtéž čís. 31).

3. **BRACIZLAVS DVX**. Kříž nad obloučkem. Rub: **S PETRVS** Poprsí s křížem. (Pam. III. tab. XXI. č. 22.)

4. +**BRACIZLAV**. Kříž s kotvou, pod ním **A**. Rub: +**SCS CLEMENS**. Poprsí s křížem. (Pam. III. tab. XVI. č. 25.)

Břetislav I. jsa (údělným) knížetem na Moravě razil z počátku pouze své jméno na mince a teprve později jména patronů Moravských **SCS PETRVS** a **CLEMENS** na rubu umístil, dle zvyku v zemi české obvyklého. Tam kníže Jaromír (1003 až 1012) zavedl ponejprv do opisů rubových na svých denarech jméno sv. Václava, patrona české země; nástupce jeho Oldřich a po něm všichni panovníci čeští až do Přemysla Otakara I. napořad legendy této na svých mincích užívali.

Země moravská byla už prvním kostelem — dle podání — sv. Petru svěřena v ochranu, teprve později omezena ochrana jeho pouze na úděl Brněnský. Na mincích vyskytá se jméno sv. Petra poprvé za vlády Břetislava I., a nutno klásti denary tyto do údělu Olomouckého, jednak proto, že Olomoucký kostel roku 1031 při křtu syna Spytihněva kněžnou Juditou bohatě obdarován. Byl tedy asi Olomouc údělním městem Břetislavovým.

Vzácná legenda na rubu denaru 4. — **SCLEM NS** — jest asi upomínkou pocty sv. Klimenta, kteráž za časů tehdejších jistě se vzpomínkou sv. Cyrila a Metoda u větší byla úctě. Později na mincích se nevyskytá.

Mincí za panování

Spytihněva II.

pro Moravu ražených posud neznáme.

Vratislav II.

Druhý syn Břetislava I. a Judity ze Schweinpurku.

Údělný kníže Olomoucký 1054—1056, po druhé 1058—1061. Vévoda český 1061—1086. Prvý král český 1086—1092.

1. +**VRATIZLAVS**. Poprsí s praporcem. Rub: +.·.**SCS PETRVS**. Poprsí s křížkem. (Donebauer 295, 6; Fiala 606, 7.)

2. +**VRATISLAVS DVX.** Postava s praporem. Rub: +.·.**SCS PETRVS.** Poprsí mezi dvěma kříži. (Donebauer 299, 300; Pam. III, tab. XIX. č. 15.)

3. +**VRATIZLAS DV.** Poprsí. Rub: +**SCS PETRVS.** Poprsí v pravo. (Boczek, Mitth. d. mähr.-schles. Ackbg. 1847 č. 2.)

Oto I. Sličný.

Čtvrtý syn Břetislava I a Juditin.
Údělný kníže Brněnský 1054—1056, po druhé 1058—1061, na Olomoucku 1061–1087.

1. **OTTO DVX.** Postavička s kopím. Rub: **S WENCEZLVS.** Poprsí s křížem v levo. (Fiala 722, 3, Kupido, Rakwitzer Münzenfund 1888 č. 3. a 12.)

2. **OTTO DVX** Hlava s vévodskou korunou. Rub: **S WEN CEZLAVS.** Ruka s praporem. (Boczek 1847 č. 2.)

3. +**OTTO DVX.** Trůnící osoba s praporcem v pravici. Rub: **S WENCEZLVS.** Poprsí mezi dvěma kříži. (Památky XIV, tab. XXX. č. 11, 12; IV. tab. XXII. č. 15. — Luschin, Rakwitzer Münzfund 36 a, b, c, d. — Donebauer 361.)

4. **OTTO DVX.** Postava s praporcem na levo. Rub: **WEN CEZLVS.** Hlava pod dlouhým křížem. (Boczek 1848 č. 1, Pam. IV. tab. XXII. č. 9)

5. **OTTO SERVVS DEI.** Hlava v pravo. Rub: **WENCEZLVS.** Poprsí s křídly. (Kupido, Hlinaer Münzenfund 1868 č. 3., Pam. IV. tab. XXII. č. 10—12, Boczek 1848 č. 3., Fiala 724—6 a j.)

Popsané tuto mince a Otovi I. přidělené byly do nedávna jedinou oporou domnélého práva mincovního v údělích moravských; nedostoupilť Oto Sličný nikdy trůnu vévodského v Čechách a minci přece vybíjel. Ostatně nadační listina kláštera Hradiského z r. 1078 mezi jiným obsahuje: „de via vero, que ducit in Poloniam juxta civitatem Gradec (Hradec u Opavy) sextus denarius, et de moneta decimus denarius“ (t. j. „a z mince — z mincovny — desátý denar“*). Listina tato dostačila by dojista sama o sobě jako nezvratný důkaz, že Oto I. mincoval, kdyby ostatně denary jeho známy nebyly; neboť by ustanoviti nemohl, aby klášteru Hradiskému odváděn byl každý desátý denar v jeho mincovně ražený.

*) Erben, Regesta 69, 70, Pam. XIII. s. 301

Po Otově smrti byla Eufemie Uherská, vdova, správkyní údělu a Konrad Znojemský poručníkem nedospělých dětí.

I. poručnictví 1087–1089.

Neplnoleté děti Oty I. Sličného: Bohuslava († 1095), Svatopluk, Oto II. a Břetislav († jako dítě).

1. **OTTO DVX** Křížek a v jeho úhlech po hlavičce. Rub: **+SCS I⊃ . IU** (nesrozumitelno). V hladkém kruhu ruka. Denar tento se stejnými rytinkami různí se sedmkrát v opisech a možno na některých vyčísti na rubu: **CVNSΛDVS** = Konrad, na líci pak: **SVZE, OTT, BVS, NAT,** v čemž Kupido shledává Svatopluc, Otto, Buslava, natales? (Donebauer č. 367, Kupido 1868 č. 5, Fiala 610, 1, 730–3.)

Když Eufemie nepřátelsky ku králi Vratislavovi se chovala, chtíc snad úděl svým dětem nezávislejším uchrániti, a když ji Konrad Brněnský v nepřátelství tom utvrzoval, přitáhl Vratislav II. s vojskem na Moravu, zbavil Konrada panství a vypudiv Eufemii i s dětmi, dosadil na Olomoucku svého syna.

(Příště ostatek.)

Morava na národopisné výstavě v Praze r. 1895.

Sděluje Jos. Klvaňa.

O důležitosti národopisné výstavy Pražské roku 1895 vykládati netřeba. Tu poznáme po jejích následcích ještě později a dokonaleji.

Morava pochopila důležitost národopisu již dávno před výstavou, zařizujíc r. 1883 svůj Muzejní spolek Olomoucký a pracovala v rámci spolku toho již více než desetiletí před otevřením bran výstavních v Královské oboře Pražské s horlivostí uznání hodnou a také uznávanou ve všech směrech národopisu. Po muzejním spolku Olomouckém povstal v Brně druhý muzejní spolek český na Moravě, kterýž rovněž leccos pěkného ve směru a intencích ruchu národopisného provedl.

A tak, když v roce jubilejní výstavy Pražské, následkem neobyčejné přítažlivosti a působivosti známé „České chalupy“

vlastní původce národopisné výstavy v Praze, ředitel nár. divadla Šubert, svolal v památný den 28. července 1891 do velké zasedací síně radnice Staroměstské zvláštním pozváním celou řadu mužů vynikajících, spisovatelů a pracovníků národopisných, aby se uradili o tom, má-li býti výstava národopisná a kdy má býti: tu zastoupena i Morava ve shromáždění tom. Konsistorialní rada P. Wurm, horlivý činitel v různých směrech národopisu, zvolen dokonce předsedou oné důležité schůze, v níž výstavní myšlénka páně Šubertova oděla se rouchem skutečnosti.

Resoluce, již tu navrhl ředitel Šubrt, vyzněla v ten rozum, že výstava národopisná v Praze býti má a sice r. 1893, že z předmětů výstavy té založí se národopisné museum, obsahující všechny větve československé, že i výstava i národopisné museum mají posloužiti k vydání obsáhlé encyklopedie československé, a ke všem těm pracím že zříditi se má zvláštní národopisná společnost v Praze.

Resoluce sama přikázána zvláštnímu výboru, v němž Morava zastoupena byla red. drem. Herbenem, kterýž, jak známo, vedle jiných svých prací napsal i řadu velmi zajímavých spisů národopisných o jižní Moravě.

Výbor ten ve zvláštních schůzích dne 5. a 12. srpna 1895 přijal resoluci páně Šubertovu téměř beze změny.

Tím vším položeny základy výstavy samé, kteráž ovšem protože bylo práce se sbíráním a rovnáním materialu hlavně v Čechách nad pomyšlení, nebyla konána roku 1893, než až roku 1895. V rozmanitých krajích zřizovány pak odbory národopisné výstavy a ty tu s větší, onde s menší horlivostí úkol svůj prováděly.

Na Moravě se tak jako v Čechách před výstavou horlivě pracovalo, ovšem že jiným spůsobem.

V Čechách, kde okresní zastupitelstva mají velmi mnoho materielních prostředků po ruce, byla práce ve sbírání peněžitých prostředků na práce výstavní mnohem snazší; ale sbírání materiálu národopisného tu, kde do té chvíle takměř pranic se nedělo, kde se myslilo, že vůbec takměř žádných národopisných památek není po starodávném rázovitém životě českého venkovana, setkávalo se s neobyčejnými pře-

kážkami. Ty přemohla, ovšem ponenáhlu, avšak s úspěchem dokonalým, jen horlivost přátel národopisu, jichž povstaly celé čety v Čechách jako na povel, hlavně mezi učitelstvem.

Jinak na Moravě! Tu dalo se na základě okolnosti známé, že lid sám jest velice národopisně zachovalý, dále pak činností obou muzejí a pílí jednotlivců, různými pracemi národopisnými již dávno se zabývajících, hravě vyhledávání a snášení materiálu prováděti. Za to sbírky na různé administrační výlohy výstavní nedařily se.

Výborná myšlenka národopisného odboru Uhersko-Hradišťského, postaviti na výstavě Pražské něco eminentně národopisného, totiž pouť na Velehradě jako diorámа, v němž by svět mohl si prohlédnouti všemožné kmeny moravské, slovenské ano i české, ta padla — finančními svízeli! Rovněž celá řada přípravných výstavek pro nedostatek peněz nebyla provedena.

Než přes to alespoň ostatní provedené výstavky, tato zvláštnost moravská, pro velkou výstavu důležité, byly tak podařené a zajímavé, že milou působily předtuchu těch věcí, které navštěvovatelé výstavy Pražské ze všech končin československých měli viděti.

Morava původně měla míti se Slezskem jediný ústřední výbor v Brně a krajinský odbor v Olomouci (dle stávajících muzejí); jelikož však práce ústředního výboru i odboru krajinského byla by bývala při bohatosti národopisné na Moravě příliš velká, rozsáhlá, navrhl pisatel těchto řádků rozdělení práce národopisné mezi odbory kmenové hanácký, lašský, valašský, slovácký a horácký s jednotným ústředím v Brně, což také na konec provedeno.

Tu v Brně ustavily se r. 1894 také ústřední odbory pracovní,*) na spůsob ústředních odborů Pražských, které sice neměly v čele společný výbor pro Moravu a Slezsko, ale přece vždy jednou v měsíci, za předsednictví Dra. J. Koudely se scházely a přípravné práce pro výstavu Pražskou konaly. Místopředsedkou byla pí. L. Bakešová, jednatelem řed. Lev Janáček, zapisovatelem prof. J. Hnilička. Ústřední odbory byly: 1. dialektologický, 2. hudební, 3. zemědělský, 4. školský,

*) Srov. „Národopis. výstava českoslovanská v Praze 1895“, str. 24.

5. spolkový, 6. průmyslový, 7. náboženský, 8. obchodní, 9. žurnalistický, 10. umělecký, 11. finanční a 12. archaeologický.

Kmenové odbory r. 1892 na Moravě ustavené byly valašský na Vsetíně, lašský v Mor. Ostravě a slovácký v Uh. Hradišti, tento s větvemi v Kyjově, Uh. Ostrohu a v Hodoníně. Roku 1894 zřízen kmenový odbor hanácký v Kroměříži.

Kmenové odbory tyto podporovány a doplňovány byly odbory krajinskými, jichž na Moravě do ukončení přípravných prací pro národopisnou výstavu Pražskou povstalo 47, a sice měly je obce: Boskovice, Uh. Brod, Brodek u Přerova, Břeclav, Brumov, Dačice, Dřevohostice, Frenštát, Hodonín, Holešov, Uh. Hradiště, Hulín, Ivančice, Jemnice, Kelč, Klobouky u Brna, Kojetín, Kroměříž, Krumlov, Kvasice, Kyjov, Libhošt u N. Jičína, Litovel, Nové Město, Val. Meziříčí, Velké Meziříčí, Sloup, Náklo, Náměšť u Olomouce, Napajedla, Ořechovičky u Brna, Mor. Ostrava, Prostějov, Přerov, Příkazy u Olomouce, Rožnov, Skaštice u Kroměříže, Slavkov, Šlapanice u Brna, Telč, Tišnov, Troubsko u Brna, Třebíč, Velká u Strážnice, Vsetín, Víškov a Ždár. Několik odborů se po krátkém trvání rozešlo.

Nejméně vykonaly odbory tyto moravské, jak již poznamenáno, ve směru finančním. A nebylo by se tu ani tolik vykonalo, kdyby sněm markrabství moravského nebyl žádost za subvenci národopisné práci výstavní a výstavě samé tak rozhodně zamítl. Když na zamítnutí to předseda národopisné výstavy hrabě dr. Vladimír Lažanský šlechetně velkým darem svým, totiž 2000 zl., na národopisnou práci moravskou dal stkvělou a ráznou odpověď, tu roznícena sběrací akce finanční i na Moravě a za krátkou dobu byl pohromadě daleko větší obnos, než od zemského sněmu původně byl požadován.

Ale i to, co se takto sebralo ve prospěch národopisné výstavy Pražské a práce pro ni na naší milé Moravě na penězích, nikterak by na vše nebylo vystačilo, a nutno vděčně konstatovati, že výkonný výbor národopisné výstavy nikdy peněz nešetřil, aby všechny vynikající vlastnosti národopisné Moravy přišly k platnosti, ba že na některých místech, ku př. při oddílu valašském, vše až stkvěle zařídil.

Za to vlastní činnost národopisná byla na Moravě velice horliva, a jak vyjmenované odbory tak i jednotlivci s nadšením po většině konali práce svoje.

Výsledky práce samé ukazovaly se brzy — výstavkami krajinskými.

Priorita výstavek národopisných náleží bez odporu muzejnímu spolku Olomuckému. Týž již dávno před výstavou, totiž při kočující schůzi své v Němčicích dne 21. srpna 1887 pořádal jaksi miniaturní prototyp velké výstavy národopisné. Prováděnať tu výstavka národopisná pod širým nebem a na ní vystaveny věci archaeologické, keramika hanácká, nábytek starodávný, vyšívání lidové, kroje, listiny i knihy staré. Také kuchyně starohanácká zastoupena řadou jídel rázovitých, kraslice malovány po starém zvyku a spůsobu, vyšíváno a předeno, ba ženy staré tu i pohádky vyprávěly. Odtud nebylo již daleko k různým zvykoslovným slavnostem. A skutečně již v Němčicích provedena řada starých obřadných zvyků hanáckých: honění krále, svatba hanácká se vším příslušenstvím a všemi zvyky, dále slavnost dožaté. Nemýlíme se zajisté, že myšlenku ke schůzi a slavnostem tohoto rázu dal nadšený v té věci konsist. rada P. J. Wurm.

Po schůzi Němčické konána ještě 15. července 1888 podobná schůze kočující téhož spolku ve Vel. Ořechově u Brna. Tu provedena opět moravská svatba do všech podrobností a obžinky, i zatančeny, tuším poprvé, „Královničky“, nyní všeobecně známé! Vedle těchto schůzí uspořádal muzejní spolek Olomoucký několik výstav výšivek a krojů moravských hlavně v Olomouci.

Tím vším arci, když nastal výstavní národopisný ruch po r. 1891, nebylo mnoho „novot“ potřebí, když pořádány moravské výstavky krajinské. Morava jimi podala vzor výstavkám podobným, později v Čechách pořádaným, a stala se tím i směrodatnou pro vlastní výstavu, kteráž na základech širokých založena, roku 1895 s tak skvělým úspěchem se uskutečnila.

První krajinská výstavka moravská ve znamení budoucí národopisné výstavy Pražské vykonána kmenem Moravu ode dávna representujícím, totiž Hanáky a sice v Kojetíně od 3. do 5. července 1892.

Ve zmíněném díle „Národopisná výstava“ píše se o výstavce té na str. 31. toto:

„A co bylo do ní sneseno a vystaveno? Výšivky, prádlo, koutnice, části krojů, celé kroje, malovaný nábytek, hliněné a

sklené nádobí, kolovraty a jiné potřeby a nástroje domácnosti, celá hanácká světnice, knihy, psané ozdobně písaři ze samého lidu, staré listiny s umělými okrasami, staré knihy a nějaká ta mapa a diagram o poměrech obyvatelstva.

Ale to byla teprve jedna část výstavky — výstavka předmětů neživých; druhou, neméně důležitou, byly národní zvyky a slavnosti, prováděné lidem hanáckým. Honění krále, hanácká svatba, ostatkové právo, hudba, písně, tance, přástky a různé hry — to všechno předvedeno zrakům četných hostí spůsobem v lidu obecně obvyklým!

Hle – národopisná v malém!.. Tu byl dán živý příklad a návod všem jednotlivcům a odborům, kterýmž přes všecky dosavadní výklady theoretické nebylo dosud cele jasno, jak a čím se má zobrazovati celý život a byt lidu československého.. A toho příkladu bylo třeba z Moravy zvláště Čechám, kde kromě malých výstavek výšivkových nebyla až dosud uspořádána žádná jiná výstavka národopisná."

Další výstavky národopisné na Moravě, při nichž všech setkali jsme se se zástupci Brněnského spolku muzejního, s p. škol. radou Bartošem v čele a representanty Olomouckého spolku hl. s dámami Wanklovými a pí. Havelkovou, často pak i se zástupci Vídeňských kruhů národopisných (Drem Heinem), konány pořadem následujícím:*)

Roku 1892 po Kojetínské výstavka v Boskovicích (od 7. srpna do 4. září), na Vsetíně (od 14. do 28. srpna), velmi všestranná a dokonalá, v Brněnských Kloboucích (14. srpna), Víškově (20. až 28. srpna), pro Víškovsko velmi důležitá, v Ořechovičkách u Brna (28. srpna), v Chropini a Skašticích u Kroměříže, v Dětkovicích u Zdounek a Brodku u Přerova v měsíci srpnu, v Tovačově (14. srpna), v Lipníku (11. a 12. září) hl. s věcmi Záhoří moravského, v Hodoníně (od 11. září do 8. října) — největší výstavka morav. Slovenska — a v Rožnově (září).

V roce následujícím 1893 provedeny na Moravě výstavky tyto: Ve Velimově u Litovle (6.—8. ledna), v Hrubé Senici (19. ledna), Seničce (22.—29. ledna), v Cholině u Litovle (6. až 8. února), v Příkazích u Olomouce (12.—15. února), v Hnojicích u Olomouce (20. až 24. května), Valaš. Meziříčí (21.—22. května),

*) Dle „Národopisné výstavy", str. 31 a násl

v Nákle u Olomouce (22. až 24. května), v Prostějově (25. červ. až 10. července), v Brněnské „Vesně“, v Brodku u Přerova (17 července), v Dřevohosticích (23.—25. července) Zahorácká a Hanácká pospolu, rovněž jako v Holešově (1.–13. srpna), v Boskovicích (1.–8. srpna), v Hranicích, v Litovli (13—21. srpna), ve Slavkově (20.—27. srpna), ve Frenštátě (20.—29. srpna), v Tišnově (6.—20. srpna), ve Ždáře (6.-21. srpna), ve Vel. Meziříčí (25. srpa až 10. září), v Přerově (12. srpna až 8. září), v Mor. Budějovicích (1.—10. září) a v Loučce u Nov. Jičína (2.—5. září). Tato poslední obsahovala zajímavé, až dosud málo známé věci z Jičínska.

Roku 1894 byly výstavky ve Velké (21.-23. července), kdež vznikla v řed. L. Janáčkovi myšlenka pořádati v Praze při výstavě velké slavnosti národopisné a kteráž vedle toho zajímala tou zvláštností, že vlastně celá Velká byla výstavištěm: celá řada domů ukazovala provozování nějakého řemesla zde domácího; dále v Troubsku u Brna (29. června až 1. července), v Ivančicích (15.–30. června), v Kvasicích (12.—19. srpna) v Napajedlách (12.—15. srpna), v Hulíně (26.—27. srpna), v Uh. Brodě (19.—23. srpna), v Šlapanicích u Brna (12.—19. srpna), v Dačicích (1.–8 září), v Kroměříži (2.—9. září), v Libhošti u Jičína a v Příboře (22.—24. září) a v Třebíči (4.—11. října). Též výstavková slavnost vinobraní v Blatnici v říjnu toho roku může sem býti svým národopisným rázem přiřaděna.

V roce výstavním samém 1895 ještě v Telči provedena výstavka od 24.–26. března.

Důležitosti výstavek těch nelze ani dosti oceniti.

Nehledě k mravnímu působení jejich na lid, který najednou seznal opravdovou vážnost, jaké jeho věci svou krásou a rázovitostí požívají a na pronikání zvěsti o národopisné výstavě české do nejzazších nejnepřístupnějších krajin vlastí našich, nutno přiznati, že při pracích výstavkových seznán netušený počet cenných věcí lidových i městských a nejrůznějších větví národopisných, který tu přehlédnut i prohlédnut, probrán i rozebrán tak, že národopisná výstava vlastní již předem mohla přehlédnouti, co z Moravy na ni zasláno býti může.

A zasláno toho na výstavu mnoho, přemnoho, tak že ani vše vystaveno býti nemohlo; a zaslány věci krásné, tím krásnější a vzácnější, protože i jednotliví starší sběratelé, jednotlivé

osady a města a pak hlavně spolky muzejní Olomoucký, Víškovský, „Vesna“ a t. d. sbírky své a poklady k disposici dali výstavě národopisné.

Na Moravě však nepořádány jen výstavky národopisné, leč i sjezdy přátel národopisné výstavy Pražské, kteréžto sjezdy nejen sprostředkovaly spojení odborů s výkonným výborem Pražským, nýbrž i o rozdělení prací k výstavě se staraly, ano i o zakládání místních národopisných muzejí. Takovéto sjezdy pořádány při výstavkách na Vsetíně, v Hodoníně, v Přerově, ve Velkém Meziříčí a v Uh. Hradišti.

Že Morava na hlavním a posledním národopisném sjezdu v Praze na den sv. Václava 1894, kde definitivně rozhodnuto, že výstava r. 1895 skutečně konati se má, byla súčastněna hojně, jest samozřejmo.

Leč v poslední chvíli, v předvečer takměř slavnostního zahájení výstavy samé zdálo se, že Morava v práci a v nadšení výstavním ochabuje, že pro finanční svízele sotva asi pošle vše to na výstavu, co se od ní čekalo.

A tu zase to byl předseda výstavy hrabě Lažanský, který v průvodu jednatele dra. L. Niederle vydal se na Moravu, aby tu osobní intervencí svou přispěl k horlivější činnosti a k obeslání výstavy. To se jemu také skutečně podařilo měrou úplnou. Je sice pravda, že n. p. Mor. Slovensko mohlo býti skvostněji vypraveno a dokonaleji upraveno — však tu zase rozhodovaly ubohé finance — lid slovenský je chudý, sám nemohl mimo materiál takměř ani groše na instalaci rozsáhlejší poskytnouti. Valašsko, ovšem také chudé, mělo práci tím usnadněnou, že za prvé mělo mnoho ze své krajinské výstavky Vsacké trvale opatřeného a pak že našlo mecenáše, kteří výlohy vzorné instalace Valašského oddělení na výstavě kryli i v osobě archit. p. Jurkoviče, pracovníka z Valašska samého, který instalaci celou na výstavě provésti mohl. To co upraveno ve výstavním oddělení slováckém, upravil obětavě po většině dr. L. Niederle sám a jen bezprostředně před výstavou přišla mu na pomoc návštěva z Hradiště a z Kyjova. Celé Slovensko nemělo nikoho, kdo by se byl trvale prací instalačních v oddíle Slováckém před výstavou mohl ujati! Hanácké věci upravovala hlavně sl. M. Wanklová a paní Havelková, Horácké pí. Pittnerová a v oddělení

Vesny pracovala sl. Machová. Oddělení vzácných památek lidu československého a tudíž i moravské uspořádáno výtvarným odborem národopisné výstavy se vzácným porozuměním a vkusem vedením jednatele jeho p. architekta J. Fanty.

A tak otevřena národopisná výstava Pražská, v jejíž předsednictvu čestném vedle hraběte Jana Harracha zasedal i nejlepší moravský národopisec pan školní rada Bartoš, dne 16. května 1895 šťastně za přítomnosti četného lidu moravského a nejčelnějších zástupců moravské intelligence.

V následujících řádcích podáme stručnou alespoň zprávu o tom, kterak Morava na výstavě byla zastoupena, a sice:

1. v národopisném oddělení výstavy národopisné,

2. v oddělení cenných prací umělecko-průmyslových,

3. v československé dědině,

4 na jiných místech výstavy (archaeologie, školství, včelařství atd.) a

5. na národopisných slavnostech výstavních.

(Příště dále.)

O zaniklých osadách, hradech, tvrzích a dvorcích v okrese Blanském.

Píše Jan Knies.

Povrch půdy okresu Blanského jest povětšině hornatina, která na západě kolem Černé Hory má ráz pahorkatiny Českomoravské, na východě planiny Drahanské. Přirozenou hranici zde tvoří rozšířené údolí řeky Svitavy.

Krajina tato již od šerého pravěku, kde historie přestává i ústní podání mizí a toliko kámen vypravuje, osazena byla člověkem, který sídlel v nehostinných slujích u Sloupa v Kůlni*) a jeskyni Šošůvecké.**)

Člověk ten neznal kovů, neznal ani nádob ze hlíny vyráběných, pouze nahodilý kámen neb ulomená větev byl mu

*) Kůlna a Kostelík, dvě jeskyně v útvaru devonského vápence na Moravě. Dr. Martin Kříž Brno 1890 a jinde.

**) Pravěké nálezy jeskyně Šošůvecké na Moravě. Čas. olom. mus. spolku 1891.

zbraní, přibroušený, kostěný hrot neb uštípnutá tříska pazourková nástrojem.

Žil zde současně se zvířaty částečně dnes vyhynulými, n. př. mamutem, jeskynním medvědem, hyenou, sobem, losem a t. d., v podnebí drsnějším, kdy zima u nás mnohem tužší a delší byla, než nyní.

První tento rozumný tvor Boží, jenž opanoval naši krajinu, však zmizel; vyhynula i zvířata aneb uchýlila se do krajin severnějších, jindy přispůsobovala se podnebí mírnějšímu, které tu znenáhla nastávalo.

Zbytky po prvotním tom osídlení zaneseny jsou hlinou a kamením, takže na příklad v Kůlni dnes často i dvoumetrovou vrstvou jsou přikryty.

Po prvotním tomto osídlení následuje mezera, načež objevuje se v našem okrese opětně obyvatel, v němž ale s jistotou taktéž nemůžeme udati, jaké byl národnosti.

Velký však rozdíl byl v kulturním ohledu mezi člověkem polocolithickým a člověkem tímto, který dovedl již kámen broušením a vrtáním lépe přispůsobiti za zbraň a nástroj. Člověk ten záhy poznal i kovy, odumřelé své spaloval a popel jich ukrýval do nádob. Pozůstatky takové nalezeny u Bořitova,*) kdež na panském poli směrem ku Černé Hoře nalézá se rozsáhlé pohřebiště popelnicové do dnes málo prozkoumané. Bronzy nalezeny ve Smrtní díře u Skalského mlýna a ve vyšších vrstvách Kůlny u Sloupa. Hojněji vyskytlo se kamenných nástrojů a zbraní, které nalezli jsme v následujících osadách: Blansku, Bořitově, Hlubokém, Jedovnicích, Klepačově, Kotvrdovicích, Němčicích, Ostrově, Rajci, Šošůvce, Těchovu, Závisti a Žernovníku.

Lidu všeobecně známy jsou jménem „hromové kameny“.

Konečně setkáváme se v okrese Blanském s předky našimi, avšak ani o těchto neumíme pověděti kdy sem přišli. Že se tak stalo již mnohem dříve, jako dosud nás dějiny poučovaly, jest dnes již jisto.

I po tomto osídlení dosud dějinami neosvětleném nalezeny četné pozůstatky hlavně kostry s bronzovými postříbřenými

---

*) Dr. Gurlit: „Das Urnenfeld von Borstendorf“ (Mähren). Mittheil. d. k. k. Central.-Commission in Wien 1888. Str. 122–124.

obušími s esovitým zakončením a kulturní vrstvy tamtéž*) a na starém Blansku odkrytými.

Slované ti přišli sem od východu pohodlným a širokým žlebem Jedovnicko-Račickým jedním proudem, nač poukazuje společné nářečí charakterisované záměnou o v u, n. př. čluvek, putvura, kopec (Kaufmann), kupec (Berg) a j.

Obsadili nejen západní svahy vysočiny Drahanské, nýbrž rozšířili se i na pravý břeh řeky Svitavy do údolí kolem Černé Hory a usadili se i na výběžcích pohorkatiny Českomoravské sem zasahující.

Založili zde četné osady, staré to zadruhy, nad nimiž panoval starešina na své tvrzi sídlící. Tak vznikly Bořitov, Petrovice, Milonice, Jenč a j.

Však rodinný tento život již dávno vymizel, vymřely i rodiny Petroviců, Miloňů, Jenčů, Bořitů a jednotlivé tyto zádruhy slučovány ve větší panství, n. př. Holštýn, Doubravici, Černou Horu, Blansko, které na konec děděním a koupí sceleny ve hlavní tři: Černou Horu, Rájec a Pozořice, kteréž zaujímají největší díl okresu Blanského.

Mnohem mladší jsou obce, které povstaly usazením poddaných v hlubokých lesích, kde tito svým pánům mýtili lesy a pálili uhlí začež se jim dostalo pozemků a potřebného dříví ku stavbě. Obce takové mají obyčejně ve znaku sekeru, radlo neb krojidlo. K nim patří Olešná, Hořice, Olomoučany atd.

Že v dobách těch i snahy germanisační střetnouti lze v našich horách, dokazují německé názvy osad k Holštýnu a Blansku dříve patřících, založené pány z Holštýna a našim nepřátelům vždy přejícími biskupy Olomouckými, hlavně Brunem.

Ještě mladšího původu jsou vesnice vzniklé rozdělením osamocených dvorů, n. př. Rogendorf, Karolín, Mariánov a j. a osady pro dělníky založené: Klepačov, Obora, Klepačovská ulice a Palovo, předměstí to Blanska.

Mnohé z těchto osad vymizely již s povrchu zemského a málokde pouze tradice neb topické jméno upomíná nás na dědinu, o níž se často v dějinách dočítáme.

Zaniklé tyto osady, hrady, tvrze, dvorce v okrese Blanském jsou:

---

*) Předhistorické nálezy Bořitovské. J. Knies, Čas. Olom. sp. 1892 č. 33, 34, 35.

Blansko: sřícenina, dnes Staré zámky zvaná, přináležející pod katastr obce Suchdolské, dříve střediště rozsáhlého panství. Nalézají se jižně obce na horské ostrožině, která zabíhá do hlubokého žlebu Sloupského.

Od náhorní roviny oddělen byl hrad dvojnásobným příkopem ve vápencové skále vylámaným, za nimiž přijdeme ku místu, kde pyšný druhdy hrad stával, z něhož některé zdi až do dneška jsou zachovány. Ihned za těmito na samém okraji skály se nalézajícími odevšad zejí na nás strmé, často převislé stěny, které střemhlav na 150 metrů se vrhají do děsné propasti žlebu. Hrad založen byl některým biskupem Olomouckým, kteří již ve 12. století kraj tento v držení měli. Jako lenním pánem v 15. stol. byl zde Jan ze Studnic, kterýž však hradu neubránil proti návalu vojsk husitských.

Od těch dob hrad se více nevzkřísil a ve válce třicetileté úplně zašel.

Bohdalevsko, pustá ves, stávala ve trati stejnojmenné nedaleko Mollenburku. V dějinách činí se o ní zmínka jako o poustce roku 1587, jejíž pozemky koupil tehda Bernard z Drnovic od Jana z Pernštýna.*)

Bezděčice, pustá ves ku Blansku přináležející na počátku 14. století. K témuž panství patřil i

Brankersdorf, snad nynější osamocená část předměstí Bránky u Blanska.

Bruno — zaniklá ves, patrně ku poctě biskupa Olomouckého Bruny pojmenovaná, a

Břízov.

Budkovany, dle tradice lidu i Borkovany, ač jméno to v listinách nepřichází; stávaly v širokém žlebě, který vede od Jedovnic ku Račicím za rybníkem na jejich pozemcích se prostírajícím, kterýž dle vsi přijal i jméno.

Zaniklá tato osada uvádí se poprvé roku 1437 jako část panství Holštýnského; později 1450 byla ves již pustou.

Z vesnice se zachovaly tu onde na lukách vyvýšená místa, staré to základy, na nichž domy stávaly, mezi nimiž naleznouti lze hojně uhlí, popele a střepin středověkých nádob a jiných kuchyňských odpadků.

---

*) Ol. desky XXX., 35.

Tradice lidu zná velmi dobře místo ono a vypravuje o něm četné pověsti, na př. že tam, kde stával dříve kostel, nalézá se studánka, z níž železitá rezavá voda vyvírá — rez prý to zvonů, kteréž zde každoročně na sv. Barborku slyšeti. Dědina celá prý se propadla do bahna. Bývalé pozemky proměněny v rybník, o němž dočítáme se již r. 1450. Ves přináležela k panství Holštýnskému.

Bystrc nalézal se nedaleko propadání Jedovnického. Vyskytuje se v listinách k roku 1437, podruhé, kdy byla již pustou, r. 1464 (Brandl Půh. IV., 167). Pozemky a louku na Bystrci jakož i Tunklův rybník přichází ještě r. 1481 (Půh. V. 285).

Czynols, zaniklá ves přináležící k panství Holštýnskému uvedena okolo r. 1300.

Češkovice rozloženy byly na cestě mezi Blanskem a částí Těchova zvanou Obůrka, kde dnes stejnojmenný dvůr stojí. Osada slula původně Těškovice, jak svědčí listina z roku 1664, uložená v Blanské radnici, a přináležela k témuž panství již uprostřed 14. století.

Dědovice, zašlá ves ku panství Blanskému přináležející, prostřed 14. stol.

Doubravice dala jméno rodu, který po vlastech se stal proslulým. Sídlo jeho, dříve mocný hrad, nalezalo se na levém břehu potoka Nešórky, asi půl hodiny od městečka Doubravice. Nalezáť se zde horská ostrožina dvojnásobným průkopem od okolní náhorní roviny oddělená, kolkol příkrými stráněmi ohraničená, na níž tu onde ční sřícené zdi a mechem porostlé balvany, zbytky to zapadlé české slávy. Cesta ku hradu vedoucí, dnes ovšem travou zarostlá, dosud jest patrna, místu, kde stával, říká se dosud „u hradu“. Z cimbuří rozkládala se překrásná vyhlídka do údolí Svitavy a na pahorkatinu Českomoravskou.

Kdo hrad vystavěl, neznámo, dle pověsti syn Ika, jehož otec Saul v souboji s obrem zvítězil, načež dostalo se mu za odměnu znaku odřivousu. V dějinách jmenuje se již k roku 1049, kdy nalézal se hrad v držení Heralta z Doubravice.

Jako sřícenina uvádí se roku 1529, kdy však byla ještě zachovalá, neboť ještě r. 1680 obývána byla drábem.

Dřiválovice, zaniklá ves, která uprostřed 14. stol. patřila ku Blansku.

Dvořisko jest malá tvrzka, jejíž zbytky podobně zvané, jindy Zámečkem pojmenované, viděti na malé ostrožině k potoku Malo-Lhoteckému přilehlé v podobě hromady kamení do kruhu v obvodu 50 kroků složeného. O dvorci tomto zmiňují se dějiny k roku 1415 jako o poustce. (Příště dále.)

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(21.)

Zemská registratura v Brně. Napsal F. A. Slavík. Důležité prameny k dějinám Moravy, zvláště jednotlivých panství a poddaného lidu, uloženy jsou v registratuře v zemském domě v přízemí blízko zemského archivu.

K podrobným dějinám místním jest jich nevyhnutelně potřebí. Správa přidělena IV. oddělení účetnímu, toho času v II. patře, kde jsou také seznamy registratury. V hlavním stojí napřed čísla svazků fasse vrchnostenské neboli výkaz důchodů z r. 1750, poddanský katastr z roku 1750 a rektifikační spisy vůbec z roku 1656 a násl.

Dle postupu času obsahuje registratura:

1. „Rektifikační akta" neboli popisy jednotlivých panství Moravy a jejich obvodů ve Slezsku (371 čísel):

a) z roku 1667 popisy panství od samých vrchností, stručné to seznamy domů a obyvatelů;

b) popisy r. 1669—79, jež vykonala sněmovní kommisse (2 preláti, 2 páni, 2 rytíři, 2 měšťané s úředníky zemskými) cestujíc po 10 let od jednoho panství k druhému a popisujíc na každém všecky obce k němu příslušné. Uvádí v nich domy: 1. staré osedlé dle majetku jejich a kdo je měl po třicetileté válce r. 1656; 2. nově osedlé, totiž které domy byly po třicetileté válce roku 1656 pusté, ale do roku, kdy kommisse tam přišla, zase osedlé; 3. nové pusté, buď že bývalý držitel umřel neb ze statku utekl; 4. staré pusté, které zůstávaly stále pustými.

Uvedeno jest u každého, kolik měl rolí dle tehdejší míry a jaké třídy t. j. I. třídy nebo velmi dobré, II. prostřední, III. špatné, a to:

a) vzdělaných, b) nově vzdělaných (t. j. po válce pustých, pak vzdělávaných), c) starých pustých.

Na příklad v obci Lužicích:

Osedlé domy:

Láníci	kusů polí	výměra II. tř.
Matěj Šenovský, dříve Jiří Lužický	7	55 měr
Pavel Škrach, dříve Lesák	7	55 „
Martin Příhoda, dříve Mikuš	6	65 „
Pavel Tvrdonský, dříve Martin Turek	6	55 „

Nově osedlé:

Mikuláš Herčík ujal starou pustinu Pavla Svatoborského r. 1662, 3 kusy polí, 4 míry.

Nové pusté od roku 1657:

	kusů polí	II. tř. měr.
Jan Roman utekl r. 1662 do Uher, měl	6	55
Michal Moraviček byl r. 1663 od Tatarů sťat	6	55
Jiřík Kovář r. 1662 umřel	6	55

Staré pusté:

	kusů polí	měr
Dorota Novotná	3	4
Říha Sečkář	3	4 atd.

Takto jsou popsány všecky obce moravské XVII. století. Každé panství a statek samostatný jest ve zvláštním svazku v pergamenu vázaném, na konci jeho seznam osad, podpisy a pečeti členů kommisse.

Nejsou ani dle abecedy, ani dle krajů spořádány. Ponejprv užito jich bylo tiskem v mé dějepisně statistické práci „Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce“, vydané r. 1892. Podrobný výtah ze všech svazků učinil zpravodaj k vlastivědným studiím o celé Moravě.

V týchž svazcích jsou k oněm popisům připojeny knihy foliové, jež obsahují popisy panství a jejich dědin r. 1749

V těchto nejprv uvedeni jsou u každé obce držitelé z roků 1669—79, a když od té doby byla živnost rozdělena, v kolik dílů se to stalo, nebo naopak když z bývalých menších usedlostí byla udělána větší a pak kdo byl držitelem jich roku 1749, kolik a kde na které straně obce měl jednotlivá pole a louky, jaké výměry jednotlivě a celkem.

Na konci každé obce jest přehled osedlých, všeobecný popis půdy a obyčejně tehdejší pečeť obecní. Z toho popisu můžeme stopovati, jak se usedlosti v dědinách měnily a kde udržely se v jednom a témž rodě od třicetileté války. Tím usnadněna jest práce místopiscům. Na příklad podávám výňatek o výše uvedené obci:

Za I. visitace (r. 1669—79):	měr polí	Roku 1749:	měr polí vzdělaných	pustých a ladem	zahrad měr	luk vozů sena	otavy
1. Matěj Šenovský	55	Pavel Ličeník	48	7	měr $^6/_8$	4	2
2. Pavel Škrach	55	Jakub Sejkora	48	7	„ $^6/_8$	4	2
3. Martin Příhoda	55	Josef Mikuš	24	$3^1/_2$	„ $^3/_8$	3	1
		Jan Hanák	24	$3^1/_2$	„ $^3/_8$	3	1
4. Pavel Tvrdouský	55	Michal Šimkových	24	$3^1/_2$	„ $^3/_8$	3	1
atd.		Pavel Dvořák	24	$3^1/_2$	„ $^3/_8$	3	1
Dorota Novotná	4	Martin Mikuš	3	—	„ $^3/_8$	2	1
Říha Sečkář	4	Jan Kuklík	3	—	„ $^3/_8$	2	1

U polí a luk jsou jména tratí, z nichž některá v pozdějších popisech již nepřicházejí a někde i vymizela.

Mimo tyto dva popisy jsou u každého panství ještě rozličné zápisy a úřední listiny hlavně o změnách jeho až do nové doby.

2. a 3. Vedle rektifikačního obsahuje jedno oddělení poddanský katastr Teresianský z r. 1750 a druhé katastr Josefinský.

Každé panství r. 1750 je zvláště popsáno; v něm u jednotlivých obcí uvádějí se držitelé domů, jak vedle sebe byli osedlí, kde a jak velká pole a jiné pozemky měli. V druhém katastru jest popsána každá obec zvlášť.

4. Vrchnostenská oddělení, fasse neboli výkaz důchodů z téhož r. 1750 (375 čísel), důležitá nejvíce pro studium hospodářství a poddanství, obsahuje napřed jednotlivé dvory panské, kolik u každého bylo tehdy měr polí, pastvin, zahrad, vinic, louky po kolik vozů sena a kolik otavy; pivovary, kolik sudů ročně várek; kde jaké rybníky a kolik kop ryb v nich; lesy, jejich jména a výměra; jaké úroky dostávala vrchnost z rozličných věcí, na př. z husí, zahrad, řek a potoků a j.; kde byly hospody a mlýny, kolik se z nich platilo atd.; potom jmenují se poddané obce, kolik která platila úhrnem rozličných úroků a ve

4

kterých lhůtách; kolik bylo obyvatelů dle majetku; kolik držitelů lánu, $^3/_4$ lánu, $^1/_2$ lánu, $^1/_4$ lánu, podsedků a chalupníků, a kolik dní byl každý povinen robotovati týdně s potahem nebo pěšky.

Kde byly svobodnické dvory, jsou u panství přidány ve zvláštních svazcích.

Celé toto oddělení jest od zpravodaje přehledně dle krajů, panství a osad vypsáno a bude základem k dílu o poměrech lidu poddaného na Moravě v XVIII. století a k jiným studiím vlastivědným o Moravě a jejích obvodech ve Slezsku.

5. V jiné místnosti v přízemí uloženy jsou úřední výtahy poddanských povinností („Urbarial-Fassion", 351 čísel), jež sloužily k jednání o výkupu roboty a ostatních břemen lidu poddaného, a úřední listiny o majetku a poměru bývalých vrchností a poddaných.

Umělecké a vědecké zprávy.

Ku zprávám o uměleckých památkách Vítkovců. Četné a dosud zachované památky umění v krajích bývalého panství vynikajících haluzí mocného rodu českých Vítkovců, pánů z Rožemberka a z Hradce,*) dosvědčují mnohými podrobnostmi v rozvrhu i v provedení, že umění bralo se tu již záhy vlastním směrem, jenž stával se čím dále tím více význačným, až v době pozdní gotiky nejvíce vynikl, nezůstav bez účinku také na venek.

Věc tuto dosud nejlépe doloženou na památkách jihočeských J. Branišem, lze uvésti v souhlas i s památkami na Moravě, třeba by tu a tam rázovité výtvory jednotlivých period uměleckého tvoření vymykaly se z pravidel omezujících úzkostlivě dobu slohovou. Výjimka taková není zajisté na újmu umělecké

---

*) Ústřední sídla českých Vítkovců byla ve XIII. století: Jindřichův Hradec (1220), Rožemberk (1250), Krumlov (1253), Třeboň (1361), Landštein (1282), Stráž (1282) a Nové Hrady (1279). Kromě toto rozšířili Vítkovci panství své do Rakous, Bavor a Hradečtí do Moravy, kde bylo ve XIV. stol. jich panství zaokrouhleno, obsahujíc Telecko, nynější Dačicko a Slavonicko s hrazenými městy Telčí a Slavonicemi a hrady Rosenštein, Šternberk, Janštein a Bílkov. Dávno před tím drželi Hradečtí mnohé statky poblíž Uherského Brodu.

hodnotě památky, jen když jinak zákony umělecké tvorby nejsou porušeny. Ostatně ani v takových případech nepozbývá platnosti zásada „hic saxa loquuntur". Jest ji toliko třeba dle provinciálních zvláštností upraviti.

Hlavně za touto příčinou věnujeme později zaslouženou pozornost zajímavé stavbě kostela sv. Jana v Jindřichově Hradci, k níž po odborném posudku prof. J. Braniše,*) naproti zprávám Neuwirthovým,**) obrací se pozornost přátel českého umění.

A nyní věnujeme především zření své Moravě, kde zakladatel Jindřichova Hradce objevuje se jakožto svědek na četných listinách dotýkajících se zvláště kláštera na Velehradě. Okolnost tato již sama sebou jest velice zajímavou i důležitou, přes to, že nesnadno předpokládati, že by Jindřich z Hradce při zakládání nejpamátnější svatyně Moravy byl měl jaké účastenství. Jak známo, založen klášter Velehradský markrabím Vladislavem, bratrem krále Přemysla I., kterýž potvrdil založení to roku 1202.***) Oblíbenost, jaké se těšil Jindřich u krále Přemysla, nezměnila se ani za nástupce jeho krále Václava I. a moravského markrabí Přemysla Otakara, jehož r. 1234 Jindřich do Moravy provázel, zůstávaje potom nepochybně na statcích svých na Moravě, kdež zemřel a pochován na Velehradě †)

Po smrti jeho, hned roku 1236 dne 15. února, v listině na Velehradě sepsané, kterou král Václav daruje klášteru ves Volkovice, uvádějí se mezi svědky bratří Jindřichovi Vítek starší a mladší††) a synové jeho Sezema a Vítek†††), již oba dle

*) Věstník České akademie atd. II. č. 2. str. 57—58. Dějiny středov. umění v Čechách II. 70—71.

**) Geschichte der bildenden Kunst in Böhmen vom Tode Wenzels III. bis zu den Husitenkriegen pag. 470—475. Předchůdce Dra. Neuwirtha, architekt Bernhard Grueber, zmiňuje se o kostelu sv. Jana velmi povrchně při popisu památek doby Lucemburské: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen III. p. 81.

***) Cod. diplom. Mor. I. p. 12—13.

†) Palacký: Děje národa Česk. I. č. 2. str. 466.

††) Od Vítka staršího odvozují svůj původ páni z Krumlova, od Vítka mladšího páni z Rožemberka. Na dvou listinách krále Přemysla z roku 1220 vyskytují se s bratrem Jindřichem jakožto svědci pro Velehrad a podobně i na listině Konráda hraběte z Hardeku pro týž klášter. Cod. dipl. Mor. II. pag. 112, 113, 114.

†††) Cod. diplom. Mor. II. pag. 310—312.

soudu Domečkova téměř stále prodlévali a nejspíše i zemřeli na Moravě.*) I nástupci jich objevují se častěji na Moravě; s Velehradem však do bližšího spojení přichází až Oldřich z Hradce, kterýž daroval klášteru dva lány ve vsi Ořechově a Balině u Znojma s vinicemi a roli, jak uvedeno v potvrzovací listině Přemysla Otakara II. dto. v Brně 14. března 1270.**) Naposled ještě Oldřich z Hradce, toho jména II., vzpomínaje památky svého praděda Jindřicha, pohřbeného v klášteře Velehradském, daruje pro spásu duše jeho listem na Velehradě psaným ze dne 13. dubna 1299 právo patronátní k farnímu kostelu a kapli Božího Těla ve Slavonicích.***) Kaple ta stála za městem, a Jindřich IV. z Hradce přistavěl k ní koncem XV. století dvoulodní chrám téhož posvěcení, jenž jest dosud úplně zachován a promluveno bude o něm podrobněji mezi památkami pozdní gotiky.

Před tím již Dětřich, biskup Olomoucký, uděluje kapli Božího Těla ve Slavonicích odpustky, dto. v Modřicích den sv. Klementa 1296, nazývá ji také „juxta Slabings sitam".†)

Příčinu, že pánové z Hradce v dějinách Velehradu často se jmenují, sluší hledati v nejbližším okolí jeho. Mělť Hradečtí poblíž Uherského Brodu strategicky důležitý hrad Bánov s příslušnými vesnicemi. Oldřich II. z Hradce chtěl pak podle smlouvy s králem Václavem dto. v Praze 8 srpna 1294††) panství to ještě rozšířiti a zaokrouhliti výměnou za kmenové sídlo své Hradec Jindřichův a trhovou ves Strmilov v Čechách, zač měl dostati hrad Broumov, město Uherský Brod a vsi Hluk a Topol (snad Topolnou), kromě cla v Uničově a Lipníku. K provedení smlouvy však nedošlo, poněvadž podmínky její se nevyplnily. Oldřich z Hradce zůstal pak županem Lukovským a královským purkrabím na Broumově.†††)

Přátelské styky mezi českými Vítkovci, již statky svými v Čechách sousedili, utvrzované často vzájemnými sňatky, působení vynikajících členů obou rodů v předních úřadech zemských

*) Ludvík Domečka ve Sborníku historickém IV: „O původu Vítkovcův"
**) Cod. diplom. Mor. IV. pag. 42—43.
***) Tamže V. pag. 108.
†) Tamže V. str. 56—57.
††) Tamže V. str. 9–12.
†††) Sedláček: Hrady a zámky České IV. str. 34.

udržovaly až na malé výjimky přátelskou shodu mezi nimi, kteráž zračí se i v pozdějších stoletích na památkách jimi provedených. A tu budiž nejprve upozorněno na podobnost založení dvou vynikajících památek, přes to, že půl století je od sebe dělí, čímž toliko jen konstruktivní détaily se změnily. Jsou to založení obou chrámů cisterciáckých klášterů na Velehradě a Vyšším Brodě v Čechách. První památka nemá ovšem, jak výše již zmíněno a pokud se stavby její dotýče, s Vítkovci nic společného; to však nemůže býti překážkou o historická fakta i technické zvláštnosti se opírajícího porovnání s památkou, již založil vynikající člen rodu Vítkovců, pan Vok z Rožemberka.

I ta okolnost, že založení cisterciácká vázána byla přísnými pravidly, čímž podobnost již podmíněna, není na úkor našemu tvrzení; neboť pohlížíme-li na půdorysy četných založení cisterciáckých chrámů v Čechách a na Moravě, spatříme, že tu zdánlivě přísná a nepřekročitelná pravidla Cisterciáků přece dovolovala stavitelům různé odchylky. Tak stává se, že objevují se podobnosti v hlavních částech, kdežto détaily tu a tam se rozlišují, namnoze i ku prospěchu celku. Ze všech půdorysů těchto vyniká podobnost založení východní části jmenovaných památek, kde příčná loď s presbyteří a čtyřmi kaplemi po stranách k sobě se druží, nejnápadněji a jedině.

První mnichové přišli na Velehrad z cisterciáckého kláštera v Plasích, založeného od kníž. Vladislava II. r. 1145. Chrám tohoto kláštera, jak dosud zachované části dosvědčují, vystaven byl slohem románským. K trojlodí o šesti párech pilířů se sedmi klenbovými poli druží se příčná loď o třech shodných polích čtvercových téže šířky jako střední loď podélné části chrámové. K prostřednímu čtverci křížové lodě přiléhá čtverec presbyteria s absidou.

Chrám na Velehradě vzal z půdorysu chrámu svého mateřského kláštera nápadnou délku trojlodí o devíti párech pilířů s desíti klenbovými poli, zachovav při tom pravidelnost založení trojlodních basilik, kde na jeden čtverec lodě střední spadají dva malé čtverce v lodi pobočné. Silně přečnívající loď příčná sestává však z pěti polí klenbových, tak že ku čtvercovému křížení, nad nímž zdvihala se již původně osmiboká věž, přistupují po obou stranách dvě obdélná pole, z nichž vnitřní mají tutéž šířku jako bočné lodě podélné stavby chrámu a vnější jsou

o něco užší. Tomuto rozdělení příčné lodě odpovídá i východní závěr chrámový, kde k obdélné presbyteři s absidou přiléhají v souhlase s lodí příčnou po obou stranách dvě kaple, z nichž opět vnitřní mají přímý závěr, kdežto vnější jsou opatřeny absidami a zakončují celek v šířce příčné lodi.*)

*) Půdorys chrámu i staveb klášterních, jakož i důkladný rozbor celého založení na Velehradě uveřejnil architekt Prokop v „Mittheilungen der k. k. Central-Commission" atd. ročník 1893. Kopáním na šesti místech rozhodnuto, ovšem spůsobem nejjednodušším, kde jest staré zdivo románské a tím také o dosud sporné disposici původního půdorysu. Nález lisén na starém zdivu románském přivedl další řadu konsekvencí pravidly románského slohu podmíněných. Tak bylo rozhodnuto, že chrám byl basilikou trojlodní o devíti párech pilířů a desíti klenbových polí, poněvadž na vnějším románském zdivu lodě jest devět lisén, dle pravidla vždy souhlasných s postavením pilířů uvnitř. Totéž potvrzuje také staré před rokem 1681, tedy před požárem a následující přestavbou chrámu provedené vyobrazení, jež architekt Prokop připojuje ku svým zprávám v uvedeném časopise. Jak byla široká původní loď střední podélné stavby chrámové, určuje opět střední čtverec neb křížení v lodi příčné, čímž zjeví se stará šířka obou bočních lodí, tak že lze snadno již sestrojiti starý půdorys.

Pokud se týče otázky, byl-li chrám basilikou ploše krytou trámcovým stropem, jak praví stará tradice, anebo sklenut, nedostačuje pouze ohledání zachovaných románských zdí, poněvadž při přestavbě vnitřku byla střední loď značně rozšířena, tak že vzniklo nutným zmohutněním nosných pilířů jen sedm polí v lodi střední a po její stranách vždy po sedmi malých kaplí. Staré pilíře románské stavby byly odstraněny a s nimi padlo i zdivo staré střední lodě, vynikající nad lodě pobočné, jež mohlo dobře nésti trámcový strop jako bývalo — ovšem za starších dob — i jinde a má se za to, že bylo i v Plasích. Tím tedy naprostá neodůvodněnost starších zpráv v této příčině není dokázána. Že však naproti tomu i střední loď byla sklenuta, dosvědčuje spíše známý půdorys starých pilířů lodních, kde z osmiboké patky vystupuje osm přípor (polosloupů), z nichž čtyři v hlavních osách jsou většího průměru než ostatní čtyři. Přípory tyto dle pravidel konstruktivních odpovídají vždy klenbovým pásům podélným, příčným a diagonálním pásům zvýšené lodě střední a jsou tudíž dokladem o existenci klenby.

Sloh stavby chrámové jest v nejstarších částech románský. Jednoduchost vnějšku podmíněna pravidly Cisterciáků. Lomený oblouk ve zbytcích staré stavby ani na vyobrazení se nevyskytuje. Přes to však nelze předpokládati, že by při tak velkém založení, kde stavba kláštera protáhla se dle listinných dat až do roku 1238, nebylo použito tvarů přechodních, zvláště uvážíme-li, že současně vznikala velkolepá stavba přechodního slohu v Třebíči a jiné v Rakousích (n. p. Liliefeld 1202 posv. 1220) a že již ve druhé čtvrtině tohoto století dosáhl sloh přechodní v Čechách a na Moravě svého vrchole. Že na starém vyobrazení chrámu Velehradského objevují se jen kulatá neb obloukem sklenutá okna, nerozhoduje; neboť portály i okna zachovala obyčejně

Tutéž disposici půdorysu v příčné lodi o závěru má i chrám cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, jehož stavba z velké části náleží již ranné gotice; neboť založení kláštera spadá do roku 1259 a stavba protáhla se až do XIV. věku. Ku třem stejně vysokým lodím podélné části chrámu pojí se přečnívající loď příčná o 5 klenbových polích. Střednímu čtvercovému křížení přiléhá tolikéž čtvercové presbyterium s polygonálním závěrem 5 stranami osmiúhelníka a k němu pojí se zase čtyři kaple, z nichž vnitřní jsou uzavřeny také přímo a obě krajní dvěma stranami stejnostranného trojúhelníka, kterýžto závěr, ač méně případný, jest přece při malebné poloze východní části chrámu a kláštera velice účinný.

Z toho jest na jevě, že podobnosti v uvedených částech obou založení cisterciáckých se skutečně objevují, při čemž ovšem v založení Vyšebrodském nový sloh změnil konstrukci, jež přivodilo své konsekvence a detaily.

Cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě jest filiálním kláštera ve Wilheringu v Rakousích, odkud přišli sem první mnichové Dle doznání Gruebrova, který původ založení hledal ve Wilheringu, nemožno prý nalézti již žádných podobností, poněvadž klášterní chrám ve Wilheringu byl v pozdějších dobách přestavován. Z pravidla lze však souditi, že tam, kde litice válečné starou stavbu zúplna s povrchu nesmetly, při pozdějších přestavbách i původní založení dosti se zachovalo — alespoň v celkové disposici plánu. Soudíme proto, že tu již původně nebylo žádné podoby a že ve příčině technické stránky založení slavného zakladatele Voka z Rožemberka, syna často již zmíněného Vítka mladšího, s nímž jsme se na Velehradě potkali, rozhodly spíše příbuzenské styky a zbožné tradice o posvátném Velehradě. (Příště dále.) *Jar. Janoušck.*

---

na stavbách přechodních tvar románský, kdežto v klenbě vyskytuje se již i lomený oblouk. Nově odkrytý portál románský na Velehradě má týž ráz, jako jemu podobné a četné jinde a náleží první čtvrtině XIII. věku. Přechodní ráz měly ostatně i staré pilíře lodní. Kostel sv. Jáka v Uhrách má podobné pilíře, jenom že tu jsou všecky přípory stejného průměru. Kromě toho soudí se namnoze, že stavba tato o 2 věžích průčelních vznikla až po vpádu Mongolů. (Srovnej: Ilgovy „Charakterbilder aus Oesterreich-Ungarn“, Strzygowski 81. — „Mittelalterliche Kunstdenkmale des Oesterr. Kaiserstaates“ I. Rud. von Eitelberger 74—75.).

Fabriciova mapa Moravy. Ve Františkově museu v Brně nedávno nalezena byla nejstarší o sobě vydaná mapa Moravy **Pavla Fabricia,** která již považována za ztracenou. Ve druhém sešitě Časopisu Matice moravské z r. 1892, str. 144 a 145 učinili jsme již o ní obšírnější zmínku na základě popisu D'Elvertova. Nyní ještě dodáváme: Fabriciova mapa jest asi právě tak veliká, jako pozdější mapa Komenského. Vydána byla „apud Georgium Schilherum, civem ac bibliopolam Viennensem“. Na levo v hořejším rohu čteme věnování: „Magnifico generis nobilitate, virtutibus ac litteris praeclaro Dno Dno Hartmanno Dno a Lichtenstein et Niclaspurg in Veltlperg et Steyrregh etc. Dno patrono suo obserwandissimo

S. D.

Paulus Fabricius, Caes. math. Me. Do.
Austria prima quidem sed et altera patria cessit
Liechtenstainiadum stirps generosa Tibi.
Hinc Morauae et simul Austriacae sors oppida terrae
Contulit et terra ius in utraque dedit.
Inde et ego pingens Morauam Tibi dedico terram,
Hartmanne, ó gentis splendor honorque Tuae.
MDLXXV, Cal. Maii“.

Pod věnováním jsou topografické značky: Dvě kolečka (⊙) = město; kolečko (○) = městys; kříž s kolečkem (⊕) = klášter; tři tečky (.˙.) = zámek; křížek (+) = vesnice; kolečko s tečkou uvnitř a třemi tečkami na hoře (⊙̈) = město se zámkem; křížek s třemi tečkami nahoře (+̈) = vesnice se zámkem.

Na pravo dole jest upozornění pro čtenáře: „Ich hab, freundlicher Leser, vor etlichen Jahren das Marggraffthum Maerhern durchreiset und Mappenweiss in Druck bracht, weil aber die Kupfer zum Druck mir schendtlich endtfrembdet, habe ich in Ansehen viler meiner günstiger Herrn und Freund im Landt dasselb (wiewoll kleiner) auffs new in Druck zu Ehren dem wolgepornen Herrn, Herrn Hartman, Herrn von Lichtenstein etc. gerichtet hoffend diser gutter will wer vilen freundtlich angenemb sein. Datum Wien anno MDLXXV. Paulus Fabricius Ro. Kay. Mait etc mathematicus, der Ertznei Doctor.“

Je patrno, že původně Fabriciova mapa Moravy navržena byla ve větším měřítku.

Časem pokusíme se o podrobnější rozbor a zvláště srovnáme ji s pozdější mapou Komenského, jíž jest na první pohled velmi podobna. *Kamenïček.*

K dějinám řemesel na Moravě. Smil II. Osovský z Doubravice a na Třebíči, pán znamenitý, vzdělaný a zasloužilý o zemi Moravskou, má také i dobrou zásluhu o povznesení různých řemesel v městě Třebíči, kteréž město bylo živné a bohaté (civitas vere ditissima simul ac haeretissima, jak je nazývá děkan Krištof Burešovský r. 1656). O tom svědčí potvrzení výsad jednotlivým odvětvím řemeslným. Sotva že ujal se správy svého panství r. 1568, potvrdil výsady cechu soukenickému, r 1577 potvrdil artikule cechu tkalcovského, r. 1592 cechu krejčovského roku 1607 pak mlynářského, roku 1573 vydal zřízení selské a roku 1583 zřízení městské. (Oboje uveřejnil p. řed. Ad. Kubeš tiskem, jakož i výsady cechu soukenického a mlynářského.) Listina výsad cechu tkalcovského nebyla dosud uveřejněna. Proto dovolujeme si ji vydati, podotýkajíce, že ji v plném rozsahu znovu potvrdil hrabě František Augustin Waldštein 15. dne srpna r. 1677, zrovna za sto let po prvním potvrzen Smilově.

Listina o artikulích cechu tkalcovského zní:

Já Smil Osovský z Daubravice a na Třebíči i s svými erby, pán a pravý dědic panství Třebíčského: Známo činím tímto listem obecně předevšemi, kdož jej uzří anebo čtaucí slyšeti budau, a zvláště tu, kdež náleží, že jsau přede mne předstaupili cechmistři a mistři řemesla tkadlcovského z města Třebíče, poddaní moji, věrní milí, a mne jsau snažnými žádostmi svými poníženě prosili, abych jim těchto nížepsaných artykuluov listem pod pečetí svau potvrdil. Kteréžto slušné jejich žádosti a prosby nemohauc oslyšeti, tu milost jim na budaucí časy činím a takových artykuluov, kteříž níže slovo od slova takto znějí, jim potvrzuji.

1. Nejprve, aby dva cechmistři hodní k zpravování těch řáduo níže položených zvoleni byli, kdeříž každého roku podlé starobylého obyčeje po obnovování auřadu proměňováni býti mají. A ti cechmistři pečet i jiné věci cechovní bedlivě opatrovati mají. Tolikýž, když uznají potřebu cechu, aby jej obeslali a každýmu mistru, aby do cechu přišel, jistý den a hodinu aby oznámili. Kdožby se pak tak nezachoval a ani se cechmistróm v tom neopověděl (kromě nemocných a pocestných), tedy aby 1 funt vosku pokuty do cechu dal.

2. V svátky vejroční ani v neděli cechu aby nebývalo, poněvadž ti dnové k službám Božím jsau oddáni, kromě proměňování tovaryšského, lečby toho nějaká obzvláštní a nevyhnutedlná potřeba nastala.

3. Kdožby chtěl mezi námi v městě Třebíči aneb v městečku Vadislavi tkadlcem a mistrem býti, ten povinen bude tyto artykule níže položené zachovati: Má provésti listem zachovacím pořádným, že jest od rodičuo řádných pošel. Tolikýž má provésti listem aneb svědomím hodným, že jest se při cechu podlé pořádku českého řádně vyučil: Potom povinen bude k řemeslu pořád u jednoho mistra puol léta dělati a po puol létě řemeslo ukázati, týž stav svuoj proměniti a tři tolary do cechu dáti a, cožby jemu od cechu ukázáno bylo, to povinen bude podstaupiti.

4. Řemeslo takto se ukazovati má: Nejprve, aby pověděti uměl, co má klubko ve dvanácti loktech, co ve dvadcíti čtyřech loktech, co ve třidcíti loktech, co v třidcíti v šesti loktech, co ve čtyřidcíti osmi loktech, co v šedessáti loktech. Klubko pak ve dvanácti loktech má jeden loket, ve dvadcíti ve čtyřech má dva lokty, ve třidcíti puol třetího lokte, ve třidcíti v šesti tři lokty, ve čtyřidcíti osmi čtyři lokty, v šedessáti loktech pět loket. Druhým spuosobem aby uměl povědíti, co má klubko v puol čtrnáctém loktu, co ve dvadcíti puol třetím loktu, co ve dvadciti puol devátém loktu, co ve třidcíti v puol pátém loktu, co ve čtyřidceti puol sedmu loktu, co v šedessáti třech loktech. V puol čtrnáctém pak loktu má jeden loket a puol čtvrti lokte, ve dvadcíti v puol třetím loktu má puol druhého lokte a puol druhý čtvrti lokte, ve dvadcíti v puol devátém loktu má dva lokty a puol druhý čtvrti lokte, ve třidcíti v puol pátém loktu má puol třetího lokte a puol druhé čtvrti lokte, ve čtyřidceti v puol sedmém loktu má puol čtvrta lokte a puol druhý čtvrti lokte, v šedessáti a ve třech loktech má pět loket a čtvrt lokte. Třetím spuosobem řemeslo ukazovati se má takto: Čtveru přízi složiti, jeden díl má běžeti dvě klubka a čtvrt klubka, ten díl má devět loket, druhý díl běžeti má puol třetího klubka, ten díl má deset loket, třetí díl běžeti má puol třetího klubka a čtvrt klubka, ten díl má jedenáct loket, čtvrtý díl běžeti má puol páta klubka, ten díl má vosmnáct loket, summa loktuo čtyřidceti vosm, a to zdělajíc, jak náleží, v plném cechu rozdělovati a stříhati má.

5. Jestli že by se pak který tkadlec odjinud sem do Třebíče přistěhoval a zde mistrem býti chtěl, povinen bude do cechu tři tolary dáti a ty artykule výš psané podniknauti kromě puol léta k řemeslu dělání.

6. Jestli žeby pak mladším mistrem jsa umřel, neb se odsud odstěhova aneb jakýmkoli obyčejem od cechu pustil, tedy zasse zpátkem na posledního ta povinnost, kterauž mladšímu mistru náleží, postupovati má.

7. Synové mistruo zdejších, ti mají toho pořádku bez všeho nákladu užiti, a ti, pokudž při svých rodičích dělají, mají míti vuoli na hospodu ku pořádku choditi neb nechoditi.

8. Kdožby sobě vdovu z řemesla tkadlcovského aneb dceru mistrovskau za manželku vzal a sám řádně zplozen i řemeslu týmuž pořádně vyučen by ten toliko dva zlatá do cechu dáti má a mistrem mladším býti.

9. Kdožby sobě osobu nepoctivau a neřádnau za manželku vzal, ten do cechu přijat býti nemá.

10. Jestli žeby pak kdo z mistruo v cechu jsúc, čeho proti Pánu Bohu a poctivosti své se dopustil, takovýho já v moci své, erbuo i budaucích potomkuo mých trestati pozuostavuji.

11. Co se her všelijakých dotýče, a zvláště o peníze, to se mistróm zapovídá, a kdožby se koli z nich toho dopustil, ten aby do cechu dva funty vosku bez milosti položil.

12. Co se tkadlcuo po vsech na gruntech mých dotýče, kteřížby blíž v míli města Třebíče byli, v řemesle tom, poněvadž cechu s nimi nedrží, jim překážky žádné aby nečinili a nedělali.

13. Jestli že by se pak to našlo při kterým židu neb mistru v témž řemesle tkadlcském, žeby plátno nějaké lehké, jmenujíc je dílem Třebickým býti, prodával, a naň to usvědčeno bylo, má mu to plátno pobráno býti, a podlé uvážení mého ten žid i jiný o to trestán býti má.

14. Žádný mistr aby svobody neměl více nežli na třech stavích dělati.

15. Šíř brd ať jest jednostejná, podlé starodávního tohoto města zachovávána, kromě brd ubrusních a cvilinkových, a to pod pokutau puol funtu vosku, aneb jakžby se cechu takového trestati vidělo.

16. Loket městský spravedlivý každý mistr aby měl pod pokutau puol funtu vosku do cechu.

17. Cechmistři aby dvakrát v rok s mírou šli, brda a lokty změřili, a tu aby každý mistr při každým měření aneb konečně ve dvau nedělích pořád zběhlých do cechu puol druhého groše bílého dal pod pokutau IIII. d. alb. Kdož by se pak v tom čase vyměřeným tak nezachoval, toho cech trestati má, jakž se jim viděti bude.

18. Kdyby který mistr učedlníka sobě jednati chtěl, má jej cechmistróm opověditi, a ten učedlník má sobě dvě neděle vohledati, a tu, budeli se mu líbiti, má před cechem zjednán býti, buď do roka nebo rok za rok, a když jednoho učedlníka propustí, muož jinýho přijíti. Týž má učedlník ten prokázati listem neb hodným svědomím, že od poctivých rodičuo zplozen jest. A když se zjedná do roka, po vyučení povinen bude mistru tomu tři kopy míšenské od učení dáti a do cechu funt vosku. Jestli žeby pak ten učedlník zběhl a podlé smlauvy tomu zadosti neučinil, ten čas, což se učil, jemu v nic přijíti má, a rukojmové zaň povinni budau smlauvě zadosti učiniti.

19. Žádný mistr ani mistrová k žádnýmu pro dílo choditi ani čeledi posýlati nemá, týž žádných namlauvajících a laudících řečí vo dílo žádnému nemluviti pod pokutau jednoho funtu vosku.

20. Žádný mistr mistru tovaryše z verštatu k sobě na dílo žádným obyčejem aby nelaudil pod pokutau šesti grošuov bílých, tolikýž kdyžby tovaryš sem na dílo přivandroval, aby ho žádný mistr sobě na dílo nenamlauval pod pokutau tří grošuo bílých, nežli, kdyžby mistr tovaryše potřeboval, má starším tovaryšóm o tom vědomost dáti, a který mistr prvý žádá, tomu aby prvý posazen byl. A když se jemu tovaryš posadí, jestli že bude ještě potřebovati druhého, tedy má svobodu kázati se starším tovaryšóm znovu zapsati.

21. (jedenmecítmé): Kdyžby tovaryš sem na dílo přivandroval a do verštatu posazen byl, a on jakaukoli příčinau k mistru nedosedl, aneb, bylliby jaký, žeby ho mistr posaditi nesměl, tedy aby tomu mistru tau měrau pořádek se nerušil.

22. (dvamecítmé): Žádný mistr tovaryšóm aby více ani méně neplatil, ale jeden jako druhý jednostejně, jakž jest z cechu vysazeno.

23. Kdyžby mistr tovaryši odpuštění dáti chtěl, takto učiniti má: Osnovu jemu navíjíc, kdyžby čtvrt lokte udělal, oznámiti jemu má, že na ten čas u něho díla víc nemá, a pakliby k němu příčinu slušnau měl, muože jemu rozkázati pryč jíti, kdyžkoli chce. A tolikýž tovaryš od mistra kdyžby odpuštění vzíti chtěl, takto má učiniti: Navíjíc sobě osnovu a čtvrt lokte jí udělajíc, oznámiti má mistru, že vydělaje tu osnovu dělati nebude.

24. Jestli že by pak který tovaryš v svátky vejroční od mistra svého vandrovati chtěl, tehdy má mistru svýmu tejden před svátky o tom vědomost dáti. Pakli by toho neučinil, vandrovati v svátky nemuože.

25. Kdyžby Pán Buoh na mistra neb mistrovau neb tolikýž na dítky a čeládku jich smrt vzložiti ráčil, tedy každý mistr i tovaryš vedlé obyčeje a řádu křesťanského to tělo mrtvé k hrobu poctivě provoditi povinen jest pod pokutau puol funtu vosku do cechu. A protož já Smil Osovský z Daubravice a na Třebíči to tak míti chci, aby tento pořádek podlí artykuluo svrchupsaných a tak podlí mého tohoto jich potvrzení a obdarování mezi týmiž cechmistry a mistry řemesla tkadlcovského i tolikýž mezi tovaryši jejich v městě mým Třebíči i v městečku Vadislavi zachovávân, držán a ostříhán byl bez umenšení jednoho každého svrchupsaného artykule, nyní i na časy budaucí. Kdožby pak proti těmto artykulóm, na kderéž pokuty vysazeny nejsau, i také proti tomuto obdarování mýmu co nenáležitě před sebe vzal a z takových artykuluo výšpsaných vystaupil, tedy oni, cechmistři a mistři, žádným toho nepřehlídajíc ani osoby žádné v tom nešetříc, na mne jakožto na vrchnost svau, erby a potomky mé takovau věc aby vznesli, a tu podlé uvážení mého aby takový každý skutečně trestán byl. Tomu na svědomí a pro lepší pevnost pečet svau vlastní k tomuto obdarování mýmu jsem přivěsiti dal, jenž jest dán a psán na Třebíči v Auterý před památkau Svatého Řehoře, létha Páně tisícího pěti stého sedmdessátého sedmého počítajíc.

Přivěšená pečeť se znakem rodu Osovského není pečetí Smilovou, nýbrž pečetí otce Smilova Buriana: BVRGANZ DAVBRAWICZE. — Potvrzení hr. Fr. A. Waldšteina na pergameně, velmi stkvostně zachovaná listina v deskách v městském archivě Třebíčském, počíná se: „Já Frantz Augustin S[té] Římské Říše Hrabě z Waldtsteina, Pán na Třebíči, Daubravici a Novém Waldtsteině, J. M. C. skutečná tajná radda, komorník a nad životní cvardě hatšírův heytman, řádu S[to] Jana Jeruzalemského rytíř s velkým křížem a commendant commendy Vídenské a Gröbnitské“ a t. d. Potvrzuje Smilovy artykule cechmistrům a mistrům „poctivého řemesla tkadlcovského a mezulanitského z města Třebíče“. — V městském archivě Třebíčském jest také zachován ve zvláštní knížce starý opis Smilova potvrzení

(z r. 1628), a v téže knížce jest „Přípis pořádku tovaryského, kterýžto pořádek jest od cechmistrů a mistrů řemesla tkadlcovského v městě Třebíči z důležité potřeby obnoven a mládencům, i kteřížby za tovaryše zde u mistrů dělávali, k naučení a k zprávě, jakby se při něm říditi a zpravovati měli, vydán a odveden, i počtu také jest polepšeno. Letha Božího tisícího šesti stého sedmého počítajíc, za cechmistrů ty časy Jana Papauška a Pavla Kučery.“ Napřed jest položen důraz na to že „žádná obec ani čeleď v domě bez slušného pořádku v pokoji chvalitebně zdržána býti nemůže“, proto cechmistři a všickni mistři řemesla tkadlcovského v městě Třebíči a v městečku Vladislavi oznamují a znovu potvrzují dvacet hlavních pravidel pořádku tovaryšského. *Frant. J. Rypáček.*

Meteorologické záznamy o Moravě a Slezsku z roku 1893. (Dle XIII. zprávy meteorologické kommisse přírodozpytného spolku Brněnského.

V roku 1893 bylo na Moravě a Slezsku 200 pozorovacích stanic. Nejsevernější Krebsgrund na severu Slezska, nejjižnější v Břeclavi na Moravě, nejzápadnější v Lipnici na Dačicku, nejvýchodnější v Bilsku ve Slezsku Těšínském.

Nejvýš ležela stanice na Sněžce Špiklické (1215 m) nejnižší byla Břeclav (152 m).

K nejvyšším tlakům pozorovaným patřil tlak dne 30. prosince pozorovaný na Klášteře Hradisku u Olomouce a v Přerově (761·6 mm), k nejnižším — mimo Sněžku — onen v Sovinci dne 19. listopadu (695·4 mm). Také 22. únor měl velmi nízký tlak barometrický.

Největší zimy v roce 1893 zaznamenány 16. ledna a sice v Černé Vodě — 39·5° C a v Rožince — 35° C. Třicet stupňů pod nulou bylo na mnoho místech. Největší teplo zaznamenáno z Jevišovic 11. července a z Lechovic u Znojma dne 24. srpna, na obou místech + 36° C. Dny od 22.—24. srpna patřily vůbec k nejhorčejším dnům roku. Zajímavo je, že průměrná teplota zimy byla celkem v jižních krajích větší než v severních (Brod Uherský — 4·1°, Židlochovice — 4·2°, Krebsgrund — 1·6°, Vídnava — 2·3°).

Největší množství dešťů měla Visla (revír) t. j. 1737 mm ročně a Podolánky při Čeladné (1564 mm), nejmenší Odrůvky

na Drahanské vysočině (265 mm) a Drholec u Mikulova (282 mm). Největší déšť za 24 hodin spadl 2. srpna v Istebné (96 mm) a 28. července v Ketkovicích (89 mm). Téhož dne napršelo za 2 hod. 30 min v Ramsové 62·2 mm, v Goldštýně za 1 hod. 30 min. 56 mm a 24. srpna v Krebsgrundu za 30 m 23·2 mm; v Uh. Brodě 18 srpna za 35 m 24·1 mm.

Největší počet deštivých dnů vykazuje r. 1893: Hutisko na Rožnovsku (207) a Rauschbach u Frývaldova (188), nejméně Kladeruby u Náměstě (49) a Nový dvůr u Židlochovic (51). Nejvíce bouřek bylo ve Vrbce (30) a Přerově (30), krupobití padlo nejčastěji u Bilska (5) a Uh Hradiště (5).

První sníh padal většinou 7. listopadu. Před tím 17. října u Zel. Kříže (revírna Lipenská) při Poštátě. Nejpozději začal padati sníh u Uh. Brodu a Letovic, totiž 21. listopadu. Poslední sníh padl většinou 5. května, v Čejkovicích však a Slavkově u Brna 21. března.

Největší množství mračen pozorováno (při stupnici od 0 do 10) v Hrotovicích (6·9) a Letovicích (7·1), nejmenší pak v Lipníku (3·3) a v okolí Rusavy (3·3).

Počet úplně jasných dnů největší byl v r. 1893 v Místku (127) a Hodoníně (119), nejmenší v Letovicích (4) a Červené Vodě na Slezsku (5). Nejvíce úplně pochmurných dnů měly osady Letovice (132), Hrotovice (133) a Volšany u Telče (157), nejméně jich Nová Brtnice (8) a Slavice u Třebíče (8).

Nejsilnější větry (při stupnici od 0 do 10) vály v Breitenavě u Bruntálu v březnu (5·1) a Ramsově v únoru (5·8), kterážto dvě místa a Rauschbach (myslivna u Frývaldova) nejvíce byla v roce 1893 větrná (4·0 – 4·4). Nejméně větrů vykázaly Hranice, totiž průměrně 0·4, při 0·1 v červenci a v srpnu.

Jos. Klvaňa.

Jest Jan Kanaparius nebo Radim autorem života sv. Vojtěcha? V „Pramenech dějin českých“ I. 235—265 jest uveřejněn „Život sv. Vojtěcha“. Jde o otázku, kdo jest autorem tohoto spisu. Několik odpovědí bylo na ni dáno.

Pomineme všechny domněnky, jež byly vysloveny za účelem historického bádání,*) a počneme od té doby, kdy vědecká kritika hledala odpověď na otázku výše položenou.

Když r. 1827 vydal Joh. Voigt „Geschichte Preussens“, přidal ke konci prvého svazku (s. 650 a n.) stať „Ueber den heiligen Adalbert und dessen Biographen“. V článku tom první důkladně pátral po původci života sv. Vojtěcha. Spis sám, jako často bývá, jest mu pramenem pro osobu autorovu. Soudil: autor jest vrstevník 1. Otty III., který zemřel r. 1002; životopis tudíž povstal mezi r. 997—1002; 2. opata Nila, jenž zemřel r. 1000. Tím jest určeno, že spis vznikl brzy po smrti sv. Vojtěcha. Dokazuje to dále zmínka o ještě žijících osobách a nasvědčuje tomu i vzpomínka na zříceniny Magdeburka. Kdo však v té době mohl život ten napsati? Dle účasti a zápalu v spise dá se souditi, že byl to buď sám Radim, nebo že aspoň autorovi dodal materiál. Ostatně spis podává další podrobnosti, jež mohou vztahovati se jen na Radima a) Autor byl údem řehole sv Basilia, a tím Radim byl. b) V biografii osoby v době skládání jejího ještě žijící jsou uváděny s titulem „dominus“ anebo s jich stavem; jediný Radim jmenován jest tu frater, jednou iuvenis. To jest důkaz skromnosti, která Radima krášlila. c) Radim byl mladší než Vojtěch. d) Autor z autopsie musil znáti pohanské Prusy; to platí o Radimovi a konečně e) Radim měl zvláštní příčinu k sepsání této biografie.

Uvážíme-li tyto důvody, nelze celkem upírati, že by Radim byl autorem života sv. Vojtěcha. Důvody b) a d) jsou slabé, onen proto, že jest příliš subjektivní, tento proto, že zapomíná, že r. 999 byl Radim v Římě a že mohl sděliti tudy o Prusích zprávy i někomu jinému. Přes to lze na rozdíl ostatních tvrditi, že jest Radim pisatelem biografie svého bratra.

Mínění Voigtovo přijali za své i G. Contzen: Geschichtsschreiber der sächsischen Kaiserzeit 138, Palacký: Würdigung d. alt.-böhm. Geschichtsschreiber 296 ad.**) a jiní. Ale úhrnem domněnka Voigtova nenabyla nikdy převahy. Příčina toho byla, že brzy proti Voigtovi vystoupil Pertz v M. G. H. VI. 574 ad.

---

*) Viz přehled jich ve Fontes rer. boh. I, XIX. a úplněji v článku R. F. Kaindla: Canaparius u. Brun. Mittheilungen d. V. f. Gte. d. Deutschen in Böhmen. XXXII., 338.

**) Palacký Fr.: Dějiny nár. čes. I. č. I. 261.

Dvoje namítal proti autorství Radimovu. Mluví prý se v biografii několikrát pochvalně o Radimovi, a to prý by on, jsa příliš skromným, nebyl učinil a pak prý píše méně pohnutlivě o smrti Vojtěchově, než jak se sluší na rodného bratra. Obě výtky jsou bez podstaty. Jsou příliš subjektivní. Na jediném místě mluví se zdánlivě pochvalně o Radimovi, kde se píše: „dilectus et a puero sibi comes frater Gaudentius“ (c. 28). Vyložíme-li „dilectus“ jako „milý“ totiž Vojtěchovi, i ten doklad odpadá. Druhá námitka pozbývá mimo svoji subjektivnost i tím váhy, že Radim byl nevlastním bratrem Vojtěchovým. Pocházel totiž ze souložnice Slavníkovy. (Przewodnik naukowy i literacki XII. 7). Pertz mimo to však ukázal, „že spisovatelem našeho života jest předně mnich zákona sv. Bonifacia a Alexeje, a za druhé, že to jest Jan Kanaparius, později opat téhož kláštera. Důvody jeho jsou následující: „Spisovatel života sv. Vojtěcha, mluvě o sv. Baziliu a o sv. Benediktu (c. 15 a 25) nazývá je oba „otcem naším“ (patrem nostrum), z čeho viděti, že byl mnichem téhož zákona. Vypravuje (c. 20) nám, co soudil o sv. Vojtěchu opat Lev a jeho společníci, připomíná, že on i jeho bratří znali sv. Vojtěcha jakožto velkého znalce světské filosofie (c. 5 a 12), a konečné podává nám zprávy i o takových věcech, které se v klášteře sběhly, o nichž i velmi málo bratří v klášteře vědělo. I mají tedy zprávy spisovatele tohoto života sv. Vojtěcha velkou váhu, zvláště pro události doby zdržování se sv. Vojtěcha v Římě a před jeho poslední cestou, poněvadž spisovatel to, co se stalo, sám viděl neb se o tom dozvěděl od sv. Vojtěcha, aneb jeho bratra Radima, aneb od sv. Nila a Lva. I zdá se též, že o výpravě sv. Vojtěcha do Prus a o jeho umučení měl zprávy od Radima. Že však spisovatelem byl Jan Kanaparius, to soudí Pertz z vypravování o vidění, jež měl Jan Kanaparius v ten čas, když svatý Vojtěch podlehl smrti mučenické“ (c. 29). Zde prý mluví autor o sobě sám jako o třetí osobě dle příkladu sv. Jana Evangelisty. Proti první části, která hodí se stejně na Kanaparia, jakož i Radima, nelze ničeho namítati; ale část druhou, týkající se Kanaparia, jak tu můžeme připustiti? Má se spokojiti historie s možností, když může počítati pravděpodobně?

Hypothesa Pertzova dříve nebyla důkladně uvážena. Autorita jeho a vážnost sbírky, v níž byla uveřejněna, dovedly na-

musejních a j., které posud málo jsou známy neb ani prozkoumány nejsou historicky, tím méně filologicky. Zajisté objasní, jako v jiných oborech vědeckých, některé posud málo známé věci, jako učinily na př. Paterovy nálezy legend v Rajhradě a v Brně, oněm rukopisům podobných: O božiem umučení, O umučení sv. Jiří, zbytky staročeských legend o sv. Kateřině a sv. Margaretě.

Jako v každém obsáhlém a těžkém díle, vyskytují se i v těchto Dějinách některá nedopatření, ku př. na str. 13. vedle Šafaříkovy a Palackého má státi též Gebauerova obrana Evangelia sv. Jana; na str. 14.—15. není zcela správné, že ve XIII. století němčina stala se řečí správní, soudní, úřední městskou. Jména místní zachovala se neporušena nejen do onoho věku, nýbrž vyjma poněmčované krajiny i v následujících stoletích.

Celkem jest dílo páně Vlčkovo značným pokrokem v dějepise literatury české a zasluhuje všeobecné pozornosti. Sešitem 5. budou prý dějiny literatury věku středního dokončeny. Úprava spisu jest úhledná. *F. A. Slavík.*

Město a panství Dačice. Napsali J. Beringer a J. Janoušek, professoři zemské vyšší realky v Telči. V Dačicích nákladem Ant. Kasalého. Stran 258. Cena 1 zl. 60 kr.

Spracováním a vnitřní cenou rovná se tato společná práce jmenovaných spisovatelů jejich staršímu dílu „Telč, město a panství“, o němž podal náš Časopis zprávu r. 1892 str. 167—169. Příznivý posudek tamní platí rovnou měrou také o tomto novém díle jejich. Oba spisovatelé zasluhují uznání, že tak pilně pracují o bližší poznání své krajiny. Prof. Beringer vypravuje na strana 2—85 nejprvé osudy majitelů Dačic: pánů z Hradce, Krajířů z Krajku, Dubských z Třebomyslic, Berků z Dubé a j.; popisuje panství Dačické, poddanské poměry na něm a vnitřní poměry města Dačic: obecní záležitosti, obyvatelstvo, rodáky a kteří zde působili, trhy a živnosti, soud, školu a spolky. Dále pokračuje na str. 86—206 prof. Janoušek o záležitostech církevních a popisuje město a jeho památky: hrazení městské, zevnějšek města a zařízení jeho domů, kostely, kaple, starý a nový zámek, most přes Dyji. Podobně jednají oba spisovatelé o všech jednotlivých obcích bývalého panství Dačického, dle abecedy sestavených na str. 207—258. U míst bylo by vhodné, aby jmenovány byly nejen rodiny r. 1656 známé, nýbrž i které

potom udržely rodný dům po dlouhý věk. Jesti v tom chvalitebná a národně důležitá známka povahy českého lidu, jeho lásky k rodné zemi, a působilo by také na jiné.

Důkladně popsány jsou tamní památky a přidána k nim vyobrazení čistě provedená: pohled na Dačice r. 1690 a 1727, farní kostel sv. Vavřince v Dačicích, sv. Petra a Pavla v Cizkrajově a mapa Dačicka, na níž jsou i zaniklé osady, hradiště, hranice národnostní a j.

Prof. Janoušek prozkoumal již památky celé jihozápadní Moravy a přispěl odbornými pracemi i v našem Časopise k bližšímu jich poznání. Přáli bychom, aby všechny krajiny naše byly tak prozkoumány; posloužilo by to vydatně k ocenění a vážení si vzácných památek našich na Moravě. O mnohých sotva odborníci mají nějakou známost.

Tak pečlivě pracovaných místopisů rádi bychom viděli též o jiných městech a krajinách. *F. A. Slavík.*

Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století. Svazek první Sepsal Zikmund Winter. V Praze Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1895. Stran 496.

Dějiny náboženských vyznání v Čechách i na Moravě tvoří podstatnou část dějin českých vůbec a jsou tak význačny, že v některých stoletích dávaly našim dějinám určitou barvitost a ráz. Náboženské hnutí v 15. století jest po výtce dílem národa českého, který v té době stal se známým v celé Evropě. Z něho vyklíčil náboženský boj století 16tého, a opět to byly hlavně Čechy a Morava, jež na válkách té doby mají lví podíl. Čechy, jako země, která statně pomáhala bojovati za náboženskou svobodu, Morava, jako země, kam utíkali se všichni pronásledovaní, kde mohl každý věřiti, co chtěl a jak chtěl. V žádné zemi evropské, ani ve Švýcarech, nebylo v 16. století takové náboženské svobody, jako na Moravě, a nikde v Evropě nebojovalo se o volnost svědomí tak houževnatě, jako v Čechách. Pramenů k dějinám toho boje leží po archivech úžasné množství, a vědeckých pojednání, náboženských traktátů, sebraných pramenův a jiných pomůcek jest tolik, že nedivíme se Wintrovi, když píše v Předmluvě, že „dlouho se mu nechtělo do církevního života“ a že ho „odstrašovala síla prací již hotových“. Avšak odhodlal se přece, a to svědčí o jeho zdatnosti a ne-

unavné píli. Svazek první rozdělen jest na dvě knihy: v první vypravuje o náboženských bojích v Čechách od vzniku husitství až do bitvy Bělohorské, a v druhé o církevní správě u protestantů, podobojích, katolíkův, českých bratří a o výchově kněžstva.

Práce obsahuje mnoho nových zpráv, čerpaných z archivních a rukopisných památek, a bedlivě všímá si všeho, co o náboženství porůznu i o sobě bylo napsáno.

Publikace Gollovy, Emlerovy, práce Tomkovy, Kalouskovy a jiné byly Wintrovi základem, na němž zbudoval své obšírné výklady. Z každé stránky však jest patrno, jak mnoho nových zpráv, třeba velmi často jen podřízených, dovedl nalézti v pramenech archivních, jež snesl ze všech konců našich zemí. Obvyklý u Wintra spůsob vypravování jest i zde zachován: dává buď doslovně mluviti pramenům, anebo vystihuje myšlenkové jádro.

O Moravě zmiňuje se velmi často, avšak nepodal celkového obrazu náboženského života; nebylo to ani jeho úkolem. Chválíme však, že kdekoli se mu nahodila příležitost, vždy srovnal poměry moravské s českými, a zvláště se nám zavděčil tím, že zaznamenal vše, co o Moravě v českých archivech našel. Na str. 114 mohlo býti určitěji vytknuto, že po roce 1547 Morava stala se na několik let hlavním sídlem a středem Jednoty bratrské.

Vůbec první svazek Wintrova církevního života jest prací velmi vážnou a záslužnou. Látka, ač „choulostivá", podána jest tak nestranně, jak se na opravdového badatele sluší. Tím chceme říci, že autor řídí se přesně svými prameny. Proto doporučujeme Wintrovu knihu s dobrým svědomím každému, dodávajíce, že Akademie postoupila dle smlouvy několik tisíc výtisků Matici české pro členy za podíl na rok 1895. *Kameníček.*

Kavkaz, jeho přírodní krásy, poměry národohospodářské, národopis a místopis. Napsal Em. Fait. Novočeská bibliotheka vydávaná nákladem musea kr. Českého, čís. XXXI, stran 320. Praha. 1894.

Spisovatel, známý svými četnými geografickými skizzami a pojednáními, předstupuje tímto obšírnějším dílem, psaným slohem lehkým a srozumitelným, před české milovníky zeměpisu. Počíná líčením celého Kavkazu, vytýká hranice a velikost.

Při horopisu a vodopisu dotýká se i geotektonického původu, geologického stáří a formací geologických zde zastoupených. Nato obrací k nejnovějším objevům v celém Kavkazu. Obšírně podány jsou poměry klimatické a meteorologické, fauna a flora. Při tom nelze se spisovatelem souhlasiti v tom, že by flora kavkazská byla již úplně prozkoumána a známa. Z líčení poměrů národohospodářských vysvítá, že Kavkazsko jest celkem země úrodná, mající velkou budoucnost.

V druhé části knihy své zabývá se spisovatel národopisem, kde přehledně vylíčena veliká směsice kmenů kavkazských. Potom uvádí se literatura o Kavkazu pojednávající a sice napřed ruská belletrie, potom díla periodická a pak i díla českých spisovatelů, kteří o těchto končinách psali, hlavně jmenuje Čecha, Heyduka a Wünsche. Zajímavo jest vylíčení poměrů společenských, politického rozdělení, ruské správy, soudnictví, učených společností a dobročinných ústavů. Na to následují dějiny ruských výbojů v jasném přehledu. V části místopisné předem podána praehistorie celého území a pak provází nás spis. celým územím, ukazuje nám všechny jeho znamenitosti a všechna větší a památná města i místa.

Celé dílo ozdobeno jest 28 fotografickými snímky, jež představují krásné části Kavkazu, rozmanitá města a typy kmenů kavkazských K dílu přidána pěkně provedená mapa celého území v rozměru 1 : 3,700.500.

Fr. Nerad.

O diluvialní fauně hledíc ku člověku diluvialnímu i alluvialnímu. Napsal JUDr. Martin Kříž. Ve Zprávách Společnosti pro fysiokracii v Čechách. 3. sešit. V Praze 1895. Str. 87.

Dr. Martin Kříž jest horlivým zastancem mínění, že keltičtí obyvatelé bydleli v našich zemích již v 3. tisíciletí před Kristem, „a ještě tisíce a tisíce let před oněmi Galy čili Celty že z krajin asijských k nám přišel člověk první (autochton), že žil tu hlavně v jeskyních jako lovec na spůsob nynějších Eskymákův“.

Náhledy tyto jsou výsledkem jeho mnoholetých studií praehistorických, studií o diluvialní fauně na povrchu zemském, pokud byla prozkoumána, a o jejím poměru k fauně třetihorní. O tom jedná první část. V oddílu druhém Dr. Kříž vysvětluje

poměr pravěkého člověka k diluvialní fauně, způsob jeho života (lovectví) a že původní vlastí jeho byla Asie. Nebyl prý původu arijského a tedy nemohl býti národnosti slovanské. Také nebyl lidožroutem.

Následkem mohutných klimatických změn nastaly časem u nás zcela jiné poměry a tu objevuje se v Evropě jiný obyvatel, člověk předvěký, alluvialní, jehož zaměstnáním bylo kočovnictví a vzdělávání půdy. Měl mnoho nástrojů, původně kamenných, později bronzových a konečně i železných, předmětů stříbrných i zlatých. Nebožtíky své pochovával a spaloval.

To byli dle Dra Kříže národové arijští, předkové Romanů, Germanův a Slovanů. Do Evropy přistěhovali se okolo r. 2000 př. Kr. Doba předhistorická trvá až asi do křesťanského letopočtu a dělí se na období diluvialní či palaeolithické, neolithické, bronzové a železné.

Práce Dra Kříže jest neobyčejně zajímavá. Z každého řádku jest patrna láska k oblíbené vědě praehistorické, široký vědecký rozhled a bohaté zkušenosti vlastního bádání v jeskyních moravských, nad zemí i pod zemí, v řekách i v potocích. Avšak věda tato jest příliš mladou, aby mohla nám bezpečně vysvětliti nejdávnější minulost. To, čemu nás učí o nejstarších obyvatelích v Evropě vůbec a v našich krajinách zvlášť, jsou více domněnky než axiomy. Avšak to práci Dra Kříže neubírá ceny, poněvadž věda hypothesami dospívá časem k pravdě.

R.

Zeměpis hospodářský. I. Jižní pevniny. Napsal Jan Řežábek. Praha. 1894. Stran 312. Cena 2 zl. 70 kr.

Naukou veškeru zemi v pravém slova smyslu objímající jest geografie, jest z nauk nejmodernější, nejpraktičtější a nejužitečnější. Význam její den ode dne roste tím více, čím země jakožto důležitý člen v organismu ohromné budovy světové stává se přičiněním bádavého ducha lidského ve svých jednotlivostech známější a přístupnější. Důležitost zeměpisu pochopili všichni skorem vzdělaní národové. Nyní jest již přes 170 zeměpisných časopisů a založeny jsou četné společnosti zeměpisné vládnoucí velikým jměním, jako na př. londýnská, pařížská a pak ovšem ve Spojených státech severoamerických, kde výzkum vlastivědný snad nejdále pokročil, a kde na př. Hory Skalisté jsou mnohostranněji prozkoumány než u nás Šumava.

Patrno, že při nauce, která má za předmět svůj tak obsáhlý obor, jako země naše, nastává třídění v nauky specialné, z nichž každá svým směrem se nesouc přispívá ku všeobecnému celku. A jednou z těchto specialných věd jest zeměpis hospodářský, jemuž věnována kniha, o které referujeme.

Úvodem spisovatel vykládá, co jest úlohou zeměpisu hospodářského. Zeměpis hospodářský vyšetřuje, „jak na základě jistých přirozených podmínek člověk tvoří a opatřuje si hmotné statky, čili jakými živnostmi zaměstnávají se nynější obyvatelé země“. Dělí pak se na část všeobecnou a zvláštní, z nichž první, velice poučná, dělí živnosti příbuzné ve skupiny a sice živnosti výtěžné, zemědělství, průmysl a obchod; dále uvažuje o tom, co podmiňuje jejich zkvétání a úpadek, a učí spůsobu, jak se provozují. Druhá část líčí nynější rozvoj živností na základě všech zjevů fysikálných a zeměpisu politického. Výklad svůj počíná na prvním místě pevninami jižními a sice z té příčiny, poněvadž jsou zde poměry jednodušší a pak i proto, aby tím více vyniklo velmocenské postavení námořních států, ukáže-li se na jejich kolonie v celku. Začíná Australií, po které pak následuje Oceanie, a největší díl knihy věnován jest Africe a jižní Americe. Při každé celině nejdříve určena poloha, potom tvářnost půdy, pak následuje podnebí, které zvykli jsme vždy vídati za vodopisem, pak vodopis, na to politické rozdělení obyvatelstva, obšírný místopis a konečně živnosti, těžení nerostů, lov, zemědělství, chov dobytka, průmysl a obchod. Obšírný seznam jmen ukončuje dílo.

Obšírnost spisu jako učebnice překvapuje. Spisovatel sám se omlouvá, že probral mnohé věci obšírněji pro snažší vniknutí do věci. Nám se zdá býti celé dílo něčím více: jest to zeměpis hospodářský uvedený v jednotný systém, dílo toho druhu u nás jediné, a sotva najde se mu hned tak rovného. Vše jest náležitě sečlánkováno a tvoří celek jednotný a pevný, psáno jsouc s odbornou znalostí od muže zkušeného, který dívá se na vědy zeměpisné se stanoviska vyššího, moderního, jemuž není geografie pouhým popisem země, ale zeměvědou. Literatury užito ohromné a následováno vzorů nejlepších, při čemž spisovatele podporovala i znalost četných jazyků. Ovšem loccos se zde předpokládá, poněvadž kniha určena jest pro vyšší školy obchodní, kde známost elementárního zeměpisu má přinésti každý posluchač sebou z nižších tříd škol střednich. Zde má se právě

v tomto oboru pokračovati. Možno právem říci, že kniha tato vyniká nade všechny knihy německé tohoto druhu. Máme při tom na mysli zejména znamenitou učebnici Deckertovu (Grundzüge der Handels- und Verkehrgeographie von Dr. E. Deckert. I. vyd. 1885).

Fr. Nerad.

Rozhled po školních programmech r. 1895. Moravy a Slezska týkají se tyto programmy středních a odborných škol, vydané za rok 1895:

První roční zpráva Matičné české realky v Hodoníně má pojednání (32 stran) p. řed. Fr. A. Slavíka: Moravské Slovensko v XVII. století. Po krátkém úvodě, v němž jest připomenuta minulá sláva mor. Slovenska, líčí autor pohromy z počátku XVII. století dle tehdejších pamětí (dle „Lamentací“ a dle Paměti kněze Pavla Urbanida, uveřejněných v Kameníčkových „Pramenech ke vpádům Bočkajovců na Moravu r. 1605—6.“ v Historickém archivě České akademie), stav mor. Slovenska za války a po válce třicetileté a vpád tatarský r. 1663, uživ úředních popisů všech obcí markrabství Moravského z roku 1669 79, chovaných v zemské registratuře v Brně. Autor podává tabulární přehled domův osedlých a pustých z r. 1656 a ukazuje, že 66 obcí mor. Slovenska mělo většinu domů pustých (na př. Hrušky měly 45 domů pustých a jen 7 osedlých, Bořetice 52 pustých a jen 7 osedlých, Násedlovice 40 pustých a jen 3 osedlé). Úřední popisy ukazují žalostný stav jednotlivých panství i obcí. Autor přehledně vypisuje obce, jak velké byly, kolik měly osedlých domů starých, do r. 1656 pustých, ale nově osedlých, od roku téhož nově pustých a kolik stále pustých, kolik u jednotlivých obcí bylo v l. 1669—79 rolí někdy pustých, ale již nově vzdělaných a kolik stále pustých rolí a vinic. Aby ukázal, jak obce se vzmohly po naši dobu, srovnává tehdejší počet domů s počtem dle sčítání z r. 1890. U každého panství jmenuje nejprve obce, které utrpěly nejvíce, majíce nejméně čtvrtinu domů pustých, pak obce ostatní a podává souhrnný přehled. Potom jsou jmenovány vsi úplně pusté, jichž bylo 19 (jen u Hodonína 15), po nich vypsány jsou nové osady, a dokázáno, že obce mor. Slovenska patřily k největším obcím moravským vůbec. Na konci stručně jest pojednáno o náboženství, o národnosti, o poddanských poměrech a o školách. Pojednání

zřejmě hlásá pilného autora Moravy po válce třicetileté. V pojednání čteme, že J. A. Komenský jest rodákem „z Komny“ na mor. Slovensku.

Ve 12. programmě českého gymnasia v Opavě p. řed. Vinc. Prasek podává krátké pojednání (9 stran): Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku. Pojednání toto jest již jedenáctá autorova práce ve 12 programmech českého gymnasia Opavského, což svědčí o zvláštní píli svého původce. Autor podává posloupnost nejv. úředníků zemských, hejtmanů (starostů), komorníků, soudcův a písařův, ale z holých řad jmen úřednických prosvítají rozmanité události dějinné a též různosti zemského práva Krnovského i Opavského; menší právo zemské trvalo jen v knížetství Opavském. Pojednání jest založeno hlavně na pracích Svobodových z Fernova a Spatzierových.

Výroční zpráva zemské vyšší realné školy v Telči má pokračování obšírného pojednání p. prof. Václ. Martínka o školách města Telče, kteréž pojednání jest zdařilým příspěvkem k dějinám školství v markrabství Moravském. Pokračování má 62 strany a jedná hlavně o hlavní škole v Telči. Nežli přistoupil k líčení školy Telecké, vypravuje autor o postupu historického vývoje a o změnách školských od doby císařovny Marie Terezie a císaře Josefa II. až po naše doby. Jádrem práce ovšem jest líčení hlavní školy Telecké, její zřízení, postup ředitelův, katechetův a učitelů, zprávy o žactvu a vývoj školy až po dobu nejnovější.

V první roční zprávě zemské vyšší realné školy v Novém Městě na Moravě líčí (na 10 stranách) p. řed. Leander Čech snahy zastupitelstva Novoměstského o zřízení středních škol v městě za posledních téměř dvacet pět let; neboť již r. 1871 žádala obec Novoměstská, aby v Novém Městě zřízeno bylo realné gymnasium. Článek končí referátem o zahájení zemské realné školy.

V programmě c. k. státního gymnasia ve Znojmě p. prof. Julius Wisnar uveřejňuje velmi cenné pojednání, které skromně nazývá místopisným pokusem: Die Ortsnamen der Znaimer Bezirkshauptmannschaft. Autor již r. 1890 programmovou svou prací o Brandlově vysvětlování místopisných jmen, oceněnou v Č. M. M., jakož i svým pojednáním z r. 1891 „Untersuchungen zur geographischen Namenkunde“ ukázal nevšední schopnost

pracovní v oboru místopisném. Autor po příslušném úvodě připomíná cestu, jakou se chce ubírati a pokusiti se, aby zkoumáním jmen obcí a míst v hejtmanství Znojemském částečně sebral stavivo na velikou budovu všeobecného vyšetřování místních jmen. Za tím účelem obrnil se značným množstvím příhodných pramenův a procestoval Znojemsko, aby se osobně přesvědčil s polohou a s názvy místními. Dle úplného seznamu míst, jak jej vydala c. k. stat. ústřední kommisse r. 1892 a dle abecedy jmenuje obce napřed německy, potom česky a podává historický vývoj jmenný u každé obce, kdy poprvé se vyskytují příslušná jména té které obce. Dle abecedního pořádku došel až po obec Stošíkovice (Tesswitz an der Wiese) Těšíme se na dokončení záslužné práce autorovy, kterou po jejím ukončení chceme obšírněji oceniti. Prvá část práce má 32 stran.

V 18. programmě c. k. státní realky v Krnově dokončuje p. prof. dr. Karel Berger své velmi dobré pojednání Die Ost-Sudeten. Vylíčiv r. 1894 západní část východních Sudet, popisuje r. 1895 východní část jejich, pojednává o geologii, o hutnictví, o podnebí, o povětří, o deštích, o zpracování půdy, o druzích pěstovaného obilí, o lesnictví, pak o obyvatelstvě, o národnosti, o náboženství a o poměrech průmyslových, podávaje příslušné přehledné tabulky. Pilná práce Bergrova svědčí také o tom, že autor osobně Sudety prozpytoval. Pojednání má 47 stran.

V 30. programmě zemské vyšší realky v Novém Městě za Vídní p. prof. Václav Schmeisser podává Beiträge zur Ethnographie der Schönhängstler (na 13 stranách). Uveřejniv již r. 1886 ve 21. programmě téže realky prvý díl svého pojednání o národopise Schönhängstlů, doplňuje ho údaji dle sčítání z r. 1890 a dochází výsledku, že území Schöhängstské má skutečně povahu jazykového ostrova v rozměře 1218·04 km^2 s 139.579 obyvateli; na 1 km připadá 106 lidí. Přírůstek za deset let (od r. 1880 do r. 1890) jest malý, pouze 2·98%. Na území Schönhängstském roztroušeného českého obyvatelstva ubylo 5·4%, ale na sousedním českém území roztroušeného obyvatelstva německého ubylo 23·2%. Do výpočtů svých i tabularních přehledů zabírá autor obce v okresích Lanškrounském, Ústeckém nad Orlicí, Litomyšlském, Poličském, Svitavském, Jevíčském, Mor. Třebovském, Mohelnickém, Zábřežském a Šilperském.

V programmě c. k. německého státního gymnasia v Kroměříži p. prof. dr. Lechner uveřejňuje příspěvky o zaniklém klášteře „Zur Geschichte des ehemaligen Franciscanerklosters in Kremsier" (na 19 stranách). Hlavním pramenem autorovým jest Protocollum Conventus Cremsiriensis ad S. S. Trinitatem z r. 1745 vedle jiných novějších. Autor pojednává o založení kláštera i kostela při něm, o poloze jejich, o počtu členů řádových, o deputátech, o fundacích a stručně o hlavních událostech klášterních od prvé polovice 17. století až po zánik kláštera r. 1788 a končí své pojednání zprávami o rozboření budovy klášterní.

V 8. zprávě zemského nižšího a obecního vyššího gymnasia v Unčově p. školní rada Frant. Otak. Novotný vylíčil Das erste Vierteljahrhundert des Bestandes des Gymnasiums in Mähr. Neustadt (na 34 stranách). Po úvodě o předběžních dějinách ústavu (1783—1870) v díle prvém líčí dějiny gymnasia v l. 1870 - 95, a to zemské realné gymnasium v l. 1870—94 a vyšší gymnasium v l. 1894—95; v díle druhém jest obsažena část statistická, školní inspekce, jména ředitelův a professorův a jejich literární činnost, podpory žákovské, návštěva ústavu a seznam žáků, kteří absolvovali 4. třídu real. gymnasia.

V programě zemské vyšší realky v Novém Jičíně p. prof. Alfred Plitzka podává krátkou zprávu (jen na 3 stranách) Ueber vergrünte und umgebildete Blüten der Herbstzeitlose in der Umgebung von Neutitschein (se dvěma tabulkami) a ukazuje, že ocúny, které s jara r. 1895 kvetly v okolí Nového Jičína, vykazují velikou proměnu a rozdílnost ve tvoření květném. V tomže programmě p. řed. Bohdan Pulitzer oceňuje život a působení dřívějšího a již zesnulého ředitele Jana Tuschiny.

V 25. zprávě c. k. stát. gymnasia Cáhlovského cís. Frant. Josefa (Freistadt) v Horních Rakousích p. prof. Josef Zäkel uveřejňuje pojednání Zur Frage über die Entstehung der Täufergemeinden in Oberösterreich (37 stran), ve kterémž pilném pojednání na mnohých místech jest zmínka o novokřtěncích na Moravě, o Balt. Hubmaierovi a o jejich hlavním sídle, Mikulově.

V programmě zemské realky v Kroměříži p. prof. Ant. Králíček podává druhý díl (32 stran) své práce: Die sarma-

tischen Berge, der Berg Peuke und Karpates des Claudius Ptolemaeus. Jest to dobrý příspěvek k dějinám stěhování národův a dotýká se také Moravy.

V programmě c. k. stát. gymnasia ve Vidnavě p. prof. Jan Reidinger (na 4 stranách) podává Die meteorologischen Verhältnisse von Weidenau und Umgebung na rok 1894. Jsou to tři přehledné tabulky poměrů meteorologických na Vidnavsku ve Slezsku.

V ročních zprávách c. k. odborné školy keramické ve Znojmě za rok 1894 a 1895 p. odb. učitel Karel Freytag podává obšírný seznam: Die keramische Sammlung der k. k. Fachschule in Znaim (stran 23 a 22), vysvětluje sbírky ústavní, podává ukázku modellův, vypracovaných na škole odborné, pak v barvotisku obraz pěti majolíkových mis, starým ornamentem moravským ozdobených.

V programmě c. k. stát. gymnasia v Třebíči uveřejnil referent podepsaný (na 33 stranách) překlad a výklad latinských farních kronik děkana Mart. Jos. Matlocia z r. 1715 a děkana Jakuba Dvořeckého z r. 1801. Obě kroniky jsou vhodným doplňkem kronik Eliáše Střelky Náchodského a pokračovatelův, kteréž kroniky uveřejnil podepsaný r. 1892, a jsou dobrou přehlednou církevní historií Třebíčskou. Dvořecký byl potomek rytíř. rodu Dvořeckých z Olbramovic.

Frant. J. Rypáček.

Reliev markrabství Moravského a vévodství Slezského. (Reliev der Markgrafschaft Maehren und des Herzogthumes Schlesien.) Zhotovil prof. Maxmilian Klar.

V zasedací síni zemského výboru moravského vystavena jest Klarova geologicko-plastická mapa markrabství Moravského v rozměrech 1:150.000 v provedení velmi zdařilém a vkusném. Titulní slova ozdobena jsou znaky Moravy a Slezska s heslem „Viribus unitis“. Na levo přidána jest stupnice geologických barev, upravená německy a česky od Alexandra Makovského, professora při c. k. technické vysoká? škole v Brně. Dále připojeny jsou dvě Schobrovy příruční mapy Moravy a Slezska (česká i německá) a stupnice výšková s rozdíly 200, 300, 600, 900 a 1200 m i výše. V pravém rohu dole viděti zmenšenou tutéž mapu bez geologických údajů. Po stranách na

vhodných místech poznačeny jsou poledníky od Ferra a rovnoběžky, značky měst (83.000 obyv., 15.000—25.000, 10.000—15.000, 5000—10.000), města menší, městečka a vesnice od 2000—5000 i níže. Zříceniny, zámky, kostely; pak hejtmanství, železnice (i projektované) a cesty. Česky podané jsou vysvětlívky jen pro města, městečka a vesnice ode 2000—5000 obyvatel. Měřítko 10 km.

Obraz půdorysu mapy jest různobarevný a všude jsou poznačena čísla, aby na poboční stupnici ihned bylo lze nalézti útvar geologický.

Mapa činí velmi dobrý dojem pečlivým provedením a vhodným obarvením. Lze říci, že jest mistrná. Řeky vynikají znamenitě, rovněž údolí a stráně. Pouze nejvyšší hory jsou méně význačny. Celá mapa, jak jest veliká, skládá se jen ze čtyř kusů, jež do sebe velmi těsně zapadají, tak že na první pohled se zdá, jako by plotna byla jediná.

Ladný celek nemile ruší chybné české nápisy, jako: „sídlo okresního h*et*manství, z*a*mek, žele*s*nice, s*í*ln*í*ce, měřítko v*y*šek udáno jest postranní stupnicí vy*s*kovou". Při Makovského stupnici šterk, vápen*ce* místo vápenec, a p. — Nesprávnosti tyto měly by co nejdříve řádně býti opraveny, a pak by se mapa doporučovala každému vyučovacímu ústavu. Věnována jest c. k. zemskému dozorci škol Dru. Karlu Schobrovi. *R.*

Nová díla:

Z české akademie věd v Praze:

Třída I. Ročník IV. čís. 2:

Vyručení obviněného z vazby vyšetřovací. Napsal Dr. Frant. Štorch. Stran 126.

Život církevní v Čechách. Kulturně-histor. obraz z XV. a XVI. století. Svazek I. Sepsal Zikmund Winter. Str. 496.

V Historickém archivu vydal archivář Frant. Dvorský II. část „Listů paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštýna." Str. 368.

Třída II. vydala jako čís. 24. ročníku IV. rozpravu Františka Smyčky: Devonští trilobiti u Čelechovic na Moravě. S 1 vyobrazením a 1 tabulkou Str. 14.

Třída III Ročníku IV. číslo 1.:

Příspěvky k dějinám českého divadla. Napsal F. Menčík.

Ve sbírce pramenův ku poznání literárního života v Čechách na Moravě, a ve Slezsku: Staročeská Gesta Romanorum. Vydal Dr. Jan V. Novák, c. k. gymn. professor. Str. XIV a 259.

Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800. K vydání upravil Adolf Patera. Str. IX a 471.

Věstník královské České společnosti náuk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná. 1894. Obsah:

hraditi rozumové odůvodnění. Teprve r. 1884 nastal obrat. V časopise Przewodnik naukowy i literacki XII. 1—10! vystoupil totiž Kętrzyński W. dr. s článkem: „Jan Kanaparyusz zakonnik właski, czy Gaudenty arcybiskup gnieźnieński autorem najdawniejszego żywota św. Wojciecha?“. Otázka dostala se tím znovu na přetřes. Kętrzyński ostře odsoudil Pertze a rehabilitoval domněnku Voigtovu. Voigtovy důvody dle něho vždy ukazovaly pravděpodobně na Radima jako autora, ač neužil všeho, čeho z životopisu užiti se dalo. Ušlo Voigtovi, že autor biografie Vojtěchovy, když psal, nebyl v Římě (Dicunt autem abba et fratres eius de eo etc. potom qui nunc urbis praefectus esse dinoscitur) a to může platiti jen o Radimovi. Připustíme-li pak Radima jako autora, vysvětlíme si i jiné věci, kterých při Kanapariovi, Vlachovi, bychom nemohli pochopiti. Žádný Vlach nenazval by Prahu „sancta civitas“. Vlach nepsal by tolik o podrobnostech, jaké jsou v životopisu, třeba by mu je byl Radim sdělil, žádný Vlach nepamatoval by si správně slovanské jméno sluhy sv. Vojtěcha „Myšl“ (Myzl). To mohl věděti jen ten, kdo byl od dětinství se sv. Vojtěchem. Autor zná domácí tajnosti jako ku př., že spal sv. Vojtěch s Radimem pod jednou střechou, ví o darování zlata císařovnou Theofanií na cestu do Jerusalema. Co vypravuje v c. 19. o záměrech sv. Vojtěcha, kde nebyl očitým svědkem, dověděl se od interessentů (c. 12) a to jest důvodem k tvrzení, že byl v blízkých stycích s dvorem sv. Vojtěcha v Praze.

Jest pravdě podobné, že byl to Kanaparius? Jistě ne. Všechny doklady hodí se jen na Radima, a ten jest životopiscem sv. Vojtěcha. A tak „nie Włoch, lecz Czech byl autorem najdawniejszej i najcenniejszej „vita sancti Adalberti“. Jak św. Wojciech należy do obu narodów czeskiego i polskiego, tak i tym żywotem napisanym przez Gaudentego Polacy i Czesi chlubić się mogą“. Doklady Kętrzyńského činí domněnku Voigtovu ještě pravděpodobnější než dříve, Nevyvrátily jí ani námitky R. F. Kaindla v článku: Canaparius und Brun, Mittheilungen d. V. f. Gte. d. Deutschen in Böhmen XXXII. 338—347, který marně pokouší se na pevnou basi zase postaviti mínění Pertzovo. Kaindl nepokusil se o vyvrácení všech bodů u Kętrzyńského a z těch, o jejichž vyvrácení se pokusil, uznati lze jen dva. Třetí a poslední důvod, že i Magdeburg nazýván byl sacra

urbs a ne Praha, sesiluje jen tvrzení Ketrzyńského. Epitheton ornans slavného Magdeburku přenesl tu autor na milé sobě, jako Čechovi, město Prahu.

* * *

Končíme. Jakou odpověď můžeme dáti na otázku, již jsme z počátku položili: kdo jest autorem života sv. Vojtěcha? Naprosto určitě rozhodnouti nelze, nýbrž jen pravděpodobně. A pravděpodobnost ta náleží jen domněnce Voigtově a Kętrzyńského: Autorem života sv. Vojtěcha jest Radim.

Zd. Tobolka.

Literatura.

Dějiny literatury české. Sepsal Jaroslav Vlček. V Praze, nákladem Jednoty českých filologů r. 1893—94. Sešit 1.—4. Stran 288. Cena sešitu 45—75 kr.

Těžký úkol jest vystihnouti a věrně podati duchovní život národa, rozličné doby, jejich snahy a díla. Zvláště obtížné jest náležitě vylíčiti dobu, jejíž památky nejsou dosti známy a o některých jsou odchylné náhledy. Jaroslav Vlček tak učinil a koná svými Dějinami důkladnou, svědomitou práci, všeho uznání hodnou. Každá část jejich svědčí, že studoval literární památky, známé původce jejich a bedlivě si všímal i studií jiných badatelů o nich.

Pěkně vykládá zvláště jednotlivé spisovatele od Štítného počínaje a jejich díla. Podává nejvíce jejich myšlenky, původ a účinky jejich, tak že spisovatel objevuje se nám v duševním životě svém vlastním i ve spojení s dobou.

V hlavě I. vypisuje Počátky české literatury pod panstvím latiny, v II. rytířskou romantiku a reakci satiricko-didaktickou a zvláště Tómu ze Štítného, jeho život a spisy, v III. husitství, humanismus a bratrství, a tu zvláště J. Husa, Petra Chelčického a Ctibora Tovačovského z Cimburka. Na konci jednotlivých oddílů uvádí přehled pramenů, jež o té době jednají. Druhá a třetí část vyniká nad první, která podána jest na základě studií jiných spisovatelů.

V nejstarší době vynechal spisovatel rukopis Zelenohorský a Královédvorský, soudě, že nejsou pravé. Spor o pravost jejich nemají mnozí ještě za rozhodnut. K žádoucímu rozhodnutí přispěti též mohou staré památky v archivech a knihovnách klášterních,

Gabler, Dr. V.: Časové úvahy o revoluci francouzské. Günther, Dr. S.: Adam von Bremen, der erste Deutsche Geograph. Zubatý J.: O alliteraci v písních lotyšských a litevských. Emler, Dr. J.: Paměti Rakovnické od r. 1425—1639. Ludwig, A.: Ueber den schluszaphorismus von Pâninis Grammatik. — Der apolog vom bock und dem mesrer. Mh. Bh. II. 2193. — Über den begriff „lautgesetz“. Kolář J.: O stupňování přídavných jmen slovanských a jiných příbuzných. Mourek, Dr. V. E.: Zur Syntax des althochdeutschen Tatian. — Weitere Beiträge zur Syntax des althochdeutschen Tatian. Zíbrt Dr. Č.: Zobrazování Trojice skupinou tří hlav za středověku i v lidovém umění nynějším. — Pověra o délce Kristově. — České písně o Waldšteinovi a Harantovi ze XVII. a XVIII. věku.

Výroční zpráva královské České společnosti náuk za rok 1894 s přednáškou prof. Dra. Antonína Grünwalda: „Über die mechan. Vorgänge, welche den elektr. zu Grunde liegen“. Se 36 vyobrazeními.

Soud komorní za krále Vladislava II. Píše prof. Dr. Jaromír Čelakovský. Nákladem vlastním. Stran 60.

Naše nynější krise. — Pád strany staročeské a počátkové směrů nových. Napsal T. G. Masaryk. Str. 152.

Padenie zemskago stroja v Českom gosudarstvu. Napsal A. N. Jasinskij. V Kijevě. Str. 193.

Oslava stých narozenin Pavla Josefa Šafaříka, kterou uspořádaly v pantheonu Musea král. Českého dne 12. května 1895. Král. Česká Spol. nauk, Společnost Musea král. Českého a Česká akademie věd. Str. 28.

Ve Věstníku Král. Č. Spol. nauk uveřejnil Dr. Jindř. Metelka pojednání: „O mapě kard. Mikuláše Cusy z prostředku XV. století“ i s mapou zmíněnou. Str. 20. — Pak „O neznámém dosud vydání mapy Islandu Olaa Magna z roku 1548“. (S mapou.) Str. 13.

Novočeské bibliotheky vydávané nákladem Musea království Českého vydáno číslo XVIII.: Wáclawa Wladiwoje Tomka. Dějepis Prahy. Díl X. (1478—1526). — Stran 632. —

Dějin Čech a Moravy nové doby od Josefa Svátka vydán sešit 34—39 obsahující konec panování cís. Josefa I., vládu císaře Karla VI. a počátek panování císařovny Marie Terezie. Práce Svátkova pokračuje dosti rychle

Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. Ausschliesslich aus Quellen von Julius Lippert. I. Band. Die slavische Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen. Mit einer Karte Prag, Wien, Leipzig. 1896. Stran VIII a 486

Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645. Von Dr. Berthold Bretholz. V Brně 1895. Str. XVII a 143.

Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. Von Dr. B. Bretholz. S krásnými mapami a obrazy. Stran 86. Nákladem Brněnské městské rady.

Časopisy:

Českého časopisu historického vyšel sešit 5tý. Obsahuje práce: Mikuláš Rutze, valdenský překladatel Husových spisů. Napsal Josef Müller. — Záviš z Falkenštejna III. Napsal Jos. Šusta. — Hrabata Šlikové a jich archiv v Kopidlně. Napsal Max Dvořák jun. — Sedláčkovy zámky a tvrze české. Napsal B. Bernau. — Kdo byl prvním biskupem Litomyšlským? Sdělil B. V. Konečný. — K třistaletým narozeninám Torquata Tassa. Napsal J. Vrchlický. Hojné literarní posudky a zprávy. — Číslo 6. Obsah: Některé příspěvky ke smlouvě göllersdorfské, uzavřené v příčině druhého generaláta Valdštýnova (Hynek Kollmann). — Padělané diplomy Rožmberské (Fr. Mareš). — Záviš z Falkenštejna IV. (Jos. Šusta.) — Počátky nové organisace státních archivů ve královstvích a zemích

na říšské radě zastoupených dle rozpočtu na rok 1896 (Ant. Rezek). — Literatura.

Sborníku České společnosti zeměvědné vydán sešit 4. a 5. s tímto obsahem: Jaromír Jahn: z východních Karpat. — Dr. J. Woldřich: Zemětřesení lublaňské. — Dr. J. Frejlach: Některé úkoly a výsledky vědeckého vzduchoplavectví. (Ostatek.) — Dr. J. Metelka: Dvě starožitné mapy, totiž: kardinála Mikuláše Cusy mapa stř. Evropy z prostředku XV. stol. a neznámé dosud vydání mapy Islandu Olaa Magna z r. 1548. Obě mapy jsou přidány jako přílohy.

Časopisu Musea království Českého vydán byl ročníku LXIX. svazek druhý a třetí. Obsah: Příspěvek k dějinám české dialektologie. (Vavř. J. Dušek.) — Labyrint světa a ráj srdce J. A. Komenského a jeho vzory. (Jan V. Novák.) — Povídky o poutích na onen svět. (Dr. V. Tille.) — Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym Pražský. (Dr. Jarosl. Bidlo.) O jedenáctém zeměp. sjezdu v Německu. (Jindř. Metelka.) Z mladých let pana Jiřího z Kunštátu a z Poděbrad. (Jan Tenora.) — Zbytek staročeského překladu IV. knihy Mojžíšovy „Numeri" ze XIV. stol. (Ad. Patera.) — K otázce o vlivu církevní slovanštiny na starou češtinu. (Dr. Václav Vondrák.) — Dodatky a opravy k biografiím starších spisovatelů českých a k starší české bibliografii. (Dr. A. Podlaha.) Doplňky životopisné z Balbínova spisu: Historia collegii Giczinensis societatis Jesu. (Podává Fr. Lepař.) — Hlídka literární.

Českého lidu vyšlo ročníku V. číslo 1. Obsah: Národopisná výstava československá. (Dr. Č. Zíbrt.) — Velikonoční slavnost lidu pražského v král. oboře v XVI. stol. (K. Köpl.) — Strakonický dudák u hudební kapely pluku č. 11 v Písku. (Fikar J.) — Písmák Josef Procházka. (Dr. J. Kalousek.) — O právních obyčejích lidu v krajině Strakonické. (Schwarz V.) — Pověst o Jakubu Kubatovi z jižních Čech. (V. Bolech.) — Ukázka žartovného prekárania slovenského. (Holuby J. L.) — Žnivuvka (dožínky) z Orlové ve vych. Slezsku. (Vluka J.) — O praktickém použití lidového ornamentu českého. (Dr. Č. Zíbrt.) — Divadelní hra lidová o sv. Jiří mučedlníku. (Spiess B. V.) — Holubářský cech ve Vamberce (J. Král.) — O hastrmanovi. Ze Skutečska. (Konečný B. V.) — „Varianty k pověsti o „Záhořově loži". (Tejčka M.) — Národopisné studie našich umělců. (Dr. Č. Zíbrt.) — K svatebním obyčejům na Smíchovsku. (Cyterák J.) — Proč je kůň nenasytný. (Schwarz V.) — Lidový kroj čičmanský. (Jurkovič Dušan.) — Kraslice na Národopisné výstavě československé. (Soukup Jan.) — Lidové pověsti o vodníkovi. (Čapková Bož.) — Povídky z okolí svojanovského. (Hošek Ign.) — Z ruchu národopisného. (Dr. Č. Zíbrt.) —

Věstník ústředního spolku Českých professorů v Praze. Ročníku III. č. 1. Obsah: Ukázky z poesie světové. (B. V. Spiess.) — Kateřina II. (Dr. Jar. Vlach.) — Nový způsob napouštění ocelových drátů. (Dr. Vlad. Novák.) — Slovo o knihovnách na školách středních a jich správách. — O methodickém upravení mluvnice české pro školy střední. (Jan Jursa.) — Drobné zprávy.

Seznam nových členů Matice moravské
od 23. června do 17. prosince 1895.

Přispívající členové z Brna: pan Karel Fišara, ředitel české obchodní školy. — Bučovice: slečna Josefa Sovičova, učitelka. — Červenka: Kolej vel. pánů Redemptoristů. — Jihlava: pan Fr. Bílek, řídící učitel české obecné školy. — Konice: sl. učitelská jednota okr. Konického. Prostějov: pan Jan Vít. Krecar, professor. — Rakovník v Čechách: pan Josef Šmaha, professor.

Posledně bylo vykázáno 1329 členů, přibylo nových členů 7, ubylo úmrtím neb vystoupením 30, zbývá 1306 členů.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice moravské.

Nadúčelnost (hypertelie) v přírodě.

Napsal Dr. Jos. Pospíšil.*)

Poněvadž svět jest jen vnějším projevem samého života Božského, musí v něm také všude zářiti krása Božská. A proto vládne v přírodě nejen účelnost, nýbrž i nadúčelnost.

Kdykoliv bytost působí nějaký účin, vždy jej sobě nějakým způsobem připodobňuje. „Omnet agens agit sibi simile". A proto i Bůh, když tento svět stvořil a do nynějšího pořádku uvedl, připodobnil jej své vlastní podstatě, své pravdě, svému dobru, své dokonalosti a své kráse. Všecky tyto vlastnosti Božské září ze světa a jeho jednotlivých bytostí. Každá stvořená bytost má svou vlastní krásu a to v míře, v jaké podle své dokonalosti v kráse Božské má účastenství. „Unaquaeque creatura", praví sv. Tomáš, „habet propriam speciem, secundum quod aliquo modo participat divinae essentiae similitudinem".**) Ačkoliv mezi bytostmi tohoto viditelného světa stojí člověk na nejvyšší spruze dokonalosti a v tomto smyslu jest také ze všech tvorů tvorem nejkrásnějším, přece nedostupuje ideálu krásy ve veškerém jeho rozsahu. Jsa toliko členem a částí všehomíra, nedosahuje krásy, kterou Bůh oděl vesmír sám. Krása celku překonává a převyšuje krásu části, i kdyby tato ze všech ostatních byla největší a nejdokonalejší. Člověk jakožto jednotlivá bytost jest příliš malý a nepatrný, aby úplně znázorňoval krásu Toho, jenž v naprosté plnosti své jestoty zahrnuje bezměrné

*) Výňatek z větší práce, kterou autor v tomto roce uveřejní.

**) I. qu. 15. art. 2. in corp.

moře krásy, které nekonečný duch jeho si myslí a představuje. A proto stvořil Bůh nesčetný počet jiných bytostí, ve kterých spůsoby a měrami nejrozmanitějšími znázorňuje a jeví ideál své nekonečné krásy.

Než i když uvažujeme krásu, která po celém všemmíru jest rozlita, i tu jest nám vyznati, že v sobě obsahuje jen jeden paprsek nekonečné Božské krásy. A paprsek tento jest ještě nejnižší a nejtemnější, přirovnáme-li jej ku kráse, kterou Bůh jeví v duchovém lidském životě, především však v řádu nadpřirozeném své milosti. Od krásy duchové v obojím řádu, přirozeném i nadpřirozeném, jest nám tu odezříti a uvážiti jen několika myšlénkami krásu fysické přírody a hypertelii v této kráse zahrnutou.

Krása zahrnuje v sobě dvojí moment: objektivní a subjektivní. Prvý znamená vlastnost stvořených bytostí, pro kterou se nám tyto bytosti líbí. Moment subjektivní záleží pak v zálibě samé, kterou nad krásou věcí pocitujeme. Poněvadž člověk jest bytostí smyslně duchovou, musí se mu krása na prvém místě vždy v nějakém smyslném tvaru jeviti, čímž však nechceme říci, že krása vůbec vždy v nějakém smyslném tvaru se jeviti musí. Aby však smyslná forma mohla býti předmětem aesthetické záliby, musí býti výrazem nějakého rozumného obsahu.

Bez rozumného obsahu není žádné věci. Forma bez obsahu odporuje nejen rozumu a jeho zákonům, nýbrž i samé přírodě. Forma bez obsahu, bez myšlénky, bez idee jest prázdný, nerozumný pojem, jenž nemůže ani se mysliti ani existovati.

Ve hmotném tělesenstvu jeví se myšlénka (rozumnost) především v úměrnosti částí, tak jak již mudřec starozákonný praví: „Všecky věci u míře, počtu a váze spořádal jsi“.*) Bez této úměrnosti byl by svět pouhou chaotickou massou bez ladu a skladu nakupenou.

Pravidelná úměrnost všude ve přírodě vládnoucí, jež jest prvou podmínkou přírodní krásy, jeví se ve všeobecné zákonitosti, s jakouž hmotné síly všude ve přírodě působí. Fysické síly jsou při vší své téměř nekonečné rozmanitosti přece společnou páskou spojeny a sjednoceny, tak že nikde ve veškerém oboru síla síly neničí. Kdekoliv síla vyšší překonává sílu nižší a slabší,

*) Moudr. 11, 22.

činí tak za tím účelem, aby ze sebe vydala účin výsledný, s nímž by se sama o sobě nepotkala. Nekonečná rozmanitost zjevů fysických jest řízena a ovládána malým poměrně počtem fysických zákonův, a snad není doba již tak příliš vzdálená, kde přírodověda všecky tyto jednotlivé zákony uvede na zákon jeden a podá tak důkaz, že všechno přírodní dějstvo jest podle své hmotné stránky různým účinem jen jediné síly, podle jednoho a téhož zákona působící.

Ještě s větším jasem září úměrnost přírodního dějstva v životě organickém. Uvážíme-li kterýkoliv organismus, buď rostlinný aneb živočišný, obzvláště ten, který stojí na vyšším stupni ústrojného vývoje, jaká to rozmanitost jednotlivých částí, které v sobě v jeden nerozlučný celek spojuje! Pohleďme na př. na lidské tělo. Z kolika částí skládá se již jeho kostra! A všecky tyto části jsou v každém lidském těle ve stálé a do jisté míry vždy nezměnitelné proporci. C. G. Carus dokázal, že jest u každého člověka páteř pratvarem rozčlenění všech ostatních částí a údů lidských. Celá délka páteře narozeného, úplně vyvinutého dítěte jest jednotnou měrou všech ostatních částí těla lidského. Podle této míry, kterou „kanonem" lidského těla nazývá, lze délku všech ostatních údů lidských určiti.*) A totéž lze říci o poměru jednotlivých částí u všech ostatních organismů. A co zde především jest na zřeteli míti, jest okolnost, že tato úměrnost jednotlivých údův a členů každého organismu jest již preformována v jeho zárodku, který v prvém okamžiku svého vzniku jest tak minimální, že jen stěží může býti předmětem zkumu empirického. Uvážíme-li na př., že v nepatrném seménku lipovém jest již obsažen celý mohutný strom se všemi svými kořeny, se svým pněm, svými ratolestmi, listy a květy v tom určitém poměru, v jakém stojí k sobě na stupni úplného vývoje, tu věru žasneme nad moudrostí, která dovede v tak malém zárodečku zahrnouti a soustředíti celý mohutný strom podle veškeré jeho individuální povahy.

Ale příroda neřídí se zákonem úměrnosti toliko při vytváření organických jedinců, nýbrž také všech jejich jednotlivých druhů, rodů, tříd atd. Jedinců, kteří ku společnému druhu náležejí, jest namnoze počet nesčíslný. Příroda

*) Dr. Joh. Ranke. Der Mensch. Leipzig. 1888. I. Bd. S. 6 f.

často při vytváření jedinců až plýtvá životem. A toto množství bytostí organických vytváří beze vší námahy, hravě. Při všech těchto nesčetných ústrojencích vládne všude táž úměrnost mezi jejich jednotlivými částmi přese všechny nesčíslné individuální rozdíly a odchýlky, kterými se od sebe liší. A proporce tato není do všech podrobností provedena toliko v jedincích, k témuž společnému druhu náležejících, nýbrž také v jednotlivých druzích, rodech, třídách atd. mezi sebou. Každá organická říše jest harmonickým celkem, v němž jednotlivé druhy, rody atd. se vespol předpokládají a doplňují. Všude pozorovati úměrný postup a pochod ode tvarů méně dokonalých ku tvarům vyšším a dokonalejším. A poněvadž jak v mezích každého druhu, tak mezi všemi jednotlivými druhy, rody atd. vládne všude úměrnost, jest každá organická říše dokonalou ideální jednotou, v níž každý jedinec, druh, rod, atd. má své náležité místo, svůj moudrý účel. Zahrnuje-li tudy přírodověda jedince sourodné v pojmu druhovém. sourodné druhy v pojmu rodném, sourodné rody v pojmu třídním atd., jest k tomu úplně oprávněna. Jako každou bytost jen tenkráte můžeme mysliti a poznati, je-li již před naším myšlením a poznáním myslitelna a poznatelna, čili, co totéž jest, zahrnuje-li v sobě nějakou myšlénku, nějaký pojem, tak i druhy, rody, třídy atd. zahrnujeme jen proto v jednotných pojmech, poněvadž tyto pojmy obsahují v sobě před naším poznáním. A poněvadž pojmy jsou terminem činnosti rozumové, jest nezbytno předpokládati, že nejen jednotlivé jedince, nýbrž i druhy, rody, třídy myslil již před naším poznáním rozum jiný, rozum, jenž předcházel svými myšlénkami věci světové a je podle těchto myšlének stvořil.

Krása se často definuje jakožto: „jednota v rozmanitosti“ (unum in varietate). Čím pestřejší rozmanitost věcí a čím jednotnější jest bod, v němž se jako ve svém společném středu sbíhají, tím krásnější jest dílo. Uvažujeme-li život organický v jeho nekonečné rozmanitosti a zároveň v jeho povšechné jednotné úměrnosti, jeví se žasnoucím zrakům našim dílo, které svou krásou všecky naše představy převyšuje.

Příroda kypí jen životem a ve své překypující bujnosti jím téměř plýtvá. Tak se zdá, že zbytečně mrhá své síly a vytváří ze sebe organické zárodky a tvary, jichž, ku svému vývoji nepotřebuje. Z tohoto zdánlivého plýtvání silami

přírodními dovozují mnozí materialisté, že příroda často nerozumně si počíná a tak patrný důkaz podává, že o účelném a moudrém zřízení jejím nemůže býti řeči. Tak na př. praví Lange*), že příroda tisíce a tisíce zárodků, semen a květů rozhazuje, aby snad jeden ze zárodků se ujal a úrody vydal. Jak prý možno při tomto zbytečném plýtvání přírodním životem mluviti o moudré účelnosti ve přírodě?

Bůh prováděje ve přírodě jeden účel, provádí spolu tisíceré účely jiné, tak že nic z toho, co se ztraceno a zmařeno býti zdá, na zmar nepřichází.**) Při tom nelze také zapomínati, že Bůh působí v přírodě nejen to, čehož jí k dosažení posledního cíle nezbytně potřebí, nýbrž že nadbytečně nad tuto potřebu síly její vzbuzuje a do činnosti uvádí, aby touto bujarou překypující přírodní silou nejen svou moudrost, nýbrž také svou všemohoucnost, svou dobrotu a krásu na jevo dal. A všemohoucnost, dobrota a krása Božská září právě z těchto nadbytečných a nadúčelných projevů života přírodního leskem tak velebným, že každého ducha, jenž pozoruje tuto bujnou bohatost přírodního dějstva s myslí vnímavou, nutí neodolatelným kouzlem, aby z krásy po přírodě rozlité povznesl se k samému zdroji krásy a kořil se Tomu, jenž „velebnost“ a krásu oblékl a přioděl se světlem jako rouchem a zastřel nebesa jako oponu, jenž užívá oblaků jako vozů a chodí na křídlách větrů, jenž založil zemi na základu jejím, aby se nenaklonila na věky, jenž svlažuje hory s výsostí svých, aby úrodou nasycena byla země, jenž dává, aby rostla trava dobytku a bylina k potřebě lidské, aby vyvodil chléb ze země, a víno, aby obveselilo srdce člověka a aby vyjasnil tvář svou olejem.“***)

Duch lidský jest nejvniternější bytností svojí rozumný. Proto miluje v neživé přírodě každý zjev, jenž nějakým spůsobem rozumnost, pořádek, zákonitost a účelnost v sobě obsahuje a znázorňuje. Ačkoliv duch jest podroben ve svém myšlení nutným logickým zákonům, přece požívá ve svém jednání úplné svobody. A svoboda tato povznáší jej nade vše ostatní tvorstvo,

---

*) Geschichte des Materialismus. Iserlohn. 3. Aufl. 2. Buch. S. 247.

**) Časopis kat. duch. 1877. Stať: Účelnost ve všemmíru. Od kan. Mat. Procházky. Str. 567. pozn.

***) Žalm 103. Sr. Jos. Jungmann. Aesthetik. Freiburg in Br. 1884. S. 207 ff.

které okovy fysické nutnosti sevřeno jest; svoboda činí člověka obrazem Božím.

Proto miluje člověk ve přírodě vše, co mu zákon a míru v rouše volnosti zakrývá a zahaluje. Příroda projevuje právě tenkráte spůsobem nejskvělejším, že jest dílem ducha Božského, všemoudrého, všemocného a svobodného, když s některým zákonem libovolně nakládá, když na oko od něho se odchyluje, proti němu jedná, aby hned na to s úplnou rozvahou aneb žertovnou hrou zase se k němu vrátiti mohla.

Z té příčiny líbí se člověku každý zjev, každý tvar, v němž zákonitost jaksi rouchem volnosti jest zahalena, aneb, co totéž jest, v němž jednota, stálost a zákonitost v rozmanitosti se ztrácí. Kde není této volnosti a rozmanitosti, tam nudná jednotvárnost, tam bezživotná ztrnulost, která odpuzuje ducha lidského, jenž svou podstatou jest životem nejrozmanitějšími spůsoby a tvary se jevícím. Kde není volnosti a rozmanitosti, tam není krásy. Kdyby všecky stromy měly jednu výši, jeden tvar kmenů, listí atd., jaká jednotvárnost a nuda by se rozhostila po všech krajinách! Kdyby všecka zvířata náležela jen k jednomu druhu, a kdyby v tomto druhu všichni jedinci se nelišili ani nejmenšími individuálními vlastnostmi, jaká prázdnost, suchopárnost a jalovost zavládla by tam, kde nyní vše životem jen kypí!

Individuální vlastnosti, jimiž se jedinci obojí organické říše liší od sebe nejrozmanitějším spůsobem, jsou sice jen nahodilé a pomíjející, ale přece rozlévají nevýslovnou krásu po veškeré přírodě. Kdyby ústrojní jedinci nebyli opatřeni touto nekonečnou měnivostí, jejíž neprostředné fysické příčiny přírodověda dosud nepoznala, podobaly by se všecky přírodní bytosti ztělesněným mathematickým výpočtům aneb zkostnatělým, podle téže šablony vytvořeným obrazcům, beze všeho života a beze vší krásy. *)

Poněvadž vnější příroda jest projevem Božského života, Božské dokonalosti a krásy, jako duch lidský sám, jest zcela přirozeno, že člověk mezi sebou a přírodními bytostmi nalézá jistou sourodnost a proto bytostem přírodním připisuje své vlastní stavy a činnosti, své slasti a strasti, své snahy a vášně. A jako vylévá své city v útroby přírody, tak otvírá zase

*) Carl Berthold. Das Naturschöne. Freiburg in Br. 1875. S. 17.

navzájem své srdce jejím dojmům a vlivům. V národní poesii všech národů jeví se příroda oduševněna a k člověku v poměru nejupřímnějšího vzájemného přátelství postavena, což platí jmenovitě o bytostech, se kterými se člověk ve svém životě ustavičně stýká. Poměr člověka ku přírodě obzvláště tklivě se jeví v našich národních písních. „Člověk", jak překrásně praví Fr. Bartoš *), „jest tu přírody věrným druhem, kterýž se k ní tulí, jako slabé dítě ku své dobré matce, hledaje a nalezaje u ní rady a pomoci ve všech potřebách svého života. Příroda jest mu pramenem nejčistších rozkoší, věrným obrazem jeho vlastního nitra, nejmocnějším povznětem básnickým, poskytujíc mu nejen hojných námětův a látek básnických, nýbrž i plastických obrazů, jež se tak krásně obrážejí v jeho řeči nejen básnické, nýbrž i prosaické". „V našich pohádkách příroda jest jako nějaká vyšší, božská bytost, která se lidí dobrých, nespravedlivě pronásledovaných . . . ujímá a jim pomáhá; lidi zlé a nespravedlivé, zvláště závistníky, pokutuje a v záhubu vrhá. Zvláště ráda ujímá se člověka příroda, když dobrotu svého srdce a lásku k ní osvědčil skutkem, třeba k jejím tvorům na pohled nepatrným, kteří jeho pomoci právě potřebovali."

A tento přátelský a důvěrný styk člověka s bytostmi přírodními jeví se nám ještě něžněji, patříme-li na přírodu ve světle nauky křesťanské.

Křesťanství učí, že příroda jest dílem všemoudrého Boha, obleskem jeho dokonalosti, darem jeho dobroty a milosrdenství. Proto jsou přírodní bytosti stupni, po nichž člověk k Bohu samému vystupuje. Příroda slouží člověku za prostředek k dosažení jeho posledního cíle, jenž záleží ve slávě Boží a jeho vlastní spáse. A poněvadž podporuje člověka v jeho nejdůležitějším díle, béře také účast v samé důstojnosti, k níž člověk sám povýšen jest. Důstojnost povolání člověka přelévá se s člověka na přírodu. Proto dělí se příroda s člověkem o všecky slastné i strastné osudy jeho. S člověkem byla účastna jeho rajského blaha a štěstí, s člověkem zakusila kletby Boží, s člověkem dochází Kristova vykoupení. Takto jest svazek mezi člověkem a přírodou co nejtěsnější a nejněžnější, který se jen mysliti může. Vroucná něha, jaká člověka se přírodou spojuje,

*) Národní písně Moravské. Brno 1889. Str. LXXVII

jeví se nám obzvláště dojemně v životě mnohých světců. Svatý František Serafinský vycházeje při svítání z Assisi, aby lidu hlásal slovo Boží, vybízel často všecky tvory ku chvále Boží. „Milé květinky, mé sestřičky", říkával k lesním sasankám a polním chudobkám i ostatním květinám, „pozdravte se mnou Tvůrce světa". — A ihned skláněly své hlavičky, kolébaly svými korunkami jako zlatými kaditelničkami a vydávaly Bohu vůni svoji. „Cvrčkové, pěnice a hrdličky, mé sestřičky", tak pokračoval „vzdejme pospolu čest a chválu Tomu, jenž nám život daroval". A zvířátka tato započala ihned své chvalozpěvy ke cti Nejvyššího.*) Podobný vliv měl na přírodu sv. Antonín Paduánský a mnozí jiní svatí.

Mimo úměrnost (proporci) žádá sv. Tomáš a po něm křesťanská filosofie k pojmu krásy v objektivním smyslu ještě neporušenosti (dokonalosti) a jasnosti.**)

Z úměrnosti, jež jest všude v přírodě mezi jednotlivými bytostmi patrna, plyne již druhá vlastnost krásy vnější přírody, její neporušenost či dokonalost.

Jest metafysický princip, že vše, co jest, jest jedním či jednotným, pravdivým, dobrým a dokonalým. A tyto vlastnosti jsou již ve vniterných bytnostech věcí samých obsaženy. I bytosti stvořené musí býti jednotné, pravdivé, dobré a dokonalé. Tyto vlastnosti jejich jsou nutnou podmínkou a naprostým předpokladem jejich krásy. Věci, které nejsou pravdivé, dobré a dokonalé, nemohou nám pod žádnou podmínkou býti předmětem aesthetické záliby a rozkoše. Ontologie učí, že každá věc tou měrou, kterou jest, jest tak pravdivá, dobrá a dokonalá.

Všecky tyto vlastnosti vyjadřují jednu a touže věc, jen jiným spůsobem a směrem. A poněvadž jsou zároveň nutnou podmínkou krásy, proto i míra krásy závisí na míře jejich. Jak jest bytost vniterně pravdivá, dobrá a dokonalá, tak jest také krásná.

---

*) V. P. Léopold de Chérance. Der hl. Franc. v. Assisi. Deutsche Übers. Einsiedln. 1885. S. 294.

**) „Ad pulchritudinem tria requiruntur. Primo quidem integritas sive perfectio. Quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia. Et debita proportio sive consonantia. Et iterum claritas. Unde quae habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur". I. qu. 39. art. 8. in corp.

Že míra vniterné pravdy, dobroty a dokonalosti věcí jest také měrou jejich krásy, plyne nutně z poměru veškeré stvořené jestoty k jejímu vševědoucímu a všemohoucímu Tvůrci.

Tím, že Bůh svět z ničeho podle svých odvěčných ideí stvořil, poskytnul mu jestotu, která jest obrazem a nápodobou jeho vlastní jestoty. Poněvadž však v Bohu jakožto bytosti naprosto dokonalé jsou všecky dokonalosti úplně totožny, jsou jestotou Božskou samou, musí i jestota stvořená nejen jestotu Božskou vůbec, nýbrž i všecky její jednotlivé vlastnosti a dokonalosti v sobě v jednotě a totožnosti jistou měrou zahrnovati. A proto jest zcela přirozeno, že všecky věci stvořené tou měrou, jakou napodobují jestotu Božskou, obrážejí také její pravdu, dobro, dokonalost a následovně také její krásu.

Poněvadž jest svět výrazem Božské myšlénky, jest také výrazem, účastí a údělem Božské dokonalosti. To platí nejen o celku, nýbrž i o každé jednotlivé stvořené bytosti. Poněvadž svět celý, jakož i každá bytost jeho jest účastna Božské dokonalosti, jest také účastna Božské krásy. Dokonalost světových bytostí není účinem nahodilého, úplně slepého, žádnou transcendentální myšlénkou neovládaného a neřízeného vývoje hmoty světové, jak učí materialismus a, pokud se týče, také pantheismus, nýbrž jest plastickým výrazem a obrazem, jest účastí a údělem samého života Božského. Svět nevyvinul se pouhým bezúčelným tokem světové hmoty, nýbrž obrážeje v sobě život Božský, řídil se od prvého svého vzniku a řídí se dosud myšlénkami, které Bůh sám v něm zobrazil a uskutečnil. Jednotlivé světové bytosti nejsou pouhými nahodilými vlnami moře světového, nýbrž konkretními, Bohem samým zamýšlenými výrazy a tvary zcela určitých, od věčnosti v Božském rozumu obsažených ideí. Jakou ideu uskutečňuje a zobrazuje každá věc, takovou má účast v jestotě Božské, takovou má vniternou pravdu, dobrotu a dokonalost. Každá světová bytost jsouc konkretním výrazem myšlénky Božské, jest světem pro sebe, světem, jenž má svou vlastní pravdu, dobrotu a dokonalost a proto také vlastní krásu. A tato krása není jí něčím případným, mimotným a zevnějším, nýbrž náleží k vlastní její jestotě, ku vniterné její bytnosti. Její krása nepřelévá a neroní se na ni z jiných bytostí, nýbrž má svůj zdroj v její vlastní bytnosti. A přece není záře této krásy osamocena, nýbrž sdružuje se s krásami ostatních světo-

vých bytostí. Jednotlivé bytosti přírodní nestojí ve světě o sobě, nýbrž jsou částmi a členy nesměrné, ve všemmíru uskutečněné myšlénkové soustavy. A v této světové soustavě jest bytost na bytost odkázána, jest bytost bytostí podmíněna nesčetnými směry příčinné podřaděnosti a nadřaděnosti.

A proto i dokonalost a krása jejich pojí se a splývá s dokonalostmi a krásami ostatních světových bytostí v celkovou dokonalost a krásu celého všehomíra. Jako v hudbě má každý tón svůj zvláštní ráz, svou výši, svou sílu, barvitost, a přece se při tom s ostatními tóny pojí v jedinou harmonickou symfonii, tak i ve všemmíru pojí se každá bytost, ačkoliv se své jednoty, pravdy, dobroty, dokonalosti a krásy nezbavuje a nesprošťuje, s ostatními bytostmi ve společnou jednotu, pravdu, dobrotu, dokonalost a krásu celého všehomíra. Krása všehomíra jest souborem a souhrnem krás jednotlivých bytostí světových, souborem a souhrnem aestheticky tak velebným a vznešeným, že všechny naše obmezené představy daleko převyšuje. Kdo jednou vystoupil v Alpách na některou horu, s níž se otvírá vyhlídka na souvislé, ohromné moře ledovců, a ponořil ducha v tu krásu, ve kterou se všechny vůkolní hory při východu aneb západu slunce ztápěly, zajisté do smrti nezapomene na obraz, jejž pohled na velkolepé toto panoráma v duši jeho zanechal. Okouzlující dojem této věkověčné krásy rozechvívá duši v nejhlubších jejích útrobách, kdykoliv obraz její před svůj zrak si předvede. A přece jest obzor, ku kterému oko lidské i s nejvyšší hory pronikne, proti celému všemmíru pouhý nepatrný bod proti moři bezmeznému!

Třetí podmínkou krásy jest podle sv. Tomáše její j a s n o s t. Jen tenkráte se nám nějaký předmět líbí, když jeho dokonalost a úměrnost jasně poznáváme. Bez tohoto jasného poznání zůstává nám jeho krása zahalena, a nemůže býti předmětem naší záliby. Proto definuje také sv. Tomáš krásu: „Pulchra sunt, quae v i s a placent“.

Abychom však krásu předmětu jasně poznali, musí nám z něho jasně vyzařovati. Za tou příčinou jest k jasnému poznání krásy a k pociťování záliby a rozkoše z této poznané krásy dvojího momentu potřebí: o b j e k t i v n í h o a s u b j e k t i v n í h o. Moment krásy o b j e k t i v n í záleží v jasnosti, zřetelnosti a

světlosti, s jakouž krása předmětu každému pozorovateli sama sebou září. Jen ten předmět můžeme v jeho jednotě a rozmanitosti jasně poznati, v němž tato jednota v rozmanitosti jasně se jeví.

Proto definuje sv. Augustin podle Platona krásu jakožto „splendor veri". Poněvadž však pravda jest ontologicky totožna s dobrotou a dokonalostí, můžeme tuto definici rozšířiti a říci: Krása jest „splendor veri, boni et perfecti". Má-li se nám nějaký předmět pro svou krásu líbiti, musí z něho jeho pravda, čili myšlénka, jež jest v něm konkretně uskutečněna, musí jeho dobro a dokonalost zcela jasně našemu poznání vyzařovati. Co jest jen v sobě jasno, nebývá vždy již také nám zřejmo a zřetelno. A proto musí býti jasnost a záře, s jakouž krása ze předmětu probleskuje, našemu poznání přiměřena. Poněvadž naše přirozenost zahrnuje v sobě duchovost v tělesnosti, jest i našemu poznání jen onen předmět přirozeně přiměřen, jenž chová v sobě intelligibilnost ve smyslnosti. „Primum cognitum est intelligibile in sensibili." Poněvadž člověk jest bytostí duchovou a smyslnou, proto i ve svém poznání hledí vždy ze smyslnosti a tělesnosti světového předmětenstva pronikati k jeho duchovosti, rozumnosti a ideálnosti, hledí ze smyslných jeho jevů poznati vniternou bytnost jeho. V každém předmětu, ve kterém ze smyslnosti k jeho bytnosti, ze zevnějšího tvaru k jeho myšlénce se ponořuje, nalézá svou vlastní příbuznost a sourodnost, nalézá v jistém smyslu sama sebe. Proto cítí člověk zcela přirozeně libou rozkoš z každého předmětu, v němž nalézá ve smyslné formě ztělesněnou myšlénku. A tato libá rozkoš jest tím větší a tím hlouběji proniká srdce jeho, čím vznešenější jest myšlénka ve předmětu ztělesněná a znázorněná, a čím lepější a vnadnější jest smyslný tvar, jímž tato myšlénka na venek probleskuje. Obojí tento moment: myšlénka a forma náleží s naprostou nutností k pojmu krásy. Proto se nemůže krásným nazývati předmět, ve kterém myšlénka nemá přiměřeného lepého tvaru, rovněž jako nemůže býti předmětem aesthetické záliby věc, která má sice velmi krásnou uměleckou formu, ale jest při tom buď úplně bez myšlénky, aneb znázorňuje myšlénku, která svou nízkostí jen odpor v nás budí. Zdravému rozumu lidskému jediné jest přiměřena nauka, kterou křesťanská filosofie vždy hlásala, že není pro člověka krásy ani čiře obsahové ani čiře

formové, nýbrž že jen ten předmět může míti za krásný, který znázorňuje krásnou myšlénku v krásné formě.

Je-li tedy krása znázorněním myšlénky ve smyslné formě, jest zajisté svět (v řádu přirozeném) dílem nejkrásnějším. Který rozum stvořený jest s to, aby vystihnul a jasně poznal všecky myšlénky, které Bůh v tomto světě konkretně znázornil?! Aby člověk jasně poznal světový plán ve všech částech jeho a v ducha svého pojal veškeru jeho ideální krásu, musil by míti rozum, jako Tvůrce sám. Co se již nanamáhal duch lidský, aby vniknul až k nejzazším mezím a koncům všehomíra! A přece můžeme směle říci, že přírodověda přese všecky výzkumy nepoznala úplně ještě ani jediného paprsku světla, kterým Bůh celý vesmír naplňuje. Všude naráží na taje a záhady, jichž rozřešiti nedovede. Dosud nezná bytnosti věcí a dějů přírodních, na které stále patříme, jako jsou na př. hmota, síla, pohyb, život atd. Ale i kdyby den co den obrovským krokem pokračovala od objevu k objevu, od výzkumu k výzkumu, přece by nikdy neobsáhla a nepochopila úplně hloubi a výše myšlénky Božské, ve všemmíru uskutečněné. Ale ačkoliv přírodověda stojí teprv na prahu brány, která vede do velebné svatyně všehomíra, přece již ten skrovný pohled, kterým popatřila s tohoto prahu na vznešenou klenbu její, budí v nás podiv a úžas nad velebnou krásou myšlénky, kterou tato svatyně v sobě halí.

Jako duch lidský nemůže úplně pochopiti ideálního světového plánu, jenž jest vniterným obsahem světa a jednotlivých bytostí jeho, tak také není s to, aby vystopoval veškeré nekonečné rozmanitosti tvarů, kterými Bůh uskutečňuje jednotlivé idee plánu světového. Ale čím více tyto tvary poznává, tím pevnějšího nabývá přesvědčení, že ve veškerém oboru přírody ideální světový plán dochází patřičného formálního výrazu. Zevnější útvarnost věcí jest ideám, které se v jejich bytnostech jeví, úplně přiměřena a úměrna. Záleží-li krása „in repraesentatione ideae per sensibilem formam“, jest v tomto smyslu každá bytost dílem uměleckým, a proto krásným. A i kdyby snad v té neb oné bytosti nebyl její zevnější tvar, její smyslný jev úplně přiměřen idei, kterou znázorňuje, přece tím krása všehomíra ničeho netrpí. Tyto jednotlivé odchýlky a výjimky jsou pro krásu celku právě tak potřebny, jako jest na obraze potřebný stín vedle světla. Aby na něm jednotlivé

osoby, předměty atd. lépe z pozadí vynikly, jest potřebí, aby se střídalo světlo se stínem. Rozdělení stínu a světla jest podstatným momentem krásy obrazu. Podobně i v přírodě. Předměty a bytosti ošklivé zvyšují jen krásu ostatních bytostí, v nichž idea jejich dochází normálního výrazu.

Ale světový ideální plán není toliko v jednotlivých přírodních bytostech zcela přiměřeně uskutečněn, nýbrž také všude zcela jasně a patrně se jeví. Aby duch lidský poznal úplnou úměrnost mezi ideálním obsahem a zevnějším smyslným tvarem věcí, k tomu není potřebí dlouhých a namáhavých empirických studií a pozorování, k poznání tomuto stačí již pouhý pohled. Zevnějšek světových bytostí jest tak proniknut ideálním světlem jejich bytností a přirozeností, že pozorovatele čarovným kouzlem uchvacuje. Zářný jas, jehož sv. Tomáš k pojmu krásy jakožto třetí podmínky žádá, jeví se nám již v nekonečné rozmanitosti útvarnosti bytostí přírodních. Jakou to nekonečnou pestrost útvarů chová v sobě příroda již v říši neústrojné, co tu rozmanitých nerostů různě a různě vyhraněných, a této pestrosti ještě nekonečnou měrou přibývá v říši rostlinné a živočišné. Rozmanitost organických druhů v obojí říši jest tak ohromná, že ji dosud věda nevystihla. A co teprv říci o individuálních tvarech jedinců v každém jednotlivém druhu! Není na veškeré zemi naší dvou lip, dvou dubů, dvou buků atd., které by svým zevnějším tvarem si byly úplně rovny. Ale není ani dvou lupenů lipových, dubových, bukových, které by byly naprosto sobě podobny.

Tato nekonečná rozmanitost tvarů bytostí přírodních již sama sebou jeví nám překrásně ideální plán Bohem ve světě uskutečněný. A co teprv říci o kráse rozmanitosti této, patříme-li na ni v plném jasu světla slunečního! Bílé sluneční světlo rozkládá se v přírodě v sedm barev duhových: červenou, pomerančovou, žlutou, zelenou, modrou, indychovou a fialovou, z nichž barva červená, žlutá a modrá jsou barvami hlavními či prvotnými, poněvadž se z jiných barev již neskládají, kdežto ostatní barvy, any vznikají ze smíšení s jinými barvami, slují barvami druhotnými. Tak z červené a žluté vzniká barva pomerančová, z červené a modré fialová, ze žluté a modré zelená. Když se z barev duhových jedna vynechá, povstává smíšením ostatních barev jiná, která předešlou k bělosti doplňuje, pročež obě barvy

doplňující (komplementární) slují. Tyto jsou červená se zelenou, oranžová s modrou a žlutá s fialovou. Každá z barev duhových, ve které se sluneční světlo rozkládá, zahrnuje v sobě nekonečný počet nejrozmanitějších odstínů. Podle toho, jakým spůsobem na př. barva červená skládá se s barvou žlutou, přechází v křiklavou barvu suříkovou (Mennigroth), saturnovou a rumělkovou, aneb v nádhernou barvu šarlatovou, a jak se mísí s barvou modrou, mění se v barvu nachovou, karminovou a karmazínovou. Modř dává podle poměru, v jakém se pojí s barvou žlutou, zeleň šťávnou, květnovou, francouzskou, barvu zelenožlutou atd. atd.

Barvy lomené či ternární vznikají ze spojení barev prvotných a druhotných s barvou černou. Z tohoto spojení mají původ nejrozmanitější druhy barvy šedé, k níž se řadí barva hnědá, ochrožlutá, ryšavá, hnědočervená atd.

Ale nejen skladbou různých barev, nýbrž i různým ztemněním a zjasněním barev prvotných, druhotných a lomených rozmnožuje se počet odstínů barevných. Tak se může modř ztemniti v ultramarin aneb zjasniti v barvu lazurovou atd. Totéž platí o všech ostatních barvách. Naše oko jest na prvém místě zřízeno pro vnímání barvy bílé a kde jí nenachází, tam si ji z barev postřehnutých sestavuje. Na tom spočívá harmonie barev, totiž onen nás uspokojující dojem, jejž při spatření barev se doplňujících v sobě pocitujeme. Proto se nám líbí vedle zelené nejvíce červená barva, vedle fialové žlutá, vedle pomerančové modrá. Mají-li dvě barvy souhlasiti, musí se také k jejich světlosti a temnosti zřetel bráti. K barvě světločervené čili růžové nehodí se tmavozelená, nýbrž bledozelená, ku tmavomodré nepřináleží světlopomerančová, nýbrž bleděpomerančová atd.

V přírodě nalézáme barvy v nejkrásnějším souhlasu. Modrý jest blankyt nebeský a žlutorudé jsou červánky. Na zeleném trávníku doplňují se v nejpůvabnějším souhlasu červené, žluté a modré květiny. Fialová barva vzdálených hor souhlasí se žlutými paprsky zapadajícího slunce, zář červánků zvyšuje zase zeleň luk a polí. V harmonii barev jest tedy příroda vzorem nejkrásnějším. K této harmonii spolupůsobí všecky říše přírodní. Již zjevy neživé přírody jsou svou nekonečnou rozmanitostí

příčinou a zdrojem mnohé krásy. Skála a tiché moře, v němž se zrcadllí, poušť a oblak nad ní putující, pohoří a údolí atd. pojí se vespol a tvoří často přeluzné obrazy. Než obrazy tyto jsou samy o sobě mrtvy. Duch náš obrací se raději a kochá se ve předmětech, v nichž přirozenou sourodnost sám se sebou, život, shledává. A proto potřebuje neorganická příroda k dovršení své krásy života, potřebuje rostlinstva a živočišstva. Neorganická příroda nepučí, neroste, nehyne, nemá žádných životných osudů. Jen rozmanité útvary její poukazují na převraty, kterých průběhem času zažila. Zcela jinak v říši organické. Odezřeme-li od přerozmanitých organických tvarů a pohledneme-li jen na nekonečnou barvitost, jíž jest organická říše opatřena, tuť se potkáváme s krásou, která až oslňuje oko naše. Zajdeme-li v létě do háje, všude bujná zeleň mile lahodí našemu oku. Ačkoliv celý háj v zelený háv se halí, přece neshledáme ani dvou různých druhů stromův a křovin, které by se svou zelení sobě úplně rovnaly. Co tu nesčetných odstínů barvy zelené! A skupení a seřadění všech těchto rozmanitých zelených odstínů jest tak nekonečně pestré, že při každém kroku vždy nový obraz našemu zraku se objevuje. A vykročíme-li z háje na louku, jaké tu teprv čarokrásné divadlo okouzuje oko naše! Kdežto v háji převládá při všem nekonečném množství odstínů barvy zelené přece jen jedna barva, jest louka vyzdobena kvítím všeho druhu, jehož barvy slučují se v nejpestřejší koberec. A čteme-li popisy krajin cizích, amerických, afrických, asijských a australských, a doprovázíme-li v duchu cestovatele na jejich cestách horami a doly, pralesy a preriemi, tu si při vší jejich sebe podrobněji a věrněji ličbě divů, které příroda v těchto krajích tvoří, nemůžeme přece ani přibližně představiti kouzelné krásy jejich. A pomyslíme-li při tom na bujný život živočišný, jenž všechny tyto kraje oživuje, tu věru se nám až dech tají úžasem nad krásou a velebností života přírodního.

A přece jsou to proti celému všemmíru jen některé nepatrné části, jejichž krásu cestovatelé nám tu předvádějí před zraky naše. Mimo to kdykoliv na krásu přírodní buď sami patříme, aneb kdykoliv jiní nám ji líčí, jsou to vždy jen její nejzazší črty a obrysy, které oko naše postřehuje. V přírodě samé jeví se však krása ve své nevystihlé plnosti. Vystoupíme-li na vysokou horu, s níž se otevírá širošírý rozhled na okolí plné něhy

a krásy, tu oko naše vnímá v sebe jen celkový dojem jeho, jednotlivostí a zvláštností jeho nepostřehujíc. Kdyby však naše oko při tomto pohledu jasně nazíralo na každý kamének třpytící se v záři sluneční a na každý lístek travný, ozdobený perlami rosnými, v nichž se světlo sluneční nejrozmanitějšími spůsoby láme a rozptyluje ve duhové barvy; kdyby určitě vidělo každou květinku, jejíž kalíšek v sobě halí pravé divy luzné něhy a krásy; kdyby pozorovalo každého broučka, jenž mezi květinstvem ze života svého se těší, každého motýla, jenž z květiny na květinu poletuje a jejím nektarem se napájí atd. atd.: tu by zajisté zaplesal duch náš sladkou rozkoší, již nyní sotva tušiti dovedeme. Kdyby měl však člověk oko orlí a kdyby stanul na místě světového prostoru, s něhož by jasně nazíral nejen na naši zemi, nýbrž na všecky oběžnice naší sluneční soustavy, ano na všecka nesčetná tělesa nebeská, na jejich vzájemnou podmíněnost a závislost, na jejich dráhy až na minutu a sekundu určené a vyměřené, a kdyby v jednom jasném, až do nejmenších podrobností určitě provedeném obraze zachytil veškeru nekonečnou rozmanitost bytostí přírodních a života jejich: tu by ani nepojal svým obmezeným duchem vší slasti, která by se v něj z pohledu tohoto ronila.

Uvažujeme-li jen povrchně a běžně tuto krásu, v niž oděl Bůh veškeru přírodu, tuť jeví se nám její nadúčelnost (hypertelie) ve světle tak zářném, že jen duchový nevidomec ji může popírati.

Příroda není pouhým mechanickým strojem, o němž by nesměla žádná část býti ani o poznání větší ani menší, ani tlustší ani tenší atd.

V mechanickém stroji musí vládnouti naprostá proporce jednotlivých částí, proporce, která jest úplně podmíněna účelem, k němuž stroj slouží. Ve stroji vládne jen přesná účelnost, jíž jsou všecky jednotlivé části naprosto podřízeny a přispůsobeny. O kráse není při něm žádné řeči. A činí-li stroj přece na nás příjemný dojem, činí tak jen svou důmyslnou konstrukcí a užitečnou praktičností. Strojník neplýtvá látkou, ano naopak používá jí jen v té míře, ve které jí k účelu, jemuž má stroj sloužiti, jest nezbytně potřebí. Při tom hledí jeho konstrukci pořád více zjednodušiti a tak při menší výloze téhož cíle dojíti. Proto se řídí jak

při jeho konstrukci, tak i při jeho činnosti největší spořivostí. Čím jednodušší a lacinější stroj a čím výnosnější koná práci, tím jest lepší a dokonalejší. — Jinak si počíná Bůh v přírodě. Bůh nemá příčiny, proč by při stvoření, zachovávání a řízení světa spořil. Ve své všemohoucnosti počíná si jako boháč, jenž vládne poklady nepřebornými. Nešetří svých darů, neřídí se jejich naprosto vypočítanou a odváženou užitečností a nutností, nýbrž rozdává je plnýma rukama. Jaké to bezměrné bohatství hromadí na každém i sebe menším místečku vnější přírody! Když ve středověku slavili křesťanští panovníci slavnost své korunovace, dali naplniti kašny a vodojemy místo vody vínem, aby i jejich poddaní s nimi celým srdcem se veselili. Podobně činí Bůh ve veškeré přírodě. Otvírá nám všecky prameny svých darův a milostí, a to nejen proto, aby nám poskytnul, čeho máme potřebí k dosažení cíle sobě vytknutého, nýbrž aby nám také život náš zpříjemnil, osladil, rozkoší, něhou, lahodou a krásou naplnil a tak nám již zde na světě poskytnul předtuchu své vlastní bytné slasti, rozkoše, něhy, lahody a krásy.*)

Kroměříž ku konci války třicetileté.

Příspěvek k dějinám moravským.

Napsal Jan Doležal.

(Pokračování.)

Město Kroměříž bylo na tehdejší dobu dobře opevněno Zdi městské byly 10—20 m vysoké, dole 3—5 m tlusté, příkopy 15 m široké, 10 m hluboké, ale bez vody. Tři brány vedly do města: Kovářská, Vodní a Mlýnská. Kovářská brána opevněna byla nejlépe, poněvadž se zde sbíhalo pět silnic velmi pohodlných a schůdných. S této strany dály se všecky nepřátelské útoky na město, jelikož zde příroda žádných překážek nekladla. Chráněna byla dvěma věžemi mostními a zdvihacím mostem, po stranách pak mnohými baštami z dobrého čtvercového kamene (kvádru). První věž stála poblíž dnešního nárožního domu č. 3

*) V. L. v. Hammerstein. Gottesbeweise. Trier 1892. Aesthetik in der Natur. S. 158—170.

a druhá nedaleko před vstupem do Kovářské ulice mezi kostelem piaristickým a reálkou. Mezi Kovářskou a Mlýnskou branou byly tři, mezi Kovářskou a Vodní čtyři vysoké pahrbky s vyzděnými kulatými bastiony, opatřenými střílnami. Na hradbách bylo 16 zvláštních výstupků zvaných „smolné nosy“, odkud otvory vylévaly se na nepřítele: horká smůla, voda, olej nebo se střílelo.

Měšťané Kroměřížští i velitel císařské posádky, výborný bojovník Passeve, který lid povzbuzoval k vytrvalému boji, důvěřovali v nedobytnost města tou měrou, že hrdě odmítli každé vyjednávání s Torstensonem, domnívajíce se, že Gallas nevydá ohromných zásob pro armádu jeho v Kroměříži nahromaděných Švédům bez boje. Více než 300 císařských dragounů pod velitelem plukovníkem Palavicinim a jiných jezdců, 16 děl s bohatou zásobou střeliva, 250 najatých mušketýrů, které měšťanstvo z vlastních prostředků do boje postavilo, bylo připraveno k odporu; též měšťané i venkované, jichž veliký počet se do města před nepřítelem uchýlil, byli odhodláni potud bojovati, pokud Gallas městu ku pomoci nepřispěje. Zajímavý jest nápis na praporu až na naše doby zachovalém, pod nímž tehdejší měšťanstvo Kroměřížské bojovalo: Vivat Leopold. Guil. Archid. Austr. Succure! Vis est ardentior intus. *)

Vycházející slunce dne 26. června **) pozdravovalo ještě Kroměříž v celé kráse, povzbuzovalo jeho statečné a nadšené obyvatelstvo obětovati jmění i životy, zapadající pak ozařovalo

---

*) Živ buď Leopold Vilém, arcikníže Rakouský! Přispěj! Větší síla jest uvnitř. Více píše o tom dr. Benjamin Demel: Dějiny sboru ostrostřeleckého v Kroměříži 1864 str. 22 a násl.

**) Při vypravování o dobytí Kroměříže shledáváme se téměř v celé dosavadní literatuře s četnými omyly chronologickými, zaviněnými hlavně neshodným užíváním dat starého a nového kalendáře. Ku př. „Kniha literáctva z Hulína“ klade dobytí Kroměříže na den 20. června; Kremsier. Festschrift str. 34. na den 3. července; Johann Stöckl: Programm des k. k. deutschen Staats-Gymnasiums v Kroměříži r. 1887 str. 23. poznámka, neví, má-li se rozhodnouti pro den 23. června dle starého neb pro den 3. července dle nového kalendáře. Aby spor tento definitivně byl rozhodnut, pravíme následující: „Knihy literáctva v Hulíně“, Jiřího Rud. Přenského. Památky kraje Hradiského (Quellenschriften I. 361) a též pamětní kniha města Kroměříže, která píše, že „generál Torstenson tu středu před sv. Janem Křtitelem silný marš od Olomouce ke Kroměříži vzal“ — sepsány byly později, a není tudíž divu, že se pamětníci v udání dne i roku mýlili. Roku 1643. připadlo sv. Jana Křtitele na středu a protož ve čtvrtek po sv. Janu

již jen rozvaliny jeho a lid zoufající. V pátek jmenovaného dne časně z rána počal Torstenson hrubou střelbou z děl do Kovářské brány páliti. Měšťané, vesničané a zvláště vojáci bránili se s velikou udatností. Naděje na osvobození povzbuzovala je k udatnému odporu. Ale Gallas, jehož oddíly vojska z městských hradeb u Litenčic viděti bylo a jemuž Kroměřížané znamení dávali o velkém nebezpečí a o pomoc zvláštními posly žádali, neučinil skoro ničeho k obraně nešťastného města. Počínání jeho bylo tím trestuhodnější, jelikož již po dva dni nečinně u Litenčic ležel, a když několik tisíc mužů k večeru městu na pomoc vyslal, kteří asi půl míle cesty od Kroměříže na Ratajském návrší se objevili, bylo toto již v rukou Valachův a obětí plamenů.

Když okolo čtvrté hodiny odpoledne *) hradby s obou stran Kovářské brány zpola rozbořeny byly, vnikli Valaši a za nimi Švédové po „španělských rejtařích" **), jimiž hradby městské obklopeny byly, do města. Za nimi otevřenou branou vjel Torstenson. Za tuto hrdinskou obranu mstili se nyní Valaši i Švédové strašně na Kroměřížanech. Očití svědkové tohoto řádění vypravují: Dle úmluvy učiněné mezi Janem Kašparem Středelem a Torstensonem měly biskupské statky zůstati ušetřeny loupení. Podobnou úmluvu učinil po dobytí města i Kroměřížský jesuita, Šimon z Bergenů (Berka?), jménem biskupského statku Kroměřížského a Olomoucký krajský hejtman, Zdeněk Přepický z Rychemburka, kteří se tehdy zdržovali v zámku biskupském. Měl tudíž život každého býti bezpečen; ale právě proti této úmluvě Švédové nejvíce hřešili.***) Smrt a drancování bylo jejich

bylo 25. června a ne 19. a v pátek 26. června a ne 20. Tím zároveň opravujeme nesprávná data v jiných spisech o pádu Kroměříže jednající. Dále uvedený list Jiřího Dörflinga, též list Torstensonův. „Im Felde bei Cremsier", i zprávy očitého svědka P. Paulina Žačkoviče dávají nám úplně za pravdu. V pamětní knize města Kroměříže má snad státi: „tu středu o sv. Janu Křtiteli".

*) Jiní píší okolo druhé. Památky kraje Hradiského (Quellenschriften I. str. 352—361); Pilař a Moravec: Historia Moraviae str. 224 a nás.

**) Válečná rohatina ku slézání zdí; rohatka, rozsocháč. Vojenský slovník německo-český, sestavil Ferdinand Čenský, str. 120.

***) O dodržení smlouvy se Torstenson nikdy valně nestaral. Srovnej Diarium P. Paulína Žačkoviče a Dudík: Schicksale der katol. Religion v Öst. Blätter str. 185. r. 1846.

heslem, vždyť v dobytém Kroměříži mohla v četných kostelích, v nádherném zámku i bohaté kolleji jesuitské býti nasycena touha po penězích a ukojena krvelačnost zdivočilé soldatesky. Skoro všichni obránci zahynuli mečem; nepočítaje těch, kdož raněni byli, pobito jest více než 100 měšťanů, mnoho okolních rolníkův a skoro celá posádka v počtu 500 mužů. *) Torstenson dovolil vojsku svému, aby v dobytém městě po čtyři hodiny svobodně drancovalo, ale pro panující vedro a náramně se vzmáhající požár mohlo sotva jednu hodinu loupiti. **) Lidé bez milosrdenství byli vražděni, truhly a skříně rozsekány, potraviny a šaty pobrány neb úmyslně ničeny. V ohni množství lidí, nejvíce židů, kteří ve sklepích se ukryli, buď uhořelo aneb se podusilo. „Mnohé poctivé manželky i děvečky Švédové i Valaši o poctivost připravili. Čehož, Bože, více dopustiti nerač“, píše kronikář současný. Jiná část obyvatelstva utekla se do kostela sv. Trojice a do kláštera Františkánského***), kde hledali spásy. Když i sem Švédové vpadli, jali se Františkáni prositi o milost. Jeden ze spolubratrů poznal v důstojníku Švédy vedoucím svého známého †), který snadno se dal pohnouti a zapověděl vojsku další vraždění a olupování. Ačkoliv Torstenson po 7 dní na spáleništi Kroměřížském byl, přece kostelu sv. Trojice, klášteru Františkánskému s obyvatelstvem se tam uteklým v ničem ublížiti nedovolil. Toto jest nejpodivuhodnější z celého dobytí Kroměříže. Obě místa stala se záhy útočištěm všech raněných a statků zbavených měšťanů. Zhoubný požár založený při loupení, o němž ani současníci nevěděli, jak vznikl, zachvátil celé město, jelikož nikdo nepomyslel ve hrůzách takových na hašení. ††)

*) Když r. 1813. dláždění na Velkém náměstí bylo obnovováno, našlo se po odstranění vyvýšenin množství lidských koster pocházejících dle zbytků zbraní z onoho nešťastného dne 26. června 1643.

**) Pilař a Moravec: Historia Moraviae III. 224 a násl.

***) Bývalá octová továrna. Nyní dům p. Krimmera.

†) Domníváme se, že to byl některý (Kroměřížan?) Moravan, jenž dobrovolně se dal do služeb švédských. Zjev v tehdejších dobách všední. Pilař a Moravec III. 224; Volný: Kirchliche Topog. II. 227 a Polit. Top. I. 119.

††) Již za času Tomáše Pešiny z Čechorodu, jenž se r. 1668 tázal tehdejšího purkmistra a rady města Kroměříže, kdo by město zapálil, nemohlo ani od nejstarších lidí zcela určitě býti zjištěno, kdo by to byl učinil. Chaos Pessinianum: Quellenschriften I. 367 a 368. „Správa v příčině dobytí a zkažení města Kroměříže od lidu švédského letha 1643“ a „Pamětní kniha

Hněv vůdce švédského neznal mezí, když viděl hořící město. Chtěl z Kroměříže učiniti podobnou pevnost k loupeživým vycházkám jako z Olomouce. Proto pilně se doptával, kdo by příčinou požáru byl, hlasitě při tom se vyjádřiv: „Kdyby město nebylo vyhořelo, byl bych tu řádnou posádku zanechal a je mnohem lépe opevnil“. Právě v této době podepsána byla totiž smlouva mezi Švédy a Rákoczym, jenž podporován jsa francouzskými penězi za vysokých podmínek Torstensonem přijatých přistoupil ku spolku proti císaři, a tudíž Kroměříž měl se státi pevným operačním místem snažších styků s novým spojencem (Theatrum Europeum V., str. 131).

Mimo kostel sv. Mořice, kde u zázračné sochy Panny Marie, až na naše doby zachovalé, množství zbožného lidu pomoci hledalo a mimo jmenovaný již kostel sv. Trojice, klášter Františkánský a biskupský mlýn, celé město lehlo popelem.

S Torstensonem přišel do Kroměříže Jan Buszo, válečný komisař švédský, jenž v oceňování skvostných věcí měl zvláštní zkušenosti, nabyté z jiných vyloupených měst. Za toto své „komisařství“ povýšen byl Buszo později do stavu šlechtického.

---

města Kroměříže“ založená r. 1660 praví: „Nežli kdo město zapálil, dokonce věděti se nemůže. Někteří domnění mají na švédské, někteří na císařské, kteří by to učiniti měli proto, aby se tu Švéda nezdržoval, budúc jemu příležitej pas do Uher“. Jiří Rudolf Přenský ve Quellenschriften I. 361. „Památky kraje Hradiského“ obviňuje ze skutku toho Valachy: „Ti (Valaši) napřed město slezli, s lidem nekřesťansky zacházeli, město všechno vypálili a v nic obrátili“. Valaši mstili se pro násilné obracování na víru katolickou na biskupských statcích. Poplenili a zapálili biskupská města: Příbor, Hranice, Kelč, Frydek, Místek a tudíž ze msty i Kroměříž mohli zapáliti. P. Paulinus Žačkovič ve svém Diariu svazek 62. Archiv für österr. Geschichte str. 493 praví: „Ipsimet Krembsirienses in aliquot partibus civitatis ignes imponentes, plus nocuerunt. — quam hostis spoliis. — Kroměřížané sami na několika místech oheň založili a více městu uškodili tímto požárem velikým . . . nežli nepřítel kořistí. Podobně vyslovuje se i Beckovský: Poselkyně starých příběhů českých III. svazek, díl II. str. 318 „Obyvatelé toho města (Kroměříže) poznávajíce, že nepřátelské moci odolati nebudou moci, celé město zapálili, v němžto všechny věci do něho svezené shořely“. Tomáš Pešina z Čechorodu ve Prodromu Moravogr. píše: „Torstenson Kroměříž obléhl, kteréhož se pomocí Valachův zmocnil, lidu nemálo zmordoval, město pak zloupil a zapálil. Pokoušel se o Hradiště, ale nadarmo“. A přece měl historik tento zprávu sepsanou od lidí starožitných, při těch věcech přítomných, před očima. v níž výslovně se uvádí, že nikdo neví, jak požár vznikl. My různé zprávy tyto prostě vedle sebe klademe, nečiníce žádného závěru.

Ve vojsku švédském byl mimo to ohromný počet žen*), které vojákům hospodařily a živé účastenství měly v ničení měst, v čemž vojáky daleko předčily. Žádná skříň nebyla před nimi jista, žádný zámek dosti bezpečen. Veškerá chytrost tehdejších měšťanův a sedláků tříštila se o prohnanost těchto vojaček. Vše, co na skrytých místech uschováno bylo a ušlo pozornosti vojska, padlo jistě ženám do rukou. Oloupení často se domnívali, že jen kouzlem nějakým skrýše prozrazena býti mohla. Když se stěhovaly jinam, muselo jim obyvatelstvo ještě dáti koně, aby ukradené věci sobě odvezly.**) Podobně hospodařeno i v Kroměříži. Biskupský zámek byl tak zničen, že se ani k obývání nehodil, a Leopold Vilém byl nucen sídliti ve Víškově, kamž desky manské i lenní soudy na čas přeneseny býti musily. Kostel kollegiatní sv. Mořice byl zcela vyloupen, jen za zvony zaplaceno 500 zl. výkupného. Probošt zdejší kapitoly, Václav Mikuláš Humpolecký z Rybenska, poněvadž poplatek jemu uložený zaplatiti se zdráhal, byl zajat, do tabára k Tovačovu odvlečen, kde bídně ještě téhož roku zemřel.**) Kostel Panny Marie, kde farářoval Adam Dobrodinský, i s kaplí sv. Michala zvláště mnoho utrpěly, a dlouhý seznam uloupených předmětů jest nejlepším důkazem hrabivosti švédské.***) Plukovník

*) Torstensonova manželka byla též přítomna dobytí Kroměříže. (Dr. Jos. Beck: Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer str. 468, Flade: Tagebuch des feindlichen Einfalls str. 401).

*) Dudík: Forschungen in Schweden für mähr. Geschichte str. 28 sq.

**) Pilař a Moravec: Historia Moraviae III. 225.

***) Pamětní kniha města Kroměříže odhaduje škodu tohoto kostela na 15.000 zl., kromě ciboria a kalichu sv. Michala, jež do pokladu počítány nejsou, ale též vzaty byly. Stůj zde alespoň výtah ze seznamu toho. Švédové uloupili: Velikou monstranci, kterou při Božím Těle dva z pánů radních vedle pana děkana nosili, zdélí asi $1^1/_2$ lokte; monstranci menší stříbrnou, ve které uprostřed veliký křišťál byl; jednu malinkou monstraci; kříž stříbrný, pozlacený asi loket zdélí, stříbrný v koncích a uprostřed s křišťálovými paličkami; obraz sv. Mořice, stříbrný, na dobrou píď zdéli; obraz sv. Panny Barbory s kostelíčkem; drobet menší než obraz sv. Mořice, místy pozlacený; jednu ruku stříbrnou, od lokte pozlacenou, s reliquií velikosti ruky lidské; kalichy pozlacené a stříbrné počtem 20 kusů; beránka stříbrného, pozlaceného, asi dobrou píď velikého; lebku sv. Korduly, stříbrem obkládanou za křišťálem; ciborium drahými kameny vykládané; obraz sv. Tomáše, stříbrný, na půl lokte vysoký; dva pacifikály stříbrné, jeden pozlacený, druhý bez pozlacení; zvony tři: jeden veliký jménem Marie, druhý prostřední jménem Jan a třetí menší jménem Jakub.

Passeve byl se zbytkem svého vojska jat a odvlečen do Tovačova. Jesuité, za něž žádáno výkupné 31.000 zl., posláni do Olomouce, odkud teprve počátkem měsíce srpna po vyplacení 2250 zl. byli propuštěni. Bohatá jejich knihovna i se vším nářadím shořela. *) Mimo to požár zachvátil i velkou část peněz jejich ukrytých v městských hradbách. **) Torstenson litoval hlavně ztráty ohromných zásob ohněm ztrávených, jež nejen Olomouci, ale i celé jeho armádě na dlouhý čas stačiti mohly.

Štěstím bylo pro dějiny vlasti naší, že biskup Leopold Vilém dal dříve, než Švédové žádali výpalné po Kroměříži, odvézti archiv biskupský z ohroženého města do Vídně a tak důležité tyto prameny zůstaly před hrabivostí Švédův až na naše časy uchovány. Ale jak již praveno bylo, skvostné zdejší chrámy, bohatě nadaný dům jesuitův a vybrané sbírky zámecké poskytly Švédům bohatou kořist a odvezeny do Švédska, kde pokládány za válečné trofeje. Mnozí historikové sice tvrdí, že Švédové nejdrahocennější díl knihovny biskupské s sebou odvlekli, ale zdá se dle všeho, že mínění to není spolehlivé. Naopak, literární poklady v Kroměříži uloupené byly velmi skrovné, neboť bibliothéka jesuitů, radnice s bohatým městským archivem shořely zcela a knihovny biskupské tehdy ještě nebylo. ***) O jiné sežloutlé

---

*) V domě, kde nyní jest hotel Simonův.

**) Jesuitům Kroměřížským patřily tehdy Habrovany, Zdounky s 9 vesnicemi zanesenými do desk zemských. Jmění jejich obnášelo přes půl millionu zlatých a byla tudíž kollej Kroměřížská tehdy nejbohatší na Moravě. Již r. 1639 měli zdejší jesuité jmění na 80.000 zl. (Notizenblatt 1861. č. 7) Původně chtěla jim Kateřina Zoubková ze Zdětína, poslední svého rodu, dle tehdejších názorů světice, postaviti kollej a nádherný chrám v Kroměříži; později však se svolením biskupským stalo se tak v Uh. Hradišti kamž se jesuité odstěhovali. Známe jména některých zajatých: Jiří Lev z Uh. Ostrohu, Fabian Doudlebský z Českých Budějovic, Jan Jasanovský, Fabian Ruda, Jan Viděra z Hulčína ve Slezsku a j. Poněkud jinak vypravuje události o jesuitech Schmidl: Histor. Soc. Jesu Provin. Boh. IV. 801, 810. O rodině Zoubkové ze Zdětína viz Notizenblatt r. 1876. str. 89 a násl. Richter: Geschichte der Olmützer Universität str. 66. Schmidl II. 163; III. 38; IV. I. 221; II. 61, 649, 676 aj. Schwoy: Topografie II. 96.

***) Tu založil teprv později Karel hr. Liechtenstein-Kastelkorn (1664—1695) Dudík našel sice ve sbírce rukopisů „Privilegia Cremsiriensium in Membrana“ (viz Forschungen in Schweden) poznamenané v katalogu bibliothéky královny Kristiny, ale rukopisu samého nenašel a marně po něm pátral. Bezpochyby se ztratil. Jinak ani Dobrovský (Reise nach Schweden, Prag 1795) ani Pečírka ničeho ve Švédsku nenašli, co by upomínalo na kořist Švédů v Kroměříži.

papíry se Švédové valně nestarali, nýbrž jen o cenné rukopisy; vždyť i důležité knihy manské zůstaly nedotknuty.

Mnoho tisíc lidí z vesnic kolem ležících uchýlilo se před Švédy do města. Torstenson přijal je na milost a na tři míle v obvodě volného průchodu jim popřál, přísně nařídiv, aby vojskem jeho při odchodu obtěžováni nebyli. Zde navštívil jej též současný kronikář P. Paulinus Žačkovič s fratrem Steinerem, opatřeni jsouce průvodními listy Paikulovými, aby vymohli pro klášter Minoritů v Olomouci úlevu válečných kontribucí 60 imperialů Paikulem požadovaných. Torstenson přijal je velmi vlídně, pozval několikráte k sobě na hostinu a ubytoval oba u pánů katolických úředníků. Ve vyjednávání po dva dni konaném osvobodil klášter Minoritův od kontribuce a propouštěje oba vyjednavatele velmi milostivě, pravil polo vážně, polo ironicky: „Jest chytrák ten Paikul. Ví on dobře, že jste žebrající a přece na vás kontribuci žádá. Zůstaňte jen mírumilovní a nestarejte se, což není povoláním vaším.“ Při slovech těch odevzdal P. Paulinovi list na Paikula vlastní rukou psaný a vyprovodil oba Minority z tábora, co nejlépe se odporučiv. *)

V Kroměříži zůstalo vojsko švédské po 7 dní totiž od 26. června až do 2. července. Z tábora u Kroměříže psal dne 1. července Jiří Dörfling, švédský plukovník, bývalému švédskému rytmistrovi z Kuhlů, že jemu za pobyt vykázány jsou Hranice. Psaní tohoto zmocnili se císařští a hned učiněny potřebné věci k obraně města. Marně namáhal se pak Dörfling Hranic dobyti. Z tábora u Kroměříže („Im Felde bei Cremsier 22. Juni“ **) psal též Torstenson list říšskému kancléři švédskému Arelu Oxenstjernovi; ale list tento pro osudy města zajisté důležitý nikde otištěn není, ač Dudík se o něm na str. 80. ve spise „Schweden in Böhmen und Mähren“ námi již tolikráte citovaném zmiňuje. Jest bezpochyby chifrován.

Když Torstenson dne 2. července z Kroměříže k Tovačovu odtáhnouti chtěl, tu hnut jsa citem lidskosti a vida spoustu vojskem jeho spůsobenou, zanechal na prosby onoho důstojníka, jenž Švédy do kostela sv. Trojice vedl, hladovícímu obyvatel-

*) Archiv für österr. Geschichte svazek 62 str. 494, kde P. Paulín, mimo jiné zajímavé zprávy o Kroměříži, vlídností Torstensonovou neobyčejně jest dojat a překvapen.

**) Dle starého kalendáře, neb 2. července dle nového.

stvu značné zásoby potravin; ale císařští, kteří dne 26. června až na návrší ratajské přijeli a uviděvše město již v rukou Švédů zbaběle na útěk se dali a spěšně až k Slavkovu couvli, vtrhli hned po Torstensonovi do Kroměříže, všech zanechaných potravin se zmocnili „a také, kde komu co ještě zůstalo, dokonce všechno pobrali a zničili".*) (Příště ostatek.)

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

(Pokračování 1.)

I. Okolí Bojkovic.

Jihovýchodní Morava má také svoje malé sopečné území a to v okolí Bojkovic a Bánova.

Ohraničení tohoto po tešenitech severovýchodní Moravy v celé naší vlasti nejzajímavějšího krajiště vulkanického tvoří osady Bojkovice, Pytín, Krhov, Starý Hrozénkov, Bystřice, Suchá Loza, dvůr Voleňovský, Bánov, Nezdenice a Záhorovice.

Pro zajímavost a proto, že horniny zdejší, jež dílem čedičům, větším dílem ale t. zv. andesitům t. j. horninám sopečným, složeným ze živce trojklonného a amfibolu nebo augitu a podle amerických hor And pojmenovaným patří a daleko tak nebyly prozkoumány, jak toho zajímavost jejich zasluhovala, věnoval jsem jim kdysi dvojí prázdniny.

A na pobyt svůj v okolí tom sopečném, v Bojkovicích, vzpomínám dosud rád, velmi rád.

Krajina zdejší poskytovala totiž nejen vhodnou a nevyčerpanou látku pro studium zemězpytné, ale objevila mně po delším pobytu tolik milých krajinářských půvabů, že brzy nevěděl jsem, co mne tu více vábí, či ty divné stopy sopek dávno vyhaslých anebo šumivé rozhovory okolních lesů, bizarrní podoby

---

*) Pamětní kniha města Kroměříže k zapisování všelikých pamětí jak domácích, tak i jiných dle potřeby lidské. Založená leta Páně 1660 (archiv městský), Quellenschriften I. str. 368; Christ. d'Elvert 22. svazek, Sektionsschriften str. XI.

staletých obrovských*) dubů na t. zv. „Hradské nivě“ či ten hučící mlýn pod Světlovem, v němž se tak dobře pobývalo, anebo vyhlídky a kouty v kraji tom přepůvabné. A což útulná a pěkně položená osada Komna, k níž pojí se jméno každému vzdělanci známé, jméno tak slavné a nám Moravanům tak drahé?

Ba věru, líbilo by se tu každému, kdo má rád tichou, milou přírodu, jehož duše dychtí po nezkaženosti krajinné, po osamocení od lidí a potřebuje osvěžení i oddechu po tom ustavičném vtěsnávání se do škrabošky konvenience! A koho zármutek z povadlých snů a nesplněných vyšších tužeb tísní, ten tu, v zákoutích od světa civilisovaného tak ztracených, že rys ano i vlk se někdy ještě tu objevuje, může smutek svůj volně přírodě svěřovati a tak duši svou hojiti nejlépe . .

Příjezd od Nezdenic k Záhorovicím již ukáže nám, že ocitli jsme se v kraji jiného rázu, než ty pahorkatiny mírně vlnité, jež pozorovali jsme okolo Uh. Brodu.

Údolí Olšavy se tu, u Záhorovic, stěsná a v pravo vzpne se náhle dosti ostrý hřbet se zajímavým hrotem t. zv. „Valů“, který se níží k Bojkovicím. Tu však nad lesnatým úbočím malebně jest zakončen pěkným zámkem Světlovem, v zapadajícím slunci svojí žlutou barvou se skvoucím a svou výstavností poněkud — odmyslíme-li si ovšem moře — na Miramare připomínajícím.

Pod Světlovem takměř zastaví vlak, v němž dojíždíme od Hradiště k výletu Bojkovskému.

Dnes necháme ale Luhačovice stranou, ani na Lopeník zajímavý dnes nevystoupíme, než prohlídneme si kraj z hory Lokova č. Krávy, do výše 738 m. nad Bzovou se vypínající a celkem málo známé.

A přece jest vyhlídka z něho tak vábná, přece za ním rozházeny jsou kopanice Žítkovské a v jedné z nich bydlí slavná „bohyňa“ Žítkovská, o níž již zajisté jste slyšeli. Jak nenavštíviti Lokov, nepokloniti se „bohyni“ nejen Žítkovjárům, než i dalekému okolí až za Váh a Moravu známé?

Za dvě hodiny jsme pohodlně na Lokově! Již nad Krhovem, kde setkáme se poprvé s kamením černým, čedičovým, začne

*) Některé měly až 9 m. v objemu.

stoupání značnější, však než se nadáme, jsme na horské louce severně pod samým vrškem hory se zelenající.

Jaký to tu divný, vzácný park kolem? Louka temně zelená, aksamitová, plna bílých hvězdic srdečníku (parnassie) a kolem keříky a stromky bukové tu do koule, tu do kužele, onde zas do jiné figury uměle sestřihané!

Co to tady ve výšině?

Nic zvláštního! To je zahradnictví Krhovského a Žítkovského dobytka, který si, pokud krk stačí, na sladkém mladém lupení bučí pochutnává a nižší keříky do koulí, vyšší pak do kuželů, jehlanců a jiných ještě podivuhodnějších tvarů co nejkrásněji — ožírá.

Ale vstupme raději na vrcholek hory, neboť potřebujeme rozhledu po kraji více než ostatního! Není to vlastně vrcholek, nýbrž malá planinka, pokrytá hustě křovím, vřesím a jalovčím. Proto nutno ji k vůli dokonalému rozhledu obejíti.

K severu v dálce černá se význačně vystupující skupina Komonce nad Provodovem, na levo od ní zřetelně v pozadí se zvedá pruh Hostýnský a Javornický, v pravo pásmo Mákyty a za ním pásmo hor Vsackých. Více k východu poznáme vrch Kubůj háj nad Klobúky a již v Uhrách levou část krásných kontur skalnatého útesu Chmelové (926, 897 a 817 m). Tu již poznáváme onen zcela zvláštní ráz vápencových útvarů jurských v Pováží uherském tak malebně vystupujících a z Lokova na východ dobře rozeznatelných. Bělají se tu a při západním osvětlení do růžova zbarvují hřebeny Súlovské s Brodou 809 m vysokou, Holasně s Harvaní skalou (834) i Velký (891) a Malý Manín (810) nad Považskou Bystřicí! Ba až nad Trenčanské Teplice je rozeznáváte. Na jihovýchod, kde u našich nohou jsou rozházeny kopanice Žítkovské, ty malé dřevěné obílené chatky bez komínů, vidíme poněkud do Pováží někde k Turné. Zcela zřetelně pne se ale za vším do výše 1042 m se tyčící homolovitý vrchol žulového Inovce. A pak zase vracejí se zraky k našim nohám k těm malým chatkám kopaničářským na Žítkové.

Tam ta výstavnější jest oním sídlem proslavených zdejších bohyň!

Než-li dokončíme rozhled z Lokové, bude snad záhodno ukázati se bohyni té. Dnes je tu již jiná; když já navštívil Žítkovou, žila ještě Dorka Gabrhelova „prezviskom“ Pagáčena, ta, která se p. školnímu radovi Bartošovi při jeho návštěvě ukázati nechtěla, nám však s prof. Koulou i fotografovati se dala. Však fotografie nebyla ostrá, jak přesvědčiti se může laskavý čtenář na str. 276. I. ročníku Čes. Lidu, kde jest reprodukována, neboť „bohyňa“ byla následkem výborných svých příjmů — prý 5—10 zl. některý den — naplněna „duchem věštícím“ t. j. napita. Nám ale „bohovati“, totiž zaříkáním a vosku litím prorokovati nechtěla. Dnes je Dorka již skorem pět let mrtva a místo ní bohuje — jak pak by se svět zdejší bez bohyně obešel? — t. zv. Ideska, kteráž po smrti Dorky vzala si jejího muže a v širém kraji pod jménem paní „Bělohlavé“ známa jest. Že i tato dobře bohuje, pozná čtenář z následujícího bohování, které sdělil p. Fr. Dobiáš, učitel na Výškovci. Týž navštívil Bělohlavou asi přede dvěma lety se svými přáteli, z nichž jeden chtěl věděti, bude-li ho jeho usouzená milovati čili nic.

Bohyně říkala při tom nad hrnkem s vodou takto:

„Započínám já svoje veci, nic zlú mocú, božjú mocú, Krista Pána dopomocú, aby mi bolo vyznačené, od samého Ježiše Krista vyjavené, jako sa temuto Osefovi krscenému, Bohom danému, povedze s jeho zdravjém, ščastjém, Božjém požehnánjém, do stavu malženského stúpenjém s jeho odsúdzenčkú odsúdzenú, kerú mu Buóh na nebeském trůně odsúdzil, aby túžila, aby kvílila, aby nihde pokoja němala. Něh jej neňjé vzácné picjé, jedzenjé, stánjé, spanjé, chodzenjé, robeňjé, ani ocec ani mac, ani sestra ani brat, len už najvzácnejší a najkrásnější Ozefko, aby němohla prez něho byc, jako ryba pres vody, vták pres pola, človek pres mená, človek pres duše. Jako s malým djécatom ke krstu ponáhlajú, aby vona též tak ponáhlala, nihde pokoja němala, až k němu prídze. S nim sa budze zhovárac, jeho dvére otvárac, za jeho rúčičky chytac, za jeho líčenka oboskávac, v bjélej posceli ležac, do stavu malženského privádzac. Něh jej je v kuse miadze (medu) omiadzený, v zlace, strjébre ostrjébrený, prostred jejho srdečka postavený; něh jej krásnú růžičkú rozkvétá, voňavými hrebíčky rozvoňává; něh jej je najvoňavší nad šetko koreně, keré je najvoňavšje v kráme, aby pres něho zas němohla byc

ani ve dně ani v noci, budze mu Buóh něbeský na pomoci.“ Počítavši to lila bohyně vosk a z toho vyčetla, že milý krásný Oseťko svoju odsúdzenčku dostane jistě...“

Není to zajímavé bohování?

Vraťme se však po této ethnografické odbočce zase na obhlídku z Lokova započatou.

St. Hrozénkova z výšiny Lokovské neviděti. Jest kryt na jihovýchod několika pahorky, z nichž dva, zpřímo na sever od středu Hrozénkova viditelné, složeny jsou ze zajímavého hrubozrnného šedavého čediče. Čedič tak hrubého zrna málo kde se najde! I malé kupy andesitu světlešedého jsou tu na blízku; ty jsou však méně zřetelny. Také kopanic „Výškovce“ neviděti, jen údolí, jež k jeho kopanicím táhne. Za to již k jihu dobře rozeznáte chaloupky (kopanice) „Vápenice“, nad nimiž zvedá se holý táhlý hřbet — louky to obrovské pod Lopeníkem. Tento imposantní, hlavně ze strany Moravské nápadný vrch zvedá se hned nad lukami do výše 907 m a vedle něho k západu vidíte i kus ještě vyšší a zase z Pováží nápadné Javořiny (968).

Nejvolnější rozhled z Lokova jest však k západu. V pozadí poznáme kapličku sv. Antoníčka nad Blatnicí, kdyby jasno bylo, i hory Pálavské, dále vrchy nad Kyjovem, známé obrysy Buchlova a blízké Modly i ostatní Maršovy hory až po Napajedla. A k nohám našim se to vlní blíž mírnými pahorky, stkví se celá spousta bílých osad, zřetelně vystupuje z daleka malebný Brod Uherský a zpříma u nohou Bojkovice, zámek Světlovský a přepěkná Komna, k lesnatým srázům hřbetu ostrého přilepená. A tohoto hřbetu všimněme si poněkud blíže!

Začíná u Světlova zámku. Již tu objeví se vám šedavé, černými stébelky prošlehané balvanité kamení. To je andesit barvy světlé, černá stébelka v něm jsou krystalky amfibolu č. jinorázu. A hřbet ten andesitový, pokrytý tu a tam pískovci anebo břidlicemi táhne se odtud k jihozápadu, zvedá se k t. zv. Valům (473 m), kde bývalo snad již od dob římských strážovisko vojenské*) a vrcholí ve zvláštním špičatém dvojvrcholí (479 m), kde však již je kamení černé čediči podobné, ale olivinu postrádající, proto k andesitům augitovým, tmavým počítané.

*) Na valech těch nalezen druhdy peníz Trajana císaře.

Od tohoto dvojvrcholí dobře můžeme rozeznávati tři hřbety, jeden k severozápadu až k Nezdenicím spadající, druhý k jihozápadu, přes Bánov k Suché Loze a dvoru Ordějovskému se táhnoucí, a třetí k jihovýchodu až na t. zv. Holou Stráž (opět strážovisko) nad Bystřicí do výše 556 m se zvedající. Ve všech hřebetech jest kamení sopečné zřejmo. Pěkné lomy jeho jsou u Nezdenic, kde zvláště velké jinorázy — až 2 cm dl. — v něm vystupují, u Bánova na t. zv. „Hradě“, odkudž daleko v okrese na štěrk se rozváží, u Suché Lozy a j. Zajímavé jsou také části kolem Ordějovského dvora. To co druhdy za Ordějovskou sopku se dvojitým (!) kráterem bylo pokládáno, není ovšem sopka, než strážovisko se škvárovitými valy, ale kamení sopečné je tu též a sice černé, jemnozrnné až celistvé, čediči a podobnému tmavému andesitu patřící. Tu obě horniny do sebe přecházejí: z andesitu přistupováním olivinu vzniká čedičový typ. Týž čedič jest také na malém osamělém „Hrádku“ a „Dubině“, jižně od dvora Voleňovského za Nivnicí. Tu jest nejjihozápadnější místo sopečné v našem krajišti. Na jihovýchod nejdál pošinuty jsou uvedené pahrbky hrubozrnných čedičů Starohrozénkovských. Čedič tohoto rázu najdeme pouze nad Komnou ještě a na t. zv. Skalce nad Pytínem, kde jest zase sopečné místo na severovýchod nejdále vystrčené. Pravý typický čedič, černý drobnozrnný jest ten, jehož dotkli jsme se při cestě na Lokov nad Krhovem. Na pravý břeh Olšavy přece jen sopečná hornina také přestupuje. Našel jsem ji na několika, těžko poznatelných místech severně od Bojkovic, ovšem ve stavu velmi zvětralém.

Kamení sopečné všude velmi snadno rozeznáme od ostatních zdejších hornin, které patří dílem břidlicím, dílem pískovcům, tu měkčím, onde tvrdším.

Nejstarší z nich jsou podle geologa Paula hnědavé pískovce, žilkami vápenců protkané, nebo pískovce šedé, pevné, Vídeňskému podobné, dále pevné, tence štípatelné břidlice pískovcové, světlé slíny a slínité vápence, kteréž všechny Paul za křídové pokládá. Zvláštností vrstev těch jest vystupování žlutavých, hnědě kreslených zříceninových mramorů, pro útvar křidový na Lysé hoře u Vídně karakteristických.

K těmto vrstvám počítá Paul v kraji zdejším celé pásmo, v němž leží Mikuličný Vrch nad St. Hrozénkovem, Lopeník a Javořina.

Podle těch štípatelných břidlic, jež hl. u andesitů nad Záhorovicemi jsou hojny a podle zříceninových mramorů, jež i u Nezdenic jsem našel, patří křidovým vrstvám i úbočí sopečných hřbetů zdejších.

Mladší jsou eocénní (starší třetihorné) pískovec a břidlice, jež nazýváme svrchními vrstvami hieroglyfovými po zvl. hieoroglyfovitých otiscích, a jimž všechno ostatní území patří, mimo ještě mladší, ale rovněž eocénní t. zv. magurské pískovce, pevné, šedé, z nichž v krajišti sopečném skládá se pásmo počínající na „koncích" u Pytína a táhnoucí se přes známý nám Lokov, Chladíkov, Vysoký Vrch, Panský Háj až na t. zv. Studený nad Březovou.

Že ale i mladší třetihorní vrstvy (neogén) tu jsou, přesvědčují nás uzavřeniny vypáleného slínu neogenního (teglu) v andesitech zdejších (andesity, prorážejíce vrstvy ty, kousky jejich v lávovitou hmotu svoji uzavřely a vypálily), dále šedé vrstvy proražené druhdy při vrtání studně v Nezdenicích a konečně, podle mého mínění, i slané žluté a šedé jíly, uložené v údolí Luhačovském při známých pramenech tamních, jež ovšem Paul za vložku do pískovců hieroglyfových pokládá, já však za neogenní považuji. Já jsem vůbec toho náhledu, že většina moravských pramenů léčivých úzce souvisí s neogenními vrstvami našimi. Pak by s ním musily se do spojitosti uvésti i prameny slané, jod obsahující kyselky u Nezdenic, kde druhdy bývaly lázně, velmi dobrá kyselka Záhorovická, prameny kyselé u Suché Lozy i kyselky u Březové.

Na konec ještě budiž poznamenáno, že ve zdejších pískovcích hieroglyfových, hlavně kolem Bojkovic, dolováno druhdy na chudé písčité rudy železné. Ještě roku 1885 viděl jsem v Bojkovicích pod Světlovem huť železnou, ale již opuštěnou. Špatná ruda učinila konec zdejšímu hutnictví.

Mnohem zajímavější je v kraji zdejším nález jantaru na poli „Nivy" záp. od Star. Hrozénkova, který tu v několika kusích v letech osmdesátých vyorán byl. Vrstvy zdejší jsou sice obdobné jantaronosným vrstvám na Baltickém moři; možno však též, že jantar zdejší jest surovina, ztracená tu nějakým obchodníkem za dob římských. Věc dala by se jen tehdy zjistiti, kdyby se udál nález nový. Že v okolí Vlárského průsmyku a sice u Bohuslavic při Slavičíně činí se právě pokusy,

ovšem nejspíše marné, dovrtati se petroleje jako ve stejně starých vrstvách Haličských, uvádíme jako zvláštnost a proto, že v příštích kapitolách nebude nejspíše příležitosti věci té se dotknouti. Na vydatnější prameny a řádné těžení petroleje je tu velmi malá naděje. (Příště dále.)

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje August Sedláček.

(Pokračování 12.)

O vladykách z Konic.

Městečko Konici držel ode dávna rod, který měl prvotně erb Žerotínskému velmi podobný, ale potom se odchýlil, jak předešle vypravováno. Předek jejich byl Adam z Choliny, vesnice u Litovle, jemuž král Václav II. dal statek Konický směnou za nějaké zboží v Zábřeže; ale že mu toho snad bylo málo, přidal mu Václav III. (1305) ves Bělovice. Jest to týž Adam z Konice, jenž dal l. 1326 podací kostelní v Cholině klášteru Hradištskému. S manželkou svou Evou měl kromě dcer Markéty (již l. 1330 vdovy po Jimramovi z Sádku) a Mathildy syny Adama a Ješka. Kdy Adam, jenž ještě l. 1330 žil, zemřel, není známo, poněvadž nelze poznati, který z Adamův v letech 1335—1344 v pamětech jmenovaných byl otec a který syn. L. 1349 ovšem, kdež již Ješek na statku řídil, byl mrtev. Asi tehdá neb před tím založil Ješek Klášterec u Zábřehu a l. 1351 věnoval manželce Cecilii na tvrzi a městečku Konici a vesnicích příslušných. To byl jeho díl, kdežto bratr Adam hrad Stražistko za díl držel. Ješek zemřel před r. 1358 synův nepozůstaviv a vdova Cecilie zapsala věno své Adamovi. Tento byl l. 1365 také mrtev, zůstaviv vdovu Annu, syny Janka a Sulíka a dcery. Synové zůstali v nedílnosti a Janek jako starší hospodařil. L. 1365 prodal Louku městečko, l. 1368 věnoval Evě manželce na Cholině a Přemyslovicích a l. 1374 byl mrtev. Nyní ujal zboží Sulík, jenž leta 1376 manželce Kláře věnoval; avšak l. 1379 prodal Stražistko a Konici s přísl. pánům z Holšteina, zůstaviv si jedině podací kostelní v Konici do života. Statek

týž asi byl prodán pro dluhy, poněvadž Sulík zaň jen Hrubčice dostal. I ty nedlouho potom prodal a koupil Týnec. Naposled se připomíná l. 1421. Syn jeho Petr prodal l. 1427 zboží Týnecké knížeti Albrechtovi a dostal se potom v držení Slavkova, který koupil od Alše ze Šternberka jakožto poručníka. Kromě toho měl také Ždánice, jež mu teta jeho Kateřina (1409) ještě za živobytí otcova zapsala, jehož však dosáhl teprve okolo l. 1436. L. 1447 ještě žil. Oba statky držel po něm ok. l. 1449 Adam syn, jenž nedlouho potom zemřel, jsa toho rodu poslední. Dědičkou byla Kateřina z Konice a ze Slavkova, která l. 1466 Ždánice prodala. Jakým spůsobem Slavkov z držení rodu toho vyšel, není známo.

O vladykách Kokorských z Kokor a jich příbuzenstvu.

O erbu Kokorských již nahoře mluveno. Předkové tohoto potom velice rozvětveného rodu, který se po městečku Kokorech nazýval, nejsou známi. Připomínají se sice l. 1279 Lidéř a léta 1312 Ciryn z Kokor, ale jakého rodu byli, není známo. První toho erbu byli (1347) Muka z Majetína, Doman z Cekyně a Tabeš z Kokor. Muka má na pečeti l. 1347 vyryto heslo z Kokor a na jiné z l. 1354 z Cekyně, maje tedy všechna hesla, jimiž se jeho příbuzenstvo jmenovalo.

Rodina těch, kteří se z Kokor psali, byla již ve 14. stol. rozvětvena. Z jedné pošlosti pocházeli dva bratří, z nichž jeden se jmenoval Rous. Synové bratra jeho, jehož jméno nám známo není, byli Stach, Janek (1365) a kněz Racek (1373). Stach spolčil se se strýcem Mukařem a drželi spolu Prusinovice. L. 1389 koupil Žirotky, na nichž věnoval Kateřině z Bykovic manželce, přidal jí l. 1392 věna na Prosenicích a žil ještě l. 1396. L. 1408 byl po něm sirotek Hynek, jenž podle spolku dávného držel se strýcem svým, synem Mukařovým, společně clo na Přerově. Kromě toho držel Pavlovice a Prosenky ještě l. 1417. Později o něm a potomstvu jeho není nic známo.

Rous z Kokor koupil l. 1368 Minařov a zemřel nedlouho po r. 1371 zůstaviv z manželky Doroty syny Janka, Mukaře a Zbynka. Janek měl statek v Ojnicích a nehezké příjmení Ryntflaiš. Mukař (1368—1398) koupil l. 1371 role v Liškách,

spolčil se pak se strýcem Stachem v příčině Prosenic a kupoval i potom dědiny jako ku př. Vésky, Mydlovary a j. L. 1376 věnoval první manželce své Dorotě a l. 1398 druhé manželce Anně. L. 1408 byl již mrtev. Třetí bratr Zbyněk (1364—1408) seděl v Kokorech s manželkou Kačenou, ale l. 1371 prodal zde dvůr a koupil 1377 Chýlec a Šidlochov. Měl jen dceru Annu, kterou vdal za Protivce ze Zástřizl (1385). Pokud vědomo, měl mužské potomstvo jen Mukař. L. 1408 připomíná se nezletilý syn jeho Jan, jenž držel Lišky a Prosenice. Tuším je to týž Jan Mukař, který prodal l. 1446 Pavlovice, t. r. manželce Majdaleně z Vladěnína věnoval a l. 1464 Penčice koupil. Týž držel také zboží Cekynské.

Jiná pošlost pocházela od Soběna z Kokor (1354 až 1384), kterýž prodal leta 1371 dědictví své ve Vinařích. Synové jeho byli Bartoš a Doman. Onen (1398—1412) byl purkrabí Olomouckým a měl manželku Elišku. Bratr jeho Doman měl již l. 1376 nějaké dědictví v Kokorech, když pak se s Markétou oženil, věnoval jí otec na svém dědictví. Leta 1398 byl ženat s druhou manželkou Dorotou z Selitek, jíž na zboží svém Kokorském věnoval. L. 1415 držel také zboží v Cekyni a koupil Vinary, l. 1417 věnoval na Mečicích a Pateříně Elišce manželce Bartošově a následujícího leta byl mrtev. Dcera jeho Anna vdána byla za Ludvíka z Ubišína, ale byla již l. 1418 vdovou. Syn Jan, z prvního manželství pocházející, připomíná se v l. 1406—1418, ale o jeho pozdějších osudech a potomstvu není nic známo.

Jiná pošlost Kokorských počíná se bratřími Bohuší, Zdenkem a Mrakšem po r. 1368. Bohuše neb Bohuška měl statek v Kokorech, na němž r. 1368 manželce Perchtě věnoval, žil ještě l. 1397, ale byl již r. 1406 mrtev. Zdeněk, bratr jeho, prodal l. 1368 s Mrakšem, bratrem svým, Podolec a věnoval tehda manželce Dorotě na dvoře svém v Kokorech a jiných statcích. Po její smrti pojal druhou manželku Elišku, kterouž (1381) s věnem jejím z Tučína na Kokory, kdež před tím byl nějaký statek koupil, přenesl. Bratr jeho Mrakeš byl do r. 1385 v Kokorech farářem. Potomstvo z dotčených bratří měl (pokud vědomo) jediný Bohuše, totiž syny Mikše, Zdenka, Záviše a Mrakše, kteří se po r. 1406 připomínají. Nejstarší z nich byl již l. 1397 ženat s Annou z Lechotic, jíž otec jeho na zboží svém Kokor-

ském věnoval; když pak se bratří podělili, věnoval jí Mikeš z nova na svém podílu v Kokorech. L. 1415 prodal Roštín, l. 1486 koupil Prosenky. Bratr jeho Zdeněk držel dvůr v Kokorech, na němž l. 1418 Ofce manželce své věnoval; l. 1420 ještě žil. Přečkala jej dcera Markéta, která se l. 1448 připomíná. O ostatních obou bratřích máme zprávy do roku 1415, není však mnoho o nich známo. Poněvadž se Závišova manželka Eliška jmenovala a l. 1446 se Jindřich z Kokor s matkou Eliškou připomíná, soudíme, že byl synem Závišovým.

Kromě těchto všech vyskytují se ještě jiní, kteří se z Kokor psali a také k tomuto rodu náleželi. Crh z Kokor, jenž se v letech 1373—1397 připomíná. Leta 1373 prodal dědictví své ve Véskách a Mydlovarech, l. 1379 věnoval manželce Marketě na statku svém Kokorském a přikoupiv část Vilémova, prodal statek Kokorský strýci Zdenkovi, konečně prodal l. 1397 statek v Buku, Radvanicích a Penčicích. Současně s ním žil Jakub z Kokor, který l. 1368 na statku svém Kokorském manželce Markétě věnoval. Vilém z Kokor prodal l. 1381 část svou Kokor a prodav Vinary, koupil Roštín, na němž manželce Barboře věnoval. Zůstali po něm synové Stach a Vilém, kteří drželi l. 1437 Roštín. Onen byl již leta 1447 mrtev zůstaviv potomky. Tehda žili také Jiřík a Bohuše z Kokor, jež neumíme také do vývodu vpraviti. Od Bohuše pocházejí bezpochyby potomní Kokorští, kteří dlouho Laškov drželi a v 17. století vymřeli. Kokory odprodal Bohuše l. 1492.

Větev rodu tohoto seděla na Čekyni. Již nahoře bylo řečeno, že se tak psali l. 1347 Doman a Muka Majetínský. L. 1368 seděli na části bratři Zdeněk a Protiva téhož erbu a věnovali tu svým manželkám. Zdeněk koupiv Kostelec věnoval na něm zase manželce Kunhutě, koupil pak od bratra díly jeho na Staniměřicích a Neplachově (1374) a l. 1377 Lhotku Řivnovu, na níž jako i Čekyni a Brnavce (1381) věna přidal. Synem Protivovým a manželky jeho Objezdy byl bezpochyby Diva, jenž se leta 1373 se Zdenkem spolčil. Asi l. 1381 podědil po Zdenkovi a prodal pak Staniměřice, Neplachov a Trnavku, avšak koupil Střízov (1382) a věnoval l. 1391 manželce Kláře na vsi Libenicích. Žil ještě leta 1412, kdež se připomíná s bratrem Domanem. Tento seděl v Čekyni a věnoval tu Elišce manželce. Divovy dcery Markéta, Eliška, Anna a Kateřina, jsouce této

pošlosti poslední, prodali zboží Čekynské (1447) Janovi Mukařovi z Kokor.

Pošlosti na Majetíně sedící také jsme se nahoře dotkli. Na Majetíně seděli l. 1306 Muka a l. 1312 Vyknan. Jména jejich se opakují u pozdějších Majetínských, kteří byli erbu Kokorského. Z té příčiny jest možná, že patřili oba také k rodu Kokorských. V l. 1347—1376 žil Muka z Majetína, jemuž naposled ze zboží Majetínského nic více nezbylo, než dva poplatné lány, neb již před r. 1373 patřil ostatek pánům z Kravař. Dotčené lány prodal Unka l. 1376 se synem svým Vyknanem a potom buď vymřeli neb přijali jiné příjmení.

(Příště dále.)

O zaniklých osadách, hradech, tvrzích a dvorcích v okrese Blanském.

Píše Jan Knies.

(Dokončení.)

Dvorec — Dvorce slula osada rozložená na polích jižně Kotvrdovic se dvorem, o níž se činí zmínka jako o zaniklé k roku 1476, kdežto dvůr již 1437 se uvádí. Později zanikl i dvůr, a dnes uchovalo se pouze topické jméno pozemků zde rozložených.

Hamlíkov, ves ku Holštýnu patřící uváděná, roku 1437.

Harbechy viz Rohrbach.

Hartvigsschlag, zaniklá ves přináležející ku panství Holštýnskému, uvedená kol r. 1300, snad nynější Hartmanice, kde staří lidé do nedávna uměli německy.

Holštýn hrad, nyní zřícenina, který dal jméno znamenitému a rozšířenému jindy rodu. Nalézá se nad vesnicí stejnojmennou na ohromném skalním pilíři, pod nímž rozkládá se ohromná jeskyně zvaná Lidomorna, od níž obdržel i jméno.

Ve středověku, kdy bujná chasa hradská hradu tohoto po okolí tropila své rejdy, uzavřen jediný východ pevnou zdí; za to nahoře ve stropě prolomeno okno, kterým spouštěni jsou nešťastníci ku hrozné smrti hladem odsouzení do temného jícnu.

odkud nekynula více žádná spása a jediné smrt stala se vysvoboditelkou z těchto muk a útrap. Hrad založen, soudě dle německého jména, za Václava II. rodinou patrně německou, která v okolí pořídila několik vesnic a osadila německým lidem, které však vesměs zmizely s povrchu.

Hospředovice, ves uváděná u panství Holštýnského uprostřed 15. století, jejíž místo neznáme.

Housko — Husko, Husě, ves zaniklá, přináležející ku hradu Holštýnu, prostírající se na půdě asi $^{1}/_{4}$ hodiny od nynější vesnice Houska vzdálené. Uvádí se pustou již 1493. Býval zde i chrám (Půhony) na místě do dnes „u kostela“ zvaném, kdež možno dodnes hromadu sříceného kamení spatřiti; poblíž nalezeny klíče, řetězy a sekera.

Teprve na počátku předešlého století nedaleko zaniklé vesnice založena sklárna podobně pojmenovaná v čísle 14, při níž jest vystavěna nynější ves.

Chobířov, ves zaniklá beze stopy, ku panství Holštýnskému přináležející, uváděna v prostřed XV. století.

Jedle nalezala se vedle zaniklé vsi Budkovan a přináležela s Jedovnicemi k Holštýnu.

Kamená dle tradice lidu stávala poblíž Jedovnic. V dějinách se neuvádí.

Kešůvka, ves pustá, která patřila ve 14. století ku Blansku. Stávala západně Lhoty Dolní ve stejnojmenné trati.

Kotvrdovice původně Gottfriesschlag zvané, měly tvrz, dle níž se psala i rodina. Nacházela se poblíž dvoru na místě dodnes „na tvrzi“ zvaném.

Lhota Hostiná a Vrankova, pusté vsi ku Blansku patřící, neznámo, kde stávaly. Trať „Vrankovy“ nalézá se u Brťovího.

Merlingsschlag, ves ku Holštýnu patřící, nyní naprosto zaniklá.

Nezbedka, ves dle tradice lidu nedaleko Šebrova se nalézající. Dějiny se o ní nezmiňují.

Milonice, ves $1^{1}/_{2}$ hodiny jižně Černé Hory se zaniklou tvrzí, dle níž se i rodina pánů z Milonic psala.

Zbytky tvrze nalézají se na nízké horské ostrožině jv. dědiny a zovou se „Valem“. Půdorys má podobu nepravidelné elipsy

27 m dlouhé, 19 m široké, kolem níž jest příkop 10 m široký, dodnes 4 m hluboký, za nímž následuje kruhovitý val, který příkře spadá ku milonickému potoku, který jej obloukem obtéká. Se strany západní nalézal se vchod. Nahoře „Valu“ odkryto spálenisko, v němž nalezeny rezavé částky zbroje, pod ním vykopány dvě lidské lebky.

Nový hrad, sřícenina, dříve střediště panství, nalézá se na střechovitém táhlém horském hřbetu, který obmývá řeka Svitava, 1 hodinu jižně Blanska.

Úzká ostrožina na svém témni nese zbytky hradu, jehož sříceniny skládají se ze dvou částí, z nichž jedna, Starým hradem zvaná, pošinuta na nejzápadnější okraj. To jest asi původní tvrzka a teprve později na témže hřebeni, však poněkud východněji, kde týmě rozšířeno jest, vystaven Nový hrad.

Půdorys jeho jest nepravidelná hranatá plocha kolkolem mocnou zdí, střílnami opatřenou, obehnaná, jejíž vrchní část dnes přeměněna v pohodlnou pěšinku. Zeď na severu a jihu v strmý spád přecházející chráněna na východě a západu hlubokými příkopy, ze kteréžto poslední strany i vchod se nalézá. Zde stával i padací most po stranách střílnami chráněný, který dnes nahrazen mostkem dřevěným, jímž vcházíme ku bráně, nad níž čteme:

„Dobess Beness z Boskowicz a Czerne Hory“, pod tím rok, kdy hrad jimi znova zbudován, „1493“; vedle toho jsou znaky Dobešův a Benešův — hřeben a obou jejich manželek hvězda a pětilistá růže.

Branou vcházíme do nádvoří, z něhož dnes téměř veškeré starší budovy zmizely. Ještě v letech padesátých stál hrad dostí zachovalý a byl přední ozdobou zdejší krajiny; vysoká hranatá věž, z níž jiná menší vyčnívala, převyšovaly hradní zeď na mnoho metrů.

Vše bylo rozebráno při stavbě železné dráhy, jelikož byla obava, že otřásáním se může chatrné zdivo sřítiti na vlak, který ve hloubi téměř 150 metrů se pod hradem plazí.

Hrad zašel roku 1645, byv Švédy vypleněn a spálen. Nyní nalézá se na nádvoří z rumu vystavěná hájenka číslo pop. 59 přináležející k Olomoučanům.

Blíže ku Blansku na nedaleké ostrožině poblíž olomoučanské cesty nalézají se sříceniny Čertova hrádku. Týmě kopce odříznuto obloukovitým hlubokým příkopem, nad nímž ještě kusy zdí ze země vyčnívají. Cesta nahoru vedla od Svitavy vedle cesty olomoučanské a jest dodnes patrna. Kým vystavěn, neznámo, jméno však obdržel od pána Kunštátského, pověstného to po vlastech loupežného rytíře příjmím „Suchý Čert".

Olomoučany. Zde na Příhonech stával dvůr, k němuž přináležely pozemky Padělky zvané. O dvoru činí se zmínka ještě roku 1562.

Petrovice, ves $1^1/_2$ hod. od Rájce položená, v níž nalézala se tvrz, dle níž se psala rodina pánů z Petrovic. Tvrz stávala na zahradě nynějšího gruntu č. 26 hned za kostelem a zbyla z ní pouze kulatina příkopem obehnaná, která dnes z valné části sice již rozvezena, dosud však Hradiskem se nazývá.

Tvrz spálena byla loupežným rytířem Vokem mladším z Holštýna roku 1406 a od těch dob, jak se zdá, zašla. (Půh. II. 26.) V Petrovicích býval též dvůr, o němž se činí zmínka k roku 1379.

Polom, pustá ves, která se nalézala severovýchodně Olomoučan ve trati stejnojmenné, činí se o ní zmínka r. 1597, kdy byla již zaniklou. Tratě zde položené před rokem 1790 dělily se na Horní a Dolní Podolí, z nichž prvé přináležely k nynějšímu číslu 43., druhé ku číslům 30 a 45.

Při zakládání map a zjišťování majetku pozemky ty jsou zalesněny a obyvatelé odškodněni tolikéž poly ve trati Hranice nazvané. (Kniha obecní děd. Olomoučan.)

Podolí, zaniklá ves nalézající se poblíž malého potůčku Sloupečníka nedaleko Petrovic, ku kterémuž panství přináleželo. Z ní zůstal zde pouze mlýn nynější číslo 20. k této vesnici přináležející, který nese letopočet 1730. Ves uvádí se roku 1412, kdy zde měl 2 lány, dům a les Heralt z Kunštátu, ve kterémž roku zboží to prodal Aleši z Kunštátu.

Přibišín, pustá ves položená západně Němčic ve trati Přivyšina zvané. Uvádí se k roku 1378, kdy patřila ku panství Doubravickému. Dodnes možno na místě tom pozorovati pozemky mezemi ohraničené, dnes ovšem lesem zarostlé.

Punkev, ves přináležející kdys ku panství Blanenskému. Dodnes stojí zde poblíž Skalského mlýna pila a několik osamělých domků. Později byla zde i prachárna, která však na začátku tohoto století vyletěla do povětří.

Rakovany, dle tradice zaniklá ves za Budkovany ve žlebě, jímž protéká potok Rakovec.

Rejc—Rájec. Zde stávaly dva hrady, z nichž jeden nalézal se na kopečku, směrem ku Doubravici, dodnes Hradiskem zvaném, druhý v nynější zámecké zahradě zhořel 1756, z jehož kamení vystavěn zámek nynější.

Rohrbach, zaniklá ves nalézající se kdysi na pozemcích nynějšího dvora Harbechů blíže Jedovnic. Osada založena některým pánem z Holštýna, jak její německé jméno nasvědčuje, k jejichž hradu i přináležela. Jméno obdržela od závrtků v devonském vápenci prohlubených, do nichž voda se ztrácí, k roku 1481 byla pustou, však opětně roku 1481 čteme v Půhonech (IV. 285), že Matěj z Želetavy držel neprávem kus rolí na Raypachu, která leží za stezkú, jenžto jde od Vilémovic k Rudicím.

Roku 1569 patřily zdejší pozemky k Jedovnicím.

Kdy zanikla, neznámo. Dvůr náleží nyní k obvodu obce Lažánek.

Rudice, ves, v níž nalézala se tvrz dnes zaniklá. Stávala na návrší u čísla 12., jejíž zbytky, čtyrhranná to přepevná budova se střílnami a zbytky maleb, byly pro četné trhliny dolováním povstalé r. 1869 strženy.

Selkov, zaniklá ves, stávala na pozemcích stejnojmenného dvora nedaleko Černé Hory, k jehož panství přináležela. V roce 1466 byl zde i dvůr, který přináležel Janu z Petrovic, kdy jej zdědil po svém strýci Václavu z Boskovic (Půh. IV. 508). Později uvádí se vesnice, často někdy i její osadníci, tak roku 1545 Valenta, Tomek, Ondrouš, Matouš příjmím Bravenec, Puděchrom, Mudrák atd. (Registra Czerné Hory 1546 sbírka, Knies).

Posledně uvádí se roku 1653 již pustou a zdá se, že třicetiletá válka smetla ji s jeviště života a pozemky její zceleny později ve dvůr.

Sovenec neznámo, kde stával, uprostřed 14. stol. přináležel ku Blansku.

Svorsko, dle tradice lidu klášter stávající na místech, kde nyní dvůr Svejslav se nalézá.

Típeček, pustá ves, nalézala se jihozápadně Jedovnic v parcele č. 1230, dnes vesměs lesem zarostlé nad zaniklými hutěmi.

Nalézal se zde na potoku i mlýn a pila, dle všeho nyní spálený dolní mlýn nad propadáním jedovnickým. Jméno vsi uvádí se v dějinách Typczek, jindy Cibczek. K roku 1464 dočítáme se, že Jeroným, opat a konvent kláštera Zábrdovického pohání Matěje z Jedovnic z 10 kop gr. dobrého stříbra, že mu drží a klášteru ves Cíbček pustú s její příslušenstvím nemaje k tomu práva (Půh. IV. 114).

Trmačov, pustá ves; nalézala se vedle sříceniny stejnojmenného hradu a činí se o ní zmínka roku 1407, byla však již 1466 pustou. Dodnes na sousedních polích nalezli jsme omítku spálenou zemí, popel a uhlí, pozůstatek to této dědiny.

Thenvald, pustá ves, ku hradu Holštýnskému přináležející.

Trmačov, nyní sřícenina, 1 km. jihozápadně od Hlubokého na nepatrné horské ostrožině, však na místě dominujícím, odkudž znenáhla svah počíná se kloniti k úrodné úžlabině Tišnovské. Dodnes stojí zde část kulaté věže 6 m. vysoké, kolkol obehnané příkopem 5 m. hlubokým na 200 kroků v objemu. Dle tvrze této jmenovala se i panská rodina, z níž první uvádí se roku 1349 Havel z Trmačova.

Zdá se, že nekalé řemeslo loupežných rytířů bylo příčinou pádu hradu, neboť páni jeho častokráte hnáni před zemský soud a pročež byl také r. 1406 obléhán. Roku 1466 uvádí se hrad i pod ním ležící ves jako pustý.

Újezd: Zbytky tvrze, dle níž se psala i rodina, vidíme na horské ostrožině, která po levé straně potoka Újezdského do údolí Lubě zabíhá. Tato má podobu táhlou, střechovitou, a na jejím konci nalézá se místo kruhovité, se tří stran strmými stráněmi obehnané. Toliko na jihovýchodě souvisí s okolní náhorní plání.

Zde nalézá se trojnásobné opevnění hlubokými příkopy, z nichž první dva úplně oddělují plochu od ostatního týmě, třetí však ne zcela. Ponechána zde úzounká, po stranách však strmá stezka ve slepenci permokarbonovém vysekaná, po níž jediný byl přístup ku tvrzce a který snadno proti nepřátelské přesile mohl býti bráněn. První z pánů z Újezda Půta uvádí se r. 1334.

O tvrzce, kterou lid dnes „Kamenným mostem" nazývá, vypravuje lid, že tudy Žižka jezdil po kamenném mostě, na protější stráň se klenoucím, na hrad Trmačov.

Valčinov, pustá ves, která přináležela ku hradu Doubravickému. Poprvé činí se o ní zmínka r. 1358 posledně 1528, kdy byla již pustou.

Ves nalézala se severovýchodně Doubravic nedaleko hradu, na místě nyní lesem a lukami porostlém v údolí Nešórky, jemuž lid říká Valkónov.

Zajímavo, že dodnes zde naleznouti můžeme voničky dříve v zahrádkách pěstované, na něž lid z Újezda docházívá.

Dle tradice lidu stávalo zde město velké, v němž bylo na 300 soukenníků.

Vilémovice ves, v níž zaniklá tvrz, z níž zbytky nepatrné uprostřed vesnice ve spůsobě malého návrší lze střetnouti. Přináležela původně ku hradu Holštýnskému a slula Vilhelmsschlag. Dle tvrze psala se v 15. a 16. stol. i rodina.

Vrchov a

Vrklovice, pusté vsi taktéž ku Blansku patřící, jejichž polohu nebylo možno zjistiti.

K témuž panství přináležela ves

Zbyhněv, která nalézala se ve trati Zbehňův zvané nedaleko Hořic, a

Zděratice, v listinách Stěradicemi zvaná.

Zenotice, pustá ves, kdysi ku hradu Holštýnu přináležející.

Zybetschlag, pustá ves, některým pánem z Holštýna založená, ku kterémuž hradu i s jinými přináležela.

K historii moravských nářečí.

Napsal Theodor Vodička.

(Dokončení.)

B. Tvarosloví.

I. nářečí valašského.

a) o-kmeny mužské tvrdé i měkké:

mimo jarmaku (M. 1699 Č M M V 92),
voza žadného (Krhová 1666 Doml. 227),
jiní medaře (nom. M. 1591 zp. II 14),
kovářů a zámečníků (M 1658 Č M M V 8),
kosířův (ib 85), ortlův (ib 89), vojákův (M. 1746 D 156), apoštolův (M 1579 zp. I 29), apoštolů (M. 1596 zp. I 29),
groší (gen. pl. M. 1658 Č M M V 87, 1699 Č M M V 93),
tychž Mezrziczanu (Krasno 1611 zp. I 26),
řemeslnikoch a handliřoch (M. 1699 Č M M V 92), kovářoch (ib. 93), fušeroch (ib 93),
po verštatách (M. 1668 D 213),
artikulemi (M. 1658 Č M M V 89),
s rýčemi (M. 1746 D. 156).

b) o-kmeny střední:

řemesl (gen. Rožnov 1507 zp. II 13),
řemesloch (M. 1699 Č M M V 93),
uhliskách (M. 1635 zp. II 16),
v městách, v městečkách (M. 1658 Č M M V 83).

c) a-kmeny tvrdé i měkké:

céra (M. 1699 Č M M V 93), o mistrovej céře (ib. 92),
kopu desk (Rožnov 1462 zp. II 11)
kosířův, kosí (!), seker (M. 1658 Č M M V 85),
ta lazně Krastenska (M. 1579 zp. I 28),
na Hraniczach (M. 1565 D. 233),
kusy roli swobodne (Rožnov 1507 zp. II 13),
se dvěma podešvami (nom. podešva M. 1659 D. 212).

d) kmeny souhláskové:

aquae Beczew nuncupatae (M. 1392 zp. II 19),
most přes Bečev (M. 1579 zp. I 29),
znamenem svým znamenati (M. 1591 zp. II 14).

e) sklonění složené:

bez mistrové vůle (M. 1658 Č M M V 85),
o mistrovej céře (M. 1699 Č M M V 92),
k správě dokonalej (M. 1699 Č M M V 93)
leté špendliky (M. 1658 Č M M V 91),
takové přinesené aneb přivezené díla mají ohlidnuté býti (M 1699 Č M M V 92).

f) Náměstky:

tenž (M. 1658 Č M M V 86, 87, 88),
okrom tohož měšťana (M. 1715 D. 145),
k tomuž listu (Rožnov 1466 zp. II 12),
v tomž roku (M 1683 D. 139),
v sám den sobotní (M. 1742 D. 151),
mužj gegjmu, dědicum gegjm (Rožnov 1466 zp. II 12).

g) číslovky:

na dwuch saudech (Rožnov 1462 zp. II 11),
cztirydczeti (akk. ib.),
všecek užitek (M. 1576 D. 89),
beze všechné zbraně (M. 1746 D. 156).

h) sloveso:

stať se, přispěť, vesť, odstoupiľ, dať se (M. 1683 D. 139), kdo se na to obrať a osmělit mohl (M. 1715 D. 145),
ujato bylo (M. 1659 D. 216), úřad ujali (M. 1624 D. 193), rač přijati (Krásno 1708 D. 141),
duše zmrlých lidí (Krásno 1708 D. 141, 1588 zp. I 16),
leté špendliky (M. 1658 Č M M V 91),
před právo stanúc (M 1613 zp. II 16),
naleznúti (Krásno 1611 zp. I 26), vynaleznúti (ib. 27),
nákaz (sic.) stanula (= zastavila se, M. 1715 D. 145),
chczme (2krát M. 1565 D. 233),
smluvy znějí (Krasno 1611 zp. I 27),
z mušení (M. 1715 D. 145),
míšeti se mezi jiné (M. 1658 Č M M V 90),
mezi rebellanty se dajíc přišel (Krasno 1708 D. 141),
kdyby některý, buda ženatý, se do cechu připověděti chtěl (M. 1699 Č M M V 94).

Komparativ:

lépeji (M. 1576 D. 88) nejlépeji (M. 1658 Č M M V 90),
dáleji (M 1616 D 192),
jinší (= jiný M. 1658 Č M M V 88, 89, 91).

Předložky:

okrom (M 1699 Č M M V 92, 94),
všickni do jednoho vymřeli okrom tohož měšťana (M. 1715 D. 145),
protiv (M. 1658 Č M M V 87, 1746 D. 156),
skrzeva to (M. 1658 Č M M V 82, 86).

II. různořečí starojického:

ginich sussed (gen. Jičín 1465 D. 232),
rolí mezi se rozebrati (Jič. 1496 zp. II 5).
sam za sie (ib. zp. II 3),
s jiným všeckým příslušenstvím (Jičín 1455 zp. I 8),
dobytče v škodě zajali (Jičín 1455 zp. I 8).

III. nářečí hanáckého.*)

1. Jména podstatná:

a) o-kmeny mužské tvrdé i měkké:

lesu nawestj (Prostějov 1536 zp. I 11),
pohřebu (Kroměříž, Hulín 1616 Č M M VI 135) na pohřebích (ib),
od tisica (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 75),
při časi přiležitým (Přerov 1672 zp. I 25),
na swattey Waczlaw (Vok z Sovince 1442 zp. I 6),
hosť hostě obstavil (Louč. 1525 Č M M X 166),
koní svejch (Jetř. z Žerotína 1612 zp. I 22),
weprzuo (gen. Prost. 1536 zp. I 12),
grošuo (ib), patnaste groší (Vok. z Sovince 1442 zp. I 6), 50 kop groší (Louč. 1629 Č Ol 42, 71),
konšel sazení (gen. pl. Louč. 1525 Č M M X 168),
zděšich soused (gen. Louč. 1629 Č Ol 42, 71),
erbom, potomkom, panom (Vok z Sovince 1442 zp. I 6), potomkom (Prost. 1536 zp. I 11),
rybářom (Bolel. Č Ol 46, 76), mieštianom (Prost. 1536 zp. I 11),
sirotkom (Bern. z Žerot. 1588 zp. I 17),

---

*) Tvary, lišící se toliko hanáckou fonetikou od českých, uvádím zpravidla při hláskosloví.

sirotkám (Louč. 1525 Č M M X 168),
niektere artykule (Prostějov 1536 zp. I 11),
na swatey Giržj neyprwe pržistj (Bern. z Žerot. 1576 zp. I 15).

b) o-kmeny střední tvrdé i měkké:

na ramenách (Kroměříž, Hulín 1616 Č M M VI 135),
prasce masopustní mají jíti v pořez (Louč. 1525 Č M M X 167),
čtvero prasec (ib.),
uhlé (Louč. 1525 Č M M X 164), s uhlím (ib.),
obilé (Prost. 1536 zp. I 11),
obdarowaniem dostateczneym (Jetř. z Žerotína 1611 zp. I 19),
belo u nás konskripcí (neutr. Bolel. Č Ol 46, 76).

c) a-kmeny tvrdé i měkké:

topil láznu, druhú láznu (Louč. 1525 Č M M X 167). Lázna podle Mikl. z něm. lase, jako plotna z platte, putna z butte, hozna z hose, kutna z kutte. Později -na proměněno na domácí příponu -ňa, -ně, z čehož konečně -eň. Podobně z něm. küche (sřněm. küchen, stněm. chuhhina z lat. coquina) povstalo ruské i polské kuchňa, hluž. kucheň a naše kuchyně, kuchyň (Matz.). Také domácí dásna (dasny mę Žklem. 68. 4, vnitřnie daasny Štít. ř. 91 a dasny jeho Brig. F. 159, rusky десна, pl. дёсны) změklo v dásňa, dásně, dáseň. Srv. i studna, —ňa, —ně, studeň; co se lázně dotejče (Tovačov 1546 zp. I 14), lázni novou postavili (ib.),
rukami podepsali (Přerov 1672 zp. I 26),
na pauštj (akk. Jetř. z Žerotína 1611 zp. I 19, 20),
tu nedělu (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 76),
Kače (nom. i gen. 1629 Louč. Č Ol 42, 71),
hospodyň (nom. Louč. 1525 Č M M X 167),
šelmů, zrádcí (Louč. 1596 Č Ol 42, 71),
do osmi nedělí (M. 1603 zp. I 30),
rolí plana zuostane (staž. z rolija Louč. 1525 Č M M X, 163)
na rolí svú (ib.),
pana hrabie (Prost. 1536 zp. I 11).

d) i-kmeny:

měřice rži (Louč. Olom. 1525 Č M M X 167),
dětom (Louč. 1629 Č Ol 42, 71), ten novotvar analog. je již v Ev. Ol 295.

e) kmeny souhláskové:
na Bečvi (nom. Bečev, Prostějov 1536 zp. I 11) řeku Bečev (ib. I 12).
mateře (gen. Louč. 1525 Č M M X 164).

2. Jména přídavná:
Jan Hořirků (Louč. 1596 Č Ol 42, 71),
dobrey paměti (Prost. 1536 zp. I 11),
žádnej překážky činiti nemá (Louč. 1671, Č Ol 43, 106),
proti otcovskej vuoli (Louč. 1525 Č M M X 164),
k takovej věci (Louč. 1525 Č M M X 163),
o myslivosti sedlskej (Louč. 1525 Č M M X 164),
jinší dobry ledi (nom. Louč. 1629 Č Ol 42, 71),
takové prasce v pořez jíti nemají (Louč. 1525 Č M M X 167),
jakéžkoliv privilegia (páni z Žerotína 1672 zp. I 23).

3. Náměstky:
tem oficerom pře tem obědě (Bolelouc Č Ol 46, 76),
dědiny tejto (Louč. 1525 Č M M X 163, 168),
v tej živnosti, od tej živn. (Louč. 1573 Č Ol 43, 105),
ty prasce (Louč. 1525 Č M M X 167),
do techto rejster (Louč. 1596 Č Ol 42, 71),
tem sousedom (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 76),
na tyto obdarování (Přerov 1672 zp. I 25),
tenž (Prost. 1536 zp. I 12, Tovačov 1546 zp. I 15),
k tomuž městu (Přerov 1672 D. 130),
tiemž Mezerziczkeym (dat. Bern. z Žerotína 1588 zp. I 17),
podle mey peczetj (Bern. z Žerotína 1588 I 18)
z mladosti svej (Prost. 1536 zp. I 11),
z milosti svej (ib. 12),
s dobreym rozmyslem meym (Jan z Žerotína 1607 zp. I 5),
přátel její (ne jejích Louč. 1525 C M M X 164),

koliv, kolvěk od náměstky nebo příslovce bývá odděleno:
což by kolvěk (Louč. 1573 Č Ol 43, 105),
jaký by koliv (Přerov 1672, Doml. 132),
komu jej koliv prodají (Prost. 1536 zp. I 12),
nač se koliv vztahuje (páni z Žerot. 1672 zp. I 23).

4. Číslovky:
štere tisice, po třech, od tisica (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 75),

všeckej obce (páni z Žerotína 1672 zp. I 23),
jich při tom při všem zachovati (Bern. z Žerotína 1588 zp. I 18).

5. Sloveso:

svolujem a přistupujem (Tovačov 1546 Doml, 51),
darujem, osvobozujem (Přerov 1672 D. 132),
z úřadu vysésti (Louč. 1525 Č M M X 168),
k sobě přijali (Jan z Žerotína 1607 zp. I 18, Přerov 1672 zp. I 25),
vyslyšavše (Jetř. z Žerot. 1612 zp. I 21),
přislušejícími (Prost. 1536 zp. I 11),
přináležející (Přerov 1672, D. 130),
chtíce (Prost. 1536 zp. I 13, Bern. z Žerot. 1588 zp. I 16).

V příčestí trpném sloves IV. tř. rozlišení souhlásky neopominuto: příkop cizení (cúdiť, Louč. 1525 Č M M X 167), má cizeno býti (ib.), konšel sazení (ib. 168),
má jí toho příno býti (Louč. 1525 Č M M X 165),
abychom wicze platu nepržiczinielj (nepřičíněli, Bern. z Žerot. 1588 zp. I 17), neprzicziniegicz (ib.),
abychme (Prost. 1536, zp. I 12) vedle bychom.

6. Komparativ:

od jinšich (= jiných, Krom. Hulín 1616 Č M M VI 135), jinší dobry ledi (Louč. 1629 Č Ol 42, 71),
nigdy viceji (Louč. 1596 Č Ol 42, 71),
dražeji (Přerov 1672 Doml. 131),
dražeji a vejšeji (Jetř. z Žerot. 1612 zp. I 21), vejše (ib.).

7. Předložky:

protiv tobě (Louč. 1596 Č Ol 42, 71),
skrzeva (Břest u Hulína 1616 Č M M VI 136).

IV. v Dol. Kounicích:

groší (1576 Č M M VI 59, 60).

V. v Třebíči:

frejmarku vo grunty, vo rolí, vo koně aby nebylo (1573 Č M M VIII 22),
vlna obojí střeži jaré i ozimé (1573 Č M M VIII 24).

C. Skladba.

I. nářečí valašského.

takové přivezené díla mají ohlidnuté býti (M. 1699 Č M M V 92).
aby toto naše dání pewne a giste zustalo (Rožnov 1462 zp. II 11),
přidáno mu pluh s železy, brány polámané (věta bezpodmětná s akk. předmětu (Krhová u M 1668 D 227),
přidáno mu koně tažné 2, voza žádného, pluh nuzný (ib.),
jestliže by se toho nestalo (M 1591 zp. II 14),
podle drahoty a lacina obilí (= láce M. 1576 D 88),
v pátek po Matce Boží na nebe vzetí (attrakce, Vok z Kravař 1374 zp. II 12),
kterýž jí odešel (= od ní Krásno 1708 D 141),
z toho děkujeme (M. 1565 D 234),
v neděli okolo řemesla pracoval (o řemesle M 1675 D 210),
mimo těch kovářů (M 1658 Č M M V 81),
mimo jarmaku (M 1699 Č M M V 92),
druzí dolů poslézali (jeden po druhém M 1726 D. 148),
ti úminek měli všechno vyloupiti, spáliti a vystínati (M 1742 D 151),
skrýše mnohým zvyhledávali (ib.),
kdyby některý, buda ženatý, se do cechu připověděti chtěl (M 1699 Č M M V 94).

II. různořečí starojického.

aby to mé nadání pevno bylo (Jan z Cimburka v Jičíně 1465 D 232),
prosili, atbich wzhledl (ib. 231),
leta tisíc čtyři sta šedesátého pátého (toliko jednotky a desítky řadové číslovky (ib. 232),
w to nyzadnu wieczi nesahati (= nikterak, opp. vší věcí omnino u Štítného, srv. Progr. gymn. Olom. 1884 str. 9) ib. 232.
jsú **v** ty války obráni a zepsováni (ib. 231).

III. nářečí hanáckého.

nadání, jestli jaké mají (Hulín Č M M VI 135),
všecek konvent (ne celý Loučany 1629 Č Ol 42, 71),

peněz půjčiti (Louč. 1525 Č M M X 164),
mlynáři domácím předkem mleli (= napřed Louč. 1525 Č M M X 167),
mimo tohoto jmenovaného domu (Přerov 1672 D 131),
do komor, do chlévuo i jinde chodili (m. jinam Louč. 1525 Č M M X 164); aby bral se, kde by chtěl (m. kam, ib. 166),

IV. v Dol. Kounicích.

povinovat jest (1576 Č M M VI 58),
jest vinovat perkmistru pět groší (ib. 60),
můž každý jíti, kde kdo chce (m. kam, ib. 60).

V. v Třebíči.

frejmarku vo grunty aby nebylo (věta bezpodm. 1573 Č M M VIII 22).

D. **Slovník**.

I. valašského nářečí.

vrch aneboli stráň, kteráž slove Brdo (Rožnov 1510 zp. II 17),
brť, f. (M 1591 zp. II 14),
druh druha v pracech podporuj (M 1563 D. 73),
ve včelíně měl chalúpku a v ní hofery (M 1715 D 145),
měl v bytu hofravu (ib.),
hromová střela (= blesk M 1726 D 147),
krejčíř (M 1659 D 215),
kura (= slepice, Rožnov 1462 zp. II 11),
medař (včelař M 1591 zp. II 14),
míšeti se mezi jiné (M. 1658 Č M M V 90),
naschválně (M 1658 Č M M V 86),
nikdá (M 1658 Č M M V 84; 1699 Č M M V 94),
nikdáž (Krásno 1611 D 103),
orkaf (M 1658 Č M M V 90, 91; 1699 ib. 92),
sladu ozdění; nemá ozdu (M 1563 D 79),
dwa mlyny, geden muczny a druhy pilny (Rožnov 1462 zp. II 11),
pečeť k listu přidáviti dal (= přitisknouti M 1576 D 89);
pečeť k listu přivěsiti a přidáviti (M 1565 D 234),
robence (učeník u mistra, M 1658 Č M M V 87, 88),

stavěl-li se kdo rohatě proti sousedu (M. Doml. 193),
javoří rokytí, střešňoví rubati (M 1591 (zp. II. 14),
stromové vyrubováni byli (M 1635 zp. II 16),
drev nevyrubovali (M 1658 Č M M V 85),
jestliže by který krejčíř v řemesle něco sobě skořisťoval (M 1659 D 215), jestliže by kdo roj skořisťoval (M 1591 zp. II 15),
stolař (M 1658 Č M M V 90),
sněť (M 1591 zp. II 14),
svávolně (M 1596 zp. I 30, 1658 Č M M V 84),
učeň (= učeník M 1658 Č M M V 88, 89, 91),
koně umrhal (Krhová 1668 D 227),
před Velikou nocí (M 1742 D 151),
viha (M 1591 zp. II 14),
učeň čas svého učení vystojí u mistra (M 1658 Č M M V 89), čas svůj vystál (ib. 89), jeden rok pořád sběhlý v učení vystáti (M 1699 Č M M V 94)
tovaryš od mistra vyvstal (vystoupil z práce, M 1658 Č M M V 88),
mrtvých již nikdo pochovávati nechtěl, leč kdo se na to obrat a osmělit mohl, však za dobrú záplatu aneb z mušení (M 1715 D 145),
závdanek (Krhová 1666 D 227, M 1624 D 193),
zátvor (M 1591 zp. II 14),

II. různořečí starojického.

hospodář, hofer aneboli vdova (Jičín 1465 Doml. 231),
masař (= řezník Jičín 1455 zp. I 8),
odmrť (Jičín 1465 D 231),
povinnovati jsou byli (Jičín 1496 zp. II 5),
jsú v ty války obráni a zepsováni (Jič. 1466 D 231 auf den Hund gekommen).

III. nářečí hanáckého.

bečky vína (Hulín 1616 Č M M VI 135),
vedle svej dobrolíbleznej vuole (Jetř. z Žerotína 1612 zp. I 21),
hoferské dáňke (Bolelouc 1823 Č Ol 46, 76),
kterak jináče (Louč. 1573 Č Ol 42, 71),
klise (= klisny, Olomouc 1484 Č M M V 75),

koblúk jablek (klobouk Olom. Č M M V 75, 76),
čtvero kur (Vok z Sovince 1442 zp. I 6)
šest kužílků (Hulín 1616 Č M M VI 135),
při náměstnících a správcích našich (Přerov 1672 D 132), náměstkové (ib. 132),
odpros m. (Louč. 1629 Č Ol 42, 71),
dvě páre kuřat (pára f. Bolelouc Č Ol 46, 76),
prasce masopustní, ty mají jíti v pořez první (Louč. 1525 Č M M X 167), takové prasce v pořez jíti nemají (ib.),
povalečuov, chodcuov a takových prázdných lidí (Louč. 1525 Č M M X, 165),
měšťanům s předměšťany k tomuž městu přináležejícími (Přerov 1672 D 130),
příkopa f. (Louč. 1525 Č M M X 167),
pudmistr (Bolelouc Č Ol 46, 76),
Říha Nesvadba (= Řehoř, Louč. 1596 Č Ol 42, 71),
rolí planá (Louč. 1525 Č M M X 163), na rolí svú (ib.),
nezbedné a soběvolné lidi trestati (Louč. 1525 Č M M X 165),
dělá spolitě (dohromady, úhrnem, Bolelouc Č Ol 46, 76),
les svézti (stavební dříví, Prostějov 1536 zp. I 11),
hole na šprlení (plot tyčkový, Bolel. Č Ol 46, 76),
když kdo vezl sekery, s tím se mýtný vedle slušnosti uházel, a kterýž měl šafrán, s tím se také mýtný uházel (uhodiť = übereinkommen, Prostějov 1483 Č M M III 37),
vejřek (= výpověď, Louč. 1629 Č Ol 42, 71),
z úřadu vysésti (Louč. 1525 Č M M X 168),
oheň vyšel (Louč. 1525 Č M M X 164),
závdanek (Louč. 1636 Č Ol 43, 105).

IV. v Dol. Kounicích.

právo horenské (hor viničných 1576 Č M M VI 59),
právo horské (ib. 60),
jináče (ib. 60),
preč (ib. 58),
umluvili se spolem (ib. 59).

V. v Třebíči.

drva (1573 Č M M VIII 19),
řemesla krejčířského (ib. 23),

v mladistvých sečích (ib. 19),
prostice soli (ib. 22),
vlna obojí střeži jaré i ozimé (ib. 24).

Už z této nehojné sbírky dokladův je patrno, že charakteristické známky nářečí nynějších už před třemi čtyřmi stoletími existovaly a že proměna dialektův za tu dobu není značná; za to nyní rozklad a novellisace úžasně rychle postupuje.

V Olomouci v červnu 1895.

Mince a mincovnictví markrabství Moravského.*)

Napsal I. L. Červinka.

(Pokračování 1.)

Boleslav,

syn Vratislava krále z třetí manželky Svatavy, zemřel však už 1090 $^{10}/_{8}$.

Známe od něho jeden denar společně s otcem ražený a jiný samostatně.

1. **WRATZLVS** (Vratislav král). Korunovaná postava s žezlem a říšským jablkem na trůnu. R.: **BOLEZLAV DVX**. Poprsí s kopím. (Boczek 1847 č. 4., 1848 č. 1., Fiala 665).

2. +**BOIZLAVS**. Hlava nade trůnem. R.: **WENCIZLAVS** kolem hlavy. (Kupido 1888 č. 20, Fiala 661). —

Téhož času zosnoval nejstarší syn králův Břetislav II. velkou vzpouru v Čechách a Vratislav nemoha bouře té udolati, nucen byl smířiti se s Konradem. I vrátil mu jeho úděly a Eufemii povolav zpět, přidělil Olomucko zase její synům.

---

*) Oprava. V čís. 1. t. roč. vloudilo se do článku tohoto několik chyb: str. 29. řádek 15. zdola má býti Althöfchenu; str. 30. ř. 15. shora má býti (979), ř. 2. zd. má státi Numismatik; na str. 31. ř. 12. má státi Břetislav I.; na str. 32. ř. 16. zd. má státi, „že Olomouc bylo toho času město na Moravě nejdůležitější, jednak dochovala se nám paměť, že“, ř. 5 zd. má býti Schweinfurtu.

II. poručnictví 1090—1095.

Eufemie správkyní údělů a poručnicí dětí po Otě I.: Bohuslavy († 1095), Svatopluka a Oty II.

1. +**SWCETOEVV** (Sve, ote, euv = Svatopluk, Oto, Eufemie) osoba na trůnu s křížem. R.: + **SVAVTNOCS** (Svatocs = Svatopluk). V kříži čtyři hlavičky. (Luschin 116 a—d.)

2. +**SC. BETOEV**. Postavička s křížem. R.: **SVATOZ BVAS** (Svatopluk, Bohuslava). Poprsí mezi dvěma body.

3. +**SCARAVVS** (?). Čtyři hlavičky v kříži. R.: +**SATR NOES** (Svatus?). Postava na trůnu s křížem. (Luschin 114, 117).

Tyto denary jsou arciť svými zkomolenými opisy více méně hádankou. Některý příští nález snad vysvětlí lépe jejich opisy.

Svatopluk,

syn Oty I. Sličného a Eufemie Uherské.
Údělný kníže Olomucký 1095—1107. Vévoda český 1107—1109.

1. +**ZVATOPSV**. Čtyry hlavičky v kříži. R.: +**WENCEZLAV**. Poprsí s praporcem mezi křížky. (Fiala 741.)

2. +**ZVATAPVL**. Postava s křížem. R.: +**WLRSALVI**. Poprsí mezi dvěma kříži. (Fiala 846/7, Pam. XIII. tab. XXX. č. 28.)

3. +**ZVATOPVC**. Sedící kníže s praporcem v pravici. R.: **VENCEZLAV**. Ruka s dlouhým křížem. (Boczek 1848 č. 1., Fiala 843, 4).

4. **ZVATOPVLC**. Kníže s mečem v pravici. R.: **SWENCE ZLAVS**. Ruka s dlouhým kopím. (Pam. IV. tab. XXIII. č. 12.)

5. **ZVATOPIVC**. Kníže s kopím v pravé ruce levou zatínaje. R.: **VENCEZIAVS**. Poprsí mezi křížky. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 24., Luschin 40 abc, Fiala 815, 6, Donebauer 405, Boczek 1848 č. 6). —

6. **ZVATOPVLC**. Poprsí. R.: **WENCEZLAVS**. Poprsí v pravo. (Boczek 1848 č. 2, Pam. IV. tab. XXII. č. 18, 19, Donebauer 407, Luschin 414).

7. **ZVATOPLVC**. Poprsí s křížem v levo. R.: +**SWENCEZLAVS** Hlava s knížecí korunou v levo. (Boczek 1848 č. 7).

8. **ZVATOPVLC**. Hlava nade trůnem. R.: **ZWENCEZLAVS**. Hlava s vévodskou korunou. (Pam. IV. tab. XXII. č. 16, 17, XIII. s. 306, Donebauer 410).

9. **ZVATOPSVOX**. Hlava v p. R.: **SWENCEZIVASX**. Hlava nade trůnem. (Luschin 43 abc).

10. +**VOSACOTEYS** (Svatocse). Hlava v pravo. R.: **SVI OOVVCOIVS**. Hlavička nad ozdobnými křídly. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 31, Donebauer 411).

11. +**ZVATOPVLC**. Hlavička. R.: **SERVVS DEI** jako na předešlém. (Donebauer 412, Fiala 827.)

12. **SVATORC DVX**. Hlava. R.: **WENCEZLAVS SA**. Poprsí v l. s dlouhým křížem. (Fiala 858—65.)

13. **ZVATOPLAV** ⊦. Hlava v l. R.: +**WENCEZLAVS**. Hlava. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 47.)

14. **G SVETOPVX**. Beránek boží s křížem a obrácenou hlavou do předu. R.: **WENCEZLVS**. Obrněné poprsí s přilbou na hlavě v rukou s kopím a štítem. (Pam. IV. tab. XXII. č. 34—36, Boczek 1848 č. 9., Fiala 850).

15. +**SVAC . . . LSO**. Hlava s kuželovitým kloboukem. R.: **SWENCEZLVA**. Beránek boží s gloriollou a křížem. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 26.)

16. +**SVATOPLC**. Poprsí, v pozadí trůn. R.: **AZCEH . . . S** Postava s křížem. (Pam. tmt. č. 29.)

17. +**SVATOPVA**. Poprsí mezi dvěma křížky. R.: ⊦**WEN CEZLAVS**. Poprsí s kopím v pravo. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 48).

18. +**SVAZTAOS**. Poprsí v pravo. R.: +**WEZLVA**. Trůnící osůbka s pozdviženou pravicí. (Fiala 821.)

19. **OVW⊥SOAVO** (Svatodulc). Poprsí mezi dvěma body. R.: **SWENCEZLVS**. Budova chrámová. (Pam. IV. tab. XXII. č. 20., Luschin 110.)

20. +**SVATOPLC**. Poprsí v levo. R.: +**WENZEZLAVS**. Poprsí s křížem v levici na pravou stranu. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 40., Fiala 855, Luschin 52.)

21. **ZVATOPVLC.** Postavička před křížem. (**SS** v opise značí nohy?) R.: **SWENCEZLV**. Postavička bez rukou. (Pam. IV. tab. XXII. č. 26.)

22. **SCAVO. TAU**. Sedící kníže s kopím. R.: **WENCEZLVA**. Postavička s kopím a štítem. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 36.)

23. **ZVATOPVLC**. Sedící kníže s kopím. R.: **WENCEZLVAS**. Poprsí. (Boczek 1848 č. 4, Donebauer 415, 416.)

24. **SVATOCSC**. Kněz s berlou zdvihající levou ruku. R.: **WURRSCV** (?). Hlava, pod ní v opisu šíp (?). (Luschin 55 a—e, Pam. IV. tab. XXIII. č. 3.)

25. **ZVATOPVLC**. Dvě poprsí proti sobě, levé drží kříž. R.: **SWENCEZLAV**. Poprsí s křížem v pravo. (Pam. IV. tab. XXII. č. 24 a 25.)

26. J. předešlý. R.: +**ZVATOPSC**. Poprsí mezi dvěma body (Pam. IV. tab. XXII. č. 23.)

27. +**ZVATOPSC** jako rub předešlý. R.: **WENCEZLVS**. Poprsí v pravo před křížkem. (Boczek 1848 č. 3, Pam. IV. tab XXII. č. 22, 32, 33.)

28. +**A. SSFNST**. Hlava v p. R.: +**POPAZWS** (Zvaops) Postava. Pam. XIII. tab. XXXI. č. 55.)

Svatopluk společně s Oldřichem,

údělným knížetem Brněnským (1092—1097, 1100—1115).

L.: +**SVATOSIS**. Poprsí s křížem v pravo. R.: +**OLLRIICI** Poprsí s praporcem. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 39, Fiala 947.)

Společný tento denar vznikl asi v letech 1105., kdy Oldřich nedomáhaje se svých nároků na trůn český jako nejstarší v té době Přemyslovec přece bratranci svému Svatoplukovi proti vévodě Bořivoji II. pomáhal. Skvostně provedená mince tato ražena byla asi na památku úmluv mezi Svatoplukem a Bedřichem.

Oto II. Černý,

druhý syn Oty I. a Eufemie.

Údělný kníže Olomucký 1107—1110. Vévoda český 1109 $^{25}/_{9}$—$^{2}/_{10}$. Podruhé na Olomoucku 1113—1125. Padl v bitvě u Chlumce 1126.

1. **OTTO DVX**. Postava s kopím v levo. R.: **S. WENCE ZLAS**. Hlava v pravo. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 1.)

2. +**OTTO DVX**. Postavička s kopím v pravici, levá v bok opřena. R.: +**SCS WECNLVI**. Poprsí s křížem. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 50.)

3. +**OTTO DVX**. Poprsí s mečem v pravici a štítem na levém rameni. R.: +**SCSVVEC . . . LVI**. Kníže s kopím v pravici a štítem v levé. (Pam. tamt. č. 7.)

4. +OTTO DVX. Poprsí s kopím. R.: +DNIϽ ..... Ryba. (Pam. tmt. č. 11.)

5. +. SOTOBS. Poprsí s kopím. R.: +. BOTOTS. Hlava. (Pam. tmt. č. 10, str. 342, Fiala 909.)

6. +OTTO .... Poprsí s křížem. R.: +C. WENCEZLAV. Postava mečem a štítem ozbrojená zápasí s medvědem; v pozadí strom. (Pam. XIV. tab. XXXII. č. 6.)

7. +OTTO DVX. Poprsí s křížem. R.: SCSWENCE . . V. Kníže s mečem a štítem. (Pam. tamt. č. 5.)

8. ×OTO DVXb. Poprsí v pravo. R.: +VENCEZLAVS kolem hlavy. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 9., Fiala 899.)

9. +OTTO DVX. Poprsí v pravo. R.: . S. WENCEZLAS. Okřídlené poprsí. (Pam. tmt. č. 5., Fiala 898.)

10. +OTO DVX B. Hlava v pravo, v týle a pod krkem bod. R.: +WENCEZLVS. Postavička s kopím v levé ruce, pravice opřena v bok. (Pam. tmt. č. 2.. Fiala 907.)

11. + OTTO DVX. Tři žezla. R.: . S. WENCEZLAVS. Poprsí s pozdviženýma rukama v l. (Pam. tmt. č. 6.)

12. OTTO DVX. Hlava. R.: +SCSWENCEZLVI. Budova chrámová s dvěma postranními věžemi a křížem na lomenici. (Pam. XIV., tab. XXXII. č. 9.)

13. +OTTO ϽVX. Hlava R.: . S. WENCEZLAS. Poprsí s křížem v pravé a knihou (?) v levé ruce. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 8.)

14. +OTTO DVX. Hlava nade trůnem. R.: +SCSWENCEZLVI Poprsí s pozdviženou rukou. (Pam. XI. tab. XXV. č. 6, XIII. tab. XXXI. č. 3.)

15. +OTTO DVX. Hlava nade trůnem v pr. R.: +SCSV·.... NLVI. Poprsí s mečem v pravici. (Pam. XIV. tab. XXXII. č. 7.)

16. +OTTO ϽVX. Hlava nade trůnem. R.: . S. VENCEZLAS. Trůnící kníže s praporcem v pravé ruce a říšským jablkem v levici. U levého kolena křížek. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 4., Fiala 900, 1, 2.)

17. O. T. ϽVX. Sedící kníže s kopím v levici o štít opíraje. R.: +. SC .... C ....· Poprsí mezi dvěma kříži. (Pam. XIV., tab. XXXII. č. 8.)

Jak známo, není na žádném denaru moravském ani českém (a vůbec) letopočtu, ba není ani bližšího označení země, ani čísla řadového u panovníka; čtemeť obyčejně na lícu jméno panovníkovo, na rubu jméno některého patrona. Jest tedy velmi obtížno určiti dobu těch kterých denarů, poněvadž máme také několik panovníků stejného jména. Tak vládli dva Vratislavové, dva Bořivojové, dva Břetislavové, dva Vladislavové, dva Soběslavové atd. v Čechách, na Moravě pak tři Otové, z nichž první dva razili denary počtem dosti hojné. Máme-li takové denary správně přiděliti jejich vlastníkům, musíme seznati vždy celé a úplné nálezy takových mincí. Denary Otů Moravských přesně určil nález u Hliny (r. 1865) vyoraný; byly v pokladu tomto denary Vratislava II., Konrada Brněnského, Oty Sličného a společné mince Konrada s Otou. Mincí Břetislavových, Bořivojových ani mladších tam nebylo, následkem toho byly denary s opisem **OTTO** přiděleny Otovi I. Sličnému. Mimo to nebylo tam denarů Vratislava II. jako krále; musil tedy nález ten zakopán býti kolem r. 1086, tedy v letech, kdy Oto II. Černý práva minci vybíjeti ještě neměl.

„Všechny naše na ten čas dobře zachovalé starší denary vybíjeny byly stancemi poměrně hluboko a znatelně vyrytými, tak že na mincích samých i líčení i legenda jest ostře vyznačena (viz denary Oldřicha a Břetislava I. *), kdežto pozdější denary počínaje asi Bořivojem II. a Svatoplukem nevykazují vesměs tak hlubokého a zřetelného rázu, nýbrž promíchány jsou některými kusy mělce raženými. Dlužno uznati, že za Vladislava I. povšechný ráz mincí se opět zlepšil, tak že i mince Bořivoje II., když podruhé vládu nastoupil (1117—1120), rozhodně co do rázu jsou zřetelnější prvních jeho mincí; nicméně i v této době setkáváme se též s denary, nikoli tak hluboko raženými jako ve století XI. Z toho soudíme, že dosud dobře zachovalé denary mělčího rázu jsou mladší, než denary rázu hlubšího.

Pokud se legendy týká, tož ovšem jest na lícu umístěno jméno buď **OTTO DVX**, buď **DVX OTTO** na všech těch denarech; z toho však dokonce nelze souditi o tom, je-li denar ten neb

*) Pam. XII. tab. XXI. anebo v novém díle Fialově „České denary“ tab. VII. a VIII.

onen buď starší nebo mladší. Legenda na rubu naproti tomu jest zajisté způsobilá, aby, nechť dím, samo o sobě rozhodla o století, kdy jí na českých mincích bylo užíváno. Na některých denarech s opisem **OTTO DVX** shledávám totiž jiného českého patrona **VENCEZLAVS** a na jiných **. S . WENCEZLAVS**. Tato druhá legenda, v níž **S** je mezi dvěma většími body (**. S .**), přichází na domácích mincích teprve za Vladislava I. a za Bořivoje II., když po druhé se dostal k vládě, kdežto legenda první jest na denarech starších. Z toho soudím, že denary, na nichž před jménem sv. Václava nalézá se **· S ·**, jsou mladší nežli jiné, kde se toho označení nenalézá. K tomu ještě přichází, že denary mající na rubu pouhé **WENCEZLAVS** jsou rázu zřetelnějšího, kdežto denary, na nichž před jménem českého patrona se nachází **. S .**, raženy jsou větším dílem mělce. Na těchto poslednějších denarech bývá často líčení takové, které na starších našich mincích nemá páru, avšak se dobře srovnává s líčením na denarech Vladislava I., právě jako dotyčný opis na rubu"*).

Na některých těchto denarech pozorovati lze legendu **SCS VENCEZLAVS**, tedy zkratku **SCS**, jako bývalo na mincích Oldřichových, Břetislava I. a Spytihněva II. Připomínám, že zkratky tyto úplně mizí na mincích Vratislavových, Břetislava II., Bořivoje II. a Svatoplukových a že zase hojněji se vyskytují teprve na denarech Vladislava I., soudobých Otovi II.

Vladislav I.,

pátý syn krále Vratislava II. a Svatavy Polské.

Vévoda český 1109, 1110—1118, 1120—1125. Údělný kníže na Olomoucku 1110—1113, v severních Čechách 1118—1120.

Vladislav I. vypudiv Bořivoje brzy znepřátelil se s Otou II. Černým, jal ho, „aby potrestán jsa nahlédnul a doznal, a jeho potomci aby věděli, že země Moravská a její knížata vždy byli pod mocí vévod českých, jak to vévoda Břetislav I. blahé paměti nařídil a jehož prvnímu panství (země ta) patřila". **) Oto II. věznění až do r. 1113 a Vladislav mezitím uvázav se v držení údělu Olomuckého, vybíjel následující denary známé asi v 15 variantech.

---

*) Památky XIII. str. 299, 300.

**) Cosmae Chron. ad an. 1110.

1. Líc: +DVX VVLACZLAVS. Poprsí s kopím a mečem v rukou. Rub: +DIXWLACLAVS. Poprsí s praporem a štítem na levém rameni. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 41, Fiala 973—984, 929).

2. Líc: V∴L∴A∴D∴I∴Z∴L∴V∴A∴S∴ (Vladizluas). Budova o třech věžích, z nichž prostřední, křížem ozdobená, nejužší jest. Rub: +SATANAVS. Ošklivá hlava na l. (Pam. XIII. tab. XXX. č. 42., Fiala 985—88.)

Opis neobyčejného denaru tohoto na rubu, jakož i líčení samé dá nemalou práci vykladatelům domácích mincí. Dr. Luschin má za to, že ďábelská tvář na rubu souvisí s hrůzami přírodními v letech 1118 a 1119. Dr. Kupido pak hledá příčinu tohoto obrazu v zášti a rozepři Vladislava I. s Otou II. roku 1110. Poněvadž neznáme příčiny tohoto sváru, domnívá se dr. Kupido, že na potupu Vladislavovi dal Oto II. kolek tento rýti a že následkem toho byl tříletý onen trest, aneb že o své újmě ryl a razil některý Otovi II. oddaný mincmistr tyto denary z pomsty, když Oto zrádně vylákán a zajat byl. Nelze rozhodnouti, který tento výklad jest správný; připomínám pouze, že už Hanka vyobrazil jednu minci také s rubním opisem: SE⊥ĀNVS a přidělil ji Svatoplukovi; chatrně zachovaný tento penízek svým opisem na lícu SV . . . Z . . OT nedostačuje nijak, že by ho byl Svatopluk razil a nutno tedy s. výkladem těchto denarů prozatím vyčkati.

Soběslav I.,

sedmý syn Vratislava II. a Svatavy.

Jako vévoda český (1125—1140) také údělným knížetem Olomuckým 1125—1126.

Když po smrti Vladislavově zvolen vévodou českým Soběslav I., odebral se Oto II. k císaři Lotarovi do Řezna, toužil na křivdu volbou tou jemu jako nejstaršímu Přemyslovci učiněnou prosil o pomoc a sliboval hory doly. Soběslav nemínil Otovi II. nijak asi ubližovati, vida však, že Oto II. stále v Němcích mešká a sám nepřátelství vyhledává, nechtě se vůli národa podrobiti, táhl na Moravu, poplenil Olomucko a Brněnsko dal v léno Vratislavovi, nejstaršímu synu Oldřichovu.

V dobu tu (1125-/$_4$—1126-/$_3$) kladu následující mince, které Soběslav v Olomouci raziti dal beze jména svého, pouze s opisy svatého patrona údělu. Domnívám se tak proto, že Soběslav přestával na pouhém trestu, nechtěje Otu dojista údělu

zbaviti, ježto však Oto II. z Bavor se nevracel, dal vévoda Olomucko svými úředníky pro rodinu Otovu spravovati. Snad se domníval, že Oto v Bavořích asi nepořídí a že se napotom i dále s Olomuckem spokojí. Domněnku tuto odůvodňuji tím, že úděl teprve po smrti Otově (✝ 1126 18/2), v březnu 1126 dán byl Václavovi, synu Svatoplukovu.

1. **SC . VEN . . . LvS+**. Poprsí s berlou mezi křížky. Rub: **+SC . WENCESLAVS**. Postavička s praporcem a štítem. (Pam. XIV. tab. XXXII. č. 17).

2. **+SC . WENCE . L . . S**. Postavička s kopím přijímá od osoby k ní z prava obrácené dlouhý kříž. Rub: j. před. Poprsí s klasem v levo. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 27).

3. **+SWENCEZLAVS**. Poprsí s mečem a praporem v levo. Rub: **+SWENCEZLAVS**. Poprsí s praporem a štítem. (Pam. XIV. tab. XXXII. č. 16).

4. **+ZOBEZAVS DVX**. Poprsí s praporcem na levém ra men Rub: **+Z W ENCEZLAVS**. Poprsí s kopím a mečem na levo. (Pam. XIII. tab. XXXI. čís. 16, Kupido 1888 č. 66 v pozn., Fiala 1024-7).

Tento poslední denar byl by tedy ražen už r. 1126, kdy nepřátelství mezi Soběslavem a Otou bylo už událostí dokonanou.

Václav,

nejstarší syn Svatopluka Olomuckého. Údělný kníže Olomucký 1126—1130.

Jindřich,

mladší bratr předešlého. Údělný kníže Olomucký? — Zemřel?

Společná mince.

Líc: . + . **HIN DRI** . . Postavička s praporcem na levo. Rub: **WENZLAVS**. Poprsí s kopím v pravo. (Pam. X., tab. XXV. č. 1., Fiala 924—6).

Mince Václavovy.

1. **+WENCZLAVS**. Poprsí v pravo. Rub: **SC PETR+**. Nádherná budova chrámová o třech věžích. (Pam. XIII. tab. XXXI. čís. 25).

2. **WENC . . . AVS**. Sedící kníže s praporem v pravo. Rub: + . . . **TRS**. Velké poprsí s mečem v levo. (Pam. tamtéž č. 42.)

Mince Jindřichovy.

1. +**HINDRICC**. Poprsí v pravo. Rub: +**SCSWENCEZLAI**. Poprsí s mečem v pravici. (Pam. XIV. tab. XXXII. čís. 14, Fiala 930).

2. +**HI . DRICH**. Okřídlené poprsí. Rub: +**SCSWENCEZLVS**. Postavička s kopím levici o štít opírající. (Pam. tmt. č. 15).

3. +**HIN . RICH**. Poprsí v levo. Rub: +**SWENCEZLVI**. Poprsí s křížem v pravo. (Pam. XIII. tab. XXXI. č. 39).

O synech Svatoplukových, Václavovi a Jindřichovi, dějiny velmi málo nám zachovaly. Tak vzpomíná se Václav poprvé r. 1107 a pak teprve r. 1126, kdy v březnu od Soběslava I. úděl Olomucký obdržel*) a pak zaznamenáno ještě, že 1. března 1130 zemřel. O Jindřichovi ani Palacký ani Dudík ničeho nepíší; domnívají se jen, že jako dítě prý zemřel. Denar, jako společná mince obou bratří popsaný, objevil se r. 1878 poprvé v nálezu Čáslavském chatrně zachovalý a prof. Smolík přiřknul ho tehdy Bořivoji II. Ostatní vyskytly se v pokladu Rakvickém. Dr. Luschin přidělil mince s opisem **HINDRICH** biskupovi Olom. Jindřichu II. Zdíkovi (1126—1150), poněvadž prý celý poklad zakopán byl dojista před rokem 1130. Naproti tomu dokázal**) prof. Smolík, že biskupové Olomučtí toho času práva vybíjeti minci neměli a připsal mince ty Jindřichovi, synu Vladislava I.

Inž. Fiala tvrdí, že nález Čáslavský svěřen byl zemi najisto v dubnu r. 1125***) a že Jindřich tento nemůže býti nikterak synem Vladislava I., nýbrž, že denary ty razil Jindřich, mladší syn Svatoplukův se svým bratrem Václavem společně.

Mám za to, že poklad Čáslavský zakopán byl teprve v dubnu roku 1126, poněvadž úděl Olomucký teprve roku 1126 v březnu Václavovi propůjčen byl. Pokládám tedy denar společný za nejstarší. Mince Jindřichovy jsou nejmladší raženy byvše teprve po roce 1030. Nepanovali tu oba bratři současně, jinak by byly všechny denary společně raženy a nikoliv i se jmény různých patronů.

(Příště ostatek.)

*) Cod. dipl. Mor. I. 200, 208.

**) Pam. XIV. s. 6.

***) Viz jeho německé dílo str. 87.

Morava na národopisné výstavě v Praze r. 1895.

Sděluje Jos. Klvaňa.

(Pokračování 1.)

I. V národopisném oddělení výstavy.

Při posudcích národopisné výstavy, jež v různých časopisech jsou podávány, takměř veskrze vytýkáno výkonnému výboru výstavnímu, že výstava Pražská nedostihla nijak ideálu výstavy národopisné, ba ani k němu se nepřiblížila. Výtky podobné jakkoliv po výstavě samé, po prohlédnutí její nedostatků a mezer jsou velmi snadné, nejsou příliš na místě. Proto ne, protože za prvé, jak známo, příliš krátký čas byl určen pro zařízení výstavy a příliš málo materielních prostředků, a za druhé, že také práce výstavní po venkově československém nebyla a nemohla býti za daných poměrů jednostejná, jednolitá. Kdyby nebyla výstava bývala r. 1895, nevím, byla-li by vůbec bývala — po výstavě uherské. Kterak rozmanitě pak jednotlivé kraje po venkově ve prospěch výstavy pracovaly, o tom velmi dobře poučí nás prohlídka krajinských výstavek v levém křídle národopisného paláce. A na práci venkovskou neměl výkonný výbor žádný vliv, sám jsa zahrnut nejen starostmi o materielní prostředky, než i četnými rozpory vnitřními, kteréž přečasto hrozily celé akci výstavní náhlý konec učiniti. Také bylo ve výstavním výboru, jenž z Pražských, na místě jsoucích kruhů se musel sestavovati, při vší snad ochotě dosti málo osob, které by o národopisné práci měly ponětí a celá řada našich nejlepších pracovníků národopisných právě pro ony vnitřní rozpory výborové se záhy vší činnosti výstavní vzdala.

Všichni, kdož národopisu trochu jsme blízci, cítili jsme dobře, že výstava nebyla totožna s představou naší o vědeckém rázu její; ale přesvědčili jsme se, že přece jen, jakkoliv neměla vzorů, mnoho působila nejen na širší obecenstvo, než i na ty odborníky, kteří neměli dosud příležitosti všechny kraje československé prohlédnout a tu na výstavě pěkný materiál srovnávací si vyhledati mohli velmi snadno.

Tolik pokládali jsme za nutno předeslati, aby čtenářstvo zvědělo, proč výbor výstavní z leckterých nedostatků výstavních neobviňujeme!

A nyní ke prohlídce věcí moravských!

V národopisném oddělení výstavním, t. j. v levém křídle paláce umístěny především výstavky krajinské, dále zvykosloví a konečně část cenných prací uměleckoprůmyslových, totiž jednotlivé kroje a krajky. O výšivkách promluvíme až ve II. kapitole, tuto jen litujíce, že z finančních ohledů nemohly býti i mezi výšivky zařaděny figuriny krojové, nošení výšivek ihned znázorňující. Ale pak ovšem by musely býti dvojnásob upraveny — v krajinských odděleních i při výšivkách.

Krajinské výstavky moravské začínaly hned od ústředí paláce v levo při straně jižní a to nejmalebnějším koutem naší milé Moravy, pestrým Slovenskem. Chudé Slovensko nemělo prostředků a bylo — bohužel — příliš skromné, než aby si bylo dalo zaplatiti velkolepější installací, také nebylo nikoho, jenž by byl mohl delší dobu installovati; ale přes to vše velmi pěkně se presentovalo. Hned z kraje byla světnice Mistřínská, upravená horlivým odborem Kyjovským (nejhorlivější člen jeho byl p. soudní rada Trčka). V ní byl representován kroj Dubňaňsko-Milotský šohajem a děvčicí (prý novomanžely) z Mistřína a kroj Hovoranský zapentlenou nevěstou z Karlína. Malovaný nábytek a malůvky kolem oken a pod kamny doplňovaly s ostatním zařízením malebný celek. Kartony k obrovnávkám a obrázek malovaného domku vedle interiéru Mistřínského a sbírka keramik pěkných, na Kyjovsku vyhledaných, doplňovaly dobře názor o jedné části Kyjovska. Bylo by však dobře bývalo, kdyby muž a žena z Boršova, postavení v další Slovenské skupině „před hospodou“ o pouti, byli bývali postaveni do interiéru Kyjovského, aby byl zřejmý ráz severokyjovský a jihokyjovský. Skupina „před hospodou“ o pouti aranžována malebně tuším p. Drem Niederlem. V ní umístěny četné figuriny, zakoupené výborem národopisným na mor. Slovensku, pro něž nebylo interiérů Slovenských. A tak viděli jsme tu před hospodou ženu z Jalubí, šohaje z Velké v haleně, šohaje z Boršova v koženkách, jiného Veličana v kožiše, muže a ženu ze Star. Hrozénkova, Dolněmčana, ženu z Boršova, Vracovjana v koženkách, St. Hrozenkovjana s přehozeným kožuchem, děvče z Dolněmčí a zapentlenou nevěstu Vracovskou s pěkným věnečkem na temeni hlavy.

Doplňkem ke krojům z okolí Velké byly figuriny ve světnici, kterou postavil pěkně odbor ve Velké. Jenom vázání šátku na ženské figurině v lajblu dopadlo trochu volně, jakož vůbec s vázáním šátků byla potíž. Zařízení Velické světnice samé jest velmi pěkné, a neschází ani dokonalý stůl ani malované džbánky Kuželovské. Lenoška pěkně řezaná před hospodou shora popsanou a z Kuželova pocházející, lépe by se do tohoto interiéru Velického byla hodila. Interiér Velický zařizovali pánové Zeman a Fiala. Mezi interiérem Velickým a Mistřínským vystaveny mimo uvedené keramiky Kyjovské i výšivky p. Kretzovy a paní Štanclové z Uher. Hradiště, od scény trhové pak k Valašskému oddílu skříň s fotografiemi krojovými pisatele těchto řádků a Úprkovo oddělení t. j. řada jeho rázovitých maleb, doplňujících to, co scházelo v oddíle Slovenském. Tu scházelo toho ovšem celkem mnoho! Jednak mnoho na jiných místech rozloženo (ve zvykosloví), jednak také nevystaveno pro nedostatek místa! Velmi scházeli nám tu representanti dívčí z Uh. Hradištska, z Kunovicka a z Ostrožska. Ostrožsko vůbec zastoupeno nebylo, jakkoliv jest tak rázovitě junácké jako příbuzné Veselsko, které také chybělo. Kdyby Slovensko tak vzorně bylo upraveno jako Valašsko sousední, věru desetkrát lépe by bylo zazářilo!

Valašsko upravili hlavně p. PhC. J. Válek (jenž v minulé stati úvodní nedopatřením vynechán byl), jednatel výboru Valašského, a Vsacký architekt F. Jurkovič a to tak vzorně, že výstavka Valašská může býti každé krajinské výstavce svým všestranným vyčerpáním látkovým vzorem.

Nejvíce arciť každého poutala na poprvé ladná skupina figurin kolem kolébky Palackého. Jedna část její nazvána „z hospody“, druhá skupina „z kostela“, u kolébky pak Palackého seděl pohřížen do čtení prostě povšedně oděný Zálešák někde od Vyzovic — více však již k Luhačovicům — figura velmi pěkná. Ale bylo snad lépe dáti ke kolébce Palackého nějakého starodávného Hodslavjana nebo Veřovjana. Figury ve skupině „z hospody“ byly „portáš“ t. j. člen pohraniční stráže lidové zrušené r. 1829 v plné zbroji v černých nohavicích a tmavozeleném kabátě a klobouku převysokém, jemuž žena z Rožnovska podává „plucku“ s gořalkou na zavdanou, dále tančící mládenec s družkou z Polánky, při kteréžto poslední

zvláště zajímalo nás starobylé pentlení, pak Rožnovjan zase v zelené župici, houslista z Kozlovic u Frenštátu v kroji do lašského přecházejícím a cymbalista z Rožnovska s cymbálem a střapci nápadnými u čižem. U Zálešáka při kolébce Palackého sedícího a zcela v konopí oblečeného nápadným byl široký opasek, jak jej ostatně na Luhačovsku a Nivnicku často vídáme. Ještě zajímavější zdála se nám skupina „z kostela" nazvaná. Byla tu snůška figurin krojů celkem méně známých a při tom velmi půvabných. Muž a žena z Bernartic byly první figuriny. Muž jest trochu německy oblečen v kabátě šosatém bledě modrém, za to od Bernačanek a Hodslavjanek zase okolní Němky braly si druhdy kroj, protože byl — svěčný. K Bernačance dobře se družily Hodslavjanka a žena z Veřovic, dvě půvabné figuriny krojové s vysokými čepci. Věrovjanku k vůli pěkné gromrážce bylo dobře trochu ze zadu otočiti. Pak byly figuriny z jižního Valašska: muž a žena z Nedašova, dále děvče z Kozlovic a na konec honosný zemanský kroj Orsácký z Nov. Hrozénkova, samý aksamit a zlaté i stříbrné třepení.

Z ostatních věcí tak účelně a podrobně v krajinském oddělení Valašském vystavených nemůžeme pro nedostatek místa leda nejdůležitější uváděti. Zajímaly nás především mapa krojová pro Valašsko a sousední přechodní okrsky pečlivě panem J. Válkem sestavená a 17 hlavních krojů rozeznávající, krojové obrázky Jadrníčkovy a Libšerovy, obrazy Rožnovské od D. J., výšivky z Rožnovska a Hrozénkovska, jizba Vsackého pasekáře s děckem v „točidle" a pak důkladný oddíl o zaměstnání lidu valašského: o dřevařství, plťařství, uhlířství, vařajkařství (vařečkářství), křiváčkářství, košikářství, fajkařství, perleťářství, kolečkářství, hubkářství, včelařství, hrnčířství, papučařství, ovocnářství atd. Moderní sportsmeny naše na „lyžích" velice zajímati mohly „krpě", zvláštní to valašský přístroj k chůzi po sněhu, dle našeho mínění snad pohodlnější než pověstné „ski".

Celkem, opakujeme to poznovu, bylo Valašské oddělení ze všech nejvzorněji upraveno, vyčerpávajíc látku národopisnou úplně.

Do oddělení Slezského dostaly se divnou náhodou věci z polohanáckého Záhoří Moravského u Lipníka a pak mužský kroj Malenovský, který spíš k Valachům měl se přidružiti jako jich representant nejjihozápadnější. (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.*)

Ku zprávám o uměleckých památkách Vítkovců.

(Pokračování 1.) Příchod prvních mnichů do nově založeného kláštera ve Vyšším Brodě z Wilheringu v Rakousích lze opět vysvětliti přátelskými styky mezi Rožemberky a členy rodu Šaumburského, jichž kmenové sídlo dosud se spatřuje ve zříceninách na Dunaji nad Efferdingem a již vládli do roku 1559 celému údolí Dunaje od Lince až do Pasova. Cisterciácký klášter Wilhering nalézá se v oklice na pravém břehu Dunaje skorem uprostřed mezi Lincem a Efferdingem.

Již Vítek mladší měl hojné statky v sousedství Šaumburském na území biskupství Pasovského a v Horních Rakousích. Syn jeho Vok, zakladatel hradu Rožemberka a r. 1259 kláštera ve Vyšším Brodě, měl za manželku Hedviku ze Šaumburka, kteráž připomíná se za života syna jejího Jindřicha z Rožemberka r. 1272 a r. 1300 dne 12. dubna.**) Pokud známo z pozdějších zpráv, také Anežka, dcera Oldřicha II. z Hradce, zemřelá 14. září 1319 byla podruhé provdána za Vernharta ze Šaumburka. Téhož roku dne 9. listopadu daroval bratr její Oldřich III. z Hradce s přivolením své matky Mechthildy klášteru Wilheringu 4 lány a 2 jitra ve vsi Rodvínově na spásu duše své a svatův svých. Později roku 1345 dne 21. října daroval týž Oldřich III. se synem svým Jindřichem z Hradce klášteru Wilheringu platy ze vsi Stranné na záduší zmíněné již Anežky ze Šaumburka.***)

* * *

V některých zprávách historických o městě Telči jest uvedeno, že Oldřich z Hradce měl k rozkazu krále Otakara II. opevniti Telč roku 1278. Zpráva ta nemá však žádných dokladů, listinných a kromě toho není pravdě podobnou již z té příčiny že Oldřich z Hradce, jako jiní Vítkovci, stál na straně králi odbojné, neboť byl mu vzat králem Otakarem Hradec a on usazen ve vsi Buku. Oldřich opustiv proto s ostatními Vítkovci Čechy, stranil Rudolfovi Habsburskému a navrátil se do Čech teprve po nešťastné bitvě na Moravském poli (r. 1278), v níž padl opuštěn a zrazen od svých král český Přemysl Otakar II.†)

*) Archivní rozhled pro nával jiné látky tentokráte vynechán.

**) Regesta, II. 311, 798.

***) Sedláček, Hrady a zámky IV. 35.

†) Palacký Děj. nár. česk. II. 129—154.

Veškeré zprávy listinné ze století XIII. jednají jen o vsi Telči,*) nynějším Starém městě, v jehož sousedství na nevelikém ostrohu povstávalo nové město, v listinách XIV. věku též Novou Telčí zvané.

Dle spůsobu zachovaných dosud zbytků nejstaršího hrazení města nelze pochybovati, že bylo provedeno za Přemysla Otakara II.**), však bez veškerého přičinění pánů z Hradce. Schön v Hormayerově archivu klade povýšení Telče na město do roku 1282. Doklady listinné o provedeném již hrazení města, neb zdokonalení a doplnění jeho, vyskytují se teprve na počátku XIV. století***), kdy zároveň bylo město majetkem královským.†)

Rázovité známky hrazení měst českých, jak je z formulářů Henrika Italika známe, nemohou býti ovšem při posouzení památek Teleckého hrazení jediným dokladem o jeho vzniku, poněvadž tytéž rázovité známky vyskytují se mnohdy na hradbách měst věků pozdějších; důležitou však pomůckou jest tu románská věž při malém kostele sv. Ducha, o níž zde šíře pojednáme již z té příčiny, že jest její stavba zároveň dokladem že nelze slohové doby v našem kraji tak přísně omezovati jako jinde. Z této okolnosti jdoucích důsledků chceme použiti také při bližším určení doby vzniku nejstarších částí stavebních hradu v Hradci Jindřichově, jakož i při stavbě lodi a choru kostela sv. Jana tamtéž.

Věž při kostele sv. Ducha jest půdorysu čtvercového a zbudována od základů až do výše 50 metrů z tesného kvádrového kamene různé velikosti, jak viděti na většině staveb románských. Taktéž i typická podvojná okna, i nad nimi se nalézající potrojná okna — nyní již zazděná, usvědčují ji jako stavbu románskou. Technické však provedení ostění oken i kalichových hlavic a sloupků okna dělících, svědčí ne tak o menší zběhlosti domácího kamenníka ve tvarech slohově správných, jako spíše o době, kdy tento spůsob práce byl znám jen dělníkům staré školy, již nepokračujíce s duchem času, lpěli na tvarech starých, jinde již neužívaných. Dobu přechodní označují tu však nejen štíhlejší poměry, ale i některé podrobnosti, z nichž zvláště

*) Erben reg. I. 504, 519. II. 1303.

**) Viz podrobněji „Město a panství Telč“.

***) Cod. diplom. Mor. VII. 803.

†) Tamže VII. 74, 75, 866. — Prameny dějin českých: Život Karla IV.

zasluhuje povšimnutí zbytek veníře jednoho okénka stěny jižní, jenž sestrojen ze čtverlistu. O původní krytbě věže není již památky. Stará vyobrazení ze století XVII. a XVIII. mají krytbu cibulovou, oněm dobám typickou a nynější krytba plechem jest gotická, tedy přísně vzato, slohově ku věži se nehodící. Mohlo by se namítati, že věž povstala dříve než hrazení města, tomu však odporuje ta okolnost, že sama byla nejprve stavbou fortifikační a věží hlásnou, stojíc na nejvyšším místě města. Horní etaže věže, která by v té příčině mnohým přispěla, není již zachována, byvši po několika požárech snesena, čímž právě umístění oken podvojných a potrojných zdá se býti příliš vysoko· Menší otvory, umístěné toliko k jižní straně, kde byl střežen nedaleký příchod do města branami na obou stranách širokého příkopu a především jediný přístup do věže ve výši as 4 metrů nad dlažbou ulice, usvědčují co nejurčitěji fortifikační účel věže, jež mohla býti toliko zatímními schody neb žebříkem přístupna, jak vídáme často při hlavních věžích opevnění hradů. Povinností města bylo již od pradávna opravovati tuto věž, jako hradby městské, a přilehající ku věži kostelík sv. Ducha nazýván také v nejstarších listinách městských kaplí sv. Ducha „u věže“, což dokladem o jakési podřízenosti jeho a že se stavením věže se neztotožňoval. Jest také kostel sv. Ducha stavba ku věži velikostí nepoměrná, ale se stavbou věže současná. Tomuto nasvědčuje jeho čelní dosud zachovaná zeď kvádrová a některé substrukce téhož způsobu. Osou a presbyteriem směřuje stavba tato k východu. Presbyteř jest však uzavřena již po způsobu gotickém třemi stranami osmihranu, ale bez pilířův opěrných, což opětně zvlášť typickým dokladem pro časnější doby století XIII., zvláště při kostelích malých.

Z nejstarší doby nezachovalo se v kostele sv. Ducha praničeho. Nynější zevnějšek i síťová pozdní gotická klenba presbyteria jest úpravou konce XV. století, jakou dal „kapli“ na základě listinných dokladů Jindřich IV. z Hradce. Klenba lodi jest nová a nahradila po požáru starý dřevěný strop; provésti ji bylo snadno, neboť metrová tlouštka starého zdiva dobře ji snesla. Loni se vyskytnuvší zprávy*), že králová Eliška vy-

*) Dačické a později Jihlavské Listy. „Kniha pamětní“, z níž zpráva tato čerpána, jest německý spisek z počátku tohoto století, který není nijak novinkou a existuje v Telči v několika exemplářích i opisech. Podrobněji na jiném místě.

stavěla roku 1329 kostel sv. Ducha v Telči, náležejí jen do oboru bájí a staví se ve příčině konstruktivní proti abecedě archeologie stavitelské.

Ze všeho, co uvedeno dosud o věži i přiléhajícím kostele sv. Ducha, lze souditi na současný původ její s opevněním města, a že tato památka pozdního slohu románského byla vystavěna s kostelem někdy na počátku druhé polovice století XIII. Tomu nasvědčovala by i stará tradice, že kostel patřil řádu špitálníků sv. Ducha a panny Marie de Sassia, kterážto korporace z občanův záležející, zřizována u nás ve XIII. století a měla za hlavní povinnost pochovávati chudé, ošetřovati nemocné a vykonávati jiné ještě skutky milosrdenství. Na Moravě založeny, pokud známo, tato bratrstva v Brně r. 1238 a v Litovli králem Otakarem II. r. 1267.*) I v Telči byl kolem kostela sv. Ducha hřbitov, jenž zastavěn po přeložení špitálu, druhdy při kostele stávavším, na Staré město Zachařem z Hradce r. 1579.

Pozdější kostel farní sv. Jakuba v Telči**) založen prý roku 1273. Z původní stavby nalezeny pod dlažbou sbořených přístavků, při nedávné obnově jeho, pěkně tesané veníře, nejspíše starého portálu, jichž profil náleží do doby přechodní. Jest to tedy opět nový doklad, že starších tvarů stavitelských používáno zde ještě ve druhé polovici XIII. století. (Příště dále.)

Janoušek.

Obchod a průmysl v moravských městech r. 1748. Podle úředních zpráv roku 1748***) byly obchod a průmysl na Moravě tehdy špatné. V málo kterém městě se udržovaly. Příčina se uvádí většinou: chudoba obyvatelstva, válečná léta (slezské války), nedostatek peněz a dluhy; na severní Moravě pak, když ztraceno bylo Slezsko, nyní pruské, zakázán byl tam obchod, zvláště obilní, s Moravou, a cena některých věcí řemeslnických byla mnoho zvýšena, jmenovitě příze pro tkalce

---

*) B. Dudík Mährens allg. Gesch. X. 354. Emler Regesta II. 582.

**) Nejstarší a původní kostel farní v Telči jest Panny Marie na Starém městě.

***) Protocollum commissionis in materia rectificationis localis respectu deren königl. und Municipal-Städte, wie auch Städtchen und Marktflecken (3 svazky zachované) a Bekanntnis in ordine der Steuer-Rectification 1748 (v zemské registratuře v Brně).

v horách. Příčinou však byly hlavně zlé poměry lidu poddaného, jenž byl ochuzen a trpěl nesmírně těžkými platy, robotami a osobním nevolnictvím.

V obcích, kde byli židé, uvedeni jsou také tito jakožto příčina úpadku domácích obchodníkův a řemeslníků. V královských městech, kde židé tehdy nesměli zůstávati, držel se obchod a průmysl v rukou křesťanských; ale na venkově byl již obchod z velké části v rukou židovských.

Nejlépe vedlo se křesťanským obchodníkům a řemeslníkům v Brně a v Olomouci, kde byly úřady, sídlila také šlechta a mimo jiné bývaly jmenovitě „silné trhy obilní"; méně v Jihlavě a v jiných královských městech. Ve Znojmě byl obchod a průmysl „špatný"; vývozu zboží do Čech a Rakous překážely trhy okolních měst. V Uherském Hradišti nebylo obchodu, protože obyvatelé byli nemajetní, a řemesla šla „velmi špatně", takže měli řemeslníci v jiných obcích lehčí živobytí než tam; trhy byly „špatně navštěvovány". V Kyjově, jenž stal se královským městem až roku 1548 a jediný z těchto měst měl židovskou obec, byl obchod také „velmi špatný"; nejen křesťané, nýbrž i židé měli tam vesměs „málo prostředků".

V jiných městech, kde byli židé usedlí, obyčejně nevedli již křesťané obchodu, nýbrž jen židé, na př. v Ivančicích, ve Slavkově, v Dolních Kounicích, v Podivíně, Pohořelicích, v Hodoníně, kde drželi i křesťanské masné krámy, v Bzenci, v Uherském Brodě, v Prostějově, kde „židé vedli neobmezený obchod ve všem a škodili tím velice obchodníkům měšťanským"; v Lipníku „židé sáhali i na řemesla, a málo který řemeslník mohl si držeti tovaryše"

„Špatný" obchod měla také Hustopeč, odkud se víno dříve prodávalo až do Slezska, ale po slezské válce „sotva jeden kupec sem na trh přijížděl"; Telč, Slavonice, odkud roznášívali řemeslníci své zboží do blízkých míst v Čechách a Rakousích; Meziříčí u Jihlavy, Bystřice pod Hostýnem, Potštát, Starý Jičín a j.

„Žádný obchod" a špatný neb i velmi špatný stav řemesel uvádí se v Budějovicích, Jevišovicích, Mikulově, Krumlově, Židlochovicích, v Kroměříži, Holešově, Přerově, Hranicích, Fulneku, v Kelči, v Moravské Ostravě a j. v. Někde bylo sice

mnoho vyučených řemeslníků; ale jsouce nemajetní musili bráti bavlnu, kůži a jiné potřeby od židů a jim za plat je spracovati. Jinde, zvláště v hornatější krajině na severovýchodní Moravě, na př. ve Valašském Meziříčí, mnozí řemeslníci musili nechati řemesla, nádeničili, a někteří ubožáci chodili žebrotou; nebo ve Štramberku někteří řemeslníci zadlužení opustili své domky a pryč odešli. Obchod a průmysl byl tehdy vůbec na Moravě velmi kleslý na škodu celé země. *Fr. A. Slavík.*

Kdy bylo „Krátké sebránie z kronik českých k výstraze věrných Čechóv“ složeno? — V. Hanka na konci vydání Dalimilovy kroniky české (V Praze 1851, 228—242) otiskl rukopis „Počíná sě krátké sebránie z kronik českých k výstraze věrných Čechóv“. Kdy práce tato složena byla, nebylo jasné. Palacký Fr. (Würdigung 302) domníval se, že spis byl sepsán r. 1437 aneb r. 1439, později uváděl jej přímo k r. 1437 (Dějiny III. č. 2. 269) na základě obsahu, aby Češi „žádného Němce (nébrž raději Kazimíra polského) za krále svého nevolili“. J. Jungmann ve své Historii (s. 75) kladl jej „nepochybně před volením Jiřího“. Hanka (v řečeném vydání s. 227) přidal se k názoru Palackého a dodal, že spis zvlášť jsa v dobré paměti, při volení Jiřího Poděbrada i Vladislava Jagelončíka mocně působil. Hypothese Jungmannovy přidržel se J. Vlček (Dějiny české literatury 1894, 281). — Dvoje mínění stojí tu proti sobě, oboje bez dostatečného odůvodnění. Palacký Fr. zapomíná, že i při letech po r. 1437 byly také kandidatury polské; tvrzení Jungmannovo nebylo vůbec podepřeno. — Míst, z nichž souditi lze na dobu vzniku spisu, je málo. Na str. 230 spisovatel cituje Dalimila, aby volili „z svého jazyka pána, cizieho nechaj“. Obratem „svůj jazyk“ nemyslí jistě autor žádný jiný jazyk slovanský než český. Že tomu tak, nasvědčuje s. 236: „měliby tehda Čechové, nemohúli z svého jazyka pána mieti, na jiný slovanský jazyk, nebo na jiný kterýkoli pod nebem křesťanský pomysliti, ačby bohatý nebyl, jeho sobě za pána vzieti; neb jich jazyk, a jich svobody, pod králem každého jazyka, kromě německého, lépe stanú, zbaviž nás pán bóh všech králóv a správcí německých!“ Výňatek poslední má i jinou cenu. Připouští se v něm volba nejen krále jazyka slovanského, ale i jiného, jen ne německého. Smysl toho nemůže se nijak vztahovati na dobu

volby Albrechtovy, poněvadž mimo volbu Kazimírovu nikdo jiného jazyka o trůn český se neucházel. Za to r. 1458 mimo kandidáta polského byl tu i někdo „jiného jazyka než německého“, syn krále francouzského Karla VII. Autor žádá za ochranu od správců německých. Před r. 1437 nebylo v Čechách žádného „správcování“ německého. Po r. 1437 však ano. Správcem byl Oldřich Celský. Rada pisatele „dále Čechové chtieli v své zemi řád dobrý mieti, mají takového krále hleděti, jenž to by napřed božské dobré miloval, potom lid český a upokojenie jeho, ale upokojenie země nikoli nemóž býti, leč božské dobré, to jest přijímánie těla a krve božie, a jiných pravd zákona božieho, o niež jest rozbroj a války tato léta byly v této zemi, a mnozí přátely a zbožie stratili; o dobrý prospiech a prospiechu těžce a nesnadně ten král bude hleděti, ktožkoli sám v skutku nebude činiti“, těžko dala by se vysvětliti při kandidátech roku 1437. Kazimír byl katolík, kterého domněle by byl spisovatel doporučoval, na něho tedy mysliti se touto radou nemůže. Za to při r. 1458 vším právem lze slova ona vztahovati na Jiřího z Poděbrad. Na s. 239 se píše: „I hodnoť jest, z těch příčin jistých, kronik svrchu psaných, jichž jsme my živi svědomi, kteréžby sě ješčě psáti měly, každého národu německého sě uvarovati, a za krále českého nikoli nebrati: dlubně sobě na svá hrdla nedělajíce, nebo nežliby oni najmohútnějšieho Čecha, netoliko za pána, ale za měščenina přijeli, radějšě by hrdla stratili“. Byl r. 1437 nějaký nejmohutnější pán, na jehož volbu by se bylo pomýšlelo? Neznáme jej. Za to r. 1458 je to Jiří z Poděbrad.

Kam na základě uvedeného lze tudíž položiti složení „Sebránie“ etc., zda k roku 1437 nebo k roku 1458, jest patrno. Poslednímu letopočtu náleží pravděpodobnost.

Zd. V. Tobolka.

Dodatky a vysvětlení k 7. kapitole II knihy Bretholzových dějin Moravy. Podáváme zde veřejnosti některé speciální dodatky k 7. kapitole II. knihy Bretholzových „Dějin Moravy“ *) (Entstehung der Markgrafschaft 1150—1197), abychom obhájili, místy také opravili, objasnili a doplnili některé údaje svého

*) Dr. Berthold Bretholz, Geschichte Mährens — Erster Band. — Zweite Abtheilung (Bis 1197). — Herausgegeben vom Landes-Ausschuss der Markgrafschaft Mähren. — Brünn 1895.

článku „Konrád Ota, první markrabě moravský“, v ročníku 1894 tohoto časopisu otištěného, jehož se Bretholz na několika místech svých „Dějin“ polemicky dotýká.*)

Především odmítáme výtku Bretholzem na stránce 316 učiněnou, jakobychom tvrdili, že kníže Olomoucký Ota III. stářím zdržen od účastenství na výpravě polské r. 1157. — My jsme jako jediný důvod, pro který účastenství jeho na výpravě této pokládáme za málo pravděpodobné, uvedli okolnost, že vůbec v poslední době a zejména právě v té době byl zaměstnán církevními záležitostmi svého údělu. — Zasazoval-li se Ota III. jménem celé církve Olomoucké, jak dí letopisec Vincentius, (F. R. B. II. 426), o jmenování opata Jana Litomyšlského za biskupa Olomouckého, předpokládá to delší styky jeho s diecesány právě v době tomuto návrhu předcházející, tedy asi v měsících dubnu, červnu, červenci a srpnu r. 1157, kdy se konala výprava polská. Ovšem o nějakém positivním důkazu zde nelze mluviti jako takový jsme to také neuváděli.**)

Na str. 317 překládá, resp. vykládá Bretholz místo letopisů Třebíčských v Pešinově „Mars Moravicus (Tom. I. pag. 313)“ uvedené: „quia Conradus (= Konrád II. Znojemský) nullam perfectioris sexus prolem reliquerat“ slovy „da Konrads II. Nachkommen noch nicht erwachsen waren“, kteráž chyba se ostatně vyskytuje již u Koutného.***) Správně nutno překládati: „Poně-

*) Při citátech z tohoto našeho pojednání dlužno rozuměti vždy stránky 18. ročníku tohoto časopisu (1894), cifrou arabskou při citátech z Bočkova diplomatáře moravského stránky, z Erbenových Regest číslo regestu. — Prameny dějin českých (Fontes rerum Bohemicarum) citujeme (vesměs jen svazek II): F. R. B. II. s číslem stránky.

**) Pravímeť ve své práci (str. 139): „Jest málo pravděpodobným, že by „Ota III. Olomoucký“ atd., a jest tedy neoprávněn výrok, že jsme „po Dudíkovi a Koutném s příliš velkou určitostí náhled ten opakovali“ (Bretholz str. 316 pozn. 1). — Pro nepříliš jasnou stylisaci Bretholzovy pozn. 1. na str. 316 vzhledem k textu nahoře stojícímu dovolujeme si na to upozorniti, že opakování náhledu míněné Bretholzem v této poznámce může se vztahovati jen na tvrzení, že Ota III. Olom. osobně se nesúčastnil výpravy polské r. 1157, nikoliv ale na odůvodnění toho tou okolností, že byl tehdy zaměstnán církevními záležitostmi svého údělu, jak by snad z Bretholze se mohlo souditi; neboť ani Koutný ani Dudík tvrzení to vůbec neodůvodňují. — Kdoby byl na stáří Oty III. při tom poukazoval, vůbec nevíme.

***) Joh. Wenzel Koutný, Der Přemysliden Thronkämpfe und Genesis der Markgrafschaft Mähren, Wien 1877, str. 33 odst. 2.

vadž Konrad nezanechal žádného potomstva dokonalejšího (sc. mužského) pohlaví". — Sexus nikdy neznamená věk, vždy jen pohlaví. — Správnost takového překladu se potvrzuje nad vši pochybnost, sledujeme-li další vypravování Pešinovo, kde nikde o žádném synu Konráda II. Znojemského se nemluví.

Výtku Bretholzovu na stránce 318 v pozn. 1. učiněnou, že jsme Pešinovu genealogii Konráda II. nechali nepovšimnutou, odmítáme s poukázáním na to, že údaje letopisů Třebíčských u Pešiny citovaných, aspoň pokud se týče 12. století, větším dílem jsou nespolehlivé, namnoze současným pramenům přímo odporující, jinde aspoň jimi nedoložené. — Tak i zpráva těchto annálů Třebíčských, že Konrád II. je synem knížice Jindřicha, bratra krále Vladislava I., nejen současnými prameny není nijak odůvodněna, nýbrž, jak ukážeme, jim přímo se příčí.

Nedávným nálezem záhadného kodexu Tišnovského v kopii ze sedmnáctého století pocházející nabyla ovšem věrohodnosti zpráva z jedné listiny kodexu toho čerpaná (Cod. Mor. dipl. II. 76), že Jindřich, bratr knížete Vladislava, byl údělným knížetem moravským, a sice, jak se zdá, nejspíše Znojemským*), ale to ještě není žádná bezpečná opora pro to, že Konrád Ota byl synem Jindřichovým, jak se Bretholz (str. 318 a 319) domnívá. Neboť jen v liniích moravských jeví se úděly moravské aspoň fakticky dědičnými, členům linie Vratislavské přidělují se, pokud doklady máme, jen za mimořádných poměrů a vždy jen přechodně ad personam.

---

*) Řádný člen ústavu pro rakouský dějezpyt ve Vídni pan Gustav Friedrich nám totiž příležitostně sdělil, že se mu loni o prázdninách podařilo nalézti v císařské knihovně Olomoucké záhadný tento kodex v kopii ze sedmnáctého století. Tím ovšem odpadlo podezření i od nás vyslovené, že by to byl padělek Bočkův a netřeba již zprávy z listin kodexu toho čerpané a limine zavrhovati, pokud není podvrženost té které listiny pádnými důvody vnitřními dokázána. Poněvadž ale v jedné listině kodexu toho z roku 1214 (Cod. dipl. Mor. II. 76) Jindřich se nazývá „dux Moraviensis", máme dosti spolehlivou zprávu současnou o tom, že Jindřich byl údělným knížetem moravským; tím však mohl býti jediné v letech 1147—1156 a tu zase jen knížetem Brněnským neb Znojemským, takže tím nabývá značné pravděpodobnosti zpráva letopisů Třebíčských, že Jindřich v letech 1150—1156 Znojemsko držel. To jest zase novou oporou pro správnost úmrtního dáta Konráda II. Znojemského v letopisech Třebíčských uvedeného († 1150), což tuto dodatkem k své práci konstatujeme.

Ale i druhý doklad Bretholzův, listina totiž biskupa Jindřicha Břetislava z r. 1195 (Cod. dipl. Mor. I. 339), ve které kníže biskup nazývá Konráda Otu svým bratrem („frater“), neposkytuje žádné bezpečné opory pro to, že Konrád Ota byl skutečným pokrevním bratrem Jindřicha Břetislava a tedy synem kněžice Jindřicha, otce biskupova. — Neboť „bratry“ se v té době nazývají často všickni Přemyslovci navzájem vzhledem k posloupnosti seniorátní, která všechny Přemyslovce sobě na roveň stavěla. — V tom smyslu se slova toho užívá nejen u letopisců současných,*), ale což v našem případě má ještě větší význam, často i v listinách z té doby pocházejících.**) V témž smyslu nazývá zajisté i v listině shora uvedené Jindřich Břetislav Konráda Otu svým bratrem, ježto nemáme žádného důvodu, abychom zde slovo to brali v původním smyslu „bratr pokrevný“, ba naopak výklad takový dokonce stavu věci se příčí. — Vylučujeť jej ta okolnost, že matka Jindřicha Břetislava se nazývá Markéta, matka však Konráda Oty Marie; neboť Jindřich Břetislav, který ještě roku 1182 u Vincentia jako jinoch (adolescens) se uvádí, mohl by býti jediné mladším bratrem Konráda Oty, který již roku 1159 jako dospělý se uvádí, takže Marie, matka Konrádova by mohla býti jediné první, a Markéta, matka Jindřicha Břetislava, pak druhou manželkou Jindřichovou. Ježto se však Marie ještě roku 1190 jako živá připomíná (Cod. dipl. Mor. I. 331), Jindřich pak již r. 1168 vstoupil do řádu Johannitského, jest nemožno, aby obě řečené kněžny zároveň byly manželkami Jindřichovými. Následkem toho pak, že o Marketě jest jisto, že byla manželkou Jindřichovou

---

*) Tak se u Kosmy (k r. 1101) nazývají bratry Bořivoj II. a Oldřich Brněnský, synové bratrů Vratislava II. a Konráda I. (F. R. B. II. 148); jinde se uvádějí Otto II. Olomoucký a Soběslav I. jako bratři knížete Vladislava I. (Kosmas k r. 1115 F. R. B. II. 177), ač Otto II. byl strýcem Soběslava I. a jeho bratra Vladislava I. atd. — Srov. J. Losertha „Das angebliche Senioratgesetz des Herzog Břetislav I. und die böhmische Succession in der Zeit des nationalen Herzogthums“. Archiv für oesterr. Gesch., Band 64., 1. Hälfte, Seite 60, 61.

**) Tak ku př. v jedné listině českého knížete Bedřicha z roku 1185 (Cod. dipl. Mor. I. 313) se uvádí Jindřich Břetislav jako bratr knížete Bedřicha, ač byl jeho bratrancem prvního stupně, a podobně uvádějí se Vladimír a Břetislav, synové Oty III. Olomouckého, v jedné listině krále Přemysla Otakara I. z r. 1201 (Cod. dipl. Mor. II. 2) jako bratři tohoto.

(Cod. dipl. Mor. I. 312), kdežto u Marie jest to pouhá domněnka, vyplývá z uvedené okolnosti, že Marie nemohla býti manželkou a Konrád Ota tudíž synem kněžice Jindřicha.

Co se týče náhledu Bretholzova (str. 325), že kněžic Bedřich, syn krále Vladislava I., po smrti Oty III. Olomouckého, a sice ne-li dříve, jistě r. 1164 knížectví Olomoucké ve správu dostal, opírá se náhled ten o letopisce Vincentia, u něhož se Bedřich k r. 1164 jako „kníže Moravský“ uvádí.*) — Ovšem na druhé straně nutno uvážiti, že v listinách z let 1160—1168 nám zachovaných Bedřich se vesměs podpisuje „filius regis“,**) což nás také pohnulo, že v pojednání svém, kdež ostatně otázky té jen mimochodem se dotýkáme, jsme se přidali k náhledu opačnému, ježto listiny jako pramen úřední v otázce správnosti titulu mají větší váhu než letopisci, kteří se tu často dopouštějí anachronismů. — Vzhledem však k tomu, že u Vincentia se mluví o zvláštním vojsku Bedřicha, knížete Moravského, jež s vojskem Vladislavovým se spojilo, a vzhledem k tomu, že dle dosavadních zkušeností našich jsou závěrky o držbě nějakého údělu na základě toho činěné, zdali se některý člen rodu Přemyslova podpisuje s titulem „dux“ čili nic, celkem nespolehlivé, uznáváme, pokud v otázce titulatur těch jasnějšího světla nenabudeme, shora uvedený náhled Bretholzův za správný a máme vzhledem k stavu věci za to, že Vladislav brzy po odražení útoku Soběslavova na Olomouc, tedy asi ještě r. 1161 Olomoucko kněžici Bedřichovi ve správu udělil, seznav právě z tohoto vpádu, jak slabou jest bezprostřední aneb ještě spíše vdovská správa údělu v případě takového nenadálého nebezpečí. A tu ovšem není také pochybnosti, že Volius byl kancléřem asi již hned od počátku Bedřichovi k ruce přiděleným.

Rovněž vzhledem k vývodům od Alfonsa Hubra v jeho „Geschichte Oesterreichs“ (Band I. Seite 263 u. 264) uvedeným pokládáme za správnější, že jedinou příčinou války českorakouské r. 1176 byly spory hraničné, jak Bretholz na základě dotčených vývodů Hubrových za to má (str. 332), a uznáváme za málo odůvodněný náhled, který jsme v pojednání svém (str. 143) na

*) Vincentii Annales ad a. 1164 F. R. B. II. 455: Wladizlaus . . . . tam cum suis, quam cum filii sui Friderici, ducis Moraviae, exercitibus plurimis et maximis intrat Ungariam“.

**) Cod. dipl. Mor. I. str. 270, 277, 281.

základě Dudíkových Dějin Moravy (Díl IV., str. 14 a 15) projevili, že by totiž zejména nepřátelství vévody rakouského Leopolda k arcibiskupu Solnohradskému Vojtěchu bylo příčinou sporu toho.

Také jsme na základě vývodů Hubrových (Geschichte Oesterreichs, Seite 216 und 310) nabyli přesvědčení, že válku mezi Konrádem Otou a Leopoldem V. Rakouským z jedné a Soběslavem II. českým z druhé strany vedenou dlužno klásti do r. 1178, jak Bretholz (str. 335) na základě Hubra činí a ne do roku 1177, jak jsme my ve spise svém (str. 216) držíce se letopisce Jarlocha učinili, což tuto opravujeme.

Na stránce 338 prohlašuje Bretholz tvrzení, že Bedřich dal po vypuzení Vácslavově knížectví Olomoucké, ať již roku 1179 neb 1181, Konrádu Otovi, takže se pak tento stal knížetem celé země, za příliš málo odůvodněné („ruht auf allzuschwachem Boden“) ba dokonce (str. 339 odst. 2) za příčící se tehdejší situaci.*)

My v pojednání svém (str. 224 a 225) tvrzení to a sice v tom spůsobu hájili, že již r. 1179 Konrád Ota Olomoucko obdržel, a trvám na něm i dnes přes námitky Bretholzovy a to z těchto dobrých důvodů:

Jarloch uváděje příčinu česko-moravské války mezi Konrádem Otou a knížetem Bedřichem r. 1185 praví: „Fridericus dux iratus Cunrado de Moravia . . . . pro alienatione Moraviae, quam non ab eo (sc. Friderico), sed de manu imperatoris tenere gestiebat“ (F. R. B. II. 506). — Místo to, vy-

---

*) Při té příležitosti dovolujeme si poukázati na nesprávnost, jakoby náhled, že Konrád Ota od r. 1181 držel celou Moravu, pocházel od Koutného (Bretholz str. 338, pozn. 3). Náhled ten pochází od Dudíka (Dějiny Moravy, IV., str. 38), a v tom ohledu se s ním Koutný úplně shoduje, liše se od něho jen tím, že dle Dudíka kníže Bedřich r. 1179 na čas celou Moravu za účelem vymáhání berní zabral; dle Koutného (str. 41 a 44) však bylo vybírání to obmezeno jen na Olomoucko, které následkem toho Konrád Ota dostal teprve r. 1181. — U Koutného (str. 41) se vyskytuje poprvé toliko věta, že Morava měla r. 1181 poprvé od dob Břetislavových jednoho pána. — Náhled pak, že Konrád Ota držel celou Moravu již od r. 1179, vyskytuje se pak jediné u Dobnera (Annales Hageciani ad a. 1179), v Palackého Dějinách čes. národu I. 2. 82 a v našem článku.

kládáme-li je přesně, poukazuje zajisté na to, že Konrád Ota nejen od císaře, nýbrž již před tím také od Bedřicha celou Moravu obdržel, ježto jinak by se nemohl Bedřich na Konráda Otu hněvati, že tento nechtěl Moravu (sc. celou) z rukou jeho držeti, kdyby mu jí nebyl vůbec celou dal. — Neboť Moravia v druhém případě „de manu imperatoris“ značí nepochybně celou Moravu*), a bylo by to vyjádření nanejvýš nepřesné, kdyby v téže větě relativné totéž quam (sc. Moraviam) jednou značilo část Moravy a podruhé celou Moravu. — K výkladu nepřesnému dovoleno však utíkati se jen tehdy, když buď kontextem jest odůvodněn neb jiný positivní důvod proň mluví.

Zde však výklad volný, nepřesný neodůvodňuje ani kontext; neboť z žádného místa Jarlochova nevyplývá, že by Konrád Ota v letech 1179—1182 Moravu celou nebyl držel neb držeti nemohl**), a také v žádném jiném současném prameni žádného positivního dokladu nemáme, který by k takovému opačnému výkladu dotčeného místa Jarlochova nutil.

Lze tedy bez váhání ze slov těch uzavírati, že Konrád Ota před r. 1185 nejen od císaře, ale i od knížete Bedřicha celou Moravu dostal, t. j. že Bedřich, ponechav jemu Brněnsko a Znojemsko, jež již držel, ještě Olomoucko mu přidal. Ježto však Konrád Ota od císaře již v září r. 1182 Moravu jako léno říšské čili korouhevní obdržel a od té doby až do války česko-moravské r. 1185 nic se v stavu tom nezměnilo, nemohl Konrád Ota od knížete Bedřicha Moravu jindy dostati, než v letech 1179—1182 a z těchto let nejlépe se k tomu hodí zase rok 1179. Zachránilť Konrád Ota v letech 1178—1179 Bedřichovi svou chrabrostí trůn, on seznal v něm tehdy muže, jehož dlužno jako

---

*) Narážíť se tu na známé povýšení Moravy na říšské markrabství německé od císaře Bedřicha I. r. 1182.

**) Že Jarloch nikde před tím o udělení Olomoucka Konrádu Otovi se nezmiňuje, není nic divného, neboť i o povýšení Moravy na markrabství se nezmiňuje, a jen z toho to víme, že r. 1184 Konrád Ota pojednou jako markrabě se uvádí (F. R. B. II. 497 a 498). Podobně i o udělení Brněnska Konrádu Otovi od Soběslava II. direktně se nezmiňuje; to se dozvídáme teprve při válce mezi Soběslavem II. a Konrádem Otou v r. 1178 vedené (u Jarlocha r. 1177. F. R. B. II. 472), když praví letopisec „cui (sc. Conrado) prius dederat (sc. Sobezlaus) terram Brunensem, nunc velit non solum datum retrahere etc.“

spojence co nejvíce si vážiti, jako nepřítele co nejvíce se báti. Takového muže nemohl Bedřich, který bez toho ještě neměl pevnou půdu pod nohama, chladnou neuznalostí a nevděčností odpuzovati; naopak chytrost mu velela, jej stkvělou odměnou k sobě připoutati, a tu již dle stavu věci nelze si mysliti jiné přiměřené odměny za služby ty, než právě udělení Olomoucka. Neboť v penězích nemohla odměna ta záležeti, těch Bedřich sám neměl nazbyt, ježto převzal velké peněžité závazky vůči císaři, jemuž za udělení léna českého velké summy peněz slíbil. Odměna ta nemohla také záležeti v pouhém ponechání Konráda Oty v držení jeho posavadních údělů Brněnského a Znojemského; neboť to by byla bývala příliš nepatrná odměna od slabého Bedřicha, jehož trůn ještě na sopečné půdě spočíval, a který následkem toho neměl ani dostatečné síly, aby Konrádu Otovi knížectví to aspoň v nejbližší době mohl odníti, vůči muži, který mu v posledních letech tolik služeb prokázal a v rozhodné chvíli s nasazením vlastního života k trůnu dopomohl. Pouhé konečně sliby jevily se za těch poměrů rovněž nebezpečnými, ježto Bedřich nevěděl, nebude-li každou chvíli opět potřebovati pomoci Konrádovy. A jak mohl počítati na další činy jeho, kdyby ho byl pouze sliby odbýval? Z týchže důvodů lze za to míti, že Bedřich co nejméně s odměnou tou odkládal, že tedy již r. 1179 Konrádu Otovi Olomoucko udělil. Peněžité závazky vůči císaři sotva mohly Bedřicha od toho zdržovati*), ježto vždy si mohl od Konráda Oty vymíniti jistý příspěvek k poplatku císařskému z berní nově odevzdaného údělu Olomouckého, po případě i celé Moravy, třebas i se slibem jeho pozdější náhrady.**) Slovný

---

*) Ten důvod totiž Dudíka (Dějiny Moravy, IV, str. 30, 31) vedle 2 podezřelých listin (Cod. dipl. Mor. I. 303 a 304), které však i kdyby byly pravé, závěrek takový by nutným nečinily, a vedle té okolnosti, že Konrád Ota teprve r. 1181 se podpisuje: „Dux dominus Otto, princeps Moraviae", pohnul k tomu, že udělení knížectví Olomouckého Konrádu Otovi klade teprve do r. 1181.

**) Námitka Bretholzova (str. 339), že udělení Olomoucka Konrádu Otovi od knížete Bedřicha vylučuje nepřátelství, které velmi brzy (r. 1182) mezi Bedřichem a Konrádem Otou vypuklo, jeví se nám zejména, když udělení to, jak to my činíme, již do r. 1179 se klade, úplně bezdůvodnou, neboť v té době prokázal Konrád Ota Bedřichovi nejskvělejší služby, a z ničeho nemohl Bedřich souditi a předvídati, že za 3 léta týž Konrád Ota začne proti němu odbojně vystupovati. Nebylo to poprvé, co brzy po ob-

výklad uvedeného místa Jarlochova tedy nejen že se situaci nepříčí, ale naopak jí co nejvíce jest odůvodněn.

K těmto důvodům přistupuje ještě ta okolnost, že Konrád Ota v jediné listině domácí, která se nám z let 1178—1181 s podpisem jeho zachovala (Cod. dipl. Mor. I. 306) se podpisuje s hrdým titulem „Dux dominus Otto, princeps Moraviae", který již svou neobyčejností a stkvělostí, jaká ani u žádného jiného údělného knížete moravského ani u Konráda Oty před tím se nevyskytuje, nutí k závěrku, že moc Konráda Oty se tehdy změnila ve prospěch jeho, byť pouze co do rozsahu území spravovaného.*)

Ještě více se jeví závěrek ten oprávněn, uvážíme-li, že titulů „dux" a „princeps" v českých listinách té doby jako synonym se užívá, zde však oba tituly vedle sebe stojí, z čehož lze souditi, že titul „princeps" neznačí zde „kníže" jako obyčejně, poněvadž to již vyjádřeno před tím stojícím „dux", nýbrž že je dlužno bráti v původním smyslu „náčelník, vládce" a že tedy dlužno překládati „Dux dominus Otto, princeps Moraviae" slovy: „Pan vévoda Otto, vládce Moravy", což zajisté poukazuje na to, že Konrád Ota v té době celou Moravu držel, byť jen jako údělný kníže.**)

Těmito důvody jest v době, která tak chudá jest na prameny, tvrzení naše, že kníže Bedřich Konrádu Otovi r. 1179 Olomoucko udělil, asi dosti odůvodněno a nelze tedy říci, že spočívá na příliš slabém základě.

Na str. 339 v pozn. 1. vyslovuje Bretholz domněnku, že „Primezla, marggravius, de Moravia" v regulační listině Chebské z r. 1179 (Cod. dipl. Mor. I. 302) je Přemysl, nevlastní

---

darování mezi dárcem a obdarovaným nepřátelství propuklo: i r. 1177 obdržel Konrád Ota od knížete Soběslava II. Olomoucko a již r. 1178 vypuklo nejkrutější nepřátelství mezi nimi.

*) Že teprve r. 1181 Konrád Ota s titulem tím se podpisuje, nikterak nevylučuje, že již r. 1179 ono rozmnožení jeho moci se stalo, poněvadž dotčená listina z r. 1181 jest jediná listina domácí, která se nám z let 1178—1181 s jeho podpisem zachovala.

**) Při tom neklademe a nekladli jsme žádnou váhu na to, že Konrád Ota se tu uvádí jako „kníže moravský", jak Bretholz na str. 389 se domnívá, neboť to nám bylo dobře známo, že údělní knížata moravští mnohem častěji se uvádějí a podpisují jako „knížata moravští", než jako „knížata olomoučtí, brněnští a znojemští".

bratr knížete Bedřicha a prohlašuje za možné, že tento snad po smrti Vácslava Soběslavice Olomoucko obdržel. Důvody, pro které nelze zde vůbec mysliti na „Přemysla, markraběte moravského", jsme již v souhlase s Koutným (str. 48 pozn. 1) uvedli ve svém pojednání (str. 222 pozn.*). Tím méně lze titul ten vykládati v ten smysl, že by Přemysl v letech 1179—1182 knížectví Olomoucké byl spravoval. Neboť bylo by velmi podivným, aby se zde Přemyslovi jako údělnému knížeti Olomouckému dával pojednou titul „marggravius", když až dosud údělná knížata moravská v listinách z říše Německé pocházejících se uváděla s titulem „comes de Moravia, comes Moraviensis". Dokonce pak si nelze vysvětliti, aby v téže listině držitel jedné polovice Moravy, Brněnska totiž a Znojemska (Konrád Ota) se nazýval „comes de Moravia", držitel pak druhé polovice, totiž Olomoucka „marggravius de Moravia", když postavení obou bylo úplně stejné. Následkem toho nutno domněnku tu naprosto zavrhnouti, a nezbývá nic jiného, než onoho Přemysla považovati za nějakého úředníka moravského, ať již byla působnost jeho jakákoliv.

Co se týče obsahu smlouvy Knínské z r. 1186, Bretholz sice na str. 345 uznává, že Konrád Ota i na dále užíval titulu markraběcího, ale má za to, že to byl od smlouvy Knínské jen pouhý titul, kdežto vskutku se markrabě Konrád Ota úplně pokořil Bedřichovi. Nám však zdá se přirozenějším výklad, jehož jsme se i v svém životopisu Konráda Oty přidrželi (str. 305), že s podržením titulu, jež positivně jest dokázáno jednou listinou z r. 1187 (Erben, Regg. č. 391), zůstalo v platnosti i postavení, jakého s titulem tím Morava nabyla, když ani nemáme pro opak žádného positivního dokladu, ani situace k opadnému výkladu nenutí, nýbrž naopak jej činí nepravděpodobným. Byloť ovšem hlavní příčinou česko-moravské války r. 1185, jak Jarloch uvádí, a jak jsme se toho při předešlé diskussi již dotkli, že Konrád Ota chtěl držeti Moravu ne jako léno české, nýbrž jako léno říšské, ale na druhé straně dlužno uvážiti, že jednak Čechové pyrrhovským vítězstvím svým úplně vysílení ani nemohli s důrazem využitkovati svého vítězství, což přirozeně je nutkalo, aby s přemoženým Konrádem Otou spíše přátelství vyhledávali, než nadvlády nad ním, jednak že by při oslabených dlouholetými válkami silách českých i moravských bylo bývalo z obou stran

velmi pošetilým a neopatrným, popuditi proti sobě hněv mocného císaře Bedřicha I. přímým zvrácením jeho opatření, když de facto se dalo totéž docíliti, jestliže Konrád Ota se zavázal ku věčnému přátelství s knížetem českým, a tento naopak slíbil, že žádného boje ku pokoření onoho nepodnikne. Ale i bezbarvá slova Jarlochova, jimiž se obsah smlouvy Knínské sděluje „a stali se od té doby dobrými přátely a byli jimi i potom“ (F. R. B. II. 507), spíše se hodí k výkladu, že Konrád Ota zůstal v posavadním svém postavení a jen k trvalému spojenectví s Čechami se zavázal, než že by se byl Konrád Ota Bedřichovi podrobil, ježto slovo „přátelé“ předpokládá osoby sobě na roveň postavené.

Literatura.

Dějiny Valdštejnského spiknutí (1630—1634). Kritický pokus. Sepsal dr. Josef Pekař. (Číslo 3. roč. IV. třídy I. z Rozprav České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.) V Praze 1895. Stran 507.

V Rozpravách naší akademie hned v I. ročníku byla uveřejněna výborná práce arch. Frant. Dvorského, líčící život Albrechta z Valdštejna až na konec r. 1621. Studie Fr. Dvorského vrhla na Valdštejna dosti světla a vzbudila dojem sympatický. Jinak vyznívá důkladné a objemné dílo Pekařovo, mající účelem, spracovati všechnu obsáhlou látku listinnou hlavně z posledního desetiletí, pokusiti se o souvislé vylíčení Valdštejnovy politiky za let 1630—1634 a podati nové řešení otázky Valdštejnské proti výkladům dosavadním. V úvodě ukazuje spisovatel, že dějiny Valdštejnova spiknutí jsou vzrušujícím kusem našich dějin; ve stínech čtyřletí Valdštejnského spiknutí tmí se obrys revolučního programmu české emigrace. Připoutána jsouc k chorobným záměrům jednotlivce a ke zvláštním přáním okolí jeho vstupuje tu česká otázka do hrozného dramatického zápasu tehdejšího. Působí-li otázka tato na vlastní příčiny spiknutí jen nepřímě a nepatrně, jest přece hlavní částí jeho. Pekařovi dle výsledků badatelských Valdštejn, zbavený idealních příkras, jimiž zdobil se sám a jimiž okrašlovaly jej dějiny, jeví se jako ctižádostivec, dychtící po moci a pomstě,

a také v tom lze vysvětliti snahy jeho z českého ovzduší. Spisovatel chce podati nárys posmrtného života Valdštejnova a tím vyvoditi vývoj otázky Valdštejnské od počátku. Proto přihlíží a kriticky rozbírá posavadní obsažnou literaturu o Valdštejnovi a klade důraz na to, že otázka Valdštejnská jest z veliké části také otázkou Arnimskou, že Arnim Valdštejna soustavně klamal, že Valdštejn měl na mysli záměry mstivé a ctižádostivé, ale neměl odvahy, aby je vykonal. Katastrofou Chebskou končí se jedna z „nejpošetilejších konspirací v dějinách.“ Přecházeje ku vlastní kritické části v prvním článku líčí autor Valdštejna po jeho sesazení, první jeho styky s nepřítelem, odhodlání hledati pomstu s nepřáteli císařovými a s emigranty českými; bylť Valdštejn sám členem rodinné společnosti, která tvořila nebezpečnější stranu císaři, nežli byla emigrace, stranu, jejímž politickým vodítkem bylo staré záští k domu Habsburskému již před katastrofou Bělohorskou. Ve článku druhém jest vytčeno, že Valdštejn žádal nepřátelské pomoci k povstání proti císaři a sliboval, že se zmocní zemí českých i rakouských a že císaře vyžene. Ve článku třetím jest vylíčen poměr Valdštejnův ke vpádu saskému do Čech r. 1631 a ukázána důležitost osoby Arnimovy. Ve čtvrtém článku jest podána zpráva o dobytí Prahy a v pátém o schůzi Kounické na statku Trčkovském a o Valdštejnově návrhu mírovém. Ve článcích dalších jsou široce vypsána jednání Valdštejnova s Arnimem, pokusy Gustava Adolfa o nové jednání na podzim r. 1632, stav záležitostí počátkem r. 1633, záměry s jara téhož roku, jednání za prvého i druhého příměří slezského, jednání v říjnu téhož roku, obšírně jest vylíčena krise, kdy se císař rozhodl, že Valdštejnovi odejme vrchní velení. Spisovatel dovozuje, že Valdštejn nepadl jako oběť pletich a intrik nepřátelské strany dvorské ve Vídni, nýbrž padl jako žertva vlastní bezohlednosti, bezohlednosti takové, že mu odvrátila nejpřednějšího stranníka ve Vídni, samého císaře Ferdinanda II. Ve článku čtrnáctém (Poslední jednání) zevrubně jsou vylíčeny poslední zradné změny Valdštejnovy až po únorovou Chebskou katastrofu. Spisovatel ve čtrnácti sytých obrazech podal nám kritický rozbor záměrův a snah Valdštejnových; činů, rozhodných činů Valdštejn nevykonal. Výsledky „kritického pokusu“ Pekařova skoro až zarážejí. Valdštejn jest spisovateli slabochem, shrouceným utrpením tělesným, zmateným

pověrou a štvaným pomstou a slavomamem, plachým zrádcem a pošetilým intrikánem, mužem násilným a prchlivým, nelítostným a nenasytným, děsícím své okolí kletbami a hrozným láteřením. Ale, jako by se zalekl příkrých svých slov, přec má přímý autor i slova omluvy; neboť praví o Valdštejnovi a o záhadném jeho chování: „Snad nevyhladila nerovnost doby a povolání, tvrdá lačnost úspěchů a vášnivost povahy v nitru jeho všechny stopy měkčí, plaché slovanské duše, snad může býti jeho víra v zjevení astrologická svědectvím hlouběji založené povahy, snad jest právě v tomto rozporu, v tomto vnitřním rozdělení výklad jeho nehotovosti, neurčitosti, jeho zmatků a ústupů, jeho nedostatku odvahy.“ Valdštejn dle soudu spisovatelova, ač byl českým pánem, nikdy nepojal myšlenky o české samostatnosti, do popředí svých snah. Česká otázka vyplňuje jen částečně záměry jeho, jsouc spojena vždy s ostatními politickými a náboženskými otázkami tehdejšími. Valdštejn sám, pokud víme, o získání české koruny se nikdy nezmínil, ale přes to, ano právě proto „bylo a musilo býti vzetí koruny české jádrem Valdštejnových snah, jsouc prostředkem k obdarování důstojnictva a jedinou cestou k ukojení obou nejmohutnějších vášní jeho: pomstychtivosti a ctižádosti“. Valdštejnovi moment vlastenecký byl úplně cizím, jeho „kariéra byla dílem nejsurovějšího egoismu, jemuž v dobách nejhlubší religiosity málem neb ničím bylo náboženství, jemuž ničím byla národnost, čest i víra, jenž neznal nadšení pro nic a lásky k nikomu“. Autor tvrdí, že Valdštejn v celkovém přehledě životním i ve skutcích svých jeví se malým a malicherným, že, opustiv dříve „svou víru, pak vlast a národnost, nemohl znáti a chtíti nic jiného mimo sebe sama, mimo svůj prospěch“. Jsa váhav a nemaje pravé odvahy, neměl smělosti uchvatitele, jenž nepohrdá žádným prostředkem, měl jen bázlivou vypočítavost kramářovu. Valdštejn byl synem té části české společnosti tehdejší, která byla v těle národním symptomem úpadku a zkázy. „Chorobná snaha po moci, zbohatnutí a vyniknutí, jež karakterizuje valnou část tehdejších stavů českých, vydala v něm svůj květ nejznamenitější... Vznik a vysvětlení jeho plánů netřeba nikterak hledati jinde, ony vznikají z českého prostředí; valdštejnská konspirace je konspirace česká.“ Valdštejnovo odsouzení i ospravedlnění jest v jeho době. Spisovateli Valdštejn připomíná italských

tyranův a condottierův. Na konci „Doslovu“ autor zvláště se zmiňuje o vynikajícím působení Arnimově v osudě Valdštejnově, podává povahopis Arnimův, část povahopisu předního emigranta Jind. M. Thurna a skončuje obsažnou práci svou míněním, že Valdštejnské spiknutí jest částí českých dějin, jak v úvodě již naznačil. Emigrace doufala ve Valdštejna, Valdštejn padl, a emigrace dožila se velikého zklamání!

Kritickým pokusem svým vykonal spisovatel vynikající kus práce v otázce Valdštejnské, zralé již, aby byla konečně rozhodnuta. *Fr. J. Rypáček.*

Práce o přírodních poměrech Moravy v Rozpravách České Akademie zabývají se veskrze geologií a palaeontologií různých útvarů moravských. Asi od 10 let pracují o geologickém prozkoumání Moravy odborníci domácí, Pražští i Vídenští, uveřejňujíce své výzkumy nejvíce v publikacích Říšského ústavu geologického, pak Přírodozkumného spolku v Brně a Královské České společnosti nauk. První práci o Moravě do Rozprav České Akademie podal její člen prof. **Josef Klvaňa: O eruptivních horninách tešenitových a pikritových na severovýchodní Moravě** (ročník I. 1892., číslo 29.). Spisovatel jest v oboru petrografie hornin vyvřelých síla dávno osvědčená, přední z žáků genialního, záhy zesnulého Bořického. V dřívějších svých pojednáních*) zpracovav třetihorní vyvřelé horniny Moravské, obrátil se v letech 1890 a 1891 k výzkumu vulkanických hornin, jež prorážejí křídový útvar severovýchodní Moravy a jimž Hohenegger a Tschermak dali jména tešenit a pikrit. Horniny ty toliko na Moravě, nehledě k sousednímu Těšínsku, vyskytují se asi na 80 místech, a tektonické jejich poměry i petrografický ráz jsou přerozmanité, tak že dosud běžné summarní označení pro ně „tešenity a pikrity“ nevystihuje zplna skutečnosti, jsouc příliš všeobecné. Klvaňa právem varuje před ukvapeným generalisováním úsudků o hor-

*) O třetihorních sopečných horninách na Moravě a ve Slezsku vůbec a v Bánovsko-Bojkovicích zvlášť. Výroční zpráva čes. gymn. v Uh. Hradišti 1885. — Petrografický příspěvek k poznání vyvřelých hornin na Moravě a ve Slezsku. Výroční zpráva česk. gymn. v Uh. Hradišti 1889. — Das südostmährische Eruptivgebiet. Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn 1891.

ninách těch na základě dosavadních neúplných výzkumů. Nutno nejen v laboratoři petrograficky je zkoumati, nýbrž i v případě jejich sled, uložení, vztahy vzájemné a k okolním usazeninám studovati. Této práce podjal se spisovatel a podal o svých výsledcích Akademii předběžnou zprávu pod titulem svrchu uvedeným. O geologickém stáří sopečných hornin severovýchodní Moravy nevyslovuje se tuto ještě určitě, pronášeje s reservou a nikoli všeobecně mínění, které loni v tomto časopise*) na základě dalšího bádání určitě pronesl: že horniny ty vyvěraly na rozhraní doby, ve které se ukládaly Veřovské břidlice, a doby, kdy tvořily se Godulské pískovce Radhoště, Lysé hory a t. d., tedy na rozhraní období neokomského a gaultského. Dle rázu petrografického dělí je Klvaňa na 5 typů: čedičový, jemnozrnný, hlavně kolem Moravské Ostravy rozšířený; pikritický, drobnozrnný, nejčastější; porfyricky pikritický, hrubozrnný, vzácnější, zajímavý pěknými pseudomorfosami po olivinu. Tyto 3 typy vyznačují se temnou barvou a hojným olivinem. Horniny světlé, bez olivinu, jsou buď diabasovité (resp. dioritové), drobnozrnné, neb tešinitové, hrubozrnné, pestré. Ovšem jest tu i hojně přechodů.

Ve druhé části práce popisuje autor mikroskopicky dle typů právě uvedených některé nejvýznačnější horniny vyvřelé zkoumaného území. Lze očekávati, že vlastní, podrobná práce bude dokonalou monografií zajímavé oné partie domácí geologie a že ve mnohém platně přispěje k poznání poměrů v dobách těch pradávných, kdy pozvolna se vytvářela nynější podoba Moravy. Bližší poučení o sopečné kdys krajině Lašské najde čtenář v citovaném již článku v lonském ročníku tohoto časopisu, kde prof. Klvaňa slohem poutavým a každému srozumitelným vyličuje nynější její složení i velké převraty, jež na její půdě se dály před tisíci a tisíci let.

Ve II. ročníku Rozprav otištěna jest obšírnější monografie **Vlad. Jos. Procházky „Miocaen Židlochovický na Moravě a jeho zvířena“** (č. 24). Vrch Výhon nad Židlochovicemi s okolními pahorky je skupina daleko viditelná, od okolní krajiny ostře se odlišující, horopisně i geologicky značně samostatná. Miocaenní

*) Na severovýchodní Moravě. Volné kapitoly z potulek geologických a petrografických. Časopis Matice Moravské 1895, str. 133.

vrstvy tamější zkoumal Ant. Rzehak a po příkladě Suessově vyhlásil tvrdé slíny a písky „Kohlbergu“ (tak na generalní mapě; českého jména ten kopec nemá?) za tak řečený šlír, souvrství náležející k prvému stupni středomořskému, a též na geologické mapě okolí Brněnského, vydané společně s Alex. Makovským, naznačuje šlír jako široký pás v oblouku kolem Výhona od „Kohlbergu“ až nad Nosislav. Procházka, důkladně prostudovav miocaenní naleziště kolem Brna, Boskovic, Tišnova, Králic a Jaroměřic*) a nikde neshledav vrstev šlírových, pochyboval o spolehlivosti udání Rzehakových. Aby je zrevidoval, prozkoumal podrobně zvířenu vrstev Výhonských i sousedních a skutečně došel toho výsledku, že v Židlochovské krajině neexistuje první mediterranní stupeň. Veškery usazeniny skupiny Výhonské náležejí toliko vrstvám druhého středomořského stupně, které ovšem jsou vyvinuty v různých faciích: jakožto slíny, písky a lithothamniový vápenec, ale v celku přece se vespolek srovnávají. Rozdíly ve složení a zvířeně lze si vysvětliti znenáhlým stoupáním dna a jinými fysikalními poměry tehdejšího moře. Autor dokazuje stejnorodost všech vrstev na základě seznamů zvířen jednotlivých lokalit. Pak uvádí celkový seznam 317 fossilií nalezených, srovnávaje miocaen Židlochovský s typickými nalezišti Rakouskými. Konečně popisuje 30 druhů pro vědu vůbec nových, nejvíce foraminifer, ostrakodů a otolithů (ušních kaménků rybích). Důkladnou touto prací lze pokládati domněnku o šlírovém stáří vrstev kolem Výhona ležících za vyvrácenu; vůbec na celé západní Moravě není žádných usazenin prvního středomořského stupně. — Pochvalně dlužno ještě vytknouti, že v připojeném německém résumé čteme Blučina, Nosislav, Tišnov, Jaroměřice, Lažánky a ne zkomoleniny Lautschitz a t. d.

V témže ročníku uveřejnil Procházka ještě dvě práce palaeontologické, částečně i Moravské fauny miocaenní se týkající. Jsou to: **O zkamenělých Creusiích z miocaenu Moravského, Dolnorakouského, Štýrského a Chorvatského** (č. 1) a **Příspěvek ku poznání zkamenělých korálů z miocaenních usazenin pánve Vídeňské** (č. 7). V první pojednává o zajímavém rodu korýšů

*) Řada větších i menších jeho prací o západomoravském miocaenu vyšla v Rozpravách a Věstníku Královské České společnosti nauk.

svijonohých, který žil v dutinách trsů korálových a býval pokládán za třetihorní rudioty; popisuje 5 nových druhů, z nichž nalezeny 2 (Creusia Sturi a Cr. moravica) na Moravě u Lomnice, Drnovic, Mikulova a j. Ve druhé práci doplňuje výzkumy A. E. Reussa o korálech miocaenu rakouského a nově popisuje 9 druhů, uváděje pro některé nové i starší též naleziště moravská, hlavně v krajině za Tišnovem a západně od Boskovic, pak u Jaroměřic. Ke všem třem pracím připojeny jsou tabulky s krásnými, pečlivými nákresy nově popsaných druhů.

V ročníku III. (č. 12) Moravskému diluviu, a to právě nejzajímavějšímu jeho nalezišti, věnováno pojednání ředitele **K. J. Mašky: Výzkumy na tábořišti lovců mamutích v Předmostí r. 1893.** Spisovatel zabývá se již od r. 1892 výzkumem diluvia Předmostského, které bohatstvím nálezů i jejich zajímavostí předčí veškerá naleziště střední Evropy a světoznámým se stalo sporem Maškovým s dánským proslulým učencem Jap. Steenstrupem. Proti tvrzení Mašky a Vankla, kteří vyhlásili Předmostí za bývalé tábořiště lovců a člověka tamního, tedy za současného s mamutem, Steenstrup r. 1889 vyslovil domněnku, že člověk Předmostecký žil mnohem později než mamuti a že jen klů a kostí z mrtvol jejich užíval, asi jako dnes obyvatelé Sibiře. K domněnce té přistoupil Vankl, z cizích učenců hlavně Virchow. Maška hájil svého názoru na anthropologickém sjezdě ve Vídni 1889 i jinde, r. 1893 pak o prázdninách počal rozsáhlejší a systematický výzkum naleziště, jehož výsledky tuto stručně podává.

V Chromečkově hliníku v Předmostí jsou uloženy ve žlutnicích (löss) dvě kulturní vrstvy. Svrchní jest slabá, se zbytky zvířecími a nástroji nehojnými, špatně zachovanými. Mnohem důležitější je spodní vrsta kulturní, mocná 2—3, místy i 7 dm. V ní nalezeno ohromné množství klů a kostí mamutích, zbytků jiných zvířat i stop lidské práce. Vrstva ta není stejnorodá; autor rozeznává v ní: 1. ohniska, u nichž se asi lovci ohřívali; jsou to jamky vyplněné popelem a spálenými kůstkami, bez zachovalých kostí a výrobků, jež jsou za to hojné v sousedství každého ohniska; 2. větší páleniska, kde si člověk asi pekl potravu a robil kamenné i kostěné nástroje; tam učiněny nejpěknější a nejvzácnější nálezy; 3. spousty nejrůznějších kostí bez ladu a skladu naházené, pravé to hromady

odpadkové; 4. místa úplně prázdná, kde snad člověk odpočíval v nějakých primitivních stanech.

Zvířena kulturních vrstev ukazuje, že krajina Předmostská byla tehdy stepí nebo tundrou bezlesou. Nalezenyť tu kromě převládajícího mamuta zbytky charakteristických zvířat tundrových a arktických: soba, rosomáka, zajíce běláka, tura pižmového, polarní lišky a j. Autor pak dokazuje bezlesý ráz tehdejší krajiny i velkým množstvím opálených kostí; nedostatkem dříví byl asi diluvialní člověk nucen páliti tukem z kostí Z nálezů r. 1893 učiněných zmiňuje se spisovatel blíže o nálezu 13 mamutích klů, 4 mamutích lebek, úplné téměř kostry rosomáka a 3 koster lumíka Myodes torquatus, nového pro Předmostí; dále našlo se několik seker upomínajících poněkud na typ solutréeský, lžicovitý nástroj z mamutí kosti a j.

Nálezy popsané poskytly nových dokladů mínění spisovatelovu, že člověk žil v Předmostí současně s mamutem. Výzkumy pak roku následujícího potvrdily mínění Maškovo ještě důrazněji, zvláště hromadným objevem lidských koster pod dolní vrstvou kulturní,*) takže dnes je lze pokládati za dokázáno.

Ve IV. ročníku Rozprav (1895) je práce musejního assistenta **F. Smyčky: Trilobiti Čelechovského devonu na Moravě.** Vápence Čelechovské od Kaple (dosud naleziště to i v českých spisech označováno obyčejně německým jménem „Rittberg"), bohatstvím zkamenělin v chudém jimi celkem devonu moravském vynikajíce, obrátily na se pozornost mnohých geologů; ale známost jejich zvířeny zůstala kusá. Autor, získav odtud hojný a pěkný material, pustil se do podrobného výzkumu Čelechovského naleziště. V práci Akademii předložené stvrzuje a doplňuje zprávy E. Tietzea o uložení a sledu tamních vrstev; podává pak seznam zkamenělin, na jehož základě srovnává devon Čelechovský s vrstvami od Iberga na Harcu a od Ober-Kunzendorfa v Prusku a řadí jej tedy ku spodnímu oddílu svrchního devonu. Dále popisuje 5 trilobitů u Čelechovic nalezených, ze kterých 2, Proetus Čelechovicensis a P. moravicus, stanoví jakožto nové druhy. Spolu opravuje chybné popisy Zimmermannovy (uveřej-

---

*) Viz o tom Časopis vlasteneckého musejního spolku Olomouckého čís. 45, v únoru 1895.

něné r. 1891 ve Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn). — Moravský devon je dosud palaeontologicky téměř úplně neznám, a proto spisek Smyčkův jest vítaným příspěvkem k jeho poznání, tím více, že autor v práci pokračuje.

Fr. Slavík ml.

Julius Lippert, Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. I. Band: Die slavische Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen. 1896. Nákladem Tempského. Cena 8 zl.

I.

Knihu Lippertovu s povděkem a živým zájmem jsme uvítali, ježto v naší literatuře podobné práce není. Společenskými řády našich předků zabývali se a zabývají posud všichni naši čelnější historikové, ale o soustavné vylíčení jejich posud nikdo se nepokusil. Autora povzbuzovaly k tomu, jak sám praví, jednak studie sociálně historické všeobecného rázu, jednak podivuhodné výsledky domácího bádání, jež nám učinily přístupným veškeré prameny, týkající se starších dějin českých. Kniha Lippertova jest výhradně na základě pramenů sepsána, ač spisovatel všiml se také novější literatury. Proto také setkáváme se tu často s opačným míněním, než jaké dosud bylo běžným, autor klade názor svůj nad názor dosavadních, třebas prý i velmi oceněných autorit. Kde zanechávají prameny znatelnou mezeru, tam nechce prý lehkomyslnými hypothesami vyplňovati. Z těch příčin není mu také rukopis Kralodvorský a Zelenohorský pramenem. V té věci souhlasíme a hlavně na základě Gollových důkazů historických pošineme ochotně původ těchto památek do 19. století třebas důkazy filologické nedovedly názoru tomuto zjednati úplné platnosti. Něco však dlužno již zde vytknouti spisovateli: v předmluvě hypothesy zavrhuje, v práci samé však nejen se s nimi často setkáváme, nýbrž, což horší jest, dosavadní mínění ustálené a dosti dobře odůvodněné mnohdy nahrazuje domněnkami přímo ze vzduchu lapenými.

Upouštěje — a to se svého stanoviska sociologického zcela správně — od vylíčení doby předhistorické i předslovanské, spisovatel přechází ihned k určení národnostní hranice a obral si v té příčiné dosti spolehlivé měřítko, totiž rozdíl mezi původní dědinou kmenovou (slovanskou) a dědinou kolo-

nialní (německou), který ani během dlouhých věků se nesetřel. Dle tohoto vodítka dá se bezpečně ona pomezní čára nalézti, po kterou ve 13. stol. sahaly kmenové osady slovanské, a za kterou se začínal pomezní hvozd. Jen na jihu, kde bavorská dědina od české se valně nelišila, nelze onu hranici přesně vytknouti. Následuje podrobné určení této čáry, s pečlivým zřetelem na starší či mladší původ dědin. Hranici zemskou předkové naši od dávných dob kladli v ona místa pomezního hvozdu, kde se pramení řeky a potoky, k poříčí labskému patřící. Hvozd pomezní byl zároveň ochrannou hradbou proti vpádům nepřátelským.

Co se rozdělení země na župy týče, L. shoduje se úplně s míněním Tomkovým, že stará župa zachovala se v církevním rozdělení na děkanství, takže děkanství se bezpochyby krylo se starou župou, a že župa byla pravidelně sídlem jednoho kmene, ale v tom odchyluje se ode všech našich badatelů, že neuznává vývoj kmene, jakožto svazku rodového, z jednotné staré rodiny. Nevíme, jaké odpovědi se v této příčině Lippertovi dostane, ale pokládáme za jediné správný názor Tomkův a Jirečkův, kteří se zase opírají o Palackého a Šafaříka, že totiž kmeny české měly jednotný původ rodový, jak tomu nasvědčují četná osadní jména patronymická. S velikou důkladností jest pak provedeno rozdělení Čech na župy s podrobným vypsáním sídel jejich, a ačkoliv jest to obor již značně prozkoumaný, jmenovitě v Tomkových Dějinách zřízení zemského, přece jest velmi zajímavo probírati se tím starým zeměpisem Čech; mapka na konci knihy připojená práci tu značně čtenáři usnadňuje.

Přecházeje k vývoji obchodních drah, kterými Čechové záhy vešli ve styky se světem ostatním, L. právem podotýká, že nemožno jest, aby byli Slované zachovali neporušené staré rodové řády, o kterých snil Kosmas a které se podnes v jakémsi ideálním světle vyličují; zbraň a nářadí kovové zajisté ode dávna do Čech byly z ciziny dováženy, též sůl, kdežto z Čech vyvážely se kožešiny, zvláště bobří, koně, otroci, vosk a jiné. Hlavním tržištěm pro Čechy byl blízký Pasov, kamž vedla již za starých časů známá „zlatá stezka“; odtud má původ svůj rozkvět města Prachatic; Řezno spojeno bylo obchodně s Domažlicemi a Plzní, z Prahy se vedl obchod na Teplou a Cheb do Pomohaní, z Plavna do Erfurtu a Dobrosoli (Halle), odkudž byla sůl při-

vážena, také Ústí n. L. a Litoměřice byly starými obchodními tržisky. Na východ nejdůležitější cesta vedla z Jaroměře Náchodem do Vratislavi a do Krakova (polská brána). Styky s Polskem povznesla se Libice, staré sídlo bohatých a mocných Slavníkovců. Západní Morava měla dvě hlavní obchodní cesty: Znojemsko-jihlavskou a Brněnsko-svitavskou, kteráž šla dále do Čech podél Loučné na vesničku Trstenici (nyn. Třenici), odtud na hrad Vratislav, Pardubice, Český Brod do Prahy. Obchod po této dráze byl snad ze všech nejživější, jím vysvětluje se neobyčejný vzrůst a rozkvět měst Litomyšle, Svitav a Poličky. Hlavní vodní drahou bylo Labe. Cla ze zboží dováženého i vyváženého byla hojným pramenem zemských důchodů. Kupci ze sousedství přicházející byli Němci, Rusové, Poláci i Arabové; židé byli od nepaměti v zemi usedlí

Pod záhlavím „tržné“ (Marktzölle) vyličuje spisovatel, jak podhradí župních hradů proměnila se v trhové osady. Tu opět setkáváme se s míněním, jež odporuje názorům dosud pronášeným. Kdežto čeští dějepisci mají za to, že před zavedením tržního práva německého v Čechách byla úplná svoboda trhová, L. tvrdí, a již z Kosmy dovozuje, že ode dávna byly osady tržním právem obdařené (villae forenses) na rozdíl od obyčejných dědin (villae). Pak uvádí zejména nejstarší místa trhová v Čechách. V Praze bylo cizí zboží pod nepřetržitou ochranou, kdežto domácímu zboží vyhrazen byl pouze den v týdnu. Trhy konaly se na Týnském dvoře (nyn. Staroměstském náměstí). Za pohanských dob děly se trhy v největší svátky, křesťanství obyčej ten pro mnohé zlořády s ním spojené zrušilo, ovšem ne bez odporu; jest s dostatek známo, jaké překážky bylo tu sv. Vojtěchu překonati. Se vzrůstem obchodu v Čechách počaly se zakládati první německé osady; v Praze usazeni Němci pod zvláštní ochranou knížecí za krále Vratislava na Poříčí a osada ta vzrůstala neobyčejně přibírajíc nové a nové příslušníky z Německa.

O zřízení společenském u starých Čechů mínění Lippertovo patrně se liší od posavadního, jak již nahoře zmíněno. Dle něho čistě rodové zřízení s nedílným majetkem dalo se jen tam zachovati, kde jednotlivé rody výživou byly úplně na sebe odkázány a dědiny jejich lesem a jinými překážkami od sebe odděleny. Na tomto stupni prý Čechové dávno již nebyli,

když do nové vlasti se přistěhovali. Živé styky obchodní a jiné setřely s osad bývalý jich ráz rodinný, sousední rodové vstoupily ve svazek na způsob řeckých fratrií, několik fratrií pak učinilo mezi sebou spolek na vzájemnou obranu, z čehož vznikl kmen, jihoslov. plémě, jehož okresem stala se župa. Z toho by vysvítalo, že ani všichni členové jednoho rodu nebyli by odvozovali původ svůj od společného praotce, a ještě více cizorodých prvků vykazoval by kmen, jenž by se tak podobal řecké fyle, nebo římské tribui. Veliké nebezpečí vnější spojovalo kmeny vedením vojvody ke svazkům ještě vyšším; z nich povstával stát. Hned na první pohled pozná každý, jak příčí se tyto vývody dosavadním názorům o starém zřízení slovanském vůbec a českém zvláště. Z příčin na snadě ležících nelze nám tuto do podrobností se pouštěti, ale doufáme, že sporná otázka ta nezůstane dlouho nevyřízenou.

První počátky státních útvavů L. shledává u kmenů jihozápadních a to v župě Bozeňské a Plzeňské, odkudž šířila se kolonisace na západ do pomezního hvozdu, podobně u Lučanů na z., u Čechů prostřed země, na severu u Liutoměriců, Lemuzův a Dačanů; na východě pak záhy povstalo mocné sdružení kmenův, jehož střediskem byl hrad Libice, ovládající živé obchodní styky s Polskem. K vysvětlení tohoto vývoje velmi mnoho přispívá pověst o Krokovi, jeho dcerách a o Přemyslovi, tak jak nám ji Kosmas zanechal. L. vidí v pověsti té zbytky starého pohanského obyčeje u Slovanů, pojímati manželky únosem; výklad ten pravdě nepodobný — vždyť Libuše sama pro Přemysla poslala — musil by ovšem lépe býti doložen. Ale tolik dlužno přiznati spisovateli, že sňatek Libušin s Přemyslem byl prvním krokem ku spojení kmene Českého s kmeny severními — Liutoměrici, Lemuzi a Dačany. Střediskem jich stalo se město nově založené — Praha. Bezděky se nám tu připomíná pověst o založení Říma a splynutí kmene latinského se sabinským, ve kterémž rovněž tkví zárodek potomního panství římského. Jméno Prahy odvozuje L. od četných prahů říčních v blízkém okolí města; právem-li či neprávem tak činí, nesnadno jest pověděti. Druhá pověst Kosmova vypravuje o boji Čechů s Lučany a o podrobení těchto za knížete Neklana.

Již z toho, co dosud naznačeno, vysvítá, jak dalece L. odchýlil se ve vylíčení nejstaršího zřízení českého od ostatních

badatelů, zvláště Tomka a Palackého: tito kladou původ jednotného státu českého do dob pradávných a jsoucnost několika vojvod vedle sebe přičítají za vinu dočasné politické desorganisaci, L. dovozuje ze zbytků domácí pověsti, že panství kmene českého nad ostatními povstalo mnohem později, a hledí doložiti tvrzení své také ze souvěkých pramenů zahraničných, Konstantina Porfyrogeneta, Mauritia, Prokopia, Vidukinda a j. I jest nám přiznati, že důvody jeho namnoze velmi přesvědčivě působí: třeba uvážiti, že jmenovaní badatelé pronesli mínění své na základě rukopisu Zelenohorského, jehož skladatel použil pověstí v Kosmovi zachovaných a vložil do oné básně mylný názor o pradávné celistvosti knížectví Českého. Konečným důkazem o nepravosti rukopisu musil by ovšem i tento názor padnouti.

Mnohem nekritičtěji, ano zcela libovolně vede si L., pojednávaje o přistěhování Čechů do nynějších vlastí jejich. Důvody Palackého, který po bedlivém uvážení všech okolností klade událost tu do 5. stol., prohlašuje za planou hypothesu a nahrazuje je domněnkou, která se mnohem více příčí veškerým našim vědomostem historickým o této věci. Neboť třebas bychom všechny ostatní důkazy Palackého jako nedostatečné vymýtili, jedno svědectví pro jeho tvrzení dosud nepozbylo platnosti: jest to zpráva Prokopia Caesarienského k r. 496, že Herulové, tištěni od Langobardů, z nynějších Rakous na sever se obrátili, na cestě se Slovany se setkali a od nich volného průchodu dosáhli. Lippert obchází toto svědectví tvrdě, že zde může býti řeč pouze o Slovanech v středním nebo dolním Polabí; nepovážil tu dobře, že hlavní překážkou národu na sever se stěhujícímu může býti míněna jenom země česká, se všech stran horstvem obklopená, a nikoli rozsáhlé roviny severoněmecké, kterými při nečetné tehdy lidnatosti bojovný kmen Herulů snadno si mohl raziti průchod bez nějakého zvláštního dovolení. Jest tedy nade vši pochybnost postaveno, že Prokopius mínil Slovany v Čechách bydlevší a že osazení Čech a sousedních zemí od Slovanů stalo se zajisté již v 5. století. A rovněž tak vratkým jest druhý důkaz. Na základě okolností, že v češtině zachovaly se jen pranepatrné zbytky keltického a germanského pojmenování řek, hor a jiných předmětů zeměpisných, hledí dovoditi Lippert, že Čechové nepřistěhovali se bezprostředně po Markomanech a Kvadech do země, jinak že by byli více germanských jmen

místních zachovali. Vždyť jest přece známo, že Slované, kamkoli přišli, bezvýminečně vyhladili všechny jazykové stopy svých předchůdců a vtiskli osazeným krajům ráz ryze slovanský; jasně nám doličuje Konst. Jireček ve svých Dějinách bulharských, jak Slované, kamkoli přišli, ihned zavedli nová místní jména; ano i v Řecku podobně si vedli a neušetřili ani starobylých památných jmen, jako Olymp, Helikon, Marathon a j. Není tedy příčiny k domněnce, že by byli Čechové, vyhladivše bezpochyby poslední zbytky germanského obyvatelstva v zemi, dosavadní místní názvy převzali po svých předchůdcích.

Jaké jest tedy positivní mínění Lippertovo o této věci? Pomíjeje neklamné svědectví spolehlivého Prokopia, obrací se dychtivě k jinému pramenu, na jehož nespolehlivost již Palacký poukázal. Fredegar, mnich franský ze 7. stol., jenž nám zachoval zprávu o válce krále Dagoberta se Samem, mluví o bližším styku Avarů se Slovany a z toho vyvozuje L. jako nutný důsledek, že Čechové podobně jako Slované korutanští pod ochranou avarskou teprve v 6. stol. na západ se přistěhovali. Potvrzuje prý to zvláště zpráva téhož kronisty, že Avarové v létě po svých plenech těkali, na zimu pak ku Slovanům se odebírali a s jejich ženami i dcerami obcovali, z toho pak prý povstalo celé pokolení míšenců slovansko-avarských. Již Palacký odbyl tyto báje a smyšlenky, „poněvadž i historii, i přírodě i samy sobě odporují“. A sám Lippert cení Fredegara po zásluze, pravě, že „sbíral staré báje a pověsti bez ceny a výběru“. Považme krom toho, že Francouzi ani za naší doby železnic a telegrafů nemají o nás řádných vědomostí, jakž mohl je míti Fredegar, který to, co věděl, doslechl jen od kupců s Čechy obchod vedoucích. Litujeme, že badatel našich dob dal se strhnouti až k subjektivní nepravdivosti, k tomu ještě přibarvené národní strannickostí a předpojatostí.

Pravdě podobnější jest tvrzení, že po smrti Samově hned zase Slované, nejen korutanští, nýbrž i čeští, upadli ve starý stav rodového zřízení bez nějaké vyšší organisace. Dá se tak souditi z analogie jiných Slovanů, kteří jen rukou cizí (také Samo byl cizinec) nebo pod nátlakem velkého vnějšího nebezpečí srazili se v tužší jednotu. To dosvědčují také války Čechů s Karlem Velikým, vedené s neobyčejným zdarem. Prvním velikým sběratelem státu českého, ovšem na Moravě, byl kníže

Mojmír a dílo jeho dovršil Rostislav, rozšířiv křesťanství mezi lidem svým pomocí slovanských věrozvěstů Konstantina a Metoda. Zdali a v jaké míře křesťanské učení zaváděno bylo v Čechách a na Moravě od Němců již před tím, jak Lippert hledí na úkor zásluhy jmenovaných apoštolů dovoditi, zdá se nám otázkou významu zcela podřízeného. Rostislavovi působení Němců nestačilo nebo snad i škodlivým se jevilo, proto se postaral o spásu svého národa jinde.

Do téže doby klade L. vývoj vyšší státní moci v Čechách. Vojvodové západní, zvláště kmene luckého, kteří r. 845 přijali v Řezně křest, byli od knížete českého kmene (Hostivíta?) násilně podrobeni a sjednocením obojího území položen základ k mocnému českému státu. Četné výpravy krále Ludvíka Němce na vývoji tom málo změnily; za Svatopluka svazek mezi Čechy a Moravany ještě více se utužil, ano po smrti Ludvíka Němce přešel v poměr podřízenosti Čechů pod vrchní mocí moravskou.

Ve stati nadepsané „Pověst o Bořivojovi“ dočítáme se opět překvapujících zpráv. Spisovatel sice nepopírá, že slovanská liturgie ode dávna v Čechách byla zavedena, jakž o tom svědčí ctění sv. Klimenta a dosud zachovaná stará píseň „Gospodi pomiluj ny“, ale nechce připustiti, že by Metod kdy byl do Čech přišel, a že by kostel Klimentský na Levém Hrádku byl vůbec prvním křesťanským chrámem v zemi; vždyť prý se nedá ani mysleti, že by vojvodové, davší se r. 845 pokřtíti, nebyli nějakého chrámu založili; dále dovozuje, že slovanská liturgie do Čech rozšířena teprve postupem času od kněží moravských. Zkrátka: není dokladu, že by Čechy byly v 9. stol. patřily k arcidiecesi moravsko-panonské, spíše pravdě se podobá, že zůstaly pod církevní správou biskupů Řezenských! Bořivoj nebyl knížetem českým, ba ani vojvodou pražským, nýbrž dle latinské legendy z konce 12. stol. (!) pouze hrabětem na hradě Tetíně. Zpráva Kosmova o pokřtění jeho od Metoda pak teprve na pravdě se nezakládá, ježto událost tu Kosmas klade teprv k r. 894, kdy byl Metod dávno již mrtev. Z toho vyvozuje L., že Kosmas čerpal z nespolehlivých pramenů, a že prvním vojvodou pražským, jenž křest přijal, nebyl Bořivoj, nýbrž Spytihněv, který zcela nezávisle od Bořivoje, jehož synem dle toho ani nebyl, svrhnuv vrchní panství moravské, teprve r. 895 dal se s lidem svým pokřtíti od biskupa Řezenského. Jaké pletivo

smělých domyslův, a to vše pouze na základě jediného mylného data Kosmova, které již Palacký spůsobem přirozeným hleděl vysvětliti, dokládaje: „nelze pochybovati, že i Metod sám osobně přišel do Čech, aby radou a pomocí přispěl při vštěpování tak šťastně pučící se nové víry. Či sluší-li snad mysliti, že by muž ten ducha apoštolského, ztrávivší tak říkaje celý život svůj na cestách pro šíření křesťanství předsevzatých, byl se ostýchal jen krátké a bezpečné jízdy z Moravy do Čech?“ A nám netřeba, než opakovati výrok Kalouskův, pronesený v jiné záležitosti*): (O pokřtění Bořivojově) „mohl Kosmas lépe věděti, nežli my nyní bez něho bychom věděli; pročež výrok jeho o tom má větší váhu, než jakákoli novověká domněnka, tomu na odpor pronesená“. A L. sám nepřisuzuje spolku knížat českých s Němci velkého významu, ježto po vyvrácení říše moravské od Maďarů hleděli zbaviti se jha toho přátelskými svazky se Slovany polabskými, a teprve vpádem krále Jindřicha I. ku Praze donucen byl kníže Václav k odvádění poplatku.

Veliký pokrok v organisaci státní stal se za Boleslava I., který pokořil novou vzpouru kmene luckého a všude v západních Čechách dosadil knížecí úředníky—župany; tak stal se kníže pražský bezprostředním pánem v celé polovici Čech, a tato moc nikterak se neztenčila obnovením poplatku králi Otovi německému. Při tom ovšem zůstane pouhou domněnkou tvrzení Lippertovo, že této vnitřní mohutnosti Boleslav dosáhl krutým krve proléváním, odkudž prý mu v české tradici dán název Ukrutného. Ale vším právem klade L. Boleslavovi za největší zásluhu, že utvořil jednotnou organisaci svého národa, kterouž Čechové podstatně se lišili od svých soukmenovců Polabských a kterouž si také uhájili své samostatnosti.**) Jediný, za to však tím mocnější soupeř knížete pražského zbyl v zemi, vévoda libický, jehož panství se prostíralo východními dvěma pětinami Čech. O původu tohoto vévodství soudí Tomek, že povstalo odpadnutím od knížectví pražského někdy za knížete

---

*) V Č. Časopisu Hist. 1896, seš. 1, str. 48 (proti Bretholzovi).

**) V poznámce dotýká se L. otázky moravské a tvrdí v souhlase s Bretholzem, že od Boleslava I. Moravy po bitvě Augšpurské (955) dobyto nebylo. Nemohouce se zde pouštěti do podrobného rozboru jejího, poukazujeme na kratičký posudek Kalouskův v Č. Časop. Histor. 1896, seš. 1 str. 47 kde některá (ale ne všechna!) tvrzení Bretholzova jsou vyvrácena.

Václava; důsledně dle své theorie o vývoji státu českého L. hájí mínění o processu opačném: vévodství libické bylo posledním zbytkem dávné kmenové organisace v Čechách, a nám nelze, než uznati plnou oprávněnost tohoto tvrzení. Nicméně veliká převaha Prahy, dávného to střediska obchodního a od založení biskupství (973) též sídla veškerého duševního života v Čechách, ukázala se již za Boleslava II., vedle ní nemohlo již dlouho potrvati druhé samostatné vévodství. Boleslav II. učinil násilným spůsobem konec panství Slavníkovcův a spojil tak (996) poprvé celé Čechy v jediné panství. Dobyté kraje dal kníže v úděl svým třem synům Boleslavovi, Jaromírovi a Oldřichovi.

Jednotě státní, sotva založené, hrozilo dvojí nebezpečí: stálé spory Přemyslovců o trůn spojené s úsilím údělných knížat o nabytí samostatnosti, a druhé, snaha správců župních (hrabat) podržeti moc svou dědičně a rozšířiti ji na úkor moci knížecí. Obému mínil zabrániti Břetislav I. svým zákonem o posloupnosti dle stáří a zároveň nařízením, že úděly měly se vykazovati pro příště jen na Moravě. Přes to však docházelo k častým vzpourám a krutým bojům, které vrcholí v hrůzném povraždění Vršovců za knížete Svatopluka (1108), a župní správcové, třebas nedosáhli dědičnosti svého úřadu, užívali ho nicméně k velkému obohacení. Z toho vyvinula se nová mocná šlechta úřednická.

Až sem sahají vývody spisovatelovy o vnější organisaci říše české v povšechném přehledu, a nelze upříti, že práce provedena jest s velkou svědomitostí a láskou k věci, a že o celkovém vývoji státu českého zaujato zde správné stanovisko. Druhá část knihy věnována jest vnitřní organisaci a o této hodláme příště pojednati. (Příště ostatek.)

R. Dvořák

Národopisný sborník okresu Hořického. Vydán péčí redakčního komitétu národopisného odboru v Hořicích. 1895. Nákladem redakčního komitétu. Stran 423.

Národopisný odbor okresu Hořického považuje neprávem sborník svůj za dílo „skrovné“. Málo jest knih tohoto druhu v naší literatuře, jež by byly tak pečlivě vypraveny a v celku tak bedlivě redigovány. Rádi pročítali jsme objemnou tu knihu,

jež nejen výběrem látky a bohatstvím zpráv, nýbrž i vhodnými obrázky jest ke cti národopisnému odboru Hořickému.

První kapitoly týkají se zeměpisných poměrův okresu Hořického a úplného místopisu (Adolf Řehák). Potom následují: geologický náčrtek okresu a soupis nerostů (Č. Šandera); klimatické poměry, zvířena a květena (V. Petr); měření a popis školních dětí celého okresu (V. Pazourek); měření a popis lidu dorostlého (Fr. Vondráček); mluva lidová, stať se slovníčkem (Jos. Pazourek); názory lidu okr. H. o zvířatech a rostlinách (Fr. Novotný); kroje, pověsti, pověry, zvyky a obyčeje, kolonisace, stať o pečetích (Fr. Pokorný); přísloví a pořekadla (Boh. Jahelka); jména tratí, přezdívky, říkadla a lidová podání (Petr Vostatek); dějiny vikariátu Hořického, náboženské zvyky (B. Hakl); potrava starých předků (Věnc. Lužická s A. Vávrovou); kalendář pranostyk, popis statku, včelařství, rybářství a práce hospodářské (Jan Freiberk); vynikající osobnosti okr. Hořického (Ant. Rudl); sídla a stavby s pěknými půdorysy a obrazy (V. Weinzettl); polní hospodářství (J. Krubner): ovocnictví (K. Tlamich); průmysl a obchod (J. Černý); přehled spolků hořických a venkovských (V. Pazourek); ochotnické divadlo (V. Crha); obecné a měštanské školství (Al. Valenta); školství průmyslové, starobylé kříže kamenné (Vil. Dokoupil); ze života starého učitele (J. Horák); památky výtvarného umění zvl. sochařského (V. Krch); národní ornament s četnými ukázkami komposice dle motivů výšivek (A. Porges); písně a taneční popěvky (A. Rublič); služné kantorů jako ředitelů kůrův a varhan (Č. Pilař); housle „tenorovky“, vynález českého učitele na Hořicku (A. Rublič); ze vzpomínek českého muzikanta (J. Bouz); národní tance (P. J. M. Hynek).

Pěknou mapku okresu Hořického nakreslil Ad. Řehák. Podáváme úmyslně obsah zajímavého sborníku tohoto, aby spolupracovníkům „Vlastivědy moravské“ byl vzorem. Tím ovšem nemíníme tvrditi, že by sborník okresu Hořického vyčerpával úplně látku místopisnou a národopisnou; chybí ještě dosti mnoho. Také není obsah dle vnitřní souvislosti a příbuznosti vždy pečlivě seřaděn. Ale vše pracováno jest s láskou a slušným porozuměním. — Hořičtí mají pěknou památku na národopisnou výstavu Pražskou. *R.*

Die Geschichtsliteratur von Maehren und Oesterreich-Schlesien des Jahres 1894. Bearbeitet von Moric Grolig. Zvláštní otisk z Jastrowových „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft“ v Berlíně. Ročník XVII. Stran 14.

Co jsme o lonské zprávě Groligově pravili, platí také letos. Dodáváme jen, že práce velmi získala souvislejším vypravováním v textu. Grolig podává u význačnějších spisů jednou neb i více větami obsah a tím budí zájem o moravských vědeckých pracích i v Německu. — Za zvláštní zásluhu mu klademe, že bez obalu se vyslovuje o jakosti většiny prací D'Elvertových.

Píše asi v tomto smyslu: „D'Elvertova kniha (Weitere Beiträge zur oester. Rechtsgeschichte) psána jest v dávno známém a obvyklém jeho způsobu, který Dr. Gunt. Schultheis případně (AZg. B. Nr. 55 (1895) takto karakterisoval: „Netřeba přihlížeti ke kompilaci D'Elvertově, která sice uvádí mnohé cenné zprávy, avšak na kritické zpracování žádných nároků nečiní, a při naprostém nedostatku věcného uspořádání znechucuje badateli čtení a hledání. Práce jest ve příčině vědecké a spisovatelské odstrašujícím příkladem dilettantismu — zaměstnání pro zábavu, které se nestará o otázky nerozřešené, poněvadž převyšují jeho duševní schopnosti.“ Konečně se tedy i Němec odvážil pověděti o D'Elvertovi pravdu. Velmi pilný diletant, to jest pravé slovo.

V Předmluvě k tomuto ročníku XVII. Jastrow oznamuje, že dalších ročníku již redigovati nebude. *R*

Český Časopis Historický. Vydávají dr. J. Goll a dr. A. Rezek. Ročník I. V Praze 1895. Stran 426. Cena 3 zl. 60 kr.

Český Časopis Historický skončil první ročník dle svého programmu, že bude uveřejňovati samostatné a původní práce ze všech oborů bádání dějezpytného i dějepisného, vedle prací z dějin politických také práce z dějin práva, církve, literatury, umění atd., že bude přihlížeti zvláště k dějinám Čech, Moravy a Slezska a že bude podávati stálé zprávy o literatuře historické. Redakce, jsouc v rukou nejschopnějších, věrně a důsledně řídí se programmem. Ročník první o šesti sešitech ukazuje, že Č. Č. H. bylo potřebí a že dobrých pracovníků jest dosti. Dějiny zvláště českých našich zemí tu mají několik cenných a nových

příspěvků. Dr. J. Goll upozorňuje na zapomenutou cestu arcibiskupa Arnošta z Pardubic na Litvu za vlády Karlovy, pokus, který se potkal s nezdarem jako záměr krále Přemysla II., o němž v Č. M. M. Goll dříve pojednal. Dr. A. Rezek v příspěvcích k dějinám české emigrace za století XVIII. shrnuje spisy různých spisovatelův o emigraci, čině rozdíl o emigraci XVII. a XVIII. století, a zabývá se hlavně emigrantskou a agitatorskou činností Jana Liberdy z Těšína, jenž umřel r. 1742. Josef Šusta, líče život proslulého Záviše z Falkenštejna, nepíše apologie tohoto Vítkovce, leč kriticky přehlíží zprávy o životě jeho a probírá se zvláště některými nově objevenými prameny, které se týkají osudů Závišových. Spisovatel zevrubněji a přesněji vypisuje poměr Vítkovců ke králi Přemyslovi II., poměr Závišův ke králové Kunhutě a pád velmožův. Dr. Jos. Kalousek úvahou Kontroversy souvislé se založením biskupství Pražského odpírá W. Kętrzyńskému (jenž dokazuje, že tvůrcem veliké říše Polské byl kníže Měčislav I. a nikoli syn jeho Boleslav Chrabrý, že Čechové za II. polovice X. věku nevládli ani Malým Polskem ani Slezskem, ba ani Moravou, a že tu vládl Měčislav) a praví, že, co Kętrzyński nového chtěl dokázati, jest nedokázáno, aniž toho lze dokázati. Pak obrací se proti Albertovi Hauckovi, jenž ve svých německých církevních dějinách nesprávně, ano nesvědomitě a tendenčně dotýká se založení biskupství Pražského a světců českých sv. Václava a sv. Vojtěcha. Sešit třetí hlavními články uctívá památku Pavla Josefa Šafaříka. Jar. Vlček podává stručný a přehledný obraz slavného badatele, dr. Lubor Niederle podává výklad vývoje a rozbor i ocenění Slovanských Starožitností, dr. Jiří Polívka probírá se Šafaříkovými dějinami písemnictví slovanského a dr. J. Máchal vystihuje Šafaříkovy názory kritické a aesthetické. Ze svého velikého díla o válečnictví husitském podává dr. Hugo Toman ukázku o bojovných vozích a složení husitských šiků vozových (o voze krajním, bojovném, o vyzbrojení krajních vozův a o šiku vozovém). Dr. A. Kraus rozbírá a opravuje Wolkanovy dějiny německé literatury v Čechách. Josef Müller podává zprávy o valdenském překladateli Husových spisů Mik. Rutzovi, rodilém v meklenburských Roztokách r. 1477. Maxm. Dvořák ml. příspěvkem k dějinám české šlechty píše

o hraběcím rodě Šlikovském a jejich archivě v Kopidlně. B. Bernau s velikým uznáním oceňuje Sedláčkovy Hrady, zámky a tvrze české. Hyn. Kollmann podává některé příspěvky ke smlouvě Göllersdorfské, zjednané za příčinou druhého generalatu Valdštejnova, a ukazuje k novým pramenům, jichž dosud nebylo užito. Frant. Mareš uvažuje o padělaných diplomech Rožmberských. Jarosl. Vrchlický podává výsledky nejnovějších bádání o tom, co jest přesně zjištěno ze života Dantova. Lad. Klicman článkem Z Vatikánu podává obraz archivů Vatikánských a organisace vědecké práce, kterou v nich vykonali národové evropští za posledních patnácti let. Poznámkami k návrhu zákona panské sněmovny rakouské o věcech archivních uvažuje Vác. Kratochvíl o stálé archivní radě rakouské. Dr. Jindř. Vančura přehledně podává zprávu o nejnovější historiografii maďarské a dovozuje, že práce maďarská na poli dějepisném jest náležitě zorganisována a podporována. Mimo delší rozpravy a úvahy má Č. Č. H. i drobnější články, týkající se hlavně dějin našich. Dr. J. Goll neshoduje se s Jar. Vlčkem v tom, kdo jest Chelčického Mistr Protiva (dle Anněnkova a Vlčka Wiklef). Josef Šimek podává příspěvky k dějinám kláštera Sedleckého za 16. století dle zápisů Kutnohorských a Kaňkovských. Josef Müller správně soudí, že Manuductio in viam pacis ecclesiasticae, přičítaný J. A. Komenskému, jest Josefa Castima z r. 1650. Dr. Č. Zíbrt dokazuje, že Daniel Vetterus (Strejc) popis své cesty po Islandě r. 1613 vydal nejdříve polsky a později teprve česky. Dr. J. Kalousek článečkem K itineráři Karla IV. podává výsledky bádání msgra. Karla Jaeniga o jízdě krále našeho do Říma v zimě r. 1354—5. Zd. V. Tobolka podává zprávu o oběšení Jiřího Honaura z Olomouce, alchymisty při dvoře Fridricha Virtemberského. B. V. Konečný dokazuje, že prvním biskupem Litomyšlským byl Jan, opat Lucký (u Znojma). Jarosl. Vrchlický zprávou K třistaletým narozeninám Torquata Tassa upozorňuje na epochalní monografii literárně historickou, kterou napsal Angelo Solerti a jež obsahuje nové, bohaté a kriticky zjištěné údaje o životě a pracích básníkových. Dr. A. Řezek referuje o počátcích nové organisace státních archivů dle rozpočtu na rok 1896 a doplňuje tak pojednání V. Kratochvíla. — Literatura v Č. Č. H.

jest velmi bohata. Jest tu podáno vše, co vychází z oboru dějepisného v jazyku českém o sobě i ve všech časopisech a sbornících, rovněž, co o dějinách Čech, Moravy a Slezska u nás i za hranicemi v různých jazycích vyšlo. Také upozorňuje Č. Č. H. na důležitější zjevy světové literatury. Úvahy jsou buď zevrubnější, pravé kritické recense neb jen kratší oznámení a referáty. Na konci každého sešitu jsou drobné různé zprávy, věcné i osobní, nekrology dějepisců domácích i cizích atd. — Č. Č. H., maje svěží, znaleckou a svědomitou redakci a řídě se přesně vědeckým hlediskem, již prvním svým ročníkem ujal přední místo mezi našimi sborníky a může se výhodně přiřaditi po bok podobným vědeckým listům zahraničným. Proto zaslouží opravdové podpory jak u knihoven, tak odborníků a přátel bádání dějinného, aby byl zachován a nezanikl, jako nedostatkem odběratelů zašel dřívější dobrý Rezkův sborník historický. Na Č. Č. H. předplácí se v universitním knihkupectví Bursíkově a Kohoutově.

Fr. J. Rypáček.

Katechismus dějin umění. Napsal Josef Braniš. Česká knihovna zábavy a poučení. Vydává Ústřední spolek českých professorův a pořádá František Bílý. Č. III. Sešit 1—6. Nákladem J. Otty v Praze. — Prof. J. Braniš pracuje od let o uměleckých památkách českých zemí. Roku 1892 napsal krásné a důkladné „Dějiny středověkého umění v Čechách“ ve dvou dílech, práci, jež dosud nebyla dosti oceněna. — Dobře tedy učinil Ústřední spolek českých professorů, že získal Braniše, aby napsal stručný nárys dějin umění, aby každý mohl snadno obeznámiti se s tímto zajímavým oborem lidské práce. Z prvních 6 sešitů jest již patrno, že Branišův Katechismus jest dílko velmi pečlivě sestavené, bohaté obsahem i krásnými a případnými obrazy. Uspořádání látky jest vhodné, sloh úsečný ale jasný. Zvláště se nám zamlouvá, že Braniš, kde možno, užívá českých názvů stavitelských vyhýbaje se cizímu názvosloví. Potom pracuje na základě nejnovějších pramenův, a tím dodává dílku svému trvalé ceny. — Historikové na středních školách měli by se postarati, aby Br. katechismus co nejvíce ve studentstvu byl rozšířen, vždyť jest známo, jak posud macešsky se zachází na školách našich s dějinami umění. — Jsou ovšem výjimky, ale nepatrné.

R.

Zpráva o činnosti Matice moravské za rok 1895,

přednesená ve valné hromadě dne 7. března 1896.

Činnost Matice moravské v minulém správním roce byla poněkud rozsáhlejší než v letech dřívějších hlavně proto, že vydán druhý díl Bartošovy Dialektologie, čímž toto důležité a záslužné dílo jest ukončeno. Dialektologie bylo vytisknuto 2000 výtiskův, a krámská cena druhého dílu stanovena na 3 zl. 50 kr. — První díl v ceně 2 zl. 60 kr. prodává se členům za 1 zl. 40 kr. a druhý díl za 1 zl. 50 kr., tedy celé dílo za 2 zl. 90 kr.

Časopisu Matice moravské vyšel ročník XIX. skoro o 24 tiskových arších.

Matice moravská súčastnila se národopisné výstavy v Praze všemi publikacemi, jež vydala a posud má na skladě. Žádostem jednotlivých spolkův o spisy Maticí vydané bylo vyhověno všem. Publikace zaslány: Národopisnému museu v Praze, Musejnímu spolku v Turčanském sv. Martině, vyšší obchodní škole v Brně, české realní škole v Lipníku, sborům Redemptoristů v Mautern ve Štyrsku a v Července u Litovle a akademickému odboru pro zřízení moravské knihovny při Českém Museu v Praze. Spolku posledně jmenovanému byly darovány matiční spisy, jež vystaveny na národopisné výstavě.

Členů má Matice moravská na konci roku 1895 o něco méně než roku 1894, totiž: zakládajících 14, činných 147 a přispívajících 1145, dohromady 1306. Tentokráte nebyl úbytek (vystouplých a umrlých) úplně nahrazen členy novými jako jiná léta; příčinu dlužno hledati ve zmenšené horlivosti některých jednatelů.

Ze členů zakládajících zemřeli: Dr. Fritz, lékař v Jihlavě, František Ševčík, c. k. professor ve Vídni a JUDr. Jan rytíř Lachnit, dlouholetý a horlivý člen výboru, jenž vždy s největším zájmem sledoval spolkovou činnost a úspěchy. Ze členů činných: P. Jan Ječmen, děkan v Budyni v Čechách, JUDr. František Domluvil, vrchní finanční rada na odpočinku v Brně a P. František Hons, farář v Lovčicích. Ze členů přispívajících: P. Jan Česnek, církevní kněz v Hrotovicích,

Josef Hoch, říšský a zemský poslanec v Hrubčicích, JUDr. Josef Fanderlik, říšský a zemský poslanec v Uherském Hradišti, Jiří Hansl, obchodník ve Valašském Meziříčí, P. František Kutter, kooperator u sv. Tomáše v Brně, Antonín Fejta, c. k. professor v Praze, JUDr. František Hanč, advokát v Kolíně, František Řehák, c. k. professor české vyšší realní školy v Praze, Otakar Sadovský, odborný učitel v Ivančicích, Ferdinand Střelec, odborný učitel v Moravských Budějovicích, Josef Pokorný, c. k. professor v Uherském Hradišti, Aleš Linsbauer, architekt ve Vel. Meziříčí, Bořivoj Kyselka, učitel v Těšanech a Jos. Šilhavý, sládek v Přerově.

Příjmů spolek měl v roce 1895 i s přebytkem z roku 1894 (ve výši 2770 zl. 34 kr.) 5748 zl. 77 kr. na hotovosti a 5750 zl. v cenných papírech. Vydáno bylo 4857 zl. 60 kr., tak že zbývá na příští rok hotových 891 zl. 17 kr. Mimo to Matice moravská dostala z odkazu hrab. Silvy Tarouccy cenných papírů v hodnotě 700 zl., jež byly dosud uloženy jako část kauce Moravské Orlice. Celkem obnáší tedy jmění Matice 891 zl. 17 kr. na hotovosti a 6450 zl. v cenných papírech.

Také spolková knihovna, nyní uspořádaná a zinventovaná, jest velmi cenná. Spisů Maticí vydaných, zvláště některých, jest posud velmi mnoho na skladě; v té příčině výbor upozorňuje pp. členy, že neobyčejně snížil krámskou cenu jejich. (Viz 3. stránku obálky každého sešitu Časop. Matice moravské.)

Výměnou posílaly Matici moravské spisy své: Česká akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Královská společnost nauk, Matice česká v Praze, Dobročinné družstvo v Petrohradě, Matice ruská ve Lvově, Matice slovinská v Lublani, Akademie Záhřebská, Akademie Krakovská, Carská novoruská universita v Oděse, Společnost přátel starožitností českých v Praze, Jednota českých filologů v Praze, Adademie věd v Petrohradě, a letos počato s výměnou publikací s universitou Jurjevskou.

Výbor Matice moravské byl ve správním roce tento: Předsedou zemský archivář Vincenc Brandl, jeho náměstkem c. k. školní rada František Bartoš, pokladníkem a knihovníkem Vincenc Nebovidský, adjunkt zemského archivu, JUDr. Alois

rytíř Šrom, náměstek zemského hejtmana, Václav Royt, c. k. zemský dozorce škol, Karel Wittek, c. k. školní rada a ředitel, Dr. Josef Pospíšil, sídelní kanovník Brněnské kapitoly, Adolf Kubeš, ředitel české realní státní vyšší školy v Brně, JUDr. Jan rytíř Lachnit, zemský advokát, P. Vladimír Šťastný, c. k. professor a biskupský rada, JUDr. František Hodáč, zemský advokát, Fr. A. Slavík, ředitel české realní školy v Hodoníně, František Višňák, školní rada a gymnasijní ředitel v Kroměříži, Fr. Bílý, c. k. professor při vyšší realní škole v Praze, Fr. Jar. Rypáček, c. k. gymn. professor v Třebíči, P. Alois Hrudička, konsistorní rada, děkan a farář v Telči, Tomáš Šílený, c. k. gymn. professor v Brně a Dr. František Kameníček, professor česk. vyššího gymnasia v Brně jako jednatel. Za přehlížitele účtů byli zvoleni a pokladnu prohlédli pp. Josef Pejčoch, zemský revident a František Bořivoj Wurm, vrchní úředník banky Slavie v Brně.

Výbor konal schůze 29. května a 4. prosince roku 1895 a 21. února r. 1896. Mezi jinými záležitostmi přijal nabídku sl. spolku pro vydržování české vyšší obchodní školy v Brně, „že v případě zamítnutí spolku bez pořízení o jeho jmění, toto jmění připadne Matici moravské s podmínkou, že je má vynaložiti na zvelebení škol ve prospěch českého obchodnictva na Moravě“.

Z výboru letos vystupují: Zemský dozorce škol Václav Royt, ředitel české vyšší realní školy Adolf Kubeš, školní rada Karel Wittek, ThDr. Josef Pospíšil, sídelní kanovník kapit. Brněnské, a ředitel Hodonínské reálky Fr. A. Slavík. Za zemřelého Dra. Lachnita pak bude třeba voliti rovněž člena výboru s platností tříletou. Vystupující členové mohou býti opět voleni.

Díky vzdáti dlužno všem příznivcům Matice moravské, zvláště pp. spisovatelům, kteří články svými přispěli do Časopisu Matice moravské a všem českým i moravským časopisům, jež ochotně uveřejňovaly spolkové zprávy.

V Brně v únoru 1896.

Dr. František Kameníček,
t. č. jednatel.

Účty Matice moravské za rok 1895.

Položka	Příjem	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
	Zůstatek z roku 1894 .	2770	34	5750	—
1	Členské příspěvky	2336	37	—	—
2	Odkaz p. hrab. Silvy Tarouccy			700	—
3	Úroky z cenných papírů . .	282	80	—	—
4	Za odprodané knihy	317	44	—	—
5	Úroky z vkladní knížky . . .	41	82	—	—
	Součet příjmů . . .	5748	77	6450	—

Položka	Vydání	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
1	Bytné	210	—		
2	Honoráře spisovatelské . . .	1123	56		
3	Mor. akc. knihtiskárně . . .	2521	02		
4	Knihaři	202	20		
5	Výlohy: a) redakční . 210·83				
	b) expediční . . 349 04				
	c) administrační 140·18				
	d) různé . . . 100·77	800	82		
	Součet vydání . .	4857	60	—	—
	U porovnání se součtem příjmů	5748	77	6460	—
	činí jmění Matice koncem r. 1895	891	17	6450	—
	naproti začátečnímu jmění 1895	2770	34	5750	—
	zmenšilo se na hotovosti o	1879	17		
	a rozmnožilo se při cenných papírech o			700	—

Porovnáno a v souhlasu shledáno.

V Brně, 4. února 1894

V. Nebovidský v. r.,
t. č. pokladník.

V. Brandl v. r.,
starosta.

F. B. Wurm v. r., **Jos. L. Pejčoch** v. r.,
t. č. revisoři účtů.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice moravské.

Ze studijí cyrillomethodějských

Františka Snopka.

Pannonské legendy i dnes platí za nejpřednější a nejspolehlivější pramen dějin cyrillomethodějských. Právem-li, o tom zde nebudeme rozhodovati. Ale máme za to, že nejsou dosud tak propracovány, by o nich vynesen byl konečný soud.

Badatelé počínajíce Gorským a Šafaříkem nalézali v pannonských legendách pozdější dodatky, změny a výpustky, byť i nesrovnávali se v tom, co bylo přidáno a co pozměněno. Žádný se blíže neobíral danou otázkou, žádný nevytkl zřejmě pozdějších změn v prvotném textě učiněných, aniž udal původ a příčinu těchto záměn a vsuvek.

Delší dobu obírali jsme se studiem listu Hadrianova v životě svatého Methoděje. Nebudiž nám ve zlé vykládáno, že chceme upozorniti na základě historické kritiky na jedno místo dotčeného listu.

Do očí bije nařízení, by z církve byli vyobcováni protivníci slovanského písma: „Když by se pak někdo ze shromážděných u vás (čili: k vám přicházejících) učitelův, kteří v uši lektají a od pravdy odvracejí k bludům, opovážil jináč obraceti vás, haně písmo jazyka vašeho, budiž vyloučen, ale toliko na soud vydán církvi, než se napraví, ДА БОУДЄТЪ ОТЪАОУЧЄNЪ, NЪ ТЪКЪМО ВЪ СОУДЪ ДАNЪ ЦЬРКВЄ, ДОNДЄ СѦ НСПРАВНТЬ." Ale podivná, nepravidelná, ba nepřirozená konstrukce textu, jejž v dávném už věku opravoval letopisec († asi 1116) a za našich dob nebožtík rytíř Miklošič, dosvědčuje, že

buďto slova ОТЪЛОУЧЄНЪ НЪ ТЪКЪМО, „vyloučen ale toliko“ nebyla v původním textě listiny, jsou tedy interpolována, — neboť co značiti má výrok „excommunicetur“, obmezený slovy „sed tantum in iudicium detur ecclesiae?“

nebo zněla, jak u Nestora hl. 20 „ДА БОУДЄТЬ ОТЪЛОУЧЄНЪ ОТЪ ЦЕРКВЕ, ДОНДЕ СѦ ИСПРАВИТЬ — budiž vyloučen z církve, než se napraví,“ *) — ale odkud se potom vzala slova Nestorem opuštěná ve všech spiscích naší legendy, kým a proč tam byla vložena? —

nebo zněla konečně: „nebudiž vyloučen, ale toliko na soud vydán církvi, než se napraví, ДА НЄ БОУДЄТЬ ОТЪЛОУЧЄНЪ, НЪ ТЪКЪМО ВЪ СОУДЪ ДАНЪ ЦЬРКВЄ, ДОНДЄ СѦ ИСПРАВИТЬ,“ **) — ale při tom nelze pochopiti, proč papež omezuje biskupskou jurisdikci zákazem, dle něhož nesměl uložiti v čas potřeby nejtěžší církevní trest, totiž vyloučení z církve, protivníkům slovanské bohoslužby ani tehda, když by jemu pro ně odpírali poslušnost kanonickou a bouřili proti němu věřící lid?

Slova tato, jak je upravil Miklošič, byla by důkazem nedůvěry Hadriana II. k novému arcibiskupovi, ona by byla kompromittovala Methoděje v očích knížete i lidu, a zvláště u nepřátel byla by vzbudila snadno podezření, že se Methoděj v trestech nedovede mírniti a opanovati; slova tato obsahovala by přímý odpor v jednání a v povaze papežově nemalou slabotu, při nejmenším nedůslednost, jaké třeba pohledati. Neboť Hadrian II., jenž povýšil Methoděje mimo jeho nadání na stolec arcibiskupský a vyznamenav jej nad to důstojností legata stolice

*) Chronica Nestoris, edidit Franciscus Miklosich. Vindobona 1860 pag. 13. Nestorův letopis ruský. Přeložil Karel Jaromír Erben. V Praze 1867 strana 18.

**) Že právě toto místo upravoval slavista Miklošič, dočetl jsem se, nemaje ve své knihovně jeho vydání života svatého Methoděje z roku 1870 (Vita s. Methodii russicoslovenice et latine edidit Fr. Miklosich. Vindobona 1870) teprve během poloviny roku 1886 ve spise dra Fr. Kosa Spomenica tisočletnice Metodove smrti vydaném v Lublani 1885 str. 8 a v recensi dra Fr. Račkého Najnovija izdanja izvora za život sv. Cirila i Metoda na str. 169 knihy XV. Radu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Obě knihy poslal mi knihkupec během dubna 1886. Že by však někdo mohl čísti ДА НЄ БОУДЄТЬ ОТЪЛОУЧЄНЪ a že ta konjektura jest nemožna, domyslil jsem se již v prvé polovici prosince 1885.

apoštolské u národův slovanských, obdařil jej právomocí rozsáhlou, beze vší příčiny, beze vší viny předcházející, spůsobem nikdy nebývalým byl by tím obmezoval duchovní jeho vládu odnímaje mu právo, jaké přísluší každému biskupu z vůle a z ustanovení samého božského zakladatele církve Ježíše Krista.

Methoději by se tím bylo stalo neslýchané jindy příkoří a bezpráví. Tak nejednal žádný papež. Každý byl by mile podepsal slova Velikého Řehoře, který se kdesi nazývá neohroženým obhájcem kanonův: „Sám sobě bych křivdil, kdybych rušil práva svých bratrův.“ *) Vezdy bylo zásadou náměstka Kristova na zemi: „Čest moje jest čest obecné církve. Moje čest jest mých bratrův opravdová síla. Tehda jsem já opravdu ctěn, když se neodpírá ni žádnému z nich čest jim přislušná.“ **) Této zásadě se nezpronevěřil žádný papež, proti ní žádný vědomě se neprohřešil. Stolice apoštolská vždycky řevnivě hájila práv svých, ale také nedopustila, by křivděno bylo jinému, ať biskupovi, ať knězi nebo laiku. Každé doby snažila se býti a byla také hajitelkou pravdy a práva. Proto se k ní utíkali lidé všech stavů, jimž se stala křivda, a kteří se jinde nemohli dovolati práva. Žádný nebyl odmítnut, žádný neodešel bez pomoci. Papež vy-

*) Lib. 2 indict. X epist. 37. Natali episcopo Salonitano. Absit hoc a me, ut statuta maiorum consacerdotibus meis in qualibet ecclesia infringam quia mihi iniuriam facio, si fratrum meorum iura perturbo. Jaffé, Regesta pontificum romanorum edit. II. num. 1204 (839) pag. 154. U Gratiana cap. 10 C. 25 quaest. 2.

**) Eiusd. Gregorii M. lib. 7. indict. I. ep. 30 Eulogio episcopo Alexandrino, data mense Julio 598, Jaffé num. 1518 (1150) pag. 180. Patriarchovi Alexandrijskému, jenž v listě dal Řehoři titul obecného papeže (universalis papa) odpovídá: „in praefatione epistolae, quam ad meipsum, qui prohibui, direxistis, superbae appellationis verbum universalem me papam dicentes, mprimere curastis. Quod peto, dulcissima mihi sanctitas vestra ultra non faciat, quia vobis subtrahitur, quod alteri plus quam ratio exigit praebetur Ego enim non verbis quaero prosperari sed moribus. Nec honorem esse deputo, in quo fratres meos honorem suum perdere cognosco. Meus namque honor est honor universalis ecclesiae. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tunc ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur. Si enim universalem me papam vestra sanctitas dicit, negat se hoc esse, quod me fatetur universum. Sed absit hoc. U Gratiana dist. 99 cap. 5.

šetřiv záležitost a vyslechnuv stranu obojí, rozhodoval nestranně, nepřijímaje osob, jak za spravedlivé uznal. Rozhodl-li někdy ukvapeně, neslyšev druhé strany sporné, nebo stala-li se někdy v rozsudku chyba nějaká, nebyl papež nepřístupen důvodům věcným a závažným; poučen byv lépe o poměrech a přesvědčen, rád a ochotně napravil chybu učiněnou.

Nesmíme tedy v listě Hadrianově opravovati s Miklošičem „kdož by . . jináč převáděl vás, . . nebudiž vyloučen, ne excommunicetur, ale toliko na soud vydán církvi, než se napraví"; neboť by se takovým výrokem byl dopustil papež křiklavé nespravedlnosti a křivdy do nebe volající. Ale také nesmíme čísti s Nestorem „budiž vyloučen z církve, než se napraví"; neboť odporuje duchu církve, která pro zjevný zločin vylučuje ze své společnosti jenom takové lidi, u nichž bez úspěchu užito všech mírnějších prostředků kárných a která ke krajnému sáhá jenom, když nic jiného nespomáhá.

Však nemohlo v originále Hadrianova listu býti, jakož podáno jest v rukopisech „excommunicetur sed tantum in iudicium detur ecclesiae", „budiž vyloučen, ale toliko na soud vydán církvi"; neboť jest to konstrukce nepřirozená, nelogická. Větou druhou (tantum in iudicium detur ecclesiae) buďto se obmezuje, což bylo v prvé (excommunicetur) pověděno obecněji, nebo se jí upírá, co v prvé bylo pověděno záporně. Negativná věta předchozí by mohla zněti jenom „ne excommunicetur", „nebudiž vyloučen". Té nelze připustiti z důvodův nad bílý den jasných. Tak nepsává kurie římská, to není stilus curiae. Ale není přípustna ani domněnka prvá, dle níž by věta druhá obmezovala, co obecněji bylo řečeno v prvé. Nebo co znamená „budiž na soud vydán církvi?" Nic jiného znamenati nemůže, nežli že hlava církve partikulárné, totiž biskup, má souditi, kdo by haněl slovanské písmo a (což jedno zde značí) slovanskou bohoslužbu. Pojmu soudu církevního, o kterém řeč jest ve větě druhé, více generalizovati nelze, aby touto větou mohlo býti obmezeno. „Budiž vyloučen" jest jenom jeden způsob trestu církevního, obmezení tedy slovy „ale toliko budiž vydán na soud církvi" jest zhola nemožno, čili, což jedno jest, souvětí jest nelogické.

Záporu věty „nebudiž vyloučen“ nedovoluje smysl pro pravdu a právo, jakým se vždycky stkvěla stolice apoštolská.

Smyslu zdravého nabývá celý odstavec, vypustíme-li z něho slova „excommunicetur, sed tantum“, „budiž vyloučen, ale toliko“. Jsou ovšem v podaném textě listu, nalézají se ve všech rukopisech; ale nechceme-li opovrhnouti pro ně celou listinou*) jediná jest pomoc na snadě: domněnka, že ta slova nepatří k textu, že jsou interpolována.

Mohl tedy psáti papež tak a ne jinak: Si quis autem ex doctoribus ad vos venientibus, qui pruriunt auribus et a veritate avertunt ad fabulas (II. Tim. 4, 3, 4.) ausus fuerit aliter persuadere vobis, vituperans libros linguae vestrae, in iudicium detur ecclesiae, donec se correxerit. Po česku: „Jestli by se pak někdo z učitelů k vám docházejících, kteří v uši lektají a od pravdy obracejí k básním, opovážil jináč přemlouvati vás, tupě písmo jazyka vašeho, budiž na soud vydán církvi, než se napraví.“ Slova pak ОТЪЛОУЧЄНЪ НЪ ТЪКЪМО latině „excommunicetur, sed tantum“ jsou interpolována. Změna pak textu z II. Tim. 4., allegovaného, jenž asi zněl НА БАСНИ v НА БЛѪДИ, „k bludům“ jest nepříhodna, poněvadž nepotřebna.

Připomínáme výslovně, že této výhrůžky papežovy bylo nezbytně třeba pro prvý začátek církve moravské, dokud totiž na Moravě pracovali kněží cizí, ze kterých snad ne jeden úsměšky si tropil ze slovanského písma a ze slovanské bohoslužby. Ale interpolatorovi nestačil trest, který měl teprve ustanoviti jeho biskup vlastní, slovanštině snad ani nepřející; on potřeboval krajného prostředku vyobcování z církve, vyrčeného papežem na odpůrce bohoslužební slovanštiny.

Otázkou jest nyní, kdo interpoloval zbytek listu Hadrianova, který se nás dochoval v pannonské legendě?

V hlavě 6. se tam vypravuje, že se jacísi mnozí lidé (v Římě) posmívali slovanskému písmu, řkouce: Nesluší nižádnému národu míti písmo svoje, kromě Hebreův, Řekův a Latinův dle Pilátova nápisu na kříži Páně.

*) Pokud máme list papeže Hadriana II. za přesný, šíře pojednáme ještě letos ve Sborníku Velehradském.

V 16. hlavě života sv. Konstantina-Cyrilla „duchovenstvo benátské“ namítá proti slovanské bohoslužbě: My pak tři pouze jazyky známe, jimiž sluší slavit Boha: hebrejsky, řecky, latinsky.

Touž výtku týmiž bezmála slovy opakuje spisovatel Opusculi contra Francos (jak se nám zdá, současník Michala Cerularia, ochridský arcibiskup Lev, zapřísáhlý nenávistník Latinův: *Λέγουσι* (*οἱ Φράγγοι.* což u něho značí vůbec západníky Latiny) *μὴ δεῖν ἄλλαις γλώσσαις τὸ θεῖον γεραίρεσθαι, εἰ μὴ ταῖς τρισὶ ταύταις διαλέκτοις. ἑβραϊστί, ἑλληνιστί, ῥωμαϊστί**) (num. 19. Latiníci praví, že nesluší jinými jazyky slaviti Boha, než jenom tím trojím jazykem: hebrejsky, řecky, latinsky).

Co v hlavě 6. života svatého Methoděje mluvili „jacísi mnozí lidé“ v Římě, dle výslovného svědectva mnicha Chrabra v dřívějším, snad prvním jeho spise O písmenech pěstitelům slovanského písemnictví v Bulharech vytýkají Řeci (řečtí duchovní): A že ve třech jazycích nařídil Bůh; aby bylo písmo (КИНГЫ, písmena) jako píše v evangelii: I byl nápis napsán židovsky, latinsky a řecky — a slovansky tu není.**)

Neupíráme sice, ale také, nemajíce ve zcela dověrných pramenech, jako v listinách a v Translatio stopy nejmenší, tvrditi se neosmělujeme, že byli v Římě „jacísi mnozí lidé“, kteří se horšili, slyšíce, že Moravané počali psáti jazykem svým a kteří slovanské bohoslužbě a slovanskému písmu se posmívali, jeho neoprávněnost dokazujíce z Jana 19, 19. 20. Než kdo mohl býti míněn v našem životě oněmi „jakýmisi mnohými lidmi“? Biskupové? kněží? Pro biskupy a kněze nezdá se býti mnoho příhodným titul „jacísi mnozí lidé“ a to tím méně, poněvadž psán jest život osobou duchovní. Tedy to byli laici? Ale v latinské církvi vůbec a v Římě zvláště tehdy neměli laici velikého vlivu na správu církve; na liturgii a na záležitosti liturgické nijak nepůsobili, leč že k příznivému ukončení otázky slovanské bohoslužby přispěl kníže Rostislav se svým lidem. Nedivíme se,

*) Joseph Card. Hergenroether: Monumenta graeca ad Photium eiusque historiam pertinentia. Ratisbonae. 1869. pag. 68. Důvody, že Opusculum contra Francos sepsal nejspíše arcibiskup ochridský Lev, podáme jindy.

**) Pavel Josef Šafařík, Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův, Vydání II. V Praze 1873. Oddíl: Okázky občanského písemnictví str. 91,

že nebyli všichni spokojeni, když papež schválil slovanskou bohoslužbu, ale když nejvyšší soudce rozhodl, zajisté umlkli ať laici, ať biskupové a kněží a nerokovali o záležitosti alespoň veřejně, pokud nebyly zadány žaloby.*) Co si myslili, nepodléhalo trestům. Známy jsou právní zásady: De internis non iudicat praetor a Ulpianovo: Cogitationis poenam nemo patitur, což Innocentius I. (402—417) vyjadřuje slovy: Non habent latentia peccata vindictam a Innocentius III. (1198—1216) později vzhledem na církev: Ecclesia non iudicat de occultis a jinde nobis datum est de manifestis tantummodo iudicare.

Kdykoli jest církev na tom, něco nového zavésti v disciplině, tu svobodno mluviti o prospěšnosti nového zařízení s povinnou ovšem šetrností k duchovní vrchnosti, pokud ona totiž nerozhodla. Když pak církev už vydala svůj rozkaz, třeba se zdržeti vší kritiky.

Když se jednalo v Římě o slovanskou bohoslužbu, mohlo dojíti (ač míníme, že nedošlo) k ostrým slovům, ale nikdy k úplné roztržce, jako na Moravě a později v Bulharech. Mámeť za to, že svatí její původcové v Římě získali svým skromným chováním a zbožným životem, koho nepřesvědčili svou výmluvností. Proto nemůžeme uvěřiti, že by byl papež nucen vystoupiti proti komu s takovou, jak svědčí životopisec. Nám se zdá, že i zde máme patrnou stopu jizlivého boje stran v Bulharsku, kaceřujících se navzájem.

(Příště ostatek.)

*) Považujeme za zcela jisté, že slovanští věrověstci nebyli žalováni v Římě pro slovanskou bohoslužbu. Ani Translatio ani pannonské legendy něčeho takového netvrdí. Ba naopak Translatio svědčí, že pozvání papežovo bylo čestné, nelze vyčísti z ní, že by byli světci voláni před soud. Pozdějším pramenům v té věci nesmíme věřiti. Odůvodnění si ponecháváme na podruhé. Však i professor dr. Jan Friedrich píše ve stati „Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gauderich von Velletri über die Abfassung der Vita cum translatione s. Clementis papae. Eine neue Quelle zur Cyrillus und Methodiusfrage. (Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschafteu zu München. München 1892. S. 20.)“: „Aus den Worten Gauderichs erkennt man übrigens, dass die slavische Bibelübersetzung in Rom keinen Anstoss erregte, wie überhaupt, wenn man die Berichte auseinanderhält, so lange Constantin und Methodius bei Rastislav in Mähren wirkten, sich keinerlei Opposition gegen sie, auch nicht seitens der deutschen Bischöfe oder Geistlichen erhob. Darin stimmen die Translatio und die Vita Methodii vollständig überein.

Kelamancia-Olomouc.

Rozprava o místních jmenech.

Napsal V. Prasek.

Pan Hermenegild Jireček ve své studii ku kronice Kosmově, uveřejněné v časopise českého musea,*) propověděl velmi památná slova o studiu místních jmen, kteráž ochotně podpíše každý pěstovatel podrobného místopisu; avšak pokud nebudeme míti podrobné historické topografie s náležitým zřetelem k dějinám každého místního jména, budeme považovati jakýkoli pokus o výklad místních našich jmen z keltického nejméně za předčasný, předně proto, že tato theorie předpokládá takovou stálost a trvalost osad, jakou nyní mají, kdežto ve skutečnosti při osadách našich, čím dále do minulosti půjdeme, na pohyblivost zrovna takovou hádati smíme, jakou pozorujeme v těch a takových zemích, kde netrvají zřízené i spořádané poměry. Za druhé proto, že nám bude těžko našimi místními jmény a byť jen v 9. století pevno stanouti, ne to abychom jedno nebo druhé jméno v zemích našich věrojatně až do 2. nebo 3. století položiti mohli.

Co se týče nestálosti našich osad, zřetelně bylo ukázáno v mých dějinách Opavska a v Pamětech Malenovic, kolik jich nájezd tatarský a války česko-uherské s povrchu zemského a na vždy smetly. A seznamy osad zaniklých a pustých, jichž se v 15. a 16. století zpomíná v deskách zemských a jiných knihách, nám dosud scházejí, abychom porozuměli, od jaké sociální bídy hynuly a pustly vsi za 17. století. — Tomu bude každý rozuměti, zpomeneme-li pustých hradisk a sbořených hradů, ale na to se nepomýšlí, že z pravidla tam, kde tvrze a hrady stávaly, rozkládaly se i osady. Válečné totiž příběhy za starších i starých dob hubily i osady; ale hubila je i kolonisace ze 12., 13., 14. století. Kolonisace především měnila místo, s proměnou místa tratila se i měnila jména starších osad. — Též pohromy živelné působily proměny.

Pomýšlíme-li tedy jednak na tuto nestálost našich osad, ježto jakýkoli nájezd nepřátelský mohl osady smésti s povrchu zemského, a dbáme-li též netrvalosti staviva, z něhož se

*) 1892 str. 252-81.

budovati mohly v našich zemích příbytky lidské — z hliny a dřeva —, a budeme-li na paměti míti předně všecky zaniklé osady, nad jejichž vsisky dnes šumí lesy, za druhé takové zaniklé osady, po jejichž návsích panské obilí roste; za třetí takové trvající osady, pro něž lze prokázati až i tři jména: pak zajisté uvěří nám každý, dodáme-li ještě, že trvají též takové osady, u nichž lze archaeologickými výzkumy prokázati osídlení sáhající do dob pradávných, že valná část našich osad rozkládá se na dvojí i trojí kulturní vrstvě, že dva i třikráte ostávaly holými vsisky, až zase některé nové pokolení a nový lid je osadil pod novými jmény. Pro doklady nepotřebujeme choditi do Palaestiny anebo do zbořeného Karthaga; vždyť máme dosti příkladů i u nás, že osady zaniklé až po stoletích zase byly zalidněny, na př. Vyškovice u Opavy. — Slovem: nastane nám obrovský úkol, abychom pro doby historickými památkami osvětlené napřed zjistili a určili polohu a dobu založení nesčetným osadám zaniklým a osadám spustlým aneb osadám zapomenutých jmen.

Při této práci budeme míti výhodné pomůcky, jaké nám filologická akribie, založená na přesných zákonech mluvnických, poskytne — pro dobu historicky objasněnou: pokud budeme totiž stopovati dobu slovanskoněmeckou. I budeme se moci odvažovati na výklady divných jmen německých: Zerbst, Woggendrissel, Zuckmantel a j. Ale kdože se opováží nám pověděti, kterak se keltická jména ve slovanských ústech měnila, když nám nikdo určiti nemůže, kdeže se trvale keltický lid stýkal se slovanským? Neboť aby Slované byli od Keltův místní jména přejali, k tomu bylo třeba trvalého styku, jakože bez takového styku ani Čechové německých ani Němci českých — ve vlastní zemi — nepřejímali, kdežto naopak spíše odpor proti cizím jménům prokázati lze.

Pomníme-li na Velehrad, jak lehko se nám vytratil z paměti naší — pro netrvalost staviva —, ač předce jen několik málo století nás dělí od prokázané jeho existence, takže učenci až i pochybovali, možná-li Svatoplukovo sídlo hledati na Moravě; kterakže můžeme uvěřiti, když hlavní město mocné říše, sídlo arcibiskupství z 9. století, sotva jednou jedinou zprávou se do 13. století přeneslo, aby se jméno některé místní bylo až z 2. nebo 4. století až do našich dob zachovalo?

Jinými slovy: pochybujeme, aby Keltové byli stavěli hrady a domy tak pevné a trvalé, jako Římané své tábory, aby jich nebylo možná ohněm zničiti, takže poněvadž se místní objekta nemohla ztratiti, též původní svá jména byla podržela.

Proto věřiti budeme, když jména tolika slavných táborův a osad římských při Dunaji, ačkoli víme, jak je Římané jmenovali, ve skutečnosti pro dřívější i nynější pokolení na prosto se vytratila, že topografii v našich zemích vymezena a vyměřena jest hranice jen do 9. století, poněvadž Římané k nám nedonesli ani svých orlů vítězných aniž své rafinované kultury, jakou ve zbytcích jejich pevných táborů spatřujeme. — Výbojní vojáci římští zastavili se daleko od jižních i západních našich hranic.

Pokus, vykořistiti našich jmen pro theorii keltickou, podobá se nemálo snahám učenců pruskoslezských, kteříž bědujíce, jak mnoho prapodivných místních jmen ve Slezsku trvá, k nimž nelze ani německým ani slovanským slovníkem přistoupiti, vrhli se na theorii keltickou, při čemž dopouštěli se pošetilostí a směšností takových, jak jsem o spise páně von Keltschově „Die keltischen Königshöfe in Schlesien" asi roku 1882 v „Politik" zprávu učinil: v každém jméně jen zdaleka souzvučném s nějakým slovem v nynějším galském slovníku nalezeným větřili Kelty, ba i slovanská i německá jména za překlady keltických jmen prohlašovali.

Ale theorie keltická v Pruském Slezsku sama sebou mizí, poněvadž učená společnost Vratislavská svými diplomatáři a pomůckami k historické topografii pro nejpodivnější jména neustále objevuje plné, ryzí tvary slovanské; i dospěla tam střízlivost již té míry, že učenci jména sice německá, ale významem podivná, počínají vykládati ze slovanska, na př. Zuckmantel. Podobně i ve studii zpomenuté shledáváme upřílišení vůbec a na stránce 257, co se tkne 13 místních jmen označených jakožto původu keltického, jakési hovění oné theorii keltické.

Na str. 262 keltické Eburodunum prohlašuje se bezpečně za nynější Brno, ježto „brnen grad" jest tak „hliněným hradem" jako Eburodunum.

Konečně osada Ptolemaeova „Kelamancia" prostřednictvím tvarů Golomąc = Golomouc jest panu autorovi tak jistě Olomoucem, že tuto konjekturu pojal i do díla Nejjasnějšího korunního prince.

I poněvadž pan autor konjekturu svou sám zařadil do oboru jazykozpytného, v němž nemůže míti místa leč přesná vědeckost čili zákonitost mluvnická, chceme k ní docela vědecky přihlednouti; ovšem ale třeba prvé oněm čtenářům, kteří se zpytováním místních jmen nezabývali, některá pravidla, jimiž proměny místních jmen v našich zemích se řídí, připomenouti.

I. Předně podléhají všecka místní jména tak jako jiné mluvivo proměnám vlastního jazyka zvukoslovným i tvaroslovným, o čemž netřeba se hrubě šířiti; i poukazujeme pro příklad k rozpravě naší uveřejněné v tomto časopise o Tišnově, kterýž původně slul Tušnov, pak Ťušnov, potom Tišnov, nyní však se ujímá nepěkný tvar Tišňov. — Že ovšem právě u místních jmen, kteráž repraesentují namnoze mluvivo nejstarožitnější, pro neporozumění významům etymologickým a tvarům archaistickým novověká etymologie spůsobila značné proměny, rozumí se samo sebou: osadám původně jmenovaným Milhostovici, Vojnovici, Závišici říká se Milosťovice, Ohnice, Žabčice, jako by po „milosti", „ohnici" a „žabách" byly pojmenovány; podobně v českých ústech zní Lutyně po łutu (lípě) pojmenovaná ne łutyně, nýbrž lutyně, kteráž věc pro etymologii není lhostejná.

II. Za druhé, poněvadž místní jména slovanská v ústech německých a německá v ústech slovanských podléhají týmž pravidlům zvukoslovným, jakým ostatní mluvivo ať slovanské, ať německé jest podrobeno; protož všeliké proměny místních jmen slovanských nebo německých nejsou pro jazykozpytce zpotvořeninami, nýbrž tvary mluvnicky podle přesných zákonů zvukoslovných vyrostenými.

Na jakých mluvnických pravidlech polská jména v pruském Slezsku proměnila se na německá, uveřejnil jsem svým časem rozpravu v historickém sborníku; na jakých pravidlech zvukoslovných německá jména místní v českých ústech se přetvořují, budiž hledáno v mluvnicích českých (srov. farbe, boden, beutel — barva, půda, pytel).

III. Proměna místních jmen ve svých účincích jest dvojí: buďto doděláme se tvaru zvukoslovně nezávadného v té řeči, do které bylo jméno přijato, avšak etymologicky málo významného (Geiersberg — Kyšperk, Brunsberg — Brušperk; Vratislav — Bräszlaw — Breslau, Znojmo — Znaim);

anebo proměna zvukoslovná spůsobí, že jméno místní nabude podoby nejen zvukoslovně nezávadné, nýbrž i etymologicky významné (Neuhübl — Melhubel; Svinobrod — Schweinebraten, Skorogostov — Schurgast, Jihlava — Iglau, Podmole — Baumöhl).

IV. A kdybychom chtěli se tázati po účelu takových proměn, odpovíme, že se jedná především — o získání formy podobné k jinému některému slovu té které řeči nejbližšímu. Na př. reserva = rezerva sluje obecnému lidu na Moravě rozerva; starý člověk, jenž znal dobře, co je cikorie, které se v jisté krajině říká cigora, když o cigarách mluvil, byly mu též cigorami. Naši předkové vědouce dobře, co jsou barvíři, když nastali barbíři čili lazebníci, říkali jim též barvíři. Aniž bychom dále vypočítávali slova v řeči naší úplně stejná, ale prarůzného původu (datel a datel), tolik zajisté směle můžeme pověděti, že přijímání cizích jmen do vlastní řeči není libovolné, anobrž jdouc po příčinách mnemotechnických přiléhá vždy ku slovům nejblíže podobným.*) Proto pruskoslezský Svinobrod, moravské Svinovy a český Svinobrod vyskytují se v podobách: Schweine—braten, Schweina a Schwein—furth.

V. Proměny výš označené jsou výsledkem mnohdy několika století, neboť z Vratislav, Svinobrod nestalo se najednou Breslau, Schweinebraten; i zůstane úkolem podrobného místopisu, stopovati, kdy a jak se ty proměny udávaly, při čemž bude důležito posloupnost těch změn letopočtem určovati. Neboť kdyby se jen jednalo o to, abychom neměli pochybnosti, že Skorogostov most skutečně jest nynější Schurgast, byla by práce naše snadná: dostačilo by nám, jako přírodozpytec ze 2, 3 kostí přesně určiti může druh a rod zvířete, ze 2, 3 tvarů rozhodně pověděti, že ves 1281 villa Godescalci, 1377 Hoschzalkowicz, 1388 Gotschalksdorf jmenovaná jest jedna a táž, která dnes Gotschdorf slove [Viz Hist. topogr. Opavska]; nic bychom nepostrádali oněch prostředních tvarů (Gotschal—dorf, Gotscha—dorf), z nichž konečně Gotschdorf se utvořilo. — Ale věc má neobyčejnou závažnost jinou, ethnografickou, poněvadž tvar r. 1377 na německé listině se vyskytující Hoschzalkowicz zřetelně nám ohlašuje, že ta ves

*) Touž myšlenku proslovil též Brandl: Kterak se mění slova a jich význam. Časop. Mat. Mor. 1880.

tehda byla ještě česká, kdežto z tvaru 1388 Gotschalks d o r f směle hádati možná, že před rokem 1388 rozmnožena byla kolonií n ě m e c k o u.

Avšak i proměna českého jména neudála se bez příčiny: osada H e ř v i n o v i c e pro příčiny v pojednání „Zaniklé osady na Opavsku“ [Viz progr. česk. gym. Op.] uvedené, tak jako jiných mnoho, dostala napřed jméno H e ř v i n o v y. I sluje ta osada ještě r. 1532 po n ě m e c k u H e r s c h w i n o w, jsouc patrně ještě převahou česká, ale když nyní má tvar tak ryze německý E r b e r s d o r f, nezůstanou nám prostřední ohniva její proměn, kterak se z E r s c h w i n—dorf, E r s c h b e n—dorf, E r s c h b e r—dorf posléze utvořilo Erbersdorf, lhostejnými, poněvadž nám budou svědčiti, kterak přibýváním německého obyvatelstva jméno české v ústech německých přetvořilo se do nepoznání na německé.

VI. Zpytování mluvnické o místních jménech má neobyčejný dosah pro historika hlavně při určování místních jmen diplomatáři zjištěných. Této filologické pomůcky hojnou měrou užito bylo v mých dějinách Těšínska, kdež, jak míním, správně jediným důkazem o Gradice Golensizeske, že jest Kozlím, dalekosáhlé vývody sl. učence Kętrzyńského — nechtěje — jsem podvrátil ukázav, že Opavsko nikdy nebylo (stálým) příslušenstvím ani polským ani biskupství Vratislavského. A druhým důkazem, že Janutha jest Jamnica (nynější Frýdek) nabyl jsem takořka Archimedova bodu, oňž pevně opřen mohl jsem dobu prvního knížete Těšínského vylíčiti jasně i zřetelně, jak dosud nikdo byl neučinil. — Ostatek netřeba vůbec ani dokazovati tomu, kdo se zabýval staršími dějinami podrobnými, jak převzácnými historickými objekty jsou místní jména za nedostatku jiných zpráv listinných. Kdo si přehledne slezský diplomatář, v němž předem pokouší se o určení místních jmen zpomínaných — což se ani v moravském ani v českém dosud nedálo —, uhodne snadno i nedostatečnost pravidel při určování takových míst. Aniž bychom dále zpomínali neobyčejné kořistnosti tohoto studia, kterým pro mne dávno již jsou vyvrácena lichá hesla po celém národě věřená, jako „Přemysl Otakar II. teprve naváděl do našich zemí Němcův“, uvedeme určitý příklad pro určování místních jmen.

Ve svých dějinách Opavska uvádím jméno osady „S c i r b i n e“, v níž ke konci 13. století paní Budislava držela fojtství.

Všecky okolnosti svědčí, že tu ves třeba hledati na Fulnecku. Ale není po ní stopy, až v 16. století, kdy osadu Pohořálku jmenují Němci Schimmelsdorf. Že nikde nikdy, ačkoli jest dosti osad Kobylí řečených, vesnic po „šimlích“ nejmenovali, jest na snadě, i míníme, že toto divné jméno německé jest původu českého, na němž se dochovalo ono „Scirbine“ ze 13. století. — I činíme na praemissích „Scirbine“ ze 13. století a Schimmelsdorf ze 16. století konjekturu, že prostředními tvary Schirbin—dorf, Schirmen—dorf, Schirmel—dorf vzniklo potomní Schimmels—dorf.

Téhož druhu jest i konjektura našeho pana autora.

* * *

Pan autor, maje tvar z 2. století Kelamancia, pokouší se spojiti jej s tvarem z 15. (?) století Holomouc; při tom předpokládá spojovací ohniva na vyvedení tvaru „Olomouc“ tato: 1. k**o**lamancia, 2. kol**o**mancia, 3. **g**olomancia, 4. golomącia, 5. golomąc**i**, 6. golomą**c**, 7. golomo**u**c, 8. **h**olomouc, 9. **o**lomouc.

Zásadní slabota celé té konjekturální soustavy spočívá na tom, že jedna praemissa není bezúhonná, totiž Holomouc, poněvadž spor zůstává ještě nerozhodnut, slulo-li to město původně Olomouc či Holomouc? Neboť držíce se nejstarožitnějšího tvaru „Olomu**n**cz“, od něhož Brandl naprosto přesně i historicky vychází, budeme se kloniti k mínění, že na novějším tvaru „Holomouc“ **h** jest tak předsovkou, jako u slov h-arešt, H-anna atd., nikoli kmenovou hláskou náslovnou, srv. „Olomučany“.

Budeme-li tedy tvary Kelamancia“ a Olomuncz přirovnávati, ubude vývodům páně autorovým na podobnosti ku pravdě velice.

A kdyžbychom tohoto listině nejstarožitnějšího tvaru dbali, kterýž sahá bezprostředně do dob, kdy v češtině nosovky začaly se umořovati, a kterýž také Poláci zachytili v téže jazykozpytně zajímavé podobě („Ołomuniec“), pak by zajisté k tomuto tvaru lépe hodila se konjektura Brandlem napověděná a Müllerem propagovaná, že pochází to jméno od německého Alamund = Olomunt (cf. Zik-munt, Ed-munt, Wahr-munt); vždyť povrchnímu pozorovateli bude se mnohem více zamlouvati, že „Olomuncz“ jest po Olomunt-ovi pojmenován než po Kelamancii. Po tom by zajisté i pověstné „Juliomontium“ mělo více svůdné přesvědčivosti; ba náhodou, kdyby nám souzvučnost sama dostačo-

vala, nalezli bychom v latinském slovníku případné „Alimontium“, a v řeckém po dému Olmonu nějaké „Olmòntion“. Tím naznačujeme toliko, že vedle přesných dat historických dbáti třeba akribie filologické.

Než nehledíc k pochybnostem námi naznačeným, uvedeme si na paměť napřed všecky ty zvukoslovné proměny, kteréž se prý udály dříve, než se z Kelamancie utvořilo Olomouc (na věci tuším nemění se nic, když je postupně uvedeme všecky):

1. **e** mění se v **o**; 2. **a** mění se v **o**; 3. **k** mění se v **g**; 4. **an** přeleje se na ą; 5. konečné **a** odpadne; 6. **i** po **c** ztratí se bez účinku; 7. keltické **c** zůstane slovanským **c**; 8. neorganické **an** mění se v **ou**; 9. **g** se promění v **h**; 10. toto **h** konečně odpadne.

Námitky proti těmto vývodům podáme pod týmiž číslicemi:

1. Keltické **e** mohlo se proměniti v **o**, ačkoli toho nebylo potřebí, hledíc k vývodům našim stran proměny místních jmen pod číslem IV. uvedeným, neboť nynější čeština i stará znala slabiku „**kel**“.

2. Proměna hlásky **a** v **o** jest všední; i nelze proti ní ničeho namítati, a to tím méně proto, že dostaneme slovo ryzí, české „**kolo**“.

3. Naproti tomu jednak z toho důvodu, ano slovo „**kolo**“ jest českým, jednak z té příčiny, že běží o slovo keltické, při němž nemáme příčiny německého lautverschiebungu předpokládati, máme za neuvěřitelno, aby se bylo slovo „**kolo**“ proměňovalo na „**golo**“. Jakkoli by někdo říci mohl, že se jedná o zdánlivě nepatrnou proměnu hrdelnice v hrdelnici, avšak jazykozpytně jest hláska **k** od hlásky **g** tak rozdílná, že o té věci ani řeči býti nemůže.

4. Co se týče mínění, že se keltické **an** proměniti mohlo anebo proměnilo ve slovanskou nosovku ą, vznikají nám neobyčejné pochybnostti. Pokud moje vědomosti sahají, rozeznávati třeba ve slovanské řeči pravé i nepravé nosovky. Pravé nosovky vznikly za dávných dob a ze společného mluviva indoevropejského, kdežto nepravé nosovky mohou nazvány býti jen pravopisnými bez důsledků organických pro jazyk kterýkoli slovanský.

Jinými slovy: stará slovanština nasalovaných samohlásek **am, om, on, en, in** na cizích slovech nepromeňuje v nosovky, nýbrž platnost jejich založenými samohláskami ъ, ь ruší.

angel = anъgel, andreia, ankiura = anъkira, antigrafeus, antiochianin = anъtiochijsk, antichrist = anъtichrist, anъtipatov; ganъgis, ganъgra; kandelabra = kanъdilo; lanъgobard; lancuch = lanьcuch; manъdragora, manъna, mantizm = manъtijca, manъtъka; panъcir, panъtokrator, panъkal, panъtelemon, Panъtino (město), panъtir, ponъt, ponъdilo, ponъtsk, prinъgip (princeps); samъpson, samъfir, sanъdalija, semъpъteminian, senterja, simъbol, sinъkel, sinъklit, sinъklitik, sinъkrit, skandra, skanъdal, skanъděl; tanьcь, tenъta, timpan; Franъg, Franъkija, Frenъsk.

Proti tolika příkladům ze slovníka Miklosičova nalezeným stojí tyto dva příklady pravopisné: Ind = ję̨d a Francus = Fręg, poslednější proti oněm 3 dokladům a vedle Francus = Fr**a**g!

Totéž pravidlo platí pro řeč českou, že se nasalované samohlásky nechávají buď nedotčeny: **On**dřej, Hildepr**an**t-Helebr**an**t, Zikm**un**t, Edm**un**t, Gumpen-K**am**pa, sumpf-ž**um**pa atd.; buďto se — ovšem za novějších dob — po příkladu staroslovanském Francus = Fr**a**g hubí vypouštěním hlásky **n**: Mogu**n**tium = Mohuč, Bru**n**sberg-Brušperk, calendae-koleda atd.

V polštině jest celkem více slov cizích nasalovaných, avšak nepadá věc na váhu, poněvadž se jedná o pravopis: wędrować, bękert, gręplia, krępa, mędel, pręgierz, Jędrzej atd.

Pokud se týče místních jmen původu cizího, uvedeme z Volného topografie příklady, kdež nasalované samohlásky zůstávají nedotčeny, což založením hlásky ъ lépe označíme: Henъčlov, Henъdrichov, Hynъkov, Hynъčina, Hynъčice, Kunъčice, Kunъdratice, Kunъčinov, Kunъštat, Lanъcut, Linъdava, Manъství, Menъhartice, Onъdratice, Onъdřechovice, Panъdice, Ranъcíř, Rumъburk; Vanъdula, Vinъcenъcov, Ženъklava. — Nad jiné pádným dokladem nám budou osady ve 12. století ve Slezsku založené a po Wahr-mund-ovi pojmenované, totiž **Varmunъtovici**. (Viz dějiny Těšínska.)

Jakož pak jméno německé Wahr-mund naprosto se snáší se jmény Sigis-mund, Ed-mund, tudíž i s Ala-mund, od něhož Müller vede jméno Olomouc, tedy třeba připomenouti, že všecka ta jména ve slovanštině (češtině) podléhají lautverschiebungu, i znějí Var-mun**t**, Zik-mun**t**, Ed-mun**t**, Olo-mun**t**, tudíž pravopisem

staroslovanským Varmunъt, Zikmunъt, Edmunъt, Olomunъt. — I byl by ze jména Olomunъt vznikl tvar obdobný ku Olomou**ci**: Olomunъ**št** = Olomun**ec**. Zřetelněji mluveno: konjektura Brandlem napověděná a Müllerem propagovaná vedla by nás ku jménu Olomu**nec**, Olomu**nce**, Olomu**ncem**. Tudíž právem hádáme, že by Kelamancia byla se proměnila v „K o l o m a **n e č**“.

5. Odpadení konečného **a** hledíc k obdobnému tvaru Mogunt**ium** — Moh**uč** připouštíme.

6. Avšak z téže příčiny nevěříme, aby zbylé **i** (Kolomą**ci**) bylo zůstalo bez účinku na předešlé **c**: jinými slovy, spíše bylo by vzniklo nějaké „K o l o m a **č**.“

7. Jakož z předešlých důvodů neuvěřitelno bude, aby keltické **c** po odpadení dvou samohlásek **ia** bylo se beze změny stalo českým **c** a oné zvukoslovné platnosti dosáhlo, jakou má staroslovanské št a žd (Bolelu**t**—Bolelou**c**. Cetora**d**—Cetora**z**): bylo by tuším zbytečno zmiňovati se na novo, že — jak jsme již řekli — praejerovaná samohláska **ia** nemohla odpadnouti bez účinku na **c**.

8. Co se týče proměny neorganického, neslovanského **an** v nosovku ą, uvedli jsme pod odstavcem 4. některé příklady, že cizí samohlásky nasalované mohly se p r a v o p i s n ě proměniti v nosovky n e p r a v é (Francus-Fręg), zejména pro polštinu uvedli jsme hojnějších příkladů, avšak pod nijakým způsobem uvěřiti nemůžeme, aby anorganická nosovka mohla ve slovanštině nabýti zvukoslovnou platnost nosovky pravé, organické. Na doklad uvedeme toto: pravé nosovky polské budeme pohodlně přelévati na česko: kędziel, węda — koudel, **u**da (udice), avšak nepravých nosovek nikdy ani my ani Poláci, kdyby nosovky hubiti začali, nepřelejeme t. j. z wędrować, bękert, mędel atd. nikdy a nikdy neutvoříme v**u**drovati, b**u**kert, m**u**del atd., poněvadž by to bylo proti duchu slovanskému.*)

9. Že **g** staroslovanské se proměňuje v **h**, není nic nápadného, avšak

10. čím závažnější hláskou jazykozpytně jest **g** ve slovanštině, tím nepodobnější ku pravdě jest, aby se n á s l o v n é, k m e n o v é **h** na roveň předsovkovému (h—arešt) vytratilo;

*) Ruské j a k o r z a n c o r a jistotně dostalo se do ruštiny — ne prostřednictvím staroslovanského jękor, nýbrž tehda, kdy jako v Čechách (Mogu**n**tium—Mohuč) hubili nosovky, vypuštěním hlásky **n**.

mámeť na to velmi málo dokladů: gręd—hřídel—hřáda a nic více*); naproti tomu častěji odpadá kmenové **v**: Vojnice—Ojnice, vosa—osa dialekticky.

Co se týče konjektury páně autorovy, ukázali jsme na její zásadní slabost, ana jedna praemissa (Holomouc) jest závadná; dále prokázali jsme, kolik mluvnických odporů jest ve vývodech. Pro ty příčiny, any vývody zvukoslovné v podstatných částech jsou nemožny, nebudeme váhati všecku konjekturu zavrhnouti též z příčin historických: že našimi místními jmény nemůžeme výše než v 9. století stanouti a že z prostředních tvarů panem autorem předpokládaných: K**o**lamancia, Kol**o**mancia, Kolomącia, Kolomąc**i**, Kolomą**c**, **G**olomąc ani jediného prokázáno není, a směle pravíme, pro jazykozpytnou slabost nikdy historicky prokázáno nebude.

S našeho stanoviska přejeme si, aby l. čtenář byl uvěřil, že jazyk český přejímaje cizí místní jména nepřipouští nijaké zvukoslovně krkolomné libovůle, nýbrž spravuje se přesnými zákony mluvnickými.

Mince a mincovnictví markrabství Moravského.

Napsal I. L. Červinka.

(Dokončení.)

Úděl Brněnský.

Konrad I.

Třetí syn Břetislava I. a Juditin. Údělný kníže Znojemský 1054—1056, 1058—1061, Brněnský 1061—1090, 1090—1092. Vévoda český 1092.

1. Líc: **CHVONRADvS** Postavička se svislýma rukama. Rub: **SCS PETRVS** Postava s dlouhým křížem v pravici. (Pam. III., tab. XX. č. 23, Boczek 1847 č. 3, Donebauer 339, Fiala 678—694.)

2. **CHVONRADVS** Poprsí s dlouhým kopím v pravé ruce. R.: **SIIE . A . .** Postava s dlouhým křížem. (Pam. XIII., tab. XXX. č. 14.)

---

*) Ostatek pan autor, aby z Ptolemaeova „Anavum“ dostal Hanau, předsouvá **h**: Hana-vu, čímž si navzájem odporuje.

3. **DVX CONORAD** Poprsí na trůnu. R.: **SCS +PETRVS** Hlava s vévodskou korunou. (Pam. XI., str. 381, XIII., tab. XXX. č. 16, Fiala 695 a j. v.)

4. (+**CON⁝RADVS**+) Dvě vížky, mezi nimi dlouhý kříž. R.: **SPE . RVS** (kříže na prostřední věži použito zároveň do opisu za T). Chrám o třech věžích, z nichž prostřední vyšší a křížem opatřen jest. (Boczek 1847 č. 5, Donebauer 347, Fiala 701, Pam. IV., tab. XX. č. 30.)

5. Půldenar. L.: **CONRADVSZE** jako na předešlém. Rub: **SPE . RVS** jako na předešlém. (Pam. III., tab. XX. č. 28, XIII. tab. XXX. č. 17. Boczek 1847 č. 7.)

Konrad I. společně s Otou I. Sličným.

L.: +**DVX CONRAT** Poprsí. R.: **OTTO DVX** Poprsí s kopím. (Donebauer 338, Boczek 1847 č. 1., Pam. III., tab. XX. č. 26, Fiala 667—676.)

Mezivládí r. 1090.

L.: +**SCS PETRVS** Trůnící vévoda s kopím. R.: +**SCS IOHANNES** Hlava s vysokou korunou vévodskou. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 52.)

Oldřich.

Nejstarší syn Konrada I. a Vilburgy z Teglink. Údělný kníže Brněnský 1092—1097, 1100—1115 a Znojemský 1113—1115.

1. +**OLDRIHRDV** Poprsí na trůnu. R.: **CS PETRVS** Postavička s dlouhým křížem. (Pam. XIII., tab. XXX. č. 15, XXXI. č. 46 a j.)

2. **ODALRICVS** Budova chrámová o třech věžích, z nichž prostřední a nejvyšší křížem opatřena. R.: +**SWENEZILAS** Hlava. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 26.)

3. +**SOLDRICVS** Poprsí mezi dvěma křížky. R.: +**SCS PETRVS** Poprsí s kopím v pravici. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 54.)

4. +**SOLDRCIVS** Hlava. R.: +**SCS PETRVS** Postava s dlouhým kopím v pravici na levo. (Pam. tmt. č. 23.)

5. + **SYLDRICVS** Poprsí mezi dvěma body v levo. R.: **SCS PETRS** Postavička s praporem v levo. (Pam. tmt. č. 32 a str. 347).

6. +**SOIDRCIVS** Poprsí v levo. R.: +**SCS PETRVS** Poprsí s křížem u hlavy. (Pam. tmt. č. 53.)

7. +**SVIDRCIOS** Hlava v levo nade trůnem, na něm s boku podkova. R.: +**SCS PETRS** Postavička s dlouhým kopím v pravici. (Pam. tamt. č. 24.)

8. +**OLDRICVS** Poprsí. R. + **SCS PETRVS** Poprsí s křížem v pravici. (Pam. tamt. č. 49.)

Břetislav II.

Nejstarší syn Vratislava II. a Adély Uherské. Vévoda český 1092—1100.

1. Líc: **ACIZLAVS DVS** Poprsí mezi dvěma body. Rub: **SWSCSSLAEV** Poprsí v pravo s dlouhým kopím. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 57.)

2. +**BRACIZLAVS** Hlava. R.: **SNVSZICVS** Poprsí s kopím. (Pam. XIII., tab. XXX. č. 18.)

3. + **BRACIZLAVS** Poprsí, v levo dlouhý kříž. R.: jako dříve. (Pam. XIV., tab. XXXII. č. 1.)

4. +**BRACIZLVS** Poprsí, v levo dlouhý kříž. R.: +**OALVAC ZCS** Poprsí na trůnu. (Pam. XIII., tab. XXX. č. 19.)

5. +**BRACZEVS** Postavička s kopím v pravé a praporcem v levé ruce. R.: **RNVCIZEVAS** Hlava v levo. (Pam. tamt. č. 21.)

III. mezivládí v l. 1097—1099.

1. **SCS PETRVS** Budova chrámová o třech věžích, na prostřední kříž. R.: +**SCS IOHANNES** Hlava v levo. Pam. tmt. čís. 21.)

2. **SCS PETRVS** Postavička s dlouhým křížem v pravici. R.: +**SCS IOHANNES** Poprsí s kopím v levo. (Pam. tmt. č. 17.)

3. **I SCS PETRVS** Postava s křížem v pravici. R.: **SCS IOHANNES** Poprsí. (Pam. tmt. č. 18.)

4. **SCS PETRVS** Poprsí s dlouhým křížem v levo. R.: **SCS IOHANNES** Poprsí mezi dvěma křížky. (Pam. tmt. č. 19.)

5. **SCS PETRVS** Poprsí s kopím v levici nade trůnem v pravo; trůn okrášlen podkovou. R.: +**SCS IOHANNES** Hlava v levo. (Pam. tmt. č. 20.)

Jak už shora připomenuto, byl rovněž v Brně prastarý chrám sv. Petru zasvěcený. Byl tedy sv. Petr také ochráncem

údělu Brněnského, jak tomu také mince Konradovy a Oldřichovy svědčí. Údělníci tito nevládli nikdy Olomouckem; jest tedy přidělení těchto denarů do údělu Brněnského úplně oprávněno.

Zajímavy jsou denary s opisem **SCS IOHANNES** na rubu. Poněvadž dle zkratky **SCS** nebyl tímto jménem některý snad panovník, nýbrž svatý míněn, nutno také zařaditi tyto mince do Brněnského údělu, poněvadž v Brně byla (dle Wolného) sv. Janu Křtiteli zasvěcená kaple, která už ve století XIII. neznámého původu byla.

Oto II. Černý společně se Spytihněvem.

Oto II., úd. kníže Olomoucký, správcem údělu Brněnského a poručníkem dětí Oldřicha Brněnského: Vratislava a Spytihněva (1123—1125).

Spytihněv, druhý syn Oldřicha Brněnského a Adely z Bilungen (zemřel 1151).

1. **OTTO DVX** Čtyry hlavičky v kříži. R.: **SPI>ICNEV DVX** Poprsí s praporcem v pravo na trůnu. (Pam. XIII., tab. XXXI. čís. 51.)

2. **OTTO DV+** Poprsí, po stranách kříž. R.: **+SPIΛICNEV DVX** Postavička s kopím v pravici. (Pam. XIV., tab. XXXII. čís. 10.)

3. **OTTO DVXX** Poprsí s křížkem v pravo. R.: **SPI<ICNEV DVX** Jezdec v levo. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 12.)

Oto II. velmi bažil po vévodském stolci a dojista vyhledával spojenců a pomocníků k jistějšímu dosažení svých zámyslů. Snad proto také přátelil se se Spytihněvem, mladším synem Oldřicha Brněnského, a tak dostalo se toto jméno asi na společné mince. Vratislav byl Soběslavovi patrně věrně oddán, poněvadž hned r. 1125 dosazen jako údělný kníže na Brněnsku, kdežto naděje Spytihněvovy na stolec knížecí porážkou Otovou u Chlumce (1126) zanikly.

Vratislav (III).

Nejstarší syn Oldřicha Brněnského a Adelin. Údělný kníže Brněnský 1125—1129, 1130—1143, 1143—1156.

L.: **NCEWYRALL** (Zkomolené jméno toto lze sestaviti ve **WRACZLEV.**) Ruka s kopím v levo. R.: **NCWREVLL** Velmi krásně ryté poprsí Spasitelovo v byzantském slohu. (Pam. III., tab. XX. č. 5, XIII., tab. XXX. č. 2, Luschin 2 a—h.)

Úděl Znojemský.

Konrad I. (Brněnský).

Líc: +CONVIΛS Postavička s kopím v pravici. Rub: +WECNWES Hlava mezi dvěma body. (Egger, Verkaufskatalog 1888 str. 18 č. 357.)

I. mezivládí 1056—1058.

Líc: ·SVETZW Postavička s kopím v pravé ruce. Rub: WELZVLTS Hlava mezi dvěma body. (Donebauer 356—7, Luschin 21.)

Konrad I. společně se Spytihněvem II.

L.: +CONRATVS Postavička s kopím. R.: +SPITOEV DV Hlava mezi dvěma body. (Kupido 1868 č. 8, Donebauer 355.)

Rubní opis této mince vykládal dr. Kupido a jiní numismaté ve zkomolené SCSPETRVS a dřívější denary následkem shodných kreseb přikládány rovněž Konradovi Brněnskému. Přečetl jsem tyto legendy pozorněji a opravil jsem je nikterak násilně, mimo to historická data sama výklady mé potvrzují. Nejstarší stoličné chrámy, Olomucký i Brněnský, byly zasvěceny sv. Petru, o chrámu Znojemském má se až dosud zato, že jest chrámem rovněž tak starým a že byl sv. Mikuláši zasvěcen. První zprávy písemné o něm sahají do r. 1190, následující pak denary Litoldovy o celých sto let starší svědectví o jeho stáří a zároveň původu podávají. Patron tohoto chrámu, svatý Mikuláš, biskup Mírský, byl r. 1087 z Malé Asie do Bari italskými kupci převezen a teprve v letech 1090tých rozšířila se úcta k němu zvláště v krajích Slovanských, zejména na Rusi.*) Není tedy Svatomikulášský chrám Znojemský ani kterýkoliv jiný v Čechách nebo na Moravě starší r. 1090 a poněvadž legenda S NICOLAVS jediné na mincích Litoldových přichází, jest jisto, že kaple nebo spíše hlavní chrám sv. Mikuláši teprve za dob panství Litoldova na Znojemsku postaven a úděl Znojemský zároveň v ochranu témuž svatému svěřen byl.

Písemné prameny dějepisné zaznamenaly, že matka Konradova, Judita, jako vdova žila svá poslední léta v Louce u Znojma a že tam r. 1058 vystavěla kapli ku cti sv. Václava**).

---

*) Kobrův Slovník naučný V. s. 317. —

**)Erben, Regesta 184. —

Ve Znojmě samém jest prastará kaple sv. Václava (nyní protestantská modlitebna)*). Poněvadž pak na všech (Brněnských) svých denarech užíval Konrad I. opisu **SCS PETRVS** a jenom jediná na ten čas známá nese jméno **SWENCEZLAVS**, která rozhodně není původu českého, nýbrž najisto ve Znojmě ražena byla, zdá se, že za dob Konradova panství sv. Václav patronem Znojemským byl a teprve za Litolda ustoupil sv. Mikuláši. Když se pak Spytihněv údělů moravských zmocnil, neopustil mincovny Znojemské, nýbrž vybíjel minci s opisy sv. patrona a denar společný s Konradem vyšel v létě, kdy úděl opětně dřívějšímu knížeti vrácen byl (tedy asi 1061). Že by legenda **V SPITOEDV +** znamenala **SC PETRVS**, nepřipouštím z té jednoduché příčiny, že u jména tohoto svatého nikdy slůvka **DVX** na moravských denarech vyčísti nelze. V Čechách pak raženy peníze tyto nejsou, poněvadž vyskytly se v největším počtu v pokladě Hlinském, který najisto před r. 1090 byl zakopán.

Do údělu Znojemského dlužno dále klásti všechny denary, které Fiala bezdůvodně Konradovi jako králi**) vlastně však vévodovi v Čechách (1092) přiložil. Denary tyto nalezeny byly hojněji v pokladu ve Hlíně, Slaném a o jediném kuse v Máslovicích a to tady a ve Hlíně vždy jenom s denary vévodskými oba tyto nálezy byly v zemi od roku asi 1086, nemohly tedy takovéto denary nikterak raženy býti v Čechách Konrádem jako vévodou. Ostatně celá jejich technika hlásí se spíše na Moravu a dle opisu rubového zase do údělu Znojemského.

Líc: **+ ΩVꙍ COꙍ RAT** Hlava s vévodskou korunou. Rub: **DVSCONDT** Poprsí v pravo. Okraje zubaté. (Fiala 714, Kupido 1868 typ. XI.) Na některých uvádí dr. Kupido **SWEVIICZL** a podobně zkomolené **S.WENCEZLAVS.**

Litold.

Druhý syn Konrada I. a Vilburgy z Teglink.
Údělný kníže Znojemský 1092—1097, 1100—1112.

1. **LYTOꓕDVS** Postavička s dlouhým mečem v pravici levou na prsa tisknouc. R.: **+ S NICOLAVC** Poprsí s biskupskou berlou. (Pam. XIII.. tab. XXX. č. 43, Luschin 30 a —c.)

*) Wolný podává zprávu o ní ze stol. XII. —
**) Donebauer 358/9.

2. **LVTOIDVS** Kaplička s dlouhým křížem v levo, R.: + **S NICOLAVS** Poprsí nade trůnem. (Pam. XIII., tab. XXX. č. 45.)

3. **LVTOIDVS** j. předcházející denar. R.: **S NICIOALV** Hlava nade trůnem, pravá ruka s dlouhým kopím v levo pod ní. (Pam. tmt. č. 44.)

III. mezivládí v l. 1097—1099.

L.: **SNICOIALV** Kaplička s rukou kříž držící. R.: **SNICIOALV**, Hlava nade trůnem, v levo pod ní ruka s dlouhým kopím. (Pam. XII., tab. XXXI. č. 30.)

Břetislav II.

L.: +**BRACIZLAVS** Kníže s mečem v pravici. R.: **SWEN CEZLAVS** Poprsí s křížem v pravici. (Pam. XIII., tab. XXX. č. 20, Luschin 16 a—y, 128.)

Mince tato a ostatní v údělu Brněnském popsané jsou úplně rozdílné rázem od mincí, které Břetislav II. v Čechách jako vévoda vybíjel. Všechny tyto denary nesou onen zvláštní ráz, který lze téměř prvním pohledem zkušenějšímu oku moravské mince od českých rozeznati. Břetislav II. nebyl nikdy údělným knížetem na Moravě a pocházejí všechny tyto mince z let 1097—1099 z mincoven Brněnské a Znojemské; víměť z dějin, že Břetislav II. poslal svého bratra Bořivoje do Znojma, aby oba úděly, Brněnský a Znojemský, svých panovníků zbavené, spravoval a dal patrně v tamnějších mincovnách také své denary raziti. Dle líčení na nich vyrytých, shodujících se téměř s denary Oldřichovými, daly se rozeznati kolky Brněnské a dle zvláštních ⊥ (vlastně L), kteráž písmenka v této podobě pouze na denarech Litoldových přicházejí, možno poznati denary ve Znojemské mincovně ražené.

Soběslav I.

Sedmý syn Vratislava II. a Svatavin.

Správce údělu Znojemského a poručník dětí Litoldových: Konrada (II.) a Oty 1112-1113, 1115—1123; správcem údělu Brněnského a poručníkem dětí Oldřichových: Vratislava a Spytihněva 1115—1123. Vévoda český 1125—1140, v údělu Znojemském 1128—1134.

1. +**GVBASOBEZLAVS** (Gubernator (?) Sobeslaus) Jezdec s mečem v pravo. R.: **SVENCEZLAVS** Postava s kopím a štítem na levém rameni. (Pam. XII., s. 308., IV., tab. XXIV. č. 15., Luschin 93.)

2. +**ZSOBEZLVAVS** Poprsí s mečem v pravo. R.: +**SVEN CEZLAVS** Poprsí; u pravého ramena osmihrotá hvězda (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 13., Fiala 1028—40.)

3. +**SOBEZLAVNDSVX** Sedící osoba s mečem přes kolena složeným. R.: +**SCNVVEIZLAVOS** Poprsí s křížkem. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 15. Fiala 1042—45.)

4. .... **ESOOBZVNLAVS** Poprsí s křížem v pravo. R.: + **SCVNCEZLAVS** Poprsí mezi dvěma křížky. (Pam. XIV., tab. XXXII. č. 11.)

5. **DVXSOBESLAVS** Sedící kníže s mečem v pravé ruce proti němu postavička s pohárem. R.: ... **SS** ...... Trůnící osoba s pozdviženýma rukama, v levo k ní obrácená prosící osobička. (Luschin 94.)

6. + .. **S** ... **S** .. **VS** (Sobeslaus?) Trůnící kníže s praporcem a štítem. R.: +**VCVE** , ... **AVS** Poprsí s knihou a křížem. (Pam. XIV., tab. XXXII. č. 28.)

Konrad II.

Nejstarší syn Litoldův a Idy Rakouské.
Údělný kníže Znojemský 1123—1128, 1134—1143 a 1143—1150.

1. **CVnDSRATES** Dvě proti sobě stojící postavy držící dlouhý kříž. R.· **SACEVSDS** (?) Ryba přes celou minci mezi dvěma křížky. (Fiala 942, Pam. XIII., tab. XXXI. č. 36.)

2. +**SAOACEW** .. **V** .. Poprsí s křížem v levo nad ozdobným přepažením. R.: +**SECS** .... Postavička v levo s křížem v pravici a nejasným předmětem v ruce levé. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 41.)

Denary neurčené.

V nálezu Rakvickém bylo mnoho denarů, které pro sešlost jednak anebo pro úplnou zmatenost svých legend zůstaly prozatím neurčeny.

1. L.: +**SWATAISSITVAS** Hlava nade trůnem. R.: **SANIC LENAS** (Sa Niclenas = S. Nicolaus?) Chrám o třech věžích, z nichž nejvyšší nese veliký kříž. (Pam. XII., tab. XXX. č. 37., Fiala 945.)

Kosmas vypravuje k r. 1113 o čtyřech údělích na Moravě, jmenuje však jenom Znojemský, Brněnský a Olomucký; dr. Dudík

domýšlí se pak*), že čtvrtý tento úděl královně Svatavě přidělen byl; byl-li však v Jamnici nebo v Břeclavi, nelze na ten čas rozhodnouti. Přítomnou minci pak přisoudili Kupido a Fiala této královně. Poněvadž ale hlava tato nese mohutný knír, zdá se, že ji razil některý kníže; opis nechává záhadu tuto nerozhodnutu.

2. +**MNPCAECVLZCXPAGNES** Hlava. R.: +**SVELOdNCN×. EVLCSd×AES** Antické poprsí v pravo, za ním ×. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 31.)

3. **LHOIVA** .... Hlava. R.: Arabeska z vinutých listů v podobě osmičky, přes ni dole i nahoře kříž, v pravo od ní **K** (Pam. tmt. č. 40.)

4. **SENRZMEAVS** Postavička s křížem v pravo. R.: **SAAE RDNENCAN** Poprsí mezi dvěma body. (Pam. tmt. č. 33, celkem 12 různých variantů v opisech.)

5. +**NCAΓWOVRIZ** Postavička bez rukou. R.: +**RZAEVO VVECΛN** Hlava v pravo. (Pam. XIII., tab. XXXI. č. 34.)

6. +**SLAIZCZNVAOS** Hrubé poprsí. R.: +**WEISCEZLA** Postava s křížem v pravo. (Pam. tmt. č. 32.)

7. **CAPAPPADN** Postavička s křížem na trůnu. R.: +**SPΛ VLEPTNP**— Hlava. (Pam. tmt. č. 38.)

8. +**SRBRVS** Hlava nade dvěma věžmi. R.: +**NAIRZLVS** Poprsí s křížem v pravici. (Pam. tmt. č. 35.)

9. + . . **IA** . . **ADTN** . . **S** Poprsí s kopím, v pravo růžice. R.: **ꝏ** . . **ΛLEΛΛON** Poprsí s křížem, v pravo +. (Pam. tmt. č. 37.)

10. + . . . **Ɔ>VX** Hlava nade trůnem v pravo. R.: **ꝏ** . . . **S** . . **Ɔ** . **NS** Sedící orel s hlavou v levo obrácenou. (Pam. XIV., tab. XXXII. č. 19.)

11. L.: . . **ΛERS** . . **ES** Poprsí. R.: **ΛC** . **RE** . . **EΛS** Postavička s kopím v pravici. (Pam. tmt. č. 20.)

12. L.: **UON** . . . **ESAΛ** Poprsí mezi dvěma **E**. R.: . . . **UON AOPEP** Postavička s dlouhým křížem v pravo. (Pam. tmt. č. 21.)

13. L.: +**ICENDI** . . . **S** Poprsí, po stranách dva body. R.: **SNCΩE♁VS** Postavička s roztaženýma rukama. (Pam. tmt. č. 22.)

14. +**TO** . . **Z** . . **ΛƆ** Jezdec se štítem na levo. R.: +**SETA NVS** Hlava. (Pam. IV., tab. XXII. č. 31.)

*) Dějiny Moravy III. s. 17.

15. +N....OS Hlava, pod ní křížek. R.: +..S..OE +V...N Trůnící osoba pode dlouhým křížem. (Pam. XIV., tab. XXXII. č. 23.)

16. +SCOV....Λ Poprsí s dlouhým kopím v pravici a štítem v levé ruce. R.: +E—V—ΙΛVS Trůnící postavička v pravo, proti ní osoba, nad nimi křížek (Kupido 1888 č. 121.)

Tuto popsané mince jsou na ten čas nejstarší známé peníze na Moravě ražené a pro potřebu této země určené. Všechny zprávy o jakýchsi Mojmírovských a Rostislavských,*) jakož i Velehradských mincích jsou úplně nepravdivé a bezpodstatné.

Jak z hořejšího vysvítá, byly by prozatím nejstaršími denary moravské Václavovy, tedy z let asi 990tých a byly vybíjeny ve formě tenkých okrouhlých plíšků ze stříbra více méně dobrého, velikosti našich bývalých dvacetníků, až do vévodění Břetislava I. V posledních letech jeho vlády a za panování jeho synů zmenšen průměr denarů českých i moravských až na 15—16 *mm*; za to byly však něco tlustší a potrvaly v této podobě až do vlády Svatopluka Olomuckého, Oldřicha Brněnského a Litolda Znojemského; za Oty II. Černého a jeho vrstevníků byly opět zvětšeny až do 18 *mm*, ale byly zato raženy zase z plechu slabšího. Velikost, váha (stříž) a zejména zrno (jakost) měnily se téměř každým rokem.

Zrna denarů moravských posud neznáme. Dr. Luschin obětoval sice několik denarů přepálení, avšak vzácnou tou obětí dověděli jsme se pouze jakého zrna těchto několik denarů jest: obsahovaly tisícin denary Oty I. 330, Svatoplukovy 540, 335 a 558, Oty II. 160, Břetislava II. 418 a 464, 314 a 387, Vratislava Brněnského 346 a 402, avšak výsledky tyto nikterak neudávají správnost jakosti mincovní jednice, ba nelze tu ani na pravděpodobnost hádati. Stanovení její možno očekávati

---

*) Dudík (i Boczek před ním) uvádí zlatý peníz: na líci opřilbená hlava s opisem PACTHCA (Rastisa) na vojín s dýkou a štítem s opisem ΠΕΓΝΑΖΕ. Pražské museum národní chová prý takových mincí 16 variantů a také ve sbírce mincí kláštera benediktinského v Rajhradě jsou stříbrné peníze podobného rázu a v rozličné velikosti. (Dějiny Moravy IV. (1878) str. 171.

jenom hromadným přepálením jednotlivých typů, což se nedá tak snadno učiniti, jsouť denary moravské téměř všechny velmi vzácny. Ze zkoušek Luschinových a na kamenu zlatnickém možno souditi, že denary nejstarší, tedy Václavovy, Boleslavů, Břetislava I., Vratislava II. a Oty I. poměrně byly nejlepšími (obsahovaly nejvíce stříbra), Konrad I., jeho synové, Svatopluk, Břetislav II. a všechna mezivládí vybíjeli minci mnohem špatnější; nejhoršího zrna jsou denary Oty II., Soběslavovy, některé kusy Svatoplukovy a Znojemské denary Břetislava II. U některých denarů zdá se býti jiná přísada než bývalo zvykem (za Oldřicha a III. mezivládí), a mdlé stříbro po vyčistění brzo zachází a hnědne, na některých jiných zase měď takměř prosvítá (Břetislav II., Oto II., Soběslav, Konrad II. a některé mince neurčené).

Není-li nám zrno mincí známo, nutno se alespoň na čas upokojiti váhou; jest stříž starších mincí velmi důležitou při vypočítávání množství kusů ražených z jedné hřivny a při určování chronologickém. Tak na př. razili Boleslavové denary české o 1513—1163 mgr., Jaromír, Oldřich a Břetislav I. o 1513—910 mgr. a moravské denary Břetislavovy jsou váhy 1045—910 (arciť zachovány jsou téměř po jediných kusech a to ve stavu zuboženém), denary Vratislavovy váží 1150—65 mgr., Břetislava II. už jen 650—430, Svatoplukovy 600—400 mgr.; jsou tedy denary nejstarší nejtěžší a mladší lehčí a lehčí. Z toho tedy následuje, že lehčí denary Břetislavovy nebyly raženy před Vratislavovými a že jsou mladší těchto, tak jako těžší denary Břetislava I. jsou zase Vratislavových starší a tedy určení a přidělení jejich je správno. Arciť napomáhá při podobném určování také hlavně zase ráz mincí samých.

Všechny denary moravské raženy jsou oboustranně a byl vybíjen zároveň líc i rub (nejsou mískovity); mnohdy arciť nelze přesně rozdílu mezi lícem a rubem stanoviti; avšak přijalo se všeobecně, že na lícu umístěno jméno panovníkovo a na rubu legenda patrona země, což připojené rytinky obyčejně příslušně dosvědčují. Zaměněny jsou opisy na některých denarech Oldřichových, kde postavička s kopím a praporcem vévodským jménem **SCS PETRVS** opsána jest a hlava Kristova jménem vévodovým; podobně u Břetislava II, Svatopluka, Oty II. a j. Hledáme totiž v postavičce nebo poprsí se zbraní a praporcem spíše

panovníka, svatého zase na obrazci s křížem, knihou, berlou a pod.

Přepěkný ráz našich denarů jest epigrafický po obou stranách, t. j. obrazcem i písmem opatřen. Písmo legend provedeno latinskou lapidárkou vždy vyvýšenou, nikdy vtlačenou. Na denarech Vratislavových a Konradových vyskýtá se řecké **P** ve formě ležaté na místě latinského **R**, později už nikdy. —

Jména jsou vždy latinisována.

Sestavení písmen jest velmi různé; mnohdy lze vyčísti jméno velmi snadně, jindy zase musíme skoro násilně jednotlivá písmenka skládati, abychom nějaké sebe více zkomolené jméno obdrželi.*) Na př. Vratislav = **NCEWVRVL** = **WRACZLEV**, tedy **N** = **Z**, **V** = **A** atd. nehledě k tomu, že mnohdy písmenka v jediném slově na všemožný spůsob jsou přestavena a převrácena, vyskytují se také taková, jež teprve delším zkoumáním poznati i určiti možno; tak znamená **Ⅼ** (tedy obrácené **J**) L ve slově **WENCEZLAVS**, **=** = **Z**, **II** = **N**, **IƆ** = **D**, **Ɑ** = **C**, **⊥** = **Z** atd.

Jména bývají vždycky vyryta kolem obrazce a tím se často stalo, že rytec vyryl jméno na matrici správně, avšak na minci objevilo se ono vyražené v negativu a lze ho dobře čísti v obrázečku v zrcadle (často na mincích Svatoplukových). Odtud jmenují numismaté písmo takové zrcadlovým. Jindy vyšla mnohá písmena správně, jiná zase opáčně a všelijak znetvořena (na př. **ƧCS ΛΛƎCNΓVI**), tak že na př. na denarech s opisem **DVX CONRAD** mnohdy už **DΛNTΠΓEᔕ** a podobně sestavená písmena pole vyplňují a není možno původní jméno nijakým skládáním a řaděním písmen vyhledati. Zmatené tyto opisy (nejčastěji na mincích Konradových se vyskytující) zavinila nedbalost rytců; první denar vyšel obyčejně s opisem správným a s krásnou rytinkou, pilným ražením se razidlo brzy opotřebovalo a rytec byl nucen je opravovati, po případě nové shotoviti, arciť učinil tak obyčejně nepozorně a zběžně a tím se vysvětluje, že některý kolek znám jest až ve 20 variantech.

*) V pojednání přítomném nebylo možno rozdílů těchto dbáti; přesně opsané tyto legendy ve všech posud známých variantech uvádím ve svém článku „Denary údělných knížat na Moravě“ v Časopise Olom. muzejního spolku r. 1891 a 1896.

Samozřejmo, že orthografie nedbalým tímto opravováním (beztoho zkažených jmen slovanských latinou) valně trpěla. Pravopis jest jinak také důležitým při určování stáří jednotlivých denarů; tak psalo se jedno jméno v různých desítiletích různě. Oldřich (1012—1037) opisuje jméno své na mincích **ODALRICVS**, **VDALRICVS**, Oldřich Brněnský (1092—1097) už **OLDRICUS**, **OLRICI** a j.

Ve zkráceninách nejčastěji objevuje se jméno **SANCTVS**, a jsou nejstarší zkratky ty **SS** (u Břetislava I.), **SCS** (Vratislav II., Konrad I. a Oldřich), **S** (u Litolda a Svatopluka), důležité **·S·** u Otty II., Jindřicha a Vladislava, kdy už zase častěji **SCS** přichází. U Oty I. na rubové legendě zkratky „svatý“ vůbec nebývá.

Slovo **D·X** nebývá zkráceno, jenom někdy **X** položeno a jindy +, jako znaménko rozdělovací, zastupuje toto **X** ve slově **DVX**. Znamená-li slovo **GVBSOBESLAVS** skutečně **GVBERNATOR** — jak vykládá Kupido — nelze rozhodnouti.

+ v opisech značí obyčejně místo, kde slovo počíná, •, někdy : zkracují na př. slovo **S•**, **SCS•** a nejsou vůbec hojny.

Okružní opis obejímá vždy rytinku, která bývá v obvodku nebo nad obloučkem buď hladkém, sekaném nebo perličkovém. Na nejstarších denarech českých bývá meč na líci, na rubu lomenice chrámová, později křížky s různými okrasami, pak i primitivní poprsí a ruce (ruka boží — dextera Dei); ráz všech těch denarů jest hluboký, jasný. Za Břetislava I. nápodobeny denary české na Moravě a některé obrázky vyskytly se samostatně (koruna) jsouce jemně perličkovou ozdobou pracovány. Primitivní ty rytinky zdokonaleny byly za Vratislava II. a jeho bratří a odtud umění rytecké na Moravě vyvíjelo se nadále samostatně vedle umění českého. Představují se pak nejčastěji postavy s kopím nebo praporcem (znamení to panovnické svrchovanosti), poprsí s křížem, mečem, štítem a j., hlavy buď en face nebo v profilu, ruce s kopím nebo křížem, okřídlená poprsí, trůny panovnické, žezla, chrámy velmi nádherně kreslené a j., ze zvířat pěkně zobrazena rybička, beránek a kůň.

Nemohouce prozatím umění našich předků na těchto malounkých památnících tak skvostně podaného dokonaleji oceniti a upozorňujíce odborníky na převzácné ty zbytky tehdejší kultury domácí, vypočteme alespoň některé kusy obzvláště pěkné.

Hned nejstarší denary české, ač byly nápodobeny denarům Řezenským*), liší se hned spočátku samostatným provedením. důkaz to, že už ve století X. rytcové a lidé podobných umění znalí nebyli řídci; rovněž denary moravské nesou se svým směrem domácím hned zprvu a téměř veškeré provedení jejich jest naskrze samostatné a umělečtější.

Rytcové ti snažili se na prostoru poměrně mikroskopickém vyrýti na př. celou postavu panovníkovu, pokud bylo možno, dopodrobna a živě. Tak denar Oty I. (č. 4.), Svatoplukův (č. 3.), jenž denaru Vratislava II. nápodoben jest, jako zase Oldřichův (č. 5.) onomu Otovu podává jenom několika črtami postavičku s praporem téměř mistrně. Jak dokonale povedla se majestátní postava kněze v řasnatém rouchu s křížem a pozdviženou levicí (Svatopluk č. 25)! Postavička Svatoplukova (č. 5.) se zaťatou pravou rukou, Litold (č. 1.) s mečem a levicí na prsou a ozbrojený vousatý Oldřich (na č. 4.) neméně dokonale podáni. Jak mocného úspěchu docílil rytec jen několika rysy na poprsí Jindřichově (č. 1.), Oty II. (č. 13.), Soběslavově (č. 2.) a Oty I. (č. 5.)! Zdá se, že dotýční umělci snažili se vystihnouti tahy panovníků, chtíce podati věrné podobizny. Zvlášť mistrně provedeny jsou některé hlavy; na jiných kresbách pak patrným jest vliv byzantský (Vratislav III., měl za manželku ruskou kněžnu), Konrad II. Znojemský (rovněž snad působením své manželky, Marie Srbské) napodobil dokonce i srbské matapany. Oto II. a on umístili dojista vlivem církve východní rybičky na svých denarech. Jeť řecké *ἰχϑύς* (ryba) dle jakéhosi sibyllského verše v inicialkách významem Ježíše Krista, syna Božího, spasitele: *Ἰησῶς Χριστός ϑεοῦ ὑιὸς σωτήρ.**)

Vliv mincovnictví uherského jeví se nepatrně na jediném jen denaru Oty II. (č. 11.) i vysvětlují se ony tři hůlky (busigani) jako žezla a objevují se jediné na mincích uherských u Ladislava (1077—1095), Kolomana (1095—1114), Štěpána II. (1114—1131).**) Vliv mincovnictví českého, jako mincí matečních, jest arciť nemalý; tak byly vzorem rytcům moravským rytinky české nezřídka, jakož i naopak. Stejný obrázek, boj vévodův s med-

*) Pam. XI. s. 399—405.

**) Pam. XIII. s. 343.

***) Rupp, Numi Hungariae: periodus Arpadiana (Budín 1841) 44, 51, 75, 80 a j.

vědem v lese, vyskytuje se na denarech Vladislava I., Oty II. a dosud neurčeném penízu Babenbergském, jenž v nálezu Rakvickém se objevil; který by z nich byl nejstarším a tedy původním, nelze arciť s jistotou udati.

Nemalé pozornosti zasluhují naše domácí denary svými kresbami chrámův. Nemůžeme dosti upozorniti odborníky slovanským stavitelstvím se obírající na budovy na moravských denarech se vyskytající. Již Hanka na chrámy ty upozorňoval připomínaje podobu staroslavného Kremlu. Jak nádhernou jeví se budova na denaru Oty II., Konrádovu, Václava Olomuckého! Srovnejme na př. denar Svatavin, neshoduje-li se celým svým slohem s chrámy dřevěnými až dosud nám dochovanými? Neméně zajímavy jsou byzantským slohem provedené kapličky na denarech Konradových a Litoldových.

Pro badatele jsou také důležity okraje mincí zevně kol opisu věníčkem více méně hrubých zubů nebo perliček opatřené. Okrasa tato byla prý zavedena z opatrnosti, aby totiž mince nemohly býti pilovány a tím zlehčovány. Nejstarší denary české nemívají okrajů zubatých, jsou obyčejně vroubeny hladkým obvodkem, teprve denary Oldřichovy a Břetislavovy vyznačují se jím; od Vratislava II. až do Svatopluka a vrstevníků jsou zoubky tyto více méně jemně a patrně provedeny; na denarech Oty II. pozvolna mizí a na mincích Spytihněvových a Soběslavových jich už není.*)

---

*) Je důležito, aby se každý nález mincí v celku dostal do rukou znalci, dříve než se rozstrká „na památku“ nebo rozprodá milovníkům starých peněz. Zvláště nutno je toto při mincích nemajících letopočtu anebo opisu vůbec. Takovéto němé anebo velmi na slovo skoupé památníky bývají velmi důležity pro starší historii, z dob, kdy se nás jenom pramálo pamětí písemných dochovalo, a dovede je správně rozluštiti pouze odborník.

Jak jsou podobné nálezy mincí nesmírně důležity pro dějiny zvláště naší vlasti, lze seznati lehce z těchto statí.

Nálezy denarů na Moravě učiněné dostaly se na veřejnost tyto:

R. 1840 našlo se u Olomouce na 4000 denarů Svatoplukových, byly však z většího dílu roztaveny. (Mittheilungen der mähr.-schles. Ackerbaugesellschaft in Brünn 1848 č. 1. a 2.)

V létě 1861 vykopáno v Ivančicích přes 3000 (prý) peněz Konráda I. Brněnského a soudobých; z celého nálezu zachováno jenom asi 30 kusů, ostatní byly jistým směnárníkem v Brně zaslány k roztavení do mincovny.

Kde toho času byly mincovny knížecí, nelze s jistotou udati; nejspíše že snad vždycky v sídelním městě. Dudík vzpomíná sice mincovny v Podivíně*), kde prý vybíjena mince zemská „Landmünce“, jak ji nazývá listina z r. 1088**). Již r. 1078 bral klášter Hradiský od tamní mince ročně desátý denar; r. 1160 bylo toto nadání obnoveno. Klášter Strahovský požíval r. 1143 od této mince každou sobotu 206 denarů a tutéž sumu obdržel ještě r. 1167 premonstratský klášter v Litomyšli.***) Poněvadž listiny tyto, dle udání z r. 1144, jako falsifikáty z XIII. století pocházejí, není domněnka tato nikterak zajištěna a to tím méně, že v listinách pozdějších jmenují se několikráte mincovny moravské; nikdy však nemluví se tam o minci Podivínské.

R. 1865 vyoral v Hlině (u Ivančic) rolník jeden poklad s 1335 denary Vratislava II., Konrada I., Oty I. a několik jiných; tento pro domácí mincovnictví velmi poučný nález jako i předešlý popsal dr. Fr. Kupido r. 1868 v Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde ve článku „Die beiden Eibenschitzer Funde und das Münzrecht der mährischen Fürsten im XI. Jahrhundert“.

V pravdě epochální nález pro numismatiku moravskou byl vyorán roku 1886 na velký pátek v Rakvicích (u Podivína). Celý poklad (celkem prý na 4000 kusů) nedostal se do rukou znalců. Jenom asi 2000 kusů prozkoumali prof. Luschin a Smolík; než i tyto kusy jevily ohromnou a velezajímavou bohatost kolků (celkem 137!) a vrhly netušené světlo do záhadných těchto dob domácích dějin. I jest také Rakvický nález takřka sloupem moravské numismatiky, jsou v něm skoro všecka čísla mezi denary popsaná zastoupena! Podrobné popisy tohoto nálezu přinesly: Numismatische Zeitschrift in Wien 1886 a 1887. Dr. Luschin z Ebengreuthu, „Der Rakwitzer Münzfund“. — Památky archaeologické a místopisné: Prof. J. Smolík, „Nález denarů českých a českomoravských u Rakvic na Moravě“ díl XIII. tab. XXX. a XXXI. a „Dodatek“ v dílu XIV. tab. XXXII. — Zeitschrift für Numismatik, Berlín 1888: Dr. F. Kupido, „Der Rakwitzer Münzenfund“. —

Jenom po několika kusech nebo jednotlivě objeveny naše mince ještě v nálezích ve hrobích u Rokytné, r. 1866 v Brně při stavbě vojenské budovy, na Vsetíně, u Uh. Brodu r. 1895, v Rakovníce, v Máslovicích, Čáslavi, Želčanech, na Bílé Hoře, ve Slaném, v Litoměřicích; za hranicemi našich vlastí v Munkegaardu, Rummelsburku, Althöfchenu, Třebuni a t. d. (Viz o tom Pam. XI. s. 533 a 474 XII. s. 283, 424 a zvláště obšírně v nejnovějším díle Fialově „České denary“).

*) Dějiny IV. s. 175.

**) Cod. dipl. Mor. I. s. 183.

***) Tamt. I. 163, 220, 271, 278.

Poněkud více zpráv mince zemské se týkajících zachovalo se nám ze století XIII., a proto bude obšírněji o tom promluveno ve článku o brakteatech.

Obdarování.

Z almárky našich Horáků svobodníků

podává Fr. Vlst. Jurek.

Zvěčnělý Josef Kučera,*) vyslanec do říšského sněmu ústavodárného za venkovské okresy Velké Meziříčí — Třebíč, podávaje voličům svým 21. srpna 1848 tištěnou zprávu o současných událostech, činnosti a jednáních sněmovních ve dnech srpnových, pronáší se, pokud jde o návrh, aby robota a vůbec poddanský svazek byly zrušeny, takto: „Děkujte Bohu, že se jednou lidu svého slitoval a jej břemen dávnověkých osvobodil. Robota, která tísnila vás, vaše dědy, vaše pradědy, která vám ubírala nejpříhodnějšího času k vlastní práci, a skrze kterou jste častěji mučeni a trýzněni byli, ano tato robota, pozůstatek časů středověkých, co nevidět pomine v Čechách i ve Slezsku i Polsku, pomine i ve všech ostatních Rakouských zemích, a neprojde dlouhý čas, že synové vaši ji jen dle jména znáti a diviti se budou, jak tak dlouhá léta trvati mohla, a že předkové si dříve od ní nepomohli.“

Z těch slov tlumočících co nejpřípadněji náladu a smýšlení poddaného lidu viděti, jak národy Rakouské po zrušení nevolnictví císařem Josefem II. r. 1781 těžce nesly ještě t. zv. čisté

*) Narodil se r. 1808 ve Vídni u Vel. Meziříčí, kde otec jeho Jakub byl pololáníkem. Vychodiv místní školu poslán byl ve 13. roce do Vídně sídelní na učení řemeslu krejčovskému. Vyučiv se, zanechal krejčoviny a dal se na sklepnictví v pivnici Finkensteinově. Přiženil se pak na hostinec ten a později si jej koupil. Mimo vlastní hostinec najal si ještě hospodu u cís. sirotčince. Byl Čechem uvědomělým, miloval řeč mateřskou a vždy i všude jako Čech uvědomělý vystupoval bez bázně. Poznal-li někoho, jenž jsa Čechem za svou řeč se styděl, nerozpakoval se takového zbabělce veřejně pokárati. R. 1848 zvolen byl poslancem. O své činnosti uvědomoval své voliče tištěnými zprávami, z nichž jen jedna se nám dostala do rukou. Zemřel r. 1868 byv raněn mrtvicí.

(holé) poddanství a břemena s ním spojená, jmenovitě desátky a robotu, kteráž byla břemenem všeobecným, tížícím všechny poddané vrchnostenské. Výjimky byly řídké a vzácné. Závazků robotních neměli:

a) Dědinníci, pozůstatek to bývalých svobodných vlastníků pozemkových — zemanů —, z nichž se vyvinul stav vladycký.

b) Nápravníci, bývalí služebníci královští neb i panští, kteří dostali v odměnu za své služby částky pozemků k pravému vlastnictví bez jakýchkoli závad.

c) Svobodníci, jimž patřily grunty svobodné ve starých latinských listinách „curiae" zvané.

d) Dvořáci, majetníci větších gruntů t. zv. dvorství.

Také rychtáři bývali za své služby vrchnostem konané buď zcela nebo částečně od roboty osvobozeni. Konečně nebyli robotou povinni majitelé pozemků dominikálních (činžovních), jež bývaly při hospodách, mlýnech, řeznících panských a p.

Svobodníci a dvořáci řídili se dle desk zemských. Měli své dvory jako šlechtici v zemských deskách a směli jako šlechtici přímo u zemského práva své žaloby podávati. Proto ve fassích či výkazech důchodů vrchnostenských z r. 1750, kde byly svobodnické dvory, jsou u panství přidány ve zvláštních svazcích. O majetku svém mohli svobodně a platně pořizovati jednáním mezi živými i na případ smrti. Směli jej prodati, darovati, zastaviti, pronajati, změniti i odkázati. Byli tudíž skutečnými vlastníky půdy, kdežto ostatní rustikalisté byli pouze dědičnými nájemníky. Dokud činži (roční plat, úrok) platili, nemohli sice ze statku býti vyhnáni; jakmile však rod jejich vymřel, spadl statek jakožto odúmrť na vrchního pána, který jej dle zemské ústavy jinému poddanému odevzdati měl. Zdědil-li sedlák svobodný statek, nemohl jej sic o své ujmě vložiti do desk zemských, protože páni nedovolili, ale mohl od krále, jemuž příslušelo vrchní vlastnictví nade dvory svobodníků jako vrchnostem nad grunty poddaných, dostati list anebo rozkaz ku vtělení.

Jen jako na formální uznání vrchnosti, v jejímž obvodě svobodný dvůr ležel, přikázána jim byla ročně nějaká nepatrná práce, ač i za ty druhdy bývali odměňováni platem. Tak na př. Jan Klavar, dvořák Přečkovský, měl z toho dvoru „na věčné

časy vydávati kur čtvero".*) Beneš, dvořák ze Znětínka, „v to se dobrovolně podvolil každého roku při památce vzkříšení pána Krista dávati jedno tele".**) Nástupce jeho Vavřinec Procházka a Jan Skalka, rychtář z Krásnovsi, „toliko jednu bečku vína každoročně z místa jim vykázaného přivézti povinni byli".***) František Urbánek, rychtář z Horních Borů, měl „každoročně 2 bečky vína (bečka po 10 vědrech) na narození Páně přivézti, také pokudž by panstvo jeden nebo druhý rok takové fůry potřebovalo, on a jeho dědicové k ní povinni budou."†)

V krajinách, kde se víno nerodí, bylo asi v obyčeji dovoz vína ukládati. Klvaňové, dvořáci z Biškovic u Bystřice pod Hostýnem, byli taktéž povinni ročně „do vinnýho kraje aneb na Niklšburg jednu fůru učiniti a též zpátkem pak jednu bečku vína do Lipníka přivézti. Naproti čemuž za jednu každou bečku vína z důchodů Lipenských na penězích jeden rejnský a čtyřiceti pět krejcarů a ovsa jednu měřici dosáhnouti mají". ††)

Na celé Moravě bylo dle Volného†††) 64 svobodníkův a dvořáků, jichž dvory byly zapsány v zemských deskách. Pozoruhodno jest, že největší počet z nich připadá na bývalý kraj Jihlavský, totiž 42, a tu zase nejvíce na panství Rožinku (15), Budišov (9), Třebíč (4), Velké Meziříčí (2). Dvořáků však, jichž dvorce nejsou v zemských deskách a kteří na základě různých privilejí byli od roboty osvobozeni, bylo mnohem více. V jediné obci Otíně u Vel. Meziříčí bylo 6 gruntovníků bez roboty. Té části vesnice, kde domy jejich stojí, říká se podnes „na svobodě". Počet dvořáků svobodných rostl najmě dělením původních svobodných dvorů. Tak na př. byli v Holubí Zhoři jen

---

*) Obdarování Jana z Lomnice a na Meziříčí 1503.

**) Obd. pí. Aleny Heltovny z Lomnice 1556.

***) Obd. hr. Rudolfa Kounice 1649.

†) Obd. konventu kláštera Žďáru 29. března 1769.

††) Dvořák Záhorský z Biškovic. Světozor 1895 pag. 96.

†††) První topograf moravský Jan Alois Hanke z Hankenšteina ve své „Bibliothek der mähr. Staatskunde" Wien 1786 nic o tom nemá. Fr. Jos. Schwoy ve své „Topographie vom Markgrafthum Mähren" Wien 1793—1794 díl I. pag. 128 píše: Die Freisassen sind noch Überreste von denen in vorigen Zeiten oft in sehr kleine Theile zerfallenen adelichen Gütern. Solche Freisassenhöfe gehören noch jetzt unter die Dominikal-Realitäten. Aber die unadelichen Besitzere derselben sind nunmehr in Ansehung ihrer Personen jenen Obrigkeiten unterworfen, in derer Gebiete ihr Gut gelegen ist.

3 svobodníci, později rozpůlením každého gruntu stoupl jich počet na 6. Podobně v Kamenné byl dvůr „Jemnický“, druhdy majetek urozeného vladyky pana Jiříka z Jemničky toho času na Evanči (Vanči), r. 1697 rozpůlen a v letech 1760—70 rozčtvrcen. V Uhřinově byla od svobodného dvora Holubova oddělena svobodná čtvrtka Kružíkova, v Tasově dvůr Hrachový v 18. století byl rozdělen na čísla 64 a 65 a p.

Kromě toho, že nerobotovali, těšili se svobodníci, dvořáci a rychtáři mnohým výsadám osobním i věcným. Václav z Kravař a z Strážnice prodal dle obdarování z r. 1430 „hodnému Matoušovi, řečenému Skřipec, Markétě ženě jeho i dětem v Krásnovsi rychtářství a krčmu svobodnou, aby mohli tu pivo vařiti i šenkovati, a k tomu $^{5}/$ role a louku řečenou Volšinu pode vsí, jakož na rychtáře sluší s lovy zajičími i ptačími ale tak, aby se tím spolu se mnou dělili. Dříví, co by mohl spotřebovati k spálení, jest-li by v jeho lesy nestačilo, aby sobě vzali tu, kde by se dalo“. Myslivost čižní od všelijakého ptactva s sítmi a s lepem na gruntech panských směli svobodně bez překážky provozovati dle obdarování hr. Kounicem jim r. 1649 obnoveného dvořák Znětský, Krásnovesský a Borský, který i jinak mezi ostatními výlučné měl postavení. Pro dvorství Klvaňovo měla vrchnost bezplatně ve svých lesích poskytovati stavební dříví. Nejinak dvořák Znětský, „když by z dopuštění božího buď skrze nepřátely nebo skrze oheň stavení k zkáze přišlo, má o svej škodě vrchnosti své oznámiti buď on anebo potomci jeho a za les na stavení prositi, a vrchnost má se k nim laskavě zachovati“. Od královské berně bývali pravidelně prázdni a svobodni, „aby ji nebyli povinni a dlužni dávati na věčné časy“. Někteří měli na svých pozemcích neb aspoň ve staveních privilegium ingressus, že totiž stíhaný, jakmile vkročil na pozemek anebo do stavení takového svobodníka, byl zachráněn. Že toho privilegia hojně se užívalo zvláště v dobách, kdy na vojnu „verbovali a brali“, netřeba doličovati dlouhými slovy. Jak nám staří lidé vypravovali, bylo privilegium ingressus na jisto spojeno s dvorem Holubovým v Uhřinově, Lidmi, kteří ve dvoře ochrany hledali, jen prý stavení se hemžívalo.

Aby „nižádným vymyšleným spůsobem anebo lstí lidskou nemohlo přijíti na zmar, a aby to potomně pánům svým dostatečně již ukázati mohli“, potvrzovaly vrchnosti svobodníkům,

dvořákům a rychtářům osvobození od roboty a jiné oprávněnosti na pergamenech s visutými pečeťmi. Listiny toho druhu nazývány obdarování. Obdarování nabývalo se jako „obzvláštní milosti“ od vrchnosti výplatou, smlouvou trhovou, darováním, za služby rychtářské nebo jiným důvodem právním. Platilo jednotlivcům a nikoli celým osadám hromadně, na věčné časy a nikoli jen na řadu let — „lhótu“, jako za dob starších při zakládání dědin zvaných Lhoty (na Moravě 82), Újezdy (21) a Ochoze (1).

Dvořáci střehli obdarování a své dobré privileje pergamenové, sahající mnohdy až několik století nazpět, úzkostlivě a vytrvale. Snažili se stará nadání nejen si zachovati, nýbrž usilovali, aby jim i dobře potvrzena byla pro každý případ, když by se toho potřeba naskytla. Ukládali si je proto na místo nejčestnější ve stavení, totiž do almárky v koutě za stolem, ano Znětský dvořák Beneš uložil svá obdarování do konce v kostele Pavlovském k jiným důležitým listinám kostelním jakožto na místě bezpečnějším než v domě vlastním.

Kdykoli úmrtím, trhem anebo z jiného důvodu právního přišla nová vrchnost ánebo se změnil držitel oprávněného gruntu, neopominul nikdy dvořák před pána svého předstoupiti a jemu „své od předešlých pánův a držitelů statku milostivé obdarování předkům jeho učiněné přednésti a se vší ponížeností za tu milost prositebně žádati, aby jemu takové obdarování, které by on i potomci jeho na budoucí časy jako i předešlé svobodně užívati mohli, netoliko potvrdil a konfirmiroval, ale i také obnovil“. Mohl-li žadatel předložiti list a obdarování „pořádně psané“ t. j. na pergameně s visutou pečetí, nečinilo potvrzení a obnovení obtíží jsouc pokládáno mezi činy právní slušnosti a blahovůle.

Daniel Adam z Veleslavína promlouvaje ve svém Hospodáři z r. 1587 obšírně o tom, kterak urbáře t. j. knihy, do nichž vrchnosti před r. 1750 sepsati dávaly všecky své državnosti, zvláště však práva požitečná, pak državnosti poddaných, co tito své vrchnosti vybývali naturalně, v penězích a osobních službách, sepisovati a zakládati, praví doslovně: „Měli-li by v městečku aneb v které vesnici nač jaké výsady aneb obdarování na jakých listech od předků téhož pána, nechť by to ukázali: a žádali-li by při tom zachováni býti, nemá se jim toho

rušiti, než raději k tomu přičiniti, aby se jim to od toho pána potvrdilo“.

Jinak bylo, nemohl-li se žadatel prokázati listem pořádně psaným, jakož se přihodilo Beneši, dvořáku ze Znětínka. Měl sice „dva listy a obdarování od předešlejch pánů svejch s visutými pečeťmi na pergaméně psány na rychtu a krčmu svobodnou ve vsi Nětínku od urozeného pána Jana [z Lomnice, hejtmana marggrabství Moravského, kterouž jest trhem koupil nějakej Klíma, předek Benešův a zaplatil“; ale jak jsme již uvedli, schoval si je pro lepší jistotu v kostele Pavlovském. Avšak bezbožní zlosyni vloupavše se do chrámu pobrali poklady a skvosty, na rouchách mešních zlato a stříbro odpárali, skříňku, v níž uloženy byly listiny zádušní a jiné, vypáčili, listiny zničili a mezi nimi i Benešova obdarování. Aby možnému z toho nebezpečenství zabránil, předstoupil Beneš před pí. Alenu Mezeřickou z Lomnice, která po smrti manžela svého Zikmunda Helta z Kementu r. 1564 jako mocná otcovská poručnice nezl. synů Zikmunda a Vladislava, pak dcery Zuzany zboží Mezeřické spravovala, a žádal, „aby mu to zas znovu listem pod pečetí svou pro paměť obnoviti a v jeden list vepsati dala“.

Tu nešla věc jen tak hladce, poněvadž vrchnosti užívaly rády všelikých příležitostí a zábarek ku změnám starších závazků na svůj vlastní prospěch. Na štěstí nebyla pí. Alena takovou. Vezmouc radu s „Jich Milostmi jinými pp. poručníky“, a vyslechnouc staré lidi, „pokudž co v těch listech bylo, v paměti mají a na to všecko se gruntovně uptajíc, že takové obdarování jest jistotně měl“, jemu je obnovila listem, jenž jest psán a dán na Mezříčí v pátek po sv. Jiří leta Páně 1566 počítajíc.

Ostatně i porušená pečeť mohla býti závadou. Jiřík, dvořák z Krásnovsi, měl list pergamenový od urozeného pana Václava z Kravař a z Strážnice. Poněvadž neopatrností jeho při tom listu pečeť se zkazila a od horkosti rozpustila, předstoupil s ponížeností před Zikmunda Helta z Kementu, „aby jemu list obnovil, tak aby on i s potomky svými při tom obdarování a nadání svém, kteréhož jsou předkové jeho i on až posud užívali, zůstaven a zachován býti mohl“. Pan Zikmund znamenav jeho k sobě ustavičnou žádost listu na pečeti zrušeného témuž Jiříkovi potvrdil ve všech artikulích, punktech a klausulích a v nový list

věry slovo od slova vepsati dal, jenž dán na zámku Meziříčí nad řekou Oslavou v pondělí po slavném hodu vzkříšení Pána našeho Jezu Krista leta Božího 1555.

Aby jednak podstata, ráz i povaha, jednak právnická forma takových obdarování co do celku i jednotlivostí vynikla, položíme tuto u věrném přepisu pravopisem pouze nynějším nejvýznačnější z přemnohých, jež jsme prohlédli a srovnávali, a to: obdarování na dvůr, který nebyl v zemských deskách, obdarování na dvůr, který patřil do desk zemských, a obdarování za služby rychtářské. Doufáme, že tím přispějeme nejen k objasnění starých svobod, nýbrž také upozorníme zároveň na velikou rozmanitost v pracích a závazcích robotních, které na rozličných panstvích rozličně se utvářely a vyvinuly.

1. Já Jan z Lomnice a na Meziříčí, hajtman margkrabství Moravského,*) i s svými erby a budúcími pány Mezeřickými vyznávám tímto listem mým obecně přede všemi, ktož jej uzří nebo čtuce slyšeti budú, že jsem d a l dvuor svuoj vlastní a dědičny v Přeckově a mocí listu tohoto d á v á m Janovi Klavarovi, ženě jeho a dědicuom jich ku pravému purgrechtnímu právu**) dědičně tak, aby oni již toho dvoru požívati a užívati mohli se vším jeho příslušenstvím, i také s tím dvorem aby jakožto s svým vlastním purgrechtním dědictvím učiniti, jej dáti, změniti i prodati v též právo hodnému člověku mohli, a z toho dvoru na věčné časy povinni budú a mají platu ročního vždy vydávati na svaty Jiří půl druhy kopy groší a na svaty Václav půl druhy kopy groší a kur čtvero. A také jsem k tomu dvoru na věčnost přidal Cernezův háj a pod tvrzí pusté rybniště k jich užitku a požitku. A také je svrchu psany svobodím od královské berně, aby ji nebyl povinni a dlužni dávati na věčné časy. A protož já svrchu psaný pan Jan slibuji i s svými erby a budoucími pány mezeřickými jim v tom dání mém na tom dvoru s jeho se vším příslušenstvím již psaným, s lukami i s roli, nepřekážeti ani v to na věčné časy sáhati ani jim v tom jakou překážku činiti. A kdož by tento list můj měl s již psaných Jana Klavara, ženy jeho a dědicův jich dobrú vůlí, ten má a jmíti bude k témuž dvoru se vším jeho příslušenstvím též plné právo jako oni, psaný Klavar, žena jeho i dědicové jich. Tomu na zdržení svu vlastní pečet přivěsiti sem kázal, jenž jest psán a dán ten pátek na den svat. Matěje apoštola leta od narození syna Božího tisícího pěti stého třetího počítajíc (1503).

---

*) Hejtmanil od r. 1496—1515.

**) Právo purgrechtní bylo německé, jehož snažil se užiti i lid domácí. Kolonisté žádali totiž napřed od pána zápisy či kontrakty, než se na jeho gruntech usadili, k dědičnému jich užitkování obyčejně jen pod úrok a laudemium (poplatek při přenášení majetku na jiné osoby) bez robotní povinnosti. Takoví sluli „svobodní osadníci“ právem zákupním.

2. Já Rudolf hrabě z Kounitz, Pán na Mezeříčí, Nových Zámcích a Česky Lipě, Jeho Mti. Českého a Uherského krále radda a skutečný komorník, oznamuji tímto listem předevšemi obecně, tak budoucím jako nynějším, před nimiž tento by list čten nebo ukázán byl, a toho důležitá potřeba následovala: Jakož předstoupíce přede mne věrný milý Mikuláš Kříž, dvořák z dědiny my Dolních Borův se jmenující, svy starobyle svobody od slavné paměti pana Václava z Kravař, někda vrchnosti statku tohoto Mezeřicského, pod datum 1433 létha, předkův jeho Obdarování na dvůr jemu přináležející v tyž dědině Dolních Bořích předestřouce poníženě žádal, abych takové confirmiroval. Do kterýchžto bedlivě nahlídnouce a žádost jeho slušnou býti vynacházejíce tyž Obdarování neboližto Privilegium mocí listu tohoto při všech všudy Punktách, Clausulích a Essích vedle jmění jeho potvrzuji, a na to všechno uznávajíce jmenovaného Mikuláše Kříže k sobě dobryho chování tak před sebou, nynějšími i budoucími erby mejmi a pány držiteli statku tohoto téhož Mikuláše Kříže se všemi nynějšími i budoucími potomky jeho, ano jednoho každého toho, kdož by tento list sobě pořádně postoupený jměl, z a j e d n o h o s v o b o d n y h o d v o ř á k a, takž jakž těch svobod jinší cizí okolní svobodníci a dvořáci užívají a dle desk zemských se řídí; se dvorem celým jeho ode všech všudych platův, ourokův, desátkův, jakž by koliv takové jmenovati mohli, od robot, furování, povinnosti všelijakých ryb panských, piva, vína a páleného braní, vohářikův nebo chrtův i dobytkův rozličných vychování, ano ode všeho toho, v čem by jemu nějaká nepříležitost učiněna býti mohla. Podobně od Jeho Král. Mti. contribuirování, tolikéž jak rychtářství tak ouřadův osvobození samyho i všechny na časy prázdna a svobodny činím, soldátův v dobrých neb nebezpečných časech logirování proviantirování, všelikterakého práva svých mocí dokonale s dobrým rozmyslem, jistou vědomí vulí a i radou dostatečnou na časy nynější, budoucí i věčné osvobozuji, prázdna činím a na něm nic sobě nepozůstavuji.

I poněvadž vejš jmenovaný Mikuláš Kříž jednoho svyho syna jménem Vavřince s jedním domem a půllánem rolí od svyho dvoru odtrhnouce mne žádal pro lepší vychování jeho od jednoho pustyho gruntu — Zikmundovskej se jmenujíce a prvotně někdy k témuž jeho dvoru patříce — za půl druhou čtvrti lánu roli a louky s celým k němu příslušenstvím ke dvoru jeho za jedno svobodny, naprotiva tomu zase připisujíce odevzdávám a všechny platy, roboty, desátky a povinnosti a takové, jakékoliv by vynalezeno býti mohly, na věčné časy passiruji a za dědičny jeho svobodny užívání přidávám, s kteroužto živností a dvorem svým on, nynější, budoucí potomci jeho, ano i každý ten, kdož by pořádně tento list sobě postoupený měl, bez překážky všelijaké a ohlašování se v tom vrchnosti Mezeříčské, nynější i budoucí, jakožto svým vlastním nezávadným dědictvím vládnouti, činiti, prodati, darovati, zastaviti, pronajati, ano vedle nejlepší vůle svy dissonirovati bez všelijaké odpornosti a překážky jak mé tak všech pp. uživatelův panství Mezřického, podobně pokudž by chtěl anebo s toho bejti mohl, na gruntech svých chalupky vystavěti dáti, do nich podruhy cizí k užívání svymu vlastnímu osaditi a jich svobodně jakožto svých vlastních poddaných bez všelijakého na mne se potahování povinnosti všelijaké, robot, platův statku tohoto Mezřického užívati moc a plné dokonalé právo jmá a míti bude.

Živnost a obchod svůj buďto v kupování vín, obilí, všelikátým prodávání, handlování, na čem by koli ten největší a nejmenší oužitek uznati, aneb ta a taková živnost nebo handl by se jménem jakýmkoli jmenovati a vynalezen býti mohl, bez všeho platu anebo také povinnosti nezávadně a svobodně bez překážky kohokoli prováděti a užívati má.

Co se pak myslivosti dotýče, majíce sobě v starých svobodách obdarování všelikterakou zvěř loviti, honiti, stříleti a jakýmkolvěk spůsobem dostati: Poněvadž pak myslivci moji největší myslivost na zvěři velky okolo Borův prodávají, toliko samy jeleny sobě vyjimuji, takových aby on nestřílel. Naprotiva tomu avšak zase jemu toto dovolení plné na časy věčné dávám, u těchto pěti mých dědinách, totiž u Borů Dolních, Vídni, Volší, Kněžovsi a Krásňovsi okolečně všelikterou zvěř, ptactva rozličná (mimo toliko samých jelenův, jakž vejš dotčeno) buďto tenaty honiti, stříleti, na lep aneb na jakýkoli spůsob, což by myslivecká chytrost vymysliti mohla, lapati a oužitku svymu obrátěti a to bez všelijaké odpornosti a zápovědi anebo nějaké příjmy brání vrchnosti Mezřické nynější i budoucí. Myslivce může sobě svobodně chovati, kterýžto v horách svobodně procházeti a stříleti moci bude. Pokudž by pak někdy jelena zabiti mohl, to bude moci učiniti, ale avšak takového svému oužitku neobrátiti, a nýbrž na hrad náš Mezeřický dodati, od kteréhožto jemu, jako jinším myslivcům se platí od kusa po 1 zl. 30 kr., placeno a droby všechny dávány býti mají.

Dobytek svůj jakýkoliv na všech místech svobodně bez překážky kohokoliv na pastvy vyhoňovati a pasky, podobně pastýře i ovčáka sobě chovati moc míti bude.

Pročež že při všech těchto svobodách a obsažnostech Punktův neb Clausul Privilegie tohoto on Mikuláš Kříž a všichni jeho nynější i budoucí potomky obstáti, toho na věčny časy pokojně a bezpečně bez všelijaké vymyšlené lsti a chytrosti lidské užívati a do desk zemských dle libosti svy vložiti dáti moci bude, já svrchu psaný Rudolf hrabě z Kounitz i na místě nynějších a budoucích potomkův mých a pp. držitelův statku tohoto slibuji a připovídám, naproti kterýmž svobodám žádný člověk býti nemohouce. Pro lepší toho jistotu a potvrzení s mým dobrým rozmyslem a vědomou vůlí k tomuto obdarování pečet mou přirozenou přivěsiti jsem dal a v něm se vlastní rukou podepsal. Post datum na hradě Mezeřickém 1649.

3. My Bernard sv. řádu Cistercienskyho kláštera Studnice Matky Boží ve Žďáře opat a v marggrabství Moravském Praelat, Fr. Otto převor a celý konvent vyznáváme tímto listem všeobecně a obzvláště tu, kde by toho zapotřebí bylo, kterak náš milý poddaný Franz Urbánek ze vsi Bory na statku našem Křižanovském ležící před nás jest předstoupil a svou následující prosbu v nejhlubší poníženosti přednesl, bychom totižto jemu Franci Urbánkovi a budoucím dědicům jeho Nadání, kteréž z gruntu tak nazvaného Urbánkového v vejš psané vsi Bořích ležícího již od předků našich a jmenovitě od pana Linharda roku Páně 1480 jistému Štěpánovi (od kteréhož dědicců on Franc Urbánek grunt ten za čtyři sta zlatých rejnských k sobě koupně přitáhl) bychom pravím takové již udělené nadání jemu Fr. U. pro

něho a dědice jeho z milosti a moci naší vrchnostenské milostivě obnoviti a potvrditi ráčili. My tedy bedlivě rozvažuje tu slušnou žádost jeho z milosti vrchnostenské jemu pro sebe a budoucí dědice své nadání takové k užívání gruntu téhož Urbánkového se vším příslušenstvím svým, jenž pozůstává předně ve 42 mírách rolí vorních katastralních tak jak gruntovní spolu katastralní kniha na listu Nro. 10 ukazuje, jakož také v 6 mírách a 2/4 horších a v 7 mírách 1/4 lepších katastralních lužních. Za druhé v 6 mírách a 1/4 panských vorních rolí, kteréž již při gruntu tem k svobodnému užívání se zanechávají nic však méně s tím obzvláštním dobrodiním a vejminkou, aby jmenovaný Fr. U. a všichni držitelové budoucí gruntu toho z těch rolí do důchodu našeho vrchnostenského z jedné každé míry 2 kr. činže platiti a složiti povinováni byli, přítomným listem s naším dobrým rozvážením pro naše i budoucí časy milostivě obnovujeme a potvrzujeme. Poněvadž již od starodávných časů jeden držitel gruntu téhož Urbánkovského na místě vybejvání povinnosti robot úřad rychtářský zastávati povinnost jest měl, pročež bude také nynějšího i všech budoucích gruntu toho držitelů povinností úřad rychtářský věrně a ochotně zastávati. Kdyby pak ale přihoditi se mělo, že by nynější majitel nebo dědicové jeho i jejich úřad rychtářský pro nedostatek věku nebo z jiné příčiny podle uznání vrchnostenského zastávati schopni nebyli a vrchnost obec jiným rychtářem opatřiti by nucena byla, to pro nás a naše budoucí sobě obzvláště vyjímáme, že v takovém příběhu nynější i budoucí držitelové gruntu toho nadjmenovaného do důchodu našeho tolik za robotu platiti povinni budou, jak mnoho vrchnost na tom na místě nedostatečného a nebudoucího dědice ustanoveném rychtáři jinším by roboty ztratila. Dálej nynějšího i všech budoucích toho častěji jmenovaného gruntu držitelů povinností bude každoročně dvě bečky vína (bečka po 10 vědrách) na narození Páně přivézti, také pokudž by panstvo jeden nebo druhý rok takové fůry potřebovalo, on a dědicové jeho k ní povinni budou.

Ostatně a posledně nám a našim potomkům to právo per expressum zanecháváme, kdyby ten grunt on Franz Urbánek anebo potomci jeho časem svým do jiných a obzvláště cizích pod naší jurisdikci nepatřících rukou zadati a prodati úmyslu byli, bez našeho a budoucích našich vědomí to učiniti nikdy právo míti nemají, nóbrž v takové případnosti věc tu nám a našim budoucím oznámiti povinni budou. Pro podstatu pak a nezrušitelné zachování jsme tento list vlastním podpisem a obyčejnou i pečetí potvrdili, jenž se stalo v klášteře Žďárském dne 29. Märty r. 1769.

L. S. L. S.

Bernard, Opat m. p. Fr. Otto, převor
a veškeren Convent.

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

II. Hnědouhelná pánev Hodonsko-Kyjovská.

Jdu z Rohatecké stanice za smutného listopadového rána do Ratiškovic.

Kolem píščitá pláň, pokrytá šedohnědými tóny uschlých a zmrzlých zbytků písečné a zajímavé zdejší flory! Však tóny ty blednou a tratí se v dálce, neboť mlha poloprůhledná obkličuje všechno svým šedým, pavučinovým závojem. Tu a tam zjeví se z ní náhle stará rozsochatá bříza a rozpouští svoje tenké, smutné větvičky na vše strany. A tiše opadávají z ní poslední drobounké zlatožluté lístky . . . .

Jsme jakoby na hřbitově pustém, nebo na kraji pouště. Leckdes zastkví se v prostranství běložlutý pruh. Tu podzimní vítr odfoukal kus povrchu zemského a odkryl čisté písčité vnitro zdejšího kraje. Mlha padá níž a níže a činí obrysy všeho nezřetelnějšími, věší se v slzách na nízké černohnědé keříčky planých trnek, na uschlé traviny, a za chvíli nevidíme leč nejbližší svoje okolí . . . . .

Ticho je, ticho! V písku, do něhož nyní hluboko zapadají naše nohy, vlastního kroku neslyšeti. Náhle nad námi krákot vran a kvakot jich letoších mláďat; ptáků však nevidíme pro mlhu a jen tušíme, že z nočního svého úkrytu, z lesů, letí v pole nasytit hladový žaludek na kopkách hnoje. Zase ticho . . . Kdesi na blízku zahvízdla smutným svojím hláskem trpělka, a teď objevila se proti vám řada tmavých vozů jak strašidla! Neslyšeli jste jich pro písek a neviděli jich pro mlhu, až byly před vámi a neuvidíte jich a neuslyšíte jich za chvíli, co ztratí se vám v závoji mlhy . . . .

A ta padá dál a věší se v slzách na černohnědé keříčky planých trnek a na uschlé traviny . . . .

Dojímavý kraj. Obraz náladový nejčistšího zrna!

Ale bořte se pískem zdejším za horkého letního dne, kdy jako nad výhní třepetá se nad ním vzduch, a řeknete: To je již pravá p o u š ť, přes to že tmí se kolem lesy borové, přes to že z dálky kynou nad Kyjovem pěkné vrcholky Strážovské, Cimburk,

Buchlov a k východu vítají nás výběžky pohraničních Karpat moravských a Karpat uherských.

Odkud tolik písku v kraji zdejším na Milocku, na Dubňansku, mezi Bzencem a Lideřovicemi? Tolik jemného žlutobílého písku? To je zbytek moře, moře dávno zašlého, zbytek za dob pozdějších s místa na místo přefukovaný, t. zv. písek dýnový.

A pod ním jsou ještě neporušené zbytky tohoto moře zašlého, tohoto moře posledního ve vlasti naší, mladšího moře třetihorního, které tu jako záliv značný narážela na návrší Vrbická, Klobúcká, Strážovská, na výběžky Hříběcích hor a Karpat moravských a uherských. Kdyby za prvních dob moře toho byl tu býval člověk, zajisté že by si byl v kraji tom velmi liboval!

Nebe azurově modré, čisté, vzduch teplý a přece zase blízkostí moře nikoliv suchý a na pevnině samý fík, samý vavřín, myrta a jiné a jiné rostliny, jež daří se dnes jen ve slunné Italii! A loď kdyby byla po ruce, chutě bychom se mohli dáti mořem tím na jih až ku předhoří Alpskému a podél tohoto k západu se pustivše lehce bychom jižním Bavorskem, severním Švýcarskem a jižní Francií dostali se do velkého moře Středozemního.

S tím až bylo mladší moře třetihorní v prvních dobách spojeno.

Zbytky z moře toho hluboko pod následujícími vrstvami uložené vystupují hlavně jako šedé slíny, zřídka jako písky, někde však i jako vápence a rozdělují se na první stupeň středomořský a vyšší druhý stupeň. Žádný z obou těchto stupňů není dosud zřejmě dokázán v tom kraji, v němž mezi Hodonínem a Kyjovem vyskytá se hnědé uhlí; ale pravděpodobno bude, že v hlubinách alespoň ve středu uhelné pánve scházeti nebudou.

Ale moře to zdejší, ten výběžek moře Středozemního nezůstal dlouho ve spojení s mateřským svým oceánem.

Již koncem prvního stupně středomořského nebo bezprostředně po něm udály se totiž na východě Alp znamenité převraty. Ponořením se spojovací části mezi Alpami a Karpaty povstala nynější nížina č. pánev Vídeňská a onen průlom,

kterýmž dnes Dunaj tak mnoho Alpského vodstva do moře Černého odvádí.

A od té chvíle vnikají do jižní Moravy více vody moře Pannonského, přes Uhry až k Černému moři nynějšímu se táhnoucího, kdežto na západě spojení s mořem Středozemním ponenáhlu mizí. Z té doby přechodní jsou vrstvy druhého stupně středomořského.

Když pak moře Jihomoravské úplně již, nejspíše zvednutím se krajů na západě, v Horních Rakousích a Bavořích, od moře Středozemního bylo odtrženo, trvá ve spojení nejen přes Uhry, než i jak několik zkamenělin v okolí Štramberka nalezených ukázalo, i přes severní Moravu s velkým mořem Jihoruským č. Sarmatským a další dobou, než úplně u nás zvednutím se celé krajiny jihomoravské zmizelo, již jen s mořem Černým č. Pontickým. Vrstvy z doby prvé usazené slovou proto i sarmatskými nebo po zkamenělině velmi obecné v nich, totiž cerithii i cerithiovými, usazeniny z doby druhé (a pro náš kraj poslední mořské) nazýváme pontickými anebo po nejvýznačnější zkamenělině congerií i congeriovými.

Tak jak první a druhý středomořský stupeň ukazuje svými zkamenělinami zvířenu mořskou nápadně podobnou nynější středomořské, tak zvířena stupně sarmatského a pontického je naprosto od nynější středomořské odchylna a zbytky její, na druhy chudé, ukazují zcela zřejmě, že moře nemělo již té slanosti jako dříve, že množstvím přitékajících vod pozemských sladkým se stávalo, čímž i zvířena slaného moře dřívějšího vyhynouti musila.

Pro dnešek má pro nás největší důležitost poslední stupeň mladších třetihor, vrstvy pontické č. congeriové, v nichž uloženo jest hnědé uhlí jihomoravské a které takměř celý kraj Kyjovsko-Hodonský zaujímají, pokryty jsouce jen místy buď přeletavým pískem dýnonovým nebo žlutými hlinami cihlářskými, což obojí v době diluviální nad ně větry naneseno bylo.

Složení vrstev těchto jest velmi jednotvárné a v rozsáhlých prostranstvích stejnoměrné. Hlavně dvé formací lze tu rozeznávati.

Uprostřed pánve mezi Rohatcem, Hodonínem a Mikulčicemi vystupují svrstvené šedomodré slíny i na cihly brané, jako usazeniny z moře hlubšího, kdežto na pokrajích její na velmi

rozsáhlých prostorách uloženy jsou více jako usazeniny pobřežní jemné světložluté písky tvořící pásmo pahorkaté 200—260 m vysoké od Bilovic přes Čejkovice, Hovorany, Šardice, Milotice až ke Bzenci. Kde písky tyto na den vystupují, tvoří většinou malé zakulacené pahrbky, se sráznými svahy, které hlavně pro pěstování révy se hodí.

Hlavní součástí písků congeriových jest velmi jemný, slídnatý a slínitý písek, jejž mezi prsty lze na prach rozdrtiti a proto u lidu našeho též „prašnica“ se zove. Na povrchu podobá se poněkud žlutým hlinám cihlářským a má místy pěkné krystaly sádrovcové (Žeravice, Čejč, Kyjov). Mnohdy přechází do šedavých, zelenavých nebo hnědavých jílů, poblíž uhlí hnědého i do šedomodrých až černavých slínů teglovitých. Hrubší písek jest vzácný, za to velice zajímavý jest t. zv. písek tekutý č. běhutý, který jest neobyčejně jemný a za vlhkého původního stavu v dolech takměř jako voda teče, na všechny strany se rozplývaje.

Hrubé oblázky pouze jižně od Stavěšic ve vrstvách congeriových postřehneme.

Výborné otvírky vrstev congeriových na mnoha místech jsou nejlepší ovšem v různých šachtách.

Na „Svatém Floriánku a Horních Horách“ u Bzence viděti možno v hlubších partiích východních i vrstvu hnědého uhlí, ve výši kostelíčka pak písky s význačnými zkamenělinami tohoto stupně.

Mezi Vlkošem a Svatobořicemi jest velký severojižní pruh vrstev těch jdoucí až ke Kelčanům a Kyjovu. Ale i tam, kde kryty jsou mladšími hlinami cihlářskými, odhalují se každou jamou písky congeriové, každým zářezem železničním na p. mezi Vlkošem a Kyjovem. Výšiny Mistřínsko-Šardické patří rovněž pískům congeriovým a táhnou se až k Cyrilovu (dvoru). Velmi bohaté místo na zkameněliny congeriové jest severozápadně od Mistřína jihových. od kuželovitého pahorku, rovněž v cestě záp. od Svatobořic a východně od Šardic v cestě do Mistřína.

V cihelně Čeječské a ve srázu k bývalému Čeječskému jezeru také je dobře vrstvy ty viděti. Velké rozlohy nabývají vrstvy congeriové mezi Vacenovicemi, Miloticemi a Dubňany. Také mezi Lužicemi a Novou Vsí vystupují a v cihelně Novovesské hlavně pásmo zkamenělinami bohaté v jamách velmi zřejmo bylo.

Do středu pánve a tedy do větších hlubin bývalého uložení tohoto útvaru nastupují vrstvy slínité t. j. tegel. Jsou modro i světlošedé místy železem rezavé jíly, kteréž v cihelně Lužické i Těšické i písčité shluky až 3 m. velké obsahují. U Lužic nalezeny v nich kmeny stromů a zkřemenělé kusy dřeva. Slíny tyto šedé táhnou se pod srázem k Moravě u Lanžhota, u Tvrdonic (ač u těchto osad poněkud jsou odchýlky), Týnce, šíří se u Nové Vsi a Lužic, tvoří velký okrslek kolem Hodonského nádraží, kdež i v cihelnách k Dubňanům je najdeme, a jsou zřejmy v dalších terassách k Moravě spadajících až k Rohateckému cukrovaru. Že všude jinde pokryty jsou vrstvami mladšími a sice buď hlinami žlutými diluvialními nebo písky bílými stejného stáří, o tom přesvědčuje nás každé hlubší vrtání studně v našem okolí, mnohé nálezy v řečišti Moravy až k Uh. Hradišti a také okolí Ratiškovic, o něco níž ležících, i cihelna Vacenovická, kde všude šedomodré slíny tohoto pásma jsou zřejmy.

Na levém břehu Moravy zaujímají zajisté také značná prostranství. Alespoň stopy po nich nacházejí se všude v nížinách pobřežních a mokřadla přímoravní zajisté mají v jich nepromokavosti svůj původ. Protože vodu nepropouštějí, bývají příčinou mnohých nepříjemností, když nehluboko pod budovami vystupují a v polích zaviňují mokřadla. Celkem dlužno za to míti, že slíny ty jsou podkladem písku a uhlí hnědého v těchto píscích obsaženého. A že v okolí Čejče a Šardic scházejí, ukazuje k tomu, že se k okrajům zátoky mořské vytrácely.

Uhlí samo vystupuje jen v píscích congeriových, a sice nejčistší v pásmu Dubňanském a Lužickém.

Pruh uhelný dnes otevřený a dobře známý táhne se od Žeravic ke Kelčanům, Kyjovu, Šardicím, Hovoranům a Čejči, všude poblíž starého břehu moře congeriového, odtud pak odkryt k jihovýchodu ve vnitru zálivu u Dubňan, Milotic, Ratiškovic a na jihu u Lužic a Nové Vsi. Že sahaly vrstvy uhelné až k Osvětimanům, dokazuje vypálený slín u Medlovic, hmota to červená nebo šedá, tvrdá, která tu ve velkém útesu vystupuje a ke štěrkování silnic se používá. Pod ní uloženy byly nečisté vrstvy uhelné, znečištěné snadno větrajícím kyzem železným, který se, vycházeje tu s uhlím na den, zapálil větráním a tím i vrstvu uhelnou zapálil, kteráž

nadložný slín vypálila na nynější červené kamení jaspisovité. Zapalování a hašení flecí hnědouhelných jest věc celkem obyčejná a v Čechách jsou podobné vrstvy na mnoha místech.

Uhlí naší pánve jest po většině znět kmenův a kořenů barvy světle hnědé. Na Čejči jsou v dřevitém či jak říkáme lignitovém tomto uhlí nápadny zvláštní úlomky jakoby černého uhlí dřevěného. Mezi dřevitým uhlím tvoří pak spojivo hnědá jakási drť, kterouž za přetvoření řas mořských pokládati můžeme.

Podle všeho zdá se, že nevyvinula se zdejší ložiska uhelná, obyčejným způsobem z rašelinisk třetihorních. Tato rašeliniska vyvinují se totiž hlavně na nepromokavých jílovitých podložkách a těch pod naším uhlím hnědým není, nýbrž všude skorem písčitá vrstva dosti mocně jest podložena. Spíš je pravděpodobno, že kmeny byly sem do řas mořských snad od východu proudem přiváženy a ukládány. Z kmenů tak povstal lignit, z řas ona drť jej spojující.

Útvar uhelný, pokud dolováním jest odkryt, zaujímá celkem asi 250 □ myriametrů omezen následujícími místy: na jihu Novou Vsí a Bilovicemi, na západu Bilovicemi, Mutěnicemi, Čejčí, Hovorany, Šardicemi, Stavěšicemi Stražovicemi a Kyjovem, na sever Kyjovem, Něčicemi, Kelčany, Žadovicemi, Žeravicemi až po Temnice, po případě Medlovice, na východ Medlovicemi přes Rohatec, Hodonín, Lužice, Mikulčice po Novou Ves. Uvnitř tohoto prostranství jsou hornická místa Dubňany, Milotice a Ratiškovice.

Na všech tuto uvedených mistech zjištěny alespoň vrtáním vrstvy hnědouhelné, kteréž celkem ke středu prostranství hnědouhelného se sklánějí, jinak ale dle nynějšího povrchu krajiny se prohybají, z čehož lze souditi, že usazovalo se uhlí hnědé na hotový již relief tvarem nynějšímu podobný. Tím také zapříčiněno to, že v různých prohybech vrstvy uhelné od sebe odděleny jsou a menší pánve tvoří, které se přispůsobují konfiguraci povrchové.

Zřejmé známky vrstev uhelných jsou na východním srázu nad bývalým jezerem Čeječským, na jižním svahu t. zv. padělků nad Hovorany, na západním svahu návrší mezi Stavěšicemi a Šardicemi, na severozáp. svahu mezi Miloticemi a Jaroňovskou

sklárnou a konečně v místech poblíž dráhy mezi Lužicemi a Novou Vsí.

Všude jinde jest uhlí ve větších nebo menších hloubkách dovrtáno nebo dokopáno. A ovšem také různé mocnosti na místech různých (od 1—5 m) a ne vždy v naprosto stejných poměrech uložení.

Celkem ale můžeme říci, že vždy nahoře jest písek, pak slín teglovitý, zase písek, pak tenká vrstva jílu uhlím proniknutého a břidličnatého (lupek uhelný) a konečně zpravidla jedna, zřídka dvě nebo čtyři sloje uhelné. Pod uhlím bývá, jak uvedeno, skorem vždy písek.

Dodnes bylo v uhelném revíru Kyjovsko-Hodonském založeno 14 oprávněných těžířstev, z nichž nyní pracuje pouze pět a sice Drascheovo v Lužicích, Kolischovo u Dubňan, Salmovo u Kyjova, cukrovarenské u Kelčan a obchodní banky u Čejče.

(Příště ostatek.)

Kroměříž ku konci války třicetileté.

Příspěvek k dějinám moravským.

Napsal Jan Doležal.

(Dokončení.)

Po pádu Kroměříže vzdal se dne 3. července ukvapeným jednáním vojenského velitele i Tovačov, kde zvláště mnoho bohatých šlechticů moravských se zdržovalo. Musili se později velikým výkupným ze zajetí vypláceti. Z ohraženého pak tábora Tovačovského hubeny byly okolní vesnice a města, aniž Gallas tomu zabrániti mohl, a udržovány čilé styky s nepokojnou šlechtou uherskou i s Rákoczym, s nímž téhož roku v září učiněna smlouva na výboj a odboj. Na přímý rozkaz samého Oxenstjerna počal nyní Torstenson pravou vandalskou válku. Starožitnosti, umělecké výrobky, knihy, vzácné rukopisy i celé knihovny odváženy do Švéd anebo zúmyslně ničeny. Vojsko císařské položilo se táborem v opevněném ležení nad Kojetínem. Hlavní stan Gallasův byl v Popůvkách. Těmito tábory trpělo okolí naše nesmírně, a záhy nastala loupežná válka v pravém toho slova smyslu. Válka musila živiti válku. Vojsko Gallasovo, jsouc bez žoldu a v nedostatku jiného zaměstknání,

dopouštělo se bezčetných násilností. Oddíly projížděly po krajích, braly lidem koně, dobytek a schlazovaly zuřivost svou na bezbranném obyvatelstvu. Podnikány byly útoky na města i vesnice a všechno při tom vytlučeno. Vojáci sekli na polích dozrávající obilí, slídili po ukrytém majetku, vyháněli obyvatele z vesnic a je zapalovali.*) Sedláci mučeni byli bitím, vrážením hřebíků do nohou, aby pověděli o ukrytých potravinách, neboť zásobování vojska bylo nejchatrnější stránkou tehdejšího vojenství. Takový byl strach před císařskými, že rozšířila-li se zpráva o jejich příchodu, vesnické obyvatelstvo prchalo do hor a lesů na mnoho hodin cesty. V okolí Zdouneckém a Střílečkém vypuklo následkem toho vzbouření. Rozzuření sedláci popuzováni a vedeni jsouce odbojnými Valachy**) číhali v lesích na menší oddíly vojska, a kdekoli se octli v převaze, mstili se sami za utrpené příkoří vraždíce a olupujíce o zbraně, jichž veliký byl nedostatek, své utlačovatele. Tehdejší předpisy o stravování vojska, o kázni a moci krajských hejtmanů neplatily; neboť vojáci loupili na nikoho se neohlížejíce. Ani když v srpnu r. 1643 svolána byla dle giltpferdů zemská hotovost k ochraně majetku a obyvatelstva, nedovedla učiniti přítrž výtržnostem vlastního vojska.***) Když Haná obrácena byla v poušť, podnikány výpravy až do Čech na panství Landškrounské, kde 17 vesnic bylo vypáleno, a do Hustopeče, kde obyvatelstvo i na trzích jest olupováno. Všechny současné zprávy shodují se, že vojsko císařské mnohem hůře si počínalo, než loupeživí Švédové.†) Brzy rozmohla se v okolí drahota a bída tak nesmírná, že lidé z hladu kradli na veřejných silnicích.

Dne 3. srpna Švédové, nemohouce se následkem nedostatku potravy a pro nakažlivé nemoci déle u Tovačova udržeti, odtáhli k Přerovu a nad Horní Moštěnicí pevně se zakopali. Mezi

*) Notizenblatt r. 1859. str. 9. č. 2.

**) „Aber uns geschieht der grösste Schaden von denWallachen, die in diesem Land aller Orthen seien, auch deren ein Theil sich zu dem Feindt geschlagen hat" píše doslova statečný plukovník Myslík z Hyršova hraběti Heřmanu Černínovi dne 19 července 1643 z tábora Kojetínského. Franz Tischer str. 68.

***) Christ. dElvert: Beiträge zur Rebellion, str. 669.

†) Císařští chtěli tímto loupením „den Feind per forza aus seinen Gruben und Vortheilen zu vertreiben". Theatrum Europeum V. díl, strana 117 a násl.

tím po sobě dobyli Přerova, Lipníku, Nového Jičína, Fulneku, Mor. Ostravy, Uher. Brodu a jiných měst, které, vyjímajíc Fulnek, opět opustili. Denně sváděny mezi oběma vojsky menší potyčky končící sice dosti často vítězně pro armádu císařskou*), ale vrhající velmi špatné světlo na jejího vůdce, jenž úplné nečinnosti a pití se oddal a tak bezpočtukráte vhodné příležitosti k bitvě zanedbal. Lehká jízda Torstensonova zaplavila tehdy celou Moravu, a byla by okolo 10. září bezmála zajala samého císaře Ferdinanda II., když jel z Mikulova do Skalice. Štěstím bylo pro císaře i průvodčí jeho, že Švédové si spletli cesty.**)

Dne 1. září opustil Torstenson opevněný tábor v Horní Moštěnici***), přešel u Tovačova Moravu a již následujícího dne marně nabízel Gallasovi bitvu v otevřeném poli u Kojetína. Gallas ani výpadu z ležení se neodvážil a raději ve víně upíjel své starosti. Tím pozbyl i zbytku vážnosti u vojska a touto stálou nečinností učinil armádu svou úplně neschopnou k dalším podnikům válečným, jak nejlépe pozdější tažení do Dánska ukázalo. Napadnouti Torstensona nikdy odvahy neměl, nýbrž vždy čekal, až sám napaden bude, čemuž genialní velitel švédský vždy rozumně a obratně se vyhnul.

Po nezdařilém obléhání Brna ve dnech od 4.—9. září 1643 přitáhl Torstenson opět do Kroměříže, povolal k sobě Jiřího Paikula, velitele Olomouckého, a jmenoval jej generálem. Odtud poslal 300 raněných vojínů před Brnem lékařům do Olomouce, z nichž někteří neopatrností starého chirurga ranám svým podlehli.†) Jeho hlavní péče byla, aby na Moravě, pokud možno, nejdéle posádky švédské udržel, a proto sesíliv hlavně Olomouc a zásobami opatřiv Tovačov, Šternberk, Fulnek a Unčov odtáhl s neporušenou armádou do Slezska, by vrhl se na nepřipraveného krále Dánského.

Nyní došlo i na Valachy. Za pomoc poskytnutou Švédům při dobývání Kroměříže a stálý spolek s nepřítelem vykonána r. 1644 na doléhání arciknížete Leopolda Viléma nad nimi

*) „Dem Feind werden viel seiner Partheyen von uns geschlagen" píše plukovník Myslík hr. Černínovi dále.

**) Rezek: Děje str. 368. Hrabě Černín dne 10. září 1643.

***) Theatrum Europeum V. díl, strana 218.

†) Paulinus Žačkovič str. 464.

krvavá exekuce generálem Puchheimem a hr. Janem z Rotalů.*) Valaši postavili se sice na odpor, ale záhy jsou rozprášeni a více než 200 jich popraveno dílem na Vsetíně dílem v Brně. Exekuce této užil hr. z Rotalů k násilnému osazování a zalidňování svých liduprázdných panství v Napajedlích a v Holešově. Tím odpor Valachů zlomen na dobro.**)

Ale bědám města Kroměříže nebylo ještě konce, nýbrž byly spíše počátkem nových trampot a svízelů. Na sněmě v prosinci r. 1643 povolili sice stavové v Brně 170.000 zl. na vydržování vojska na Moravě, ale prostředky tyto nedostačovaly k omezení moci švédské a marné byly také pokusy sněmu i v letech následujících.***) V dubnu r. 1645 po nešťastné bitvě u Jankova počal švédský generál Douglas znepokojovati jižní města moravská a marně obléhati Uh. Hradiště a Buchlov.†) Torstenson potkal se tehdy s rozhodným neúspěchem u Vídně a Brna. Tu počalo se uvolňovati ohroženým posádkám švédským na Moravě a opět započaly nové výpady z Olomouce. Paikul a nástupce jeho podplukovník Winter neustávali v době této z Olomouce stále do Kroměříže dopisovati a žádati nové výpalné. Když odpověď nedocházela a měšťané k novému výpalnému svoliti nechtěli, ba vypravili na své útraty vojsko pod nejvyšším††). Mungadym, přijel z Olomouce dne 1. dubna r. 1645 pozdě v noci rytmistr Forgl asi se 100 rejtary a 60 dragouny a před Kovářskou branou v rozbořených domech tak obratně se ukryl, že v městě o tajném příchodu jeho nikdo ani nejmenšího tušení neměl. Z rána pak, když okolo 5. hodiny bránu otvírali, vpadl Forgl na dané znamení se svými jezdci do města a znovu je spustošil. Posádka Kroměřížská i s velitelem svým setníkem Výmrzem byla pobita nebo zajata.†††) Starosta města Kroměříže odvlečen do Olomouce, kde vsazen byl do tuhého vězení

*) Začkovič str. 484; Dudík: Schweden str. 101; Václavek: Dějiny města Vsetína str. 192; Přenský: Památky kraje Hradištského, Quellenschriften str. 362.

**) V. Prasek: Paměti městečka Napajedel str. 83.

***) D'Elvert: Beiträge zur Rebellion str. 649.

†) Dudík: Schweden str. 146 a násl., Beck: Geschichts-Bücher der Wiedertäufer str. 470.

††) Nejvyšší = plukovník.

†††) Notizenblatt r. 1867. str. 72 č. 9.

a týrán různým spůsobem, až složeno bylo požadované výkupné 500 tolarů.*) Ještě téhož roku převzal velení nad zdejší posádkou podplukovník Maxuel. Ze seznamu dosud zachovalého víme, že ve vojenské nemocnici z ran svých se zde hojili: poručík, praporečník, 8 poddůstojníkův a 40 mužů.**)

Sotva že měšťané domy své opravili a stopy řádění švédského odklidili, vpadl dne 4. dubna roku 1647 švédský velitel Tangel po třetí do města a vynutil na biskupském velkostatku 3798 zl. pokuty, 377 zl. za povozy, za nové vykoupení zvonů sv. Mořice 500 zl. a ještě 361 měř. všelikých potravin dodati do Olomouce. Kolik město dáti musilo, nikde se neuvádí.***)

V hrozných těchto dobách vypukl následkem hladu mor, jenž v krátké době vyžádal si 1200 obětí.†) Prvý člověk umřel 1. června r. 1645, a mor trval až do konce září. Mezi mrtvými byli, až na jednoho, všichni Kroměřížští kněží, kteří se v tehdejších dobách svému těžkému povolání cele obětovali. Nade všechny vynikal probošt Stanislav Vojtěchovský, jenž 22. srpna 1645 umřel. Ušetřen morem zůstal bývalý Zdounecký farář Jan Frt. Václav, pozdější děkan u Panny Marie, „který se Švédů nebál.“ ††)

Na vpády švédské do Kroměříže dosud upomínají: Nápis na zvonu kostela Panny Marie: Anno salutis nostrae 1651 post fatale urbis hujus excidium, quod anno a virginis partu 1643 die Juni 26. Schwedis Cremsirium hostiliter invadentibus ferro flammisque crudeliter saevientibus illatum est, pace tandem imperio reddita, campana haec ad omnipotentis Dei gloriam augustissimaeque angelorum Reginae in coelos assumptae hujus templi honorem gravissimis communitatis impensis de novo con-

---

*) Volný: Polit. Topogr. I. 232.

**) Notizenblatt r. 1867. str. 72.

***) Volný: Polit. Topografie.

†) Jelikož hřbitov nedostačoval, pochováváni mrtví za nynější „Podzámeckou zahradou“, asi 50 m. od městské plovárny v pravo. Postavený náhrobek v podobě kapličky s malými výklenky zbořiti dal r. 1885 majitel pozemku, památky té neznalý, o své ujmě.

††) Pilař a Moravec III. str. 262 a násl.

flata est.*) Na starém obraze Krista Pána v témž chrámě čte se tento český nápis: Zůstal tento obraz přes všechen oheň při vpádu švédském, když tento chrám Páně vyhořel, bez porušení a jest na památku ke cti a chvále Pánu Bohu a jeho nejmilostivější matce Panně Marii tímto špatným (sic!) rámem okrášlen dne 16. března 1690. Kroměříž. Jan Ferd. Hoffmann. Not. porb. jusp. t. Syndi. Cremsier. „Bratrská kniha Hulínská"**) vypravuje, že náramně velkou zkázu vzala v kruchtě sv. Mořice***) „tak hrubě, že jí málo zůstalo a teprve r. 1646. znova opravena jest. Mnoho kostelních věcí při ohni tom shořelo, což se všechno déle pamatovati nemůže, než něco nemnoho z toho všeho se připomíná". Též nejstarší pamětní kniha Kroměřížská jeví dosud známky požáru ze dne 26. června 1643.

Druhdy kvetoucí město Kroměříž bylo ku konci války 30leté pouhou vesnicí. Seznam biskupských poddaných r. 1644 uvádí v Kroměříži před vpádem Švédů 986 rodin, po vpádu jen 623. Dle toho by 350 rodin, čili přibližně 1700 lidí hned při prvém dobytí města dne 26. června r. 1643 bylo zahynulo. Týž seznam uvádí dále, že ve vlastním městě bylo r. 1643 domů 244, z nichž roku následujícího jen 69 bylo obydlených; ve Štěchovicích z 31 jen 16, v Oskole ze 44 jen 28, na Novosadech z 23 jen 12 domů obydlených. Švédové zničili tedy 217 domů ($^2/_3$ všech) při prvém svém vpádu. Ještě r. 1669—1679 napočítáno v Kroměříži jen 157 domů obydlených s 1100 obyvateli i se židy.†) Vesnice celého okolí byly ohněm zničeny a spustošeny. Tak napočítali jsme „na úrodné a požehnané Hané" v 11 okolních vesnicích 32 osedlých. Cetechovice, Dřínov, Lejsky, Lhota, Horní Moštěnice, Dobřice byly zcela liduprázdny, v Rošítně byl

*) Zkráceně po česku: Roku 1651 po zkáze města od Švédů ohněm a mečem ukrutně dne 26. června 1643 spůsobené, zvon tento velikým nákladem znova ulit jest ke slávě Boží a ke cti královny andělů na nebe vzaté.

**) Nalezl ji r. 1860 Fr. Skopalík na faře Hulínské a jest uložena v moravském zemském archivu pod známkou XII. c. 15. Časopis Matice Mor. 1874 str. 124 a 1880 str. 154.

***) Zmínku o kruchtě sv. Mořice pokládáme za písařský omyl, neboť kostel sv. Mořice nevyhořel a literácký sbor Kroměřížský „Bratrstvo andělské" měl sídlo své u kostela Panny Marie v kapli sv. Michala. Má tudíž státi, že kniha vzala zkázu v kruchtě u Panny Marie aneb v kapli u sv. Michala.

†) Fr. A. Slavík: Morava a její obvody po 30leté válce str. 146.

jen jediný, v Počenicích, Medlově dva, ve Lhotce 4 osedlí. Všechny okolní rybníky byly vyloveny, mýto Kroměřížské, které dříve 1000 zl. čistého užitku vynášelo, nyní se nevyplácelo, poněvadž ani koňmo, ani vozmo do města nikdo nepřicházel. Dvůr biskupského velkostatku ve Štěchovicích, který císařští sami z pomsty zapálili, nemohl ani po několika letech býti opraven. Pro ustavičný strach válečný, pro nedostatek pracovních sil a hospodářského náčiní zůstávalo pole až do r. 1652 nevzděláno a místy byla půda ještě 40 let po válce 30leté nezorána*), vždyť poddanské poměry byly stále trudnější a horší. — Seznamy nových šlechtických rodin neposkytují ani v Čechách takové pestrosti dle původu a národnosti, jako na Moravě. Tito noví majitelé pozemků nemajíce s lidem pranic společného a byvše sváděni touhou po vysokých výnosech, přitužovali jho poddanské, činíce z ujařmeného lidu skutečné otroky bez práva a ochrany. Též dvory biskupské v Pravčicích, Staré Vsi, Chropini a v Kyselovicích byly pusty. Správa velkostatku Kroměřížského měla r. 1644 na osetí všech pozemků pouze 8 měr hrachu a v kase ani krejcaru peněz.**) To snad nejlépe svědčí o bídě a nouzi v tehdejších hrozných časech.

I městu Kroměříži utrhováno libovolně na živnostech a upsaných právech, jichž musili se měšťané mocí domáhati. Teprve r. 1657 potvrdil jim Leopold Vilém stará privilegia, ale nálezem konfiskačním r. 1624 zabavené Dolní a Horní zahrady, statky Těšnovice, Bařice, mlýn v Kotojedech a Jarohňovicích vráceny městu teprve Karlem hr. z Liechtensteinu r. 1667. Biskupského mlýna v Kroměříži bylo sice požárem ušetřeno, ale nebylo co mleti. Pivovar shořel úplně, ba vojáci ***), neví se zda to učinili švédští neb císařští, rozsekali kádě, pánve a potřebné věci k vaření piva s sebou odvlekli. Arcikníže Leopold Vilém

*) V kraji Olomouckém bylo r. 1656 domů pustých 5500 a 84.600 měr pole nevzdělaného (Slavík str. 65); v kraji Hradištském 4896 domů pustých a 69.180 měr pole nevzdělaného (Slavík 82); v kraji Přerovském 4600 domů pustých a 17.500 měr pole nevzdělaného (Slavík 95). Ještě v letech 1675—77 zůstávalo na Olomoucku 2850 domů pustých a 33.420 měr pole nevzdělaného, na Hranicku 3420 domů, 41.256 rolí, vinic 2394, na Přerovsku 960 domův a 9100 rolí pustých.

**) Programm des Staatsgymnasiums r. 1887 str. 25.

***) Zámecký archiv.

daroval měšťanům Kroměřížským 2000 zl. na umírnění bídy, ale ty nestačily ani k utišení hladu; neboť nebylo možno ani za nejvyšší nabídku ničeho koupiti. Zuřivost vojska udusila v městě našem slušnější mrav a dlouhotrvající válka spůsobila, že pokleslo umění a utuchl smysl pro svobodu. Ale mírem Vestfalským nastávala i městům moravským klidnější doba.

Písař pamětní knihy města Prostějova jistě z přesvědčení napsal: „Roku 1649 Pán Bůh všemohoucí svůj svatý a dávno žádostivý pokoj dáti ráčil."*) Lid selský plakal radostí, že přijdou klidnější časy, jakých mnozí od svého narození nepoznali a stavové „s vroucím srdcem děkovali Bohu a králi za ten skrze slzavé úpění všeho křesťanského lidu dávno vinšovaný a již se vyskytlý zlatý, milý pokoj".*). I Kroměříž zvolna vzrůstal laskavostí biskupův a vlastním přičiněním měšťanův.

Morava na národopisné výstavě v Praze r. 1895.

Sděluje Jos. Klvaňa.

(Pokračování 2.)

Za slezským velmi zajímavým, byť i chudším oddílem, rozkládala se Haná, o jejíž krojových poměrech nás poučovala poněkud mapa p. Ondř. Pischla, učitele v Kojetíně, na níž Holešovské Hanácko však bylo vynecháno. V oddělení hanáckém byla pěkně upravená síň (odborem Kroměřížským) Bezměrovská se čtyřmi pěknými figurinami, z nichž zvláště se líbily nevěsta v „pentlíku" a čtoucí stará žena. Vedle toho rozvěšeny v oddíle hanáckém bohaté ukázky hanáckých výšivek. Pěkné ukázky výšivek a keramik hanáckých vlastní Hanou doplňovaly ovšem neúplně. Kdoby chtěl vše, co sem patřilo, míti pohromadě, byl by musil vedle portretně nepodařené figuriny Skopalíkovy ještě „právo ostatkové" a dvě figuriny u valašských pastýřů ze zvykosloví sem v duchu přenésti, aby si alespoň poněkud krojově představil rozdíly severní a jižní Hané a polohanáckého Záhoří mezi Lipníkem

---

*) Quellenschriften I. str. 350.

**) Slavík str. 228 dle „Sněmovních památek v Brně" fol. 24.

a Bystřicí p. H. K hanáckému oddílu družily se i výstavky měst Prostějova a Kroměříže. Víškovsko jako západní a dosti svérázná část Hané vystavilo svou zvláštní „seknici“, v níž mužové v žlutých koženkách a žena a děvče ve svém zvláštním úboru představovaly již přechod do Horácka vysočiny Drahanské.

Za hanáckým oddělením následoval oddíl horácký či lépe řečeno Brněnský, od Slováků na západ po Brno. Byla tu především vitrina Vesny s výšivkami a se ženichem a nevěstou z Brněnských Klobouk, v témže kroji skorem, jak jej nosí t. zv. Hanáci slováčtí, pak Brněnská světnice s mladým sedlákem a selkou z Troubska (starý sedlák a selka byli umístěni v oddíle zvykoslovném) a stárek a stárka z Líšně u Brna. Poslední dva hlavně representovali kroj Brněnský, jehož přerozmanité vázání ženských šátků na babku znázorněno ve zvláštní vitrině. Ve světnici brněnské selské byl též pěkný nábytek vesnický, žel že byl nešťastně nově přemalován, čímž starobylost s něho úplně jest setřena. Také starobylá kamna uvnitř, pocházející ze Sošůvky u Sloupa, byla velmi zajímavá. Horácko mělo rovněž svoje oddělení, to však daleko nevyvážilo ladnému dojmu, jejž skýtal vnitřek horáckého gruntu, o němž se později zmíníme

A ještě několik slov o Moravě v oddělení zvykoslovném. Oddělení toto mělo znázorniti zvyky, obřady a obyčeje jednak dle církevního roku, jednak dle života lidského. Jako všechny podobné výstavky, zůstalo potud ovšem torsem, pokud nelze mrtvými figurinami nahraditi životnost obřadu a zvyku. Morava, kde ještě tak mnoho starých zvyků se zachovalo do naší doby, měla z oddělení zvykoslovného lví podíl. Uprostřed všeobecně poutalo skupení „jízdy králů“ od Uh. Hradiště, jakkoliv proti skutečnosti bylo chudičké, mrtvé a král a jeho pobočníci neměli, jak obvyklo, bílé koně.

Kolem jízdy králů byla seskupena celá řada figurin uhersko- i moravsko-slovenských, což ovšem skupinu oživovalo, ale též ubíjelo a pozorovatele různotvárností svojí trochu do rozpaků přivádělo. Však nebylo lze jinak a jinde spoustu figurin uhersko-slovenských umístiti.

Z moravských figurin krojových při skupině jízdy králů byly mnohé velmi pozoruhodné. Především Kunovjanka

v starodávném, nyní už jen babičkám známém kroji zdejším, v kabátku a šatce i čepci s botama bílou přízí na nártu a špičkách vyšitýma. Dále byl tu šohaj a děvče z Vlčnova, šohaj a děvče z Lanžhota, toto v rožkách příliš strmě na hlavě postavených, a příbuzný párek z chorvatské moravské osady Gutfjeldu u Mikulova, děvče totiž a šohaj. Ještě jednou, uvádíme to mimochodem, setkati se mohl pozorovatel s tímto krojem v oddělení Vídeňských Čechů, kde z Poštorné šohaj a děvče byli vystaveni. Kolem králů postřehli jsme ještě ženu od Uher. Hradiště v bílém kožiše, ale po děvčici marně jsme se ohlíželi a rovněž po representantech Ostrožska!

Naproti králům hned u vchodu do zvykoslovného oddělení vítal nás párek starých lidí z Troubska chlebem a solí, příliš obřadně dle názoru našeho upravený, ale krojově zajímavý. V pravo od vchodu byla upravena „smrtka“ (vynášení smrti) v kroji horáckém — jediná figurinová representantka pravého horáckého kroje — v rohu pak valašští pastýři, provozující betlémskou hru v obrovských opentlených homolovitých čepicích. V levo od nich byl také kousek Moravy, ale cizorodé. Víškovský Hanák (dle našeho názoru) a selka ze Záhoří od Bystřice p. H. v kroji letním, na pravo zemané Oravští v kroji zimním. Tato nejednolitost byla velmi nápadna. Méně nápadné bylo seskupení Hanáků v baních i v úzkých červenicích a Záhoráka i Záhoračky z t. z. práva ostatkového, které zajisté z dědiny jedné mělo býti vypraveno a nikoliv ze všech krajů hanáckých. Také prý mezi muzikanty v koutě hudebním byl jeden Moravan z Velko-Meziříčska (klarinetista); ale nemohli jsme ho dobře rozpoznati. Gajdoše moravského jsme postrádali, cymbalistu viděli jsme ve valašském oddělení. Také jsme se ohlíželi darmo po královničkách, stínání berana, mlácení kohouta a hlavně po řádném „vynášení smrti“, jež přece tak dlouho na Moravě se udrželo a tak velice na dobu pohanskou upomíná. Za to v každém vzbuzoval zvláštní dojem „bača“, vyrábějící vrtěním dřeva, tedy třením, posvátný a kouzelný oheň „dřevěný“.

Ostatní věci ve zvykoslovném oddělení vystavené širšímu publiku ušly. Z Moravy byly to na p. olejový obraz hanácké svatby ze začátku tohoto století, kde někteří Hanáci (Náměšťští) ještě byli ve střevících a punčochách, svatební

koláče (stolovníky a výslužky), svatební praporce od Telče a stárkovská „fedra" (zvláštní praporce) od Kobylího a Velkých Pavlovic, zalikování svatby z Horácka, řehtačky a klepáče velkonoční z Velkých Pavlovic, „jidáš na rapotáči" z Hrubé Vrbky, kraslice moravské, sklenice s ukřižováním uvnitř složeným, pak dětské hračky v přerozmanitém výběru od „kravičky" t. j. ucha z hrnce po nejpěknější lidové panny, hoblíky na dělání draček, trdla a písty na prádlo, světidla, loučníky, legrútské voničky, svatební pečivo z Troubska atd., vše v pestré směsici. Věk dětský poměrně nejpřehledněji sestaven pí. Vl. Pittnerovou, hlavně co do hraček, z nichž nejvíce napadaly brusle z kostí upravené, praehistorického takměř typu. Na podobných bruslívali se do nedávna i hanáčtí kluci v okolí Nákla u Litovle. Pečivo obřadní (svatební a křtinské) vystavila hlavně pěkně „Vesna" Brněnská.

Také četba lidová, písně jarmareční z Moravy byly vystaveny ba i listiny, dopisy soukromé, mezi jinými i zajímavé milostné dopisy.

Že ani malované obrazy na skle a nářadí domácí nescházelo, přesvědčili jsme se všichni. Zvykoslovné oddělení pořádaly z Moravy pí. Vl. Havelková, pí. Vl. Pittnerová, pí. M. Popelková a sl. Madl. Wanklová. Jízdu králů vyšnořila selka pí. Holáňová ze Star. Města u Uh. Hradiště. Leccos zvykoslovného ovšem umístěno i v jednotlivých krajinských výstavách a gruntech moravských.

2. V oddělení cenných prací umělecko-průmyslových.

V úvodu ke katalogu památek výstavnich a oddělení církevního na národopisné výstavě čteme toto:

„Při výstavě národopisné bylo mezi jiným třeba vhodným spůsobem předvésti vynikající vlohu a výtvarné nadání národa československého . . .

Sbírky cenných památek výtvarných nemohly se omeziti na díla po všech stránkách vynikající a vyspělá; ráz výstavy sebou nesl, aby vystaveny byly i předměty prosté a méně cenné, obecně užívané, ovšem pokud v nich projeven byl smysl pro formu a slohové zdobení. Nebylo lze též vybírati jen

ony, které povstaly beze zřejmých vlivů cizích a v nichž projevilo se výtvarné nadání národa nejryzeji; i práce s nepopíratelnými vlivy cizími projevují často samostatné a význačné pojmutí i provedení.

Jednalo se tedy výtvarnému odboru, jehož duší byl vynikající odborník p. architekt Fanta a jemuž po boku stáli znalcové znamenití, pánové inž. E. Fiala, R. Mikš, Fr. Klement, Dr. B. Matějka a prof. J. Koula, o všestranné znázornění práce domácí, o vystavení i toho, co lidem samým snad nebylo neprováděno, ale u něho v oblibě bylo ve všech vrstvách a ve všech dobách. V druhé řadě jednalo se odboru výtvarnému, aby na základě věcí vystavených mohl býti opatřen podklad co nejširší pro všestranný rozvoj práce domácí.

I vystaveny tu netoliko výšivky, krajky, keramika lidová a venkovský nábytek, než i nábytek městský z dob dávných, vazby knih, rukopisy s drobnomalbami, sklo, práce kované, tepané, skvosty, příbory, medaile, mince, náčiní a roucha bohoslužebná a v oddělení církevně-katolickém i oltářní obrazy, obrazy svatých, sochy, okna, obřadní knihy a památky vůbec.

První místo zajímavosti a rázovitosti původní sluší ovšem dáti výšivkám, krajkám, keramice a nábytku selskému, proto že na práci lidové jeví se celkem nejméně vliv cizí a je-li zřejmým, jest při konservatismu lidu našeho tak starodávný, že už svou historičností jest velmi zajímavý a důležitý. To pak, co jest naprosto z cítění a vědění lidu našeho vyšlým, co jest projevem jeho individuálnosti ať již národové nebo kmenové, to má cenu největší, absolutní.

Ovšem že je na základě dosavadních kusých vědomostí našich těžko národovou nebo kmenovou individuálnost výrobků lidových ve všech případech vystihnouti a zjistiti, a nebyla tudíž rázovitost jednotlivých kmenů československých v jich výrobcích domácích umělecké ceny tak zřejmě akcentována, jak by bylo bývalo žádoucno. Však výbor výtvarný chtěl, jak sám v řečeném úvodu katalogovém praví, prospěti jen snesením materiálu. Jeho náležité třídění, jeho vědecké zpracování ponecháno býti musí práci další.

Morava ve věcech lidových, tedy výšivkách, krajkách, keramice a nábytku seském zastoupena byla znamenitě. Méně věcí poslala z ostatních oborů, více tedy národových, což se

dá vysvětliti hlavně tím, že odesílání věcí uměleckoprůmyslových, abych tak řekl vyššího rázu, spojeno bylo s velkými obtížemi, pak že jest jich v našich českých rukou na Moravě málo.

Přece ale i tu leccos velmi památného a zajímavého bylo vystaveno. Uvádím jen, že tu byly ku př. sošky sv. Kateřiny a Barbory z Telče, česká bible pergamenová s krásnými drobnomalbami z Kroměříže pocházející, kříž křišťálový s gotickými a renaissančními částěmi a gotická velká monstrance z konce 15. století obé z Uher. Hradiště, vzácná a známá gotická berla opatská s emaily a slonovou řezbou ze 14. stol. klášteru Rajhradskému patřící, kalichy ze Želechovic, Střížova u Třebíče a Slavkova, monstrance s obrázky svatých na pergamenu ze Želechovic, památná dřevěná monstrance z 15. století ze Špiček, bohaté, ze začátku minulého století pocházející pluviály z kláštera Augustinianů na Starém Brně — bohužel ve fondu brokátovém příliš restaurované —, přikrývky kalicha z Třebíče, ornát z 15. století z Derfle, kachle z počátku 14. století s orlicí Svatováclavskou z nálezu Kroměřížského, jiná nejspíš Víškovská práce se znakem biskupa Olomuckého z Lichtenštejnů z r. 1682, konvice cínová cechu kovářského z r. 1682 z Vel. Meziříčí atd. Mezi mincemi památné byly hlavně denáry údělných knížat moravských ze známého nálezu Rakvického.

Největší dojem přirozeně činily věci lidové a tu v první řadě výšivky, jimiž jak známo Morava naše pyšniti se může před celým světem nejen co do formálné, než i co do barevné ano i technické stránky.

Výšivky roztříděny byly ovšem dle kmenův a doplňovány také exposicemi v krajinských odděleních. Nejhlavnější vystavovatelé byli musejní spolek Olomucký (hlavně hanácké a valašské věci), sl. Běhálkova a Lojkova (hanácké věci), pan učitel Peck (valašské výšivky), sl. A. Waltrová (valašské a západomoravské kusy), pí. Štanclová (moravsko-slovenské věci), p. red. Krec (mor. slovenské věci, především krásná dýnka z čepců), odbor Kyjovský (výšivky z Kyjovska), Vesna Brněnská (výšivky z Brněnska), pisatel těchto řádků (kollekci úplnou z Lanžhota) a musejní spolek Víškovský (věci z Víškovska), Vsacký (z Valašska a Lašska),

někteří sběratelé Pražští a celá řada menších sbírek, jichž vystavovatele ani zjistiti nebylo možno. Nejstarší výšivky byly ze století 17. (Jalubská šatka z r. 1691), některé ze století 18., většina pak a sice velmi pozoruhodných ze začátku tohoto století.

Nejrázovitější jsou ovšem vyšívané věcí z mor. Slovenska a také nejmnohotvárnější, protože tu individualism kmenový ještě jest vyznačnější, než kde jinde na Moravě, tříště celé Slovensko zdejší na Doláky, Podhoráky, Zálešáky, Horňáky, Podlužáky, Slovácké Hanáky, Broďany, Ostrožany, Strážničáky atd. Každý okrslek má tu svůj vkus, svou oblíbenou barvu, formu i techniku výšivkovou.

Nelze nám při referátu tak povšechném podávati také rozbor rázovitosti výšivek moravských a poukazujeme ty, jež věc zajímá, na stručnou stať o moravských výšivkách na národopisné výstavě v Čes. Lidu. Roč. V. str. 225 a násl. Jen to budiž podotknuto, že nejstarobylejší ráz jeví vzory Horňácké od Velké (na tamních nevyrovnatelných šatkách) a vzory Hrozénkovské. Mladší o něco jsou rukávcové (staré) vzory na Uh. Hradištsku (hl. Kunovicku) a Brodsku, nápadny asi současné typy „kalichových“ výšivek na Ostrožsku, formálně i barevně dokonalé staré vzory Lanžhotské a pěkné, byť nejnovější typy na fěrtušcích Kyjovska a Hodonska. Technicky nejobtížnější jest t. z. výřez Slovácký na dýnkách čepců a vyšívání rukávcovém.

Valašské výšivky ať již rostlinných tvarů nebo geometrických, jsou velice krásné, ba místy i nejkrásnější z toho, co Morava vystaviti může. Zejména některé úvodnice smetanovým nebo bleděmodrým hedbávem šité jsou typické. Rostlinný ornament blíží se poněkud hanáckému, jest ale zpravidla archaičtější, hranatější. Technicky nejdokonalejší jsou některé práce z Rožnovska provedené na jemném mulu (šátky). Ty však ornamentálně jeví stopy rokoka.

Bohatě nesou se — tak jak celý kmen — výšivky hanácké, hlavně z úvodnic žlutým hedbávem šitých známé. Ale technika jest zpravidla jenom plochý steh. Obdivuhodné jsou ornamentální nápady na límečcích od rukávec ženských, černým hedbávem provedené a ušlechtilá výzdoba mnohých oplíček.

Západní Morava a Brněnsko vystavily hlavně šátky bíle vyšívané, a pouze některé ukázky prádla kostelního ze

sbírky sl. Waltrovy upoutaly pozornost toho, kdo zmlsán je věcmi Slovenskými, Valašskými a Hanáckými.

Křížková a vrkůčková technika hlavně na moravských koutnicích vynikala, ač ovšem i jinde se vyskytá. Také četné roušky kostelní touto technikou bývaly nejčastěji zdobeny a pěkné jich ukázky vystaveny. (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Ku zprávám o uměleckých památkách Vítkovců. (Pokračování 2.) Jako v Telči, tak nacházíme při stavbách XIII. věku i v odlehlých a tenkráte ještě hojně lesem porostlých krajinách jv. Čech četné reminiscence slohu románského a přechodního. Někdy okolo roku 1220 založen tu od Vítkovce Jindřicha hrad Jindřichův jakožto vodné opevnění. Z původního založení hradu zachovaly se, kromě hradebního zdiva, spodní část první brány, v jejíž průjezdě dosud viděti původní v hrotité trojlisty vybíhající výklenky s kamennými sedadly, kterýžto detajl, třeba jen zhruba provedený, jest rázovitou známkou slohu přechodního. Odtud vede stará cesta k vnitřnímu hradu, jehož mohutná kulatá věž a nedaleká poslední brána prozrazují v nejstarších částech původní založení. Však architektonická výzdoba této brány — k níž namnoze zvláště se ukazuje — jest ve mnohé příčině závadnou. Osm po páru sdružených sloupů, nyní částečně zazděných, neslo štíhlé gotické oblouky, jak viděti dosud v prostoře nad pozdějšími oblými klenbami nynější brány, jež o tyto sloupy jsou opřeny. Sloupy jsou díla románského, ale — což neobyčejno — hlavicí dolů obráceny! Tato jest typická, kostková, dřík šroubovitě kanelovaný jest tvarem v románském slohu méně případným a patka, úkol hlavice zastupující, má jednoduchou ozdobu nárožní. Proč byly sloupy patkou vzhůru obráceny, nesnadno vysvětliti. Oba staré, nyní rozestavené gotické oblouky mohly dobře býti sklenuty i ve XIV. století, a proto není vyloučena možnost, že sloupy obráceny byly při některé pozdější přestavbě; ne-li, pak podobné umístění sloupů není důkazem o patřičném porozumění tvarům románským.

Když byla vysoká gotická klenba brány zaměněna v oblé klenby, snížena půda brány a vyrovnán stoupající terén, čímž se objevily zděné substrakce i základy, a patníky v rozích brány, na nichž zmíněné sloupy stojí, dostaly se tak neobyčejně vysoko, zvláště na straně vnitřního nádvoří hradního.

V přiléhajícím starém paláci, jehož zevnějšek v dobách renaissance nově zdviženým budovám byl přispůsoben, vyskytuje se uvnitř často kulatý oblouk románský s gotickým pospolu, jakož i těžké křížové klenby, profily jednoduše otupených žeber, konsoly se štítky, nichž klenbová žebra vycházejí, a ozdobné hlavice sloupkovitých přípor, kteréžto podrobnosti jsou rázovité slohu přechodnímu.

Na poslední krajní hlavici z dotčených již románských sloupů brány nalezena již před lety kamenická značka tovaryšská ⊤, kteráž má ráz podobných značek užívaných ve XIII. století.

Zakladatel hradu, Jindřich z Hradce, píše se poprvé „de Novo Castro“ na listině z roku 1220.*) Z toho lze souditi, že románské zbytky založení hradního i původní jeho rozvrh provedeny byly až ke konci první čtvrtiny století XIII., a že potom ve stavbě se pokračovalo, zvláště když lze předpokládati, že byla tu ve svrchních částech stavby zastoupena dřevěná konstrukce po spůsobu zvlášť v lesnatých krajinách zdejších běžném a to jak v obydlí, tak i k účelům obranným, kteráž později za následujících pánů Hradeckých nahrazována stavbou zděnou, jejíž ozdobné, již výše uvedené podrobnosti i s tvary ranné již gotiky shledáváme také při staré části špitálního kostela sv. Jana Křtitele v podhradí. Uplynula tedy mezi stavbou starých částí hradu a kostela sv. Jana nedlouhá období.

Kaple sv. Diviše v hradu, založená teprve roku 1293 Oldřichem II. z Hradce**) v místnosti již dříve zbudované, a kaple sv. Ducha byla původní kaplí hradní. Nejstarší její část jest nynější loď.

*) Erben, Regesta č. 634.

**) Tamtéž. Oldřich dal kapli posvětiti Pražským biskupem Tobiášem z Bechyně a v listině datované 13. října 1293, v níž Hradec již městem — civitas — se nazývá, zavázal se českomoravský zemský komthur Jindřich von Pier, že po smrti notáře a kaplana Theodorika se svými bratřími v kapli sv. Diviše v pondělí a v pátek, pokud možno, služby Boží konati bude. F. Rull, Monografie Hradce Jindřichova.

Všecky tyto památky v hradu, jichž vznik přibližně možno určiti, jsou vítanou pomůckou při bližším určení vzniku stavby nejstarších částí špitálního kostela sv. Jana, jehož stavba skládá se z různých budov slohem i dobou vzniku rozdílných, jak v širší známost poprvé uvedl Jos. Braniš.*)

Architekt Bernhardt Grueber přirovnává ve svém obšírném díle o památkách umění českého kostel sv. Jana s dvojlodím špitálního kostela v Soběslavi a řadí jej i s nejstarší částí jeho mezi památky doby Karolinské. Okolnost ta, i jinak velice stručná zmínka o dotčené památce, dovoluje předpokládati, že B. Grueber stavbu kostela sv. Jana pozorně neprohlédl, jinak by byl poznal, že kostel nebyl dvoulodní, nehledě již ani k rázovitým známkám starého jeho původu; zároveň by snad byl věnova zaslouženou pozornost oněm částem, jež z doby Karolinské skutečně pocházejí (kaple sv. Mikuláše, ambit), a které mají značnou uměleckou důležitost pro vývoj stavitelského umění českého. Též dr. Neuwirth v podrobnější své práci o památkách českých nesprávně soudí, že byla loď kostela sv. Jana zbudována okolo roku 1340 a kůr v letech 1330—1369.

Kostel sv. Jana Křtitele, jak dosud ze zachovaných částí původní stavby lze viděti, byl nevelkou stavbou trojlodní. Střední jeho loď byla původně ploše kryta trámcovým stropem; z bočních nízkých lodí zachovala se jen pravá loď, jež hrotitým obloukem kleneb, hruškovitým profilem žeber, rostlinným ornamentem na svornících klenby, upotřebením konsolů se štítky a zakončených dolů jedním neb i více sloupky na spůsob přípor a konečně upotřebením nízkých opěrných pilířů zevnitř lodi pobočné dosvědčuje, že zde vedle nových tvarů ranné gotiky užito bylo starších tvarů přechodních. Podotknouti sluší, že některá okna první boční lodi, ač rozměrem gotická, jsou ještě románským obloukem sklenuta a podobně i pruty při nich, pokud nejsou zuráženy, nesly kruhový obloun.

Levá boční loď kostela sv. Jana byla snesena, když vystavěn ambit klášterní a přiléhající budovy kláštera minoritského. Z lodi této zachován dosud v ambitu jeden konsol s částí žeber, vše téže práce a slohu, jako viděti na odpovídajícím mu konsolu v zachované prvé lodi boční.

*) Viz část první.

Trojlodí chrámové mělo ovšem svůj presbytéř, který byl za přístavby nynějšího vysokého choru odstraněn. Trojlodí toto nového chrámu v podhradí vzniklo as později než uvedené již souhlasné části hradu. Ve příčině té lišíme se poněkud od tvrzení J. Braniše, stavíce založení kostela s ohledem na ráz památek zdejšího a zvlášť sousedního kraje, jichž dobu stavební snadněji lze určiti, pak se zřením k poměrům historickým o něco dále, totiž do období Václava I., kdy vládl na hradě Vítek syn Jindřichův. Za něho řád německých rytířů, nepochybně již otcem jeho ku správě duchovní sem povolaných, pevněji se ustavil, byv hojně podporován a nadán. Tak dělo se i za Oldřicha I. a II. z Hradce.

Již za Vítka založili němečtí rytíři v Jindř. Hradci špitál pro 12 neduživých, řídíce se pravidly svého řádu.*) Jejich zásluhou vystavěn nepochybně i kostel sv. Jana; neboť patrocinium toto připomíná reguli hospitalitů sv. Jana, jíž ve příčině opatrování nemocných a chudých řád německých rytířů se spravoval.

Docela jiného rázu jest stavba vysokého kůru kostela sv. Jana. Kůr ten byl ke staré lodi přistavěn a odchyluje se nepochybně z příčin místních poněkud svojí osou od osy lodi. Vyniká však nejen značnou délkou ale i neobyčejnou štíhlostí, tak že principy stavby gotické vyznačeny jsou tu měrou značnou. Vznositost a vertikalismus podporuje řada vysokých oken s pěknými kružbami a zvenčí až skorem pod římsu sahající opěráky o třech ústupcích.

Uvnitř zastoupen jest ovšem jen oblouk lomený a každé čtvercové pole klenby jest rozděleno dvěma úhlopříčnými a třemi příčnými žebry v šest polí. Příčná žebra, jež tvoří dvě krajní strany čtverce, stýkají se s oběma směrem úhlopříčným jdoucími žebry, přecházejíce bez jakéhokoliv označení konsolem ve tři trojhranné, profilu žeber odpovídající pruhy, z nichž oba krajní na způsob přípor zakončují se níže šikmým řezem, kdežto prostřední dále se snižující vybíhá v konsol. Naproti tomu žebro, odpovídající střední příčce čtvercového pole, jest osazeno již nahoře v hlavici a odtud v hranatém profilu svém sestupuje po stěně do stejné hloubky druhých žeber, jsouc zde taktéž ve stejné

*) Sedláček, Hrady a zámky IV. 32.

výši s ostatními sloupky konsolem opatřeno. Význačných tvarů přechodních tu není. Dle těchto okolností, jež usvědčují stavbu choru za čistě gotickou, jakož i z té příčiny, že dlouhá chodba choru ukazuje na stavbu řádovou, neváháme proti mínění Branišovu tvrditi, že stavba choru vznikla až v době lucemburské, kdy Minorité byli povoláni ke kostelu sv. Jana. Rull a mnozí po něm uvádí rok 1320, kdy Oldřich III. Minority do Hradce povolal. Proti tomu roku není dosud žádných důvodů, tak jako není dokladů pro léta 1340 neb 1350, do nichž stanoví Neuwirth stavbu choru. Tolik jest však jisto, že stavbu ambitu, jíž padla za oběť část levé boční lodi, provedli dle smlouvy mistři Mikuláš a Ondřej po roce 1369*) dle vzoru ambitu Třeboňského, a že na prostoře nevelké při závěru choru na pravé straně přistavěna byla k tomuto kaple sv. Mikuláše, která ve smlouvě novou kaplí se nazývá. To jest dokladem, že vznikla před rokem 1369, byvši připojena k hotovému již choru. Obě posléze jmenované památky nalezly důkladného ocenění od J. Braniše.**)

Konečně sluší podotknouti, že při zdělání choru zvýšena byla značně střední loď chrámová, byvši opatřena novými okny s gotickou kružbou a pokryta plochým stropem, který po požáru roku 1434 nahrazen pozdní gotickou klenbou hvězdovitou.

Příště dále.

Zaniklá osada Otěchleby. Tři km. jz Vel. Bíteše leží dědinka Jestřebí, čtvrt hod. odtud je trať „Hadinka“ a v ní žlíbek „Břežský“. Voda jím protékající a jiná voda přicházející z rybníků „Jestřabce, Korbele“ tvoří na stoku svém úhel, v jehož středu zřejmy jsou stavební zbytky bývalých „Otěchleb“, které ještě v ústech lidu zdejšího „Dvořiště“ nazývány bývají. Louky pod stokem povstaly z několika vysušených rybníků.

Dvořiště je na rozhraní obce Nebštišské a Břežské. Pozemky jeho jsou rozdrobeny: něco obec Břežská, něco Nebštišská a hlavní ostatek byl u panského dvora Jestřebského, jenž nyní také rozprodán byl čtyřem svobodníkům Jestřebským.

Nejstarší zvěsť o Otěchlebech či Dvořišti pochází z roku 1349, když se dle zem. desk Kateřina z Odunce od Hrotovic ve vsi Oczechlebich půl popluží vzdala dědičně svým synům:

*) Ferd. Tadra v „Památkách archaeologických“ XI. 429.

**) K předešle uvedeným spisům viz ještě Památky arch. XVII. 38.

Peškovi, Jakubovi a Ojířovi.[1]) R. 1353 Kateřina z Jesenice (snad táž) zapsala dvůr v Jasenicích a jiný dvůr v Otěchlebích Mikuláši a Bohdanu, synům svým.[2])

O rok později (1354) Zemislav, syn Lovkův z Tasova a pleban v Jesenici, s polovicí své vesnice Osové u Vel. Meziříčí a Ocman z Oczechleb a z Pišela se dvěma lány v Oczechlebích vešli na spolek.[3]) Ač roku 1358 Bohuněk z Hartvíkovic od Levíka z Říčánek v Otyechlebích koupi dvě popluží a dvůr[4]), přece současně jiný držitel Sazema z Jestřebí obvěnil manželku svou Margaretu 60 hř. gr. na dvoře v Jestřebí a v Otyechlebích na jiném dvoře s koňmi ornými.[5])

Později r. 1373 Jindřich z Jestřebí odprodal Sazemě ze Zákřan v Otyechlebích 4 lány poplužní.[6]) R. 1381 Slach ze Zebína prodal Janovi z Otiechleb a Kunšovi z Tasova ve vsi Otiechlebích dvě popluží.[7]) L. 1385 již popustil Jan své manželce Elišce na dvoře v Odczechlebích 30 hř. gr. věna. Kuneš z Tasova vystavěl v Tasově v kostele oltář sv. Vavřince a nadav ho důchody ze zboží v Kamenné, vzdal se roku 1399 všeho práva panství v Otyechlebích a podací kapelního i zboží v horním kostele u sv. Petra a Pavla v Tasově[8]) ve prospěch Jana. Později r. 1406 kněz Jan z Tasova, syn Kunšíkův, držel Janovi z O. mocí kapelní podací i zboží a proto ho pohnal z jeho zboží v Jablonovém ze 60 hř. gr. Učinili poklid.[9])

Janovo zboží po smrti jeho spravedlivě spadlo na jeho syna Zdeňka, jehož jméno Jan Heruolt z Heruoltic ve své při o 100 hř. gr. zaměnil za Zdeslava; proto Zdeněk neměl tomu póhonu u práva zemského odpovídati.[10])

Když r. 1437 Václav a Jiří, bratři Strážničtí z Kravař, Náměšť Mstějovi Švánberkovi z Adlaru a ze Skřína prodávali, postoupili mezi jiným zbožím také právo dědičné na dvoře a na sádkách na ryby v Otěchlebích.[11])

V témž čase dle O. psala se Kateřina, dcera Janova a sestra Zdeňkova, provdaná za Jana z Horšova na Plzeňsku. Páni ti měli v erbu helmici a nad ní dva rohy buvolové za

[1]) Zem. dsky I. 65. [2]) Tamtéž II. 143., [3]) T. III. 57. — [4]) T. III. 220. — [5]) T. III. 441. — [6]) T. VI. 85. — [7]) T. VI. 905. — [9]) T. VIII. 298. — [8]) V. Brandl, půhony II. 31., 68. — [10]) T. III. 96., 130., 135. — [11]) Z. d. XII. 188.

klenot.[12]) Nikde není udáno, vládla-li tu jakým zbožím. R. 1437 prodala Martinovi z Bezděkova dva dvory zpupné o dvou poplužích a devíti lánech[13]), pak t. r. na vše své správo: panství a dědictví s kapelním podacím oltářním sv. Vavřince v Tasově vzala na spolek svého muže.[14]) R. 1464 jsouc ještě živa, držela Janovi z Chlévského dědictví jeho ve vsi Jedově, na něž listy správními a dskami pokazoval.[15]) Na žalobu tu však neměla odpovídati, poněvadž „zboží to jest sirotčí a sirotci let nemají.“[16] O něco později pohnala Matěje Pročka z Bezděkova ze 40 hř. gr., že jí držel dvůr v Bezděkově, na kterýž jest vznesena, když zdávána byla, a jinde věnem opatřena nebyla než tu tím vnešením na tom dvoře. Poklid..[17])

R. 1466 v pátek po Božím Těle žaloval kněz Hynek z Jesenice, kamž O. duchovní správou náležely, Jaroslava Náměstského z Lomnice, že mu nevydává jeho spravedlivé desátky z Otěchleb ze dvora.[18]) Toť poslední zpráva o jsoucnosti O. Okolo r. 1495 zove se Hynek z Jestřebí také z Otěchleb; však slova „z Otěchleb“ jsou přetrhnuta a napsáno „z Jestřebí“.[19])

To zřejmým důkazem, že O. v době rozbrojů s uherským králem Matyášem Korvínem zničeny byly, poněvadž od té doby nikde samostatně připomínány nebývají, než pouze jako část zboží Jestřebského. Držitelé Otěchlebských pozemků byli odtud bytem ve Velké Bíteši. R. 1501 mluví se tam o „panu Janu Otěchlebském“, jenž bydlel v Bíteši vedle Kaumara.[20]) R. 1504 nazván „Jan z Bezděkova a z Wotěchlíp“.[21])

S ním současně žil tu r. 1500 a 1503 urozený vladyka Hynek z Jestřebí a z Otěchleb.[22])

R. 1566 v Nebštichu žil soused jménęm „Korbel“. Snad po něm nazývají rybník týmž jménem, jehož se po zničení Otěchleb ujal a si přivlastnil.[23]) Ostatní většina pozemků zůstala při obci Jestřebské a užíváno jí bylo potomky již jmenovaných pánů Jestřebských, kteří ve znaku svém měli téměř totéž křídlo jako páni z Lomnice.

Jich potomek „pan“ Burjan z Jestřebí, když kšaftoval, dožádal r. 1552 pánů radních z Bíteše, by mu sepsali jeho poslední vůli. Měl bratra Jana a sestru Johanu.

---

[12]) Památ. arch. X. 256.—7. — [13]) Z. d. XII. 128. — [14]) T. XII. 383 — [15]) V. Brandl, půhony IV, 98. — [16]) T. 205. — [17]) V. Brandl, půhony IV, 137. — [18]) T. 240. — [19]) Bíteš. arch., č. dipl. 59. — [20]) T. M. K. f. 44. — [21]) T. č. 21. — [22]) T. reg. V. 12., 13. — [23]) T. II. 13

Vdova zemřelého měla užívati nivku pod „Jesenickou cestou“ a měla žíti u bratra Jana. Pozůstalým třem dcerám poručil zvláště dvě krávy, 6 ovec, 1 včely a 10 kop. Jediný syn s bratrem nebožtíkovým Janem rozdělili si dvůr.[24])

Jan st. Jestřebský r. 1557 v sobotu před sv. Matějem prodal svůj dvůr Matěji, Štěpánovu synu, s rolemi, lukami, lesy, rybníky za 400 zl. Zavdal 40 zl.; ostatek při soudě klásti měl.[25]) Kromě tohoto dvora měl ve Březce též grunt a na něm žida. O rok později činil poslední pořízení. Poručil k záduší ke kostelu sv. Klimenta do Jesenice 1 kopu. Manželkou jeho byla Běta; dcery: Žofka vyvdána byla do Pucova, Kuna do Nebstichu a ostatní tři: Kateřina, Dorota a Markéta byly ještě svobodny a měly dostati věnem 20 kop, 2 krávy, 1 jalovici, šaty a lože. Jeho bratrovec urozený vladyka Jan Jestřebský r. 1562 v Bíteši před sv. Vítem v neděli prodal nivu mezi Jestřabcem a Dymačky za 84 kopy uroz. vladyce Matyáši Rajhradskému z Radoškova za hotové. Svědci toho byli: ur. p. Adam Březnický z Náchoda a na Jinošově, ur. vlad. Ondřej Jesenický z Janovic.[26]) V době následující r. 1594 Jan Holka, dvořák v Lánících na předměstí u Vel. Bíteše, k hejtmanu Náměstskému na p. Jana Jestřebského z Jestřebí „poníženě toužíc žaloval, že mu jednú kopú hus „ouvary na Nivě“ spásl a splundroval žito, oves, pšenici a pohanku.“[27]) Jan chudnul a byl nucen vydlužiti si u Matěje, dvořáka v Jestřebí, 600 kop, za něž mu rukojmí byli bohatí Bítešané: Beneš, krejčí, Vavřinec Osrálek a Fučík.[28]) R. 1568 v pátek před stolov. sv. Petra odvedl Jan Jestřebský z Jestřebí 200 kop jako splátku na dluh 600 kop. Toť sporé a kusé zprávy o potomcích bývalých pánů z Otěchleb. Ostatní zboží Otěchlebské měli Náměšťští páni, kteří na něm usadili Jana Holka, jenž pocházel z Lomnice. R. 1565 měl 12 špalků včel, padělek u „Vančích Hor“, „Žleb“ a role „Haléřky“. Umřel r. 1569 Dědictví nastoupil syn Martin, jenž ostatním sirotkům 200 zl. vyplatiti směl[29]) a jehož Náměšťští držitelé statku r. 1588 v sob. po sv. Bartoloměji dali z důvodů neznámých na rukojmě na takový spůsob, aby berně J. M. císařské svolené podle usnešení předešlých ze dvora Jestřebského,

---

[24]) T. II. 9. — [25]) Strniště, Memor. str. 51. čís. 243. — [26]) Byteš. arch. reg. V. 40. — [27]) T. V. 45. — [28]) T. V. 54. — [29]) Strniště, Memor. str. 54. čís. 307.

kterýž v držení po otci svém má, od sebe odvedl a spravil; když by byla koli potřeba JMC. od země nařízená, oznámena od J. M. panův súdců a J. M. p. hejtmana od J. M. pána aneb od p. ouředníka Náměstského bude, jest povinen Mach (= Martin) Holek kůň zbrojný, hodný s pacholkem, se všemi potřebami k mustrunku aneb do pole vtažení vypraviti, anebo sám životně jeti. Za to rukojmě, aby se tomu za dosti stalo, pod propadením základu k ruce J. M. pánu p. Karlovi ze Žerotína a na Náměsti 200 zl. slíbili Mikuláš Mydlář a Vavřinec Horkého rukou nerozdílnou.[30])

Dalšího postupu a vývoje rodin těchto jako i zboží jimi ovládaného nelze stopovati. Po válce třicetileté vrchnosti usilovaly o to, by dědiny, samoty vyhynulé, opuštěné opět zalidnily. I v Jestřebí nalezala se zbořeniště bývalých dvorů, z jejichž pozemků jen dva kusy rolí byly vzdělávány a jichž sousedé jako půdy bez pána užívali. Ostatní vše vydrancováno, lesy vymýtěny, louky a pole úplně křovím porostly, jednotlivé nivy po kusích jsou od sebe odděleny, nebo bývaly mezi bratry rozděleny a tak zbědovány, že ani svobodníci, ani sousedé, ani hr. z Werdenberga za vše sto tolarů dáti nechtěli, ač pozemky byly dosti úrodny. Následkem toho oba spustlé dvory bez dědiců a sice: půl „Sychrovského", druhý celý „Holkovský" zvaný dvůr připadly královskému fisku.

Dne 20. října 1688 byl odhad dvoru nařízen a 18. dubna nejbližšího roku v Jestřebí proveden; 19. m. dubna t. r. na Náměsti vše sepsáno a podotknuto, že hranice jsou neurčity a že pro jiné vady soudy a nemilé nátahy by povstati mohly, které by ani za to nestály, by pře pro ně vedena býti měla. R. 1690 koupila je paní hr. z Werdenberga za 2200 zl. rýn., kteroužto smlouvu také královská dvorní komora schválila.[31])

Od této doby náležely panství Náměstskému až do r. 1891, kdy některými kusy město zaokrouhlilo území svých lesův a ostatní části prodány svobodníkům Jestřebským. *J. Tvarůžek.*

Byl Jiří z Poděbrad přítomen bitvě u Lipan? Bartošek z Drahonic jmenuje k r. 1434 (F. R. B. V. 614) mezi účastníky bitvy Lipanské také: „Dominus Herant de Cunstat, iuvenis

---

[30]) T. str. 125. č. 709. — [31]) Strniště, Urk. H. B. 133 N. 12. str. 10. čís. 5. ve Frant. museu v Brně.

residens in Podiebrad". Palacký (Dějiny III. 3, 151) vykládá zprávu tu jako první zmínku o samostatném vystoupení Jiřího z Poděbrad.*) Domněnku jeho přijal Tomek (Dějepis Prahy IV. 642) a dodává: „Pod jménem týmž: Erhard de Podiebrad alias Kunstat jmenuje se již také mezi přítomnými na sněmě Svatomartinském roku 1433". Proti tvrzením těm obrátil se J. Tenora v článku „Z mladých let pana Jiřího z Kunštatu a z Poděbrad" (Č. Č. M. 1895, 290—297) a dovozuje, že slova Bartoškova možno vykládati jediné takto: „Přítomen byl poručník (roz. Jiřího) Heralt z Kunštatu a z Lestnice (jenž se ovšem i po Poděbradech psal), a s ním, čili v průvodě jeho byl sirotek mladý pan Jiřík; neboť jméno „Heralt" přímo na p. Jiříka vztahovati nelze; bylo by to proti všem památkám z doby té" (S. 296). Byla by tedy v Bartoškovi o Jiřím přece první zpráva, třeba že nevystoupil u Lipan samostatně.

Výklad Tenorův nezdá se mi správný. Věc celá je jednoduchá. Známi byli totiž tehdy zvláště dva páni Heralti z Kunštatu, otec a syn.**) Vrstevníci je ve jmenování od sebe rozeznávali: jednomu říkali mladý, druhému starý.***) Tohoto rozlišení užil i Bartošek, a přeložil slovo „mladý" slovem „iuvenis".

Při tomto výkladu neměli bychom žádné zprávy, že by Jiří z Poděbrad v bitvě u Lipan byl přítomen býval.

Zdeněk V. Tobolka.

Literatura.

Element psychologický. Studie napsal Dr. Fr. Krejčí. V Praze 1895. 8⁰ str. 75. (Rozprav České akademie tř. I. r. IV. č. 4.)

U nás soudě z literatury nevěnuje se pokroku psychologie individuálné v kruzích k tomu povolaných náležitá pozornost.

---

*) Sr. Toman H: O bitvě u Lipan. Osvěta. 1890, 868.

**) A. Č. I. 144.

*) Viz A. Č. XIV 544. R. 1404, dne 20. července slibuje Diviš ze Smolotel: „Také slibuji, abych knězi opatovi z Milovska i jeho konventu i jeho všem lidem nikdy nezapomínal ničímž zlým o tu věc, ježto sem staven byl, ani také urozeným pánóm, panu Herartovi starému i mladému z Kunina města a jich všem lidem".

Z té příčiny vítáme předloženou úvahu a neváháme jí za daných okolností přiřknouti náležitou zásluhu. Bylo třeba vážného studia a mnohé píle, než spisovatel mohl předstoupiti s elaboratem svým před veřejnost vědeckou; neboť byl zajisté přesvědčen, že práce toho druhu obrátí k sobě pozornost mnohého čtenáře. Jak z názvu spisu jest patrno, šlo o to, aby pojednalo se o psychol. elementu. Práce jest rozdělena na 17 odstavců, z nichž odst. 1.—5. jsou jaksi úvodem k pojednání; odst. 6.—13. mají ráz kritický a odst. 14.—17. obsahují vlastní výklad o elementu psychol. Rozumí se, že nám tuto nejde ani o kritický rozbor, ani o zevrubný výpis obsahu práce předložené a že po povšechném na ni upozornění spokojíme se jen některými poznámkami. V odst. I., kde se jedná o „elementu vůbec“, nemohli jsme nabýti jasného ponětí o elementu, který maje všechny vlastnosti principu, nejabstraktnějšího, nejvýše nadřaděného, nejobecnějšího pojmu, a nejsa konečným rozřešením problému vědě vytčeného stojí mezi problémem a skutečností a má vztah k oběma (str. 4.). Též obsah duševědy jakožto „to, co po veškeré práci vědecké ještě zbývá nevysvětleno a co označujeme slovem duše čili duševnost“ (str. 5.), nezdá se býti dosti přesně vytčen a to tím méně, anoť se dokládá, že „slovo to není pojem určitého obsahu, nýbrž má se mu ho teprv dostati“ (5.).

Velmi neurčitě také zní tato věta: „Zjevy psych. nedají se od ostatních zjevů skutečnosti (?) nijakým positivným znakem rozlišiti; že se nějak liší, to je patrno, ale chtějíce říci, co je to, čím se liší, nedovedeme více než konstatovati naprostou nesrovnalost zjevů psych. a hmotných“ (6). Což nejsou tak řečené zjevy hmotné předmětem vědomí a tím vlastně zjevy psychickými? Ostatně čím jest naprostá nesrovnalost tato ve spisu dokázána? Ničím. Právě naopak na str. 16. se učí: „Pud jest dán jako zjev psychický“ a na str. 19. se dí: „Z pudu soudíme, že psychické vzdor své nesrovnalosti s hmotným ze hmotného se vyvinulo a ne pouze na hmotném a že vývoj jeho nevymyká se celkovému vývoji přírody“. Co se však nevymyká vývoji přírody, nemůže vylučovati přirozené příčinnosti, kterou dle str. 7. „nesrovnalost pochodů psychických a hmotných vylučuje“. V tom utvrzuje nás i rčení: „Nutnost mechanická (která jest známkou pudu), jíž člověk podléhá jako hmota zákonům sil přírodních, není něco jiného než nutnost psychického dění vůbec“ (17.). Co

se z hmotného přirozeně vyvinulo, nemůže býti s ním „naprosto nesrovnalé“. Že by přesné ponětí příčinnosti v životních zjevech, které tu hmotnými onde psychickými jmenujeme, bylo pro úvahu toho druhu vedlejší, jak se na str. 10. praví, netroufáme si přisvědčiti, neboť právě výklad pudu, byť i nebyl „jádrem podstaty veškerenstva“ (19.) a jen naznačoval „souvislost fysiologického s duševním, nevědomého s vědomým“ (19), k přesnému stanovení příčinnosti vybízí. O tom, že pud jinak se jeví u zvířete a jinak u člověka (14.) a že instinkt jest jakýsi ušlechtilý pud (14.), mohlo by se vážně pochybovati. Vůbec úvodní část spisu obsahuje leckterou neurčitost. S náležitým sebevědomím psána jest další část kritická, ačkoliv ani tu není nesnadno leckterou domněnku za pravdu vydávanou postřehnouti. Jen něco málo. Nevíme, kdo mohutnosti duševní, které jsou pouhým výzbrojem duše, kdy za elementy duš. prohlásil. Ostatně spis náš není dalek této theorie. Tak na př. dí Hýna (l. c. 22.): „Mohutnost jest možnost ...“ a spis náš (str. 19.): „Pud v sobě obsahuje možnost uvědomění. Tam, kde jest pud, jest duševnost (= duše), intelligence potentialiter t. j. jsou podmínky duševního vývoje“. Srov. s tím Hýna (str. 17.): „Takovýto vnitřní důvod, v kterém možnost duševní činnosti se zakládá, mohutnost slove“.

Dovozovati, že představa nemůže býti pokládaná za stav základný, jelikož nikde ve vědomí nevyskytá se pouhá představa (28.), méně se doporučuje ve spisu, kde se dí „Element ps. jest počitek (54), který jest abstrakce, jež se ve skutečnosti nevyskytá (60). Totéž o pocitech (33) a j. Ocenění fysiologických vymožeností (33) jest jednostranné. Či jest vytčení fysiol. pochodu při citu, o němž se dí, že „jest nesmírně důležito“, důležitější než vytčení téhož pochodu při obnově a při myšlení (srov. amnesii, idiotismus)? Že bychom analysou pocitu došli k „představě (jakožto) uvědomění si obsahu jakéhos na vnější svět promítnutého“ (33), nezdá se pravdivým, leč že zaměňujeme pouhý pocit se vněmem. Díl tento zakončuje se doznáním, že jednoduchých pochodů ps., na něž složitější by se redukovaly, ve skutečnosti není a že element ps. jakožto abstrakce teprve z druhé ruky applikováním ve vývoj pověřen býti musí. Uvážíme-li, že „psycholog se svými abstrakcemi jest ve vzduchu“ a že vývoj není dán, nýbrž z abstrakcí, jež nejsou ve skutečnosti, se konstruuje (str. 54.), právem asi se tážeme, kde hověno jest

zásadě „elementy mají býti pojmy indukcí nabyté, na faktech zkušenosti založené“ (str. 5.). K tomu druží se ne-li nesrovnalost, tož zajisté nesnáze myšlenková, pocházející ze tvrzení, že mezi hmotným a psychickým dějstvem jest naprostá nesrovnalost a že „element musí se jeviti jako nutný následek souvislosti hmotného s psychickým“ (54.). Naprostý dualismus odedávna pro nemožnost výkladu dějstva biologického psycho-fysického vůbec jest prohlášen za domněnku nevědeckou. A s touto disposicí vstupujeme do odst. III., ve kterém za element ps. se vyhlašuje „pochod duševní, jenž vzniká vnějším (jen?) popudem a záleží v uvědomění si nějakého obsahu, libosti nebo nelibosti a v reakci motorické, a který se zove počitkem (sensací).“ V tomto počitku prý jsou „vedle sebe“ momenty tři: pocit, cit a snaha (57) jakožto stejnomocné částky celého pochodu, psychické části čití, která jest právě stavem vědomí (55). Nehledíc ani na to, kterak tyto „momenty, částky a stránky“ pouhé činnosti. jež nám jediné jest dána (28), vedle sebe býti mohou, jest výklad jednotlivých těchto elementárních složek pramálo jasný. Pocit prý jest kvalita počitku, cit uvědomění si změny způsobené v organismu, která nějak ve vědomí se odráží; snaha jest napjetí vzniklé přechodem energie vzbuzené dojmem v nervech sensitivných a vedené do mozku, v dráhy motorické (58). Rozumí se, že „jednotlivého počitku vůbec nemáme“ (57) a že „co v něm v celek se druží, jsou zjevy, které se samy o sobě ani nevyskytují“ (63). Za těch okolností jest zcela správný požadavek „nepozastavovati se nad každým zjevem, který na první pohled zdá se předpokládání tomuto odporovati“ (57), a bylo by žádoucno, aby se tak stalo i jinde, neboť nebylo by potřebí nových domněnek. Poznamenáme-li, že „pro sílu počitku nezbývá vedle obsahu, přízvuku (citu?) a zabarvení snahového (reakce motorické?) místa“ (64), že silnější počitek (světlo dvou svíček) jest de facto jiný stav vědomí (než světlo jedné z nich), a že tak řečená psychofysika postrádá oprávněnosti své existence, snadno přisvědčíme, že „psychofysický experiment nepatří do psychologie“ (67.). Ovšem obsah představy má „menší“ zřetelnost než obsah bývalého počitku čili vněmu (69). Kterak se tu srovnávání děje, těžko se domysliti. Že představa nemá přízvuku, „který při vybavení počitku úplně odpadá“ (69), nebylo by nic divného, kdyby jen přízvuk s obsahem netvořil jeden pochod. — Mohli bychom

ještě lecco poznamenati, trváme však na tom, že vytčené dostačuje k poznání, že práce předložená má ráz vědecké studie a že není snadno rozluštiti ani na základě četných literárních opor záhady vytčené. Doporučujeme odbornému čtenáři spis tento, kterým zajisté povzbuzen bude k přemítání o věcech dušeslovných. *J. Kapras.*

Český Lid, Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Redaktoři: dr. Č. Zíbrt a dr. Lub. Niederle. Ročník IV. v Praze 1895. Stran 592. Cena 4 zl.

O „Českém Lidu" Č. M. M. již velmi pochvalně referoval. V době, kdy se dosud kocháme milými vzpomínkami na krásnou naši výstavu národopisnou, jest záhodno, aby znova bylo upozorněno na časopis, jenž již pátým rokem soustavně a záslužně sbírá národopisnou látku ze všech vlastí, kde žije národ náš, na časopis, jenž zajisté bez odporu valně přispěl ke zdaru nezapomenutelné naší výstavy. Koncem doplnění IV. ročníku vzdal se redakce dr. Lubor Niederle, redaktor části anthropologické a archaeologické, byv jmenován správcem Národopisného Musea, které vyžaduje obětavé a značné práce. Velepilný dr. Č. Zíbrt, nyní má redakci sám. Přejeme mu, aby i bez oddaného soudruha řídil redakci cestou posavadní na rozvoj našeho národopisu a literatury ethnografické. Přehlížejíce ročník IV. „Českého Lidu", vybíráme hlavně práce, které tknou se Moravy a Slezska. A takových jest tu značné množství. V. Hauer podává popis (vnitřní zařízení) a vyobrazení selského statku ve Slezsku Jos. Válek podává valašské písně o dožaté na Vsacku s notami. M. Wanklova článečkem Ozdoba židlic na Moravě podává vyobrazení 15 židlic, některých pěkně ozdobených. R. Tyršová v pojednání o pěstování národního vyšívání dotýká se výšivek moravských (jest tu i vzorek křížkového vyšívání. od Lanžhota) Dle fotografie prof. J. Klvaně jest tu vyobrazení „žudra" domku v Mařaticích u Uh. Hradiště. Ve článku Zíbrtově Dřevěné kostelíky v českých zemích podáno jest vyobrazení kostelíků sv. Václava ve Větřkovicích u Příbora, sv. Mikuláše v Tiché u Frenštáta, sv. Bartoloměje v Kopřivnici u Štramberka, Nanebevzetí Panny Marie v Zátku u Opavy. Jest tu také Zázvorkovo vyobrazení Valašské osady na výstavě národopisné. K. J. Maška podává zprávu o svém

nálezu diluvialního člověka v Předmostí u Přerova. Bojkovský p. farář Jelínek odevzdal redakci Č. L. poutavou zprávu z lat. spisu jesuity P. Kašpara Schotta o nálezech mamutích klů ve střední Evropě a také na Moravě a ve Slezsku. Velmi pěkné jsou vzorky slováckého vyšívání, které podávají J. Klvaňa a J. Šíma (celkem 34) z kroje Kunovského, Nivnického, Lanžhotského, Vlčnovského, Ostrožského a Dubňanského. Mat. Václavek popisuje čertovy skály a kameny na východní Moravě. Dr. Č. Zíbrt v popise dřevěných zámků podává také vyobrazení zámků na Moravě. Jos. Vluka zmiňuje se o pastušcích (třech králích) ve Slezsku, podává ukázky písní a vyobrazení pastušků z Orlové dle fotografie J. Patejského v Mor. Ostravě. P. V. Plotěný podává zprávičků o chození s matičkou a se soškou Panny Marie v Kozlovicích na Moravě. Podávaje velmi poutavé příspěvky k moravské kraniologii, měří dr. L. Niederle valašské lebky z Tiché, slovenské lebky ze Starého Města u Uh. Hradiště, délkové poměry lebek z Hané a Podhorácka a lebek z Františkova musea Brněnského. Fr. Šilhavý článečkem Z vesnického mlatu podává obrázek o mlácení na západní Moravě, hlavně na Brtnicku. Pojednáním o „pentlení“ nevěst a družiček na Moravě, připsaným redaktoru Zíbrtovi, vykonal prof. Jos. Klvaňa kus velmi pěkné a záslužné práce; pojednání jest ozdobeno 23 vyobrazeními. P. Jan Vyhlídal podává národopisnou črtu o slezské pivnici“ (sklepě) a kuchyni, o nápojích a jídlech obvyklých ve Slezsku. Vl. Pittnerová podává vzpomínku na Marii Lužnou z Nové Vsi u Uh. Hradiště a její hotovení kraslic. L. Janík vypravuje moravskou pověst o „podhoděnci“. Mimo články a zprávy o Moravě a Slezsku zvláště připomínáme některých význačnějších pojednání jiných, a to Pověst o Přemyslově kvetoucí lísce a pověsti o kvetoucí holi, kterouž úvahu podává dr. Ivan Franko ze Lvova, pojednání Jos. Šimka o Kutnohorských čarodějnicích ze XVI. století (dle soudních zápisků), úvahu Niederlovu o hlavních úlohách české archaeologie, důkladné pojednání dr. J. Matiegky Příspěvky ku poznání českého neolithu (s vyobrazeními), obšírné a velmi poučné i poutavé Palaeethnologické aforismy hledící především k oby-

vatelstvu České země, napsané L. Šnajdrem (s mapkami rusovlasých v Čechách a modrookých v Čechách a na záp. Moravě), další část Paroubkova pojednání O lidu poddaném na panství poděbradském za XVIII. věku, druhou část Tillova pojednání O studiu lidu a pohádek, pojednání Vác. Schwarze O právních obyčejích lidu v krajině Strakonické, popsání (J. F. Hrušky) statku a chalupy na Chodsku, listy J. E. Vocela k hr. Eug. Černínovi, uveřejněné Frant. Tischrem, Polívkovu pohádkovou studii, Kalouskovo vypravování o písmákovi Jos. Procházkovi, Niederlův přehledný článek Pravěk zemí českých na Národopisné Výstavě Československé. Mimo tato pojednání jest tu ještě veliké množství větších menších úvah, zpráv, ukázek lidové literatury, podaných různými spisovateli, množství referátův o spisech folkloristických a archaeologických, referáty o časopisech, různé časové zprávy, osobní zprávy, nekrology, zprávy o nových listech odborných, o společnostech, museích, sjezdech, přednáškách atd. Illustrace jsou velmi četné a pěkné, jednak dle fotografií pořízené, jednak různými umělci kreslené; také jsou tu i mimořádné illustrované přílohy. „Český Lid“, jak uznává se všeobecně, vykonal již mnoho dobré a pilné práce v oboru našeho národopisu. Dosavadní záslužná činnost svědčí, že i budoucně v „Českém Lidu“ budeme míti výborného strážce a sběratele drahých památek rázovitosti, ryzí osobitosti a českosti našeho lidu. „Českého Lidu“ vroucně doporučujeme a pátému ročníku, jenž nám podává památky uplynulé naší Národopisné, přejeme zdaru nejlepšího, protože opravdu zaslouženého. *Fr. J. Rypáček.*

Libri citationum et sententiarum, seu **knihy půhonné a nálezové.** Tomus VI. Edidit Vincentius Brandl. V Brně 1895. Stran 366.

Svazek tento obsahuje půhony Olomoucké z let 1483—1493, dohromady 2074 čísel, v nichž jest hojnost zpráv jak pro historika a právníka, tak pro topografa. Kniha jest svědectvím o nepatrné bezpečnosti v zemi a slabé vládě krále českého Vladislava. Nejvíce půhonů týká se porušení landfrydu, rušení držby, přepadání hradů, dvorův a měst, přechovávání zlodějů, týrání poddaných a p. V té příčině vynikl zvláště Jiří Tunkl

z Brníčka, jehož jméno čte se téměř na každé straně. — Zajímava jest listina (jediná v celé sbírce), vytisknutá na str. 13 a 14, v níž jedná se obšírněji o právech poddaných při purkrabství na předhradí Olomouckém. Z narážek politických dlužno vytknouti zmínku o „straně krále Jiřího dobré paměti" na Moravě (č. 183), zprávu o panském sjezdě v Brně r. 1482 (č. 1252) a neobvyklou stilisaci česko-latinskou „obnon satisfactionem sniemem et mandato dominorum baronum ... obtinuit" (str. 155).

V jednotlivých půhonech děje se zmínka o moravských „hamrech", valchovnách, o suknech moravských, o lomech na mlýnské kameny, o rybníkářství a rozvětveném chovu ryb, o pěstování lnu i konopí, o vinařství, ba i o setí „šefránu". Z jednoho půhonu lze také souditi na sklářství v sev. Moravě. Purkmistr, rada i všecka obec města Zábřeha několikráte domáhají se práva svého, „že má býti sklad železa v městě našem, jakož jsme to před pány země této prokázali" (č. 977).

Z názvů zeměpisných připomínám mimo nejobvyklejší zvláště „hory Hříběcí" (č. 1354), „hory Otoslavské" (č. 1359) a „les Nezmeky u Žarošic" (č. 1982). Knihu zakončuje obšírný a důkladný seznam osobních i místních jmen; vydání jest jako vždy pečlivé. Jen bychom si přáli, aby budoucně při starých datech přidáváno bylo datum dle nynějšího spůsobu, poněvadž ten, kdo nemá na snadě historického kalendáře, neví, co počíti k. př. s datem „feria VI. post festum scti Martini". — Odborník ovšem toho nepotřebuje, ale často hledají v takových knihách poučení i laikové. *Kameníček.*

M. Bobrzyński, Přehled dějin polských (Dzieje Polski w zarysie). Podle třetího rozmnoženého vydání se svolením spisovatelovým přeložil Jaroslav Bidlo. V Praze, nákladem Bursíka a Kohouta. — Dějiny polské nenalezly u nás posud valného povšimnutí; nemámeť o nich jediného soustavného díla českého a známosti v té příčině bylo nám vyhledávati z literatur cizích, a to po většině z literatury německé. Svou dobou vynikající dílo napsali Roepell a Caro „Geschichte Polens". Roepell dovedl roku 1840 dílo své do konce 13. století, odtud přejímá vypravování Jak. Caro a dovádí je až do roku 1470 („Geschichte Polens" v pěti dílech od r. 1863—1886). Celou

tuto práci však, jak Bobrzyński sám praví, kromě posledního dílu, můžeme dnes pokládati za předstiženu nově uveřejněnými prameny a monografiemi, které na běh událostí vrhly nové světlo. Celé části v díle Carově, jsouce zpracovány ve značných mezerách časových, nepodávají jednotného pohledu a nemají mezi sebou přísné spojitosti.

O činnosti dějepisců polských dovídáme se rovněž od Bobrzyňského v dodatku knihy, líčícím krátce vývoj domácího bádání v posledních dvou stoletích. Zásluha o povznesení dějepisectví polského v minulém století patří Naruszewiczovi (1733—1796), který upustil od panujícího posud kompilování, sáhl ku pramenům, vydobyl je ze zapomenutí a o ně práci svoji opíral; v dílech jeho jest viditelna snaha, povznésti se ku kritickému úsudku a očistiti pravdu dějinnou od rozličných bludův a bájek, po věky nahromaděných; obrátil pozornost na vnitřní dějiny národa, na jeho řády společenské a politické. Kritice Naruszewiczově však nedostává se určitosti a přesnosti; příčinou toho byl jednak nedostatek pramenů, jednak kritická neustálenost jejich textu. Hlavní chybou historické školy Naruszewiczovy bylo, že nemajíc odvahy ukazovati zlo tam, kde tkvělo, chtěla raději vyzpívati pochvalný hymnus na počest minulosti. Hlubší pojetí věci, odkrývání všeobecných vad národních pokládáno od nástupců Naruszewiczových za kálení vlastního hnízda a svatokrádež. Z této škodlivé ztrnulosti a mělké deklamace vytrhl dějepisectví polské Jáchym Lelewel (1786—1861), který „opřel se o prameny z první ruky, množství nových nalezl, kriticky je zpracovával a oceňoval vzájemný jejich poměr, hlubokým svým duchem sáhal do tajností našeho společenského a politického rozvoje, pohnul velikým množstvím nejdůležitějších otázek, a pokoušeje se hned je rozřešiti a spojiti, postavil novou budovu našich dějin“ (Bobrzyński, str. 424).

„Historický názor Lelewelův záleží v tom, že dává národu našemu určité, nezměnitelné dogma a vzor. Národ k dogmatu tomu blíží se potud, pokud se rozvíjí, jak od něho odstupuje, tím také klesá. Dogma toto jest společenská a politická svoboda. Tato uskutečnila se v dějinách Polska jen jednou v celé své nádheře, ve slovanské lidovládě, na jejíž stráži stáli první Boleslavové. V druhé době, trvající od r. 1139 do r. 1374, velmožstvo ničíc svobodu lidu a moc knížecí, přineslo úpadek. Teprve ve

třetí době občanský duch znamenitější části národa se vzmohl, povalil vládu velmožův a rozvinul skvělý obraz lidovlády šlechtické. Avšak lidovláda tato zpronevěřuje se svému úkolu, ani nepřipouští lidu selského k svobodám, ani neuskutečňuje formy vlády republikánské ve vší přesnosti, proto s r. 1607 počíná se kaziti uvnitř a couvati a způsobuje konečně pád. Jen návrat k lidovládě, t. j. ku svobodě lidu selského a k vládě republikánské může vyvésti národ z úpadku.“

Proti tomuto horečně spekulativnímu směru historické školy Lelewelovy, která na počátku tohoto století za vzor si brala Hegla, Rottecka a Guizota, opírá se Bobrzyński s veškerým důrazem a vytýká stoupencům jejím, že povznášejíce neustále společenskou svobodu, pustili úplně s očí druhou podmínku zdravého rozvoje každého národa, totiž moc a spřežitost moci jeho vládní. Národ polský nemohl se přece vymykati ze základních podmínek existenčních, kterým podléhají jiní národové, ani on nemohl býti bez vážnosti k vládě a právu, bez vojska a daní. Jinou vadou školy Lelewelovy byl stálý ještě nedostatek textů pramenných, kriticky prozkoumaných. Zatím chápali se bádání v dějinách polských učenci cizí, jako Roepell, Grünhagen, Caro, Zeissberg, Solověv a Kostomarov. Tu teprve chopila se práce mladá generace polská a obrala si za úkol „probádati střízlivě dějiny polské, nalézti v nich ne strojený, pomíjející podnět fantasie a citu, nýbrž pokladnu zkušenosti, energie a práce“. A práce ta provádí se v Polsku od let šedesátých svědomitě a úsilovně, zakládajíc se především na hojném vydávání a zkoumání pramenů.

Předním zástupcem tohoto nového, opravného směru v dějepisném bádání jest Michael Bobrzyński. Jeho „Dzieje Polski v zarysie“, které vyšly v polštině již ve třetím vydání a nyní zásluhou páně Bidlovou předloženy jsou nám v překladě českém, jsou dosti stručnou příruční knihou (388 stran) dějin polských, jež dovedeny jsou v jasném ale poutavém vypravování až do r. 1795, t. j. do třetího rozdělení Polska. P. překladatel připojil stručný přehled dějin až po naše doby. Překlad jest plynný, mluva správná a prostá všech hrubších poklesků.

Rud. Dvořák.

Julius Lippert, „Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. I. Band: Die slavische Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen.“ (Dokončení.)

Druhá část knihy věnována jest vnitřní organisaci. Spisovatel pojednává nejprve o svazku rodinném a rodovém. Svazek rodový byl širší útvar, který se skládal z mnoha zádruh. Svazky rodové udržely se i po rozsáhlé kolonisaci 13. stol., v nich jeví se hlavní rozdíl od osad německých. Všechno, čeho poskytuje společná půda, a co jest výsledkem společné práce, ukládá se do zásobárny, odkudž starosta dle svého uznání rozděluje členům zádruhy. Ale ode dávna každý člen zádruhy měl jisté vlastnictví (peculium), které záleželo ve zbrani, skvostech, darech atd. Tu dovozuje spisovatel, že starostou nemusil býti nejstarší zádruhy, nýbrž někdy i rozhodovalo se volbou. Teprve tím, že bohoslužba byla upoutána v rukou jediné (užší) rodiny, zachovala se v ní také moc stařešinská. Podobným spůsobem octla se i vladycká moc nad celým kmenem dědičně v některé rodině. I když došlo k dělení nějakého statku neb nějaké dědiny, nedálo se toto dělení dle počtu hlav, nýbrž dle skupin rodinných, aby každá z nich opět mohla novou zádruhu založiti. Každý člen zádruhy, který se mohl vykázati, že měl děti a vnuky, a tím prokázal schopnost založiti novou zádruhu, měl právo žádati vyloučení svého podílu v zádružném jmění. I po tomto vyloučení zůstala však mezi oběma zádruhami jistá rodová (či kmenová?) pospolitost.

Stařešinové čili starostové (u Cosmy seniores, majores natu) byli zároveň vůdci mužstva zádružného, po případě i kmenového; jim připadal větší podíl ve válečné kořisti, čímž jejich peculium značně vzrostlo a dodávalo jejich domu většího lesku. Podobné postavení zaujímali stařešinové ponenáhlu v soudnictví. Zdali žena ve staré družině české měla skutečně ono otrocké a vězenské postavení vzhledem k svému muži, jak spisovatel hledí dovoditi, o tom bylo by snad přece třeba jasnějších a patrnějších důkazů. Lippert sám praví, že účastníc se v domácím hospodářství a majíc krom toho zajištěnu ochranu u svého vlastního rodu, žena vedle muže nabývala vždy větších práv. Pravděpodobnějším a z pramenů dokázatelným je tvrzení, že ještě dlouho po přijetí křesťanství Čechové žili v mnohomanželství a nevázaném obcování pohlavním, což se snadno vysvětlí po-

spolitým živobytím v zádruhách. Ani horlivé působnosti sv. Vojtěcha nepodařilo se tyto zlořády odstraniti. Většího úspěchu v té příčině dosáhl r. 1039 kníže Břetislav a biskup Šebíř. Otroci, obyčejně přivedení do země jakožto kořist válečná, byli vlastnictvím (peculium) starostovým a konali rozličné domácí práce. Záhy však vešlo ve zvyk dávati jim kus pole k obdělávání, na němž si stavěli chaloupky (odtud název jich casati), zůstávajíce ovšem v nevolnickém svazku k svému pánovi.

Veledůležitý vývoj, kterým se rodina stařešinská domohla skutečného panství nad celým rodem, L. vysvětluje a hledí částečně i z listin dovoditi takto: Peculium (osobní jmění) stařešinovo se rozmnožovalo, jeho vlastnictvím stávala se též půda, na které byli usazováni otroci; při každém novém dělení pozemku sahalo se na podíly ostatních členů zádruhy, kdežto pozemky rodiny stařešinské, jakosti obyčejně nejlepší a ležící uprostřed dědiny, zůstávaly netknutými; konečně nejvíce rozmnožila se moc stařešinova odúmrťmi ostatních členů zádruhy, jichž podílů se stařešina zmocňoval a usazoval na nich cizí obdělavatele, kteří ovšem stali se jeho nevolníky. Byli to t. zv. hospites, kdežto majitelé pozemků k zádruze patřící zvali se originarii čili indigenae; třetím druhem osazených pak byli zmínění servi casati. Tím že odúmrť uprázdněných podílů na rodinu stařešinskou stávala se ponenáhlu právní zvyklostí, mizel časem též rozdíl mezi těmito třemi druhy osadníkův; stařešinové stávali se pány všech pozemků, jejich rodiny měnily se ve vrchnosti.

Vymřela-li rodina stařešinská čili vladycká, veškerý majetek zádruhový přešel týmže právem odúmrti na komoru knížecí. Kníže udělil takový statek jiné rodině vladycké, která neznala již ovšem rozdílů mezi starými členy zádruhy a ostatními sedláky, nýbrž prostě nade všemi provozovala své panství. Ve stol. 13. mizí z listin starý název „originarii“, na statcích zbývají hromadně pouze „pauperes“. Svobodnými zůstali pouze oni „dědiníci“ (Freisaßen), jichž statky před ukončením tohoto vývoje byly vyloučeny ze starého svazku zádruhové a tím také z odvislosti na rodině stařešinské. Ale rozmnožováním břemen a daní zemských ubývalo takových svobodníků, kteří raději dávali se jako „hospites“ pod ochranu klášterních vrchností.

Tento vývoj dle mínění Lippertova dovršil se ještě ve stol. dvanáctém, tedy před hromadnou kolonisací německou, a tím L. vyvrací tvrzení Palackého, že teprve řády feudální z Německa k nám přinesené pochovaly na vždy starou svobodu slovanských zádruh. Že vývodům spisovatelovým nelze upříti do jisté míry oprávněnosti, přiznává sám Tomek, připouštěje, že sedláci na panstvích usedlí byli vzdálenými příbuznými vrchnostenské rodiny, která si časem nad nimi osobila dědičné panství. Kromě toho L. poukazuje na Polsko a Srbsko, kde se poměry podobně vyvinuly bez vlivu osadníků německých.

Na druhé straně však neujde bedlivému čtenáři okolnost, že spisovatel poněkud přespříliš generalisuje a z případů, které se mohly občas vyskytnouti, soudí na všeobecný vývoj. Že pak právě tuto, jak naši badatelé, zvláště Čelakovský, dovozují, mocně působilo vnikání německého názoru právního o majetku jednotlivcův na rozklad nedílného posud majetku rodového, o tom tuším nebude pochybnosti, a ani Lippertovi nepodařilo se, po našem soudu, mínění toho úplně vyvrátiti.

V třetím odstavci vyličuje se, jak povstala půda knížecí a jak se rozmnožila mýcením lesů; do té doby spadá původ četných dědin nazvaných Lhotou a Újezdem. Poddaní na půdě knížecí stali se vesměs nevolníky, dávné rozdíly mezi nimi setřely se úplně. Spisovatel podává nám pak pestrý obraz hospodářství při dvorech župních a zeměpanských se všemi zajímavými podrobnostmi, o řemeslech, o stavbě a vnitřní úpravě hradův, o čeládce a správci hradním. Zbytky starého života zádruhového zachovaly se v tom, že všichni obyvatelé hradní stravovali se ve společné dvorské kuchyni a byli ze zásob zámeckých také odíváni. Z toho vyvinulo se výhradné právo knížete, vařiti pivo a medovinu a ve veřejných nálevnách (taberna) je čepovati. Zřizovati nové nálevny směl jenom úředník, zvláště k tomu ustanovený, knížecí číšník (pincerna).

Čtvrtý odstavec jedná o dvorských úřednících. Villicus byl správcem statků knížecích v župě, kastelán představeným správy župní, soudní i vojenské; později (v 13. stol.) zval se purkrabím (comes). Purkrabím připadla záhy část z důchodů župních, a aby je co nejvíce rozmnožili, ukládali na poddaný lid nesnesitelná břemena. Četní svobodníci hledali

útočiště u vrchností klášterních, které se domáhaly vybavení svých poddaných ze soudní moci hrabat župních. Komorníci (camerarii) spravovali movité jmění knížecí v župě a nabývali proti spravcům (villici) tím větší převahy, čím více se zaváděl oběh peněz v zemi na místě starého způsobu výměny. Na ně přešla pak též velká část moci soudní. Ku konci 12. stol. vyskytuje se již také úřad podkomořího (subcamerarius), ale větší důležitosti nabyl teprve v době pozdější. Rovněž později teprve zřízeny byly samostatné úřady soudní. Blízkými osobě knížecí a tím významnými byli nejvyšší maršálek čili podkoní (agazo, marscalcus), truchses (dapifer) a číšník (pincerna). Kancléř a písař bráni byli obyčejně z duchovenstva, kancléřem býval probošt Vyšehradský. Za starších dob dvorští úředníci bráni byly z rozličných vrstev obyvatelstva; prostý sedlák mohl se povznésti k nejvyššímu úřadu. Když ale s přijetím koruny královské zvětšil se lesk dvorské družiny a s úřady spojeny byly také značné výhody hmotné, hleděli vynikající rodové — šlechta — uvázati se v ně dědičně.

Vývoj šlechty (v pátém odstavci) L. vysvětluje tím, že starostové zádruh způsobem nahoře vylíčeným domohli se panství nad nimi. Urychlen a utvrzen byl vývoj ten tím, že připadla starostům povinnost a zároveň právo nositi zbraň na ochranu majetku kdysi rodového. Natu majores byli jádrem vojska celého národa. Již ve 12. stol. nazývali se nobiles oproti ostatním druhům čili členům zádruhy. To byl původ šlechty rodové čili patriarchální; jinak domáhali se šlechtictví ti, kteří vynikli ve službách knížecích (šlechta dvorská čili úřednická). Oba druhy šlechty záhy splynuly v jediný stav. Co se týče původu vyšší a nižší šlechty, L. opírá se mínění Palackého, jakoby stav panský byl pocházel z někdejších vévod kmenových; a to vším právem. V první části knihy spisovatel vysvětlil původ moci knížecí v Čechách násilným podrobením vévod kmenových. Jsou-li vývody ony správny — jakož jsme nahoře přiznali —, pak jest též pravděpodobno, že knížata Pražští, pokořivše ostatní vévody kmenové, hleděli moc jejich úplně vyvrátiti. Pak ovšem dlužno jinak vyložiti, jak vznikl rozdíl mezi pány a zemany (rytíři). L. tvrdí, že nižší šlechta povstala v pozdější době ze svobodníků, kteří ve válce vynikli. Tento výklad dle našeho soudu však nepostačuje úplně. Na dalších stránkách této stati

čtenář nalezne četné a zajímavé podrobnosti o nejpřednějších rodinách panských v Čechách. Tu spisovatel sám připouští, že pouze bohatství a nejvyšší úřady dvorské byly příznaky vyšší šlechty; schudl-li některý pán, pozbyl tím i úřadu dvorského a octl se v řadách nižší šlechty, kdežto naopak mnohý z nepatrných počátků vypjal se až k nejvyššímu postavení v zemi. Takový výklad o původu nižší a vyšší šlechty zdá se nám nejpřirozenějším.

Z ostatních tříd obyvatelstva, o nichž řeč jest v článku šestém, byli předně vlastní otroci, váleční to zajatci ze zemí nepřátelských (servi emptitii). Nemnohem lepší však byl osud nevolníkův, usedlých na statcích panských; povinnosti jim ukládané, o kterých se tuto dočítáme, byly přetěžkým břemenem. Vodní a lovecké právo příslušelo výhradně pánům, porušení jeho se nelidsky trestalo; podobně přísná byla ustanovení o šetření lesův, jichž stráž na hranicích svěřena byla Chodům. Jak se časem vyvinul poměr poddaných k vrchnostem, jak jmenovitě tyto ponenáhlu si osobily výhradné vlastnictví všech pozemkův, o tom nalézáme v této stati podrobné vysvětlení, založené na hojném materiálu listinném.

Původ svobodnictva (dědinník, heres, Freisaß) byl dle L. několikerý. Nejvíce dědinníků vzniklo osazením lesní půdy, dosud netknuté, nebo tím, že kníže oddané své služebníky odměňoval udělováním pozemkův a zbavoval je závazku poddanského. Takových statků vzniklo nejvíce mezi Lužnicí a Sázavou. Byli podřízeni přímo knížeti a platili za ochranu jim zajištěnou stálý poplatek „mír“ (tributum pacis). Jiná daň, která teprve později pod názvem „berna“ se vyskytuje, byla vybírána jen od případu k případu. Krom toho svobodníci byli povinni robotami zemskými při stavbě hradů župních, silnic, při honbách knížecích atd.

Nejobšírnější stať věnována jest soudnictví. Prvotní řády soudní v zádruhách, jak L. hledí dovoditi, jdou ruku v ruce s otcovskou mocí a mstou krevní. Proto také na zločiny uvnitř zádruhy spáchané není předepsaného trestu. Ani za Břetislava ještě otcovražda nebyla trestána smrtí. Od stařešin přešla moc soudní na vrchnosti, tak se vyvinuly soudy patriarchální. Teprve za Karla IV. bylo šlechtě zakázáno kromě trestu smrti poddaným oči vylupovati, nosy uřezávati, ruce a nohy usekávati. Ostatní druhy starých soudů, jichž zbytky zachovaly se v soudech

smírčích, trhových a j., ustoupily časem soudům župním čili knížecím. Jak soudy ty byly zřízeny a jakým spůsobem na nich rozsudky se vynášely, o tom podává L. zevrubné líčení a provází je také doklady z dějin. V rozepři manželky markrabí Vladislava moravského s Bonifácem, opatem Hradišťským (1215) rozhodli přísedící velmožové (barones), první to známý případ jakéhosi soudu porotního.

Mínění Palackého, Jirečka a j., jakoby byl v Čechách býval odedávna soud, volený na sněmě zemském, L. rozhodně popírá a setká se tu zajisté s naším souhlasem, ježto ono mínění založeno jest na popisu „starého" soudu Libušina v RZ. Slova „kmet" nebo „lech" ve významu soudce nenalezneme ve starších kronikách ani listinách před koncem 13. století. Teprve r. 1325 uvádějí se první kmeti zemští jakožto zemští soudcové (scabini et jurati terrae). Spisovatel dochází tu závěru, správného-li, nechceme rozhodovati, že zřízení zemského soudu v Čechách dlužno připsati králi Přemyslu II. Předsedy jeho byli vrchní purkrabí, vrchní sudí nebo vrchní komoří zemský, přísedícími kmetové v počtu s počátku neurčitém, jak tvrdí L., který se opírá mínění Palackého, jakoby kmetův odedávna bylo dvanácte. Číslo to snad se ustálilo teprve později zřízením 12 krajů. Do dob téhož krále Přemysla II. spadá asi založení desk zemských, kladené mylně až do 9. století.

Následuje popis rozsáhlého líčení soudního, v němž zachovalo se mnoho zbytků z nejstarších dob (půhon, vdanie, ohřeb, plen). Formality půhonu a dalších obřadů soudních ustálily se, když veškera moc soudní přešla v ruce knížecí. L. popisuje všechny tyto obřady s neobyčejnou podrobností; přese všechnu zajímavost jich nelze nám spisovatele pro nedostatek místa sledovati; stačí poukázati na všechny ony druhy ordalií a řízení přísežné, jež tuto jest vypsáno. Písemné řízení nabývalo vždy větší převahy nad ústním; nižší úředníci soudní, zvláště župní, užívali jich k velkému vydírání poddaných.

O vzniku a rázu sněmu českého ve starší době L. opět jest zcela jiného mínění nežli Palacký nebo Jireček. Uznáváme ovšem, že na shromáždění vladyk, svolávaná od knížat ku poradě, nelze hleděti s moderního stanoviska. Ale jsou doklady řádných sněmů v době pozdější. O jednom k roku 1055

vypravuje Cosmas, kde kníže Břetislav tuše blízký konec svého života, svolal do Chrudimi, velmože, kteří právě přítomni byli a uložil jim zákon o posloupnosti dle stáří. O druhém zákonodárném sněmě v Sadské k r. 1189, na němž usnesena Statuta ducis Ottonis, jsou zprávy ještě určitější. Že by tato shromáždění byla svolávána jen k tomu účelu, aby vyslechla rozkazy knížecí, jak L. tvrdí, jest zajisté pravděnepodobno. Vždyť mluví Cosmas již k roku 1037 (správně 1034) o volbě knížete Břetislava od přítomných velmožů na radu Jaromírovu, a třebas L. volbu tu hledí jiným spůsobem vysvětliti, nelze nám jinak, než předpokládati jistou instituci sněmovní. A podobně dokázal Jireček o sněmě z r. 1039, 1108, 1134 a j. Že při tom hlas knížete býval rozhodujícím, jak jmenovitě o volbách biskupských L. dovozuje, není ještě důkazem, že shromáždění ona nelze za sněmy pokládati. Prvním řádným sněmem dle L. byl onen z r. 1282, kde poprvé se súčastnili také zástupci měst opevněných a poprvé povolena jim byla berně. Toto tvrzení, dle našeho mínění neoprávněné, spisovatel doprovází doklady ze 14. stol. a přisuzuje teprve sněmům této doby pravidelnou činnost zákonodárnou. Článkem o zřízení vojenském a o tehdejším vedení válek kniha končí.

Tímto krátkým posudkem nevyčerpali jsme ani všechno nejdůležitější, co pozoruhodná kniha tato obsahuje, a třebas nesouhlasíme se všemi vývody spisovatelovými, přece nelze nám než doporučiti spis Lippertův k bedlivému studiu, jež poslouží k osvětlení mnohé stránky kulturního života ve starších dějinách českých. Škoda jen, že čtení knihy jest znesnadněno příliš těžkým, namnoze zhola nesrozumitelným slohem, k jehož rozluštění čtenáři často jest veškeren důvtip vynaložiti.

Rud. Dvořák.

Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645. — Stran XVII. a 143.

Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645 — von Dr. B. Bretholz. V Brně 1895. Stran X a 86 velkého kvartu.

Obě práce jsou jubilejní na památku vítězné obrany král. hl. města Brna proti Švédům. — V pramenech Bretholz

uveřejňuje četné a většinou důležité i nové listiny, týkající se obléhání Brna od Švédů v letech 1642—1650. Vypsal je z Brněnského městského archivu, z archivu zemského, z c. a k. vojenského archivu ve Vídni a jednu listinu z kláštera Starobrněnského. Listiny, které již jsou jinde vytisknuty, připomíná na patřičných místech pouze v regestech a z některých podává jen stručný výtah. V předmluvě však vyznává, že zajisté bylo by lze nalézti v městských a šlechtických archivech moravských mnoho památek a zpráv, jež by se týkaly nejen obléhání Brna, nýbrž vůbec švédského v pádu na Moravu. — Ku konci připojuje několik listin, týkajících se vůdce posádky Brněnské Ludvíka de Souches.

Všechny listiny jsou vydány pečlivě a v úpravě velmi pěkné.

Zajímavější jest práce druhá, v níž spisovatel nakreslil obraz situace na Moravě v době vpádů švédských a zevrubně vylíčil obě obléhání Brna (1643 a 1645) nejen na základě své sbírky pramenův, nýbrž i práce d'Elvertovy, Kollerovy a všech přístupných ostatních zpráv, zvláště tištěného spisku „Der gründliche und wahrhafte Bericht" (1645), bezejmenné relace vlašské z roku 1672 („Relatione dell assedio di Bruna e della fortezza di Spielberg") a zprávy švédského důstojníka, která důležitou jest hlavně pro útok ze dne 15. srpna a pro poslední doby obléhání města vůbec. Vypravování jest stručné a jasné. Výklad oživují četné, neobyčejně krásné obrazy, tak že spis jest po této stránce nádherným a po stránce obsahové cenným.

Kameníček.

Nová díla.

Výroční zpráva Královské České Společnosti nauk za rok 1895.

Věstník Královské České Společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná. 1895. Obsahuje 25 prací od 12 spisovatelů, totiž: Goll J.: Některé prameny k nábož. dějinám 15 stol. — Kameníček Fr.: Pamětný spis nejmenovaného pozorovatele o příčinách selského pozdvižení v Čechách r. 1775. — Kolář J.: O stupňování přídavných jmen slovanských a jiných příbuzných. — Ludwig A.: Der Apolog vom Bock und vom Meszer. Mh. Bh. II. 2193. — Die Geschichte von Videgha Mathava im Brâhmana des weissen Jajurveda. — Über die mythische Grundlage des Mahâbhârata. — Über Genesis VI. 7. — Die etymologie von Pharao (hebr. Par'o) — Der

Nâsadasîga — Hymnus Rigveda X. 129. — Das Füllhorn. — Die Bedeutung von lat. superstitio und lat. panis. — Die ursprüngliche Gestalt von Ilias B 1—454. — Metelka J.: O mapě kard. Mikuláše Cusy z prostředka XV. stol. S mapou. — O neznámém dosud vydání mapy Islandu Olaa Magna z roku 1548. S mapou. — Mourek W. E.: Nochmals über den Einfluss des Hauptsatzes auf den Modus des Nebensatzes im Gotischen. — Über den Gebrauch der Casus im Althochdeutschen Tatian. — Nováček V. J.: Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z let 1367—1424. — Das Copiar des päpstlichen Legaten Bertrand de Macello v. Jahre 1367. — Prusík F.: Rukopisná Apatéka domácí. — Rybička A.: Dodavky a oprávky k studii kulturní: O českém zvonařství. — Seznam klenotů a úročních platů děkanského chrámu Páně v Chrudimi v 2. polovici 15. a na začátku 16. století. — Truhlář J.: Latinský panegyricus Martina z Tišnova o pánech Tovačovských z Cimburka. — Zíbrt Č.: Zprávy jesuity Albrechta Chanovského a Jana Jeníka z Bratřic o staročeských obyčejích a zvycích. — Zubatý J.: Über gewisse mit st. anlautende Wurzeln im Baltisch-Slavischen. — Über die sog. Flickvokale des lettischen Volksliedes.

Fr. L. Čelakovského „Ohlas písní českých". Kritický rozbor napsal Fr. Bílý. Otisk z Premie Umělecké Besedy na rok 1896. V Praze. Str. 32.

Časopisy:

Časopisu Musea království Českého, ročníku LXX. (1896) vydán redakcí Ant. Truhláře sv. 1. s tímto obsahem: Přednesení jednatele ve valném shromáždění společnosti Musea království českého dne 18. ledna 1896. — Dr. Fr. Pastrnek: O počátcích slovanské filologie v Čechách, zvl. o Fortunatovi Durichovi a jeho poměru k Dobrovskému. — V. Šimák: Spor o dědictví Rožmberské 1523—1528. — Fr. Bareš: O právu hraničném v někdejším kraji Boleslavském. — Ferd. Menčík: Zlomek traktátu sv. Bernarda „o boji duchovním". — Fr. Jedlička: O rukopise staročeského romanu o Barlaamu a Josafatovi. — Karel Hostaš: O Klatovské rodině Krystyanů z Koldína. — Zikmund Winter, J. V. Šimák a J. Nováček: Dodatky a opravy k biografiím starších spisov. českých. — Hlídka literární. — Zpráva o Museu a o Matici české. — Sv. 2.: Boj o Rukopisy. Napsal Dr. V. Flajšhans. — K otázce o slovanských abecedách. Napsal Dr. V. Vondrák. — Nové dopisy Boženy Němcové. Podává Vincenc Vávra. — Spor o dědictví Rožmberské 1523.—1528. Dr. J. V. Šimák. Hlídka literární a zprávy.

Věstník ústředního spolku českých professorů v Praze. Pořádá Fr. Bílý. Číslo 4. ročníku III. Obsah: B. V. Spiess: Ukázky z poesie světové. — Vojt. Kebrle: Postup u vyučování staré češtině ve vyš. gymnasiích. — Jan Macháček: O nákresech zeměpisných a jejich methodách. — Fr. Šubrt: O nezbytnosti překládání z jazyka mateřského na jazyk cizí. — Karel Kopecký: O učení přírodopisném na nižších gymna-

sích. — Dr. Fr. Brdlík: Vycházky a feriální cesty. — Drobné zprávy, zprávy spolkové a bohatá hlídka literární. — Časopis vychází ve volných lhůtách.

Českého lidu, ročníku V. vyšlo redakcí dra. Čeňka Zíbrta č. 4. a 5. s tímto obsahem: Zíbrt Čeněk: Národop. výstava československá. — Matějková Marie: Psané a ozdobené památky lidové na Národopisné výstavě českoslov. — Holuby J.: Maličkosti astrologické ľudu bošáckého v Trenčiansku. — Planský T.: Podruzi a životníci na osadě brložské. — Soukup J. a Zíbrt Č.: Příspěvek k staročeským sbírkám pohádek. — Lábler K.: O slavném postavení nové šibenice v Brandýse nad Labem l. 1759. — Titelbach Vlad.: Rozněcování „živého ohně“ u Jihoslovanů. — Král J.: Kukání. — Blažka Fr.: Domácí lékárnička na Národopisné výstavě. — Tille V.: Lékařství (z rozličných kněh lékařských.) — Adámek Karel: Záklopy — křestními listy našich staveb lidových. — Hošek Ig.: Povídky z okolí svojanovského (ve vých. Čechách). — Kulda B. M.: Moravské národní pohádky a pověsti z okolí sloupského. (Ze sbírky † J. Soukupa upravuje do tisku). — Zíbrt Č.: z ruchu národopisného. — Č. 5. (nové práce): Dodatky k referátu o NVČ. — Bartoš Fr.: Moravská přísloví a pořekadla. — Novák J.: Slovenské písně, sebrané od Boženy Němcové. — Jakubec J.: Hystorycká píseň o dalece rozhlášeným, též dobře známým Janu doktoru Faustu. — Klvaňa Jos: Kraslice moravské. — Váša Pavel: O původu některých písní nábožných v Bartošově sbírce národních písní moravských. — Kolář Jos.: O Rybecoulovi. — Žákovské slavnosti na sv. Řehoře. III.—VI. Zachar Ot.: Staročeské pověry řemeslnické. — Holuby J.: „Keltýš“ u Slovákov údolia Nitry. — Velmi podrobná literatura a rozhledy po lidovědě. — Četná a krásná vyobrazení.

Seznam nových členů Matice moravské
od 1. ledna do 15. června 1896.

Přispívající členové s roč. příspěvkem 2 zl.: Bojkovice: důstp. Jan Jelínek, farář. — Branná v Čechách: pan Ant. Klikar, obecní tajemník. — Brno: pp. Fr. Pr. Hnilička, c. k. professor, Rich. Tenora, bohoslovec — Mor. Budějovice: p. Julius Hájek, ct. čtenářský spolek. — Velká Bíteš: Správa obecné školy. — Domažlice v Čechách: p. Jos. Benhart, c. k. professor. — Hodonín: Ct. okresní učitelská knihovna, pp. Jan Fuňák, inženýr a Leop. Krybus, kandidát notářství. — Hradisko: pp. Josef Študent a Fr. Dočkal, chovanci rolnické školy. — Kroměříž: důstp. Fr. Netopil, studijní prefekt a sl. c. k. ústav ku vzdělání učitelů. — Lvov: p. Jan Novotný, c. k. setník. — Luky u Jihlavy: Sl. spolek učitelský „Jihlavská Budeč“. — Mautern ve Štýrsku: důstp. Fr. Novák, kněz řádu Redempt. Praha: p. K. Jelínek, právník a sl. moravsko-slezská beseda. — Přerov: p. Ladislav Šilhavý, sládek. — Staniměřice: p. Fr. Krestyn, správce školy. — Strážnice: p. Leopold Napp, odb. učitel.

Posledně bylo vykázáno 1306 členů, vystoupilo neb umřelo 15 členů, zbývá celkem **1314 členů**.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice moravské.

Ze studijí cyrillomethodějských

Františka Snopka.

(Dokončení.)

Papež prý protivníky bohoslužebné slovanštiny — vlastně odpůrce slovanského písma — nazvav Pilátníky a trojjazyčníky proklel, ПРОКЛѦТЪ. Miklošič ПРОКЛѦТЪ převedl damnavit, odsoudil; snad se jemu jakožto znalci obojího tedy i církevního práva zdála býti trestem přílišným exkommunikace beze všeho vyrčená na domněnku, že trojí jenom jazyk smí míti svoje písmo, a trojím jenom jazykem konati volno veřejnou bohoslužbu. Ale pro slovo ПРОКЛѦТЪ jest „damnavit — odsoudil“ příliš málo.*) Smysl slova přirozený a místa parallelná, kde ona domněnka se nazývá výslovně trojjazyčným kacířstvím, vymáhají zde překlad „excommunicavit — vyloučil z církve“.

Dle 6. hlavy života svatého Methoděje papež přezval odpůrce slovanštiny Pilátníky a trojjazyčníky, dle 15. hlavy života svatého Konstantina-Cyrilla světec sám je nazval trojjazyčníky. Ale výrazy řekl bych neparlamentární jako Pilátníci a trojjazyčníci právě tak málo by ctily papeže-soudce, jako nevelmi by svědčily Konstantinu-Cyrillovi, obhájci slovanského díla v Římě. Lépe se hodí do úst Slovana bulharského, se zarytým protivníkem liturgické slovanštiny, Řekem, se hašteřícího.

A priori nelze tolikéž připustiti, že by domněnka o trojím pouze jazyku bohuslužebném, byť i zastávána

*) Leč by mu byl podložen smysl „excommunicavit“.

byla sebe tvrdošijněji, nazvána býti mohla a směla kacířstvím, ѥРЄСЬ, αἵρεσις, poněvadž zde neběží o žádné dogma. V Římě nenazývají kacířstvím, co kacířstvím není;*) z té příčiny soudíme: výraz „trojjazyčné kacířství“ povstati mohl všade jinde dříve než v Římě, zvláště pak snadno mohl míti původ svůj v Bulharech, kde pěstitelé slovanské písemnosti tuhé měli půtky s Řeky. Chrabra mnicha stať o písmenech toho důkazem. Známo také, že Řeci disciplinarné, liturgické a jiné zvláštnosti a obyčeje církve latinské ode doby Fotiovy prohlašovali za kacířstva, haerese. Že pak v Bulharech tehda nešlo jenom o slovanské písmo, nébrž věrojatněji také o bohoslužbu, konstatoval již před léty nebožtík professor Voronov. I v životě svatého Konstantina-Cyrilla (hl. 16), kde poprvé se střítáme s výrazem „trojjazyčné kacířství“, výtka se činí světci pro slovanské písmo, odpověď pak se vztahuje většinou na slovanskou bohoslužbu. Majíce se vysloviti o předsmrtné modlitbě Konstantinově-Cyrillově ПОГОУБИ ТРЊЮЗЪІЧЬНОУЮ ѥРЄСЬ, „vyhub trojjazyčné kacířství“, máme ji za filosofa nedůstojnou, brzo bychom řekli nesmyslnou, poněvadž po našem rozumě pojmy „kacířství“ a „trojjazyčný“ se navzájem vylučují, neboť mezi nimi jest logický odpor.

Přívrženci „trojjazyčného kacířství“, kteří se posmívali slovanskému písmu a slovanské bohoslužbě, byli dle pannonského života, jak dovodili jsme, papežem z církve vyloučeni. Ale to nevadí životopisci tvrditi hned, že papež nařídil jednomu biskupu, který touž chorobou byl nemocen, aby svěcení kněžské uděloval slovanským žákům. Podivno. U tohoto biskupa bylo „trojjazyčnictví“ jenom chorobou, ne již kacířstvím, na něž vyrčena exkommunikace. Nemíní tedy náš autor ono vyloučení z církve zcela vážně, do opravdy, neboť kdo jest jím stižen, nemá podílu na milostech, nesmí se přiúčastňovati svátostí, maje svěcení kněžské, nesmí udělovati svátostí, tedy vyobcovaný biskup nesmí ani světiti na kněžství, a kdyby světil, úkon by byl sice platný, ale svěcenec by propadl ipso facto suspensi (nesměl by vykonávati svého úřadu).

*) Jestli kdo tvrdí něco podobného, ať podá důkazy. My takových případův neznáme.

Dr. Dümmler soudil, že domněnka o trojím pouze jazyku připustném v bohoslužbě se nalézá již u Isidora Hispalského*) († 636). Ale v té věci byl německý učenec na omylu. Nahlédněmež do spisu jím citovaného. Originum sive etymologiarum liber IX caput 1 jedná De linguis nationum, o jazycích národův. Různost jazykův dle Gen. 11, 1—9 odvádí svatý Isidor od stavby věže po potopě. Před tím, dí, všichni národové měli jazyk jediný, hebrejský, jehož užívali arciotcové a proroci i ve svých rozmluvách i v písmě svatém. S počátku kolik rodův, tolik bylo jazykův, později více rodův nežli jazykův, poněvadž z jednoho jazyka povstaly mnohé rody (kmeny). Jazyky řku zde přejmenováním (metonymicky) za slova, jež se pronášejí jazykem. Jsouť pak tři jazyky posvátné, hebrejský, řecký, latinský, jež na celém světě nejvíce vynikají: neboť byla trojím tímto jazykem na kříži Páně od Piláta napsána vina jeho. Pročež a protože nejasna jsou písma svatá, potřebí jest znáti trojí tento jazyk, aby vykladač, když by se ve znění jednoho jazyka naskytla pochybnost ve jméně nebo ve výkladě, k druhému se mohl uchýliti. — Tak svatý učitel.**) Zčeštili jsme, místo,

*) Die pannonische Legende vom heil. Methodius. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen XIII. S. 179. Anm. 4. Die Ansicht von der Alleinberechtigung dreier Sprachen findet sich schon bei Isidor Hispalensis (Etymologiar. IX 1. 3. Tres autem etc.)

**) Originum sive etymologiarum l. IX. c 1. Linguarum diversitas exorta est in aedificatione turris post diluvium: nam prius quam superbia turris illius in diversos signorum sonos divideret societatem, una omnium nationum lingua fuit, quae Hebraea vocatur, qua patriarchae et prophetae usi sunt non solum in sermonibus, verum etiam in litteris sacris: initio autem, quot gentes, tot linguae fuerunt, deinde plures gentes, quam linguae, quia ex una lingua plures gentes sunt exortae. Linguae autem dictae in hoc loco pro verbis, quae per linguam fiunt, genere locutionis illo, quo is, qui efficit per id, quod efficitur, nominatur, sicut os dici solet pro verbis aut manus pro litteris. Tres autem sunt linguae sacrae, Hebraea, Graeca, Latina, quae toto orbe maxime excellunt. His enim tribus linguis super crucem Domini a Pilato fuit causa eius scripta. Unde et propter obscuritatem sanctarum scripturarum harum trium linguarum cognitio necessaria est, ut ad alteram recurratur, si quam dubitationem nominis vel interpretationis sermo unius linguae attulerit. — Výwod Dümmlerův zmírnil Dr. Friedrich l. c. p. 433: eine Anschauung, welche schon Isidor von Sevilla aussprach, dass dadurch diese Sprachen „die heiligen“ wurden.

zkrativše maličko, co možno doslovně a co nejjasněji. Co Dümmler z úryvku „Jsouť pak tři jazyky“ až „napsána vina jeho“ vyčetl, majíce zření na smysl věty a na kontext jsme v něm nenalezli, nébrž pouze, že ony tři jazyky přede všemi, co jich na světě jest, byly poctěny a vyznamenány a že vykladači písem nezbytna jest známost trojího onoho jazyka.

V témže smysle pojav nápis Pilátův na kříži Páně mohl se ho vším právem dovolávati roku 865 papež Mikoláš I. proti Michalu III. císaři (vlastně proti pisateli jeho listu Fotiovi), jenž potupil jazyk latinský, nazvav jej skythským a barbarským. „Neboť zneúcta díla na potupu jest samému tvůrci. Jaký to vztek, jenž neumí ani šetřiti jazyka, jejž učinil Bůh! právě latinský jazyk jest jeden z oněch, které vyznávají, že náš Pán Ježíš Kristus jest ve slávě Boha Otce (Filip. 2, 11). S hebrejským a řeckým vyznamenán byl na nápise křížovém (Luk. 23, 38.) a všem národům zvěstuje Spasitele. Poněvadž jazyk latinský uctívá pravého Boha, nemůže platiti za barbarský“.*) Nemístno bylo však souditi, že pro nápis Pilátův na kříži pouze trojím oním jazykem slaviti lze liturgii.

O třech národech, jejichž jazyk byl na nápise křížovém, mluví i Jeronym († 420) v listě, kterým těší Heliodora biskupa v zármutku pro předčasnou smrt jeho sestřence Nepotiana kněze, a Hilarius Piktavský († 368) v předmluvě k výkladu žalmův. Zdaž není Jeronym jat předsudkem, který v pannonských legendách a jinde vytýká, že jenom ony národy mají a smějí míti svoje písmo, svou literaturu a bohoslužbu svým jazykem? Svatý učitel shledává, že Pán křížovým nápisem Hebrey, Řeky a Latiny přede všemi jinými národy zasvětil svaté víře svojí, to jest vyvolil pro víru svou, s netajenou radostí připomínaje, že nyní „muku Kristovu a jeho z mrtvých vstání oznamují všichni národové hlasem i písmem“ a všecku váhu klade na souhlas všech národův u víře, pravě: jeden hlas jest celého světa Kristus, totius mundi una vox Christus est.**)

*) Joseph Card. Hergenröther, Photius, Patriarch von Constantinopel. Erster Band. Regensburg 1867. Str. 560.

**) Epitaphium Nepotiani. Nunc vero passionem Christi et resurrectionem eius cunctarum gentium et voces et litterae sonant. Taceo de Hebraeis,

Hilarius pak, jehož se také jeden (nepamatujeme více který) spisovatel dovolává na podporu trojjazyčné theorie Dümmlerovy, ani z daleka netvrdí něco podobného; neboť viděl jenom jakousi přednost v tom, že právě jazykem hebrejským, řeckým a latinským „tajemství vůle boží a očekávání blaženého království nejvíce se hlásá", a to sice proto, že tyto jazyky nad jiné rozšířeny byly v říši římské.*)

Nebyla rozumna domněnka, že pro nápis křížový pouze trojím jazykem dovoleno konati službu**), neboť jak píše Jan VIII. roku 880 — věrojatno slova jsou vzata z obrany Methodějovy — qui fecit tres linguas principales, Hebraeam scilicet, Graecam et Latinam, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam. Bůh jest původcem všech jazyků, všecky stvořil k svojí cti a chvále. Připomínáme, že na Boha jakožto původ všech jazykův odvolával se i Mikoláš I. v listě Proposueramus Michalu III. císaři, když potupu jazyka latinského prohlašoval za potupu učiněnou samému Bohu. Nemůžeme a nechceme upírati, že i na západě byli někteří pro veřejnou bohoslužbu pouze hebrejskou, řeckou a latinskou, ba někteří přehorlivci latinizující, věrojatno z těch krajin, kde obecný byl jazyk romanský, domnělý ten zákon rozšiřovali i na bohoslužbn soukromou, totiž na modlitbu. Ale synoda Frankfurtská z roku 794 zcela rozhodně se jim opřela, výslovně takové učení zavrhujíc v kanoně 52.: Nikdo ať nevěří,

---

Graecis et Latinis, quas nationes fidei suae in crucis titulo dominus dedicavit . . . Bessorum feritas et pellitorum turba populorum, qui mortuos quondam inferis homines immolabant, stridorem suum in dulce crucis fregerunt melos et totius mundi una vox Christus est.

*) Tractatus in psalmos. In librum psalmorum prologus n. 15. Quibusdam autem visum est, additis Tobia et Judith viginti quatuor libros secundum numerum graecarum litterarum connumerare, Romana quoque lingua inter Hebraeos Graecosque collectas. Quia his maxime tribus linguis saregem Judaeorum Dominum Jesum Christum esse praescriberet. Nam quamvis multae barbarae gentes Dei cognitionem secundum apostolorum praedicationem et manentium hodie illic ecclesiarum fidem adeptae sint: tamen specialiter evangelica doctrina in Romani imperii, sub quo Hebraei et Graeci continentur, sede consistit.

**) Na moravském Slovensku výrazu „služba" se užívá k označení bohoslužby předpolední vůbec, jejíž středem jest mše svatá, řecky *λειτουργία* = služba (v pannonských životech слоужьба jako obtlumočení „mše") naproti „od[illegible]ním službám" v neděli.

že by třeba bylo Bohu se modliti trojím pouze jazykem, neboť každým jazykem se Bůh uctívá, a člověk bývá vyslyšen, když jenom žádá o věci spravedlivé.*)

Pokud nám známo, žádný spisovatel na západě za středověku až do konce třetí čtvrti století devátého nevztahoval se na Jana 19, 19. 20. v tom smysle, jakoby trojím pouze tam uvedeným jazykem se konati směla veřejná bohoslužba. Nikdo nikdy na západě netvrdil, že by pro nápis Pilátův na kříži pouze ony tři jazyky měly a směly míti svoje písmo a svou písemnost, jak tvrdili úzkoprsí Řeci u Chrabra. Dovoláváme se jenom Bedy Ctihodného (673—735) v Anglosasku a Otfrida (843—870) v Němcích. Pannonské životy na některých místech takové řeči sice vkládají v ústa Latinům, ale samy o sobě nejsou dostatečným důkazem, ba právě tím ukazují na společný s Chrabrovou statí původ. Žádný jiný spis na západě tou dobou sestavený a zvláště žádná listina papežská nemluví o trojím liturgickém jazyku, nébrž pouze o nejznámějších latinském a řeckém.

Domněnka o trojím pouze jazyce bohoslužebném se v pannonských legendách nazývá trojjazyčným kacířstvím, ТРНЮѕЪІЧЬИДЮ ѥРЄСЬ, řecky bylo by *τρίγλωσσος αἵρεσις*. Professor Golubinskij nám vypravuje,**) že biskupům fanariotům sedícím na bulharských prestolech již sama touha konati bohoslužbu jazykem slovanským slula rouhavým kacířstvím, БОГОХОУЛЬИОЮ ѥРЄСЬ, řecky bylo by *βλάσφημος αἵρεσις*. Škoda jenom, že učený Rus neudal pramene, odkud čerpal tu zprávu. Nepochybujeme, že třeba tradicí se zachovala tato přezdívka památkou krutých bojův na počátku slovanského bohoslužení na jihovýchodě po celých bezmála tisíc let, (zároveň také památkou lásky Řekův ke Slovanům a jejich bohoslužbě!?), jako přezdívka na odvetu „trojjazyčné kacířství“ došla nás v pannonských životech.

Tato domněnka se bude mnohému zdáti příliš smělou, ale máme za to, že nepostrádá ani věrojatnosti ani histori-

---

*) Ut nullus credat, quod nonnisi tribus linguis Deus orandus sit, quia in omni lingua Deus adoratur et homo exauditur, si iusta petierit. Pertz, Monumenta Germaniae hist. Leg. I. pag. 75.

**) Краткій очеркъ исторіи православныкъ церквей болгарской, сербской и румынскои. Москва. 1871 стр. 180.

ckého podkladu. Vždyť už v pannonském životě tak mluví Konstantin-Cyrill: „Kdož může na vodu řeč psáti nebo kacířské jméno, ѥЪЄТНУЬСКО НМѦ sobě zjednati? Professor Dr. Jan Friedrich užívá těch slov na důkaz, že světcův život (až na pozdější dodatky) byl sepsán v době před Alexandrem II. (1061—1072), kterýž jak i jeho předchůdce Mikoláš II. (1059—1062) potvrdil úchvaly sněmu Splětského z roku 1059. Tam slovanské písmo jeho protivníci nazvali gothským, a Methoděje, který je prý vymyslil, prohlásili za kacíře, „který mnoho týmž slovanským jazykem napsav proti pravidlu katolické víry, náhlou za to smrtí byl postižen.“ Názor pak většiny biskupů synody (Latiníkův) za svůj přijal Alexander II. nepochybně následkem naléhání týchž biskupův.

Podivnou argumentaci Friedrichovu právem zavrhl Dr. František Pastrnek, vytknuv, že vznikla nesprávným pochopením onoho místa pannonského života Konstantinova. Příhodněji, zdá se nám alespoň, svědčiti bude s celým svým kontextem, že Řeci, nenávidíce slovanského písma a slovanské bohoslužby vyhlašovali obojí za kacířské.

Nikterak nemíníme, že by odpor proti slovanskému písmu byl v Řecku vznikl ještě před odchodem svatých bratrů soluňských na Moravu, nýbrž teprve, když slovanština ohrožovala řečtinu v bohoslužbě, to jest tehda, když někteří učňové svatých Soluňanův a následníci jejich se strany fotiovské slovanský jazyk počali zaváděti v bohoslužbu mezi Slovany poloostrova Balkanského a zvláště v Bulharech, kde po několik desítiletí již zase vládla řečtina přes ustavičné protesty papežovy. Řeci, kteří kde kterou zvláštnost latinské církve oblíbili si kárati jakožto kacířství, nové písmo a nový jazyk bohoslužebný, ač ho papež připustil, schválil a nařídil, (zdaž i z nevraživosti protiv apoštolské stolici?) nazývali kacířstvím a dosti možno i rouhavým kacířstvím, jako později za válek o svobodu své vlasti; kdežto Slované jejich domněnku, že vzhledem na Jana 19, 19. 20. bohoslužbu konati jest dovoleno pouze trojím jazykem, na odvetu nazývali trojjazyčným kacířstvím. Tolik jest jisto, že slovanská liturgie nebyla ani v Bulharech bez

krutých bojův od svého počátku,*) jako bez nich nebyla až po naše doby. Pannonské životy na nejednom místě se dotýkají těch bojův, neboť *jejich pisatel se skrývá za slovanské apoštoly.* Však o tom bohdá jindy více povíme. I zde ve 14. hlavě našeho života naráží na ty bouře, neboť vypravuje, že Konstantin-Cyrill, maje k vyzvání císařovu sestaviti Slovanům písmo, namítal: „Kdož může na vodu řeč psáti nebo si tím utržiti jméno kacíře?“

Slova „Kdož může na vodu řeč psáti“ mohla by ovšem znamenati asi tolik, jako „kdož bude podnikati práci marnou, bezúspěšnou“? Ale v tom případě by světec byl pochyboval *o zdatnosti a spůsobilosti jazyka slovanského k písemnictví*, a pak by sobě byl odporoval sám, nebo znaje dokonale jazyk slovanský, ochoten byl i dle naší legendy jíti na Moravu a vyplniti vůli Rostislavovu, jenom mají-li Slované písmo svému jazyku přiměřené. Či snad pochyboval *o svojí vlastní dostatečnosti k sestavení slovanského písma*? Není sice na úkor charakteru muže svatého vědomí vlastní slaboty a vyznání její, ano naopak důkazem jest pokory, která se nazývá základem všech ctností. Ale přece *nezdá se býti dosti přiměřeným, aby muž tolik učený a v hlásání slova božího osvědčený od císaře takového, jakým byl Michal III.*, poučení v té věci přijímal a *povzbuzení slovy*: Chceš-li, může ti Bůh dáti, jenž dává všem, kdož jeho prosí, nic nepochybujíce, a otevírá tlukoucím.

*) Sr. A. D. Voronov, Главнѣйшіе ис очники для исторіи свв. Кирилла и Методія. Кіевъ 1877 стр 102. „*K zavedení slovanského bohoslužení . . . bylo potřebí hlavně souhlasu řecké církve a řeckého duchovenstva působivšího v Bulharech.* Snadno-li byl dán ten souhlas? Nemyslíme a tvrdíme, že *ani řecká církev tou dobou* vzhledem na Bulhary *nebyla prosta „trojjazyčného bludu“*. Zásady řeckého duchovenstva, kolik známé z dalších dějin jihoslovanských, po vší věrojatnosti ani na počátku těch dějin dokonce se nelišily od zásad německého duchovenstva. *Řecká církev řevnivě ostříhala svých práv na Bulhary*, a *její vláda zde nejvíce se mohla upevniti řeckou vzdělaností, řeckým duchovenstvem a řeckým jazykem bohoslužebným.* Ne bez boje ustupujíc národnímu živlu v církevní správě a v otázce o církevní nezávislosti, ona také patrně neráda dopouštěla i slovanské bohoslužby.“ Tak psal professor Voronov.

„Kdož může na vodu řeč psáti“ mohli bychom slyšeti i o vlnách na vodě způsobených větrem a bouří, nebo snad ještě vhodněji o zakalení vody: obraz bouří proti slovanskému písmu a slovanské bohoslužbě. Věta ona v tom smysle pojatá výborně by se hodila k tomu, co následuje: „nebo (kdož může) sobě utržiti jméno kacíře?“ Disjunktivní spojka „HAH“, „nebo“ by zde uváděla stupňováním myšlénku, která jest ještě odpornější a protivnější, nežli „řeč psáti na vodu“, ať ji vykládáme jakkoliv.

Nemůžeme se věru nijak spřáteliti s pannonským životopiscem, jenž Konstantinu-Cyrillovi v ústa vkládá slova, kterých on mluviti nemohl, aniž byl odporoval sám sobě. Toho o něm předpoložiti nemůžeme, jenž filosofem κατ' ἐξοχήν se nazýval. Jináč se mají věci, když přijmeme za pravdu, že jsou životopisy tendenční, že spisovatel jejich používaje podobnosti položení slovanských apoštolův, mluviti je nechává, co bylo třeba mluviti jeho rodákům za jeho doby na obranu slovanského písma a slovanské liturgie.

Slova, jež v legendě mluví císař „Chceš-li, může ti Bůh dáti, jenž dává všem, kdož jeho prosí, nic nepochybujíce, a otevírá tlukoucím“, zdá se nám, jsou zde jenom proto, by k nim připojena býti mohla další zpráva dosti nejasná, že Pán Bůh po modlitbě Konstantinu-Cyrillovi písmena zjevil, a on složiv písmo, jal se předkládati evangelium.

V pannonských legendách nejedna jest záhada nerozluštitelná, patříme-li na ně, jak až dosud obyčejně se dělo, jako na spis historický ve všem věrohodný; záhady mizí, máme-li je za legendy.

Místopisné črty z okolí města Frenštátu pod Radhoštěm.

Píše P. Vojtěch Plotěný.

Netoliko půvabem přírodním, nýbrž i svými dějinami zajímavo jest okolí města Frenštátu. Poněvadž kraj jest hornatý a málo úrodný, obyvatelstvo zvláště za dřívějších věků

méně hledělo si vzdělávání půdy, která nehrubě užitku přinášela, a zcela přirozeně obrácen větší zřetel k chovu dobytka, včel a ryb. Sama vrchnost — biskupové Olomoučtí — byli dobrým příkladem, pečovali každého času svědomitě o povznesení a zvelebení těchto živností. Za touto příčinou na bývalém panství Hukvaldském hned v 16. století z nařízení vrchnosti byli nad městskými rybníky ustanovováni zvláštní přísežní dozorcové — fišmejstři; o včelaře starali se medařští landfojti, o valachy, pasoucí na horách, nařízení vojvodové. V městech ode dávna dařilo se řemeslo, a už v 16. století setkáváme se na panství Hukvaldském také s kvetoucím průmyslem, zejména železářským a sklářským.

Chceme-li vystopovati počátky tohoto průmyslu, jest nám ustoupiti do dávné minulosti. Čteme již v památné závěti biskupa Olomouckého Brunona, kterou tento znamenitý kolonisator a zakladatel biskupského zřízení manského r. 1267 před svou cestou na Litvu byl sepsal, že užitek z medu a podobně výtěžek ze zlatých nebo stříbrných dolů, či z jakéhokoli kovu nebo soli, bude-li na území Hukvaldském nalezena, má býti rozdělen mezi biskupa a hraběte Franka z Hukesvaghu.*) Ne jinak biskup Dětřich, když r. 1299 daroval Farkassovi, synu pana Vlka řečeného de Naztil, les za Brušperkem v rozloze asi 60 lánů se všemi užitky a požitky, aby jej osadil a na něm založil město,**) vymínil sobě mezi jiným kutací právo „na zlato nebo stříbro, sůl, nebo kterýkoli kov, což vyskytlo-li by se, mělo samotnému biskupovi přináležeti.“ ***)

Máme o tom dotud sice jenom skrovné zprávy, ale přece můžeme z nich souditi, že kdysi zlatá ruda na panství Hukvaldském se objevovala. Roku 1576 našel tu Jiří Fišer z Telče zlaté a stříbrné žíly. Biskup Jan Mezon psal o tom úředníkovi Hukvaldskému a dovolil Jiřímu Fišerovi je podrobněji prozkoumati. Takové povolení dal i biskup Stanislav Pavlovský r. 1592 Baltazaru Stillerovi a kardinál Ditrichštejn havíři Rudolfovi.†) S jakým zdarem pátrali, se sice nepraví, zdá se však, že pokusy

*) Cod. diplom. Mor. III. 404.

**) Mělo se jmenovati „Farkastat“ — nynější Frenštát.

***) Cod. diplom. Mor. V. 115.

†) Kinter, Hochwald str. 8.

tyto užitku valného ni nadějí nepřinesly.*) Aspoň na další čas zprávy o zlatě a stříbře umlkají. Přímo neuvěřitelna pak jest zpráva horního návodce Melichara Langa z r. 1664, že by jistý Vratislavan z Hukvaldských dolů byl před lety asi 10 tůn zlata odvezl.**)

Dolováno-li na panství Hukvaldském kdy na sůl, nevíme. Výdatnější paměti zachovaly se o průmyslu sklářském a železářském, jenž podporován ložisky železné rudy a bohatými lesy, rozvinul se znamenitě. Celé okolí Frenštatské od pradávna bylo hustě zalesněno. Ačkoliv od 13. století kraj horlivě byl kolonisován a mýtěn, lesů na panství Hukvaldském přece do 17. století byl nadbytek. K tomu prohlédaje, nařizoval r. 1394 biskup Mikuláš úředníkům Hukvaldským, aby nebránili Fryčovským blízké lesy klúčiti.***) Biskup Stanislav Pavlovský dovolil r. 1584 Frenštatským: „Tolkéž v horách Našich dříví k palivu a k stavení, tu kdež se jim od hejných z poručení ouředníka Našeho Oukvaldského nynějšího i budoucího podle uznání potřeby jich vlastní ukáže a dopustí, sekati a bráti mocti budou.“†) A ještě kardinál Volfgang Hanibal hr. Schrattenbach potvrdil r. 1713 Frenštatským toto právo.††) Poněvadž dříví nemělo velké ceny, a nemohlo lépe k užitku obráceno a zpeněženo býti než v hutích, byly tyto zřizovány na panství Hukvaldském hned za časů nejstarších.

Sklářská huť ve Sklenově může co do původu řaděna býti mezi první sklárny na Moravě. Na někdejší kvetoucí tu sklářství poukazuje samo jméno osady, které se připomíná hned za doby Olomouckého biskupa Brunona.†††) Zpráv listinných o huti Sklenovské sice nemáme, ale že skutečně byla, o tom nemůže býti sporu. Při kopání na pozemku starosty Sklenovského Jana

---

*) Na Tichavsku na gruntě č. 97 dosud jedna rokle jmenuje se na Stříbrníku“. Tradice praví, že se tu kdysi kopala stříbrná ruda. O podobných pověstech, týkajících se Radhoště, viz u d'Elverta, Zur Culturgeschichte Mährens I. 224.

**) d'Elvert l. c. I. 208.

***) Richter, Episc. Olom. series str. 129.

†) dto na zámku Našem Ukvaldech v středu po památce sv. Matouše Ap. (26. září).

††) dto v Kroměříži dne 21. měsíce února.

†††) Kinter, Hochvald str. 29.

Smolíka proti zámku Hukvaldskému naraženo na její základy, a nedaleko základů nalezeny beztvárné kusy skliny a hojně popela.

Většího významu na témž panství nabyla sklárna ve Vel. Kunčicích u Frenštátu.*) Nejstarší paměť o ní máme teprve z roku 1581, kdy ji biskup Stanislav Pavlovský obdařil znamenitými výhodami a svobodami. Stála však v Kunčicích dávno již před tím, jak seznáváme z privilegia Stanislavova právě jmenovaného, jež uvádíme tuto v plném znění:**)

„My Stanislav Pavlovský, z Boží Milosti biskup Holomucký vyznáváme tímto listem obecně přede všemi, jakož jest Dominikus Šyrer, hutmeister v té vsi Kunčicích huť sklenú na panství Našim Ukvaldskym ležící i se vším, což k ní přísluší, též i s rolí k tej huti od starodávna náležité koupil. I předstoupil jest před Nás prosíce Nás ve vší poníženosti, abychom jemu na túž huť sklenú výsadnost dáti a k tomu tuto milost nížepsanou učiniti ráčili, podvolujíce se Nám, ty všechny platy, kteréž Nám od starodávna z tej huti náleží, vydávati. I majíce My tu věc v pilném a bedlivém uvážení Našem i rad Našich a nacházejíce — bude-li vůle Boží — nemalej pohodlí na statku Našem Ukvaldskym Nám i poddaným Našim vyzdvižením tej huti sklené býti, i tudíž souce k jeho poníženým prosbám nakloněni, nadepsanému Dominikovi, hutmistru i budoucím potomkům a držitelům jeho tuto milost a výsadnost činiti ráčíme: aby on i budoucí potomci a držitelé tej huti s rolí, k ní od starodávna příslušející, též což jest štyry lány roli, podsedky a poddané Naše k tejž huti skúpil a pět lánů klučeniny, kteráž jemu od ouředníka Našeho Ukvaldského v horách a lesích Našich puštěna a vyměřena jest, v svobodném užívání nyní i na budoucí časy bez všelijakej prekážky býti mohlo. Item týž Dominikus Šyrer i s budoucími potomky svými a držiteli tej huti svobodu míti mají dříví k palivu, k stavení i k opravám tej huti, též i k pálení popylu v horách Našich Ukvaldských tu, kdež by jim od hajných Našich bez škody dříví medařskymu okázáno bylo, bráti. Item aby pro čeládku a dělníky a potřebu svou sladovni a pivovár míti a pivo k svej potřebě vařiti (však jeho nešenkujíc ani vystavujíc) mohli. Také jemu z Našej zvláštní milosti dopouštíme a povolujeme, aby sobě mlýn moučný o jednom kole postaviti a sobě v ním ku potřebě svej on i budoucí potomci jeho mleti dáti mohl. A týž Dominicus Šyrer bude povinen i s budoucími potomky svými z tej huti a z těch všech užitkův nahoře psaných Nám i budoucím potomkům Našim platu stálého každého roku při času svatého Jiří pět zlatých dvanácte groší, a při času svatého Václava též pět zlatých dvanácte groší, a z pilného mlejnu, který k tejž huti přikoupil, při každým svatým Janě Křtiteli Božím jednúc v rok po jedným zlatým dvú groších, každý zlatý po třiceti groších a groš po sedmi

*) Huť Kunčická stála na rozličných místech; naposledy, pokud se zachovalo podání, na pozemcích patřících nyní č. 119. a 71. Obě sklárny — Kunčická i Sklenovská — zbudovány byly ze dřeva.

**) Kopie v k. a. archivu v Kroměříži.

penězích bílých počítajíc, a též jednu truhlu skla, pět kop sklenic pro víno a pivo a jednu kopu pěkných na benácký muster každý rok vydávati a na zámek Náš Ukvaldy spravovati a dónášeti. Tomu na svědomí My nadepsaný biskup pečet Naši vlastní velikú s Naším jistým vědomím a vůlí k tomuto listu přitisknúti sme rozkázati ráčili, jenž jest dán a psán na zámku Našem Kroměříži v pátek po neděli, jenž slove Cantate, léta Páně tisícího pětistého osmdesátého prvního počítajíc."

Stanislaus m. p.
Episcopus Olomucensis.

Z listiny této, pro svůj obsah jistotně závažné, znamenáme, že r. 1581 stal se držitelem sklárny Kunčické Dominik Šyrer. Jméno Dominikovo i všeho rodu Šyrerova v dějinách českého sklářství zhusta a čestně bývá jmenováno. Pro zásluhy, jichž si Šyrerové získali o rozšíření a zvelebení průmyslu sklářského ve vlasti naší, Dominik Šyrer zároveň se čtyřmi příbuznými svými Šyrery: Kašparem, Martinem, Pavlem a Valentinem byli r. 1592 od císaře Rudolfa II. povýšeni do stavu šlechtického s predikátem z Waldheimu.*)

Stejně pěknou minulost jako sklářství měl na panství Hukvaldském i průmysl železářský. Dolování železné rudy bylo od jakživa zaměstknáním, jež poskytovalo velké části poddaných výdělku i výživy. Rudařeno měrou rozsáhlou zvláště ve Frýdlantě, Lhotce, Metylovicích, Ostravici, Čeladné, Kunčicích, Kozlovicích, Tiché i ve Frenštátě. Železárny Frýdlantské sahají původem svým do daleké minulosti, neboť činí se zmínka o tamních hutních počtech ze samého počátku 16. století.**) Druhým středištěm železářství na panství Hukvaldském byl Frenštát. I tu již od starodávna stály železné hamry, a průmysl železářský provozován se zdarem. Biskup Olomucký Marek Kuen chválí železo Frenštatské, „kteryž tak dobry jako Rakouské býti mělo." ***) Roku 1568 koupil hamry Frenštatské hejtman Osoblažský, Kašpar Bořek z Malejova. Položíme tu podstatnou část potvrzovacího listu biskupa Viléma Prusinovského, z něhož dobře vysvítají povinnosti a práva, jakáž Kašpar Bořek touto smlouvou trhovou na se převzal:

„My Vilím, z Boží Milosti biskup Olomucký, vyznáváme tímto listem obecně přede všemi, že jest před Nás předstúpil urozený vladyka Kašpar

*) Fr. Mareš, České sklo 1893, str. 16.

**) Volný, Die Markgrafschaft Mähren I. B. 147.

***) Kinter, Hochvald str. 8.

Bořek z Malejova, hejtman náš Osoblažský věrný, milý, ve vší poníženosti Nás prosíce, jakož jest s povolením Naším hamer železný pod Frankštatem, s mlýnem múčným pilným, rolí, loukami, s jich přísluseustvím, tak jakž jsú to předešlí držitelé toho hamru užívali, na panství Našem Ukvaldském ležící koúpil, abychom jemu takový trh a kup, podvolujíce se nám všecky platy, kteréž Nám od starodávna z toho hamru a mlýnův náleží, jmenovitě při času svatého Jiří pět zlatých na počet Moravský a osum centnéřů železa, za kteréžto železo se jemu, spolu gverkuom jeho*) i potomkom jich z poručení Našeho i potomků Našich po jednym zlatém a při času svatého Václava tolikéž pět zlatých a osum centnéřů železa, za kteréž se též po jedným zlatým za jeden centnéř na budoucí časy dávati má; item z mlýnu múčného jednú v roku při stým Václavě půl čtvrta zlatého na počet Slezský; item z mlýnu pilného při času sv. Jana Křtitele Páně jeden zlatý Moravský též jednúc v rok milostivě tímto listem Naším potvrditi a k tomu nížepsanú milost a svobodu učiniti ráčili — —

Nadepsanému Kašparovi Bořkovi i s gverky jeho předkem ten trh a kup pod jmenovaný plat, jakž dotčeno, potvrzovati a k tomu nižepsanú milost a svobodu činiti ráčíme: Item aby týž Kašpar Bořek s gverky a budúcími potomky svými a držiteli toho hamru svobodu jměli dříví k stavení a k opravám toho hamru i k pálení uhlí v horách Našich Ukvaldských bráti tu, kdež by jim od hejných Našich bez škody dříví medařskému ukázáno bylo. Item aby pro čeládku, dělníky a pro potřebu domácí mohli svobodně sobě masaře chovati a dobytky dáti bíti i tolikéž chléb pro potřebu domácí a dělníků svých pécti. Item každého roku pro dělníky své aby až do štyr maldrů sladu aniž více svobodně dáti na pivo vyvařiti, však na šenk aby vydáváno ani vystavováno nebylo, mohli a potřebovali-li by více piva buď pro sebe neb čeládku a dělníky, to aby se mimo vůli Naši neb potomků Našich aneb úředníků Ukvaldskych nikdež jinde nebralo než z pivováru Našeho Ukvaldského. Item naposledy aby týž Kašpar Bořek spolu s gverky svými ten hamer a hory železné tím podstatněji a důkladněji, tak jakž milostivú a dobrú o nich naději jmáme, vyzdvihnouti mohli a v tom se jim od jiných překážky a hindrování obávati potřeby nebylo, tuto jim obzvláštní milost také činíme, že od Nás ani budoucích potomků Našich žádnému jinému při tom městečku Frankštatu a horách k němu náležitých hamru ani huti stavěti dopustiti nemáme, leč bychom prve o tom jemu Kašparovi Bořkovi, spolu gverkuom jeho a budoucím držitelom toho hamru oznámili a jim na vůli dali, chtěli-li by oni takových více hamrů, srovnajíc s Námi podle slušnosti o plat, přistavěti, to jim mimo jiny každého času se příti a puštěno býti má.“**)

Potomkův a nápadníků Kašpara Bořka z Malejova neznáme. Dějepis mlčí též o dalších osudech hamrů Frenštat-

---

*) gverkové = nákladníci, podílníci v závodu, srov. Winter, Kulturní obraz Českých měst II. str. 389 sl.

**) dto. na zámku Našem Kroměříži ve čtvrtek den svaté Kateřiny (25. listop.). — Listina v archivu města Frenštátu.

ských;*) víme toliko, že neměly dlouhého trvání. Průmysl železářský dařil se tu do konce 16. století a po Frenštatském železe byla dobrá poptávka.**) Hamry stály ve Frenštátě ještě roku 1610, neboť čteme k témuž roku v zápiskách uložených v městském archivu: „Nemohoucí tato obec bez zvonu býti, smluvili z města Holomúce mistra zvonaře, jménem Kašpara Gestara, aby tu u nás v městečku hodný zvon mistrovský v 18 centnýřů slili. Kterýžto mistr počal okolo toho díla v hamře pod Frankštatem na den sv. Jiřího dělati a dělal pilně 14 nedělí. Po tři rázy jest ho slíval a po každé se jemu nezdařil. Nejposledy ten mistr ode všeckého hned tam z hamru utekl pohubivši spížu, popálivše, peníze vybravše summy na to dílo 40 zl." — Krátce po tomto roce hamry Frenštatské ze záhadných příčin zpustly, pozemky k nim náležité byly jednotlivcům rozprodány***) a tím učiněn konec železářskému průmyslu ve Frenštátě. Za to vzkvetl potom tím utěšeněji ve Frýdlantě. — Sklárna Sklenovská stížena osudem podobným dávno před tím, z kteréhožto důvodu Komenský na své mapě nepoznamenal již ani huti Sklenovské ani hamrů Frenštatských.

Válka 30letá, pro celou naši vlast nejvýš záhubná, dotýkala se bolestně nejedenkrát i panství Hukvaldského. Magistrát Frenštatský naříkal ještě roku 1657 na „vystálé zkázy, ruiny, plundrování a všelijaké nesnázy při oněch časův válečných." †) Hamry Frýdlantské válkou tou značně utrpěly, neboť dlouho

*) Hamry stály asi na těch místech, kde nyní nad řekou Lubinou jest dolní mlýn.

**) Beck, Geschichte der Stadt Neutitschein str. 231.

***) Knihy chalupnické v archivu města Frenštátu: 1613 odkúpil jest Václav Evangelia grunt od Jiříka Vrable, zahrádku i s hamřisky za 40 zl. (F. 433). — 1622 ukoupil Jan Šťastný kus země, jmenovitě hamřiska po neb. Heinrichu Kranku za summu 28 zl. (F. 231). — 1629 odkoupil jest Václav Jankův kus země na hamřisku od Michala Měrkova (F. 351). — 1641 Mika Švihel prodal roli kus hamřisk v 10 záhonů pod břehem ležících za 13 zl. Janovi Zimákovi (F. 420). — 1648 kup zahrady na hamřiskoch Jana Sobka od Jana Dvojáčka (F. 287). — 1651 koupil Matěj Bartošův od ouřadu hamřiska obecní, jmenovitě dvořiska od cesty až po vodu za summu 25 zl. (F. 36) a j. v. Roku 1750 platilo se dle katastru ve Frenštátě činže ze starých hamrů a mlýnů 36 zl. 20 kr.

†) Privilegium biskupa Leopolda Viléma městečku Frenštátu dto v městě Praze ten den před svatým Mikulášem (5. pros.) 1657.

po válce zůstávaly prázdny.*) Avšak ještě před rokem 1677 počalo se v nich opět pracovati a prospívaly očividně, neboť Pešina téhož roku připomíná, že „na Moravě jsou železné hamry na přemnohých místech: Hukvaldské, Římařovské a Pernštýnské železo pokládá se za nejlepší a na místě že se z něho slévá rozličné domácí náčiní, jakož i zbroj, vojenské píšťaly, hmoždíře a drobnější střelné kusy.“ **)

Nové spousty přinesl celému okolí r. 1680 nájezd Uherských Kuruců. Lehký předvoj nepřátelský vyplenil osady mezi Hukvaldy a Frýdkem, železné závody Frýdlantské, konečně i Frenštát.***) „V den svaté Trojice z rána připadl Šuhajda s Kepusem ve 300 osob s rebellanty, městečko Frankštat předně vyrabovali a naposledy vypálili. Kostel S$^{\underline{ho}}$ Martina, který byl dostavený v sobotu, v neděli svůj konec jest vzal.“ †) V knihách pozemkových čte se o „vyrabování rebellantském“ a také v následujících letech shledáváme tu a tam suchou zmínku „o domu shořelém“ a „chalupách nemálo zpustošených“.

Kolik škod pohromami těmito vzala sklárna Kunčická, není zaznamenáno. Z různých zmínek obsažených ve visitačních protokolech, katastrech a knihách pozemkových vysvítá tolik, že se udržela po celé 17. a 18. století a že se v ní po ten čas pracovalo. Litovati však jest, že po všecku tu dobu o výrobě a vývozu skla,††) obchodním spojení sklenářů Kunčických, ani o hutním personálu nic povědomo není. Nepatrnou jen v této příčině známe zprávu z r. 1690, kdy „cizozemec“ Jan Holubínek, chtěje „pod jurisdictii městskou i do sousedství“ ve Frenštátě vstoupiti a nemoha proukázati žádného výhostu, představil před

*) d'Elvert, Zur Cultur-Geschichte Mährens I. B. 122.

**) Pešina, Mars Moravicus I. str. 57.

***) Pilař Moravec, Moraviae historia III. 305.

†) Zápisky v městském archivu.

††) Do nedávna zachoval se plastický obraz z průsvitného zelenavého skla, představující Ukřižovaného, P. Marii a sv. Jana Ev. Shotoven byl v 17. století v Kunčické huti do okna bývalého dřevěného kostela v Kunčicích. Povšimnutí také zasluhuje, co píše hejtman Hukvaldský roku 1637 tehdejšímu administratorovi biskupství Olomuckého: „V. M. oznamuji, že ten Šváb huťař v městě Olomúci nyní na jarmargku byl, pročež uniženě žádám, že se mně oznámiti stížiti neračte, jestli že se u V. M. o to sklo, které má býti na hlavní kostel Olomucký, stavoval nebo ne, tak abych věděl, jak jej tím lépeji k tomu dělání skla přidržeti.“ (Dto na Augkvaldech 26. Junii 1637). List v zemském archivu v Brně.

úřadem purkmistrovským „hodnověrné dvě osoby, totižto Balcara Vencla, na ten čas fojta Lichnovského a Kryštofa Mayera, rodiče z Polskej, nyní pak obyvatele dědiny Kunčic, s kterýmižto asi od 20 let při huti sklárskej dělával a že po ty všechny časy ctně, poctivě a šlechetně se choval“.*)

Poslední zmínka o sklárně Kunčické děje se r. 1790.**) Po tomto roce mizí po ní všecka paměť. Proč zašla, nelze s dostatek zjistiti. Ale nemineme se daleko s pravdou, díme-li, že neposlední příčinou zániku jejího — jako mnohých jiných — byl velký úbytek lesů. K vytápění pecí, k pálení popelu, potřebného k výrobě drasla, spotřebovalo se neobyčejné množství dříví. V 18. století také na panství Hukvaldském hvozdy, kde dotud dřevorubci, uhlíři a popeláři horlivě provozovali své zhoubné řemeslo, byly silně prořídlé. Pralesy netknuté zůstaly pouze na místech odlehlých a málo přístupných.***) Pročež už kardinál Troyer, obnovuje r. 1747 Frenštátským jejich stará privilegia, učinil výhradu: „Salvo omni eo, cožkoli secundum vicissitudinem temporum ve příčině ubývání lesů a zneužívání od nich stavebního dříví i paliva vrchnost již vyměřila a nařídila nebo pro budoucnost v tomto případě nařídí a ustanoví.“†) Tutéž poznámku čteme v privilegiu arcibiskupa Colloreda, darovaném r. 1781 městu Frenštátu.††) Nejinak topická jména, vyskytující se v okolí, jako: „Žáry“ na Kunčicku a Kozlovsku, „Uhliska“ při potoku Radoščovým, zaznamenaná hned v 17. století,†††) naznačují po výtce holá, ohněm vypálená místa a rubiska, kde druhdy prostíral se les. Na podobných planiskách založena jest celá valaská ves Trojanovice; neboť sám zakladatel její kardinál Troyer přisvědčuje r. 1754 pasekářům od Frenštátu odloučeným, že „panské lesy od železných a sklených hutí strávené vyklučili, je vzdělali a osadili“.*†) — Velkou ránu zasadily konečně průmyslu sklářskému v naší vlasti dlouho-

*) Knihy chalupnické F. 469.

**) Registra gruntovní dědiny Velkých Kunčic F. 124.

***) Časopis Mat. Mor. 1893, str. 158.

†) Dto. Crembsier den 18. Monaths Julii 1747. Kopie v zemské registratuře.

††) Dto. Kremsier den 22. Junii.

†††) Knihy chalupnické F. 142.

*†) Dto Wischau den 30. Augusti 1754. Kopie v zemské registratuře.

leté války francouzské. Pro nedostatek paliva, váznoucí obchod a špatný odbyt skla zrušena patrně sklárna v Kunčicích.

Kunčičtí huťaři, jsouce přízní a štědrostí knížecí vrchnosti podporováni, dovedli zboží své hojně zvětšiti a rozmnožiti. Majíce výživu z polí a chovu dobytka, bohatli hlavně ze sklenaření. Roku 1676 seděl na huti Kunčické Michal Michna, před ním Mathes Michna. Měli v držení kromě sklárny mlýnek o jednom kole a kus role III. třídy na 52 měřic.*) — Po celé 18. století drželi Kunčickou huť Konvičkové. Ve fassi z r. 1749 vymezen jejich majetek dosti podrobně.**) K huti patřil dvorec (nyn. č. 70) se 3 kusy role, a to: skutečného zoru 12 měřic, pustých a úhorem ležících pozemků 40 měřic; zahrady 3 měřice; bukový les a louka, z níž se sklízelo po 3 dvouspřežních fůrách sena. Rovněž moučný mlýnek o 1 složení na nestálé vodě, který stál na vrchnostenské půdě a vrchnosti byl poplatný. Sklenář Kunčický Karel Konvička měl tehdy taktéž ve Frenštátě 3 měřice role, úhorem na 5 let ležícího pole 1 měřici; 2 achtele zahrady a louku na 2 dvouspřežní fůry.***) — Majetku tohoto během téhož 18. století o mnoho přibylo. R. 1790 ujal „Jan Konvička manství jinak grunt svobodný huťařský po nebožtíku otci Karlu Konvičkovi i se vším k tomu patřícím příslušenstvím, totižto podaníma, pasekami, chalupkama, kolibama, polama, loukama, lesama i se mlejnem a co k tomu gruntu svobodnému od starodávna vedle nadání přináleží, in ordine testamenti za 1000 rýnských říšských mimo domu šenkovního†) v městečku Frankštátě jeho dítkám odporučeného.“ Dle kupní smlouvy z r. 1810 patřilo k huťařskému gruntu role $107^4/_8$ měřic; zahrady a luk 35 měřic; pasinků a chrastin $157^7/_8$ měřic. Všecky tyto pozemky i s hospodářskými budovami, mlýnem a pilou odhadnuty roku 1814 za 11400 zl.††)

Máme-li na zřeteli hned privilegium biskupa Stanislava Pavlovského, jde nám na rozum, že sklenáři Kunčičtí těšili se hojným svobodám a výsadám. Pozemky k huti příslušné byly

*) Protokol zemské vizit. komisse dto. Ostrau 1676 2./9.

**) Fassions-Tabella der Herrschaft Hochwald II. Th.

***) Herrschafts Hochwälder Bekenntniss Extract 1749. V zemské registratuře.

†) Číslo 10.

††) Registra gruntovní dědiny Velkých Kunčic F. 124, 125.

od počátku robot panských prosty. Co bylo hutmistrům Kunčickým platiti ve století 17., dovídáme se částečně z měsíční relace (ode dne 11. července do 8. srpna 1637) panství Hukvaldského, uložené v zemském archivu v Brně. Píše totiž hejtman Hukvaldský roku 1637 administratoru biskupství Olomuckého: „V příčině Švaba, huťaře z Velkých Kunčic, se tato zpráva činí: Plat na tento způsob do důchodův J. M. K. spravuje: do roku z gruntu svého, kterého užívá, i za roboty 17 zl. mor. 10 g. alb. Z huti dával předešle ročně 20 zl. m.; za kus lesa na vysekání dříví 8 zl. též ročně od předešlého pána pana Jana Kryštofa Orlíka puštěno bylo. Od pana regenta půhončího přičiněno jest jemu platu, kdy jemu huť byl zakázal, ročně 12 zl. mo., kteréž na se dobrovolně k odpravování do důchodu přijal. A pokudž by se jemu svoboda v tom lesu bukovým učiniti, též v pálení popelu v místech tu, jak on chce, dovolila, se žádným užitkem V. M. by nebylo, nýbrž velká škoda a, kdyby ještě takovým platem zvejšen byl, za to nestojí. Sklenic a skla prostého vedle jeho poznamenání do důchodu odpravuje a oddává.“ Roku 1750 platil hutmistr dle katastru vrchnosti gruntovní činže 19 zl. 3 kr. 2 d. Faráři Frenštatskému byl povinen odváděti kolem 1672 ročně 200 prohlédacích koleček z čistého skla.*) Kolem roku 1771 platil sklář se svými poddanými faráři koledy ročně 35 kr., tačma neboli desátku skládali jeho poddaní faráři na penězích společně 1 zl. 54 kr.**)

Ke sklárni Kunčické bývalo vždy přiděleno několik poddaných. Roku 1676 jmenují se výslovně jako poddaní hutmistrovi: Jan Šrubař,***) Vojtek Polák, Hans Maller, Pavel hutmistrův syn. Roku 1752 a 1771 bylo jich šest,†) roku 1790

*) Matricula decanatus tot. Ostraviensis F. 236.

**) Protokol gen. visitace z r. 1771.

***) Protokol zemské visitační komisse z r. 1676.—Rodina Šrubařova, majíc příjmení zajisté od práce v huti, časem tak hustě se rozvětvila, že třeba jest dnešního dne mnoho přezdívek, aby jednotliví Šrubaři v Kunčicích od sebe se rozeznali. Folkloristu snad tato přezviska budou zajímati. Šrubař: Faraon, Putifar, Desátník, Krejčí, Josefčák, Franťulák, Durčák, Madleňák, Švrčulák, Kaveňák, Maščák, Vaščák, Zaťák, Hadrlák, Doliňák, Kopečák Trňák, Březina, Kopánek, Cifánek, Kolibovský, Kobylovský, Tabaškovský, Dřímala, Srkala, Matula, Kvarda, Kuliferda, Kmotříček, Bratříček, Venclíček.

†) Katastr z roku 1752 v zemské registratuře. Visitační protokol z roku 1771.

dvanáct.*) V tomto století bylo prý huťařskému gruntu připsáno 9 zahradníků a 9 chalupníků. Není nám určitě povědomo, k jakým povinnostem a robotám byli tito poddaní vázáni. Pouze o chalupníkovi na čís. 126 zapsáno v registrech obecních, že konal huťařovi roboty pěší ročně 19 dní, daň ze své paseky skládal u huťaře k další odevzdávce a také všecky povinnosti obecní, přípřeže, sypání atd. měl bez odporu vykonávati a platiti. Kolik robotovali ostatní poddaní, o tom nevíme této chvíle ze zápisů ničeho. Snad prý měli zahradníci roboty jeté a chalupníci roboty pěší na huťařství po 1 dni týdně.

Pamětníci sklárny Kunčické dávno již vymřeli, avšak přece ozývá se každoročně v Kunčicích při jitřní ve valaské koledě: „Ta jasnost nás nutí, je větší než v huti . . . .“ **)

Řád zedníkův a kamenníků na bývalém panství Teleckém.

K tisku upravil Jaroslav Janoušek.

Staré řády zedníkův a kamenníků, jako řády zbrojířů, zámečníků, zlatníků, cínařů, hrnčířů atd., mají značný význam pro dějiny výtvarných umění a uměleckého průmyslu, neboť členové těch řemesel byli často vynikajícími umělci; zůstala po nich namnoze znamenitá díla, však jména jich přišla v zapomenutí. Z té příčiny nejen archivní zprávy a značky mistrovské na pracích dotyčných řemesel, ale i artikule jich cechovních řádů vždy vítaným jsou materialem k dalšímu bádání v těch odborech.

První zprávy o cechu zedníkův a kamenníků vyskytují se v Čechách až na konci XV. století, a na Moravě ještě později. Jisto jest však, že již dříve byly zařizovány při velkých stavbách „hutě“ stavební, jež spravovali mistři (magistri fabricae); mnozí domácí mistři byli povoláváni ku provedení díla, jež, bylo-li nákladnějším a delší řady let vyžadujícím, obyčejně

*) Registra gruntovní. V Kunčic. K huťařství (nyn. č. 70.) příslušely tyto poddané grunty a chalupy: č. 71.—78., 111.—113., 126.

**) Variant u Bartoše, Národní písně Moravské 1889, str. 538.

vedlo k založení nové huti stavební, která, když dílo bylo dokončeno, opět se ustavila tam, kde vyskytla se nová práce, vyžadující zkušeného vedení i značnější dovednosti zaměstknaných mistrův a tovaryšů. Zároveň svěřována menší práce v okolí střediska hutního dovedným mistrům hutí nejbližších.

Není pochyby, že podobné poměry zavládly na panstvích Vítkovců hned koncem XIII. století, kdy přešlo stavitelství již zúplna z rukou církevních v ruce světské, a zvláště ve století XIV., kde nejen technické podobnosti při stavbách, ale i určité zprávy listinné tomu nasvědčují. Více dokladů v té příčině poskytuje již XV. století a ještě více století XVI. Na stavbách Rožemberkův a pánů z Hradce provádějí skorem titíž cizinci (Vlaši) stavby nového slohu v Telči, Jindřichově Hradci, Krumlově, Třeboni, na Kratochvíli u Netolic atd.

Že nenacházíme zde také za dob starších cechovního řádu zedníkův a kamenníků, lze snadno vysvětliti tím, že v menších městech bylo poskrovnu mistrů těch řemesel, tak že dostačili toliko nutným požadavkům místním. Proto pořizovány často artikule pro několik sousedních míst najednou, jako na příklad na bývalém panství Teleckém v Kunžaku, kde ku zedníkům a kamenníkům přidali se ještě tesaři. Dle znění některých míst v artikulích těchto řemesel lze souditi, že měly platnost až do známých nařízení Karla VI. (16. listopadu 1731 a 5. ledna 1739) i pro panství a město Telč. Přes to však měly německé Slavonice svůj zvláštní cech tesařů, potvrzený v souhlasu s vrchností Teleckou magistrátem Slavonickým r. 1670 na den sv. Josefa. K tomu cechu připojili se zedníci s osmi artikuli svého pořádku 21. března 1687.*) O kamennících však ve Slavonicích zmínky se nečiní, přes to že hojností památek středověké práce v ústraní ležící město ono nad jiná vyniká.

Artikule cechu řemesla zednického, kamennického a tesařského v poddaném městě Kunžaku vznikly na prosbu tamnějších mistrů těch řemesel: Víta Pätzla, Ondřeje Pätzla a Jakuba Krtka, a potvrzeny Frant. Ant. hrabětem z Lichtenštejna v zámku na Telči na den sv. panny a mučedlnice Apolleny, jinak devátého dne měsíce února l. P. 1724; měly míti platnost do té doby „pokud by jiné od císařské a královské milosti sobě ne-

*) Městský archiv v Slavonicích. Kopiář V. fol. 155. 166.

spůsobili". Pozoruhodno jest, že rovnají se obsahem skorem doslovně artikulům Pražského pořádku zedníkův a kamenníků ze dne 13. prosince 1586,*) byvše toliko na některých místech novým poměrům časovým přispůsobeny. Kromě toho vynecháno zde ustanovení o mzdě učenníkův, o době učení tovaryšův a době ku provádění mistrovských kusů. Za to však mistr jednoho řemesla může se státi mistrem druhého, udělá-li příslušný kus mistrovský, kteréhož práva v řádě Pražském zedníci neměli.

První čtyři artikule, jichž Pražský řád nemá, podrobně vystihují povinnosti členů k církvi katolické. V artikuli III. ještě podotčeno, aby všichni na panství Teleckém

„v městech, městečkách a po vesnicích se vynacházející takoví řemeslníci do městečka Kunžaku cechovně přivtěleni byli bez všeliký vejmluvy a vejmínky a ti společně tímto pořádkem se řídili a spravovali".

Kteří by pak to dobrovolně učiniti nechtěli a dílo buď při vesnicích neb kdekoliv jinde konali, aby jim netoliko takové bylo zakázáno, ale též podle prohřešení potrestáni byli, nad čímž

„hejtman Telecký, nynější i budoucí, ochránlivou ruku držeti bude".

V artikuli IV. pak zajímavé jest nařízení, aby o slavnosti Božího Těla a ve dni ustanovených ofěr

„každý mistr, tovaryš i učedlník čistotně oblečení a při tom, pokudž obyčej jest, čistotným fěrtochem opásaní přicházeli a za obzvláštní starodávní podstatu a znamení řemesla svého se nestyděli a to pod pokutou jedné libry vosku do pokladnice, cechmistři pak ti budou moci přestně v pláštích při takových slavnostech je předcházeti".

Pátý artikul shoduje se na počátku slovně s XII. artikulem Pražského řádu:

„Kdoby na učení kteréhokoliv toho řemesla k mistru se dáti chtěl, toho má týž mistr před cechmistry postaviti, o jeho na svět splození, zachování, i rodičův jeho na svět splození a poctivém snětí se vyptati a potom můž se hned zjednati, tak jakž nejlépe s mistrem o to bude se mocti snésti a za to rukojmě pod pěti kop grošův českých postaviti."

— další znění jest jiné:

„Při příjmu aneb zapsání jeden každý učedlník jednu libru vosku a půl kopy mišenský peněz, též vědro piva starším složiti povinni jsou."

*) Podrobnou zprávu o řádu zedníků a kamenníků Pražských v XVI. století uveřejnil Karel B. Mádl v Památkách archaeologických 1895. str. 639—654, kde uvedeno též slovné znění artikulů.

V Praze platilo se 5 kop grošů českých a 1 libra vosku, o dávce piva Pražský řád zmínky nemá; nevyskytujíť se takové povinnosti ve starších řádech cechovních a jsou tudíž rázovitou známkou dob úpadku cechovního zřízení. V dalším znění souhlasí opět většinou artikul V. s XII. a XIII. artikulem Pražského řádu:

„Zednický pak nejméně tři, kamennický čtyry, tesařský pak dvě léta a více dle uznání věku a svého lehrmistra aby v učení zůstával a v tom čase věrnost, poslušnost beze všeho odmlouvání zachovati povinen bude a toho učedlníka, jakž se zjedná, hned i s rukojmiemi zejména v registra cechovní zapsati, při kterémž času přistoupí a při kterém času se doučí. A když by ho mistr propustiti mněl, totéž má se v registrách cechovních poznamenati, a když propuštěn bude z učení, ten deset grošův bílejch, dvě libry vosku do pokladnice, mistrům pak zaseji jedno vědro piva dáti má.“

Dle Pražských artikulů platilo se toliko „sedm grošů bílejch“. Tamtéž končí příslušný artikul důležitým nařízením, aby žádný tovaryš u Vlacha nedělal, zde pak zakončen V. artikul taktéž časovým požadavkem:

„Co se ale synů mistrovských dotýče, ti tolikéž pod tím právem a povinností zavázáni býti mají, mimo aby na zednictví dvě léta, kamenictví tři léta, tesařství pak toliko jeden rok a dle uznání cechmistrův se učili; do pokladnice, jak při příjmu, tak i vyučení, jenom poloviční povinnost zapraviti povinni byli.“

Šestý artikul jest samostatný a dotýká se jen poměrů na panství Teleckém:

„Co se pak poddanejch dotejče, který by se koliv na řemeslo dát chtěl, ten má nejprve před hejtmana postaven býti, a on, pokudž v tom rozmyšlení nebude, jemu dovolí, aby od mistra přijat byl, pak za učedlníka do kněh cechovních zapsán a ten, když by se vyučil, bude moci za vyučenou dostati, však bez povolení vrchnosti ven z panství vandrovati nemá, nýbrž, kdyby se ženiti chtěl, to jemu se brániti nebude a když by tak buď ženatej nebo svobodnej některý rok za tovaryše dělal a potom rozumějíce dílu za mistra býti chtěl, to jemu odpíráno býti nemá“.

Sedmý artikul shoduje se s XVI. Pražským zúplna:

„Žádný učedlník nemá od svého mistra odcházeti, dokudžby se podle vyměření napřed položeného pořádně nevyučil, jestližeby pak dříve času a nedouče se zběhl, tehdy rukojmové, za něho do register cechovních zapsaní, pět kop grošův českých pokuty do cechu budou povinni složiti a té pokuty polovice do pokladnice a polovice mistru, od kterýho by tak sběhl, dáti se má.“

Telecký řád má tu ještě dodatek:

„Týž pak učedlník nemá potom dále od žádného mistra přijat býti pod pokutou pěti kop grošův českých.“

Osmý artikul jest nový:

„Aby žádný za mistra přijat nebyl, kdožby po vyučení svém, jak v šestém artikuli podotknuto jest, jistý čas mezi mistrami svého řemesla nedělal, potom, pokudžby v kterém koliv městě neb městečku pozůstával, má mněstský právo sobě zjednati a s staršími též o něco slušného se urovnati, pak mistrovský kus tak, jakž v následujícím artikuli vysazeno bude, učiniti, jednu libru vosku, k tomu svačinu anebo za ni osm kop míšenských peněz v hotovosti složiti a jsouce za mistra přijat, ve všem náležitou poslušnost pod propadením řemesla svýho vykonávati, suché dni a což do pokladnice pro vzdělání dobrýho řádu náležeti bude, jako každého čtvrt léta po dvouch groších českých, mimo to, co by se na společnost snesli, odvozovati a tady i jiným k dobrýmu příkladu sloužiti.“

Devátý artikul shoduje se na počátku slovně s Pražským II.:

„Jeden každý, kdož by chtěl do téhož cechu a pořádku přijat a též také mistrem býti, ten má předně předstoupiti před starší cechmistry s náležitou uctivostí a nejprv za to žádati a list při tom řádného svého na svět splození a rodičův svých dobrého chování a řádného v stav manželský snětí ukázati a potom městský právo mimo těch, jenž ve vsích obývati budou, sobě objednati, kdež starší, uvážíc žádost jeho, mají ještě prve jej k mistru dáti, aby byl u mistra od sv. Matěje až do sv. Martina a v tom času má se jemu platiti, jakž na tovaryše náleží a každý ten, kdožby za mistra přijat býti žádal, povinen jest předně kusy mistrovský ukázati a to zedník předně sklep sklenutý ze všech čtyr stran s kuklicemi, schod k volnýmu vcházení, buď prostý nebo lomený, aby se svrchní stupeň zároveň s vrchním dlážděním srovnával, a stupeň jeden druhého ani větší ani menší býti nemá, kamenník ale dvéře s poduškami a s grakštejnami, vokno krámský v uhelnici s spuntem, stupeň do šneku točícího, tesařský pak stodolu na osmi sloupech a vazbu v krovech bez všeho vejstavku postaviti.“ —

Pražský řád připojuje ještě:

„štít v krtaltu svým mírnej, podle toho jak by stavení široké neb ouzské bylo“.

Jest s podivením, že právě sdělání štítu v řádu Teleckém vyloučeno, když právě v Telči i na panství hojnost toho dokladů, že mistři zedničtí XVII. a XVIII. století dovednými byli zbudovateli velice vkusných štítů domovních. Přídavek na konci tohoto artikule charakterisuje opět dobu jeho původu:

„Jestli pak kdo za mistrovský kus raději peníze složiti žádal, může od něho 10 kop dle jedné libry vosku s nadepsanou svačinou přijato bejti, domácí pak mněští i vesničtí mistrovští synkové, jako též kdo by vdovu neb dcerku mistrovskou za manželku pojal, osvobozují se od kusů mistrovských, toliko jednu libru vosku a obyčejnou svačinu aneb vysazené peníze složejí.“

Desátý artikul obsažen částečně s 9. v II. Pražském:

„Jestliže by pak zedník kamennictví, tesař zednictví a naproti tomu kamenník tesařství aneb zednictví užívati chtěl, bude povinen také ty mistrovský kusy, jakž kterému řemeslu vyměřeny jsou, ukázati a potom teprva za mistra má přijat býti."

Pražský řád dodává:

„a na to do cechu pořádku jich do pokladnice dvě kopě grošův českých složiti",

kdežto onde dodáno:

„prvnějšího ale řemesla (aby tudy jiným překážku nečinil pod ztracením sice obojího řemesla) se odřeknouti, jej v nejmenším neužívati a na to do pokladnice šest kop složiti, vesničtí však takových mistrovských kusův osvobozeni býti mají."

Jedenáctý artikul shoduje se zúplna s III. Pražským:

„Aby jeden každý mistr, kterýžby koliv od koho jaké dílo zjednal, toho díla pilen byl a hleděl dílo to oupravně, bytedlně, stále a ozdobně na schválení udělati a žádné žaloby v tom na sebe nedopouštěti a s kým co jak smluvil, tomu dosti učiniti."

„Čeládky má také pilen býti a na ni (také) bedlivý pozor míti, aby díla pilna byla a krom času náležitého od něho neucházela a více času též i díla nemařila a na dílo aby před východem slunce přicházeli — v Pražském řádu praví se určitěji: „času podletního a v letě" – tak aby lidem, zvláště kteří veliké dílo mají, škoda a ujma tudy se nedála. Pakliby se na ten čas který z nich nenašel a na dílo nepřišel, než teprva po vyjití slunce, ten každý má toho dne jeden groš mišenskej ztratiti a to ze mzdy své".

Dvanáctý artikul jest nový a obsahuje nařízení, aby tovaryš

„na dílo jinam bez dovolení starších cechmistrův nechodil, pakli by všetečně se toho dopustil a bez opovědi pořádku jinam odcházel, vězením aneb pokutou ku příkladu jiným aby ztrestán byl".

Třináctý artikul obsažen slovně ve IV. Pražském:

„Mistr má při dělnících bejvati, sám dělati a jich pobízeti, aby spravedlivě hleděli peníze vydělávati a nevyzaháleti, jak se to mnohdykráte trefuje, a jestliže by týž mistr po potřebě odjíti mněl, aby poručil umnělému tovaryši, aby dílo to, dokudžby zase nepřišel, dobře, oupravně a bedlivě se dělalo Pakliby který mistr toho neopatroval a lidi tím způsobem, jakž vejše dotčeno, o peníze zoumyslně a svévolně podváděl, má z města vypověděn býti a po něm psáti, aby čeleď řádná dobrá podle takového podvodníka nedělala, ale jeho se ve všem varovala."

Konec jest nový:

„však prve, nežliby v takovou lehkost uveden byl, má takový jeho podvod od starších mistrů a cechmistrů i od samýho práva patrně ukázán býti a prve protiva němu nemá s takovou přísností pokračováno býti."

Čtrnáctý artikul obsažen také ve IV. Pražském s příslušným upravením doby časové:

„Při snídaní nemají než hodinu seděti, a to když již aspoň tři hodiny byli dělali, totižto od osmé do deváté, při obědě též hodinu od jedný až do dvouch. Potom pak času letního o sedmý hodině a prve nic, kromě soboty, aby mohli po šestý hodině z díla jíti.“

Pražský artikul stanoví ještě dobu svačiny na půl hodiny, za to ale o trvání oběda se nezmiňuje. Též neodcházejí do lázní dle Pražského řádu každou sobotu, ale jen jednou „ve dvou nedělích nesvačíc tu sobotu“. Artikul zakončen nově slovy:

„do díla ale mistr pravítko s coulemi, tovaryš pak pravítko bez coulů sebou vzíti má“.

Patnáctý artikul vystihuje znění V. art. Pražského řádu:

„Jakož obyčej někdy bejvá, že mistr dílo na několikero zamluví a zavedouc čeleď k jednomu, celý den též k druhému nenahlídne a tudy chudším mistrům škodu činí, i toho aby se žádný nedopouštěl, leč s vůlí hospodáře, u kteréhožby dílo zjednaný mněl, tu může též jiný dílo zjednat, však ale u téhož hospodáře má umělýho tovaryše zanechati, kterýžby pilností svou a umněním jeho mistra jak náleží zastati umněl, takže kdyby mistr z jednoho díla k druhýmu přicházel, zatím žádné škody a kazu se nestalo. —

V Pražském řádu zakazuje se vůbec podnikati jiného díla když prvé nehotovo „pokutou patnácti grošův českých“.

Šestnáctý artikul obsažen též v V. art. Pražském:

„Kterýby koliv mistr dílo v které se dal buď na panství mém, neb jinde kdekoliv, nebylo-li by stálé a bytedlné a gruntovně uděláno a přes to na tom jakoukoliv škodu udělal, tehdy aby z toho vinen byl podle smlouvy svatováclavské a zřízení zemského.“

Nově rozšířen tento artikul d ů l e ž i t ý m nařízením:

„pro však lepší toho bezpečnost, kdyby kdo kdekoliv kterému mistru dílo k stavení projednal, a on díla toho rejsování učinil, tehdy pro ujití škod, což se začasto stává, že lidi k nim přícházejí, aby prve to rejsování týž mistr starším cechmistrům povinen byl přednésti a ukázati“.

Sedmnáctý artikul souhlasí slovně s VI. Pražského řádu:

„Žádný mistr aby jeden druhého vo dílo nepředcházel a nepředjednával, a mistr zednický aby kamene žádného netesal, než aby v tom mistra kamenického potřeboval. Nic méně aby žádný mistr přes jedno dílo veliký více nejednal, tak aby lidem mohl zadosti učiniti, co s kým smluví; než co se menšího díla a opravek dotejče, toho se nehájí“.

Přidáno toliko:

„Co se pak vesnických zedníků dotejče, ti nemají městským žádné překážky při městech činiti, ledažeby mistři v městě a čeleď jich pro jiný

díla dostačiti nemohli, tu ten, jenž co stavěti dáti chce, bude se mocti u cechmistrův ohlásiti a s jich vědomím, pokudžby oni jemu sloužiti nemohli vesnickým dílo dáti."

V Pražském starším řádu z roku 1539 dovoleno mistrovi se svolením purkmistrů a cechovních starších podnikati práci mimo Prahu, řád starší z roku 1586 nemá však více o tom zmínky.

Osmnáctý artikul souhlasí se VII. Pražským:

„Žádný mistr nemá míti více tovaryšů než toliko dva toho pořádku leč by tovaryši fedruňku neměli, než vandrovních se nehájí"

k tomu dodává Pražský řád

„pakliby více jich míti chtěl, to s povolením starších učiniti moci bude".

Nově přidáno:

„a tolikéž tovaryš, nemajíc městskýho práva a za mistra přijat nejsouc, žádného díla zde na panství ani jinde sobě jednati nemá pod pokutou dvouch kop grošův českých".

Devatenáctý artikul souhlasí úplně s VIII. Pražského řádu:

„Aby mistr žádný jeden druhému čeládku nevyluzoval ani nepřeplacoval, než jakž za obyčej (vyměřeno) jest, v tom se tak a nejináč choval, pakliby kdo z toho vystoupil, ten má do cechu jednu kopu grošův českých složiti (dáti).

Dvacátý artikul počíná týmiž slovy jako IX. Pražský:

„Poněvadž rok na dví rozdělen jest, takže časův a dnův ubejvá a zasej přibejvá,. zanechává se při tom, aby tak placeno bylo, jakož se při kterým čase s hospodářem aneb nákladníkem smluviti mohli".

Pražský artikul však určuje podrobně platy v jednotlivých obdobích roku a to pro mistra, tovaryše i učedníka.

Dvacátý prvý artikul sestaven dle X. a XI. artikule Pražského řádu:

„Ať žádný mistr nemá více učedlníkův než jednoho, (v Pražsk. řádu dva) tak jako to při jiných všech řemeslech obyčej jest, však při tom obzvláště to se vyměřuje, když by který mistr ze všech třech řemesel dospělý odjinud zjednán od koho byl a někdo důležité, znamenité a velké dílo s ním by zjednal, a z toho pořádku žádný toho díla postaviti schopný nebyl, tomu nemá žádným vymyšleným spůsobem překáženo bejti, však ten a takový mistr, dělaje to dílo, nemá obyvatelům (a usedlým i) cechu toho žádnou více překážku činiti a jestliže by více dělati chtěl, povinen jest předně právo městský sobě zjednati a dále aby také do cechu přijat býti mohl, při starších cechmistřích náležitě toho hledati a v tom ve všem podle tohoto nařízení (bez přerušení) se chovati".

Velké důležitosti jest ustanovení tohoto artikule, že každý kdo chtěl „důležité, znamenité a velké dílo" postaviti, mohl

povolati k provedení jeho cizího mistra, jemuž domácí, když sami s díla toho nebyli, překážeti nesměli. Viděti tu snahu po umožnění a usnadnění práce umělecké.*)

Dvacátý druhý artikul shoduje se většinou s XIV. Pražským:

„Tovaryš aby žádný z hutí, jakž by uváženo bylo od verštatu anebo z jiného díla k vobědu nechodil, než tu, kde dílo má, s jinými se stravou opatřil, leda by blízko domů mněl.“

Dvacátý třetí artikul souhlasí úplně s XV. Pražským:

„Kteříkoliv dynchují, ti toho s pilností šetřiti a bedlivi býti mají, aby nadarmo vápno se nerozmrskávalo.“

Dvacátý čtvrtý artikul shoduje se také až na některé nové a nepatrné dodatky s XVII. artikulem Pražského řádu:

„Kdyby se trefilo, že by kromě cechu do jiného domu na přátelské spolu posezení, neb na fedrunk, anebo kdekoliv společně vešli, aby jeden druhého v poctivosti mněli, vážně a pokojně k sobě se chovali, jakž na poctivé sluší a náleží. Kdož by se pak jinak choval a jeden druhého haněl a na poctivosti naříkal, klevety, pomluvy a sváry dělal, aneb zlořečil a lál, a tím by usvědčen byl, má v pořádku před staršími cechmistry (přísežnými) oznámen a náležitě pokutován i vězením trestán býti. Pakli by takový na tom dosti míti a od svého takového zlého urputně upustiti, přestati a na starší cechmistry nic dáti a poslušenství zachovati nechtěl, to má na ouřad Kunžatecký nynější i budoucí vznešeno býti a več jemu to předně od cechu obráceno bude, to podniknouti má“ (musí v pr. ř.).

Dvacátý pátý artikul shoduje se skorem slovně s XVIII. Pražským:

„Kdyžby koliv pořádek tohoto trojího řemesla pospolu býti chtěl (jměli), jsou povinni k ouřadu mého městečka Kunžaku dva starší z cechmistrův přísežných vyslati a požádati vážně a uctivě, aby ouřad své povolení k tomu dal, aby cech obeslati se mohl, a jsouce tak s povolením ouřadu obeslaní, mají všickni k té hodině, k které se obsílají, tím spíše dáti nadjíti a kdožby nepřišli k té hodině a hodina by vypršela, bude povinen dáti pokuty jeden groš český. A zmeškalliby pořádek, tak že by starší cechmistři z pořádku vyvstali, tehdá takový aby byl povinen dáti do pořádku jednu libru vosku.“

Dvacátý šestý artikul shoduje se s XIX. Pražského řádu:

„Když se v cechu sejdou a posadí se, žádný aby nevyvstával z místa svého a neodcházel dokavadž pokladnice zavřena není leč za hodnou příčinou, ale však aby se prve starším cechmistrům opověděl a při tom aby žádný z pořádku nemluvil, dokudžby na něj podáno nebylo, a když bude na něj podáno, tehdy aby co zapotřebí jest oznámil a na otázku (dotázku) odpověď dal a žádný druhému aby v řeč nevskakoval a mluviti nepřekážel a řečícího nepředstihal prve než on domluví a když mluví, aby to toliko mluvil,

*) Srovnej v Pam. arch. 1895 str. 643.

co zapotřebí jest, a zbytečných řečí zanechal a při tom předně k starším cechmistrům náležitou uctivost zachovati hleděl.“

Novým dodatkem jest:

„Kdyby pak se koho kdokoliv povšiml, tehdy povinen bude přestupník jednu libru vosku do pokladnice za pokutu složiti, aneb takový penězi zaplatiti. Nad to pak od pokladnice jeden každý přední starší mistr jeden klíček míti, a kdyby kam přes pole šel, takový druhýmu spolumistru svého řemesla k ochraně zachovati má, sice dvě libry vosku pokuty by povinen byl.“

Dvacátý sedmý a osmý artikul souhlasí skorem zúplna s XX. a XXI. Pražského řádu a jednají o tom, jak se cechu zachovati jest, když některý z členův jeho onemocněl neb umřel. V prvém případě má se přispěti chudým příslušníkům cechu peněžitou pomocí z pokladnice (půjčkou), v druhém opět určují se povinnosti členův, když někdo z cechu zemřel. Nařízení toto stalo se však dle Teleckého řádu illusorním, když na konci artikule uvedeno:

„Pakli by se trefilo, že by dokonce žádný z mistrův ani tovaryšů v domě nebyl, tehdy pohřeb od manželky nebo přátel mrtvého předce vykonán býti a z nich žádný pro nepřítomnost pokutován býti nemá.“

Naproti tomu zůstává Pražský řád přísně při původním nařízení, tresce vinníka pokutou 1 libry vosku, určuje pro případ, že by pohřeb přišel na všední den, že povinen mistr poslati 2 tovaryše, anebo sám s jedním tovaryšem pohřbu se súčastniti, nařizuje dále, aby účastníci po vykonání pohřbu opět k dílu záhy se navrátili, a konečně

„aby také svůj vlastní příkrov měli jako jiná řemesla“.

Dvacátý devátý artikul souhlasí doslovně s XXII. Pražským:

„Žádný tovaryš všední den zbytečně aby nezahálel moha dělati. Pakliby který v šenkovním domě postižen byl, aneb že by se po ulicích toulal, má takový skutečně trestán a do vězení dán býti, leč by za hodnou příčinou nemohl dělati, a protož každý tovaryš pořádný, aby k mistru šel na dílo, jakž na pořádného náleží a počna dělati, aby neodcházel bez pořádného odpuštění a to při placení, nechtěl-li by u mistra zůstati, (na dvě neděle) má jemu oznámiti a od něho odpuštění vzíti.“

Třicátý artikul řídí se opět formou i obsahem XXIII., posledním to artikulem Pražského řádu. Místy byl jenom přispůsoben poměrům na panství Teleckém:

„Všickni, kteří se koliv řemeslu zednickému, kamennickému a tesařskému pořádně vyučili a do cechu přijati jsou, a předně starší cechmistři, mistři, tovaryši i učedlníci v městečku mém Kunžakách i jiné k tomuto

cechu přináležející, povinni jsou se s těmito řády a nařízením spravovati a říditi; kdož by pak nechtěl, ten žádný tam Kunžakách i po všech panstvích mých v Čechách i v Moravě těch řemesel užívati ani na cizí panství dělati nemá, neb takové za nepořádný a humplíře držáni a v tom žádné svobody míti ani na panstvích mých trpěni býti nemohou, nýbrž kde by se koliv takoví nacházeli, jsou-li poddaní, mají k poslušnosti od hejtmana Studenského, pokudžby pak neprospělo, od hejtmana Teleckého přidržáni býti, aby se s cechem tímto srovnali, mimo lepičů po vesnicích, který by toliko samou hlinou, mazáním půd a světnic vnitř nebo zvenku lidem sloužili; však jestliby kterej poddanej sám v svým gruntě vlastním sobě ode zdi něco udělati umněl, to jemu zbráněno býti nemá."

Tento dodatek není v Pražském řádu, tam humplířství — práce zednická s použitím malty, prováděná osobami necvičenými — naprosto se zakazuje a trestá kopou grošův českých.

Řád Telecký má ještě dva artikule, z nichž třicátý prvý má zvlášť povšimnutí hodné opatření proti nahodilému nedostatku pracovníků, když by jich na panství bylo zapotřebí:

„Aby mistři zedničtí, kameničtí a tesařští, jak městští, tak vesničtí žádnýho velkýho díla na daleko přes pole bez ohlášení se nejprve při vrchnosti nejednali a to pod pokutou pěti kop grošův českých, tak aby vrchnost, pokudž by jich potřebovala, nejprve sama je užiti mohla. Kdyby pak tak mistři neb tovaryši někde podál s vědomím vrchnosti a cechu na díle byli, tehdy vždy podle nejvyšší možnosti k službám božím v dočtených slavnostech, pokudž by díla čtyry míle od Kunžaku neměli, a zvláště k procesím Těla božího domů se navrátiti mají; pakliby se trefilo, že by jsouce toliko čtyry míle odsud nepřišli, tehdy za zaměstknání processí do pokladnice mistr 15, tovaryš 10, učedlník pak 6 kr. a za suchý dni, tolikéž co se nařizuje, po dvouch groších českých dáti povinni budou, kolikrát kteří koliv by, doma nejsouce, je zameškali."*)

Poslední artikul třicátý druhý stanoví trest tovaryšům a učedníkům, když by se proti mravopočestnosti provinili: Vinník povinen souložnici za manželku pojati, a kdyby tak neučinil, má být

„dle nejmilostivěji prošlých císařských generalií při svém řemesle aspoň pod suché dni, neb jak se napotom uzná, zachován, zloděj pak zrovna od řemesla odmrštěn býti."

*) V artikulích jmenuje se často kopa grošů míšenských, českých i krejcary. Dle hojných dokladů počítáno tak v Čechách i na Moravě ještě na počátku tohoto století. Dle prof. Smolíka rovná se 1 kopa míš. starému tolaru po 70 kr = 1 zlatému 10 krejc., a kopa česká 2 tolarům = 140 krejc. = 2 zlat. 20 krejc.

Konečně za toto milostivé obdaření artikulemi zavázali se zedníci, kamenníci a tesaři,

„pro jich tím silnější na budoucí časy ochranu při každém sv. Jiří 18 krejcarů a při svatým Havle též 18 krejcarů do důchodů Teleckých odvozovati“.

Z uvedeného jest zřejmo, že byly tyto artikule cechu zednického, kamennického a připojeného řemesla tesařského z řádu zedníků a kamenníků Pražských z roku 1586 buď slovně vypsány, anebo jim přispůsobeny. Větší počet jich lze vysvětliti hlavně tím, že obsah některého Pražského artikule byl rozložen; kromě toho jiné z přidaných artikulů vyhovují jenom poměrům místním neb časovým.

Shodu obou řádů lze, pokud známo, jen vysvětliti tím, že mnohé Pražské cechy půjčovaly nově ustaveným cechům na venkově svá pravidla, za to osobily si potom právo patronovo nad těmito cechy, kteréžto přednosti cechů Pražských zrušeny hned prvním nařízením Karla VI. ode dne 16. listopadu 1731. V našem případě však i když Kunžatečtí si vypůjčili své artikule od Pražského cechu, sotva mohl cech Pražský práva patronova zde míti, když členové cechu byli poddanými vrchnosti moravské, která artikule vydala a veškerá práva jen sobě zůstavila. V Hradci Jindřichově, za pánů Hradeckých často a za Slavatů povždy ústředním to sídle panství Teleckého, není stopy po starém řádu zedníkův a kamenníků. Tam vyskytuje se v dobách pozdějších „rejcech“ spojení 19 řemesel. Svědčíť tudíž shodnost obou zde porovnaných řádů o vlivu Pražském, jenž měl nepochybně své tradice, sahající ještě do časů hutního zřízení.

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

(Pokračování 3.)

Dolování začalo podle všeho u Čejče, kde nad samým Čejčským jezerem je pásmo uhelné již zdaleka znatelné.

Ve školní kronice Čeječské jest psáno: Paní „Františka Podušková, vdova po zemřelém Fr. Poduškovi, poštmistru a hostinském na Čejči, nalezla jednou na poli kus hnědého uhlí.

I oznámila to majiteli panství Klobouckého, rytíři z Neuwallů. Ten povolal havíře z Čech, a skutečně podařilo se nalézti, po čem pátráno. Na škaredou středu 1841 o 1 hodině odpolední byl první kus hnědého uhlí dobyt."

Vlastní dolování povstalo tu ovšem mnohem později. Druhá otvírka podle všeho učiněna v Nové Vsi. Tam bylo roku 1844 výchozí uhla ve srázech vinohradů Novovesských objeveno a r. 1847 začal p. Alois Miesbach z Vídně první šachtu a sice za železnicí na kopci vrtati, tam, kde jsou napajedla pro Novovesský dobytek s vodou železitou, sirovodík obsahující. Protože prý následkem kopání šachty, alespoň dle domnění Novovesčanů, přestala voda téci, povstalo v Nové Vsi zbouření, a šachta prý zaházena. Ovšem, že si skoro všichni gruntovníci Novovesští rebelii odseděli — ale studánka dává k velké radosti jejich zase vodu. Později kopána šachta za „černým" mostem železničním k Týnci a uhlí dobré těženo i rozváženo až do Rakous. Však množství vody těžení znesnadňovalo a tak vrtány šachty směrem k Lužicím, a protože snadnější bylo těžení, opuštěny šachty Novovesské na dobro roku 1855, kdy v Lužicích započato těžení. V r. 1853 těžilo se již na všech dnes nám známých místech dolovacích, totiž vedle uvedených dosud pracujících dolů i u Hovoran, Šardic a Žeravic, mimo to dovrtáno i v lese Dúbravě, patřícím c. k. velkostatku, uhlím na mnoha s t e c h místech.

Těžení uhla dělo se z počátku všude spůsobem primitivním, ať nedím středověkým, jak dosud pozoruje se na Čejči, kde uhel se ze šachty vytahuje rumpálem silou člověčí. Teprv později nastoupilo těžení pomocí parních strojů, jako dosud děje se v Lužicích a v Dubňanech. U Kyjova a Kelčan dobývá se uhel nyní vodorovnými skorem štolami pomocí koňské síly.

Protože vody bývá místy v dolech našich dost a dost, odvodňují se v š e c h n y a sice v Lužicích a Dubňanech obyčejnými nadzemskými vodárenskými stroji, v Kyjově nadzemním strojem vodárenským a pulsometry, na Čejči štolou vodní, vedoucí na bývalé Čejčské jezero, u Kelčan podzemním vodárenským zařízením pomocí dvanáctikoňského stroje parního a duplexní pumpy systemu Worthingtonova.

Těžba uhlí od počátku neustále stoupá, jakkoliv se nyní, jak uvedeno, nepracuje všude tam, kde dříve se pracovalo.

R. 1843 vytěženo pouze 6.433 ctů uhlí, ale již roku 1844 vyšinul se výtěžek na 256.612 ctů, r. 1845 byl 401.356 ctů; r. 1849 byl 511.172 cty, r. 1850 dokonce 678.817 ctů. V r. 1853 dobyto na 800.000 ctů uhla, z čehož nejvíce v dolech tenkrát c. k. velkostatku patřících u Dubňan (202.836 ctů) a v Čejčských rytíře Neuwalla (206.738 ctů), nejméně na Bzenecku jižně Žeravic tehdy hraběte Reichenbacha (4220 ctů). Z r. 1885 zaznamenala statistická kancelář c. k. minist. orby z osmi tenkrát pracovavších podniků 1,065.641 q, r. 1892 z těchto dolů 1,110.215 q. Nejnovější data nejsou ještě po ruce. Alespoň poněkud naznačí je následující číslice: V Rudolfově šachtě Dubňanské vytěženo v měs. lednu 1896 7036 huntů (vozíků) po 4·5 m. ctech uhlí a v únoru 5157 huntů. Na Čejčských šachtách dobude se 870 q v denní šichtě, na šachtě Schreiberově u Dubňan 150 až 200 huntů po 3 q denně. R. 1895 dobylo se pouze v dolech Kyjovských 411,173 q, tak že se dá nynější roční výtěžek uhlí z celého revíru na $1^1/_2$ mil. m. ctů odhadovati. Dělníků pracuje tu něco přes 500 mužů, asi 10 žen a 20 výrostků. Že mnohé šachty opuštěny, to má příčinu v tom, že rozvážení uhla koňským potahem cenu jeho velmi zvyšuje, dále i v tom, že uhel místy byl špatný jako k. p. u Šardic, kde byl sice 4 m. mocný, ale velmi nečistý, popelem bohatý, sádrovcem i kyzem proniklý a vydobyt, na vzduchu následkem kyzovatosti rád se zapaloval. Místy, kde se starým primitivním způsobem těžení děje, opouštějí se šachty po vybrání jistého okrsku a prohlubují se nové. Tak na Čeječsku již asi 50 šachet do dneška bylo vyhloubeno.

Uhlí u Čejče jest vrstva asi 80—110 cm. mocná. Uhel má 10—19% popela a 2800—2700 kalorií výhřevnosti t. j. jeden starý sáh smrkového dřeva rovná se asi 17—24 centům zdejšího uhlí. U Hovoran bylo uhla $1^1/_2$ m., u Šardic 3—4 m. Tu mělo 22·6% popela a starý sáh dřeva dal takové teplo, jako 14—29 ctů uhlí Šardického, tedy velmi špatného, a jak již jsme uvedli, znečištěním lehce zapalitelného. U Kyjova je flec uhelná 3—4 m. mocná, u Kelčan jen 2·4 m, u Žeravic zase již 3—4 m. U Dubňan jsou uhelné flece místy i tři, nejspodnější až 5 m. mocná. U Lužic jsou čtyři flece, nejhlavnější 3·52 silná.

Hloubka uhlí jest také rozmanitá. U Dubňan vychází uhlí v okolí t. zv. Obramu u Jaroňovic na den, kdežto jinde

jest vrstvami nadložnými 20—110 m. mocnými kryto. Na den vychází k p. jak již uvedeno, také v celém svahu od Lužic až za Novou Ves, ve srázu nad Čejčským jezerem bývalým, na svazích návrší Nákla u Dubňan a sice k Vacenovicím, Miloticím až po Jaroňovice, na jižním svahu „Padělků“ u Hovoran, v okolí bývalých šachet sev. od Šardic, u Kelčan, Bzence a j. a jeví se hlavně černohnědými místy a pruhy v šedých prašnicích.

Uhlí zdejší vedle toho, že má značné množství popela, obsahuje 25—35% vody a tím na vzduchu rychle se rozpadává. Cena metrického centu jest dle jakosti různá a kolísá od 20 až 30 kr. K nejlepším patří uhlí Lužické.

Dosud užívá se ho hlavně pro místní potřebu. Pouze asi 100.000 mctů. se ho vyveze do Uher, do Holíče hlavně a jeho okolí. Sklárny Lužické a Jaroňovské i Kyjovské, pak cukrovary některé vytápějí se hnědým uhlím zdejším. Poněvadž není ani tak výborné, jako hnědé uhlí České, aniž tak mocné svými slojemi, nelze mu ovšem prorokovati žádnou přeskvělou budoucnost. Přes to však nelze popírati, že, až dráha Hustopečsko-Hodonínská revírem uhelným zdejším povede, rozvoj hnědouhelného těžení bude velmi rychlý a že bude uhlí hlavně do Vídně a do Brna čile dováženo. Zásoby jeho jsou dosud málo vyčerpány.

Na konec ještě něco o spůsobu těžení zdejšího:

Těžení samo usnadňuje velice písek, který pod uhlem se vyskytuje a dostatečně k zasypání vytěžených míst slouží.

Za účelem těžení razí se ze šachty různé chodby na vše strany ve vrstvě uhelné, kteréž mají za účel flec uhelnou prohlédnouti a pro příští těžení připraviti. Chodbami těmi se flec rozdělí na mnoho obdélníků, pilířů uhelných a upravené takto pilíře se potom dle potřeby v pruzích o dvou a třech metrech roubají. Práce sama děje se tu následujícím spůsobem: Nejdříve se z těžné chodby buď ve fleci samé, nebo pod ní razí šrám (brázda) asi na 120 cm., pak po obou stranách se ženou boční klínovité záseky, čímž obojím jistá část flece z pilíře uhelného se oddělí a to obyčejně dosti snadno klíny a železnými sochory; zřídka prachem se odstřeluje.

Takto oddělené díly flece, často 15—20 m. c. těžké, havíř štípe a rozbíjí, dopravovač na těžné i dopravné vozy nakládá

a po podzemních kolejích k narazišti dováží, kdež plné hunty (vozíky dopravné) tam, kde jsou parní vytahovadla, do těžných klecí vsunuté nahoru se vytahují. Kde vytahuje se uhel rumpálem, tam ovšem se sype uhel z huntů do kbelíků, jež rumpálem se vytahují. Protože uhel je lehce štípatelný, vytluče havíř v desetihodinné šichtě snadno až 20 m. c.

Velmi zajímavě vykládal o těžení Čeječském*) a o poměrech uhelných na Čejči starý jeden havíř a nedovedu výklad ten milým čtenářům odepříti.

„Pod ornicú leží 1. brstva „šnekovica“ 3 m. 20 cm. silná. V tej sú slimácí všelijací. Pak je šedá letna (jíl) 4 m., dál písek 5 m., potom kanafasový grunt 17 m. a v tom sú černé, šedé a světlé pruhy. Pátá brstva je modrá letna 2 m. 50 cm., potom donde prašnica pod modrú letnú na 3 m. 70 cm., dálej písku 1 m. a zas prašnica na 2 m. 50 cm. Pod osmú brstvú je tak na střevíc uhla a pod tým klufta (lupky), uhlí podobná, kerá však není k potřebě. Teprú pod kluftú je brstva uhla, který se bere. V dolní části uhla je železnica a tá není taky k potřebě. Je tak tvrdá, že ze šramáků (špičáků) iskry líců, dyž do ní zatne.

Šachta rozdělená je na dví, na fártšachtu a ferdršachtu. Ve fártšachtě (stoupací šachtě) sú fárty (žebře) třísáhové. Na koncu každého žebřa je „pína“ (výstupek) a k tej de druhý žebř tak, že dyž se vystupuje, mosí se k prvnímu obrátiť zádama. Tak dostane se na dno šachty, kde se sbíhajú štreky. Pod šachtú je „fylhort“ (naraziště), na kerý fedrmoni fedrujú na huntách uhlí ze štrosů, kde se uhel dobývá. Havíři (dynkhajeři, lónhajeři a lérhajeři) podrážajú kluftu dvúma dřevama — štemplama — po bokách a kladů na ně na příč iné dřevo (kopnu). Havíř pracuje seďa, kleča nebo leža. Šramůvkou (rýčem), kerá je naražená na dlúhém halmě (násadě), šramujú (vykopávají a vyhrabávají) písek pod uhlem, aby uhel mohl povolit. A odhazovačkú (lopatkou) při šramování písek odhazujú. Po šramování šramákem mosí se uhlí rysnút a šlicovat (trhati a štípati), těžkým kladivem (fajstlem) zaklúkajú do uhla klíny a dyž uhel od klufty sedne, rozbíjajú ho na kusy. Fedrmoni odvážajú nadělaný uhel ze štrosů,

*) Těžení na Čejči jest úplně ruční, středověké, jak jsem již pravil.

vykotí ho z hunta na fylhort, z kerého narážač narážá uhel do kýblu. Hašplíři hašplujú kýbl po drátěném laně na vrch, kde ho od lana odepnú a jeden z nich naloží uhlí na kolečka a odváží jich na haldu (hromadu), kerá je skoro kolem samé šachty rozložená.

Hašplíři sú chráněni na šachtě protiv nepohodám enom srúbem z desek zbitým, ďúry zakrývajú taky turkyniskem. Zahřívajú se prácú a šachta sama taky trochu tepla dýchá."

Na konec výkladu, plného ještě staré německé terminologie, dodal povídavý havíř ještě: „Učení pečetijú, že toto naše uhlí bylo kdysi dřevem. My staří havíři tomu nevěříme. To je tak, dyž nekdo řekne, jak daleko je od nás do slunca lebo jak vysoko je měsíc. Člověče, jak to možeš věděť, dyž's tam nebyl? Uhlí to je tuk země, zrovna jak ruda a zlato a jiný dary našej země. Myslijú, že uhlí je snáď od potopy! Ale my věříme, že je od stvoření světa takové jak je!"...

(Pokračování kapitol v příštím ročníku.)

České listiny v pohraničních archivech haličských.

Píše Boleslav Dolejšek.

Známo je, že ku konci věku patnáctého, v tak zvané době Jagjelonské, nabyla česká řeč největšího rozšíření. Mluvilať se jí nejen v Čechách a na Moravě, nýbrž i v knížectvích slezských a v západní Haliči, zvláště v knížectví Zátorském a Osvětímském. Doklady toho jsou posud v tamějších městských archivech. Krakovský professor Waleryan Heck shlédl archivy měst Andrychówa, Bialé, Kęt, Oświęcima, Wadowic, Zatora a Ziwiece; nalezl vedle jiných památek v celku 83 listin.

Żywiecký archiv nemá listin, neboť co tam památného bylo, shořelo roku 1857. V Oświęcimě ještě před 30 lety dle svědectví professora Josefa Lepkovského: Przegląd zabytków przeszłości w okolicach Krakowa, str. 173 i 174. (Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego tom. XXVIII., r. 1891) byl archiv bohatý. Nyní nemá nic památného. Kam věci ty se dostaly, není známo. Chudý archiv má dále město Andrychów

obsahujeť toliko dvě listiny z roku 1767 a 1768 a dvě knihy městské z let 1663 až 1708 a 1750—1789.

Město Zator má listin jedenáct z let 1559, 1569 (dvě), 1570 (dvě), 1531, 1661, 1667, 1772.

Pohraničné město Biała má ve svém archivu listin dvanáct z roku 1533, 1669, 1676, 1697, 1723, 1757 (dvě), 1762, 1766 (čtyři). Mimo to dekrety z let 1745, 1754 (dva), 1744 a jiné památky z roku 1758 a 1765.

Nejbohatší archivy mají města Kęty a Wadowice, které jsou pro nás tím důležitými, že v nich nalézáme pozůstatky rozšířené češtiny. Město Kęty má v archivu svém 38 listin a 24 jiných dokumentův. Mezi nimi jest latinská listina ze dne 25. října (października) roku 1400, vydaná Janem II. knížetem Zatorským, a jiná ze dne 20. května roku 1454. Důležitá je listina ze dne 28. června roku 1493, která je česká, a jejíž regest inventární i plný text níže pod číslem I. uveřejňujeme. Následující dle data listina je privilej krále Zikmunda ze dne 8. ledna roku 1510, potom ze 4. srpna roku 1519. Týž Zikmund dekretem ze dne 17. srpna 1521 v Krakově potvrzuje listinu českou v originále z roku 1493 uvedenou. Originál dle inventáře je: „pergaminowy nader zniszczony; pieczęć oderwana, pozostaly tylko po niej paski pergamenowe". (Ob. regesta č. 6). List následující krále Zikmunda I. ze dne 21. listopadu r. 1532 je latinský. Další listiny jsou Zikmunda Augusta z let 1549, 1558 a 1559.

Třetí česká listina vydána je v Osvětímě 2. října roku 1559. V inventáři je záznam: „Jan z Ocieszyna (Ocieski), kanclerz koronny, starosta oświęcimski i zatorski, jakotež Janusz Brodecki, sędzia księstwa oświęcimskiego, przeprowadzają rozgraniczenie obszarów miasta Kęt i wsi Bulowic".

„Oryginał pergaminovy, w czeskim języku napisany, dobrze zachowany; pieczęć oderwana, pozostały po niej tylko paski pergaminowe". (Ob. regesta č. 12.)

Ostatní listiny jsou opět latinské, a to privilegia krále Zikmunda Augusta z let 1565 (dvě), načež je potvrzení české listiny z roku 1548, jejíž originál se nezachoval. Věrný opis však je v listu Štěpána Batora, vydaném v Krakově 20. listopadu roku 1578, jehož text pod číslem II. uvádíme.

Listiny následující jsou dílem latinské, dílem polské a to z let 1582, 1595, 1627 (dvě), 1633, 1646, 1649 (tři), 1653, 1676 (dvě), 1697 (čtyři), 1766, 1767. Dále: „Statuta cechove“ z let 1571 (kušnierskiego), 1593 (piekarskiego), 1642 (krawieckiego), 1697 (piekarskiego — dodatky k roku 1593). Z knih městských jsou zachovány jednotlivé z let: 1587—1602, 1603—1616, 1607—1623, 1630—1638, 1645—1647, 1643—1662, 1642—1658, 1662—1668, 1671—1672, 1688—1699, 1740—1741, 1759-1774, 1767—1769; akta urzędu ławniczego z r. 1691, 1741—1745, 1747—1748; dva sešity lustrace města Kęt z r. 1569 a 1720; akta městská z let 1784—1785, 1786, 1801—1803. Poslední dvě čísla, totiž Nr. 23 a 24 obsahuje dle inventáře: „Odpis i tłumaczenie polskie z czeskiego dekretu rozgraniczenia obszaru Kęt i wsi Witkowic, dokonanego w r. 1561“ (Č. 23). „Odpis i tłumaczenie polskie z czeskiego dekretu rozgraniczenia obszaru Kęt i wsi Bulowic, dokonanego v r. 1559“. (Č. 24.)

Archiv Kętský vůbec podává pěkný obrázek přechodu od češtiny k polštině, jak v textu později uvedeném je patrno.

Také město Wadowice má slušný archiv, čítať 21 listin a 43 různých jiných písemných památek. Nejstarším dokumentem je list Jana IV., knížete Osvětímského a Zatorského, jímž starší privilej (v originále nezachovaná) Kazimíra I. ze dne 10. listopadu roku 1430 znovu dne 28. listopadu roku 1496 se potvrzuje. Další listiny jsou z let 1521, 1527, 1532, 1550 a 1567. Následuje pak listina česká, takto zaznamenaná: „Lublin, 1569 r. 27. lipca (července).

Zygmunt August potwierdza dekret Seweryna Bonara, kasztelana sądeckiego i starosty oświęcimskiego i zatorskiego, wydany w r. 1546 Matyaszowi Małczemu na potwierdzenie tartaku wodnego na rzece Skawie. Sam dekret w czeskim języku napisany.“

„Oryginał pergaminowy dobrze zachowany; pieczęć koronna mniejsza, w czerwonym wosku wyciśnięta i na pasku pergaminowym zawieszona, nieuszkodzona.“ (Ob. regesta č. 7.)

Listiny další jsou z let 1581, 1592, 1628, 1633, 1643, 1649 (čtyři), 1669, 1722, 1752, 1754, 1765. Z jiných památek nalézají se tu městská úřední akta z let 1550—1562, 1562—1569, 1569—1576, 1577—1598, 1586—1602, 1602—1622, 1612—1622,

1603—1633, 1625—1637, 1647—1651, 1633—1636, 1637—1641, 1638—1660, 1651—1656, 1660—1662, 1663—1673, 1733—1742, 1726—1736, 1739—1749, 1751—1752, 1752—1754, 1755—1757, 1757—1759, 1760—1762, 1760—1772, 1763—1788, 1864—1765, 1767—1771, 1768—1779, 1772—1777, 1784—1789. Mimo to výkazy důchodní a dotace na některé oltáře (sv. Anny) v kostelích Wadowických, jakož i jiné ještě maličkosti. Jsou to hlavně z let 1545—1740 (o oltáři sv. Anny), 1643—1678 (výkazy důchodu a vydání městského), 1725—1742 (jako předešlé). Čísla další týkají se uspořádání oltáře sv. Anny a založení Bratrstva sv. Růžence a jsou bez letopočtův. Konečně jsou ještě památky z let 1649 (privilej cechu řeznického), 1633 (revise hranic městských, komisí královskou provedená), 1734 (inventář městského statku zvaného „Gotowizna") a 1735 (uspořádání a zřízení prebendy při kostele sv. Kříže ve Wadowicích).

I.

Oświęcim, 1493 r. 28 czerwca (června).

Piotr z Kurozwęk, starosta krakowski i oswięcimski, dokonywa rozkraniczenia obszaru miasta Kęt i wsi Kobiernic.

„We gmeno Bozie Amen. Ku wyeczne pamyeti. My Petr Kurozwank kralowstwy polskeho starosta y oswietimsky obeczny etc. Znamo czinime tiemto listem, vszem wobecz a kazdemu z wlasstie, (ktoz) giegi uzrie, nebo cztucze slisseti bude. Znamenagicze welike sskody, roznycze a nesnaze, ktere się od dawnych let a czasow dały mezi myesteczkiem Kanthi, poddanymi ieho milosti, pana nasseho milostiweho z gedne strany, a mezi wsy Kobiernyczy, zbozny pana Melchara, knizecztewy zatorskeho druhe strany. Wygieli gsme na ty hranycze, abuhme gim slussny konecz a rozdial mezi nymi uczinily a wyhranyczily. My slyssewsy gegych obapolne zaloby i odpory udialaly gsme o giegich obapolne dobru woly mezi nymy hranicze a rozdial y o wsseczky sskody a nesnaze, kterekolwiek mezy nymi bily, wiecznie a diedzicznie a to takowym obiczayem: Nayprwe sie poczinay hranycze od stareho solyska a skrze kazderzaweho myesta Kanthy, mymo hadowy staw. Item skrze osyny az do buyakowskich stawisk. Od buyakowskich stawisk az do dwu kozkych kopczow, az na ssoltisku horu. Item po byaly brzech, kde wpada Herssowka do Soly z Hetcznarowiany, ku kteremu hranycz a kopczow udielamy. Oswieczene knieze, kniez Janusz, knieze Zatorski, geho milost, swu radu pana Petra Ssassowskeho z Gieraltowycz z uplnu swu moczy poslati raczil i prositi nas obapolnie, abichme jym takoweho rozdielu hranycz a kopczow udielany dopustily, a potwrdily. A my buducze gegich podobnym a slussnym prozbam przyhilny a sklonny toho ysme jym dopustily, przely a potwrdily, y lysta tohoto moczi dopusstieme y potwrzuyieme nynye y na wieki. Tomu na swiedomie a pro lepszy jistotu, nassy wlastny peczet ktomuto listu daly

y zawiesily. Dan a psan w Oswietimiy w pondziely po swiatim Janie Krtily, bozem leta od narozeny Sina Bozeho tisiczeho czterstego dewadesateho trzetieho poczitagicze. A przitom hranyczeny, rozdielu a kopcow udielany byly urozeny a slawetny pany a panossye Stanislaw Marssalkowicz s Brzezia, Jan Mysskowsky s Przecziszowa a na Bestwinie, castellan oswietimsky, Melchar s Dubowcze a s Kobiernycz, Petr Ssasowsky s Gieraltowycz, Mikulasz Hlubowsky s Czancze, Melchar mlady, Jan Bubowski a kniez Jarosz s Brzanczowicz, pisarz nasz zemski tento list w swem poruczenstwy imel."

Oryginał pergaminowy, dosyć dobrze zachowany; pieczęć oderwana, pozostała tylko reszta taśmy z niebieskiego jedwabiu.

(Ob. regesta: Kęty č. 3.)

II.

Kraków, 1578 r. 20. listopada.

Stefan Batory potwierdza na prośbę mieszczan Kęt dekret Seweryna Bonara, kasztelana sądeckiego, starosty oświęcimskiego i zatorskiego, i Stanisława Rayskiego, sędziego księstwa oświecimskiego, tyczący się dokonanego w r. 1548 rozgraniczenia gruntów miasta Kęt i wsi Kozy. Dekret sam spisany w języku czeskim.

„Stephanus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, et Transylvaniae princeps. Significamus praesentibus nostris literis, ad quos pertinet, universis et singulis. Exhibitas esse coram nobis per certos consiliarios nostros nomine oppidanorum nostrorum Kentensium, ad ducatum nostrum Osswięczimensem pertinentium, literas pergameneas bohemico idiomate conscriptas, binis singulis pensilibus, generosi olim Sewerini Bonar castellani Gaudecensis, Osswięczimensis, Zathoriensisque capitanei, quod quidem nonnihil casu laesum fuit, sed tamen suspicione, et Stanislai Raiski, iudicis ducatus illius nostri Osswięczimensis, munitas, constitutionem limitum inter fundos bonorum nostrorum regalium oppidi dicti nostri Kenty ex una, et villae Kozy, generosi Pauli Gierałthowski, protunc hereditariae, ab altera partibus in se continentes. Quas, ut consensu et auctoritate nostra regia approbare, confirmare et ratificare dignaremur, fuit nobis per eosdem consiliarios nostros nomine ipsorum oppidanorum diligenter supplicatum. Earum autem literarum tenor de verbo ad verbum sequitur estque talis:

We gmeno Bozie Amen. K weczne pamieti. My Sewerin Bonar z Balicz, na Ogrodienczi y na Kamenczi pan y diedicz, kasstellan sandeczski, zuppnik, burgkrabie, a nayvyschi sprawcza obeczni krakowki, oswietimski, zattorski, bieczki, rapstinski, tchowski a na Othczi etc. starosta, Stanislaw Rayski z Rayska, sudie knizetstwie

oswiet'mskieho, wssem wobecz a kazdemu zwlasscze znamo czinime timto listem nassem ktoz gi uzdrzi anebo cztucz slischeti bude, zie jakuoz przie gsu se przed nas stoczili wo sskody, krziwdi, kratkosti a ruoznicze, które se wod dawnich czasow dalli mezi miessczeni a miesteczkiem Kutti poddanimi ieho Kralowskey Mossczi (t. j. Milosti) pana nasseho neymilostiweysseho s strani gedne, a mezi urozeney poctiwosti paniu Annu Gieraltowsku z Kruzlowei, manzelku po nebossczyku panu Jakobu Gieraltowskim saudim oswietimskim pozuostału, a paniu na ten czas doziwothnim s strani druhe; wigelisme na granicze mezi krunthem nadepsaneho miesteczka Kuttow a krunthem aneb zbuozim wsi Kuoz, kde wyslyssewsse zaloby y odpori z obudwu stran. A pani Anna Gierałtowska nadepsana, mage przi sobie syny swe po nebossczikú manzelu swoim nadepsanem puozuostale, a przitom urozeneho pana Jakuba Palczowskieho, saudieho kniezetstwi Zattorskieho, yaksto naywisseho porucznika sweho, y gine pane, a przatele swe w tom swu wuoli dala z raddu zwrchupsanich przatel swich, ku uczinieni wieczneho koncze a granicz mezi przedpsanimi krunthi. Y znagiczmy giegich oba polnu dobru wuoli, wssecki sskody y nesnaze, kterekolwiek meze gimi byli porownawsse a w niwecz obratiwsse, konecz wieczni mezi gimi czinicz, udielalisme wieczne a diediczne granicze tim spuosobem, yak se duolie pisse. Nayprw poczina se prwni kopecz wod stieny buiakowskey hned wiehazagicz z lesu, u kterehosme sluwu czinili. Drugi y trzeti kopecz gest w postrzedku. Wod tohoz trzetiho gest sczwarti kopecz ste strani potoku, kteremu potokowi rzekagi Lesna wod lesu mieyskieho. Wod tiechsto kopczi nadepsanich yest take na druhe stranie brzehu tohoz potoka Lesne wod wsy Kuoz prwni kopecz, druhi kopecz wod teyz Lesne yest pod krziwu lippu. Potome wod tey krziwe lippy gdu kopczowe geden po druhim, totiz trzeti, sczwarti, patti az do snozi, kterassto snoza gde wod lesu miesteczka Kuttow. Potom zase gest kopecz ssesty nad touz snozu. Sedmy a osmy kopecz iest za tem snozu az do potoka, kterissto potok gde do lesu zwrchupsanego miesteczka Kuttow. Dewatti kopecz yest nad potokiem, y desati yest take nad tomz potokiem pod lippu rosochatu, a gde az k bielskemu chodniku. Yednasty kopecz yest na chodniku bielskim, a za timz chodnikiem bielskim yest dwanadzti kopecz a trzinadczti y strnadczty yest wod toho chodnika az ku nowey czestie. Nad nowu czestu gest kopecz pattnasty y szestnasty a gdu

az ku gorze ssoltisiey. Siedmnasty yest na guorze ssoltisiey. Dewatnasti a dwadczatti kopecz yest przi teyz guorze w poli, kde granicze a konecz sme wczinili mezi zwrchupsanimi krunthi az z buozim, totiz mistem Kautti a wsy Kozami, keressto granicze anebo kopcze przedepsane magi byti zachowany a drzany podle zwiklosty a prawa knizestwi oswietimskieho wiecznie a diedicznie. Y prosily gsu nas obapolnie, abichmi gim takoweho rozdielu rozhraniczeni a kopczow uczinieni przieli, dopaustili a potwrdili, czo gsme na slusnu zadost giegich uczinili, y moczi lista tohoto dopussczame a stwrzugeme. Tomu na swiedomie a pro lepssy pewnost a gistotu, peczeti nasse wlastne przwesiti sme dali k tomuto listu, genz dan a psan w Oswietimi w wteri swattich trzech kralech w roki zemske, letta wod Narozeni Bozeho tisieczeho pietisteho sstrczateho osmeho poczitagicz. A przitom gsu byli mnohomozny a urozeny paani, Jan Bonar z Balicz na Ogrodienczi y na Kamenczi pan y diedicz, kasstelan knizetstwi oswietimskieho, Alleksi Brandis z Grabyssicz, podstarostie oświetimski, Hanusz Brodecki z Guori a w Czanczi, Mikolass Bybrsstayn z Bogyssow, Petr Staroweyski a w Pisarzowiczich, Balczer Porubski z Porubi a w Grodczi, Petr starssy Pisarzowski, Jan Halcznowski z Halcznowa, Stanisław Witkowski z Witkowicz zemski a zamku oswietimskieho pisarz, kteriz tento list w swoim poruczenstwi gmiel, y ginich mnoho dobrich lidi.

Nos itaque Stephanus, rex supranominatus, supplicationi dictorum consiliariorum nostrorum, uti iustae et honestae benigne annuentes, literas praeinsertas in omnibus earum punctis, clausulis, conditionibus et articulis approbandas, confirmandas et ratificandas esse duximus, uti quidem approbamus, confirmamus et ratificamus per praesentes literas nostras, decernentes easdem cum omnibus contentis, quantum de iure est vim et robur debitae perfectae et invictabilis firmitatis semper obtinere debere. In cuius rei fidem et testimonium hasce literas manu nostra subscripsimus et sigillo regni nostri obsignari mandavimus. Datum Cracoviae die vigesima mensis Novembris, anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, regni vero nostri anno tertio. — Stephanus rex."

Original pergaminowy, dobrze zachowany, opatrzony byl niegdyś pieczęcią, po której pozostala tylko taśma z różowego jedwabiu.

(Ob. regesta: Kęty č. 15.)

Morava na národopisné výstavě v Praze r. 1895.

Sděluje Jos. Klvaňa.

(Dokončení.)

Zajímavou kollekci krajek vystavily slečny Smolková a Bíbová v šesti stolech mezi skříněmi výšivkovými. Jakkoli mezi krajkami tuto seřaděnými udány mnohé za moravské, přece typicky moravské nebyly tu přesněji vytčeny. Jest ostatně původ krajek moravských dosud málo prostudován a zjistiti lze dnes pouze to, že pěkné ano vzácné „ficle“ t. j. krajkové konce šatek Lanžhotských paličkovány doma O krajkách (kaničkách) „sýkornových“ (nesselgarnových t. j. kopřivových) na mor. Slovensku zhusta užívaných můžeme se pouze domýšleti, že původně doma byly prováděny. Krajky, jež zdobívají fěrtušky Hodoňské a Kyjovské, tak jako uvedené ficle svým rázem staroruskou církevní krajku připomínající pocházejí jistě z Uherského Slovenska a ostatek krajek paličkovaných dodávají Čechy. Šité krajky valašských čepců nebyly tuším mezi vystavenými krajkami, za to celou sbírku vzorů jejich nakreslila sl. Madl. Wanklova a vystavila poblíž valašských originálů. Také síťované a ornamentované vložky koutních plachet jihovalašských mohly býti umístěny mezi krajkami. Takto roztroušeny zůstaly mezi výšivkami.

Stkvěle zastoupena byla moravská keramika. Moravské hrnčířství mělo ode dávna několik znamenitých středisk, z nichž výrobky rozvážely se po celé takměř Moravě. Ale vše dosud není důkladně probádáno, tak že stěží můžeme na první ohledání rozeznati nádobu Hanáckou od Slovácké. A na Slovácku zase najdeme tolik nádob Uhersko-slovenských, že jen u několika kusů a u některého rázu můžeme zjistiti, odkud pocházejí, a jsou-li z Moravy. Mezi keramiku venkovskou zařaděny také mnohé kusy městské, neboť zámožnější venkované si v dobách dávných často městské nádobí pořizovali, třeba jen na ozdobu jizeb. Ostatně bylo pestré nádobí v selských domácnostech vždycky více méně k ozdobě, jsouc rozvěšeno na lištvách kolem hlavního kouta jizby tak, jako obrázky pod nimi.

Škoda, že nemohla býti vystavena i keramika ze zámků moravských! Byla by ukázala, že sahá zajímavé hrnčířství

naše nejen do stol. 17., z něhož četně talířů i džbánů zachováno, než až do století 16.

Velké kollekce keramiky moravské vystavil spolek musejní v Olomouci, ve Víškově a odbor Kyjovský. Také jednotlivci ze Slovenska moravského odhodlali se křehké toto zboží dopraviti na výstavu.

Typicky rázovité Víškovské nádoby a Kuželovské (od Velké) jediné daly se přibližně co do původu svého zjistiti. Celkem hanácká keramika vyznačovala se červenou barvou v květech, kteréhož luxu (barva červená jest nejdražší) si chudší Slovač nemohla popřáti, a proto slovenské džbány, čepáky, mísy, kropenky atd. jsou jen žlutě, modře, zeleně a fialověhnědě pomalovány.

Městská keramika z hrnčíren Bystřické, Rajnochovické, Hranické, Kravské a Vranovské byla tu a tam viditelna a ovšem i mnoho nádob Holíčských všech možných dob. Zvláštním zajímavým předmětem výstavním byl terrakotový párek Podlužáků v starodávném úboru, vystavený odborem Kyjovským a patřící hraběti Seilernovi na Miloticích.

Skla moravského, zvláště význačného na výstavě nebylo. Tu zase scházely sbírky šlechtické — připomínám jen Buchlovskou sbírku pohárů — aby zřejmo bylo, že i na Moravě v 16. století již byly domácí sklárny, rozesílající vzácné výrobky do světa.

Co platí o keramice, platí i o nábytku selském.

Ten vyráběn hlavně v některých městech a rozvážen daleko široko po jarmacích, tak že najdeme podobné výrobky na nejvzdálenějších místech. Tyže modré květované truhly viděl jsem ku př. na jižní Moravě u Slováků, Charvátů mikulovských a sousedních Němcův a všechny robil truhlář až — z Mohelna a vozil je do Drnholce, Mikulova a Hustopeče na prodej.

Výzdobou význačný nábytek, tmavozelený a pěkně něžně pomalovaný, má snad jediné Lanžhot; neboť tu robíval jej rod truhlářský po tři generace a jen pro domácí potřebu. Ukázka jeho byla v Lanžhotské chalupě vedle ukázky modrého pomalovaného nábytku obecného. Jiné ukázky nábytkové roztroušeny byly po četných světnicích krajinských, z nichž nápadnou byla především postel ze Šlapanic, bohužel nově

přemalovaná, v selské světnici Brněnsko-Podhorácké. Nemalované ale pěkně řezané stoly a legátky selské taktéž byly ve světnicích a v moravských chalupách. Nejhezčí „legátka“ pocházela z Kuželova a byla umístěna u skupiny slovenské „o jarmaku“ před hospodou.

Také obrázky na skle malované bývaly z daleka dováženy, a jsou v českých selských jizbách zrovna takové a tak nevkusné, jako v moravských.

Za to kraslice moravské, které bychom také vlastně pro barevnou i formální hodnotu ornamentální k cenným pracím počítati mohli, jsou tak rázovité, jako výšivky.

Mezi vystavenými sty našich moravských kraslic znalec ihned rozezná nejkrásnější z Ostrožska, kabinetní kousky umění kresličského, škrabané kraslice z Hradišťska, leptané z Kyjovska, kraslice Lanžhotské, Velecké atd. Starobylé ornamentem a ušlechtilé v barvě jsou černé kraslice Valašské, zajímavé barevnými slámkovými kousíčky mosaikované kraslice od Víškova. Ostatní kraslice jeví již buď naprostý úpadek, nebo vznikly oživováním starodávného malování.

Velmi dobře bylo, že kraslice Ostrožské i na výstavě „rýsovala“ Marie Lúčná z Nové vsi tak jako pěkně se vyjímaly „švajdleny“ slovenské, na různých místech vyšívající.

III. V československé dědině.

Dědina československá na národopisné výstavě Pražské náležela bez odporu k nejlepším předmětům výstavním, jakkoliv byla složena z budov tak různorodých a z různých končin vlastí našich pocházejících, že pouze svým rozlohovým plánem činila dojem jednotné, staré osady domácí. Ale nebylo možno vlastně různé ty typy budov venkovských lépe sestaviti. Laikovi konečně i ta rozmanitost byla milá, a odborník alespoň v osadě Valašské našel v malém to, co by si byl přál od dědiny ve velkém, t. j. jednolitost. Ale po našem soudu bylo by zcela záhodno bývalo, aby v některé větší místnosti v dědině, třebas v nějakém pavillonu zvláště vystaveném, byly předvedeny návštěvníkům výstavy vedle modelů chalup i polohopisné plány všech našich spůsobů dědinských, od nejstarších dědin rodových, kruhovitě jak dědina výstavní

rozložených, až po nejmladší dědiny kommassační z minulého století. Také ovšem osady s pasekami i tyto paseky samy, pokud mají větší rozlohu, byly by zajímavým předmětem výstavním bývaly, třebas jen v situačním svém plánu.

Ale jinak byla dědina výstavní plna podrobností tak zajímavých, že právem usilováno co nejhorlivěji, aby tento doklad svéráznosti kmenů československých pro národopisné museum byl zachován.

Morava v dědině té byla dobře, ba velmi dobře zastoupena.

Již dřevěný kostel v dědině ukazoval některé detaily dřevěných kostelů v Tiché a Vel. Hrabové na Moravě, jež architekt Sochor si prohlédl, než počal kostel stavěti.

Jinak byly v osadě vystavěny: Kopanice Hrozenkovská, grunt hanácký a horácký, chalupa Tvrdoňská se slováckým křížem a „búdou“ a konečně památná „Nová dědina“ valašská, čímž vším i jednotlivé kmeny i jednotlivé typy jejich bývání starodávnějšího dobře byly zastoupeny.

Nejdokonaleji vypravena byla — jako vše valašské — ta skupina budov, která nazvána valašskou „Novou dědinou“ a již navrhli stavitelé Urbánek a Jurkovič na Vsetíně a na místě tuším i prováděli. V této skupině také život vesnický řádně byl návštěvníkům výstavy předveden, neboť hospodářství i hospoda valašská byly ustavičně živy. Hospoda měla ovšem den jak den svátek a muziku!

Valašská osada byla až na podezdívku chalupy celá dřevěná. A jakkoli nevyrovnají se naše moravské dřevěné stavby ozdobností svou severočeským, jak je známe i z výstavy národopisné i z díla Prouskova o dřevěných stavbách severočeských, přece alespoň valašské mají mnohou zajímavost a některý půvab.

Do osady vedla brána se zářezy zdobnými, červeně pomalovanými. V osadě pak umístěna na svahu chalupa, mající nad podezdívkou pěknou pavláčku. Chalupa valašská již vyplněním špár od chalup českých se liší, má malá okénka, ozdobným barveným odrvím orámcovaná, a na lomenici, bíle natřené, malované kvítí. Přede dveřmi jest žernov ruční a pod pavláčkou velká nádoba slaměnými pletenci omotaná na obilí,

rázu ať nedím předhistorického. Ze síně vchází se v pravo do jizby, v levo do komory, v zadu je otevřená kuchyň s ohništěm volným, jak to všude na venkově bývalo a ještě do dnes skorem bývá.

Jizba výstavní nelišila se uspořádáním od jiných starších jizeb moravských. Měla svícen na dračky i velký hoblík (stružek) na ně, kroužky počasové — od svaté Lucie do vánoc — na trámě, zápisy hospodářské, stůl v rohu, obrázky na skle atd. K chalupě patřily chlévy, vozník, ovčárna, kolňa, dále v zahradě zajímavě sestrojená „sušárňa" na ovoce i s „lisami". Za chalupou zvedala se zajímavá dřevěná jednoduchá valašská zvonice. Již více samostatně upraveny byly „salaš" s kotlem na žinčici, „pálenica" na pravou slivovici, „křiváčkárna" t. j. chyžka, kde vyráběny byly malé i velké „křiváky", nože kuchyňské i starodávné „křesáky" t. j. křiváky s ocílkou. Při ní byly typické valašské „kláty" (úly) včelní s kulatými stříškami. Velmi pěkně sestrojena byla pila na řezání desek, primitivní „valaška", s malým kolem hnacím, upraveným ovšem na silný spád vodní. Celou osadu tuto zakončovala, nebo chceme-li začínala Pellárova hospoda „na posledním groši", kde se návštěvníci výstavy bavívali „jadrnou" hudbou a řízným vtipem otce Pellára.

Přes cestu podle osady Valašské vítal nás již zdaleka malý ale milý objekt ze slovácké dědiny jihomoravské — Tvrdoňská chalupa. Chalupu tu navrhl dobrý znalec jižní Moravy prof. J. Koula, nábytkem a křížem před ní opatřil ji pisatel těchto řádků. Jako kříž tak i chalupa zevně i uvnitř ukazovala zřejmě zalíbení našich Slováků v pestrosti a živosti barev. Kříž, na jehož pni vyřezáno celé „umučení", třicet stříbrných, Adam a Eva, Boží hrob atd. a vše pěkně pestře pomalováno, vytvořil rolník Dol. Bojanovský Fr. Výmyslický. Chalupa Tvrdoňská, před níž byla zahrádka s obligatním „hontovým" plotem (z přiřezaných desek) ale bez vinné révy na laťkových lešeních, jak býti mělo, byla založena dle jednodušších vzorů. „Výstupek" (žudr) pomalován tak jako síň a kuchyně velmi parádně ženou z Tvrdonic, která své umění i v jizbě chalupy na papíru provozovala a návštěvníkům výstavy za malý peníz prodávala. Jizba slovácká neměla z příčin důvodných onu pěknou žlutou udupanou zem, již doma děvčice

každodenně ozdobně (v ornamentu přerozmanitém) polívají. Za to měla krásný, po spůsobu domácím malovaný nábytek a hlavně pěkně vyřezávané a malované lože. Škoda, že nebylo lze docíliti pro rychlost stavby stkvělé bělosti stěn, jíž vynikají naše jihomoravské chaloupky, a bohatosti, jíž Břeclavské chalupy uvnitř bývají vyšňořeny. V jizbě druhé v pravo vchodu bylo zařízení jednodušší.

Nedaleko chalupy Tvrdoňské, škoda že tak v ústraní postavena byla pěkná „búda" t. j. vinný sklep Slovácký, dle typu v Mařaticích. Předsíň byla pozbavena lisu vinného a přeměněna na vinárnu. Návrh na chalupu podal Dr. Niederle. Pořádný sklep a vhodnější místo bylo by asi „búdě" více pozornosti získalo, ale jinak její postranní umístění vyhovovalo obvyklosti na Slovensku Mor.

Velmi zajímavý byl další objekt moravský totiž statek horácký ze západní Moravy, jejž navrhl na základě různých plánů z krajiny té archit. R. Křižanecký. Jest to zámožná rychta s hlavním stavením, výměnkem, kolnami, chlévy atd. Před rychtou jest zahrádka s plotem „kuláčovým", před výměnkem „tyčkovým", mezi oběma vrata. Budovy jsou dřevěné a připomínají poněkud již stavby české. Lomenice jsou ozdobně z desek složené, ale nemají českého „kabšince". Na „záprseň" (pavláčku) stavení, na podezdívce, vystoupí se po schůdkách, a ze záprsně jsou vchody do komor a jizby. Jizbu a přístěnek až do nejmenších podrobností upravila pí. Pittnerová, jejíž znalost Horácka jest znamenitá, z předmětů, jež jí dodal výstavní výbor Mor. Horácka. V jizbě nápadna byla pěkná nepolévaná, pouze bílou hlinkou natřená velká kamna s pecí, a při nich ve stěně krb zelený z r. 1829 na drobnější vaření v době zimní. Také rychtářské právo v koutě, malovaný nábytek, hl. ověšená postel pod nebesy, dětské hračky na peci a jiné věci těšily se zasloužené pozornosti. Na výměnku, ovšem jednodušeji zařízeném, vyráběla Marie Lúčná z Nové Vsi u Uh. Ostroha svoje nevyrovnatelné slovácké kraslice, protože nebylo ji lze umístiti v chalupě Tvrdoňské. Vedle výměnku byly ovčín a chlévy seřaděny. Na nádvoří Horáckého gruntu zajímala nás též dvě starobylá radla, jedno dřevěné a jedno železné.

Celkem činil horácký statek mnohem zámožnější dojem než nitro gruntu nejbohatšího kmene moravského Hanáků,

hned v sousedství onoho postavený. Je pravda, že Hanáci ještě před čtyřiceti lety jinak bydleli než nyní, že sebevědomí jich zámožnosti neukazovalo se přepychem nynějším, ale myslím, že poměrná zámožnost Hanáků měla býti prokázána i zařízením bohatším gruntu jinak pěkně a správně dle vzoru Cholinského A. Makovcem, architektem a stavitelem Chrudimským, postaveného. U gruntu ovšem nejvíce napadl velký „žudr", středový výstupek podloubí podobný se sýpkami nahoře. Ze síně za žudrem umístěné a tmavé šlo se na levo do jizby a jizbičky (mlsníku) i kuchyně, na pravo do různých komor. Po „náspjách" na dvoře vstupovalo se do řady maštalí a chlévů. Na dvoře nechyběl ani „krmec" pro prasátko, a pod „kulňó" vedle různého nářadí hospodářského napadl pluh se dvěma špičkami, původu starodávného. Také studna s táhlem nechyběla, za to stodola vynechána, poněvadž nejeví na Hané žádných takových zvláštností, jako n. p. někde na jižní Moravě.

Zařízení vnitřní jizby, mlsníku a kuchyně bylo, jak uvedeno, málo zámožné, a lišili se od něho obyvatelé Hanáčtí někde od Dubu pocházející (ale grunt byl severohanácký) svým bohatým úborem zvl. v neděli dosti nápadně. Na různých výstavkách hanáckých r. 1893 a 1894 viděli jsme dosti mnoho jednotlivostí, jež by hanácký grunt byly vyplnily, a jsem jist, že by za rady důkladného znalce gruntu severohanáckého pana Dra Smyčky v Litovli bylo nitro výstavního gruntu lépe bylo znázorňovalo Hanácký bohatý kraj.

Vždyť i chudá kopaničárská chalupa ze Starého Hrozénkova na samém konci výstavní dědiny nebyla typem takové chalupy nejchudší! Chalupu tu „urobili" beze všech kumštovných plánů Hrozénkovští kopaničáři Kápiš a Frantáš celou ze dřeva. Škoda, že kopanica neměla pěknější či přiměřenější okolí, jako k. př. je měla osada Valašská. Lépe by se byla vyjímala na svahu lesním taková „kopanica", která představuje nám retrospektivní obydlí venkovské, asi takové, jak bylo u nás obecné i v nížinách ve století šestnáctém a sedmnáctém. Chalupa jest bez komína, a v jizbě jest zděná pec, před jejímž otvorem jest otevřený krb „ohniště", z něhož kouř jde zvláštním svodem pod střechu. Tou pak prodírá („kúrí sa") všemi stranami. Tak tedy „kúrí sa" (což jest tu totožné s „topí se") v kopanici takové uprostřed jizby, v níž bývá ještě jen

prostá, z desek a kolů sbitá postel, stůl v rohu s lavami a lištnami (fogošem), nějaká truhla, ruční mlýnek a dost. Okénka asi 16□*dm* velká slabě ozařují nitro, z něhož vedou dvéře do „pitvoru“ — síně, z toho do chléva, na dvůr, do šústníka (na listové stlaní) atd. V pitvoru bývají někdy i „škrychy“ na černou mouku, otruby a kukuřici. To všecko, ale upravené a čisté, „bohaté“, jak obyvatelé domorodí v kopaničářské jizbě povídali, předváděl objekt výstavní, v němž kopaničářům našim dobře se dařilo, jakkoliv své domácí zaměstnání řádně provozovati nemohli.

Rovněž tak odcizili se svému selskému spůsobu života i mor. slovenští obyvatelé „čičmanského gazdovstva“, pocházející z Velké u Strážnice (Horňáci), kteří měli v „gazdovstvu“ hostinskou živnost a kolem sebe, zvláště v některých dobách shromáždili četnou společnost obdivovatelů Horňácké muziky i Horňáckého „truňku“ — vína i slivovice.

Bylo to hlavně o moravských slavnostech a pak o dvou svatbách, jež z „gazdovstva“ se děly v době výstavní. Když v kopanici Hrozénkovské narodil se kluk, slavnosti — nebylo! Dobře pro kluka a matku! Ale slavnostní křtiny Hrozénkovské s příslušenstvím národopiscům Pražským i návštěvníkům výstavy ušly. Ale to vše již patří do kapitoly o národopisných slavnostech výstavních, jimiž příště zároveň se statí o věcech moravských jinde ještě vystavených stručný přehled účasti Moravy na národopisné výstavě Pražské r. 1895 zakončíme.

Tu jen ještě budiž poznamenáno, že mezi modely chalup a staveb československých z Moravy bylo málo. Byly to tuším jenom grunt Záhorský z Vitonic v ústředí paláce národopisného, grunt z Kunovic od Uh. Hradiště a chalupa i „olejárna“ starodávná z Velké v oddělení krajinském z Mor. Slovenska. „Olejárna“ vystavena také i ve valašském krajinském oddělení. Model dřevěného kostela Karlovského byl v oddělení tom rovněž.

Ke stavebním objektům moravským vztahovala se ostatně také celá řada fotografií gruntů hanáckých od Dra Smyčky z Litovle, staveb přerozmanitých (chalup, pil, fojtství mlýnů, zvonic) a osad valašských v oddělení valašském, slováckých ve sbírce fotografií pisatele těchto řádků a konečně různé světnice moravské v levém křídle paláce výstavního.

Však pouze světnice „pasekáře“ valašského a světnice Velecké chalupy byly realistické, všecky ostatní byly jaksi sváteční pro figuriny a pro znázornění nábytku, ornamentu a j. věcí. Ale hanácká světnice „Bezměrovská“ byla by dobře poskytla látku k obohacení jizby gruntu hanáckého v osadě československé. Tak jak tento byl prázdný, tak ona byla bohata, ať nedím přeplněna. —

IV. Na jiných místech výstavy (archaeologie, školství, zemědělství atd.)

Nedostatek místa nutí, abychom pouze stručně zapsali, kterak Morava ještě na jiných místech výstavy byla zastoupena a jak se při různých národopisných slavnostech ukazovala.

Jest pravda, že Morava na N. V. Č. měla vynikající postavení svou zachovalostí lidovou a tou hlavně širší obecenstvo lákala, ale ten, kdo všestranně o Moravě chtěl nabyti poučení, mnoho mezer našel a jen bedlivě sestavený hlavní katalog výstavy mezery ty svými statěmi poněkud vyplňoval.

Příčinou mezer těch byla zajisté nejednotná práce odborů krajinských.

Velmi pěkně bylo na N. V. Č. předvedeno zemědělství moravské pilnou prací prof. Večeře z Vel. Meziříčí. Vedle rukopisné zprávy o poměrech lidových i hospodářských vystavena na galeriích ústředního paláce řada pěkných map o půdě, majetku, výnosu, národnostech a kmenech, map právního a majetkového poměru, průmyslu hospodářského a lesního atd. Vše to doplňovaly dobře sbírky a diagrammy různých hospodářských škol i jednotlivců a některé modely.

Méně četně předvedeno včelařství moravské ve zvláštní včelařské výstavce, jakkoliv máme včelaře vynikající u nás, na př. dp. faráře Tesaře v Tlumačově, a přes to, že města mají zajímavé památky cechů „medařských“ ze století předešlých.

I lesnictví naše špatně zastoupeno; však to není tak nápadno, považíme-li, že lesy moravské jsou většinou v rukou šlechty německé. Totéž platí o průmyslu našem, který jest v začátcích teprv. Pouze Valašsko souborně v oddělení svém

krajinský svůj průmysl jasně znázornilo, a někteří jednotlivci roztrousili se po prům. paláci. Vzácně za to objasněn na N. V. Č. pravěk Moravy v pavillonu archaeologickém, kde čelní archaeologové naši předvedli nám obraz předvěké Moravy ze všech dob. Širšímu obecenstvu napadly hlavně dvě kostry jeskynního medvěda (vyst. p. uč. Knies). Odborník našel tu diluvialní nálezy Předmostecké (p. řed. Maška a museum Olomucké), vybrané pěkné diluvialní nálezy ze sbírky Dra Wankla, památky mladší doby kamenné (p. not. Palliardi, p. uč. Knies a p. uč. Kučera), krásné sekyrky jadeitové (p. řed. Maška), nálezy z doby přechodní (p. Palliardi, p. prof. Hladík), zajímavé nálezy hromadné (p. In. Lad. Červinka, p. Hladík, p. Knies), pěkné ukázky hrobů žárových (mus. spolek Olomucký a Brněnský), doby laténské (p. Knies, Olom. spolek musejní, p. Slovák), ano i mince římské na Moravě nalezené (pan Červinka) a památky z konce doby předhistorické.

Účast Moravy na literatuře zahrnuta byla v soubor celé literatury československé.

Obchod moravský, pokud je v rukou českých, slabě vyznačen. Pouze peněžní ústavy moravské předvedeny v zajímavé mapě ústavů těch v zemích československých upravené Moravanem p. Fr. Kašparem, a to jak záložny obyčejné, tak i kontribučenské záložny a banky.

V oddělení spolkovém našli jsme vyvěšenou mapu i diagrammy hasičstva moravského, jinde mapu národnostní a pod. Ostatek zůstal ve formě knižní.

Školství na Moravě a působení našeho učitelstva přivtěleny také zvláštní souborné výstavě školské, ale mohly tu býti učitelstvem naším rázovitěji předvedeny zvláštnosti školské na Moravě. Tu nerozvinulo učitelstvo moravské neobyčejnou činnost i čilost jako učitelstvo české, kteréž vůbec na celé N. V. Č. mělo lví podíl. Ovšem že i u nás nutno konstatovati výminky čestné. (Našli jsme ostatně i v průmyslovém pavillonu některé věci školské (!), na př. počítadlo p. učitele Homoly z Veselí n. M.) V ručních ženských pracích, jež z různých škol tu vystaveny, bylo lze dobře viděti velký blahodárný vliv, jejž měly výšivky moravské na reformy ve výšivkovém oboru industrialního učení.

Ve „Slavíně“ paedagogickém obrazy, spisy a rukopisy velkého Moravana Komenského ovšem zaujaly první místo.

V oddělení církevním mohla Morava míti také větší účast. Vedle obrazu Matejkova našich věrozvěstů z Velehradu postřehli jsme památky a obrazy z různých míst poutnických na Moravě. Model zajímavého kostelíka románského z Řeznovic u Oslavan, vystavený mezi modely chalup, mohl býti spíše v oddělení církevním umístěn, rovněž jako zmíněný již dřevěný kostel z Karlovic. V oddělení evangelickém zajímaly moravské tisky kralické, hlavně dvojí vydání bible, šestidílné i jednodílné v pěkných exemplářích.

Pro úplnost dodáno budiž, že jednotliví Moravané vystavovali i v průmyslovém paláci novodobé své výrobky. Byly to hlavně lihoviny (slivovice a borovička), kůže, dřevěné výrobky zdobené lidovými vzory, věci kostěné a perleťové, pivovarnické, hasičské, modely větrných motorů a vodovodů, kola vozová a mineralní vody: Hanácká kyselka a hořká voda „Šaratica“. Firma Kunzova v Hranicích měla ostatně i svůj zvláštní pavillon větrných motorů.

V. Morava na národopisných slavnostech výstavních.

S myšlénkou zaříditi výstavu národopisnou přirozeně souvisela nutnost, předváděti lid československý hlavně selský při různých jeho slavnostech, obyčejích a zvycích. Oddělení zvykoslovné v té příčině zůstávalo mrtvou literou proti živému provádění zvyků.

Finanční otázka ale nutila omeziti provádění to na minimum. Avšak i to, co vypraveno na N. V. Č., ukázalo světu, že Morava jest národopisně zachovalá velice. Byly to hlavně moravské dny a slavnosti aranžované p. řed. Lvem Janáčkem z Brna od 14. do 16. srpna 1895, při kterých moravský lid zpříma oslňoval. Sjelo se tu na 3000 zástupců všech kmenů moravských a „průvod, který 16. srpna uspořádali ze Žofína na výstavu, vynikl nade všechno, co Praha za doby výstavní na průvody bohaté spatřila,“ píše Světozor.

Jednotlivé skupiny průvodu toho potom na výstavě prováděly pak různé zvyky a práce lidové. Byla pak tu „jízda

králů Vlčnovských“, sekáči z Velké, královničky z Ořechoviček a okolí, hody z Troubska, svatba z Velké, svatba hanácká, hanácké přástky, které se neobyčejně líbily, tanečníci valašští z Kozlovic, robota hanácká, dožatá hanácká a j. v. Představení moravských zvyků sluší dle dalšího tvrzení Světozora pokládati za podstatnou část výstavy samé, za vzácný doplněk její, který ani v ohledu národním nezůstane bez hlubokého účinku.

Jaký účinek byl by zůstal, kdyby byl různými našimi zvyky lidovými a slavnostmi předveden celý rok církevní i občanský!

Na konci ještě zmíniti se musíme, že na N. V. Č. konány dvě skutečné svatby z Velké, jedna katolická, druhá evangelická, kteréž staly se pěknou částí národopisných slavností výstavních. Že i přírůstek rodinný v kopanici Hrozénkovské mohl býti slavností „úvodkovou“ k národopisné památnosti přiveden, podotkli jsme. Alespoň užší kroužek odborníků byl by poznal, co to je „varené pálené“, jaké jsou kopanické halúšky, rezance, osúchy, pagáče a jiné tamější mlsy.

Z „muzik“ moravských nejlépe se zamlouvali Velečtí hudci, kteří v čičmanském gazdovstvu často rázovité své tóny a nápěvy dávali slyšeti, zvláště když doplnili se velmi dovedným cymbalistou. Také žertovný náčelník valašské muziky Pelár shromažďoval k sedlácké své „bandě“ na posledním groši četné posluchačstvo. I Kozlovští „muzikanté“ v době moravských slavností dobře si vedli. Hanácká hudba zajímala jen krojem.

Naposled ukazovala se Morava na N. V. Č. při návštěvě J. Výs. pana arcivévody Karla Ludvíka dne 19. října 1895, a to jak v mor. statcích, které jednotliví kmenové moravští v míře větší než před tím oživili, tak i při velkém holdovacím obraze živém v paláci N. V. Č., kde zaujímali Moravané celý střed a pravé křídlo svými pestrými úbory a rázovitými tvářemi.

Tím končíme zběžný náčrtek svůj o účasti Moravy na N. V. Č., konstatujíce opětně, že přes četné mezery a nedostatky jevila se milá naše vlast na památné výstavě této jako země neobyčejně zachovalá a tím i zajímavá nevšedně v každém

směru. V Čechách po prvé poznali to i v širších kruzích, a následky tohoto poznání zajisté brzy a dlouho se budou jeviti. —

Umělecké a vědecké zprávy.

Ke zprávám o uměleckých památkách Vítkovců. (Dokončení.) Dle předchozího náleží tudíž špitální kostel sv. Jana v Jindřichově Hradci ve hlavních částech dvěma obdobím: Trojlodí s původní, později odstraněnou presbyteří, jinak původně kostel sv. Jana, vystavěn byl za Vítka, syna Jindřichova; ke stavbě té přidružily se teprve ostatní části v jednotlivých dobách století XIV., jak bylo výše uvedeno. Zároveň dány doklady, že památky slohu románského i přechodního objevují se zvlášť v krajinách našich po celé století XIII., přes to, že za Přemysla II. zavládla namnoze již gotika.

Kostel sv. Jana má v lodích a na pilířích malby, z nichž při nedávno provedené slohové obnově část byla zachována. Malby ty jsou opětným dokladem, jak značná byla druhdy záliba krášliti vnitřek kostelů nástěnnými malbami. I v Telči na příklad nalézáme v presbyteriu kostela Naneb. Panny Marie, kterýž jest datovanou stavbou Jindřicha z Hradce,*) stopy maleb. A v závěru za oltářem, kde bez překážky bylo lze pozdější nátěry vápenné odstraniti, objeveny dosti zřetelné stopy maleb, jež představují patrony české s gloriolami kolem hlav; povstaly i dle techniky práce nedlouho po dokončení stavby, majíce nad to značnou podobnost s některými malbami kostela sv. Jana, vzniklými patrně v tomtéž období.

Též farní chrám sv. Jakuba v Telči byl cele malbami vyzdoben.**) Malby ty měly původ svůj ovšem již v různých obdobích XV. věku. Lupenové ozdoby ze stilisovaných listů, jak viděti zvláště při velikém trojdílném okně v průčelí střední lodi kostela sv. Jana, byly tolikéž objeveny jakožto lemové ozdoby při některých oknech farního chrámu v Telči, pak jako

*) R. 1387. Město a panství Telč str. 134—138.
**) Časop. Mat. Mor. XVII. I. str. 55—63.

pásová ozdoba na průčelní stěně lodi tamtéž. Prof. Braniš přikládá ozdobě této zvláštní důležitost, dokládaje, že něco podobného bylo kolem chrámových oken ve Zlaté Koruně.*) Z toho lze souditi, že malba taková byla po několik století oblíbenou ozdobou, neboť v Telči povstala až někdy ve druhé polovici století XV.

* * *

Ze staveb chrámových na bývalém panství pánů z Hradce podobá se původnímu založení kostela sv. Jana — ne co do slohu vnitřku, ale v celkové disposici, farní chrám Nanebevstoupení Panny Marie ve Slavonicích.

Slavonice patřily Hradeckým již ve druhé polovici XIII. století a nazývají se ještě v listině pana Oldřicha z Hradce ze dne 8. srpna 1294 trhovou vsí.**) Z toho jde, že hrazení Slavonic proti zprávám posavadním, jež nemají žádného listinného dokladu, sluší klásti do počátku XIV. století, čemuž nasvědčuje i ráz zachovaných dosud zbytků nejstaršího hrazení města. Též v listinách diplomatáře moravského jmenují se Slavonice „civitas" poprvé roku 1353 ***) a teprve v následujících letech častěji se uvádějí „cives in Slebins", „dy weysen purger der stat Czlewingz" atd.†)

O faře zdejší jsou však zprávy časnější, neboť již dne 13. dubna 1299 daroval Oldřich z Hradce právo patronátní kostela ve Slavonicích s kaplí (Božího Těla) klášteru Velehradskému.††) Přes to však stavba kostela, jak ji v nejstarších částech spatřujeme, byla dokončena teprve v první polovici sto-

*) Věstník České Akad. II. č. 2. str. 58.

**) Cod. dipl. Mor. V. 10. — Značnou důležitost v té příčině měly Slavonice ve středověku, ležíce na obchodní cestě z Rakous do Čech. Též v dobách pozdějších četné a zajímavé jsou zprávy zdejšího archivu o starém poštovním spojení mezi Vídní, Slavonicemi atd. (v XVI.—XVIII. století). Na průčelí budovy nynějšího děkanství lze dosud spatřiti kamenný štít, jenž svědčí, že tu bylo sídlo poštovního úřadu, jsoucí již v XVII. století pod správou svobodných pánů Butzů z Rolsbergu, jimž patřilo blízké Kostelní Vydří a Borovná. Viz Notizen-Blatt der hist. stat. Section 1877 Nr. 2.

***) Cod. dipl. Mor. VIII. 185., X. 95.

†) Tamtéž X. 8[illegible]., XI. 63.

††) Tamtéž X. 103.

letí XIV., načež dostává se kostelu od vrchnosti i občanů hojných nadání, a zakládány nové oltáře.*)

Původní založení farního kostela ve Slavonicích, jež spadá do konce XIII. století, jest v hlavních rysech zachováno dosud. Jest to podobně jak u sv. Jana v Hradci Jindřichově stavba trojlodní s třemi páry mohutných čtyřhranných pilířů. Hlavní loď značně vyniká nad nevysoké lodi pobočné, jež mají toliko malé nízké opěráky, tak že střední loď, jako při kostele sv. Jana, nemajíc opěrných pilířů, byla původně ploše kryta trámcovým stropem. Klenbová pole lodí pobočních jsou však obdélná, tak že jim odpovídají čtvercová pole klenbová lodi střední. Povšimnutí zasluhuje portál, vedoucí do levé boční lodi, jehož kamenné veníře záležejí ze střídajících se žlábků a prutů hruškového profilu, které přecházejí bez přerušení v hrotitý obloun, uzavírající tympanon. Uvnitř je zachována toliko v pravé boční lodi jedna přípora s krátkým a oblým tělem, jehlancovitě zakončenou patkou a hlavicí, na níž osazena žebra klenby, tvar, jehož jinde velmi záhy, u nás ještě i v první polovici století XIV. hojně bylo užíváno. (Český Rudolec.) Okna do pobočních lodí, jak lze ještě viděti, byla původně úzká, hrotitým obloukem sklenutá a bez žeber — nyní jsou vesměs zmodernisována. Jasná a prostranná presbyteř, uzavřená třemi stranami osmihranu a zevně opatřená opěráky, má řadu vysokých gotických oken, jichž kružby však byly počátkem tohoto století vytlučeny; jinak má presbyteř četné stopy pozdější přestavby neb obnovy, jež provedena byla za stavby milovného Jindřicha IV. z Hradce někdy okolo poslední čtvrtiny století XV.**) V obnovách pokračováno ještě počátkem století XVI., jak svědčí některé letopočty na stavbě, a později ještě (1549) dokončena věž kostelní, kteráž jest zajímavou památkou pozdní gotiky. Když na Telči a Hradci Jindřichově umělci vlaští prováděli díla nového slohu, tehdá dostala věž v přízemku figurálné obrazy sgraffitové, jež jsou dosud patrny.

V průčelní stěně kostela viděti dosud zazděné okno gotické, jež osvětlovalo, jak u sv. Jana v Hradci Jindřichově, střední loď. Jinak bylo toto průčelí značně změněno, když vy-

*) Tamže IX. 109, X. 95, XI. 265, 318, XII. 55, 58, 423.

**) Mnohé listiny archivu farního.

stavěna na novou kruchtu v kostele zvýšená chodba, spojující s kostelem a kruchtou „panský dům“, postavený před průčelím kostela.

Jest tudíž dosud přístup ke kostelu z této strany náměstí loubím panského domu a pak chodbou pod týmž domem. Také klenby této chodby mají složité vzory hvězdovité bez žeber, podobajíce se stalaktitovým klenbám se značným účinkem světelným. Tvary kleneb se tu různí, tak že ku př. jediná chodba má patero vzorků vždy jiného tvaru i rozčlenění. Klenby ty náleží již ovšem XVI. století a nalézáme je v četných jizbách, síních a chodbách domů Slavonických, tak že není asi druhého města na Moravě, kde by památky starého stavitelství, zvlášť pozdní gotiky, byly tak hojné a málo porušené. Taktéž i kamenné veníře portálův a oken mnohých domů dodnes jsou zachovány. Památky ty, k nimž přísluší staré koce krámské a arkýřové výstupky domů, sotva jsou starší XV. neb XVI. století. Týž ráz mají i dosud zachované městské brány.

Pokud se vnitřního vystrojení farního kostela ve Slavonicích dotýče, budiž jen podotknuto, že uměle řezané sochy dvanácti apoštolův, jež byly pokládány vždy za památky XV. věku, jsou práce z doby mnohem mladší. V jedné z nich jest ukryt rukopis, obsahující podrobná data jich obnov v tomto století, jakož i zmíněnou zprávu o jich původu (1415). Po soudu našem pocházejí sochy někdy z počátku XVIII. století, a není vyloučena možnost, že byly pracovány v Telči nebo Dačicích.

Farní kostel stojí skorem uprostřed města, maje před sebou zmíněný již panský dům (nyní škola), zvaný v knihách městských často „Neues Herrenhaus“. Zde sídlívali poslední páni Hradečtí, zvlášť Slavatové a jich nástupci, když na Slavonice dojížděli.

K budově panského domu připojují se na levo a na pravo soukromé domy, uzavírajíce dále prostranství kolem kostela. Místa ona nebyla původně tak zastavěna, neboť připomínají se tu hlavně jen stará fara, dům pro oltářníky oltáře Panny Marie a škola. Tato skupina budov rozděluje vnitřní prostranství města na náměstí dolní a horní, na kterémž hned první dům po levé ruce často uváděn bývá v knihách městských jako starý dům panský „Altes Herrenhaus“ a vyznačuje se dosud starožitností své stavby. Zde v druhém poschodí, směrem k ná-

městí, zachována jest dosud stará jizba — bývalé obydlí pánů z Hradce, když na Slavonicích meškali. Jizba ta má dosud zachované dřevěné táflování stropu, staré dřevěné veníře vchodu a původní krb, jenž teprve nynějším majitelem byl postaven. Památné jsou zvláště malby na omítce ve dvou řadách nad malovaným saklem, jež přes veškeré je stihnuvší nehody jsou dosti dobře zachovány a představují výjevy z Apokalypsy dle sv. Jana Evangelisty. V ostění dvou oken, jimiž jizba jest osvětlena, spatřujeme mezi malovanými květy a úponkami znaky pánů Hradeckých. Že památka tato po pánech z Hradce nebyla dosud zničena, sluší přičísti jen tomu, že po prodeji domu soukromým majitelům dosud jsou tam umístěny sýpky.

Z jiných památných staveb pánů Hradeckých na Slavonicích sluší uvésti nynější filiální kostel Božího Těla za městem. Ze staré kaple, o níž určité zprávy historické jsme již podali, nezachovalo se nic. Nynější stavba kostela jest dílem umění milovného pána Jindřicha IV. z Hradce (posvěcena r. 1491), družíc se k četným památkám dvoulodních kostelů našeho kraje.

Janoušek.

K dějinám panství Fulneckého. Bývalý starosta vesnice Jestřebí u Fulneka na Moravě, Lipavský, má původní listinu, vydanou Janem starším ze Žerotína a z Fulneka, která jak svým stářím (1497), tak zvláště obsahem jest zajímavou. Petr z Víčkova a jeho manželka Johanka z Dobrotic, poddaní Jana st. ze Žerotína, prodávají „manství Jestřebí“ s pozemky a lidmi poddanými také v Pohoří a Kletném Martinovi z Marek. Jan st. ze Žerotína svoluje k tomuto prodeji a zároveň stanoví poměr nového mana i jeho potomků k sobě i ku příštím držitelům panství Fulneckého, při kteréžto příležitosti Martinovi z Marek a jeho potomkům uděluje nové milosti, kterých Petr z Víčkova a Johanka z Dobrotic neměli. Běží zde o poměr mezi tak zvaným „dvořákem“ moravským a jeho vrchním lenním pánem. Mimo to z listiny jest patrno, že zmíněná místa u Fulneku, totiž Jestřabí, Pohoř a Kletny, mají vlastně se nazývati Jestřebí, Pohoří a Kletný. Listina zní takto:

„Já Jan starší z Zirotina a z Fulneka známo činím tímto listem, kdež čten anebo čtúcí slyšán bude: Jakož urozený vladyka Petr z Wiczkova a Johanka z Dobrotic, manželka jeho vlastní, věrní poddaní moji pode mnú,

manství totiž v Jestřebí, dvuor i nětco lidí i jinde totiž v Pohoří i v Kletném, kteréžto manství od starodávna k zámku Fulneku službami vysazenými příslušelo, z kteréžto služby svrchupsaného Petra i Johanku z své zvláštní milosti a obdařením až do jejich obú života vynial a vysvobodil sem, jakož pak toho všeho dostatečné ujištění ode mne mají, jakož i to obsiženo jest, že s tím dvorem, kterýž v Jestřebí mají, mohú učiniti, cožkoli chtí, a k svému užitku jej přivésti jakžkolvěk moci a věděti budú. I zdálo sě jim to za najlepší, aby jej prodali; i nahodil sě jim kupec, opatrný muž bratr Martin z Marek; kteřížto sami smluviti sú sě nemohli, i přistúpili sú přede mne a žádali sú mne, abych mezi nimi smlúvu učinil přestávajíc obě straně dobrovolně na mně. I učinil sem takovúto smlúvu i prodej mezi nimi, že svrchupsaný Petr a Johanka jemu svrchupsanému Martinovi, bratru, prodali sú a tímto listem prodávají týž dvuor v Jestřebí se všemi svobodami tak, jakž sú sami drželi beze všech služeb i beze všech roboth kromě platu ročuího, kterýž doleji jmenován bude; napřed stavení v ohradě, k témuž dva lány s rolí oranú i neoranú, s padělky, s chrastlinami, s lukami, s rybníčky i se vším příslušenstvím tak, jakž od starodávna v svých mezech a hranicích sám v sobě záleží, i se všemi svobodami, v kterýmž sú koli již psaní prodavatelé drželi; také pastýře své a stáda svá, zvláštní totiž ovčíře i jiné svobodně chovati mohú, pivo k své potřebě také vařiti mohú; s obcí také nic činiti nebudú míti; než k honuom žádné svobody míti nebudú, ale se vším jiným právem a svobodami napřed dotčenými, již psaní prodavatelé již psanému bratru Martinovi prodali a postúpili k pravému dědicství, nic sobě na tom ani budúcím potomkuom svým nepozustavujíce. Také svrchupsaní prodavatelé z svého vlastního dědicství, kteréž v Pohoří mají, častopsanému kupiteli svému a k tomu dvoru přidali sú dědičně kus lesu, kterýž leží při hranicích Jestřebských počna od Drahoniova lesu až k velikému kutu po cesty, kteréž jdú příčně přes týž les, pak keráž další cesta, ta mezí a hranicí býti má. A to tak všecko, což svrchupsáno stojí, častopsaní prodavatelé prodali sú najprv sami od sebe, od svých erbův i budúcích potomků svých jemu častopsanému Martinovi a jeho dětem i budúcím potomkům jeho za padesáte a za sedm zlatých. A týž Martin, jeho děti, i budúcí potomkové jejich povinni budú a mají vydávati spravedlivého a dědičného z téhož dvoru plathu na každý rok tři zlaté, a to rozdílně, na svatého Jiří puoldruhého zlatého a na svatý Václav puoldruhého zlatého, k tomu každý rok vosmero kur a jednu kopu vajec, když rozkáží, jim často jmenovaným Petrovi a Johance i budúcím potomkům jejich, jakožto pánuom svým věčně vydávati mají, a k tomu poddanost i věrnost a člověčenství týž Martin i budúcí potomkové jeho jim často dotčeným Petrovi a Johance i budúcím potomkuom jejich zachovávati mají a povinni budů jakožto pánuom svým. Takováto smlúva a zdání nahoře psané mnú svrchupsaným Janem starším z Zirotina a z Fulneka mezi stranami často dotčenými na mně dobrovolně a mocně přišlými učiněna jest, jakož pak i cedule dostatečně o všem sepsané ode mne mají vydané, jimiž sě dále, což jim třeba, zprav vati mají. I když se ty věci dokonaly, přistúpily sú přede mně obě straně častopsané, jakožto před pána svého, a s pokornú žádostí mne prosíce, abych já, jakožto pán vrchní, manství toho jemu častopsanému Martinovi, jeho dětem i budúcím potomkům jeho toho dvoru k pra-

vému dědictví potvrdil, poněvadč ta svoboda a mé obdarování jednem samým, Petrovi a Johance do jich životuov trvati a státi má; a po jich obú smrti zase na mne, na erby mé i na budúcí potomky, pány Fulnecké, právem manským a s povinností služeb navrátiti sě má. Ale nad to nade všecko já svrchupsaný Jan starší z Zerotína a z Fulneka nepřihlídaje v tom kořisti, ale náchylen sa k takovým prosbám obapolním jich z vlastní své milosti učinil sem a jemu častopsanému Martinovi bratru, jeho dětem i budúcím potomkům jejich toho svrchupsaného dvoru potvrdil sem a tímto listem mocně ku pravému dědicství potvrzuji, osvobozuji i se vším tím, což sě v tomto listu kolivěk vypisuje; a slibuji tímto listem najprv sám za se, za své erby i budúcí potomky, pány Fulnecké, že věčně nemáme na ten dvuor svrchupsaný i na toho, ktož by koli na něm seděl, právem manským sehati ani sě navracovati, než věrně a pravě to všecko, co sě v tomto listu vypisuje, zdržeti, jako na dobré pány sluší. A také častopsaný Martin, jeho děti i jich budúcí potomkové nemají ani budú moci sobě za pána jiného vzíti po smrti častopsaných Petra a Johanky než pány Fulnecké. A týž často psaný Martin, jeho děti i jeho budúcí potomkové budú moci v tom ve všem právě ten dvuor prodati, zaměniti, dáti a s ním učiniti i nechati poddanosti a platuom svrchupsaným bez škody. A my často psaní Petr a Johanka k tomu ke všemu, což sě v tomto listu vypisuje, přiznávajíc sě přiznáváme a pánu JMti, jakožto pánu našemu milostivému velice, z obdarování a z milosti, kterúž ráčil k prozbě naší často psanému Martinovi, člověku našemu, učiniti [děkujeme], kterážto všecky věci svrchupsané i my slibujeme věrně a pravě zdržeti beze vší překážky jemu Martinovi, jeho dětem i budúcím potomkuom jeho. A protož já svrchupsaný Jan starší z Žirotina a z Fulneka pro lepší ztvrzení a zdržení všech věcí v tomto listu zapsaných svú vlastní pečeth k tomuto listu přivěsiti sem rozkázal. A my také svrchupsaní Petr a Johanka z strany svej toho všeho na zdržení podle pána našeho JMti své vlastní pečeti k tomuto listu přivěsili sme. Jenž jest dán a psán na Fulnece den svatého Tumy, apoštola Božího (21. prosince) létha od narození syna Božího tisícého čtyřistého devadesátého sedmého počítajíc.“

In rubro: Nadání dvořáka z Jestřebí č. 10.

Listina má tři visuté pečeti v krabicích, z nichž dvě krajní jsou skoro neporušeny, ale prostřední již vypadla. Pravá pečeť, Žerotínská, jest barvy zelené, levá červené. *K.*

Vlastivěda moravská. Musejní spolek v Brně právě vydal zevrubnější prospekt o „Vlastivědě moravské“, kterou míní v nejbližší době vydávati. Obsáhlé a důležité dílo toto bude obsahovati „přírodovědecký popis země a dějiny její ve všech směrech na základě důkladných studií slohem jasným a srozumitelným“. Šetřeno bude „pouze pravdy a nikoli politických hesel“.

První, všeobecná část obsahovati bude: „Přírodní a zeměpisné poměry Moravy, dobu předhistorickou, zakládání osad a jejich starobylá jména, dějiny politické, církevní a školské, dějiny řeči a literatury, hudby a výtvarných umění, dějiny a statistiku živností, hornictví, hospodářství, řemesel, průmyslu a obchodu; poměry moravského obyvatelstva, jeho život, mravy a obyčeje, bývalé poměry poddanské, poměry měst i šlechty. Konečně moravské zřízení a starou i novou statistiku Moravy.

Text bude opatřen obrazy, mapami a diagrammy.

Část podrobná, místopisná bude obsahovati jednotlivé osady moravské, sestavené v abecedním pořádku dle soudních okresů. O každé obci uvedeny budou staré i nové zprávy, udán počet domů od XVII. století počínajíc, popsány budou staré památky, podány dějiny kostela i školy, poddanských poměrův i živností. Též vytknou se znamenití rodáci, po případě zaniklé osady v okolí. Každý okres bude opatřen mapou a tvořiti bude o sobě zvláštní svazek, aby se Vlastivěda snáze v národě rozšířila a vydatněji působila.

Spracování jednotlivých okresů svěřeno jest spolehlivým pracovníkům, a někteří práce své již odevzdali.

Vlastivěda moravská bude vycházeti nejprve v sešitech dvouarchových ve volných lhůtách, později pravidelně, jak dostatečný počet odběratelů se ustálí. Náklad převzal sám Musejní spolek brněnský.

Vrchní redakce svěřena jest řediteli Fr. A. Slavíkovi; mimo to řídí spolu vydávání prof. Josef Hladík a professor Dr. Fr. Dvorský. Jednotlivé odbory, jako přírodovědecký, historický, zeměpisný, lidovědný, místopisný atd. mají své zvláštní redaktory, jejichž jména již v tomto časopise byla uveřejněna, a mimo to budou poznačena také na úvodním místě Vlastivědy samé.

Vlastivědu moravskou lze si opatřiti jednak koupí jednotlivých sešitů, jednak předplatným na 10 sešitů.

Jednotlivé sešity prodávati se budou v Brně po 30 kr.; předplatné na 10 sešitů obnáší 2 zl. 70 kr. — S poštovní zásilkou bude sešit za 33 kr. a předplatné na 10 sešitů 3 zl. r. č.

Předplatné přijímá prof. Dr. Fr. Dvorský, předseda Musejního spolku v Brně, Měšťanská ulice č. 18.

Lhůta přihlašovací pro P. T. odběratele končí 15. října 1896. Ovšem že i potom každý odběratel bude vítaným.

Oznamujeme tímto vydávání neobyčejně důležitého díla, které již od let bylo připravováno. Vlastivědou moravskou, složenou a sepsanou na základě nejlepších a nových pramenův od odborníkův osvědčených, má se dostati naší milé Moravě díla, jakého posud nemá žádná země naší říše, aspoň ne v tom rozsahu, jak zde se státi má. Jest to práce, již mohou provésti jen sdružené síly za vydatné a všestranné podpory všech vrstev obyvatelstva. Četná vyobrazení, mapy a diagrammy budou vyžadovati nákladu, k němuž ovšem síly Musejního spolku brněnského daleko nestačí, nelze tedy, než dovolávati se pomoci celé veřejnosti. Bylo by asi záhodno **požádati o zvláštní příspěvky na toto veliké dílo naše česká moravská města, záložny, bohatší peněžní ústavy i větší moravské obce**, aby se z příspěvků těch mohl zaříditi záložní fond, který by umožňoval rychlejší a pravidelnější vydávání Vlastivědy. Činíme tento návrh z přesvědčení, že Vlastivěda moravská toho zasluhuje, a že nám všem, kteří nejužší vlast svou Moravu upřímně milujeme, záležeti musí na tom, aby toto nákladné a velkolepé dílo opravdu a brzy bylo provedeno. Staří kladli nade vše pravidlo: poznej sebe sama. Nám mimo to jest potřebí dobře poznati vlast svou.

R.

Literatura.

Soud komorní za krále Vladislava II. Píše prof. Dr. Jaromír Čelakovský. Věnováno České Akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění za jmenování autorovo řádným členem. — Zvl. otisk z „Právníka“ roč. XXXIV. V Praze 1895. Stran 60.

V Čechách vykonával soudní moc ve středním věku buď sám král se svými radami na soudě královském (komorním), anebo přenášel ji na jiné vyšší i nižší soudy, které všechny již před válkami husitskými staly se stavovskými. Působnost soudu komorního za mocných panovníků byla význačná, za pa-

novníků slabších obyčejně poklesla. Čelakovský v uvedeném spisku líčí, jak vypadal komorní soud za krále Vladislava II., a rozvrhuje si práci na 5 částí. V prvních dvou podává dějiny toho soudu v době Vladislavově, v části třetí mluví o složení komorního soudu, ve čtvrté o jeho příslušnosti a v páté o jeho poměru k soudům městským.

Na počátku vlády krále Vladislava II. konala se v Čechách spravedlnost jen při komorním soudě, poněvadž soudy zemský a dvorský od konce panování krále Jiřího až do roku 1485 činnost svou zastavily. Ale tenkráte soudilo se více smlouváním stran, než právnickým rozhodováním, a moc komorního soudu vztahovala se zvláště po roce 1479 (po míru Olomouckém) pouze na Čechy, Chebsko a Kladsko. Vyšší stavové sice chtěli, aby i tento soud byl zastaven, ale nestalo se pro odpor stavu vladyckého, a páni se usmířili, když i tento soud, jako jiné, stal se soudem stavovským. Rady komorního soudu jmenoval sice král, avšak jen k návrhu členů toho soudu. Voleny bývaly obyčejně osoby z jednotlivých krajů. Soud pak zasedal po celý rok a bral poučení od soudu zemského, který byl se soudem dvorským od roku 1485 zase obnoven. Příslušnost a meze působnosti mezi soudem zemským a komorním přesně vymezena nebyla, což vedlo k častým nesnázím.

Po roce 1490, když vedlejší země české od Uher byly vráceny, král nerozšířil působnost komorního soudu i na tyto země, nýbrž spory ze zemí vedlejších rozhodoval sám po úradě se svými radami. Když král přesídlil do Uher, předsedali komornímu soudu místo něho zemští hejtmané (byli čtyři), v jichž čele byl nejvyšší purkrabí Pražský. Tím soud komorní stal se českým soudem hejtmanským. Tenkráte činnost komorního soudu potuchla, jak i Viktorin ze Všehrd ukazuje, klada komorní soud na místo druhé — po soudě zemském, což bylo přesněji vytčeno také smlouvou sv. Jakubskou r. 1508. Okolo roku 1500 pak vešlo v obyčej, že komorní soud zasedal jen dvakrát v roce, o Svátosti (pátek po neděli průvodní — Quasimodo) a o sv. Martině (11. listopadu). Od té doby, poněvadž král nebýval v zemi, předsedal mu nejvyšší hofmistr království Českého (tenkráte až do r. 1514 p. Vilém z Pernštejna), a pravomoc jeho obmezovala se jen na Čechy. Roku 1509 byl sice král v Praze, ale přece soudu komornímu předsedal jen p. Vilém z Pernštejna, což bylo proti

dosavadním zvyklostem. V době sporu o soudy mezi vyššími stavy a městy, před rokem 1515, komorní soud po několik let se nescházel; od r. 1515 rozsuzoval dosti pravidelně.

Ve příčině složení komorního soudu Čelakovský praví, že zasedala při něm část královských rad, kteří mu byli zvlášť přiděleni. Od roku 1509 bylo ustanoveno, kdo byl za člena komorního soudu dosazen, že musí vytrvati nejméně rok, a při jednání že má býti přítomno nejméně 12 rad, v nichž vždy vladycký živel měl převahu, kdežto při soudě zemském bylo více pánů. Důležitou osobností při komorním soudě byl písař čili sekretář, který býval jmenován od krále k návrhu předsedy komorního soudu.

Příslušnost komorního soudu není nikde přesně vytčena, tak že dlužno ji pracně sestavovati z pramenů. Komorní soud byl často sám nucen stanoviti obor své působnosti. R. 1500 k. př. uznal, že rozsuzuje pouze rušení zemského míru a pře. V práci Čelakovského však udáno jest zevrubně a obšírně, jaké půhony komorní soud přijímal a rozsuzoval.

Konečně v posledním oddíle podán jest přehled sporu o kompetenci soudů stavovských a městských na poč. 16. století až do smlouvy Svatováclavské, jíž komorní soud na své působnosti utrpěl. Měl hlavně dozor nad konáním soudní moci ve městech a v málo případech i měšťany soudil.

Práce Čelakovského zbudována jest téměř výhradně na původních pramenech, zvláště na aktech „královského neboli komorního soudu“ z let 1471—1511, které autor v VII—XIII. díle Archivu Českého sám vydal. Mnohé z pramenů, jichž užil, jsou posud jen v rukopisech, jest tedy přirozeno, že spisek přispívá značně ku prohloubení našich vědomostí o důležité části právních dějin českých. Sympathicky načrtnuta jest postava mohutného p. Viléma z Pernštejna, který byl nejen znamenitým diplomatem, ale také praktickým mužem a dobrým hospodářem.

Kameníček.

Příspěvky k dějinám českého divadla. (Rozpravy České akademie. Třída III. Čís. 1. ročn. IV.) Napsal Ferd. Menčík. V Praze 1895. Stran i s rejstříkem 169.

O dějinách divadelních, zvláště o českém divadle bylo u nás častěji psáno česky i německy, jednak ve zvláštních

spisech, jednak v časopisech. Připomínáme tu děl: Jirečkových Staročeských divadelních her (1878), Hanušových Die lateinisch-böhmischen Osterspiele (1863), Feifalikových Volksschauspiele aus Mähren (1864), d'Elvertových Geschichte des Theaters in Mähren und österr. Schlesien (1852), Teuberových Geschichte des Prager Theaters (1883), Blassových (Svátkových) Das Theater und Drama in Böhmen (1877), jakož i různých pojednání Jos. Truhláře, Ad. Patery, Ferd. Mikovce, Fr. Zoubka, Ig. J. Hanuše, Č. Zíbrta, Fr. Dvorského, J. Šimka, J. Jungmanna, Fr. Petery, K. Konráda. Mnoho zpráv má Jungmannova Historie lit., Jirečkova Rukověť, Schmidlova Historia S. J., Wolkanova díla i Almanach Matice divadelní z r. 1881. Menčíkovy Příspěvky v Rozpravách naší akademie jsou výborným příspěvkem k vývoji divadla středověkého a novověkého vůbec a českého divadla zvlášť. Spisovatel v oboru divadelním uveřejnil již několik dobrých kratších pojednání a ukázal pílí svou, že jest s to, aby pořídil práci větší, cennou a trvalou. Takovou prací jsou jeho Příspěvky, k nimž spisovatel konal delší přípravy. Napsalť již dříve do „Krakonoše" rozpravy „O starém kuse divadelním" a „Školské divadlo v Jičíně" (1882), do „Studentských Listů" pojednání o „školském divadle v Jihlavě" (1882), do „Ruchu" o „vánočních hrách" (1884), do „Národních Listů" „o cizích komediantech v Praze" (1890) a vydal v Holešově dva svazky „Prostonárodních her divadelních" r. 1894—5.

Jako divadlo starověké vyvinulo se z náboženských obřadů, tak podobně i divadlo novověké má vznik z obřadů kostelních, které byly v obyčeji o hlavních svátcích a rozšiřovaly se, přibírajíce některé výjevy v evangeliu jen naznačené. Spisovatel v deseti kapitolách podává vývoj divadla našeho na konec 18. století. Uvažuje nejprve liturgické obřady slavnostní a podobu jejich po XII. století, jak rostla převaha živlu národního ve hrách duchovních a jaký jest poměr českých her ke hrám cizím za XIII. a XIV. století. Potom pojednává o hrách českých a rozbírá je, líčí vnější úpravu her, herce a hru jejich a posuzuje vnitřní hodnotu středověkých dramat Pak přechází ke hrám školským, k jejich podobě a povaze, a v kapitole VIII. a X. podává historický výčet a přehled školského divadla v Čechách v l. 1535—1620 a v l. 1620—1773, uváděje jména her, kdy a kde byly hrány a za jaké příležitosti. V kapitole IX.

přehlíží autor české hry prostonárodní a umělé. Na konci jsou dodatky a doplňky a velmi pečlivé dva seznamy, seznam látkový a seznam jmen osobních i místních. Menčíkovy Příspěvky k dějinám českého divadla jsou práce jak pilná tak záslužná. Dějiny literatury české jsou jimi opravdu obohaceny.

Frant. J. Rypáček.

Pravěká hradiska na Moravě. Sestavil I. L. Červinka. Se sedmi tabulkami. V Kroměříži, tiskem a nákladnem knihtiskárny Jindřicha Slováka. 1896. Straň 64. Cena není udána.

I. L. Červinka zabývá se již od let studiem moravských pravěkých památek, zvláště mincí, pohřebišť a starých hradišť. Záhy poznal, že „zkoumání sídlišť a staveb pravěkého lidstva mnohem jistěji poučuje o životě našich pradávných předků, než prohrabávání pohřebišť“. A poněvadž jest důležito věděti o takových památných stavbách, podjal se práce a podává spiskem svým obšírný seznam pravěkých hradisk moravských s příslušnými, namnoze vhodnými poznámkami. Důsledků vědeckých ani hypothes nepodává, poněvadž látka posud známá jest k tomu ještě nedostatečnou. Chce jen zabrániti, aby kde jaká ostrožna a návrší nebyly považovány za místa předhistoricky důležitá. Proto také na počátku práce své upozorňuje na spůsob, jak dlužno pravěká sídla lidská hledati, a podává návod k jejich prozkoumávání Seznam hradišť moravských sestavil tak, že napřed položil abecedně „místa s různými jmény, kde původní název z paměti lidské již vymizel“, potom vypočítává hradiska, hradiště, hrady, valy, zámky, kruhy, kroužky a konečně stráže. K práci jest připojen abecední seznam míst prozkoumaných i neprozkoumaných. Vyobrazení starých památek a půdorysy hradisk jsou velmi názorné a vhodně volené.

Práce ovšem nečiní nároků na úplnost, má býti jen podnětem a počátkem soustavného prozkoumání starých předhistorických bydlišť moravských. Spisovatel sám slibuje, že v bádání tom bude pokračovati; avšak již to, co v knížce podáno, jest záslužné a dobré. Odborníci zajisté se postarají, aby seznam tento vhodně doplnili a případné nesprávnosti opravili. *P.*

Palestyna. Napsal Fr. Klement. Se 135 vyobrazeními v textu a 4 světlotiskovými přílohami; m. fol., str. 280. Praha 1895. Cena stkvostně vázaného svazku 8 zl. 90 kr.

Země při moři Středozemském se rozkládající jsou kolébkou evropské kultury. Dějiny vtiskly jim hluboké a patrné stopy. Troja, Hellas, břehy Nilské, Řím, Karthago, Palestyna — co množí se tu a vyvolává myšlenek a idejí! Ze všech těchto zemí jméno Palestyny nejčastěji se ozývá. Zde po dlouhém vývoji uzrál židovský monotheism, zde událo se skorem před dvěma tisíci lety mravní obrození lidstva, o kterém dějiny s úctou, podivem a nadšením vypravují, a odtud určován také islam ve své vnitřní podstatě. A není divno, že země tak velikého významu historického a ohromného významu náboženského jest cílem nesčetných poutníků, z nichž přemnozí popsali cestu svou a to, co viděli. Tak vzniklo veliké množství cestopisů, v nichž až na nepatrné výjimky tyže věci se opakují, líčeny jsouce s nadšením a zahaleny jsouce závojem mystickým. Teprve po gigantickém dobrodružství Napoleonově obrácen zřetel vzdělané Evropy k báječnému Orientu; země Palestynská studována vědecky a navštěvována četnými cestovateli. Výsledkem toho jsou veliká díla u všech větších národův evropských. Připomínáme jen velkolepého německého díla dvousvazkového o Palestyně, jež ve spolku s prof. Guthem vydal Ebers u nás známý svým Egyptem (2. vydání 1884).

K dílům těmto druží se dílo Klementovo vynikající nejen formou, ale též obsahem. Spisovatel zná Palestynu z autopsie. Líčení své počíná přistáním v Jaffě, vypisuje odtud cestu do Jerusalema koňmo i po dráze. O městě tomto mluví se zápalem a nadšením; hlavně jímá popis velkolepého pohledu na Jerusalem s hory Olivetské. Památná místa v okolí Jerusalemském došla zvláštního povšimnutí. Z Jerusalema a okolí jeho vede nás do Jericha, k Jordánu, k Mrtvému moři a jeho okolí, odtud k Nablusu, Sebaste, Nazaretu, Tiberiadě, Haifě, k Akkonu, Karmelu a přes Caesareji do Jaffy nazpět.

Zajímavá jest předmluva, kde spisovatel vysvětluje některá ze svých pozorování. Míní, že Palestyna nikdy nebude zemí tak zvelebenou, o které by platila slova, že „přetéká medem a mlékem". Většinou jest to země kamenitá, trpící nedostatkem vody. Jen část nepatrná jest úrodná. Budoucnost její není právě lákavá. Každá kolonisace — až na nepatrné výjimky — potkala se zde s výsledkem nejsmutnějším. Dle mínění páně spisovatelova jest zejména nešťastnou myšlenka kolonisovati Palestynu židy,

kteří se sem za znamenité podpory boháčů židovských (Rothschildů, Frankla a j.) stěhují. Spisovatel míní, že žid ke kolonisaci naprosto se nehodí.

Jinak Palestyna za našich dnů jest střediskem propagandy všech vyznání křesťanských, hlavně Římských katolíků, Rusů, Řeků, Armenů, Koptů, Syrů, protestantů všech sekt, Američanů, Mennonitů, Pietistů, Methodistů atd., kteří předstihují druh druha v zakládání rozmanitých ústavů, jako vychovatelen, útulen a pod.

Možno pak bez odporu říci, že dílo p. Klementovo, psané ve formě cestopisné, poučuje nás důkladně o Palestyně, jak se právě nyní jeví nepředpojatému oku cestovatelovu. Vše, co spisovatel líčí, sám viděl, pozoroval a studoval a pak utvořil si o věci svůj úsudek. Líčení jeho oplývá slovy prostými, nehledanými, bez tradičního pelu a idealního zápalu. Nikde nenutí se do humoru; jeho humor jest přirozený, nenucený, a tím právě liší se od cestopisů podobných. — Spis ozdoben jest hojně illustracemi a čtyřmi světlotiskem provedenými obrazy, jež znázorňují pohled na Jerusalem, na mešitu Omarovu, na horu Olivetskou a na Tiberiadu. *Fr. Nerad.*

Časopis Musea království Českého. Ročník LXIX. Red. Ant. Truhlář. V Praze 1895.

Důkladné Přednesení jednatelovo nám připomíná, že dlouholetý jednatel (od r. 1877.) prof. dr. Emler jednatelství se vzdal a za něho že jednatelem jest šk. rada Tieftrunk. Pojednání a úvahy ročníku 69. mají ráz hlavně literarně historický a filologický. Velmi cennou úvahu uveřejňuje J. V. Novák: L a b y r i n t s v ě t a a r á j s r d c e a j e h o v z o r y. Spisovatel, připomínaje Platonovy Politeie, Morovy Utopie, Campanellovy Civitatis solis, přichází k hlavnímu vzoru J. A. Komenského, k Janovi Valentinovi Andreovi a k jeho spisům Peregrini in patria errores (vzor Labyrintu) a Civis Christianus (vzor Ráje). J. V. Andreae líčí vysněný stát křesťanský, v němž by mnohá myšlenka reformační měla býti uskutečněna, ale Komenskému v Labyrintě jednalo se o znázornění marností světských, o vylíčení světské bludné pouti bezútěšné, aby tou cestou přímo vedl své přátele k cíli pravého křesťanství, k jakému mysl jeho se nesla. Spisovatel dokazuje, že spisy Andreovy jsou sice Komenskému vzorem,

ale v jednotlivostech dovozuje znamenitý rozdíl a praví, že to, co podal J. A. Komenský ve svém Labyrintě, jest „báseň tak hlubokého významu, že mezi všemi allegoriemi o světě podanými jen málo nalezli bychom jí podobných, hledíme-li ku provedení i k výkladu samému, jenž je při všem napodobení vzoru přece jen vlastním dílem Komenského“. A konečně dí autor, že Komenského originalita tkví „v samém provedení, v realisování vzoru“, a Labyrint sám má velikou cenu kulturní; neboť jsou v něm mistrně vylíčeny mravy tehdejší. — Jiří Polívka uveřejnil 15 dopisů P. J. Šafaříka Mat. Mesićovi z let 1852 až 1857, kteréž dopisy zabývají se hlavně hlaholskými zlomky. — Jan Jakubec úvahou O Kollárově erudici básnické líčí, jaký vliv na Kollára mělo jeho vychování, vzdělání básnické, jak na něj působilo prostředí v Jeně, kteréž jej obestíralo za nejvnímavější doby životní a v němž teprve dospěl mety básnické, jaké byly přírodní vlivy na básníka, jak se Kollár zabýval soustavným studiem děl aesthetických, hlavně Ludenových, Bouterweckových a Paulových a rovněž i studiem bible po stránce aesthetické. — Č. Zíbrt, uveřejniv již r. 1888 některé dodatky ke článku Jirečkovu v Č. Č. M. r. 1879 a 1881, podává drobné zbytky českých písní světských z věku XVI., XVII. a XVIII. — Příspěvkem k životopisu našich mužů pojednává Z. Winter o při dědické Oldř. Prefáta z Vlkanova dle soudní knihy archivu pražského z r. 1563. Slavný cestovatel přel se s mistrem Jak. Kamenickým a Mariannou Pikhartovou o kšaft Anny Raušovy, sestry své a prohrál. — Dlouhým článkem Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym z Prahy podává dr. Jar. Bidlo výborný příspěvek ke stykům českopolským a význačně upozorňuje na mnicha Jeronyma z Prahy, katolického theologa, velmi plodného spisovatele, jenž napsal 23 děl a traktatův. — V. Řezníček sebral seznam Svatováclavských rytířů, pasovaných od doby krále Matyáše až po Ferdinanda Dobrotivého. — V. J. Dušek podává Příspěvky k dějinám české dialektologie z Grammatiky Jana Blahoslava, vybíraje slova a rčení mluvy obecné vůbec, slova a rčení selská a verštatní (městská) bez označení místního, slova a rčení označená místem v Čechách, na Moravě, ve Slezích i na Slovensku a různé barbarismy v mluvě. Jan Blahoslav položil základ ke studiu dialektologi-

ckému. — V. Tille podává další povídky o poutích na onen svět, a to povídky starořecké (Odysseus, podsvětí dle Hesioda, Platon o Erovi, synu Armeniovu, Plutarch o Thespesiovi Solském) a starolatinské (Aeneas, sen Scipiona Mladšího). — J. Metelka referuje o jedenáctém zeměpisném sjezdě v Německu jenž byl konán v Brémách, podrobně pojednávaje o přednáškách i výstavách. — V pojednání Z mladých let pana Jiřího z Kunštatu a z Poděbrad nesouhlasí spisovatel Jan Tenora s kronikářem Bartoškem, jenž praví, že v bitvě u Lipan byl přítomen Jiřík, a naši nejlepší dějepisci míní tu potomního krále. Spisovatel ukazuje, že v bitvě u Lipan nebyl Jiřík, budoucí král, nýbrž poručník jeho moravský pán Heralt z Kunštatu a z Lestnice, a že Jiří vystupuje po prvé samostatně teprve r. 1437. jako jinoch sedmnáctiletý, kdy se uvázal přímo ve své zboží. — Uveřejniv r. 1890 zbytek Genese, podává Ad. Patera zbytek staročeského překladu IV. knihy Mojžíšovy „Numeri“ ze XIV. století, kterýžto zbytek sám nalezl. — Mistra Bacháčka kollejní počty (podává Z. Winter) z let 1605—1612, zejména kolleje krále Václava, v níž byl správcem M. Mart. Bacháček Nauměřický z Nauměřic, ukazují, že nezáleželo mistrovi tolik na počtech, jako spíše podávají příspěvky k dějinám universitním. — F. Menčík z rukopisu dvorní knihovny, který patřil druhdy knězi Václ. Rosovi, uveřejňuje modlitbu k Panně Marii; modlitba jest dle domnění Menčíkova ze XIV. století. — Jan Emler podává knihopisný přehled literarní činnosti prof. dr. Jos. Emlera k šedesátým narozeninám spisovatelovým. — Otázka o vlivu církevní slovanštiny na starou češtinu, již položil dr. V. Vondrák, vyvolala polemiku s dr. V. Flajšhansem a J. Polívkou. Dr. Vondrák hájí svého mínění, že lze připustiti vliv církevní slovanštiny na češtinu, kdežto Flajšhans a Polívka odpírají. — Dr. Antonín Podlaha podává pátou řadu svých dodatků a oprav k biografiím starších spisovatelů českých, a to P. J. Axlara, M. B. Boleluckého, Frid. Bridla, Jiřího Fera (Plachého), Dom. Gregoriada, V. F. Hanzelie, V. Hertzingra, V. K. Holana, B. T. Jelínka, Fel. Kadlinského, L. Komínka, Ant. Koniáše, J. J. Korandy, J. A. Kršky, M. V. J. Kupšiny, Jos. Lauriče, K. Mageta, Dam. Marka, J. Marca Marci z Kronlandu, B. Minettie, K. Motěšického, Fr. Mušky, V. Nucella.

Dr. Ant. Rezek podal příspěvek k životopisu kronikáře Mart. Kuthena ze Sprimberka, dr. J. V. Šimák k životopisu V. Kar. Holana Rovenského a Frant. Lepař doplňky životopisné a knihopisné z Balbínova spisu Historia collegii Giczinensis societatis Jesu. — Hlídka literární jest velmi hojná; mezi jinými jest tu zevrubně posouzen II. díl Bartošovy Dialektologie V. J. Duškem.

Frant. J. Rypáček.

Museum Francisceum. Annales. Vydává Františkovo muzeum v Brně. 1895. Stran 209 s četnými vyobrazeními.

Františkovo muzeum v Brně vzniklo zásluhou Moravské hospodářské společnosti v roce 1817. (Cís. rozhodnutí ze dne 29. července 1817.) Úkolem jeho bylo sbírati vše, co země rázovitého měla a má. Ústav rozvíjel se ponenáhlu, bylo mu překonati často mnoho překážek, předměty scházely se dosti skrovně a většinou jen nahodile, tak že mnohé obory zůstaly až do našich časů chudičkými a kusými. V posledních desítiletích počalo se pracovati soustavněji jak ve sbírkách tak i v knihovně. Záhy místnosti byly nedostatečny, a bylo nutno je přístavbou rozšířiti. Pravidelná roční dotace zemského sněmu, základní jmění a dary umožnily, že rozmnoženo úřednictvo silami vzdělanými a spůsobilými.

Avšak dosavadní význam Františkova muzea byl pro zemi skrovný; neboť působení jeho na venek jevilo se pouze tím, že při něm zřízena pohodlná čítárna a pracovna, a že obecenstvu ovolen býval v létě přístup ke sbírkám.

Asi ode tří nebo čtyř let jeví se však ve Františkově muzei čilejší ruch, jehož cílem jest, aby se ústav stal v pravdě ústavem zemským. Doplňování sbírek i knihovny děje se promyšleně, sbírky přístupny jsou i v zimě, a ukazuje se i jakási ochota (pravíme posud j e n ochota) k rovnoprávnosti jazykové, které při Františkově muzei vždy nebývalo, aspoň ne tolik, jak toho většina obyvatelstva země Moravské zasluhuje.

Zvláště vhodnou a případnou jest myšlenka vydávati každoročně muzejní s b o r n í k, který by promlouval o potřebách ústavu, o zařízení sbírek, o význačných a památných předmětech v muzei vystavených, a v němž by pravidelně podávány byly vůbec zprávy o činnosti a zařízení ústavu. — První ročník tohoto

sborníku nás úplně uspokojuje jak svým obsahem, tak úpravou. Všechny stati v něm uveřejněné odnášejí se pouze k Františkovu muzei a pracovány jsou s láskou i s odbornou znalostí. Doufáme, že v příštích ročnících bude českých prací ještě více.

Obsah jest tento:

„Über die Ausgestaltung des Franzens-Museums zum Landes-Museum.“ Von Museums-Secretär Otto Schier. — „Geologisch-paläontologische Mittheilungen aus dem Franzens-Museum.“ S 5 obrázky. Von Professor A. Rzehak. — „Moravské nerosty a horniny Františkova muzea a jich žádoucí doplnění.“ Podává c. k. professor Dr. František Dvorský. — „Altartischplatte (mensa) der maehr. Brüder (?) des Museum Fraancisceum.“ S jednou tabulkou a dvěma obrazy. Vom k. k. Oberingenieur Alois Franz. — „Zpráva o rukopisných sbírkách národních písní moravských z roku 1819, chovaných ve Františkově Muzei v Brně.“ Podává c. k. školní rada Fr. Bartoš. Článek ve sborníku nejzajímavější. — „Die Cerronische Manuscriptensammlung des Franzens-Museums.“ Bearbeitet von Dr. B. Bretholz. — „Die Incunabeln des Franzens-Museums.“ Von Dr. Wilhelm Schram. — „Aus der Gemälde-Gallerie des Franzens-Museums.“ Von Secretär E. Kořistka. — Ku konci pak jest v obou zemských řečech obšírnější zpráva o činnosti muzejní sekce, od jejího vzniku až do konce roku 1895, účetní závěrky za rok 1894 a 1895, výkaz o stavu aktivních jistin muzejního fondu za rok 1895, seznam úřadů, korporací, spolkův a ústavů, které knihovně Františkova muzea své publikace darem nebo výměnou zasílají, seznam členů muzejního odboru, seznam členů kuratoria, konservatorův a úředníků. Tři obrazy, jimiž sborník končí, mohly míti příslušné nápisy, poněvadž každý neví, co znamenají.

Z osobních seznamů jest patrno, že muzejní odbor má velmi málo českých členů, že v kuratoriu z Čechů jest jediný P. Bonifác Vajda, a že mezi konservatory vůbec Čecha není.

Žádáme slušně, aby výtka naše, že v kuratoriu Čechové jsou zastoupeni nedostatečně a mezi konservatory vůbec ne, nebyla považována za národní přepjatost anebo za výtku malichernou. Jest to slušný a oprávněný požadavek při ústavu, který chce býti zemským, a také z toho důvodu, že mo-

ravští Čechové schopných osob k takovým úřadům bohudíky mají dosti.

V zásadě však opakujeme, že Annaly Františkova muzea jsou podnikem dobrým, a že mohou značně přispěti ke zvelebení ústavu, k němuž posud česká většina obyvatelstva země oprávněnou měla nedůvěru. *R.*

Martin Johann Weidlich und seine Chronik der Stadt Maehrisch Trübau. Napsal professor Dr. Moriz Grolig. Zvláštní otisk z „Notizenblattu", časopisu spolku pro dějiny Moravy a Slezska, jehož redaktorem jest Dr. K. Schober. Stran 22.

Grolig jest nejlepším znalcem dějin Moravské Třebové; dokázal to již četnými pracemi, založenými na studiu archivních památek. Všechny práce jeho vynikají jasným výkladem, logickým uspořádáním a svěží formou stilistickou. Tak jest i při této práci, budované na četných původních pramenech, jež všechny svědomitě na počátku jsou udány.

Martin J. Weidlich byl od r. 1635—1678 (kdy zemřel) městským písařem v Mor. Třebové. Narodil se r. 1600 ve Frývaldově ve Slezsku a byl důkladně právnicky vzdělán; neboť vždy podepisuje se „Caesarea authoritate notarius publicus". — Zavedl v Mor. Třebové užívání římského práva. — V úřadě byl svědomitý, v jednání přímý a energický. — Od městské rady, jež mu důvěřovala, svěřovány mu byly nejtěžší úkoly: tak vymohl na pp. z Lichtenštejna potvrzení většiny starých privilegií městských a uspořádal neblahé finanční poměry obce. Pro Pešinovu praci „Moravographii" napsal paměti Města Třebové až do r. 1666. Práce jeho v první části jest zlomkovitá, poněvadž neužil listinných pramenů, dílem proto, že neměl k nim přístupu, dílem že neuměl česky, tak že mnohé listiny i přístupné, poněvadž české, byly pro něho bez ceny. — V druhé části však, od r. 1635—1666, kronika jeho jest velmi cennou; neboť vypravuje svědomitě události, které zažil a jichž byl očitým svědkem.

Původní rukopis jest v zem. arch. v Brně ve fasciklu nazvaném „Chaos Pessinianum"; mimo to jest tamtéž přepis ve sbírce Cerroniho a zlomek ve sbírce Bočkově.

V životopise Weidlichově jest kus dějin Moravské Třebové právě v nejsmutnějším čase po 30leté válce, kdy původní majet-

ník panství i města, Ladislav Velen ze Žerotína, jako vůdce povstalců moravských byl nucen uprchnouti ze země (1621), a Třebová dostala se v moc knížete Karla z Lichtenštejna a jeho dědiců.

R.

Nová díla a práce:

Jana Amosa Komenského „Sebrané spisy vychovatelské“. S podobiznou a životopisem spisovatelovým. Vydává Fr. Bayer. Dílo I.: Brána věcí otevřená. Z latiny přeložil prof. Josef Šmaha. Druhé laciné vydání. Stran III a 138. Cena 50 kr. r. č. V Přerově 1896.

Padesáte let veřejné literární činnosti 1846—1896. Seznam spisů, jež v tomto období složil a vydal Hermenegild Jireček. Ve Vys. Mýtě 1896.

Propasť Macocha. Napsal Adolf Podroužek. S obrazy, průmětem a příčním průřezem Macochy. Stran 64. V Praze u Fr. Šimáčka 1896. Cena 36 krejcarů.

Methodický výklad některých básniček z Bartošovy České čítanky pro 1. třídu škol středních. Napsal Frant. Procházka. Zvl. otisk z 2. roční zprávy zemské reálky v Novém Městě za šk. rok 1895/96. Stran 44. Práce velmi důkladná a zajímavá.

Zpráva o valném shromáždění, konaném 1. dubna 1896, jako slavnostním shromáždění za příčinou stoletého trvání Společnosti vlasteneckých přátel umění v Praze. S památným listem dle kresby prof. Hynaisa.

Mé výzkumné práce u Předmostí a jich hlavní výsledky. Sděluje Dr. Martin Kříž. Zvláštní otisk z „Časopisu vlasten. muzejního spolku olomuckého“, roč. 1896. S vyobrazením a 1 tabulkou. Str. 23.

Erbenova Kytice po stránce aesthetické s rozborem Pokladu. Napsal Dr. Frant. Šujan. Otisk z výroční zprávy c. k. česk. vyššího gymnasia v Brně. 1896. Stran 34.

Časopisy:

Českého Časopisu Historického vyšly redakcí univ. professorů Dra J. Golla a Dra Ant. Rezka ročníku II. sešity 1—4. s tímto obsahem:

Sešit 1.: Sv. František z Assisi. Sepsal J. Goll. — Husův glejt. Napsal J. Novotný. — Dánská literatura historická za posledních 10 let (1885—1895). Napsal J. A. Fridericia. — Antonín Brus z Mohelnice. Nové příspěvky k životopisu jeho. Sebral Jos. Cvrček. — O poměru biskupů Olomouckých k arcibiskupům Pražským v XVI. stol. Sepsal A. Rezek. — O Žižkovu praku. Sdělil V. Schulz. — J. Zrzenczycki o peněžních zásilkách z Polska Čechům proti Ferdinandovi II. Sdělil Č. Zíbrt. — Piotr Hrehorowicz „komorník“ Rudolfa II. ve Lvově. Sdělil Č. Zíbrt.

Sešit 2.: Nové články: Korrespondence P. J. Šafaříka s O. M. Bodjanským a V. J. Grigorevičem. Sdělil J. Polívka. — Johannes Slejdanus a české povstání r. 1547. Sdělili Flor. Horut a Zd. V. Tobolka. — Relace a depeše benátských vyslanců v XVI. století a české dějiny. Napsal Jar. Rott. — Kongressová výstava vídeňská. Sdělil Max Dvořák jun. — Několik slov k válečnému tažení r. 1640. Sdělil Ferd. Menčík.

Sešit 3.: Nové práce: Příspěvky k dějinám arcibiskupství Olomouckého. Napsal Boh. Navrátil. — Michajl Bakunin. Napsal Ant. Rezek. — O domnělé alliteraci v Božské komedii. Sdělil Jar. Vrchlický. — Jindřichohradecký archiv po 30 letech. Sdělil Ant. Rezek.

Sešit 4.: Kritické příspěvky k dějinám Přemysla Otakara II. Napsal Jos. Šusta. — Z Athen. Napsal Jaroslav Šťastný. — Jan Štěrka. Příspěvek k dějinám české emigrace v 18. století. Napsal Josef Müller. — Drobnější články: Historický Dr. Faust. (Jan Krejčí.) — Židé v Libni před 160 roky. (J Nedoma.) — Domnělá kázání Rokycanova proti Bratřím. (J. Goll.) — Ve všech sešitech hojné posudky a zprávy ze všech literatur.

Sborník České společnosti zeměvědné. R. J. Frejlach a Jindřich Metelka. — Ročník II. sešit 5. Obsahuje dokončení starších článků, hojné zprávy z celého světa i z českých zemí a zprávy literární.

Českého lidu vyšlo redakcí Dra Čeňka Zíbrta: Ročníku V. čís. 6. Obsah: Zíbrt Č.: Národop. výstava československá (dokončení). — Téhož autora: Další zprávy o Rybecoulovi a článek Z netištěných zápisků Krolmusových. — Hostinský O.: O naší světské písni lidové (dok.) — Bartoš Fr.: Moravská přísloví a pořekadla (dok.). — Novák J. V.: Slovenské písně, sebrané od Boženy Němcové (pokrač.) — Nováková Tereza: O lomenicích statků, chalup a baráků na Litomyšlsku, o nápisech a ozdobách na nich. I. — Shazování kozla na sv. Jakuba (od různých autorů). — Hošek Ignác: Povídky z okolí svojanovského (dok.) — Holán Josef: Masopustní hry v Táborsku. — Tille V.: Lékařství, z rozl. kněh lékařských (dok.). — Kašpar Jan: Chození s liškou v Kostelci u Vorlíka. — Antl Theodor: Chození s koníčkem na Netolicku. — Černý Adolf: Milostné věštby a čáry lidové. — Hráše J. K.: Bartolomějské věnce. — Pátek Ferd.: Dodatky ke článku Česká folklor. literatura do r. 1890. — Zíbrt Č.: Bibliografický přehled českých národních písní. — Drobnosti. — Otázky a odpovědi redakce. — Četná vyobrazení. — Ročníku VI. čís. 1. má tyto práce: Tille V. Dr.: Ze srovnávací literatury lidové. 1. Látka Macháčkovy veselohry Ženichové. 2. Látka Zeyerovy slovenské legendy Samko Pták. — Zíbrt Č. Dr.: Žákovské slavnosti na sv. Řehoře — Váša Pavel: Kamarytova sbírka „Českých národních písní duchovních". — Hruška J. Fr.: Národopisné studie našich umělců. — Koula Jan: Několik myšlének, v čem a kde dlužno hledati starožitnost vyšívání československého. — Zíbrt a Šimák: Příspěvky k dějinám českých blouznivců náboženských. — Vyhlídal Jan: Ze života slezských dětí. — Nováček V. J. Dr.: Pobratimství zlodějů roku 1668; Pověst „Kubala dal hlavu za Blata". — Holuby J. L.: Drobné poviestky z Bošáckej doliny. — Zíbrt Č. Dr.: O praktickém použití lidového ornamentu českého II. — Hajný Aug: České tance. — Hoblová B: O úpravě hlavy ženské na Mladoboleslavsku. — Král J. F.: Komedie o sv. panně mučedlnici Barboře. — Malovaný J.: Nářečí z Císařova a okolí na Moravě. — Novák V. J. Dr.: Slovenské písně, sebrané od Boženy Němcové. — Alferi Heřman: Příspěvek k doplnění názvosloví českého tkalcovství z okolí Želiva. — Klvaňa Jos.: Jak a co vše zapisovati při studiu lidopisném? Zíbrt Č.: Žákovské slavnosti na sv. Blažeje. — Vyobrazení her a zábav staročeských. — Václavek M.: Sbírka hádanek valašských. — Zítek J. Fr.: Zkazky o vodníkovi z jižních Čech. — Zíbrt Č.: Z netištěných zápisků Krolmusových II. — Z ruchu národopisného — Literatura a krásná vyobrazení.

Listy filologické. Vydávají se nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Odpovědní redaktoři: Jan Gebauer, Jos. Král a Fr. Pastrnek. Ročníku XXIII. sešit IV Obsah: O prosodii české Napsal Josef Král — Hrubá Skála v RKém. Napsal Dr. Josef Pekař — Klasobraní po rukopisích. Od V. Hauera. — O nové obraně padělaného Rukopisu Královédvorského. Napsal J. Gebauer. — Vatroslav Oblak. Napsal Fr. Pastrnek.

Věstník ústředního spolku českých professorů v Praze Pořádá Fr. Bílý. Ročníku III. č. 5. — Obsah: Pav. Krippner: Četba latinská ve třídě páté — Jos. Braniš: Sloh barokní — Jan Macháček: O nákresech zeměpisných a jejich methodách. — Jaroslav Kosina: O některých nedostatcích naší literatury pro mládež. — Karel Kopecký: O učení přírodopisném na nižších gymnasiích. — Drobné zprávy. Zprávy spolkové a hlídka literární.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — **Tiskem mor. akc. knihtiskárny.**

Nákladem Matice moravské.

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOŘI:

VINCENC BRANDL. — FRANT. BARTOŠ.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI:

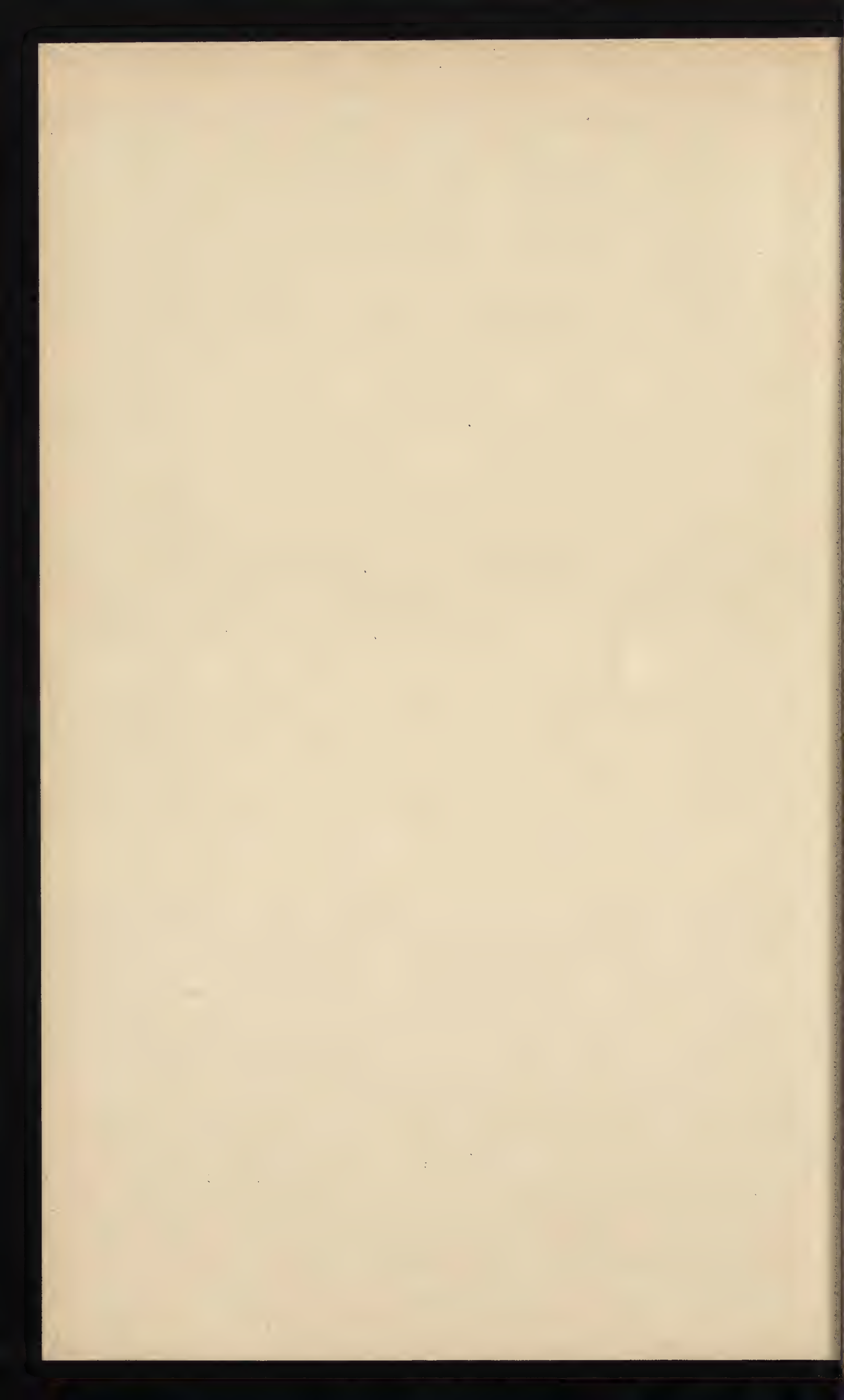
FRANT. A. SLAVÍK — DR. FRANT. KAMENÍČEK.

ROČNÍK JEDENADVACÁTÝ.

V BRNĚ 1897.

TISKEM MORAVSKÉ AKC. KNIHTISKÁRNY. — NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Obsah XXI. ročníku.

A. Články:

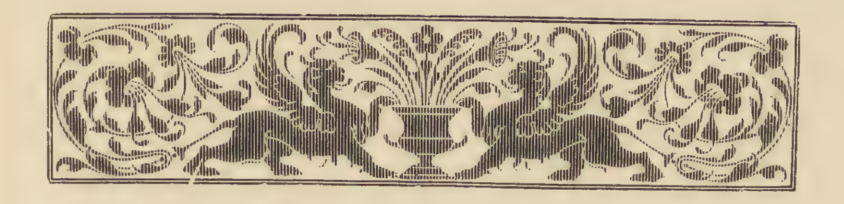
B. Umělecké a vědecké zprávy:

C. Literatura.

D. Nová díla a časopisy:

E. Zpráva o činnosti Matice moravské za r. 1895.

F. Seznam nových členů Matice moravské.

Křesťanská filosofie a účelnost ve přírodě.

Dr. Josef Pospíšil.

Podle nauky křesťanské stvořil Bůh — zda-li neprostředně aneb jen prostředečně, zde nikterak na váhu nepadá, — nekonečný počet nejrozmanitějších bytostí, kterým nejrozličnějším spůsobem účast a úděl ve svých vlastnostech poskytnul a zároveň jim uložil, aby podle toho různého údělu také různým spůsobem k poslednímu cíli celého všehomíru spolupůsobily. A poněvadž Bůh jakožto bytost nejdokonalejší jest čirý kon (čirá činnost a žádná trpnost), nemohl stvořiti bytostí, které by nebyly vnitřními silami a jim přiměřenými činnostmi opatřeny. Čirý, Bohu vnitřní kon může se zase jen v konu, jen v činnosti jeviti. A proto bytosti stvořené nemohou se beze vnitřních sil a činností ani pomysliti. Výstřední materialistický mechanism, jenž popírá vši vnitřní činnost světových bytostí a připouští jen mechanický ze vnější příčiny do nich uvedený pohyb, ničí nejvlastnější přirozenost věcí stvořených.

Opatřil-li Bůh, jak křesťanská filosofie učí, všechny věci vnitřními silami a uvádí-li jakožto příčina prvotná tyto síly do přiměřených činností, pak určuje také přirozenou směrnost těchto činností k cíli jim vytknutému. Činnosti světových bytostí samy o sobě beze všeho vzhledu ku světovému celku uvažované mohou se jeviti směry nejrozmanitějšími a proto mohou také k cílům nejrůznějším směřovati. Aby však se jevily stále a pravidelně jen jedním směrem a jedním spůsobem, musí k tomu býti již apriorně zřízeny. A tato apriorní disposice světových

bytostí k určitým cílům náleží k jejich vnitřní povaze a přirozenosti. Směrnost přírodních bytostí k určitým cílům nebývá pouze zevně v ně uváděna, nýbrž tkví v nich samých, v jejich vnitřní bytnosti a přirozenosti. Bytosti světové samy směřují svou vlastní vnitřní nutností k určitým cílům a jsou tak neprostřednou účinkující příčinou světového pořádku, jenž všude ve přírodě se jeví. A tato účelná směrnost všech bytostí k neprostředným jejich účelům a jejich všestranná vzájemná součinnost k založení a stálému udržování pořádku světového nemůže však posledního cíle míti v bytostech samých, nýbrž poukazuje nutně k bytosti intelligentní, nadsvětové. A proto jest ve veškerém oboru přírody dvojí druh příčin připouštěti: příčiny účinkující a příčiny účelné. A příčiny tyto co nejtěsněji jsou mezi sebou spojeny. Kde působí příčina účinkující, tam se jeví také příčina účelná a naopak.

Empirická přírodověda zpytuje jen příčiny účinkující, pokud a jak se smyslně v oboru přírody jeví, a nemluví-li o příčinách účelných ve všech dějích přírodních se jevících jest úplně ve svém právu. Jejím úkolem jest popisovati a vysvětlovati smyslné dějstvo života přírodního a uváděti je na společné zákony, kterými se při vší své individuální různosti zcela pravidelně řídí. Otázka, proč přírodní zjevy jistým, fysicky nezměnitelným zákonům jsou podřízeny, leží úplně mimo obor její. Avšak tato otázka má pro člověka ohromnou důležitost. Patří-li na děje přírodní jen tak, jak přede zraky jeho se jeví, neví-li však proč a k čemu zákonnost a harmonie mezi nimi vládne a je ku společnému cíli řídí a vede, podobá se princi z pohádky, jenž se dostal do začarovaného královského paláce, v němž nalezl vše pro svůj pobyt co nejvhodněji a nejvelkolepěji přichystáno a zřízeno, ale neshledal nikde ani nejmenší stopy živé lidské bytosti, která tu vše tak krásně připravila. Kdo vystavěl palác tento, odkud vzal všecko zlato a stříbro a všecky skvosty, jimiž tak nádherně vše vyzdobeno; kdo jest panovníkem paláce tohoto, kde se skrývá, jak se dozvěděl o jeho příchodu, že vše pro něj tak pečlivě připravil?

Toť otázky, které královskému princi při vstupu do kouzelného paláce samy sebou na mysl se derou a pokoje mu nedají, dokud příčiny všeho kouzla nepozná. A podobně duch lidský vnitřním pudem jest bez ustání nutkán, aby hledal cesty, po

niž by ze smyslných zjevů přírodních a zákonnosti jejich nalezl poslední příčinu vší zákonnosti a harmonie života přírodního. A postup tento z pravidelnosti zjevů přírodních k jejich účelným příčinám jest vědecky právě tak oprávněn, jako závěr z účinu na jeho účinkující příčinu. Praví-li přírodověda: Každé těleso, které ve vzduchoprázdném prostoru volně padá na povrch země, padá v krajinách našich ve výši hladiny mořské s rychlostí 9·808 m za vteřinu, má úplně pravdu, ačkoliv v každém jednotlivém případě pádu tohoto a rychlosti jeho nezkoumala. Poněvadž ale všecky zkoušky v této příčině vykonané s týmže výsledkem se potkávají, může vším právem podle zákona indukce tvrditi, že zákon volného pádu jest všeobecný. A totéž platí o každém fysickém zákonu.

Poněvadž pak zkušenost dokazuje, že mezi každou přírodní bytostí a mezi účinem její činnosti vládne úměrná pravidelnost, kteráž v ní již apriorně jest předzřízena, jest nezbytno předpokládati, že každá bytost bez rozdílu a bez výjimky jest vždy také k nějakému účelu určena a zřízena. Bez tohoto účelu nelze pro pravidelnou působnost bytostí přírodních naprosto žádného rozumného důvodu udati.

Že pouhé účinkující příčiny na vysvětlení zjevů přírodních naprosto nestačí, dokazuje s úplnou jasností již říše nerostů.

Fysika klade si, jak známo, za účel poznati a vysvětliti výjevy ve světě neústrojném. Tak určuje a v jistých zákonech zahrnuje rovnováhu hmot pevných, vzdušných, pohyb hmot pevných, kapalných a vzdušných atd. Určuje-li však zákony, jimiž se různé hmotné výjevy řídí, neví a nemůže ničeho věděti, proč hmotné bytosti ve svých činnostech těm neb oněm zákonům jsou podrobeny. Zákon chvění na př. záleží v určité souvislosti, jakáž jest mezi rychlostí pohybu, měnou a odchýlkou chvěje. Značí-li T chvějnou dobu vlny, l její délku a c její rychlost, kterou postupuje a vykoná-li za sekundu n chvějů, bude $T = 1/n$ sekundy, $l = T.\, c = \frac{c}{n}$ a pak $c = \frac{l}{T}$. Tento zákon jest všeobecně známý. Ale kde hledati příčiny, proč chvění tímto spůsobem se děje? Fysika udává jen spůsob, kterým se chvění děje, ale neví ničeho o příčině, proč se tak

děje. Naprosto řečeno mohlo by se toto chvění spůsobem zcela různým díti. Látky chvějné samy sebou spůsobu, kterým se chvějí, nikterak nežádají.

Co se organického života týká, tu se může materialism s jakousi pravděpodobností odvolati na přirozený chov v boji o život. Tímto spůsobem prý vznikly všecky druhy rostlinné a živočišné a všechny síly a činnosti jejich. Ale zákon tento podle samého darwinismu u nerostectva neplatí. Padá-li k zemi kámen kolmě do vzduchu vyhozený vždy jedním a týmž spůsobem, nemá zajisté tohoto pádu ze přirozeného chovu v boji o život. Odkud tedy má svou pravidelnost, kterou se ve svém pádu řídí? A totéž platí o každém hmotném tělese a jeho fysickém zákonu. Odpověď, že veškera pravidelnost fysických činností zakládá se na fysické nutnosti, neřeší otázky, o kterou nám tu běží, nýbrž ji jen obchází, aneb vlastně řeší ji „per idem". Hmotné bytosti proto pravidelně podle jistého zákona působí, poněvadž tak působiti musí, tak zní odpověď tato. Než tu právě běží o příčinu této nutnosti. Duch lidský, jenž musí hledati nejvyšších příčin všech věcí, musí se s naprostou nutností tázati: kde jest poslední důvod, že se hmota ve svých činnostech tím aneb oním zákonem spravuje? Ať materialism sebe více se namáhá dokázati, že není účelných příčin ve přírodě a že všechny sem příslušné otázky jsou zcela marné a absurdní, přece ducha lidského od pátrání po těchto příčinách neodvrátí.

A nemůže-li duch lidský pravidelné a zákonité působnosti jednotlivých přírodních bytostí o sobě bez účelných příčin pochopiti, což teprv o jejich souhrnu, o všemmíru, říci?

Staví-li stavitel dům, kolik různých řemeslníků k tomu potřebuje! A nyní položme tento případ. Stavitel najme si dostatečný počet zedníků, tesařů, stolařů, zámečníků, kameníků, malířů, natěračů atd. a připojí jim potřebný počet dělníků a řekne jim: každý z vás jest, jak jsem přesvědčen, ve svém řemesle dostatečně zběhlý. Vystavte mi krásný, prostranný dům. Až budete hotovi a dům mi odevzdáte, vyplatím každému z vás účet, tak jak mi jej předložíte. Ale musíte pracovati každý sám o sobě beze všeho zřetele ke druhému. Vy zedníci nejen se neohlížejte tesařů, stolařů atd., ale neohlížejte se ani druh na druha, každý pracuj sám o sobě. A totéž poroučím tesařům,

stolařům, vůbec všem řemeslníkům. Je-li možno, aby i v tom případě, kdyby měli hojnost potřebného staviva a všemi ku stavbě potřebnými nástroji byli opatřeni, nějaký dům tímto spůsobem vystavěli? Kdyby měli stavěti bez plánu a bez jednotného řízení, rušili by si svou činnost navzájem tou měrou, že by vůbec ani základů nepoložili. A dejme tomu, že by všech řemeslníkův a nádenníků ku stavbě najatých bylo jen na př. 100, jaký zmatek musil by ihned nastati, jakmile by se do díla dali. Že by beze všeho plánu a jednotného řízení 100 dělníkův a řemeslníků žádného domu nevystavělo, není toliko pravděpodobno, nýbrž naprosto jisto.*)

A nyní přirovnejme dům tento, a i kdyby byl nejnádhernějším královským palácem, k celému všemumíru!

Pohleďme jen na blankyt nebeský za jasné noci! Co tu millionů a millionův těles nebeských krouží nekonečným světovým prostorem! A každé z těchto nesčetných těles má svou dráhu až na minutu vyměřenu a určenu. A těmito drahami krouží nebeská tělesa, jak pravdě podobno, s rychlostí, o níž si ani přibližného ponětí učiniti nemůžeme. A přece nelze pozorovati, že by některé ze své dráhy vybočilo a do některého jiného nebeského tělesa vrazilo.

A uvažme naši sluneční soustavu se všemi jejími oběžnicemi, asteroidy a trabanty jednotlivých oběžnic! Mimo hlavní planety a jejich měsíce objeveno do konce roku 1892. 351 větších neb menších asteroidů, které všecky okolo slunce jako centrálního tělesa svého pravidelně krouží. A všecka tato tělesa udržuje v drahách jejich jen rovnováha mezi jejich silami odstředivými a dostředivými. Kdyby této rovnováhy pozbyla, buď by se musila se sluncem v jediné těleso sraziti aneb v prostoru světovém se ztratiti

A uvážíme-li konečně zemi naši a jednotlivé bytosti její, jaká to nekonečná a nevystihlá rozmanitost jeví se zrakům našim! Odezřeme-li od říše anorganické a obrátíme-li zraky své jen k říším organickým, k rostlinstvu a živočišstvu, a popatříme-li na nekonečné množství nejrozmanitějších tvarů, v nichž tyto říše svůj život uskutečňují, tu přesahuje množství bytostí, které vesmír v sobě chová, všecky pojmy naše.

---

*) Wigand, Der Darwinismus. 2. Band, S. 212.

A přece ve veškerém tomto nekonečném a nesčetném množství nejrozmanitějších a nejrůznějších bytostí všehomíra vládne všestranný pořádek a úplná harmonie! Jest sice pravda, že člověk svým obmezeným rozumem tohoto pořádku ve veškerém jeho rozsahu a dosahu ještě úplně nepoznal a nepronikl. Ale pokud se mu podařilo, do hlubin přírodního života se ponořiti a nahlédnouti do nejhlubších jeho tajův a záhad, všude jeho ducha až oslňuje jas a třpyt intelligence život přírodní pronikající a produševňující. A tato nekonečná budova všehomíra, až do nejmenších svých částí harmonicky sestrojená a provedená, měla vzniknouti bez jednotného plánu a bez jednotného řízení?

Materialism vychází ve své nauce o vzniku světa a jednotlivých jeho bytostí z nekonečného počtu atomů, které prý samy ze sebe všechny světové bytosti v tom pořádku, v jakém je nyní spatřujeme, a to buď náhodou aneb nutností fysickou, vytvořily. — Zastavme se poněkud u této myšlenky!

Byl-li počet původních atomů nekonečný, mohlo z nich, naprosto řečeno, nekonečně mnoho jiných všechmírů s bytostmi zcela jinými právě tak dobře vzniknouti, jak vzniknul náš vesmír a bytosti, které v sobě chová. A proto pravděpodobnost, že náhodou z původních atomů právě náš vesmír vzniknul, rovná se zlomku $\frac{1}{\infty^{\infty}}$ čili jedničce dělené nekonečností na mocnost nekonečnosti povýšenou.

Znamená-li již $\frac{1}{\infty}$ holou nicku, co teprv říci o zlomku, jehož jmenovatel znamená nekonečnost nekonečněkráte zmocněnou!

Že by byl tento světový pořádek sám sebou náhodou z původní chaotické směsi atomů vzniknul, jest zhola nemožno.*)

Ale ani nutnost fysická není dostatečným jeho důvodem.

Kdyby byl světový pořádek výsledkem pouhé fysické nutnosti, jak namnoze materialism a pantheism tvrdí, byl by tento svět jediné možný. Z původní chaotické, od věčnosti

*) V. Fenelon, Über das Dasein Gottes. Sämmtl. Werke. Übersetzung von Silbert, Regensb. 1837—1859. 1. Bd. S. 4 ff.

trvající hmoty nemohl se jiný svět vyvinouti, než svět nynější. Než dejme tomu, že tento svět a pořádek jeho jest skutečně pouhým účinem mechanických, nutně působících přírodních sil, že nynější dějstvo přírodní jest nutným účinem dějstva předchozího a toto dějstvo zase nutným účinem dějstva předchozího atd. úplně podle zákona příčinnosti, podle něhož vše, co jest v účinu, musí býti vždy prvé ve příčině obsaženo.

I kdyby byl tento předpoklad úplně správný, přece se nedá obejíti otázka, jak slepě účinkující hmotné příčiny mohou ze sebe vytvořiti pořádek světový, jenž jak ve své celistvosti tak i ve svých jednotlivých částech jeví promyšlenost a rozumnost. Tato rozumnost jest dějem tak všeobecně evidentním, že ho nikdo na světě, ani nejvýstřednější materialista popírati nedovede.

Co snad ve přírodním hospodářství na prvý pohled zdá se býti bezúčelným a nerozumným, při bedlivějším a všestrannějším zpytu a zkumu života přírodního světový pořádek vždy poznovu dokazuje. Duch lidský jest proti nesměrnosti všehomíra tak malý a skrovný, že jen pramalou a nepatrnou část jeho dovede přehlednouti a o její rozumné účelnosti se přesvědčiti. Jako pupě bource hedbávníka jest závitek, v nějž se zapředla, veškerým jejím světem, tak i duch lidský vzhledem k nesměrnosti všehomíra jest poměrně velmi těsnými mezemi sevřen a obklíčen a ačkoliv úsilnou námahou může meze tyto dále posouvati, přece obor, který jeho duchovému zraku zůstává ve přírodě neprůhlednou rouškou úplně zahalen, jest nevýslovně větší a širší, než obor, jejž mu slunce jasného poznání ozařuje. Ale tolik jest úplně jisto, že duch lidský čím bedlivěji život přírodní pozoruje a zkoumá, tím jasněji moudré a účelné uspořádání a zřízení všech jednotlivých věcí poznává. A je-li správný soud, že každý účin ve přírodě musí míti svou dostatečnou účinkující příčinu, musí býti též oprávněna všeobecná platnost závěru, že veškeren život přírodní jest založen nejen na účinkujících, nýbrž i na účelných příčinách, čili, co totéž jest, že všechny jednotlivé bytosti směřují k jistým účelům a to tím způsobem, že dosahujíce těchto svých neprostředných účelů zároveň svou měrou spolupůsobí k dosažení účelu celému všemumíru vytknutého. Z pouhé fysické nutnosti příčin účinkujících nikdy se rozumný pořádek ve přírodě nevysvětlí.

Pohleděme na kterýkoliv mechanický stroj, na př. na parostroj a na jednotlivé části, z nichž se skládá, na kotel, na dutý válec, píst ve válci umístěný, pístovou tyč, jež s pístem pevně spojena jest a zácpavkou (Stopfbüchse) na jednom příklopu umístěnou neprodyšně prochází, ústrojí řídící neb rozváděcí, jehož účelem jest, páru z kotle do válce přiměřeně vpouštěti a páru na píst účinkovavší opět z válce odváděti, atd. Všechny tyto jednotlivé části parostroje jako každého mechanického stroje vůbec působí úplně dle fysické nutnosti. A přece nebude nikdo rozumně tvrditi, že části, z nichž se parostroj skládá, samy sebou s fysickou nutností se učinily, samy sebou s fysickou nutností se spojily a tak parostroj vytvořily.

A není-li možno, aby železo samo sebou s fysickou nutností vytvořilo ze sebe jednotlivé části parostroje a části tyto spojilo v jednotný celek — v mechanický stroj a stroj tento uvedlo do pohybu, co jest teprv říci o názoru materialistickém, dle kterého světová hmota sama sebou s fysickou nutností ze sebe zbudovala tento viditelný svět se všemi jeho bytostmi a uvedla do pořádku, ve kterém je nyní spatřujeme!? I kdyby tedy svět byl pouhým mechanickým strojem beze vší vnitřní, k určitým účelům zřízené a směrné činnosti, tak jak materialism učí, nedal by se přece z pouhých mechanických sil beze všech příčin účelných vysvětliti. Kdekoliv se pořádek jeví, musí rozum lidský, nechce-li sama sebe zapříti a zničiti, předpokládati rozum jakožto poslední původ a důvod jeho.

Že ve světě mimo účinkující příčiny vládnou také příčiny účelné, jest nezbytný postulát zdravého rozumu lidského. S touže nutností, s jakouž uvádí sourodné přírodní zjevy na společný fysický zákon, musí také ze všech těchto zjevů k jejich účelným příčinám se povznášeti. Obojí tato nutnost opírá se o zákon příčinnosti. Kdežto moderní materialistická přírodověda vysvětlujíc všecky zjevy přírodní z pouhých mechanických zákonů fysických, obmezuje zákon příčinnosti jen neprostřednými příčinami přírodního dějstva, povznáší se křesťanská filosofie ještě nad neprostředné tyto příčiny, nad zákony totiž fysické a jejich pravidelnou působnost ve všemmíru a hledá posledních důvodů všeho světového pořádku.

Jelikož názor křesťanský o účelnosti ve přírodě nepopírá mechanických příčin v dějstvu přírodním, srovnává se v této

příčině úplně s naukou přírodovědeckou, ale nepřestávaje na pouhém výzkumu a výpočtu zákonitosti v dějích přírodních se jevící, vyhovuje svou naukou o účelných příčinách zároveň duchu lidskému, jejž vlastní přirozenost bez ustání nutká, aby všude v životě přírodním hledal posledních příčin všeho, co jest, a co se děje.

Tím udává zároveň filosofie křesťanská cestu, kterou duch lidský dospívá k poznání Boha jakožto nejvyšší intelligence a poslední příčiny vší přírodní účelnosti a harmonie.

Poněvadž ve přírodě souhlas a soulad se jeví nejen v činnostech jednotlivých bytostí, nýbrž i ve všech vzájemných vztazích těchto činností, vládne v ní všude jednotný pořádek a tento pořádek předpokládá nezbytně jednotný ideální plán. Kde však idea, myšlenka či plán se jeví, tam se jeví také rozum. Plánu bez rozumu nelze si mysliti. Z jednotného přírodního pořádku jest tedy s naprostou nutností souditi na jednotnost ideálního světového plánu a z tohoto plánu na jednotný rozum, který plán světový ideálně pojal, jednotně až do nejmenších částí promyslil a pak ve světě uskutečnil. A rozum tento není pouhou světovou duší, která proniká a oživuje veškeren svět se všemi jeho nesčetnými bytostmi a řídí jeho vývoj se stupňů nižších na stupně vyšší a dokonalejší, nýbrž jest nade světem povznesen. Kdyby rozum tento od světa bytně se nelišil, nýbrž světu samému přináležel jakožto immanentní princip jeho života, jak pantheism učí, spadal by s ním v jednu bytost a jestotu a byl by následovně téže fysické nutnosti podroben, jako svět sám. Rozum však svou jestotou s jestotou vnějšího světa tožný a nutnosti fysické s ostatními přírodními bytostmi podrobený přestává býti rozumem. Účelnost ve přírodě žádá tudy rozumu nadsvětového, od světa bytně různého.

Z této příčiny uvažovali křesťanští filosofové účelnost přírody se trojího stanoviska: a) v idei Božské, b) ve věcech samých, a c) v idei našeho rozumu.

V idei Božské má veškera světová účelnost a harmonie svůj vzor či ideál. A poněvadž Bůh dle tohoto ideálu svět stvořil a harmonicky zřídil a uspořádal, dochází Božský ideální vzor účelného světového pořádku v tomto vnějším světě svého konkretního výrazu a obrazu.

V ideálním vzoru Božském soustřeďují se účely všech jednotlivých stvořených bytostí jako ve svém zářném ohnisku a docházejí tu své naprosté jednoty a harmonie. Uvažujeme-li však obraz a výraz světového plánu ve vnějším světě, tu pozorujeme, že se v něm rozchází a rozpadá v nekonečný počet bytostí, které ačkoliv často jako různé protiklady proti sobě stojí, přece vždy jednotným spůsobem uskutečňují a představují svůj Božský vzor, podobně jako různé sluneční paprsky jeví vždy jednotné sluneční světlo, různým sice, ale přece souhlasným spůsobem.

Poněvadž duch lidský jest stvořen k obrazu a podobenství Božímu, musí i rozum lidský býti podoben rozumu Božskému. Z té příčiny musí rozum lidský státi ku vnějšímu světu v podobném vztahu, jako rozum Božský. I rozum lidský musí tedy hledati v nekonečné rozmanitosti světových dějů společné jednoty. Proto uvažuje člověk jednotlivé stvořené bytosti: jejich vnitřní bytnost, závislost, vztažnost a podmíněnost atd. a snaží se v této nekonečné rozmanitosti vystihnouti onu společnou pásku, která veškeren svět a všechny jeho jednotlivé bytosti v jeden harmonický celek pojí, a tak se povznésti k poznání ideálního plánu, podle kterého Bůh tento svět stvořil. Jako myšlenka světa Božským rozumem od věčnosti myšlená ve světě se jeví ve své nekonečné rozmanitosti, tak se zase sbírá a soustřeďuje z této rozmanitosti v idei lidského rozumu, ve které člověk světový pořádek poznává a myslí. Poněvadž lidský rozum jest jen mohutností konečnou a obmezenou, proto nikdy úplně nepochopí a neobsáhne ani veškeré nekonečné rozmanitosti světového pořádku, ani jeho naprosté jednoty, tak jak v Božském rozumu od věčnosti jest obsažena a stvořením svého konkretního výrazu v tomto světě došla. Idea, kterouž člověk myslí jednotu světového pořádku v jeho nekonečné rozmanitosti ve všemmíru se jevící, jest jen slabým obleskem oné ideje, ve které Bůh myslil tento svět od věčnosti a podle které jej v čase stvořil.

Ačkoliv křesťanská filosofie odvozuje ideální plán, který se ve světě jeví, z bytosti nadsvětové, nejvyšším rozumem obdařené, přece neprohlašuje vnější svět za pouhý fysický mechanism, v němž jednotlivé části nemají žádného vlastního pohybu a života, nýbrž berou toliko účastenství v pohybu, který se v ně uvádí vnější příčinou, tak jak učí namnoze moderní přírodověda.

Filosofie křesťanská má o přírodě názor mnohem vznešenější. Činnost přírodních bytostí, tak učí filosofie tato, jest úplně přiměřená jejich bytnosti či přirozenosti. Uvažujeme-li spůsob, kterým stvořené bytosti jeví své činnosti, vidíme, že se úplně podobá onomu spůsobu, kterým umělec o svém díle pracuje. Také přírodní bytosti řídí všechny své činnosti a jejich účiny k dosažení jednoho cíle, jemuž podřizují všecky jednotlivé momenty těchto svých činností. Jako stavitel napřed klade základy a na těchto buduje zdi, nad nimiž pak střechu klene, podobně zapouští i příroda kořeny stromu do země, povznáší nad zemí jeho peň, nad nějž pak rozprostírá větve a lupení. A proto jest nám nezbytně souditi, že jest v bytnosti světových bytostí samých princip, který je určuje, že konají nevědomě to, co činí stavitel s vědomím a rozvahou.*)

A jako filosofie křesťanská dovozuje účelnou činnost organických bytostí z jejich vnitřní bytnosti a přirozenosti, tak hledí činnost všech světových bytostí bez výjimky vysvětliti ze vnitřního, přirozenosti jejich immanentního principu. Nutnost, s jakou světové bytosti působí, nepochází ze vnější příčiny, jako na př. nutnost činnosti mechanického stroje, nýbrž plyne z jejich vlastních přirozeností a z náklonností a pudů v těchto přirozenostech obsažených. Od času Alberta Velikého vysvětlovali často scholastikové poměr přírody k Bohu šípem k terči vystřeleným. Avšak tímto příkladem hleděli jen vyjádřiti a znázorniti naprostou závislost činností bytostí přírodních na Bohu jako prvotné příčině, ale při tom vždy na to upozorňovali, že směr, kterým stvořené bytostí působí, nebyl jim vnucen žádnou vnější bytostí, jako šípu k terči vystřelenému, nýbrž že pochází z vlastní vnitřní povahy samých bytostí stvořených.**)

Poněvadž každá světová bytost zahrnuje ve své vnitřní činnosti, kterou jest opatřena, vztah k jistému předmětu jakožto cíli svému, nelze od žádné bytosti účelné směrnosti k jistému cíli odmysliti.

Světové bytosti nedají se beze vnitřních sil a činností těmto silám přiměřených ani mysliti. Bytost jen trpná, jež jest

*) Sr. Tom. In ib. 2. Phys. lect. 13. srv. Kleutgen, Phil. der Vorzeit. Münster. 1863. S. 392.

**) Sr. Tom. I. qu. 103 art. 1. ad 3.

prosta všech sil a všech činností, jest pojem úplně absurdní. Bytost, která má účast v naprostém konu Božském, musí býti jistou měrou sama konem. Poněvadž však světové bytosti jsou různým spůsobem konu Božského a dokonalostí jeho účastny, jsou také různými činnostmi opatřeny. Čím menšího údělu v dokonalosti Božského konu bytost došla, tím nedokonalejší jest její činnost. Čím má však dokonalejší účast v Bohu a jeho dokonalostech, tím jeví činnost dokonalejší a všestrannější. Poněvadž člověk dokonalostí své jestoty převyšuje všechny ostatní světové bytosti, jest také schopen činností, kterých ostatní bytosti jsou úplně prosty. V činnostech duchových rozumu a vůle, v poznání pravdy a lásce dobra, — béře člověk formálně účast v životě Božském, jenž svou nejhlubší podstatou záleží rovněž v poznání pravdy a v milování dobra. A poněvadž od činnosti nelze odmysliti její účelnou směrnost, musí tato směrnost býti tím jasnější a zřejmější, čím jest dokonalejší činnost, kterou bytost jeví.

Tuto pravdu apriorně z pojmu činnosti dovozenou dokazuje také zkušenost.

Že člověk si vytýká různé účely, jichž chce dosíci činnostmi svými, kdož by o tom pochyboval? Vždyť jsme sobě neprostředně svého účelného jednání vědomi! Toto vědomí jest částí naší vlastní úsoby. I kdyby někdo svou lidskou svobodu popíral a tvrdil, že ku všem svým skutkům fysickou nutností jest určen, přece nemůže popírati, že tímto určením spěje k jistým předmětům, kterými se toto určení dokončuje a dovršuje a tím také svého posledního výmezu či cíle dochází. Determinace, kterou by nebyl člověk k jistému účelu určen a zřízen, nedá vůbec se mysliti. A proto i kdyby člověk sobě vědomě a svobodně neurčoval jistých účelů a vědomě a svobodně jich nechtěl dosíci, přece „de facto“ směřuje vždy k jistým účelům. Účelná směrnost života lidského k jistým cílům jest děj samozřejmý, v našem vlastním sebevědomí založený.

Než neméně jasná, jak jsme viděli, jest účelná směrnost v životě živočišném, rostlinném a i v samém nerostectvu. Rozdíl mezi účelnou směrností, s jakouž člověk a bytosti ostatních přírodních říší spějí ku svým cílům, záleží jen v tom, že onen vědomě a svobodně si vytýká cíle svých činností, kdežto tyto

nutností své přirozenosti beze všeho vědomí a beze vší svobody k nim spějí.

Jak vysoko se povznáší tento názor křesťanské filosofie o vnitřní, immanentní, účelné směrnosti světových bytostí k jejich cílům nad nauku mnohých moderních i věřících přírodozpytcův a filosofů, kteří ve všemmíru vidí jen mrtvý mechanismus beze všech immanentních sil, který beze všech vlastních činností bývá uváděn jen vnějšími příčinami do lokálního pohybu a tímto pohybem dochází cíle, ku kterému od Boha, svého Tvůrce určen a zřízen byl! Podle tohoto názoru podobá se svět jen loutkovému divadlu bez sil, bez činnosti, bez života, a Bůh stojí za jeho oponou a uvádí jej do pohybu! Křesťanská filosofie, připisujíc světu a jeho jednotlivým bytostem vlastní síly, vlastní činnosti a vlastní život, odhaluje zrakům obraz, v němž vše jen kypí životem, a jenž nám proto odhaluje vnitřní útroby Božského života mnohem dokonaleji a velebněji, než mrtvý mechanism, jenž z venčí musí býti stále v pohybu udržován.

Účelná, přírodním bytostem vnitřní směrnost jakožto děj nedá se tedy naprosto popírati. Jen v názoru o posledním důvodu rozcházejí se nauky filosofské.

Záleží-li však důvod tento, jak křesťanská filosofie učí, v rozumu nadsvětovém, tu nastává k řešení ještě další otázka: zda-li rozum tento jest mysliti jen jakožto příčinu pořádek do světa uvedší a nyní stále udržující, aneb také jakožto příčinu tvůrčí.

Z toho, co jsme podle nauky křesťanské pravili o účelné směrnosti světových bytostí, nebude nesnadno podati důkaz, že bytost, jež jest příčinou účelného pořádku ve přírodě, musí býti také Tvůrcem světa.

Kdyby svět byl jen mechanickým, vlastní činnosti prostým a jen vnější příčinou pohybovaným strojem, byl by mu veškeren pořádek, v němž jej vidíme, toliko něčím vnějším a cizím, právě tak jako jest stroji a jeho jednotlivým částem pohyb, v němž právě se nalezá, jen něčím zevnějším a cizím. Jako každá jeho část jest zcela indifferentní ku pohybu vůbec, a i k tomu, jejž ve stroji koná, tak i svět a jeho jednotlivé bytosti nežádají nikterak ani pohybu vůbec ani pořádku, do něhož tímto pohybem byly uvedeny. Podle tohoto názoru jest z účelnosti všude ve přírodě

vládnoucí toliko souditi na bytost, která pořádek ve svět uvádí a v něm udržuje. Taký poměr mezi Bohem a světem myslil si Aristoteles, jenž přijímaje věčnou hmotu, Bohu jen pohyb a pořádek světa připisoval.

Poněvadž však křesťanská filosofie připisuje světovým bytostem vnitřní síly a činnosti a následovně také vnitřní směrnost k cílům jim vytknutým, pojímá také zcela jinak poměr mezi světem a Bohem. Mají-li světové bytosti vlastní vnitřní činnosti, pokud se týče, vlastní život, náleží také účelná směrnost jejich a světový pořádek na této směrnosti založený k jejich vlastní bytnosti a přirozenosti. Účelnost světa není toliko vnější, případnou, mimotnou vlastností světových bytostí, nýbrž tkví v jejich vnitru, jest bytným jejich momentem, jenž se nedá ode světa a jeho jednotlivých bytostí odmysliti. Ladný pořádek a jednotná harmonie všude ve světě patrná nezáleží toliko v souhlasném pohybu jednotlivých bytostí, nýbrž proniká a ovládá samu bytnost a přirozenost jejich. Činnosti přírodních bytostí vycházejíce z jejich nitra jako ze svého zdroje nejsou jen zevně navzájem spojeny, nejeví se toliko vedle sebe rovnoběžně, nýbrž uvnitř se pronikají, podporují, zmocňují a spolupůsobí tak k dosažení cíle celého všehomíra. Z čehož jest nutně uzavírati, že bytnosti věcí samých jsou uvnitř a nikoliv toliko pohybem zevnějšími příčinami v ně uváděným k sobě zřízeny a uspůsobeny.

Jsou-li však věci již svou bytností vespol podmíněny, mají také důvod účelné své směrnosti ku svým cílům a pořádek na této směrnosti zbudovaný samy v sobě, ve svém vlastním nitru. A poněvadž řád světový má svůj neprostředný princip ve věcech samých, musí původce řádu světového býti zároveň také původcem věcí, čili jinými slovy: nadsvětová intelligence — není toliko příčinou pořádku světa, nýbrž také jeho existence, — Bůh není toliko všemoudrým pořadatelem, nýbrž také všemocným Tvůrcem světa,*) tak jak sv. Tomáš učí, an dí, že světové bytosti, které nemajíce o účelu žádného ponětí, nemohou samy svým činnostem účelu vytýkati, směřují nutně k účelům sobě jinou bytostí vytknutým, a že bytost tato musí býti též

*) Dor. J. Schwetz, Theol. Fundam. seu gener. Edit. 6. Viennae 1874. p. 29, 49.

původcem přírody.*) Pořadatel světa musil určiti jednotlivé přírodní síly netoliko v jejich směrnosti k cílům jim vytknutým, nýbrž také v jejich kvantitě a kvalitě, a následovně také v jejich nejhlubší jestotě, a toto může učiniti jen pořadatel ten, jenž jest zároveň Tvůrcem světa.**)

Jest sice pravda, že světový pořádek, jako svět vůbec, jest jen konečný a obmezený. Poněvadž však jest již v bytnosti věcí stvořených obsažen, musí míti touže příčinu, jako světové bytosti samy. A proto jako svět a jeho jednotlivé bytosti mohly jen nekonečným tvůrčím konem do existence býti uvedeny, mohl pořádek ve světě se jevící jen nekonečnou intelligencí vzniknouti.

Že světový pořádek skutečně předpokládá nekonečně dokonalý rozum, dokazuje jednoduchý pohled na nesčetné to množství nejrozmanitějších světových bytostí a na tu těsnou jednotu, v níž přese vši svou rozmanitost jsou soustředěny. Každé bytosti v celém všemmíru jest vykázáno její patřičné místo, jakož i vyměřen čas její existence a určen způsob její působnosti. Ve všech nekonečných vztazích, ve kterých světové bytosti jsou vespol postaveny, jakož i ve všech činnostech, kterými na sebe navzájem působí, vládne v celém všemmíru úplná zákonnost. Každá věc spěje svou činností k vlastnímu, své přirozenosti zcela přiměřenému účelu, a při tom přece druhé bytosti neruší a neničí. Každá bytost, pokud směřuje ku svému vlastnímu cíli, jest dokonalým, naproti ostatním bytostem úplně samostatným a nezávislým celkem, ale zároveň také členem a částí světového celku, jemuž jakožto prostředek k cílí jest podřízena. Tak jest každá věc sama sobě cílem, ale zároveň prostředkem k cíli veškerenstva. Kdyby světové bytosti nebyly sobě v nekonečné stupnici podřaděny a nadřaděny a kdyby touto podřaděností a nadřaděností nebyly určeny a zřízeny ku společnému a jednotnému cíli jakožto prostředky jeho, musily by se okamžitě v chaotickou směs beze všeho ladu a skladu proměniti.

Bez všeobecné účelnosti nedá se světový pořádek naprosto vysvětliti. Z toho již také patrno, jak křesťanská filosofie účelnou činnost ve přírodě pojímá a vysvětluje.

*) C. gent. lib. I. cap. 43. u. 6.

**) Pesch. Welträthsel. 2. Aufl. 1. Bd. S. 795 fl.

První a poslední příčina veškeré účelnosti ve přírodě jest Bůh, Tvůrce a Pán všehomíra, jenž v ideálním plánu od věčnosti myslil svět jakožto jednotný celek, a podle tohoto plánu zřídil všecky věci: jejich vztahy, vzájemné činnosti atd. tak, aby k dosažení společného cíle svým způsobem a svou měrou spolupůsobily.

Aby však skutečně stvořené bytosti došly cíle sobě vytknutého, zachovává je Bůh v jejich bytu a spolupůsobí s jejich činnostmi. Účelná činnost bytostí přírodních jest takto na prvém místě dílem samého Boha.

Než této činnosti Božské ve vnější přírodě nesmíme tak rozuměti, jako by Bůh stále mimořádně svou neprostřednou činností zasahoval v pravidelný průběh a postup dějstva přírodního. Bůh jediným konem své všemohoucí vůle stvořil tento svět a vložil hned v prvém okamžiku jeho existence do něho jako do zárodku veškeren příští vývoj života jeho. Hned od počátku zřídila moudrost Božská svět tak, jak jej od věčnosti v idei myslila, a pak jej ponechala jeho vlastnímu přirozenému rozvoji, při čemž ovšem jej stále v bytu udržuje a jakožto prvotná příčina spolupůsobí se všemi činnostmi jeho. Se křesťanskou filosofií úplně souhlasí názor, jehož hájí namnoze moderní přírodověda, že všecky jednotlivé přírodní síly a zákony jejich lze přese vši jejich nekonečnou rozmanitost uvesti na jedinou sílu podle jednoho a téhož zákona působící, s tím toliko rozdílem, že křesťanská filosofie nekonečné rozvětvení této jednotné původní síly a jejího zákona nevysvětluje ani z pouhé náhody ani z pouhé nutnosti fysické, nýbrž ze tvůrčího konu, jímž Bůh v jednotnou sílu a jednotný zákon působnosti její vložil hned při stvoření veškeru tu nekonečnou rozmanitost všech jejích příštích projevů. Byl-li hned při stvoření ve hmotě jako v jádru či zárodku obsažen příští přírodní vývoj, musil býti v tomto zárodku jakožto v zářném bodu soustředěn veškeren ideální plán, podle kterého Bůh svět stvořil, podobně jako v každém jádru jest předzřízen a v potenci zahrnut celý příští organism. A byl-li ideální světový plán ve světě zahrnut již při stvoření, bylo zcela přirozeno, že se svět pak dále, jak učí moderní přírodověda, vyvíjel s fysickou nutností podle svých immanentních zákonů, až dostoupil stupně dokonalosti, na kterém jej nyní vidíme. Moderní přírodověda hledí sice z rozmanitosti přírodních zjevů

proniknouti k jejich původní jednotě. Poněvadž se však nepovznáší nad tuto jednotu, kteráž již od počátku veškeru rozmanitost přírodního života v sobě obsahovala, stojí před záhadou, pro kterouž nemůže udati žádného rozumného důvodu. Proto jest její nauka na výsost jednostranná a nikterak neukájí ducha lidského po všestranném poznání pravdy prahnoucího. Filosofie křesťanská vděčně uznávajíc a přijímajíc vše, co ve přírodovědě povzneseno na jasné výsluní pravdy, řeší i ony otázky, se kterými si přírodověda neví rady. Stvořil-li Bůh, tak učí filosofie tato, tento viditelný svět podle odvěčného svého plánu, musil jej hned při prvém stvoření tak zříditi, aby tomuto plánu byl úplně přiměřen a aby průběhem svého vývoje cíle svého došel. Proto musil Bůh týmž tvůrčím konem, kterým svět v existenci uvedl, také mu určiti a vyměřiti — a to jak v jeho celistvosti, tak i v jeho jednotlivých částech – veškeren směr jeho příštího vývoje. A poněvadž svět jak ve svém prvém vzniku, tak i ve veškerém svém trvání závisí na Bohu jakožto své tvůrčí, zachovávací a ředící příčině, jest konem tvůrčím ve veškerém svém vývoji tak determinován, že ze směru, jejž Bůh tomuto vývoji určil, naprosto nemůže vybočiti a se vyšinouti. A v této determinaci světového vývoje Bohem samým světu při stvoření dané záleží právě nutnost všech fysických zákonů, které světové bytosti ve svých činnostech jsou podrobeny, a pro kterou moderní materialistická přírodověda nemůže udati žádného dostatečného rozumného důvodu. Jaké velebné světlo rozlévá křesťanská filosofie po veškerém přírodním životě! Podle její nauky jest svět realisovanou Božskou myšlenkou. Podle Božské myšlenky byl svět hned při svém prvém vzniku zřízen a uspořádán, podle této myšlenky stále se vyvíjí. Myšlenka Božská proniká a oduševňuje svým ideálním světlem veškeru přírodu. Všechno přírodní dějstvo jest jen vnější záři této myšlenky. A poněvadž myšlenka tato jest sama v sobě nezměnitelná a nezměnitelným konem tvůrčím zevnějšího výrazu došla, jest jak byt, tak i činnost světových bytostí nezměnitelné fysické nutnosti veskrz podrobena.

Je-li svět jen realisovanou soustavou myšlenek Božských, pak jest, jak učí dále filosofie křesťanská, projevem Boha samého. Život Božský září nám v životě přírodním. Vše, co ve přírodě jest a se děje, hlásá nám, co v Bohu jest a se děje. Z vlastností

a dokonalostí světových bytostí můžeme poznati vlastnosti a dokonalosti Božské. Poněvadž Bůh jakožto bytost eminentně rozumná působí vždy, kdykoliv něco na venek koná, jen k vůli nějakému sebe důstojnému účelu, musí i ve přírodě vše nejvýš rozumně a účelně býti uspořádáno a zřízeno. Tím ovšem nechceme říci, že tato účelnost ve přírodě jest naprosto dokonalá. Jako svět vůbec jest bytostí jen konečnou a obmezenou, tak i jeho účelnost musí býti konečná a obmezená. Ale vzhledem k Božské myšlence, kterou svět representuje, jest účelný pořádek ve přírodě tak dokonalý, jak si jej jen mysliti lze.*)

Stav národnosti české a německé na Moravě roku 1771.

Podává Fr. A. Slavík.

Spolehlivé zprávy o národnosti každé obce na Moravě nalézáme v popisu diecese Olomoucké z r. 1771 a 1772, než byla rozdělena v nynější arcidiecesi Olomouckou a diecesi Brněnskou (r. 1777). Vzácný tento rukopis, složený z úředních zpráv farních, chová se v knížecí arcibiskupské knihovně v Kroměříži. Má nápis „Alma dioecesis Olomucensis seu consignatio omnium decanatuum 1771 et 1772".**)

U každé obce stojí mimo jiné též napsáno, jaké národnosti jest, zdali se v ní mluvilo česky, německy, neb v obou těchto řečech.

Na základě těchto věrohodných zpráv můžeme si učiniti jasný obraz poměru národnosti české a německé na Moravě v druhé polovici XVIII. století, srovnati jej s poměrem obou národností na Moravě v XVII. a XIX. století***) a pozorovati,

---

*) Časopis kat. duch. Ročník XVIII. (1887). Článek kan. Mat. Procházky: Účelnost ve všemmíru. St. 569 sld.; srv. také Dr. Karl Ernst von Baer, Reden. Braunschweig 1886. II. Theil. 2. Ausg. S. 49 ff.

**) Zprávy o něm od p. Dra Ant. Rezka a mou viz v Časopise Matice moravské r. 1893. str. 360—361.

***) Moje „Morava a její obvody ve Slezsku po 30leté válce" str. 149—186 a „Podrobný seznam míst na Moravě" na základě sčítání lidu 1890 vydán c. k. statistickou ústřední kommissí.

kde které osady se poněmčily neb opět počeštily, jak se hranice obou národností měnily.

Podíváme se nejprve na okolí Brněnské, k Víškovu a na jižní Moravu, pak na západní a severní Moravu.

1. U Brna.

Uprostřed české krajiny Brněnské zaujali Němci, podporováni od markrabích a vrchností, v minulých stoletích vesnice pod Brnem: na panství kapitoly sv. Petra v Brně: Komárov, Jeršpice Horní a Dolní a Přízřenice; na biskupském panství: městečko Modřice, v XVII. století nabyli většiny také v Ivanovicích jinak Vejvanovicích, Tuřanech a Žilošicích; na panství Králové kláštera na Starém Brně v Moravanech. Utvořili tak německý ostrov u Brna.

Česká národnost byla v nich již v XVII. století v menšině. Stará jména tratí zachovala se ještě v XVIII. století r. 1749 vedle německých, na př. u Horních Jeršpic „Sekerka“, u Dolních Jeršpic „Leska“, u Vejvanovic „Trávník“, u Modřic „Obrava“.

Změna stala se nejvíce v Tuřanech, kde na dvou dílech jejich, na díle biskupském a kláštera sv. Josefa v Brně, byla po 30leté válce většina Němců, a ještě v polovici XVIII. století oba díly, jsouce každý pro sebe zvláštní obcí, měly německé obecní pečeti a psaly německy, ale v 2. polovici XVIII. věku byly českými.

Českých obyvatelů přibylo v XVIII. století také opět v Brně, Moravanech a Žilošicích, a byly r. 1771 smíšenými obcemi; naopak v Královë Poli, kde bývalo v XVII. století devítina Němců, rozmohla se druhá národnost tak, že obec byla po 100 letech smíšenou.

V sousedních Ivanovicích měnil se poměr národnosti od 30leté války také ve prospěch české; r. 1673 byla polovice česká; ale v XVIII. století opět německá řeč nabyla převahy, kterou udržuje, majíc německou školu.

Úřední zprávy z r. 1771—72 jmenují v této české krajině **německými** staré někdy české obce: Komárov, Černovice, Ivanovice, obě Jeršpice, Přízřenice a Modřice, nové osady Mariacel a Petrohradskou ulici u Brna; utraquistickými nebo **smíšenými**: Brno, Královo Pole, Moravany a Žilošice; ostatní vše českými.

Ve 100 letech změnily se opět: českou obcí (roku 1880) stalo se opět Královo Pole, německou Moravany (15% Čechů) a Žilošice (8% Čechů). Smíšené jsou Brno a Ivanovice, majíce okolo 40% Čechů (Brno r. 1890 sčítáno jen 30%, Modřice 24%). Ostrůvek pro sebe tvoří nová osada Dvorska jinak Maxov, Maxmilianov u Tuřan, založená na místě panského dvora a ovčína r. 1787, osazena původně Čechy a Němci, ale nyní většinou německá, majíc jednotřídní školu německou.

Někdejší menšiny (1/4) německé v Maloměřicích a Holáskách již v XVIII. století vymizely.

Národnost česká tedy i po 30leté válce opět nabyla kolem Brna více půdy, byla tu ještě v XVIII. století rozšířenější než za vědomého odnárodňování v XIX. století.

Pravda jest, že byl by zde a vůbec u nás výsledek těchto sčítání národnosti jiný, kdyby se místo „obcovací řeči“ čítala „řeč mateřská“ a nečinil se od mnohých lidí nátlak na pracující a služebný lid závislý, aby prohlásil obcovací řeč pána svého za svou. —

Východně od Brna bývala ještě v XVII. století osada Tvarožna smíšená, 1/3 Němců. Původně byly to dvě osady, jedna stále česká Tvarožna na pravém břehu potoka, druhá naproti na levém břehu Vážanice, jež byly již ve XIV. století poněmčeny.*) Obě osady spojily se v jednu obec a sluje česky Tvarožna, německy po bývalé osadě Važanic Bossenitz. V XVII. století bylo v ní 1/3 Němců, ale v polovici XVIII. byla již celá českou, majíc od roku 1735 i novou pečeť s nápisem českým „Peczet obecní Twarozenska 1735“ a jména tratí česká.

2. U Víškova.

Menší ostrovy **německé** dále od Brna tvořily se hlavně na panstvích klášterních u biskupského města Víškova:

1. jihozápadně a jižně: Rostěnice, Zvonovice, Hlubočany, Lysovice a Kučerov;
2. Čechy a Kroužky;
3. severozápadně od Víškova: Ruprechtov a Pojdomí.

Smíšenými obcemi byly tam roku 1771: město Víškov, Nový Rousinov a vesnice Komořany.

---

*) Časopis Matice moravské 1893, str. 159.

Již po 30leté válce byly z nich většinou německými: Rostěnice, Zvonovice, Hlubočany, Lysovice, Kučerov, Čechy, Ruprechtov a Pojdomí.

Kroužky byly tehdy pusté; usazeni jsou pak v nich většinou němečtí osadníci, takže r. 1771 byla to vesnice německá; ale počeštila se opět v nové době.

Komořany byly v XVII. století německé, majíce jen pětinu českých osedlých obyvatelů; v XVIII. století přibylo Čechů, avšak v nejnovější době se tak poněmčili, že se přihlásila k obcovací řeči české sotva šestina obyvatelů.

Nový Rousinov, v XVII. a XVIII. věku smíšený, jest nyní opět českým v křesťanské obci; v židovské arci přes polovic německý.

Do r. 1771 opět vrátily se k **české** národnosti osady tamní: Pavlovice, Kozlany a Němècké Málkovice.

Pavlovice měly již v I. polovici XVIII. století českou správu obecní, na pečeti nápis: „Sekryt obecní Pavlovic“, jména tratí česká: v Kopaninách, na Podsedkách, Šafránice, obecní pastvinu „na tvrzku“.

Kozlany měly r. 1749 německou obecní pečeť „Sigill der Gemein zu Koslan“, jména tratí dílem původní česká, na př. les Řečavu, pastvinu Jaslůvku, nebo německá: pole Breitles, Schatzles. R. 1748 podpisovali ještě německy; ale v druhé polovici téhož století byla to již česká obec.

Málkovice, v XVII. století většinou německé, měly r. 1749 německou pečeť „Sigill der Gemein zu Malcovicz“, ale t. r. podpisovali česky.

Ruprechtov a Pojdomí, kde byl dvůr a továrna na vlněné látky, byly poněmčeny již v XVII. století; ale jména tratí zůstala česká, jako na př. U kříže, Krajina, U rybníka; v novější době jsou tyto vesnice opět českými

Podbřezice mezi Komořany a Lysovicemi zůstaly vždy českými, dělíce ostrůvky německé u těchto dvou vesnic.

3. Na jižní Moravě.

Na jižní Moravě tvořily **rozhraní** české a německé národnosti od zemských hranic počínajíce tyto **německé** osady: Radíkov Horní a Dolní, Český Rudolec, Lipnice, Lipolec, Hostokovice, Lidheřovice, Peč, Urbanec,

Norovice, pak Nové Dvory, nyní české, dále jako posud Frondorf, Bělčovice, Lovčovice, Plačovice, Dančovice, Lubnice, Mešovice, Uherčice.

Chrlopy, Bítov a Oslnovice byly smíšené, utraquistické. Od Chvalatic, Štítar, Vracovic, Mlíčovic, Lukova šla hranice až k Dyji k Rakousům.

Podmole bývaly české, dělíce tu západní část německou od východní, Znojemské.

U Hradiště a Znojma počínala dále hranice národnostní, šla jako podnes až k Oleksovicům podél obcí již německých Suchohrdlí u Znojma, Těšetic, Kyjovic, Bohunic, Prostoměřic a Oleksovic, dále rovně Suchohrdlí u Miroslavě, Našiměřic, Babic, Lidměřic, Olbramovic, Kupčic, Loděnic a Pravlova.

Západně mezi Oleksovicemi a Olbramovicemi byly **smíšené** tehdy obce: Hostěhradice, Chlupice, Kadov, Miroslav a Václavov; **německá** jen Nešpice; mezi nimi **české** Pemdorf u Miroslavě a Želovice u Olbramovic, které se od té doby změnily.

Od Pravlova brala se hranice směrem jihovýchodním podél řeky Jihlavky a německých míst: Němčiček, Medlova, Mološovic, Odrovic, Nové Vsi u Vlasatic, zabočila od Pasohlávek k Mušovu, Pouzdřanům, pak kolem Starovic, Kurdějova, Hustopeče nazpět k Popovicům, Strachotínu a Vistonicům. Dále vede hranice východním směrem skrze Pálavu a Zaječí, odtud jižně podél Příkluk, Pulgařova, Nejdeku a Selce.

Změny národnostní staly se hlavně tyto:

U hranic království českého severně od Radíkova a Rudolce **počeštily se** od 30leté války zase osady: Lipnice na panství Telečském, která byla po 30leté válce celá poněmčena, Markvarec hraběte Osteina v Dačicích měl r. 1678 sotva $^2/_5$ Čechů, a Horní Radíkov na panství Rudoleckém pána z Hartenberka měl třetinu Čechů. Toužín na panství Dačickém hraběte Osteina měl r. 1678 jen třetinu Čechů, když místa Čechův ujali Němci ku př. Greff místo Nováka, Roth místo Ježka; ve 100 letech byla celá osada českou.

Nové Dvory na panství Budiškovském hraběte Sobka založeny byly po 30leté válce a německými osadníky zalidněny; tito však počeštili se v XIX. století, takže nyní jsou tam sami Češi.

Sousední obec Baňovice na panství Jamnickém hraběte Gabrianiho bývala před 30letou válkou česká, majíc staré osedlé všecky Čechy, ale mezi lhotníky přicházeli již Němci, na př. Urban Macher, Strandl, Turax; později Leitgeeb, Strobl a j., takže r. 1748 bylo tu 10 českých a 7 německých rodin usedlých.*) Obecní pečeť měli českou s nápisem „Peczet obeczni diediny Baniowicz" a jména tratí zůstávala česká: Klínek, Poušť, Hotarnice, Kopanina a p. Po 40 letech počítá se opět zcela českou.

Chrlopy na panství Uherčickém hraběte Hartiga, někdy česká dědina, ve které ještě po 30leté válce bylo téměř polovice Čechů, nejvíce jménem Štěpánů, Turek, Vyhlídal (Reg. 273.), byla ještě v 2. polovici XVIII. století smíšenou, ale koncem XVIII. a v XIX. století se poněmčila, a do r. 1880 zůstalo jen $^1/_9$ Čechů.

Do blízké obce Oslnovic na panství Bítovském hraběte Gabrianiho, po 30leté válce ještě českých, přistěhovalo se do polovice XVIII. století tolik Němců, že byla smíšenou, měla r. 1749 pečeť německou „Dorf Eoslowitz", ale jména tratí zůstávala česká: Olešna, Chmelenec, Ždánice, Dvořiště, jedna Wolfsgraben. (Reg. 255.) V nové době přibylo Čechů, tak že po 100 letech r. 1880 byla zde jen desetina Němců.

Podobně i město Bítov změnilo se v XVII. a XVIII. století v neprospěch národnosti české, stalo se smíšeným, ale v nové době zase v něm nabyla česká národnost převahy, majíc tu $^8/_9$ obyvatelstva českého; však v posledních 10 letech opět ustoupila tak mnoho, že se tu r. 1890 skoro šestina obyvatelů přihlásilo k obcovací řeči německé.

Obec Zblovice a Kosmíky, ve kterých po 30leté válce bylo $^1/_3$ Němců, v XVIII. století byly opět úplně české jako posud.

Menšiny české ve Štítarech, Vracovicích a Mličovicích, ve kterých všech osadách bylo i po 30leté válce třetina obyvatelstva českého, mizely již v XVIII. a nyní téměř vymizely.

---

*) Zemská registratura podd. odd. 110.

Obvod německé řeči rozšířil se v té krajině na ujmu české, když město Znojmo na svých pozemcích u české dědiny Čidružic založilo r. 1786 německou vesnici Šrefelsdorf; a když poněmčeny byly tu jiné dvě nové osady na panství Vranovském: U Nové hospody, jinak Vranovské hospody, založena v polovici XVII. století vesnička 8 domků,*) která však neměla jména (r. 1667) a později nazvána Vranovská ves, Frainersdorf. Byla v XVIII. století česká, jako podobná sousední dědina Hostěhrádky. Na místě zaniklé osady toho jména stála u silnice z Olbramkostela (r. 1772 v popisu stojí u „Obraný Kostel") hospoda, při ní v XVIII. století 5 domků, jimž říkalo se r. 1771 „Fischhausl", česky pak Hostěhrádky. Od té doby poněmčily se tyto 3 nové osady.

Z nedalekých Pavlic naopak vymizela německá národnost; měla tam v XVII. století čtvrtinu Němců, v XVIII. byla již opět českou jako podnes. Totéž stalo se i v Mašůvkách Hlubokých, kde ujalo staré české usedlosti více než třetina Němců, a jsou nyní opět úplně české.

Podmole na panství kláštera Louckého zůstávaly v XVII. i v XVIII. století českou dědinou; teprve v XIX. století se tak poněmčovaly, že r. 1880 byla jenom šestina obyvatelstva českého.

Nejvíce na jižní Moravě utrpěla národnost česká v XIX. století u Miroslavě a Hostěradic.

Obě tato města byla r. 1771 smíšená, Miroslav na panství Louckém r. 1672 ještě po 30leté válce ani ne $1/3$ poněmčena, i když tři Němci ujali domy po českých; ale v nové době, zvláště v posledních letech, poněmčila se tou měrou, že r. 1880 byla tu sotva desetina Čechů a r. 1890 skoro celá již německá (99%).

Václavov zůstal smíšený, v Hostěradicích na panství Krumlovském, které leží u české krajiny, ačkoliv po 30leté válce byly velice spustlé a téměř poněmčeny, opět v XVIII. století bylo tolik Čechů, že byly smíšenou obcí; však v XIX. století jsou úplně poněmčeny. Podobně i Kadov na témž panství byl v XVIII. století smíšenou obcí, ve 100 letech ale již německou.

Pemdorf (Česká Ves) u Miroslavě, původně, jak samo jméno praví, česká osada, byla ve 30leté válce většinou poněm-

*) Registr. poddan. odd. 103.

čena, r. 1672 jen $1/_6$ Čechů, ale v XVIII. století byla opět česká a poněmčila se s Miroslaví v nové době.

Naopak se vrátila k české národnosti jen dědina Chlupice, která byla v XVII. století poněmčena, v XVIII. století smíšená a teď úplně česká.

Severovýchodně od těchto změněných obcí držely se Želovice na panství Bohutickém jesuitské kolleje ve Znojmě. Spustly v 30leté válce až na 3 domy, a nově osazené měly r. 1671: 4 Čechy a 1 Němce; staré pusté byly většinou německé; v XVIII. století zůstávaly českou obcí; až v nové době jsou poněmčeny. Sousední Lidměřice po 30leté válce ještě většinou české, podlehly již do r. 1771, ležíce blízko mezi poněmčenými Olbramovicemi a Babicemi.

U Pravlova Kopařovice na panství Dolních Kounic knížete Dietrichšteina byly ještě r. 1674 většinou česká obec, ale v polovici XVIII. století již poněmčena; podpisy na listech obecních jsou r. 1749 německé, i tratí „im oberer Feld, bei der Kapellen" (Reg. 181).

Sousední obec Němčičky, která byla s polovice českou v XVII. století, byla r. 1771 také již německou.

Také v Pravlově vymizela národnost česká, která tu ještě po 30leté válce měla $1/_4$ obyvatelů.

Od Němčiček východně vesnice Ledec a Vojkovice, které byly v XVII. století poněmčeny, v XVIII. století opět přišly do rukou českých.

Smolín zůstal českým v XVIII. století i v nové době, avšak v posledním desetiletí do r. 1890 ubylo Čechů až 37%$_0$ a obec jest nyní poněmčena.

Jižně od nich staly se do r. 1771 opět **českými**: Pohořelice, Ivaň a Šakvice.

Pohořelice byly po kruté 30leté válce většinou poněmčeny, ale v XVIII. století staly se opět českými; naopak v nejnovější době se poněmčují tak, že jen v 10 letech (roku 1880—90) ubylo Čechů až 20%$_0$.*)

Ivaň a Šakvice jsou v nové době stále národnosti české věrny.

*) Časopis Matice moravské r. 1894 str. 257 a násl.

Smíšenými obcemi zůstaly r. 1771, jako v XVII. století, Uherčice a Lednice.

Uherčice měly r. 1673 skoro polovici Čechů, nyní po r. 1890 jsou úplně české.

Avšak Lednice, která bývala v minulém století smíšenou obcí, v nové době se poněmčila.

Českými byla r. 1771 na této straně Moravy města Břeclav, Židlochovice a Krumlov, ve kterých se teď národnost německá šíří na ujmu české. (Pokračování.)

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

(Pokračování 4.)

III. Hory Pálavské.

„A netáhne tě to přece někdy z úzkoprsých poměrů malého města venkovského k trvalému pobytu do hlavního města, do střediska práce duševní, věd a umění?“ táže se mne můj přítel, s nímž setkal jsem se ve vagonu železničním.

„Nikoli! Dosud nelitoval jsem pobytu na našem slovenském venkově; žiji tu v klidu, žiji radostně i provádím svůj úkol životní pln potěšení nad školou, přírodou, krajem okolním a jeho lidem. Zdejší klid a upřímná radost ze všeho, ta věru vyváží mi dosud vše, udržuje mne při zdraví, při síle i při chuti ku práci. Pohleď jen na ten milý kraj, kmitající se kolem oken železničního vozu v kouzelném osvětlení krásného dnešního dne záříjového!

Předevčírem přijel jsem z prázdninových cest a již dnes projíždím alespoň ten náš kraj Slovenský, na nějž vzpomínal jsem s touhou při Sprévě, v kostelích nad Vislou, ve stínu velikánů Tatranských a nejvíc v Uherské metropoli, kde tolik bylo skvostného peří slovanského na ptáku ohniváku, jemuž říkali „výstava“! Projíždím zase kraj náš Slovenský a líbí se mi více než jindy.

Či nejsou pěkné ty naše doubravy při Moravě řece, po nichž ještě plíží se ranní zarůžovělé mlhy? Nad nimi zvedá se

pohraniční horstvo Moravsko-Uherské výš a výše. Tam spí ještě v nočních mracích, majíc hlavu do nich jak do peřin zabořenu, Javořina, tu svítí ve slunci vycházejícím sv. Antoníček nad Blatnicí, tam zvedá se nad mlhy Bzenecký „sv. Florián“.

A dole takměř u našich nohou, všude jest živo. Tu řada sekáčů dokonává na bujných otavách ranní úkol svůj. V klidném tempu sviští jim kosy. Nad nimi zvedá se hejno špačků, jež ve sluneční záři jako by ze zlata se svítí a daleko zapadá do luk již posečených.

Hleď, kterak se všecko střídá jako v kaleidoskopu! Zde kus temně zeleného lesa borového, tu zas pláň písčitá se žlutočervenými koulemi dyní, pro jižní slovácká pole tak charakteristických, tu zase kus otevřeného kraje do daleka, přes řeku až do Uher, tu zahrádka plná květin, tu kostelík, tam vesnice, v níž pod okapy doškových střech žlutí se to zrnatými klasy turkyniska a zase doubravy, vinice, louky s malebnými stády skotu a koní, v dálce Bílé Karpaty uherské, všude lid pestrý, veselý a náš, a nade vším zátopa světla slunečního, světla jasného, hřejícího. Och, milý, pěkný jest ten náš kraj slovácký! Nač stýskati si v něm?...“ Nedomluvili jsme s přítelem o přednosti velkého města hlavního a příjemnostech života venkovského.

Stanice Břeclavská nás rozdělila. Přítel přesedl k Brnu, já pak čekati musil, až vyráčí se vlak, pomocí jehož mínil jsem učiniti návštěvu nejzajímavějšímu pohoří na jižní Moravě — pohoří Pálavskému.

Za půl druhé hodiny se opravdu vyráčil vlak Břeclavsko-Drholecký. — Tak tedy zase jednou na Pálavu!

Mineme pohraniční rybníky Lednicko-Selecké a již zvedá se před zrakem naším nápadný obrys těch několika obrovských balvanů vápencových, jež jako by mocná ruka byla mrštila do roviny podyjské a jež po osadě Pálavě či Polavě na severovýchodním svahu nejsevernějšího obra pěkně rozložené, nazvány jsou Pálavskými horami.

Pálavské hory vystupují z roviny, asi 170 m. nad mořem při Dyji se rozkládající, do výšek až 550 m., zvedají se náhle beze všeho předhoří. A při tom jest jejich relief divoký, místy srázný; odtud ten nádherný obrys a zvláštní jich dojem.

Poněvadž bezprostředně vystupují z roviny, jsou z daleka viditelny. Viděl jsem je hluboko z Rakous, rozeznal je od Znojma, ze hřbetů nad Mor. Krumlovem, ze Špilberka Brněnského, ze Strážovského vrchu, z Hříběcích hor, ze sv. Antoníčka, z návrší nad Velkou i z Javořiny, od Strážnice i z Uher. Zajisté to okres veliký, jemuž pak odpovídá za jasných dnů i přiměřený rozhled z výšin hor těchto vápencových, namnoze lysých, šedých nebo šedobílých.

Vlak zastavil se u Mikulova. Volně, nikým neznán, kráčím k městu, jež kolem „Zámecké hory" a ve žlebu pod Sv. Kopečkem (také Kalvarií zvaným) přepěkně se tísní. Kráčívám k Mikulovu vždy s jakousi pietou.

Nevzpomínám tu, že hrad Mikulov založen byl za doby Konráda, údělného knížete Znojemského v druhé polovici jedenáctého století jakýmsi Mikulou, ani toho nevzpomínám, že hrad ten později markrabě Přemysl Otokar roku 1249 s přivolením královského otce svého Václava daroval příteli svému Jindřichu z Liechtenštejna, nepřipomínám různých dalších osudů hradu, města a nynějšího zámku zdejšího, ani toho, že tu dne 22. července 1866 za přítomnosti krále Pruského, Bismarka, rakouského ministrpresidenta Al. hr. Mensdorfa a j. v. mezi vojevůdcem Moltkem se strany Pruské a generálem Degenfeld-Schönburgem se strany Rakouské umluveno čtyřnedělní příměří, jímž zakončena vlastně nešťastná válka naše proti Prusku.

Toho všeho nevzpomínám, kdykoliv uvidím Mikulov! Vzpomínky mé jsou čistě osobní, nebo lépe řečeno rodinné.

Sem do Mikulova jezdívali předkové moji z panství Helfenštýnského u Lipníka, k němuž přináleželi robotně přes to, že byli již od konce 15. století dvořáci čili svobodníci. Jezdívali sem po celou dobu Dietrichsteinského panování na Helfenštejně t. j. od r. 1622 do r. 1848. Na důkaz odvislosti své od vrchnosti byli povinni „na Niklšpurk jednu fůru učiniti a též zpátkem pak jednu bečku vína do Lipníka přivézti. Naproti čemuž za jednukaždou bečku vína z důchodů Lipenských na penězích jeden rejnský a čtyřicet pět krejcarů a ovsa jednu měřici dosáhnouti mají." Tak psáno v obnovené r. 1703 listině privilejní.

Sem tedy „na Němce" jezdívali naši po více než dvě stě let až do zrušení řádů patrimoniálních a vykládali doma o po-

divuhodném tom městě mezi skalami, o skvostném zámku vrchnostenském, o vinicích a sklepích vinných, o křížové cestě na horu Kalvarii i o podivuhodných skrýších ve skále, nyní Turoldovou zvané. Vyprávěli, jak byli tu na Němcích a jaký to divný lid. Kde všude noclehovali? Jak dlouho tu meškávali? Za vzpomínek těch procházím městem nyní židovsko-německým, v němž jedině svižné a malebně v kroji svém nastrojené postavy Chorvátů a Chorvatek z blízkých tří osad — jest den trhový — nás upoutají, rozhlédnu se ještě z t. zv. Gaisberku po krásné poloze a jdu dále na sever, abych co nejdříve dostihl hřebene hor Pálavských.

Vlastní hory Pálavské, vápencové skládají se ze dvou pásem, z východnějšího, jež počíná uvedeným sv. Kopečkem, na jehož lysině dal slavný kardinál Fr. z Dietrichštejna r. 1630 vystavěti na poctu sv. Šebestiana kostelík a od něho dolů 16 kapliček kalvariových, a ze západnějšího, které již pod zámkem a na Gaisberku začíná, ale pořádně a mohutně teprve bílým velkým lomem na Turoldově hřbetě se projevuje a nejvyšších míst v t. zv. Dívčí hoře (Maydenberg)*) 550 m. vysoké se dopíná. K těmto dvěma pásmům rovnoběžně jde na východní straně ještě pásmo třetí, mezi Selcem a Milonicemi, po většině pískovcovité a slínité.

Z návrší, na němž silnice Klentická cihelně otevřené pod Turoldem (385 m. vysokým) nejvíce se blíží, přehlédneme nejlépe celé hory a všechna pásma Pálavská.

Na jih u samého sv. Kopečku vidíme i malá ona vápencová návršíčka „Brennhügel“ u Mikulova totiž a za drahou „Galgenberg“, kterýmiž vyznačeno jest pokračování vápenců zdejších do Rakouských vápenců, jichž malebné kupy v jihozápadním směru vystupují nad Falkenštejnem, Staatzem a hlavně nad Ernstbrunnem. K severu pak zvedá se plochý Tafelberg (459 m) končící rohu podobnou skalkou, za ním vršky se zříceninami hradu Klentického (Rosenstein) 437 m. vys. Dále je sice malá sníženina při cestě k Perné, ale za ní hned vystupuje lysá stráň na „Kesselberg“ 485 m. a Dívčí horu

*) Pověst lidová vypráví, ty Pálavské kopce „to že byla jedna matka a měla dvě dcery. A ty šly jednú pro vodu aji s tým jejich psíkem a dlúho se nevracely. Tož že tá matka jich proklela v tý kopce. A dyž Pálava kúří, to ty kamenný panny perú a to bude pršet.“ (Vel. Pavlovice.)

550 m. vysokou, od níž dolů na poslední špičce rozkládá se malebně zřícenina Děvínu č. Dívčího hradu (Maydenstein) ve výši 428 m.

Z pásma východnějšího t. zv. Mikulovských vrchů napadne nám ovšem pouze oblý a přece strmý sv. Kopeček (363 m.) se svým kostelíkem a kapličkami a za romantickým žlebem t. zv. mlýna Marianského příkrá skála na sever do polí se tratící. Dále v „Altenbergu" (352 m.) jest pásmo to již zalesněné a spojeno s nejvýchodnějším rovněž úplně zalesněným hřbetem pískovcovým, nejvýše 323 m. vysokým. Pouze jižně od Milonic jest zřejmý ještě vápenec v malém ostrůvku, prozrazující, že asi pod pískovci jsou tu všude vápence pohřbeny.

Vlastní Pálavské hory nejsou zalesněny, leda ve žlebech a při úpatí, kde mohla se udržeti poněkud jen úrodná prsť. Nejpěknější partie lesní jsou ve žlebu mezi Kesselbergem a Maydenbergem v t. zv. Klausen a pak v protáhlině pod špičkou Dívčí hory, nad cestou, táhnoucí se jako tenounká páska po východním srázu hory.

Jinak vyznačují se Pálavské hory typickým charakterem hor vápencových, t. zv. rázem Krasským; jsou pokryty sporým rostlinstvem, většinou lysé, uvnitř rozryté bludištěm nepřístupných jeskyň.

Krajinný ráz jich obšírněji popisovati nebudu. Byl již leckdes vystihnut slovem i obrazem. Kdo však dnes chce se pokochati čarovným rozhledem od kříže na nejvyšším vrcholku hor se vypínajících, musí si vypůjčiti klíče k oboře, která celý komplex Kesselbergu a Maydbergu uzavírá, u revírníka v Klenticích. Jinak se slušně nahoru nedostane. Proto je dobře na hory vyjíti z Mikulova a skončiti obchůzku u vinařské osady Pálavy, pěkně pod Děvínem rozložené. Přívozem k Šakvicím nadejdeme si na stanici Hustopečskou a tak nám stačí šest hodin od vystoupení z vlaku v Mikulově úplně na dokonalé prohlédnutí všech kras zdejších a máme tu výhodu při tomto směru, že při pochodu jest slunce většinou za námi a nepřekáží v rozhledu. I botanisovati můžeme v těch šesti hodinách. Že výtěžek jest hojný, ukázal v tomto časopise již p. professor Spitzner a sice v ročníku 18. na str. 326 a 327. Já našel pod hradem Klentickým mimo to i dub

cérový*) (Quercus cerris L.) ve větších křoviskách, kterýžto jižní dub tu a tam v jižní Moravě roztroušen jest.

Nejzajímavější jsou hory Pálavské ovšem ve směru geologickém. Jsouť největším útesem vápencovým v pásmu tom, jež nám přibližně označuje někdejší západní hranici moře jurského a vápenců z něho se usadivších, kteréž rozkládalo se po obou stranách nynějších Karpat. Za pozdějších velkolepých převratů v době křídové a částečně i v době třetihorní starší celá spousta někdejších vápenců jurských zmizela a jen tu a tam zbyl balvan trčící do výše, neb obklíčený vrstvami později usazenými. Místy lze i v mladších útvarech dokázati materiál jurský, hlavně v různých slepencích křídových a eocénových.

K těmto balvanům nebo i krám, vystupujícím při západní hranici bývalých vrstev jurských, patří tedy hory Pálavské a jsou balvanem, jak řečeno, na Moravě a v Rakousích největším. V Rakousích začínají útesy vápence jurského u místa Sv. Víta blíže Vídně,**) pak tvoří větší komplex v plochém vápenném hřbetu, lesem pokrytém, sev. od Ernstbrunnu a přecházejí kupami již uvedenými do hor Pálavských. Ostatní moravské útesy uvedli jsme na str. 25. a 26. v roč. 19. časopisu toho, kdež také o povaze a rozdělení útvaru jurského obšírněji jest promluveno.

V Pálavských horách lze rozeznati spodnější vrstvy slínité a vyšší vápencovité a dolomitické, obojí ale celkem málo prozkoumané.

Slíny vystupují hlavně na jižních svazích Pálavských hor a v bývalých lomech při sv. Kopečku, jsou zelenavě šedé, přecházejí tu a tam i do pískovců a mají mnoho zkamenělin, hlavně terebratulí zkřemenělých, kteréž poukazují, že vrstvy ty patří t. zv. oxfordskému pásmu ve spodním malmu, jež nazváno dle anglického hrabství Oxfordského, kde jílovitě jest

---

*) V okolí Týnce a Tvrdonic při Břeclavě, kde dubů těch bývaly druhdy lesíky, říkají jim „cérky". Křoví cérkové u cesty Tvrdonsko-Týnecké dosud se udržuje z lesů někdejších.

**) Dr. V. Uhlig počítá útesy u Sv. Víta k jižnímu pruhu jurských útesů hor Karpatských, kdežto Pálavu již k severnímu. Útesy ty přivádí podél jižního kraje českého prahorního massivu ve spojení s jurským útvarem frankickým. Na sever souvisí přes Štramberk se Slezskými a Polskými oblastmi jurskými.

vyvinuto. Vedle terebratulí (T. pectunculoides, T. substriata) nacházejí se tu i Nerinea Hoheneggeri, N. Zeuschneri, Rhynchonella lacunosa a ostny z druhů mořských ježků Cidaris, pak hřebenatky, korály a j. zbytky. Korály charakterisují hory Pálavské jako útes korálový.

Vyšší pásmo patří vápencům se zkamenělinami diphyovými a v nejvyšších místech i Štramberským vápencům rázu nejmladšího.

Vápence jsou bílé nebo běla vě i žlutavě šedé, celistvé na lomu tříšťové. Na Zámecké hoře a na Gaisberku jsou dolomitické jemnozrnně krystalinické, na sv. Kopečku a na severním svahu Dívčí hory jsou jikrovcovité. Svrstvení jest dosti nezřetelné a tudíž i sklon, který jde poněkud k jihu. Směr by byl dle toho západo-východní.

Zajímavo jest, že na jednotlivých vrcholech i na východním úbočí hor Pálavských nalezeny aptychy (zvláštní víčkovité zkameněliny) a belemnity i inoceramy, z nichž některé připomínají stejnojmenné druhy českého útvaru křídového, jiné ale patří staršímu útvaru křídovému.

Prvé byly by svědectvím, že vyšší křídový útvar z Čech nesahal jen až k Blansku, nýbrž až sem na jih moravský, což by nebylo nepochopitelno.

Vápence zdejšího užívá se výhodně na stavbu a na štěrk v okolí. Velkolepý lom na jižním srázu Turoldu, do dálky svou bílou plochou svítící, ukazuje na velkou spotřebu. V Turoldu také jsou nejvíce známé jeskyně zdejší, celkem ale velmi neschůdné, plné propastí a úžin. Jeskyně byly i ve vyšších polohách před dávnými věky. Rokle mezi částmi Klentického hradu nejsou nic leda prorvané jeskynní zbytky! Nepřístupnost jeskyň asi zavinila, že odtud neznáme faunu diluvialní, kteroužto Štramberský vápenec jurský a devonský v okolí Sloupu se proslavil. Že ale diluvium č. vrstvy ze starší doby čtvrtihorní tu jsou, přesvědčíme se v cihelně na vých. svahu Turolda a kolem osad Perné i Bavor (Pardorfu). Protože vrstvy ty leží místy na dosti šikmých svazích, není divu, že za roků mokrých se svážejí. A tak zavinily k. př. r. 1768 v Perné sesutí celé řady domů. Propadání se domů v Pálavě, jak zaznamenáno z let 1715, 1730, 1763 a 1774 má však spíš příčinu v pohybu vápenců, snad

i v propadání se kryteb jeskynních. V době novější není žádné povážlivější neštěstí toho druhu zaznamenáno.

Všechno širší okolí hor Pálavských, pokud není zaujato naplaveninami, patří různým útvarům třetihorním — něco tu pískovců eocénních (u Zaječí a od Milonic na jih), ostatek jsou vrstvy třetihor mladších. Na t. zv. „Muschelbergu“ u Selce, možno z nich vytlouci velké množství pěkných zkamenělin ....

(Příště dále.)

Mince a mincovnictví markrabství Moravského.

Napsal I. L. Červinka.

Doba brakteatů. (XIII. století.)

Žalostný úpadek umění ryteckého na denarech knížete-biskupa Břetislava Jindřicha i Přemysla I. nad jiné svědčí, jak nájemcové zemské mince zisku si hleděli a jak tehdejším knížatům jistota majetku jejich poddaných i blahobyt národa býval lhostejným.

A zase bylo tu Německo našim panovníkům vzorem. Tam zvrhlo se ražení denarů tak, že se počaly plíšky, na něž obrazy raženy býti měly, úplně na tenko rozklepávati, a tím přeražen obraz jedné strany skoro úplně protější maticí. Znenáhla vyvinula se z toho mince úplně nová, dřívější naprosto nepodobná; tenounké plíšky prohlubovány mískovitě a opatřovány rázem jenom po straně jedné. Zdá se, že takové mince byly lisovány na železné kolky anebo raženy stancemi dřevěnými.

Penízky ty zovou se v listinách současných také „denarii“; avšak na rozdíl od denarů starších přezvali je numismaté ve století XIII. brakteaty (bractea = tenký plech). Solidus nazývají se pak současné peníze, ražené oboustranně; jsou málo kdy okrouhlé, vždy více méně hranaté.

A takové peníze zavedl král Přemysl I. kolem roku 1210 v Čechách. Mince tato jest až na několik kusů úplně „němá“, t. j. nemá opisův a proto jest určování její velmi nesnadné; „pokud se vyobrazení týká, není-li tam už českého lva, obyčejně i toto bývá „němé“. Neboť v divokých těch postavách nesnadno

poznati jest lidskou podobu vůbec, neřku-li krále; a z rozmanitých těch nestvůr, jichž pravzory snad jen v apokalypsii vyhledati možná, rovněž o určité době, kdy raženy byly, souditi nelze; nýbrž z oněch i těchto badatel brzy sezná, že jest potřebí k řešení numismatických těch hádanek jiných pomůcek, zřetelnějších a určitějších, jichž však neposkytují jednotlivé kusy každý sám sobě, nýbrž jedině celé a při tom bohaté nálezy."[1])

A také až dosud jsou nemalé potíže s určováním tohoto druhu mincí českých i moravských. První pokus roztříditi a určiti brakteaty české (Voigta a Pubitschky nevzpomínám) učinil před sto lety numismat Josef z Maderů,[2]) avšak práce jeho zůstaly osamoceny. Teprve v letech šedesátých objevila se zpráva o brakteatech z nálezu u Kyselovic na Moravě[3]) z péra dra. Fr. Kupida. V době novější pronesl také prof. J. Smolík několik nových náhledů o brakteatech.[4]) Po něm pokusil se inž. E. Fiala o nové rozdělení a určení českých brakteatů v díle o sbírce mincí Donebauerově,[5]) v popise nálezu Heřmanického[6]) a později zejména dle obsáhlých zápisků bankéře E. Mikše v doplňku k dílu Donebauerovu[7]) a zvláště důkladně ve svém díle „České denary".

Ale všude pronášeny jen domněnky, z nichž jakož i z některých zpráv listinných a pak z několika nálezů domácích lze mnohé brakteaty poznačiti za původní moravské.

Písemné památky o minci moravské, až dosud tak skoupé, obsahují ve století XIII. mnohem určitější zmínky o „minci zemské";[8]) známe z takových záznamů několik nájemců mince

[1]) J. Smolík, „O nálezech českých mincí" v Památkách arch. a míst. XI. s. 98.

[2]) Versuch über die Brakteaten, insbesondere über die böhmischen (Praha 1797) a Zweiter Versuch über die Brakteaten (Praha 1808).

[3]) „Böhmische Denare und Brakteaten Ottakar des II." v Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde 1866, III.

[4]) Památky XI. s. 238 a tamtéž veledůležitý článek „Kdy a jak se v Čechách počítalo na talenty, solidy a denary" s. 529.

[5]) Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer (Praha 1889).

[6]) Památky XIV.

[7]) Beschreibung böhmischer Münzen und Medaillen (Praha 1884).

[8]) Královna Konstancie, vdova po Přemyslu Otakaru I., zakazuje svým myslivcům přenocovati na panství Kyjovském pod pokutou 10 liber „sub poena decem librarum monetae provincialis". Cod. Diplom. Mor. II. 258.

na Moravě, některé mincovny ba i několik řádů mincovních, králem samým cenu měny zemské stanovících.

Dle těchto listin bývala královská mince v Čechách i na Moravě (a dojista hned od počátku zaražení měny české) pravidelně pronajímána soukromým osobám, z nichž na Moravě uvádí se r. 1234 „Brune, in domo Brunonis monetarii regis“;[9]) r. 1239 činí se zmínka o mincmistru Vigandovi, měšťanu brněnském,[10]) a r. 1240 o Štěpánovi, r. 1247 povolán Arlanus, magister monetae z Kreuzburka v Durinkách a propůjčeno mu měšťanství.[11]) Nejjasněji svědčí o mincovně v Brně právo městské r. 1243 městu králem Václavem I. udělené; praví se tam: „postihnou-li mincmistři[12]) v prvních dvanácti nedělích, když byla mince obnovena, někoho, kdo by koupil zlata nebo stříbra za dvě hřivny, nechať hned tyto hřivny, aniž ho dále obtěžovali, zabaví“.[13]) A dále se čte, že notář, jemuž právo mílové propůjčeno, měl v Brně kapli sv. Prokopa a mincovnu. Okolo roku 1300 vzpomíná se ještě Eberhardus.[14])

Druhá mincovna byla v důležitém tehdy městě hornickém Jihlavě. R. 1249 postoupil Václav I. svému synu Přemyslu markrabství Moravské a vymínil si pouze polovici čistého výtěžku z tamější mince.[15]) Jiná zmínka o Jihlavské mincovně činí se r. 1275 za krále Přemysla II., kdy najata byla s celým zařízením společenstvu: Jarošovi, synu bývalého českého mincmistra Eberharda, Hartmudovi, zeti Jindřicha Alba a Eberhardovi z Čáslavi i jejich potomkům se všemi právy, jakých užívali předešlí nájemníci této „fabrica monetae“ a měly požívati takových práv, jako monetarii při jiných mincovnách moravských.[16])

Také v Olomouci a v Opavě bývaly mincovny. R. 1281 setkáváme se se zápisem „Fridericus advocatus et magister

[9]) Cod. dipl. M. II. 281.
[10]) Tmt. II. 359.
[11]) Erben, Regesta 127.
[12]) Dudík (Dějiny Moravy VIII. s. 195) překládá monetarius penězníkem, magister monetae mincmistrem, ačkoliv dle mnohých jiných záznamů oba výrazy téhož významu jsou.
[13]) Cod. dipl. M. III. s. 17.
[14]) Tmt. V. 117.
[15]) Dle Kosmy ad An. 1249.
[16]) Cod. dipl. M. IV. 163, 164.

monetae Olomucii".[17]) Několikráte vzpomíná se také zdejší váhy a hřivny v listinách,[18]) byla patrně od jiných poněkud odchýlná a v okolí obvyklá.

V Opavě připomíná se r. 1269 měšťan Opavský Henning jako mincmistr[19]), také váha Opavská i mincovna několikráte zaznamenány.[20])

Také Uh. Hradišti propůjčil Přemysl II. roku 1258 právo zříditi mincovnu,[21]) avšak poněvadž ani mincmistr, ani měna a váha Hradišťská se nepřipomíná v pozdějších listinách, nebylo této výsady nikdy asi použito.

Ed. Fiala jmenuje také Znojmo[22]) toho času mezi mincovnami moravskými; avšak není nikde o tom zápisu, — teprve r. 1337 připomíná se zvláštní váha Znojemská.

Pro celou říši českou jmenují se v Jihlavě r. 1258 Eberhardus, Dithmarus, Heinricus „magistri monetae totius regni Bohemiae"[23]) a roku 1288 Dithmarus, magister monetae per Moraviam.[24])

Dle těchto, jakož i následujících ještě zápisů byla na Moravě vybíjena mince za králů

Václava I. (1230—1253),
Přemysla II. (1253—1278)
a Václava II. (1283—1305).

Ještě dva důležité zápisy týkají se mincovnictví moravského

Z časů Přemysla II. zachováno z r. 1267 zákupní právo, v němž se Eberlinovi či Eberhardovi, nájemci mince na Moravě, druhdy mincmistru v Čechách, nařizuje, aby k dosavadní hřivně mincovní přidal lot čistého stříbra, tedy aby budoucně mince o tento lot ryzího stříbra byla lepší. Z takové hřivny měl pak vybíjeti půl třetího talentu a 12 denarů

---

[17]) Tmt. IV. 250.

[18]) „Daturi in Moravia Olomucensis ponderis" tmt. IV. 172, V. 116.

[19]) Tmt. IV. 30.

[20]) Tmt. IV. 150, 285, 286.

[21]) „Statuimus et volumus, ut ferrum monetae nunc et de cetero teneatur ibidem." Cod. dipl. M. III. 258.

[22]) Beschr. der Sammlung des M. Donebauer s. 59.

[23]) Cod. dipl. M. III. 262.

[24]) Tmt. IV. 343.

moravských[25]) čili $2^1/_2$ talentu po 240 kusech a 12 denarů = celkem 612 denarů.

Dle dosavadních výzkumů lze českou hřivnu ceniti na 245·005 až 253·172 gramů; vážil by tedy jeden z oněch peněz 445 mgr.

Z časů krále Václava II. zachovaly se nám dvě „locationes monetae" asi z r. 1286; v jedné král nařizuje (druhá týká se mince české), aby se přidalo na Moravě ku hřivně čistého stříbra půl hřivny mědi a z toho mělo se raziti $2^1/_2$ talentu a 12 denarů, celkem tedy 612 kusů.[26]) Při tom výslovně se uvádí, aby nikdo ani nekupoval ani neprodával věcí movitých leda za denary mince domácí, nikdy však za denary Vídeňské.

R. 1253 pronajal král Václav I. minci v Čechách na dvě léta Eberlinovi a nařídil v tomto právu zákupném mimo jiné, aby z hřivny stříbra vybíjel 26 solidů krátkých a 4 denary do určitého času, a po tomto čase aby razil z hřivny 30 solidů krátkých a 4 denary.[27]) Počítáme-li solidus (jednotka početní) po 12 kusech t. j. $26 \times 12 + 4 = 316$ denarů, v případu druhém $30 \times 12 + 4 = 364$, byly by tyto české peníze tedy asi dvakráte tak veliké a těžké, jako před tím zmíněné moravské.

A skutečně seřadíme-li si české brakteaty podle váhy, shledáme tři druhy, z nichž nejmenší měří v průměru 15–20 mm. a váží průměrně každý kus 430 mgr.; prostřední 22—30 mm. zšíří váží po 510 mgr. a největší, 37—40 mm., mají 754 mgr. Dle toho raženy byly nejmenší brakteaty dle nařízení Přemysla II. z r. 1267 a Václava II. z r. 1286, a vskutku nález v Kyselovicích obsahoval těchto drobných brakteatů nejvíce. Mince velikosti prostřední srovnávají se s nařízením krále Václava II. z r. 1286 pro Čechy a brakteaty největší s právem zákupným z r. 1253.

Dle posud uveřejněných záznamův o brakteatech na Moravě[28]) nalezených, jich popisu a dle některých sbírek znám

---

[25]) Codex Juris Bohem. I. s. 165, Pam. XI. s. 534 (tertium dimidium talentum denariorum moravicalium et duodecim denarii).

[26]) Tmt. I. s. 219, 219, Pam. XI. s. 535.

[27]) Cod. jur. boh. I. s. 126.

[28]) Nálezy brakteatů vyskytly se u nás častěji hojnějším počtem: v Kyselovicích u Kojetína, kde vyoráno roku 1862 množství denarů

asi 80 různých typů, mezi nimi 5 denarů s opisy a asi 10 různých penízků po obou stranách ražených, ale němých, t. zv. solidů.

Tyto moravské brakteaty různí se od českých — mimo zpomenutou již velikost i váhu — zvláštní fabrikou; nevyskytují se obyčejně v nálezích českých; byly tam asi zakázány.

Bližší roztřídění moravských brakteatů na ten čas není možné a také nelze tuto uvésti je ve všech typech; popisuji jenom nejčastěji se objevující.

Jednostranné brakteaty.

1. Líc: Okřídlený dráček s liščí hlavou na levou stranu obrácený. Průměr 17 mm., váží 4 gr. (Kyselovice.)

2. Postavička shora člověčí, zdola ptačí; pravicí třímá meč a v levici štít s rakouským pásem. P. 15 mm., váží 3 gr.

3. Na oblouku velká věž, po stranách růžička a půlměsíc, pod obloukem křížek. P. 16 mm., v. 3·9 gr.

4. Na oblouku tři vížky, pod ním růžička. Průměr 16 mm., váží 3·7 gr.

5. Okřídlený lev s ptačí hlavou v pravo. Průměr 15 mm., váží 3·5 gr.

6. Koníček v levo, nad ním rakouský štítek. Někdy bývá po jedné straně štítku, někdy po obou tečka. Průměr 16 mm., váží 4·7 gr.

7. Lev na levo s mečem v přední pravé tlapě stojmo. P. 23 mm., v. 4·5 gr.

8. Pod širokou střechou s dvěma komínky na hřebenu sloup, po stranách s dvěma věžemi. P. 23 mm., v. 4 gr.

---

oboustranných a drobných brakteatů v 27 různých typech. Dr. Kupido popsal tento nález v „Berliner Blätter für Münz-, Siegel- u. Wappenkunde“ r. 1866.

2. U Nových Hvězdlic vyoráno množství brakteatů asi v 30 různých kolcích velikosti prostřední. Popsány nebyly.

3. U Markvartic (okr. Dačice) vykopáno r. 1891 s půldruha tisíce solidů v 5 typech.

4. Ve Staré Říši r. 1888 nalezeno asi 600 rakousk. solidů (pfenningů), několik brakteatů českych, něco drobných brakteatů a solidů moravských a dva koláčky slitého stříbra (Památky, XIV. s. 465).

Z menších nálezů jmenuji onen od Přerova (1879), Zbejšova (u Rosic), z Březí (u Žďáru), Hostýna, Velehradu a j., z nichž po sbírkách uloženy brakteaty po několika kusech, avšak nikde jich nepopsáno podrobněji.

9. Na lomené klenbě mezi liliemi věž, pod ní hlava s vévodským kloboukem mezi dvěma kroužky. P. 25 mm., v. 6·7 gr.

10. Tři věže, pod nimi dvě proti sobě postavená poprsí s vévodskými korunami na hlavách. P. 20 mm., v. 3 gr.

11. Dva od sebe odvrácení lvi, obracející hlavy pokryté vévodskými klobouky k sobě. P. 21 mm., v. 4·5 gr.

12. Dvě shrbené postavičky, zády k sobě obrácené s vévodskými klobouky; mezi hlavami **L**, dole **N**[29]) P. 21 mm., v. 3 gr.

13. Vévoda v celé postavě s praporem v pravé a rak. štítem v levé ruce, kráčí na levo. P. 22 mm., v. 3·4 gr.

14. Vévoda v celé postavě, na pravo s rakouským štítem v levé a velkým mečem v pravé ruce. P. 21 mm., 4·7 gr.

15. Poprsí s vévodským kloboukem, ozbrojené rakouským štítem a velkým mečem na levo. P. 20 mm., v. 3·9 gr.

16. Korunované poprsí, zdvihá obě ruce s koulemi(?) P. 20 mm., v. 3·4 gr. Velehrad.

17. Korunované poprsí mezi ornamentovanými vížkami. P. 25 mm., v. 4·9 gr. Nové Hvězdlice.

18. Korunovaný jezdec z prava. P. 17 mm., v. 4·2 gr.

19. Kohout v levo s rakouským štítem. P. 25 mm. Březí.

20. Korunovaný lev jednoocasý v pr., nad ním rakouský štítek. P. 24 mm., v. 6·3 gr.

21. Na podstavci meč, ostřím nahoru postavený, po stranách roztažená křídla. P. 23 mm., v. 3·4 gr.

22. Ryba o dvou nohách v l.; nad ní korunovitá ozdoba. P. 21 mm., v. 4·2 gr.

23. Dva, zády proti sobě sedící ptáci, obracejí k sobě hlavy; mezi nimi kroužek. P. 22 mm., v. 3·6 gr.

24. Pták s rozchlípenými křídly v l.; obrací hlavu na pravo. P. 15 mm., v. 3·9 gr.

---

[29]) Inž. Fiala vykládá tato písmenka **L** (ublinus?) a **N**(ekelo?); mincmistři tito zpomínají se r. 1257 ve Vídni (Lublinus et Nekelo, fratres Judaei, comites camerae, dr. A. Luschin zu Ebengreuth, „Die Wiener Pfennige“ Vídeň 1877). Poněvadž ale v Rakousích brakteatů nebylo nikdy raženo a mince tato je úplně stejné techniky s ostatními našimi brakteaty, znamenají písmena ta asi něco jiného; možná, že oba ti „fratres Judaei“ měli také pronajaty některé mincovny na Moravě.

Tři předposlední brakteaty jsou velmi příbuzné slezským mincím,[30]) možno, že byly raženy v Opavě(?)

Denary oboustranně ražené.

1. L.: **REX OTĀKĀRV.** Korunovaná hlava s dlouhými vousy v pr. R.: Korunované poprsí s državou a žezlem v pr. P. 13 mm., 3·1 gr. Kyselovice.

2. L.: **X OTĀKREVS REX.** Korunovaná hlavička. R.: Korunovaný jezdec v p. s mečem. Před ním hvězda. P. 14 mm., v. 5·5 gr.

3. L.: **. OTĀ . KĀRV . SREX.** Český lev dvouocasý nekorun. R.: Korunovaná postavička s velkým kopím a štítem; nad ním *. P. 15 mm., v. 5·6 gr. Velehrad.

4. L.: Tři vížky na zdi, pod ní lev z l. R.: Drak na l. P. 13 mm., v. 4 gr. Kyselovice.

Solidy.

1. L.: Český lev na l. R.: Půl orla v levo a pardal v pravo. P. 17 mm., v. 7 gr. Markvartice.

2. L.: Český lev a půl orla vedle sebe. R.: Korunované poprsí s liliemi v rukou. P. 17 mm., v. 6·6 gr.

3. L.: Jezdec s praporcem, za ním růžička. R.: Pták na l. pod lilií. P. 17 mm, v. 7·2 gr.

4. L.: Orel. R.: Kříž, v jehož úhlech po okřídlené hlavě. P. 17 mm., v. 6·1 gr.

5. L.: Lev v l. R.: Orel s korunovanou hlavou lidskou, na prsou rakouský štítek. P. 15 mm., v. 7·4 gr. Stará Říše.

6. L.: Horní polovice orla s roztaženými křídly, pod ním korunovaná hlava. R.: Korunovaný lev. P. 18 mm., v. 8·5 kr.

7. L.: Půl orla a půl lva zády k sobě. R.: Noh. P. 18 mm, v. 7·9 gr.

8. L.: Křížek z lilií. R.: Orel s rakouským prsním štítkem. Místo opisu hvězdičky. P. 17 mm., v. 7·8 gr.

9. L.: Korunovaná hlava, u krku po kroužku. R.: Velmi uměle složená růžice. P. 15 mm, 4·8 gr. Kyselovice.

---

[30]) Sauerma-Jeltsch, Schlesische Münzen u. Medaillen (Vratislav 1883). — Fiala, Beschr. d. Donebauer'schen Samml. s. 62.

10. L.: Korunované poprsí s žezlem a državou v l. R.: Korunovaný drak. P. 17 mm., v. 4·7 gr.

Zemská mince na Moravě a v Čechách ražena bývala až do stol. XIV. pouze ve stříbře, nikdy v mědi (zlaté peníze bil poprvé král Jan Lucemburský). Také všechny platy v těch dobách a obchody konány stříbrem; zlato považováno za zboží, jehož cena řídila se dle běžné ceny stříbra.[31])

Jednotlivé kusy nazývány v listinách denary; za Konrada Brněnského a Svatopluka raženy byly také půldenary, jsou však poměrně v nálezích řídky; také domnělý zvyk, vypomáhati si při menších platech lámáním denarů na půlky nebo čtvrtky, jak mnozí dějepiscové rádi opakují, není u nás nálezy doložen.

Ražené peníze dobou tehdejší měly velkou cenu a jejich výměna působila patrně v menším obchodu mnoho nesnází, poněvadž stav hospodářství nevyžadoval nutně, aby velké množství raženého kovu do oběhu bylo dáváno. Snadné a také časté porušování a zlehčování zrna mincovního vyžadovalo při placení zvláštní opatrnosti zejména při minci cizí a proto při větších obnosech placeno čistým kovem (al marco), t. j. ryzí stříbro (zlato) odvažováno na hřivny, ač tyto třeba počtem denarů udávány byly.

Tak měl na př. uvězněný Svatopluk r. 1107 Jindřichovi III. za své propuštění zaplatiti 10 000 hřiven stříbra (Kosmas praví tu „marcas"), poněvadž jich však sehnal pouze sedm tisíc, prominul mu král nedoplatek tří tisíc hřiven (a tu Kosmas praví „talentorum"); byla tedy marka a talent tou dobou ve stejné ceně.

Císař Karel určil v říši franské libru stříbra na 12 uncí a tu na 12 solidů a každý solidus rozdělen na 12 denarů, takže z libry stříbra razilo se 240 denarů (denar těžký 32 zralých zrn obilních); toto dělení nazývané „solidi breves" udrželo se až do století XIV. i v Čechách.[32])

Teprve za Přemysla II. měla hřivna česká pravidelnou váhu hřivny kolínské: 8 uncí stříbra či 16 lotů a každý lot

---

[31]) Poměr ten byl r. 1234 asi jako 1 : 8, r. 1278 jako 1 : 6, r. 1287 jako 1 : 10, a r. 1296 rovněž (Cod. dipl. M. IV. 340, V. 43 — Erben, Regesta I. 85.).

[32]) Smolík, Kdy a jak se v Čechách počítalo na talenty, solidy a denary? (Pam. arch. XI. s. 529.)

18 granů. Menší části hřivny byly: ferto, věrduňk, čtvrtina, lot — šestnáctina; na scoty ($^1/_{24}$) a kventliny ($^1/_{64}$) na Moravě nepočítáno.[33])

Na hřivny počítáno při větších obnosech vůbec, a ještě r. 1039 tvrdí Kosmas, že hřivna a 200 denarů jsou si rovny; avšak znenáhla zlehčována hřivna přiměsováním mědi, a tím vyvinul se brzy pojem hřivny čisté a surové, t. j. váha ryzího kovu a váha určitého počtu mincí, těžší vlastně o přídavek přimísené mědi.

Později, zvláště za krále Přemysla II. počítalo se na talenty, nejvíce v zemích rakouských. Ještě Kosmas neznal rozdílu mezi talentem a hřivnou, poněvadž to byly asi pojmy úplně shodné; teprve v pozdější době rozdíl stává se patrnějším, když marka znamenala čistou váhu kovu, talent naproti tomu počet ražených peněz. Talent počítán za 240 denarův a hřivna za 480, r. 1258 za 360 denarů. Václav I. nařídil r. 1253, aby hřivna měla cenu jako talent. V Rakousích počítalo se na talenty obecně a trvale, na Moravě jenom krátký čas.[34]) Také biskup Bruno rád na talenty počítal,[35]) z nichž dva kladl na roveň s jednou hřivnou; avšak úředně v deskách zemských na Moravě počítáno jenom na denary.

Také na šilinky počítáno, zvláště při vyměřování pokut. Šilink, solidus, byl jednotkou (početní) ve měně franské. Královna Konstancie vyměřuje r. 1228 v základní listině města Hodonína trest: „zloděj, jenž by byl polapen, anebo penězokaz,

---

[33]) Zdá se, že hřivna moravská lišila se od hřivny české váhou i cenou, v listinách se několikráte vzpomíná výslovně váhy moravské (Cod. dipl. M. IV. 99, V. 43 a j.) a uvádí se ještě r. 1305, kdy král Václav praví, že dluží komořímu svému, Vitlinovi z Olomouce, 200 hřiven grošů Pražských váhy moravské (tmt. V. 183).

Jak souvisí tato váha moravská s váhou Brněnskou (tmt. IV. 295, III. 356, V. 172), Olomouckou (tmt. IV. 172, V. 116, Opavskou (tmt. IV. 150 a j.) a jinými, dnes nemožno vyšetřiti.

Dojista že různá tato váha vyvíjela se v různých městech také blahodárným působením mincmistrů; neboť už r. 1268 měla se za jejich dohlídky zavésti v celé říši jednotná míra a váha, podle které se mělo prodávati a kupovati, a sazeny velké pokuty, nebylo-li ustanovení těch dodržováno a r. 1268 bylo vydáno nařízení podobné znova!

[34]) Dudík, Dějiny VIII. 216.

[35]) V závěti své z r. 1267. Cod. dipl. M. III. s. 406.

budou utopeni. Vrah ztratí hlavu. Kdo by mír domácí porušil, pokutován bude v domě šesti, a mimo dům také šesti šilinky".[36]) Také Přemysl II. ustanovuje r. 1258 pokutu na 8 šilinků malých denarů.[37]) Ve smlouvách tržních na Moravě solidus zřídka se vyskytuje, a kdekoliv se objevuje, znamená cizí měnu.[38])

Až do konce století XIII. pronajímáno právo minci raziti soukromým osobám, které z užitku plynoucího z dělení hřivny na drobné díly odváděly poplatky knížatům či králům buď v kovu neb jiných potřebách. Jest zřejmo, že nájemci tito těžili z tohoto regalu knížecího co nejvíce, ačkoliv jim řády mincovní králem samým vydávány bývaly. Již Kosmas nazývá mincmistry velmi zámožnými (monetarii opulentissimi).

Mincovny pronajímány bývaly buď na rok nebo dědičně, obyčejně s celým svým zařízením a nájemci bývali mimo různé výhody ve zvláštní přízni a ochraně panovníkově. Tak na př. nesměl býti mincmistr viněn z dělání falešných denarů, leda by takové mince nalezeny byly u razidla; jenom nájemci měli právo jmenovati v zemi penězoměnce a ustanovovati prubíře. Obnovování mince dálo se do roka obyčejně dvakráte, a k vyměňování starých denarů jednou týdně voláni dle starého zvyku židé.

Nájemci pilně přihlásili, aby v obchodu užíváno nebylo mincí starých; zapovězeno přísně kupovati na váhu stříbro nebo zlato, a také podobné váhy nesměl nikdo míti bez vědomí a povolení mincmistrova. Velmi přísně nastupováno proti penězokazům.[39])

Mincmistři a jejich lidé tvořili privilegovaný stav jsouce podřízeni přímo nejvyššímu komořímu. Nájemci vydržovali a ustanovovali si provisory, prokuratory, mincovní notáře, prubíře, penězoměnce a raziče mince. Úředníci tito měli na starosti vedení účtů v mincovnách, zkoušeli časem raženou minci a kovy vůbec a usnadňovali brzké rozšíření a stahování vydaných peněz po zemi.

---

[36]) Tmt. II. 205.

[37]) Tmt. II. 244.

[38]) Dudík, Dějiny VIII. s. 219.

[39]) Obšírněji vypsány tyto různé výhody v listině o pronajatí mince z r 1286. Codex iur. Boh. I. 220.

Zkoušením mince měla býti učiněna přítrž množení se mince falešné, pročež bývaly na všech větších tržištích zvláštní boudy, v nichž se mince zkoušela.

Mimo denary rázu domácího brány tou dobou i cizí mince, ač se to výslovně zakazovalo. V listinách však počítá se přece na talenty denarů Vídeňských; mimo šilinky Vídeňské[40]) připomínají se též denary Řezenské a Pasovské. Také hojně uherské mince obíhalo v naší zemi.

Z prostonárodního lékařství a hospodářství.

Vzpomínkou na neznámého dosud spisovatele Jáchyma z Prahy

podává Frant. J. Rypáček.

O národopisné výstavce v Třebíči roku 1894 byla mezi rukopisnými památkami z okolí města Třebíče vyložena také švabachem a pěknou rukou psaná kniha s názvem „Velmi zkušené lékařství pro dobytek, vytažené z mnohých knížek od zkušených hospodářů, na světlo vydané, aby jeden každý v potřebě sám sobě pomocti mohl“. Kniha má předmluvu, některé užitečné a v hospodářství potřebné prostředky, jedná o pozorování času v setbě, o koních, o hovězím dobytku, zvláště o kravách, o lékařství ovčím, o dobytku vepřovém, o chování drůbeže (o husách, kachnách, slepicích), o prostředcích proti čarodějství a jest rozdělena do dvou částí. Část prvá má jen 49 stránek (o setbě a koních). Část druhá má název „Kniha druhá. Lékařství zkušené a vydané od pana faráře z Velké Bíteše jménem Joachyma, kterýž byl rodič Pražský a vydal tuto knihu léta Páně 1560 k pomoci lidem i dobytku“, jenž také mnohé recepty sám zkusil a potvrdil. Tato část má 108 stránek (stránky 50. až 157.).

Ani Jungmann v Historii lit. české ani Jireček ve své Rukověti nezmiňují se o Jáchymovi z Prahy jako spisovateli českém. Proto ovšem nepřipomínají, že r. 1560 vydal Lékařství

---

[40]) Cod. dipl. M. IV. 381, 387, IX, 219 a j. v.

zkušené. Ani „Kirchliche Topographie von Mähren“ Ř. Volného neví o Jáchymovi z Prahy. Podávajíce zprávu o „Lékařství zkušeném“, uvádíme do literatury české za střední dobu nového, dosud neznámého spisovatele v oboru prostonárodního lékařství Jáchyma z Prahy, faráře ve Velké Bíteši na Moravě, o němž z „Lékařství zkušeného“ víme jen, odkud byl a čím byl. Soudíme, že „Lékařství zkušené“, r. 1560 vydané, sepsal jako starší zkušený farář, jenž pilně se zabýval hospodářstvím polním a pěstováním dobytka i drůbeže, jakož i pozorováním nemocí lidských; neboť jest psáno v „Lékařství zkušeném“, že „mnohé recepty od něho samého prubirované a potvrzené jsau“.

Dovolujeme si a vybíráme některé poutavější recepty a zkušené prostředky z díla Jáchymova, ponechávajíce s větší části slohu spisovatelova, rčení a zvláštností. Kniha jest majetkem p. Jana Součka, mlynáře v Trojanově mlýně u Římova u Roketnice na Moravě.

1. Jakou má moc klokočové dřevo i jádra neb semeno jeho.

a) Klokočový stromek má na sobě jádra, která tuto moc mají.

Je-li mor, usuš několik jader klokočových, utluc na prach, každého rána a na večer, až půjdeš spat, usuš topínku, polij vinným octem, posyp tím práškem a tak jez topínku a vinným octem zapij. Povídám: bys měl v sobě třebas 50 bolestí, rozplynou se. Kdyby pak se hlíza aneb pliskyřice ven na tělo vyhodila, usuš topínku, polij octem, tím práškem posyp, přivaž na bolest a nech do třetího dne, pak se podebere, provalí, vyteče a s pomocí Boží se zahojí. Potom pytlíčky, v kterých rostou klokočová jádra, usuš, nadělej prášku, kterým se může ráno i večer ve světnici kouřiti, což chrání před nakaženým povětřím. Při tom můžeš také za nakažlivého povětří těch jader denně snísti, co chceš. Prubírováno jest. — b) Klokočová jádra i s měsíčky usuš a stluc na prach, potom natrhej žíhavek i s kořeny, usuš a na prach zetři, potom do toho dej popel z listí dubového, lipového a hruškového, přidej k tomu soli, smíchej dohromady a dávej ovcím do koryta, žádná ovce se nenakazí, kdyby třebas i přišla mezi nemocné ovce. — c) Také

kořen a list klokočový vařiti a dávati ovcím i dobytku ráno píti, zachovává dobytek ode všech čar. — d) Kdybys chtěl viděti čarodějnici, učiň takto: Vezmi hůl klokočovou, běž na krchov, urýpni tam kus drnu tou hůlkou, polož drn sobě na hlavu a pozoruj na svém dvoře, což musíš udělati na Bílou sobotu a před Filipem Jakubem, dříve než slunce vyjde. „To se i mně stalo ve Velké Bíteši v Moravě, jsauce tam farářem, zastihl jsem nahau čarodějnici na mém dvoře, ona mě ale velice prosila, abych jí do smrti nevyzrazoval, za to mně dala na dvě košile kmentu čistého a šest kop peněz. Já jsem taky mlčel až do její smrti, a když umřela, potom teprv jsem to dal na světlo". — e) Kdyby ovce zprašivěly, vezmi několik jader klokočových, usuš a stluc na prášek a dávej ovcím se solí, rozpukají se v nich všechny neštovice.

2. Proti překážce kravám.

a) Vezmi dva husí brky neb pysky, uřež vršky, do jednoho dej rtuti a druhým zastrč, strč totiž brk do brku, aby rtuť nevyběhla, dej to na Štědrý den pod práh do chléva, aby dobytek přes to chodil, pak žádná čarodějnice dobytku neuškodí. Průba toho jest, já kněz Jáchym. — b) Vezmi rtuť, vyvrtej krávě do rohu dírku a pusť tam rtuti, zamaž dobře voskem, pak nikdo dobytku neuškodí. — c) Vezmi kořen kopřivový, udělej syřiště, a to na Štědrý den, kořen vlož do syřiště a chovej to syřiště do roka, pak dobytku nikdo neuškodí.

3. Kdo chce dojné krávy míti.

a) Vezmi šafrán a ukroj z celého pecna chleba krajíček a dej s tím šafránem na Štědrý den kravám snísti a říkej takto: Jmenuj krávu jménem a rci: Nedávej svého užitku žádnému člověku ani hovadu, dokud mně krajíčka zase nevrátíš, a to ve jménu † Otce i † Syna i † Ducha Svatého. Amen! — b) Na den svatého Filipa a Jakuba dej kravám suti z brabenčího kopce neb mrvy drobet na chléb snísti, pak kravám v tom roce nikdo mléka neodejme.

4. Aby zvěř dobytku neškodila.

Vyháníš-li s jara ponejprv dobytek do pole, polož mezi dvéře kopist, srp a pecen chleba a žeň přes to svůj dobytek, pak mu nic neuškodí.

5. Kdo chce míti pěkný dobytek.

Vezmi kus hadí kůže aneb celou, kterou had sám se sebe svleče, a zavrtej ji do žlabu na pravou stranu, pak vezmi rtuť a kafr a zavrtej na levou stranu, pak budeš míti dobytek pěkný, kdybys mu třebas jen slámu dával, a žádný čarodějník dobytku neuškodí.

6. Proti myším ve stodole.

Zbytky na konci masopustu, které po večeři na stole zbudou, s krajíčkem chleba schovej, a budeš-li míti svážeti obilí do stodoly, dej to do parny, pak myši obilí nepokazí.

7. Proti žábě v hrdle.

a) Vezmi sůl a dej nemocnému do úst, nech ji v ústech, až se rozplyne, a to čiň často, až se hlíza rozpustí. — b) Vezmi hluchou kopřivu, jež také jablečník se jmenuje, vař ji ve víně a dávej nemocnému píti a kopřivami ho obkládej, potom vezmi vlaský ořech, rozetři s medem růžovým, k tomu přidej drobet pepře neb šafránu a tím často potírej; pak vezmi slez, usmaž dobře na sádle, rozmaž na hořký lupen a přikládej na hrdlo.

8. Kdo by nohu vytkl.

Vezmi šest žloutků z vejce, rozmíchej je dobře, dej mezi to soli, až to zhoustne jako kaše, pak namaž na modré sukno, obkládej tím nohu a šátkem zavaž, brzy bude dobře.

9. Proti kamenu.

Vezmi — je-li nemocen mužský — pupek z kohouta, z pupka stáhni bílou kůžičku, čistě vyper a osuš, potom vezmi tři račí oka a dva zaječí skoky, udělej z nich prášek a dávej nemocnému píti v petrželkové vodě. Je-li nemocna ženská, stáhni bílou kůžičku s pupka slepičího.

10. Proti šlaku.

Kdyby šlakem poražený nemohl mluviti aneb choditi, vezmi hruškové jmelí aneb lupení, stluc to dobře v moždíři, až z toho bude mast, přidej k tomu starého sádla, smíchej dobře a tou mastí maž nemocného, pak bude zdráv.

11. Potřebné byliny dobytku a prospěšné.

Jsou to: Spořeček, verbinka, brotan, tolita bílá i modrá, vratička, černobýl, prostřelenec, čertkus, toten, turan a barvínek. Tohoto koření sobě natrhej a dej kravám na svatého Tomáše aneb, když se krávy otelí, drobet s chlebem, potom uvař toto koření a dávej kravám píti a umyj také tím kořením krávy; ostatek koření, až krávy umyješ, dej do plátěného pytlíčku a dej s pytlíčkem nade dvéře; také můžeš kousek toho koření zašiti kravám do ocasu, a dávej častěji ráno to koření kravám s chlebem, pak budeš míti krávy dobré, a žádná čarodějnice ti neuškodí.

12. Kdybys chtěl věděti, kdo tvým kravám škodí.

a) Kup nový hrnek, dej za něj, jak jej procení, potom kup tři jehly a tři špendlíky, též tři bezuché jehly, třebas i staré, dej to všecko do hrnka, potom smyj a oplachuj všechno mléčné nádobí, tu špínu dej na jehly se špendlíky, přikryj pokličkou a zamaž dobře, aby pára nevycházela, potom to dej do pece a nech dobře vařiti, třeba po tři dny. Pak se dovíš, kdo tvým kravám škodí. — b) Na den svatého Jakuba dávej kravám popavu, jinak devětsil, kozlík, vratičku a routu s chlebem, pak ti neuškodí žádné čáry.

13. Mře-li dobytek čarováním.

Vezmi kafr, kalkan, hřebíček, dej do nového hrnečku, zalep voskem a zakopej na jistém místě, přestanou škodní oučinkové, jistá pravda jest.

14. Aby krávy dávaly dobrý užitek.

a) Vezmi kus syřiště a kus ouhořové kůže, dej do nového hrnka, podoj na to krávy křížem, zalij dobře voskem, zakopej, aby přes to dobytek chodil; to udělej o Zeleném čtvrtku do východu slunce, pak ti nikdo ten rok neuškodí. — b) Ukroj z prostředka pecna tři topínky a natři je solí křížem, vezmi ze světnice ze tří koutů křížem mechu a holubího trusu, dej kravám jísti, s ostatkem podkuř krávy, a tak osoba, která ti škodí, bude míti mléko jako ozhry, přijde k tobě třetí den a řekne: Pomáhej ti Bůh! A ty jí řekni: Ty si měj své, a já také své!

15. Nemůžeš-li zvrtěti.

a) Zatop v kamnech a vezmi smetany na sběračku, vhoď na oheň, po chvilce druhou a po chvilce třetí, uděláš-li to, zvrtíš hned. — b) Zbude-li ti hrách od Štědrého večera, schovej jej, a kdybys nemohl zvrtěti, dej tři zrnka toho hrachu do másnice, zvrtíš hned.

Potom podává Jáchym obšírnější návod o 22 oddílech, jak dělati, aby krávy byly vždy zdrávy, pak jsou zprávy o lékařství ovčím o 9 oddílech, o stádě svinském o 11 oddílech, pak návody o chování domácí drůbeže, o husách, kachnách, o starých slepicích.

Jáchymovo „Lékařství zkušené“ opsal, jak ze strany 115. jest patrno, B. Papoušek, zdá se, že učitel; jméno Papoušek vyskytuje se na západní Moravě. Řeč spisu oplývá hojnými moravismy.

Poutavějšími z „Lékařství“ jsou ještě tyto zprávy a recepty.

16. Jak jest možno polapiti čarodějnici, aby musila přijíti.

To se musí státi, kdy nastane nový měsíc, od prvního až do devátého dne, a můžeš kterýkoliv den to udělati. Podoj ráno své krávy do nového hrnce, do mléka nadojeného načesej srsti a vši z těch krav, k tomu narýpej z hnoje červů a dej je také do mléka, dej také do toho za grešli jehlí a za grešli špendlíků, polovic dávej hlavami dolů, polovic vzhůru, na to nalij kvasnic, přikryj pokličkou, udělej těsto z bílé mouky s bílkem vaječným, přimaž tím těstem pokličku dobře k hrnci, postav k ohni, vař to, až se to tam bude ozývati, potom to vezmi a zakopej pod stání, kde krávy stojí; i musí čarodějnice tvůj dobytek propustiti.

Pamatuj sobě, kterýkoli den to uděláš, abys za 3 hodiny nikomu z domu svého nic nedal ani nepůjčil ani, aby z tvého dvora nikdo nic nevynesl, sice by sobě čarodějnice pomohla, jinak musí přijíti a bude tě prositi.

Pomůžeš jí takto: Po západu slunce vyndej hrnec z toho stání, odundej pokličku, aby pára vyšla, pak to vylij na trávník, vezmi staré koště, rozmeť to sem i tam, aneb jí to dej i s hrncem,

aby si pomohla. Kdyby do šesti hodin nepřišla, dej vytopiti pec, vezmi hrnec, uřízni 3 jednoroční pruty šípkové, udělej z nich kropáč, namáčej do toho hrnce a stříkej do capoucha.

17. Jinak čarodějnici polapiti.

Najdeš-li kus železa na cestě, schovej je. Poznáš-li, že dobytku tvému škodí čarodějnice, kup nový hrnec s pokličkou, a když měsíc nastane, v novou středu ráno, než vyjde slunce, udělej oheň na ohništi a přilož samoschlé trnové neb šípkové dříví, dej nalezené železo na oheň; až se dobře rozpálí, dej je do nového hrnce a doj na to krávy, z každého cecku třikrát vystříkni, přihraď pokličkou a zamaž kravským lejnem, pak vykopej jamku na stání, kde krávy stojí, dej ten hrnec tam a nech do třetího dne. V pátek, kdy slunce zapadne, vykopej hrnec, vezmi kousek nebíleného a nepotřebovaného plátna, proceď mléko z hrnce plátnem, pak ostane na plátně pavouk nebo moucha, a jaké znamení uděláš pavouku nebo mouše, takové bude míti čarodějnice: můžeš buďto nohy stočiti neb opáliti žižavým uhlem, jen hlavy šanuj, abys očí nevypálil neb některý oud neutrhl, potrestati ji můžeš, jak chceš. Potom ji vynes na dědinu a hoď ji na zem, ráno jdi a podívej se, kdo jest.

18. Kdyby krávě vemeno oteklo.

Vezmi kovářovi vodu, v které svůj kropáč namáčí, kropí-li uhlí nebo oheň, tou vodou třikráte umyj oteklé vemeno, a krávě bude zpomoženo.

19. Aby byl každého času pěkný a tělný dobytek.

Vezmi hadí kůži, kterou sám svleče, což se stává v měsíci srpnu; neboť ten čas se hadi svlékají, a zavrtej tu kůži do koryta, z kterého dobytek žere a pije, pak budeš míti dobytek pěkný a tlustý, kdybys mu i dost špatnou potravu dával, a žádné čáry ani kouzla mu neuškodí.

20. Kdo nemůže zvrtěti.

a) Vezmi vody po proudě do nového hrnce a dej do ní klokočového dřeva, potom vezmi dříví z lesa, které jest otlačené neb odřené vozy, k tomu dej tři kamínky pod okapem střechy,

všechno spolu vař a dobře teplým másnici vypláchni, a hned zvrtíš. — b) V novou neděli nařež jeřábů a střemchy z trojího panství, mezi to dej klokoče, vař ty věci ve vodě vzaté po proudě, nalij do koryta, dej všemu dobytku píti a pomůžeš mu. — c) Nemůžeš-li zvrtěti, abys čarodějnici chytil, vezmi nový hrnek, dej do něho drobet smetany, do toho dej za grešli špendlíků, polovic dávej hlavami dolů, polovic hlavami vzhůru, pak dej do toho skořápky ze tří vajec, nalij drobet kvasnic, poklop pokličkou, omaž těstem, dej to za kamna do tepla, nech tam asi 2 hodiny, potom vezmi a zanes do červeného bahna a zakopej. Čarodějnice musí přijíti a bude prositi.

Pomůžeš jí takto: Vykopej ten hrnec z bahna, vylij na trávník, starým koštětem rozmeť, aneb jí to dej, aby si pomohla. — d) Abys brzy zvrtěl, vezmi listí klokočové a jeřábové a z mateřídoušky, dej do vody vařiti, když to bude vříti, vlij drobet do másnice, do smetany a zvrtíš hned. — e) Aby másnici nikdo nepokazil, vezmi hadí kořen, zadělej jej do másnice, pak jí nikdo nikdy nepokazí aniž může pokaziti. (Viz čís. 15.)

21. Jak lze zapuditi německé myši.

O Velkém pátku, než vyjde slunce, vezmi paličku neb sekeru, vejdi do příbytku, kde jsou německé myši, jdi pod střechu a čítej, kolik jest párů krovních, na prostřední krov udeř paličkou třikrát, jak můžeš, nejsilněji, a řekni nahlas: Myši a jakákoliv jiná neřesti, dnešní den vám zamykám ústa v tomto místě a poroučím, abyste odtud pryč odešli! Pak jdi z toho obydlí pryč a neohlížej se; do třetího dne sleze se ta neřest dohromady mimo stavení a zcepení, uhlídáš ji.

22. Kdyby člověku někdo udělal, aby byl nemocen.

a) Kup nový hrnek s pokličkou, pusť do něho devět kapek moče, dej do toho 6 hrachů, k tomu přidej za grešli jehel a za grešli špendlíků, polovic hlavami dolů a polovic vzhůru, na to nalij kvasnic, zakryj pokličkou a zamaž těstem, dej to do pece k ohni vařiti, pak polapíš čarodějníka. To dělej, když nastává měsíc. — b) Ptej se nemocného, kde ho nejvíce bolí, a na bolavé místo na tělo nahé polož dva prsty přísažné pravé ruky a modli se evangelium svatého Jana v 1. kapitole: Na počátku

bylo Slovo atd. až do konce, požehnej nemocného před čtením svatým křížem a po čtení zas. Pohne-li se mu bolest s místa za 24 hodiny, bude mu zpomoženo. To čiň za devět dní, a to: první den se modli jednou, druhý den dvakrát, třetí den třikrát, čtvrtý den čtyřikrát, slovem každý den o jedno čtení víc, až devátý den devětkrát sv. evangelium se modli a vždy polož prsty na nahé tělo, kde jest největší bolest. Nemocnému bude zpomoženo tak, že do desátého dne bude zdráv. — c) Jde-li měsíc dolů, vezmi z trojího panství z brabeniště, kde jsou brabenci živí, z každého panství tři hrsti brabiska, ze tří panství z potoků naber vody po proudě, ze tří panství, z každého trojí dříví, které může býti jakékoliv, jen samé listnaté; žádného špendlíkového neber. Potom vezmi tři křemely, jeden z oulehle, druhý z potoka, třetí z lesa, k tomu vezmi ještě bylinu, jež slove rozchodník, chmel, šišvůrky jinak psí víno, postav do 2 neb 3 hrnců k ohni, nalij na to vody z těch potoků. Kdyby se nedostalo vody, přidej, jakou máš před rukama, a nech vařiti. Křemely dej do ohně, aby se rozpálily a hrnce přikryj pokličkou. Vezmi džber, dej na něj lavičku a do něho na dno stoličku, aby nemocný mohl se posaditi na lavičku a na stoličku dal nohy. Když voda vře, vylije se do džbera, nemocný se posadí nad páru, obestře se pláštěm (jen hlava se nechá venku) a bude se pařiti. Když po čtvrt hodiny v tom seděl, dej jeden rozpálený křemel do vody, za čtvrt hodiny druhý a zas za čtvrt hodiny třetí. Po hodině vystoupí nemocný z lázně a odpočine si, pak hned mu bude lépe, usne a, až se probudí, bude choditi.

23. Jak se máš opraviti, kdybys k takovému nemocnému šel, aby tebe nikdo nechytil.

Ráno každý den, kdy procitneš, poznamenej se svatým křížem, nestoupni vstávaje bosou nohou na zem, aby nahá tvá noha země se nedotkla, do střevíců si dej kousek hadí kůže, kterou had sám svleče, pak můžeš jíti, kam chceš a dělati co chceš, nikdo tebe nechytí ani ti neuškodí.

24. Jak poznáš, má-li nemocný zlými lidmi uděláno, nebo přirozeným způsobem onemocněl.

Přines z lesa brabeniště, a nemocný ať do něho nahými nohami vstoupí; polezou-li brabenci po jeho těle nahoru i dolů,

tedy mu není uděláno. Polezou-li jen do půl lýtka a budou padati dolů a nebudou se nohy chytati, pak má uděláno, aneb něco zlého přešel.

25. Jak polapiti čarodějnici.

a) Kup 9 jehlí a 9 špendlíků, dej za ně, co procení, vezmi hovězí srdečnici, podoj krávu křížem, dej jehly a špendlíky do srdečnice, na to nalij mladých kvasnic i to mléko, zavaž dobře špakátem a pověs do komína. — b) Kup nový hrnek, 9 jehlí a 9 špendlíků bez handle, dej za to, co procení, a napiš na papírek: trec, podoj krávu křížem, dej ty jehly a špendlíky i papírek s nápisem do hrnka, na to nalij mléka a přidej mladých kvasnic, přikryj novou pokličkou, zamaž dobře těstem a nech to vařiti, i přijde čarodějnice. — c) Kup nový hrnek s pokličkou, 9 jehlí a 9 špendlíků, dej za to, co procení, dej jehly a špendlíky do hrnka, podoj krávy křížem, přidej drobet mladých kvasnic a moče kravského, napiš na papírek: trec, a dej to také do toho, přikryj pokličkou, omaž dobře těstem a nech to drobet vařiti. Potom to vem i s hrnkem a jdi, kde jsou tři kůly, buď v plotě neb v poli u planěk zavázané, vytáhni prostřední kůl a vlij to do díry a zase kůl zaraz a okolo toho kolu levou nohou zašlap, aby to nevyběhlo, a odejdi. I naduje se čarodějnice a bude jako holub nafouklá. Kdyby jí nepustil, musela by se rozpuknouti. Pomůžeš jí takto: Vytáhni ten kůl a nech ležeti.

26. Bolest vyžraného zubu v okamžení utišiti.

Kdyby koho koliv bolel vyžraný zub, ať vezme malého červeného broučka s černými puntíčky, nejvíce na poli mezi obilím lezoucího (lid obecný jej jmenuje halinka, ale děti také jej nazývají malým sluněčkem, a německy se jmenuje Marienkäfer), rozmačkej toho broučka mezi dvěma prsty, a na prstech z něho ostane vodnatost, pak těmi mastnými prsty sáhni do úst, zadrž zub bolavý, a v okamžení bolest přestane. Pomoc tato jest ovšem jen platna, je-li zub vyžraný, nikdy však nepomůže, je-li refmatické bolení zubův. Aby i zimního času, kdy halinek nelze dostati, pomoc byla pohotově, můžeš si ji takto opatřiti: Nasbírej sobě půl malé flaštičky živých halinek, nalij na ně plnou flaštičku vinného špiritusu (Weingeist), zahraď

dobře pantoflovým špuntíčkem a nech několik dní dystylovati na slunci, pak to proceď aneb slij čistý špiritus do čisté flašky, dobře zahraď, aby se to nevykouřilo, a schovej. Kdyby koho rozbolel zub vyžraný, namaž sobě prsty a přilož na zub; přestane boleti v okamžení. Nebo kápni do bavlnky, vlož do vyžraného zubu, a hned bolest přestane

27. Proti bolení očí lidských, obzvláště proti červenosti nebo, kdyby se bělmo chtělo dělati.

Vezmi kořínek z červeného koření (tormentilla), vymyj v čisté vodě, oškrab a přivaž nad oko, a hned potáhne vlhkost z oka. Tato bylina má žlutý květ, potom vyrůstají na ní kosmaté kuličky jako babky, tři zelené listy vedle sebe, na kořeni červené tmavé proutky a na vrchu zelené, kořen též vnitř tmavě červený, a voní jako hřebíček.

28. Proti otoku neb vodnatelnosti.

Vezmi jalovcový kořen, polej, chmel a ječmen, smíchej a vař spolu a pij, pomůže tobě. Prubirováno jest.

Jáchymovo „Lékařství“ vedle životní zkušenosti a znalosti léčivých bylin a různých prostředků, prospěšných lidem i zvířatům, svědčí také o značné pověrečnosti spisovatelově, který tvrdí, že sám jako farář Bítešský viděl čarodějnici, která mu dala čistý kment na košile a šest kop peněz.

Jáchym z Prahy, farář Velkobítešský na Moravě, jehož „Lékařství zkušené“ bylo vydáno dle tvrzení B. Papouška (Papausska), opisovatele, r. 1560, zaslouží, aby byl počítán na Moravě mezi české spisovatele o prostonárodním lékaření za století šestnáctého.

Švédové u Brna roku 1645.

Napsal Dr. Frant. Šujan.

I. Prameny a literatura o té události.

Roku 1895 bylo tomu 250 roků, co malá posádka, obětavé obyvatelstvo a nadšené studentstvo Brněnské osvědčili podivuhodnou statečnost, vytrvalost a obětavost v obraně Brna

proti Torstensonovi, nepřemožitelnému a do té doby neodolatelnému vůdci švédskému. Hrstska nadšených obránců (asi 1500 m.) 17 neděl odolávala a slavně odolala přesile (asi 28.000 m.) vítězných Švédů! Obhájení Brna roku 1645 náleží k nejstkvělejším činům vojenským za války třicetileté. Hrdinská obrana Brněnských plnila úžasem a podivem hned své vrstevníky a podnes budí zaslouženou úctu k proslaveným hrdinům z r. 1645. Poněvadž obrany té súčastnili se také synové našeho národa jak v řadách posádky, měšťanstva, studentstva a dělnictva, tak i venkované, kteří před nepřítelem do Brna uprchli, a poněvadž všichni obhájcové bez rozdílu zasluhují vděčné vzpomínky a obecné úcty: neváhám vylíčiti slavnou tu událost také jazykem českým, jelikož dosud bylo o ní psáno jen německy, latinsky a vlašsky.

A. Prameny.

Hned za obléhání Brna od Švédů r. 1645 byly v městě zapisovány dva podrobné denníky.

1. Diarium Brunense, das ist: Eigentliche und wahrhaftige Relation, was sich vom 3. Mai bis den 23. Augusti des 1645. Jahres, in währender schwedischer Belägerung der königl. Stadt Brünn und Vestung Spielberg in Mähren von Tag zu Tag zugetragen, und wie selbiger Ort von Herrn Commandanten Obristen Souches ritterlich defendiret, und General Dorstensohn mit großen Verlust der seinigen darvon abstehen und die Belägerung quittiren müssen. In Druck gegeben mit obrigkeitlicher Bewilligung zu Wien durch Matheum Rickhes anno 1646 a 1661 a 1661 také „zu Olmütz bei Veith Heinrich Ettel“.

2. Gründlicher und wahrhaftiger bericht Alles deßen, was sich durch der Cron Schweden bestellten Kriegs-General Leonhard Torstenson in wehrender belägerung der Stadt Brünn vom 3. Mai bis 23. Augusti 1645 begeben und zugetragen. Gedruckt zu Brünn 1645.

V prvním prostě a upřímně je zaznamenáno, co pamětihodného přihodilo se v Brně a před Brnem od 3. května do 23. srpna. Spisovatel denníku není znám, snad to byl městský písař (sekretář), který denně zapisoval zprávy o každém dni (kromě 8. července) podrobné a bezpečné. Upřímný sloh jeho se

líbí a vzbuje důvěru. Byl to asi úřední záznam. Originál se ztratil, ale zachoval se skoro současný opis v Annalech Zábrdovických (rukopis v zemském archivu v Brně. Fol. 218—236), v nichž se praví, že originál byl prohlédnut a schválen generálem Souchem a jeho nákladem vytištěn (diarium bellicum brunense, germanico idiomate fideliter compositum, a Generali de Souches revisum, approbatum, ac denique propriis suis impensis impressum etc.). Vytisknuto bylo Diarium r. 1646 a 1661 ve Vídni u Math. Rickhesa a roku 1661 v Olomuci u Jindřicha Ettela. R. 1691—92 bylo otisknuto v Brně v Sinapiově „Krakauischer Kalender“ a r. 1726—30 v Brně ve Svobodově „Titularkalender“. Prvotisky Diaria hledal jsem již r. 1894 ve všech knihovnách v Brně, v Rajhradě, v Olomouci, v Praze i v universitní a dvorské bibliothece ve Vídni, ale nikde jich nebylo. Ani celá kommisse, která r. 1895 uspořádala v Brně historickou výstavu všeho důležitého z obléhání švédského, nenašla jedinkého prvotisku. Diarium lze poznati jen z opisu v Annalech Zábrdovických a z otisku Svobodova z r. 1726—30.

Druhý denník formou i obsahem je podoben Diariu, ale není tak spolehlivý. Původcem jeho byl některý měšťan Brněnský, což plyne z nadšeného slohu jeho, z něhož je patrno, že sám mnohých skutků válečných se súčastnil. Psal za živé paměti skoro každý den, jen o některých dnech (9.—11., 14.—22., 27.—29. a 31. května; 2.—3., 6.—9., 12., 16., 19., 22.—25. a 27. června; 2., 6., 12.—14. a 16. července a 1.—2., 4., 6., 9.—14. a 17.—19. srpna) nepodal zpráv podrobných. Na Diariu závislý není, ale často psal jen z doslechu, proto úspěchy Brňanův a nehody Švédů mnohdy zveličuje, celkem však srovnává se s Diariem. Tento denník byl vytištěn r. 1645 v Brně a r. 1816-17 otisknut v Hormayerově „Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst“. Prvotisku jsem nikde v knihovnách nenašel a nepodařilo se to později ani oné kommissi, takže dlužno se spokojiti Hormayerovým otiskem z r. 1816—17.

3. Brzy po statečném odražení Švédů byl napsán třetí denník.

Brünnische Siegsfahne, das ist:

Eigentliche und zuverlässige Erzehlung, welcher Gestalt die königl. Statt und Schloss Brünn in Mähren durch die

Schwedische und Rakoczysche Kriegs-Heer unter dem Commando Leonhardt Torstensohns alss Gen. Feldt Marschalln, so dann Pakos Gabor und Jungen Printzen Rakoczy, vom 3 Tag Martij (!) biss den 23 Augusti des Jahrs 1645. mit grossem Ernst belägert und gestürmet, aber Durch Herrn Baron de Souches, Kayserl: Gen: Wachtmaistern, alss Commendanten, und seiner unterhabenden Soldatesca, so wol auch Burgerschafft, Studenten, etc. tapffere Gegenwehr, mit mercklichem Verlust der Feinde, Mannlich gehandthabt und erhalten worden.

Allen der Röm: Kayserl: Mayest: getrewen Kriegs Officirern, Soldaten und Underthanen zur Nachricht, gleichmässiger Standhaftigkeit und guten Exempel, auss glaubwürdigem Teutschem bericht publicirt durch

L. V. H. D.

Gedruckt zu Wienn in Oesterreich, bey Mattheo Cosmerovio, wohnhafft im Cöllnerhoff, Anno 1647.

Je to spis velmi zajímavý, jejž „auss glaubwürdigem Teutschem bericht" (Diaria) sestavil L. V. H. D. Obsahuje podrobné zprávy o každém dni od 3. května do 23. srpna. Formou podobá se oběma předešlým, ale obsahem vyniká nad ně, podávaje o každém dni zprávy podrobnější a to slohem upraveným a vytříbeným. Původce na základě Diaria (1.) snaží se psáti jako chladný pozorovatel, proto Brněnské jmenuje „Die Belagerten" a Švédy „Die Belagernden". Přece však nedovedl se docela zapříti a ve zprávě o $^{10}/_{5}$ píše „unsere Cavalleria in 50 Pferden bestand" a ve zprávě o $^{11}/_{5}$ „einer von den unsrigen blieb Todt". Čím dále, tím vřeleji píše o obráncích, až boj dne 15. srpna líčí tak vřele, nadšeně a podrobně, že jasně vidíme, že byl očitým pozorovatelem tehdejších událostí v Brně.

Čím byl, nikde v jeho spise nestojí, ale patrná je tam jeho přízeň ke šlechtě, zvláště u šlechtických důstojníkův císařských i švédských vždy podrobně vypisuje celý jejich titul, kdežto o duchovenstvu, studentech a měšťanech píše sice uctivě, ale chladněji, tak na příklad duchovenstvo tituluje vždy jen „die Herren Patres". Byl sběhlý ve vojenství a v literatuře. Všude jeví dobrou znalost terrainu a všude užívá obvyklých vojenských výrazů francouzských neb italských. Každou důležitější událost provází na kraji knihy vhodnou

průpovědí, jež cituje z klassiků, nebo z úst vynikajících osob, neb i sám vytváří. Úcty hodná je jeho znalost literatury, neboť cituje 73 průpovědí, jež mu poskytli: Justin, Silius, Augustin, Isidor, Plutarch, Dio Cassius, Cicero, Dionysius, Sallustius, Plotinus, Fulgentius, Apuleius, Livius, Symmachus, Leo, Plautus, Petrarca, Cassiodorus, Valerius Maximus, Bonaventura, Ovidius, Plinius, Imperator Fridericus, Lactantius, Virgilius, Seneca, Velleius, Laertius, Tacitus, Curtius, Polybios, Orosius, Statius a několik spisovatelů blíže neoznačených. Byl vřele oddán domu císařskému a ve zprávě o 15. srpnu trpce touží, že císař nesvěřuje důležitých míst vždy osobám nejoddanějším a nejschopnějším, nýbrž často těm, kteří nemají jiné hodnoty než přízeň svých patronů. Byl uvědomělým Němcem a katolíkem, proto na konci knihy naříká nad záhubou a pokleslostí Německa, které prý kdysi bylo nepřátelům postrachem, ale za války 30leté nepřivedlo to dále, než že odevšad napadáno bývá, před jinými se styděti a jim se kořiti musí. I prosí vřele Boha, by vše brzy skončilo zase ke slávě Boží a císařově.

Sloh nejmenovaného L. V. H. D. je umělý, plynný, nadšený, někde až vznešený, ale vždy rázný a neohrožený. Spisovatel píše nestranně a nikde nikomu nelichotí, ani Souchovi, k němuž všude projevuje mužnou úctu jako k muži zasloužilému, ale vždy nazývá ho prostě „der Obrist", nebo „der Commandant". Z celého spisu vysvítá, že byl zcela nezávislý a neohrožený, jenž netoliko chtěl, nýbrž i dovedl pravdu říci.

Spis jeho byl vytištěn r. 1647 ve Vídni „gedruckt zu Wienn in Österreich bei Matheo Cosmerovio 1647". I tento spis hledal jsem v uvedených knihovnách marně, až ona kommisse našla jeden výtisk v klášteře Göttweich v D. Rakousích. Tamější bibliothekář dp. J. von Schilling mi jej ochotně půjčil, zač mu srdečně děkuji.

4. Na základě uvedeného spisu byl r. 1672 napsán obšírný spis o dobývání Brna jazykem vlašským. Relatione dell' assedio di Bruna e della fortezza di Spilberg, attaccata Da Torstenson Generale dell' armi di Suezia del 1645. e difesa Da Ludovico Raduigo di Souches, Gouernatore di Bruna. Vienna, Apresso Gio Battista Hacque. Anno 1672.

Spisovatel ve vzletné předmluvě praví, že dostalo se mu do rukou německé vypsání toho slavného obležení Brna, v němž

prý zkráceně je vypsáno vojenské umění. Aby také země vlašská poznala tu slavnou událost, vypisuje ji vlašsky. Líčí ji na základě „Brünnerische Siegsfahne“, ale o každém dni od 3. května do 23. srpna podává zprávy ještě podrobnější. V úvod vložil podrobné vypsání osudův Souchových do r. 1645.

Původce toho spisu podepsal se v předmluvě N. H. Psal r. 1672, ale se známostí místních i osobních poměrů Brněnských tak podrobnou, že bezpečně souditi lze, že buď sám jako mladý vojín (Charzoun?) obrany Brna se súčastnil, anebo že psal na základě ústních zpráv Souchových, nebo Souchových zápisků z doby obrany (1645). Aby zásluhy Souchovy zvelebil, nerozpakuje se zmenšovati zásluhy jiných, na př. Ogilviho, velitele na Špilberku; proto třeba opatrnosti při jeho zprávách o jednotlivých osobách. V celém spise všude je patrná tendence, totiž velebiti vojenský důmysl Souchův, jemuž spisovatel je poníženě oddán.

Spis jeho však je velmi důležitý se stanoviska vojenského, pak pro podrobný plán celého obléhání, jakož i pro mnohé listiny. Vytištěn byl r. 1672 ve Vídni a dosud zachovalo se hojně výtisků. Poněvadž pramene toho dosud málo bylo užito, pořídil jsem si překlad pomocí pp. prof. Osv. Jakubíčka a Dra Tom. Korce, jimž tuto srdečně děkuji.

5. Kromě těchto denníkových pramenů zachovalo se z té doby hojně pramenů listinných a rukopisných, jež uloženy jsou: v městském archivu v Brně, v zemském archivu v Brně, v místodržitelském archivu v Brně, v c. a k. voj. archivu ve Vídni, v archivu říšského ministerstva financí ve Vídni a v archivu augustiniánského kláštera na Starém Brně.

Některé listiny vytiskl již anonymus N. H. ve zmíněné Relatione r. 1672; jiné F. J. Franzky r. 1798 ve spisku „Bürgertreue“; některé Hormayer r. 1816 a 1817 v „Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst“; jiné Pol. Koller r. 1845 v knize „Die Belagerung von Brünn“; jiné r. 1879 Dr. B. Dudík ve spise „Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650“ a roku 1895 Dr. Bert. Bretholz ve sbírce „Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645“. Tato sbírka je nejdůležitější, obsahujíc 91 listin z městského archivu v Brně, 9 listin ze zemského

archivu v Brně, 3 z c. a k. voj. archivu ve Vídni, jednu z archivu říšského ministerstva financí ve Vídni, jednu z archivu Králové kláštera augustinianského v Brně a 13 regest z listin jinde tiščených (u Franzky-ho, Hormayera a Kollera). Originály těchto listin, pokud bylo lze je dostati, byly vyloženy r. 1895 v historické výstavě města Brna v redutním sále.

Též četné rukopisy obsahují mnoho zpráv o dobývání Brna r. 1645. a) Rukopis ve Františkově Museu v Brně č. 189: „Consignation Allerhandt Uncosten, so die Statt Brünn bey Jüngstlich daselbst Sechczehn Wochen wehrender Schwedtschen belegerung, In Ihr Kayss. Maitt. Kriegs Diensten, sowoll wegen der Statt, Alls Spilbergs, angewendt und aussgegeben hatt.“ Je to pramen zajímavý pro poznání, jak se za obléhání v Brně žilo. b) Také důležitý je Pilátův (Dilati): Vita Martini Stredonii (rukopis v zemském archivu číslo 116). Jan Pilát z Litovle r. 1645. byl v Brně u Jesuitů v retorice a za obležení statečně bojoval v legii studentské. Potom vstoupil do řádu jesuitského, změniv své jméno v Dilatus, a proslavil se jako učitel, kazatel a spisovatel. Nedlouho před smrtí (zemřel 21. října 1689) napsal obšírný životopis proslaveného M. Středy, který od 24. března 1641 do 1. července 1646 byl rektorem jes. koleje v Brně a od 1. ledna 1648 až do smrti 26. srpna 1649 provincialem české provincie. Životopis je psán s velikou úctou a láskou žáka k učiteli a podává podrobné a věrohodné zprávy o událostech r 1645, jelikož pisatel osobně událostí těch se súčastnil. Brzy ten životopis bude vydán česky péčí p. faráře F. Tenory.

Méně důležity jsou: c) Annales Monasterii Zabrdovicensis 1200—1672 (rukopis v archivu zemském v Brně fol. 218—236). d) Annales St. Thomenses (Historia antiquissimi monasterii St. Thomensis Brunnae v rukopise kláštera Starobrněnského). e) Memorabilia Brunensia od P. Adeodata Hanzelyho (rukopis v klášteře Starobrněnském). f) Historia collegii Societatis Jesu Brunensis*)

*) Chr. d'Elvertem (Die Schweden vor Brünn str. 77 etc.) citované „Diarium der Brünner Jesuiten M. S.“ k r. 1648. nikde jsem nenašel, ač všechny rukopisy a knihy Jesuitů Brněnských jsou v zem. archivu v Brně. Tam jsem nalezl „Diarium Jesuitorum ab A. 1680“ a „Historia et diplomatarium collegii Soc. J. Brunnae“, ale ono počíná teprve r. 1680 a tato obsahuje dějiny řádu jen do konce 16. st. Není však pochyby, že Jesuité měli Diarium také před r. 1680.

(kopie v zemském archivu v Brně). g) Diarium obležení hradu Pernsteina od Švédů roku 1645 od Mikuláše Fleišingra (Fleyssyngra) z Auerspachu, hejtmana hradu Pernsteinského.*) h) (Brünner) Bürgerbuch von Jahren 1618—1684 (rukopis v městském archivu v Brně). j) Testamentenbuch aus den J. 1639—1671 (rukopis v městském archivu v Brně) a pak ch) píseň válečná z doby obležení „Schweden-Schall und Brünner Wieder-Hall", vytisknutá v Notizen-Blatt der hist. stat. Section 1858.

i) Důležit je také rukopis v zemském archivu Brněnském čís. 169: Pars Historiae Brunensis seu Collectanea, quae Ad. Patri Georgio Crugerio e Societate Jesu historiographo Litomieritii commoranti missa sunt A. 1669 a Kossinsky. Obsahuje úředně ověřený opis listin a privilegií daných městu Brnu v l. 1243—1669, jejž shotovil syndikus Brněnský J. Košinský pro Crugeria. Listiny z roku 1645 jsou Košinskému nejmilejší, a on provází je zajímavým výkladem.
6. Také se strany švédské zachovaly se četné prameny o dobývání Brna roku 1645. a) Mnoho zpráv podává švédský historiograf říšský za války 30leté Philipp Bohuslav Chemnitz (1605—1678) a ještě více listiny v královském archivu říšském ve Štockholmu a v archivu hraběte Wrangla ve Škoklostru u jezera Mälarského. Všechny tyto důležité zprávy vytiskl r. 1879 Dr. B. Dudík v obšírném spise „Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650". b) Souvisle vypravuje o dobývání Brna roku 1645 švédský hiostoriograf Samuel Puffendorf (1632—1694) v díle: Comentarius de rebus Suevicis Libri XXI. V knize XVII. str. 578 etc. obšírně vykládá, proč Švédové chtěli se Brna zmocniti, proč dílo jejich se nedařilo a proč Torstenson od Brna odtáhl. Puffendorf všemožně hledí omluviti, že Švédové Brna nedobyli, a velmi obšírně líčí vyjednávání Torstensonovo s knížetem Sibiňským Rakoczim. c) Velmi důležita je také zpráva jednoho švédského důstojníka ze dne 18. srpna 1645 o hlavním útoku na Brno dne 15. srpna 1645, kterou uveřejnil archivář kláštera Starobrněnského P. Clemens Janetschek v „Notizenblatt der hist. stat. Section" v Brně 1895 č. 2.

*) Drem A. Rezkem (Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. str. 429) připomenutá: Gruntovní a pravdivá zpráva . . Jana Jakuba Šárovce (zem. archiv č. 1428) týká se roku 1643.

B. Literatura.

Uvedených pramenů částečně užili, nebo je i rozmnožili mnozí vydavatelé, spisovatelé a řečníci od r. 1645 až po naši dobu, takže o dobývání Brna od Švédů vznikla již dosti bohatá literatura.

1. Abelinovo: Theatrum Europeum oder historische Beschreibung aller vornehmsten und denkwürdigsten Geschichten, so sich von a. 1642—1647 zugetragen. Díl V. a VI. Frankfurt 1647 etc. V díle V. je vylíčeno dobývání Brna od Švédů a v díle VI. je přílohou mapa pochodů Torstensonových, vypracovaná od G. W. Kleinstretla, důstojníka ve švédském štábu generalkvartýrmistrově.

2. Zeiler: Topographie von Böhmen, Mähren und Schlesien. Frankfurt 1650. V knize té je velmi zajímavý plán (obraz) Brna z r. 1645.

3. Franc. Talbert: Wranovium seu Aula Virginis, hoc est Miracula et gratiae .... Viennae Austriae, typis Mathei Rictii 1652. Spis ten týká se hlavně zázraků způsobených na Vranově, ale pódává zprávu, jak Švédové od Brna přepadli Nový Hrad a zmocnili se ho „proditione tamen cuiusdam rustici".

4. Bohuslav Balbin: Diva Turzanensis, seu historia miraculorum magnae matris Mariae (Rukopis v zemském archivu č. 34). Balbin líčí pomoc P. Marie Brňanům i zjev její nad Brnem dne 15. srpna 1645, ale dodává: „sed quae de Virgine super urbem volante scripseram, incerta, et forte post eventum, ut fieri solet, quaesita" str. 18. ř. 14 etc. K latinskému spisu (str. 157) Balbin hned připojil český, ale trochu jej zkrátil (str. 161—202). Latinský byl r. 1658 vytištěn v Olomouci.

5. Georgii Crugerii: Sacri pulveres Bohemiae, Moraviae et Silesiae. Mensis Augustus. Pragae apud Paulum Tuchscherer 1669. Obšírné to dílo obsahuje jen oslavnou báseň o Souchovi a zmínku o smrti velmi zasloužilého M. Středy.

Více zpráv o r. 1645 snad mají:

6. Georgii Crugerii: Augustus a Caesar. Rom. I., cum adhuc idololatria orbis horreret, et praesertim Dei matris in coelos assumptio et qua recurrente 1645 cives Brunenses

contra Dorstensohnium coronae Suecicae Generalem substiterunt. Litomisslii 1670.

7. Georgii Crugerii: Nomina generosorum ac praenobilium strenuissimorum. D. D. Urbem et Rempublicam victoriosam ac domui Austriacae semper fidelem Brunensem sapienter gubernantium. Litomisslii 1670.

Titul knihy prvé našel jsem v katalogu knihovny Cerroniho v zemském archivu, ale knihy samé nikde jsem nenašel. Titul knihy druhé našel jsem v katalogu knihovny PP. minoritů v Brně, ale knihy samé po dlouhém hledání přece jsme nenašli. Poněvadž však, jak jsem dříve podotkl, Crugeriovi do Čech zprávy o moravských událostech posílal Košinský z Brna, nebude tam nic nového.

8. Tomáš Pešina: Prodromus Moravographiae. V Litomyšli 1663.

9. Trauerrede auf Souches vom Brünner Stadtpfarrer Ignaz Wohlhaupter. Wien 1683.

10. Die beglückte Tugend und das tugendsame Glück Ludovici Ratwit de Souches a. 1683.

11. Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis etc. ab H. Czuppa. Brunae typis J. M. Svoboda. 1736.

12. Wrbčanský: Nucleus Minoriticus. Pragae 1746.

13. Adeodatus Hanzely: Annus Secularis, d. i. wahrer Endwurff Ein hundert jähriger Belägerung der königl. Stadt Brünn. 1745.

14. R. 1745 byla v Brně velkolepá oslava stoleté památky na zachránění Brna r. 1645, za které bylo několik slavnostních kázaní německých i českých. Česky kázali u sv. Tomáše Ferd. Dubravius, farář z Podivína, Frant. Schuppler, farář z Tvarožné a Hugo Otmanský, farář z Rajhradu, německy J. Jak. Tilscher von Rosenheim. Kázaní jejich jsou pěknou památkou umění řečnického, ale zpráv historických neobsahují. Jsou v knihovně P. P. minoritů v Brně při knize: Veit Scheffer: Die kön. Stadt Brünn präsentirt ihr Ehrenkränzlein der Mutter Gottes. Breslau 1700. Rovněž nemá ceny historické spisek téhož Scheffra: Siegeskränzlein Maria . . geopfert vom Castell Spielberg. Breslau 1700.

15. A. Pilarz et F. Moravetz: Moraviae Historia III. Brunae 1787. Tito historikové líčí událost Brněnskou podrobně dle Diaria Brněnského, dle Puffendorfa a dle zpráv v Theatrum europeum.

16. O důležitosti jednotlivých osob a budov v Brně i v okolí z r. 1645 přinášely zajímavé zprávy časopisy: Mährisches Magazin, který vycházel v Brně roku 1788 etc., Moravia, který vycházel v Brně 1815 etc. a Brünner Wochenblatt od r. 1824.

17. Car. Jos. Hanzely: Gloria posthuma studiosorum brunensium in obsidione svecica a. 1645 pro urbe militantium. Brunae 1798. Jsou to stručné dějiny gymnasia Brněnského, k nimž připojeno podrobné vylíčení, jakých zásluh dobyli sobě studenti v Brně r. 1645.

18. Fr. Jos. Th. Franzky: Bürgertreue. Brünn 1728. Je to podrobné vylíčení, jakých zásluh o Brno dobyli si měšťané brněnští od r. 1421—1798 se zvláštním zřetelem na r. 1645.

19. Událost Brněnská z r. 1645 poskytla látku také tvorbě poetické, k novelle a dramatu. Schikaneder r. 1807 napsal novellu: Die Schweden vor Brünn. a r. 1843 Straube: Die Schweden vor Brünn. R. 1818 Frey napsal dramatický obraz: „Beharrlichkeit und Bürgertreue, oder die Studenten Cohorte auf der Thomas Schanze am 15. August 1645“ a r. 1839 Hall: Der 15. August, oder die Brünner Bürgertreue.

20. Na počátku 19. stol. nějaký Anonymus sepsal obšírný spis „Der Schwedenkrieg“, jehož rukopis je v Brněnském archivu městském. Po krátkém úvodu spisovatel podává vlastně opis denníku „Gründlicher und wahrhaftiger bericht“ (2) z r. 1645 a doplnil jej hojnými zprávami ze starých listin, které nalezl v městské registratuře. Tyto zprávy jsou důležitým doplňkem oněch denníkových pramenů (1—4), poučujíce nás o událostech a opatřeních, jež za obležení staly se v městě, kdežto ony denníky líčí hlavně boj před hradbami. Část těchto listin (se signaturou Lit. S. 136) z archivu městského zmizela, ostatní vydal tiskem Dr. Bretholz ve sbírce uvedené pod č. 5.

21. O dobývání Brna od Švédů r. 1643 a 1645 hojné zprávy přinášel časopis Hormayerův: Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. J. 1816.

ve spise „Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650“. Wien 1879. Ve spise tom je vytisknuto mnoho listin z archivů císařských i švédských, z nichž mnohé týkají se dobývání Brna r. 1645.

22. R. 1828 Christian d'Elvert vydal v Brně spis: Versuch einer Geschichte Brünns, ve kterém o události z r. 1645 mnoho píše, ale později ve spise jiném (č. 25) leccos opravil.

23. Gregor Wolny: Die Markgrafschaft Mähren. II. 1., 2. Brünn 1836. Volný na mnoha místech jedná o událostech Brněnských z r. 1645, a to v II. díle sv. 1. str. 21, 103, 161, 230, 304, 357 a 442; v díle II. sv. 2. str. 48, 54, 304.

24. R. 1845 na památku 200letou byly vydány dva obšírné spisy: jeden napsal Koller a druhý d'Elvert.

Pol. Koller: Die Belagerung von Brünn durch die Shweden im Jahre 1645. Brünn 1845. Str. XII. + 137. Koller první ze všech vylíčil událost Brněnskou soustavně a dopodrobna dle jednotlivých dní na základě všech pramenů do roku 1845 známých. Zvláště hojně použil zpráv v onom rukopise „Der Schwedenkrieg“, jichž část později z městského archivu zmizela. Koller podrobně líčí také dobývání Brna r. 1643. Nad to ve spise svém otiskl mnohé listiny z roku 1645, které se týkaly obrany Brna. Hlavní zásluha jeho je ta, že na základě pramenů vylíčil nejen boj před hradbami, nýbrž i to, co dělo se uvnitř města za obléhání.

25. Christian d'Elvert: Die Schweden vor Brünn. Brünn 1845. Str. IX. + 119. D'Elvert ve spise svém podává více, než hlásá nadpis; neboť v úvodě naznačil přehled dějin Brna, v I. oddíle události politické a náboženské v Brně před válkou třicetiletou, v II. oddíle události do bitvy Bělohorské, v III. oddíle, jak Brno stalo se hlavním městem Moravy (1642) a ve IV. oddíle, kdy a jak Švédové tísnili Brno. Událost z r. 1645 je sice vylíčena obšírně (str. 39—74), ale jen povšechnými rysy. Zato důkladně vylíčeny jsou následky té události pro Brno i jednotlivce (str. 74—94). Ostatek knihy (V. oddíl) týká se rozvoje vojenství v Brně.

26. Od r. 1845 dějezpyt a dějepis všude učinil veliké pokroky, tedy také u nás. Též o události Brněnské z r. 1645 bylo mnoho nových zpráv objeveno, jež sebral a vydal Dr. B. Dudík

Nr. 1, 2 a 1817 Nr. 35, 36 etc., kde byl otisknut denník „Gründlicher Bericht“, pak několik listin a básní o té události. Též Hormayerův Taschenbuch od roku 1821—1829 přinášel zprávy o té události.

27. Česky o dobývání Brna od Švédů dosud psal jen Dr. Ant. Rezek ve spise: Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. sv. 4. str. 424—433. V Praze 1890. Ve spise tom na str. 426 ř. 25 je vysloveno, že „literatura o obležení Brna jest dosti hojná a stála by za nové zpracování“. Tomuto vyzvání vyhověti chce můj článek.

28. R. 1895 v Brně byla slavena 250letá památka na obranu Brna. Za tou příčinou Dr. B. Bretholz vydal spis: Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645. Brünn 1895. Již titul podrobně naznačuje obsah knihy, jehož Bretholz užil hned ve spise následujícím.

29. Dr. B. Bretholz: Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. Brünn 1895. Je to spis bohatý obsahem i úpravou. Bretholz první ze všech ve spise svém klade váhu na vnitřní rozvoj celého boje Brna se Švédy. Zvláštní ceny knize dodává skvostná úprava; neboť četnými a krásnými obrazy a plány je postaráno o jasné pochopení tehdejších událostí.

O dobývání Brna od Švédů r. 1643 a 1645 je tedy velmi mnoho pramenův i četná literatura. Na základě jich chtěl jsem již k r. 1895 vylíčiti tu nejznamenitější, nejslavnější a nejdůležitější událost Brněnskou, ale pro zaměstnání jiné nemohl jsem překonati obtíží, jež povstávaly mi z toho, že při úsilovné námaze nemohl jsem si opatřiti všech uvedených pramenův a pomůcek. Teprve historická výstava, která r. 1895 byla uspořádána v Brně v redutním sále na oslavu 250leté památky, částečně mi umožnila, bych uvedené prameny a pomůcky dostal do rukou. Na základě pak jich v příštích sešitech t. č. vylíčím boj o Brno r. 1645.

Peštská výstava milleniová se zřetelem ku věcem československým.

Sděluje Josef Klvaňa.

Slovo „Magyár", pro nás pojem čistě národový, nemá v řeči maďarské toho přesného významu. Značí, když je potřeba, pojem spíše geografický a státoprávní, tak asi jako někdy v němčině slovo „Böhme, böhmisch", a znamená v širším slova smyslu „Uhra", obyvatele koruny Svatoštěpánské a teprv v užším smyslu Maďara, potomka pluků Arpádových.

A právě pod pláštíčkem tohoto širokého smyslu slova „Magyár" mohli Maďaři v užším smyslu s lehkým svědomím ukrýti svoji „Ezredéves kiállitás" svoji výstavu milleniovou, pořízenou s nádherou neobyčejnou, nákladem (prý) 4,380.000 zl. v „městském lesíčku" Peštském. Všichni národové Uherští, kteří na výstavě Peštské pomáhali oslavovati pochybný „Honfoglalás" t. j. zaujetí vlasti před 1000 lety vojevůdcem Arpádem, všichni byli příslušníky koruny Svatoštěpánské, v maďarském jazyce tedy samý „Magyár", ať již to byl Slovák, ať Němec, Rusín, Rumun nebo Chorvat.

A tak zablýsklo se v pravdě a skutečnosti veškeré obyvatelstvo Uherské, ale officiellně zase přece jen Maďaři plnokrevní r. 1896 před světem jako znamenitě pokročilý, vyspělý národ, třebas by stavivem té „maďarské" kulturní budovy byli všichni národové uherští, tedy i nemaďarští, a v průmyslu tu a tam dokonce i dovoz z ciziny, vydávaný za maďarskou práci.

Pouze z důvodu, abych prohlédl přede vším věci Slovenské na výstavě milleniové a mohl na místě samém zjistiti, kterak i věcmi a pracemi Slovenskými výstava Maďarská se pyšnila, zajel jsem si do Pešti.

Peštská výstava, upřímně nutno vyznati, byla velmi pěkná, velmi pěkně uspořádaná a velkého kapitálu, navrženého pro výstavu již r. 1891 vynikajícím ministrem obchodu, zesnulým odnárodnělým Slovákem Gab. Barošem, bylo opravdu všemožně užito, aby celkový dojem výstavy byl oslňující. Budovy byly tu důkladně, ba nádherně vystavěné, vše prostranné a příjemně — až na osadu selskou — seskupené.

K vnitřní hodnotě výstavy podal kde kdo pomocnou ruku. Mocnářové, knížata, vojsko, šlechta, klerus, města i jednotlivci buď spontanně nebo na rozkaz vyšší posílali na výstavu tu poklady umění, památky historické, výrobky průmyslové, hospodářské, přírodniny atd.

Ale v podstatě bylo tu přece jen mnoho klamu, mnoho neupřímnosti. Kromě Bosny a Hercegoviny a Chorvatska, kteréžto kraje měly své zvláštní výstavy, utonula dovednost a význam jednotlivých nemaďarských národů Uhersko obývajících ve firmě maďarské, všechny ostatní národy uherské nepřišly tu na výstavě k té platnosti a pozornosti, kterouž si věci jim na výstavě patřící zpříma vynucovaly.

A tak byla nepravdou slova, jimiž ministr Baroš hájil v parlamentě svého času názor, aby totiž výstava milleniová nebyla všeobecnou, nýbrž národní; nebylo pravdou, když řekl: „Rok tisící zabrání vlasti jest svátek národní, a slavnost jeho budiž tedy slavností národní a tudíž i výstava. Celý vzdělaný svět bude toho svědkem! To pak, co ukázati jemu můžeme a ukážeme, budiž naše, naší vlastní silou provedené!“

Podobně nekrylo se s pravdou, co později nástupce Barošův Béla Lukács tvrdil, že různým dílům na oslavu milleniovou provedeným nebo vykonaným přidruží se důstojně i národní výstava „jako obraz duševních a hmotných sil národa maďarského“.

Za to pravdou jest, že na maďarské výstavě súčastnění byli všichni národové uherští, že tato nebyla výstavou Maďarů, leč národů uherských. Maďaři sami ukázali ovšem znamenitou výši, jíž na základě samostatnosti své, dosáhli, ukázali neobyčejnou, bezohlednou energii, ale nebylo by jim nijak ublížilo, ba naopak jich příslovečnou „rytířskost“ odůvodnilo, kdyby byli výstavu prohlásili za výstavu země Uherské a ne za výstavu národa maďarského.

Po tomto nevyhnutelném úvodu vytkneme alespoň stručně, co na výstavě milleniové našli jsme pozoruhodného z věcí československých vůbec, uherskoslovenských pak zvláště.

Nejzajímavější částí výstavy Peštské bez odporu byla část historická, umístěná na rozkošném ostrůvku jezerním ve třech přesně slohových, nádherných budovách: románské, gothické

a renaissančně-barokní, jichž detaily provedeny, kde možno, dle některých stejnodobých památných budov uherských. Kde nevystačily stavby domácí, sáhnuto velmi šťastně ke stavbám francouzským a německým.

Budova románská, zbudovaná dle vzorů francouzských a dle kláštera v Jaaku ve stylu doby sv. Štěpána, obsahovala památky nejstarší doby Uherské a mapy o tažení Maďarů před tisíci lety. Mnoho tu bylo skulptur z basiliky sv. Štěpána ve Stol. Bělehradě, vystavěné (v 11. stol.) zajisté pod vlivem církve slovanské.

Převzácným předmětem byl malovaný vzor nynějšího korunovačního pláště uherského, někdejší to kasule z kostela Bělehradského z dob sv. Štěpána. Dle barevného vzoru tohoto, z byssu upraveného a byzantinsko-slovanský typ jevícího, vyšívala prý královna Gisela originál. Originální korunovační plášť, byzantinská známá koruna uherská a ostatní korunovační insignie vystaveny jen na dobu krátkou, v prvních dnech výstavy

Dále tu byla bursa Štěpána Svatého, kterouž darovaly kdysi bekyně (jeptišky) Bezpremského kláštera tomuto králi. Bursa má na jedné straně vyšity nápisy slovanské, na druhé Krista s anděly ve slohu byzantinském.

Na výstavě ovšem bursa ta, patřící kapucínskému konventu ve Vídni, obrácena tak, aby slovanského nápisu nebylo viděti. Staviť zajisté maďarství za sv. Štěpána, jemuž mnišky dávají bursu se slovanským nápisem, do divného světla! V románské budově umístěna čísla výstavní od 1—258.

Stavba oddílu gothického byla z většiny nápodobením velmi zdařilým hradu Vajdy (= vévody) Hunyáda v Sedmihradsku a kostelů severouherských, německých. Nejpevnější věž oddílu toho nazývala se po originálu v Sedmihradech „Nebojsza“. To je charakteristické!

V gothické budově, která obsahovala čísla 259—1948, uloženy přečetné památky z doby asi od r. 1301—1526, mezi jinými i náhrobky se slovanskými nápisy, pocházející z Bosny. Neobyčejně mnoho bylo tu zbroje rytířské a vojenské, ve všech možných odrůdách, mezi jinými též mnoho husitských štítů českých, t. zv. pavéz. Také tu byla helmice Jiřího Castrioty a šišák Mikuláše Zrinského! Na oltáři (práce německé) z Káposztafalvy

(Kapsdorf ve Spiši) byla pěkná pokryvka slovácké práce s renaissančním charakterem. Perlou oddělení toho byla ovšem světoznámá, skvělá „Corvina“, sbírka pergamenových, skvostně illuminovaných spisů rukopisných, pořízená umělímilovným králem Matyášem Corvinem pomocí umělců vlašských.

Zajímavou gothickou světnici středověkou pořídil Maďarům náš hrabě Hans Wilczek. Pěkné dvéře ve světnici té, železem kované, měly ve čtverečných polích svých střídavě znak český, moravský a — pernštýnský, čistě pracované. Původ ostatních věcí ve světnici rovněž nebyl maďarský, poněvadž to v katalogu nebylo poznamenáno. Ze slovenských kostelů bylo tu ovšem též četně památek hl. v t. z. sále rytířském. Mezi jiným byl tu i roh na oleje posvátné z kathedraly Ostřihomské se znakem českým a moravským a sv. Jiřím nahoře, z doby Matyáše krále, původu rozhodně českého. Též Trenčanská monstrance (č. 1458) byla prací českou. Jak v Trenčíně se vypráví, jest monstrance ta darem Karla IV. králi Ludvíkovi I. za křišťálovou, stříbrem obkládanou konev, v níž chován byl kus prostěradla z poslední večeře Páně a kterýž prý dosud v Praze jest.

(Pokračování příště.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Tuřany u Brna, starobylá vesnice a poutnické místo jihovýchodně od Brna 6 km., bývala původně jednotná dědina, pak ve tři části rozdělená, jako několik jiných osad moravských.

Nejstarší zpráva o Tuřanech dí r. 1208, že patřily panskému rodu z Medlova jinak z Pernšteina a Štěpán z Medlova vyměnil je a ves Petrovice r. 1208 biskupovi Robertovi za vesnice Doubravník a Drahnice.*)

Připojeny byly k biskupskému panství Chrlickému a větší díl jich zůstal u nich stále; však druhý menší díl se dvorem učiněn byl zvláštním statkem lenním a časem rozličné pány měl, a třetí díl s podacím kostelním.

I. Větší díl k panství Chrlickému měl $9^{28}/_{64}$ lánu neboli $859^{5}/_{8}$ m. I. tř. a $429^{6}/_{8}$ m. II. třídy polí, r. 1750 : 1360 m.

---

*) Regesta Bohemiae et Moraviae I. p. 233.

polí, $4^1/_8$ m. zahrad, $36^6/_8$ m. pastvin a luk po 4 vozy sena domů: s počátku XVII. století 15, po 30leté válce jen 9 osedlých, ostatních 6 pustých a při nich $291^2/_8$ m. I. a $145^5/_8$ m. II. třídy polí pustých, r. 1674 ještě 3 ,taré pusté s 230 m. I. a 115 m. II. třídy; dvě po 92 m. a 1 s 46 m. polí. Vrchnost vystavěla na místě jedné s 92 m. hospodu a od třetího dala k ní pole. Faráři patřily 3 domy, které užívaly vedle zadušních polí ještě $^3/_4$ l. z biskupské milosti.

Noví osedlí byli Němci, kteří potom měli tu většinu. Jedna usedlost osedlá měla 138 měr polí, jiná 92 m., ostatní po 46 a 23 měr. Polí „Dvorský“ nazvaných užívali poddaní z Tuřan 254 měr, z Chrlic 98 měr a z Holásek 86 měr; později dala z nich vrchnost k Chrlickému dvoru 252 míry, jež mívali z Tuřan a Chrlic; z Holásek drželi je dále, dávajíce „desátku 8. kopu“. R. 1750 bylo na tomto díle 20 osedlých; r. 1834 : 45 domů, 310 obyvatelů.

Vrchnost měla tu jen ona pole od pustých domů a hospodu a dostávala r. 1750 z hospody úroku 286 zl. a z polí těch 150 zl., platíc z toho k obci 51 zl. 14 kr., místo předení 10 zl. a j. Residence jesuitská platila jí úroku za dvě ponechaná staveniště ročně 2 zl.

Poddaní měli tyto povinnosti v XVI. a XVIII. století: 1. roku 1598 oralo 7 sedláků každý 4krát do roka, hnoje vyvezl z lánu po 10 vozích, obilí tvrdého vozil po 10 kopách, ovsa po 5 kopách, seno vozil spolu s Holáskými, co po Modřických zůstalo na louce biskupské; víno vozil na Víškov a j.; podsedkové nažali obilí všichni 70 kop, vázali oves po 1 dni, hnůj rozhazovali nebo na vozy nakládali po 1 dni, ovce prali a stříhali;*) 2. v XVIII. století 14 osedlých na tom díle platilo 28 zl. 17 kr., o sv. Martině 7 zl, 56 kr. a robotovali: sedláci $^3/_4$ roku s potahem 3 týdně, $^1/_4$ roku od sv. Jana do sv. Václava 6 dní; z $^1/_2$ lánu $^3/_4$ roku 2 dni s potahem a 1 den pěší, $^1/_4$ roku 2 dni s potahem a 4 dni pěší; ze $^1/_4$ lánu $^3/_4$ roku 3 dni pěší týdně, $^1/_4$ roku 6 dní; chalupníci $^3/_4$ r. 2 dni týdně, $^1/_4$ roku 3 dni.**)

*) Roboty na panství Modřickém r. 1589 rkp. v arcibiskupském archivu v Kroměříži D II a. 4.

**) Zemská registratura dom. odd. č. 241.

Byli pro sebe obcí, měli 23 měr obecních polí, 36 měr pastvin a luk po 4 vozy sena; na pečeti nápis: „Sigl des Dorf Duras“ (Pečeť vesnice Tuřan) a znakem dvě radlice a kosíř.

Trati slují: na Dlouhých honech, na Slotinsku (m. Slatinsku), Turlake n. na Turlách, za humny, u Kobelnickej cesty, Žleby, Špotinky, na Vrisným, Pluštiny, u Kněžského háje, na nivkách, Hájek, Bolčoch; německy Oberles, Niederles, Brinderles nebo Bründerles, Schmoles, Svarles n. Czwarles.

Rodný dům nejdéle udržela v XVIII. století rodina Pernesova.

II. díl, kláštera sv. Josefa v Brně, měl $4^{56}/_{64}$ lánu neboli $462^{2}/_{3}$ míry I. a $231^{2}/_{3}$ m. II. třídy polí, r. 1750 : $705^{7}/_{8}$ m. polí a $2^{7}/_{8}$ m. zahrad; domů: 19, z nich po 30leté válce 2 pusté bez polí; roku 1750 : 17 osedlých 7 po $^{3}/_{4}$ lánu, 9 po $^{1}/_{4}$ lánu, 1 po půl $^{1}/_{4}$ l. a 5 domků bez polí (t. j. čísla domů později 8—10, 12—20, 25, 26, 47, 51 a 52); roku 1834 : 49 domů, 299 obyvatelů a hospodu.

Vrchnost měla tu dvůr, k němu přidala r. 1664 od jednoho lánu poddanského $^{1}/_{2}$ lánu polí a měla pak 300 měr polí, 3 míry zahrad, luk po 2 vozy sena a 1 vůz otavy, lesa 15 m.

Poddaní neplatili úroku klášteru sv. Josefa, ale lennímu knížeti do Chrlického důchodu: o sv. Jiří a sv. Václavě 2 zl. 20 kr., klášteru pak dávali 14 slepic a 16 husí. Robotovali $^{3}/_{4}$ roku týdně: $^{3}/_{4}$ lánu po 3 dni s potahem, ze $^{1}/_{4}$ lánu 3 dni pěšky; od sv. Jana do sv. Václava sedláci 6 dní (3 dni s koni a 3 dni pěšky s 1 osobou), $^{1}/_{4}$láníci 6 dní pěšky; domkáři bez polí robotovali jen ve žních po 6 dnech.

Tvořili pro sebe také zvlášť obec a měli na obecní pečeti nápis: „Sigill der Gemein Tures zu S. Joseph“ (Pečeť obce Tuřan sv. Josefa) a znakem nahoře Pannu Marii se žezlem, dole štítek a na něm hrozen a kosíř.

Trati se jmenují tytéž jak u I. dílu, pak na Studinku nebo Stodinku, za Kněžským hájkem, u kapličky.*)

Když byl klášter sv. Josefa r. 1782 zrušen, byl panský dvůr mezi poddané rozprodán.

III. díl příslušný jesuitům k panství Řečkovskému měl v XVIII. století 157 měr polí a 2 poddané, r. 1834: 5 domů, 25 obyvatelů a podací kostelní.

*) Zem. reg. dom. 241 a 321.

Výkupného dávali $^1/_2$láníci po 55 zl. stř.

Když bylo poddanství zrušeno, spojily se všechny tři díly v jednu obec. Celé Tuřany mívaly tedy $13^{28}/_{64}$ lánu neboli $1322^1/_3$ m. polí I. a 661 m. II. třídy, r. 1750: 2066 m. polí, $7^1/_4$ m. zahrad, $36^6/_8$ m. pastvin a luk po 4 vozy sena; domů s počátku v XVII. století 34, po 30leté válce 26 osedlých většinou poněmčených a 8 pustých, r. 1750: 44 domů;

r. 1790: 88 domů, 540 obyv., r. 1834: 100 domů, 634 obyv. r. 1869: 127 domů, 977 obyv., r. 1880: 144 domů, 1083 obyv., z nich 977 Čechů, 106 Němců, 1082 katolíků a 1 evangelík; r. 1890: 163 domů, 1107 obyvatelů katolických, z nich 1089 Čechů, 17 Němců.

Domy většinou stojí vedle sebe; mezi jednotlivými jsou vjezdy na dvůr; po různu jsou i mezery mezi domy. Statky jsou uvnitř osady, chalupy nejvíce na straně východní a severní, mimo to i mezi statky. „Domy jsou vystavěny z cihel pálených i z vepřovic, zomítány, obíleny, vespod modrou podrovnávkou v šíři 1 m. opatřeny; v horním okraji podrovnávky bývá často červený pruh. Zahrádek před domy není, ale je tu obecní zahrada na návsi, a sousedé jí užívají po dílcích, na nichž pěstují zelné sazenice. Při této zahradě jest rybníček. Zařízení v domě a kroj jest jako v okolí Brněnském vůbec, mimo vystrojení „stárků“ o císařských hodech. „Nosíť klobouky plstěné, barvy černé, se širokými střechami, ozdobené bohatě pentlemi, rozmarinou a kyticí z květin uměle dělaných; vestu barvy tmavé s jednou řadou lesklých kovových knoflíků. Po čas hodů nechodí stárci v kabátech, leč jen ve vestách, takže bílá košile jen paže jim kryje. Stárky nenosí zvláštních obleků; jsouť všechna děvčata stejně oblečena, taktéž bez kazajek; krátké, vyduté rukávce od košile kryjí jen svrchní část paží.“ —

Tuřan dotkly se z událostí všeobecných, jako jiné obce zdejší, hlavně války, když nepřátelé k Brnu přitáhli a celé okolí pustošili, zejména r. 1605 a 1606, kdy je Uhři dvakrát vypálili, r. 1642 od Švédů, kteří si z kostela zdejšího udělali konírnu.

Vrchnosti pak usazovaly tu místo původních rodin českých německé, až obce v XVII. století po 30leté válce poněmčeny byly; však v nové době staly se opět českými.

Duchovní správu měly Tuřany již ve XIII. století dle písemních pamětí.

Kostel Navštívení Panny Marie stál nejprve na starém hřbitově vedle nynějšího kostela, kde jest kaplička Panny Marie a na ní nápis „Tuřanským zde k radosti nalezla se Matka Milosti léta 1050“. Pověst dí, že zázračnou sošku Panny Marie přinesli sv. Cyrill a Method na Moravu, že po pádu velkomoravské říše byla někde uschována a r. 1050 prý ji nalezl jeden sedlák z Chrlic v trní na onom místě. Starý kostel byl r. 1610 obnoven a rozšířen a když i potom nestačil pro osadníky a poutníky, r. 1804 zbořen a nový větší opodál vystavěn. Na věž dány 4 zvony z XVII. století. R. 1888 přičiněním faráře a konsist. rady Jana Špírka byl celý kostel nově upraven, vymalován, novými okny též malovanými opatřen, stará věž zbořena a po stranách průčelí kostela dvě věže vystaveny. Soška P. Marie jest na hlavním oltáři, na zdi obraz sv. Anny od J. Heiniše z Prahy, žáka Škretova; v lodi jsou 4 vedlejší oltáře. Pod kostelem je hrobka. Kolem kostela byl starý hřbitov, ochoz a ve 4 jeho rozích bývaly kaple; roku 1831 jsou zrušeny a nový hřbitov za dědinou upraven. Ze 2 kaplí učiněno skladiště a v ochozu zřízeny byty pro kostelníky. Na novém hřbitově vystavena kaple „Vzkříšení Páně“ na památku odvrácení moru.

Před kostelem stojí kříž z počátku XIX. století a socha sv. Jana Nep., která dříve stála na mostě u nynější školy.

K farní osadě přísluše jí: Tuřany, Chrlice, Holásky, Rosenberk, Ivanovice, Dvorská a Slatinka, osadníků přes 4900.

Podací kostelní měl až do r. 1666 biskup Olomoucký jakožto lenní pán Tuřanský; potom chtěl je biskup K. z Liechtensteina přenechati klášteru Rajhradskému, a když ho tento nepřijal, dal je řádu jesuitskému v Brně. I zřízena tu residence jesuitská r. 1671 s nákladem Marie Jakardovské ze Sudic, roz. Soběkurské ze Soběkura, a trvala zde až do r. 1773, kdy byl řád zrušen. Za nich pozdvihly se velice poutě do Tuřan. Podací kostelní převzal náboženský fond a prodal je a díl Tuřan s Řečkovicemi r. 1826.*)

Škola byla tu zajisté jako v jiných farních osadách od založení jich a udržela se i po 30leté válce; bylať zde r. 1673

*) Ř. Volný, Kirchliche Topographie von Mähren II., 1. Band 445—452.

„škola s učitelem“. Podací právo a dozor měl Olomoucký biskup jako lenní pán Tuřanský, od r. 1666 jesuité, když jim byl kostel a duchovní správa odevzdána; po zrušení řádu měl je držitel toho dílu Tuřan a Řečkovic. Bývalo tu po dvou třídách českých a německých, učebna však jedna, takže v 1. třídě české a německé učilo se odpoledne, v 2. dopoledne. Chodívaly sem děti z Tuřan, Chrlic, Holásek, Ivanovic, Rosenberka a Dvorské a bývalo jich r. 1859—64 přes 400. R. 1874 vystavěla obec novou školu pro zdejší dědinu a Holásky, a bývá tu dětí přes 220. Chrlice, Ivanovice a Dvorská mají teď své školy.*)

V okolí Tuřan nejbližší jsou východně Chrlice a Ivanovice, u nichž jsou stanice dráhy, Holásky a Rosenberk, avšak dále východně, severně a jižně není daleko široko teď starých osad, jen nové osady Slatinka a Dvorská. Úrodná krajina zdejší byla zajisté již za dávných dob aspoň tak zalidněna, jako hornatější v dalším okolí, a bývaly tu nepochybně osady zaniklé, jež bližším bádáním se naleznou. *Savík.*

O knihovně Josefa Valentina Zlobického. Bibliofil jest slovo častěji užívané než u nás v západní Evropě, kde lidé rozmanité knihy, psané i tištěné, sbírají a shromažďují, často jen pohledem se těšíce sbírkou knih, mnohdy dosti draze nabytých. Sbírky, žárlivým okem před cizinci střežené, stávají se užitečnými tím, že v nich obyčejně zachovány bývají věci, jichž cenu jen bystré oko postřehnouti může. Ale více užitku přinášejí sbírky pořádané osvícenými lidmi, kteří rádi poklady své přístupnými činí badatelům vědeckým.

Na konci minulého století bylo u nás několik sběratelův obojího druhu, a jména Josef Bartsch, Josef Valentin Zlobický, Jiří Ribay, Josef Dobrovský a Jan P. Cerroni jsou všeobecně známa. Sbírky těchto mužů, vyjímaje sbírku Dobrovského a částečně i sbírku Cerroniho, měly stejný osud, byvše jako membra disjecta do všech končin světa rozptýleny; typografické sbírky Bartschovy zapadly neznámo kam, a jenom některé knihy dostaly se do rukou Cerroniho; sbírka Ribayova, ač z veliké části v Uhřích zůstala, také více celek netvoří, a o knihách od něho nashromážděných poučuje nás pouze rukopisný seznam. Stejný

*) Zpráva J. Musila, naðučitele v Tuřanech.

osud postihl sbírku knih Josefa V. Zlobického, prvního professora české řeči na universitě Vídeňské.

O životě muže tohoto pojednali jsme v „Památníku", vydaném r. 1888 o jubilejní slavnosti ochotnického spolku „Pokroku" ve Vídni na str. 15—19, a zde zmíníme se podrobněji o jeho knihovně. Zlobický zemřel dne 24. března r. 1810 ve Vídni. Ještě za živobytí jeho bylo známo, že jeho knihovna, k níž téměř po padesát let knihy shromažďoval, jest znamenitá. Psalť o ní dne 22. září 1810 J. Ribay Cerronimu takto: „Welch unersezlicher Verlust! Wer möchte wohl die Professorstelle in Wien erhalten? Soll denn von seinen Söhnen keiner im Stande seyn, seine litt. Sammlungen zu benutzen und zu behalten? und doch ist fast nichts anders zu vermuthen! Es ist zu vermuthen, dass der Katalog davon gedruckt wird. Und mich wässert das Maul vorzüglich nach seiner Nachlese zum Tomsischen Wörterbuche und nach Rosa's Wörterbuch in MS., wovon er auch eine Abschrift hatte." Podobně o ní se vyslovuje také Bartoloměj Kopitar ve svém psaní k J. Dobrovskému ze dne 26. března 1810,[1]) lituje toho již předem, kdyby snad knihovna ve veřejném prodeji byla rozchvácena a chovaje zatím naději, že snad hrabě Ossoliński, tehdejší prefekt dvorní knihovny, ji koupí a tím ve dvorní knihovně slovanské oddělení založí.

Jako Kopitar, přičiňoval se i Dobrovský o to, aby knihovna jako celek byla zachována, a proto odkázal příznivce svého, hraběte Sternberka, ke příteli Kopitarovi, aby jej dovedl k dědicům professora Zlobického, zajisté jen proto, aby se na sbírku podíval a snad ji pro sebe zakoupil.[2]) Její cena ovšem nikomu známa nebyla; Zlobický sám cenil ji na dvanáct až patnáct tisíc zlatých, a proto vdova Zlobická doufala, že za ni osm nebo deset tisíc utrží. Při této ceně ovšem obával se Kopitar, že by za tuto částku snadno ji některý bohatý Rus mohl domů odvézti, a namáhal se, aby hr. Ossolińskému důležitost knihovny vyložil; i nabídnul se, zamýšlí-li ji snad lacino pro dvorní knihovnu celou koupiti, že sestaví katalog její, aby o její ceně přesvědčiti se mohli zvláště ti, kteří ve příčině koupě budou podávati své

[1]) Briefwechsel zwischen Dobrowský und Kopitar. Herausgegeben von V. Jagić. Berlin 1885. 8⁰ 129.

[2]) L. c. 132.

dobré zdání. Hrabě Ossoliński, jenž dobou tou pobýval na dovolené v Krakově, byl k jeho naléhání ochoten ji koupiti,[3] a již rozkázal svému kustodovi Stinglovi, aby přemýšlel, kde bylo by možno sehnati potřebné peníze. Při tom domníval se Kopitar, že snad Ossoliński zatím ze svého peníze k tomu zapůjčí.[4])

Na základě toho Kopitar sepisoval v srpnu toho roku seznam celé sbírky pro hr. Ossolińského; rovnaje spisy podle odborů, hlavně grammatického a historického,[5]) prohlížel je dosti důkladně, neboť se zmiňuje o tom, kterak dopisy Dobrovského od roku 1787 psané Zlobickému, počtem padesát, přečetl.[6]) Z toho poznal dosti literaturu českou, o níž se pronesl: „Wie ist doch die Böhmische Litteratur ein Riese gegen uns Cisdanubianer tutti quanti.“ Cenu sbírky celé přesně udati nemohl, ač sám kdysi se vyslovil, že by stála za deset tisíc zlatých. Ale právě, že vědom si byl její důležitosti, obával se, aby nedostala se do rukou cizích, a proto si také přál, aby se i Dobrovský o ní blíže pronesl.[7]) Tomu ovšem on tak snadno vyhověti nemohl; viděl sice za své návštěvy roku 1797 ve Vídni knihovnu Zlobického, ale jen povrchně, neboť vždy byla v nepořádku, a Zlobický mu jen tu a tam něco z ní ukázal.

Katalog zaměstknával dosti dlouho Kopitara, jenž zatím se stal skriptorem ve dvorní knihovně, a byl s ním hotov teprve v polovici prosince roku 1810; při mnohých spisech nevěděl si mnohdy ani rady, a proto si přál, aby Dobrovský do Vídně přijel. Seznam svůj sepisoval na lístky, aby se s ním lépe mohlo pracovati.[8]) Když pak jej posléz dokončil, odeslal ho dne 20. února 1811 do Prahy Dobrovskému, aby jej podle přání hr. Ossolińského a paní Zlobické prohlédnul. Při tom měl Dobrovský: 1. opraviti, kde začátečník Kopitar pochybil; 2. oceniti knihy jednotlivě a v celku; 3. měl jej srovnati s Durychovým seznamem knih dvorní knihovny.

Mínění Dobrovského sloužiti mělo za podklad k návrhu, jejž hr. Ossoliński chtěl nejvyššímu hofmistrovskému úřadu předložiti, kdyby snad dvorní knihovna neměla více než polovičku těch spisů, které Zlobického knihovna obsahovala. Přitom po-

---

[3]) L. c. 141. — [4]) L. c. 149. — [5]) L. c. 169. — [6]) L. c. 161. — [7]) L. c. 171. — [8]) L. c. 180.

dotknul Kopitar, že některé knihy si vypůjčil, aby Dobrovský je tam připsal, a všecky knihy čísloval, by se potom lístky s jejich čísly do knih mohly zastrčiti.[9]) Za práci svou měl Kopitar si podržeti knihy chorvatské a slovinské, jež ovšem raději chtěl zaplatiti.[10])

Dobrovský převzal tuto práci, a brzy potom o ceně knih paní Zlobické dopsal. Proto ho po Kopitarovi žádala, aby prodej knih poněkud popohnal, ježto jí v obydlí jejím jen na obtíž byly. Při tom se také Kopitar otázal, nenalezl-li by se snad v Praze nějaký Mecenáš, jenž by tomu předešel, aby se knihovna neroztrousila. Ve Vídni se zatím nabízel antikvář Sommer, ale maje zalíbení v knihách francouzských, za slovanské knihy mnoho nepodával. Avšak Kopitarovi na tom záleželo, aby dědicové Zlobického veliké ztráty neutrpěli; dosud totiž se domýšleli, že za sbírku celou utrží alespoň deset tisíc zl, kdežto dle Kopitara stála asi za 900—1100 zl., a sám o své vůli je těšil cenou 1500 zl. Tento rozdíl mezi cenami činil vdovu Zlobickou nedůvěřivou, a bylo tudíž nesnadno s ní se dohodnouti o koupi.[11])

V květnu r. 1811 přijel do Vídně professor Jan Nejedlý, a při té příležitosti se na sbírku podíval. Také hr. Šternberka sbírka zajímala, jen že tou dobou právě neměl času, aby nabízenou knihovnu sobě blíže prohlédl. Teprve v létě se mu naskytla příležitost, že do Vídně zajel; přinesl také seznam, který zatím Dobrovský dohotovil opatřiv jej cenami, více podle přání Zlobické než skutečnou hodnotou se řídě, a navštívil paní Zlobickou, zamýšleje některé knihy si vyhledati.[12]) Odevzdal jí katalog, který potom doručila Kopitarovi, jemuž také dne 13. října Dobrovský seznam cedulkový nazpět odeslal.[13])

Zatím nabídnul se nový kupec; byl to hrabě Josef Auersperg, pozdější president nad appellacemi. Zpráva ta potěšila nejvíce Kopitara, jenž pouze toho litoval, že sám sbírky nemá; tím ovšem myslil dvorní knihovnu, která, nevíme z jakých důvodů, ke koupi celé sbírky se neměla. Avšak i započaté vyjednávání poněkud se protáhlo tím, že zatím nástupce Zlobického Jan N. Hromádko chuť projevoval sbírku tu koupiti. Ještě na počátku února r. 1812 pomýšlel Kopitar, že by ji koupil, kdyby ji za 400 zl. mohl dostati; ale dva tisíce dáti, zdálo se mu mnoho.[14])

---

[9]) L. c. 191. — [10]) L. c. 252. — [11]) L. c. 195. — [12]) L. c. 210. — [13]) L. c. 219. — [14]) L. c. 242.

Avšak již v krátkém čase dohodnul se hrabě Auersperg s paní Zlobickou, že mohl Kopitar Dobrovskému oznámiti, že knihovna dostane se do Čech, kam vlastně patří.[15]) Jenom knihy nevázané, asi na tři bedny toho bylo, zůstaly ve Vídni, a také všecky dupplikaty byly vymíněny. Podle návrhu Kopitarova darovala paní Zlobická „smeť“ Hromádkovi, jenž také některé dupplikaty obdržel.[16])

Avšak mimo naději ani v Praze nezůstala Zlobického knihovna pohromadě. Neboť hrabě Auersperg o slovanské knihy nestál a odprodával je, při čemž Dobrovský oceňoval. Z nich něco koupil sám Dobrovský, jenž bažil hlavně po Rosově slovníku, mnohé dostalo se mu darem od hraběte, a něco sobě poznamenal, chtěje to později zakoupiti. Mnohé věci odebral bibliotekář Pražský, Frant. Posselt. Proto také vyzval Kopitara, aby se přihlásil, chce-li některá slavica dostati.[17]) Avšak jemu se zdály býti ceny vysokými, a ponechal si jen slovníky, které si již dříve byl vypůjčil.

Za to dal si přepsati katalog, který před tím Dobrovský sestavil, ač milejším by mu býval katalog cedulkový, kdyby mu jej byl hrabě Auersperg vrátil. Dostalyť se lístky i s knihami do Prahy, a po nějakém čase dány byly do Českého musea (1826).[18]) Přepis pak tento, učiněný písařem, jenž mnohdy písmo Dobrovského přečísti nemohl, nalézá se ve dvorní knihovně pod čís. 13.788.

V Tabulae codicum manu scriptorum bibliothecae Palatinae Vindobonensis VII. strana 264 uvádí se: Josephus Dobrowski: Catalogus methodice digestus tam typis impressorum quam manu scriptorum, qui ad historiam tum politicam tum litterariam Slavorum, praecipue vero Čechorum faciunt.

Že jest to práce Dobrovského, poučuje nás poznámka: Alphabetice disposita à J. D., rukou Kopitarovou nadepsaná, která na okraji doplněna jest v celé jméno: „Dobrowský“. Z toho, jakož i z některých jiných důvodů bylo na snadě, abychom považovali seznam tento buď za bibliografii, sestavenou od Dobrovského, nebo za seznam jeho vlastní knihovny. Víme totiž,

[15]) L. c. 245. — [16]) L. c. 274. — [17]) L. c. 274.

[18]) L. c. 529. Dupplikaty oznámeny jsou l. c. str. 280, a jest jich tam vypsáno 73.

že známý slovník Jana z Velešína vydán byl V. Hankou ve Zbírce z rukopisu Dobrovského, a právě podobný přepis slovníku nacházíme v tomto katalogu. Nápadným bylo pouze to, že seznam obsahuje pouze knihy do roku 1808 vydané, a jedinou knihu z r. 1809, tak že oprávněným bylo domnění, že poslal-li asi toho času Dobrovský příteli svému seznam své knihovny, jistě v listech svých o tom se zmiňuje. Avšak v dopisech Dobrovského nic podobného nepřichází, naopak dovídáme se o tom, co o knihovně Zlobického a jeho katalogu výše bylo oznámeno. Proto hned nabyli jsme přesvědčení, že máme tu před sebou seznam znamenité knihovny Zlobického. Více nás v tom potvrdila okolnost, že knihy tu sahají jen do roku 1808; že při mnohých knihách bylo oznámeno o poznámkách psaných rukou Zlobického[19]) a některé jiné podrobnosti. Jungmann na str. 270 pod číslem 249 uvádí o učiteli Schreyerovi, že napsal několik hanáckých oper, dokládaje se tu Zlobického; není nám známo, zda-li se zachoval katalog napsaný Dobrovským mezi rukopisy v Českém museu, a má-li zprávu tuto z něho či snad odjinud, ale v našem seznamu výslovně uvádí se: (str. 33 Manuscripta sammt Musik autore Schreyer boh. ad linguam pertinentia č. 9): Hanácká veselá činohra; č. 20. Opera Hanacica mit Musik, böhmischer Text. R. 1871 psal Dobrovský Zlobickému vyzývaje ho, aby pojednání M. Šimka o Hanácích, jež uveřejnil v Schlözerově: Briefwechsel, prohlásil za plagiat, zde pak při spise: Die Hannacken in Mähren nalézáme opět poznámku: est plagium Ssimekii. Když r. 1788 (dopis jeho ze dne 1. prosince Dobrovskému) byl na prázdninách v Dolních Rakousích, prohlížeje při tom knihovny v Altenburgu, Gerasu a j., vypravuje o svých sbírkách k topografii moravské, a také v seznamu rukopisu nalézáme několik pojednání do oboru toho zasahujících. Mimo to vypravuje v témže psaní, že dostal od baronky Ehrmannovy něco věcí českých, a mezi těmi zřízení markrabství Moravského z roku 1545, 1555 a 1601 (?), jež také v seznamu tomto se uvádějí. I počet dopisů Dobrovského ke Zlobickému, jak je uvádí Kopitar, shoduje se docela s padesáti dopisy zde vypočítanými. Z těchto důvodů máme za to, že právem můžeme seznam předložený považovati za seznam knihovny J. V. Zlobického.

[19]) Str. 66. č. 33. Schimek's: Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur. Wien. 1785. (Durchschossen und benotiert von Zl†††.)

Knihovna Zlobického, jak zůstala v rukou hraběte Auersperga, po jeho smrti r. 1829 docela byla na všecky strany roztříštěna, takže nám jenom tento seznam podává její obraz, jsa zároveň důkazem sběratelské činnosti a nákladu. Sebral toho tuším ještě více, neboť o mnohé knihy přišel; jak roku 1798 Dobrovskému psal, zapůjčil některé spisy M. Šimkovi, který mu je zašantročil, zejména Abecedu Husovu. Ale proto přece seznam tento důležitý jest a zajímavý, podávaje nám bibliografii věcí tisknutých i psaných, jež k dějinám českým se vztahují. U spisů českým jazykem psaných náleží sice bibliografii Jungmannově místo přednější, poněvadž je úplnější, avšak při věcech cizojazyčných může seznam tento vždy sloužiti za vodítko, maje alespoň nejdůležitější bohemica, a bude vždy příručkou vhodnou pro každého, kdo o starších spisech se chce poučiti.

Seznam jest prací Dobrovského, jenž jej sestavil na základě lístkového katalogu Kopitarova. On jej učinil hlavně ze dvou stanovisek; do oddělení dějepisného pojal většinou spisy cizojazyčné, Čech a Moravy se dotýkající, do druhého věci týkající se řeči, rozděluje je opět na několik oddílů, a tím je přehlednějšími učinil. Bohemica tvořila hlavní obsah sbírky, k tomu družily se i spisy z jiných slovanských jazyků, jsouce tak jaksi obrazem činnosti Zlobického, jenž vedle českého jazyka přihlížel i k jiným jazykům slovanským.

Bohemica v nejširším smyslu obsahují . .	374	čísel
Bohemica typografická	65	„
Rukopisy české řeči se týkající	193	„
Moravica a silesiaca	94+18	„
Polonica	107	„
Russica	52	„
Slavica vůbec	35	„
Croatica a slovenica	29	„
Serbica, dalmatica historica et fil. . . .	42	„
Česká mluvnice a slovníky	78	„
Literatura česká	396	„
Austriaca	32	„
Serbica	9	„
Ungarica	9	„
	1533	čísel

Přitom sluší podotknouti, že při některých číslech zapsáno jest i více spisů nebo vydání; na př. u Rulíka pod číslem 297 spisů 20, u Krameria pod číslem 158 spisů 12. Na některých místech opět vynechána jsou některá čísla, která snad obsahovala spisy, které si Kopitar vypůjčil a potom odkoupil. Vždy však obsahovala sbírka Zlobického na 2000 rozličných spisů, z nichž mnohé byly znamenitostmi drahocennými. Ceny však jí dodávaly hlavně knihy slovanské, po nichž mnozí marně se pídili; tak na př. mluvnice Smotriského, mluvnice polská od Konczynského. Také nyní náleží pod číslem 330 uvedený Journal des vaterländischen Theaters in dem Hibernergebäude vom J. 1791—1792 ke knihám, po kterých marně ve veřejných knihovnách jsme pátrali. Při některých spisech dovídáme se podrobností, jak k. př. u č. 353, že Ad. Voigt i pod přijatým jménem Mikuláše Richtera napsal spis: Ueber den Gebrauch der Volkssprache beym Gottesdienst, Wien. 1783. 8°. Přepis seznamu Dobrovského jest psán dosti pečlivě, ale jak již výše podotknuto bylo, na některých místech chybně, anebo vůbec nevypsán. Popis mnohých spisů bibliograficky není přesný, ale vždy dostačí, abychom knihu poznali. *F. Menčík.*

Meteorologické záznamy o Moravě a Slezsku z r. 1894. (Dle XIV. zprávy meteorologické kommisse přírodozpytného spolku Brněnského.)

V roku 1894 byly v Moravě a ve Slezsku 201 pozorovací stanice. Nejsevernější byl zase Krebsgrund na severu Slezska (50° 25′ s. š.), nejjižnější opětně Břeclav na Moravě (48° 45′), nejzápadnější Lipnice na Dačicku (32° 58·5′ v. d.) a nejvýchodnější Bilsko ve Slezsku Těšínském (36° 43′). Nové stanice založeny roku toho v Olomouci, Sokolnicích a Výšenově; stanice v Kocobenci na Těšínsku obnovena. Stanice „Blauer Stollen" u Cukmantlu a Písařov u Šilperku byly zrušeny, z několika stanic nedošlo za rok 1894 žádných záznamů (Budišov, Čeladna, Drozdov, Frydlant, Ketkovice, Koryčany a Police u Valašského Meziříčí).

Nejvyšší stanice byla na Sněžce Špiklické (1215 m), nejnižší byla v Břeclavi (152 m). Z nejvyšších pozorovaných tlaků byl ten, jenž pozorován 13. ledna v Hrušovanech (762·3 mm), z nejnižších — mimo Sněžku — onen v Dačicích

dne 31. prosince (700·9 mm) a v Divnici téhož dne (705 mm). V den 30. a 31. prosince byl vůbec nejnižší tlak v roku.

Největší roční teplotu průměrnou zaznamenal Hodonín (10·5⁰), Lechovice (9·7⁰), Prušánky a Krumvíř (9·6⁰). K nejnižším temperaturám průměrným patřila teplota ve Star. Rejvízlu (4·1⁰), v Gablu (4·7⁰) a Ramzově (5·1⁰)

Zimy nejkrutější zjištěny v roce 1894 dne 6. ledna ve Star. Rejvízlu (— 28·4⁰) a den před tím v Rudzici u Bilska (— 28·2⁰). Nebyly tedy daleko tak kruté jako v roce 1893. Dny 4., 5. a 6. leden byly nejstudenější vůbec.

Největší parna pozorována 25. července v Krumvíři (40⁰) a den před tím v Lysicích (39⁰). Dny 23., 24. a 25. července byly vůbec nejparnějšími v roku 1894, vedle toho 25., 26. a 27. srpen.

Jaro r. 1894 bylo u nás nejteplejší za posledních 14 let (průměrně 11·77⁰).*) Zima měla průměrnou teplotu + 0·26, léto prům. teplotu 19·99⁰, podzim 10·06⁰. Zajímavo jest, že průměrná zima nejjižnějších míst (+ 0·14⁰) byla tužší než u nejsevernějších (+ 0·60⁰).

Největší množství srážek měla opět Visla (revír) a sice 1663 mm za celý rok, dále Hor. Morávka (1296 mm) a Salajka u Ostravice (1145). Ve dnech 14.—17. června pršelo hlavně na severovýchodní Moravě velmi mnoho, následkem toho vznikly povodně zvl. Bečvou a Odrou. Nejméně deštů pozorováno v Pustoměři (321 mm) a Znojmě (369 mm), dále v Uh. Brodě (376 mm).

Největší dešť za 24 hodin spadl 16. června ve Visle (revíru) totiž 147 mm, a téhož dne v Hor. Morávce (93 mm). V Bohumíně padlo téhož dne sice také v celém roce 1894 nejvíce deště, ale bylo ho jen 14 mm, v Třešti 12. června 16 mm, také maximum tamní ve 24 hodinách.

Nejvydatnější pršky pozorovány dne 22. dubna v Mal. Karlovicích, kde za 6 hodin napadlo 48·5 mm deště a 27. května v Gablu, kde za 7 hodin napršelo 41·2 mm. V Podhoří

*) Nejteplejší zimu u nás v posledních 14 letech měl rok 1884 (+1·46⁰), nejkrutější rok 1891 (—5·54⁰), nejteplejší jaro rok 1894 (11·77⁰), nejstudenější rok 1883 (7·73⁰). Léto bylo nejparnější r. 1892 (20·48⁰), nejmírnější r. 1884 (18·87⁰), podzim nejvlídnější r. 1886 (11·33⁰), nejsychravější r. 1881 (8·03⁰). Vše redukováno tu na hladinu mořskou.

u Lipníka spadlo dne 19. května za 1 h. 15 m. 38·1 mm deště. Nejprudší déšť byl v Gablu dne 3. června (za 30 minut 28·0 mm), v Polance 21. června (za 15 minut 15·6 mm) a v Divnicí 8. června (za 9 minut 9·2 mm).

Největší počet deštivých dnů měly v roku 1894 osady: Deblín (203), Rauschbach u Frývaldova (201) a Horka u Mor. Budějovic (199), nejméně Nový Dvůr u Židlochovic (75) a Drnholec (68). Nejvíce bouřek bylo u „Třech Kamenů" (Rainochovice u Bystřice p. H.) totiž 38 a u Horce u Mor. Budějovic (35). Krupobití padlo nejčastěji u Těšína (6), u Horky (10), u Rožnova (5) a u Dol. Dubňan (5).

První sníh padl nejdříve 29. září v horách Rožnovských, nejpozději v Kroměříži, Uher. Brodě, Čejkovicích a j. dne 15. prosince. Dne 17. prosince napadl ve Vrbce u Kvasic a 24. prosince až u Lechovic při Znojmě.

Naposled padl sníh v Prostějově, Jalovisku a Nov. Dvoře u Židlochovic již 17. února, za to ve Vršavě a blízkých Milovech a v horách u Hutisku a Rožnova až 28. května!

Největší množství mračen (při stupnici od 0 do 10) pozorováno v Nov. Jičíně (7·0) a v Hrotovicích (6·8), nejméně na Rusavě (3·8), v Hrušovanech (4·0) a Krumvíři (4·0).

Počet úplně jasných dnů v roce 1894 největší byl ve Vel. Ořechově (127) a ve Visle revíru (131), nejmenší v Červené Vodě (4) a Suchdole (14).

Nejvíce zamračených dnů měly osady Nový Jičín (152), Rabštýn (139), Hrotovice (142), nejméně zcela zamračených Rusava (11) a Březe u Litovle (15).

Přehledná tabulka větrů ukazuje zřejmě, že na směr větrů má velký vliv směr různých údolí, dle něhož i hlavní směry větrů se řídí. Ve směru údolí jest pak většina větrů místních.

Nejsilnější větry (při stupnici od 0 do 10) vály v Rauschbachu v únoru (4·5), v Pohoří v únoru (5) a Vilamově rovněž v únoru (4·7). Nejméně větrů vykázaly Nový Jičín (za rok průměrně 0·9), Kelč (0·9) Rusava, (1·0), a Vokarec u Studence (0·8). Tu byla v listopadu pouze 0·3 síla větrů. V Hranicích bylo v květnu pouze 0·1! — *Jos. Klvaňa.*

Literatura.

O skladbě souzvukův a jejich spojův. Napsal Leoš Janáček: V Praze, nákladem Fr. A. Urbánka, 1897. Cena 1 zl. 80 kr., váz. 2 zl.; stran 167.

Prvním a nejdůležitějším stupněm náuky o skladbě jest náuka o harmonii. Z té vybral si L. Janáček, osvědčený skladatel hudební i učitel, jádro, zvoliv si stať o skladbě souzvukův a jejich spojův.

Schopenhauer, opravuje větu Leibnizovu „musica est exercitium arithmeticae occultum nescientis se numerare aminae“, napsal definici: „Musica est exercitium metaphysices occultum nescientis se philosophari animae.“ Vědy této obsažné a významné vrstevníci, jako s počátku ostatního učení Schopenhauerova vůbec, jednak hrubě si nepovšimli, jednak jí neuznávali. Dnes není již sporu, že jako v každém umění, také na poli hudebním jednotlivé zjevy, a to především elementární, jen pomocí filosofie a věd příbuzných lze vysvětlovati a jen na tomto základě zdokonalovati. Po výzkumech, jichž dočinili se Lotze, Helmholtz, Wundt, Lipps, Mach, Hostinský, po pracích, které podali E. F. Richter, Bussler, Skuherský, O. Paul, Riemann a j., bylo by znamením stagnace spokojiti se ve kterékoliv stati náuky hudební, tudíž i v náuce o spojování trojzvukův a vedení hlasů, pouhou empirií; za naší doby nutno bráti se směrem přesně vědeckým, spekulativním. Výzkumy v oboru fysikálním, fysiologickém, psychologickém a aesthetickém musí býti modernímu skladateli harmonie vodítkem v řadě prvé; ve druhé řadě jest mu vyhledávati zlaté cesty střední, která loučíc se s orthodoxní složitou budovou, plnou terminologie a suchopárné analyse, nedá se svésti k naprostému zavrhování celého dědictví; konečně, a to jest nám Čechům pravidlem veledůležitým, bedlivě jest si všímati harmonikovi kromě hudby umělé nejbohatšího zdroje hudebního — hudby lidové.

A tu s potěšením doznávám, že práce Janáčkova bere se označenou cestou, stavíc se na výši oněch výzkumův a požadavků moderních.

Starší náuky o harmonii obíraly se hlavně popisováním souzvukův a hledaly působivost skladby po stránce harmonické

toliko v rázu souzvukův. Než ten rozhoduje o účinu skladby jen do jisté míry; právě tak důležita, jako jest forma tonu znějícího, jest *forma tonu ve vyznívání a ve vzpomínce*, a ta jest pro spoj souzvuků velmi významna. Že totiž hudba harmonická působí a jak působí, toho příčinu nesluší hledati v souzvuku o sobě; hlavní harmonický ruch a celý jeho průběh není vypsán celým rozsahem v notách, ale odehrává a zakořeňuje se v mysli. Odtud subjektivný ráz účinu hudby! (úv. III, str. 8 a 9). Spůsobem důmyslným a jasným podává J. několik ukázek, jak tony souzvuků, které buď vyznívají, buď v paměti trvají, zasahují do tonů souzvuku následujícího (str. 26, 27). — Ve vlastním pojednání (str. 25 a násl.) jasně roztřiďuje všechny možné spoje, rozbírá je a odůvodňuje jejich účin. Že se i spoje souzvuků různí svým rázem, odůvodněno všeobecně platnými zákony formální aesthetiky (str. 27, 28). S odchylkou náuky o tonu zmocněném (§ 7): „zmocněný ton souzvuku, tedy i trojzvuku, můžeme si utvořiti, tudíž i pře- měniti atd.“, úplně souhlasím. Jméno intervallu, praví J., nekryje se vždy s rázem, povahou, zakládající se na pravém zvučícím jeho obsahu (str. 12), a analogicky řadí na př. čtyrzvuk cis e g hes do skupiny čtyrzvuků sextových, odvolávaje se na stejný účin sexty des-hes, jako septimy cis-hes. V hudbě rozhoduje sluch, nikoli zrak. — Zajímavy jsou poznámky Janáčkovy o ladění stejnoměrně temperovaném (str. 12) a o číslovaném basu (str. 44). Dokazuje totiž také J., že horování pro ladění „čisté“ jest jednostranné, a číslovaný bas ponechává jako podporu rychlejšího myšlení hudebního. — Se vzácnou důkladností píše J. o *jednotvárném* účinu spojů se zmenšeným čtyrzvukem (str. 72 násl.), přesně definuje alterované souzvuky (str. 116) a třídí, — co v jiných theoretických náukách nenalézáme, — účin souzvuků na *prostný* a *vztažný*; konečně vysvětluje spůsobem zcela průzračným spletitou theorii o t. zv. dissonancích melodických (str. 141). Podobně se mně zamlouvá stať o *nápěvu* a *hlasu* (str. 163 a hlavně 166) a stručné vytčení rozdílu hudby polyfonní a homofonní.

Příklady vybírá J., pokud neuvádí svých, z pramenů klassických: z Dvořáka (str. 24, 86, 158, 159, 161, 164), z Chopina (str. 11, 21, 38, 145, 164, 166), z Verdiho (str. 103, 131, 147, 149), z Mozarta, Beethovena, Rubinsteina, Berlioza, Liszta a j., odvo-

lává se na dějiny Ambrosovy a poukazuje, což zvlášť pochvalně připomínám, k hudbě lidové (str. 14, 43, 161).

Nová slova terminologická: „spoj, sloha, spletna“ při prvním čtení zarážejí; jsou však velmi případně volena a zamlouvají se svým pravým českým rázem, tak že záhy jim přivykáme a je uznáváme. Nepochybuji, že nabudou v obci hudební práva občanského. Některé chyby v příkladech notových jsou na konci knihy opraveny, jiné, na př. str. 19, č. 17, jsou tak na bíledni, že si je čtenář snadno opraví sám.

Dočká-li se kniha druhého vydání, — a toho bych jí pro skutečnou cenu hudební z duše přál, — bude nutno některé menší poklésky jazykové, na příklad „Následkem toho“, „tož“ v závětích, opraviti. Také bude knize na prospěch, budou-li některé věty úsečné, s jakýmsi uměleckým kvapem prohozené a hned potom slovem druhým, třetím doplněné, rozvedeny a jasněji podány. Kniha tím získá průzračnosti i přátel.

Nepřikládaje posledním svým poznámkám zvláštní důležitosti, pokládám dílo Janáčkovo za výsledek vzácných zkušeností a úsilného studia, za vzpružující pobídku k dalšímu bádání vědeckému. Hudebníkům a zvláště učitelům hudby schvaluji je co nejvřeleji jakožto dílo moderní a svérázné.

Al. Vlk.

Rozhled po programmech středních škol za r. 1896. Moravy týkají se práce těchto programmův:

Druhá roční zpráva Matiční české realky v Hodoníně má dvě krátká pojednání řed. Frant. A. Slavíka: I. Obyvatelé na Hodonínsku a Břeclavsku r. 1669—73; II. Počet domův a obyvatelů v západních okresech moravského Slovenska od r. 1620 až do r. 1890. Uveřejniv v prvé zprávě Matiční realky „Moravské Slovensko v XVII. stol.“ a pojednav o pohromách, jaké stihly obce i lid za vpádu Bočkajovců, za války třicetileté a za vpádu tatarského r. 1663, podává autor (na 14 stranách) doplňkem zprávu dle úředních popisů z let 1669—73, kteří byli majetníci lánů, pololánů, čtvrtlánů, domů s poli nebo bez polí a které byly nové pusté domy, jejichž majetníci v letech 1656—73 umřeli nebo odešli. Jmenované obce i města Hodonín a Břeclav byly české. — V pojednání druhém podává autor na 8 stranách počet domův a obyvatelů dle úředních

popisů z r. 1656, 1669—1679, dle Schwoyovy Topographie von Mähren, dle Volného, dle seznamu míst na Moravě a dle sčítání lidu z r. 1869 a 1890. Nejprve jmenován jest počet osedlých domů v jednotlivých obcích v r. 1620, 1656, 1670, 1790, 1834, 1869 a 1890, pak počet obyvatelů v těchto letech, a kolik z těchto obyvatelů bylo židův. Osedlých židů v l. 1620—1790 byl počet nepatrný. Od r. 1790 za sto let přibylo židů velmi. Ze 130 obcí v pojednání jmenovaných jen 20 nemá židovského obyvatelstva. V obou pojednáních autorových, jehož práce a píle ve sbírání zpráv i dat moravských jest velmi záslužná, jasně mluví tabularní přehledy.

Do výroční zprávy zemské vyšší realné školy v Telči prof. Frant. Nerad napsal úvahu Samo a jeho říše. V přehledném (18 stran) pojednání dle zpráv původních a dle nového kritického bádání probírá se autor otázkou o Samovi a říši jeho a dochází výsledku: Jediným skutečným pramenem, který nás poučuje o Samovi a říši jeho, jest kronika Fredegarova. Všichni ostatní spisovatelé brali zprávy své z ní. Dle Fredegara byl Samo Frankem, jenž přišel za obchodem ke Slovanům českým z krajiny Senonské, jíž nikde nelze najíti. Slované čeští tehdy právě vytrhli se z poddanství avarského, přispěním Samovým zvítězili nad Avary a z vděčnosti zvolili Sama za vladaře. Jest přirozeno, že vznik veliké říše slovanské na východním pomezí Franské říše vzbudil obavy králů franských hlavně proto, že tím byly položeny meze rozpínavosti franské na východ. Příkoří vzájemně kupcům učiněná dala podnět k válce. Samo nad Franky, kterým pomáhali Langobardové i Bavoři, zvítězil u hradu Wogastisburka, který dle vší podobnosti k pravdě byl na místě nynějšího Úhoště (Burberka) u Kadaně. Z pomoci langobardské obyčejně soudíme, že i Slované korutanští náleželi k říši Samově. Možno jest to, ale není nutno. Dervan, kníže Srbů lužických, připojil se k Samovi. Hranice říše Samovy ani přibližně nelze určiti. O Samově říši není zachována tradice v Čechách; Kosmas o Samovi neví. Proto vzniká domněnka, že Samo jest Přemyslem Oráčem. Buď jak buď, jest jisto, že význam Samův pro dějiny české není nepatrný; bylť prvým zakladatelem velikého státu českého, a jakkoli stát tento po smrti zakladatelově se rozpadl, byla Čechům ukázána cesta, jak nejlépe a úspěšně mají sebe hájiti proti nepřátelům vnějším a tím zachovati svou národní

individualitu. Autor dotýká se také mínění, je-li Samo osobou vybájenou.

Výroční zpráva c. k. českého vyššího gymnasia v Kroměříži přináší úvahu prof. Jos. Sloupského, zabývající se otázkou: Kdy osadili Slované západní krajiny. Spisovatel v úvaze své (28 stran) míní, že se zdá, že jest nalezena cesta, kterou se snad rozhodne platně o tom, kdy Slované osadili naše krajiny, cesta totiž výzkumův archaeologických, podniknutých bedlivě a svědomitě J. L. Píčem. Autor stručně vypravuje o tom, na kterých písemných zprávách zakládá se názor, že Slované do krajin našich přistěhovali se teprve za pol. 5. století, pak rozvádí dále, pokud názor ten srovnává se s výzkumy starožitnickými, a praví, že naděje skládané do výzkumů těchto jsou zplněny a že výsledky zkoumání Píčova jsou takové, že jimi jest učiněna oprava zpráv dějepisných. Nesmí býti více tvrzeno, že Slované přišli do Poodří teprve za 4. stol. a do našich krajin teprve za 5. stol., nýbrž musí býti uznáno, že sídla Slovanův u nás jsou zajištěna již za prvého století před Kr., že však jedinými a výhradními obyvateli krajin našich stali se Slované teprve znenáhla a prodlením časovým. Výsledky tyto mají tím větší cenu, že jimi jest dokázáno, že není třeba, aby byly zavrhovány písemné zprávy, pokud o obyvatelích zemí našich se zmiňují, nýbrž že zprávy tyto dobře lze srovnati s výzkumy archaeologickými.

První roční zpráva Matičné české realky v Lipníku má dějepisné pojednání ředitele Frant. Jansy na 39 stranách: Piaristé a jejich školy v Lipníku. Autorovi hlavním pramenem jsou Annales domus Lipnicensis ab anno 1634, chované v archivě piaristském v Praze. Lipník byl důležitou obcí bratrskou za doby 16. stol. a počátkem 17. stol. Aby tu byla utvrzena víra katolická, založil kard. biskup olomoucký hr. Frant. Dietrichštein kollej piaristskou r. 1634, při níž byly zřízeny školy r. 1636. Autor vypravuje osudy kolleje Lipnické i školy její a ukazuje, že Lipník stal se za piaristů tak osvětovým středem svého okolí, jako jím byl za dob bratrských. Roku 1674 počíná se v Lipníku čtyřtřídní gymnasium (do té doby bylo o dvou třídách), r. 1741 doplněno bylo poesií a rhetorikou na gymnasium vyšší. R. 1777 bylo gymnasium zrušeno, a v Lipníku zřízena škola normalní, z níž utvořena byla hlavní čtyřtřídní škola s vyučovacím

jazykem německým, pak vedle ní nesamostatná realka o dvou třídách, která byla zrušena r. 1869. Kollej sama byla zrušena r. 1884 a působila právě 250 let. Na konci pojednání, které jest dobrým příspěvkem k dějinám moravského školství, podává autor instrukci pro školy řádové v jednotlivých třídách škol piaristských z r. 1747; instrukci tuto vydal provincial P. Germanus a S. Adalberto.

Šestnáctá (dvacátá třetí) výroční zpráva zemské vyšší realné školy v Prostějově má dvě práce prof. Frant. Faktora: a) Z dějin chemie a chemického průmyslu na Moravě, b) Chemický rozbor sirné vody ve Velkých Slatěnicích. Prvé, delší pojednání zabývá se (na 20 stranách) dějinami lučby a hlavně lučebního průmyslu moravského od 16. století až po naši dobu, zmiňuje se o alchemistech a spisovatelích na Moravě působících Paracelsa Bombasta, Jiř. Honaura z Olomouce, Václ. Lavína, Jana Červenky, Mart. Schaffnera, Jana Horčického z Tepence (Sinapia), Tom. Jordana z Klausenburka, Jana Ferd. Hertodta z Todtenfelsa, svob. p. Wagenrecka, Václ. J. Cerhy, Fr. J. Hagenaura, pak o bratrstvě hvězdového kříže, založeného v Brně Janem Luk. Ludv. de Toux. Za minulého století přestává alchemie, a již hlásí se dobří chemikové, kteří pěstují lučbu vědecky a konají pokusy chemické syntheticky i analyticky, jako Fr. šl. Weissbach, Jan hr. Mitrovský, Vinc. Petke, Hugo Fr. Salm, dr. Zach. Ondř. Winzler, Karel Meineke, Karel Reichenbach a jiní. Autor vypisuje pak různá odvětví průmyslu chemického na Moravě, jak vznikaly podniky a továrny až po nynější dobu.

Pojednání jest pracováno dle různých spisů tištěných, hlavně dle děl Chr. d'Elverta a dle zpráv obchodních komor Brněnské i Olomoucké. V druhém svém článku (8 stran) podává autor stručný kus dějin zřídla slatěnického, popisuje zřídlo samo a výzkumy svými dochází výsledku, že voda slatěnická jest mineralní voda sirná, zemito-alkalinická.

Devatenáctý programm c. k. státního gymnasia v Třebíči má dva příspěvky prof. Jos. Uličného: a) Příspěvek ku poznání rozlohy plžů na Moravě (22 strany), b) Lišejníky sebrané v okolí Třebíče (4 strany). V prvém pojednání dle spisův a článků prof. Kolenatého, O. Reinhardta, Ant. Rzehaka, F. Smyčky a dle svých vlastních, pilných prací

podává autor přehledné a stručné zprávy o tom, kde který druh plžů byl na Moravě pozorován. Spisovatele v práci podporovali četní sběratelé a ochotníci, kteří příležitostně v článku jsou jmenováni; velmi mnoho prozkoumal autor sám. Udána jsou moravská naleziště 1 30 druhů různých plžův a mimo to vedlejších některých odrůd. V druhém stručném seznamu jmenuje autor lišejníky nasbírané na Třebicku.

Roční zpráva c. k. státního gymnasia ve Znojmě má dokončení velmi důkladného pojednání prof. Julia Wisnara: Die Ortsnamen der Znaimer Bezirkshauptmannschaft. Ein toponymischer Versuch. Jmenováno jest 27 obcí dalších (15 stran). Autor vydal výborný svůj článek také o sobě celý na 48 stranách. Z díla jeho, psaného se vzácnou znalostí a zevrubností, vysvítá, že největší část obcí v okr. hejtmanství Znojemského má své názvy po jménech osobních, a to převahou po osobních jménech slovanských, vlastně českých, a jen z malé části po osobních jménech z jiných řečí. Autor ukazuje, že obce na Znojemsku největší částí patří původem svým do starší doby a že byly slovanské, vlastně české, že za doby pozdější z části byly poněmčeny a že některé německé dědiny byly založeny za doby nové. V poznámce podotýká, že nesouhlasí s míněním Kirchmayrovým (Quaden, II., 100). Krásnou svou, velmi pilnou práci, která jest opravdu platným kusem (nikoli pokusem, jak skromně autor píše,) moravské topografie, končí spisovatel slovy hodnými paměti: „Es dürfte daher keine nutzlose und undankbare Arbeit, sondern eine lehrreiche und lohnende Beschäftigung gewesen sein, sich in die dunklen Räume der Namenwelt zu begeben, diese kalten und todten Zeichen aus ihrem Schlummer zu neuem Leben zu erwecken und der stillen Sprache der Namen zu lauschen, durch welche unsere Vorfahren zu uns reden.“ Na konci podává autor seznam jmen všech obcí, o nichž píše, s udáním příslušné strany svého výborného pojednání. Bylo by věru záhodno, aby o práci Wisnarově bylo obšírněji promluveno, ale rozhled náš programmový by příliš vzrostl. Proto jen všeobecně a důtklivě upozorňujeme každého přítele vlasteneckých dějin a místopisu domácího na práci ceny trvalé.

Třináctá roční zpráva zemské vyšší realky v Moravské Ostravě má pojednání prof. Jos. Geisslera: Die Klimatologie von Mährisch-Ostrau. Spisovatel, pojednávaje o pod-

nebí moravskoostravském dle zpráv tamější meteorologické stanice (39 stran), zabývá se poměry teploty a vlhkosti, prškami, bouřemi, krupobitím, tlakem vzdušným i větry a dokládá meteorologická pozorování čtrnácti přehlednými tabulkami. Mimo dobré toto pojednání má zpráva krátký životopis professora Jana Hadaszczoka (narozen 21. dubna 1858 ve Frýdku, zemřel 23. září 1895), který byl horlivý turista a vydal německého průvodce po Bezkydách.

Devátá roční zpráva zem. nižšího a obecního vyššího gymnasia v Uničově má krátkou biografii: K. k. Schulrath, Director Fr. Ot. Novotný, kterou napsal prof. Rud. Milan. F. O. Novotný, nar. se 14. dne října 1835 v Černýšovicích u Bechyně v Čechách, zemřel 2. dubna 1896. Byl učitelem na gymnasiu malostranském v Praze, pak v Sučavě, pak na akad. gymnasiu v Praze a r. 1875 stal se ředitelem v Uničově, kde působil dvacet let. Vydal Slovník českolatinský pro gymnasia r. 1872, Latinskou cvičebnou knihu pro II. gymn. třídu r. 1874, psal do Kroka, do Školy a Života, do Časopisu Č. Musea, do Listů fil. a paed. Jako ředitel psal jen do Zeitschriftu für österr. Gymnasien.

V dvacátém čtvrtém programmě c. k. vyššího gymnasia v Jihlavě prof. Ign. Branhofer má článek: Die Iglauer Gymnasialbibliothek (Historische Skizze und Katalog der Jesuitenbibliothek). Mimo roční programmy byly autorovi důležitými prameny Historia Collegii Iglaviensis incompacta, Litterae annuae Collegii S. J. Iglaviensis (za dobu 1628—1740 a s dodatky z let 1749—1753) a Historia Caesarei Regii Gymnasii Iglaviensis (za dobu 1774—1840). Pojednání (38 stran) jest rozděleno na 3 oddíly. V prvém oddíle, v historickém náčrtku, píše autor o knihovně jesuitské kolleje v l. 1625—1774, pak o knihovně gymnasijní za dobu od r. 1774, kdy gymnasium bylo učiněno ústavem státním. V druhém oddíle jest podán přehled o rozmnožování gymn. knihovny až po rok 1895 (statistický a tabularní). Oddíl třetí má katalog knihovní, hlavně rukopisy z jesuitské knihovny a starší tisky (také prvotisky).

Dvacátý druhý programm c. k. stát. vyššího gymnasia v Přerově přináší na 26 stranách kus dějin gymnasijních, totiž Prvních dvacet pět let trvání c. k. gymnasia v Přerově; napsal prof. Jan Kabelík. Spisovatel zabývá se vznikem ústavu a přeměnami jeho, dotýká se záslužného působení

ředitele Jak. Škody, podává přehled učitelstva za dobu uplynulou, přehled návštěvy žactva za 25 let, přehled výsledků maturitních zkoušek v l. 1877—95 a seznam absolventů s jejich nynějším zaměstknáním.

Šestnáctá zpráva c. k. vyššího gymnasia ve Valašském Meziříčí přináší Dějiny pětadvacetiletého trvání c. k. českého státního vyššího gymnasia ve Val. Meziříčí od r. 1871—1896. Dějiny (45 stran) napsal prof. Frant. Píbl. V úvodě podává znění žádosti obecního úřadu meziřického za zřízení real. gymnasia českého, pak způsobem chronologickým rok za rokem dle ročních programmů vypisuje osudy gymnasijní. Zvláštní odstavec jest věnován náboženským výkonům a spolku podporovacímu. Na konci jest seznam ředitelů, professorů, učitelů vedlejších předmětův. Mimo programmy byly autorovi pramenem zápisy obecní.

V dvacátém pátém programmu zemské vyšší realky ve Znojmě má prof. Ferd. Skalla Rückblick auf das erste Vierteljahrhundert der Landes-Oberrealschule in Znaim. V úvodě vypravuje autor o založení ústavu ve Znojmě, kde byla již od r. 1865 trojtřídní nesamostatná realka nižší, pak podává stručnou kroniku ústavu dle let, líčí vnitřní jeho rozvoj, podává abecední seznam professorův a seznam žáků, kteří od r. 1873 ústav absolvovali. K pojednání přidána jest přehledná tabulka o počtu žactva za 25 let a pak zpráva o jubilejní slavnosti realkové. Pojednání má 34 stran a zpráva o slavnosti 9 stran.

Do rozhledu tohoto patří obsahem svým Paměti c. k. státního vyššího gymnasia v Třebíči, které na oslavu 25letého trvání sestavil řed. dr. Jan Reichert. Dobrý výtěžek jest věnován Gymnasialní Matici v Třebíči. Obšírné tyto Paměti o 96 stranách po krátkém vstupu chronologicky líčí dobu přípravnou a rok za rokem hlavně dle školních programmů dějiny gymnasijní v l. 1871—1896. Pak jest popsána budova gymnasijní a sbírky, učiněn abecední seznam učitelstva a žactva, pojednáno o podpoře chudých žáků, a podán seznam článků programmových za léta 1878—1896. Do Pamětí vložena jsou vyobrazení původní budovy gymnasijní (vlastně domu soukromého) v prvých letech ústavu (1871—1875), pak dřívější budovy ústavu (1895—1889) a konečně obraz nynější budovy gymnasijní, posvěcené r. 1889.

Frant. J. Rypáček.

Nová díla:

Rozpravy České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze:

Třída II. Ročník V.

Číslo 1. Studie Labské. I. Prostorové i časové rozdělení srážkových stupňů v českolabské pánvi vodopisné. Podává Jos. Frejlach. Stran 180 s 2 obrazci.

Číslo 2. Význam některých snů od prof. J. Thomayera. Str. 7.

Číslo 3. Experimentální glykosurie u žab (sdělení druhé). Podává MUDr. Alois Velich. Str. 8.

Číslo 4. O významu fibrinu a látek fibrinoidních v ledvinách. Napsal Dr. Ladislav Syllaba. Str. 42 se 3 tabulkami.

Číslo 5. O strojení oskulačních hyperboloidů k plochám zborceným. Napsal Ed. Weyr. Str. 6.

Číslo 6. Galvanická polarisace platinových elektrod v roztoku dusičnanu stříbrnatého. Napsal Dr. Vladimír Novák. Stran 60.

Číslo 7. Dýchání u novorozenců a kojenců. Napsal Dr. Fr. Scherer. Str. 23 se 3 tab.

Číslo 8. Fotografie komety Perrine 16. listop. 1895. Podávají Josef a Jan Fričové s 2 tabulkami. Str. 2.

Číslo 9. O křivkách asymptotických jistých ploch třetího stupně s obecným bodem dvojným. Napsal Dr. Ant. Sucharda. Str. 32 s 5 tabulkami.

Číslo 10. O některých změnách krve při křečích. Napsali Dr. Emanuel Formánek a Dr. Ladislav Haškovec. Str. 8.

Číslo 11. Experimentální studie o působení citlivých čivů na dýchání ve stavě normálním a po protnutí čivů bloudivých. Napsal prof. Dr. A. Spina. Stran 22.

Číslo 12. Zbytky ještěra z vrstev Veřovských. Sděluje MUDr. Mauric Remeš, s 1 tab. Str. 5.

Číslo 13. O účinku thyreoidinu na ústřední čivstvo. Podává Dr. Ladislav Haškovec. Str. 28 se 3 tab.

Číslo 14. Různé výsledky v theorii funkce gamma. Sdílí M. Lerch. Str. 37.

Číslo 15. Chemický výzkum pěti moravských minerálů. — O zajímavém fosforečnanu hlinitém z Velkého Tresného u Mor. Olešnice od prof. Fr. Kováře. Str. 25.

Číslo 16. Autografické záznamy tlaku, teploty, směru a rychlosti větru na rozhledně na Petříně v Praze r. 1895 Upravil prof. Dr. Fr. Augustin. Str. 85.

Číslo 17. O jisté arithmetické větě Zolotareva. Sdílí M. Lerch. Str. 8.

Číslo 18. O jistém druhu semikonvergentních rozvojů Sdílí M. Lerch. Str. 6.

Číslo 19. O působení extraktu z nadledvinek na oběh krevní. Napsal MUDr. Alois Velich. Str. 32 s 3 tab.

Číslo 20. Pokusy se serem zvířat vaccinovatých, variolovaných a vaccinovariolovaných. Sděluje prof. Dr. J. Hlava. Str. 31.

Číslo 21. Příspěvek ke studiu gummat a arteritidy syfilitické. Napsal prof. Ondřej Obrzut. Str. 28 se 7 tab.

Číslo 22. O derivatech kabrazolu. Podává Emil Votoček. Stran 15.

Číslo 23. Úvahy z počtu integrálního. Sdílí M. Lerch. Stran 16.

Číslo 24. O Abelovské transformaci trigonometrických řad. Sdílí M. Lerch. Str. 5.

Číslo 25. Příspěvky k theorii eliminace. Podává Dr. Ant. Pleskot. Str. 13.

Číslo 26. Kometa Perrine (1895. IV.) po průchodu periheliem. Kometa 1896 (Perrine-Lamp). Napsali Josef a Jan Fričové. Str. 4 se 4 tab.

Číslo 27. Příspěvek ku poznání kachexie strumiprivní. Podává Dr. Eman. Formánek. Str. 8.

Číslo 28. Experimentální studie o vlivu protatého a zaníceného čivu bloudivého na dýchání. Napsal MUDr. Karel Švehla. Str. 13 se 2 tab.

Číslo 29. O vzájemném poměru anginy akutní a hltanu vůbec ku prudkému hostci kloubnímu. Napsal Dr. Ladislav Syllaba. Str. 22.

Číslo 30. Uhlohydraty z hliz „cyclamen Europaeum“. Napsal Dr. Bohuslav Raýman. Str. 9.

Číslo 31. Příspěvek ku klinice primárních nádorů srdce a k etiologii positivního tepu venosního. Napsal Dr. Ant. Veselý. Str. 21 s 2 tab.

Číslo 32. Pokusy o umělém zažívání krycího epithelu různých sliznic. Podává Stanislav Růžička. Str. 47.

Číslo 33. Inverse sacharosy vodou. Napsali professor Dr. B. Raýman a Dr. O. Šulc. Str. 12 se 2 tab.

Číslo 34. Práce z chemického laboratoria c. k. české university. Podává prof. Dr. Boh. Brauner. I. O působení sírovodíka na soli měďnaté. II. O argonu a heliu. III. Příspěvek k chemii thoria. Str. 11.

Číslo 35. O účinku šťávy brzlíkové na oběh krevní a o tak zvané „mors thymica“ u dětí. Napsal MUDr. Karel Švehla. Str. 39 s 1 tab.

Číslo 36. O chylosních cystách mesenteria. Napsal Dr. Otokar Kukula. Str. 22 s 1 tab.

Číslo 37. Rozbor titanového železa ze Štěpanovky v Rusku. Podává prof. Fr. Kovář. Str. 8.

Číslo 38. O příčinné souvislosti mezi hnilobou střevní a některými dermatosami. Podává Dr. Ant. Heveroch. Str. 13.

Číslo 39. Bakteriologické a kritické studie o znečišťování a samočištění řek. Sdělení 1. Napsal Dr. G. Kabrhel. Str. 19.

Třída III. Ročník V.

Čís. 1. Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. Faidros, Gorgias. Podává Dr. J. Kvíčala. Str. III a 373.

Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví. Podává Dr. V. Vondrák. S 9 tab. Str. 82.

Archiv pro lexikografii a dialektologii. Číslo 1. Příspěvky k českoněmeckému slovníku, zvláště grammaticko-fraseologickému. Sv. I. Sestavil Fr. Št. Kott. Str. 288.

Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského. Sepsal Dr. J. Hanuš. Str. IV a 174.

S podporou České akademie:

Korunní archiv český. Sbírka státních listin koruny České z doby od roku 1306 do r. 1378. Vydal Dr. Hermenegild Jireček. Str. VIII a 616.

Pavel Jos. Šafařík. Napsal Jaroslav Vlček. První svazek Literární knihovny. U Bursíka a Kohouta 1896. Str. 101.

Dějiny Moravy. Napsal Bertold Bretholz. První svazek. První oddělení. (Do r. 906.) Vydáno nákladem zemského výboru markrabství Moravského. V Brně 1896. Str. 114.

Katalog der Bibliothek des Franzens-Museums. VIII. Nachtrag. Sestavil Dr. Vil. Schram. 1896. Str. 112.

Časopisy:

Časopis Musea království Českého. 1896. Redaktor Antonín Truhlář. Ročníku LXX. svazek třetí. Obsah: Boj o rukopisy II. Napsal Dr. V. Flajšhans. — Karlova akademie za bouře stavovské. Líčí Zikmund Winter. — Spor o dědictví Rožmberské 1523–1528. Napsal Dr. J. V. Šimák. — O významu slovných shod rýmových pro poznání příbuznosti skládání staročeských. Napsal Ant. Havlík. — Několik nových zpráv o Zikmundovi Hrubém z Jelení a rodině jeho. Podává Dr. V. J. Nováček. Vyšlo také jako zvl. otisk. — Hlídka literární. Zprávy knihopisné. Zpráva o Museu král. Českého od 1. května do konce září 1896. Zpráva o Matici České.

Český Časopis Historický. Vydávají Dr. J. Goll a Dr. A. Rezek. Ročníku II. sešit 6. (Vydán 15. listopadu 1896.)

Obsah: Počátky Minoritů v Čechách a na Moravě. Napsal Fr. Hýbl. — Paměti Třeboňské a jich spisovatel. Podává Fr. Mareš. — Meissnerův Žižka. K půlstoletému jubileu básně. Napsal A. Kraus. — Drobnější články: Petr Světecký a Jan Kazimír hrabě Netolický (J. Nedoma). Zpráva o archivu říšského hraběte z Oppersdorfu v Horním Hlohově (J. Vávra). — Ještě o Islandii Dan. Fettera (Č. Zíbrt). — Hojná literatura, přehled článků v časopisech a zprávy. — Předplácí se celoročně poštou 3 zl. 60 kr.

Český lid. Redaktor Dr. Čeněk Zíbrt. Ročníku VI. číslo 2. Obsah: Čermák Kliment: Národopis klíčem k archaeologii. — Váša Pavel: Kamarytova sbírka „Českých národních písní duchovních". — Cvrček Josef: Z archivu Ochranovského. — Jirásek Alois: Příspěvky k dějinám českých blouznivců náboženských. — Hruška J. F.: Vejce v podání chodském. — Zíbrt Č. Dr.: Pověsti o Přemyslovi ve Slezsku. — Kořán Jos.: Selská svatba v okolí vorlickém. — Vyhlídal J. P.: Ze života slezských dětí. — Holuby J. L.: Drobné poviestky z Bošáckej doliny. — Lego Fr.: Kroj a vyšívání lidové na Blatech. — Typy lidu československého. (Děvče od Uh. Hradiště). — Král J. F.: Komedie o sv. panně mučedlnici Barboře. (Lidová hra z konce 18. stol.) — Zíbrt Č. Dr.: Zvířátka a Petrovští. — Zítek J. Fr.: Zkazky o vodníkovi z jižních Čech. — Nedoma Jan: Výslech domnělého čaroděje (r. 1737). — Zíbrt Č. Dr.: Z netištěných zápisků Krolmusových. — Týž: Národopisné studie našich umělců. — Patera A.: Paběrky z rukopisů staročeských. — Koula Jan: Několik myšlének, v čem a kde dlužno hledati starožitnost vyšívání československého. — Tille V. Dr: Ze srovnavací literatury lidové. — Hošek Ignác: Povídky z okolí svojanovského (ve vých. Čechách). — Pátek Ferdinand: Česká literatura folkloristická za rok 1894 a 1895. — Kulda B. M.: Moravské národní pohádky a pověsti z okolí Sloupského. Ze sbírky † Jana Soukupa do tisku upravuje. — Neberte nám naše národní pohádky. R. 1874 napsal Hálek Vítězslav. Z ruchu národopisného. Referuje Dr. Č. Zíbrt. — Četná vyobrazení. — Předplatné ročně 4 zl.

Paedagogické rozhledy. Red. J. Klika. Ročníku X. sešit 3. Hl. čl.: Pestalozzi o výchově mravní (R. Sokol). — Obecná škola budoucnosti (B. Večeř). Herbert Spencer jako paedagog (J. Klika). — Rozhledy literární a kritika.

Sborník České společnosti zeměvědné. Pořádají Dr. Jos. Frejlach a Dr. Jindřich Metelka. Ročník III. V Praze 1897. — Sešit I. Obsah: Dr. J. Frejlach: O výpravách Nansenových a jich významu vědeckém, jmenovitě fysikálně-geografickém. — Prof. Dr. Jan Palacký: Horopis Německa. — J. Metelka: Fridtjof Nansen. Vědecké zprávy. Literatura. — Zprávy o společnosti. Seznam členů.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček*. — Tiskem mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice moravské.

O některých zajímavých památkách staročeského písemnictví.

Napsal František Bílý.

Byl to jarý život v Praze, když blahé paměti císař Karel IV. v Čechách se ujal vlády a počal odčiňovati hříchy, kterých se dopustil zejména otec jeho na tomto království! V každém z měst Pražských, ba v každé čtvrti jejich zavládl nevídaný ruch stavební: všude jezdilo plno vozů se stavivem, všude se vypínala lešení. Na Hradčanech budovali hrad královský a velechrám sv. Víta, pod Hradčany přepínali přes Vltavu kamenný most, za příkopy ohraničujícími Staré město vyrůstalo celé nové město s širokými ulicemi, které svědčily, jak Karel s geniálním bystrozrakem už prohlížel k potřebám časů budoucích, a v tomto Novém městě kostel za kostelem vztyčoval své ladné věže k nebesům.

Poblíž koleje Karlovy tisíce cizích i domácích studentů, mladíků i bradatých mužů, se vlnilo a hlučelo, a po ulicích poutali stále pozornost poslové cizích dvorů, jichž tu bylo stále dost, umělci Karlem přivolaní a přivábení, kněží různých řádů a rouch, dámy v bohatých úborech, a velká hojnost cizinců. Jakoby Karel byl měl kouzelný prut v moci své: za krátko ve spustošené zemi vykouzlil blahobyt, Prahu proměnil v druhou Paříž, učinil střediskem střední Evropy.

Karel miloval nádheru, lesk, umění, ale byl při tom neobyčejně zbožný. Kde zvěděl o vzácné relikvii nebo drahocenné památce umělecké, snažil se ji získati. Proslulý poklad chrámu svatovítského za nejvzácnější kusy děkuje Karlovi. Tak získal

též *zlomek evangeliáře, psaného písmem cyrillským* a obsahujícího perykopy čili evangelická čtení od října do března, o němž pověst šeptala, že je napsal sám sv. Prokop v nešťastném klášteře Sázavském, posledním známém útočisti slovanské bohoslužby v Čechách. Pro tuto dle všeho byl až romanticky zaujat. Patrně rozuměl významu jejímu v Čechách a velké dílo pokřesťanění našeho národa slovanskými věrozvěsty umínil si zvěčniti činem královské vděčnosti. Proto dne 19. listopadu r. 1347 vydal zakládací listinu na založení zvláštního chrámu, posvěceného ke cti sv. Cyrilla a Methoděje, sv. Vojtěcha, Prokopa a Jeronyma (jenž pokládán byl za prvního překladatele písma svatého z jazyka hebrejského na slovanský). Ke chrámu zřídil bohatě nadaný klášter a povolal do něho mnichy charvatské, aby tu po všecky časy celá bohoslužba konána byla spůsobem cyrillo-methodějským, po slovansku.

Čin ten v oné době překvapuje a plní podnes údivem. Nevíme dobře, co jej k němu pohnulo. Na 250 let už v Čechách nesloužena mše jazykem slovanským. Žila snad touha po ní posud v lidu, či byl to projev vzácné osobní piety Karlovy k apoštolům slovanským, sv. Prokopu a Jeronymovi? Ovšem měl Karel geniální koncepce a smělou ruku: zbavil Čechy závislosti církevní a osvětové zřízením arcibiskupství a university, království české učinil mocným státem, přivtěliv mu země slovanské, a tedy zajisté nebylo ani založení kláštera emauského chvilkovým nápadem. Než buď tomu jak buď, fakt byl ten, že opětně jako za dnů Cyrillových a Prokopových slovanský hlahol v katolické církvi přišel ke cti. Karlovi nepůsobilo obtíží toho dosíci: chtěláť tomu šťastná náhoda, že tehdejší papež Kliment VI. býval v Paříži jeho učitelem, a že mysli obou šlechetných mužů těchto již v Paříži přilnuly k sobě upřímným přátelstvím, jež potrvalo po celý život jejich a osvědčovalo se vytrvalou přízní papežovou pro podniky Karlovy.

Na důkaz přízně a náklonnosti své ke klášteru Karel věnoval mu domnělé evangelium Prokopovo a nad to zřídil zvláštní nadání pro jednoho mnicha, aby tu pro klášter stále psal a opisoval knihy „v šlechetném jazyce slovanském“. Mnich ten — podle četných bohemismů v překladě se vyskytujících soudě patrně Čech, staré slovenštiny nedosti znalý — tedy ke zlomku evangelia připsal zvláštní část hlaholským písmem, ve

které shrnul evangelia a epištoly, jež měly býti zpívány na svátky, když opat pod korunou mši slouží. Ve zvláštním dodatku oznamuje, kdy práci dokončil (bylo to roku 1395), a přidává, že druhá část této knihy psána jest dle ruského zákona a že ji psal jest sv. Prokop opat svou rukou.

Veliké tu slovo napsal neznámý mnich. Neboť kdyby pravdou bylo, co praví, rukopis by pocházel z roku asi 1040, a měli bychom ve zlomku tom nejstarší památku všeho slovanského písemnictví. Patrně vyslovil však mnich jenom to, co zbožná tradice zachovala o rukopise tomto. Z té příčiny rkp. požíval veliké úcty. Byl s hlaholskou částí nádherně svázán v desky, zlatem, drahokamy a svatými ostatky vyzdobené, a užíváno ho při bohoslužbách zvláště slavných až do válek husitských. Když pak r. 1419 husité klášter emauský vyloupili, nejspíše vzali též knihu tuto, a od nich se dostal způsobem posud určitě nepovědomým do Cařihradu; myslí se, že se to stalo r. 1451, když totiž král Jiří Poděbradský jal se vyjednávati s patriarchou tamějším a k němu vyslal poselství s mnohými dary.

V Cařihradě vzácný rukopis zůstal přes 100 let, až jej roku 1574 koupil kardinál lotrinský Karel, jenž pak jej zase daroval chrámu Panny Marie v Remeši. A tu přišel ke zvláštní, netušené cti. Pro skvostnou a drahocennou vazbu, pro pověst jej obestírající a pro neznámé písmo stalo se, že králové francouzští při korunovaci v den pomazání jali se skládati naň panovnickou přísahu.

R. 1717 navštívil Remeš car Petr Veliký, a tu ovšem uveden byl v chrám Panny Marie, aby se podíval na tajeplnou a slavnou památku tu nyní již korunovační, text du sacre, náš evangeliář. Car postřehl ihned písmo cyrillské a vyjevil průvodcům, že tato část je slovanského písma a jazyka, ale části hlaholské nepoznal ani on.

Zavály bouře veliké revoluce. Jako svým časem se na rukopise shledli husité, tak neušel ani slídivému zraku francouzských revolucionářů. Nevíme, zdali je vedla nenávist proti všemu co připomínalo království, anebo ziskuchtivost; ale tolik je věc jistá, že naši husité ze století XV. zachovali knihu neporušenu, kdežto ve Francii o půl čtvrta sta let později se stal — ať užijeme slov Silvestra de Sasy — obětí fanatismu a barbarství Zmizel asi r. 1790, aniž se vědělo, kam.

Než nad rukopisem bděla šťastná sudička; bylo mu souzeno, aby se oň zajímaly samé korunované hlavy. Po nějakém roce císař Napoleon vydal rozkaz, aby zachované zbytky rukopisů vráceny byly do městských knihoven. Dálo se tak hojnou měrou, než o rukopise našem nevíme dlouho nic. Dobrovský těžce želel po celý život jeho ztráty. Až r. 1832 požádán byl Václav Hanka od hraběte Šternberka-Manderscheida, aby mu poslal do Paříže glagolskou azbuku. Romantickou mysl Hankovu proletěla bleskem myšlenka, že snad se našel evangeliář Remešský. Ale prohádal.

Toho času navštívil Remeš ruský tajný rada Turgeněv a prohledl si též městskou knihovnu. Štěstí mu přálo nad očekávání: objevil evangelium Remešské, jen že zbavené zlata a drahých kamenů. Ihned podal o tom zprávu v lednovém sešitě žurnalu ruského ministerstva osvěty. První faksimil pořídil Remešský bibliotekář Louis Paris, a důkladný popis palaeografický podal Polák Jastrzębski a poslal také některé snímky rukopisu r. 1841 do Prahy.

Nyní nastala práce učencům. Záhy vzplanul boj; neboť všichni Slované zajímali se o rukopis a zvláště o záhadnou jeho část cyrillskou, z níž ovšem jen se zachovalo 16 listů, kdežto předchozích 144 a následujících 16 je ztraceno. U nás nejvíce Hanka a také Šafařík a Palacký bránili jeho stáří a českého původu, kdežto Slovinec Kopitar proti nim tvrdil, že rukopis pochází celý ze stol. 14. Prostředkující stanovisko zaujal Polák Jastrzębski; kladl jej do století asi 12—13. Zatím zhotovil Francouz Silvestre de Sasy krásný litografický snímek evangeliáře a věnoval jej skvostně vázaný caru Mikulášovi, načež tento dal r. 1843 v Paříži na svůj náklad připraviti mědirytné otisky.

Jest pozoruhodno, že k nádhernému vydání tomu předmluvu napsati svěřeno bylo Kopitarovi. Tento opětuje tam tvrzení, že celý rukopis svým původem náleží věku XIV., a připojuje přehled slovanského písemnictví před stoletím tímto. O Václavu Hankovi tam praví, že jen slepou k vlasti láskou schvácen („coeco patriae amore abreptus“) prohlásiti mohl kodex za rukopis sv. Prokopa.

Hanka však se nepoddal. Ježto vydání carovo širšímu obecenstvu zůstalo nepřístupným, způsobil r. 1846 v Praze

u Háze svoje vydání a připojil k němu parallelní místa z nejstarších památek staročeských: evangelia Ostromirova a Ostrožského; pro snadnější pochopení předeslal základy mluvnice staroslovanské. Za toto vydání Hanka dostal od císaře Ferdinanda I. brillantový prsten a od ruského cara insignie komandérského kříže řádu sv. Anny. Blažen a pyšný oznamoval tuto zprávu přátelům, okázale nosil prsten na ruce a insignie na pověstné ruské komži, ve kterou denně se oblékal v úřadovně své, maje ji posázenu všemi řády; neboť sláva byla největší bohyně snů a tužeb Hankových, té se nezpronevěřil ani jednu chvíli celého života svého.

Po zmíněných mužích jali se zkoumati rukopis zejména Rusové; ale i oni dělili se v mínění svém. Sreznĕvský a Lavrovský mínili, že cyrillská část psána byla pro Čechy z předlohy srbské, jiní hádali na předlohu jihoruskou. Dnes věří se nejvíc petrohradskému professoru Sobolevskému, který prozkoumav podobu a barvu písma, zvláštnosti liter, jakož i posléz jazykovou stránku evangelia Remešského a srovnav vše s různými památkami ruskými a jihoslovanskými, usoudil, že evangelium Remešské není původu českého, nýbrž ruského a že pochází ze století XI. Není tedy sice nejstarší památkou slovanského písemnictví, ale jednou z nejstarších přece. S tímto míněním srovnává se také náš slavista dr. Pastrnek, jenž nad to vyšetřil, že tekst evangelia je převzat z některého překladu, vzniklého ve stol. X—XI. na půdě bulharské.

Tak bývalá slávozáře, která po tolik set let obestírala ten rukopis, zmizela zároveň s aristokratickou minulostí jeho před prósou vědeckého zkoumání, opět jednou nás nemilosrdná věda nutí, rozloučiti se s milou tradicí. Není ovšem se svým zkoumáním u konce; bude jí ještě ukázati, jak se památka ta dostala do Čech a jak tu vznikla pověst o autorství sv. Prokopa. Loučení však je nám usnadněno tím, že se o zisk dělíme s bratry slovanskými a že památkou tou se objevují neznámé posud literární styky Rusů s námi.

II.

Mezi chrámy Karlem IV. v Praze založenými jmenuje se též ženský klášter sv. Kateřiny, později husitskými ženami spustošený tak, že se z něho zachovala toliko štíhlá věž. Navšti-

víme-li Karlův Týn, překvapí nás, že i tu je kaple sv. Kateřině zasvěcená. To se nestalo jistě bez vědomí Karlova; vždyť víme, že sám pomáhal dělati plány na stavbu Karlova Týna, tak jako pro Nové město Pražské vyměřoval šířku ulic. Životopis Karlův však poskytuje žádoucí vysvětlení. Vychován byl v Paříži. Tam pak ctěna byla sv. Kateřina tou měrou, že universita si ji zvolila za patronku. Když byl otcem poslán do Italie, aby spravoval Lombardsko tehdáž nabyté, bylo mu hájiti panství toto proti Vlachům zbraní. Došlo i k bitvě u San Felice r. 1332 zrovna v den sv. Kateřiny, 25. listopadu. I obrátil se s modlitbou k sv. panně této o pomoc. A když pak skutečně vítězství se sklonilo k jeho meči, Karel pokládal to za vyslyšení prosby své a odtud se stal horlivým ctitelem sv. Kateřiny. Světice tato vešla pak v neobyčejnou oblibu u našich předků; neméně než 57 kostelů jest založeno na její jméno, a svátek její byl až do Josefa II. zasvěceným svátkem v Čechách.

Z toho kultu vyrostly též četné legendy svatokateřinské, a tož umělé a lidové, veršované i prosaické. Nejslavnější složil kterýs moravský kněz, nevíme, zdali ne dokonce na popud samého Karla. Říká se jí obyčejně Štokholmská. Má 3519 veršů čtyřstopých rytmu trochejského, které se rymují vždy dva a dva, a jest psána na pergameně malé osmerky a vázaná v dřevěných deštičkách, černohnědou koží potažených. Není to prvopis, nýbrž toliko opis, a to dosti chatrný. Ve skladateli tušíme muže vysoce vzdělaného. Zná pověst o Tristanu a Isoldě, k nimž přirovnává Krista Pána a sv. Kateřinu, zná dvorský mrav a život, dělá narážky na břitké meče Tatarů, Saracenů a Litvanů. Projevuje patrné nadání básnické a mluvu ovládal mistrně. Jazyk vyniká starožitností a vyskytují se v něm slova odjinud neznámá. Již proto jest objev legendy neocenitelný, kdyby nebyla ani báseň ta tak krásná jako jest.

O prvních osudech jejích nevíme nic. R. 1609 dostala se do knihovny mocného pana Petra Voka z Rožmberka, jak svědčí nápis a znak uvnitř na desce knihy přilepený. Když pan Petr Vok r. 1611 v Třeboni zemřel, knihovna jeho přenesena na Hradčany, odkud ji r. 1648 Švédové s jinými ještě památkami a rukopisy odvezli do Štokholmu.

Zakladatel slavistiky u nás, Josef Dobrovský, podnikl zvláštní cestu do Švédska, aby poznal rukopisy české tam

ukryté. Ale legenda svatokateřinská nepřišla mu do rukou, ovšem asi jen tou nehodou, že právě za jeho pobytu královská knihovna Štokholmská se přestavovala.

Šťastnější byl městský fysikus Blatenský, známý svými prostonárodními kalendáři, dr. Josef Pečírka. S prostomyslným nadšením vypravuje o objevení legendy v předmluvě k jejímu vydání z r. 1860, jak dne 26. července r. 1850 po milokrásných jezerech švédských připlul do nádherného sedmiostrovového Štokholmu, jak dne 28. jal se prohlížeti v knihovně katalog bibliotéky Rožmberské a získav si důvěru bibliotekáře Arwidssona, dostal půjčeny všechny české rukopisy do svého příbytku a mezi nimi našel vzácný autograf Husův a — vita sanctae Catherinae, z jejíchž veršů hned jej ovanul dech starobylého jazyka. Nemaje dosti času, přepsal prý jen 500 veršů a přivezl je do Prahy s úmyslem vytisknouti je v časopise musejním při zprávě o rukopisech českých v Štokholmě. Ale p. redaktor mu legendu neotiskl. Ani to se mu nepodařilo, aby přiměl některou úřední osobu českou k podání žádosti na rakouské vyslanectví ve Štokholmě, by jeho prostřednictvím rukopis byl do Prahy zapůjčen. Po rozličných pokusech marných napadlo ho kdysi obrátiti se na arcibiskupa Pražského o přispění. Šťastná myšlenka korunována byla výsledkem: kardinál Bedřich kníže Švarcenberk odeslal list na rakouského vyslance ve Štokholmě, a za dvě neděle potom už měl Pečírka rukopis v rukou. Ochotou archiváře K. J. Erbena, jenž byl překvapen stářím a krásou básně, srovnán přepis Pečírkův s rukopisem, Erben připravil jej k tisku, opatřil úvod a slovníček, a tak posléz r. 1860 vydána legenda s názvem Život sv. Kateřiny v Praze tiskem Rohlíčka a Sieversa.

Po arcibiskupovi Pražském legenda našla příznivce ještě vznešenějšího, samého panovníka našeho. Ten byv na velikou cenu její upozorněn historiografem moravským P. Bedou Dudíkem, zakročil u krále švédského, aby vrácena byla vlasti spolu s některými jinými vzácnými kodexy českými, začež věnoval císař František Josef I. královské knihovně Štokholmské cenné knihy jiné.

Takto po více než dvousetleté výhosti octla se legenda svatokateřinská opět na půdě české. Chová se s ostatními rukopisnými knihami ze Švéd vrácenými v zemském archivě Brněnském.

Jakkoliv pak se posud skromně ukrývá širší veřejnosti, a právě proto, chceme na ni lépe upozorniti.

Obsah její jest tento: Král cyperský Kostus, poddaný řeckému císaři Maxenciovi, byl od nepřátel svých u císaře obviněn a ze země vypověděn. Odstěhuje se s chotí a dcerou Kateřinou do Alexandrie, kdež dal nade vše milovaného jedináčka svého cvičiti nejlepšími učenci ve všelikém mistrovství. Za nedlouho Kostus zemřel, a království jeho přešlo v poručenství 18leté Kateřiny. Matka by ji byla ráda přiměla k tomu, aby si zvolila z četných nápadníků chotě; ale Kateřina „v svém rozumě znajieše, že zle v porobenstvě (tak nazývá manželství) žíti", a proto usmyslila si zůstati do smrti nevdanou. V tom čase Maxenciův syn zvolen císařem, a otec jej chtěl oženiti. I rozeslal na všecky strany posly, vyhledat mu nevěstu. Jedni z nich přišli také do Alexandrie, a tam jim měšťané řekli, že kdyby zjezdili svět celý a všecky hory a vody, panny tak krásné jako je Kateřina, tak učené a šlechetné že nikde nenajdou. Poslové jali se tedy vyjednávati s matkou, aby ji zatím nikomu nevydávala, a za krátko císař tam vyslal slavné poselstvo. Ti všichni byli uneseni krásou Kateřininou, a jeden rádce císařův ujednal lhůtu s královou, kdy by si směl císař Kateřinu odvésti jakožto nevěstu svou. Králová dceři nic neřekla a pilně chystala výbavu; ale Kateřina zvěděla od služky, co se děje a chystá: jala se uvažovati o věci u sebe a prohlásila udivené matce, že darmo vynakládá takovou práci na tyto přípravy. Ona že nepůjde za žádného muže, kterého napřed neuvidí a o němž se nepřesvědčí, že je všeho světa krašší, nejbohatší, nejmoudřejší. Také domluvy přátel nespomohly. Tu si králová vzpomněla na známého učeného poustevníka, který byl rodákem Alexandrijským a opodál města v pustém lese ve skále bydlel. Ihned k němu s dcerou a velkým průvodem služebných se vybrala, stav věcí mu vyložila a za přímluvu u dcery ho požádala. Pak poodstoupila.

Poustevník tedy počal Kateřině chváliti stav manželský, ale přidal hned, že nezná muže takového, po jakém ona touží. Pod rouškou tajemství pak jí svěřuje, že ví o králi slavném, učeném, moudrém nad vše moudrosti, krásném nad vše jasnosti, a ten že jest jediným synem své matky, a matka jeho že jest přečistá děvice, světlejší než dennice, jeho otec vzácný že jest pán, všecko panství mající, ženy tělesné neznající, král nad

všemi králi, jehož království nemá konce a v němž nikdo neumírá. Nejmenší tvor, jenž ho zří, že předčí bohatstvím, moudrostí i krásou nad Kateřinu. Taková řeč, ještě všelikými přednostmi vyzdobená, divně dojala dceru královskou. Ale že byla pohankou, nerozuměla jí dobře a chtěla proto zvěděti, kde jest ten slavný král, jehož tak chválil a zda by jej mohla viděti. Poustevník jí tedy žádá, aby nikomu nic nevyzrazovala, a pak jí vychvaluje matku synovu a její moc, která každému všecko hned splní, kdo jí oč žádá. Kateřina touží nyní tím vroucněji spatřiti syna i jeho matku, chce vše učiniti, aby je spatřiti mohla. Poustevník sáhne do úkrytu a vyndá obraz, na němž je vypodobena Panna Maria, ana nese Jezulátko, a radí jí, aby se doma zavřela a oči vznesouc, prosila pokorně mateře Boží, aby jí ukázala svého syna. Obraz jí věnoval.

Všecka vyměněna Kateřina vrátila se s matkou a pannami domů, obraz majíc pod paždí. Pojaly ji hrozné touhy, myslila jen, jak by toho pána líce tu mohla brzy uviděti.

„Když večeři dali v dvoře a všichni ohňové potuchli, tu jí hned na mysl přišlo, že do své komnaty vešla, rozsvítila svíčku jasnou, vyňala tu desku krásnou a postavila ji před sebe; nešetřila rukou obou a tepala se k srdci jima, svýma jasnýma očima hořce plačíc i slzlivě, prosila té Panny živě, aby se nerozpáčila, jí ukázati ráčila synáčka svého milého. Tu tak ze srdečka čilého činila sobě mnoho nátisku, řkouc: Ne k choti, ale k sluze by ji přijal nebožičku. Po jejím bělostném líčku slzy potůčkem se valily, její oči se kalily ve krvi velkou žádostí,“ až z toho trudu usnula na podlaze. Tu měla divný sen. Stála na louce tak krásné, že jí podobné neviděla jakživa. Na ní na stolici seděla Panna Maria a držela a laskala svého jedináčka, jehož bílá šíje se leskla jako lilie a jehož milování hodné vlásky zářily jak zlato a v kadeřích splývaly zlatými prstenci. Ježíšek pak tvář měl povždy k matce tak obrácenu, že ať jsi stoupl jak stoupl, nikdy nebylo možno jí spatřiti. Maria žádala, aby se ohledl alespoň jednou, ale Kristus odpověděl, že panna ještě není hodna patřiti na jeho líce; neboť všechny její přednosti má i nejmenší sluha jeho. Nechať plní přikázání jeho, koná, co jí jeho sluhové přikážou a zejména poustevník, vinu svou pak nechť smyje vodou. Jak to dořekl, vzletěl Kristus i s Pannou Marií v nebe. V tom se Kateřina probudila. Jak zasvitla zora,

oblekla se, vzala panny své s sebou a spěchala k poustevníkovi. Byl všecek udiven nad tak časným příchodem jejím. Kateřina vypravovala mu vidění své, dala se pokřtiti a jako znovuzrozená se vrátila domů.

Večer opět vyndala obraz a modlila se klečíc, aby jí dopřáno bylo spatřiti budoucího chotě svého. Usnuvši měla opět sen. Octla se v síni krašší, než ji kdy kdo živý viděl. Maní domníváme se býti v kapli sv. kříže na Karlštejně. Tak odevšad na nás září smaragdy, safíry, rubíny, jaspisy, chalcedony, topasy atd. Na východě stály dvě stolice vedle sebe: na jedné seděl Bůh na světlém trůně, na druhé pod drahou korunou Maria; oba měli v rukou žezla. Maria vyzývá syna, aby přivítal choť svou, která vykonala vše, čeho žádal. Kristus zjevil se tedy Kateřině u veškeré slávě a jasnosti své a milým, sladkým, drahým hlasem, kterým roztavil její srdce, k ní promlouval: „Vítej, má přežádná, vítej, moje choti ladná, pojď sem, mé vyvolené líčko, ke mně, milá holubičko! Byt jsem ti věčný přichystal, tobě jsem korunu schoval ve svém království v čistotě.“ Pak sňal prsten se své pravice a vložil jí jej do ruky. Blažena pěje k jeho chvále — — a probudila se. V bílé ručce opravdu držela prsten nebeského zlata.

Dílo bylo dokonáno: Kateřina se stala nejhorlivější křesťankou a když jí matka zemřela, všecku čeleď svou obrátila na víru křesťanskou. Tím zároveň staneme u mezníku básně, kterým se končí vypsání mládí a přestupu Kateřinina ke křesťanství.

Odtud však to vypravování opouští klidné, idyllicky prosté a milé břehy, nabývá živějšího, místy prudkého spádu. Scenerie se rychleji mění, protivy se ostře srážejí, vůle a moc nastupuje vládu, děj epický se střídá s dramaticky pohnutým a mocněji zasahuje city naše.

Maxencius vystupuje v popředí. Aby jaksi položil protiváhu proti zmáhajícímu se křesťanství, uspořádal v Alexandrii v chrámu velikou slavnost na počest pohanských model. Kateřina zvěděvši to, odebrala se rovněž do chrámu a tam činila prudké výčitky Maxenciovi. Dala se mu poznati a zle dotírala na ďábelské bohy jeho. Císař poznav, že má před sebou proslulou pannu, která se měla státi chotí jeho syna, vyvrací její řeč a pustí se s ní do

zdlouhavé trochu disputace filosofické, která má za následek, že císař dá svolati všecky mistry ze své říše, aby zkusili Kateřinu odvrátiti od její víry. Přijelo jich 50 nejlepších, ač s počátku nevěděli, proč jsou voláni. Když příčinu poznali a slyšeli, že by tím život císařův do sta roků prodloužili, slíbili provésti žádost jeho, za třtinu to prohlašujíce. Kateřina zatím byla silnou stráží střežena a zvěděvši, oč jde, jen se k Bohu modlila.

Nastal den učeného hádání. Císař s celým dvorem se dostavil též. Mistři hrdopyšně kázali Kateřině začíti řeč. Mudrci se tážou, proč Bůh, když je všemohoucí, snížil se v člověka, aby je vykoupil, pak kam se poděl Kristus, když z mrtvých vstal a nechodí-li po světě, dále, proč má člověk z mrtvých vstáti a jíti na soud, proč není souzen hned, když umře. Odpovědi Kateřininy jsou obšírné, zabírají 428 veršů a zarazily mistry tak, že stáli zahanbeni, bez řeči, až císař na ně musil zakřiknouti. Ale oni se přes to přiznali, že je Kateřina přemohla a přesvědčila. Chtějí býti křesťany. Císař je kázal upáliti, než každý mistr ležel na ohni klidně, jakoby spal, a ani roucho ani vlasy na nich nechytly. Z toho lid byl udiven, a Maxencius soustředil všechen hněv na Kateřinu. Dal ji do naha svléci a děsně bičovati. Uzly bičů byly olovem oblity, a v tom olově byly vsazeny jehelné udice. Ač Kateřina nikdy za svého života nepocítila rány od rodičů, trpěla nyní pokorně. Schýlila hlavu a zakryla si oči studem, že před tolikerým lidem musila obnažená státi. Šestera barva zjevila se na jejím těle: zelená v tváři, červená od krve, modrá od ran, černá od zmrtvělého masa, bílá na těle, zlatá ve vlasích. Potom ji Maxencius kázal vsaditi ve smrdutý žalář, kam házeni odsouzení k smrti. Dvanácte rytířů hlídalo vězení po 12 dní, a dívka nesměla dostati jídla ani nápoje. Ale choť Maxenciova vymohla si na hlavním ministru Porfyriovi, že směla navštíviti zázračnou pannu ve vězení, ba Porfyrius sám šel s ní; bylit oba tajnými křesťany. Když otevřeli vězení, „inhed je taká zarazí vóně i světlost veliká, že neměli síly, by mohli státi a Kateřině ‚dobrý večer‘ dáti“. Padli žasem na kolena. Vedle Kateřiny stáli andělé s korunami a rány její mastmi nebeskými hojili. Sv. Kateřina sňala korunu s jednoho anděla a vstavila ji králové na hlavu, prorokujíc jí, že bude za krátko mučena, ale za to dojde věčné blaženosti.

Kateřina byla pak na rozkaz císařův předvedena a proti nadání všech zjevila se krásnější než byla dříve. I dal císař zhotoviti čtyři kola a posázeti hřeby. Uprostřed nich Kateřina měla býti roztrhána. Ale na prosbu její hrom udeřil do lešení a zničil kola, ba zabil i 4000 pohanů. Císařovna to slovy nejprudšími manželovi vytýká; nazývá ho lítým ohařem, ne svým mužem, ale čertem, převzteklým pekelným chrtem apd. Císař poznav v ní křesťanku, káže jí železnými rožny proraziti prsy a za ty ji pověsiti. Utěšena byvši Kateřinou, umírá hrdinně. Porfyrius v noci pomazal tělo vonnými mastmi a pohřbil je. Jak to císař zvěděl, vznesl hlavu vzhůru, křiče a řiče jak divý tur, až se všickni polekali, kteří při něm stáli, a šel do rady se optat, co učiniti, aby Porfyrius byl vrácen pohanstvu. Celá rada však se prohlásila křesťanskou a pochválila jednání Porfyriovo. Sami chtěli dáti životy za Krista. „Tehdy Maxencius řeč tuto — slyšav od nich, tepruv kruto — sobě tu učini; v ten čas — tak neznámý přehrozný hlas — pusti z hrdelného třeva — jako lev divoký řeva — mumle jako medvěd v sobě — byl lít, v žalostnej úsobě — nevěda, kam oči vznésti: — i káza před město vésti — ten panský sbor nemalečký, — Porfyra i tyto všecky — rytieře věrnej postavy, — aby jim všem setnúc hlavy, — pak jich těla bez otvlaky — vezmúc, metali u mlaky (močály) — rózno psóm, aby je snědli. Tehdy katové . . . z nožnic své meče vyněchu — a jim všem jich hlavu stěchu — i jich těla rozmetachu, — jakž byl ciesař kázal, v strachu.“

Konečně došlo ještě jednou na Kateřinu. Maxenc slibuje jí odpuštění, přijme-li pohanskou víru. Když nechce býti chotí synovou, ať se stane manželkou jeho, sice bude sťata. Kateřina ovšem zvolila smrt, ač Maxencius zuřil. Když ji vedli na popravu, lidé smutně šli za ní. Nejedna pohanská paní slzela, že tak sličná a rozkošná dívka, urozená i věhlasná, má sejíti smrtí nedůstojnou. Radily jí, aby poslechla císaře, ale Kateřina s jasnou tváří a zářícím zrakem odmítá, velebíc svého císaře, ženicha i chotě. Před smrtí ještě poklekla, sepjala ruce a děkovala Bohu za vše, prosíc jen za milost pro sebe a pro všechny muže a ženy, kdož kdy budou vzpomínati jejích muk a ji vzývati, aby se jim splnilo, zač budou žádati. I sešel hlas s nebe, vítal ji do radosti věčné a slíbil splniti prosbu její. Kateřina slyšíc jej, hned dosáhla svých skvoucích vlasů, vypjala šíji a kata vyzvala

k dílu; neboť král její prý ji volá k sobě. Sťaté však z hlavy a šíje místo krve vytrysklo bělouci mléko na znamení panenské čistoty její. Druhý div hned následoval: andělé přiletěli a odnesli tělo její na horu Sinai, 20 dní cesty odsud vzdálenou, zpívajíce při tom; duši pak poslali do nebes. U jejího hrobu podnes divy se dějí; nemoci a žalosti mnozí už tam pozbyli. Z jejího hrobu také stále plyne olej a z jejích kostí, kamkoliv se přinesou, potí se podnes sv. olej, jímž kdo se pomaže, chromoty a jiných neduhů údů zbude.

Zpomínkou, že Kateřina zemřela právě v touž dobu v pátek, jako Kristus Pán, končí se naše báseň.

Z celé skladby dýchá vůně pravé poesie. Odhaluje se nám tu zajímavý obraz kulturní z doby, kdy odumíralo pohanství, přes to, že bylo chráněno panovníky, nátlakem vlády, bohatstvem a veškerou mocí tohoto světa a že pronásledovalo křesťany nevídanými a neslýchanými mukami. Proti obru stál tu nepatrný David, idea křesťanská. Neslibovala hmotného dobra, neodměňovala hodnostmi a rozkošemi světskými: nikoliv, bolest, utrpení, sebezapření, odříkání byly jejími průvodkyněmi. A přece lidé volili tyto za ony. Země i nebesa, lidé i bohové válčili tu spolu: lesklé meče pohanské klesaly před jasem pravdy křesťanské, bohové steří s trůnův a chrámů prchali před Bohem jedním. V Kateřině stělesněno křesťanství trpící a vítězící, a její postava je tím vznešenější, že byla sama z rodu královského, v hojnosti a pohodlí veškerém vychována a že tedy svým přechodem ke křesťanství zříkala se všeho, co tenkrát dělalo život sladkým. V ní zosobněno i křesťanství bojující; nebyla hrdinkou passivní, než činně zasahovala v děje světské. Její sebevědomí a hrdost, její energie pohání celý děj.

A jako hlavní rekyně, tak plasticky a pevně vykresleny básníkem též ostatní povahy básně: v pozadí zůstává dobrá matička Kateřinina, starající se jen o stkvělé zaopatření a blaho své dcery; z podobného pozadí v druhé půli básně vystoupí hněvivý a neuprosný vladař Maxencius, v němž zosobněno pohanství, krátkozraké, sobecké, smyslné, a stává se vedle Kateřiny hlavní osobou, rubem jejím. Světlo a stín, dobro a zlo utkají se záhy v zápase, a třebas zdánlivě vítězí Maxencius, sotva se z toho radoval; neboť pozbyl manželky, mudrců a rádců a viděl

osamělost pohanství, rozevřenou propast. I příroda se staví proti němu; jen kati zůstali mu věrni. Pěkně, ač málo rysy vykreslena soucitná choť jeho, obratný dvořan Porfyrius, honosiví mudrci, výmluvný poustevník a j.

Době naší a jejímu vkusu se básník blíží tím, že rád líčí duševní zápasy a přechody jednotlivých osob. O zručnosti v básnické technice svědčí rychlé střídání výjevů. Jen místy básník stává se příliš hovorným a to zejména když vypisuje hádání Kateřinino s mistry; ale to se asi zase líbilo současníkům, ježto za jeho doby traktáty a dissertace o věcech náboženských byly módním zbožím. Mistrem jazyka skladatel legendy svatokateřinské prohlášen byl hned při prvním poznání básně. Štítensky jadrná a moravským nářečím zabarvená jeho řeč, hojná pěknými obraty, vazbami a slovy i ve své době už vzácnými, mile plyne a jen zvoní; filologům se stala vděčným pramenem mnohostranného bádání. Názornost dikce až překvapuje. Obrazy neplýtvá, ale také neklesá skoro nikde až k prosaické suchosti slohu. Lásku Kateřininu vyobrazuje dle vkusu a rázu doby zcela po světsku.

Mezi četnými půvaby básně však přece chybí jeden: půvab původnosti. Neznámý skladatel čerpal látku z cizí předlohy, nejspíše latinské.

Ale protože tato předloha nám posud uniká, a naše legenda se neshoduje se žádnou latinskou ani německou, abychom tuto mohli s jistotou vyhlásiti za její pramen, tušíme vlastně míru samostatnosti a tvůrčí síly skladatelovy více, nežli ji známe. Holým překladem najisto není, ač by i takto podržela neobyčejnou cenu. Však víme, že se tenkráte nepřekládalo do slova, nýbrž spíše pabásňovalo. Každým způsobem Brněnský zemský archiv získal v legendě cenný stkvost poesie staročeské a jednu z nejzajímavějších osudy svými knih našeho písemnictví.

(Příště ostatek.)

Švédové u Brna roku 1645.

Napsal Dr. Frant. Šujan.

(Pokračování 1.)

II. Boj o Brno.

Válka 30letá zachvátila Moravu několikráte. Hned na počátku českého povstání hrabě Jindřich Thurn, náčelník vojska evangelických stavů českých, vtrhl roku 1619 se 16.000 vojska do Moravy, která pak mnoho trpěla od přátel i nepřátel až do roku 1626. Již tenkráte Brno bylo východiskem i cílem všech bouřlivých událostí na Moravě, ač hlavním městem ještě nebylo.

Potom záhubné vlny bouře třicetileté zaplavily Německo, a Morava měla pokoj do r. 1642, trpíc jen politickými a náboženskými následky bitvy Bělohorské jakož i velikými berněmi z krve i majetku. Jen roku 1639 zástupy švédského velitele Bannera z Čech přepadly Jihlavsko, ale byly zapuzeny od vojska zemského.*)

Avšak roku 1642 vítězný vojevůdce švédský Leonhard Torstenson vtrhl ze Slezska kolem Opavy do Moravy. V pondělí svatodušní 9. června 1642 položil se táborem u Olomouce, v úterý počal ho dobývati, a již v sobotu (14. června) byl mu zbaběle vydán od císařského velitele Antonína Miniatiho. Pak Švédům do rukou dostala se Litovel (16. č.), Uničov (18. č.) a tím celá severní část Moravy.**)

Další postup Švédům zamezilo, že císařská armáda stahovala se k Brnu, kde sbíral trosky vojska císařského hrabě Piccolomini. Tam přitáhly také z Čech voje hraběte Buchheima i pluky určené do špan. Nizozemí a pomocné vojsko z Uher.

---

*) Pilař a Moravec: Hist. Mor. III. p. 203

**) Že by 15. června také Prostějov Švédům se vzdal, jak Torstenson dne 29. června Wranglovi, veliteli švédskému ve Slezsku, oznamoval (u Dudíka: „Schweden in B. und M.“ str. 41. ř. 8), nezdá se pravdou, poněvadž ani Chemnitz, říšský historiograf švédský, ani Paměti města Prostějova se o tom nezmiňují. Nad to již 18. července nejvyšší velitel vojska císařského arcikníže Leopold Vilém nařizuje jeneralprofosslieutnantovi, by všichni zajatí vojáci švédští byli opatrováni v Prostějově, úředním to sídle jeneralprofossově, což by nebylo možno, kdyby Prostějov měli Švédové.

Většina cís. armády rozložila se v Židlochovicích a v okolí. Švédové dojížděli až k Brnu, kde nastalo takové přestrašení, že kr. tribunál a desky zemské hned přeloženy do Znojma. Dne 17. června přepadli panenský klášter Tišnovský, jeptišky ztýrali, probošta Arnolda Weisskopfa zastřelili a město docela spustošili. Téhož dne Torstenson z Olomouce vytáhl zpět do Slezska, zanechav silnou posádku v Olomouci, Litovli a Unčově. Vojsko císařské, jehož nejvyšším velitelem byl bratr císařův arcikníže Leopold, biskup Olomoucký, hnulo se konečně (15. července) od Brna za Torstensonem do Slezska.

Odtud Torstenson vtrhl do Saska proti Lipsku. Arcikníže Leopold a hrabě Piccolomini spěchali na pomoc, ale Torstenson porazil je hroznou bitvou u Breitenfelda (2. listop. 1642). Torstenson přezimoval v Sasku. Leopold odtáhl do Čech a vzdal se velitelství. Nejvyšším velitelem vojska stal se jenerál Gallas (22. března 1643). Torstenson r. 1643 vtrhl do Čech (23. dubna) a bez překážky od Gallasa spěchal kolem Prahy přes Litomyšl a Svitavu (17. června) na Moravu, by přispěl stísněné posádce v Olomouci.

Moravě nastaly časy velice zlé; neboť Švédové všude vedle obyčejného loupení požadovali veliké výpalné. Zmocnili se Mor. Třebové (17. června), Mírova (19. června), Mohelnice (19. června), Litovle (19. června), jíž zatím císařští dobyli, Šumberka, Šternberka (22. června). Od Litovle hlavní armáda postoupila k Prostějovu, který sbořen (23. června), k Plumlovu (24. června), ke Kroměříži (spálen 26. června) a k Tovačovu, kde leželi měsíc (od 3. července do 3. srpna). Gallas z Čech dal se na cestu za Torstensonem k Brnu, odtud k Litenčicím, po pádu Kroměříže couval ke Slavkovu (30. června), odtud k Vískovu (6. července) a ke Kojetínu (8. července), kde od 8. července ležel až do září, ale boje se neodvážil, ač více vojska měl a postavení výhodnější než Torstenson. Tento konečně hnul se do Horních Moštěnic (3. srpna do 1. září) u Přerova a dal dobyti Přerova, Lipníka, N. Jičína, Fulneka, Ostravy a Uh. Brodu. Dne 1. září opustil opevněný tábor u Moštěnic a přes Víškov (padl 3. září) obrátil se k Brnu, by z rozkazu švédské vlády spěchal proti Dánsku.

Brno bylo k odporu připraveno. Již r. 1636 po smrti mocného správce zemského kardinála a biskupa Olomouckého Fr.

Dietrichsteina císař Ferdinand II.*) učinil Brno hlavním městem Moravy, zřídiv tam své místodržitelství, které nazývalo se král. tribunál a skládalo se pod předsednictvím zemského hejtmana z kancléře, dvou radů, sekretářův a kancelářských pomocníků. Po smrti císařově (1637) nový hejtman zemský hrabě Julius Salm-Neuburg přeložil sice král. tribunál do Olomouce, však již 1641 z rozkazu císaře Ferdinanda III. byl přeložen opět do Brna. Zároveň zemský soud i desky zemské (do té doby střídavě v Olomouci a Brně) trvale přiřknuty Brnu a umístěny v zemském domě na Dominikánském náměstí. Od r. 1642 Brno je hlavním městem Moravy a sídlem všech hlavních úřadů královských i zemských. Po vzetí Olomouce 1642 Brno bylo jediné město na Moravě, které mohlo Švédům trvale odporovati; proto odstěhovala se do Brna také biskupská konsistoř (1642—1650), hledajíc tam bezpečného útočiště.

Brno již roku 1639 a 1640 na rozkaz zemského hejtmana Salma ze strachu před Bannerem bylo slušně opatřeno. Z celého kraje Brněnského byla nařízena robota a povozy na opevnění Brna. Kláštery Marianský, Sv. Tomášský, Karthousský, Tišnovský, Zábrdovský, Sv. Annenský a Jesuitský v Brně, kapitula Sv. Peterská a panství Pozořické i Říčanské musily svážeti dříví na Špilberk. Stavové zemští povolili značnou část peněz (4500 + 10.000 zl.) na opravu hradu Špilberka, který měl jen 40 vojáků posádky a byl tak chatrný, že tam ani posila 60 mužův od císaře poslaných ubytována býti nemohla. Plukovník Ernest Traun 26. října 1642 navrhl císaři podrobný plán, jak Špilberk má býti opevněn.**)

Když Torstenson r. 1643 vtrhl na Moravu, v Brně obyvatelstvo i studující mládež následkem povýšení Brna za hlavní město byli nadchnuti neobyčejnou rekovností. Vše cvičilo se ve zbrani a hrnulo se do prací opevňovacích. Torstenson již na pochodu od Moštěnic k Víškovu vyslal rychlé sbory na lup proti Slavkovu, Brnu, Mikulovu a některým okolním městům. Slavkov a Mikulov odbyly to jen strachem. Hůře bylo u Brna. Švédové přepadli (1. září) předměstí Brněnská

*) Cís. rescript ze dne 19. a 20. prosince 1636.

**) Zpráva Traunova u Bretholze: Urkunden etc. str. 6—8.

„U mýta“ a „V jirchářích“ (nynější Dornich, Trnitá a Celní koliště), zapálili je na několika místech, vyloupili a odvlekli vše, nač přišli, zvláště mnoho koní. Při tom zle spořádali 4 setniny pluku Schönkirchova v předměstí rozložené, z nichž část porubali a část zajali. Zatím předvoj Torstensonův 3. září zmocnil se Víškova. Velitel tamější s vojskem dal se na útěk k Brnu. Švédové hnali se v patách za ním, pronásledovali ho, až se uchýlil za hradby Brněnské, a sami rozložili se v uvedených předměstích.

V noci přitáhl k Brnu Torstenson s hlavním vojskem a rozložil se táborem na výšinách u Slatiny, kterým podnes „švédské hradby“ se říká. Brněnští druhého dne (4. září) z důvodů obranných na rozkaz velitele v městě plukovníka Schönkircha zapálili zbytek spustošených předměstí („U mýta“ = Mauthbrunn a „V jirchářích“ = Ledergasse [Kožušná ulice]),*) což přimělo Torstensona, že přeložil tábor do Zábrdovic (5. září). Torstenson však tenkrát o Brno vlastně ani se vážně nepokusil, spěchaje na sever proti Dánům, nýbrž oblehl je jen proto, aby tam přilákal Gallasa a přinutil k bitvě, což se mu však nepodařilo.**) U Brna zdržel se jen 5 dní a svedl tam několik malých potýček, v nichž obhájci vedli si statečně. Brno však přece utrpělo velikou škodu požárem dne 8. září. Obhájci, by zbavili nepřítele každého výhodného místa před hradbami, sami obětovali plamenům klášter Františkánský neboli Bernardinský pod Petrovem na řece Svratce. Požár však zachvátil i chrám sv. Petra, v němž shořely 3 oltáře, dvoje varhany, 6 zvonů se roztavilo, dvoje hodiny, a zvláště bylo želeti neobyčejně vzácné knihovny s archivem. Tehdy shořela i věž, která podnes nedostavěna. Požár zničil i nedaleký chrám sv. Cyrilla a Methoda, proboštství, děkanství a všechny budovy ano i klášter Františkánek před branou Židovskou. Ve městě nastal veliký zmatek, ale Švédové té příležitosti nepoužili.

Zatím Gallas, když spozoroval, že Torstenson míří proti Brnu, rychle poslal od Kojetína pomocné vojsko (100 jezdců

---

*) Kožušnou ulicí nazývá je J. Volný: Die Markgrafschaft Mähren. II. 1. str. 4 ř. 12.

**) Chemnitz u Dudíka str. 96 ř. 10.

a 600 pěších) do Brna a za ním sám dal se na pochod s veškerou mocí svou. Pomocné vojsko Gallasovo přitáhlo na Špilberk v noci 7. září a ráno obsadilo v městě některá důležitá místa, kdežto měšťané a studenti hájili zdi městské a obstarávali stráže. Na večer 8. září přitáhl Gallas a rozložil se s vojskem na „Červeném kopci" mezi Brnem a Bohonicemi. Poněvadž pak Torstensonovi docházely již zásoby a ze Švédska důtklivě volán byl proti Dánsku, zapálil svůj tábor a z rána 9. září 1643 odtáhl přes Slavkov a Víškov do Olomouce. Tam vydal rozkaz, aby Olomouc, Tovačov, Šternberk, Unčov a Fulnek byly udržovány jako pevnosti, ostatní místa, Lukov, Plumlov, Holešov, N. Jičín, Lipník a Přerov, aby zbavena byla vší možné obrany a od Švédů opuštěna.

Torstenson dal se na pochod do Slezska. Cestou dobyl Sovince (17. září do 7. října)*) a zabezpečil si tak spojení Olomouce se Slezskem. Ze Slezska táhl do Dánska, porazil Dány (1643) i Gallasa (1644), který od Brna stále ho sledoval, a zatlačil zbytky vojska Gallasova (2000 m.) do Čech.

Pohroma Gallasova přiměla císaře a bratra jeho Leopolda Viléma, že odebrali se do Prahy, by postarali se o nové vojsko a obranu Čech. Torstenson však v lednu 1645 přes Annaberk ze Saska vtrhl do Čech a soustředěné vojsko císařské zničil ve vražedné bitvě u Jankova 6. března 1645. Generál Götz padl na bojišti a s ním asi 4000 mužů; nejvyšší velitel Hatzfeld, 5 jiných generálů, 18 štábních, 167 nižších důstojníků a 4118 mužů bylo zajato. Bitvou u Jankova císařské vojsko bylo rozprášeno. Pomocné vojsko Bavorské prchalo přes Tábor do své vlasti a zbytky vojska císařského ku Praze, kde shromáždilo se 10—11000 mužů. Švédové stali se pány Čech i Moravy a zaměřili přímo na Vídeň, kde měli spojiti se s J. Rákócym, knížetem Sibiňským.

Když roznesla se zpráva o nešťastné bitvě u Jankova rozmohla se sklíčenost mysli a zmalátnělost u poddaných císařových v celých Čechách, na Moravě i v Rakousích. Všude nastal strach a hrůza před vítěznými Švédy. Obyvatelstvo venkovské se skrovným majetkem utíkalo do nepřístupných lesů, boháči

*) Dudík, Sch. in B. und M. S. 97; Kollerovo udání (str. 9.) tedy není správné.

pak z měst a hradů prchali z vlasti do zemí sousedních. Jen v některých městech statečnější měšťané a posádky císařské vytrvali, by za hradbami odráželi útoky nepřátel. Torstenson po bitvě u Jankova zůstal den na bojišti a vystrojil velikou vojenskou slavnost za vítězství. Pak zaměřil přes Moravu na Vídeň. Obecná ochablost i ta okolnost, že nikde nebylo naděje na pomoc, poněvadž vojsko císařovo bylo rozprášeno, usnadnily mu postup. Od Jankova táhl přes Vožici, Černovice a Pelhřimov proti Jihlavě, která 13. března se vzdala generálu Wirtenbergovi.*) Téhož dne večer přitáhl tam Torstenson s hlavní armádou a vyslal Jana Waltera na pomoc Olomouci, kde Švédové bránili se proti císařským již od r. 1642. Opevniv Jihlavu a zůstaviv tam plukovníka Oesterlinga se 6 pluky, vytáhl dne 19. března proti Znojmu. Zmocniv se Znojma, táhl ke Kremži na Dunaji, kde padlo mu do rukou velmi mnoho těžkých vozů s nákladem i koňstvem prchajícího vojska císařova (24. března). Dne 26. března Torstenson dobyl Steinu a 29. března Kremže, co zatím generál Wirtenberg pronikl až k Vídni a zmocnil se veliké kořisti, s kterou uprchlíci se všech stran hnali se do Vídně. Torstenson pokusil se u Kremže o přechod přes Dunaj, ale řeka byla již dobře obsazena císařskými. Proto dal se po levém břehu Dunaje na východ, doufaje nabyti spojence v knížeti Sibiňském Jiřím Rákócym, který od bitvy Jankovské jevil velikou chuť opět spojiti se se Švédy proti císaři. Ve spolku s ním chtěl přejíti Dunaj někde mezi Vídní a Prešpurkem a pak se dvou stran udeřiti na Vídeň. Torstenson dne 2. dubna vytáhl z Kremže, již 5. dubna zmocnil se Korneuburku a 6. rozložil hlavní stan u Stammersdorfu. Rákócy však ze strachu před Portou tureckou, která mu zakazovala spolek se Švédy proti císaři, neodhodlal se přispěti Torstensonovi. Ten dne 9. dubna obsadil i pevnůstku „Wolfsschanze“ u mostu Vídeňského, ale bez Rákócyho o Vídeň se nepokusil, protože byla od císařských již dobře opatřena, kdežto Švédové stálými pochody a nemocemi byli dosti seslabeni. Proto Torstenson hnul se s hlavním táborem na sever k Mistelbachu, by tam vyčkal knížete Sibiňského. Rákócy však dlouho váhal, až teprve 22. dubna na hradě Munkáči učinil spolek s Francouzi a odhodlal se přispěti Torsten-

*) Chemnitz u Dudíka str. 127. ř. 17.

sonovi. Táhl však, jakoby se mu nechtělo, již zase při tom vyjednávaje s císařem.

Torstenson zatím od Mistelbachu dal dobývati okolních míst rakouských i moravských. Mikulov (17. dubna), Lava, Falkenstein, Stadt, Wolferstorf, Hodonín, Veselí, Ostroh, St. Město a Kunovice staly se kořistí Švédů. Dne 27. dubna Torstenson opustil Mistelbach a dal se na pochod proti Brnu. Od Mistelbachu armáda švédská táhla k Cáhnovu, zmocnila se Rabensburku (30. dubna) a vtáhla na Moravu několika proudy. Torstenson s hlavním stanem táhl přes Mikulov, Vranovice, Židlochovice a Rajhrad. Židlochovic*) zmocnil se 3. května a ještě téhož dne poslal přední voje své k Brnu.

Hlavní město Moravy ohrožovalo postavení Švédů ze zadu a překáželo jim ve hlavním záměru zmocniti se Vídně. Proto Torstenson umínil si zmocniti se Brna za každou cenu.**) Dobytí Brna nepokládal za těžké; neboť měl zprávy, že je v Brně jen malá posádka, že zámožnější obyvatelstvo s majetkem rozprchlo se do Vídně a Uher, že zásoby a střelivo z Brna bylo spotřebováno při dobývání Olomouce. Také věděl, že rozprášené vojsko císařské Brnu na pomoc přispěti nemůže, a zároveň důvěřoval štěstí, jelikož dosud žádné místo mu neodolalo; nad to vítězné vojsko jeho dychtilo po boji. Sklamal se však, neboť Brno bylo již připraveno k tuhému odporu.

a) Přípravy k obraně Brna.

Po bitvě u Jankova také v Brně rozmohl se strach před Švédy. Přednější osoby ze šlechty, duchovenstva, ba i nejvyšší úředníci královští, jako hejtman zemský hrabě Pavel Lichtenstein-Kastelkorn, s vyššími úředníky i deskami zemskými prchali do Vídně. Nejtrapněji působilo, že i baron Schönkirch, jenž od r. 1643 byl velitelem v Brně, vzdal se vší naděje na obranu

*) Proti mínění Rezkovu, že Torstenson Židlochovicemi netáhl (D. Č. a M. str. 424 ř. 30 etc.), opíráme se o skladatele vlašské Relatione, který výslovně praví, že Židlochovice dne 3. máje byly zbaběle vydány Torstensonovi (str. 21 ř. 8 atd.) od tamějšího velitele (Kapouna ze Svojkova. Dudík str. 146 ř. 34).

**) Důležitost Brna pro Švédy dopodrobna vypisuje švédský historiograf Chemnitz u Dudíka str. 147—149.

Brna a zbaběle prchl. V Brně zůstal jen kancléř kr. tribunálu Jan Kolsdorf se synem, poněvadž prý neměl na živobytí ve Vídni*), a hejtman kraje Brněnského Zikmund Ferdinand Sack z Bohuňovic, jemuž zemský hejtman při odjezdu svém (asi 10. března) odevzdal velitelství nad Brnem a klíče od bran městských až do jmenování nového velitele.

Zato rada královského města Brna s měšťanstvem nepozbyli zmužilosti. Ti byli odhodláni věrně plniti přísahu, kterou zavázali se hned r. 1643, že budou věrni císaři i s nasazením života, cti, statku i krve,**) a pevný úmysl svůj oznámili listem císařové Marii, poněvadž císař po bitvě Jankovské z Prahy spěchal do Vídně přes Bavory. Když zemský hejtman listem dne 10. března dal jim zprávu o nešťastné bitvě Jankovské a vyzval je, by pečovali o bezpečnost města, odpověděli již 12. března, že za pomoci jeho a zbylých ve městě kr. radův ochotně učiní vše, čím povinni jsou Bohu a své vrchnosti. Oznámili, že ozbrojili na 800 měšťanů, tovaryšův a jiných obyvatel, ke kterým přibylo asi 127 mušketýrův od Olomuce,***) jež ubytovali na Špilberku. Prosili zem. hejtmana, by je doporučil císaři, by jim v případě potřeby poslal vojenskou pomoc. Zároveň oznamovali, že od generality na Moravě velitelem v Brně za Schönkircha byl jmenován plukovník Souches, ale ještě nevěděli, zda-li to přijme. Ještě téhož dne kancléř kr. tribunálu Kolsdorf dopsal o tom do Hulína generálu Waldsteinovi, který již 14. března kr. tribunálu odpověděl, že Souchovi bylo již nařízeno, by převzal vojenské velitelství nad Brnem, a zároveň s ním že posílá něco pěchoty a jízdy do Brna, žádaje, by vojsko bylo náležitě opatřeno. Zároveň těšil, že již 8. března psal do Slezska o potřebné pluky do Moravy. V Brně však rozmáhal

---

*) Tak tvrdí vlašská Relatione, ale zemský hejtman Lichtenstein 2. dubna 1645 výslovně píše: „ich (habe) den Herrn an meiner Stelle hinterlassen“, u Bretholze: Urkunden. XL. str. 57 ř. 31.

**) Versichern auch Eur röm. kais. Mait. als unsern natürlichen Erbherrn in dero allerunterthänigisten und schuldpflichtigen Treu, Gehorsamb und Devotion als dero verbundene Vasallen mit Darstreckung Leib, Ehr, Guetts, u Bluetts zu verbleiben. Bretholz: Urkunden etc. str. 13 ř. 25 etc.

***) Po bitvě u Jankova generál Burian Ladislav Waldstein zanechal obléhání Olomouce a ustoupil do Hulína, odkud rozeslal vojsko do ohrožených měst moravských (Brna a Znojma) a se zbytkem odebral se do Uh. Hradiště (asi 15. března).

se strach, poněvadž přišla zpráva, že Švédové zmocnili se Jihlavy a odtud zamýšlejí přímo na Brno. Proto městská rada 15. března listem prosila zem. hejtmana, by je doporučil císaři, a oznamovala, že se chtějí statečně brániti, ač ode všech jsou opuštěni. Na ten list připsali, že Waldstein poslal jim plukovníka de Susa asi s 300 vojíny, kteří mají býti rozloženi v městě a na Špilberku.

V Brně však z příchodu Souchova veliké radosti nebylo, poněvadž byl rodem Francouz a náboženstvím kalvín.*) Nad to jeho příchodem hrozil Brnu odchod krajského hejtmana Ferd. Sacka z Bohuňovic. Tento byl v Brně velice oblíben pro veliké zásluhy, jichž sobě získal svou horlivostí při obraně Brna r. 1643. Po příchodě Souchově krajský hejtman odevzdal mu velitelství i klíče od města a chystal se pryč, by prý jinde císaři platné služby mohl prokázati. To zarmoutilo celé město, proto městská rada dne 16. března dojemným listem prosila zem. hejtmana, by jménem císařovým přiměl Ferd. Sacka zůstati v Brně. Zároveň prosila, by vymohl u císaře pomoc, poněvadž Švédové po pádu Jihlavy pořád se blížili Brnu. Pomoc byla jim slíbena již 18. března od císařové Marie, která děkujíc za onen list těšila, že císař

*) Ludvík Raduit de Souches právě tehdy byl v nejlepším věku 37 let a slynul neobyčejnou statečností. Narodil se roku 1608 ve Francii ve městě La Rochelle z rodičů sice urozených, ale schudlých pro náboženství protestantské, které ve Francii bylo velice pronásledováno. Když dospěl, vstoupil do vojska švédského a brzy přízní hraběte de la Gardie byl mu svěřen pluk dragonův a pluk pěchoty. V bojích v Německu vyznamenal se velice, ale nepohodl se s generálem Stahlhansiem a vystoupil ze služeb švédských (1642). Když přes Rakousko vracel se do Francie, arcikníže Leopold Vilém nabídl mu místo v armádě rakouské. Byl mu svěřen pluk dragonů, s nímž r. 1644 pod generálem Ladislavem Waldsteinem súčastnil se dobývání Olomouce a neobyčejně se vyznamenal. Františkán Pommer uvedl v noci tajnými chodbami Soucha se 400 vybraných vojínů do děkanství v Olomouci a biskupský sluha Vabarský 200 jiných s hejtmanem Güntherem do biskupské residence. Za prudkého útoku císařských na hradby Olomucké měli Souches a Günther napadnouti Švédy a otevříti brány císařským. Však neopatrností a zbabělostí vojáků Güntherových bylo vše prozrazeno a zmařeno. Útok císařských byl odražen a Souches od Švédů obklíčen. Bránil se velmi udatně. Když děkanství hořelo mu nad hlavou již rudým plamenem a bojovníci jeho většinou již padli, skočil s hradeb do příkopu a pronásledován jsa deštěm kulí švédských dostal se k císařským. Tím získal si důvěru císařovu, a byla mu svěřena obrana Brna.

s bratrem Leopoldem*) brzy do Vídně přibudou, nové vojsko seberou a Brno i ostatní věrné od švédského nebezpečí osvobodí. Také generál Waldstein 17. března z Uh. Hradiště kancléři Kolsdorfovi psal, že zůstane v Hradišti a vojskem svým bude okolí Brněnské podporovati. A 19. března zemský hejtman Lichtenstein z Vídně psal kancléři Kolsdorfovi, že dostal od císaře, jehož ve Vídni denně očekávají, rozkaz, by Brno a Špilberk vším potřebným náležitě bylo opatřeno a císaři o všem, co se na Moravě děje, podrobné zprávy se dávaly.

Městská rada pak 19. března listem prosila přímo samého císaře, by poručil kraj. hejtmanu, jehož zásluhy obšírně líčí, zůstati v Brně, poněvadž bez něho Brno by se neubránilo, a slibovala, že budou za císaře bojovati do posledního vzdechu. Téhož ještě dne městská rada psala zemskému hejtmanovi a nejmenované mocné osobě ve Vídni (císařovu sekretáři Freisslebenovi) úpěnlivý list, že nepřítel už už se blíží, prosíc za přímluvu u císaře. Strach v Brně dostoupil vrcholu. Brzy však začalo se jasniti a nedůvěra k Souchovi mizeti; neboť Torstenson, zmocniv se Jihlavy (13. března) a Znojma (20. března), nedal se proti Brnu, nýbrž do Rakous k Dunaji, a Souches ukázal se velitelem znamenitým.

Raduit Souches, přijav velitelství (14. března), spěchal do Brna (15. března), by rychle vykonal potřebné práce k obraně. V Brně někteří obyvatelé již se kolísali následkem stálých zpráv o neodolatelném postupu Torstensonově a chystali se z města za příkladem kr. úřednictva.**) Plukovník však, jehož statečnost z Olomouce byla obecně známá, povzbuzoval všechny k vytrvalosti, ač někteří z duchovenstva i šlechty ukazovali na to, že Souches je rodem Francouz***), náboženstvím kalvín a že z osobních neshod opustil službu švédskou. Tyto obavy rozptýlil sám císař listem z Vídně 22. března, jímž oznámil městské radě na její prosbu ze dne 19. t. m., že velitelem nad vojskem ustanovuje Soucha a zároveň nařizuje kraj. hejtmanu, by zůstal

*) Arcikníže Leopold, biskup Olomucký a Pasovský, po bitvě u Jankova v největším pro Rakousko nebezpečenství opět přijal nejvyšší velitelství nad vojskem císařovým a zachránil Rakousko.

**) Relatione etc. str. 19. ř. 25 etc.

***) Francie byla hlavním nepřítelem Rakouska (rodu Habsburského) od jeho vzniku r. 1526.

v Brně a v důvěrné shodě s komandantem město všemožně podporoval. Téhož dne císař psal také Souchovi a hejtmanu Sackovi. Souchovi uložil, by bránil Brna vším možným spůsobem v úplné shodě s krajským hejtmanem a měšťanstvem, k nimž měl se chovati nanejvýš shovívavě a laskavě. Krajskému hejtmanovi, který zatím sám rozhodl se v Brně zůstati, zač obec se mu zavázala výplatou, kdyby od Švédů zajat byl, oznámil, že je nutno, by stále v Brně přebýval, což i zem. hejtmanovi a ostatním kr. úředníkům nařízeno bude. Dále mu uložil, by velitele i měšťanstvo, které k němu obzvláštní důvěru má, všemožně podporoval. Tak obrana Brna byla svěřena plukovníku Souchovi, hejtmanu kraje Brněnského a měšťanstvu. Všichni podjali se úkolu toho s horlivostí a obětavostí nevídanou.

Brno do té doby nebylo dostatečně opatřeno, nemělo ani dostatečné posádky ani potřeb válečných, by se zdarem mohlo odpírati nepříteli, jenž všude vítězně postupoval. Rozkládalo se mezi řekama Svratkou a Svitavou u paty vrchu Špilberka, na jehož temeni strměl hrad, který v prvé čtvrti 17. století byl v pevnost proměněn a r. 1643 dosti opevněn. Město bylo opevněno, ale hradby na mnohých místech byly porouchány. Bylo ohrazeno dosti silnou zdí s branami a věžemi, jejíž zbytky je viděti podnes na mnohých místech. Táhla se od Petrova kolem bývalého zemského domu místem, kde nyní stojí Novoměstské kasárny, na konec ulice Veselé, kde stála brána Veselá. Od brány té v přímé čáře ke konci ulice Běhounské u místodržitelství, kde stála brána Dřevná. Od brány té ke konci ulice Jesuitské, odtud ke konci ulice Kobližné, kde stála tak zvaná Bránka. Od té ke konci ulice Černoorelské, kde stála a podnes stojí brána Měnínská. Od té ke konci ulice Josefské a ke konci nynější ulice Ferdinandovy, kde stála brána Židovská. Od té k Františkovu a kolem Petrova na konec ulice Starobrněnské, kde stála brána Brněnská.*) Ve zdi bylo přistavěno přes 30 pevných věží buď okrouhlých nebo čtyřhranných, jež podnes viděti v Solní ulici (nad pivnicí Kletterovou), u starého zemského domu (při vchodu od Špilberka, je v ní berní úřad)

*) Viz mapu v Zeilerově Topografii a plán Brna v Relatione, jakož i plány a obrazy v knize Bretholzově: Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645.

a na Petrově (z Františkova). Kolem zdi městské vinulo se mezihradbí (der Zwinger), lemované pevnou hradbou (zdí), jež měla skoro kolmý svah do příkopu hradebního, který byl obklíčen pevným předhradbím s baštou pod Petrovem. U bran městských předhradbí s mezihradbím bylo spojeno mostem a jen po těchto mostech bylo možno dostati se do města. Chrám a klášter Augustiniánský u sv. Tomáše stál zevně zdi městské, ale hradbou byl objat mezi branou Dřevnou a Veselou. Hrad Špilberk byl úplně osamocen bez hradbového spojení s Brnem. Kolem Brna rozkládala se předměstí: Švábka (nyní Údolní ulice), Malá nová ulice (Veveří ulice), Nová ulice, Cejl, Kožušná ulice (V jirchářích) a Na příkopech (Ledergasse a Mühlgraben), Trnitá, Novosady, Pekařská a Staré Brno.

Souches od příchodu svého do Brna (15. března) horlivě se přičiňoval, by město náležitě opatřil, obzvláště potřebnou zbraň a střelivo usilovně sháněl v městě i z okolí, jak svědčí městské účty v březnu za střelivo a práci puškařů, pažbářů (Schifter), rukojetníků, soustružníků, kolářů, zámečníků, kovářů a sedlářů. Velitel na Veveří, jemuž bylo rozkázáno, by děla z Veveří do Brna poslal, psal již 20. března, že beze svolení svého pána tak učiniti nesmí. Podobný rozkaz patrně dostaly i jiné hrady. S počátku Souches ochotně podporován nebyl, teprve když zmizela ona nedůvěra, nastal v Brně i v okolí zimniční chvat.

Již 23. března zemský hejtman Lichtenstein z Vídně psal kancléři, s jakou radostí císař přijal zprávu, že Brno opatřuje se potravinami a jinými potřebami. Poněvadž prý však Špilberk není opatřen dle přání císařova, nařizuje, aby kancléř s krajským hejtmanem opatřili Špilberk vším potřebným aspoň na 6 měsícův a rovněž jeho velitele podplukovníka Ogilviho. Poněvadž na Brně a Špilberku závisí blaho celé země, mají k jejich ochraně vydatně přispěti okolní vrchnosti a, kdyby nechtěly, mají k tomu býti přinuceny. Zároveň císař splnomocňuje Soucha strhnouti kostely, které by překážely v obraně města. Na hranicích českých v kraji Chrudimském a Královédvorském budou postaveny některé pluky císařské s plukovníkem Kapounem, s těmi aby se dohodli o vypravení hlídek proti loupeživým hlídkám švédským. Lichtenstein také oznámil, že brzy vrátí se na Moravu. Co tímto listem se nařizovalo, to

v Brně již z vlastního popudu ochotně konali. Městská rada 26. března psala císařovu sekretáři Freisslebenovi, jak v Brně všechno obyvatelstvo bylo potěšeno a povzbuzeno rozhodnutím císařovým od 22. t. m. prosíc, by J. V. vyslovil jejich vděčnost a doporučil další milosti, kdyby snad Švédové později na Brno zaměřili. Také Souches 26. března listem z Brna přísahal císaři, že je odhodlán pro blaho rodu císařova život položiti, že svědomitě dostojí všem povinnostem statečného vojína a Brna nepříteli za žádnou cenu nevydá, budou-li ho poctivě podporovati měšťané, velitel Špilberku a krajský hejtman. Tito všichni svědomitě tak činili, Souches v témže listě oznamoval císaři, že Ogilvi dle jeho rady Špilberk lépe opevňuje a kraj. hejtman Sack horlivě opatřuje potraviny a spíži.*) Městská rada děkujíc 30. března císaři za jeho rozhodnutí ze dne 22. března, oznamovala, že měšťané ve dne v noci rádi a ochotně stráž konají, hradby opravují a všechny potřeby nadšeně opatřují, jsouce odhodláni bojovati za císaře do poslední kapky krve, ač Švédové poslali k nim důstojníka s velikými sliby, aby je pro Švédy získal. Také kancléř král. tribunálu, velitel Souches a krajský hejtman všechny potřeby válečné opatřují prý velmi horlivě, svědomitě a vytrvale; přece prý však pro případ obležení městu i Špilberku je třeba četnějšího vojska, střeliva i potravin. Také prý třeba, by Brnu pomáhalo okolí zvláště při boření pevných klášterův a kostelů Kapucínského a Bernardinského v předměstí, poněvadž obyvatelstvo městské musí opatrovati hradby. Podobně asi psal 29. března také kr. kancléř Kolsdorf zem. hejtmanovi Lichtensteinovi, který již 2. dubna z Vídně nařizoval, by již vydané rozkazy o zásobení Brna a Špilberku z venkova také skutečně za přispění kraj. hejtmana byly vyplněny. Kdyby to nešlo po dobrém, mělo se na rozkaz císařův užiti vojenské exekuce, poněvadž by se všech zásob na venkově beztak zmocnili Švédové. Obyvatelstvo na venkově má Švédům odpírati výkup (salva quardia) a neodvolávati se naň, oč pečovati má Souches jízdnými hlídkami. Ze zásob má se dostati slušného opatření také veliteli na Špilberku Ogilvimu, poněvadž si stěžuje, že ničeho nedostává, kdežto v městě velitel s důstojníky má všeho hojnost. Také prý si stěžoval, že je nutno, aby král. kancléř

*) List otisknut v Relatione str. 116.

a krajský hejtman zdržovali se na Špilberku pro lepší opevnění, poněvadž sám častěji musí do města a nahoře práce vázne; proto občas aby jeden nebo druhý si tam zajeli. Kláštery Kapucínský a Bernardinský mají se strhnouti bez ohledu na protest, poněvadž je jimi ohroženo celé město, ba celá země. Také zeď u zahrady jesuitské musí se zbořiti a stromy v zahradě vysekati. Brno se může vším náležitě opatřiti, protože Švédové právě zaměřili k Dunaji a na Moravu se hned nedají.

Brnu se tedy uvolnilo, ale v Brně nezaháleli, nýbrž ve dne v noci pracovali tím usilovněji, jak dokazují městské účty za měsíc duben. Dle těch účtů pracovali puškaři, pažbáři, rukojetníci, soustružníci, koláři, tesaři, zvláště tesaři z Kuřimě, stupaři, kteří robili stupy na výrobu střelného prachu, kováři, zámečníci, hodináři, kotláři, sedláři, řemenáři a j., kteří všichni hotovili potřebnou zbraň a střelivo. Jiní zase, jako zedníci, vodák s pomocníky, tesaři, příkopníci, pěchovači, povozníci a nádenníci pilně pracovali na opravě hradeb. Kromě těchto placených pracovníků pomáhal kde kdo v městě mohl, i mládež studující a duchovenstvo a také četní venkované. Sám císař dne 5. dubna nařídil kraj. hejtmanovi, by po dobrém i po zlém opatřil Brnu a Špilberku z celého okolí potřebné zásoby, střelivo a robotníky na bourání zdí. To krajský hejtman svědomitě konal a byl nejhorlivějším pomocníkem Souchovým. Velmi horlivě opatřoval Brno i Špilberk zásobami potravy, spíže, stavivem, střelivem a robotníky z celého kraje, jimž pod trestem smrti bylo přikázáno věrně plniti všechny rozkazy hejtmanovy. Také městská rada, měšťané a všechno obyvatelstvo v Brně závodilo v krásném osvědčování lásky k vlasti a k panovníkovi; neboť za celou dobu příprav od 15. března do 3. května, dobu to zajisté nejvýše rozechvěnou, kdy pro veliké nebezpečí nezřídka přílišné požadavky se kladly obětavosti jednotlivcově i celé obci a nekladlo se na zlaté vážky každé slovo, jež tu a tam bylo třeba pronésti, přece stále potrvala úplná shoda a přátelská ochota mezi velitelem Souchem, krajským hejtmanem a městskou radou. Jen 13. dubna stěžoval si Souches starostovi města, že při budování žernova na mletí mouky pracuje se nedbale a ve skladišti že není masa, čemuž ihned se vyhovělo. Je podivu a uznání hodno, jak ochotně, rychle a s jak velkými obětmi městská rada

opatřovala vše, čeho bylo třeba na opevnění a ozbrojení Brna, jak dokazují účty z té doby.*)

Jen tak bylo možno, že Souches poměrně v krátké době asi 6 neděl opatřil Brno tak, že mohlo odolati nepřemožitelnému Torstensonovi. Hradby dal opraviti, kde byly na sesutí; kde byly slabé, tam je dal opevniti. V mezihradbí na konci ulice Jesuitské postavil pevnou baštu a u bran městských batterie pro děla. Staré příkopy kolem hradeb dal prohloubiti a, kde jich nebylo, jako na př. kolem hradeb u sv. Tomáše, dal vyházeti nové $1^1/_2$ sáhu hluboké a 5 sáhův široké, při čemž použil i Jesuitův a jejich žáků, jež k nadšení a vytrvalosti povzbuzoval slavný rektor P. Martin Středa. Předhradbí (ravellin) dal opraviti a, kde bylo třeba, nové vystavěti, zvláště u sv. Tomáše. V městě dal rozebrati několik věží, by nabyl materiálu k opevnění hradeb, zvláště hradeb u sv. Tomáše, a zdivo těch věží vyplnil hlinou a trámy pobitými plechem, že byly pevné jako bašty a bezpečné před ohněm. Některé brány a věže ve zdi městské jakož i předhradbí opatřil zábradlím (ochranné zídky = Brustwehr) a na bašty v hradbách postavil batterie s děly.**) Ve hradbách dal prolomiti potřebné průlomy, ale náležitě je zabezpečil a také dal vyzditi dvě brány městské. Pořídil mlýn na žernov tažený dobytkem na mletí mouky a několik stup na výrobu střelného prachu. Zároveň podrobně nařídil, jak v jednotlivých domech má se kopati vhodná hlína na výrobu ledku, by se neublížilo budovám. Také bylo postaráno o hojné zásoby nasoleného masa, dobrého vína a mouky.

Od brány Brněnské na Špilberk dal vykopati krytou cestu (strada cooperta), by zachoval spojení města s hradem a tak jim zabezpečil vzájemnou pomoc a obranu. Na Špilberku bylo rovněž horlivě pracováno. Tam samostatné velitelství měl podplukovník Jiří Ogilvi,***) ale byl málo zkušený; proto

---

*) Bretholz: Urkunden etc. str. 61 a Consignation Allerhandt Unkosten.

**) Tato byla převezena do Brna od Olomouce bo bitvě Jankovské, když Waldstein spěchal do Hradiště. Relatione str. 19 ř. 16. a str. 31 ř. 19. Střelivo (kule a granáty) poskytl zemský hejtman Lichtenstein ze svých železáren u Pernštýna. Siegesfahne ke dni 18. května.

***) Pocházel ze Skotska a byl velitelem již mnoho let nad malou posádkou (40 mužů) na Špilberku Byla to odměna za služby prokázané

Souches od počátku radou mu přispíval a již 26. března psal císaři, že Ogilvi na jeho radu lépe hrad opevňuje. Špilberk*) tehdy měl tvar pravouhlého obdélníka obehnaného silnými zdmi, které zachovaly se tam podnes a viděti je lze na straně severozápadní a jihozápadní proti Starému Brnu. Na straně jihovýchodní a severovýchodní je k nim přistavěno; ale ty původní hradby je viděti uvnitř hned proti hlavnímu vchodu. Na straně jihovýchodní (proti Petrovu) v obou rozích před Špilberkem stály dvě mohutné bašty: jedna proti městu, jejíž zbytky jsou tam podnes (je na nich hostinec), a nazývala se okrouhlá bašta nebo-li malý Špilberk; druhá stála proti klášteru sv. Anny a nazývala se stará bašta, jejíž zbytky jsou tam podnes, ale jsou zdmi spojeny se Špilberkem. Na straně severozápadní v rohu k městu stála dřevěná bašta, jejíž stěny tvořily silné a dlouhé klády pevně spojené. V rohu, kde je nyní zadní vjezd od úvoza, Souches dal postaviti novou baštu, také Perunovu zvanou. Před novou a dřevěnou baštu dal vystavěti mohutné předhradbí v podobě trojbokého hranolu s čelní hranou proti úvozu, by chránilo obě bašty; zbytky toho předhradbí viděti tam podnes. Všechny hradby a stavby na Špilberku i všechny bašty byly náležitě opraveny, že i Špilberk byl náležitě opatřen.

Kolem města před hradbami na 600 kroků Souches dal zbořiti všechny pevnější a vyšší budovy a zemi úplně srovnati, takže všechny kopečky byly rozkopány a všechny jámy zasy-

---

císaři ve válce, kde jako hejtman pěchoty přišel o ruku. Relatione str. 23. Neprávem tedy Puffendorf o něm tvrdí, že dříve (před 1645) sloužíval ve vojště švédském, z něhož prý prchl pro vraždu. V Brně však oblíben nebyl a bylo žádáno jeho odvolání. Již 5. prosince 1642 císař hájil ho v listě zem. hejtmanovi: „So halten wir auch die Veränderung des Commendanten für unnothwendig, weilen wir seiner Treu genugsamb versichert . . also das wir nicht sehen, wie er iezund ohne Ursach oder sein Verschulden von danen könne ausgeschafft werden“. Bretholz: Urkunden str. 6 ř. 10. Byl asi málo zkušený, poněvadž byly stálé nářky, že Špilberk je velmi špatně opatřen. R. 1645 byl s počátku samostatným velitelem na Špilberku. Uvedli jsme nahoře jeho stížnosti, které se opakovaly až do 14. května (Bretholz str. 63 ř. 15). Dne 15. května 1645 z usnesení nejváženějších měšťanů a důstojníků byl podřízen Souchovi, poněvadž prý jevil málo odvahy proti Švédům.

*) Popisuji dle obrazu Beyerova a Zeiserova z r. 1650 a vědomě uchyluji se od Kollera, d'Elverta i Bretholze.

pány, by nepřítel nikde nenašel žádné opory. Tehdy byly sbořeny: klášter Bernardinský (Františkánský) s kostelem zrovna pod Petrovem na Svratce u samé zdi městské, nedaleko něho před Židovskou branou klášter Františkánek, u brány Měnínské klášter Kapucínský s kostelem. Také klášter Augustinianův u sv. Tomáše s nádherným chrámem gothickým byl z větší části sbořen, jakož i domy jejich, dvory a lázně pod Špilberkem i zahrady jejich před branou Veselou. Souches hradby u sv. Tomáše nejpevněji opevnil, protože předvídal, že nepřítel tam podnikne útok nejprudší. Z té příčiny byly sbořeny budovy klášterské a vystavěna tam zvláštní pevnůstka, které nutně bylo třeba k obraně hradeb.*) Témuž osudu ušly pouze chrám Všech Svatých na úpatí Františkova (Lochenberg) proti nynější nemocnici u sv. Anny, klášter jeptišek u sv. Anny a králové klášter Marianský na St. Brně. V okolí Brna byly zachovány chrám sv. Václava na St. Brně (na starém hřbitově), klášter Karthusianský v Královč Poli a klášter Zábrdovský.

(Příště dále)

Mince a mincovnictví markrabství Moravského.

Napsal I. L. Červinka.

(Pokračování.)

IV. Doba Pražských grošů.

(Halíře husitské, Znojemské a Jihlavské.)

Nepraktická a špatná mince,**) obvyklá v zemích českých ve století XIII., jakož i veliká výnosnost stříbrných dolů na Horách Kutných přiměla krále Václava II., že mincovnictví ve svých zemích nově upravil. Povolal do Prahy tři

*) Po příchodu Švédů byla stržena i střecha s chrámu, a Souches 10. května 1645 dal si od konventu Augustinianů zvláštním listem potvrditi, že uznávají nutnost a prospěšnost opatření jeho z důvodů obranných. (Annales sv. Tomské.)

**) Letopisec Zbraslavský naříká si do ní: „Již od počátku panství českého dály se zmatky s mincí, jak to posud ve všech skoro říších spatřujeme. Neboť jednou i dvakráte do roka změnil denár v městech českých tou měrou svůj ráz, že byl-li včera nebo předevčírem dobrý a mohl se udati, již

mistry z Florencie, a ti v červenci r. 1300 zarazili novou minci t. zv. groše (velké) Pražské a jejich díly drobné Pražské; těch 12 šlo do jednoho groše a 60 grošů raženo bylo z jedné hřivny stříbra (16lotové). Odtud počítáno na kopy. Krásná tato mince ze stříbra velmi dobrého (téměř ryzího) došla brzy veliké obliby nejen v našich zemích, nýbrž i daleko za hranicemi.

Od té doby králové čeští přestali se děliti o zisk z mince plynoucí s lakomými nájemci, obyčejně židy, a užitek z ní šel přímo do pokladen králových. Ale již králi Janu Lucemburskému nedostačoval tento nemalý užitek a zrno Pražských grošů zlehčeno.*)

Tento úpadek, jakož i další zlehčování dobré měny české nebylo zastaveno ani za krále Karla I. (IV.) Tehdejší groše raženy ze stříbra stále špatnějšího, ba nedbáno už ani jejich sličného zevnějšku, tak že groše krále Václava IV. (s opisem **WENCEZLAVS · TERCIVS**!) nápadnou jsou protivou překrásným penězům Václava II.

Teprve v pokojných dobách za krále Jiřího a jeho nástupníků měly české groše zase lepší ráz i hodnotu, avšak byly koncem prvé polovice století XVI. (1548) nadobro vytisknuty grošem tólským (či tolarem).

Drobných peněz bývalo raženo v těch dobách jenom velmi málo; Václav IV. nařídil sice r. 1417, aby drobných mincí bylo vydáno s dostatek, avšak jeho smrt a potomní bouře husitské nařízení to překazily. Císař Zikmund neměl kdy raziti mince v království Českém, ačkoliv Kutné Hory měl v moci.

Poněvadž všechny téměř poklady, zakopané do země v nepokojných těch dobách, obsahují pouze drobné penízky,

---

během několika dní pozbyl platnosti.“ Jak škodlivou a zhoubnou častá proměna mince asi byla, jest samozřejmo. Podkopávalť se tím obchod i styky společenské neodvratně; neboť mince, která platila zde, neměla ceny jinde. Nezbylo tedy, než denar roztaviti a za stříbro, ovšem se ztrátou, proměniti. Nemenší nesnáze při tom působily váhy, různé skoro v každém městě. Tehdáž při koupi a prodeji denar jen zřídka kdy byl jmenován, všecko počítalo se na hřivny a menší její díly: věrduňk, lot, sekstlík, kvintlík, čímž zvláště chudině velké příkoří činěno. Pořád horší zlehčování mince stávalo se pověstným i za hranicemi. (Dudík, Dějiny Moravy VIII. s. 205.)

*) Obšírně pojednal o těchto krásných mincích prof. J. Smolík ve spisu „Pražské groše a jejich díly“. (Praha 1895.)

jednostranně ražené a českým lvem nebo korunkou Svatováclavskou opatřené, míníme, že Husité chtěl pomoci nesnázi po drobných penězích vybíjením jenom drobné mince.

Zavedením Pražských grošů byly mincovny na Moravě zrušeny a české groše došly záhy obliby v celé zemi, jak o tom svědčí zápis o nadaci už ze dne 1. dubna r. 1301.*) Nedochovalo se nás nijakých záznamů písemných, z nichž by lze bylo souditi, že by na Moravě ve století XIV. vybíjena byla zvláštní mince moravská a také se posud mincí tehdejších markrabat Jana Jindřicha, Jošta nebo Prokopa v nálezích domácích nikdy nenašlo. Vždy objevují se hojně české groše Pražské s několika málo mincemi slezskými, uherskými, polskými nebo drobnými černými penízky dolnorakouskými.

Teprve v nepokojných dobách hnutí husitského ražena také u nás drobná mince větším počtem a to hned trojího rázu.

Peníze zemské

Jednostranný halíř. Líc: Kostkovaná orlice moravská s hlavou na pravo obrácenou pod korunkou; drápy roztaženy. Rub nebýval ražen. Průměr 13—16 mm.

Jednostranný půlhalíř. Líc: jako na předešlém jenom poměrně menší. Průměr 10 mm. a poloviční váha předešlého. Velmi vzácně se vyskytující penízek.

Peníze Znojemské.

Jednostranný halíř. Líc: Orlice s roztaženými křídly a spáry; hlava na pravo obrácena. V prvním štítku **Z**(nojmo). Rub: hladký.

Peníze Jihlavské.

Jednostranný halíř. Líc: Orlice s roztaženými křídly a spáry s hlavou na pravo. V prsním štítku :I: (Jihlava).**) Rub: holý.

---

*) Cod. dipl. M. V. 125.

) E. Fiala ve spisu „Collection E. Prinz zu Windisch-Grätz“ (Praha 1895) s. 213 přikládá je markraběti Joštovi † 1411, nejspíše pro to I ve štítku prsním jako jiní na Znojemských **Z(ikmund) čtou, ovšem nesprávně.

Tyto halíře trojího druhu vybíjeny byly na Moravě stejnou dobou a nazývají se v knihách numismatických halíře husitské.

Mnozí numismaté pokládají halíře Znojemské za peníze císařem Zikmundem ražené, avšak pro to není důvodu žádného. Míním, že hnutí husitské v Čechách a na Moravě vyvolalo spoustu těchto drobných penízků tehdy opravdu potřebných.

Kde tehdejší mincovna zemská stávala a na čí rozkaz mince, zemským znakem opatřené, vybíjeny byly, neumíme na ten čas pověděti.

Co se týká halířů Znojemských a Jihlavských, mám za to, že bylo těmto městům právo mincovní uděleno nejspíše císařem Zikmundem, a obě města patrně užívala této výsady jenom v těch dobách, kdy se mohla opírati o císařovu moc. Později aspoň peněz se znaky podobnými nebylo raženo; výsada ta nebyla patrně pozdějšími panovníky českými stvrzována.

Po husitských bouřích opět nebylo domácí mince na Moravě vybíjeno. Vedle českých grošů Pražských zaplavovány naše trhy hojně mincemi okolních zemí; nejčastěji vyskytují se černé penízky dolnorakouské, drobné penízky*) i zlaté uherského rázu, později rakouská mince Ferdinandova a j., až zase odboj stavovský proti Ferdinandovi II. zdvihnutý přivodil vlastní zemskou minci.

* * *

V. Doba tolarů.

(Mince vlády stavovské 1619—1620. — Zimní král Bedřich 1619—1620. — Císař Ferdinand II. 1620 - 1637. Dlouhá mince. — Mince zrna dobrého. — Císař Ferdinand III. 1637—1657.)

Za panování krále Ludvíka II. dobýváno zvláště hojně stříbra v dolech hrabat Šliků kolem nynějšího města Jáchymova. Majitelé těch dolů hodlajíce vytěžiti na svém stříbře co nejvíce, vymáhali si na sněmích zemských potvrzení práva mincovského, které (prý) císařem Zikmundem hraběti Kašparu Šlikovi i jeho

*) R. 1894 objeven „poklad“ v hrnečku v „Čertově koutě“ u Starého Města (Uh. Hradiště); asi mezi 500 mincí bylo 40 grošů Pražských Václava IV. a ostatní samé drobné penízky (denary a oboly) z uherských mincoven a dva dukáty cís. Zikmunda. — Podobně v nálezích v Kunovicích, Blansku a j.

potomkům bylo uděleno. Svým vlivem a zámožností domohli se roku 1520 vskutku potvrzení toho práva, ale s výhradou, aby jejich mince spravedlivého zrna byla, aby tím svoboda a dobro země netrpěly.

Mincovna Jáchymovské otevřena byla již r. 1519 a raženy v ní groše Pražské s drobným znakem hrabat Šliků na rozdíl od zemských (na Kutných Horách vybíjených). Zároveň však počato s ražením nových širokých a těžkých grošů*), které podle váhy unciales nebo groše tólské a pak zkráceně tolary (dle Joachymsthalergroschen po mincovně [Joachyms] Thal) nazývány byly.

Císař Ferdinand I. s nelibostí viděl toto jenom koruně příslušné právo v rukou hrabat Šlikův a také brzy na stavech českých vymohl, aby od r. 1528 právo jejich směl potud omeziti, že jim sám mincmistry jmenoval a nové nařízení o ražení tolarů a jejich dílů vydal. Roku 1545 Šlikové byli nuceni odstoupiti Jáchymov králi na dobro.

Brzy potom vytiskla měna tolarová Pražské groše úplně a od r. 1548 raženy v mincovnách českých pouze tolary, jejich díly a jim přispůsobena mince drobnější. —

Na Moravě do té doby zemských mincoven nebývalo**); v obchodech vypomáháno si mincí českou, slezskou a rakouskou. Teprve v době českého povstání usneseno raziti i vlastní minci a za vzor vzato nařízení direktorů v království českém; neboť naše mince moravské rovnají se úplně českým váhou, velikostí i cenou. Dle nově ustanoveného „řádu mincovního stavů českých" ***) měly se raziti v království celé, poloviční a čtvrttolary, groše po 24, 12 a 3 krejcarech, drobné po krejcaru, bílém a malém penízu.

---

*) Velká tato mince vznikla v Tyrolích ku konci XV. stol. a nazvána „Güldengrosch", poněvadž kus ceněn 1 zlatým (dukátem) rýnským. Jako svým časem groš Pražský, tak i tyto hrubé mince těšily se brzy takové oblibě, že záhy vytlačily ve všech státech předešlou drobnou měnu.

**) R. 1608 vymohl na císaři Rudolfu II kardinal Dietrichstein pro biskupství Olomucké právo vlastní mince; avšak sám vydával málo peněz. (Ed. v. Mayer, Die Olmützer Münzen a. Medaillen. Vídeň 1873.)

***) Daného v Praze 28. června 1619. A. Voigt, Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen (Praha 1774, III. s. 310) a Kl. Čermák, Mince království Českého za panování rodu Habsburského od r. 1526 (Pardubice 1894).

Z těchto peněz však opravdu vybíjeny v Čechách s novým rázem (na líci lev, na rubu koruna) pouze drobnější; tolary a jejich díly vybíjeny napořád ještě s obrazem † krále Matyáše. Moravští stavové dle tohoto patrně zúplna přijatého usnesení českého razili: tolary, půltolary (o 48) a čtvrttolary (o 24 krejcařích), dvanáctníky a groše či tříkrejcary. Tolary a půltolary vybíjeny také ve zlatě a dle váhy platily 10 nebo 5 dukátů. Půlkrejcarů, halířů a krejcarů posud neznáme. Mince stavovské jsou dnes až na dvanáctikrejcary velmi vzácny; mnohé z nich (zlaté a tolary) zachovaly se na nás jenom po několika málo exemplářích.

Jakosti těchto mincí, přispůsobených rozmanitým měnám v Německu užívaných, posud důkladněji neznáme. Mince česká byla 10ti a 8lotového stříbra, a moravská nebyla asi lepší.

Mincovny byly otevřeny dvě: v Olomouci a v Brně; také známe tři mincmistry, nelze však udati, který z nich byl v Brně.

Mincovna Olomoucká.

Mincmistr: Krištof Cantor 1619—1620. Mincovní značka: **C C**.

Z mincí za něho ražených známe:

1. Tolar. Líc: MONETA * NOVA * MARCHIO * MORAVIÆ * kolem korunované orlice moravské šachované. Rub: * TE * STANTE ⁑ * * VIREBO * 1620. Pyramida obrostlá vínem, na podstavci VNIO, po jeho stranách C C (mincovní znaménko). Dvorní museum.

Půltolaru neb otisků obou těchto mincí do zlata posud nenalezeno.

2. Čtvrttolar (24 krejcarů). L.: MONETA · NO · MA (24) RCHIO · MORAVIÆ jako na dřívější minci. R.: · TE STANTE : VIREBO 1619 nebo 1620; j. d.

3. Dvanáctikrejcar. L.: MONET NO MA(IZ)R CHIO · MORAVI jinak jako předešlé. Opis na líci bývá různě skracován, a tím objevují se četné varianty.

Mincmistr: Petr Hema 1619—1620. Mincovní značka: **HE**.

Z peněz tohoto mincmistra hojněji se vyskytují groše; dvanáctikrejcary jsou řidší a větších peněz posud neznáme.

1. Dvanáctikrejcar. L.: MONET · NO · MA(IZ)R CHIO · MORAV (m. z.) Korunovaná orlice moravská. R.: TE STANTE VIREBO 1619 nebo 1620. Pyramida vínem obrostlá s nápisem VNIO na podstavci.

2. Groš. L.: · MONO MA(3)RC MORA (m. z.) j. d. R.: TE · STANT VIREBO j. d., jenom letopočet po stranách u podstavce 16—19 nebo 16—20 v několika odchylkách.

Mincmistr: Baltazar Zwierner (1620—1624). Mincovní značka: **B Z**.

1. Desítidukát. L.: MONETA * NOVA * MARCHIO * MORAVIÆ * Korunovaná orlice moravská kostkovaná s hlavou v pravo. R.: * TE * STANTE * * VIREBO * 1620. Na podstavci s opisem VNIO pyramida obrostlá vínem; po stranách B Z.

2. Pětidukát j. p. různí se pouze váhou.

3. Tolar ve stříbře jako č. 1.

4. Půltolar (48 krejcarů) * MONETA NOV MA(48)R CHIO · MORAVIA * j. d. * R.: TE * STANTE ⁑ VIREBO * 1620. a 1621 jinak jako předešlé.

5. Dvanáctikrejcar. MONET NO MA(IZ)RCHIO · MORAVI · j. d. R.: TE STANTE VIREBO 1620. — Tato mince přichází ze všech stavovských nejhojněji a známe ji asi ve 30 variantech.

Bedřich Falcký.

Zvolen v povstání stavů Českých 28. srpna 1619 za krále českého, korunován 28. října, prchnul však po bitvě na Bílé Hoře 8. listopadu 1620 z Čech. Zemřel 19. listopadu 1632.

Již za císařů Rudolfa a Matyáše počaly se do našich zemí hojným počtem vtírati drobné a špatné mince německé. Vyměňovali totiž kupci, když zaplatili značný obnos komoře, hrubou minci, tavili ji a lehkou drobnou s větší přísadou mědi vybíjeli a v zemi šířili; poloměděné*) takové penízky za hranici obchodem nešly. Nic nespomáhalo, že stavové vždy na sněmích toho zle

*) Nejpověstnějším „falešníkem“ za časů Matyášových byl v severovýchodní Moravě cizozemec Kašpar Roth s několika soudruhy, kteří r. 1614 falešnou minci dělali v okolí Nového Jičína a Meziříčí. (Kl. Čermák, Mince král. čes. s. 114 a násl.)

vzpomínali, různá opatření a přísné zákazy vydávali. O minci nebernou stále bývaly hojné soudy i „bitvy“. Pořád ještě byla mince česká lepšího zrna než v zemích sousedních.

Jak se k nám v těchto dobách cizí mince hrnula, viděti na některých „pokladech“ tou dobou zemi svěřených; zřídka najdou se jenom české mince, vždy skoro dvoutřetinová většina jich jeví pestrou směs polských, německých, uherských, ba i švýcarských a holandských grošů.

Také stavovské direktorium nemalou péči mělo o minci zemskou; dosavadní mince zaměněna úplně a to nejen její ráz, ale obmýšleno zříditi ji tak, aby zemi byla k užitku. Než při tom zpronevěřili se stavové sami sobě, když penězům těm „přisoudili platnost cizí, která od předků jejich za Maximiliana snesením sněmovním byla zapovězena; neboť nepočítali jako předkové na groše nebo penízky české, nýbrž na krejcary německé! A tu se nám zdá, že tohoto jednání nelze omluviti; vždyť nevšímáno si ustanovení majestátního a zařízení předků, nýbrž dokládáno, že proto jest potřebí, aby mince v Čechách byla stejné měny jako v Němcích, aby se mohl žold cizím vojákům vypláceti! Jest však známo, že Němci bývali ve francouzské a nizozemské službě, a přece nepočali ani Francouzové ani Nizozemci jiné měny peníze raziti . . .“ *)

A tu „lakomství a ziskuchtivost nezachvátila jen sobecké jednotlivce, ale i vládu zemskou. Místo, aby povzneseny byly finance a blahobyt národní, rval jednotlivec ve svůj prospěch na úkor celé vlasti, a chvat zemské správy Bedřichovy ukazoval, že věci tohoto království svěřeny nezkušeným rukám, které národ zavedly ve propast.“

Jak páni stavové na sebe pamatovali, pozorujeme ze snesení generalního sněmu roku 1620 za krále Bedřicha, o němž sdělováno minci Jáchymovské dne 20. dubna 1620 takto: Stříbro přijaté z berni stavovské, které oni ve vysoké ceně přijímati musejí, placeno budiž hřivna po 23 kopách míšenských, avšak od jiných privátních osob po 18 kopách.**) A tak šlechtická republika s králem dle jména v čele připravovala půdu „minci dlouhé“.

---

*) Naříká P. M. Stránský „Respublica Bojema“ XVIII. cap.

**) K. Čermák, Mince král. Českého s. 172.

A také na Moravě nebylo lépe.

Krátce po sobě publikovány tři patenty mincovní. 11. května 1620 vyhlašuje Ladislav Velen z Žerotína, hejtman markrabství Moravského, že „Bedřich z Boží milosti český král a t. d. pro zachování v království Českém a v jiných přivtělených zemích dobré mince, aby od vexlířův a kupcův, poněvadž v okolních zemích se (mince) zvýšila, vyvexlována a vyvezena nebyla, na tom se se stavy království Českého a vyslanými přivtělených zemích při nyní držaném generalním sněmu snésti ráčili," aby v království a zemích přivtělených mince zlatá a stříbrná „zvýšena na počet moravský a od každého takto brána býti má": dukát uherský po 3 zlatých (nebo po 3 kopách míšenských), koruna zlatá (nizozemská) po $2^1/_2$ zl. (nebo po 2 kopách míš. a 35 kr.), zlatý rýnský po 2 zl. 10 kr., široký tolar po 2 zl., telpl (?) tolar po 2 zl. 10 kr, šedesátník po 1 zl. 50 kr., groš ve 24 krejc. bitý po 30 kr., groš ve 12 krejc. bitý po 15 a dudky (polské groše s ptákem) po $7^1/_2$ kr.*)

A také patenty ze dne 29. května a 29. srpna t r. znovu přísně upomínají na to, aby ze země dobré mince vyváženo nebylo, nýbrž aby, kdo starou minci nebo stříbro na prodej má, aby se na zemského mincmistra obrátil.

Ačkoliv se „k dobrému země této — (jak se tam mezi jiným praví) — na ten čas v zemi bije", jest mince Bedřichova na Moravě ražená ve sbírkách velmi vzácna; zachovalo se jí jenom několik kusů.

Mincovna Olomoucká.

Mincmistr: Kryštof Cantor 1619—1620. Mincovní značka: Dvě skřížené sekery mezi C C.

Známe pouze půltolary a 24níky v několika odchylkách mělce ražené po spůsobu polských mincí.

1. Půltolar. Líc: ✻ FRIDERICVS • D : G •BO (48) HE • REX CO • PA RH (Dei gratia Bohemiae rex, comes Palatii Rheni.) Korunované poprsí v brnění v pravo. R.: Koruna DVX • BA MAR MO DVX (m. z.) SILE MA LVS I62I (dux Bavariae, marchio Moraviae, dux Silesiae, marchio

*) d'Elvert, Beiträge zur Geschichte der Rebellion etc. (Brno 1867), s. 110, 112 a Notizenblatt 1864 s. 6.

Lusatiae). Znaky: český, moravský v řadě prvé, slezský, kurfalcký a lucemburský uprostřed a lužické ve spod.

2. Čtvrttolar. Líc: jako předešle jenom (24). R.: DVX · BA MAR · MO · DVX SIL MA LVS 1620 (m. z.) jinak j. d.

Podrobnějších záznamů mincovních z té doby vůbec neznáme; pouze dovídáme se ze seznamu všech osob, (učiněného z nařízení kardinála Dietrichsteina dne 7. března 1622), které měly jakékoliv účastenství na „ohavné rebelii“, že byli to, „kteří zlé mince původem byli a správu nad tím měli“, tito:

Ladislav Velen z Žerotína, Albrecht Sedlnický, Ctibor Žeranovský, Adam Šeffer z Olomouce, Karel Krištof Sedlnický, Václav Bítovský, Doktor Jakub Peterius, Abraham Vacák z Olomouce, Josef Forest v Olomouci („ten jest největším kazitelem stříbra a původem nařízení, té zlé mince pomahatelem“), Jan Jiří Khandelberger, Oldřich Lilgenblatt z Brna, Václav Kolumban z Brna („tito dobrou minci do Opavy měnili a horší do země veváželi“).*)

(Příště ostatek.)

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

(Pokračování 5.)

IV. Minerální prameny jihovýchodní Moravy.

Když jsem poprvé na svých obchůzkách po našem Slovensku moravském našel studánku čistou, křišťálovou, ukrytou ve stínu zeleného houští a uviděl kolem ní na okolních stromcích a keřících rozvěšené částečky dětského oděvu: čepičky, kabátky, košilky, punčošky a jiné trety, byl jsem opravdu překvapen!

Bylo to tuším ve žlebu osamělém, půvabném, kterýž pod Popovicemi k Jaborovci se táhne, v místečku nad míru pěkném, poetickém.

---

*) d'Elvert s. 140.

Sem k čistým vodám jasné studánky uchýlila se mateřská srdce našich Slovenek, chvějící se o zdraví, snad i o život svých milých dětských poupat, aby vodou studánky té zdraví doneseno bylo drahým jejich bytostem, jichž částky oděvu jako na oběť tu po stromích a křovinách kolem „zdravého“ pramene rozvěsily.

Byl jsem tu opravdu překvapen, zrovna tak asi jako když mi kdysi starý Lieskovan (u Považského Nov. Města) o sousedu svém těžce chorém podotkl: „Ná ten sú už len do popelnice súcí!“

Ale od té doby mnoho přežitků z dob pohanských u nás jsem seznal, od doby té viděl jsem i ověšené takto studánky na mnoha, mnoha místech v našem kraji. Místy ovšem nepůsobily na mne tak bezprostředně předhistoricky, pohansky; neboť nad leckterou z nich byl i obrázek Panny Marie, ba při t. z. „Zdravé vodě“ jz. od Malenovic dokonce i kaplička Marianská, kaplička poutnická byla vystavena.

Ale vždy to byl útulný, pěkný koutešek taková studánka, vždy to byla čistá voda pramenitá, k níž lid náš důvěru měl jako k uzdravující.

Naši pradávní předkové, prostí venkovští, koupávali se nejraději ve studené vodě říční, neznali léčivých minerálních vod po našem smyslu, a i když našli nějakou, nevšímali si jí.*)

Teprv středověké panstvo, zajíždějící do krajin dalných, jižních, seznalo působení pramenů minerálních, lázní všelikých, a zvěděvši o podobných pramenech tu a tam doma, začalo rozšiřovati jich slávu.

Proto teprv ve středověku dovídáme se o našich některých domácích vodách „hojitedlných“, ba o některých až v době dosti nové, přes to že jistě prýštily se ze země od dob pradávných, přes to, že nebyly celkem tak vzácnými, jak se všeobecně za to má.

O moravských pramenech léčivých známe nejstarší zmínku teprv z r. 1362. V té době byly totiž v Selci u Mikulova již lázně. U Charvát při Tovačově uvádějí se lázně r. 1365. Tom. Jordán z Klausenburku, slavný protomedikus moravský ve

*) Znamenité „slanice“ Luhačovské teprve v 17. století ve známost vešly, jakkoliv okolní lid zajisté měl o nich vědomost od pradávna.

stol. 16., se o nich ale nezmiňuje. Muž tento zasloužilý právě neobyčejně o lázeňské prameny moravské (a Trenčansko-Teplické v Považí), který od cís. Maxmiliána II. r. 1570 na Moravu byl dosazen, prozkoumal sám důležité tehdy vody léčivé na Moravě a pak i popsal v díle: Thomae Jordani a Clausenburg, de aquis medicatis Moraviae commentariolus. Dílo to vydáno r. 1586 ve Frankfurtě, ale již před tím na česko přeloženo a vydáno pod názvem: Thomáše Jordana z Klausenburka, doktora a lékaře zemského v markrabství moravském kniha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských. Tištěná v Olomouci r 1581.

V dílku tom popsány sirkové vody Losínské, Hranické teplice, sirkové Věrovanské, k nimž i páni Pernštýnští dojížděli, Bochořské a Slatěnické. Ze Slovenska našeho uvedeny vody Buchlovské a Petrovské, obojí sirkové, tak jako pramen u Korytné, kyselky pak od Nezdenic, Záhorovic, Suché Lozy a dále že „mezi Kyjovem a Hustopečí, blíž dvoru jmenovaného Čejče jest jezero patnáct set krokův zdýlí a devět set krokův zšíří, jehožto voda pomahá též protiv prašivině, když se v ní někdo skoupá a smyje“.

Vedle toho všeho uveden ještě v knize pramen Hlucký beze zvláštního popisu jako pramen léčivý, a vysoce velebeny jsou lázně Trenčanské. Podle zpráv Klausenburkových byly lázně popsané celkem málo navštěvovány. Neschůdnost krajů zavinila, že jich užíváno jen od šlechty místní a okolní, nebo od zámožnějších měšťanů a od kněžstva.

Po Jordanu z Klausenburka teprv r. 1669 Jan Ferd. Hertod ve své knize „Tartaro mastix Moraviae“ (Vídeň) popisuje zase prameny lázeňské na Moravě. Jest sice pravda, že v „Předchůdci Moravopisu“ od Tomáše Pešiny, r. 1663 vydaném, děje se zmínka o lázních moravských, to však na základě spisu Klausenburkova. Hertod popisuje již osmnáctery lázně: k těm, jež Klausenburk znal, ještě Seleckou sirkovou, „zdravou vodu“ u Koryčan, prameny Luhačovické, Napajedelskou sirkovici slanou a konečně studeň u Lomničky.

Není tu potřebí uváděti celou ostatní literaturu balnaeologickou, pokud se týká Moravy. Kdo se o ni zajímá, najde ji ve

mnohých záslužných spisech hlavního historiografa moravských (i slezských) lázní dra. Melioma.

Nám běželo jen o to, zjistiti, že nejdůležitější léčivé prameny našeho Slovácka známy byly již ve století 17. a 16., a že se jimi Morava tehdy věru mohla pyšniti. Dnes již ovšem většina jich slávy svojí pozbyla, mnohé i úplně názvů lázní pozbyly, stavše se zase těmi skromnými studánkami, jimiž byly za dob pradávných.

Před 12 lety viděl jsem ještě rozvaliny bývalých lázniček Nezdeňských — dnes po nich není stopy! Na místě lázní Petrovských, kde ještě před desíti lety hrdě hlásal Slovákům našim nápis „Bad Petrau", jaká to tu budova, tam dnes je rozbitá hospoda s nápisem Ferienheim (bývá tu německá prázdninová kolonie)! Také Buchlovské „Smraďávky" (Leopoldsthal) ponenáhlu zanikají, do Čejčských nikdo nejezdí, po Zahorovských není více památky. A Luhačovské? Tento stkvost mezi vodami nejen Moravy ale i Rakouska z nejslavnějších, ten jest tísněn malými poměry, nedostatkem fondů potřebných na rozšíření, hlavně pak nedostatkem přímého spojení drahou!

V následujícím uvedeme alespoň několik slov o lázních a pramenech minerálních, na mor. Slovensku nyní známých, abecedně seřaděných:

Březnice u Zlína má pramen sirkový a lázničky. — Březová u Uh. Brodu, má směrem ke sklárnám Blumenbašským, v lesíčku šest, dle jiných až deset pramenů kyselých výborné chuti. Proto druhdy majitelem skláren oněch rozesílána voda jejich do světa pode jménem „Kyselka Blumenbašská". V Březové jest ostatně i pramen sirkový. — Buchlovská „Smraďávka", po Leopoldu hr. Berchtholdovi i Leopoldsthal zvaná, spojena jest s lázničkami v utěšeném lesním žlebu pod Buchlovicemi. Ještě r. 1848 byla tu taneční síň, 14 hostinských pokojů a 10 kabin koupacích. Dnes nedbalostí správy statku jsou v úpadku, ač by hlavně Hradišťanům byly pro léto vítaným útulkem a velkostatku se vyplácely. — Čejč. Okolní jezera měla minerálnou vodu, ale byla v tomto století vysušena. Pouze pramen „Heliga" dává dosud sirkovou vodu, která čerpá se do vzdáleného domu lázeňského. Snad oživí lázně drahou kolem Čejče vedoucí a stanici nedaleko Heligy mající. Možno i že

nové lázně tu povstanou. — Hluk u Uh. Ostroha má „vřivou vodu“, která jest kyselkou, obsahující i hořkou sůl. — Kobylí má sírnaté studánky v okolí, hlavně poblíž bývalého jezera zdejšího. — Korytná u Uh. Brodu má pramen sírnatý, druhdy „Smrďávka“ zvaný, za Jordana z Klausenburka za nejsilnější z vod moravských pokládaný. — Koryčanský pramen sírnatý slove „Svatá studánka“ neboli „Zdravá voda“ a byly u něho lázně ještě v minulém století.

Luhačovice jsou nejznamenitější lázně na Moravě vůbec. Lid říká jim jako i prameni Zahorovskému, Nezdenskému a j. v. „Slanica“. Rozkládají se jak známo v utěšené „dolině Luhačovské“ na severovýchodním konci Luhačovic a mají čtyři hlavní prameny: Vincentku, Amandku, Johanku a Aloisku. Vincentka dá za 24 hodin 8121 l a obsahuje v 10.000 dílech vody 16 d. polovázané, 28 d. volné kyseliny uhličité a pevných součástek 68·7 d. dle váhy. Aloiska dá nejméně vody ve 24 hod. totiž 4060 l, ale obsahuje nejvíce součástek, totiž 22 d. polovázané, 34·8 d. volné kyseliny uhličité a 107·5 d. látek pevných.

Z pevných součástek nejdůležitější jsou sůl kuchyňská a soda, nejzajímavější pak boran sodnatý, jehož jest ve Vincentce 3·7 d., v Amandce 3·8, v Johance 4·8, v Aloisce dokonce 5·2. Též jodid sodnatý neschází. Aloiska jest pramen nejsilnější, Vincentka co do chuti jest nejpříjemnější. Tato se také nejvíce v lahvích rozváží.

Celkem schází Luhačovicím jen lepší komunikace a rozšíření. Obojím by poměrně velmi drahé lázně ty zlevněly a a staly se nejen útulkem letním, než opravdovým léčebným místem; neboť prameny Luhačovské patří k nejlepším kyselkám Evropským. Aloisku předčí jen Magdalenský pramen ve Ščavnici (Aloiska má 63 d. sody a 45·6 d. soli kuchyňské uvedený pramen 59·6 sody a 46·1 soli). Teprv po Luhačovských vodách stavěti dlužno vody Gleichenberkské, Radeinské, Emžské a Selterské! Součástí jodu pouze Radeinské vody převyšují naše Luhačovice.

Asi $1/2$ km severovýchodně od Vincentky jest i malý pramen sirkový. —

Malenovice mají při potůčku pod zámkem vydatný pramen sirkový. — Napajedla mívaly druhdy: lázničky při

zdejší „Slanici“, sirovodík obsahující. Ale nyní pramen pode drahou se nalézající jest veřejnosti tuším uzavřen. — Nezdenická jinak dosti slabá kyselka obsahuje brom a jod ve formě jodidu a bromidu hořečnatého. Druhdy tu byly proslavené lázně, z nichž ještě r. 1885 byla tu zřícenina. Nyní jen studánka zbyla ze vší slávy. — Osvětimany mají pramen sírnatý. — Petrovské lázně u Strážnice, jak uvedeno, do nedávna byly. Dnes jen pramen sirkový a sodnatý do malého potůčka mezi školou a lázněmi bývalými vtéká. — Pržné. Ve žlebu mezi výšinami „Tlustou“ a „Šternberkem“ naproti Pržnému jest pramen „slaný“, slabá to kyselka, vydlabaným stromem ohražená. — Pradlisko u Luhačovic má silný pramen sírnatý. — Provodov má „slanici“, u níž bývaly lázničky, však zanikly. — U Ratiškovic při Rohatci je několik sírnatých studánek. — Rovněž u Salaše při Uh. Hradišti ve žlebu k Buchlovu jest sirkový pramen. — Selc (Voitelsbrunn) u Mikulova, jak již uvedeno, má pramen sirkový nejdávněji známý. Do dneška jsou tam lázničky z okolí hojně navštěvované. — Strání u Uh. Brodu, jehož pramen kyselý se dříve všeobecně uváděl, přišlo ke cti té prameny Březovskými (v. tyto). — Suchá Loza u Uh. Brodu honosí se již od staletí kyselkami Jedna jest ve studánce při osadě, druhá v bahnité louce poblíž dědiny. — Šardice a Šitbořice mají po prameni sírnatém. — Veselí má „léčivou“ studánku u „Šibenic“. — Ve Vyzovicích jsou jižně od města v utěšeném údolíčku lázničky s pramenem sirkovým. — Rovněž pramen sirkový jest u Zaječí a sice nedaleko stanice. — Záhorovice u Uh. Brodu mívaly druhdy dva prameny „slané“ (kyselky), z nichž jeden byl prý drahou zrušen. Lázně zdejší přestaly roku 1867. Pak zbyl jen pramen, jinak výborný a od okolního lidu jako skorem všechny „slanice“ místo kvasnic na zadělávání pečiva se znamenitým úspěchem používaný a též hojně pitý. Pramen, nad nímž nyní zase upravena dosti slušná pumpa, do nedávna jen z vyhloubeného dubu vyvěral. Voda podobá se Luhačovské. — U Žarošic jest „Zdravá voda“ s lázničkami. —

Toť byl by výpočet pramenů minerálních na jihovýchodní Moravě. Nevyčetli jsme tu drobnějších praménků železitých, jež po rezavých sedlinách dále od pramene snadno poznáme a jichž je u nás místy s dostatek. Ale těch si lid nevšímá.

Laskavý čtenář má ještě otázku na jazyku: A jak vznikly všechny prameny tyto?

Jest jisto, že povaha půdy a vrstev, v nichž minerální vody vznikají a jimiž procházejí, má na ně velký vliv. Ale není to všechno. Do té chvíle nevzdal jsem se svého přesvědčení, projeveného v progr. čes gymnasia Kroměřížského r. 1883, str. 33, že většina alespoň našich Mor. Slovenských vod minerálních má vznik svůj ve větrání kyzu železného, obsaženého ve vrstvách našich hornin, hlavně v mladších třetihorních, místy v jemném roztroušení, místy i ve větším množství. Rozkladem kyzu na sírník železnatý, uvolněním kyseliny sírové, stykem této s různými uhličitany, větrajícími křemičitany nebo hnijícími látkami vzniká celá řada nerostních sloučenin, kyselina uhličitá se uvolňuje a sírovodík tvoří. A tím povstávají vody kyselé, sodnaté, hořečnaté, železité, sírovodíkové (sirkové), sádrovec atd. Podivným ovšem přídavkem jest chlorid sodnatý (sůl kuchyňská) ve slanicích; ale nelze nám věděti, zda nestýkají se sírany v hlubinách někde i se hmotami chlor obsahujícími anebo zda vůbec nejsou tu někde slabé stopy soli kuchyňské ve vrstvách, jimiž prameny ty procházejí. Spojovati „slanice“ naše se sopečnými horninami u Světlova, Bánova, Nezdenic a j. v okolí nelze; neboť i Luhačovské kyselky i Březovské značně daleko od andesitů Bánovsko-Bojkovických se nacházejí. Ostatně četné kyselky v Považí sousedním od sopečných hornin ještě jsou vzdálenější.

Badatel v oboru Karpat proslavený C. M. Paul praví o Luhačovských pramenech, že vznikají ve „žlutavém slaném jílu“, kterýž zdá se býti zbytkem jakéhosi jezera sodnatého, jaká dosud na různých místech země se nacházejí, vysušeného v době usazování se pískovců Luhačovských (starších třetihorních a sice svrchních hieroglyfových) a že nepřicházejí z velkých hlubin; neboť temperatura jejich řídí se dle temperatury vzduchové.

Výklad Paulův jest sice dosti pravděpodobný; ale přece jen bude třeba podrobnějšího prohlížení, co ty „slané jíly“, jež místy jsou i šedivé a nápadně na mladší třetihorní vrstvy připomínají, vlastně zastupují.

Ale o sirkových pramenech bezpečně říci můžeme, že všechny váží se na šedé slíny mladších třetihor na t. z. tegl. —

(Příště dále.)

———

Stav národnosti české a německé na Moravě roku 1771.

Podává Fr. A. Slavík.

(Dokončení.)

4. U Jihlavy.

Národní hranice byly zde jako jsou nyní, kromě Jihlavy, Beranova, Hynčova a Rantířova.

Jihlava byla smíšenou obcí, jako vlastně je podnes.

Beranov, na panství hraběte Palma, poněmčený již v 30leté válce, zůstal r. 1771 německým; ale v nové době se počeštil jako Hynčov a Rantířov, r. 1771 **německé** obce.

Českými byly již opět: Bradlov, Puklice, Příseka, Uhřinovice, které se v XVII století poněmčovaly.

5. U Moravské Třebové.

Změna stala se na hranici národní: **českými** obcemi byly tehdy: Slatina u Jevíčka, Motichov nyní Zavadilka, nová osada, Pobuč, Jestřebíčko, Zábřeh; **smíšenými**: Vražné, Bezděčí, Lazy, Trnávka, Žibotín, Buková, Hněvkov, Kosov, Hochstein; **německými**: Bohdalov.

Od té doby se poněmčily neb do správy německé přišly: Slatina, Zavadilka, Pobuč, Jestřebíčko, Zábřeh, Žibotín, Buková; naopak českými staly se: Vražné, Bezděčí, Lazy, Nová Ves, Trnávka, Hněvkov, Kosov, Hochstein a Bohdalov.

U těchto zachovaly se neustále česká jména tratí, a některé osady měly již tehdy české obecní pečeti, jako ku př. Bezděčí: „Peczet obecni diedini Bezdeci“, Trnávka „Pecet miesteczka Tirnaw“; — německé pečeti měly: Pobuč „Die Gemein Bowitz“; Vražné: „Gemein Brosen Insiegl 1672“, Bohdalov „Gemein Wodelsdorf 1711“.

Ostatní obce se nezměnily; byly r. 1771 české nebo německé, jaké jsou posud.

6. U Brodku.

Českými byly: Runařov, Lhota, Dešná; **německé** zůstávaly: Brodek a Skřípov.

Runařov býval českým i v XVII. století, měl názvy tratí české, na př. Ohlisko, Horka, Rychtářova Horka a j. a pečeť latinskou „Sigillum pagi Ronarzowicensis“; ale v nové době se poněmčil.

Lhota a Dešná měly v XVII. století většinu německých osadníkův, r. 1771 byly českými, ale v XIX. století se opět poněmčily. Brodek a Skřípov byly poněmčeny již po třicetileté válce.

7. U Litovle.

Německými byly: Litovle a Nové Zámky; ostatní kolem byly opět **českými**: Nasobůrky, Haňovice, Myslichovice, Cholina, jež měly v XVII. stol. většinu německou.

V Litovli a v Nových Zámcích posud většina obyvatelstva se hlásí k „obcovací řeči“ německé.

8. U Olomouce.

Nynější ostrov německý u Olomouce byl r. 1771 s jedné polovice **německým**, a to jihozápadní část jeho: obce Hněvotín, Slavonín, Kyselov, Nemilany, Nedvězí a Topolany; **smíšeným** bylo město Olomouc s předměstími, Novou a Zelenou Ulicí, rovněž i Bělidla, Pavlovice; ostatní obce byly **české**: Český Povel, Hodolany a jiné v okolí.

Topolany se od té doby zase počeštily, jako bývaly ještě v XVII. století české, majíce také pečeť obecní českou.

Jaká byla národnost obyvatelstva roku 1771 v Řepčíně a Lazcích (českých osadách) a v Neředíně a Novosadech (německých), není poznamenáno.

9. Na severní Moravě.

Hranice národnostní šla tu celkem stejně jako nyní, od českých hranic nad Šilperkem až po Nedvězí a Kamenné, odtud k Moravským Libinám, Šumvaldu, Dědině, Zadnímu Újezdci, Hlivicím, Králové, Renotám, dále opět stejně k Slavkovu, jenž byl také r. 1771 poněmčen, od Lindavy k Barnovu; zatáčela se kolem smíšených tehdy obcí Nové Vsi u hranic moravsko-slezských, Klokočova a Klokočůvek ve Slezsku nazpět do Moravy k Bělotínu, Kunčicím a podél nynější hranice národnostní až k Žilině a severně ke Kunvaldu a hranicím slezským.

Východně od Kunvaldu byla českou krajina od Příbora až k hranicím zemským, majíc r. 1771 české osady Sedlnice, Hukovice a Bartošovice. U nich severovýchodně byl německý ostrov: obce Mošov, Skorotín a Nelhuble.

Českými byly tehdy obce na severní Moravě: Hranice, Nýdek, Sedlnice, Hukovice, Bartošovice, Skotnice a Klokočov; **smíšenými** byly: Šilperk, Písařov, Ruda, Úsov, Václavov u německých Libin, Rohle, Hradec, Hradečná, Střelice; Spálov a Nová Ves u hranic slezských; **německými** byly: Crhov u Šilperka, Nedvězí, Kamenné, Šumvald, Lazce, Unčov, Medle s okolím a Slavkov u Lipníka.

Změny staly se od té doby hlavně tyto: 1. Poněmčily se v našem století české osady: Nýdek, Sedlnice, Hukovice, Bartošovice; smíšené osady: Šilperk, Úsov, Václavov, Rohle, Hradec a Hradečná a Nová Ves u slezských hranic; 2. naopak staly se opět českými: Písařov, Ruda, Střelice, Šumvald, Spálov a Slavkov.

Bartoňov u Rudy, jenž byl v XVII. století poněmčen, vrátil se opět k české národnosti. Rohle a Kamené u Německých Libin na panství Zábřežském byly ještě v XVII. století české, ale již po 100 letech jsou poněmčeny, rovněž i města Unčov a Úsov.

Vůbec největší změna národnostní děla se v okolí těchto dvou měst na hranicích národnosti německé.

Hradec a Hradečná poněmčily se v nešťastné 30leté válce; měly již po ní německé pečeti obecní s nápisem „Gemainsigl Grets 1658“, „die G. Marckersdorf“, držely se ještě v XVII. století; ale v nové době jsou již poněmčeny.

Šumvald byl v XVII. století českou obcí, měl obecní pečeť českou „Peczet diediny Ssumwaldu“, a jména tratí česká; ale v XVIII. století jmenuje se německou obcí; teď jest opět českou.

Králova Ves, původně česká, jako praví sám nápis obecní pečeti staré „Králova wes“, byla již v XVII. století poněmčena, jmenujíc se „Königslosen“; ale ještě r. 1748 pečetila onou starou pečetí českou.

Střelice byly české, v XVIII. století podlehaly již německému vlivu sousedních obcí; ale v nové době opět se vzmohly a jsou českými.

Stavenice, Třeština mezi poněmčeným Úsovem a Mohelnicí a Želechovice blíž Unčova zachovaly národnost českou věrně až podnes.

Okolí Mladějovské bylo ještě v XVII. století smíšené, ale roku 1771 již německým. Újezd, původně česká, po 30leté válce smíšená obec, byla r. 1771 již poněmčena; však ještě roku 1748 užívala české pečeti s nápisem: „Peczet diediny Aujezda".

Babice u Šternberka držely se ještě v XVIII. století, byly roku 1771 českou obcí; ale v XIX. století podlehly již poněmčení.

Mrsklesy v XVII. století česká obec, byla také již poněmčena.

Spálov r. 1771 smíšený, stal se pak opět úplně českým; avšak Nýdek, ještě toho léta českým, jest nyní poněmčen, jakož i Sedlnice, Hukovice a Bartošovice, takže ostrov u Mošova a Skorotína splynul s poněmčenou krajinou na severní Moravě. U Příbora Klokočov a Skotnice na panství Hukvaldském byly v XVII. století poněmčované; ale v XVIII. století byly opět a jsou českými.

10. V krajinách ryze českých.

Místa, ve kterých jsou za našich let dle udání velká část lidí „obcovací řeči" německé neb i německá obecní zastupitelstva, byla r. 1771 **česká**, jako na Brněnsku: Židlochovice, Hodonín, Břeclav; — na Znojemsku: Krumlov, Alexovice; — na Hradišťsku: Uherské Hradiště, Uh. Brod, Kyjov; — na Olomoucku: Jevíčko, Trnávka; — na Přerovsku: Hranice, Lipník, Místek, Příbor, Moravská Ostrava.

Smíšené obce byly r. 1771 vůbec tyto:

na Brněnsku: hlavní město Brno, Královo Pole (nyní č.*), Moravany, Žilošice, Uherčice (č.), Lednice, Víškov (č), Komořany, Rousinov město (č.);

*) Skrácenina č. znamená, že jmenovaná osada jest nyní opět českou.

na Znojemsku: Hostěradice, Chlupice (č.), Kadov, Miroslav, Václavov, Bítov (č.), Chrlopy, Oslnovice (č.);

na Jihlavsku: město Jihlava;

na Olomoucku: město Olomouc s předměstími Novou a Zelenou Ulicí, Bělidla (č.), Pavlovice, Kroměříž (č.), Trnávka (č.), Nová Ves (č.), Vražné (č.), Bezděčí (č.), Buková, Žibotín, Kosov (č.), Hněvkov (č.), Hochstein (č.), Šilperk, Písařov (č.). Ruda (č.), Václavov, Úsov, Rohle, Hradec, Hradečná, Střelice (č.);

na Hradišťsku: město Strážnice (č.);

na Přerovsku: Spálov (č.), Nová Ves u Budišova.

Z těchto 45 smíšených obcí počítá se nyní sotva polovice, 9 měst a městeček, 12 vesnic k české národnosti, polovice 8 měst a 16 vesnic k německé, kdežto poměrně k počtu všeho obyvatelstva na Moravě 70% Čechů, 30% Němců bylo by přiměřeno ze 40: 32 českých a 13 německých. —

Jako u výše jmenovaných měst r. 1771 českých ale teď poněmčovaných, tak i u těchto smíšených obcí ustoupila národnost česká v posledních letech velice!

Nápadné je to tím více, když srovnáváme stav obou národností na Moravě v XVII. století po ukrutné 30leté válce*), v XVIII. století roku 1771 a v našem století dle sčítání lidu roku 1890.

Poměry národnostní na Moravě změnily se v době od 30leté války do r. 1771 ve prospěch české národnosti.

V onom věku do r. 1771 utvořily se pro českou národnost lepší poměry hlavně u Jihlavy, u Brna, Brodku, Olomouce, u Hranic, Spálova a Příbora; horšími staly se pro ni v Unčově a v Úsově.

Z osad v XVII. století poněmčovaných nebo již poněmčených vrátilo se jich do r. 1771 opět k **české** národnosti 37, totiž: u Brna Tuřany; — u Víškova: Hlubočany,

*) Srovnej moji „Moravu a její obvody po 30leté válce“ str. 149—186, tento přehled a „Změnu české a německé národnosti na Moravě l. 1880—90“ v tomto časopise r. 1894 str. 171—175 a str. 257—261. — Příslušné mapy národnostní budou časem vydány ve „Vlastivědě moravské“.

Pavlovice, Kozlany, Málkovice, Kučerov; — u Ivančic Biskupsko: — u Nového Města: Fryšava, Svratka; — u Jihlavy: Třešť, Uhřinovice, Příseka, Puklice, Bradlov, Handlovy Dvory; — na jižní Moravě: u Dačic Lipnice, Markvarec, Dolní Radíkov, Toužín, Baňovice; — u Hustopeče: Ivaň a Šakvice; — u Milotic Skoronice; — na severní Moravě: u Brodku Dešná, Lhota; — u Litovle: Víska, Nasobůrky, Haňovice, Myslechovice, Cholina; — u Zábřehu: Jestřebíčko, Pobuč; — u Příbora: Klokočov, Skotnice, Sedlnice, Hukovice a Bartošovice.

Avšak **poněmčilo** se jich 12, totiž: na jižní Moravě Kopařovice u Dolních Kounic, Lidměřice; — na severní Moravě: u Třebové Chrastová, Lhota u ní, Dvacetín; město Unčov, Hlivice; Nedvězí, Kamenné, Mladějovice u Šternberka, Mrsklesy, u Hranic Kozí Loučky. —

Od r. 1771—1890 stala se pro českou národnost příznivá změna toliko u Víškova a Jihlavy, na severní Moravě u Trnávky, Šilperka a Šumvaldu; avšak nepříznivá hlavně na jižní Moravě u Miroslavi, Pohořelic, Lednice, na severní Moravě u Brodku, Olomouce, Úsova a Unčova a v ryze české krajině v městech, zvláště průmyslových a obchodních.

Z osad r. 1771 německých stalo se do naší doby českými jen 12, kdežto 22 českých se poněmčilo; totiž:

1. **Počeštily** se: u Rousinova Kroužky; — u Víškova Pojdom a Ruprechtov; — u Jihlavy Beranov, Hynčov, Rantířov; — na Dačicku Nové Dvory u Norovic; — u Olomouce Topolany; — u Trnávky Bohdalov; — u Šilperka Crhov; blíž Unčova Šumvald a Lazce.

2. **Poněmčily** se: na jižní Moravě u Znojma Hostěhrádky, Vranovská Ves, Podmole; u Miroslavi Pemdorf, Želovice, Vojkovice, Smolín, Pohořelice; — u Olomouce Povel; — u Brodku Dešná, Lhota, Runařov; u Loštic Motichov neboli Zavadilka; — Zábřeh, Pobuč, Jestřebíčko; — u Šternberka Babice; — u Hranic Nýdek; — u Příbora Sedlnice, Hukovice a Bartošovice; — pak některá města roku 1771 smíšená i česká, která nyní vydávána za německá. —

Kdežto tedy za sto let od 30leté války česká národnost značně opět postoupila, ačkoliv bylo na Moravě v druhé polovici XVII. století jenom přes půl milionu obyvatelů (uprostřed XVIII. století jen 990.000): ztratila v posledních sto letech od r. 1771—1890 mnoho půdy, ačkoliv obyvatelstva dvojnásobně přibylo (r. 1890 na Moravě 2,276.000 lidí).

Přehledně a krátce podáno i dle výměry obcí a počtu jejich obyvatelů, staly se za posledního století do r. 1890 tyto národnostní změny:

1. Obce r. 1771 české nebo německé se změnily:

Počeštěny	Výměra km²	Obyvatelů	**Poněmčeny**	Výměra km²	Obyvatelů
Na jižní Moravě:			Podmole	13·71	295
Kroužky	3·34	368	Pemdorf	6·63	682
Pojdom	5·47	593	Želovice	3·49	466
Ruprechtov	11·48	1173	Vojkovice	8·28	674
Beranov	10·85	1278	Smolín	5 88	394
Hynčov	5·—	196	Pohořelice	29·54	3412
Rantířov	2·—	334	Na sev. Moravě:		
Nové Dvory u Norovic	(3)·—	133	Povel u Olomouce	1·58	655
Na sev. Moravě:			Dešná	3·02	758
Topolany u Olomouce	4·76	443	Lhota	4·48	437
Bohdalov	6·60	393	Runařov	3·78	746
Crhov	4·57	591	Slatina u Jevíčka	2·64	284
Šumvald	15·39	1670	Motichov n. Zavadilka	(3)·—	101
Lazce	3·25	320	Zábřeh	9·89	2940
Úhrnem	75·71	7492	Pobuč	4·17	394
Poněmčeny:			Jestřebíčko	2·05	242
Na jižní Moravě:			Babice u Šternberka	6·10	581
Hostěhrádky, Vranovská Ves	4·30	543	Nýdek u Hranic	6·16	278
			Sedlnice	17·91	1684
			Hukovice	4·97	567
			Bartošovice	18·99	2032
			Úhrnem	160·57	18165

2. Obce r. 1771 smíšené jsou nyní dle „obcovací řeči“ českými nebo německými:

Českými	Výměra km²	Obyvatelů	Německými	Výměra km²	Obyvatelů
Na jižní Moravě:			Na jižní Moravě:		
Král. Pole u Brna	9·81	6688	Brno	17·02	94462
Víškov	6·80	5567	Moravany	6·89	561
Rousinov	0·95	1639	Žilošice	10·07	986
Uherčice	13·05	1213	Lednice	26·40	2119
Chlupice	3·85	197	Komořany	5·88	496
Bítov	6·05	384	Hostěradice	15·—	1301
Oslnovice	6·15	139	Kadov	6 24	400
Strážnice	33·39	5211	Miroslav	8 96	1660
			Václavov	8 06	760
Na sev. Moravě:			Chrlopy	15 86	362
			Jihlava	9·75	23716
Bělidla u Olomouce	0·69	964	Na sev. Moravě:		
Kroměříž	17·94	12480			
Trnávka Nová	5·13	634	Olomouc	2·83	19761
Nová Ves (Lažany)	9·79	367	Nová Ulice a Zelená Ulice	3·15	3496
Vražné	4·13	189	Ostrov-Pavlovice	—·36	678
Bezděčí	4·82	267	Buková	(1)·—	141
Kosov	5·47	486	Žibotín	2·19	95
Hněvkov	4·01	419	Šilperk	14·33	1957
Hochštein	1·82	302	Václavov u Libin	4·19	255
Písařov	10·51	1823	Rohle	7·96	1174
Ruda	3·80	950	Hradec	3·26	447
Střelice	5·12	544	Hradečná	7·90	575
Spálov	19·30	1248	Úsov	7·79	1915
Úhrnem	172·58	41711	Nová Ves u Budišova	5 94	238
			Úhrnem	181·03	157555

Město Brno má dle sčítání r. 1890: 28802 Čechů, Olomouc 6194, Jihlava 4117, Úsov 403, Víškov většinu 3222 Čechů a 2298 Němců; jsou tedy stále smíšenými, rovněž i následující obce.

3. V ryze českých krajinách byly r. 1771 křesťanské obce české, ale r. 1890 smíšené a mají německou obecní správu:

Obce	Výměra km²	Všech obyv.	z nich Čechů	Obce	Výměra km²	Všech obyv.	Z nich Čechů
Břeclav	28·88	5968	3016	Hranice	15·89	7795	4967
Židlochovice	7·36	2635	1638	Lipník	17·27	5389	3498
Hodonín	67·13	8482	4348	Místek	10·49	4187	2992
Krumlov	14·10	1868	653	Mor. Ostrava	7·77	19243	10706
Alexovice	1·89	256	87	Vítkovice	4·36	10294	4075
	9·89	2940	821	Úhrnem	165·25	63177	35980

Z toho jde konečný výsledek:

V době:	Stalo se če-skými	Stalo se něme-ckými	Mělo býti poměrně 70% česk.	Mělo býti poměrně 30% něm.	Bylo tedy více n. méně česk.	Bylo tedy více n. méně něm.
1. od 30leté války až do r. 1771 obcí	37	12	34	15	+ 3	— 3
2. od r. 1771 až do r. 1890 obcí	12	22	24	10	—12	+12
z obcí smíšených	21	24	32	13	—11	+11
Úhrnem r. 1771—1890	33	46	56	23	—23	+23

Do roku 1771 v době t. zv. „úpadku" byla tedy změna obcí přiměřena k počtu obou národností, ano česká národnost získala poměrně o 3 obce více nežli německá; ale v nové době, kdy se úsilovně všelijak poněmčovalo v některých místech, zvláště kde jsou cizí obchod a továrny, Čechové, ačkoliv jest jich počtem na Moravě veliká přesila 70%, úhrnem

ztratili	46 obcí s 341·60 km² země a	175720 obyvateli,
získali	33 „ 248·29 „ „	49203 „
ztratili tedy více o	13 obcí s 93·31 km² země a	126517 obyvateli,
nepočítajíce	10 „ 165·25 „ „	63177 obyvatelů

v oněch smíšených místech v ryze českých krajinách, které mají toho času německou správu. Některé obce mění často národní svůj ráz dle časových a osobních poměrů v nich. —

Německá menšina 30% obyvatelstva ztratila oněch 33 osad zase počeštěných, ale získala nepoměrně mnoho v té době: oněch 46 osad, někdy českých, tedy o 23 více než by se dle číselného poměru obyvatelstva a změny do r. 1771 očekávalo, a mimo to v ryze českých krajinách smíšená místa, jež toho času má v rukou.

Tak arci jest, když pokládáme „obcovací řeč" při sčítání lidu r. 1880 a 1890 za národnost.

Ovšem byl by poněkud jiný výsledek srovnání s minulou dobou, kdyby t. zv. „obcovací řeč" úplně souhlasila s národností lidu, kdyby udání její od mnohých lidí nebyla v četných místech nepravdivá.

Vůbec na mnohých místech nesouhlasí udání při sčítání „obcovací řeči" r. 1880 a 1890 s udáním řeči v duchovní správě křesťanské.

Kdežto dle sčítání r. 1890 byla „obcovací řeč" v mnohých obcích vesměs německá, nebo jen poměrně málo lidí bylo udáno k obcovací řeči české, jest ve skutečnosti duchovní správa česká neb v obojí řeči; na př. česká jest v Břeclavi, Hodoníně, Krumlově, Moravské Ostravě, Místku, Víškově, tedy křesťané jsou i tam národnosti české; českou a německou řeč mají a tedy smíšené jsou na př. Brno, Modřice, Žilošice, Hustopeč, Pohořelice, Lednice, Hostěradice, Miroslav, Český Rudolec, Matějovice, Jihlava, Mohelnice, Zábřeh, Skřípov, Olomouc, Unčov, Šumvald; v českých krajinách Prostějov, Lipník, Židlochovice, Hranice, Vítkovice.*) — Německé služby Boží jsou obyčejně v českých městech toliko pro německé školy, v nich založené, protože rozených Němců křesťanů jest tam opravdu velmi málo.

Zprávy duchovní jsou věrohodnějšími v těchto místech nežli udání „obcovací řeči" při sčítání lidu.

S udáním duchovní správy souhlasí také změna v některých místech, která vydávána byla za poněmčená, ale v posledních letech stala se opět českými i v obecním zastupitelstvu, jako v Uherském Hradišti, Prostějově a Kyjově.

Jevíť se přirozeně v českých krajinách, kde se vzmohlo větší vzdělání a národní vědomí, že se hlásí také větší počet obyvatelů k „obcovací řeči" české. Jest to podobný úkaz, jako v království českém před 30 - 40 lety, kde také i velká města bývala dle obecní správy a rozličných udajů pokládána za německá, ale časem opět se k české národnosti navrátila i v obecní správě, na př. i největší města Praha a Plzeň.

---

*) Catalogus diœc. Brunensis et archidioec. Olomucensis 1893

Že udání „obcovací řeči" při sčítání lidu nesouhlasí v takových smíšených místech vždy se skutečností, můžeme se v nich samých přesvědčiti.

Kdo poznal z vlastního pozorování ve smíšených obcích, jaká vlastně jest národnost lidí, kteří mají udánu „obcovací řeč" německou, a slyší, že tito lidé buď ani německy nerozumějí neb jen málo německy mluviti dovedou, jsouce rození Slováci, Hanáci, Čechové a j., a přece za Němce se vydávají: ztrácí víru v pravdivost udání „obcovací řeči". — Statistika má býti základem k účelům veřejným a vědeckým, ale v t. zv. „obcovací řeči" jest na mnohých místech klamná, jak jsme se přesvědčili. Ve skutečnosti jsou poměry národní pro českou národnost lepší, než ono sčítání ukazuje. Ve prospěch vědeckého bádání jest žádoucno, aby i v „obcovací řeči" byla všude poctivě udána jen čistá pravda.

Obojživelníci a plazi v podání prostonárodním na západní Moravě.*)

Podává František Šilhavý.

Západní Morava, majíc místy polohu vyšší a podnebí chladnější, není bohatou na druhy obojživelníkův ani plazů. Mimo žábu, ještěrku a slepýše jest známa nejedovatá užovka, z jedovatých pak hadů málokde se vyskytuje zmije. A přece i zcela nevinní a neškodní druhové těchto živočichů bývali druhdy lidu našemu postrachem; domnívalť se lid, že jsou jedovatí, jak jest zřejmo ze stupnice, již si o plazích a obojživelnících sestavil:

Po žabě — k bábě,
po ještěrce — ještě přece,
po hadovi — k doktorovi,
po slepejši — stroj se rejši,**)
po štírovi — hrany zvoní.

Lid viděl v nich své nepřátele a kde mohl, pronásledoval je i hubil. Avšak přírodopisným vyučováním v nynější škole

*) Viz „Moravský lid" od Frant. Bartoše.
**) rejši = raději (k smrti).

národní mládež poznává v plazích našich a obojživelnících z největší části živočichy neškodné, nevinné a mnohdy i užitečné; a tak brzy vymizí z lidu všecky rozmanité pověry, jež byly o nich rozšířeny.

Účelem pak těchto řádků jest zaznamenati, co z tohoto oboru lidovědy na západní Moravě dosud se zachovalo, a co podařilo se mi v lidu vyhledati.

Řídě se pořádkem ve zmíněné stupnici naznačeným, jmenuji napřed žábu, která jest z této třídy živočišstva nejznámější a nejrozšířenější. Žábu zelenou jmenuje lid skokanem, ropucha jest žabou prašivou; mimo tyto známa jest lidu také zelená rosnička, již ale nemá za jedovatou a jíž se proto také nebojí.

Mísky, v nichž žije nejznámější z našich mlžů čili lasturovců škeble rybničná, nazývá lid žabími skořápkami čili škařoupkami a domnívá se, že jsou obydlím žáby v prvním čase jejího života. Tyto skořápky lidé sbírají a užívá se jich při léčení domácího dobytka. Mívať často mladý dobytek, hovězí i vepřový, zlou nemoc — žáby; má prý u srdce dvě žáby — po každé straně jednu, – jež vyssávají ponenáhlu srdce těchto zvířat, až zahynou. Nemoc tato léčí se tím, že se usuší žabí skořápky, utlukou se na prach a dávají se pak dobytku s chlebem sežrati. To prý žáby umoří.

Také deštěm s oblak padají na zemi mladé žabky, proto jich bývá po dešti všude mnoho vídati. V letní době pozorujeme totiž někdy při západu slunce, kterak se táhnou od slunce světlé pruhy po obloze; to prý slunce táhne vodu a bude brzo pršeti; s vodou slunce vytáhne do oblak také malé žabky, jež pak s deštěm k zemi padají.

Dle podání lidového jest zelená žába vodníkovou ženou; slyšel jsem o tom vypravovati pohádku v Opatově na Třebicku: Žena prala u rybníka prádlo a tu se jí pletla pod ruce veliká, měchatá zelená žába. Žena ji od sebe odháněla, ale marně; pak se už rozzlobila a pravila: „Táhni odtud, až něčeho budeš potřebovati, ráda ti posloužím“. Žába se hned ztratila, a žena na ni úplně zapomněla. Když po čase opět prala, stál tu pojednou před ní vodník; byl oblečen v zelený myslivecký šat a z levého šosu kabátu kapala mu voda. Připomněl ženě její slib a žádal,

aby šla jeho manželce za kmotru. Musela tedy jíti. Vodník zeleným proutkem šlehnul do vody, voda se rozstoupila a suchou nohou se dostali na dno rybníka, kde byla žena vodníkova — ona zelená žába — v skleněném domku.

Dle jiné pohádky býval pod Opatovem Sovů mlýn a tam v noci strašívalo; mlynář stěhoval se vždy na noc ke známým do městečka. Jedenkráte tam přišel krajánek a zůstal ve mlýně přes noc sám; v noci pak přihnal se naň vodník, ale krajánek se ho neulekl; pustil mlýny a posadil vodníka na mlýnský kámen, jenž se rychle otáčel, přitlačil ho, pevně ho držel a nepustil, až slíbil, že se odtud odstěhuje. A skutečně hned ráno vyjel z rybníka s kotoučem, na němž měl naloženou velikou zelenou žábu — to byla jeho žena — a stěhoval se dolů po vodě do rybníka Zlatomlýna nad Brodcemi.

Skokani jsou prašiví až po sv. Jiří (24. dubna); od té doby mohou se stehýnka jejich jísti. Ostatní žáby, zvláště ropuchy, jsou prašivé po celý rok, proto se jich každý štítí, aby se jich nemusil holou rukou nebo nahou nohou dotknouti, noha neb ruka by mu otekla a sprašivěla. Také prý žáby mohou kravám pokousati vemena, jež pak otekou, a kráva dojí mnohdy místo mléka krev. Proto bývají žáby všemožně pronásledovány a bez potřeby hubeny.

Jako všude u nás, tak i na západní Moravě známa jest pověra o účinku žabí kosti, mající podobu háčku. Na sv. Jiří chytne se zelená žába a dá se do nového hliněného hrnce s dírkovanou pokličkou, a ten se postaví a zahrabe do mraveniště. Mravenci z rosničky maso ožerou a zůstane jen její kostra; z kostry té vybere se kost podoby háčku a tou se přitáhne milý neb milá a sice tak, že se ho musí tou kostí dotknouti, aby toho nepozoroval; pak se musejí chtíti a jistě se za sebe dostanou.

Žáby jsou lidu našemu také prorokem povětrnosti; kuňkají-li, bude brzo pršeti.

V léčení prostonárodním maso žáby — jak jsem slyšel v Urbanově na Telecku — hojí rány a bolesti, když se přiloží. V hospodářství a sice při chovu dobytka skokan jest prostředkem proti nadmutí. Nejhorším a nejnebezpečnějším bývá dle

mínění lidu nadmuté, sebral-li a pozřel-li dobytek na pastvě chlupatou housenku, již lid nazývá tyranem. V Kněžicích na Jihlavsku a v Brtničce na Třebicku užili různých prostředků, když se jim nadmula kráva, ale vše bylo nadarmo; naposledy vstrčili krávě do krku živého skokana — to pomohlo. —

Podivno, že i nevinnou a neškodnou ještěrku lid řadí mezi své nepřátele a bojí se jí. U žáby není to arciť tak divným; ta odpuzuje svým zevnějškem, což platí zejména o ropuše; ale ještěrka jest zvířátko na pohled příjemné a úhledné a přece se jí lid štítí a bojí, ačkoliv „po ještěrce — ještě přece“ je snad naděje na zahojení a uzdravení.

Spatří-li pasák na pastvě ještěrku, ihned ji pronásleduje a bičem šlehá, a že má ještěrka tělo křehké, snadno se ocásek neb jiná část těla bičem urazí; tu pak se praví, že i menší uražená část těla ještěrčího bez hlavy zůstává živou až do západu slunce.

Ještěrkou sluje lidu i čolek vodní, který žije ve vodě a tvarem těla ještěrce se podobá; dle mínění lidového v každém proudu pitné vody býti musí žába neb ještěrka, aby vodu čistila, bez nich byla by voda nečistou a nebyla by k potřebě. —

Hadi jsou všichni jedovati a proto „po hadovi — k doktorovi“. Jazyk hadí jmenuje se žíhadlem a jím může — jak se lidé domnívají — had uštknouti, ačkoliv i z ocasu šplíchá a stříká na člověka jed. Hadi jsou jedovatí od sv. Jiří do svátku Narození Panny Marie (8. září). Mladých háďat nevysedají z vajíček sami, nýbrž chytnou žábu, ukousnou jí nohy, aby nemohla s hnízda utéci, a žába musí z vajíček mladé hady vyseděti; staří hadi při tom žabu živí, donášejíce jí potřebnou potravu.

Hadi pijí velice rádi mléko, proto prý i kravám někdy vypíjejí mléko z vemene. Kdosi usnul v lese; pootevřenými ústy vklouznul mu do těla had a nechtělo se mu odtud. Shledávány a zkoušeny byly všemožné prostředky, ale vše bylo marno. Naposledy nalili na mísku teplého mléka, člověka toho drželi nad mlékem hlavou dolů, a had, jak cítil mléko, vyjel z úst a sklouzl do mísky.

V prostonárodním léčení našeho lidu velice důležito jest hadí sádlo a hadí kůže. Zabitý had se rozřízne a dá se na slunce, aby teplem slunečním sádlo vytékalo; užívá se ho pak

proti mnohým bolestem a nemocem, zvláště léčí se jím bolesti oční, i bělmo s očí se jím shání. Podobně se užívá i hadího olejíčku.

Od starého hospodáře v Brtničce dostal jsem výpisky z veliké psané knihy, obsahující rady a pravidla o správě a léčení dobytka; výpisky ty pocházejí od kteréhosi pastýře z cizí obce. I tu radí se užívati hadího sádla a sice proti muchám, jež dobytek zvláště v letní době obtěžují a trápí. Radí se tu: „Aby na tvůj dobytek mouchy nesedaly, vezmi hadí sádlo, z hada, který je před sv. Jiřím chycen, namaž jím nové plátno a otírej tím svůj dobytek.“ –

Kravám po otelení — zvláště prvničkám — otéká často vemeno; tu pak bere se hadí kůže, usuší se, roztluče na prášek, a tím se vemeno nakuřuje, při čemž se oteklé vemeno natírá také medem. Neboť med vůbec chrání před uštknutím hadím; proto se požívá o zeleném čtvrtku. Staří včelaři, kteří chovají dosud včely ve špalcích, přehlížejí je nejraději o zeleném čtvrtku, dovoluje-li jen poněkud počasí, a tu neopomenou poslati po kousku medu příbuzným a známým, kteří včel nemají.

Zvláštním druhem hadů jest had domovní, jinde had hospodář neb hospodáříček nazvaný. Zdržuje se v každém domě pod domovním prahem a jest neškodným; naopak jest ochráncem a strážcem domu. Neubližuje-li se mu, přináší domu štěstí, běda však domu, kde by domovnímu hadovi ublížili nebo jej zabili! V Nové Vsi na Třebicku pozorovala hospodyně, že jí někdo chodí do sklepa na mléko. Zamykala tedy, ale nic naplat, smetana přece byla slízána. Hospodář umínil si, vypátrati, kdo jim na mléko chodí. Schoval se tedy ve sklepě do kouta a čekal. Tu vidí, kterak z díry vylezl had a hnal se k hrnci s mlékem; jak se hospodář pohnul, hned vklouzl zase do díry. Podruhé, když had z díry vylezl, rychle nohou zahradil díru a zabil ho. Neučinil dobře. Brzy potom scepeněla mu kráva, brzo nejdražší kůň a za krátko vyhořel mu statek. Aby nepřišel úplně na mizinu, prodal vše, co mu ještě zbylo a odstěhoval se do vzdálené cizí dědiny. Všecky tyto nehody tomu přičítal, že zabil domovního hada.

Všude v Čechách a na Moravě známa jest v lidu pověst o děvčátku, jež jídalo s domovním hadem. Když pak to domácí spozorovali a hada zabili, děvčátko chřadlo a zemřelo. Čteme

o tom v Bartošově „Moravském lidu“ jakož i v lidopisném díle „Moravské Valašsko“ od Matouše Václavka.

Podobně, avšak přece s něckterou změnou, slyšel jsem vypravovati pověst tu v Opatově. Tu dala prý matka dcerušce talířek mléka s kroupami a nechali ji samu ve světnici na zemi seděti. Matka slyšela z venku, že děvčátko s někým ve světnici rozmlouvá. Bylo jí to divné, a nahlédla proto nepozorovaně do světnice. Spatřila divnou věc. Veliký had jedl s dítětem mléko, děvčátko ho klepalo lžičkou do hlavičky a vadilo se s ním: „Nepapej jenom míčko, papej taky poupky!“ Had totiž jedl pouze mléko a kroupy nechával. Když hospodyně vešla do světnice, had rychle utekl.

Že by byl býval zabit a že by děvčátko pak umřelo, jak jinde pověst tato končí, o tom stařičká vypravovatelka ničeho nechtěla věděti. —

Stává se někdy, že slepice snese malé vajíčko, sotva tak veliké, jako je vejce holubí. To jest hadí vejce a snesla ho slepice, po které se pojímal domovní had. Hadí vejce není k potřebě a nesmí se také k ničemu upotřebiti; hospodyně házívají je přes střechu, říkajíce, že je házejí hadovi. Také proto se takové vejce přes střechu přechodí, aby čarodějnice tomu domu nemohly uškoditi. —

Všichni hadi jedné krajiny mají nad sebou pána-krále hadů, jenž má na hlavě zlatou korunku. Hada s korunkou bývá prý vídati v Hoře, lese u Brtničky. Ve žních vypravovali mi ženci, že viděli hada se zlatou korunkou u řeky Jihlavky nedaleko vesnice Sokolí u Třebíče.

Král hadů se koupává ve vodě a tehdy zlatou svoji korunku s hlavy snímá. Položí-li někdo na zem bílý šátek, klade naň svou korunku a pak se ve vodě koupá; když se vykoupal, přijde si opět pro korunku. V Bezděkově na Telecku slyšel jsem vypravovati příběh, podobný pověsti o královi hadů, jež uvedena jest v „Národních pohádkách“, vydaných Slavií v Praze r. 1874.

Voják jel na koni a u řeky spatřil hada s korunkou. Položil na zem bílý šátek a čekal. Had složil zlatou korunku na šátek a koupal se v řece. Voják rychle šátek s korunkou sebral, skočil na koně a co nejrychleji mohl, ujížděl. Had vida, co se

děje, pustil se za vojákem; ten koně bodal a poháněl a myslil, že hadovi ujel, neboť ho nikde za sebou neviděl. Když přijel domů, chválil koně za to, že tak rychle utíkal, že mohl s korunkou ujeti; ale jak ho pohladil po hřbetu, vymrštil se z ocasu onen had a vojáka uštknul, tak že brzo zemřel. Had jej totiž dohonil a schoval se koni do ocasu. —

K hadům řadí se slepýš, jenž dle mínění lidu jest nebezpečnější a jedovatější nežli hadi, neboť „po slepejši — stroj se rejši“ (k smrti).

Západní Morava má četné lesy zvláště jehličnaté; chudé ženy chodívají do nich na mour (mech a opadalé jehličí). Že pak se bojí, aby je panský nepřistihl nahrabou rychle hromádku mouru sváží, do plachty a chvátají domů. Když doma mour vysypávají, často uvidí k velikému zděšení slepýše, jejž v rychlosti s mourem nahrabaly a donesly v plachtě domů.

Byla-li slepýšovi některá část těla uražena nebo useknuta, zůstává i tato část bez hlavy živa až do západu slunce, jak bylo i o ještěrce pověděno. —

Hroznějším pak všech dosud uvedených živočichů jest lidu našemu štír, vlastně ščír zvaný. Nepatří sice mezi plazy a obojživelníky, neboť jest z řádu hmyzů rovnokřídlých; avšak lid štíra uvádí po hadech a po slepýši a říká: „po štírovi — hrany zvoní“ — tu není již pomoci. Slyšel jsem uváděti případy, jak někdo při koupání štípnut byl štírem do nohy; noha otekla a člověk zemřel. Jinde stalo se tak hrabačce, jež hrabala na bahnité, močálovité louce trávu. Zdržujíť se štíři nejraději na vlhkých místech, kde mají pod zemí hnízda. Vylíhlí štíři požírají druh druha, až zůstane nejsilnější z celého hnízda sám.

Dá-li se štír do lahvičky naplněné olejem, povstane štírový olej, v prostonárodním léčení našeho lidu velice důležitý a mocný. Užívá se ho proti jedovatému uštknutí a štípnutí, na zahánění otoku a proti ofouknutí, jež pochází nejčastěji od lasice, někdy také od ještěrky neb žáby. —

V pohádkách bývají často lidé zakleti a začarováni v plazy neb obojživelníky; tak v pohádce „Kočka“ *) vypravuje se, kterak

*) Pohádky a pověsti z Moravy západní. Sbírá Frant. Šilhavý. Část první. V Třebíči 1894

město bylo zakleto v les, královská princezna v kočku a poddaní její v hady, ohyzdné ještěry, žáby a štíry. Vysvoboditel jejich musil vykonati, co mu kočka nařídila: První rok pořezal kládu, druhý rok rozštípal dříví a třetí rok srovnal v hranici a zapálil. Jak počalo dříví hořeti, hrnuli se k němu se všech stran hadi, ohyzdní ještěři, žáby a štíři, a když je i s kočkou vházel všecky do ohně, stali se z nich lidé, kteří byli v tyto živočichy zakleti. —

Peštská výstava milleniová se zřetelem ku věcem československým.

Sděluje Josef Klvaňa.

(Dokončení.)

Nejobsáhlejší částí historického oddílu na výstavě Peštské byla budova renaissančně-barokní. Části její čistě renaissanční byly v nepatrném poměru k partiím pozdního baroku, rázu mistra Fischera z Erlachu, ve Vídni tak proslaveného. Tu a tam zjistiti se daly i motivy ze starých budov měst severouherských — nemaďarských — a něco z renaissance francouzské stilu Františka I.

V rozsáhlých prostorách budovy uloženy památky historické, kulturní i umělecké, mající vznik v době od bitvy u Moháče do prvního vyrovnání (1526—1867) a sice od čísla 1985 po číslo 8739. Byly to tedy památky nejčetnější! Tu také vystaven i umělecký průmysl selský, a proto našli jsme tam mnoho a rázovitých věcí slováckých.

Leč i na věcech panských shledáno leccos zajímavého, zejména přímých důvodů proti obvyklému mínění, jakoby ornamentální motivy zvonek, jablíčko, karafiát a j. v. byly typicky našimi, typicky abych tak řekl československy-lidovými. Ne, to jsou motivy renaissanční, do renaissance částečně snad z orientu přišlé a ve století sedmnáctém všeobecně užívané!

A z toho století zachovaly se i u nás, na věcech hanáckých, slováckých a českých. Ale ovšem přidati dlužno, že se při

národním rázu lidových prací — alespoň pokud běží o ornament rostlinný — nejedná pouze o motivy (tak jako se nejedná o tonech v hudbě lidové, nýbrž o seřadění jich v nápěv), ale o cit a spůsob, kterým byly seřaděny, o celkový toho dojem.

Velmi zajímavými v této příčině byly na výstavě Peštské mešní roucho Jagerské (prý) z 15. století s pěknými karafiáty a mešní kniha kathedrály Kaločské z r. 1682 s vyšitými tulipány na deskách, ale hlavně roucho kněžny Kateřiny Braniborské, rovněž ze století 17., na němž bylo plno jablíček, zvonců, karafiátů a růžiček, připomínajících až příliš naše valašské věci a konečně oltářní výšivka z r. 1725, Debrecínské církvi patřící, s jablíčky zlatem vyšitými rázu zase hanáckého.

V pracích ze století 18. již bezpečněji můžeme zjistiti lidovost, hlavně při těch, jež na plátně jsou provedeny. Ve století tom duch renaissance a baroku (neboť i v tomto bujel ornament rostlinný) zakořenil se do lidu našeho a vytrval tam, kde se uchytil, již v rázovitém seřadění a úpravě až do novějších dob, jak přesvědčí nás práce lidové z Hané, z Valašska a z některých míst moravského i uherského Slovenska, kde nevládl ornament geometrický.

Ale v renaissančním oddělení historickém mnoho výšivek lidových, najmě slovenských nebylo. Uvésti dlužno krásnou pokrývku postele ve slohu Napoleonském (sál LIII), která byla bohatě zdobena kvítím a orly dvouhlavými a měla (dle úředního katalogu!) slovenský nápis. Bylať to slovenská koutní plachta! V sále XXVII. bylo (ve vitrině 102) několik překrásných pruhů hrachovinkovaných slovenských, především bohatá plachta, patřící uršulinskému klášteru v Sibini, se stylisovanými, hedbávem šitými květy na hrachovinkované půdě, již po bok postaviti se může pouze nádherná a ze Slovenska donešená podobná práce v musei Náprstkových v Praze.

Nejzajímavějšími věcmi lidovými v tom oddíle byly bez odporu bohatě zastoupené keramiky uherské, zvláště slovenské a městská majolika Holičská.

Množství keramik slovenských vystaveno tu sběratelů od Prešpurských; tamním museem, též Karpatským museem v Popradě, přes to že měly nápisy maďarské. Nádherné věci Holičské patřily J. král. Veličenstvu.

Zvláště tu byl podivuhodný tabulový podnos několik metrů dlouhý, ze 12 částí složený na stolní náčiní s květinovým nástavem uprostřed.

Holičské věci, jichž hlavně v sále XXVII. bylo veliké množství, ovšem vyznačeny za maďarské (Magyár Fayenceok a Holícsi gajárból)! Ale jak mohly býti maďarské, když celé okolí Holiče jest Slovenské a Holič skorem celá ještě i nyní mluví slovensky, natož pak při založení továrny císařem Františkem Lotrinským!

František Lotrinský založil továrnu Holičskou na svém rodinném statku na základě domácích tradicí hrnčířských a použil podle všeho cizích, francouzských a německých (míšenských?) mistrů, takže ráz francouzský a německý s přídechem přirozeným doby rokokové se ve zdejších prvních pracích zapříti nedá. Později přibráni na práce pro venkov zajisté i síly domácí, a ty spůsobily domácí ráz Holičských majolik pro venkov pracovaných.

Italský ráz ornamentu jeví se zase v majolikách uherských (a také moravských), jež mají vročení před početím továrny Holičské, hlavně ze století 17. A protože týž ráz ornamentu jeví se i v českých věcech, jest velmi pravděpodobno, že hrnčířství uhersko-slovenské má původ svůj v mistrech českých, po bitvě Bělohorské pro víru útočiště hledajících na volném uherském Slovensku. Že v Čechách před válkou třicetiletou vliv italský byl znamenitý, jest všeobecně známo.

Selské majoliky na výstavě pocházely hlavně z Modry, Bzinec, Bolerázu, Telnic, Dehtic, Stupného, ale i odjinud. Málo jich mělo nápisy maďarské nebo německé. Uloženy hl. ve vitrině čís. 107. v uvedeném sále. Zajímavý byl i sál XLIX. „s původním zařízením maďarské (sc. uherské) kuchyně ze 17.—18. stol.“ Kuchyně ta obsahovala skoro vesměs nádobí selské, především slovenské, jakož tomu i časté slovenské nápisy nasvědčovaly. Mnoho věcí kovových pocházelo z Andrášiovského zámku Krásné Horky, džbány a talíře hlavně Dru V. Krasserovi ze Smolan u Prešpurku a Mořici Spitzerovi z Prešpurku i Prešpurskému museu městskému. Na jedné formě na hostie viděli jsme nápis: Czo Cziszari, To Cziszari, a czo Bohu, To Bohu. Ferdinand. Anna kralovna 1556.o. Mnoho selských věcí slovenských majolik i několik překrásných výšivek vylo-

ženo v L. a LI. sále. Tento představoval „uherskou“ světnici, upravenou dle Báňskobystřického domu Turesányích. Jen jako poznámkou budiž podotknuto, že v sále XLV. byly dva obrazy hraběte A. Berchtolda, Kuruce ze stol. 17. s beranicemi na hlavách jako Hanáci ve známé knize Hanka z Hankensteina z minulého století. Pro kroje byly ostatně zajímavy kabát Matyáše Korvína s halenovým slovenským límcem a několik obrazů panstva ze století 16. a 17., na nichž hlavně halenový ráz panských rouch uherských magnátů vynikal.

V paláci renaissančním byla ovšem i literatura umístěna. Ale po slovenské marně jsme se ohlíželi, ač by toho byla zasluhovala měrou znamenitou. Pouze písně byly zastoupeny a sice: „Písne duchovné evangelické z r. 1581“ (tištěné), „písne pohrební“ psané z tohoto a malované i psané „písně Trenčanského katol. kostela“ ze století minulého. Možno ostatně dosti, že mnoho slovenských věcí i zastrčeno, aby jen nepřišly k platnosti. Český národ zastupoval Komenský několika svými v Uhrách tištěnými spisy, jako: Orbis pictus (Levoč 1685), Schola ludus (Patak 1656), Eruditionis Scholasticae Pars II. (Patak 1652), Janua linguae latinae (Levoč 1661), Vestibulum (Patak 1662) atd.

Tím končíme obhlídku v historickém oddělení výstavy Peštské. Vedle paláců historických, na samém jezeře byla ještě chýše velmi zajímavá, „oddíl nejstarších zaměstknání lidových“. Tu bylo mnoho krásných věcí slovenských, vztahujících se k pastýřství, rybářství i lovectví lidovému a velmi pěkně sestavených. Nejvíce tu bylo věcí z hornatých krajů Tater, Gemeru, Liptova, Dětvy atd.: fujary, karabáče, nože, valašky, čerpáky a j. v. Zbývá vyhledati zástupce Slovenska v „dědině uherské“ a v „paláci pro uherský domácí průmysl“. Jinde jich beztak jen velmi nesnadno pod různými maďarskými etiketami zjistíme i v samém hospodářském a zahradnickém nebo vinařském oddělení, tím méně v průmyslovém. Dědina uherská, stísněná v „městském lesíku“ Peštském v jednu jedinou ulici, postrádající onoho širého volného návrší, kterým honosila se naše česká dědina výstavní, byla odborníku nejslabší partií, jednak pro svou jednotvárnost, jednak pro přespříliš akcentovanou úmyslnost Slovany uherské vůbec, Slováky pak zvláště, umlčeti.

Dědina skládala se ze 24 budov. Dvanácti zastoupeni Maďaři pěti Slované (Srbové, Rusíni, Slovinci, Bulhaři a Slováci), čtyřmi Němci, dvěma Rumuni a jednou — vlastně stanem a ležením — cikáni.

Cikáni měli zrovna tolik representační váhy, kolik každý z národů slovanských v Uhrách, zejména ale tolik, kolik Slováci, kteří obývají celé severní Uhry, od bohatých stolic Prešpurské a Nitranské až po chudou Dravu a Gemer. A tu ještě representovali ubohou Slovač Saryšané, tedy lid z nejchudších a již více méně přechod do haličského obyvatelstva představující Za to maďarské grunty byly plny nádhery a bohatých figurin. Ale bylo to všechno skorem stejné. Té rozmanitosti, co viděli jsme mezi slovenskými figurinami na „Národopisné", nebylo tu viděti. Vše oslňovalo pouze laika a cizince, odborníka a znalce lidu maďarského a slovenského nikoliv.

Ale přece někde zahlídli jsme bohatě vyšnořené figuriny slovenské! Bylo to v německém gruntě z Handlové. Do toho, snad z nedostatku domácích zajímavějších figurin, postavena byla řada parádných postav z okolí slovenského, kteréž velmi úhledně dopadly a nitranskou Slovač zastupovaly.

K representaci slováckých bydlišť mohli bychom konečně přidružiti chalupu Trnavskou s pěkným výstupkem dveřovým — jak u nás říkáme žúdrem — kteráž umístěna byla v hospodářském oddělení výstavy a měla vkusnou obrovnávku, a dále kolibu z Brezna na Zvoleni s figurinou „bače" u kotla žinčičného.

Bohatou pastvu očím poskytovaly ale výšivky slovenské, umístěné v řadě skříní v paláci „uherské domácí industrie". Sběratelé v Uhrách dávno před námi poznali bohatou rozmanitost a velkou cenu ručních prací lidu slovenského a sbírali práce ty již dávno před námi s větším zdarem. A sbíraly osobnosti vysoce postavené: na výstavě byly sbírky kněžny Hohenlohové, hrabat Zichyho a Pálffyho a jiných vynikajících zástupců šlechty uherské. Velmi mnoho vystavil ženský spolek Prešpurský a několik Prešpurských soukromníků. Nutno zjistiti, že sběratelská horlivost věcí lidových vycházela v Uhrách podle všeho z Prešpurka i okolí jeho a pravdojatně z iniciativy paní arcivévodkyně Isabelly, která hlavně pro ruční práce velkou znalost a interess vezdy na jevo dávala.

Výšivky slovenské na výstavě v oddíle tomto nahromaděné byly hlavně z Čičman a z Prešpurka i Nitranska. Odjinud bylo málo zástupců. Buď že chtěli pořadatelé vystaviti to nejkrásnější anebo neměli z jiných chudších, ale přece jen zajímavých krajů slovenských s dostatek ukázek.

K výšivkám originálním družila se ihned spousta moderních výrobků ženských, pracovaných se vkusem podle vzorů slováckých, většinou rozumně užívaných. Ovšem všude podotknuto, že moderní ty věci vyzdobeny „v uherském vkusu". Některé učitelky ručních prací, pěstující domácí tento vkus, byly i státem podporované! V Uhrách oceňují důležitost a vkus domácích prací lidových velmi dobře a dávno. U nás po nich a jich pěstování na sněmu zemském teprv loni učiněn dotaz!

Mimochodem řečeno budiž, že ostatní ve zmíněném paláci domácí industrie nahromaděné původní práce ženské patřily Rusínkám, Rumunkám, Srbkyním a Bulharkám uherským. Maďarských prací originálních skorem nebylo. Ostatní lidové práce roztroušeny byly na různých místech výstavy. Slovenských bylo ovšem málo. V průmyslovém paláci vystavil „Micska József" z Modré své hliněné zboží rázu lidového. Napodobí dobře staré vzory a také — i se starým vročením — zúmyslně je padělá. Podobné lidové hrnčířství vystavěno ze Sáryšského Potoka. Výrobce sluje „Cziczeri József". Několik lidových hrnčířů vystavovalo i z Pešťanské stolice pěkné, slovenským podobné věci.

Jsme u konce s výkladem o tom, co bylo možno postřehnouti československého na výstavě millenniové. Mnoho bylo ovšem ukryto zrakům našim, hlavně v průmyslovém oddělení. Víme z bezpečných pramenů, že v cukrovarnickém pavillonu k. p. bylo mnoho české práce, ba samy turniketty výstavní, přesně pracující, vyjely si na výstavu z — Prahy.

Ale opakujeme znova — celek výstavní, byť macešsky k národům nemaďarským, byl nádherný a krásně representoval nynější rozvoj samostatné koruny Uherské.

Osobitně se v koruně té stkvěli Chorváti a Bosna, kteřížto měli tu své zvláštní exposice bohaté a krásné, jichž popis však nepatří do rámce tohoto náčrtku. Jen to poznamenáno budiž, že v oddělení bosenském bylo několik obrazů K. Libšera, představujících partie z Bosny.

Umělecké a vědecké zprávy.

Josef Valentin Zlobický. V prvním svazku letošního ročníku časopisu Matice moravské čteme zajímavou zprávu prof. Ferd. Menčíka o knihovně Josefa Valent. Zlobického, ku konci minulého a na začátku přítomného století professora české řeči a literatury při universitě Vídeňské. K biografii Jos. V. Zlobického taktéž Menčíkem do Památníku, nákladem spolku Pokroka r. 1888 ve Vídni vydaného sepsané, připomínáme, že dle zpráv v knize: Die Biedermaennerchronik r. 1784 ve Vídni vydané*) str. 256 Zlobický již za panování císaře Josefa II. mezi tehdejšími vzdělanci a liberály neposlední místo zaujímal. Dočítáme se o něm v knížce té takto: Zlobický war „einer der brauchbaren nützlichen Maenner für den Staat, der die Gerichts- und Concursordnung und andere damalige neue Verfügungen Kaiser's Josef II. ins Böhmische übersetzte, und dem Monarchen gleich nach erweiterter Pressfreiheit einen Vorschlag wegen der Censur der böhmischen Bücher einreichte, bei dieser Gelegenheit den Index verbotener Bücher des Erzbischofs Prag's widerlegte; der jede gute Sache befördern half und deswegen von seinen Landsleuten insgemein der böhmische Patriarch genannt wird." — K tomu připomínáme, že Zlobický byl času svého v přátelském spojení se všemi tehdáž ve Vídni, v Praze, Brně, Prešpurce, Pešti, Lublani a j. žijícími slovanskými literáty, a pročež litovati jest, že jeho korrespondence s nimi po jeho smrti téměř do všech koutů byla roztroušena, ano z větší části zmařena. Vzácnou knihovnu jeho koupil president nad appellacemi hrabě Josef Auersperk. „Smět" t. j. duplikáty kněh a knihy nevázané, asi tři bedny zaujímající, darovala vdova Zlobického Janovi Norb. Hromátkovi, nástupci jeho na Vídeňské české stolici učitelské, po jehož odstoupení z úřadu toho dostaly se pak knihy ty do antikvárních obchodů Leovova a Wenediktova, z nichž jsme sami nemalou část jich odkoupili, chovajíce je až podnes ve sbírce své. — Dostala-li se část kněh a rukopisů Zlobického tolikéž do známého musea Schönfeldova (později bar. Dittricha) a kde

*) O této času svého pověstné knize podali jsme poněkud širší zprávu v Čas. Č. Musea r. 1894, str. 147, k čemuž tuto ukazujeme.

a v jakém stavu se asi nyní museum to nachází, nemohli jsme s jistotou vyhledati.

Šlechta moravská roku 1677. Jan Tomáš Pešina z Čechorodu v dedikaci spisu svého: Mars Moravicus vyčítá rodiny šlechtické, kteréž r. 1677 (času vydání knihy té) na Moravě ještě kvetly a to v stavu panském i vladyckém, pak rodiny šlechtické tam teprv přibylé a posléz osoby šlechtické tehdáž na Moravě již vymřelé.

Curiositatis causa k přirovnání s nynějšími velkostatkáři moravskými klademe zde seznamy ty v původním znění, jak je Pešina uvádí:

a) Ordinis bar.: Berka, Dubský, Hodic, Horecký, Kaunic, Leo Rožmital, Lichtenstein, Peterswaldski, Podstatský, Raupova, Ričan, Skrbenský, Slawata, Sternberk, Waldstein, Wežnik, Wlassim, Wrbna, Zahradecky, Zastřizel, Zierotin, Zwole.

b) Ord. equest.: Babka, Brabansky, Bukowka, Chorinski, Dohalsky, Drahanowsky, Hozlauer, Jankowski, Kobilka, Konias, Kořenski, Kotulinski, Lhotsky, Martinkowski, Mathiašowsky, Odkolek, Pawlovsky, Przepisky, Radkowecz, Rzikowsky, Salawa, Sirakowsky, Slawikowsky, Sokolowsky, Šwabensky, Ullrsdorff, Wlachowsky, Wolešnicky, Zialkowski, Zastřizel, Želecky. –

Všechny tyto rody kvetly prý od 200—300 a více sta let na Moravě (připomíná Hamršmid).

c) Nově na Moravu přibyli: Altheim, de Colle Alta, Dietrichstein, Kaldschmid, Lichtenstein Pernsteinsky, Magni, Oppersdorff, Ostershan, Questenberg, Rotal, Salm, Ssereni, Schaffenberg, Schaumburk, Souches, Turriain (Thurn), Walderode, Werdenberg, Altmanove, Bartodějský, Chraustensky, Elbognar, Fabricius, Görtz, Grimberg, Kabove, Harasovsky, Hauspersky, Hrobčicky, Mingwicowe, Otislav, Sak, Soběticky, Ssmerhowsky.

d) Již vymřeli: *a*) ordinis bar.: Bozkowii, Bibrstein, Cymburk, Czartoreysky, Daubravic, Hardek, Haugwic, Helt de Kement, Kawka z Riczan, Kornic, Krawarz, Kunowic, Kunštat, Landstein, Lev z Klobuku a Polehradicz, Lichtenburg de Bitov et Corstein, Licek de Rizmberg, Lippa, Ludanic, Nachod, Novodomei Telczenses, Pernstein, Sowinec, Ssleinic, Tetauer, Wartmberg, Weitmille.

e) Ord. equest.: Bitowský, Bobolusky, Bořita de Budecz, Buchlowsky, Buczhardt, Czykan, Doloplasky, Drnowic, Dubczanski, z Hustopec, z Kokorz, Krčzina, Lipowsky, Mysliborzic, Nekess, Obesslik, Orzechowsky, Ostromirzsky, Ostrowecz, Panowsky z Panwicz, Rajecky, Rajsky, Řičan, z Rotstein, Ssarovec, Starowesky, Strachowsky, Studnic, z Vickowa, z Vlcznowa, Zaubkové et sexaginta sex alii. *Ant. Rybička.*

Změny národnostní v rakouském Slezsku od r. 1771 až do r. 1890. Poměry národnostní byly jako na Moravě tak i ve Slezsku v druhé polovici XVIII. století pro českou národnost příznivější nežli jsou nyní. — Hranice národnostní lišila se od nynější takto:

U Vítkova byly obce Klokočov a Klokočůvky ještě smíšenými, u Pustějova Bůtovice českými; teď jsou německými.

Českými byly obce, nyní poněmčené: Bůtovice, u Lukavce Děrné, Leskovec, Albrechtice, Jaboř, takže nynější české obce Březová, Jančí a Dětřichovice souvisely s ostatní českou krajinou ve Slezsku.

Odtud až k Opavě byly **smíšené** obce, nyní poněmčené: Ratkov, Melč, Lhota, Mladecko, Bratřikovice, Opava a Olbranice u Klimkovic; pak osady, jež drží se české národnosti: Loděnice, Holasovice, Jaktař, Kylešovice a Otice u Opavy.

Zbislavice a Janovice u Klimkovic se v XVIII. století poněmčovaly, ale nyní jsou opět české.

Ostatní obce byly tehdy české nebo německé, jaké jsou posud.

Za zvláštní řeč „**kvádskou**", „Quadicum", měli r. 1771 ve Slezsku nářečí u farní osady Neplachovské severozápadně od Opavy (obec Neplachovice, Kamenec, Stemplovice, Strochovice a Tábor), farní osady Komárovské jihovýchodně od Opavy (Komárov, Sedlice, Přerovec, Dvořisko ve Slezsku, Suché Lazce a Kravařov na Moravě); dále v pruském Slezsku v okolí Hulčína, u Ketře farní osady Bavorov, Petrovice, Nasidlo, farní osada Oldřišov a Sudice,*) *Slavík.*

---

*) Dle popisu „Alma dioecesis Olomucensis seu consignatio omnium decanatuum 1771 et 1772" v arcibiskupské knihovně v Kroměříži.

K dědickým nárokům neprovdaných a neodbytých kněžen z panujících rodů v Čechách. — J. Kalousek v Českém stát. právu (2. vyd. s. 182) tvrdí, že při volbě krále českého r. 1458 jediné dědické právo to bylo, jež sobě počítal vojvoda saský skrze svou manželku Annu, nejstarší sestru krále Ladislava, a tedy dceru Elišky, dědičky po Lucemburcích. „Sněm však ohledav zákon Karlův o dědičnosti trůnu českého po meči i po přeslici, neuznal toho nároku vojvody saského; není pochyby, že stavové čeští již tehdáž (jako později r. 1526, o čemž máme určité svědectví) vykládali ten zákon tak, že dědičkou může býti toliko neprovdaná a neodbytá kněžna z panujícího v Čechách rodu." Domněnku svou autor opírá: 1. o výklad stavů na sněm při volbě Ferdinanda I, 2. o to, že v Čechách soukromé dědické právo alespoň do r. 1497 bylo takové, že jen neodbytá dcera v nebytí synův, anebo když synové byli odbyti, dědila po otci, ale odbytá již jednou osoba ženská nikdy více nedědila. Soukromé právo toto bylo prý měřítkem při dědičnosti trůnu.

Nemohu však v pravděpodobnost této domněnky věřiti. Není totiž určito, že uvažování při volbě Jiřího z Poděbrad bylo dokonáno; máme naopak svědectví, že jednání bylo přerušeno. Znalost zákonů byla dosti malá tehdy, čemuž nejlépe nasvědčuje to, že pro privilegium Karlovo musilo býti posláno.*)

Nerozhodností tohoto případu ovšem trvají dále uvedené důvody Kalouskovy pro dědické nároky dcer královských. Než myslím, že i ony jsou nedostatečnou podporou. Doklad z r. 1526 nemůže dostačiti. Tvrzení, že jen nevdaná a neodbytá dcera krále má býti dědičkou, jest na vahách, a bylo již za Ferdinanda I. Ferdinand I. dle instrukce poslům r. 1526, jejíž nařízení ovšem později z důvodů diplomatických užito nebylo,**) domáhal se koruny na základě dědičného práva Anny a již r. 1545 dědičná práva Annina reversem se vyslovovala. Ferdinand 4. února 1547 sám praví, že při nastoupení svém na trůn z nevědomosti vydal Čechům revers na volení, potom však že se stavy tolik ujednal, že mu ten revers zase vrátili a uznali dědičnost

*) Tobolka Zd. V.: O volbě a korunování Jiřího z Poděbrad. V Praze 1896. 22.

**) Rezek Ant.: Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen. I. Ferdinands I. Wahl und Regierungsantritt. Prag 1878. 40.

trůnu. Na Moravě pak právem uznání dědických práv Anniných stalo se hned 1526, čímž výklad sněmem českým daný byl zamítnut. Vratkost výkladu z r. 1526 bylo by třeba opříti z minulosti; než ani ta nečiní věc pravděpodobnější. Zikmund r. 1437 vykládal zákon Karlův z r. 1348, že i ženské dědí trůn český, a nemáme zpráv, že by stavové byli v něčem tomu na odpor se stavěli a r. 1439 Anna, choť Viléma Saského, po obdržení věna vzdala se nároků na dědičné země rakouské, nikoliv však na korunu Českou.

Druhý důvod Kalouskův, vliv práva soukromého, nelze připustiti jako důvod správný. Karel IV. byl muž, jenž chtěl učiniti konec všem hádkám, jichž vznik viděl v právu obyčejovém. Byl přítelem práva positivního a proto vydával své listiny. Kdyby bylo bývalo správné připustiti vliv práva soukromého v našem případě, není pochyby, že Karel IV. byl by se o tom v privilegiu svém zmínil, zvláště již proto, že za jeho doby, v Majestas Carolina se výslovně připouštělo, aby nevdané a neodbyté (nedílné) dcery dědily, dcery pak vdané a tudy věnem odbyté neboli dílné nikoliv.*) Než Karel IV. prostě o tom mlčí, čímž vliv onen odmítá. Nesprávností a nepravděpodobností vlivu práva soukromého vysvětluje se i dále mlčení stavů v pozdějších případech nahoře námi uvedených (r. 1437 a r. 1439). Jedině rok 1526 činí výjimku, výjimku však snadno vysvětlitelnou poměry a postavením krále a šlechty české.

Dr. Zd. V. Tobolka.

Archaeologická kommisse při České Akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Při České Akademii ustavila se na podnět presidenta J. Hlávky dne 8. května 1893 Archaeologická kommisse, aby dle § 2. lit. *e* stanov Akademie starala se o vědecké zkoumání v oboru památek uměleckých, historických, písemných i slovesných a o jejich ochranu, aby stanovila, které památky stavitelské, sochařské, malířské, zlatnické atd. posud se zachovaly a jakou uměleckou nebo historickou cenu mají. Zvláště dlužno přihlížeti k památkám rázovitým, pro vývoj umění domácího karakteristickým.

*) Kalousek J.: O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtním. V Praze 1894. str. 21.

Běží napřed o soupis takových památek, do něhož mají býti pojaty: 1. památky praehistorické; 2. památky umění stavitelského, sochařského, malířského od romanské doby až do počátku XIX. století; 3. předměty uměleckého průmyslu, pokud nejsou v majetku soukromém; 4. stavby historicky důležité, jako hrady, opevnění, mosty a p.

Soupis bude se vydávati dle politických okresů jazykem českým i německým tak, že každý okres bude tvořiti samostatný svazek; ke skupinám okresů podle starodávných krajů přidána bude vždy úvodní stať o památkách lidového umění s příslušnou literaturou. Popis musí býti stručný. Při každém místě (vesnici, městě nebo městečku) popis kostela i s rozměry a význačné jeho znamenitosti, jako půdorysy, obrazy, mešní roucha, monstrance, zvony i s nápisy, letopočty a rozměry, památné náhrobky, starší stavby, hradiska, archaeolog. nálezy a p. Vzácné a umělecké památky mohou býti zobrazeny.

Právě v těchto dnech vydány byly první vzorné publikace této kommisse, totiž „Politický okres Kolínský a Lounský“; dle nich je nutno pokračovati i při okresech ostatních. Tím spůsobem má býti popsáno nejen království České, nýbrž i markrabství Moravské.

Soupis není konkurenčním dílem Vlastivědě moravské, která má docela jiný rozvrh i účel, majíc býti úplným obrazem země Moravské, kdežto soupis všímá si jen památek praehistoricky nebo historicky důležitých a věnuje zvláštní péči jejich uměleckému ocenění i trvalému uchování. Soupis bude, pokud se Moravy týče, Vlastivědu, zvláště bohatými vyobrazeními, vhodně doplňovati.

I hmotně jest Archaeologická kommisse zabezpečena: sl. sněm král. Českého povolil na rok 1895 subvenci 3000 zl. a na rok 1896 vedle dotace 3000 zl. ještě 2000 zl. na vydávání soupisu památek. V Čechách i samy okresy hojně podnik tento podporují. Rozumí se, až dojde na Moravu, že moravský sněm a jednotlivé okresy budou v té příčině také konati svou povinnost.

Upozornili jsme naše čtenáře na Archaeologickou kommissi České Akademie i její Soupis památek z důvodu vážných,

aby totiž velebné duchovenstvo a učitelé moravští již nyní všímali si ve svých farnostech a obcích všeho, co jest památné a rázovitostí význačné. Takové místní soupisy buďtež zatím uschovány pro jednatele archaeologické kommisse, kteří časem všechny okresy vesnici za vesnicí navštíví a prozkoumají.

V Čechách praesidium zemského výboru doporučilo podnik ten samosprávným úřadům a veledůstojné konsistoře, Pražská a Královéhradecká, všemu duchovenstvu.

Kéž by i u nás na Moravě snahy tyto nalezly podobného porozumění a všestranné podpory! Bude to práce na mnohá léta, jež má nám ukázati, jak se u nás výtvarné umění od starodávna vyvíjelo, odkud přicházely první motivy, jak se vytvářely, jak cizí umělci zde spolupůsobili, a co přímo z ciziny k nám bylo přivezeno. Mimo to možno však očekávati, že takový soupis nezůstane bez účinku na výtvarné umělce, jakož i na zemskou správu a veřejnost, aby zachovány byly ony památky, jež pro vývoj umění domácího jsou zvláště karakteristické a naprosto zasluhují, aby bylo jich ušetřeno.

Kameníček.

Zaniklé osady Řičánky a Holeje. Uprostřed cesty z Pišela ke Studeneckému nádraží východně od Pozdětína a nedaleko rybníka „Hranečníka“ stávala vesnička „Řičánky“, zajisté založená pány z Řičan, kteří na blízkém Okarci po několik věků sídleli.

Nejstarší zpráva o Řičánkách pochází z r. 1349.*) Tehdy Jitka z Pyschola (Pišela) dala Náhradovi, bratru svému, v Piscolo 3 lány a v Ryczhans-ech též 3 lány a dvůr. Náhrad Pišelský z Hartvíkovic hospodařil tu do r. 1358; tehdy prodal**) Levíkovi Říčanskému z Tasova v Řičánkách u Náměště jeden podsedek a r. 1377 opět dědicům Mikuláše z Okarce tři lány úrokové.***) Dědicové tito trhem postoupili r. 1390 své dědičné právo v Řičánkách Ondřeji z Pišela†) a sice: Václav z Radkova 1 lán úrokový, Dětřich z Jestřebí též 1 lán platový a konečně††) i Aluša, vdova Otíková z Řičan, dala mu do desk zemských taktéž 1 lán vložiti.

*) Zem. dsky I. 101. — **) T. III. 218. — ***) T. III. 506. — †) T. VIII. 647, 648. — ††) T. VII. 679. —

To je poslední zpráva listinná o dědince, která buď r. 1408 při dobývání Náměště anebo v loupežných nájezdech pánů Říčanských, sídlivších na hradě Holoubku, zanikla. Připomíná se prvně jako poustka r. 1446, když Ondřej z Říčan na spolek bral své dědice na Okarec, Hartvíkovice, Vicenice, Pišel a na „Řičánky, ves opuštěnou, která odedávna k těm statkům přísluší.“*)

V následující době, zvláště r. 1480 uvádějí Řičánky jako pustou ves také sestry Okarecké z Řičan: Lidka, Johanka a Afra a r. 1567 Mandalena Okarecká z Mírova.**)

Ku konci 16. století Náměštští páni rozdělili bývalé trati Řičánecké Pozdětínským, Pišelským a Častotickým. Osada sama nikdy více zalidněna nebyla, ač jméno její dosud žije ve trati a v lese ležícím západně u Častotic.

Holeje.

Roku 1351 v zemských deskách***) Jan z Tasova prodává Ondřejovi z Okarce 6 lánů ve vsi Hole.

Jméno této dědiny vícekráte připomínáno nebývá, a v seznamu osad téhož vydání se uvádí, že osada ta jest neznáma. Avšak přirovnáváním držav pánů Okareckých z Řičan v Okarci, v Řičánkách, v Pišelu, v Hodově, ve Vlčetíně a j. lze dospěti k neklamnému poznatku, že Hole jest zkomoleně napsaný „Hodov“ nedaleko Budišova.

Za doklad toho uvádím tyto výňatky ze zemských desk:

Roku 1349†) „Jan z Tasova odevzdal Ondřejovi z Okarce šest lánů v Hodově dědičně dle práva zemského“. Téhož ještě roku††) se poznamenává, že „Jan z Tasova a Ondřej z Okarce vládli společně šesti lánům v Hodově“.

Míním, že Jan Tasovský, vystoupiv ze spolku, zboží to v úplné a samostatné držení odevzdal Ondřeji Okareckému z Řičan, a písař vkládaje smlouvu do desk, místo „šestlánů v Hodově“ napsal v „Hole“.

Holeje, pozemky mezi Budišovem a Pišelem, jak se až posud jmenují, mají výměry 301 jitro, obce Budišovská má

---

*) T. XII. 530. — **) Čas. Mat. mor. XVII. 50 a r. XIX. 147. — ***) Zem. d. I. 18. — †) T. I. 126. — ††) Tamtéž I. 129.

z nich asi 30 a Pišelská tolikéž jiter, což počítáno po 60 jitrech na lán, činilo by oněch šest lánů.

Jan Tvarůžek.

Literatura.

Vlastivěda Moravská. Země a lid. Díl I., sešit 1. Za hlavní redakce Fr. A. Slavíka vydává Musejní spolek v Brně. Dílo již po několik let ohlášené a připravované konečně dochází uskutečnění, jsouc „posvěceno naší milé Moravě". Vlastivěda Moravská bude zevrubným obrazem země Moravské, vypracovaným vědecky a zároveň srozumitelně, aby každý Čech jím se poučil a nabyl jasného, pravdivého a správného názoru o Moravě. Dílo jest rozvrženo na dvě části, všeobecnou a podrobnou. V části všeobecné (Země a lid) budou vypsány přírodní a zeměpisné poměry, praehistorická doba moravská, zakládání osad a starobylá správná jména jejich, dějiny politické, církevní, školské, vývoj řeči a písemnictví, hudby a výtvarných umění, dějiny a statistika živností, hornictví, hospodářství, řemesel, průmyslu, obchodu atd. Budou vylíčeny poměry lidu, život jeho, mravy, zvyky, bývalé poměry poddanské, poměry měst i šlechty a zřízení moravské. Část všeobecná bude zakončena přesnou statistikou starou i novou. Text bude znázorněn a doplněn příslušnými obrazy, mapami, přehledy a diagrammy. V části podrobné (Místopis) budou jednotlivé osady moravské dle soudních okresů v pořádku abecedním. O každé obci budou podány staré i nové zprávy, počet domů od 17. století po naše časy, popsány budou staré památky, dějiny chrámův a škol, poměry poddanské a živnosti. Také připomenuti budou vynikající rodáci, spisovatelé, umělci i zaniklé osady v okolí jednotlivých obcí. Každý okres bude znázorněn mapou a obrazy důležitých osad a památek. Každý okres bude zvláštním celkem.

Z podrobného programmu tohoto jest zřejmo, že Vlastivěda Moravská bude skutečným a pravým obrazem vlasti Moravské. Hlavní řízení nákladného díla tohoto má osvědčený pracovník o minulosti moravské řed. Frant. A. Slavík; s ním řídí vydávání prof. dr. Frant. Dvorský, předseda Musejního spolku v Brně, jehož nákladem dílo vychází, a prof. Jos. Hladík, činný pracovník o archaeologii moravské. Odbornými redaktory jednotlivých

oddělení jsou mimo jmenované členy redakce: školní rada Frant. Bartoš, min. sekr. Vítězslav Houdek, prof. dr. Frant. Kameníček, redaktor Benjamin Popelka, prof. Frant. J. Rypáček a P. Josef Vyvlečka.

Celého díla vyšel sešit první části všeobecné za odborné redakce dr. Fr. Dvorského a prof. Jos. Hladíka, a podán jest začátek přírodních poměrů moravských, a to předně zeměpisná poloha Moravy dle Ferrské délky a šířky, vytčeny jsou nejkrajnější místa dle hlavních stran světových, zeměpisný střed zemský u Víškova na úpatí pláně Drahanské, zeměpisná poloha hlavního města a měst krajských, různost poledne, délka dne, podoba země Moravské, sousední země, hranice přirozené dopodrobna, délka zemských hranic, přístupy do země, přehledný povrch zemský, moravské obvody a plošný rozměr. K textu jest přidána mapka prof. J. Hladíka, kterou se text doplňuje a objasňuje.

Potom prof. dr. Frant. Kameníček přehlíží všecka různá vydání map země Moravské od nejstarší mapy Pavla Fabricia z r. 1570 (1575), opravené Janem Cratem, až po naši dobu, oceňuje zvláště mapu J. A. Komenského z r. 1627 a vytýkaje vady a přednosti všech map moravských dosud vydaných. K textu přidáno jest vyobrazení mapy Fabriciovy.

Prof. Josef Klvaňa líčí geologické poměry. V úvodě jmenuje práce jednající o geologii moravské a jména i zásluhy pracovníkův a přechází k podrobnému popisu prahor moravských, sudetských (severomoravských) a prahor vysočiny Českomoravské. K důkladnému textu jsou přidána vyobrazení: ideální průřez Moravou od Dačic k Palkovicím u Místku (od jihozápadu moravského po severovýchod), studánka s kaplí Heidenbründlem a hospodou v sedle Červenohorském v Sudetách, rulová krajina u Žďárce na Tišnovsku. V pojednání tomto bude pokračováno v sešitě druhém.

Práce do Vlastivědy jest rozdělena mezi četné odborné pracovníky, z nichž dle úvodních slov hlavního redaktora slíbili přispívati Fr. Bartoš, Fr. Bílý, Vinc. Brandl, Vít. Houdek, Jar. Janoušek, dr. Fr. Kameníček, Jos. Klvaňa, J. Knies, dr. Mart. Kříž, K. J. Maška, Jar. Palliardi, Benj. Popelka, Fr. J. Rypáček, Václ. Spitzner, dr. Fr. Šujan, P. J. Tenora, Mat. Václavek, Fr. Vymazal, Jan Wimmer, P. J. Vyvlečka a P. V. Zahradník vedle

mnohých jiných, z nichž jmenujeme Bol. Dolejška, Rud. Dvořáka, dr. Ferd. Jokla, Tom. Šíleného.

Vlastivěda Moravská jakožto dílo přesně vědecké přispěje k tomu, aby některé obory vlastivědné, dosud ladem ležící, byly vzdělány a jiné zdokonaleny a prohloubeny, a bude po několik let hybnou a svěží pružinou ruchu vědeckého na Moravě. Po zastaralých pracích Schwoyových a Ř. Volného a po menších pracích vlastivědných jest potřebí, aby novou Vlastivědou bylo napsáno dílo zevrubnější, dokonalejší a vědečtější prací předešlých, které vykonali pilní jednotlivci za pomůcek nedostatečných. Vlastivěda nová bude dílem spojených sil odbornických, bude společnou prací vědeckých pracovníků moravských, bude prací monumentální obsahem i obrazy svými a jest rozměřena na osm velikých svazků o 50—55 arších. Náklad jest ohromný. Proto obětavost Musejního spolku v Brně jest nejen hodna chvály, ale i vydatné a všestranné podpory, aby dílo zdárně počaté bylo chvalitebně skončeno. Jest mravní i vlasteneckou povinností všech knihoven a škol, všech farních, obecních a různých jiných úřadů jakož i jednotlivců, aby Vlastivědu podporovali hojným odebíráním, osobním i písemním doporučováním, aby naděje těch, kteří nadšeně a obětavě jali se vydávati dílo tolik významné, nebyla sklamána, aby — čehož Bůh nedá — dílo neuvázlo nedostatkem hmotné ani mravní podpory obyvatelstva země, jejímž stkvělým obrazem Vlastivěda má býti.

Redakce ráda přijme nové spolupracovníky a různé rady, aby Vlastivěda byla zdokonalena a provázena souhlasem naší Moravy, které jest posvěcena.

Vlastivěda bude vycházeti nejprve v sešitech o dvou arších ve volných lhůtách, později pravidelně, až bude ustálen dostatečný počet odběratelský. Jednotlivé sešity prodávají se v Brně po 30 kr.; předplatné na 10 sešitů činí 2 zl. 70 kr. Poštovní zásilkou bude sešit za 33 kr. a předplatné na 10 sešitů na 3 zl. Předplatné přijímá předseda Musejního spolku prof. dr. Fr. Dvorský v Brně, na Měšťanské ulici, v čísle 18. Rukopisy do Vlastivědy přijímá hlavní redaktor Frant. Aug. Slavík, ředitel české realky v Hodoníně.

Doufáme, že nebude ani jediného člena Matice Moravské, který by Vlastivědy neodebíral a nepomáhal jejímu úplnému

dokončení, aby se vyplnila skromná a vroucí slova hlavního redaktora F. A. Slavíka: Práci svou posvěcujeme národu svému a milé Moravě jako skrovný důkaz účinné lásky nás všech!

Frant. J. Rypáček.

Pavel Josef Šafařík. Napsal Jaroslav Vlček. V Praze 1896. U Bursíka a Kohouta.

Spis zabírající 101 stránku líčí Šafaříka hlavně jako českého spisovatele, reformátora písemnictví a člověka. Stopovati vnitřní jeho rozvoj a souvislost vůdčích ideí jeho života jest této knížky úkolem hlavním.

V hlavě první (Na studiích doma) jednáno o rodišti Šafaříkově a vlivech, které působily na něho jako hocha. Předně byl to otec, muž povahy snivé a horlivý čtenář, a matka, sklad lidové moudrosti, pohádek, písní lidových i církevních zpěvů, čímž si vysvětlujeme, že Šafaříka již od 7. roku vábily knihy. Důležitý na rozvoj duševní byl r. 1810, kterého se odebral na evang. lyceum v Kežmarku; život v tomto městě, styk s občanstvem, přírodní pozadí, přátelé, professoři a zvláštní účinek Jana Genersiche, učitele filologie na Kežmarském lyceu, byl na jinocha rozhodný pro celý život a dal duchu jeho pevný směr. V Kežmarku procitlo v něm vědomí slovanské, jež mělo v zápětí horlivou četbu knih československých, zvláště Nejedlého „Hlasatele“ a Jungmannovy rozpravy „O jazyku českém“, jejíž smělé a vroucí láskou k rodnému jazyku provanuté myšlenky mladého Slováka dojaly hluboce a vedly ku bedlivému studiu jazyka mateřského a řečí slovanských, jež slýchal kolem sebe, a ku sbírání slovenských písní lidových. R. 1814 vydal samostatnou sbírku básní s nápisem: „Tatranská Můza s lírau Slowanskau“, v níž se bez obalu prohlašuje Slovanem a posuzuje národní program. Toto dílo Šafaříkovo klade spisovatel naší knížky vedle Jungmannova Ztraceného Ráje, připomínaje, že mladý poeta jako by byl opustil ujeté koleje české poesie a dal se drahami novými.

V hlavě druhé (V cizině) líčena studia Šafaříkova na vysokém učení v Jeně. Tuto nejvíce působili naň slavní professoři universitní: Eichstädt, Luden, Fries, pak hnutí mezi mládeží po válkách napoleonských, ideje všeněmecké, pěstění snah všelidských, úplné obrození národního bytu od základu, známé heslo

časové a národní evangelium universitní mládeže německé (podobné podněty působily též na Kollára). Z těchto vlivů původ vzala mnohostranná práce: překlad Aristofanových „Oblaků", Schillerovy „Marie Stuartky", rozvrh a počátek stručných dějin literatury slovanské dle všech nářečí.

Na rozvoj Šafaříkův v té době též mocný mělo vliv přátelství s Palackým, s jehož pomocí a radou chce spatřiti české básnictví obrozené lepší vnitřní hodnotou a dokonalejší vnější formou. Proto také vrátiv se r. 1817 z Jeny spěchá přímo k Palackému do Prešpurku, kdež počíná vlastní literární činnost rodáka Kobeliarovského.

Hlava třetí (Opět ve vlasti) předvádí Šafaříka jako vychovatele v rodině Liptovského podžupana, doličujíc, kterak naň působilo starobylé korunovační město uherské Prešpurk, volný v něm život studentský, styky s přáteli, mezi jinými s Benediktim, Palackým a Kollárem. Důvěrný poměr k Palackému podnět dal k epochální knížce v naší literatuře: „Počátkové Českého básnictví, obzvláště prozodye", který tak mocně zasáhl do známého boje přízvučníkův a posičníků.

Nové období v rozvoji a směru prací Šafaříkových počíná v Novém Sadě, jež zevrubně líčí hlava čtvrtá (Mezi Srby). Tam rozvinul činnost literární ve všech směrech, oddal se studiím folkloristickým, literárně historickým, dějezpytným i zeměpisným, a plodem toho byla řada studií a knih ze všech jmenovaných oborů. A přece okolnosti byly velmi nepříznivé duševní práci Šafaříkově. Řízení založeného gymnasia v Novém Sadě i vyučování zabíralo mnoho času, k tomu přidružily se choroby rodiny i jeho vlastní, nedostatečné, zdlouhavé a drahé spojení knihkupecké, tuhá censura, liknavost přátel literárních a j. v. Však na to trpce touží v listech Kollárovi psaných, a přece nezoufá, hotov jsa vše položiti za milý národ, i život.

Spolu s Kollárem vydá r. 1826 „Písně světské lidu slovenského v Uhřích", po nich r. 1826 „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten", ve kteréžto knize se Šafařík jeví už srovnávacím jazykozpytcem, dialektologem, zeměpiscem, národopiscem, dějepiscem, buditelem svého národu a obráncem Slovanstva v jedné osobě. Vším právem o knize této mohl říci Dobrovský, že jest „vhodně uspořádaná a velmi užitečná".

Jakkoli však v neúmorné činnosti a práci vědecké zakoušel pravé a čisté rozkoše, přece hlavně nezdravé podnebí, jež manželce a jemu samému uchystalo povážlivou nemoc, obraty politické a národní, netečnost srbského mniśstva ku všelikým snahám literním, sesazení z ředitelství gymnasia a j. v. nutily Šafaříka, aby pomýšlel na odchod z Nového Sadu, „z té duševní a mravní pustoty". Proto v dubnu r. 1833 opustil dosavadní bydliště své a dne 4. května přijel do Prahy, kdež počíná poslední a nejtužší kapitola jeho života i práce.

S touto seznamuje nás hlava pátá (V Praze). Tam vydán r. 1837 spis, jenž Šafaříkovu slávu roznesl po světě učeném: „Slovanské starožitnosti", díl dějepisný. Druhého svazku, mravopisného, jenž měl vylíčiti mravy a způsoby dřevních Slovanů v životě soukromém a veřejném, pro nával jiných prací učený slavista nevydal, za to však napsal jinou „zlatou knížku": „Národopis slovanský" r. 1842. Jako „Starožitnosti" ozářily vědeckým světlem Slovanstvo minulé, tak „Národopis" Slovanstvo přítomné. Knížka tato, nejpopulárnější dílo Šafaříkovo, jež přispěla valně ku vzájemnému poznání se Slovanů, byla třikrát v pěti letech vydána silným nákladem. Sem dále ještě hledí studia týkající se písemnictví staročeského, obrana staročeských památek, a s touto prací nově pojatý záměr, napsati etymologický slovník jazyka slovanského, k jehož uveřejnění nedošlo. Ještě sluší se dotknouti veliké, nyní již zapomínané služby, kterou Šafařík prokázal školství českému, postarav se o české názvosloví, bez něhož nebylo možno pomýšleti na pěstování věd jazykem českým. R. 1848 byl Šafařík jmenován mimořádným professorem slov. jazykozpytu při pražské universitě, ale nikdy nečetl; vzdal se kathedry ve prospěch svého přítele — Čelakovského, jemuž tak usnadnil vytoužený návrat z Vratislavě. V bouřlivém roce vidíme učeného slavistu na působišti veřejném: předsedá pražskému sjezdu spisovatelů českých i německých, jest povolán do Vídně k minist. poradám o novém školském zřízení rakouském jako zástupce Slovanů v říši, účastní se sjezdu Slovanů rakouských v Praze, kde pronáší stručnou, ale obsahem hlubokou řeč.

Za neblahých okolností a poměrů končil Šafařík, velký zpytatel, činnost svou vědeckou. Rozrušení soustavy nervové, z toho se vyvíjející organický neduh mozkový, stísněné poměry hmotné, různé starosti rodinné, ústrky a protivenství přerozma-

nitá připravovala životu blahodějnému znenáhla konec. Poslední velká práce vědecká, rozřešení záhady o stáří písma hlaholského, jež ukázáno jako předchůdce cyrillice, jest z nejpěknějších výsledků Šafaříkova duševního snažení.

Dne 26. června 1861 dotrpěl slavný kníže vědy a spolu velký člověk, učenec pověsti světové, Slovan povahy ryzí a následování hodné.

S důkladností a zevrubností všeho uznání hodnou, s pilným a svědomitým užitím různých a přečetných pramenů kreslí Vlčkův spis ve formě lahodné, místy tklivé a velmi srdečné obraz toho muže, jenž šťastnou rukou odhalil záclonu zastírající pravěk kmene našeho a jako druhý Pavel, břitkým mečem vědeckým přetínaje pásmo lží a pomluv o Slovanstvu šířených, směle hlásal, že Slovan nebyl a není rabem.

Kéž tato kniha v brzce se octne ve všech žákovských knihovnách našich středních škol, aby z ní učila se mládež železné píli a vytrvalosti, neúmorné práci a snaze, šetrnosti vůči druhým, skromnosti a opravdové svobodomyslnosti v posuzování práce cizí, zvláště však té ctnosti v povaze Šafaříkově, která jako démant nepřebrané krásy line svůj třpyt široko daleko: vroucí lásce k vlasti a Slovanstvu, která hotova byla vše položiti za milý národ i život! *K. Kořínek.*

Korunní archiv český. Sbírka státních listin koruny České z doby od r. 1306 do r. 1378. Podporou České akademie císaře Františka Josefa vydal dr. Hermenegild Jireček. V Praze 1896. Stran VIII a 616. Cena 3 zl. 20 kr.

„Korunní archiv český“ jest částí sbírky zákonův a právních památek českých, kterážto sbírka s názvem „Codex juris bohemici“ počala vycházeti již před třiceti lety. Korunní archiv, v němž bezpečně měly býti ukládány listiny práva veřejného, jest dílem otce vlasti Karla. Za prvního registratora korunního archivu považuje H. Jireček Jana Saxa z Mule. Listiny za života Karlova i za vlády Václava IV. byly chovány na hradě Pražském, aby byly blízko kanceláře císařské a královské. Teprve po smrti Václavově odneseny byly s korunovačními znaky i s deskami na hrad Křivoklát, odtud do Nové Plzně a v l. 1436—37 na Karlštein. Po bitvě Bělohorské byl korunní archiv přenesen do sklepení kostela Svatovítského vedle kaple sv. Václava a

nazván proto také archivem Svatováclavským. V Jirečkově vydání korunního archivu jsou listiny celé a regesta dle důležitosti z archivu Karlšteinského (Svatováclavského) a mimo to listiny vzaté odjinud.

„Korunním archivem českým“ dovršil pilný vydavatel právních památek českých padesátiletí spisovatelské. V prvé části rekapituluje seznam dokument veřejného práva, uveřejněných v prvém svazku sbírky zvané „Codex juris bohemici“ z let 1073—1305 s některými nově objevenými dodatky z téže doby. Část druhá přináší plná znění neb regesty listin práva veřejného, vydaných od vymření Přemyslovců po smrt Karlovu, celkem 664 listin neb regest a zmínek, poslední ze dne 2. listopadu 1378, dva dny před smrtí Karlovou. Listiny jsou v pořádku chronologickém; autor uvádí místa, kde jsou originály a v jakých sbírkách a spisech listiny již byly uveřejněny. U veliké části celých listin jsou krátké regesty. Vzorně vydaná sbírka Jirečkova jest doplněna indexem, v němž jest ukázáno, které listiny „Korunního archivu českého“ týkají se Čech, rakouských vévod, bavorských vévod, Braniborska, Budišínska, Chebska, Flossa a Parkšteina, Francie, Zhořelecka, císařství Římského, Lužice, Lucemburska, Mazovska a Plocka, Míšeňska, Moravy, Norimberka, biskupství Olomouckého, Opavska, Plavna, Polska, biskupství (arcibiskupství) Pražského, jednotlivých slezských knížectví a města i biskupství Vratislavského, Sulzbašska, Durynska, Uher. Na konci jest seznam měst, hradů, městeček, municipií, klášterův a území ve sbírce připomenutých. Tím výborného tohoto vydání lze užiti s nejlepším výtěžkem a snadno lze ve sbírce najíti příslušné listiny neb regesty.

„Korunní archiv“ jest dvanáctým svazkem Codexu juris bohemici. Herm. Jireček vydal již řadu prací podobných a chystá ještě práce nové. Z vydaných týkají se Moravy hlavně díl první, zabírající dobu Přemyslovskou (1867) a část třetí dílu pátého (Constitutiones margraviatus Moraviae a. 1628 reformatae, 1890). Důležitým pramenem bude také chystaný druhý dílec první části dílu IV. (Jura et constitutiones marchionatus Moraviae et ducatuum Silesiae saec. XVI.). Týž autor vydal také, jak jest známo, výtečné Všehrdovo dílo r. 1874 a Práva městská Brikcího z Licka r. 1880.

Tisk, pořízený v moravské akciové tiskárně v Brně, jest zřetelný. Pracovníkům o dějinách českých věku čtrnáctého „Kor. arch. čes.“ snažně doporučujeme jakožto práci pilnou, svědomitou a záslužnou. *Frant. J. Rypáček.*

Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Sepsal Ferdinand Tadra. Spisův poctěných jubilejní cenou Král. Č. Společnosti Náuk v Praze. Číslo VIII. 1897. Stran XVI a 436. Cena 2 zl.

Po Lippertově německém sociálním rozboru vnitřních poměrů českých v době předhusitské zaznamenáváme nové dílo české, jež snaží se dokázati, „že národ náš v kulturní příčině byl již v dobách předhusitských platným činitelem mezi středověkými národy kulturními“. Spis Tadrův je tendenční. Napsán byl proti těm, kteří hlásají, že národ téměř ve všem odkojen byl kulturou německou. Tadra vytknul rozdíl mezi Slovany baltskými a českými a z rozdílu toho vyvodil, proč Čechové nepodlehli Germanstvu jako Slované baltští.

Obsah jest v celku bohatý a má mnoho nového. Spisovatel počíná řadou cestovatelů do východních zemí asijských, promlouvá o účastenství českého národa při válkách křížových a o poutích jednotlivců do Svaté země. Vypočítává zemské stezky pohraničným lesem českým i moravským do sousedních zemí a vyličuje styky obchodní s Německem, Ruskem, Polskem, Italií, zeměmi východními a západem. V hlavních rysech rozebrány jsou styky Čechů s kurií papežskou, jak se vyvinuly pobytem českých panovníkův u dvora papežského, cestami jednotlivců, různými dávkami (jako desátky), provisemi, supplikacemi a vysíláním vyšších hodnostářů duchovních do Čech i naopak.

V kapitole „Čechové na universitách a postavení národa českého na nich“ uvádí se jména mistrův a bakalařů českých, kteří dosáhli těch hodností na universitách pařížské, bononské, paduanské, v Římě, v Avignoně, v Perugii, v Montpellieru a Orleansu. Dále pojednáno o učení pražském, krakovském, vídeňském, erfurtském, heidelberském, kolínském n./Rýnem, oxfordském a lipském.

V posledních kapitolách Tadra vysvětluje kolonisaci Čech obyvatelstvem německým, příčiny její i spůsob a následky,

zvláště vznik nového stavu městského. Kolonisace německá byla příčinou národního uvědomění, tak že Čechové záhy se vzmáhají i v poněmčilých městech. Rozborem stykův uměleckých a literárních s cizinou kniha končí.

Celek vyznívá v soud, že „Čechové v různých odvětvích lidského vzdělání nebyli nikdy daleko za sousedními národy, ano v mnohých oborech je i předčili“, a že na Čechy nejvíce účinkovaly vlivy italské a francouzské. Za Karla IV. pak Čechy přejaly vůdčí úlohu ve vědě i v umění ve střední Evropě.

Tadra čerpal zprávy hlavně z pramenů vatikanských, ale užil také skoro všeho, co již badateli jinými bylo objeveno. Avšak má-li důkaz jeho býti úplný, jest nezbytno podrobně a hlouběji ukázati, jak francouzské a vlašské vlivy jevily se ve všech oborech duševní a fysické práce uvnitř Čech. Než i to, co nám podává, jest (zvláště v některých oddílech) velmi dobré a cenné.

Sloh, v celku jasný, mohl by býti ryzejší; tu a tam objevují se germanismy a nesprávnosti. Při místních jménech lépe jest psáti místo Freudenthal Bruntál a místo Krňov Krnov.

R.

Methodické příspěvky k četbě I. knihy Liviovy. Napsal prof. Pavel Krippner. XXII. program c. k. vyššího státního gymnasia v Přerově za školní rok 1895/96. Str. 28^{0}.

Úvodem předesílá autor některé myšlenky, které vytkl již v č. 3. a 4. lonského „Věstníku českých professorů v Praze“, o nesnadnosti četby Liviovy pro kvintany a o následcích ukvapené četby.

Potom podává pokyny, jak možno ony nesnáze překonati v prvních 14 dnech — 3 nedělích přípravnou prací se žáky ve škole. Ukazuje na šesté kapitole, jak se má příprava díti, a nač třeba žáky upozorniti, jak má vypadati práce učitelova ve škole, jak žáků. Klade váhu na to, aby učitel (aspoň 2 měsíce) sám žákům napřed text předčítal. Od kap. 6. asi připouští také ukládati již přípravu domácí.

V následující části podává náčrtek, jak si představuje práci učitelovu v té době, kdy začínají se ukládati první přípravy domácí. Učitel předešle nejprve krátký úvod, předčítá pak část textu, přičiní poznámky věcné a mluvnické.

Postupem času bude pokynů vždy méně. Některé kapitoly možno vypustiti.

V dalším pak odstavci stanoví se požadavek, „aby po přečtení delších částí, jež tvoří jakýsi uzavřený celek, učitel věnoval také přiměřený čas přehlednému opakování obsahu, sestavení charakteristiky osob jednajících, zpracování a vykořistění přečteného celku po stránce aesthetické, ethické, historicko-politické atd.“ Z té příčiny následuje charakteristika jednotlivých králův (Romulova podrobná, částečně i Tarquinia Superba) a výsledků jejich vlády t. j. „čím přispěl každý k rozšíření neb úpravě Říma, ku zvětšení jeho území a panství v Latiu a jaké změny neb opravy provedl v ústavě“.

Na konec jsou připojeny poznámky o t. zv. kollektaneích. Mají obsahovati 5 oddílů: 1. literárně historický, 2. místopis Říma a vzrůst panství jeho v Latiu, 3. starožitnosti státní a soukromé, 4. mythologii, 5. slohové zvláštnosti [a) výrazy a vazby básnické, b) archaické, c) ostatní záležitosti syntaktické a stilistické].

Pokládám za nejlepší tu methodu, kterou možno docíliti nejlepších úspěchů; možno-li různými cestami dobrati se stejných výsledků, jsou jistě všechny stejně dobré. Autor nepokládá také způsob jím označený za kanon, od něhož by nebylo možno se uchýliti, mohu však s potěšením se vysloviti, že methodou jeho možno docíliti výsledků potěšitelných, a že práce jeho, která vyšla ze školy, jest založena na bohatých zkušenostech učitelských. Práce této, k níž přistoupil spisovatel teprv ohlédnuv se dříve po bohaté příslušné literatuře, povšimnou si všichni, jichž se týče.

Se zásadami p. spisovatele referent ve všem se srovnává; nepokládá toliko za radno, aby se při srovnávání událostí starověkých s přítomností šlo tuze daleko (v. str. 19 a 20). Zájem žáků se tím nepopíratelně budí, ale jak snadno jest možno zde naraziti!

Karakteristiky jednotlivých králů jsou sestaveny se vzornou pílí a budou mnohému učiteli vítanou pomůckou.

Autor prospěl by jistě dobré věci, kdyby při svých zkušenostech vzal na sebe vydání jakési chrestomathie z díla Liviova; dokud té není, bylo by snad lépe I. knihy se žáky nečísti. Na konec nemohu zatajiti, že nepokládám program gymn. za vhodné místo pro článek, který v největší části obrací se jen k učiteli.

Josef Benhart.

Dr. Berthold Bretholz, Die Tataren in Mähren und die moderne mährische Urkundenfälschung. (Zvláštní otisk z „Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens".) Brünn 1897.

Práce tato jest rozdělena ve čtyři části:

V první, jíž předchází krátký úvod, spisovatel podává přehled posavadního bádání o otázce tatarské, poukazuje při tom na to, že současné prameny úplně mlčí o boji s Tatary pod hradbami Olomouckými a o vítězství Jaroslava ze Šternberka, jakož i o bojích tatarských pod Hostýnem a Kotoučem; teprve Dalimil, jehož zprávy však pro dobu před r. 1278 dle souhlasného úsudku jsou nespolehlivy, uvádí, že Tataři kolem Olomouce táhli a tam královice svého ztratili; zpráva o boji pod Hostýnem se vyskytuje teprve v Crugerově r. 1661 vyšlém díle „Sacri pulveres mensis Julii", a o boji pod Kotoučem se děje poprvé zmínka teprve v české zprávě r. 1722 od purkmistra a obce města Štramberka o pamětech města toho známému moravskému sběrateli a kronikáři Dismasu von Hoffer podané, kdež se však vztahuje k útoku husitskému r. 1356 (sic!) na Štramberk podniknutému.*) Básně „Jaroslav" rukopisu Královédvorského, i když jest pravou, nelze — jak spisovatel správně podotýká — jako básní vůbec nikdy pokládati za pramen historický, který by mohl bezpečně dokazovati fakta, o nichž prameny současné úplně mlčí.

V druhé, nejdelší části, která tvoří jádro pojednání, Bretholz rozebírá zevrubně listiny v III. díle Bočkova Diplomatáře Moravského uveřejněné a vpádu tatarského do Moravy r. 1241 se týkající. — Jest jich celkem 11, z nichž spisovatel 8 jako falsifikáty zavrhuje (totiž listiny otištěné v Cod. dipl. Mor. III. pod č. 29., 34., 35., 95., 98, 109., 144. a 165.) přesvědčiv se jednak, že jich nelze nalézti v archivech ani na místech, jež Boček za jich naleziště udává, jednak i z obsahu listin těch jich podvrženost nad vši pochybnost dokázav. — Zejména pádnými důvody se mu to podařilo při listinách č. 95, 109, 144 a 165. I pohnutky jednotlivých podvrženin Bočkových dosti případně jsou objasněny. — Tři z uvedených 11 listin (totiž listiny otištěné v Cod. dipl. Mor. III.

*) Příslušný odstavec dotyčné zprávy uveřejněn na konci spisu jako příloha 1.

pod č. 97, 235 a 228) spisovatel skutečně nalezl a pokládá je za pravé, avšak prý pouze první z nich (listina č. 97 markrabětem Přemyslem r. 1247 pro Opavu vydaná) týká se vpádu tatarského r. 1241, druhé dvě však pouze vpádu Uhrův a Kumánů r. 1252 a 1253 do Moravy učiněných, což se nám však nezdá dosti odůvodněným zejména při listině č. 235, kde výslovně vedle Kumánů i Tataři se uvádějí; máme za to, že obě listiny se vztahují i ke vpádům Kumánů r. 1252 a 1253 i ku vpádu tatarskému r. 1241.

Na konci druhé části zmiňuje se spisovatel obšírněji ještě o některých listinách Bočkových ze stol. 13., týkajících se řádu Templářů na Moravě, při čemž odhaluje opět několik podvrženin Bočkových, naproti tomu však uvádí pravou listinu dokazující existenci Templářů na Moravě již r. 1248 (darovací listinu vév. Oldřicha Břecslavského, pozdějšího vévody Korutanského, kommendě Templářů v Čejkovicích z listopadu roku 1348), které Boček v kodexu svém neuveřejnil,*) kdežto falšoval listiny z r. 1243 a 1244, aby dokázal existenci Templářů na Moravě již v této době. —

V části třetí spisovatel registruje v chronologickém pořádku zprávy současných pramenův o vpádu tatarském do Moravy r. 1241, z kteréhož přehledu zřejmě vyplývá jednak veliká chudost a kusost, jednak i nesrovnalost zpráv a pramenů současných o této události.

Část čtvrtá obsahuje pokus vylíčiti vpád tatarský do Moravy r. 1241 na základě zpráv současných pramenů, jež byly v předešlé kapitole registrovány, doplněných i spolehlivou tradicí, čerpanou zejména z Tetzeliovy kroniky kláštera Hradišťského u Olomouce.**) — Ač proti vylíčení tomu celkem ničeho nenamítáme, přece se nám zdá, že spisovatel poněkud příliš jednostranně akci krále Václava I. při invasi tatarské a jeho zásluhy o zastavení proudu tatarského na západ se ženoucího podceňuje, více než to na základě kusých zpráv sporých současných pramenů jest odůvodněno. — Také konečný výrok jeho,

---

*) Listina ta uveřejněna na konci spisu v plném znění jako příloha II.

**) Příslušný úryvek z kroniky Tetzeliovy uveřejněn na konci jako příloha III.

kterým význam vpádu tatarského do Moravy r. 1241 snižuje na význam nepatrného loupežného vpádu, jakých před tím i po tom na sta se vyskytovalo, zdá se nám upřílišněným.

Celkový náš úsudek o spisu tom nemůže zníti jinak, než že jest to práce velmi záslužná a pilná, která se důstojně řadí k pracím Šemberovým, Brandlovým, Gollovým, Teigovým a jiných badatelů o falsifikátech Bočkových, ač je to zase jen slabý pramének k očištění chléva Augiova, jakým se v ohledu kritickém jeví první, Bočkem vydané díly Diplomatáře moravského, k jehož úplnému očištění bude ještě mnoho takových kritických sprch potřebí. *JUDr. Jaroslav Demel.*

Brünner Kirchengrüfte. Von Dr. Wilh. Schram. Brünn 1896. Str. 23. Bibliothekář zdejšího musea Františkova Dr. V. Schram napsal do časopisu „Notizenblatt“ pojednání o hrobkách v chrámech Brněnských, které vyšlo také jako zvláštní otisk. V úvodě pan spisovatel stručně poučil čtenáře o vývoji hřbitovů Brněnských. Osoby vynikající stavu duchovního i světského bývaly až do r. 1784 pochovávány v chrámech ve hrobkách pod dlažbou chrámovou. Císař Josef II. z důvodů zdravotních to zakázal a přikázal, by všichni nebožtíci byli pochováváni na hřbitovech za obvodem městským. Hrobky chrámové pustly a časem staly se nepřístupnými až na hrobku v kostele jesuitském a kapucínském.

Spisek Schramův seznamuje nás se všemi chrámovými hrobkami v Brně a vypisuje, kdo v nich odpočívá. Jsou tam popsány chrámové hrobky na Petrově, u sv. Jakuba, u sv. Tomáše, u Jesuitů, u sv. Jana (u Minoritů), u sv. Josefa, u sv. Michala, u sv. Anny, u sv. Magdaleny, u Kapucínů, u Panny Marie na Starém Brně (Králové klášter) a v Zábrdovicích.

Spisovatel svědomitě použil všech zpráv, které o jeho předmětě dosud kdekoliv podány byly, zvláště od Cerroniho, Volného, d'Elverta, V. Brandla a v četných časopisech Brněnských, ale nad to sám za pomoci mnohých pánů duchovních a úředníkův konal studie ve chrámech a hrobkách uvedených, takže i některé zprávy starší opravil, jako na př. na str. 16, ř. 22, zprávu Volného o hrobkách na Petrově. Zvláštního povšimnutí zasluhuje jeho pozornost k památkám uměleckým, ze které vyplynula ostrá výtka městské radě Brněnské, jak nešetrně

má se k uměleckým památkám v křížové chodbě (cestě) bývalého kláštera dominikánského, pokud je majetkem obce Brněnské (strana 16–18). Milou je nám také šetrnost páně doktorova k našemu jazyku, jíž projevil psaním jmen českých.

Dr Fr. Šujan.

Nová díla:

Z Akademie Krakovské:

Monumenta medii aevi historica, res gestas Poloniae illustrantia. Tomus XV. — Relationes curiae Vladislai Jagellonis et Hodvigis (1388—1420). Str. VIII a 616. Vydal Dr. Fr. Piekosiński.

Atlas geologiczny Galicyi. Text k mapě 7. od prof. A. M. Lomnického. — Přiložena geol. mapa Haliče č. 7.

Rozpravy odboru historicko-filosofického (1 sv. a filologického (2 sv.) — Ser. II. sv. VII.

Zprávy odboru anthropologicko-archaeologického a ethnografického (1 svazek).

Z bibliotheky spisovatelů polských:

Historya Trojańska 1563. Vydal Samuel Adalberg. Str. 109.

Zprávy umělecké komise polské. Tom. V. sešit IV. Výroční zpráva o stavu Krakovské Akademie za r. 1894 5.

Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. Vydává Archaeologická kommisse při České Akademii řízením svého předsedy Josefa Hlávky. I Politický okres Kolínský. Napsal Karel B. Mádl. Stran 116. Cena 1 zl. 50 kr. Krásná a četná vyobrazení.

Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Sepsal Ferdinand Tadra. Čís. VIII. spisů poctěných jubilejní cenou Král. Č. Společnosti Náuk v Praze. 1897. Stran XVI a 436. Cena 2 zl.

Z konjugace souhláskové. Napsal Dr. J. Horák. Stran 76. Cena 50 kr. Čís. VIII., rovněž poctěné jubilejní cenou.

Čechy a Prusy ve středověku. Napsal Jaroslav Goll. Část I. Stran 82. U Bursíka a Kohouta v Praze 1896. Cena 70 kr.

Dějiny české literatury. Napsal Jaroslav Vlček. Sešit šestý. V Praze 1897. Str. 353—428. Sahá do 2. pol. 16. století. Cena 75 kr. (Sešit první téhož díla vyšel r. 1892, druhý v r. 1893, třetí v dubnu, čtvrtý v září r. 1894, pátý r. 1896.) Velmi doporučujeme.

Paměti Hynka Mladšího Bruntalského z Vrbna o věcech veřejných na Moravě a v Opavsku z let 1610—1611. — K vydání upravil Dr. V. J. Nováček. Zvl. otisk z Věstníku Král. České Spol. Náuk v Praze. 1896. Stran 48.

O srovnávacím studiu lidového podání na vysvětlenou a na obranu píše Dr. Čeněk Zíbrt. (Zvl. otisk z „Českého lidu“ roč. V. čís. 3.) 1897. Stran 29.

Plastika řecká. První přednáška v Moravském průmyslovém museu v Brně, proslovená 2. ledna t. r. od prof. Jaroslava Schulze. Stran 26. — Nákladem vlastním. Práce velmi pěkná.

Lidské tělo. Názorné vylíčení jeho soustavy, jakož i ústrojů. S vysvětlením Dra Schmidta. Obrázky dle návrhu spisovatelova česky upravil Dr. V. Bartoníček. Nákladem Karafiáta a syna v Brně. Stran 16 kvartových.

Pitva lidské hlavy i krku. Vyobrazená i popsaná Drem Schmidtem. Česky upravil Dr. V. Bartoníček. Nakladatel týž. Stran 16 kvartových.

Lidské oko a jeho výpomocné ústroje. Pitevně vylíčeno a slovem objasněno od Dra H. Renlova. Česky upravil Dr. V. Bartoníček. Nakladatel týž. Stran 16 kvartových.

Model ležatého parního stroje s Meyerovým expansním rozvodem šoupátkovým. S náčrtkem dějepisným a příslušným výkladem od inž. Kr. Volkerta v Norimberce. Česky upravil inž. J. Svatoš, c. k. professor. Nakladatel týž. Stran 19 kvartových.

Die Tataren in Maehren und die moderne mährische Urkundenfälschung. Von Dr. Berthold Bretholz. Zvláštní otisk z „Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens“ 1. ročníku 1. sešit. 1897. Stran 65.

Časopisy:

Český Časopis Historický. Vydávají J. Goll a A. Rezek. Ročníku III. sešit 1. Obsah: Nová kniha o době cyrillomethodějské. (A. Lapôtre, S. J.: L'Europe et le Sant-Siège a l'époque carolingienne. Première partie: Le pape Jean VIII. (872—882). Paris, Alphonse Picard et fils. 1895. 8⁰ 367). Píše Fr. Pastrnek. — Antisemitismus v klassické literatuře. Napsal Fr. Jaroš. — Historiografie polská v posledních letech. Napsal Felix Koneczny. — Šime Ljubič (Nekrolog). Napsal K. Kadlec. — Literatura, přehled článků historických v časopisech a zprávy. — Vychází 6krát ročně. Předplácí se 3 zl. 60 kr.

Časopis Musea Království Českého. 1896. Ročníku LXX. svazek čtvrtý. Redaktor Antonín Truhlář. Obsah: Literární působení kláštera Třeboňského. Ve známost uvádí František Mareš. — Nové dopisy Boženy Němcové. Řada druhá. Podává prof. Vinc. Vávra. — O významu slovných shod rýmových pro poznání příbuznosti skládání staročeských. Napsal Ant. Havlík (dok.). — Dodatky a opravy k biografiím starších spisovatelů českých. Podává Ant. Rybička. — Všeobecné rejstříky na deset ročníků Časopisu Musea Král. Českého od r. 1887 až do r. 1896. Zpráva o Museu Král. Česk. od 1. května do konce září 1896. — Ročníku LXXI. svazek první. Obsah: Konec samostatné university Karlovy. Píše Dr. Zikmund Winter. — Úsudek Jana Amosa Komenského o literatuře staroklassické. Podává Jan V. Novák. — Adamité na Hlinecku v XVIII. a XIX. věku. Sepsal Dr K. V. Adámek.

— Jakých léků a léčiv poskytuje našemu lidu říše živočišná. Z pověr a obyčejů českého lidu vybral F. V. Vykoukal. — O dvou spisech Husových. Sděluje Ferd. Menčík. V obou sešitech mimo to zprávy o Matici české, hlídka literární, zprávy knihopisné a jiné drobné příspěvky.

Sborník České společnosti zeměvědné. Pořádají Dr. Jos. Frejlach a Dr. Jindřich Metelka. Ročníku III. sešit druhý. Obsah: Z vycházky po Sicilii. Přednáška Dr. J. Metelky. — Horopis Německa. Napsal Dr. Jan Palacký (pokr.) — Gerhard Rohlfs. Napsal Dr. Jar. Kosina. Velmi bohaté vědecké zprávy, literatura a zprávy o Společnosti.

Listy filologické. Vydávají se nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Odp. redaktoři: Jan Gebauer, Jos. Král, Frant. Pastrnek. Ročníku XXIV. sešit první. Obsah: Kde ležela Enneakrunos? Uvažuje Frant. Groh. — Doplňky a opravy k pojednání „O prosodii české“. Napsal Josef Král. Četné úvahy a zprávy. Sešit druhý. Obsah: Platonova theorie soudu. Napsal Fr. Čáda. — Hus a bible litoměřická. Příspěvek k literární činnosti Husově. Podal Fr. Černý. — O rukopise Supraslském. Napsal Fr. Pastrnek. — Střídnice za ъ, ь v polštině. Podává J. Polívka. — Klasobraní po rukopisech. Úvahy a zprávy.

Věstník českých professorů. Vydává „Ústřední Spolek Českých professorů v Praze“. Pořádá Fr. Bílý. Ročníku IV. čís. 3. Obsah: Fr. Wurm: Jak počíti botanické vyučování v 2. třídě střední školy? — Vojt. Kebrle: Tacitova Germania na gymnasiích českých. — Josef Škoda: Kreslení ve IV. třídě školy střední. — Fr. Šubrt: Jakou platnost má příklad v učení cizím jazykům? — Ant. Setunský: Několik slov o novém vyučování jazykovém. — Dr. A. Pechnik: Několik slov o poměru představených k učiteli. — Jan Macháček: O nákresech zeměpisných a jejich methodách. — Fr. Jezdinský: Moderní věda lékařská a školní hygiena. Drobné zprávy, zprávy spolkové a hlídka literární.

Český lid. Redaktor Dr. Čeněk Zíbrt. Ročníku VI. čís. 3. Obsah: J. Klvaňa: O československých věcech na výstavě v Budapešti r. 1896. — JUDr. K. V. Adámek: Tance lidové v okresu hlineckém (s tabulkami). — Dr. V. Tille: Ze srovnávací literatury lidové. — J. F. Hruška: „Tři“ králové na Chodsku. — Eug. Muška: Kterak vznikl název „hloupá Přelouč“. — Fr. Šilhavý: Starý kamenný kříž v Dlouhé Brtnici na Jihlavsku. — J. Strnad: Povinnost vrahova postaviti kříž zavražděnému (z r. 1548). — J. Kořán: Selská svatba v okolí vorlickém. — Dr. H. Máchal: K písni slovenské o Paromovi a Ratce. — Dr. Čeněk Zíbrt: Přísaha mezní v hrobu nebo pod drnem. — Dr. V. J. Nováček: Jana Butzbacha zpráva o národě českém, zvláště o lidu venkovském z r. 1506. — Jan Koula: Několik myšlének, v čem a kde dlužno hledati starožitnosti vyšívání československého. — R. Tyršová: Národopisné studie našich umělců. — Dr. F. Bernard: Hustota obyvatelstva ve Slezsku. — Dr. O. Schrutz: Několik starých českých předpisů lékařských. — J. Fr. Zítek: Jos Vlast. Kamarýt v Kučeři roku 1827 při zpěvu písní národních.

— Dr. Č. Zíbrt: O srovnávacím studiu lidového podání. I. — Pěkná vyobrazení.

Hlídka. Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii. Ročníku II. č. 1.—3. s obsahem velmi bohatým a četnými zprávami drobnějšími i posudky. Předplácí se v benediktinské knihtiskárně v Brně, ročně 4 zl., půlletně 2 zl.

Paedagogické Rozhledy. Vydává „Dědictví Komenského“ v Praze. Ročníku X. vyšla čísla 3—7 s obsahem velmi pestrým a zajímavým, z něhož vyjímáme: Jan Jindřich Pestalozzi, člověk, vychovatel a učitel. Píše J. Klika. — Lew N. Tolstoj — vychovatel svědomí, učitel života. Napsal Josef Černý. Paed. Rozhl vycházejí 15. každého měsíce mimo červenec a srpen. Předplatné pro členy Dědictví Komenského ročně 2 zl. 50 kr., pro nečleny 4 zl.

Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Redigiert von Dr. Karl Schober. Ročníku I. sešit první. Obsah: Bretholz: Die Tataren in Mähren und die moderne mährische Urkundenfälschung. — Loserth: Bilder aus der Reformationszeit in Mähren. 1. Dr. Martin Göschel, Propst des Frauenstiftes Kanitz. 2. Oswald Glayt. — Prof. Grolig: Das Epicedium des Brünner Minoriten-Klosters. Hojné literární posudky a oznámení. — Časopis tento vychází čtyřikrát ročně místo bývalého Notizenblattu.

Seznam nových členů Matice moravské

od 1. ledna 1896 do 18. března 1897.

Činný člen: P. Karel Št. Vodička, minorita v Čes. Krumlově.

Přispívající členové:

Bojkovice: dp. Jan Jelínek, farář. — Brancouzy: Cyrill Mašek, učitel. — Branná v Čechách: Ant. Klikar, obecní tajemník. — Břeclav: sl. učitelský spolek „J. A. Komenský“. — Brno: Fr. Pr. Hnilička, c. k. professor; Richard Tenora, bohoslovec; M. Ryšánek, učitel. — Byteš Velká: ct. správa školy. — Brtnice Dlouhá: dp. Jan Stejskal, farář. — Brtnička: ct. správa školy. — Brod Uher.: sl. ředitelstvo vyšší zemské reální školy. — Budějovice Mor.: sl. čtenářský spolek „Budivoj“; Jul. Hájek. — Čechtín: Jos. Zahrádka, učitel. — Červená Lhota: Bedřich Sobotka, správce školy; sl. správa školy; dp. Jan Doležal, farář. — Červenka: Kolej

Redemptoristů. — Čihalín: Jan Weigner, učitel. — Heraltice: vlp. Fr. Setnička, kooperator. — Hodonín: Okresní knihovna učitelská; Jan Fuňák, inženýr; Dr. Leop. Krybus, kand. advokacie. — Hradisko u Olomouce: Josef Student a Fr. Dočkal, chovanci rolnické školy. — Jemnice: Rob. Lisovský, učitel. — Kněžice: dp. Jan Bábor, farář; Jan Sobotka, nadučitel; Ant. Závorka, učitel. — Kouty: Ferd. Vollas, učitel. — Kroměříž: dp. Fr. Netopil, studijní prefekt; c. k. ústav ku vzdělání učitelů; Jan Doležal, učitel. — Lhotka u Mor. Ostravy: Jan Pospíšil, nadučitel. — Luky u Jihlavy: sl. okr. spolek učitelský „Jihlavská Budeč". — Lvov: Jan Novotný, c. k. setník. — Mautern ve Štýrsku: P. Fr. Novák, redemptorista. — Meziříčí n./Beč.: Jan Němec a Alois Holas, c. k. professoři. — Nový Jičín: Česká beseda. — Napajedla: Čten. zábavný spolek. — Olší: Ant. Hnátek, nadučitel. — Opatov: dp. Ignát Vyškovský, farář; správa školy; Ant. Studený, učitel. — Paršovice: dp. Ant. Sehnal, farář. — Podmoklí v Čechách: Jan Jirman, matiční učitel. — Praha: K. Jelínek, právník; J. Kočí; N. Řezáč, studující; Jos. Benhart, c. k. professor; mor.-slezská beseda; Josef Květoň, učitel na ústavě pro hluchoněmé. — Přerov: Lad. Šilhavý, sládek; Fr. Kunovský, rada zemského soudu; Dr. Leopold Riedl, lékař. — Příbor: Jar. Bébar, kandidát učitelství. — Římov: Fr. Kostka, nadučitel. — Strážnice: Leopold Nopp, odborný učitel. — Staniměřice: Fr. Krestyn, správce školy. — Štěměchy: Josef Hybáček, nadučitel. — Štítary: dp. Ant. C. Václavek, kooperator. — Tovačov: Šimon Dvořák, odb. učitel. — Třebíč: Jan Burda, c. k. professor. — Vicomělice: Ant. Kuchta, učitel. — Vilémovice: Ant. Hobza, učitel.

Posledně vykázáno bylo 1306 členů, přibylo nových členů 67, ubylo úmrtím nebo výstupem 142, zbývá **1231 členů**.

(Zasláno.)

Podepsanému byl svěřen od Historického spolku v Praze úkol, připraviti do tisku Bibliografii české historie. Aby chystaný přehled veškeré práce historiografické byl úplný, aby nebylo opomenuto monografií ani článků historických, otištěných po časopisech krajinských, v publikacích příležitostných a pod., dovoluje si podepsaný snažně žádati všecky, kdož psali články a vydali monografie z oboru českých dějin (ať po stránce politické, kulturní atd.), aby na adresu dole udanou zasílali seznamy svých prací (každou práci na zvláštním lístku, s udáním ročníku, stránky). Jména přispivatelů budou pak ve zvláštním seznamu uveřejněna v chystané knize.

Dr. Čeněk Zibrt
v Praze, na Slupi čís. 12.

Zpráva o činnosti Matice moravské za rok 1896,

přednesená ve valné hromadě dne 11. března 1897.

Stav Matice moravské na konci roku 1896 byl tento: Členů zakládajících bylo 14, činných 136, přispívajících 1050, dohromady 1200. V roce 1895 bylo všech členů 1306. Úbytek nastal tím, že vyloučeni byli ze seznamu všichni členové, kteří příspěvků řádně neplatili, mnozí vystoupili sami a někteří umřeli. Nových členů nebylo tolik, aby je nahradili.

Důvěrníky Matice moravské byli jmenováni: pp. professor českého vyš. gymnasia v Třebíči Antonín Kunz, prof. českého vyš. gymnasia ve Valašském Meziříčí Alois Holas a učitel v Brtničce u Opatova František Šilhavý.

Časopisu Matičního vydán byl ročník dvacátý téměř o 24 arších a přispěli k němu pp.: I. L. Červinka, B. Dolejšek, Jan Doležal, Jarosl. Janoušek, Fr. Vlst. Jurek, Josef Klvaňa, Jan Knies, P. Vojtěch Plotěný, kan. Dr. J. Pospíšil, V. Prasek, August Sedláček, Fr. A. Slavík, P. Fr. Snopek, Th. Vodička, JUDr. J. Demel, Dr. Fr. Kameníček, Fr. J. Rypáček, Dr. Zd. V. Tobolka, J. Tvarůžek, Rud Dvořák, J. Kapras, Fr. Nerad.

Příjmů spolek měl v roce 1896 i s přebytkem z r. 1895 dohromady 3974 zl. 56 kr. — Vydání 2219 zl. 12 kr. Zbývá tedy na hotovosti 1755 zl. 44 kr. Jmění základní zmenšilo se o 250 zl., tak že obnáší 6200 zl. Jmění výdajné zvětšilo se o 864 zl. 27 kr. Má tedy Matice všeho jmění 7955 zl. 44 kr. Vůbec se zvětšilo proti lonskému roku o 614 zl. 27 kr.

Vědecké spisy, Maticí moravskou vydané, pokud jsou ještě na skladě, poslány byly darem Historickému semináři při české universitě v Praze a českému gymnasiu matičnému v Zábřeze Spisy zábavnější a poučné Čtenářské besedě v Zárubku u Polské Ostravy. C. k. dvorní knihovně ve Vídni poslány darem Listy Karla st. ze Žerotína, vydané od Vinc. Brandla.

Výměnou posílaly Matici moravské spisy své: Česká Akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Královská Společnost Náuk, Matice česká v Praze, Dobročinné družstvo v Petrohradě, Matice ruská ve Lvově, Matice slovinská v Lublani, Akademie Záhřebská, Akademie Krakovská, Carská novoruská universita v Oděse, Společnost přátel starožitností českých v Praze, Jednota českých filologů v Praze. Akademie věd v Petrohradě, Universita v Jurjevě, Muzealní slovenský spolek v Turč. sv. Martině, a letos počato s výměnou publikací s Brněnským spolkem „Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens".

Ze členů činných zemřeli v minulém roce P. T. pp.: J. Vlk, notář ve Znojmě, P. Karel Mohelský, c. k. notář v Olomouci, a Ignác Körschner, c. k. dvorní rada na odpočinku v Brně.

Ze členů přispívajících P. T. pp.: P. Rudolf Čouka, kooperator v Kunvaldě, Engelbert Winter, vojenský účetní rada na odpočinku ve Znojmě, František Spurný, c. k. berní inspektor v Místku, P. Jan Kubíček, farář v Mostkovicích, Felix Krula, zemský officiál v Brně, P. František Sedláček, farář v Ounanově, P. Jan Kopka, děkan ve Slavonicích, P. Jan Soušek, farář ve Zlíně, František Bátěk, c. k. okresní dozorce školní, P. V. Plotěný, kooperator v Kozlovicích, a František Višňák, školní rada a ředitel českého vyššího stát. gymnasia v Kroměříži, dlouholetý člen výboru a v letech 1880—1882 jednatel spolku. Výbor uctil památku vynikajícího muže toho ve schůzi, konané dne 27. listopadu r. 1896.

Členy výboru ve správním roce 1896 byli: Zemský archivář Vincenc Brandl jako předseda, c. k. školní rada a gymnasijní ředitel František Bartoš jako náměstek předsedy, adjunkt zemského archivu Vincenc Nebovidský jako pokladník a knihovník, JUDr. Alois rytíř Šrom, Václav Royt, c. k. zemský dozorce školní, Karel Wittek, c. k. školní rada a ředitel m. sl., P. Dr. J. Pospíšil, sídelní kanovník Brněnské kapitoly, Adolf Kubeš, řed. c. k. české vyšší realní školy v Brně, JUDr. Frant. Hodáč, zemský advokát, P. Vladimír Šťastný, monsignore, c. k. professor a biskupský rada, František Slavík, ředitel české realní školy v Hodoníně, František Višňák, školní rada a gymnasijní ředitel v Kroměříži, Tomáš Šílený, c. k. gymnasijní professor v Brně, Dr. Ferdinand Jokl, professor vyšší realní školy v Brně,

Fr. J. Rypáček, c. k. gymnasijní professor v Brně, František Bílý, c. k. professor při vyšší reální škole v Praze, P. Alois Hrudička, konsistorní rada, děkan a farář v Telči, a Dr. Frant. Kameníček, professor českého vyššího gymnasia v Brně, jako jednatel.

Výbor konal schůze 7. března, 27. listopadu r. 1896 a 16. února 1897, v nichž vyřídil běžné záležitosti spolkové. Ve schůzi dne 27. listopadu zvolen byl za 2. jednatele professor Fr. Jar. Rypáček, kterému se hlavně bude starati o získávání nových členů, jmenovitě českých obecných škol moravských, které by všechny měly býti členy Matice moravské.

Z výboru letos vystupují: JUDr. Alois rytíř Šrom, zemský archivář Vincenc Brandl, školní rada Frant. Bartoš, monsignore Vladimír Šťastný, prof. Tomáš Šílený a adj. zemského archivu Vincenc Nebovidský. Za zemřelého člena výboru, školního rady Fr. Višňáka, bude třeba voliti rovněž člena výboru na dvě léta. Vystupující členové mohou býti opět voleni.

Díky dlužno vzdáti všem příznivcům Matice moravské a českým i moravským časopisům, jež ochotně uveřejňovaly spolkové zprávy.

V Brně v únoru 1897.

Dr. Frant. Kameníček,
t. č. jednatel

Účty Matice moravské za rok 1896.

Položka	Příjem	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
	Zůstatek z roku 1895 . .	891	17	6450	—
1	Členské příspěvky:				
	a) nedoplatky . . . 239 60				
	b) běžné příspěvky 1827·02				
	c) přeplatky . . . . 114·60	2181	22		
2	Vylosovaný los z roku 1854 .	304	—		
3	Úroky z cenných papírů 258·74				
	„ z běžného účtu 38·96	297	70		
4	Úroky z vkladní knížky .	11	50		
5	Za knihy bylo utrženo . .	288	97		
	Součet příjmů . .	3974	56	6450	—

Položka	Vydání	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
1	Bytné	210	—		
2	Honoráře spisovatelům . . .	449	30		
3	Kněhtiskárně	872	40		
4	Knihaři	90	—		
5	Výlohy: a) redakční . . 211·39				
	b) expediční . 214·79				
	c) administrační 137·17				
	d) různé . . . 34·07	597	42		
6	Vylosovaný los z roku 1854			250	—
	Součet vydání . .	2219	12	250	—
	U porovnání se součtem příjmů	3974	56	6450	—
	činí jmění Matice moravské koncem roku 1896	1755	44	6200	—
	naproti začátečnímu jmění 1896	891	17	6450	—
	rozmnožilo se na hotovosti o	864	27		
	zmenšilo se při cenných papírech o			250	—

Porovnáno a v pořádku shledáno.
V Brně dne 17. ledna 1897.

V. Nebovidský v. r.,
t. č. pokladník.

V. Brandl v. r.,
předseda.

V. B. Wurm v. r., **Jos. L. Pejčoch** v. r.,
t. č. revisoři účtů.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice moravské.

František Palacký.

Přednáška, kterou měl dne 6. února 1897 v Mor.-sl. Besedě v Praze univ. prof. dr. Jaromír J. Hanel.

Velectěné shromáždění!

Dne 14. června roku příštího bude tomu sto let, co narodil se František Palacký.

Když se blíží stá ročnice narození mužů, o národ svůj v jakémkoliv ohledu zasloužilých, lze ve veškerých takřka vrstvách národa toho pozorovati zvláštní ruch. Chystají se slavnosti, jež mají dáti výraz nejokázalejší radosti žijícího pokolení nad tím, že popřáno mu, uctíti památku mužů takových, chystají se životopisy jejich, v nichž vyličiti se má ne pouze zevní běh jejich žití, nýbrž postup duševního jejich rozvoje, v nichž oceniti se má vliv jejich na povšechný vývoj osvěty jejich národa i prokázati, v jaké míře práce těchto mužů přispěly k tomu, že národ jejich ve společnosti lidské zaujímá ono postavení, jakým v přítomnosti se honosí. Ti, kdož ze žijících přikládají sobě s pýchou název mladších vrstevníků jejich, přičiňují se ze všech sil o to, aby obraz života i působení jejich, jak ještě žije v jich paměti, v plné jasnosti i plném lesku se zastkvěl před zraky pokolení, jemuž nebylo více popřáno, patřiti tváří v tvář zvěčnělých velikánů, aby i pokolením budoucím zachována byla možnost, věrně pojmouti veškeré pružiny jejich působnosti, veškeré výsledky práce jejich.

Nemnoho více, nežli jediný rok dělí nás ještě od sté ročnice narození Frant. Palackého; avšak doposud pozorovati

lze bohužel málo příprav k důstojnému uctění památky jeho. S důvodem pochybovati lze o tom, že do té doby postaven bude pomník Palackého v Praze, ku kterémuž právě sbírky se konají; ještě důvodněji však pochybovati lze, že poskytnut bude důstojný životopis jeho, který by obsahoval nejen vědecký rozbor veškeré literarní činnosti Palackého, nýbrž i vylíčení a objektivní posouzení veškeré jeho činnosti na poli veřejného, národního i politického života národa českého. Překážky, které by musel překonati spisovatel, jenž by v obojím tomto směru chtěl poskytnouti věrný obraz osobnosti i působnosti Palackého, jsou arciť převeliké; neboť ani s daleka nejsou ještě vykonány, částečně ani započaty ony přípravné práce, na základě kterých teprve takový životopis spočívati musí. Tak na př. nejsou doposud ani s daleka sebrána dáta o stycích Palackého s učenci i politiky jiných národů, zejména slovanských. A předce nelze náležitě oceniti spolupůsobení Palackého na národní i politický rozvoj národa českého, aniž styky tyto se dříve objasnily; neboť jimi teprve namnoze vyložiti lze příčiny, jež určovaly směr, jakým se nesla činnost Palackého v politických zápasech národa českého v letech čtyřicátých, v literarních půtkách let třicátých atd. Snad není ani doba naše příznivou podniknutí díla podobného; ještě příliš často ozývá se jméno Palackého v boji různých stran politických, aby tušiti sobě mohl jednotlivec, byť i stál poněkud v ústraní, pronésti zcela nestranný soud o této stránce činnosti jeho.

Vyzván ct. výborem moravsko-slezské besedy, abych při dnešním representačním večeru promluvil o Františku Palackém, podjal jsem se úkolu toho, ne snad proto, že bych se pokládal za povolána k tomu, poskytnouti důstojné a byť i shovívavým požadavkům vyhovující vylíčení života veleducha toho nýbrž proto, abych ve slavnostním shromáždění spolku moravsko-slezského vzdal hold památce velikého Moravana-Čecha, dal slabý výraz citům vděčnosti muži, jehož spisy vědecké v první řadě určovaly směr studií i všeho života mého, a — snad i spolu dal podnět k urychlení příprav pro důstojnou oslavu sté ročnice narozenin Fr. Palackého.

V dějinách národů zřídka jen vyskytuje se zjev, že v životě jediného člověka se takřka zrcadlí celé jedno vážné období dějin národních, že hlavně jeho spolupůsobením období ono nabývá

určitého významu svého. Vrozené vlastnosti, dlouhodobá i neúmorná práce a konečně i přízeň zevních okolností musí se v jediném člověku setkati, má-li se mu umožniti, s úspěchem buditi síly, v národu dřímající i přivésti je k souladnému, plodnému působení.

Člověkem takovým byl v národu českém Fr. Palacký! Dosáhnuv značného stáří, Palacký objímá životem svým snad nejdůležitější období poučných novějších dějin národa českého; byv postaven osudem na velešťastné místo, mohl v rozmanitém směru působiti na rozvoj dějin těch. A Palacký skutečně ve značné míře na rozvoj ten působil; veškeré síly mužného věku svého mohl vynaložiti k dostihnutí cíle, který sobě byl vytknul v idealní době mládí svého. Cíle tohoto nikdy nepustil s mysli a jako stařec patřil, po jeho dosažení, na dráhu života svého s onou slastí, kterou poskytnouti může přesvědčení o šťastném rozřešení velikého úkolu životního. —

Otec Palackého, učitel národní školy v Hodslavicích, byl jedním z mužů, kteří s radostí vítali reformační ideje císaře Josefa II. v naději, že náboženská snášelivost jeho nebude klásti překážek novému vzkříšení starých sborů bratří českomoravských, jejichž zbytky v rodišti Palackého i vůkolí se vzdor pronásledováním věků minulých zachovaly. Hluboký smysl pro dějiny byl vrozen přívržencům jejich, a tak jako život velikých mužů jejich Jana Augusty, Blahoslava, Jana Amosa Komenského, vysoce vzdělaného i učeného zemského hejtmana Karla st. ze Žerotína a j. těsně je spojen s dvěma nejdůležitějšími dobami českých dějin, dobou nejvyššího rozkvětu a nejhlubšího úpadku národa českého: tak budilo čtení spisů těchto mužů, rozjímání o snahách i strastech jejich vřelou lásku k dějinám národním, snahu po jejich seznání, přesvědčení, že dějiny ty samy o sobě již jsou zárukou šťastnější budoucnosti.

V takovém ovzduší narodil se Palacký, takovými byly první dojmy, za jakýchž se počal vyvíjeti duševní život jeho.

Něžnou i šlechetnou matkou vychován, lnul Palacký od nejútlejšího mládí svého k všemu dobrému i šlechetnému a tuto vlastnost vedle neobmezené, přímo idealní lásky k dějinám zachoval sobě Palacký až do posledních okamžiků dlouhého života svého. Tato vlastnost vedla jej k neúmornému bádání rozmanitých, často těžce přístupných, ještě častěji temných a vzájemně

sobě odporujících pramenů dějin národa jeho, které druhdy sotva se daly uvésti v náležitý, s objektivní pravdou souhlasný sklad; tah onen v povaze Palackého spůsobil, že výsledky v jeho bádání se jeví přímo jako řada obrazů, duchem dějin oživených, vyličujících zákony, jejichž vlivem se veškerý historický život národa českého tvořil i vyvíjel.

V první době jeho mládí ovládal arciť krasocit veškeré ostatní city Palackého, tak že zdáti se mohlo, že duševní jeho rozvoj díti se bude směrem, daleko se různícím od onoho, kterým později velikosti své dospěl; avšak právě krasocit onen jevil se příčinou, pro kterou Palacký, jakmile seznal pravý úkol života svého, rozřešení jeho se podjal s nejvyšším nadšením i posvátným přímo úsilím, čímž právě dílo jeho historické státi se mohlo takřka idealně dokonalým. Souladem pak obou těchto momentů lze sobě konečně vysvětliti onen mocný i trvalý dojem, jakým působilo i působí doposud dílo jeho na každého, kdo se jím opravdově zabývá.

Trojí jest hlavně hledisko, s něhož přihlížeti lze k životu i působení Palackého, totiž: má-li se vytknouti jeho povaha jako člověka aneb jako učence, a tu v první řadě jako dějepisce, a konečně, má-li se přihlížeti k jeho činnosti politické.

Nemůže býti tuto mým úkolem, pouštěti se v tomto posledním ohledu ve výklad motivů, kterými se Palacký, jako vůdce strany politické, dával vésti. Význam i důvodnost politické činnosti jednotlivcův i celých národů měří se doposud skoro výhradně docílenými právě úspěchy; na motivy i použité prostředky z pravidla menší se obrací pozornost. Pokud bude takto, sotva asi bude se moci vysloviti konečný úsudek o Palackém jako o politiku, ačkoliv pozorování jeho činnosti i v tomto ohledu poskytuje pro pozorovatele, vzdálenějšího bojů politických, mnoho poučného i zajímavého. Jednoho smlčeti nemohu, totiž té, snad mylné domněnky své, že se Palacký jen nerad asi zabýval politikou, že se vyhýbal bojům politickým a pokládal, nadšen jsa pro vlastní ohromný úkol svůj životní, čas, aktivní politice věnovaný, za méně vhodně použitý. Palacký se arciť nemohl naprosto vzdalovati politiky; on, který takřka v zapomenutí upadlou minulost národa svého vrstevníkům svým objasnil i vyličil, nemohl se vyhnouti těžké a ne vždy vděčné práci, kterou se měla pojistiti potomkům budoucnost, důstojná slávy dob-

minulých. Plody práce druhu prvého Palacký sám ještě sklízeti mohl, plodů práce této se nedožil.

Jako politické činnosti Palackého mohu se i života jeho soukromého jen letmo dotknouti a poukázati pouze k základním tahům povahy jeho tak, jako se mně samému jevila. Jednotlivá dáta životopisná zde uváděti bylo by zajisté projevem nedůvěry k posluchačům, o nichž zajisté předpokládati mohu, že jim alespoň v hlavních rysech životopis Palackého jest znám.

Nadšen velikým úkolem života svého, pevně odhodlán posvětiti veškeré síly své jeho rozřešení, upravil Palacký veškeren život svůj tak, jak toho právě úkol ten vyžadoval. Jsa sám šlechetným ve smýšlení i konání, působil ve smyslu ušlechťujícím i na své okolí, ano nepřestupnou stěnou přísnosti ohražoval se proti každé nízkosti i nešlechetnosti; člověku, který se v očích jeho ponížil sobectvím nebo nešlechetností, Palacký mohl sice odpustiti, avšak nikdy mu nezapomněl skutku jeho, tím méně mu mohl se nakloniti přátelstvím. Za to však kdekoliv Palacký seznal opravdovou snahu i čestnou práci, tam poskytoval rád radu svoji, a touto, jakož i významem jména svého podporoval každého, jehož práce za šlechetným cílem se nesla. Trvalou památku zanechal po sobě v ohledu tom hlavně spolkem k podpoře spisovatelů českých, „Svatoborem", kterýž on založil a do konce života svého spravoval.

Co se týče vědecké činnosti Palackého, lze celou, 78 let obsahující dobu života jeho rozděliti ve čtyři hlavní období, z nichž prvé pojímá v sobě dobu jeho mládí až do příchodu do Prahy, tedy do r. 1823; druhá sahá do roku, kdy stanul Palacký mezi předními vůdci v čele politického ruchu národa českého, tedy do r. 1848; období třetí souhlasí s dobou, ve které na novo utuchnul takřka veškeren politický život skoro všech národů rakouských a Palacký zúplna se věnoval práci své vědecké a tuto velkolepě vyvinul; poslední konečně období jeví nám působnost Palackého od r. 1861 až do jeho smrti dne 26. května 1876.

Budiž mi dovoleno, říci o každém z uvedených období několik slov, majících pouze ten účel, poskytnouti kratičkou karakteristiku vědecké práce Palackého i jejích výsledků. Veškerých podrobností musím se arciť naprosto vystříhati.

První z uvedeného období života Palackého označiti lze jako dobu přípravnou, jako dobu, ve které Palacký pravé povolání života svého snad již tušil, ale ještě jasně neseznal a tudíž ani pracím svým ještě nemohl dáti onoho směru, kterým je později skutečně upravoval. Záhy sice Palacký dospěl k uvědomnění národnímu, záhy již odhodlal se pracovati vší silou svojí na poli národní osvěty; avšak neznal ještě dráhy, kterou by měl nastoupiti, aby práce jeho přinesla pokud možno nejvyššího prospěchu, neznal ještě prostředků, jichž by měl použiti, aby práci své pojistil trvalý výsledek.

Rozhodný význam měl v životě Palackého rok 1817, kdy se seznámil v Šoproni s Šafaříkem, s kterým již roku následujícího vydal spisek „Počátky českého básnictví, obzvláště prosodie“, který — psán jsa nadšením mladistvé lásky k jazyku i národu českému, — obrátil pozornost Jungmannovu na mladé spisovatele a tím stal se zdrojem přátelství, jež spojilo tuto trojici pro všechen život jejich, přátelství, jež nabylo rozhodného významu pro další rozvoj jazyka, literatury i všeho národního života národu českého. Do r. 1819 dokončil Palacký svá filosofická studia, vedle kterých obzvláště učení cizích jazyků i estetiky se věnoval. V domě velevzdělané pí. Zerdahely-ové, kamž přišel jako vychovatel, Palacký dokončil své vzdělání; tam ustálila se jeho mravní povaha, tam osvojil si ony vznešené zásady, kterými se spravoval po celý další život svůj. Jako vychovatel Palacký odebral se i do Vídně, kde se seznámil s Dobrovským i Kopitarem a snad již pojal úmysl, navštíviti i starobylé sídlo králů českých, Prahu.

Úmysl tento Palacký provedl teprve r. 1823, kdy dne 11. dubna přijel do Prahy, jak za to měl, jen na dobu jednoho nebo dvou let, aby prostudoval prameny válek husitských a pak aby se vrátil do Uher, hledat trvalého zaměstknání.

V Praze očekávali Palackého již tamější jeho přátelé Jungmann, Presl, Hanka a j. s radostí vítajíce v něm nadějného spolupracovníka ku probuzení české národnosti, s důvěrou, že pobyt Palackého v Praze nezůstane pouze přechodným. A bylo spolupracovníků na poli národního znovuzrození tehdáž zajisté velice potřebí. Národ český zdál se býti takřka na duševním úmoru. Jazyk jeho pěstován již skoro jen jako jazyk mrtvý;

pouze několik nadšenců doufalo v jeho i literatury české vzkříšení; avšak i práce nadšenců těchto povahou svojí zdála se nasvědčovati důvodnosti mínění odpůrců jejich, že jazyk český není dalšího života ani rozkvětu schopen. Místo svorné práce k probouzení národnímu věnovali síly své neplodným hádkám pravopisným; národ sám pak, pozbyv takřka zúplna sebevědomí, pohrdlivě stopoval boje o ypsilon i jota, jež se vedly mezi literáty, i pohrdalo se vším, co slulo českým!

V takové době i v takovém ovzduší seznámil se Palacký s českým národem! Záhy nabyl přesvědčení, že spásu pro národ očekávati lze pouze v opravdovém věcném vzdělání, které jediné by mu pojistilo důstojné místo mezi národy kulturními. Proto nepřilnul Palacký k žádné ze stran, vzájemně se potírajících, nýbrž věnoval se ihned pravému povolání svému, ano i dřívějších svých studií estetických se vzdal poznav, že v jiném směru národu českému i osvětě jeho mnohem platnějších služeb může prokázati.

Když pak vlivem Dobrovského svěřen Palackému úkol, sepsati dějiny rodu hrabat ze Šternberků, Palacký jmenován hr. Šternberským archivářem, a tak mu zjednán přístup k nejbohatším archivům šlechtickým v zemi, hlavně k archivu Třeboňskému knížat ze Švarcenberků. Palacký nalézal se — zajisté mimo nejsmělejší naděje — přízní okolností na prahu splnění vroucích svých tužeb: přístupnými staly se mu veškeré prameny i pomocné prostředky zamilovaného jeho studia, on sám pak zaujal místo, na kterém se mohl zúplna bez hmotných starostí posvětiti dílu svému.

A on tak učinil. Za nedlouho dozrál prvý plod práce jeho, za nedlouho nalézá se Palacký na význačném místě vědecké své působnosti.

Avšak Palacký nesklamal ani naděje oněch, kteří jej první radostně v Praze uvítali, nadějíce se od něho platných služeb při probouzení národa k novému životu.

Buditelům národním doby oné tanul sice na mysli jasně cíl, kterého dosíci chtěli; avšak o prostředcích k dosažení cíle toho rozcházely se mysli a tato okolnost spůsobila zjev v dějinách slovanských ne příliš řídký: že se místo svorné práce vyvinul boj o zásady, jež zastupovali jednotlivci i jednotlivé strany

a jejichž význam pro dosažení cíle jest začasté dosti podřízený. Nám těžko lze pojmouti, jak mohly spory o purism i neologism, o pravopis česko-moravských bratří i pravopis analogický a p. tak vyčerpávati poměrně nejlepší síly národa, přiměti nejlepší muže doby své k vzájemné nevraživosti i vzájemnému se pronásledování; avšak život muže, který sám se nalézal uprostřed bojů těchto, život Jungmanna v dotyčném období jasný nám poskytuje důkaz o tom, do jakého stupně se dali vášní svojí zaslepiti lidé, kterým se jinak nemohou popírati nejšlechetnější úmysly i nejlepší vůle, napomáhati co nejúsilovněji národnímu probuzení.

Každá arciť strana snažila se získati Palackého, avšak Palacký, seznav záhy neplodnost, ano záhubnost sporů těchto, nepřilnul k žádné ze sporných stran, nýbrž snažil se především založiti dobrý národní časopis jako nejdůležitější prostředek rozvoje české literatury; neboť byl přesvědčen, že jakmile časopis takový začne působiti, cit národa sám rozhodne o sporech, jejichž význam byl problematický a jejichž důslednosti se příčily důvodům, pro kteréž původně začaly. Názory takové vedly Palackého ke snaze založiti „Časopis Českého Musea", jehož účelem býti mělo, buditi zájem pro poznávání vlasti i exaktní vědy, býti střediskem domácích spisovatelů vědeckých, a konečně i vůči cizině zástupcem domácí intelligence a šířitelem spravedlivých názorů o historickém, vědeckém i uměleckém životu národa českého. Palackým zosnovaný i redigovaný časopis — který r. 1827 v českém i německém jazyku počal vycházeti — uvedl původce svého rázem do středu literarního života v Čechách i zjednal mu místo, s něhož mohl nestranně přihlížeti ke sporům literarním. Palacký zajisté rozhodně odmítnul požadavek, aby se stal Č. Č. M. orgánem jedné nebo druhé strany; on zásadně odmítnul přijímati články, pojednávající pouze o subtilnostech, o nichž se právě vedly spory, nedal místa nájezdům osobním; rozhodným pokládal v první řadě obsah článkův a nikoliv zevní jejich formu. Neoblomnost Palackého v příčině té arciť spůsobila, že musil v letech 1828 i 1829 takřka sám vyplniti svůj časopis; avšak on neklesnul na mysli, a ti, kteří se od Časopisu Českého Musea odvrátili, pozvolna se vraceli zpět, když se byli přesvědčili jak o praktičnosti názorů tak i o vytrvalosti Palackého.

Tak přispěl Palacký hlavně k tomu, že se literatura česká na dále vyvíjela přirozeným a pro český národ nejužitečnějším směrem.

Práce redakční nespůsobily však újmy studiím Palackého na poli českých dějin.

Rok 1827 stal se Palackému důležitým též ohledně jeho prací dějepisných; toho roku totiž vybídnut byl od stavovského výboru zemského, aby převzal dokončení chronologických dějin Pubičkových, dovedených do r. 1630. Palacký vyjádřil k tomu sice ochotu, zároveň však prohlásil, že práce Pubičkova nevyhovuje vědeckým požadavkům, a že by stavové čeští více prospěli domácí dějepravě, kdyby se odhodlali trvale podporovati člověka, který by mohl i chtěl celý svůj život probádání českých dějin posvětiti. „Sepsání dějin — pravil Palacký — zůstává vždy dílem jednoho člověka, jednoho ducha a má-li míti skutečný úspěch, též celého života“. Přesvědčení o pravdě slov Palackého i podpora hr. Fr. ze Šternberku rozhodla o budoucnosti Palackého jako historiografa stavů království Českého s trvalým platem, ačkoliv arciť ještě plných dvanácte let trvalo, nežli se Palackému úřadu a titulu toho i formalně dostalo. Mezi tím byl Palacký nejen vydáním letopisů Přibíka Pulkavy i Beneše z Hořovic, nýbrž hlavně spisem svým: „Würdigung der alten böhm. Geschichtschreiber“ stkvěle dokázal jak schopnost k vydávání starých písemných památek dějin českých, tak i spůsobilost, vhloubiti se v ducha dějin, dokázal zralost historického úsudku i vzornou píli ve sebírání dát, kterými by bylo lze vyjasniti jednotlivé momenty českých dějin co nejobjektivněji. Spisem svým proklestil Palacký novou dráhu dějepisectví českému, stvořil pevný základ pro další bádání v oboru tom.

Nemohu zde pojednávati o jiných literarních pracích Palackého z této doby; jen tolik budiž mi dovoleno vytknouti, že články svými v obou musejních časopisech, jichž napsal 38, razil též dráhu českým právním dějinám i dějinám práva slovanského vůbec.

Jedné stránky činnosti Palackého nemohu však mlčením pominouti, totiž spolupůsobení jeho při založení „České Matice“. Palacký tu byl duší celého podniku a jeho hlavně zásluze přičísti sluší, že ze přechodného sdružení se spisovatelů k vydání encyklopedického slovníka, jaký Palacký s Jungmannem i Preslem

zamýšleli, vzešel ústav, jehož blahodárné působení na rozvoj literatury české až do dnešního dne nám všem s důstatek známo jest a jenž činnost svou zahájil dílem té vnitřní ceny, jakou vykazuje Jungmannův slovník jazyka českého.

Vedle této činnosti Palacký nezapomínal hlavního úkolu svého i sbíral látku k němu v domácích i cizích archivech, o jichž probádání svědčí četné jeho zprávy, zemskému stavovskému výboru předkládané.

Když byl r. 1832 vydal svůj „Přehled současný nejvyšších zemských i dvorských úřadníků" a o rok později sepsal životopis Josefa Dobrovského, vyšel r. 1836 první svazek jeho dějin národu Českého jazykem německým i obrátil na sebe obecnou pozornost. Všichni, kdo nestranně zkoumali spis tento, uznávali, že nejen předčí práce všech předchůdců Palackého, nýbrž v plné míře vyhovuje i nejpřísnějším požadavkům moderní vědecké historiografie. Spisem svým Palacký dokázal, že sobě úplně osvojil přednosti vědeckého dějepisce, pravou soudnost v užívání pramenů i jejich výkladu, bystré pojímání příčin jednotlivých zjevů historických i jejich dosah v rozvoji života národního, jakož i vedle přísné vědeckosti také lahodnost zevní úpravy i jazyka, která přímo vábí k podrobnémuu díla toho studiu. Již prvním svazkem dějin svých Palacký zaujal čestné místo mezi předními dějepisci naší doby.

V letech 1837—9 nalézáme Palackého v Italii, kde sbíral v archivu Vatikánském, ve Florenci, Miláně i Benátkách prameny pro dějiny české i moravské, a již r. 1839 vyšel první díl druhého svazku jeho dějin, obsahující dobu od r. 1197—1306 až do vyhynutí rodu Přemyslovců po meči. R. 1840 pak — kdy vydal ostatně též se Šafaříkem spis „Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache" — Palacký zahájil vydávání svého „Archivu Českého", jenž obsahuje nejdůležitější historické i historicko-právní památky jazykem českým sepsané, tedy listiny veřejné i soukromé, právní knihy, výňatky z desk zemských, nálezy nejvyšších soudů atd. a kterážto sbírky, dospěvší nyní ku sv. XV., Palacký sám do r. 1872 šest svazků vydal. Dvě léta později, r. 1842 vydal druhý díl druhého svazku svých dějin, vztahující se až k smrti Karla IV. (1378), zároveň však sepsal pojednání o vpádu Mongolů na Moravu r. 1241 i práci: „Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhm. Geschichte", obsahující

vedle duchaplného pojednání o významu t. zv. formulí jako památek historických, souhrn drahocenných, doposud skoro zúplna neznámých pramenů politických, církevních i právních dějin českých v 13.—15. stol. Dílo toto přijato od učenců v Čechách i v Německu s takovým nadšením, že se Palacký odhodlal k jeho pokračování a vydal pak r 1847 druhý svazek.

Zajímavý úkol vložen na Palackého mezitím r. 1843, totiž státi se učitelem Českých stavů českého práva státního. K žádosti zejména hr. Bedřicha Deyma přednášel vybrané společnosti české šlechty o státním právu koruny České, o působení stavů, jejich poměru vůči králům českým atd. Přednášky tyto měly alespoň ten dobrý účinek, že se dostalo Palackému účinnější podpory v historických jeho pracích, zejména v archivním bádání.

R. 1845 Palacký dospěl ve svých dějinách k dobám husitským. Dříve však, nežli počal tuto dobu vypisovati, přesvědčil se o potřebě, obeznámiti se co nejlépe se starou topografií země, a podniknul k tomu cíli úmornou přímo práci, jejíž výsledek se jeví v „Popisu král. Českého“, r. 1848 vydaném jakož i zvláštní hist. mapě Čech, vydané teprve roku 1876. Rok 1846 prožil Palacký opět v pracích archivních v Uhrách, Rakousku i Německu, pilně sbíraje látku k dalším svým pracím historickým. Tou dobou slynul již v celé takřka vzdělané Evropě, a že i ve Vídni, odkud dříve ani pouhého titulu dosáhnouti nemohl, význam jeho oceněn, o tom svědčí zejména jmenování jeho členem cís. akademie, založené r. 1847.

Takové postavení Palacký zaujímal, když nastoupil památný rok 1848, rok, jenž i v jeho životě způsobil mocný obrat, a přivedl ho na pole politického působení, takřka do středu všech bojů politických. Avšak ani tu Palacký se nezpronevěřil hlavnímu úkolu života svého; za dob nejbouřlivějších nepřestal nikdy pracovati o dějepisném díle svém.

Ještě dříve, nežli vzkypěly vášně politické, Palacký dokončil první svazek dějin svých v českém jazyku i odevzdal ho s úvodem datovaným 9. března 1848 českému obecenstvu, které dílo toto již s toužebností očekávalo. Touze této přiměřenou byla i láska, s kterou Palacký dílo své národu podal. „Všecky dosavadní spisy své — pravil Palacký v předmluvě — nevyjímaje žádného, považoval jsem vždy a považuji ještě za předběžná takřka studia

čili za pouhé přípravy k dílu přítomnému a tudíž pokládám tyto „Dějiny národu českého“ za hlavní a poslední oučel veškerého dosavadního snažení svého.“ Dějinami svými Palacký chtěl zajisté odstraniti stav, který mu dával podnět k žalobě, že „národ náš, při vší své, abych tak řekl, idealní k dějinám lásce, octnul se posléze ve hlubší jejich nevědomosti a v ouplnějším zapomenutí, nežli kdekoli jinde se stalo“.

Z tohoto díla Palackého mohl národ český zajisté čerpati bohaté naučení; on je skutečně i čerpal, avšak nikoli ještě v době, kdy Palacký slova ona pronesl. Studium dějin dává sice poznati pravidla, dle kterých se rozvíjí život národní, učí znáti i překážky pravidelnosti rozvoje toho; avšak v bouřlivé oné době, kdy Palacký počal vydávati českým jazykem dějiny své, bylo třeba rychlého poučení od muže, který již přivykl viděti v dějinách učitelku života i jasně znal pojímati ony pokyny, které dějiny poskytují pro šťastné upravení budoucnosti. Národ český tenkráte ještě neuměl nalézti pravé dráhy, vedoucí k takové budoucnosti, on potřeboval především pevné ruky spolehlivého vůdce, a takovým tenkráte mohl býti as Palacký jediný! Palacký musel se podjati úkolu i politického vůdce národa českého, musel nastoupiti dráhu působení politického, musel vstoupiti též na pole publicistiky.

O působení Palackého v tom i onom směru mluviti nehodlám z důvodu již uvedeného. Jen jediný výrok budiž mi dovoleno citovati, výrok, kterým Palacký, odstupuje r. 1849 opět s jeviště politického, vyjádřiti chtěl názor svůj o tom, jak by se měly upraviti státoprávní poměry Rakouska. Jako absolutní požadavek Palacký tu stanovil rovnost práv i povinností pro všechny členy státu: „Každá výsada jednoho proti druhému jest výminka z práva, negace tohoto i působí stav neustálých bojů účastníků.“ Jediným prostředkem, kterým může Rakousko trvání své na právních základech pojistiti, jest úplná rovnoprávnost všech národů rakouských!

Nechci dále jednati o veřejném působení Palackého v dobách pozdějších; musel bych se dotýkati ran, doposud ještě nezhojených.

Poukázati však sluší k dalšímu působení Palackého na poli vědeckém. A tu v přední řadě nutno vytknouti, že Palacký vydával dějiny české od r. 1850 původně v jazyku českém, kdežto

doposud byl text německý authentickým, jakož i že Palacký, aby použil volnosti tiskové doby oné, nevydal druhý díl českého vydání, nýbrž přistoupil ihned k vydání dílu třetího, k vylíčení doby husitské, i vydal skutečně r. 1850 prvý, r. 1851 druhý svazek, z nichž onen popisuje dobu od r. 1403 až do smrti Žižkovy r. 1424, druhý až do smrti krále Albrechta r. 1439.

Bylo by zbytečným, ano přímo nemístným, pojednávati podrobněji o vnitřní hodnotě této části díla Palackého, tolik však nutno vytknouti, že doba husitská nalezla právě v Palackém nejdokonalejšího dějepisce a Palacký že v době husitské nalezнul nejdůstojnější obor, v němž mohl přednosti své jako dějepisec nejlépe prokázati.

Studium doby husitské dalo podnět i vzniku jiných četných prací, jasně dokazujících pevnost základů, na nichž Palacký založil výklad svůj o té době.

Avšak ohromné namáhání, jež Palackému k účelu prací těch podniknouti bylo, seslabilo zdraví jeho tou měrou, že musel hledati na sklonku r. 1852 oddechu v podnebí jižním. Sotva však se pozdravil, již opět ujal se díla svého. A tu vznikají díla nová, s vylíčenou dobou souvislá, v nichž se buďto uvádějí prameny, jež Palacký poprvé objevil, aneb se oceňují názory i historická tvrzení, o jednotlivých zjevech doby té od jiných dějepisců vyslovená, pokud je Palacký buďto vůbec přijmouti nemohl, aneb alespoň ne v tom objemu, v jakém byla učiněna. Takovým spůsobem vznikl spis Palackého o svědectvích o smrti krále Ladislava r. 1457, tak přišlo k vydání prvního svazku spisovatelů o církevním sněmu Bazilejském.

R. 1857 Palacký vydal první svazek čtvrtého dílu svých dějin, v němž vyličuje osudy země i národa českého od r. 1439 až do smrti kr. Ladislava Pohrobka; svazek druhý pak s vypravováním dějin až do smrti kr. Jiřího z Poděbrad r. 1471 vyšel r. 1860. Současně s tímto svazkem Palacký vydal v XX. svazku sbírky „Fontes rerum Austriacarum“, vydávané od cís. akademie věd ve Vídni, obsáhlou sbírku pramenů, vztahujících se na Poděbradskou dobu českých dějin, sbírku, která měla se jeviti jako diplomatický základ vypravování, tvořícího obsah čtvrtého dílu jeho dějin a vznikla na základě třicetišestiletého shledávání látky historické pro tuto dobu.

Rok 1860, který zadal Palackému osudnou ránu v životě jeho rodinném úmrtím milované choti, stal se i v jiném ještě směru osudným pro veřejné jeho působení, povolav jej opět na pole politické působnosti, ku kterémuž jej panovník sám pozval, jmenovav jej krátce po vydání diplomu ze dne 20. října 1860, totiž dne 18. dubna r. 1861 členem panské sněmovny říšské rady.

Co Palacký na tomto poli vykonal, to žije ještě v paměti všech, kdo sledují politický rozvoj národa českého v době nejnovější, o tom souditi bude jednou historie národa i celého Rakouska. Nechť pak soud ten vypadne jakkoliv, jedno musí vždy se uznati, že Palacký ze všech sil svých snažil se o to, aby politika jeho národa i národů rakouských založena byla na pevném základě mravnosti a spravedlnosti.

„Svoji k svému a vždy dle pravdy"; s tím heslem Palacký vodil národ svůj do bojů politických, tomu heslu zůstal věren až do posledního dechu.

Politická působnost vedla Palackého i tentokráte na pole žurnalistiky; články v novinách, v nichž sdílel politické své názory a v nichž poučoval národ o základních svých zásadách politických, vyznamenávají se, jakož jináče ani býti nemohlo, přísným historickým významem a mají i trvalou cenu vědeckou jako prameny k poznání politického rozvoje českého v době novější. Znamenité místo bude zejména povždy zaujímati ona řada článků, kterou uveřejnil Palacký r. 1865 pod názvem: „Idea státu Rakouského", v níž na novo opakuje své přesvědčení, že bude pojištěna existence Rakouska pouze tenkráte, založí-li se státní organism Rakouska na základech federativních.

Avšak politická činnost neodvrátila Palackého od vědecké práce jeho. Nejlepším toho jest dokladem, že téhož roku, když vydal své pojednání o ideji státu Rakouského, vyšel opět nový svazek dějin jeho, totiž první polovice pátého dílu, v kteréž se vypisuje panování krále Václava II. od r. 1471—1500. Svazek druhý pak téhož dílu, vyličující hlavně rozvoj vnitřních náboženských, politických i právních poměrů národa českého za posledních dob krále Vladislava II. (r. 1500—1516) i za vlády jeho nástupce krále Ludvíka I. (r. 1516—1526) vydal Palacký r. 1867. Téhož pak roku odebral se v průvodu četných mužů národa českého na etnografickou výstavu v Moskvě, kde stal se

předmětem nadšených ovací se strany předáků takřka všech národů slovanských.

Druhým svazkem pátého dílu dějin svých Palacký rozhodnul se zakončiti dílo své. Několik důvodů jej k tomu nutkalo; nejdůležitější z nich vytknul v předmluvách posledních jeho svazků. Mimo stáří nutilo ho k tomu i to, že celý jeden díl, totiž díl druhý, česky ještě vydán nebyl, a Palacký se kojil nadějí, že ho bude moci i s dílem třetím vydati v dokonalejší ještě formě, nežli původně se stalo: byly to hlavně dva důvody, jež vedly Palackého k tomu, aby nepokračoval v díle, jemuž byl takřka celý svůj život věnoval. Doba Jagellonská (1471—1526) jeví se totiž dobou, ve které nabyl organism státu českého onoho útvaru, jaký zachoval do r. 1848; jí se tudíž přirozeně zakončuje ona část českých dějin, jež ukazuje tvoření se onoho organismu, momenty, které tvoření ono podporovaly i překážky jeho, ukazuje důvody, pro které organism ten nabyl určitého tvaru. S druhé strany však doba Jagellonská tvoří zároveň hranici mezi dvěma obdobími českých dějin vzhledem ku množství zachovaných pramenů historických. Při bádání dob předchozích dějepisec cítí na každém kroku nedostatek, neúplnost, ano i nespolehlivost pramenů; naproti tomu však jest pramenů pro doby pozdější takové množství, že historik je sotva ovládnouti může. K práci takové však Palacký se více odhodlati nemohl, věda, že ji nebude moci dokončiti; proto rozhodl se, upustiti od vyšetřování dalších dob českých dějin a raději přehlédnouti práci již dokončenou, opraviti ji dle potřeby a zanechati pokračování silám mladším i svěžejším.

Druhý díl českých dějin, v němž se vypisuje hlavně vláda krále Přemysla Otakara II. i císaře Karla IV., Palacký nechal ještě bez překladu, poněvadž se mu zdály opravy i dodatky k němu méně důležitými; především rozhodl se k novému vydání dílu třetího, pro který byl od prvního jeho vydání sebral poměrně nejvíce nového staviva, tak že doufal, nejdůležitější toto období českých dějin ještě více objasniti.

Roku 1868 Palacký slavil sedmdesáté své narozeniny. Celý národ světil je s ním a aby dal výraz radosti i díkům svým, sebral v krátké době dosti značný obnos peněžitý, jenž odevzdán Palackému, aby ho určil účelu vědeckému. Palacký určil úroky obnosu toho ke kritickému vydávání spisů starých

dějepisců českých až do počátku XVI. stol. a výňatků ze spisovatelů cizích, kteří psali o českých dějinách. Tak vznikla sbírka od r. 1871 vydávaná: „Fontes rerum bohemicarum“.

R. 1868 Palacký vydal ještě autobiografii hr. Kašpara Šternberka a téhož roku počínají práce jeho o vydání druhém dějin doby husitské, zejména spis polemický proti prof. Höflerovi, jehož dvě vydání v několika měsících byla rozprodána.

Roku následujícího pak vydal Palacký první díl pramenů doby husitské, na nichž chtěl založiti nové její vypsání. Sbírkou touto měla se každému badateli poskytnouti možnost, zkoumati pravost výroků Palackého. Tak vydána „Documenta Mag. J. Hus vitam ... illustrantia“ i „Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges“ (1872 i 1873). Na těchto tedy základech Palacký vydal r. 1870—72 druhé vydání třetího dílu svých dějin, jež vším právem nazvati lze novým dílem, zejména v tom ohledu, že tu podáno mnoho nových dát a četné názory, v prvním vydání vytknuté, že tu doloženy jsou novými důkazy, jakož i že způsob historického líčení tu pokud možno byl ještě dokonalejším, nežli ve vydání prvém.

Počátkem r. 1871 Palacký začal též vydávati řadu spisů, obsahujících jednak sbírku menších svých prací vědeckých, v různých časopisech uveřejněných, jednak různá dáta k objasnění historické své činnosti, jednak konečně krátké úsudky o různých útocích, na jednotlivé odstavce dějin českých v době nejnovější činěných. Tak vyšel jeho spis „Zur böhmischen Geschichtschreibung“, současně pak s tímto spisem vydával svůj „Radhost“. Sbírku spisův drobných z oboru řeči i literatury české, krásovědy a politiky“. (1871—73.) Ve sbírce této zrcadlí se takřka veškeren rozvoj literarní činnosti Palackého, jeho tužby i jeho utrpení po dobu více než půl století. K třetímu dílu Palacký přidal i obsáhlý doslov, v němž ohlíží se po celém svém životě, vykládá příčiny působení svého, podává karakteristiku doby, kterou prožil, klíč k porozumění mnohých zjevů ve společenském i politickém rozvoji národa českého po jeho znovuzrození. Tento doslov, který se častěji nazývá politickou závětí Palackého, poskytuje četné pokyny o tom, jak by se dostihnouti mohlo onoho cíle, který Palacký vytknul se stoupenci svými národu českému, ku kterému však on jej více dovésti nemohl.

Též německé své články, důležitější dopisy a jiného druhu spisy Palacký sebral i vydal roku 1874 s názvem: „Gedenkblätter“ a i tu pozvedl ještě jednou hlasu svého, napomínaje členy národa německého v Rakousku ke spravedlnosti proti Slovanům.

A nyní Palacký ujal se ještě jednoho díla — posledního v životě svém — poskytnouti totiž národu svému ještě toho dílu dějin, který byl vydán doposud jen německy, obsahující dobu od roku 1253—1403. Ačkoliv Palacký v předmluvě ke druhému svazku pátého dílu prohlásil, že o věku Přemysla Otakara II. i císaře Karla IV. poměrně méně vykládati má, co vůbec ještě není známo, přece vidno v každém takřka odstavci, jak podstatně se liší od německého vydání, kolik nových výsledků se tu poskytuje. Tak ku př. povšechná karakteristika vlády i osobnosti Přemysla Otakara II. takřka zcela nově jest zpracována a každý odstavec tak jest přepracován, že diviti se sluší oné svěžesti duševní, kterou sobě Palacký do pozdního věku svého zachoval.

Počátkem roku 1876 vyšel i poslední svazek dílu toho. K oslavě šťastného dokončení jeho přední ctitelé Palackého uspořádali dne 23. dubna t. r. národní slavnost, ku které přichvátali učenci všech národů slovanských a na které promluvil i Palacký — k neúmorné duševní práci napomínaje — promluvil v životě svém naposled! Čtrnácte dnů po této slavnosti roznemohl se zápalem plic, který jej sklátil. V pátek, dne 26. května roku 1876 odpůldne o půl páté hodině Palacký zemřel.

Končím krátký i skromný pohled na život muže, jehož jméno zůstane zapsáno zlatými písmeny v dějinách novověké osvěty, slovy jeho samého, aby díla jeho sloužila národu „ku poučení, spamatování a otužení se v bytu jeho, by vždy kráčel po cestách pravdy a práva i aby nepýchal ve zdaru, aniž kdy zmalomyslněl ve protivenství!“

Švédové u Brna roku 1645.*)

Napsal Dr. Frant. Šujan.

(Pokračování 2.)

Souches pracoval s chvatem a horlivostí zimničnou a překonal ohromné překážky; neboť neměl ani potřebných inženýrův a všechny práce sám řídil. Krajský hejtman Sack z Bohuňovic, kr. kancléř Kolsdorf, městská rada a obyvatelstvo Brna všechno bez rozdílu jak měšťané tak venkované do Brna před nepřítelem utekší i císařská posádka lnuli k němu s upřímnou důvěrou a rádi konali, cokoliv nařídil. Jen tím dá se vysvětliti, že poměrně v krátké době Brno i Špilberk byly opatřeny tak, že mohly postaviti se na odpor vítěznému vojsku švédskému.

Posádka v Brně skládala se z vojska císařského a občanského. Po bitvě Jankovské bylo asi 50 jezdců pluku Hennetova v Brně a 40 mušketyrů na Špilberku. K těm brzy přibylo asi 127 mušketyrův od Olomuce, a městská rada vyzbrojila na 800 měšťanův a tovaryšů. Souches přivedl asi 300 pěchoty s jízdou, a městské účty dokazují, že také v dubnu (25./4.) přibyla malá posila.**) Souches za pomoci krajského hejtmana vyzval obyvatelstvo Brněnské, by chopilo se zbraně na obranu rodiště, vlasti a mocnáře svého. Nadšená slova jeho roznítila všechny vrstvy obyvatelstva, že muži a mládež s radostí hlásili se ke službě vojenské a cvičili se pilně ve zbrani, jsouce odhodláni obětovati život pro blaho vlasti. Krajský hejtman a městská rada postarali se o zbraně, střelivo, zásoby potravin a nápojů, jakož i spíže pro dobytek.

Z obyvatelstva byly zřízeny:

1. Setnina měšťanů pod velením člena městské rady Maxmiliana z Hofu. Konali službu u brány Židovské . . 259 mužů.

2. Setnina měšťanů pod velením člena městské rady Ondřeje Porsche . . . . 265 mužů.

3. Měšťané zedníci a tesaři, kteří sloužili jako podkopníci a dělostřelci . . . . 89 mužů.

4. Setnina tovaryšův a pomocníků měšťanských, pod velením člena městské rady Jakuba Bischofa jako

---

*) Na str. 122. druhého sešitu ř. 5. z dola má býti: v kraji Královéhradeckém místo Královédvorském.

**) Potvrzeno v Relatione str. 18 ř. 25 etc.

hejtmana, jimž byli přiděleni dva šikovatelé a několik desátníků ve válce již osvědčených. . . . . . . 202 mužů.

5. Setnina šlechticů, kteří se do Brna uchýlili, advokátův a soudců pod velením svob. pána V. Dubského z Třebomyslic. Mezi ně vřaděni byli také správcové a úředníci vrchnostenští. Konali službu na Petrově . . 133 mužů.

6. Setnina studentů pod velením měšťana Staffia jako hejtmana. Těm přidán byl cís. poručík, šikovatel a závodčí (fourier) . . . . 66 mužů.*)

---

*) S tímto počtem nesrovnává se podrobný seznam studentů vypsaný r. 1798 od K. J. Hanzelyho z katalogu (Album) gymnasijního r. 1645. V katalogu jména mnohá byla napsána chybně, jak Hanzely praví: sed plures in Albo adverti errores orthographicos, incuriosi scriptoris manu admissos. Interdum etiam in nominis mutationes offendimus (p. 40 ř. 8). Seznam je tento:

Jan Staff, měšťan Brněnský, byl hejtmanem setniny studentské.

1. Rudolf Říkovský z Dobřic, retor, lieutenant. 2. Jan Muska, praporečník. (Relatione jmenuje praporečníkem: student Winter.) 3. Jiří Sander z Oseka v Čechách, retor (VI. tř. gymn.) 4. Matiáš Kamenec (Kamez Braslaviensis) ze Zbraslavi (?) v Čechách, retor. 5. Jakub Itali z Víškova, retor. 6. Matiáš Kirpaum z Lanškrouna v Čechách, retor. 7. Jan Eckelhardt z Valčic v Rakousích, retor. 8. Václav Florian. 9. Jiří Circher z Frankfurtu n./Mohanem v Německu, retor. 10. Václav Salomon. 11. Michal Jaurník (Javorník) z Kiralifalva v Uhrách, retor. 12. Jan Tovačovský z Tovačova na Moravě, retor. 13. Jan Pruský, poeta (V. tř. gymn.). 14. Pavel Kilisch ze Sosnišova ve Slezsku, retor. 15. Ondřej Klimšar z Křenovic ve Slezsku, retor. 16. Lukáš Kolík z Ivančic na Moravě, retor. 17. Jan Pilát z Litovle na Moravě, poeta. 18. Tobiáš Richter z Třebové na Moravě, poeta. 19. Jiří Faber z Kroměříže na Moravě, poeta. 20. Ondřej Kerner z Křenovic ve Slezsku, poeta. 21. Jan Havlík, zabit při výpadu. 22. Jan Kosovský z Lomnice v Čechách, poeta. 23. Karel Podlejší z Víškova na Moravě, poeta. 24. Pavel Žabka z Bučovic na Moravě, retor. 25. Krištof Mauer z Mohelnice na Moravě, retor. 26. Jiří Kašparů (Kasparides) z Víškova na Moravě, poeta. 27. Jan Prahovský z Brna, retor. 28. Jakub Okleščék (Okkliscius) z Příkaz na Moravě. 29. Matiáš Renard z Kunštátu na Moravě, retor. 30. Jiří Flormann z Vidnavy ve Slezsku, retor. 31. Jan Ridel, zabit při výpadu. 32. Jindřich Schrötter z Brna, retor. 33. Valentín Gendrion z Hlivice ve Slezsku, retor. 34. Matiáš Svět z Hoštic na Moravě, retor. 35. Michal Tarka z Litovle na Moravě, syntaxista (IV. g). 36. Bartoloměj Měchura ze Zábřehu na Moravě, poeta, zabit na stráži. 37. Vilém Hirsch. 38. Vavřinec Mastyx z Ratiboře ve Slezsku. 39. Jan Tatírek. 40. Jakub Hladil. 41. Jakub Vichel z Proskova ve Slezsku, syntaxista. 42. Martin Kuchtík ze Zábřehu na Moravě, grammatista (III. g). 43. Jiří Polentář ze Zvole na Moravě, principista (I g). 44. Jiří Pursa z Budějovic na Moravě.

7. Vojáci od obce najatí . . . . 36 mužů.
Ktomuto vojsku občanskému družila se císařská posádka.
8. Vojáci pluku Krakovského a Ranftova, jimž velel nadporučík Becker . . . . 116 mužů.
9. Dvě setniny pluku Walischova, jimž velel Pillmayer . . . . 135 mužů.
10. Vojáci z pluků Wachenheimova, Luis, Don Felice a Waldsteinova pod velením poručíka Jana Sevisona z pluku Wachenheimova. 88 mužů.
11. Dragoni pluku Souches se šikovatelem . . 11 mužů.
12. Dragoni zemští s praporečníkem, závodčím a dvěma kaprály . . . . 24 mužů.
13. Jízda pluku Hennetova pod velením poručíka 50 mužů.
14. Dva ohněstrojci Šimon a Matěj Müller.

Celkem tedy 426 vojáků a 1050 osob občanských, dohromady 1476 mužů.*) S touto hrstkou nadšených bojovníků Souches

---

45. Jiří Matějů (Matthäides) z Marhef na Moravě, syntaxista. 46. Šimon Bradička. 47. Ondřej Streissl. 48. Jan Kober. 49. Oldřich Litenský ze Slavkova na Moravě, retor. 50. Jiří Matulka z Víškova na Moravě, syntaxista. 51. Matiáš Vodička z Víškova na Moravě, principista. 52. Jiří Lišovský. 53. Tobiáš Reimann z Osoblahy ve Slezsku, syntaxista. 54. Martin Reimann z Brna, syntaxista. 55. Václav Puchač. 56. Bartoloměj Faber, zabit při výpadu. 57. Jan Kobylka z Kobylí. 58. Michal Mauer z Brna, grammatista. 59. Bartoloměj Hrouzek. 60. Jiří Scholtz. 61. Michal Barvický. 62. Valentin Willick (Villicus) z Opolí ve Slezku, grammatista. 63. Matěj Mudrák z Víškova na Moravě, syntaxista. 64. Vavřinec Pruský z Břeclavi na Moravě, syntaxista. 65. Mikuláš Alauda (Skřivan). 66. Jiří Budeš, byl těžce poraněn a nevyléčen. 67. Václav Hapáš z Bílovic na Moravě, syntaxista. 68. Kašpar Bartuš z Kozlí ve Slezsku, syntaxista. 69. Michal Bartolomějů (Bartholomäides). 70. Pavel Procházka. 71. Tomáš Žídek z Oujezda ve Slezsku, poeta. 72. Jan Krisch (Kříž) z Friedlandu na Moravě, retor. 73. Matiáš Schubarth z Krásné (Schönau) ve Slezsku, poeta, zabit při výpadu. 74. Jan Martin z Řečkovic na Moravě, syntaxista.

Bylo tedy studentů 74. Kde není udáno rodiště a třída, ti byli z jiných gymnasií (Jihlavského, Znojemského a Kroměřížského) a utekli se do Brna před Švédy.

*) Lista della Soldatesca di Bruna v Relatione str. 112. Jiný počet udává „Lista der kais. Mait. geworbenen Soldaten, so zur Defension des Spielbergs und der Stadt Prünn alda sich befunden“ u Bretholze: Urkunden str. 89., a to: cís. vojáků 473, měšťanů 463 a tovaryšů 364 = 1300 mužů. Nikde není počítána malá posádka na Špilberku.

postavil se na odpor armádě švédské, kterou přiváděl sám nepřemožitelný Torstenson v počtu asi 28.000 mužů.

b) Boj o město a hrad.*)

Torstenson 3. máje zmocnil se Židlochovic a na večer vypravil voje své k Brnu. Část vojska toho položila se táborem na Starém Brně mezi Svratkou a ostatek mezi Brnem a klášterem v Královĕ Poli.

Ostatní vojsko s Torstensonem přitáhlo k Brnu druhého, dne (v sobotu 4. máje) kolem 10. hodiny ranní se všemi zavazadly, děly a střelivem. Velitel Brněnský Souches, aby odňal nepříteli všelikou oporu, krátce před jeho příchodem dal zapáliti předměstí Cejl, Trnitou a Novosady jakož i všechny domy kolem hradeb městských až ke Starému Brnu, kterého ušetřil, by obyvatelstva proti sobě příliš neroztrpčil. Torstenson, dobře znaje odvážnou statečnost Souchovu, pokusil se o Brno spůsobem mírným. Právě přijížděl do Brna posel zemského hejtmana

*) Boj tento byl vylíčen již od Kollera, d'Elverta a Bretholze.

Koller r. 1845 vylíčil boj podrobně dle jednotlivých dní, ale líčení jeho není všude správné, poněvadž nesrovnával pramenů. Hlavní vada v jeho spise je ta, že nekriticky přijímal zprávy Berichtu (2). Ten pramen však nezaznamenával události každého dne, nýbrž někdy po několika dnech a připojil k nim datum toho dne, kdy je napsal. To svedlo Kollera, že často jednu událost líčí dvakráte a zmateně, jak poznati lze z líčení Kollerova a mého.

d'Elvert r. 1845 vylíčil boj jen v některých dnech, zato události v těch dnech líčí správně.

Bretholz r. 1895 vylíčil boj dosti podrobně, ale ne úplně. Ve spise jeho jsou také některé nesprávnosti topografické, na základě kterých pak obraz boje není všude správný. Tak na př. bašty na Špilberku byly čtyři: okrouhlá, stará, nová (Perůnova) a dřevěná. Bretholz (str. 28., ř. 12—20.) bašt těch jasně nerozeznává, následkem čehož také jeho líčení boje o Špilberk není všude jasné a správné. Také na jiných místech jsou topografická nedopatření, na př. dne 17. června boj u sv. Václava na Vídeňce (str. 46., ř. 25—31.) nebyl možný, nýbrž byl to boj u Všech svatých před klášterem sv. Anny, jak v Siegesfahne správně zaznamenáno.

Z důvodů tedy vědeckých líčím boj ten znova dle jednotlivých dní na základě pramenů, bych podal obraz jeho správný a úplný. Při tom třeba stále na mysli míti dva nákresy celého boje: Plan der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden von H. B. Beyer und H. J. Zeiser z r. 1650 u Bretholze po str. 32 a Plan der Belagerung der Stadt Brünn im Jahre 1645 z vlašského spisu Relatione z r. 1672 u Bretholze po str. 72.

Lichtensteina z Vídně pro důležité listiny. Torstenson povolil mu volný průchod, ale hleděl ho získati slibem 100 dukátů, by v obyvatelstvu Brněnském zvětšováním nebezpečenství působil k tomu, by se vzdalo. Když posel na oko přislíbil, přidružil mu svého trubače se vzkazem Souchovi a s listem městské radě. Právě v poledne přišli ku bráně Židovské. Posel Lichtensteinův byl vpuštěn, avšak posla Torstensonova Souches ani nevyslechl a poslal zpět i s listem neotevřeným. Když naděje Torstensonova byla zmařena, jal se konati přípravy k řádnému obléhání. Pěchota obsadila Staré Brno, Královéklášter, klášter sv. Anny (nyní nemocnice), kostel Všech svatých (na úpatí Františkova),*) nemocnici u sv. Štěpána (na Křenové) a sladovnu, bývalou jesuitskou zahradu (mezi Josefovem, Ponávkou, třídou Františka Josefa a kolištěm), hrázi rybníka před klášterem sv. Tomáše (ulice Frant. Josefova) a Novou ulici. Ostatní vojsko s jízdou bylo rozloženo dílem v klášteře a kolem kláštera v Zábrdovicích, dílem před klášterem v Královˇ Poli, kde Torstenson s hlavním stanem se ubytoval. V denním rozkaze uvedl vojákům na paměť jejich tolikráte již osvědčenou statečnost a slávu a sliboval jim, že ve 3 dnech uvede je do města a v 8 dnech na Špilberk.

V neděli ráno (5. máje) jal se kopati hluboké příkopy,**) jimiž by se dostal do města i hradu, a na vhodných místech stavěti batterie pro děla. Jedna byla postavena ve vinici Kleinfeindově prostřed vrchu proti Špilberku ze strany západní, (nad úvozem, kde jsou nyní cihelny), druhá mezi klášterem Královéa sv. Anny (na Klášterském náměstí) a třetí na hrázi proti pevnůstce u sv. Tomáše. V městě plukovník Souches pečlivě opatřoval vše, čeho bylo třeba k obraně. Prostřednictvím starostovým nařídil, by všichni synkové a pomocníci měšťanští bez výjimky, kdo schopen je, dostavili se do zbraně; by městská zeď byla opatřena kamením na házení na nepřítele a všechny domy potřebnou vodou; by na hradbách a strážích přestalo všechno zbytečné střílení pod trestem vězení a všichni psi bez

---

*) Diarium ke dni 5. května výslovně praví: Torstenson vzal Královéklášter, sv. Anny a kostel Všech svatých. Ostatní prameny o tom mlčí, d'Elvert na základě Pamětí Adeota Hanzelyho (M. S. p. 43.) se domnívá, že kostel Všech svatých byl sbořen před příchodem Švédů (d'Elvert 48. ř. 12).

**) Hloubka jejich přesahovala výšku člověka o 2—3 stopy (Rel. p. 45. ř. 4.).

výjimky by v domech byli uvázáni. Mnozí z obležených dodávali si odvahy vínem a rozjařeni přicházeli též na stráž; proto krajský hejtman oznámil starostovi, že víno smí se nalévati denně jen ve dvou vinárnách a to nikomu více než půl mázu. Ráno od 4. hodiny má se počíti práce na hradbách a strhování domkův u zdi městské. V celém městě mají se strhnouti střechy šindelové. Aby nenastal nedostatek vody, musí se ve všech domech vycíditi studny, což do té doby všude se nestalo.

V pondělí (6. máje) Švédové počali stříleti na Špilberk z batterie ve vinohradech a hlavním cílem vybrali si novou baštu na Špilberku. Tam velel podplukovník Ogilvi. K němu pro větší bezpečnost odebrali se z města kancléř král. tribunálu Kolsdorf a sekretář Koch. Ti střelbou byli tak rozčileni, že lístkem prosili Soucha, by přišel k nim a poradil jim, kterak odvrátiti hrozící nebezpečenství. Souches, uděliv nutné rozkazy v městě, rychle odebral se na Špilberk. Tam především povzbudil velitele, vymluvil mu myšlenku, že Brno neubrání se déle 8 dnů, prohlédl všechny stráže i každé místečko na hradě a sesílil posádku hradskou několika důstojníky a vojíny z města. Švédové až do poledne vystřelili na hrad 24 ran, ale nic nepořídili. Za to rychle pokračovali v kopání příkopův od sv. Anny ke hradu a od jes. zahrady k pevnůstce sv. Tomáše. Také doplňovali batterie děly na všech stranách, postavili novou u sv. Anny, řádně je ohradili a postavili košiny ochranné.

Obležení v městě snášeli šindelové střechy a dělali také podkopy, by nepříteli nepodařilo se přiblížiti pod hradby města nebo hradu. Bedlivý Souches měl oči všude a dovedně mařil každou snahu nepřítelovu. Také pečoval o svůj lid. Upozornil krajského hejtmana na nedostatek piva, žádaje, by postaral se u obce, by každý voják dostal denně máz piva a půl mázu vína, což se také stalo. By lid svůj udržel při veselé mysli a zároveň ukázal nepříteli, že se nestrachují, dal večer na hradbách na Petrově vesele troubiti a bubnovati.

Časně z rána v úterý (7. máje) zmařili dosavadní úspěch nepřátel u sv. Anny. Spozorovav Souches, že Švédové v noci udělali pod Špilberkem redutu s košinami ochrannými na ochranu příkopů, které kopali od kostela Všech svatých a od sv. Anny k hradu, odhodlal se dílo to zmařiti. O 6 hod. ráno 12 sedláků provázených desátníkem a 8 mušketýry pluku Walischova učinilo

z brány Brněnské výpad proti redutě. V bráně Brněnské stál poručík s potřebným mužstvem a v cestě kryté setník Pillmayer s 2 setninami pluku Walischova a několika jezdci, by v případě potřeby přispěli na pomoc. Sedláci statečně pobořili dílo švédské a odvlekli 18 košin do města. Když od sv. Anny přikvapilo as 60 Švédů k obraně reduty, vypadl z brány důstojník se svým mužstvem a 30 jezdců z cesty kryté. V nastalé půtce zabili jednoho důstojníka, několik vojáků švédských a ostatní zahnali. Tento šťastný počátek dobře působil na obležené, že vždy rádi konali, co Souches rozkázal. Nicméně Švédové kopali příkopy od sv. Anny k vodárně (pod Petrovem), pak od Zaječího mlýna (u viaduktu k Trnité) ku bráně Židovské a pokračovali v příkopech od jes. zahrady k sv. Tomáši. Opatřili je košinami ochrannými a pivními sudy a sesílili své batterie novými děly. Zároveň stříleli na Špilberk, sestřelili z nové bašty kus zábradlí, strážní budku a poranili několik osob.

Druhého dne (8. máje) Švédové úsilovně kopali příkopy kolem města, zvláště od sv. Anny k vodárně pod Petrovem, a ze tří stran (z vinohradů, od Kr. kláštera a od sv. Anny) bez přestání stříleli na starou i novou baštu na Špilberku, zároveň všemožně usilujíce, by se zmocnili nějakého místa, z něhož by se dodělali dalších úspěchů.

Zrovna tak vedli si také 9. máje.

V pátek (10. máje) stříleli granáty a zápalné koule již také do města, by je zápalili. Souches však již učinil náležitá opatření. Znova přísně poručil, že všechny střechy šindelové bez výjimky musí se strhnouti a půdy všech domů hojně býti vodou opatřeny, by požár ihned mohl býti uhašen.

Dne 9. května psal starostovi, že ve dvou hodinách musí dostati 60 sekyr na nutnou práci, a 10. máje psal důrazně, že se diví, proč dělníci na hradby určení se nedostavují, zítra že musí se dostaviti s 60 sekyrami. Stalo se a střechy šindelové byly strhovány. Tehdy Souches dal si od zvláštní kommisse listinou potvrditi, že uznala za nutné, by klášter a, bude-li třeba, i kostel u sv. Tomáše byl sbořen, což uznali také Patres Augustini. S chrámu byla jen střecha stržena, ostatní budovy byly na polo sbořeny. Stráž na střechách byla svěřena ženám, dětem a čeledi domácí, od nichž po celé obležení svědomitě byla konána.

Jízda z města v pátek učinila výpad a zajala dva švédské vojáky.

Také v sobotu (11. máje) jízda učinila výpad z města; ale jeden jezdec byl zabit, poněvadž v opilosti příliš daleko se odvážil. Proto Souches přísně zakázal, by se víno vojákům neprodávalo, a výčep vína byl omezen jen na jedinou vinárnu. Švédové rychle postupovali se svými příkopy: od Králové kláštera proti hradu k nové baště, od sv. Anny proti staré baště, od kostela Všech svatých k cestě kryté a z hráze rybníka před zahradou jesuitskou proti pevnůstce sv. Tomáše, stále při tom střílejíce na hrad i město. Na počátku Nové ulice postavili novou batterii s děly.

V neděli (12. máje) stříleli ještě úsilněji, hlavně na město, kam vletělo mnoho kamení, granátův a kulí zápalných. U sv. Tomáše zastřelili mistra podkopníkův, ale městu neublížili. Obležení pod dozorem městského radního Blažeje celý den vozili z města na hrad kamení, dříví, vodu a jiné potřeby, by hrad proti Švédům zabezpečili.

A byla již veliká toho potřeba; neboť Švédové v pondělí (13. máje) za prudké střelby na město i hrad nepozorovaně dostali se svými příkopy od Králové kláštera až k samé nové baště u Špilberku a počali kopati pod ni podkop (minu). Když se Špilberku pokusili se ručními granáty nepřítele z příkopů vypuditi, byli odraženi a poručík pluku Krakovského Kräntzlichen zastřelen. Proti granátům Švédové pořídili si záštitu ze silných prken pobitých plechem (mantellety). Však Souches přece dílo jejich zmařil. Dal prolomiti v baště otvor na té straně, kde byla chráněna předhradbím (ravellín). Večer tím otvorem byl spuštěn šikovatel s 20 muži, by obsadili předhradbí (ravellín). Za nimi byl vyslán praporečník pluku Ranfftova Jean Charzouné, rodem sice Francouz, ale veliteli věrně oddaný, s 15 vojáky, 3 desátníky a několika pomocníky ozbrojenými sudlicemi a hvězdicemi. Tito přepadli Švédy, některé zabili, některé zajali, ostatní rozprášili a pobořili příkopy švédské i záštity (mantellety). Mezi zajatými byl voják z pluku Ranfftova, který v bitvě u Jankova byl zajat a vřaděn mezi Švédy. Ten oznámil Souchovi, co Švédové zamýšlejí a že dělají podkop pod zemí, by vyhodili baštu. Souches hned kommandoval z města všechny stavitele a zedníky na hrad, by kopali protipodkopy. Práce ty řídil

nadporučík Becker*) z pluku hraběte Waldsteina. Zároveň nařídil vystavěti za baštou vysoký srub (terasu) nad starou zdí, jejíž výška sama postačovala zadržeti nepřítele, kdyby se bašty zmocnil. Mezi srubem a baštou prohloubil široký příkop. Dílo bylo konáno s takovým chvatem, že ve dvou dnech bylo dokonáno. Pak Souches, prohlédnuv všechny stráže a uděliv nutné rozkazy, vrátil se do města. Po celý den**) bylo viděti, jak povozy švédské dvěma proudy táhly k Modřicím, kam Torstenson přeložil hlavní stan od Králova Pole. Torstenson přeložil stan do Modřic, poněvadž měl býti podniknut útok na Petrov. Generála Duglasa se 4 pluky jízdy poslal vstříc vojsku knížete Sibiňského, který již táhl na Moravu Švédům na pomoc. (Dudík 162, 163 a 171.)

V úterý (14. máje) Švédové na všech stranách celý den pilně kopali příkopy a podkopy, střílejíce při tom na hrad i město. Na Špilberku byl již nedostatek vody; proto sekretář Koch listem pro Boha prosil kraj. hejtmana, by se tam vozila voda. Velitel i vojáci křičeli o vodu, poněvadž bylo velmi horko a práce mnoho. Velitel Ogilvi je prý velmi rozmrzelý, že mu koně z města byly opět zpět poslány, žádá pro ně jen stáj, píci si opatří sám. Krajský hejtman poslal ten lístek starostovi, který hned dal voziti vodu na Špilberk. Také v městě bylo pilně pracováno, zvláště v mezihradbí, kde dělníci dokončili práci a na žádost Souchovu byli vyčastováni. V noci mezi 10—2 hodinou Švédové podnikli útok na malou baštu pod Petrovem i na Špilberk; ale na obou místech byli odraženi.

Ve středu (15. máje) Švédové pokračovali ve střelbě i v kopání příkopův a podkopů. Lid v Brně tomu již zvykal a některé ženy z předměstí do Brna utekší beze strachu chodily do zahrad v předměstích pro zeleninu, v čem jim Švédové nebránili. Muži z předměstí spálených (3 z Cejlu, 22 z Trnité a 7 z Novosadů) konali v Brně službu vojenskou, zač dostávali od 15. května všechny potřeby od obce, poněvadž své zásoby

---

*) Ten práce podkopnické po celé obléhání řídil s takovou svědomitostí a bedlivostí, že na doporučení Souchovo byl od císaře odměněn zlatým řetězem a byl i s potomstvem povýšen do stavu šlechtického.

**) Tak soudím z listu Torstensonova Königsmarkovi u Dudíka str. 153. ř. 16. a str. 162. ř. 32.

již spotřebovali. Také chudí měšťané dostali opatření od obce. Velitelé však byli znepokojeni. Krajský hejtman žádal starostu, by zjednal nějakou babu, která by prošla táborem švédským k Vídni na výzvědy o císařské armádě. Souches s Ogilvim nebyl právě v nejlepší shodě. Souches svolal vojenskou radu z nejznamenitějších měšťanův a důstojníků, by rozhodla o jednání velitelově na Špilberku, jenž bez vědomí Souchova odvolal onu stráž z ravellinu mezi novou a dřevěnou baštou, jsa toho mínění, že předhradbí toho hájiti naprosto nelze. Souches zase tvrdil, že na ravellinu závisí záchrana Špilberku a tudíž i Brna. Rada rozhodla se pro mínění Souchovo a ustanovila, by Ogilvi byl podřízen Souchovi. Ten k večeru vyslal opět Charzouna s 15 vojáky a několika pomocníky jmenovaným otvorem v nové baště, by umělým ohněm zapálili záštity (mantellety) na příkopech švédských a tyto zničili. Záměr se však nezdařil, poněvadž sud s hořlavinou nebyl zavčas zapálen. Vojáci byli odraženi a 4 zabiti. Když však Švédové pronásledovali je příliš daleko, vypadla jízda ze Špilberku a zahnala je. Ravellin mezi novou a dřevěnou baštou zůstal obsazen Charzounem. V noci Švédové podnikli útok na malou baštu pod Petrovem, ale byli odraženi.

Ve čtvrtek (16. m.) Švédové dali pokoj až do poledne, pak stříleli na město kameny, granáty a koule zápalné, škody však nespůsobili. Obležení celý den pilně pracovali v cestě kryté (strada cooperta), kterou toho dne dodělali a ohradili palisádami a španělskými jezdci (kozami). V městě byly s chvatem dělány nové stupy na prach. Do toho dne byly tam pouze dvě, ale v několika dnech bylo jich 25. Odevšad byla svážena vhodná hlína na výrobu ledku. Prachař mistr Petr Hauk pečoval pak ve dne v noci o potřebnou výrobu prachu a obětoval prý na to i vlastní majetek.*)

V noci na pátek (17. m.) Švédové obsadili vodárnu a panský mlýn (pánů kanovníků) pod Petrovem, postavili tam pevnou batterii s děly a ve dne jali se střílеti na střechy domů v městě. Zároveň kopali příkopy odtud k Petrovu a ku bráně Židovské. V městě bylo plno práce. Krajský hejtman Sack důtklivým listem připomínal starostovi, že na mnohých domech dosud jsou

*) Relatione str. 31 ř. 10.

šindelové střechy, nebo šindel složen na půdách, což musí se odstraniti pro veliké nebezpečí. Zároveň přísně nařizoval, by se šetřilo senem. Toho bylo dosti do města navezeno, ale dávalo se jezdcům po 10 librách denně, kdežto prý by úplně postačily 4 libry. Sena musí se šetřiti pro koně plukovníkovy a pro 12 volů, kteří táhali žernovy, by vystačilo alespoň na 2 měsíce. Proto třeba vyslati k Souchovi, by dávka sena pro koně zmenšila se na 4 libry denně. Druhým listem hejtman Sack stěžoval si na řezníky v městě. Ti konali soupis dobytka v městě, ale při tom nejlepší hovada si vyhlédli pro sebe, lacino koupili a draze (libru za 4 kr.!) vysekávali. Proto na prvou hodinu s poledne nařizoval novou kommissi z vážených měšťanův a důstojníků, by jdouc dům od domu sepsala všechen dobytek, z něhož beze svolení magistrátu nic se nemělo ani prodávati ani zabíjeti. Zároveň důtklivě přikazoval, by mlela se mouka na výživu bojujících studentův a tovaryšův, a pobízel starostu, by všechny rozkazy řádně byly plněny.

V sobotu (18 m.) se Špilberku stříleli na Švédy ze 2 moždířův a 4 děl, a to dvou 16liberních a dvou 24liberních. V noci pak Švédové vypudili z bašty pod Petrovem hlídku Brněnskou, která jim měla překážeti v kopání příkopů.

V neděli odpoledne (19. m.) švédská pěchota od Zábrdovic byla jízdou doprovozena do příkopů kolem sv. Tomáše a pod Špilberkem. Jízda Brněnská učinila výpad proti nim, ale byla odražena. V městě zatím a na hradě pracovalo se zimničně. Velitel Souches listem velmi důtklivým vytýkal starostovi, že dělníků na Špilberku je málo. I nařídil, aby starosta za pomoci vojenské dal prohledati všechny domy a sedláky, které tam najde, bez výjimky poslal na Špilberk, kde nutno pracovati celou noc. V noci u sv. Tomáše mušketýři s obou stran prudce na sebe stříleli.

Proč pěchota švédská byla dopravena do příkopův, ukázalo se hned v pondělí ráno (20. m.). Švédové podnikli útok na Špilberk. Již od 6. hodiny počali prudce střileti z děl na novou baštu a zapálili podkop pod baštou vykopaný. Výbuch byl zlý, ale dokonale se nepodařil. Obležení totiž kopali z hradu proti Švédům a přiblížili se jim tak, že podkopníci navzájem se slyšeli. Tu Švédové zapálili podkop s takovým chvatem, že neměli kdy, by utekli, a mnoho jich zahynulo, kdežto z obležených v protějším

podkopu jen dva se zadusili a jeden byl poraněn. Výbuchem byly probořeny dvě protější stěny bašty, kterýmž průlomem Švédové hned se hnali na Špilberk. Ale za baštou byli zastaveni hlubokým příkopem a vysokým, obsazeným předhradbím (ravellin), takže po ztrátě několika vojáků se vrátili. Odpoledne švédský jeden generál objížděje město prohlížel batterie a příkopy švédské. Obležení zatím opravovali pobořenou baštu.

Již v úterý (21. m.) krajský hejtman Sack žádal starostu, by opatřil na Špilberk ještě aspoň 200 prken, ač jich tam již přes 1000 bylo spotřebováno. Velitel Souches měl již zase plno práce u sv. Tomáše. Psal starostovi, že sedláci a podkopníci nechtějí pracovati, poněvadž nedostávají platu, a žádal, by starosta zase sedláky po domech sehnal a jim i podkopníkům zaplatil, poněvadž práce jejich je nutně třeba u sv. Tomáše, kde Švédové již podkopy kopou. Odpoledne obležení z hradu učinili výpad proti příkopům švédským od sv. Anny ke staré baště na Špilberku. Byl na to vyslán praporečník pluku Walischova, Hans Wagner z Norimberka s 20 poddůstojníky. Jim na pomoc stál v kryté cestě poručík s 30 mušketýry téhož pluku a několika pomocníky na úpatí vrchu. Praporečník v příkopech švédských pobil, koho dostihl, příkopy až do polovice hory pobořil a odnesl záštity, kterými se Švédové v příkopech kryli proti ručním granátům a kamení. Na zpátečním ústupu k večeru statečný praporečník byl zastřelen ještě se čtyřmi druhy; ale ostatní vrátili se do města s hojnou kořistí, kterou vzali pobitým Švédům. O 12. hod. v noci obležení učinili výpad také od sv. Tomáše, pobili něco nepřátel, pobořili jejich příkopy a vrátili se ztrativše jednoho vojáka.

Ve středu (22. kv.) Švédové stříleli na město i hrad kulemi, kamením i granáty a sesilovali batterie četnými děly, moždíři, trámy a košinami ochrannými. Proto obležení sesilovali svá opevnění, zvláště u sv. Tomáše. Na věži sv. Tomáše byl těžce poraněn vlašský stavitel Antonio Barghesi,*) který obleženým do té doby konal služby velmi platné.

Ve čtvrtek (23. máje) pluk Mortaignův počal nové příkopy ke kryté cestě se strany od brány Veselé a to s velikým chvatem. Od sv. Tomáše obležení učinili na ně výpad, ale byli odraženi.

*) Oslepl na obě oči a byl později na doporučení Souchovo od císaře odměněn 3000 zl. Rel. 33 str. 16 etc.

V pátek ráno (24. m.) bylo klidno. K 8. hod. Švédové počali prudkou střelbu na město i hrad od sv. Anny a s hráze u rybníka, kde batterie byly sesíleny, a stříleli do večera, že se v městě zdálo, jako by vzduchem lítali ohniví draci. Do budovy sv. Tomáše vletěly dva granáty, z nichž jeden byl uhašen, nepříteli na posměch z brány Brněnské na několik hodin vyvěšen a potom se Špilberku z moždíře na nepřítele vystřelen. Posádka Brněnská pilně kopala protipodkopy z hradu, cesty kryté i od sv. Tomáše, by se zabezpečili před švédskými podkopy. Též bylo postaráno o výživu nemajetných v městě. Bylo zabito několik volů, maso nasoleno a schováno.

V noci na sobotu (25. m.) Švédové pokusili se o vzetí kryté cesty na Špilberk a přede dnem útočili na předhradbí (ravellin) u paty Špilberku i na ravellin u Brněnské brány; ale byli všude odraženi. Za dne jízda švédská hodně se přiblížila k městu, že několik jezdců bylo zastřeleno se Špilberku, na který zase prudce pálily batterie švédské. Na Špilberk rychle bylo z města připůjčeno 8 stříkaček, jimiž byl mařen účinek koulí švédských.

V neděli (26. máje) bylo ticho až do poledne. K poledni obležení od sv. Tomáše učinili výpad, by zničili příkopy, které Švédové kolem kláštera sv. Tomáše vykopali. Švédové byli překvapeni právě za oběda, proto z příkopů prchali, až přikvapila jim na pomoc pěchota od Zábrdovic. Brněnským nebylo možno příkopy docela zničiti a ustoupili po půldruhé hodině se značnou kořistí oděvu, zbraní a všeho, co překvapení Švédové u oběda opustili. Brněnským padl desátník, praporečník, jeden voják a 10 jich bylo poraněno, kdežto Švédům zahynul kapitán pluku Torstensonova a mnoho vojáků. Při výpadu velikou odvahou vyznamenal se poručík pluku Wachenheimova Jan Steissen (Sevison), jehož odvahu Souches již za obléhání Olomuce poznal a proto mu svěřil obranu sv. Tomáše, místa v Brně nejdůležitějšího, ale nejnebezpečnějšího.

Po výpadu Souches listem žádal starostu, by poraněným opatřil ranhojiče a ošetřovatele. Druhým listem vřele ujímal se měšťanů. Měšťané prý konají službu vojenskou a mají na bytech mnoho vojska, což je velice tíží. Proto prosil obec, by měšťanstvu přispěla, zvláště členové městské rady jakožto otcové města by ráčili něco vojska do svých domů vzíti, což by měšťany velice

povzbudilo. Mnozí měšťané poraněným vojákům ani nemají co dáti, těm aby laskavě přispěli a ranhojiče jim poslali. Krajský hejtman Sack se staral, by nenastal nedostatek prachu. Psal tedy starostovi, že nutno v městě vyráběti ledek, a nařídil, by vyrábiteli ledku bylo dodáno as 20 sudův a prkna, jichž hojně ze zbořených předměstí bylo ve sklepech; by pro něho byla schovávána voda, která se jindy na ulici vylévala; by mu byly vykázány 2—3 studny, z nichž se nepilo; by mu dodáván byl starý popel, by v domech byla kopána hlína vhodná na ledek, ale vždy měla býti nahrazena jinou bez ublížení domům; by mu z domů opuštěných bylo dodáno 12 sáhů dříví po 1 zl.

Švédové v ležení svém trpěli již nedostatkem potravy, píce, střeliva*) a očekávali útok císařských.**) Proto Torstenson poslal do města dva trubače vyjednávati; ale nebyli přijati. Obležení o vzdání nechtěli ani slyšeti, nýbrž po mnoho večerů s hradeb pozdravovali Švédy vždy veselou hudbou, na věže věšeli víchy, červené prapory a terče pokřikujíce, by se nepřítel učil stříleti.

V pondělí (27. máje) bylo prudce bojováno pod Špilberkem u Brněnské brány. Švédové na ochranu svých příkopů postavili redutu ve vinici rychtáře Jiřího Stramanse mezi krytou cestou a branou a pokryli ji hlinou. Obležení zamířili proti redutě z okrouhlé bašty u Špilberka dělo 16 lib. a z cesty kryté dělo 22 lib., která práci švédskou brzy rozbila. Po obědě učinili výpad proti příkopům švédským, vypudili z nich nepřítele, pobořili je a vrátili se s hojnou kořistí nepřátelských zbraní. Zatím Švédové stříleli z děl. Četné povozy s pící a spíží přijížděly po dvou silnicích do švédského tábora u Zábrdovic.

---

*) Torstenson 23. května z tábora u Modřic psal královně Kristině, že má na Moravě nouzi o chléb a obilí. Ozim slibuje pěknou úrodu, jař však letos v této žemi neseta, také vinohrady neobdělány. (Dudík 159 ř. 16.)

**) V jiném listě královně Kristině dne 24. května Torstenson podává podrobnou zprávu: Dne 4. května přitáhl jsem k Brnu a hned počal ho dobývati. Jsem již dosti daleko a brzy byl bych hotov, kdybych měl více pěchoty. Dobývání Brna nenechám, poněvadž bez něho bych se na Moravě neudržel. Největší potíž dělá výživa armády. Píce sváží se z okolí 8—10 mil. (Dudík 161 ř. 8.) Střelného prachu byl ještě větší nedostatek. Torstenson kupoval ho velmi draze od židů, kteří velice bohatli, a musil mnoho šetřiti, by všechen nevystřílel pro případ, že by od císařských napaden a k bitvě donucen byl. (Chemnitz u Dudíka 162 ř. 3.)

V úterý (28. máje) Švédové prudce stříleli na město, ale neublížili, leč že zničili podkop u sv. Tomáše.

Ve středu (29. máje) za dne nepřihodilo se nic zvláštního. V noci Švédové od sv. Anny přepadli krytou cestu; avšak byli krvavě odraženi. Zajatci (desátník a svobodník) vypravovali, že na ten výpad byli posláni sami poddůstojníci, by se zmocnili onoho děla v cestě kryté. To však už bylo uklizeno, poněvadž Souches úmysl nepřátel předvídal. Také vypravovali, jak Torstenson přísahal, že raději ztratí všechnu pěchotu, než by ustal od dobývání Brna.

To však obležených nezastrašilo; neboť hned druhého dne (30. máje) před polednem 30 jezdců z Měnínské brány učinilo výpad k nemocnici sv. Štěpána, kdež na lukách Švédové dobytek měli, a vrátili se s 15 voly a 6 koni za prudké kanonády nepřátelské. V městě zatím pracovali ve dne v noci, jak viděti z listu Souchova kraj. hejtmanovi Sackovi, jímž se přimlouval za jednoho zedníka, by tento své víno nemusil vydati na proviant, poněvadž pilně pracuje na hradbách ve dne v noci.

V pátek (31. máje) mezi 10. a 11. hodinou Švédové počali prudkou palbu kamením, granáty a ohněm na Špilberk a krytou cestu, nač obležení statečně odpověděli z děl a moždířů. Torstenson toho dne přeložil svůj stan z Modřic na druhý břeh řeky na královskou louku u Komárova.*)

V noci na sobotu (1. června) také ostatní vojsko bylo jinak rozestaveno. Brigady infanterie švédské, které dotud byly na Starém Brně, byly převedeny do hlavního tábora Torstensonova u Komárova. Jedna část byla tam určena pro práce podkopnické a druhá pro útoky. Dva pluky pěchoty dostaly rozkaz usaditi se v Zábrdovicích s několika škadronami jízdy a ustano-

---

*) Relatione zmiňuje se o tom jen obecně, však potvrzení toho lze vyvoditi z listu Torstensonova u Dudíka str. 169., ř. 5. Mínění Dudíkovo, že Torstenson měl byt v Modřickém mlýně ještě v červnu (Dudík str. 169., ř. 1. etc.), je mylné. Torstenson list svůj legatovi Salviovi datuje „Brünn 4. Juni 1645 (14. června nového počtu) a počíná jej slovy: „Nachdem meinem lieben Bruder ich zuletzt vom Hauptquartier Möderitz den 15. (25.) May zugeschrieben.“ Byl tedy 14. června v Brně (u Brna v Komárově) a ne v Modřicích. Zpráva neznámého z Prahy dne 3. června 1645 (Dudík str. 169., ř. 28.) ještě nevěděla o přeložení stanu 31. května a je celkem nespolehlivá (das Volk liegt förder in dem Baumgarten zu Řeczkowitz längst des Wassers!)

veny k útokům na pevnůstku sv. Tomáše. Jiné dva pluky byly určeny ke stráži vrchů, které byly naproti hradu. Jedna škadrona jízdy postavila se na dostřel děla od hlavního tábora v sousedství jedné reduty obsazené mušketýry za polem u St. Brna, by znesnadněn byl kratší přechod přes řeku. Po celý den**) bylo prudce stříleno na Špilberk a pevnůstku sv. Tomáše. Také Souches dal v noci vystřeliti několik granátův a zápalných kulí proti sv. Anně, ale beze škody.

V noci 2. června vrátili se do města dva poslové, které Souches byl poslal k arciknížeti Vil. Leopoldovi pro pomoc. Přinesli málo naděje; proto obležení vidouce, že z venčí pomoc nepřijde, vynaložili vše, by sami se ubránili. Horečnou činností vyráběli prach a dokonali toho dne redutu v kryté cestě a hluboký příkop před dřevěnou baštou. Švédové zase blížili se městu příkopy a podkopy.**) (Příště dále.)

O některých zajímavých památkách staročeského písemnictví.

Napsal František Bílý.

(Dokončení.)

Ale ještě se nemůžeme rozloučiti s dobou Karlovou. Neboť nám zrodila také muže, jenž velikostí ducha se řadí hned vedle Karla samého a době svojí vévodí tak mocně, že v dějinách písemnictva našeho po něm dostala jméno — Tómu ze Štítného. Stojí mezi Karlem a Husem, spojuje moderní

*) Toho dne přijel k Torstensonovi do Brna sibiňský generál Gabriel Bákoš s 2000 jezdci z Holíče. Torstenson totiž před několika dny poručil Bákošovi, by poslal 2000 jezdců do Mistelbachu Wittenbergovi na pomoc Švédům ve Wolfsschanze u Vídně. Jezdci byli posláni, ale vzbouřili se žádajíce, by jim byl vyplacen žold za 2 měsíce napřed. Torstenson svolil, proto Bákoš 1. č. přijel do Brna, přijal od Torstensona 18.000 tolarů a hned ráno 2. č. táhl do Mistelbachu k Wittenbergovi. K Vídni však přitáhli již pozdě. Wolfsschanze padla již 30. května. (Dudík 163. a 170., ř. 29.)

**) Již 25. května voj. assistent Erskein z Modřic psal gen. Wranglovi, že Brna lze dobyti jen pomocí podkopů, a to znenáhla, nebude-li Švédům od císařských v té práci zabráněno. (Dudík 162., ř. 12.)

nazírání na svět se zbožností starokřesťanskou. Kdybychom měli hledati jinde ducha jemu podobného, byl by to nejspíše jaksi hrabě Lev Tolstoj.

Štítného vyznačuje především duševní hloubka. On pronikl všecko životění své doby, obsáhl v mysli své všechny stavy a řády společenské a dovedl je plasticky zobraziti v plné jich spojitosti jakož i ukázati, jak daleko jest křesťanská společnost ještě od křesťanského učení a jak snadno by se mu mohla přiblížiti. Žádá po člověku nejvyšší dokonalosti, a té není bez sebezapření, bez silné vůle. Před Tolstým má Štítný nejen to, že je o pět set let starší, nýbrž také, že reálněji nazírá na život, že se neutápí v utopiích a neupadá do takových upřílišeností, jaké vyznívají na př. z Kreutzerovy sonaty.

Štítný byl náboženský sociolog, křesťanský filosof společnosti. Jakkoliv bez ostychu odhaluje vady šlechty a pána jako čeledínovy, přece z každé řádky jeho dýše skromnost. Ovšem plá i božské nadšení ze Štítného slov. Zdobí jej široké vzdělání, ale přirozený důmysl ušlechtil vědomosti a prohloubil je. Povaha jeho stkví se všemi přednostmi muže, a ty mu zjednaly přátelství stejně nadšeného reformátora společnosti, slavného kazatele Milíče z Kroměříže, jeho učitele, jako zase na jiné straně mu byly nejmocnějším štítem proti odpůrcům. Rozjímání svá napsal Štítný vlastně pro své děti, aby měly po jeho smrti co čísti a náhradu za otce. K pěti dětem jeho družil se i spřátelený s nimi mladý Jan Hus. Tak skrovným čtenářstvem dnes by sotva který spisovatel se spokojil; nyní jsou básníci i vědci ctižádostnější. Až když se rozhlásila pověst o výkladech Štítného, a on s několika stran byl povzbuzen, aby jich dopřál všemu národu, Tóma rozšířil původní koncept a uspůsobil jej širšímu obecenstvu.

Ze spisů Tómových jsou pro širší obecenstvo nejzajímavější Knihy šestery o obecných věcech křesťanských a zvláště kapitola jejich II., stavu panenskému, vdovskému a manželskému věnovaná, pak kapitola III. o hospodáři, hospodyni a čeledi, posléz kapitola IV. o různých stavech lidských jednající. Kniha první promlouvající o víře, naději a lásce, pátá o svědomí a pokušení, šestá konečně o nápravě a pokání obsahují ovšem rovněž plno zlatých zrnek z proudů praktického života vážených a pro život cenných; ale jsou již obaleny hojnější

náplavou theologickou a dlužno je z nich teprve vylupovati, aby nynějšímu čtenářstvu se snáze staly přístupnými.

V těchto Knihách šesterých Štítný nejčastěji a na nejrozmanitějších místech se dotýká otázky manželství; patrně podobně jako v naší době i za jeho časů mocně hýbala myslemi. Přirozeně. Jestiť manželství základem a kořenem společnosti lidské, zjevem nevyčerpatelně mnohotvárným, a zlo odsud vzcházející pokládati možno proto za nejnebezpečnější, jež otravuje všechen život.

Zůstavil nám tedy spisovatel v Knihách šesterých zrcadlo soudobé jemu společnosti. Zejména z druhé kapitoly jejich mohl by se sestrojiti znamenitý kulturní obraz rodinných poměrů tehdejších.

Tam totiž Štítný hovoří o „pannách, ježto chtí za muž“, o tom, „čeho se mají střieci, kdož chtie v manželstvo“, o manželské nesnadnosti, o důstojenství stavu panenského, čeho se sluší stříci pannám, ježto nechtí za muž, a co mají do sebe míti, o stavu vdovím, o vdovách, které mají povinnosť starati se o někoho, o manželích a zvláště „kterak zlými manžely črt vládne“, kterak manželé mají býti dobře živi, a o manželské lásce.

Slyšíme tu, že jako dnes i tehdy mnozí mužové si příliš vybírali u volbě družky života, jen jak motýli poletovali od kvítka ke kvítku a s dívkami si pohrávali aneb toliko tělesných předností si hleděli. Ale takové prý často Bůh trestá tím, že přeberou: dostanou ženu zlobivou nebo nemoudrou, klevetnou, neposlušnou a s jinými zlými obyčeji, tak že kde se nadáli přílišné rozkoše, tu bude přílišná lopoť. To prý již sv. Jan Zlatoústý řekl: Kdo má ženu zlou, rozuměj tomu, že nese odplatu svého prohřešení. Jest české pořekadlo, když se nepodaří chléb: Chléb se sní, a pivo vypije; ale běda, komu se nevydaří žena.

To, co praví Tóma o mužích, chýlí prý se také na ženy. Které z nich jenom na tělesnou krásu hledí u muže a tohoto chtí získati šaty, tancem a podobným spůsobem vnějším a na nic jiného nemyslí, ty často za trest dostanou muže karbaníka, opilce, nevěrného, útratného a jiných obyčejů zlých. I udává Štítný prostředky, jichž třeba dbáti při volbě druha nebo družky v manželství. Jestiť prý dobře vyptati se, jsou-li rodiče zbožni, pak vzíti si jen sobě rovného stavem, vzděláním, věkem. Mladému muži se starou ženou vysmívají se lidé, pravíce: Vždyť je to tvá

matka! Písně na ně skládají, o dětech, jsou-li jaké, vtipkují atd. Za třetí nemají se bráti příbuzní. Často prý se vzali manželé a pak se dověděli, že spolu nemohou býti, a tak mají zkažený život. Za příbuzenství Štítný pokládá, i když kdo druhému manželství slíbil. Mnozí nemohli se dočkati času, kdy církev dovoluje sňatky; proto uzavírali sňatky tajně. To prý kněží nemají přehlížeti.

Dopodrobna vypočítávají se též nebezpečí stavu svobodného. Nechválí se častý styk obou pohlaví ani s nábožnými pannami; také cestování, procházky, návštěvy, i chůze po kostelích za odpustky, obcování s lehkomyslnými, rozkoš v jedení, pití neb v léhání poskytují mnohá nebezpečí. Snaha po sličném líčku, měkké ruce, pěkných vláskách jest prý také jeden z nepřátel čistoty, nečinnost a prázdeň jiný; neb tu se zvláště bujně rodí špatné myšlení.

V kapitolách těchto Štítný se jeví takovým znalcem lidí a všech stránek společenského života, že jen se divíme, kterak jí mohl nabyti na osamělé tvrzi své rodné. Kdo by si správu životní zřídil dle zásad a pokynů jeho, věru měl by království boží na zemi. Manželství má tu nejen celou ethiku svou, nýbrž i malou fysiologii.

Hospodáři, hospodyni a čeledi Štítný vystavil v Knihách svých zrcadlo šťastného živobytí; kapitola o nich právem nazvána byla idyllickým obrázkem. Přirovnáváť se prvý ke slunci, druhá k měsíci a čeleď k hvězdám. Od slunce berou měsíc a hvězdy světlost, ono vše zahřívá; tak i hospodář má osvěcovati čeleď dobrým příkladem, i dobrou radou a napomínáním. Čeleď vidouc hospodáře zbožným, pracovitým, zlého se vystříhati — jedná podobně. Má-li hospodář čeleď zlou, nechať zlo odstraňuje zvolna, s rozmyslem. Nemá se ukvapovati v hněvu, nemá býti krutým a dokonce ne zle dobývati zboží. Spisovatel ukazuje, jak možno i špatnou čeleď napravovati pozvolna.

Hospodyně moudrá a šlechetná k měsíci jest přirovnána. Neb jak měsíc všecku krásu svou béře od slunce, tak i ona čest má od svého muže, když věrně a právě láskou pravou na se zří. Ale vstoupí-li mezi slunce a měsíc země, ihned potuchne měsíc: a tak i mezi oba manžely vstoupí překážka. Paterou však vlastností hospodyně udrží mužovu lásku: když totiž ctí

rodiče jeho, když opravdovou láskou, duchovní i tělesnou, jest oddána svému muži, když dobře spravuje domácnost, když jest bedliva pořádku a čistoty v domě a posléze když se vystříhá škaredých řečí, sváru i hněvu. Ejhle, ideál ženy, podnes sněný všemi muži!

A všecky tyto ctnosti obsaženy jsou v pokoře. Jaký však rozdíl mezi ženou pokornou a světačkou! Tato jen si přeje, aby se jejím dětem dařilo dobře, aby dosáhly pěkného postavení. Chudoba dětí je rmoutí — ale když vidí je hřešiti, to jich nekormoutí. Starají se jen o tělo jejich, nikoliv o duši, a jsou tedy matkami těla, nikoliv duše. Pokorná hospodyně, i kdyby byla sebe škaredší, získá si oblibu mužovu.

Čeleď posléz má se stkvěti rozličnými šlechetnostmi jako hvězdy. Po ní Štítný žádá především poslušnosti.

Již z tohoto přirovnání viděti, jak něžný cit a jemný smysl měl Štítný pro přírodu. Vzácný to úkaz v jeho době. Ale on jako vůbec ve všem pronikal k jádru věcí, i v přírodě zkoušel řešiti různé záhady, ovšem v rámci víry. Jeho víra nebyla však slepá, tu odmítal. Chtěl, aby každý poznal a si zdůvodnil rozumem to, čemu věří. Abychom aspoň příklad uvedli: žádal, aby každý hleděl pochopiti, jak na zemi i v moři vzniká živé i neživé, odkud se berou řeky a prameny, kde větry, jak ve vzduchu vznikají déšť, sníh, kroupy, blesky. Vysvětlení chtěl míti podobné pro hvězdnou oblohu atd.

Toto rozumování přivedlo jej na jiné vzácné v té době stanovisko, aby totiž odsuzoval astrologii a s ní všeliké čáry, kouzla a pověry, jež na všech stranách vůkol něho bujely i ve stavech nejvyšších. Láska k přírodě vedla pak jej dále k pozorování a zkoumání krásy — a tak získali jsme ve Štítném také svého prvního aesthetika. Světoznámým stalo se jeho přirovnání světa ke knize (v Řečích besedních, vlastním credu jeho filosofickém obsažené), ve které každý tvor jest slovem a v níž lidé čítají každý jinak, jeden divě se krásné vazbě, jiný úhlednému písmu — ale ten ani onen při tom ke smyslu nehledě; jen málokteří čtou pro obsah a ducha v knize ukrytého. Příměru toho použili už také němečtí přírodozpytci za heslo svých knih.

Tóma ze Štítného měl i ideál humanitní; na lásce k bližnímu chce míti založen řád společenský. Proto, ač sám šlechtic, byl

smýšlení naskrze demokratického. Obec prý není pro pána, ale pán pro obec; pán nemá míti zvláštní, výminečné právo jakési, nýbrž se podrobovati obecnému právu. Je-li dědina pánova, člověk jest boží — volá. Pán má patnáctero pramenů příjmů, Štítný je vypočítává. Na tom má míti dosti. Ale páni prý tehdy raději chtěli dobrými slouti než býti, a tu se nestyděli i z toho se radovati, že na př. žid hodně vylichvařil, protože si potom mohli mnoho na něm vzíti. O sedláku (chlapu) říkali, že jest jak vrba: čím častěji se obrubá, tím hustěji se obalí. Ani králům Tóma neváhá dělati výtky z toho, že ukládali přílišné berně (pro zakoupení země Braniborské) a že zlehčovali českou minci.

Nevíme, byli-li tedy pánové a vladykové spisovateli povděčni za toto vypodobení své; ale z rejstříku svých hříchů, vyčteného jemným, neurážlivým způsobem, mohli a měli čerpati popud k nápravě, rovněž jako kněží, učenci a soudci v kapitole svým stavům věnované mohli najíti nejlepší návod k dokonalosti. Než ani ostatním stavům spisovatel nezůstal nic dlužen; rolnický, řemeslnický, kupecký a kramářský zachycen ostrými rysy v plné jasné podobě své. Má-li pak Štítný pro jich vady a nectnosti slova hany a poroku, nezastřel si zrak k jich stránkám dobrým a jeví soucit s jejich těžkostmi a trudy.

Vůbec Štítný jeví se nám v Šesterých knihách reformátorem nejušlechtilejšího zrna, snivým tvůrcem nového, šťastného, dokonalého státu českého. Sociologické a ethické názory své pronášel filosofickým způsobem v době, kdy jinde zlořády jen se šlehaly bičíkem satiry nebo slovem kazatelovým, učencové však přestávali na disputacích výhradně theologických neb theosofických.

Štítný učinil též první průlom do světovlády řeči latinské: o 300 let dříve, než na př. Němec Thomasius, o věcech filosofických psal jazykem lidu svého, což rozčilovalo a bouřilo mistry a proti čemuž nepřestali se ozývati. Svatá věda, majetek povýšené kasty, měla se státi přístupnou sprostému lidu! To pokládáno za hříšnou, nepřípustnou smělost, tu střetla se zkostnatělá, úzkoprsá minulost i přítomnost s pokrokem budoucnosti, západ jednoho slunce s východem nového. Štítný se nedal. Jsa obrněn výbornou znalostí Písma, obratně a úspěšně se uměl brániti. Dovolával se též sv. Jeronyma, jenž prý i babám vykládal Písmo, a sv. Pavla, jenž

psal židům židovsky a Řekům řecky. Také mu nešlo na um, proč by Bohu měl býti vzácnější latiník než Čech.

Své Knihy šestery Tóma několikráte přepracoval. Pořád množila se látka. Jazyk český pak, posud k takovým pomyslům nezvyklý, dělal mu rovněž značné potíže. Ale tvůrčí duch jeho překonal vše, a Štítný naopak stal se prvním mistrem jazyka českého, vzorem mluvy nejryzejší, tak že i se stanoviska řeči právem mu přísluší název otce filosofie české, jenž mu udělen pro obsah jeho knih a zvláště pro jeho Řeči besední. Než této filosofické soustavy jeho tu pomíjíme. Knihy šestery plnou měrou zasluhují, aby byly oděny do novočeského roucha jazykového aspoň u výboru, a takto se mohly státi opět čtením oblíbeným, jako jím byly za doby své.

Války, jakož i různice náboženské brzy potom v Čechách nastalé ovšem obrátily mysli na jiné strany a čtení to pomalu uvedly v zapomenutí. Jednotlivé opisy však přece se dály až do konce 15. století. Tiskem však Knihy nevydány. Teprve r. 1848 chopil se věci nejvyšší učený sbor království českého, senát university Pražské, a ustanovil se na tom, vydati ji na oslavu památky založení university před 500 lety. Ale usnesení nevešlo ve skutek. Až po dvou letech zasadil se o to tehdejší ministr osvěty hrabě Lev Thun; senát své usnesení obnovil a K. J. Erbenem provésti dal.*)

Takto táž universita, která Štítnému za jeho života nejvíce způsobila příkoří a bolestí a nejvíce ho zneuznávala, nyní zase smyla skvrnu minulosti a nejrázněji přispěla k oživení jeho paměti.

Od té doby sláva Štítného opět roste a zářiti bude nehynoucím leskem, pokud trvati bude písemnictvo české. Filosofům, jazykovědcům, mravopiscům, aesthetikům i folkloristům jediný tento duch poskytl nadbytek látky k badání, k rozšíření jeho známosti i k vlastní slávě.

Jako nám Štítného Knihy šestery osvětlují kulturní stav společnosti české před válkami husitskými, tak stav po nich

---

*) Jinou recensi jejich vydal bibliothekář musea českého Ant. Jarosl. Vrťátko na oslavu stoleté památky narozenin Josefa Jungmanna z rozkazu sboru Matice České r. 1873 s jeho původním a samostatným názvem Knihy naučení křesťanského.

trvající v druhé polovině XV. věku nám vypisuje dopodrobna tak zvaná Kniha Tovačovská — kniha tenká, jen 127 stran tištěných zabírající, ale obsahu neocenitelného. Neustálými válkami XV. století, které se táhly až do r. 1480, zvráceny také na Moravě všecky řády, ba tato byla ještě tíže stíhána, protože dravému králi uherskému Matyáši Korvinovi na Moravě zarážena byla další cesta, když v snaze, zmocniti se Čech, válku zdvihal proti vlastnímu tchánu, Jiřímu z Poděbrad. Zvláště hlavní ochránce veřejného i soukromého práva, soud panský, málokdy zasedal, a protože na Moravě neměli psaných zákonníků, nýbrž pře se rozsuzovaly právem zvykovým, mladší generace panská nemohla poznati zvyklostí a řádů soudních. To působilo mnohé mrzutosti a nesnáze, a proto pánové všech stran vyzvali oblíbeného zemského hejtmana svého Ctibora Tovačovského z Cimburka, aby jim vše napsal, jak to pamatoval po otci.

Ctibor Tovačovský září jako jeden z nejstkvělejších zjevů v našich dějinách. Žádný stín, žádná poskvrna nekalí této záře, ač byl zemským hejtmanem na Moravě za tří různých panovníků, za Jiřího, Matyáše a Vladislava a jakkoli byl toho dovedl, že do jeho rukou vložena moc přímo královská, tak že zhusta také býval místokrálem zván. Palacký praví o něm ve svých Dějinách, že „stavové moravští chodili k němu do Tovačova na porady jako ke dvoru nějakého panovníka; chudí i bohatí utíkali se k němu o pomoc ve všech potřebách, a právo i spravedlnost nezdály se míti bezpečí leda v slovu jeho . . . Když konečně smrt jej zachvátila na Tovačově, zdálo se Moravanům, jako by osiřeli, jakoby otec vlasti jim byl umřel . . . Byl muž i velkého rozumu i ušlechtilého srdce, činnosti nadobyčejné, energický a spravedlivý spolu, na poddané své pán laskavý, a — což za jeho věku byla věc nad míru řídká — i horlivý v náboženském vyznání svém i snášelivý a mírný k jinověrcům, zvláště ke katolíkům a českým bratřím,“ kterýmž posledním na př. ani král Jiří nepřál

Veliký tento státník a válečník zaměnil tedy na čas na přání šlechty meč a žezlo za péro a ve volných chvílích, jichž ovšem měl po řídku, vypsal nám všecky obyčeje, zvyky a řády právní i společenské slohem tak jadrným, že v době své, slynoucí humanistickou vybroušeností, stojí osamělý. Jest nám při čtení jeho knihy, jakobychom po parfumu salonu počali vdycho-

vati sílivou vůni borového háje. Místo citátů klassiků latinských a řeckých, ve kterých pan Ctibor nebyl tuze honěn, užívá pořekadel a rčení z lidu vzatých. Nic se neostýchá napsati na př.: Jáť za to Pána Boha prosím, aby těm všem čert hlavu strhl, kteří jsú křiví přísežníci, aneb když praví, že pro jednu věc nemůže býti uložen dvojí trest, neváhá dodati: z jednoho vola dvě kuože nemohú býti vzaty. Olomoucký biskup Tas o něm napsal, že „jazyk za zuby neměl a slovce s opatkem pověděl“.

Kniha Tovačovská vypisuje hlavně obyčeje a zvyky právní. Ale ovšem můžeme si z ní sestrojiti dobrý obraz současného stavu kulturního vůbec na Moravě.

Zřejmo z ní, že veřejný život všecek stál a dál se ve znamení panském. Páni měli v rukou veškeru moc, ostatní stavové, ani kněžstva nevyjímaje, podléhali jejich vlivu. Cena lidí měřila se dle stavu jejich. Zabil-li pán pána nebo zeman pána, tedy nejnižší pokutou bylo zaplatiti 500 hřiven grošů Pražských, 500 liber vosku, 50 postavů sukna, pak 500 kněží ke mším a jednoho koně s korouhví na hrob. Vrah musil také bos, bez pasu na hrob křížem lehnouti; nejbližší příbuzný zabitého pak mu měl držeti meč mezi plecema koncem dolů a optati se třikrát: má-li naň takovou moc, jakou on měl nad jeho bratrem anebo příbuzným. Vrahu bylo přisvědčiti a prositi, aby mu příbuzný daroval život. Nad to vzal na se povinnost, rodiny a příbuzných zavražděného hájiti až do smrti.

Takových nákladů už nebylo žádáno, zabil-li zeman zemana nebo pán zemana. Tu stačila už pokuta 50 hřiven, 50 liber vosku, 15 postavů sukna a 50 mší, kdežto za zabitého sedláka dokonce byla pokuta jen 5 hřiven, 5 liber vosku a 5 mší

Sedlák té doby vůbec byl poklesl na úplně bezprávného tvora. Nebylo mu dovoleno změny své državnosti vkládati do desk zemských, a prodal-li statek svůj nebo pole pánovi, nesměly se už nikdy prodati sedlákovi nazpět. Ani trhy a „jarmarky“ nesměli sobě činiti. Velmi obmezen byl též výčep piva a vína; v té věci páni zvláště byli opatrni, aby jim tu neucházel vydatný a stálý zdroj zisku. Neměl-li sedlák svéprávnosti a volnosti skoro žádné, měl za to hojně povinností, zejména též býti životem svým k službám v čase válečném.

Řemesla byla v rukou měšťanstva. Ale řemeslníkům se nevedlo drahně. Ve vsích nesměli býti než kováři, tkalci a

vetešníci, tito ke správkám obuvi a šatů. Kdyby se tam byl objevil jiný živnostník, řemeslníci z města mohli mu řemeslo překaziti. Při horách a lesích směli býti také koláři, neckáři a bečváři.

Rodinný život hlasitě volal po nápravě. Výchovu dítek tenkráte páni vedli zvláště nedobře. Dopřávaliť synům přílišné zvůle, dopouštěli jich k nekázni, frejům a nešlechetnosti, místo aby je vždy do škol posílali, k duchovnímu stavu je měli a takto vzdělaností je odváděli od zlého. Tím zaviňováno, že nebývalo dosti kandidátů z rodu panského na př. na biskupství; i dostalo se takto biskupství Olomoucké Pražskému měštěnínu, Litomyšlské pak dokonce příbuznému sedláka.

Žena byla za těch časů v malé vážnosti společenské. Tovačovský doporučuje — dle starých již zvyků — ženy nedělati svým dlužníkem, aniž ji bráti za ručitele. Z toho prý vzcházejí veliké zmatky, zvláště při listinách postupních. Jest slušno ženy milovati, ale jejích vášní se stříci; neboť prý jest známo na nich, že vždycky k sobě táhnou, jak udice ryby.

Pro nevěru žalovati manželku neradí. Nesnadnoť dokázati ženě, která má svého muže, že s jinými frejuje, a když nařčení i důkaz jsou nesnadny, jakž tu vyhráti?

Při stavu kněžském chválí, že po válkách husitských (Ctibor píše: Táborských) přestaly ty neustálé dřívější rozepře mezi stavem duchovním a světským, jež znesvařovaly i celé obce, ba často i celou zemi zaneprazdňovaly. Tovačovský chválí, že přičiněním biskupa Pavla nastoupily klidnější poměry, a zvláště že nesměly býti nadále vyslovovány samovolné kletby, aniž vedeny býti půhony od kněží bez vědomí biskupa. Bylo-li knězi ublíženo od osoby světské nebo bylo-li mu odpíráno důchodu, kněz měl vznésti věc na hejtmana nebo pány, těm bylo knězi učiniti po právu. Pakli by neučinili, měl oznámiti věc biskupovi, a ten obeslal hejtmana a pány, žádaje, aby se knězi stala spravedlnost. A nestalo-li by se tak ani nyní, teprve potom mohla býti vyřčena kletba a státi se půhon k právu duchovnímu.

Když se ujala v zemi kompaktáta, někteří faráři zapovídali lidem jiného vyznání, než byl duchovní, kostel, nechtěli takovým křtíti děti ani sezdávati manžely ani lidi pochovávati. I nalezeno jest pány, aby každý kněz povinen byl osadníkům příslu-

hovati všemi svátostmi, ať tito s ním se srovnávali v přijímání těla Páně nebo nesrovnávali, zpovídati, křtíti, sezdávati, poslední pomazání udíleti, pochovávati. Za to zase byli osadníci povinni kněžím dávati desátky a všecky poplatky.

Toť jest ovšem jen hrst paprsků světelných dopadajících na tehdejší mravy a způsoby společenského života z bohatého ohniska Knihy Tovačovské. Ale již z nich vysvítá důležitost její. Tuto důležitost předkové ovšem ještě lépe oceniti dovedli nežli my, oddálení od tehdejška celým mořem nových názorů a zřízení právních. Co pan Ctibor tam píše o volbě nového krále, o soudě zemském, jeho svolávání a zasedání, o deskách zemských, způsobu do nich vkládati, z nich vymazovati, je opatrovati, o poručnictví nad sirotky, o prodeji neb odkazu statků, o věnu a sterých jiných stránkách tehdejšího života, vyznačovalo se takovou přesností, že Kniha Tovačovská se stala zákonníkem zemským na dlouhé doby následující.

Ani ona nebyla však vydána za své doby tiskem, až v našem věku se jí ujali první Demuth a vytiskl ji r. 1858 v Brně; deset let později kriticky a s výborným úvodem ji vydal Vinc. Brandl opětně a takto k nové slávě jí pomohl. Nyní stejně rádi k ní sahají právníci a jazykozpytci jako lidovědci a historikové; všem jest stejně k užitku i radosti, všichni v ní vidí podobně jako v Šesterých knihách Štítného duševní minci tak jasného a dobrého rázu, jako bývaly kdysi staré groše Pražské.

Svetozár Hurban Vajanský.

Napsal Jan Kabelík.

„Prešiel, chvala Bohu, ten nešťastný čas neznámosti v rodine našej, niet teraz viac času k odoznávaniu, ale len k bližšiemu poznávaniu seba vzájemne“,*) tak utěšoval L. Štúr přátele vzájemnosti československé, a jemu přizvukovali také Jos. Mil. Hurban i M. Hodža, kteří společnou prací založili v letech čtyřicátých nynější spisovnou slovenštinu. Ale slova

*) Dle Dejin literatury slovenskej od Jar. Vlčka, jíž bylo hlavně při práci použito.

tato zůstávala časem zbožným přáním idealního Štúra, styky přestávaly, dostavovala se chladnost, neporozumění. A přece s té i s oné strany bylo by si často, hodně často je připomínati, abychom zůstávali pamětlivi, že tvoříme se Slováky jeden celek, který není rozdělen řetězcem Karpat oddělujících Moravu od Uher; vždyť toto silné, opravdové vědomí dodávalo by nám na obou stranách většího významu, větší síly.

A komu víc přísluší čestná povinnost udržovati stálé styky se Slovenskem, živě sledovati tamější život společenský i literární nežli Moravě? Vždyť Morava zeměpisně i národopisně jest Slovensku bližší nežli Čechy a již proto má býti mocným jejich pojítkem. Leckteré zjevy tomu nasvědčují, že byla si toho úkolu svého od let vědoma. Jako kdysi veliký její syn František Palacký vyššího vzdělání nabyl na Slovensku, tak navzájem v těžkých dobách Slovenska v letech sedmdesátých celá řada studujících slovenských ze zrušených gymnasií nalezla útulek na Moravě a dostudovala na gymnasiu Přerovském; na Moravě nadšení mužové, jako byl nezapomenutelný professor Havelka, odchovávali mládež tak, že dle slov Jos. Klvaně slovenština byla jim druhou mateřštinou; mládež moravská na universitě Pražské nejúže druží se k synům Slovenska, jsouc s nimi také spojena v jediném spolku, který ještě jest jakoby symbolem pradávného svazku Moravy a Slovenska: v „Radhošti". Morava i mimo zvláštní příležitosti slavnostní stýká se výročně se Slovenskem v roztomilém údolíčku Filipově, kteréžto srdečné společenské slavnosti nezapomene tak lehko, kdo jí byl třeba jen jednou účasten... Ale v čilém zájmu na životě literárním přes tyto potěšitelné styky jeví se v poslední době jakýsi úpadek, ačkoli právě v tomto čase vyrostli Slovensku spisovatelé, kteří činností svou nepatří jen užšímu kruhu své domoviny, nýbrž kteří jsou ozdobou celého našeho národa a již proto zasluhují zvláštního povšimnutí.

Letoší abrahamoviny jednoho z nich, Svetozára Hurbana-Vajanského, opět obrátily pozornost naši na této straně Karpat u větší míře než obyčejně nejen na oslavence samého, nýbrž i na Slovensko vůbec, k čemu nemálo přispěla znamenitá naše Československá jednota. Upozorniti na tohoto spisovatele a tím na literaturu slovenskou vůbec také u nás na Moravě jest úkolem těchto řádků.

Bylo roku 1847, kdy Jan Botto zapěl: „Novej piesni zhrmeť treba, čo oči zažne ohňom bliskavice, srdce rozbúri hvizkotom víchrice, čo dušu schváti cez peklá do neba — novej piesni zhrmeť treba!“ A toho právě roku, dne 16. ledna narodil se v Hlubokém Svetozár Hurban, jehožto básnické práci bylo určeno, aby mocněji než poesie kteréhokoli jiného básníka slovenského rozbouřila a uchvátila mysli veškerého myslícího a cítícího čtenářstva, hlavně ovšem slovenského.

Abychom pochopili celý zvláštní ráz tvorby Svetozára Hurbana, třeba si představiti okolnosti, za kterých vyrůstal a nabýval svého vzdělání. Otcem jeho byl spisovatel Dr. Josef Miloslav Hurban, známý tím, že spolu se Štúrem byl zakladatelem dnešní spisovné slovenštiny a vřelým jejím obhájcem, nadšeným a neustupným zastancem práv svého lidu proti násilnostem Maďarů, proti nimž zdvihl mezi Slováky branný odpor, podporuje ze všech sil vojsko císařské, a od té doby se Štúrem, po jeho smrti pak sám vůdcem Slováků. Podivuhodná byla svěžest ducha Dra. Miloslava Hurbana, již uchoval si až do své smrti. I ve stáří zůstal mu týž vysoce idealní názor na svět, totéž nadšení pro věc lidu slovenského, táž láska k Slovanstvu celému, jakou se vyznačoval v době svých let studentských.

Oteckým údělem Svetozára Hurbana byla především mocná fantasie básnická, jíž se dostávalo od dětských let počínaje stále podnětů v půvabech rodné krajiny. V domě otcovském byl také odchováván v ideách otcových; tam nabyl oné lásky k svému národu, která jeho veškery práce v přední řadě charakterisuje, tam záliby ve sladkých zvucích slovenštiny, již odtud snažil se zachovati jako jazyk literární i v dobách nejtěžších, kdy i nejpevnější mužové již již ji opouštěli, a které zůstal věren až podnes, tam i hluboké zbožnosti. Otcem byl také veden k pilnému studiu literatur slovanských, zvláště české a ruské, z nichž tato na činnost jeho básnickou měla neobyčejně mocný vliv. K tomu donesl si později z Německa, kde konal v Stendale studia gymnasijní, znamenitou znalost poesie německé; obíral se jí s takovou láskou, že jedna z prvých jeho prací literárních, s níž vystoupil na veřejnost, je překlad „Žalmů z hor“ od Viktora Scheffla.

Počátky jeho činnosti literární objevují se v dobách jeho studií právnických, asi od 26. roku našeho spisovatele, a to jak

na poli belletrie, tak v žurnalistice. První jeho plody, pod nimiž podepsal jej V. Pauliny-Tóth pseudonymem „Vajanský“, nevzbudily značné pozornosti. Patrně právnictví, ani když se stal samostatným advokátem, nesvědčilo jeho produkci literární. Zatím však s přibývajícím věkem dozrával talent Svetoz. Hurbana a čekal jen vhodné příležitosti, by se cele rozvil v nádherný květ, jenž by rázem upoutal všeobecnou pozornost.

Příležitost tato naskytla se r. 1878, když Sv. Hurban okkupací bosenskou vytržen byl z kruhu své rodinky a dostal se jako voják na slunný jih, jenž povzbudil jej k činnosti básnické zcela jiného rázu než byla předešlá: poskytlť mu celou řadu námětů, jež byly jisty vřelým přijetím při mocných sympatiích, jakým se těšili jihoslovanští naši bratři v tehdejším svém boji za neodvislost. Vždyť i u nás právě v téže době vyvolaly události balkánské mimo četné jednotlivé básně sbírku El. Krásnohorské „K slovanskému jihu“. A básně Vajanského s látkami jihoslovanskými jsou účinnější nežli sbírka tato, jelikož z nich vane teplo bezprostředního prožití všech dojmů, jež v nich poeticky spracovány. Ale i za doby pobytu svého na jihu básník vzpomínal své milované domoviny, své rodinky, a když octnul se na Slovensku, upoutaly ho téměř výhradně motivy domácí. Tak ze dvou zcela různých oblastí spojených však plemenem slovanským v nich obývajícím Vajanský vyvážil svou první samostatnou sbírku básnickou, jež případně nazvána „Tatry a more“ a věnována Ad. Heydukovi, který k své nejkrásnější sbírce „Cymbálu a huslím“ vzal náměty ze Slovenska.

„Tatry a more“ rozděluje se na sedm oddílů. Prvý a poslední z nich jsou obsahu smíšeného; obsahujíť i jednoduché genrové obrázky, z nichž tu i tam ozývá se také laškovný tón, i tendenční básně mocného vznětu, jako „Tatarský plien“, „Pýcha Tatier“, „Pästou“, „Zelený Vrch“ a zejména „Anglii“. Roztomilých je šest „Jaderských listů“, které původně posílány do feuilletonu Národniech Novin, zpravujíce krajany básníkovy o jeho příhodách a dojmech zažitých na jihu dle povahy věci ve formě vážné, jímavé, tu zase prodchnuté humorem podobným humoru v Havlíčkových „Tyrolských elegiích“. Doby politické samostatnosti Slovenska pod Matoušem Trenčanským poskytly básníkovi látku k epické básni „Ratmíru“, kde opěvá skon Ratmíra, spojence Matoušova, zahynuvšího rukou Trenčanského v souboji,

do něhož vehnán úkladem nepřátelským. Namluveno» Matoušovi, že Ratmír unesl dceru jeho, ač vlastně ukryl ji komtúr Jan, chtěje bojem seslabit moc Slovenska. Úmysl se podařil, a slovenská samostatnost záhy nato vzala za své.

Vzpomínka na doby někdejší slávy Slovenska tím bolněji se dotýká srdce básníkova, čím trudnější jest přítomnost. Z ní čerpána látka k následující básni, která jest nejúchvatnější z celé sbírky a která také svým časem nejmocněji uchvátila čtenářstvo, jakožto silný básnický protest proti odnárodňování slovenských dítek, zavážených do krajin čistě maďarských. Osud dvou takových dětí vypsán v „Herodesovi“. Herodes — tak nazval básník moderního vraha dětských duší, verbíře slovenských dítek pro maďarisaci — zakoupil také Jana a Aničku, dítky, jež od dětství lnuly k sobě vřelým přátelstvím a spolu také snášely útrapy u surového nového pána — „otce“. Na konec, zatouživše mocně po Slovensku a nevidouce jiné možnosti, na řetězích pod vagony chtěly se vrátit domů. Za této divoké jízdy ubohé dítky osvobozeny z poroby — smrtí na kolejích. Tklivý tento děj vyjádřen tak procítěně a formou tak pěknou, třeba jednoduchou, že nezůstaví žádného čtenáře bez mocného pohnutí. Z předzpěvu a dopěvu básně, jež formou vzájemně si odpovídají, viděti čistě slovanskou, měkkou duši básníkovu. Kdežto v onom volá k Bohu o pomstu nad vrahy dítek, v tomto prosí ho za odpuštění pro ně, poroučeje mu svůj milený národ v ochranu.

Ale také romantice Vajanský v prvé své sbírce složil povinnou daň mladých poetů největší epickou její básní „Majákem“ a částečně také čtvrtým jejím oddílem, nadepsaným „Sny a báje“. Obsah „Majáku“ jest tento: Lubrag opuštěn byv i s dceruškou svojí Despou nevěrnou manželkou, uchýlil se na osamělý ostrůvek dalmatský a stal se tam strážcem majáku. Despa dospěvši zamilovala se bez vědomí otcova do junáckého Veselína, jenž nevida naděje, že by Lubrag k sňatku jejich svolil, chce ji unésti. Despa váhá, a když otec právě přichvátav poznal ve Veselínovi syna únosce své ženy, zapřísahá ji, aby u něho zůstala, jižjiž je ochotna u něho setrvati. Veselín však věda, že jej miluje, unáší ji mocí, načež Lubrag raději zničí uprchlíky, rozbiv skla majáku. Sám pak svrhl se s věže dolů. — Lyrika i zde proráží v písních a v líčení krás šumné Adrie, k němuž

dějiště básně poskytovalo dosti příležitostí, a tato místa dodávají „Majáku“ zvláštního půvabu.

Forma veršová naší sbírky na mnohých místech prozrazuje, že měl s ní básník potíž. Není divu. Jak ve slovenských verších básníků doby předcházející vůbec nedbalo se přízvuku, tak nevšímal si ho v počátečných verších ani Vajanský. Záhy však nahlédl nesprávnost tuto a zaváděl ponenáhlu, ve sbírce naší hlavně v Herodesovi, prakticky ve svých verších prosodii přízvučnou do poesie slovenské, kde dnes, díky přičinění jeho a Hviezdoslavovu, jako u nás cele opanovala.

A tak „Tatry a more“ jak po stránce obsahové, tak po stránce formální, zvláště formy veršové lze právem nazvati velikým literárním činem. Význam této knihy však pro Slovensko jest tím větší, máme-li na mysli okolnosti, za jakých r. 1879 vydána.

Byloť čtyři léta před tím po velikých kulturních pohromách slovenských, po zrušení slovenských středních škol i Matice Slovenské s ministerských lavic prohlášeno, že slovenského národa není. V těžké tehdejší situaci, kdy také literární život slovenský utuchoval, kdy za vymírající spisovatele starší generace nebylo viděti v mládeži žádného dorostu, sám Dr. J. M. Hurban v almanachu Nitře r. 1876 vrátil se zase k češtině jako spisovnému jazyku veden jsa přesvědčením, že „literatura československá ve velku podá pádnější důvod za jestotu a bytnost národu slovenského než pokoutné svazečky pro obmezené kruhy malíčkého obecenstva psané“. Ba, ještě krátký čas před vydáním prvé této sbírky Vajanského neznámý slovenský dopisovatel do Koledy Olomoucké z Báňské Bystřice odříká se spisovné slovenštiny, omlouvaje zavedení její „mladistvým unáhlením“.

Patřila k tomu zajisté veliká odvaha, veliká síla přesvědčení o oprávněnosti spisovné slovenštiny vydati za tak všeobecného ochabnutí i nejvřelejších a nejstarších jejích přívrženců, ba zakladatelů, sbírku slovenských veršů. A jako z pravidla, tak stalo se i tentokrát: odvaha Vajanského slavila vítězství a vyvolala nový literární život na Slovensku, verše jeho, ač slovenské, byly s větším ohlasem přijaty také v Čechách a na Moravě než české verše slovenských spisovatelů v Nitře z r. 1876.

Ale koho Musa na prvý ráz obdařila svou přízní v té míře jako Vajanského, ten propadává její moci nadobro; tak

i Vajanský, jako náš Sv. Čech, hned po svém návratu zanechal suchého advokátství, aby věnoval se cele literatuře. K tomu cíli vstoupil do politických Národniech Novin, kde je od té doby všestranně činný, přispívaje do nich úvahami politickými, kulturně-historickými, kritisuje i píše feuilletony prosou i veršem. Práce tyto namnoze jsou nepřístupny a vymykají se posuzování jako všechny téměř práce v politických časopisech vůbec, pokud jich neseznáme v úpravě knižní jako celky, z nichž vymýceno autokritikou samého autora to, co je určeno jen potřebám dne, ovšem i takto plníc důležitou úlohu. Ledaco, co se nám zdá býti méně šťastno v této činnosti, jistě přičísti jest na vrub té kvapné práce, toho bezprostředního tvoření za prvních dojmů, jež nebývají vždy cele správné, a leckterý úsudek který by při chladnějším klidném tvoření zůstal nevysloven, zalétne do veřejnosti a bývá tam přísně posuzován . . .

Zastávaje se s celým nadšením vznětlivé své duše práv svého týraného lidu, Vajanský podlehl osudu, jaký z pravidla téměř stíhá opposiční žurnalisty. Bylť odsouzen Prešpurskou porotou 17. prosince 1892 na rok do státního vězení pro článek svůj Hyenismus v Uhrách, kterým odsuzoval ostře jednání úřadů zamezivších odhalení pomníku Dra J. M. Hurbana, jednání, jež hluboce muselo roztrpčiti duši dotýkajíc se ho i jako milujícího syna i jako vřelého vlastence. Vězení v Debrecíně ovšem nezlomilo silného ducha Sv. Hurbana, jenž vrátiv se k redakčnímu stolku Nár. Novin, stal se svým utrpením ještě větším miláčkem slovenské národní společnosti.

Národnie Noviny, ačkoli časopis politický, všímaly a všímají si kulturního života svého lidu daleko více než celá řada politických listů našich: značná část zásluhy o to přísluši ovšem Vajanskému samému. Ale Vajanský se s tím nespokojil. Cítě, že literární život slovenský musí proudit živěji, což je nemožno bez literárního časopisu, který by vyhovoval i přísným požadavkům uměleckým, založil r. 1881 nejprve dvouměsíčník, později měsíčník zábavně poučný, který podle proslulého časopisu J. M. Hurbana z let čtyřicátých nazval „Slovenskými Pohľady“. Cíl jejich vytkl smělý zakladatel těmito slovy: „My chceme vydobyť to, čo nám sobral marasmus slabého pokolenia, zrada šlachty, bezmyšlienkovitosť měšťanstva a zapustlosť sedliactva, snúbiť duše naše s národňou pravdou, ktorá trebárs zanedbaná a bitá

velikášmi, žila a žije v národe našom. My chceme bojovať proti falši, mocne dorážajúcej na povšedný život, a bleskami svätej pravdy našej odháňať jej tmy a hmly. Nech sa stane skutkom Slovensko Slovenskom a jeho život literárny nech pripráva širokú cestu slavnému životu politickému, ktorý nám kynie v blízkej budúcnosti.“ (Slov. Pohľ. I. 4.)

A sluší vydat svědectví pravdě, že se Pohľady za tímto cílem statečně berou až dosud i za druhého svého redaktora, jímž stal se r. 1890 J. Škultéty. Sdružily kolem sebe hned od počátku všecky znamenité síly spisovatelské, z nichž hlavně vyniká básník Hviezdoslav a novellista M. Kukučin, a Vajanský sám vyplnil velikou jejich část svými pracemi z nejrůznějších oborů: belletrií, různými úvahami a kritikami literárními, rozšiřuje takto i sem všestrannou svou činnost z Nár. Novin.

Při této příležitosti budiž zmíněna alespoň několika slovy činnost jeho kritická. Vajanský jako básník vyniká přirozeně jemným smyslem pro krásu a projevuje také bystré své úsudky o jednotlivých plodech uměleckých vždy dle svého přesvědčení, neohlížeje se v pravo ani v levo. Stopoval ovšem hlavně literární produkci českou, a při tom stalo se, že leckdy kritiky jeho neshodovaly se s posudky Pražskými a budily proto v Čechách asi takovou hořkost jako známé kritiky „moravské“, zvláště kde týkaly se Vrchlického. Neprávem. Ze všech je patrno, že psány jsou z přesvědčení, ze všech viděti srdečný zájem a čistou snahu, aby literatura česká zdárně prospívala. A novější doba ukázala, že hlas jeho přečasto byl správný: v Čechách podobné méně příznivé úsudky o týchž zjevech objevily se později, ale také silněji.

Další verše v časopisech shora zmíněných vydávané vzrostly ve sbírku poetických prací Vajanského teprv roku 1884. Tato věnována jest Janu Nerudovi, který vydal ji jako 20. číslo svých Poetických besed ve snaze, aby Vajanský takto ještě víc u nás zdomácněl. Ráz sbírky této jest poněkud jiný nežli předešlé. Přirozeně Slunný jih už zapomenut vlivem milovaného rodného kraje, který však vedle láskou naplňuje srdce básníkovo hořkostí, protože Maďar připojil k slovu „vlasť“ i slovo „putá“.

Odtud název sbírky: Zpod jarma“. Dělí se na dvě části: Môj ľud a Moje túžby, které již nadpisem svým dostatečně naznačují, jakého jsou obsahu.

„Modlitbou v létě“ zahajuje básník oddíl prvý. V ní prosí Boha za požehnání pro žeň lidu slovenského, jenž mu přirostl k srdci tak, že pltník jako mladý drotar, forman jako dívka služebná i lid za výdělkem do ciziny se ubírající poutají jeho zájem. Jaký div, že těžce nese smutné postavení Slováků, že se po příkladu Kollárově táže, proč že tolik trpí dobrý a sladký jeho národ, že přeje si, aby co nejdříve bylo dosť jeho muk, že volá vrahy jeho před soud. Spásy hledá nejen v lidu svém samém, nýbrž i v ostatním slovanském světě; jednou konečně stihne zasloužená odplata ty, kteří ze Slováků tvoří odrodilce bez svědomí a cti, otrávené pekelnou zradou.

Tužby jeho týkají se jednak života jeho soukromého, jednak slovanského, v některých zváben byl až do říše romantiky, jako na př. v „Šumeně“. Vajanský nevyhnul se v nich jako již v oddílu prvém ani lehkému, veselému tónu, který patrný v „Touze po vesně“, „V jeseň“ nebo v „Prvých lastovicích“, kdežto většina básní rázu vážného vyznačuje se mohutnou dikcí básnickou. Zvláště krásné jsou básně „Noc“ a „Nové vesně“.

Celkem „Zpod jarma“ značí proti první básnické sbírce Vajanského veliký pokrok. Především viděti to po stránce formální tím, že verše jsou rythmicky již dokonalé, ale také po stránce myšlenkové. Tam přece ještě byla doba kvašení, z něhož zde již dozrálo čisté, ušlechtilé víno lahodící také zpovykanému znalci. To zajisté přizná každý, kdo mimo jmenované básně přečte překrásnou „Píseň polární“, „Malého drotara“ a celou řadu jiných.

Rok na to almanach „Živena“ vydaný „při tisícletnej rozpomienke na blaženú smrť sv. Methoda“ přinesl jako největší práci veršovanou Vajanského báseň „Vilín“. Básník sám si namítá, že „pre fantasie nepríhodný čas“, ale přece ještě jednou chce „opojit dušu chmeľom romantickým“, v roucho veršové odívaje starou báchorku slovenskou. Vilín, rek její, opustiv zemi na Tátošovi vznesl se pohledět okamžik na Slávu Nebes. Okamžik tento však trval tři sta let, a Vilín vrátiv se změnil se rázem v starce i rozpadl se v prach.

Básník náš přes svoji zálibu v romantice báchorek jeví se zde cele synem naší doby, v níž všude s velikou zálibou

ovládá reflexe. A tak jednotlivé momenty staré báchorky poskytují mu námět k nejrůznějším reflexím, jimiž děj vlastní místy na dlouho se přerušuje. Tím ovšem celek ztrácí právě tolik na jednotnosti, kolik získává na myšlenkové ceně.

A opět uplynula značná doba, než Vajanský vystoupil s další básnickou sbírkou nazvanou prostě „Verši“ r. 1890. „Veliké milosti harmonie“, jíž básník náš přeje poetům v úvodní básničce, dostalo se také jemu údělem. Odtud daří se jemu ve sbírce této strofy ve slovenštině zřídka nebo vůbec nevídané, které svědčí o dokonalém ovládání formy nabytém dlouhou, usilovnou prací: především valná řada znělek, dále terciny a také stance.

Obsah básní je velice smíšený. Proti sbírkám předešlým jsou „Verše“ rázu více temného, častěji probleskuje jimi satira. Básník nekráčí již tak vesele ku předu jako jindy. Pochopitelně. V mnohých zajisté tužbách byl nepříznivým osudem sklamán, hořká resignace je z leckteré jeho slohy patrna. V jedné věci však zůstává stále mladistvým: ve vřelé lásce k rodnému kraji a k svému lidu, k nimž se také největší část „Veršů“ odnáší. Tu i tam dostavují se ovšem chmurné chvíle, kde při ochablosti zavládající v táboře slovenském lká nad bídnou přítomností a šerou budoucností, ale hned na to s dřívějším nadšením nabádá k důvěře v lepší příští, které spravedlivé věci slovenské přece jednou musí nastati. K veršům původním připojeny jsou též překlady vesměs z ruštiny.

Celkem tedy Vajanský až dosud mimo „Vilína“ vydal pouze tři samostatné sbírky básnické, nevyznačuje se tedy v oboru básnictví veršem takovou plodností jako celá řada básníků našich. Přes to je velice význačnou individualitou básnickou nejen mezi nečetnými básníky slovenskými, nýbrž i srovnáme-li jej s daleko četnějšími básníky českými.

Patří mezi ty poety, jejichž činnost, majíc „své kořeny v otčině, ve stínu rodné zvonice, na dvoře domu mateřského“, tak jako poesie velikého jeho krajana Jana Kollára je vášnivější, tryská jako bouřlivý pramen uchvacujíc čtenáře především vroucím citem a mohutností myšlenkovou, a to tím více, jelikož obé jest podporováno formou skoro veskrze dokonalou.

To vše přichází zvláště k platnosti ve verších jeho politických, básněných ne snad k okamžitému roznícení davů beze zření na krásu, nýbrž skutečně plných pravé poesie, vyznačujících se určitostí a silou takovou, že jenom nejlepší verše toho druhu, jež po něm u nás napsali Sv. Čech a J. V. Sládek, lze k nim přiřaditi. (Příště ostatek.)

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

(Pokračování 6.)

V. Hory Hříběcí a Ždánský les.

Skoro pravidelně se mi přihází, když nějakého svého hostě doprovázím na památný Velehrad, že otáže se mne: „Tam ty ostré vrchy, na nichž hrad Buchlov jest vystavěn a kaple sv. Barbory a sousední „Holý vrch“, to jistě jsou útvary sopečné?“

Otázka ta není tak naprosto nerozumna. Zpomínám často, že i já, když poprvé jel jsem kolem Hradiště drahou do Vídně, neznaje ještě geologických poměrů své vlasti, zaražen jsem byl těmi zajímavými homolovitými konturami vrchů uvedených, připomínajícími tak nápadně čedičové a znělcové kužely českého středohoří.

Ale po sopečnosti není na vrcholech těch ani památky, tak jako postrádá naprosto povahy vulkanické na př. ještě typičtější osamocená homole známého kopce Staro-Jického, skládající se ze slepencův a pískovců křídových vrstev godulských.

I Buchlov a sousední vrchy jsou pískovce, z části pak slepence útvaru eocenního. Ale obojí tvrdé a pevné. A protože kolem byly působením vod vyhlodány časem vrstvy měkčí, povstal ten zajímavý relief, který jsme chtěli pokládati za důkaz sopečnosti; tak také povstal ten znamenitý půvab krajinářský, který postřehneme v celém pásmu horském, jež na severovýchod a na jihozápad od Buchlova se rozkládá a Hříběcími horami nebo též Marsovým pohořím — sám Bůh ví proč — se zove.

A v rámci té krajinářské krásy leží i řada památných míst; je tu t. zv. Královský stůl při cestě z Hradiště do Kroměříže, je tu Velehrad se svými tradicemi a zajímavými poutěmi Cyrillomethodějskými, je tu Buchlov hrad a sousední kopec „Modla", na němž vystavěna jest kaple sv. Barbory, pohřební kaple pánů Buchlovských, je tu ctihodná kaplice sv. Klimenta u Osvětiman, kolem níž otáčí se závoje rozmanitých legend z doby Methodějské, jsou tu zříceniny staroslavného Cimburka!

Ale nepovedu laskavého čtenáře ani památnými místy ani půvabem krajinářským, jehož tu všude hojnost.

Projdeme „Hříběcími horami" a „Lesem Ždánským" za říčkou Stupavou až po Svratku a Dyji směrem jihozápadním, abychom seznali jejich geologické složení.

Obojí pohoří, jež jihových. část Moravy, jak jsme ji hned s počátku vymezili, ohraničuje na západní straně, jest nejen zevně geograficky částí Karpat východomoravských, jak jediný pohled na mapu Moravy nás poučí, než i geologický.

Tvořilyť zajisté Hříběcí hory i Ždánský les ještě v prvních dobách mladších třetihor, čili v t. zv. neogénu mohutný poloostrov, vybíhající z Karpat vychodomoravských do moře neogenního na jihozápad. Teprv pozdější převraty způsobily onu zajímavou trhlinu, kterouž se nyní Morava u Napajedel do dolního svého úvalu prodírá, i onen zálom, v němž Stupava, od Nemotic náhle na jih se obracejíc, krásný žleb Nemoticko-Bohuslavský vymlela, oddělujíc zároveň charakteristicky Hříběcí hory od Ždánského lesa.

Obě vyvýšeniny tyto, jakož i přirozené jejich výběžky skládají se z vrstev eocenních č. ze starších třetihor, jichž kratičce dotčeno již na str. 111. ročníku loňského, a sice tak, že tu najdeme pěkně zastoupeny všechny vrstvy, vystupující v útvaru eocenním na Moravě.

Povahou se obojí pohoří od sebe podstatně liší. Proto i povrch jest tak rozdílný. Kdežto v Hříběcích horách vyvinuta jsou ve tvrdých pískovcích a křemencích nejvyšší pásma našeho eocénu moravského, a proto tak ostrými obrysy místy vyčnívají, patří měkké, místy sice rozbrázděné, nikde však ostře nevystupující pískovce Ždánských hor střednímu a spodnímu souvrství našeho staršího útvaru třetihorního.

Hříběcí Hory začínají na pravém břehu Moravy mezi Napajedly a Kvasicemi nebo ještě lépe oborou nad Těsnovicemi u Kroměříže a táhnou se odtud směrem jihozápadním až po Stupavu, rozdělujíce se za nejvyšším bodem svým Brdem, 587 m. vysokým u hostince Vlčáku na dvě pásma, Stupavkou oddělené. Jižní rozděluje se nápadněji zase nedaleko Koryčanské kaple při Bradlu (543 m.) na čtyři větve.

Celkem jsou Hříběcí hory nepopíratelně jihozápadním pokračováním pásma horského, význačného vrcholy Javorníkem Keleckým, Hostýnem, Černavou a Holým vrchem nad Bystřicí. Geologické spojenství obou těchto částí vyznačuje Mlacovský les a pískovcové skalky a ostrůvky eocenní severových. a jihozáp. od Míškovic a sev. a jižně od Tlumačova při dráze Ferdinandově.

Podklad celých Hříběcích hor tvoří t. zv. vrchní vrstvy hieroglyfové, jež velice vyvinuty jsou na levém břehu Moravy. Vrstvy ty vystupují i v Hříběcích horách jako šedohnědé lupenité, rozpadavé a na slín větrající břidlice, v nichž ještě nejdříve najdeme ony červíkovité otisky hieroglyfové, po nichž vrsty pojmenovány, anebo jako měkké dosti světlé pískovce ždánským příbuzné, v nichž přečasto i šupinky slídy světlé hojně obsaženy bývají. Tyto slídové šupinky zavdaly před lety v Napajedlích podnět k zabezpečení práva a revíru kutacího na — stříbro! Pískovců hieroglyfových, tak pevných, aby jako kolem Vyzovic a Val. Klobúk strmé a zajímavé skály a vrchy (Pulčínsko, Čertovy stěny u Lidečka, Komonec) tvořily, v Hříběcích horách skorem není. Za to jsou tu znamenitě vyvinuté slepence, složené z valounů různých prahorních břidlic a jurského vápence. Balvany vápence toho místy tak vystupují, že jich užíváno druhdy i k pálení vápna (Salaš). Slepence ty patří podle všeho vyššímu horizontu hieroglyfových vrstev a tam, kde jsou blíže povrchu, rozpadají se snadno na štěrk (Barbořín u Kroměříže).

Nummulity, podle nichž dříve toto hieroglyfové pásmo nazýváno nummulitovým a kteří nejspodnější horizonty jeho zaujímají, objeveny s příbuznými orbitoidy ve slínitých jílech při vrtání studní u Zdounek a Zborovic ve značných hloubkách.

Za hořejší část eocénu našeho považovány až do nedávné revise geologické, prováděné c. k. říšským geologickým ústavem

Vídeňským, t. zv. vrstvy menilitové. Tyto vrstvy skládají se z černohnědých křemitých břidlic, jež na vzduchu rychle se na tlustá stébla rozpryskají a na černou, těžkou slínitou půdu větrají. Místy obsahují vrstvičky bílé křídovité hmoty a kusy hnědošedého, tmavěji pruhovaného opalu menilitového a někdy i hojně rybích šupin ano i celé rybí otisky.

Ale geologická revise ukázala, že tyto menilitové vrstvy nejsou mladší částí našeho moravského eocénu, než naopak vystupují ve vrstvách hieroglyfových, tedy ve starší části, ale pouze jako místní útvary, pro stanovení stáří málo charakteristické.

Menilitové vrstvy, jež druhdy v pruhu u Něčic (severně u Zdounek) přes Hoštice, Lýsky, Kožušice, Bližice a Jestřabice dále na Kamenný stůl, Lenivou ba až za Stupávku táhnouti se měly, při revisi uvedené nebyly zjištěny leč u Litenčic a záp. od Koryčan. Za to jiné nalezeny ve žlebu severozáp. od Buchlova.

Nad vrstvami hieroglyfovými, které v severozáp. úbočí Hříběcích hor a sice ve svých pískovcích úplně povahou shodují se s pískovci Ždánského lesa, uložena jest mladší část našeho eocénu a sice t. zv. vrstvy magurské.

Z Mlacovského lesa táhnou se na jihozápad přes skalky u „Skalského dvora“ při Tlumačově a mezi Žutavami a Kvasicemi přestupují na pravý břeh Moravy do Hříběcích hor. Skládají se hlavně z pískovců velmi pevných a proto právě ony ostré malebné hřebeny a vrchy tvořících, vedle toho ale též ze slepenců. Brzy rozdělují se na dvě pásma: severnější, táhnoucí se od Katamendy sz. od Halenkovic na Brdo až ke Střílkám, jižnější přes Jankovice, Salaš, Buchlov, Bradlo až k Bohuslavicím.

Pískovce magurské slouží nejen jako dobrý štěrk na silnice, než i jako dobré stavivo na schody, žleby, kříže a pod.; při Roštíně, Buchlovicích a j. se spracují.

Zajímavé jsou útesy vápenců jurských, jež ku Hříběcím horám se druží. Tak nalezen na Holém kopci u Koryčan pěkný jurský Ammonit Aspidoceras ve valounech, jež tu četně se vyskytují, poblíž Zdounek objevena rovněž skalka jurského vápence a přede dvěma sty lety rozvážen jurský mramor od Cetechovic daleko široko. Pásmo vápence Cetechovského, šedozeleného a červeného s mnohými zajímavými zkamenělinami táhne se

východně od osady asi na 1200 m. směrem od SV k JZ. Jelikož v témže směru leží cementové vápence známé na Křemenné hůrce u Tlumačova (Kurovic) a vápence u Lukovečka i Rusavy a také poblíž magurských pískovců, není s podivem, že i tyto vápence za jurské se pokládají. Dnes, kdy pěknější a lacinější mramory dráha z daleka dovážeti může, není po Cetechovském mramoru poptávky. Ostatně jest po většině již vybrán.

Zcela jiné poměry jsou v t. zv. Ždánském lese a jeho výběžcích až k Hustopečím, k Zaječí a přes Dyji až k Pavlovským čili Pálavským horám.

Horizont magurských anebo jim blízkých vrstev, pro Hříběcí hory význačný, není tu zřetelně vyvinut. Zastoupen jest jen slepenci úlomkovitými.

Většina Ždánského lesa skládá se hlavně z drobivých, světlých, slídou bohatých, obyčejně jemnozrnných pískovců, v nichž uloženy jsou světlé písčité slíny. Podobné vrstvy možno najíti v Hříběcích horách, jež na jihových. úbočí pokryty jsou mohutnými vrstvami diluvia (cihlářských hlín) na úbočí severozápadním kolem Zdounek, a v pokračování jich i u Bystřice p. H. ano až u Bránek při Val. Meziříčí. Pískovce ty nazvány vídeňskými geology Ždánskými Protože v nich, místy nad nimi, jindy pod nimi, vystupují vrstvy menilitové, možno je nazvati i pískovci formace menilitové.

Menility vystupují nejvíce na západě Ždánského lesa u Heršpic, Kobeřic a Hrušek (u Slavkova), ale nejkrásněji vyvinuty jsou v jižních jeho výběžcích kolem Křepic Němčic, Nikolčic a Šitbořic. U Hrušek jsou pod nimi modrošedé hlinité slíny s manganitými hlízami, poblíž mlýna Kobeřického zase pískovce s měkkými zelenavými jíly vápenitými, v nichž nalezeny krásné krystaly sádrovce, foraminifery, mechovky, korály, mlži, plži, orbitoidi i nummuliti. U Nikolčic proslaven byl druhdy Vlčí důl svými sprohybanými vrstvami menilitovými. Tu a u Křepic jsou zase pod nimi jíly zelenavé a modravé tak jako u Kobeřic a rovněž se sádrovcem.

U dvora „Zeleňáka" při Němčicích nalezena v jílech sádrovcových i hnízda dolomitického vápence. Tento a sádrovec vysvětlují nám vyskytání se hořkých pramenů v okolí zdejším (Jalovisko, Šaratice) a sírovodíkových (Šitbořice).

Kolem Hustopeč setkáme se na Kamenném vrchu a jižním svahu Holého vrchu s nejspodnější vrstvou eocénovou Hustopečské pahorkatiny, totiž s pískovcem vápenitým, místy slepencovitým ano někde i vrstvy slínu zelenavého (jako u Nikolčic) obsahujícím. Pískovec ten obsahuje dosti četné penízkovité orbitoidy. (Stejnodobé jsou asi též vápencovité brekcie a orbitoidové vápence v okolí Přítluk a pískovce slínité břidlice od Milonic k Mikulovu táhnoucí. V rozsedlině mezi Turoldem a Horou sv. Šebestiana dovrtány v letech padesátých t. stol. i bituminosní hnědé vrstvy menilitové, jež pokládány za uhlí.)

Na místě Ždánských pískovců jsou nad pískovcem spodním mohutné světlé slínité vrstvy s vložkami pískovcovými. Menilitové vložky chybí. Nejvýše leží tu hrubé slepence, často z velkých valounů složené, u Pavlovic a u Zaječí, které nacházíme i ve vých. polovici výběžků Ždánského lesa. Slepence ty jsou podle všeho již při hranici ještě vyšších magurských pískovců, jež nastupují nedaleko od Strážovského kopce na severov.

Výběžky Ždánského lesa mezi Pavlovicemi, Klobouky a Kyjovem, pokud nepatří neogenu, o němž ve stati II. byla řeč, skládají se z vrstev eocénových. V okolí Klobouk, Karlína a Morkůvek jsou časté modrošedé, žlutě větrající břidlice slínité s tenkými vložkami pískovců. To jsou zase spodní vrstvy zdejší. Mezi Morkůvkami a Kobylím nastupuje onen rozpadavý Ždánský pískovec, který tu obsahuje větší, pevnější kulovité partie, jež vyvětrávají. Vedle toho najdeme v pískovcích těch i slepenec ve zvláštních čočkách a vrstvách, místy i dosti mocných. Slepenec ten skládá se z oblázků a valounů fyllitových, rulových, křemencových, vápencových (bílé, jurské) ba i z melafýrových mandlovců (silnice sev. od Čejče) a porfyritů diabasových (Kobylí).

Ve velkých lomech štěrkových mezi Kobylím a Vrbicí jsou i vlastní vápence nummulitové s pěknými velkými nummulity, orbitoidy a korály.

Slepence vystupují tu na Vrbici, u Kobylího, Terezína, Karlína, vytrácejí se u Stavěšic a Šardic a objevují se opět u Strážovic a kolem Kyjova.

Pestré, modré, zelenavé a červené břidly jsou jihovýchodně od Kobylího.

Tím byli bychom ukončili popis Hříběcích hor a Ždánského lesa. Shrneme-li vše stručně, můžeme říci:

Ždánský les obsahuje spodní, Hříběcí hory spodní (hieroglyfové) i svrchní (magurské) stupně moravského eocénu. Ve Ždánském lese a jeho výběžcích jsou ve spod vrstvy slínité s orbitoidy, pak pískovce světlé rozpadavé (t. zv. Ždánský pískovec) s vložkami menilitovými na různých místech, nejvýše pak slepence rozmanité, již magurskému stupni blízké. Magurské vrstvy vyvinuty tu nejsou. V Hříběcích horách spodní tento oddíl představují měkké pískovce žlutavé i hnědavé (tyto pískovce stávají se na východní Moravě tvrdšími — Komonec, Čertovy stěny, Pulčínské skály), slínité břidlice rozpadavé a slepenec nejvýš ležící (Salaš). Nad tímto oddílem leží v Hříběcích horách tvrdé pískovce, zřídka slepenec, Magurské a sice ve dvou pruzích a tvoří malebné hřebeny horstva toho. K pískovcům těm druží se řada skalek (útesů) jurských (Cetechovice, Zdounky), jež naznačují pobřežní spojení moře jurského od Pálavských hor přes Brno, k Hranicím, Jasenicím a Štramberku. (Příště ostatek.)

Mince a mincovnictví markrabství Moravského.

Napsal I. L. Červinka.

(Dokončení.)

Ferdinand II.

Zvolen katolickými stavy 29. června 1619 za krále Českého, 28. srpna 1619 za císaře římskoněmeckého. Zemřel 15. února 1637.

Po strašlivé události na Bílé Hoře nebylo už možno všeobecný úpadek našich zemí tak snadno zadržeti, zvláště také proto, že právě ti, kteří tu v prvé řadě povoláni byli pořádek a prospěch státu podporovati, co nejúsilněji obohacovali sebe prostředky opravdu nekalými.

Hned po ujetí vlády císařem nebylo už v našich vlastech raženo 48tníků a 24tníků, nýbrž 120ti a 60tikrejcary s obrazem císaře Ferdinanda II., a také nedávno ražené peníze Bedřichovy velmi pilně taveny a ničeny; neboť lid se zpećoval minci tu přijímati.

O vysokém stoupání mince na Moravě několikráte zprávu podával rada komory dvorní Jan Unterholzer z Kranichbergu.

Tak píše (18. března 1621) mezi jiným, jak v celé zemi malé špatné groše se hromadně vyskytují (a posýlá jich 10 na ukázku), kteráž mince, pokud se pamatuje, v Rakousích docela zapovězena jest a také na Moravě že zapovězena býti musí k uvarování velké škody v zemi. Poněvadž se takové peníze stále hromadně do země dováží, že brzy nebude lze spatřiti dobrého groše císařského, pokládá proto za nutno, stanoviti novou sazbu ceny tolarů a dukátů a radí, aby ony špatné groše co nejspíše zakázány byly.*)

Mezi tím však již započali místodržící s neobmezenou mocí svou blahodárnou činnost. Kníže Liechtenštein v Čechách roku 1621 vydal tři nařízení týkající se mince zemské a jimi zlehčena hrubá mince v poměru k obsahu těchže mincí za císaře Rudolfa II. ražených během několika měsíců o 70%**)

Místodržící Moravský, kardinál František kníže z Dietrichšteina, pronajal obě mincovny moravské (v Brně a v Olomouci) židovskému družstvu na rok za nájemné 15.000 zl. Suma tato zdála se však císaři nepatrnou a proto po zprávách Unterholzerových císař dne 17. července 1621 na Dietrichsteina dává psáti, aby vyjednával znovu se židy o vydražení jim za tak nepatrné a špatné nájemné přenechaných mincoven. Měli odváděti z každé zmincované hřivny stříbra aspoň 4 zl. do císařského důchodu v Brně, poněvadž jejich mincování by vyneslo asi 150.000 zl.***)

Zdá se opravdu, jako by zemské správy závodily ve zvyšování ceny ražených peněz. Tak v březnu 1621 došla do Vídně zpráva, že mince všady na Moravě stoupá v ceně, tak že říšský tolar 2 zl. 30 kr., dukát 4 zl., dvanáctníky 15 kr., 60tikrejcary 70 kr. platí. Kníže Liechtenštein nařizuje, aby zlaté raženy byly v ceně 75 kr. a dvouzlatníky (tolary) o 150 kr.! A cís. komora dvorní na to píše Unterholzerovi (28. srpna), poněvadž v Praze všechny druhy velké mince značně stoupají, že vyžaduje toho prospěch Jeho Milosti i obecný nevyhnutelně, aby v tom

*) d'Elvert, Beiträge zur Geschichte der böhm. Länder, insbesondere Mährens, im XVII. J; III. sv. (Brno 1875) s. 187, 203.

**) Šířeji o tom: K. Čermák, Mince král. Čes. s. 203.

***) Newald J., Die lange Münze in Österreich (Numismatische Zeitschrift, Vídeň 1881) s. 10.

zaváděna byla rovnost a náležité zvyšování mince aby na Moravě jako v Čechách zavedeno a publikováno bylo.*)

Dne 23. září 1621 vydána císařská resoluce pro všechny dědičné země, dle které raženo býti mělo ze sazené Vídeňské 9lotové hřivny $17^{31}/_{40}$ kusů tolarů po 150 kr., (takže Vídeňská hřivna brána v ceně 79 zl.). Avšak brzy na to nařídil kníže Liechtenštein Pražské mincovně, aby budoucně z Pražské hřivny jakosti 5 lotů 2 halířků raženo bylo buď 10 tolarů anebo 20 zlatníků. A tak utváří se dlouhá mince,**) jež od tolaru až ke čtvrtkrejcaru vytepávána byla v dědičných zemích rakouských a nejvíce v Čechách v letech 1621 až 1623, kdy nesvědomitými úředníky císařskými a s nimi spolčenými a Vídeňskou vládou blahosklonně podporovanými židy země naše přivedeny k záhubě nejhorší. České komory rada Pavel Michna z Vacínova chlubil se prý, že zlehčením mince Čechy rychleji a vydatněji potrestal na majetku, nežli kdyby byli musili 10 roků vojsko vyživovati.

Na Moravě nebylo lépe; zdá se však, že tu byl přece aspoň jediný člověk, který se svědomitě o zlepšení mincovnictví staral — byl to vzpomenutý již rada Unterholzer z Kranichberku. Ten velmi pilně komoře dopisoval a svá dobrozdání i rady udílel. Tak píše 27. září 1621, že zapovězené drobení mince nebude tak výnosným a mimo to že se tu udává příležitost ku snadnějšímu vývozu velké mince ze země. Dále připomíná, že arcivévoda Karel, biskup Vratislavský, zřizuje novou mincovnu v Nise a poněvadž její blízkost by velmi škodila Olomouci, navrhuje, aby s ním jednáno bylo,***) nepřenechal-li by mincovny té císaři, nebo jinak „wird es grosse Sper zu Olmiz geben".†)

Také nemalé zátahy bývaly s lidem mincovním v Brně a v Olomouci; několikráte žádali, aby jim sleveno bylo z nájemného, o čemž však císařské dopisy Dietrichšteinovi posílané ničeho věděti nechtí. Poukazují na jiné země, které rovněž z marky 46 zl. splácejí, pročež aby se ti lidé na to pro vždy

*) d'Elvert III. 222.

**) Dlouhou mincí nazývána (dle Voigta) proto, že se jí dlouho, dlouho musilo vypláceti, než se za ni vyměnil dukát nebo tolar dobrý.

***) Vyjednávání to také započalo, avšak teprve 13. května 1623 přenechal arcivév. Karel svou mincovnu za polovici výtěžku (d'Elvert III, 358).

†) d'Elvert III. 225.

upomenuli a aby se jim nařídilo, aby výtěžek mincovní pořádně dosýlán byl.*)

Než mezitím sešlo se zvláštní konsortium a za jistý plat nabídlo se vydati novou minci ku zlepšení financí v rakouských zemích dědičných.**) Patnáctičlenné této společnosti s Janem de Witte v čele pronajato císařským rozhodnutím ze dne 18. ledna 1622 ražení mince v Dolních Rakousích, na Moravě a v Čechách na jeden rok dnem 1. února 1622 počínaje.

Tajnými členy této jednoty byli mezi jinými bohatými židy zvláště Jakub Bassevi, starší židovské obce Pražské, a nejzámožnější šlechta (hrabě Waldštein, kníže Eggenberg, Pavel Michna z Vacínova a rozumí se i místodržící Liechtenštein i kardinál Dietrichštein). Nájemci ti převzali s celými inventáři mincovny v Praze, na Horách Kutných, v Jáchymově, v Brně, v Olomouci***) a ve Vídni a slíbili zaplatiti za rok, totiž do 16. února 1623, nájemného 6,000.000 zl., kus po 60 kr. počítaný (za Čechy 3,000.000, za Moravu 1,800.000). Při tom raziti se mělo z čisté hřivny 79 zlatých mince zlepšené. Nemalé výhody poskytnuto jim zákazem, dle něhož přísně zapovězeno bylo jiným vyvážeti dobrou starou minci ze země, kupovati stříbro a pagamenty. Také žádná mince na Moravě mimo onu s J. Mti rázem (a dle dekretu ze dne 10. ledna 1623 pouze mince arciv. Karla z Nisy) trpěna býti neměla.†)

Znamenitý výdělek plynul konsortiu přepalováním staré d e v í t i l o t o v é mince, z níž raženy peníze už jakosti jenom d v o u l o t o v é. A to jsou ony pověstné k i p r y,††) do kterých Dačický†††) touží, tlumoče všeobecné rozhořčení lidu, jemuž se nedostávalo drobné mince, poněvadž nájemci dbali jen hojně hrubé mince vydati. Také Pavel Skála naříká „na měděné plíšky naprosto neužitečné a téměř zrna stříbra v sobě nemající, ale

---

*) Tamtéž 157, 215, 227, 241, 336

**) Rappe H., Die Münzstätte Kuttenberg (Num. Zeitschrift, Vídeň 1889).

***) Kardinál Olomoucký měl svou mincovnu v Kroměříži a také tu chtěl Karel kníže z Liechtenšteina ujmouti pro židovskošlechtické konsortium; avšak úmysl ten se nezdařil.

†) d'Elvert III. 338, 352.

††) Kippen (= beschneiden) dolnoněmecké auswechseln.

†††) d'Elvert III. 352.

jenom jakousi pěnu nebo poštrejchování stříbrné zevnitř na sobě mající".

„Nešťastná smlouva s konsortiem, původně ku zlepšení důchodů císařských uzavřená s podmínkou, že nájemníci cenu stříbra čtyřikráte zvýší a že bude pohodlím pánům císaři oddaným při kupování statků skonfiskovaných a opuštěných, stala se zemi osudnou a komoře císařské nanejvýše záhubnou; nebo nájemci nevybíjeli mince v ceně zvýšené čtyřikráte, ale zlehčili ji na desetinu bez povolení a bez vědomí císaře Ferdinanda II."

Na Moravě, zdá se, že nebylo tak hojně mincováno, poněvadž komora žádá na Dietrichšteinovi 3. ledna 1623 zprávu, proč se tak nepatrný počet mince vybíjí*) a 10. března 1623, aby nájemce mincoven k tomu měl, aby po dojití kontraktu (ač dle smlouvy byl už 16. února u konce!) až k dalšímu rozhodnutí s vybíjením mince dle dřívější stříže a zrna pokračovali, dne 12. dubna 1623 zasýlá 20.000 zl. nákladu ku zlepšení mince a ještě 27. dubna dekret na J. de Witte a společníky, aby své lidi opět do Brna s potřebným nákladem poručili a v mincování na dobrý počet pokračovati dali.**)

Účtování s císařskou komorou provedlo konsortium s počátku měsíce května; potom 15. května 1623 vydáno mu svědectví, že smlouvě dostálo úplným splacením slíbených 6 milionů.***)

Již před tím rozhodl se (31. března 1623) císař, aby na příště mincování ujala se státní správa, avšak vybíjení dlouhé mince zastaveno docela teprve resolucí ze dne 2. června 1623†) a tu dává psáti (21. června 1623) kardinálu Dietrichšteinovi, aby mincmistrům na Moravě ještě co nejdůtklivěji připomenul, aby vybíjena byla pouze mince dle J. Mtí zavedené nové stříže a zrna.††)

Zavázalo-li se konsortium za jediný rok z nájmu mince na Moravě ražené odvésti 1,800.000 zl., jest nám žasnouti, jaké

*) V „Pamětech" vyd. drem. A. Rezkem

**) d'Elvert III. 352, 356, 357.

***) Tmt „ein Genügen geleistet" III. 358.

†) Šíře o době této lze se jiných zajímavých údajů mimo jmenované již spisy dočísti ve stati: J. Smolík „O dlouhé minci" (Památky arch. XII. str. 171).

††) d'Elvert III. 361.

množství stříbra tu musilo býti zmincováno v obou mincovnách: v Brně a v Olomouci. A tu nás zase písemné doklady o tom blíže nepoučují; zase jsme odkázáni na mince samy a těch zachoval se nám počet pranepatrný.

Dle několika vzácných kusů známe pouze dva mincmistry v Olomouci. Jaké mince raženy byly v Brně toho času, kdo tam byl mincmistrem, neumíme na ten čas pověděti. Fiala klade sem B. Zwiernera jako nájemce, avšak bezdůvodně.*) Dne 18. dubna a pak 1. května 1622 datován ve Vídni dopis na sluhu dvorní komory Krištofa Pappenbergera, aby u správců mincoven v Brně Filipa Beckera a Jiřího Hasslera uložených 150.000 zl. co nejdříve vyzdvihnul a do Vídně dopravil.**) Zda-li tito správcové byli zároveň mincmistry a užívali-li znamének, není prozatím známo. Naše archivy horní a mincovní — jsou-li vůbec podnes kde zachovány — nejsou téměř ještě ani písmenkou prozkoumány. —

Z této doby známe také některé mince, které jsou technikou úplně Olomuckým podobny, a poněvadž bývají na rubu v opise zkratkou MA · MO · (marchio Moraviae) zakončeny, kladou je numismaté mezi soudobé mince českomoravské. Právem-li nebo neprávem, zůstane nejspíše nerozhodnuto.

Dlouhá mince.

Mincovna: Olomouc.

Mincmistr: Petr Hema. 1621. — Mincovní znaménko:

1. Tolar (známý pouze jako hranáč). L.: FERDINANDVS · II · D:G · R · I · S · A · G · H · B · REX. Přes perlový kruh
GR
císař ve skvostném brnění celou postavou korunován s žezlem a državou. (GR = Jiří Ritter, řezač kolků ve Vídni.) Rub: ARCHID AVS DVX · korunovaný štítek rakouskoburgundský BVR · MA · MO · m. zn. · 1621 · Pod korunou dvouhlavý orel říšský s velkým znakem říšským. (Čermák, M. k. Č. tab. LXI. č. 525).

*) Collection Ernst Prinz zu Windisch-Grätz (Praha 1895) s. 233. —

**) d'Elvert III. 337. — Tam také dopis ze dne 12. ledna 1623 na Dietrichšteina, aby převzal pozůstalost zemřelého soudce v Olomouci Columbaniho, mincmistra v Brně, ve prospěch J. Mti. (III. 354, 355).

2. Půltolar o 60 kr. L.: FERDINAND • II • D • (60) • G • R • I • S • A • G H • B REX * Poprsí císařovo v pancíři s věncem vavřínovým na hlavě v p. R.: ARCHID · AVS · DVX · BVR MA . MO (m. z.) · 62I · Korunovaný orel dvouhlavý s rakouskoburgundským znakem pod korunkou na prsou (Donebauer 2161).

3. Půltolary o 75 kr. z r. 1622 uvedeny, ale podrobněji nepopsány v „Collection E. Windischgrätz" s. 233.

4. Půltolary o 48 kr. z r. 1621 a 1622 pod poprsím v ovalu s m. z. tmt. str. 391.

Mincmistr: Baltazar Zwierner 1621—1622 do března.

Mincovní znaménko: (BZ), BZ.

1. Tolar na podívanou. L.: ⚚ FERDINANDVS • II D : G • R • I • S · AVG · GER • HVN • BO • REX • V obv. perl. a v řetězu zlatého rouna korunované poprsí císařovo v pravo. R.: ARCHID * AVS * DVX * (B Z) BVR * CO * TYR * ZD · I62I • Pod velkou korunou dvouhlavý orel říšský s rak.-burg. štítem náprsním Tento vzácný tolar je velmi jemně a stkvostně vypracován a do dobrého stříbra vyražen. (Průměr 58 mm.) Čermák 543.

2. Půltolar o 60 kr. L.: FERDINAN • • • II • D · G • (60) R • I • S • AVG · G • HV · BO • REX · Věnčené poprsí císařovo v pravo. R.: ARCHID · AVS DVX (m. z.) BVR · CO · TYR · I62I. Korunovaný orel dvouhlavý s rakouskoburgundským prsním štítkem pod korunkou. (Donebauer 2162, Čermák 529, Windischgrätz č. 3694).

3. Půltolar o 48 kr. L.: FERDINAND II D G • R · I • S • A · G · H • B • REX (m. z.) Poprsí j. d. R.: ARCHI · AVS • DVX (říšské jablko s $^1/_{48}$). BV MA MO · I62I . j. d. (Donebauer 2163), z r. 1622 (Windischgrätz 3697).

4. Tolar o 150 kr. L.: FERDINANDVS II (150) D : G · R I · S · AV · G · H · B • REX • j. d. R.: ARCHID • AVS • DVX · BVR • MA · MO · I622 . j. d. (Donebauer 2188, s m. zn. Windischgrätz č. 6215).

5. Půltolar o 75 kr. L.: FERDINANDVS • II D (75) GRISAGH BREX m. z. j. d. R.: ARCHID • AVS • DVX •

BVRG · MA · MO I621 j. d. (Donebauer 2165) r. 1622, 16ZZ (Donebauer 2164).

6. Čtyřiadvacetikrejcar. L.: FERDINAND II (24) D : G RIS A G · H · B · R (růžička) j. d. R.: ARCHID · AVS DVX BVR MA MO · 1622 j. d. (Donebauer 2168 a t. d.); některé mají mezi drápy a křídly B Z; raženy byly r. 1623 a ještě 1624!

7. Patnáctník. L.: FERDI II D : G R · I · S (15) AV · G · H B REX j. d. R.: ARCHI · A DVX · BVR · MA · M 1622 j. d. a 1623. (Windischgrätz 3701, Donebauer 2173.)

8. Tolar o 150 kr. L.: FERDINANDVS · II (150) D : G · R · I · S · AV · G H REX (růžička) j. d. R.: ARCHID · AVS · DVX BVR CO · TYR · I623 j. d. (Donebauer 2169.)

Zlehčením mince rozmohla se právě tím časem v Evropě drahota tou měrou, že císař nucen byl r. 1623 vydati pro své země nový mandát, dle něhož pod ztracením hrdla nikdo neměl bráti nebo vydávati dráže než: dukát za 6 zl. 45 kr., rýnský zlatý za 4 zl. 3 kr., říšský tolar za 4 zl. 30 kr., šedesátník starý za 3 zl. 52 atd. v poměrném ustanovení. Při tom nařízena jistá taxa všelikých potravin a píce, jakož i zboží krámského. Ale rozkaz tento nezjednal ani nápravy ani úlevy.

Teprve rozkazem ze dne 1. srpna 1623 vráceno se v Čechách a na Moravě k ražení starých dobrých tolarů (z hřivny čisté $19^3/_4$ kusů v jakosti 14 lotů). Tyto mince hlavně bity pro vojsko císařské, poněvadž v jiných zemích lehkou minci bráti nechtěli.

Než ani to nebylo bez následků; neboť bylo nutno starou lehkou minci stáhnouti, a proto byla stanovena její cena vnitřní. Toto prohlášení (tak zvaná „Münz-Calada“) dne 14. prosince 1623 vyvolalo v zemích našich největší zmatek. Tak sazeny dvouzlatníky (120 kr. č. tolary) a $2^1/_2$ zlatníky (150 kr.) bez rozdílu na 20 dobrých krejcarů; zlaté (75 a 60 kr,) na 10, 48níky na 6, 24níky na 3, 12níky na $1^1/_2$ kr.! Bylo tedy při každém kusu přes $86^0/_0$ ztráty. V této ceně směly pak obíhati jenom do 3 měsíců od vydání patentu, pak pozbyly platnosti a přijímány pouze v mincovně. Avšak dne 4. března 1624 vydán na Moravu patent, že dlouhá mince už jenom do dne a do roka (tedy do 5. března 1625) bude v platnosti.*)

---

*) d'Elvert III. 380.

Strašný tento úpadek přiměl patrně císaře k tomu, že přihlížel pečlivě, aby co nejspíše zavedena byla dobrá mince; neboť několikráte nařizuje, aby na Moravě napořad jenom říšské tolary vybíjeny byly (10. a 29. července, 18. srpna a 2. září) a aby vůbec jiné mince vydáváno nebylo mimo říšské tolary, a dne 19. října 1623 zase, aby mimo něco krejcarů pouze tolary vybíjeny byly.*)

Nemálo důležité bylo po 10. říjnu 1623 zavedení Vídeňské hřivny v Čechách a na Moravě. (Hřivna Vídeňská byla 280·006 gr., česká však jenom 253·172 gr. těžká.)

Takto opětně zavedené tolary byly zase bývalé jakosti 14lotové, $9^3/_4$ kusů z hřivny a platily 90 kr. V Čechách raženy byly na líci s celou postavou císařovou na pravo rozkročenou pro snadnější rozeznání od mince lehké. Na Moravě však vybíjeno na ně zase jenom poprsí císařovo; avšak ani těchto mincí nedochovalo se nás mnoho.

Mince zrna dobrého.

Mincovna: Olomouc.

Nájemník mince: Baltazar Zwierner 1623 od 27. června do 10. října**) a opět od 29. listopadu 1623 (dle smlouvy na rok). Dne 12. srpna 1624 propuštěn ze závazku.

Mincovní znaménka: BZ, (BZ) (nebo růžička).

1. Tolar. L.: * FERDINANDVS · II · D: G (BZ) R · I · S · AVG · G · HV · BO · REX · Poprsí s vysokým okružím v p. R.: ARCHIDVX · AVS · DVX · BVR · MAR · MO · CO · T · 1624. Korunovaný říšský orel s mečem a žezlem ve spárech se znakem uherskočeským na prsou. U spárů B Z (Čermák 544).

2. Půltolar j. předešlý jen menší. (Čermák s. 268.)

3. Groš. L.: * FERDIN · II D: G · R (BZ) I · S · A · G · H · B · REX kolem poprsí císařova. R.: ARCHID · A · D (3) BV · CO · TY · 1624. Říšský orel s rak.-burg. štítkem prsním, s mečem a žezlem ve spárech. (Čermák 545.)

4. Krejcar. L.: # FERDIN · II · D: GRI (BZ) SAG · H · B · REX j. d. R.: ARCHIDVX A D BV CO TY 1624. Říšský orel s I (krejcar) na prsou pod korunkou. (Čermák 550.)

*) Tamtéž III. 362, 365, 370, 271.

**) d'Elvert III. 362, 370, 372, 394, 395.

Se jménem tohoto dobrodružného mincmistra pojí se vlastně nová zkáza mince domácí, řekl bych nové „konsortium“ z let 1623, avšak poněkud menších rozměrů, poněvadž provázeno bylo tajně a to jenom osobou jedinou.

Baltazar Zwierner býval r. 1620 mincmistrem v Olomouci,*) v Opavě a ve Vratislavi. Dne 27. června 1623 přenecháno mu mincovnictví na Moravě (nepraví se, zda-li pouze v Olomouci nebo i v Brně) v pronájem; avšak už 10. října měl býti nájem onen vypovězen a zároveň hejtmanu zemskému, hrab. Berkovi, nařízeno (19. ř.), aby vyšetřil a sdělil, jak bylo za Balt. Zwiernera mincováno a kdo s ním byl ve spojení.

Než malé „nedorozumění“ zažehnáno, a 9. listopadu měl podati Liechtenštein dobrozdání o návrhu mincovním učiněném Baltazarem Zwiernerem s vyslechnutím tajných i jiných radů, a již 25. listopadu 1623 nařízeno dolnorakouskou komorou mincovním židům, aby mincovna Vídeňská a nedlouho před tím zřízená Prešburská přenechány byly Balt. Zwiernerovi. Smlouvou ze dne 29. listopadu 1623 pronajal jemu císař na přímluvu svého nejmladšího bratra arcivévody Karla ostatní mincovny na Moravě (v Brně a Olomouci) a ve Slezsku (ve Vratislavi, v Nise, Opolí, Ratiboru a ve Hlohově) za měsíční plat 40.000 tolarů. V dopisu o tom Dietrichšteinovi**) se sděluje, aby jemu věrně přísežní mincmistr, gvardajn a ostatní úředníci přiděleni byli a vůbec aby jemu náležitá pozornost věnována byla.

Avšak této milosti Zwierner hodným dlouho nebyl; neboť již 9. února 1624 žádal za slevení první platební lhůty a vykládal, jaké jsou potíže se sháněním dlouhé mince, — (která právě tím časem z oběhu stahována byla s velkou ztrátou) — že sedláci chtějí úředníky mince zardousiti.

Mimo nájemné zůstával dlužen i za dodávané pagamenty (surové stříbro), pročež dodavatelé stříbro ze země vyváželi, a byla obava, že mincovny v díle ustanou; proto dopsáno dne 9. března 1624 na arcivévodu Karla, že nákladník Zwierner navrženou smlouvu velmi špatně dodržuje, aby se dnem i nocí

*) 13. července 1622 bylo mu dovoleno (bývalému mincmistrovi) pro zemi 312 mark čistého stříbra zmincovati a k uhrazení za utrpené škody 8000 zl. povoleno (d'Elvert III. 341).

**) d'Elvert III. 372, 373.

do Vídně dostavil nebo že mu bude mince odebrána; zároveň (dne 12. bř.) odevzdána mincovna Vídeňská prozatím tamějšímu mincmistrovi Mat. Fellnerovi, a Zwiernerovi pohrozeno pro dluhy trestem a císařovou nemilostí. Rada dvorní komory Berchtold měl ho se vší opravdovostí upomenouti (30 bř.), aby s vybíjením mince ve všech 4 mincovnách neotálel a se vší možností pokračoval.*)

Těmto nesprávnostem chtěli odpomoci zvláště stavové dolnorakouští a nabízeli naproti Zwiernerovi měsíčně 20.000 tolarů vybijného a mimo to ještě půjčku 100.000 tol.; avšak císařským rozhodnutím ze dne 12. května 1624 zůstaly mincovny slezské i moravské na dále v rukou Zwiernerových**) a teprve, když neustále se množící stížnosti na jeho podvodné vykořisťování zvláštní komise vyšetřovala, jak mincovny za jeho nájmu zanedbány byly, a když zjištěno, že stále vybíjel ještě v Opolí dlouhou minci, ba i uherské peníze, byl 30. července 1624 zatčen a nájmu všech císařských mincoven zbaven; dekretem ze dne 12. srpna byl Zwierner se všemi svými úředníky úplně ze závazku propuštěn a nařízeno, aby na příště už ničeho nepodnikal; on sám zadržen ve vězení.

Zatím obě mincovny moravské měly býti vedeny jménem Zwiernerovým dále, kardinál pak měl dohlížeti, aby poklad ražební pohromadě zůstával, a měl vyšetřiti a zprávu do Vídně podati o podloudné společnosti, na kterou se Zwierner stále vymlouval.***)

Zwierner nadělal mimo množství dluhů (jenom ve Vídni na 30.000 zl.) také nemalých škod na minci samé a zvýšil takto nemálo nedůvěru k nově stanovené dobré minci. Avšak na novou přímluvu arcivévody Karla a na slib, že složí záruku a že zaplatí císaři všechny zadržené lhůty nájemné, byl propuštěn na svobodu (7. srpna 1625), ba jednáno ještě o tom, neměla-li by se mu moravská mince na jeden rok ještě ponechati k úhradě utrpených škod.†) Avšak než záležitost tato projednána byla, proneslo se, že s několika společníky ve Vídni vybíjí falešné groše se značkou

**) d'Elvert III. 381.

**) Čermák, Mince král. Č. s. 280.

***) d'Elvert III. 394, 395.

†) 14. ledna 1626; tamtéž str. 432.

Pražského mincmistra Suttnera. Když bylo po něm pátráno, prchnul do Opavy tehdy Mansfeldem obležené a opět vybíjel lehkou minci. Dle vyšetřování Vídeňského mincmistra M. Fellnera razil tu Zwierner na čtyřiadvacetníky letopočet 1623, jakoby ještě byly ze starých pagamentů, avšak vynechával na nich i na groších svou značku (BZ) a místo ní kladl růžici; kardinál Dietrichštein měl takovou falešnou minci v groších a krejcařích raženou se vší pílí vyšetřiti a takové druhy veřejnými vyhláškami ze země vypověděti. Také hrabě Tobiáš z Kaisersteina pásl svými zřízenci po podobné minci a hned ji každému odebral.*) Albrecht z Waldšteina byl proto tajnou radou žádán, aby po dobytí Opavy Zwiernera jal a do Vídně dopraviti nemeškal, avšak dojista bez výsledku; neboť už r. 1627 vidí se mincovní značka Zwiernerova na mincích krále Kristiana IV. v Dánsku**) a 19. května 1628 vydán zase rozkaz hraběti Jindřichu Šlikovi, aby Balt. Zwiernera de facto jal a do císařského ležení vydal.***)

Zatím kníže Dietrichštein vyjednával se židem Krištofem Spielmanem o nájmu moravských mincoven; avšak když jednání to nevedlo k cíli, svěřen dohled nad mincovnami rentmistrovi Max. Kemptnerovi (16. prosince 1624). Teprve dekretem ze dne 7. ledna 1625 učiněna smlouva s Krištofem Spielmanem a společníky za těch podmínek jako s Balt. Zwiernerem bylo a zároveň, aby podali s baronem Webrem zprávy, jak by se pro budoucnost mincovnictví na Moravě k dobru J. Mti. opatřiti mělo.†) Než již 4. března 1625 psáno z Vídně Ditrichšteinovi, že baron Weber opět poslán byl na Moravu, aby na tu s Krištofem Wansiedlerem a Martinem Fritschem, oběma měšťany v Olomouci, učiněnou a potvrzenou mincovní smlouvu z každé hřivny čistého stříbra 1 zl. přidal; 18. července pak, aby udělal s mincovním lidem pronájem na tři měsíce. Brzy potom (2. ledna 1626) učiněn dotaz o dalším znovuzřízení moravských mincoven, a zda-li by zaměstknaní tam lidé ražební sazbu z marky na 1 zl. neslevili a neměly-li by mincovny moravské přivtěleny býti k Vídeňské.††)

*) d'Elvert III. 445, 460. (9. března 1626, 20. března 1627.)

**) Čermák, Mince král. Č. s. 282.

***) d'Elvert III. 477.

†) Tamtéž III. 401, 405, 408, 411.

††) Tamtéž III. 412, 422, 431 433.

Jaké mince v těchto letech raženy byly, neumíme podrobněji udati. 18. dubna 1625 jmenuje se správcem mincovny v Olomouci Lorenz Weitner a nařizuje se mu, aby ze 13 mincovních strojů, Balt. Zwiernerem tam zanechaných, 12 kardinálovi vydáno a inventárně poznačeno bylo.*)

Mincmistr Martin Fritsch (1625—1635) s mincovní značkou MF

razil (pokud známo) jenom drobné peníze:

1. Groš. L.: † FERDI : II · DG · (3) · R · I · S · A · G · H · B · R † Věnčené poprsí v pancíří a plášti. R.: · ARCH · DV · A · (O) · DV · B · C · A · 1628. Korunovaný orel dvouhlavý s žezlem a mečem ve spárech. Raženy s hojnými odchylkami v letech 1628, 1629, 1630, 1631.

2. Krejcar. L.: FERDI · II · D : G (m. 7.) R · I · S · A · G · H · B · REX j. d. R.: ARCHID · A · D (O) BVR · C · T · 1630. Korunovaný orel dvouhlavý s 1 v prsním štítku. Některé jsou raženy i se štítkem rakouskoburgundským v rubním opisu v letech 1626, 1627, 1628, 1629, 1630, 1631 a 1632.

Pro válečné nepokoje a zvláště když Olomouc byl obsazen vojskem Waldšteinovým, nemohl tento nájemník pokojně mincovati, proto kardinál přeložil mincovnu do Mikulova a skupoval tam stříbro; proti tomu se však ohrazoval Vídeňský mincmistr Fellner, a císař proto snažil se Dietrichšteina od toho odvrátiti.**) Jisto tedy, že byly toho času (1627) v Mikulově také raženy některé mince se značkou O(lomouc) mincm. Fritschem.

Sotva že nebezpečí falešné mince Zwiernerovy zažehnáno bylo, zjevila se zase nová lehká mince, která Moravu brzy zaplavovala; byly to groše Opavského knížete Karla Euseba z Liechtenšteina. Císař několikráte napomínal Liechtenšteina, aby své mincování na čas zastavil, a také 13. listopadu 1629 bez ohledu na jeho omluvy nařízeno, aby jeho mince u císařských úřadů brána nebyla a jinak úplně zapovězena byla. Než už

*) Tamtéž III. 417.

**) V těch letech (1627) trpěla Olomucká mincovna nemálo nově Albrechtem Waldšteinem zřízenou mincovnou v Zaháni. Když také kardinál zanášel se zřizováním své mincovny biskupské, žádal ho císař, aby od toho na ten čas upustil a posléze nařídil komorou, aby svou mincovnu na Moravě jako knížata slezská zavřel a dobrovolně opustil (d'Elvert III. 464, 470, 471, dne 14. září, 22. prosince 1627 a 24. ledna 1628).

dne 21. března 1630 na mnohé prosby Opavská mince „prozatím shovívavě“ dovolena, pokud by nebyla vyměněna a přemincována, a zároveň (26. dubna) nařízeno slezské komoře, aby jí už více raženo nebylo.*)

Mincovna: Brno (B).

Mincmistr: Krištof Wansiedler 1623—1626.**)

Mincovní značka C W

1. Tolar. Líc: FERDINANDVS · II D · G RI (B) S · AVG : G HVN · BOH · REX ✻ Ověnčené poprsí v brnění s pláštěm. R.: ARCHID ∗ AVS ∗ DVX · ∗ (korunovaný štítek rakouskoburgundský) BVR ∗ CO TYR ∗ ZC 1624 (m. z.) Korunovaný orel dvouhlavý s mečem a žezlem ve spárech, mezi hlavami orlími říšské jablko, na prsou korunovaný velký znak zemí dědičných.

Jiný tolar liší se opisem: FERDINANDVS · II (B) · D · G · R · I · S · A · G · H · B · REX · j. d. R.: ARCHID · AVS · DVX (štítek) · BVR · MA · MO · 1624 (m. z.) (Donebauer 2307 a 2308).

2. Půltolar jako předcházející.

3. Groš (3 kr.) L.: ♓ FERDI · II · D : G R · (B) I S · A · G · H · B · REX Věnčené poprsí v pravo v krunýři. R.: ARCHID · A · D · (3) BV M M 1624 m. z.; jiný má opis COTY 624 m. z. Korunovaný orel dvouhlavý s rakouskoburgundským štítem prsním. Jiné varianty mají na líci místo (B) mincovní znaménko a raženy jsou 624, 1625, 1626.

4. Krejcary jsou rovněž v početných odchýlkách raženy: *a)* ∗ FER · II D : GRI (B) S · A · G H · REX j. d. — Rub: ARCHID · A · D · B (štítek rak.-burg.) V · COTY 624 m. z. j. d. — *b)* † FERDI · II · D : G (B) R · I · S · AGH · B · R · Rub: ARCHID · A D BV M M · I624 · m. z. — *c)* ✻ FERDI · II · DG · R · m. z. I S · A G · H B · R j. d. ARCH · D · A DB · V · R · M · A · M 1624, 1625, 1626. Orel na všech má ve štítku 1.

---

*) d'Elvert III., 464, 471, 507, 514.

**) Fiala vykládá tyto minc. značky (MF, C W) nesprávně. Mat. Fellner býval mincm. ve Vídni a nikdy v Olomouci; znaménko pak C W nutno připsati Krištofu Wansiedlerovi, jehož ze soudobých listin známe a nikoli Kašparu Weckerovi.

Z dalších mincmistrů moravských jmenují se ještě

Jan Konrad Richthausen baron z Chaosu do září r. 1636*) v Brně a

Tobiáš Sonnenschein v Olomouci 1635—1637.**)

Vybíjena-li však mince za nich — o čemž konečně nelze pochybovati — a jakého druhu, neumíme na ten čas udati. Jak už připomenuto, jest tento obor našeho dějezpytu domácího posud úplně nepovšimnut; z archivů mincovních neuveřejněno podnes ani toho nejmenšího o tom, mince samy pak nebývaly podrobněji prohlíženy a studovány. Zejména znamének mincovních teprve v době nejposlednější důkladněji si všímáno a mnohá z nich už na jisto vysvětlena.

Ferdinand III.

korunován 25. listopadu 1627, nastoupil 1637 a zemřel 2. dubna 1657.

Ještě jako arcikníže vzal r. 1632 Ferdinand III. všechny komorní záležitosti a zemské důchody ve svou správu; avšak v mincovnictví neměnil skoro ničeho. Patentem ze dne 16. prosince 1637 zapovězeny v markrabství Moravském před tím na 8 krejcarů snížené desetníky arciv. Leopolda Tyrolského; však už před tím (patentem ze dne 13. dubna) zapovídána hojně se u nás vyskytající mince cizozemská i tehdá, aby lid v prodejích a koupích i obchodech utiskován nebyl.

Obě mincovny moravské byly tím časem činny; avšak není nám možno blíže o nich pojednati. Známe jejich činnost pouze z mincí, které lze najisto jim přiděliti.

Mincovna: Brno.

Mincmistr: Hanuš Konrad Richthausen baron z Chaosu — 1648.

Mincovní značka: (△)

1. Tolar. L.: Široké poprsí ověnčené, pod ním m. z. Rub: Říšský orel, pod ním štítek rak.-burg. 1648. (Windisch-Graetz č. 3783, opisy neuvedeny.)

---

*) Donebauer s. 198; Collection Windisch-Grätz s. 20, 238.

**) Tento Sonnenschein býval v letech 1620—1630 mincmistrem ve vévodské Waldšteinské mincovně v Jičíně a užíval značky „sluněčko s paprsky“. (Donebauer s. 431, Col. Windisch-Grätz s. 238.).

2. Desetidukát. L.: * FERDINANDVS : III : D : G : ROM : m. z. : IM : SE : AV : GE : HV : BO : REX j. d.; pod útesem ramena · I 6 5 · 2 · (Vyložen ve sbírkách dvorního musea).

Mincovna: Olomouc (O).

Mincmistr: Martin Fritsch. Nájemník: Tobiáš Sonnenschein — 1638.

Mincovní značka: ?

Groš. L.: FERD III · D : G · R (3) I S A · G · H · B · REX * Poprsí v pravo s vavřínovým věncem na hlavě. R.: ARCHID AV (O) D BV · C · T · 1637 nebo 1638. Korunovaný orel říšský s rakouskoburg. štítkem prsním.

Mincmistr: Adam Scheffer 1638—1641.

Mincovní značka: ?

Groš. L.: FERD III DG R (3) ISAG · HBREX * j. předešlý. R.: ARCHID · AV (O s kroužkem uvnitř) D BVCT 1639 j. d. Raženy též r. 1640 a 1641.

Za Ferdinanda III. byly asi mincovny na Moravě zrušeny; mimo shora uvedené neznáme žádných peněz, které by se jistotně přiděliti daly na Moravu; také za vlády cís. Leopolda I. neraženo už mincí na Moravě. Fiala*) uvádí sice groše a krejcary se značkou **S. H.** (Salomoun Hammerschmied) za mince Brněnské, avšak dokladů pro to není.

Snažil jsem se ve stati přítomné stručně vylíčiti osudy domácího mincovnictví a mínil jsem tu zvláště upozorniti naši intelligenci, jakož i dějezpytce domácí, aby věnovali na příště tomuto velezajímavému odboru dějepisu vlasteneckého bedlivější pozornost.

Hrubě načrtaný tento obraz domácího mincovnictví postačí asi, aby známost vlasteneckých mincí šíře pronikla, aby i na příště nebyly ignorovány.*) Právě obraz mincovnictví moravského nad jiné jasně ukazuje důležitost numismatiky a je už opravdu

*) V díle „Collection Windisch-Grätz“ s. 238 a 241.

*) Zajímavo, že mnohé z tuto uvedených mincí cís. Ferdinanda II. a III. přikládají numismaté slezští (zvl. Sauerma-Jeltsch, „Schlesische Münzen u. Medaillen“) mincovnám slezským ve Břehu, Olešnici, Vratislavi atd.

na čase, aby obecenstvo naše pochopilo, že sbírky starých mincí domácích nejsou mrtvým kapitalem, nýbrž velecenným vlastivědným materialem.

Ve mnohých sbírkách soukromých (i musejních!) leží mnohdy vzácný penízek, a majitel jeho nemá mnohdy ani tušení, jak by tím vědě bylo poslouženo, kdyby podal popis nebo zprávu o něm znalci.

Umělecké a vědecké zprávy.

Martin Abdon a Jan Blahoslav. (Příspěvek k životopisu jejich.) V devátém svazku bratrských rukopisů, někdy v Lešně, nyní v saském Herrnhutě chovaných, nalezneme dosti hojné životopisné zprávy o mužích a členech Jednoty Bratrské. Pro nás na Moravě ovšem největší důležitost mají zprávy týkající se těch mužů, kteří zrodili se na Moravě. A o dvou mužích — rodácích moravských z města Přerova — stůjtež zde zprávy, které zachovaly se ve zmíněných foliantech Herrnhutských. Uveřejňujeme je v přesvědčení, že nejsou a nebudou zbytečny; neboť každá i nejmenší jiskra, každý paprsek jen trochu světla vrhající na dobu Jednoty Bratrské, na vnitřní její život, a každý příspěvek k osvětlení a doplnění doby té je dobrý a vítaný. Už současníci Blahoslavovi těžce nesli a vytýkali Bratřím, proč svých pamětí nemají. Tak při rozmluvě Blahoslava s doktorem Kašparem z Nydburka ve Vídni dal se Kašpar „v naříkání nad velikou nepilností našeho národa, pravě, že se tomu diví, čím to jest, že tak znamenitých mužuo, pravdy zastavateluo rozkošných psaní Čechové sebraných a spořádaných nějak nemají . . Až pak i na Bratří také to obracel, že by aspoň měli oni to míti na péči, aby takové velmi užitečné věci nehynuly . . . Třetí věc sobě do Bratří nelibou býti pravil, že svých věcí historií nemají, totiž jaký by původ byl jich Jednoty, jaké kdy kterého času proměny, jaká acta.“ K tomu Blahoslav odpovídal, že „nemálo těch věcí mají, ale českých. A pokušení veliká i mnohá jiná zaměstknání nedopouštějí takových věcí shromažďovati“. A dále: „že oni to vše mají dostatečně poznamenané a zpravené, tak aby mejlky o tom ničemž nebylo: ale že to vše oni česky sepsané chovají“. Na venek nemohli se Bratří se zápisy a pamětmi svými odvážiti

pro různé příčiny, hlavně z té, jak praví dále Blahoslav, „že jest čas mlčení. Múž někdy přijíti ten čas, že se učiní, což pravíte; ale však ne se vším náleží na plac, a ne všem sluší vše věděti".*)

Bratří měli paměti své, chovali je však v tajnosti. V nich písaři a letopisci Jednoty zachovali mnoho zpráv, o nichž za doby své psáti veřejně nijak nemohli. Dnes, tuším, přišel čas, o němž Blahoslav mluví, a možno odvážiti se skromným doplňkem přispěti k poznání života dvou Moravanů, dvou bratří, Martina Abdona a Jana Blahoslava, obou rodilých Přerovanů.**)

Martin Abdon, mladší bratr Blahoslavův, dle snesení shromážděného sněmu v Prostějově roku 1549, s jinými ještě mladíky poslán byl na studie do Královce, později studoval ve Vitenberku spolu s Jindřichem Švorcem. Bratří mládence některé do Tubinku na učení posílali k výslovné žádosti knížete Vitenberského, který sám „se v to podvoloval, že by chtěl některé mládence bratrské tu v Tubingu sám na svůj náklad chovati, toho jsa žádostiv a k tomu dopomáhati chtěje, aby Bratří mezi sebou učené muže míti mohli".***) Z té příčiny posláni tam Jiřík Strejček a Jindřich Švorc, kterýžto dříve krátký čas pobyl ve Vitenberku, kdežto Strejček spolu s Václavem Berkou byli v Královci v Prusích, odkudž sobě velmi pochvalná svědectví od doktora theologie, Davida Vogta, svědčící bratru Janu Černému, byli přinesli.†)

Že krajan moravský Martin Abdon byl na studiích ve Vitenberku, mimo jiné svědčí zápis bratrský ††): „Švorc rok před před tím (1560) byl se vrátil z Vitenberka spolu s Abdonem,

*) Archiv Herrnhutský, svazek VIII. 187.

**) Přímým podnětem k práci této bylo vydání záslužné a stěžejní práce pro dějiny české hudby a theorie umění XVI. věku, již nákladem České Akad. císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze 1896 pod názvem „Jan Blahoslav a Jan Josquin" vydal a sepsal prof. Dr. O. Hostinský. Vlastní práci předesílá týž spisovatel nástin života Blahoslavova a zmiňuje se o bratru jeho Martinu Abdonovi. Doplniti zmínky životopisné o Martinu Abdonovi jest účelem řádků přítomných, a nemá a nemůže býti na újmu díla citovaného, v němž nebylo účelem psáti životopis Abdonův. Zmínka o něm děje se jen příležitostně a mimochodem.

***) Svazek IX. 310a. Listy o tom tištěné viz: Gindely Quellen str. 209—215.

†) IX. 313ab.

††) IX. 314b.

a přinesl o sobě svědectví od Filipa Melanchtona. Než na Abdonovi nedočkali se Bratří splnění nadějí naň skládaných. Byl „patrně muž vzácného nadání a vzácné ušlechtilosti", jak praví o něm prof. Hostinský.*) Zemřel brzo po návratu z Vitenberka dne 8. března 1561 v Praze. A patrno udání to také ze zápisu Blahoslavova: „A potom pak nedlouho živ byl Abdon, jakž se teď viděti může z tohoto Epitaphium, kteréž M. Esromus, jeho, dokudž ve Vitenberce byl, praeceptor, učinil a poslal je byl mně".**)

Kromě epitaphia zaznamenaného ve svazku IX. 315a a citovaného v díle uvedeném na str. IX. v poznámce, zachoval se v témž svazku devátém jiný nápis náhrobní o smrti Abdonově, který byl napsal přítel jeho Jiřík Strejček; o tom nalézáme tento zápis***): „A druhé Epitaphium jemu udělal Georgius Vetterus v tato slova: Epitaphium D. Martini Abdon Přzerovini.

Hoc tumulo tegitur Christo Martinus amore
Junctus et ingenua qui pietate fuit.
Donec in hoc fragilis peragebat corpore vitae
Adiuvit solidae religionis opus.
Et minus haud doctas didicisse fideliter artes,
Incubuit, mentem si decorare suam.
Quicquid habet triplex hinc nactus lingua politum,
Praevaluit multis hac ratione viris.
Huius amicitia gaudebat et ipse Melanthon;
Maxima pars animi nam fuit ille sui.
Sed iam felices melioresque parte beati
In placido Christi gaudet uterque sinu."

Obiit placide in spe resurrectionis mortuorum 8. Martii 1561."

Týž bratr Martin Abdonus složil do kancionálu Šamotulského, r. 1561 vydaného, píseň: Mocný všech věkův, králi nejvyšší . . . X. 4. Tolik o Abdonovi.

V druhém příspěvku podán jest soud Blahoslavův o příbuznosti a původu jazyků českého a slovanských vůbec.

*) Spis citovaný na str. IX. v poznámce.
**) IX. 315a.
***) Svazek IX. 316a.

V polemice své proti Martinu Žateckému, bakaláři v Domažlicích, Blahoslav mimo jiné obrací se proti výroku bakalářovu: „nebo slovo Boží nám slovensky mluví“.

Blahoslav největší účastenství měl při redigování a korrigování kancionálu Šamotulského. Ač dobře věděl o mnohých nedostatcích díla tohoto, ač sám slabosti jeho uznával, „žeť jest ještě mnoho co v těch písních korrigovati a napravovati“, . . . „nemálo že jest také těch písní, kteréž by ještě pilníka potřebovaly“; ač sám praví, „žeť mi to bylo velmi žalostné, že se to tak má dávati k tištění, jakž se to dávalo. A kdyby se měla pravda prostě pověditi, musil bych i toto říci, že jest mi toho i podnes srdcem líto, že jest ten kancionál tak vyšel“:*) přece podrobil se usnesení Bratří starších o vydání kancionálu, nevystoupil proti ukvapenému vydání jeho, skryl bol a zármutek svůj v srdci svém. Zachoval jednotu, podrobil se kázni a řádu. Avšak vášnivě, břitce a rozezleně odpovídal všem, kdož jakkoliv něco vytýkali kancionálu Šamotulskému. Ostrost břitkého péra jeho v plné míře pocítil zmíněný Martin Žatecký. Nás polemika Blahoslavova proti Martinovi Žateckému zajímá potud, pokud v ní nalézáme názory Blahoslavovy o příbuznosti a původu jazyků slovanských. Přidána jest polemika tato na samém konci svazku IX., a v něm na listě 375—376 takto čteme: „A díš, že slovo Boží nám slovensky mluví . . A rozumí se odtud, že si i znamenitý historicus, když neznáš rozdílu mezi slovenskými, českými, polskými etc. slovy. Než za to mám, že se nejeden Čech tomu zasměje a podiví, proč ty český jazyk slovenským nazýváš. Snad se tobě zdají Slováci důstojnější býti nežli Čechové, a tak se snad stydíš za českou řeč, a zdáť se slovenská ušlechtilejší, jako onomu soudci nespůsobnému lahodnější zpěv zezhulky býti se zdál nežli slavíčka, nebo utrem pro cithara gaudet habera midas. Mohls byl též říci, že polsky nám praví, ješto Poláci měli by bližší býti Čechům nežli Slováci. Nebo to vocabulum Slováci jest velmi generale. Pakli starožitnost tobě se líbí, tedy lépe bylo říci russky, nebo podlé některých chronographův soudu prvnější sou Rusové nežli Slováci. Ale jakž by koli byl řekl: slovensky, polsky, charvátsky, russky etc. affectate et insulse dixisses;

---

*) Podrobnosti a zevrubnější ukázky viz v citovaném díle professora Dra Hostinského str. XXI. a sled.

chtěl-lis smíchu ujíti, nejlépeť bylo říci, že slovo Boží nám Čechům česky praví, ještoť jest nemnoho kazatelův v Čechách Slovákův nebo Polákův a zákonův také slovenských v Čechách nemnoho čtou. Summou čistěs mohl pomlčeti s tím slovem, lečs to učinil pro ozdobu, aby v své krasomluvnosti znám byl, nevěda snad, že jest o to mezi kronikáři veliká rozepře, et adhuc sub iudice lis est, který národ z kterého pošel, a od kterých národův, kteří vypuzeni a z kterých míst byli. Někteří praví, že Čechův a Polákův původ jest z Illyrikův, jiní z Rusův, někteří k tomu připojují Srby, jiní Charvaty, Bulhary; někteří pak tomu odpírají, až jeden pověděl o tom (A. Cromerus, muž velmi učený) takto: Omnis illorum temporum historia perplexa et incerta est, tum Sclavorum imprimis. Který jest pak pravý slovanský jazyk, a lepší-li jest slovenský anebo i charvatský nežli polský nebo český, kdy a který z kterého pošel, quae dialectus sit excultissima, kdo to pravě a cele bez mýlky ví, ano každý své chválí kromě opic a kakozilů. O českém a polském jazyku napsal svrchu řečený Cromerus lib. I. cap. 11.: „Slavi, t. Slováci, paulo post supervenientes (t. k Srbům oněm starým) ita locutiones commiscuerunt, ut ex utraque tertiam effecerint, quae pro regionis et ducum diversitate partim Boemica, partim Polonica postmodum sit dicta.“ A tak by podlé toho nejbližší češtině byla polčina; jaký tedy rozum jest, ovšem jaká potřeba Čechy přičítati k Slovákům nebo k Bulharům? Ale to tam. Pomeškal sem se již drobet příčinou toho tvého slovanského mluvení, chtěje, aby tomu porozuměl, žes to slovo marně tu vstrčil.“ Tím polemika Blahoslavova o významu „slovenský“ končí, a dále břitce odráží útoky bakaláře Domažlického proti Bratřím.

Dr. J. Cvrček.

Artikule obecní z r. 1559. Jako nynější pořádek v obcích našich i správa jejich veškerá v zákonech ze dne 3. prosince 1863 („Řád o volení atd.“) a ze dne 15. března 1864 („Obecní řád atd.“) základ mají, tak ve stoletích minulých všechen veřejný pořádek i jakékoli místní úřadování z „Artikulí obecních“ („Pořádků“, „Instrukcí“, „Zřízení“ a p.) vyplývalo. Takovéto psané předpisy byly nejčastěji ve století XVI. od vrchností městům „poddaným“ a „ochranným“ dávány a až do časů cís. Josefa II. potvrzovány.

Město Velká Bíteš, od stara přední obec na panství Náměstském, déle půl druha sta let řídilo se „Artikulemi", jež r. 1568 vydal urozený pán Jan Starší z Žerotína, hned když v panství nově nabyté se uvazoval.

Obsah artikulí těch o 46 odstavcích uveřejněn v monografii „Dějiny města Velké Bíteše I." str. 123 - 125. Bývaly častěji celé shromážděné „obci" čteny (obyčejně v den sv. Kateřiny, při obnově „úřadu"); nad to bylo městskému písaři napsati stručně obsahy jednotlivých odstavců ku praktické denní potřebě úřadujících osob, čehož zajímavým dokladem jest — mimo hojné listy v archivu Bítešském se nalézající — malá v kůži vázaná knížečka kapesního formátu, již r. 1670 konšelům pořídil primator města, Daniel Kloss. Knížečka tato podává důkaz, že i v časích pokleslosti jak blahobytu tak uvědomělosti občanské přec nacházeli se ve správě obcí mužové pořádku dbalí, činní, svědomití, prozíraví. Takým nad jiné jmenovaný Daniel Kloss byl jistě. Činnost jeho vypsána v „Dějinách Bíteše II. str. 84—88", část „Pamětí" jeho, jichž rukopis pod signem XII. g 15 v zemském archivu se nachází, uveřejněna v časopisu „Vesna" ročník 1883.

Knížka konšelům r. 1670 pořízená a zcela úředně vypravená (končíť: „Pro lepší důvěření potvrzeno toto instrukcí menší pečetí města zdejšího"; pověřeno i podpisem: „Václav Běhařovský, ten čas hejtman") obsahuje vlastní práci Klossovu, totiž tabuli, určující přesně poměr váhy černého i bílého pečiva k ceně obilné. Čteme v nadpisu: „Leta Páně 1670 dne 18 Julii pan purkmistr a páni u přítomnosti a s radou pánů obecních konšelův majíce z Jeho Královské Milosti okolních měst všelijaké průby na pečení pšeničného bílého a režného chleba sobě zapůjčených na to spravedlivě zasedli a v tom podle dobrého svědomí a uvážení přemyšlejíce, aby ani jedné ani druhé straně jak prodávajícímu tak kupujícímu, žádná křivda se nedala toto rozvržení neb tabuli pro budoucí věčnou památku učinili, podle kteréžto páni obecní konšelé nynější i budoucí postupovati mají a moci budou".*)

---

*) Ukázka tabule té: „Když platí míra pšenice v penězích za 1 R, má vážiti za 1 kr. žemle 22 lotů 1 kvintl. — Když platí . . . . 1 R 3 kr., má vážiti 22 lotů atd. (postupuje cena po 3 krejcařích) až posléze: Když platí . 5 R, má vážiti ½ kvint. Podobně vypočítáno o černém, režném pečivu.

Dále poznamenává Kloss konšelům svým v knížečce: „Inventarium, co se v obecní konšelské truhlici nachází (závaží, duté míry, lokte a p.), „Co mají konšelé od míst při jarmarcích a trzích vybírati“, „Item co se od cejchování všelijakého nádobí obecním konšelům dáti má“. — Nejzajímavějším ovšem jest v knížce často řečené opis částky artikulí obecních a to starší ještě redakce, než ony obšírné z roku 1568, pocházející od posledního držitele panství Náměstského ze staroslavného rodu pánů z Lomnice. Jsou to artikule pouze konšelům určené; proto obstaral jich opis Daniel Kloss v příruční knížku konšelskou, z níž je tuto uveřejňujeme:

„Zřízení panské

obecním konšelům města Veliké Byteše vydané, kterak se v ouřadu svém chovati mají, vše sepsáno stojí leta Páně 1559 ve středu den sv. Tomáše, skrze Jeho Milost urozeného pána pána Oldřicha z Lomnice a na Náměšti, dobré paměti. Za ouředníka pana Bartoloméje Vaneckého z Jemničky.“

První artikul: K měrám vinným odlévajícím, kdo jaké mázy, poloumázy, třetinky, čtvrtinky mají, k těm a takovým měrám abyste spravedlivě dohlédali. Máte nespravedlivou stlouci a pokutu, žádného nešanujíce, v slušnosti vzíti.

Druhý artikul: K měrám pivným odlévajícím, jaké spravedlivě mají: mázy, poloumázy neb konvičky, mázky, poloumázky, džbánky hliněné a jak spravedlivou míru piva domů dávají, též se k takovým podle spravedlnosti umějte zachovati.

Třetí artikul: K měrám obilným, mají-li spravedlivé měřice, čtvrti neb mejtníky, též bedlivě podle poručení hleďte dohlédati a žádnému chudému ani bohatému, přespolnímu ani domácímu nepromíjeti.

Čtvrtý artikul: Co se sypání všelijakého obilí dotýče, toho hned na krátce byste nižádnému nedopouštěli, nýbrž kdo co takového koupí, ten aby ven z města pryč vezl.

Pátý artikul: Co se všelijakého železí, prken, šindelů, kolí, mlýnského kamení a jiného dotýče, aby žádný z vozů dolů neskládal, až vám jeden každý spraví, což za právo ukazovati bude.

Šestý artikul: Ku chlebům režným a bílým i také ku preclíkům a žemlím, zase ke všelijakým olejům i k herynkům, jsou-li shnilé neb prožluklé, též s pilností dohlédati máte.

Sedmý artikul: K váhám všelijakým řeznickým a kramářským, jako: funty, půlfunty neb věrdunky a jiné závaží mají, jsou-li spravedlivé anebo ne, k tomu s pilností beze všelijakých odtahův dohlédejte.

Osmý artikul: Též lokte, jaké kdo mají, spravedlivé jsou-li a ne krátké, k takovým dostatečně dohlídejte a lokty jim přeměřte, ať se chudým i bohatým lidem od nich, cožbykoliv měřili, náležitě odměří.

Devátý artikul: Kdožby vás obecních konšelův k jakékoliv míře požádal, v tom abyste se bez všelijakého omlouvání a průtahův dali povolně lidem nacházeti a jim za spravedlivé činiti.

Desátý artikul: Co se všelijakého prodeje za městem, buď kterýmkolvěk časem, dotýče, jako: máslo, sýry, vejce, slepice, kuřata, plece, holoubata a jiné potřeby k jídlu a in summa všelijaké mlíčné etc. též i vlnu. Kohobystekoliv pak těch věcí prodávati zastihli, to všecko té osobě pobráno, chudým lidem do špitálu dáno buď, a k tomu ještě takový slušně šatlavou ztrestán aby byl.

Jedenáctý artikul: Co se všelijakého obilí mlení dotýče, též také časem svým do mlejnův abyste nahlédali, kterak se mele, mejto bere, aby se chudým lidem ani žádnému křivda od mlynáře neděla. Jak se jim zmele, aby míra spravedlivá ze mlýnův pod pokutou jednu kopu groší bílých dána byla.

Dvanáctý artikul: Co se hokyní kteréžkoliv osoby dotýče aby žádná buďto mýdla, hrncův, pálené, koření nebo cožkoliv jiného z města do vsí na prodej pod skutečným trestáním nenosila. Pakliby která osova [sic] v takové věci postížena byla, tehdy aby jí to všecko pobráno a nádobí stlučeno bylo.

Třináctý artikul: V trhy týhodní i také jarmarky o místa mezi kramáři, pernikáři, Vlachy, Židy a in summa mezi všemi handlíři abyste žádných handrunkův nedopouštěli. Pakli by kdo na vás přestati a nic dáti nechtěl, tehdy takovou věc na pana purkmistra a pány vzneste a oni v tom omýleni nebudou, ale v pravdě k takovému člověku nezbednému budou se uměti slušně zachovati, že mnohým ta věc k výstraze (ač stane-li se) podruhé býti může.

Čtrnáctý artikul: Co se komínův, kamen, pecí a všelijakého ohně opatrování dotýče, chci, abyste vždycky ve dvou nedělích do každého domu v městě, na faru, na věž, do školy, do mlejnův obecních, do rathouzu a v šatlavě přihlédali, jak se kde bezpečně topí a oheň dělá, aby se skrze oheň nějaká škoda nestala, o to obzvláštní péči mějte, nechcete-li o to dostatečně trestáni býti.

Patnáctý artikul: Též, konšelé obecní, abyste věděli, kdyby vás kdo požádal, a vám o své škodě nějaké oznámil, jakožto na loukách, na obilí, a in summa kdekoliv -- i jste povinni beze vší výmluvy s ním vyjíti a na tu škodu pohleděti, jakžbysto podle vašeho rozumu uznali, a takovou věc ke slušné náhradě přivésti mohli, aby potomně skrze to nějaké různice a nevole mezi lidmi nevznikaly. Pakli by se kdo takových škod dopustil, tehdy ten položí deset groší bílých pokuty vyměřené panu purkmistru a pánům na rathouz.

Závěrka: A tak při těch všech nadjmenovaných artikulích od Jeho Milosti Pána vyměřených pilnost a bedlivost mějte, svým závazkům zadost čiňte, podle nich se chovejte, ač jestli o to dostatečně trestáni býti nechcete.

Jan Tiray.

Zaniklá osada Hofeřice u Okříšek na Třebicku. Cestou z Okříšek do Heraltic jde se po hrázi bývalého rybníka, jenž jest vysušen a proměněn v louku; rybník tento nazývá lid

„Hoferským“ a hráz slove „Hoferskou“. Nad chobotem rybníka hoferského jest pole „Hofeřice“, a panské nivě za tímto polem říká lid „za Hofeřicama“. Stávalať v místech těch půl hodiny cesty směrem jihozápadním od Okříšek vzdálená dědina Hofeřice.

Byly tu do nedávna patrné stopy, ukazující místo, kde osada tato stávala. Místo ono bývalo dříve pastviskem náležejícím obci Heraltické; později přešlo záměnou k panskému dvoru v Okříškách, jenž náleží k velkostatku Brtnickému. Poloha jeho jeví se pro osadu právě vhodnou; jestiť to mírná dolina, chráněná na straně západní a severozápadní kopcem proti studeným větrům. Pastvisko proměněno bylo v pole, a při práci té přicházelo se — jak mi vyprávěli dělníci, kteří tu tehdy pracovali — na zbytky předmětů železných, zvláště částí orného nářadí rolnického, jakož i na malé podkovy koňské; nalezeny tu také střepiny z nádob hliněných. Vedle toho přišlo se i na zděné zbytky stavení lidských; bylať arciť obydlí vesnická za starších dob dřevěná a pouze spodní části jejich — podezdívky — byly z kamene a z cihel, a zbytky těchto podezdívek nejdéle se zachovaly. Když pak kamení a cihly při vzdělávání pole vadily, byly na jaře r. 1896 vykopány a odvezeny; pole bylo potom urovnáno a upraveno. V hromadě vykopaného a svezeného kamení z oněch podezdívek viděl jsem četné kameny, na nichž patrny jsou stopy ohně.

Jest pravdě podobno, že Hofeřice měly společné majitele s nedalekými Okříškami. Praví́ť Fr. J. Schwoy ve svém díle „Topographie vom Markgrafthum Maehren“ sv. III., str. 510: „Roku 1530 náležely Okříšky s vesnicí Hofeřicemi Janovi a r. 1533 Heřmanovi z Hrochova, jenž je zanechal svým bratřím Janovi a Jiřímu.“ Hofeřice byly již tehdy vesnicí pustou, ač toho Schwoy výslovně nepraví; avšak desky zemské (D. z. Brn. XX. f. 22.) hned potom r. 1535 jmenují Hofeřice vsí pustou.

Odpověděti na otázku, kdy dědina tato zanikla, nebude za těžko, hledíme-li k vývodům ředitele F. A. Slavíka „Zaniklé osady na panství Brtnickém“ v prvním sešitě ročníku sedmnáctého Časopisu Matice Moravské. Tu jest dokázáno, že 29 osad panství Brtnického zaniklo ve válce mezi králem Jiřím z Poděbrad a Matyášem Uherským a sice r. 1468, „kdy král Matyáš Uherský oblehal Třebíč, ukrutně spustošil toto město i daleké okolí a mnoho dědin vyhubil“.

A Hofeřice byly v nejbližším sousedství mnohých osad, ve jmenovaném pojednání uvedených; nebylť daleko Bezděkov u Předína a Čertovec i Lhotka u Přibyslavic. Hofeřice stihl osud tento zároveň se spustošením Heraltic, půl hodiny cesty odtud vzdálených, jež bývaly dříve městečkem s právem hrdelním, avšak klesly tak, že ve století 16. byla z nich jen ves.

Právem domnívá se také Jan Večeřa v dílku svém „Zříceniny hradu Rokštýna",*) že i tento hrad, jehož rozvaliny jsou blíž zlatonosné Brtničky do Jihlavky — tedy od Hofeřic ne příliš daleko — v tutéž dobu byl od Maďarů rozbořen. Neboť r. 1468 jsou majiteli jeho Hynek a Václav z Valdštýna, po roce tom však dějiny o Hrutštejně ničeho nevypravují. „Domněnka ta spočívá na zaručené zprávě, že Valdštýnové zdejší byli věrnými spojenci Jiřího z Poděbrad a jemu proti Matyášovi pomáhali; nelze pak mysliti, že by Maďaři v blízké Jihlavě počtem 3000 se zdržující blízkého hradu spojence svého nepřítele byli ušetřili."

V paměti lidu v Okříškách a v okolí zachovala se památka bývalé dědiny Hofeřic, jež prý ve válkách před dávnými časy byla spustošena a vypálena; ano i ve vzdálenější odtud dědině Chlumě na Třebicku vypravoval mi stařec, že u Okříšek bývala osada Hofeřice. Jest to dosti podivno; neboť jména zaniklých dědin Čertovce a Lhotky u Přibyslavic nezachovala se ani v názvech tratí ani v tradici lidové. Zbytky po zaniklých osadách v okolí Opatova zvláště Petrůvek, Jenišova a Martinic tradice lidová nazývá částmi velikého prý před dávnými časy města Opatova, nad jehož branami leskla se zlatá koruna.

Frant. Šilhavý.

Literatura.

Čechy a Prusy ve středověku. Napsal Jaroslav Goll. V Praze u Bursíka a Kohouta 1897. Stran 313. Cena 2 zl. 70 kr.

Mezi Čechami a Baltskými krajinami při řece Pregole a Dolní Visle — tak zvaným Pruskem — byly odedávna četné styky, politické i kulturní. Bývalý moravský historiograf Beda

*) Vedle tohoto názvu jmenují jiní tento hrad Rukštejn, u Volného slove Rutenštein a Rotenštein, ačkoli nejsprávnějším jeho jménem zdá se býti Hrutštein dle Hruta, od něhož má své jméno vesnice Hrotov rovněž na Brtnicku.

Dudík nalezl při výzkumných cestách svých mnoho zpráv o domech německých rytířů v Čechách i na Moravě z druhé polovice 14. a z počátku 15. století. Zemskými mistry (komthury) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku byli tenkrát Hans z Mühlheimu, Wolf z Czulhartu a Oldřich z Ústí (Usk). Ze sídel jejich uvádí se v Čechách Řepín, Chomutov, Byškovice, Drobovice, Jindřichův Hradec, Německý Brod, Bílina, Králové Hradec, Praha, Plzeň a Polná; na Moravě Hostěradice, Krumlov, Slavkov, Křenovice, Deblín a j.; ve Slezsku Opava. V moravském zemském archivu zůstaly po Dudíkovi výpisky zvláště z tak zvaného „Rechnungsbuch über die Ballei Böhmen und Maehren“ (1382—1392). Nemohu říci určitě, kde Dudík original našel; tuším jen, že buď ve dvorní bibliothéce Berlínské, nebo v archivu Kroměřížském.

Ve zprávě své k zemskému výboru moravskému Dudík dokládá, že působení Německého řádu v českých zemích jest význačné, a že bylo by záhodno probadati je důkladně. — J. Goll dotýká se této otázky na str. 20. Praví tam: „Řád Německý velmi záhy (již před polovicí 13. století) byl uveden do zemí českých a nabyl v nich statků, far i kostelů. Těšil se přízni jak panovníků, tak i některých předních rodů.“ V poznámce však dodává: „Ale dějiny řádu v Čechách nejsou předmětem naším.“ Ze slov těch je patrno, že Goll ví také o těchto stycích obou zmíněných zemí, a že by mohl napsati o nich několik dalších kapitol. Avšak o to mu neběželo, nýbrž spíše o probádání politických styků zemí českých s vlastním územím Německého řádu, s Pruskem, při čemž nezbytně bylo třeba rozšířiti práci na Polsko a Litvu, jako na činitele třetího, jehož styky s Čechami mají, zvláště v době husitské, význam téměř epochálný.

Goll začíná práci svou oceněním missionářské cesty sv. Vojtěcha v 10. a Jindřicha Zdíka, biskupa Olomouckého, ve století 12. — Onen, první Čech, jenž Prusko uvedl ve styk s Čechami, tam zahynul, tento v Prusku ničeho nepořídil. „Cesta jeho ukázala, že símě evangelia se tam ujme teprve v půdě mečem zorané a krví zhnojené.“ Knížata česká o to neusilovala, proto také české duchovenstvo nenásledovalo příkladu Vojtěchova; spíše to byli missionáři polští, kteří k Prusům docházeli, poněvadž rozvoj křesťanství v těch zemích byl Polákům

i politicky na prospěch. V Západním Prusku táž úloha připadala Němcům, v Livonsku Rusům, ale Slované konečně ustoupili živlu německému na všech stranách.

Na počátku 13. století zřízen byl v Livonsku za účelem šířiti křesťanství řád bratří mečových pod svrchovaností říše německé, a Rusům zde zamezen přístup k Baltu. Ve vlastním Prusku pak, ležícím mezi Livonskem a Pomořanskem, veliký úkol připadl řádu rytířů Německých, jež r. 1225 do Chelmska povolal Konrád Mazovský. V roce 1228 založen byl proti pohanským Prusům ještě řád rytířů Kristových, rovněž německý, který však záhy zanikl. — Konrád Mazovský, uváděje rytíře německé do Chelmska, nevymínil si k Prusku žádných práv, tudíž stala se ona země ponenáhlu půdou pro kolonisaci německou, kde rytíři zbudovali si pomocí slovanskou samostatný stát, zájmům polským velmi nebezpečný.

Jako všude v Evropě, tak i v Čechách a na Moravě, hlásán byl kříž proti pohanským Prusům; vytrhl tedy v polovici 13. století řádu Německému na pomoc i český král Přemysl II. (1255). Boj Prusů s řádem a křižáky byl nerovný: někteří přijali křest dobrovolně, většina však v boji buď zahynula, nebo přijala křest z přinucení. Panství řádu bylo sice kruté, ale přineslo Prusům vedle poddanství vyšší vzdělanost. V působnost řádovou záhy dostalo se také Livonsko spojením bratří mečových s rytíři německými. Sousední Litva zachránila si samostatnost zásluhou Mendoga, prvního svého knížete křesťanského. Avšak Mendog odvrátil se na konci života od křesťanství; byla obava, že Litva stane se opět pohanskou, nebo pravoslavnou. Proto papež Urban IV. vyzval Přemysla II. k nové výpravě na sever, tentokrát na Litvu, dávaje mu naději, že by si tam mohl založiti novou říši, s Čechami spojenou a biskupství Olomouckému podřízenou. — Sliby tyto se nesplnily, kurie splatila Přemyslovi II. nevděkem. Rozšířiti panství české na severovýchod do krajin slovanských a k Baltu zůstaveno synu Přemyslovu Václavovi II. Avšak „spojení Čech a Polska pod Václavem nelze prohlásiti za výsledek českopolské vzájemnosti, slovanského sebevědomí a odporu proti němectví, leda že ve Velkopolsku, kde germanisace nebyla tak silná jako v Krakovsku, a kde národní vědomí živěji se ozývalo, národní příbuznost rozmnožovala sympathie ke králi českému.“ S řádem

Václav II. měl styky přátelské: mnohé členy podělil statky a kanovníkům Chelmským daroval kapli sv. Václava na Špilberku u Brna i se statky k ní náležitými.

Na počátku 14. století řád Německý stal se úplným pánem v Prusku i Pomořansku, které bývalo částí Polska; také sídlo velmistrovo přeneseno z Benátek do Pruska. Poláci se Pomořan vzdáti nechtěli a proto vyvinula se mezi nimi a řádem dlouholetá válka. Čechové byli spojenci řádu, Litvané Polska. Jan Lucemburský byl v té době třikráte na Litvě (i také se svým synem Karlem); na druhé výpravě marně snažil se smířiti znepřátelené strany. Poláci a řád dohodli se sami v Kališi r. 1343 tak, že Polsko vzdalo se Pomořan, Žmudi a Chelmska, řád pak vydal, čeho se byl v poslední válce na území polském zmocnil. Poměr Polska k řádu se trochu zlepšil, neboť Kazimír polský zjednal si za Pomořany a Slezsko, postoupené r. 1335 k Čechám, náhradu v Haliči. Také Dobřiňsko bývalo mezi řádem a Poláky sporným územím. Obrat nastal, když sňatkem Hedviky, dcery Ludvíka Uherského, s Jagjelem Litevským provedeno spojení Polska s Litvou, jež Polákům se zamlouvalo hlavně z důvodu, aby Litva získána byla církvi katolické a vyrvána z pravoslaví. Řád tenkráte s Polskem sice udržoval mír, ale na Litvě chtěl rozšiřovati své panství. Z panovníků českých Karel IV. řádu byl nakloněn, syn jeho Václav*) nepřízniv, jsa upřímně oddán Polákům. Ku konci 14. století uvolnila se poněkud unie polsko-litevská, poněvadž řád sjednal mír s Vitoldem Litevským bez Polska; avšak i potom zůstalo panství nad Žmudí mezi řádem a Litvou spornou otázkou, pro niž konečně r. 1409 vypukla válka. Král Václav Český nabídl se za prostředníka. Ale když polské poselství nechtělo v Praze přijmouti jeho rozhodnutí, přiklonil se k řádu a Polákům pohrozil nepřátelstvím. Byl to náhlý obrat v politice českého krále, vyplývající z jeho horkokrevnosti. Avšak v bitvě u Tannenberka (Grunwaldu) r. 1410 řád byl poražen. Následky bitvy nebyly tak veliké, jak bylo lze očekávati. Žmuď zůstala Litvě, ale jen do smrti Vladislava Polského a Vitolda Litevského, pak měla se opět vrátiti pod panství řádu. Ve válce této i v bitvě u Tannenberka žoldnéři čeští bojovali na obou stranách, na straně polské zvláště Jan

*) Na str. 94, ř. 9. z dola dlužno vynechati čárku mezy jmény Jan a Soběslav; má býti Jan Soběslav.

Žižka z Trocnova, ale nebyl ještě v popředí. „Účastenstvím v oné válce“, praví Goll, „rozšířil se duševní obzor Žižkův, že tehda stal se i pro budoucnost přítelem Poláků. Ale nesmí se tvrditi, že by si byl nějaký podstatný kus svého budoucího válečného umění s pruského bojiště domů přinesl.“

Kapitolu IV. považuji za těžiště knihy. Vypisují se v ní styky Čech, Polska a Prus za válek husitských. Již úvodní slova jsou bystrou karakteristikou hnutí husitského, v dalším pak kriticky a podrobně rozebrána jsou všechna jednání mezi husity, polským králem Vladislavem a Litevským Vitoldem o přijetí koruny České. Karakteristika osob i jejich záměrů vystižena jest mistrovsky. Zvláště Vitold objevuje se čtenáři jako znamenitý diplomat, který chtěl býti prostředníkem mezi Čechy a církví. Tu se dovídáme, „že nikde není výslovného svědectví, že by byl podanou korunu Českou přijal“. Také činnost Zikmunda Korybuta v Čechách a jeho záměry vytknuty jsou přesně, s náležitým zřetelem k jeho vlastní osobě i k poměru jeho k Vitoldovi. S Korybutem přišli do Čech i jiní Poláci, které Goll nazývá polskými husity. Výsledkem těchto častých styků bylo, že roku 1432 umluven byl spolek Čechův a Poláků proti řádu, vlastně proti všem národům, zvláště německému. Ovšem, Goll dokládá, „spolek ten utvořen byl pozdě“.

V poslední kapitole vylíčeno jest účastenství Čechů ve válkách řádu s Polskem r. 1453—1466 a v letech 1519—1521.

Přátelství Čechů s Poláky trvalo i v těchto dobách. Čechové podobojí zasazovali se jednajíce s koncilem, aby kalich povolen byl také v zemích polských. Král Kazimír rázně domáhal se proti Albrechtu Rakouskému koruny České, ale na konec vzdal se jí za korunu Uherskou.

Nové pole činnosti otevřelo se českým žoldnéřům, když v Prusku utvořila se (1440) jednota měst a rytířstva proti řádu na obranu starých práv a svobod. Ve válce, jež z toho vznikla, Čechové a Moravané bojovali na obou stranách. Poláci spojili se s jednotou a podlomili moc řádu téměř úplně. V míru Toruňském (1466) řád podržel z Pruska jen východní krajiny s Królovcem pod svrchovaností koruny polské. Mezi prostředníky objevuje se opět český král, Jiří Poděbradský; velmistr řádu přijal jej docela za rozsudího, ale záhy si to dle všeho rozmyslil,

poněvadž ke stkvělému sjezdu obou králů, polského a českého, plnomocníci velmistrovi se nedostavili. Tím zmařeny byly naděje Jiřího, že podporou řádu usmíří si papeže Pia II. Za to král polský zůstal nakloněn Jiřímu v bojích i proti Jednotě Zelenohorské i proti papeži i proti králi uherskému Matyášovi; proto syn Kazimírův byl předurčen za příštího krále českého.

Na počátku 16. století řád Německý pokusil se o změnu míru Toruňského novou válkou s Polskem, v níž opět Čechové se súčastnili, ale nezískal ničeho. Konečně roku 1525 nastala sekularisace Pruska, ovšem pořád jako léna koruny polské. „Řád Německý přišel o Prusy, ale tradice jeho politiky přešly na jeho dědice."

Nelze zajisté v malém náčrtku vystihnouti bohatství nových a jasně stilisovaných myšlenek práce Gollovy, v níž provedena úplná revise všech původních pramenův i nejnovějších prací, oceněny výsledky bádání českých, německých, polských i ruských historikův a rozlišena historická fakta od neodůvodněných hypothes a domněnek. Novot je v knize velmi mnoho, ale všechny založeny jsou na původních pramenech, nebo jsou výslednicí přesných myšlenkových závěrův autorových. K těmto náleží na př. věta: „Není pravda, že takové spory, ve kterých často běží jen o osoby, kterými se nic nemění, které nevedou k novému a lepšímu útvaru státnímu, jakým by byla vláda jednoho knížete místo mnohých, není pravda, že tato nesvornost jest něco Slovanům vlastního. Tak bývalo také jinde, na př. v říši francké za Meroveovcův i Karlovců, pokud trval zvyk říši mezi členy panovnického rodu děliti. U Slovanů, u nichž se historický vývoj později počíná, tento zvyk a tento pramen zla déle se udržely."

Když jsem pročítal práci Gollovu, tanul mi téměř ustavičně na mysli Arnošt Denis, ne snad proto, že by se oba historikové myšlenkově někde stýkali, nýbrž pro způsob vypravování; věcně Goll je mnohem důkladnější. Oba píší vlastně filosofii dějin; proto předpokládají více než obyčejnou znalost dějin doby, o níž běží. U Golla jest to zvláště patrno. Rozsáhlý apparát nejnovějších prací i všech pramenů jest mu nástrojem, jímž vniká do duševní podstaty národův i osob, vynášeje na jevo jejich zámysly a výsledky činnosti.

Práce jeho není složena z vybraných vět pramenů, nýbrž promyšleným předivem bystrého úsudku a mohutné kritiky. Plnými a sytými rysy načrtuje význam celých dob, vyhýbaje se ballastu mnohomluvnosti. Nejvíce ho zajímají kontroverse a události nejméně osvětlené, tam zvláště hledí dopátrati se pravdy; proto Gollovy práce vynášívají na světlo mnoho nového, pojatého se stanoviska vyššího, a nejsou psány pro nováčky, nýbrž jsou vzorem moderní historické kritiky. Podobných knih v naší vědecké literatuře máme pořídku.

Kniha jest psána slohem místy vřelým, a není pochybnosti, že vzbudí ohlas zvláště u Poláků,*) jejichž mnozí učenci se touž nebo podobnými otázkami zabývali. Spisovatel naráží v předmluvě i na jiný význam svého díla, když končí: „Praktický politik našich dnů by snad i v těchto kapitolách našel poučení, že příbuzná národnost a vzájemná přízeň národů z toho plynoucí nedostačují (totiž k politické součinnosti), když nepřistupují ještě jiné společné zájmy.“ *Kameníček.*

Dějiny Moravy a praehistorická archaeologie. Napsal I. L. Červinka. V Kroměříži 1897.

Monografie Červinkova jest namířena proti Bretholzovým „Dějinám Moravy“, hlavně proti prvním třem kapitolám jejich. Vytýká mu, že ve stati o nejstarších dějinách moravských zavrhl ustálené a s velkou pravděpodobností odůvodněné hypothese Palackého, Šafaříkovy a jiných badatelů, kdežto novějších českých prací Brandlových, Sasínkových, Papáčkových a j. vůbec si ani nevšimnul, a že raději opakoval „starý chaos nezaručených a chatrných zpráv desaterý výklad dovolujících“. Předních prací archaeologických, jež se týkají Keltů, Markomannův a Kvadův a konečně přistěhování slovanského, a kterými tyto otázky do nového světla se staví, Bretholz ve svém díle nepoužil. Tuto výtku ostatně pronesl již dr. Kameníček v posudku o prvním díle „Dějin moravských“, uveřejněném v Čas. M. M. r. 1894.

Červinka především popírá tvrzení Bretholzovo, že by nejstarším národem naši vlast obývajícím byl kmen keltický, a dovozuje na základě praehistorických výzkumů, že to bylo

*) Jest věnována professoru slov. filologie v Krakově Lucianu Malinowskému.

„lidstvo jaksi všem Indoevropanům kmene společného“. (Doba neolithů.) Při tom se dovolává celé řady autorit, jako jsou Contzen, Niederle, Hoernes. Kultura neolithická pak rázem mizí a vystřídá ji doba bronzová; v té době dvojí lid, podstatně rozdílný, v našich zemích se usazoval: jedni, jichž znakem hlavním bylo pochovávání skrčených mrtvol, měli souvislá sídla v jihozápadní Moravě, Rakousích, v sev. a středních Čechách, odkudž prostírala se sídla ta dále do západní Evropy, hlavně do Gallie, z čehož Píč soudí, že náležela výhradně Keltům. Znakem druhého lidu, který se s Kelty současně usazoval, jsou kamenné mohyly žárové, pod nimiž ukládán byl popel spalovaných mrtvol. Tyto mohyly nenáležejí Keltům, neboť se v Gallii dosud nenašly, nýbrž, jak se soudí z analogie krajin v Pobaltí a v horním Podunají, patří národu Svévů. Ježto však žárové mohyly dosud jen v jižních Čechách se nalezly, na Moravě pak vůbec chybějí, vyvozuje z toho spisovatel, že Svévové na Moravu nikdy nepronikli, že tedy u nás nikdy ani markomannské ani kvadské říše nebylo.

Kultuře Hallstadtské, která rovněž mnohými nálezy jest u nás zastoupena, nepřičítá Červinka valného významu pro nejstarší dějiny moravské: vyvozujeť, že výrobky její u nás nalezené nejsou původu domácího, nýbrž přineseny od jihu a jihovýchodu cestami obchodními. Za to mnohem větší důležitost v té příčině mají pole popelnicová, jejichž území „vedou nás nepřetržitě državami západních Slovanů, totiž od Sály a Labe Horní a Dolní Lužicí, Braniborskem, Slezskem, Poznaňskem a Haličí, daleko na východ za Vislu k staroslavnému slovanskému Kyjevu. Do Čech zasahují pouze po Labe a Ohři, Moravou však šíří se až po Dunaj a do severních Uher.“

Z toho by tedy vyplýval nutný závěr: kultura polí popelnicových jest čistě slovanská. Poněvadž pak jsou doklady pro to, že pole popelnicová aspoň z části spadají do doby bronzové, vysvítá z toho, že Slované dílem byli ne epigony, nýbrž vrstevníky Keltů v našich zemích, a jak Niederle dovozuje, měli sídla svá na Moravě a v Čechách též vedle Markomannův.

Protivníci této theorie uvádějí ovšem proti tomu pádný důvod: zprávu Tacitovu, že Germáni mrtvé spalovali, kdežto o Slovanech jest dávno ustálené mínění, že je pochovávali. Tuto námitku však vyvrací Píč uváděje za hlavní poznatek

Slovanstva lužický typ hrobů popelnicových: tento pak není rozšířen v Čechách směrem k Šumavě a k hornímu Dunaji, odkud Markomanni dle historických zpráv přišli, nýbrž směrem k Lužici a přes Moravu do Slezska.

Menší váhu mají spisovatelovy doklady z oboru filologického. Značí-li slovo Lugii Lužičany, Silingi Slezany, nebo je-li písmě „d“ v slovanské „Vídni“ důkazem starší usedlosti Slovanů v těchto krajích, tuto kontroversi mohl autor — dle našeho mínění — klidně ponechati filologům.

Nálezům z doby Tène-ské (novokeltické) autor jen potud přikládá význam, že lidstvo domácí (slovanské) novou kulturu v ozdobě i nástroji a zbrani od západu (tedy od Keltů) přejímalo. Důkazem toho uvádí, že i tam, kde takové výrobky byly nalezeny, po kole hrnčířském, hlavním to znaku keltických sídel, na našich nádobách polí popelnicových není ani stopy; právě tak, jako hojně nalezané římské mince nesvědčí o osazení Římanův u nás, nemohou býti keltické mince a p. důkazem usazení keltického v našich zemích.

Posledním důkazem o prastarém osazení Slovanů v našich zemích Červinka uvádí tu okolnost, že se u nich nalezlo nádobí římskoprovincialní, ozdobené vlnovkou, známky kultury převzaté od Římanů. Tato kultura však bouřemi germanskými v V. a VI. století byla úplně vyhlazena, tak že nebylo po ní ani stopy. Výrobě tohoto nádobí nemohli se tedy od Římanů naučiti nově přistěhovalí kmenové slovanští, až někdy v VI. nebo, jak někteří němečtí historikové se snaží dovoditi, dokonce v VII. stol.: nýbrž „mohlo se uchytiti a dále vyvíjeti nerušeným postupem jenom u toho lidu, který tu už od století I. nebo II. po Kr. až do stol. XII. nepřetržitě sídlel“.

Výsledky zkoumání archaeologického shrnuje tedy spisovatel pro dějiny moravské v tyto hlavní body: keltického obyvatelstva na Moravě (nepočítáme-li k němu dobu neolithickou) nebylo, znaky sídel jeho nalezeny v sev. a středních Čechách. Podobně nebyli tu ani Markomanni ani Kvadové ani kterýkoli jiný ze svévských kmenů usazeni trvale; znaky svévských sídel lze dovoditi pouze v jižních Čechách a v jihozápadní Moravě. Ostatek země od pradávna obývali Slované, čehož důkazem uvádějí se všeobecně rozšířená pole popelnicová s ozdobami

převzatými ve starší době z kultury la Tèneské (keltické), později římské.

Nelze upříti, že výsledky tyto sestaveny jsou s použitím rozsáhlého materiálu velmi svědomitě a celkem i dosti jasně; spor o hlavní otázku, byli-li Kvadové na Moravě čili nic, tím ovšem není definitivně rozhodnut, vždyť spisovatel sám praví (str. 13.): „nemíníme nikterak Markomanny a Kvady z vlastí našich vypovídati.“ Tolik však jest jisto a po přečtení spisu Červinkova každý toho přesvědčení nabude, že starších dějin moravských nelze řešiti dosavadním šablonovitým spůsobem, u některých německých spisovatelův obvyklým, bez důkladného studia archaeologického. *Rud. Dvořák.*

Český Časopis Historický. Vydávají Dr. J. Goll a Dr. A. Rezek. Ročník II. V Praze 1896. Cena 3 zl. 60 kr.

Ročník II. Č. Č. H. zahajuje J. Goll článkem Svatý František z Assisi a vyličuje dle novějších spisů Kar. Müllera, H. Thoda a Pavla Sabatiera, jaký byl sv. zakladatel řádu Františkánského a čemu chtěl. Václ. Novotný zevrubně pojednává o Husově glejtě a o sporu, byl-li glejt porušen čili nic, a dochází výsledku, že výklad Husův o glejtě byl správný a podepřen sliby Zikmundovými i všeobecně uznávaným právem. Dánský univ. bibliothekář J. A. Fridericia podává rozhled po dánské literatuře historické za posledních deset let (1885—1895), po pramenech a regestách i pracích. Josef Cvrček podává nové příspěvky k životopisu arcib. Ant. Brusa z Mohelnice, o mládí Brusově, o jeho otci a matce a o arcibiskupovi samém, čímž obraz výborného tohoto praelata stává se ucelenějším. J. Polívka podává zprávu o korrespondenci P. J. Šafaříka s O. M. Bodjanským a V. J. Grigorovičem, kteréž obě korrespondence poznámkami, vysvětlivkami i překladem do ruštiny opatřili P. A. Lavrov a M. N. Speranskij. Flor. Horut a Zd. V. Tobolka článkem Johannes Sleidanus a české povstání r. 1547 dokazují, že histor. dílo Sleidanovo pro dějepisce, který by psal o českém povstání proti Ferdinandovi I., nemá ceny mimo jediné místo o poselství Mik. Minkvice, vyslance kurfirsta saského do Čech. Jarosl. Rott v pojednáních o relacích i depeších benátských vyslancův XVI. století a o českých dějinách dovozuje, že finalní relace,

zprávy odstupujících vyslanců nemají takové ceny, jaká se jim připisovala, ale depeše těchto vyslanců jsou dějepisně velmi důležité a věcné a zvláště jimi nabývá světla povstání české r. 1547. Příspěvky k dějinám arcibiskupství Olomouckého uvažuje Boh. Navrátil o d'Elvertově publikaci, vydané v 29. svazku spisu hist. statist. sekce mor. hospod. společnosti r. 1895 s názvem „Zur Geschichte des Erzbisthums Olmütz und insbesondere seines mehrhundertjährigen Kampfes mit den mährischen Ständen und der Staatsgewalt"; úvahou Navrátilovou jest podán důkaz, že jest nezbytno, aby byl uveřejněn úplný diplomatář biskupství i korrespondence biskupův Olomouckých od pol. 16. stol. A. Rezek vyličuje známého revolucionáře ruského Michala Bakunina, jenž měl také neblahý vliv v Praze r. 1848, dle dopisů s Alex. Hercenem a Ogarevým, které dopisy uveřejnil Th. Schiemann v něm. překladě Borisa Minzèsa za dozoru Mich. Dragomanova. Jos. Šusta, jenž vypsáním osudů Záviše z Falkenštejna zabral se do doby nejslavnějšího Přemyslovce, podává kritické příspěvky k dějinám Přemysla II. Otakara, totiž o pokutování některých pánů českých a o písni „Král Přemysl Otakar a Záviš". Článkem Z Athen Jaroslav Šťastný naznačuje směr a způsob bádání a studia vědeckého v Athenách. Jos. Müller příspěvkem k dějinám české emigrace v 18. století podává zprávy o Janovi Šlerkovi z Poličky, jenž vydal znova spis bratra Lukáše „O puovodu cierkve svaté", a v „Doslově" k tomuto spisu sám Šlerka podává zprávu o sobě. Müller z dopisů Šlerkových doplňuje životopis emigrantův a vystihuje nejednu podrobnost z dějin náboženského hnutí v Čechách za věku 18. a zároveň ukazuje, proč zakázané učení bratrské tajně se zachovalo. K pojednání jsou přidány příslušné přílohy a dopisy. Maxm. Dvořák junior úvahou o processu Jiřího z Lobkovic dochází výsledku: Shrneme-li vše, co víme o processu Lobkovickém, přicházíme k závěru, že nevzešel ze řídel hnutí stavovského. Ale jistě jest drastickým příkladem, označujícím klesání politického niveau vůdčích tříd českých za druhé polovice 16. století. Úvahou Dvořákovou padá také mnoho stínu na šlechtu českou, a taková šlechta podnikala boj stavovský. K úvaze přidána jest dosud netištěná zpráva cís. Rudolfa II. zaslaná arcikn. Ferdinandovi Tyrolskému o proviněních Lobkovicových, kteráž zpráva process nejlépe osvětluje. Jar. Vrchlický rozhlíží

se po poslední poesii Markéty Navarrské (sestry krále franc. Františka I.); nevydané básně její vydal Abel Lefranc. Jarosl. Rott doplňuje kapitolu Dějin Palackého o panování krále Přemysla II. článkem Přemysl Otakar II. a veřejné mínění jeho doby a podává zprávy o proslulém tomto králi, jak se zachovaly v kronikách a v písních, z nichž poznáváme, že střední vrstvy želely pádu králova, ale šlechta česká i rakouská králi nepřála. Frant. Hýbl vyličuje počátky Minoritů v Čechách a na Moravě ve století 13. až po rok 1300. Minorité v našich zemích nabývali přízně lidu, ale světské duchovenstvo jim nepřálo, rovněž i mnozí biskupové, také Olomoučtí. Frant. Mareš pojednáním Paměti Třeboňské a jich spisovatel dokazuje, že pisatelem jejich jest primator Třeboňský Vavř. Ben. Mecer (nikoli Mayer, jak se dosud tvrdilo), že Mecer je počal psáti asi r. 1661 a že jsou nekritické, tendenční a nespolehlivé. K padesátiletému jubileu básně Meissnerovy „Žižky" Arnošt Kraus dokazuje, že básník vydatně užil Theobaldových dějin husitských, že měl na mysli jiné vzory básnické, hlavně Lenaua, a že pozdější vydání Meissner měnil dle změněného svého smýšlení k Čechům na neprospěch svůj.

Mimo hlavní rozhledy a články přináší Č. Č. H. mnoho cenných drobnějších článků a zpráv, které psali Maxm. Dvořák mladší, Jar. Goll, Jan Krejčí, Ferd. Menčík, Jan Nedoma, Ant. Rezek (o poměru biskupův Olomouckých k arcibiskupům Pražským za 16. stol.), Václ. Schulz, Jos. Šimek, J. Vávra, Jar. Vrchlický, Č. Zíbrt.

Recense podrobné a krátké referáty o spisech historických jsou četné. Moravy zvláště týkají se referáty o pracích Bretholzových (Jos. Kalousek, Fr. Šujan a Jar. Demel), o vydání listů pí. Kateřiny z Valdštejna Fr. Dvorským (A. Rezek). Dobrou a instruktivní rubrikou jest stálý přehled a obsah prací z různých 76 sborníků, revuí a časopisův. Také zprávy na konci Časopisu jsou cenným liter. příspěvkem dějepisným. Na konci každého sešitu (ročně 6 seš.) jsou nekrology; Moravy se týkají nekrology Kr. d'Elverta (A. Rezek) a Fr. Šebesty.

Č. Č. H. úplně vyhovuje svému programmu, a mnohá stránka našich dějin byla dosavadními dvěma ročníky jeho objasněna přesnými bádáními a kritickými rozpravami. Časopis takový

rovnocenně řadí se vedle nejlepších podobných časopisů jinonárodních. *Fr. J. Rypáček.*

Ueber die krystallinischen Schiefer- und Massengesteine, sowie über die sedimentären Ablagerungen nördlich von Brünn. (Geologische Beschreibung des Kartenblattes Boskowitz und Blansko. Zone 8. Col. XV.) Von Dr. Leopold von Tausch. Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt 1895, sv. XLV, seš. 2. a 3., str. 265—495.)

Při revisním mapování, prováděném Vídeňským geolog. ústavem, přidělen autorovi zmíněný list štábní mapy, sáhající na jih až k Bílovicům u Brna a na západ až za Tišnov. Zpráva jeho z velké části není než citáty z autorů, kteří dříve tuto krajinu prozkoumávali. První byl Karel svob. pán Reichenbach, ředitel statků Salmských, jenž vedle geologického výzkumu krajiny, na svou dobu neobyčejně přesného a důkladného — jeho Geologische Mittheilungen aus Mähren vydány roku 1834 — s úspěchem se věnoval též povznesení průmyslu na Blansko-Rájeckém panství.*) Po něm řada jiných účastnila se geologického výzkumu zajímavé krajiny severně od Brna: seznam literatury Tauschem uvedené obsahuje 130 čísel, a ještě chybí na př. Wanklovy Bilder aus der mährischen Schweiz, kde by byl Tausch se dověděl mezi jiným o bývalém pokusném dolování na měď u Olešné blíže Blanska; Počtova práce o pazourku z Rudic, české práce: Vyrazilova o syenitu Brněnském, Procházkova o Tišnovsku, Křížova Kůlna a Kostelík.

Na této půdě hledáno porozumění otázkám zajímavosti širší než lokalní, záhadám theoretickým; tak Suess vidí Brněnským massivem eruptivním naznačen velký zlom, jenž dělí prahory vysočiny Českomoravské od partií východních, kleslých do hloubky a pokrytých mohutným příkrovem usazenin prvohorních. Tento „Brněnský massiv eruptivní“ (jméno to, Tauschem zde navržené, je vhodnější než dosavadní názvy syenit nebo žulový syenit) pokládá Tausch souhlasně s Reichenbachem, Makowským a Rzehakem za starší než sousední devon a perm

*) Více o této zajímavé osobnosti viz ve Wanklových Bilder aus der mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit a v článku prof. Faktora „Z dějin chemického průmyslu na Moravě“ v Živě r. 1896 a v programmu české realky Prostějovské 1896.

oproti mínění Ami Borréa a E. Suessa Za důkaz uvádí, že též na východní hranici massivu nikde vrstvy devonské a permské nezapadají pod massiv, jak to uváděl Suess pro podporu své domněnky.

Vyvrácením důkazu Suessova ovšem ještě není podán přímý důkaz pro mínění opačné. Přímý důkaz, že eruptivní massiv je starší než perm, podařilo se Tauschovi nalézti, leč uvádí toliko svůj nález a nehledá jeho významu pro otázku stáří eruptivního massivu: jižně od Černé Hory totiž objevil permské slepence, které obsahují valouny a oblázky, pocházející z břidlic vložených do massivu.

Západní část území zabírají prahory vysočiny Českomoravské: ruby, svory, fyllity, krystalické vápence atd.; nad těmi leží od Pejškova až na Květnici u Tišnova prazvláštní komplex vrstevní, složený ze slepenců, vápenců, křemencův a různotvarných břidlic; u Železného prostoupen jest olivinickým diabasem (v knize Makowského a Rzehaka „proterobas"). Camerlander, hledě k jejich různosti od prahor pod nimi uložených a k obdobě s horninami spodního devonu severomoravského, přičetl je ke spodnímu devonu, a i Tausch ve svých dřívějších publikacích se k jeho mínění přidal, dnes však je bez bližšího odůvodnění popírá.

O devonu citovány zde dva zajímavé úryvky z Reichenbacha, z nichž jde na jevo, že tento bystrý pozorovatel už ve třicátých letech znal usazeniny spodního devonu pod vápenci středodevonskými, pozdějšími zkoumateli přehlédnuté, a poznal, že doliny a propasti vznikaly ve vápencích ne teprv od diluvia, nýbrž vždy, kdykoli vápence stály na souši, a při opětném zaplavení vyplnily se mladšími sedimenty. Jinak ani o devonu ani o kulmu nedocíleno nových výsledků.

Poněkud podrobněji popsány jsou usazeniny permského útvaru a udány čtyři profily, z nichž bere Tausch podporu pro svůj názor, že usazeniny permské sledují nad sebou v jakémsi pravidelném pořádku: vespod brekcie, nad nimi slepence, pak břidlice a lupky a zase slepence. Popis jurských uloženin u Olomúčan a Rudic je téměř celý citován z práce Uhligovy „Die Jurabildungen in der Umgebung von Brünn".

Křídový útvar krajiny Blansko-Boskovské jest posledním, nejjižnějším výběžkem mohutné křídy severočeské. Tausch „myslí,

kombinuje různá pozorování, že lze v některých územích uznati tento sled vrstevní: 1. tmavý slín s ložisky uhlí; 2. exogyrový pískovec se železnými rudami; 3. mocné pískovce kvádrové; 4 zelený písek; 5. „pläner", v nejvyšších partiích s rohovci. Za správnost tohoto mínění nemůže však ručiti."

Tmavý slín s uhlím odpovídá sladkovodním vrstvám Peruckým v Čechách, „pläner" opuce Bělohorské; ale souvrství 2—4, jak jde na jevo z následujících Reussových, Rzehakových a Tauschových popisů jednotlivých lokalit křídového útvaru v krajině zkoumané, nelze nikterak pokládati za uložená po sobě v určitém pořádku, nýbrž usazovala se současně, jako místní facie jednoho a téhož stupně vrstevního, tu pískovce kvádrové, tam glankonitové zelené písky, tam zas pískovce s rudami a ústřicemi podle toho, jaká právě byla fysikalní povaha moře a jeho dna.

Právě tak jest tomu i v Korycanských vrstvách českého útvaru křídového, které se souvrstvími 2—4 souhlasí úplně, až na to, že v krajině Boskovské většinou pomalu přecházejí do nadložního turonu, kdežto v Čechách ponejvíce ostře jsou od něho odděleny.

Za doby, kdy miocaenové písky, jíly a lithothamniové vápence se ukládaly, pokrývalo moře střední Moravu široko daleko, a jen ostrůvky z něho vynikaly. Nutno dle výzkumů novějších, hlavně V. J. Procházky, opustiti starší názor, že od Brna k severu jen dva úzké zálivy sáhaly k Tišnovu a Jevíčko-Třebovskou krajinou do Čech.

O usazeninách čtvrtohorních v jeskyních i mimo ně jest v práci Tauschově jen zcela krátká zmínka o rozloze štěrkův a žlutnic.

Celkem podává spis Tauschův málo nového; mnoho zjevů v geologii našich krajin dosud nevyložených, jako poměry eruptivního massivu a jeho břidlic, slepencové a j. vrstvy vých. od Tišnova, stratigrafie křídy i miocaenu čekají na rozřešení studiem budoucím.

F. Slavík ml.

Nová díla:

Věstníku Královské České Společnosti Náuk svazek třídy filosoficko-historicko-jazykozpytné za rok 1896. Obsah: Chilandarec S. a Pastrnek F.: Rukopisy a starotisky Chilandarské. — Dvořák R.: Abú Firás, arabský básník a rek X. století. – Friedrich G.: O kanceláři a listinách markrabí

moravských Vladislava a Přemysla (1198—1239). — Ludwig A.: Eine besondere Gebrauchsweise des zweiten Futurums im Samskrt. — Das Mahâbhârata als Epos und als Rechtsbuch, ein Problem aus Altindiens Cultur- und Literaturgeschichte von Joseph Dahlmann S. J. — Menčík F.: Latinský básník Jeronym Arconatus — Über ein Wiedertäufergesangsbuch. — Nováček V.: Paměti Hynka ml. Bruntalského z Vrbna o věcech veřejných na Moravě a v Opavsku z let 1610—1611. — Prusík Fr. X.: Urbář panství Kaceřovského z roku 1558. — Šimek J.: O lékarnících a lékařích Kutnohorských v 15. a 16. věku. — Zíbrt Č.: Staročeské obyčeje a pověry pivovarské. — Rychtářské právo, palice, kluka.

Čechy a Prusy ve středověku. Napsal Jaroslav Goll. Část II. Strany 83—313. Cena 2 zl. — Obě části dohromady (313 stran) za 2 zl. 70 kr. — U Bursíka a Kohouta v Praze. 1897.

Kosmologie se zvláštním zřetelem k moderním přírodovědám. Jako 2. část filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského napsal Dr. Josef Pospíšil. Stran XL a 1192. Cena 7 zl. 80 kr.

Květena Moravy a rakouského Slezska. Sepsal Dr. Edvard Formánek. Druhý díl o dvou svazcích. Strany 855—1474 a LIII. V Praze 1896. Tiskem Jos. R. Vilímka. Nákladem spisovatelovým.

Dějiny Moravy a praehistorická archaeologie. Napsal I. L. Červinka. V Kroměříži 1897. Nákladem Jindřicha Slováka. Str. 71. Cena 60 kr.

O původu národní písně. Napsal Alois Hlavinka. Rozmnožený otisk z „Vlasti". Stran 101. Cena 75 kr.

Vlastivědy Moravské, vydávané nákladem Muzejního spolku v Brně, vyšly sešity 1.—3. všeobecné části po 30 kr. Zároveň dotiskuje se první místopisná část okresu Brněnského od ředitele Fr. A. Slavíka.

Posudek o díle: Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest. Von Dr. Mathias Murko. Graz — 1897. — Napsal Frant. Bílý. Zvláštní otisk z Časop. Č. M. Ročníku LXXI. sv. 2. Stran 18.

Geschichte des Protestantismus in Oesterreichisch-Schlesien. Napsal G. Biermann. 1897. — Calve v Praze. — Str. 223 a IV. Cena 2 zl. 50 kr.

Časopisy:

Český Časopis Historický. Vydávají J. Goll a A. Rezek. Ročníku III. sešity 2. a 3. Obsah sešitu 2.: J. Vrchlický, Messer Brunetto Latini, Dantův předchůdce a učitel. — Fr. Koneczny, Historiografie polská v posledních letech. — F. Drtina, Francouzské školství za doby revoluce. — Drobnější články: Proti revoluci francouzské (J. Vlček). — K listině Otakarově z 16. prosince 1222 (J. Teige). Nové články sešitu 3.: J. Pekař: Spor o individualismus a kollektivismus v dějepisectví. Drobnější články: Archiv Turnovský r. 1897 (J. V. Šimák). V obou sešitech hojné posudky, přehledy článků v časopisech, zprávy a drobnosti. Vychází u Bursíka a Kohouta v Praze 6krát ročně. Předplácí se 3 zl. 60 kr.

Časopis Musea Království Českého. 1897. Redaktor Antonín Truhlář. Ročníku LXXI. svazek 2. s novými články: V. Flajšhans: Dvě modlitby staročeské. (Dle rukopisu petrohradského.) — Dr. J. V. Šimák: Chronologický přehled literární činnosti Dra Viléma Gablera. — Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého. — Ant. Truhlář: Drobné příspěvky (Jan Paldriánek, Jiří Chudecius). Dr. A. Podlaha: Dodatky a opravy k biografiím starších spisovatelů českých a k starší české bibliografii. — Hlídka literární a zprávy o Museu a České matici.

Listy filologické. Nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Redaktoři: Jan Gebauer, Jos. Král, Fr. Pastrnek. Ročníku XXIV. sešit 3. Nová práce: Jan Brant: Látka I. a II. zpěvu eposu Naeviova. Klasobraní po rukopisech. Úvahy a zprávy.

Sborník České společnosti zeměvědné. Pořádají Dr. Jos. Frejlach a Dr. Jindřich Metelka. Ročníku III. sešit 3. Obsah: Jaromír Jahn:

Laguny benátské. — Em. Fait: Rus a Britsko v Asii. Četné vědecké zprávy ze všech dílů světa, literatura zeměpisná a zprávy o společnosti.

Český lid. Redaktor: Dr. Čeněk Zíbrt. Ročníku VI. číslo 4. a 5. Obsah: Adolf Černý: Národopisná výstava lužicko-srbská v Drážďanech. — J. F. Hruška: Vejce v podání chodském — H. Máchal: K písni slovenské o Paromovi a Ratce. — Dr. J. Karásek: Vánoční píseň. — Dr. K. V. Adámek: Tance lidové v okresu hlineckém. Dr. V. Tille: Ze srovnávací literatury lidové. — Ign. Hošek: Jak se stínal beran - Ter Vansová: Vajce v podání slovenského l'udu. — J. Čižmář: Nevolaj z hrobu mrtvého. — Dr. V. J. Nováček: Kterak se mstívali sedláci za pych polní. — Dr. Ferd. Rost. Bernard: Hustota obyv. ve Slezsku. — J. F. Hruška: Chodský dřevorubec a jeho práce. — L. Šnajdr: Jak přibývalo obyvatelstva král. Českého po válce třicetileté — J. Vyhlídal: Dojení. „Tlučení" másla ve Slezsku. Fr. J. Rypáček: Z prostonárodních zkušeností hospodářských. — J. Vyhlídal: Ze života slezských dětí. — J. K. Hraše: Pověry o předpovídání smrti. — Max. Kozák: Lidová jídla na Plzeňsku Ferd. Pátek: Česká literatura folkloristická za rok 1894 a 1895. — Z ruchu národopisného a časové zprávy.

Věstník Matice Opavské, věnovaný kulturním a vědeckým potřebám slezským. Číslo 6. za rok 1896. Obsah: J. Zukal: Bouře proti biskupu Vilémovi Prusinovskému v Opavě r. 1569. P. J. Vyhlídal: Ze života slezských pastevců. — Fr. Havlasa: P. Jos. Onderek. — P. F. Myslivec: Národní kroj slezský na Klimkovsku. J. Zukal: K dějinám Opavské radnice. — Přehledy kulturní, drobnosti a zprávy o Matici Opavské. Nejmenší příspěvek pro členy obnáší 2 zl. Nově přistouplí členové dostanou stará čísla „Věstníku", pokud zásoba stačí, zdarma.

Hlídka. Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii. Ročníku II. číslo 4 - 6. Obsah: Fr. Fryč: Původ svátků. — Dr. J. Kachník: O filosofii sv. Augustina. — R. M. Kobza: Světem - k Bohu. — Max. Weinberger: O missiích. — Dr. Fr. Ehrmann: Církev a stát ve středověku — J. Svozil: Česká otázka a reformace. — Fr. Holeček: Ferd. Brunetière, kritik, moralista. — Otakar Tauber: Obraz Boží. — Číslo 5. Nové práce: Fr. Janovský: Církev a socialismus. — Číslo 6. Nové práce: Fr. Bílý: Dopisy z Prahy. V. Ve všech sešitech Písemnictví a umění. Směs. Rozhled. Na Hlídku předplácí se 4 zl. ročně.

Kwartalnik historyczny. Organ Towarzystwa historycznego założony przes Xawerego Liskego pod redakcyą Aleksandra Semkowicza. Ročníku XI. sešit II. 1897. Obsah: I. Korzon: Działalność naukowa J. Letewela. — A. Lewicki: Sprawa unii Kościelnej za Jagiełły. — Miscellanea. Recenzye i sprawozdania. — Przegląd literatury historyi powszechnej. — Przegląd czasopism za czwarty kwartał r. 1896. Správy spolkové. Kwartalnik vychází ve Lvově čtyřikrát ročně a předplácí se 6 zl. na rok.

Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Maehrens und Schlesiens. Redaktor: Dr. Karel Schober. I. ročníku sešit 2. — Obsah: v. Krones: Bertha von Liechtenstein, geborene Rosenberg († 1476) und die Sage von der „weissen Frau" zu Neuhaus, Teltsch u. s. w. — Frh. v. Helfert: Der Brünner Landtag im Jahre 1848 und das mähr. Landeswappen. — Soffé: Das Raigerner Liederbuch. — Miscellanea: Raab: Zur Geschichte der Brünner Familie Rutilius. — Grolig: Versuche zur Einführung der Seidenraupenzucht in Maehren aus dem Jahre 1624. — Grolig: Kosten eines Rasttages im Jahre 1685. — Grolig: Aus der Türkenzeit. — Lechner: Zur Geschichte des Schlosses Kremsier. — v. Beck und Loserth: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung und der Husitenkriege mit besonderer Berücksichtigung Maehrens und der mährisch-husitischen Söldner. — Zprávy literární a spolkové.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem mor. akc. knihtiskárny.

Nákladem Matice moravské.

Svetozár Hurban Vajanský.

Napsal Jan Kabelík.

(Ostatek.)

Ačkoli básnická činnost Vajanského jest velmi cenna, přece převyšuje ji činnost jeho na poli románu a novelly. Jestliže u nás Čechů dávná sláva, jíž těšili jsme se v jednotlivých dobách své státní samostatnosti, vábila jedny a tragický pád s této výše a muka národa jižjiž s národní smrtí zápasícího druhé spisovatele ku zpracování látek historických do té míry, že historický román a historická povídka byly téměř s větší zálibou pěstovány než román a novella s látkami z teskné současnosti: u Slováků bylo tomu jinak. Jediné dvě doby politické samostatnosti a slávy Slovenska byly doby: velkomoravská a Matouše Trenčanského; obě však byly příliš ode dneška vzdáleny, a nebylo ani pramenů k jejich důkladnému poznání, bez něhož dnes historických povídek a pod. nelze psáti. Proto i když někteří ze starších spisovatelů slovenských vzali své látky z minulosti, vždy větší ceny byly ty práce jejich, které vyličovaly současnost. Toho as byl si vědom také Vajanský a zůstal ve svých pracích novellistických a románových veskrze věren současnosti.

Snad také ještě jiný činitel působil při tomto omezení se Vajanského na látky z přítomnosti: veliké vzory, na jejichž základě se hlavně vzdělal. Byli to nejlepší románopisci ruští, jež Vajanský pilně studoval a s jejichž plody také krajany své seznamoval překlady, jako: Tolstého Zapálíš — neuhasíš, Turgeněva Zátišie, i studií: Puškina posledné dni (Slov. Pohl. 1883).*)

*) Přeložil také Palmův kus: Náš druh Neklúžev.

Také tito velicí mistři Vajanského líčili přítomnost a byli ze všech svých sil spolučinni u připravování lepší budoucnosti.

Začátek úspěšné činnosti Vajanského na poli novelly spadá do týchž téměř dob jako básnické, do času po návratu z Bosny, kdy talent jeho všestranně dozrál. Za prvou jeho práci „pevné ruky a zralého světového názoru" nejspůsobilejší soudce Jaroslav Vlček prohlašuje novellu „Łaliu" (v časopise Orle z r. 1880), jež však mně zůstala nepřístupna. Založené „Slovenské Pohľady" pobídly Vajanského k velice horlivé činnosti na poli krásné prosy, takže od těch časů vedle dvou samostatných knih napsal dvanáct novell dalších, které kromě drobné kresby „Pančavy" v Květech Sv. Čecha r. 1897 vesměs vydány v Slov. Pohl, sedm z nich hned v prvých dvou ročnících. A již dojem, jaký způsobily tyto, byl mocný: Jar. Vlček ve své „Literatuře na Slovensku" pozdravil Vajanského jako mnohoslibný talent i na tomto poli, a hned v druhém ročníku Pohľadův objevilo se rozsáhlé příznivé jejich posouzení od Žiranského v článku „Románová spisba a jej literatura".

Budiž tu nejhrubšími aspoň rysy načrtnut jejich obsah: Jaroš Sokol, sentimentální absolvent německé university, zamiloval se jako vychovatel u statkáře Žuly do domácí dcerušky, jejíž vliv blahodárně naň působí. Z nedorozumění jsa od dívky zamítnut odchází z domu, v němž se smutným srdcem zůstává osamělá dívka (Kandidát). — Šteľan Bohatý, relegovaný vlastenecký student, za pobytu svého u přítele Ladislava Královského zamiloval se do jeho sestry. Přistižen byv při schůzce s ní a uražen Ladislavem, nadobro se s ním rozešel; až za několik let stal se pravotárem v rodném městě, došel si pro Lorku jako nevěstu a smířil se opět s přítelem. (Podrost). —

A ještě jednou představil nám podobnou přátelskou dvojici v týchž okolnostech (V malom meste), ale tam rozuzlení zápletky je jiné: Sestra Miloslava Dežana, do níž se zamiloval přítel jeho Žukovský, pro chorobu svou odkázala ho na dobu pozdější. Když však Žukovský přijel, uzřel pouze mrtvolu milované dívky. V těžkém zármutku jeho Miloslav poukazuje na jediný balsám duše, jímž lze se udržeti za těžkých ran osudu: na modlitbu. — Babím letem byla láska osamělého Kornela Belana k ušlechtilé slovenské dívce Augustě Koreňovské, která jižjiž blíží se k němu, ale v rozhodném okamžiku zamítá jeho

lásku, vzpomínajíc svého vlasteneckého otce, jenž maďaróny jako Belan byl oběšen (Babie leto). — Dvě sestry zcela různých povah přilnuly k mužům povah zcela opačných a dostaly je po některých překážkách za manžely, při čem úplně smířili se rodiče jejich odcizení sobě navzájem dávným proviněním matky obou dívek. (Dve sestry.) — Svazek manželský je spojen s těžkými povinnostmi: kdo těmto dostojí nedbaje štěstí, jež by mu kynulo jinde, dobude si tím stavu pro člověka nejblaženějšího — míru duše To viděti v „Mieru duše“ na Eugenii Malínské, která u vědomí své povinnosti k spustlému muži svému zamítá návrh na nový sňatek, jejž mohla po rozvodu uzavříti, a věnuje se ošetřování manžela v Tyrolích, aby mu prodloužila život.

Všechny tyto novelly jsou námětů jednoduchých, zájem náš soustřeďuje se na nemnoha vynikajících osobách, kdežto lidové pozadí podrobněji je nakresleno jenom v „Podrostu“ a „V malom meste“. Postavy jsou vylíčeny určitými, třeba nemnohými rysy, jelikož novelly jsou menšího rozsahu. Celkem jsou postavy pravdivy, třeba některé trochu zvláštní, tak zejména groteskní postava Ferdinanda Važeckého ve „Dvou sestrách“, kde také jest několik trochu neobyčejných scen. Zápletky všech těchto novell jsou jednoduché.

Ve všech je viděti básníka, který bedlivě stopuje život slovenský, věrně zachycuje typické jeho postavy a dovede také sestrojovati pěkný, poutavý děj. Kromě toho však již tyto první plody Vajanského mají společný rys velice důležitý, který odtud stopujeme v celé jeho další tvorbě novellistické a jenž zvyšuje naši zálibu v nich. Je to čistě ethické stanovisko, na němž Vajanský stojí, a které jasně jsouc v pracích jeho vyznačeno vyvolává v nás výsledný dojem ušlechťující.

To není tendenčnost urážlivě se do popředí deroucí, to není moralisování, v němž i Vajanský sám vidí záhubu poesie (Vilín), nýbrž nehledané ethické polepšování při požitku čistě aesthetické rozkoše, jakého přál si již Lessing. V té příčině lze nejlépe charakterisovati Vajanského jeho vlastními slovy z novelly „Mier duše“, kde praví: „Vy nepíšete pre povrchné rozjarenie citov, no vaše dielo stojí na širokej postati skutočnosti, a vysoké mravné princípy kvitnú nevdojak, samy sebou z pekných stranic. Nevidno síce sentencie, jako fabula táto učí atd., ale fabula vaša

predsa učí a pozdvihuje.“ Jak důležita jest tato ethická stránka básnických plodův u národa každého a zvlášť u toho, kterému jako Slovákům jest zápasiti o své bytí, jest zajisté samozřejmo, a z toho již vysvitá také zvláštní význam prací Vajanského.

Jednou z těchto prvých novell jest konečně také „Búrka v zátiší“, která oproti předešlým vyznačuje se bohatším dějem, složitější zápletkou a tragickým jejím rozuzlením. Ne proto, nýbrž pro ideu svou zasluhuje zvláštní zmínky. — Vajanský v těchto všech pracích dotkl se všech vrstev společnosti slovenské, třeba v nich po přednosti kreslí třídu střední. Jakmile však jednou všíml si stavu zemanského, nemohl již jako myslící slovenský vlastenec nedotknouti se otázky pro lid jeho tak důležité, ba přímo palčivé, jako jest poměr tohoto odrodilého zemanstva k lidu, z něhož vzešlo. To právě stalo se poprvé v novelle naší.

Vajanský v ní zachytil typ zemana slovenského, který tak se odtrhl od lidu, že na potupu jeho ve svém domě trpěl ze slovenského služebnictva jenom — pásaka oslů, s nimiž si hrály jeho dítky. Synové zemanovi se na studiích stali přímo maďarskými zuřivci. Ale život přiměřený životu maďaronské gentry uvrhl starého Orechovanského — tak sluje náš zeman — do velkých dluhů, z nichž bylo jedinou spásou bohaté dědictví po bratrovi očekávané. Tento však mimo nadání poručil své jmění dceři kostelníkově Marce, poněvadž kostelník zachránil mu kdysi život, a tím zadána Orechovanským hrozná rána. Snaha staršího syna Orechovanského zachránit rodinu sňatkem s Markou dosud opovrhovanou se potkala s neúspěchem. Dívka zůstala věrna svému milenci z lidu a raději se vzdala, nevyhověvši podmínkám dědictví, celého bohatství, jež připadlo pak dobročinným ústavům. Rána zastihla i dceru Orechovanského Hermu: pozdě uvědomila si duševní velikost nepatrného a přezíraného venkovského učitele, jenž se do ní byl zamiloval a ubožák brzy nato dotrpěl prsními křečemi ve svém zátiší školském. A míra utrpení rodiny nebyla ještě tím dovršena; i mladší syn Orechovanského finanční pohromou otcovou byl zničen: nemoha vrátit zpronevěřených peněz, zastřelil se. Tak v rozhodném okamžiku ti, kteří se od lidu vzdálili, týmž lidem byli odmítnuti a bez jeho pomoci zahynuli. Majetek Orechovanského rozchvátili věřitelé, židé. „Do podobného dilemma přijdú časom všetky naše odrodilé zemanské rodiny. Alebo žid, alebo sedliak, to jest zblíženie sa k tomu národu,

z ktorého pošli, a ktorý nazývajú sedliackym, alebo panstvo židovskej rasy na starootcovských imaniach. Odtrhnutie sa od národa narobilo z nich sluhov tam, kde boli predtým páni a dôležití činitelia" — toť důležitá idea naší novelly.

Druhá z možností tuto o budoucnosti zemanstva slovenvenského vyslovených — sblížení se jeho k lidu, z něhož pošli — byla tak důležitá, že zvábila básníka znova k uměleckému zpracování tohoto thematu, jež podáno hned v následující novelle „Letiace tiene".

Co jsou tyto letící stíny? Jsou to chyby vyplývající z čistě ideálního názoru na svět, slabost a nerozhodnost ve významných dobách, kdy sluší jednati rázně, rozhodně; ale nad nimi zůstává vždy věčné světlo idealu. Stíny ty přeletí, zmizí jako obláčky — slunko zazáří, rozehřeje hruď. Ale běda, kde není toho idealu! Lidé takových měkkých povah na jedné, se surovými zástupci násilí beze všeho idealu na druhé straně vystupují v této naší novelle. Uprostřed mezi nimi jest zemanská rodina Jablonovských.

Také Jablonovský jak Orechovanský řadí se k „vlastencům" maďarským, ale není tak zuřivý maďarón jako tento: u něho i celé jeho rodiny ještě více „pod cizími formami jeví se čistá slovenská povaha", čekajíc jen svého probuzení Pravda, i on sám i jeho německý podnikavý společník rovněž jako již dříve švakr jeho Kazimír octli se konečně ve spárech židovského lichváře, ale neuvázli v nich nadobro: alespoň část jmění byla zachována dcerám, z nichž mladší, láskou byvši přivedena k uvědomění vlasteneckému, provdává se za syna slovenského učitele Dra Milka Holana. Tak to, co zdravého, silného, čestného v staré rodině zemanské, přichýlilo se opět k lidu, spojilo se s výkvětem jeho, šlechtou ducha, a stalo se zárodkem nového, lepšího pokolení.

Proti novellám předešlým „Letiace tiene" znamenají veliký pokrok. To vidět již po stránce techniky. Exposice je nehledaná, stručná, zápletka poutavá, krise i katastrofa jsou účinně a při tom umělecky provedeny. Některé ze scén jsou přímo dramatické, jako na př. vypuzování starého učitele ze školy, již bychom rádi pokládali za nepravdivou, kdyby denní listy ve svých zprávách s dostatek nás nepoučovaly o tom, že zde líčena smutná skutečnost.

Při větší rozsáhlosti novelly leckterá stránka povah osob jednajících rozvedena šíře, a tím postavy nabývají znamenité plastičnosti. Také uměleckého kontrastu básník s prospěchem užívá především při charakteristice svých osob. Ellena — Adéla, Bauer — Dušan, Milko Holan — Kazimír Podolský jsou jeho dvojice nejpatrněji kontrastující. Ellena, svěží, náruživé téměř ještě děcko, láskou k Milkovi probudila se k životu plnému a zároveň k lásce k lidu milencovu do té míry, že při náruživé své povaze staví se v cestu pronásledovatelům starého učitele Holana a spůsobuje, že odcházejí s nepořízenou. Jednou se rozhodnuvši setrvává houževnatě při svém přesvědčení a své lásce, odmítajíc i ženicha z prvých řad maďarské vznešené společnosti. Klidna jest naproti tomu sestra její Adéla, která zůstává stejně chladna vůči dvěma zcela různým nápadníkům: Jeden z nich je podnikavý Němec Herman Bauer, který přes všecky zdánlivě výborné výpočty své, s nimiž zakládá pilu, nahání konečně vodu na mlýn lichvářského žida; druhý je tichý, v sebe uzavřený idealista, statkář Dušan, který v rozhodném okamžiku objeví ve prospěch Jablonovského více praktického smyslu než Bauer, třeba se tento stále svou praktičností chlubil. Znamenitá je postava Kazimíra Podolského, posledního šlechtice svého jména, jenž ve své duševní i tělesné zmrzačelosti příkře kontrastuje se zástupcem nového pokolení duševní šlechty, doktorem Milkem Holanem. Ale také Milko, třeba daleko realističtější, odhodlanější než jeho otec, v rozhodném okamžiku nezapírá měkké povahy slovanské. A což starý snílek učitel Holan? Jako nějaký starozákonný prorok jeví se nám tento muž, který přes trudný stav Slovenska stále chová pevnou víru, že národ jeho dá jednou „jediný pramen světla a krásy“, modlí se za lid svůj, odpouští svým vinníkům, jichž působením stěží jen mu bylo dopřáno skončiti život ve škole, kde ztrávil celý svůj trudný život. Mnohému zdála by se tato postava snad fantastickou; ale kdo jen trochu nahlédl do života slovenského, shledal zajisté, že i v blízkém okolí básníkově je dosti povah takových, právě tak jako neuvěřitelně mrzkých maďarónů jako zde Višňa, kteří jsou postrachem i svých vlastních lidí přes to, že jsou to lidé naprosto zkompromitovaní. Židovští lichváři Zweigenthalové nejsou přirozeně vylíčeni v pěkném světle, ale ovšem spravedlivě jako nejnebezpečnější pijavice slovenského lidu i zemanstva.

„Letiace tiene“ vydány byly v prvém svazku „Besed a dum“ spolu se sedmi drobnějšími pracemi. V některých z nich Vajanský jeví se znamenitým kresličem přírody, z jejíchž krás mu „věje nádech poesie srozumitelný a vonný pro jeho duši“ (Noc na skalách a Pol dňa u rieky), v jiných drobných postav z lidu, jinde zase zábavným vypravovatelem.

A tak již tímto svazkem Vajanský upevnil si svoje přední postavení mezi spisovateli slovenskými a stal se ještě známějším u nás, hlavně ovšem, bohužel, až „Letiace tieny“ převedeny do češtiny, málo to vhodný spůsob poznávání slovenských spisovatelův a podporování jejich literárních podnikův. — A než se rok sešel s rokem, byl v rukou dychtivého čtenářstva druhý svazek „Besed a dum“ obsahující román „Suchou ratolesť“, jenž rovněž jako „Letiace tiene“ přeložen do češtiny a je u nás dosud nejznámějším a nejoblíbenějším plodem našeho spisovatele.

Ani novellou „Letiace tiene“ Vajanský nebyl totiž ještě hotov s otázkou o budoucnosti slovenského zemanstva a jeho poměru k lidu a vrátil se k ní proto ještě po třetí. Jestli by se tato okolnost zdála někomu jakous chudobou, toho lze odkázati jenom na veliký význam, jaký přikládal zemanstvu slovenskému náš Karel Havlíček nejen vzhledem k Slovensku samému, nýbrž i vzhledem k národu československému vůbec. Havlíček totiž připisuje vůdcovství národa pro budoucnost Slovensku právě proto, že si zachovalo svou nižší šlechtu, jež jsouc hospodářsky nezávislá a přece četná, může býti vůdcem národa. (Masaryk: Karel Havlíček str. 395). Třeba za dnešního stavu věci vidíme, že nelze tak příznivě situaci posuzovati, pochopíme alespoň tím spíše slovenského spisovatele, který s touto otázkou zemanstva stále ještě není hotov, stále se jí obírá s jiného stanoviska, pozoruje ji pod jiným zorným úhlem.

„Což nemá již tento důležitý stav vnitřní vlastní síly probuditi se znovu k životu národnímu? Což tato nejvýš vzrostlá ratolest na kmeni národního stromu zůstane již ratolestí suchou, jakou se jeví dnes?“ tak položena znova otázka. A odpověď? Nikoli. Zajisté alespoň ten ze zemanstva, komu dostalo se údělem srdce vnímavé, nepokažené stálým vštěpováním jedu nenávisti proti všemu národnímu, slovenskému, přichýlí se opět k svému lidu, a čerpaje z něho mízu vypučí v nový život, zkrášlí se

nádherným květem na čest lidu rodného i na slávu vlastní. A takového zemana vykreslil nám Vajanský právě ve své „Suché ratolesti“. Je to Stanislav Rudopolský.

Stanislav, dobře vychovaný, ale národně naprosto lhostejný šlechtic, po delších potulkách v cizině octl se ve svém oteckém sídle Rudopolí. Tam seznámil se s rodinou Vanovských a se společností slovenskou vůbec a našel tam jednak přátelství s nadšeným učitelem Tichým, jednak ideální krásou Marie Vanovské podnět k tvorbě opravdu umělecké, po níž do té doby marně toužil, jednak lásku k ženě a konečně také porozumění pro ideu národnostní, pro to, že cílem jeho má býti práce na prospěch toho lidu, z něhož všecky ty bohaté dary proň vzrostly. U vědomí tom zahajuje život nový, docela jiný od dosavadního.

To je asi nejstručněji naznačená kostra „Suché ratolesti“. V popředí románu je děj napínavý, ale beze shonu po effektu umělecky sestrojený, z něhož je vidět, kterak spisovatel na menších pracích předešlých vycvičil se v mistra. Z něho, z dějů vedlejších i z různých episod vyrůstá nám věrný a při tom přece poetický obraz života slovenského s jeho jasnými i stinnými stránkami. Život ten je pln půvabu a svéráznosti, máme-li jen na mysli domorodé živly, daleko složitějším však se jeví, je-li promíšen četnými živly cizorodými, jakých na Slovensku dost. Zachytiti pak tento složitý život v jeho úplnosti, což jest úkolem románu, podaří se jen umělci pravému, jako zde Vajanskému.

Jemu stejně šťastně se daří sceny nejrozmanitějšího rázu. Vezměme namátkou intimní výjev v rovienském boře, kde vylíčena v lůně velebné přírody propuknuvší láska dvou čistých duší. Plna ruchu naproti tomu je scena ve zříceninách Vodína, kde sytými barvami vykreslena nám „lepší“ společnost hlavně maďaronská ve svém nevázaném veselí s nevyhnutelnou cikánskou hudbou. I tam kde by se nám zdála věc romantickou, jako je na př. effektní boj mezi Adelou Rybaryčkou a Rudopolským při tomto výletě na bradbách zříceniny, rádi podléháme kouzlu vypravování Vajanského. Jinde opět vytryskl plným proudem šťastný humor spisovatelův, u nás, bohužel, tak řídký, i s účinnou satirou, při níž však přece viděti lásku k svým, kterým se jemně vysmívá. To patrno hlavně při líčení nočního

boje v hostinci „pod zlatým žaludem“, kde oba tábory spolku „Orla-Sasa“ vtloukají si navzájem pěstmi své přesvědčení. Nejznamenitěji snad Vajanský v románě našem vylíčil uherské volby. Kdežto vlastenec maďarský Jokai v „Komediantech života“ nimbem romantismu obestřel nevázanost, jaká při volbách těch panuje; kdežto náš Neruda (Obrazy z ciziny), vida v čistě maďarském kraji jenom jaksi líc jejich raduje se nad volností a nad šumným při nich životem jako nad projevem národní síly: vlastenec slovenský vidí rub této svobody jevící se již jako zvůle, znásilňování slabšího, a odtud ta hořkost, kterou vyciťujeme při celém jeho nádherném líčení, a jež nás tak dojímá.

Chvála přísluší taktéž charakteristice osob našeho románu. Vajanský v tomto svém románě neanalysuje široce vnitřního života svých reků po způsobě Dostojevského, Bourgeta nebo jiných moderních románopisců psychologických, pozoruje spíše veškery děje, slova a vůbec všechny vnější projevy utajeného jejich života vnitřního, jež nám s dostatek dopřávají do něho nahlédnouti. Právě tím je mu možno získati si široké kruhy čtenářstva, což však není řečeno na ujmu Vajanského, jenž při tom nijak nesestupuje se stanoviska pravého umění, aby se vlichotil do přízně zástupů.

V „Suché ratolesti“ vytvořena celá řada postav nad míru plastických, skutečných to slovenských typů; při hlavních z nich pěkně viděti duševní jejich rozvoj. Tak za naznačených okolností vyvíjí se Rudopolský v muže jemného smyslu pro umění a vše krásné i dobré; tento smysl umožnil mu přichýliti se k ideím, které mu byly dříve cizí. Ovšem bylo třeba delšího boje vnitřního, než odhodlal se obětovati se myšlence národní, on, který dříve tak chladně odsuzoval všecky zbytečné prý oběti ve službách národa, tak jako velikého obratu vnitřního, než po prvém drsném odmítnutí Rybáryčky zatoužil vší silou si jí dobyti. A perioda vnitřních bojů Rudopolského právě v románě našem předvedena.

Jak odráží se od bohatě nadaného šlechtice tohoto chudý učitel Albert Tichý, jenž, třeba rozumově slabší, idealním svým nadšením provedl z největší části velikou tu změnu v nitru Rudopolského! Nedivme se, že, jako již v předešlých skladbách, opět učitel jest zástupcem toho idealismu, který zapomíná sama

sebe při myšlenkách na prospěch národa, který vyčítá si i blaho lásky za těžkého hnětení lidu. Vždyť učitelé vedle duchovních až dosud jsou nejstatečnějšími obhájci věci slovenské a za ni také často při své větší odvislosti nežli duchovní více trpí. Proto také s typem učitele nadšence již v Kocúrkově Jana Chalúpky se potkáváme a odtud častěji také u Vajanského.

Z postav ženských podobně as odpovídají si neodvislá, volně si vedoucí, ale čistá Adéla Rybáryčka, nejpěknější to ženská postava našeho básníka vůbec, a nešťastná, něžná Anna Belinská. Karel Vanovský dobře vylíčen jako muž jižjiž propadávající všednímu, hmotnému životu. Na lepší cestu přivádí ho pohroma, která ohrožovala jeho rodinné štěstí; tak nalézá opět sama sebe i lásku krásné své ženy. A podobně zdařile provedena je celá řada drobnějších postav načrtnutých někde třeba jen několika rysy, ale vesměs realisticky věrně, jako komický všudybyl Jan Vrahobor Žúrik, starý lesník Jeroným Král, děkan Krahulec, farář Malovík, kovář Matula na straně slovenské a zase Koloman Svatnay, Anastasius Gulka, Podnebík na straně maďarské. Také exotické, abychom tak řekli, postavy hraběte Vinického a Hansa Wernera se básníkovi tak podařily, jako veskrze domácí Maras a Ondřej Skala, kteří živě nám připomínají mužíky a sluhy románopisců ruských.

Vajanský sám praví o sobě ve svých básních: „Figury svoje ženiem žitím, sám prvý jejich bôle cítim“. Ale nejen boly, nýbrž s druhé strany, opět jeho vlastními slovy řečeno, „všetky tie slasti, ktoré dielo potom vnukne divákom“. A tak postavy jeho svou životností, jíž jim básník náš vdechl, uchvacují chtě nechtě každého čtenáře vnímavého, utkvívajíce jako výtvory opravdu požehnaného nebem básníka hluboko v imaginaci a tím již zajišťujíce dílu jeho úspěch znamenitý.

Ale román náš vábí také toho, komu vedle umělecké jde o stránku myšlenkovou. Dovedeť Vajanský každého myslícího člověka upoutat jak svými většími hlubokými úvahami, které vhodně vkládá do úst svých hrdin, zejména Tichého a Rudopolského, tak svými drobnými reflexemi po spůsobu Turgeněva, jež viděti ve všech jeho pracích. A tak, celkem vzato, jen velmi málo je v literatuře české románů takových, jako je naše „Suchá ratolest“, které opět a opět vábí k sobě nejenom ty,

kdo se chtějí pobaviti, nýbrž i ty, kdo jsou přáteli četby vážné, nutící ducha k přemýšlení.

Dokončiv „Suchou ratolesť“ Vajanský pro veřejnost na delší dobu umlká. Ve skutečnosti však pracuje pilně o svých plodech dalších, zejména připravuje látku k novému velikému románu. Prvá z těchto prací po delším odmlčení vydána r. 1890 opět ve Slovenských Pohľadech. Je to novella „Podivínové“, k níž Vajanský jako v prvotních svých pracích látku bere ze života středních vrstev slovenských.

Vyličuje se v ní pětičlenný přátelský kroužek, jenž nestaraje se valně o vážný život volající se všech stran k účinné práci hledí se, jak jen možno, bavit. Nejlepší z přátel poznav konečně vinu, jakou páchají na svém národě, prohlašuje o sobě i sobě rovných toto: „My sme všetci podivíni, žijeme bez ladu a skladu. Nás vyhodily nešťastné pomery z životného mora na pustý breh. Vlasti i tak nemáme, tu nám berie žid, cigáň, pobehlík. Sami nevieme si dostaviť svoj svet a robíme samé chyby .. Národ potrebuje ľudí riadnych, a nie podivínov. Tie časy už prešly, kde títo mohli hrať istý zástoj v prebúdzaní národa, potrebujeme delníkov, a nie kavalierov, mužov trudu, a ne fajčarov“. A skutečně tito ne tak ani podivínové, jako spíše slaboši, vesměs bídně končí, nepřinesše při svých bohatých darech národu nejmenšího užitku.

A spisovatel shledává těch podivínů na Slovensku asi dost. Již jednou dal nám nahlédnouti v nitro podobného člověka (Z listov rozčuleného, Besedy a dumy I.) a důkladněji seznamuje nás s povahou takovou v novelle „Pustokvetu“. Je to Vladimír Radovský, doktor práv i filosofie, jenž však přes to, že vyniká bohatým nadáním, nevykoná nijaké práce na prospěch svého národa. Sám o sobě hlásá, že je „pustokvet“ a praví: „Niet v nás Božieho požehnania, niet blahodate. Duch veje nám nad hlavami, on snáša sa s výše jako holubica, ale nesadá na naše hlavy, nepredchýňa útroby naše. Tak nás je málo, malá cierkvička bojujúca, a schneme, schneme. Niet obrodenia, a hľa so všetkých stran nebezpečie, nebezpečie jednotlivcom, rodinám“. Tak ani náš Radovský nedovedl nebezpečí to odvrátit od rodiny svého přítele Jana Kunoviče. Dcera tohoto Kornelie propadla svému svůdci, plytkému Burinskému, a vidouc se zklamána ve svém očekávání, že by chtěl s ní počíti čestný život sňatkem,

končí sebevraždou; to jest počátek pádu rodiny, jehož nedovedl právě Radovský, moha, zameziti. Na to následuje rána za ránou: syn Kunovičův jako důstojník potřeboval mnoho peněz, a připravil otci velikou peněžitou ztrátu, žena jeho, která pracovitostí a mírností svojí celé hospodářství hlavně držela, zemřela. A tak zachránil Kunovič jen trosky bývalého bohatství, a maďaronská společnost slavila triumf, podvrátivši opět silný sloup společnosti slovenské. Radovský uchýlil se do své knihovny a setrval tam nad svými nedokončenými pracemi jak básnickými tak vědeckými.

Menší ceny je novella „Jarný mráz", hlavně tím, že hrdinka její trpí nejasností. Jarní mráz je pro duši mladé Marie Biankovičové sňatek s obstárlým vysokým úředníkem Černošínským, člověkem nízkého smýšlení. Východiště z nešťastného svého postavení Marie nalezla smrtí: krutým jarním mrazem, který ji stihl za noci v lese.

V dosavadních belletristických skladbách Vajanského lid zůstával v pozadí, zachycen jsa básníkem takřka jen mimochodem, ač ovšem zdařile: vrývajíť se nám mocně v mysl i jednotlivé postavy jako Klapanica, stařík volící Vanovského, Matuľa a j. i sceny, kde viděti lid v massách, jako na př. při volbách, při vypuzování učitele ze školy atd. Již v „Suché ratolesti" Vajanský naznačil pěkně význam tohoto lidu slovy téhož Rudopolského, který pochybuje zprvu o možnosti organického rozvoje národního na Slovensku, dospívá konečně k tomuto přesvědčení: „Z koreňa musí vyhnať strom váš, hovorím. Tam, vidíte, vaši Malovíci, Krahulcovia, vaši Matuľovci — tam korene" (191). Lid je kořenem, z něhož vyrůstají jako větve veškery ostatní, vyšší stavy. Je-li kořen tento zdravý, silný, není obavy o jeho výhonky, o celý národní život. Ale také výhonky tyto jen ve spojení s kořenem, odkud čerpají stálou posilu, obstojí, jsou svěží a kvetou, bez souvislosti s ním nesouce v sobě zárodek zkázy vlastní, v niž nevyhnutelně upadají. Myšlenka tato Rudopolským vyslovená stala se asi zárodkem ideje nové, nejrozsáhlejší dosud belletristické práce Vajanského nazvané „Koreň a výhonky" vydané v Sloven. Pohl. r. 1895 a 1896.

Idea ta vyjádřená Mojmírem Kladným zní: „Mne zdá se, my všetci, čo odtrhli sme sa od tohoto (selského) domu a hľadali

život mimo, sme vlastne mrtví... Navrátiť sa musíme ku koreňom, my netrebné výhonky! Osvietiť sa! Znovuzrodiť!" A vidíme-li, jak Pierre Bezuchov u Tolstého rovněž jako Maurice v Zolově Zkáze dospívají poznání, že obnova jejich národa musí vyjíti z lidu, nepodivíme se, že totéž přesvědčení tak účinně hlásá romanopisec národa utlačovaného, jehož vrstvy od lidu se odchylující šmahem téměř propadávají odnárodňování. Odtud právě lid v nové této práci Vajanského ocitá se v popředí, kreslen jsa do podrobna, široce a poutá po přednosti naši pozornost, třeba vedle něho veliká péče věnována líčení vrstev středních, zemanstva i živlů cizáckých.

Vajanský nazval „Koreň a výhonky" novellou: věc jeho záliby. Příslušelo by však daleko větším právem práci této pojmenování románu, a to románu jiného trochu, snad lze říci, novějšího rázu nežli na př. byla „Suchá ratolest". Hlavním požadavkem dnes na román kladeným je zajisté, aby v něm zachycen byl pokud možno nejúplnější obraz společnosti, v níž pohybuje se hlavní hrdina. K tomu cíli však právě nutna jest veliká jeho složitost, zabíhající často až v rozptýlenost, a také rozsáhlost: odtud také veliké množství lidí v něm vystupujících, do podrobností kreslených, hojné episody a pod., což všecko zatlačuje více do pozadí románový děj, který v starších románech byl stále nejpřednější. Proto ráz této práce Vajanského spíše nám připomíná veliké romány Tolstého než drobnější Turgeněva, jehož tvorbě dosavadní belletrie Vajanského jaksi byla bližší.

Kořenem v románě našem je veliká, široce rozvětvená rodina Jana Drevanského ve vsi Lipové, které pro šetrnost, částečně i skoupost jejích členů dostalo se příjmí „Turáků" t. j. půlgrošů. Na rodném jeho statku žije prostě množství dítek, vnuků, ba i pravnuků v jakési dobrovolné zádruze; u všech je vidět úctu k staré hlavě rodiny a vzájemnou příchylnost, třeba jsou často povahou od sebe rozdílni: u některých vrozená spořivost vzrostla přímo v lakotu (Samko), u jiných udržuje se ve slušných mezích vzrůstajícím vzděláním (Ďurko, Martin Mician). Byla to „opravdová rodina, tvoriaca sama sebou svoj svet, nepotrebujúca žiadnej druhej pomoci a žiadneho rozšírenia. A koľko sily a spokojnosti bolo tam! Tie mladé nevesty s deťmi pri prsiach, tí starcovia, babky, kŕdeľ detí, mladé devy, podrostky, medzi nimi už zrejúce panny a poza nimi silný paholok, služobná

baba, ba i ovčiar — to všetko tvorilo jakoby svoj vlastný štát, ktorý by vlastne ani nepotreboval vyššie utriedenie . . . .“

Za to zle s výhonky, jež se od tohoto kořene odtrhly! Jest jich několik. Především Jan, syn Andreje, třetího syna stařičkého Jana Drevanského. Andrej uchýlil se od rodného domu, popanštil a odcizil se mu, a na této cestě setrval také Jan, jemuž dostalo se podílem znamenitého statku při Krásném domě v Koričném. Leč dům Janův cele je rozvrácen druhou chotí jeho Lenorou, ženou prostopášnou, která ničí svého manžela-slabocha hmotně i mravně. Jan cítí, že by měl vrátit se ke kořeni, k lidu, z něhož vzešel, ale je k provedení svého úmyslu slabý. Vždyť neupravuje ani svého domu tak, aby mohl ponechávati své dvě dcery doma, a proto odstraňuje je k příbuzným. Když pak Lenóra byla zavražděna, Jan se zbytkem svého jmění odchází k sestře do Nového Sadu, a jeho děti již naprosto ztraceny svému národu: starší zapadla do kláštera v Německu, mladší provdala se za Srba. — Zle vede se i dceři starého Jana, provdané za bohatého mlynáře Jana Vrábela na Chudobce, se synem Lackem, jenž naprosto odcizil se svému rodu a zkazil na studiích v Pešti. Lacko umírá, silnou ránu zasadiv otcovu jmění. A Vrábeľ již před tímto koncem synovým poznal svoji chybu a určil cesty, jakými slovenští lidé berou se v záhubu právě: „Poznám desať, dvadsať našich ľudí, ktorí dobre sa majú, alebo mali sa . . . Jeden vydá dcéry za odrodilých úradníkov a pozlacuje slovenským grošom maďarónskú domácnosť, druhý vezme si fiflenu, ktorá rozfŕká groše na márnosti, tretí odchová synov pre cudzotu; štvrtý, keď nabudol kapitál, sám zkazí sa, odpadne. Kde sa máme potom brať? Musíme hynúť.“ — Rovněž nedaří se švakru Andrejovu, Józovi Kladnému, městskému písaři v Rohově, jenž při svém známém vlasteneckém smýšlení jen stěží udržuje se ve svém úřadě, poněvadž v městě silně se maďaří. Ze smutného svého postavení vyproštěn konečně synem Mojmírem (Mirkem), který stav se architektem ve Vídni vzal otce k sobě. Mirko právě, pozoruje rozvrat rodin odchýlivších se od rodného kořene, aby nevběhl do téhož nebezpečí, umiňuje si navrátit se k němu. Ovšem nemíní tím přichýlení se k lidu po spůsobě Tolstého, nýbrž chce „obnovit ve vyšších sférách spojení s národem, lidem“. K tomu cíli vyvolil si za choť Annu, dceru Ďurka Drevanského. Záhy přesvědčil se, jak těžké je

spojení osob vychováním i vzděláním tak různých, jako byl on a celá jeho společnost vídeňská s jedné a Anićka s druhé strany. Pevností své povahy a láskou k Aničce však nabyl potřebné odhodlanosti uchýlit se nadobro v soukromí, což mu bylo usnadněno, když Anička povila mu syna. Za několik roků Mirko, aby zůstal „při koreni", koupil za pomoci Martina Miciana Krásný dům Jana Drevanského v Koričném, kde pobýval v letní době těše se, že přece nadejde doba, kdy bude moci působit cele na Slovensko, jemuž syna vychovává.

Přibéřeme-li k tomu pásmo událostí odehrávajících se v městečku Robově hlavně v kruzích maďarónských pod vedením notáře Dünnagla, dále příběhy sedláků v Koričném, které přivodily hluboký úpadek této vesnice ze stavu bývalého rozkvětu, uznáme zajisté, že děj našeho románu je znamenitě složitý, a že bylo třeba pevné, vycvičené ruky sestrojiti jej tak, aby se nerozpadl v částky volně související, místo co by byla zachována umělecká jednota celku. A ta se básníkovi podařila.

Z děje viděti široce vylíčený život dnešní společnosti na Slovensku. V Lipové rodina starého Drevanského zastupuje starou rolnickou generaci, nedotknutou ještě rozvratem nové doby, a Vajanský obšírně představuje nám celý zvláštní její život v ohromném jejich domě, plný shonu a práce ve dni všední, šumný za svátečních radovánek a truchlivý při smrti. Zvláště dojímavé jest líčení posledních okamžiků hlavy rodiny, starého Jana Drevanského, který umírá stejnou hodinu s družkou svého dlouhého a požehnaného života, Annou. Také „živá krása lidové massy" došla u Vajanského znamenitého ocenění, a dojem jeho líčení kostelní pobožnosti v Lipové lze dobře přirovnati k dojmu, jaký v nás budí Úprkovy obrazy znázorňující tutéž vroucí zbožnost Slováků moravských. Lipová při takových obyvatelích je ovšem silná, tím více, jelikož působí v ní vzorný kněz starající se pečlivě o mravní zdokonalování svých farníků. A když se po smrti starého Drevanského věci v rodině měnily, přispůsobujíce se požadavkům doby novější, přece dobrého jádra v Drevanských bylo tolik, že nenastal u nich rozklad.

Jinak v Koričném. Ves, která bez valné vzdělanosti honosila se značným blahobytem, propadnuvši správě špatného duchovního kazí se: tvoří se v ní sekta, což má za následek

persekuci, po velikém požáru trpí hmotně; proto četní její příslušníci stěhují se do Ameriky, nastává rozvrat v rodinách, a konečně všechno propadává ve spáry židovského krčmáře. Neníť již té mravní síly, jíž se jindy Koričané vyznamenávali; ani nová sekta přes usilování svého předáka neodolává moci pálenky. A tak Koričné lze pokládati za typ slovenské osady propadávající úplné zkáze. Také zde některá líčení utkvívají v mysli: tak líčení bohoslužby sektářů, zvláště jejich schůzky pod širým nebem, scena ve vězení, kdež octly se hlavy nového hnutí náboženského, smrť Ondřeje Žaluda a j.

Podobně kazí se Rohov: jeho maďarisování hlavně přičiněním notáře Dünnagla je velice plasticky vylíčeno jako zvláštní éra Dünnaglova. Ale nenastává po ní, bohužel, jako v Laichtrově „Sychrově éře“ zdravá reakce. Přes úplné zničení městského bohatství, přes potupný konec několika hlav tohoto zhoubného proudu, při jehož líčení spisovatel nešetřil nejpůsobivějších barev, proud sám pokračuje dále. Smutná přítomnost — smutnější ještě budoucnost.

Z celého tohoto obrazu je vidět, že spisovatel dobře si ozřejmil rozmanité vady a nedostatky života na Slovensku. Z předních z nich je, že církev (zde vesměs se mluví o církvi evangelické) dostala se do služeb politiky, maďarónstva, takže vzniká v duchovenstvu celá řada šplhavců, jimž mravní povznášení a vůbec péče o blaho lidu slovenského je vedlejší (Daniel Rybka). Proto lid odchyluje se od dosavadních církví a tvoří se v něm sekty, z nichž nejznámější také u nás jsou nazaréni a pod. Proti těm vystupuje se příkře se strany moci světské i duchovní, ale málo dbá se toho, aby odstraněny byly příčiny vedoucí k sektářství. — Zhoubné je pro Slovensko neustálé stěhování přičinlivých a silných pracovníků do Ameriky, kde jsou namnoze pro vlasť úplně ztraceni. Vystěhovalci tito vydělávají ovšem v nové vlasti mnohem více peněz a tak svádějí za sebou řadu sil nových. — Zhoubou lidu je také židovstvo hrozně těžící z jeho neuvědomělosti a podle stavu té které krajiny, jenž veskrz jest jim znám, zařizující svoje plány. Jak smutně zní stesk spisovatelův, který o židech těchto dí: „Oproti tak zvaným „priateľom ľudu“ prejavili opovrhnutie. Oni boli presvedčení, že tí neznajú ani sedliaka ani jeho potreby. O ľude hovorili už cele jako o zveroch.“ — Hlavně však pří-

činou úpadku národního života jest odpadávání vrstev vyšších od lidu: tak zajisté ti, kteří měli by vzdělávati lid, přikloňují se k jeho nepřátelům, ovšem především k své vlastní záhubě.

A spisovatel zároveň hledá cesty k napravení těchto nedostatků. Přední z nich jeví se mu stálé spojení vrstev vyšších s lidem, který by v nich nabýval rádcův a podpůrců, jako jím byl Jan v Koričném, než přičiněním Lenóry propadl oblomovštině, za níž Koričné zničeno; vyšší vrstvy zase by získaly neméně opírajíce se o mocnou postať lidu silného tím, že s Glěbem Uspenským mluvě, od hlavy do paty a s povrchu do samého nitra jest proniknut a osvětlen teplem a světlem vanoucím naň od matičky černé a vlhké země, která mu zachovává jeho zvláštní vlastnosti rozumu i srdce i zvláštní vzezření.

Co se týče charakterů jednajících osob, platí zde v neztenčené míře chvála řečená o belletristických pracích předešlých, ačkoli je zde jednajících osob mnoho. Do jedné všechny jsou individualné, což zvláště pěkně vidět na rozsáhlé rodině Jana Drevanského. Hlavně pozoruhodný je Samko; v něm opravdu umělecky je naznačen ten rys povahy rolníků, který chtěl dolíčiti, ale většinou zkarrikoval Zola ve své „La terre“. Také Samko, který jinak nezná citů jemnějších, lne vroucí láskou k rodné půdě, také on, ačkoli by mohl výhodněji zakupovat si pozemky v jiném kraji, raději přeplácí třeba méně výnosné kusy a kousky půdy ve svém rodišti. „Láska k hmote, ktorú ani neužijeme, ani ňou sladké ciele nedosahujeme, táto temer mučenícka láska, bola jeho jediným životným smyslom“, praví o něm Vajanský, takto jej zkrátka a dobře charakterisuje.

Jan Drevanský z Krásného domu v Koričném vylíčen pěkně jako člověk nejlepších úmyslů, jichž však neprovádí, poněvadž je hrozný slaboch. Proto také končí smutně, zničen byv druhou svojí ženou Lenórou. Vůči této jeví se člověkem naprosto bez vlastní vůle mimo jediný okamžik mocného vzrušení, kdy konečně „vzbudil se v něm kořen“, ovšem pozdě, a kdy vypudil ji nadobro z domu. Lenóra je vlastní sestra Varvary Lavrecké ze „Šlechtického hnízda“ J. S. Turgeněva. Návrat obou těchto žen „odehrává se“ za stejných téměř okolností, srdce jejich při něm nic nepocítilo; jen výsledek jeho je různý: Drevanský přijímá Lenóru zcela na milost a žije s ní dále, oslněn jsa její

nádhernou krásou, čeho nemůže již učiniti Lavrecký, poznav čistou lásku k Líze. Jenom konečný náhlý obrat v povaze Lenóry Drevanské, kdy totiž, přesycena jsouc prázdným svým životem a popuzena jsouc Dünnaglem, umiňuje si, vyzradit spády notářovy a takto napravit, co pohubila, zdá se málo motivovaný při povaze tak nehluboké a chvilkové, jakou se Lenóra celkem jeví. Snad to bylo také jenom nějaké okamžité pobouření Jistoty totiž nedocházíme, jelikož Lenóra hned nato zavražděna Dünnaglem. Podobnou výtku bylo by lze projevit při povaze Mariině: dívka čistá, vážná, až mysticismu náchylná, která nemůže najíti v srdci lásky pro sličného, dobrého a rozumného Mirka, byla by dotčena „mužnou surovostí“ zhýralého Lacka umírajícího souchotinami?

Kontrastu při charakterech jednajících osob používá Vajanský znamenitě také v „Koreni a výhonkách“: tu máme vzorného a proto milovaného kněze Lipovského, tam zase bezcharakterního a proto nenáviděného šplhavce Rybku; tu vážná, nábožnému dumání oddaná Marie, tam dětsky švitořivá Julka; tu důkladně a všestranně vzdělaný Mirko, tam plytký Laco. Zejména však účinný jest kontrast obou Kladných, v nichž spisovatel dopodrobna vylíčil tu protivu mezi starší a mladší generací slovenskou, které se již dotkl v předešlých pracích, zvláště v „Letiacech tienech“, líče starého a mladého Holana. Starý Kladný, člověk čistě citový, jemuž stále zdá se všude citu málo, jest optimista, jenž ve smutném postavení svého lidu stále jen hledá pomoci u Boha, v nejvyšších kruzích Vídeňských, ale sám nepřikládá ruky k praktické nějaké práci na prospěch svého lidu nebo svého města a také by ve své odvislosti ani přikládati nemohl. Proto uchyluje se z dusné přítomnosti do minulosti, hledá staré rukopisy, přepisuje je jako svědky dávné naší kultury. Ale když plíží se jako zloděj nějaký, aby vzal si na přepsání starý cyrillský rukopis z radnice a pozoruje při tom náhodou Dünnagla, největšího škůdce slovenského života v Rohově, jíti z pokladny městské (je to v noci), ani mu nenapadá proti němu jako právem podezřelému vystoupiti a jej snad zničiti. Zcela jiný jest již mladý Mirko Kladný: vzdělání (vystudoval realku a pak techniku) již více vedlo jej k životu praktickému, studia jeho zjednala jaksi rozumovou protiváhu vrozenému jeho bohatství citovému. Mirko ve svém dobrém

smyslu pro skutečný život právě vyciťuje, že oboustranný prospěch vyžaduje úzkého styku vrstev vyšších s massou lidovou, z níž vzešly. On znamená právě ten zorný úhel, pod nímž se spisovatel v tomto románě dívá na věci slovenské, a tím stává se hlavní osobou celého našeho románu.

A ještě jedna osoba upoutá zajisté pozornost čtenářovu velice. Je to notář Dünnagel jednou stránkou povahy lišící se od maďarónů, jež vylíčil nám dosud Vajanský v belletristických svých pracích. Nelze si totiž ani mysliti, že by všichni ti četní maďaróni beze všelikých duševních výčitek bojovali proti všem, i nejušlechtilejším snahám slovenským, nýbrž lze právem souditi, že mnozí ve své duševní bídě mají tu i tam okamžiky, kdy pociťují výčitky svědomí pro své počínání. Takový typ je zachycen, myslím, velmi šťastně v Dünnaglovi, u něhož výčitky svědomí jsou stále mocnější, až konečně notář, vyznav se ze svých zločinů, končí při nejbujnějším veselí uspořádaném za poslední defraudované peníze. Samovražda jeho velice effektně je vylíčena.

A tak celkem „Koreň a výhonky“ jsou realistickým románem socialním veliké ceny, třeba u nás neznámým tak jako předešlé práce Vajanského. Přehlížíme-li románovou produkci českou, shledáme, že nejbližší asi románu našemu je nedoceněná dosud po zásluze práce Herbenova „Do třetího i čtvrtého pokolení“. U obou viděti pozoruhodné podobnosti. Nevím, znal-li Vajanský práci Herbenovu — snad ano — ale podobnosti ty nelze vysvětlovati reminiscencemi, nýbrž zajisté především tou okolností, že oba spisovatelé obrali si za předmět svého líčení kraje obydlené týmž kmenem — Slováky, jehož obraz pokud možno úplný chtějí podati. Oba přemýšlejí o poměrech a zvláště vadách svého kraje, jichž se dotýkají, a hle, tyto jsou s malými obměnami skoro tytéž, jenže u Slovákův uherských je nebezpečí odnárodnit se větší než u našich. Odtud také odpomoc, na niž oba poukazují, jest celkem podobná. Herben ovšem největší váhu klade na školu, čeho Vajanský při uherských poměrech nemůže. Jinak však totéž, co Vajanský celým románem, Herben hlásá ústy Bezděkovými: „Naši vzdělanci mladí mají míti heslo: „Jsi-li z lidu, k lidu se vrať, pomáhej chutě, čiň a raď!“ Oba želí toho, že vzdělanci dílem nechtějí, dílem neumějí lidu pomáhat, nerozumějíce mu. U obou v popředí stojí rodina, na níž se dolíčuje

idea, u obou spisovatelův ovšem různá. Herben vyličuje čtvero pokolení téže rodiny po sobě jdoucí, ukazuje takto veškery proměny, jež se udály v jeho kraji v době asi 100 let. Také u Vajanského objevuje se rodina od praděda, jenž ovšem již na sklonku života, až do pravnuků, ale děj odehrává se v době krátké, takže zachycen jenom krátký odsek veškerého života rodiny. Z té příčiny také práce Herbenova po stránce kulturně-historické je obsažnější, zahrnujíc neobyčejně četné „lidské dokumenty“, významné pro jeho kraj. Právě snad proto však po stránce umělecké techniky románové daleko výše nad ní stojí román Vajanského, jsa vůbec plodem umělečtějším: Herben sám až příliš skromně v doslovu svém pokládá se jaksi jen za zaznamenavatele příběhů, jež vypravuje.

Styl tohoto románu a všech prosaických prací Vajanského jest jako při každém básníku mocného vznětu kypící, ale přece ne bez míry umělecké. Slovenština, vůbec lahodná, u něho jeví se snad ve formě dosud nejkrásnější, z kterėžto příčiny také je nejlépe čísti Vajanského nikoli v převodu českém. Dobře jest poznati tyto přednosti našeho básníka již z drobné práce Vajanského „Pančavy“, uveřejněné v letoších „Květech“, kde ostatně také jiné pěkné stránky jeho tvoření s dostatek vystupují na jevo.

Tak celkový soud o belletristické produkci Vajanského se stanoviska čistě uměleckého u každého čtenáře i kritika dopadne velmi příznivě. Ale co že praví Neruda? „Umění jest majetkem všeobecnosti, patří všem, celému světu. Dobře! Umělec je však člověk a patří jistému národu.“ A tak básník, i když chce sloužit nejvyšším zájmům celé společnosti lidské, v první řadě má všímati si svého národa i jeho zvláštního života. Pak díla jeho mají veliký vliv socialní i národní. Nevzrůstá-li v očích našich cena „Lovcových zápisků“, vzpomeneme-li, že především umělecké tyto črty způsobily zrušení nevolnictva na Rusi?

Takového rázu je také tvorba Vajanského. Básníkovi jde o obnovu, přerození celé dnešní společnosti slovenské od kořene k nejvyšším jejím výhonkům. Má-li se toho docíliti, je nezbytno poznati správně celou přítomnost a zachytiti ji plasticky v umělecké formě, což také Vajanský činí, představuje nám celý dnešní život slovenský jak s krásných, tak s nepěkných jeho stránek. Viděti všecko ve světle nejlepším, tomu zabraňuje jeho realismus; ale s druhé strany opět jeho smysl pro uměleckou stránku

díla nedovoluje mu líčiti s exaltací té bídy dnešního stavu Slovenska, jako by činil mnohý realista. Odtud četné jeho idealní postavy, odtud také šťastný jeho humor, známka to ucelené mysli. On stejnoměrně a umělecky správně rozděluje jas a stín, cesta to jediné správná, nechce-li básník místo povznášení skličovati, chce-li, ne snad přemlouvati k lepšímu, nýbrž jen docilovati, aby lid se polepšoval, vida jako v zrcadle své nedostatky.

Jestliže toto polepšení záhy stane se skutkem, zajisté neposlední zásluha o ně patřiti bude produkci literarní našeho Svetozára Hurbana-Vajanského, o němž lze užiti právem krásných slov Lermontova: „Hlas myšlenek Tvých ušlechtilých v čas bídy národní . . . jímal sluch jak zvony věží starobylých". Kéž zvony ty, jichž hlahol tak líbezně i k nám doléhá, ale jež nejmocněji zaznívají v sladké domovině básníkově, záhy ohlašují nám nový den, nový, slavný život na Slovensku!

Král Václav I. a vpád Tatarů na Moravu r. 1241.

Napsal JUDr. Jaroslav Demel.

Ve své recensi Bretholzova spisu „Tataren in Mähren und die moderne mährische Urkundenfälschung" v tomto časopise uveřejněné (čís. 2, str. 185—187 tohoto ročníku) jsme se toho dotkli, že dle našeho náhledu spisovatel ve čtvrté části řečeného spisu poněkud příliš jednostranně podceňuje zásluhy krále Václava I. při vpádu tatarském a jeho zásluhy o zastavení proudu tatarského na západ se ženoucího, více, než to na základě kusých zpráv sporých pramenů jest odůvodněno. — Poněvadž odůvodnění tvrzení tohoto nedá se dle našeho náhledu několika slovy odbýti a delší rozbor se nám zdál při recensi spisu celkem nevelikého nesouměrným, podáváme jej tuto v samostatném článku.

Činnost krále Václava kritisuje Bretholz na str. 57—59 svého spisu. Spisovatel připouští sice, že od krále českého vyšla dosti včasná iniciativa ku všeobecnému zbrojení proti Tatarům, avšak popírá, že by jeho vystoupení bylo rozhodující příčinou obratu Tatarův a zastavení jich postupu na západ. — Příčinu

tu hledá Bretholz ve vnitřních poměrech ve vojště tatarském, opíraje se při tom o zprávu uherského letopisce Rogera, které zevrubněji se dotkneme, a pokračuje doslovně takto: „Václav učinil s uznání hodnou odhodlaností (Entschlossenheit) pokus zachrániti Čechy před vpádem Tatarů od severovýchodu, ale možnost vpádu tatarského do Moravy nechal nepovšimnutu, ano spíše tuto zemi bez ochrany nepříteli na pospas zůstavil. — A kdyby pravdou bylo, že jen jeho statečné vystoupení zastavilo postup Tatarů po západní silnici Slezskem, Sasy a Čechami, nutno mu také přičítati za vinu, že nebezpečnou záplavu v jiný směr, totiž údolím Odry dolů k řece Moravě do země Moravské obrátil, kam by se snad jinak jen jednotlivé hloučky byly dostaly. — Ovšem lze tuto taktickou chybu poněkud omluviti, kdyby skutečně, jak král Václav tvrdil, nepřátelé při jeho pouhém přiblížení na útěk se dali, kdežto doufal, že bude moci na nich pomstu vykonati pro porážku vévody Jindřicha u Lehnice. Ale líčení v často zmíněném listu pro císaře Bedřicha neb krále Konráda obsažené ukazuje se při zevrubném zkoumání nepříliš věrohodným.“

„Ve všeobecném provolání, které, jak se dle všeho zdá, bezprostředně po událostech u Lehnice od krále Václava bylo učiněno, praví tento, že sice očekává příchod nepřátel na hranicích své země s mocí brannou od něho sebranou, ale že se obává, že jim bez pomoci všech svých přátel nebude moci odolati. Jen závěrečná věta tohoto listu: „A kdo nám v této tísni pro Boha a pro nás pomoc poskytne, tomu chceme, jak dlouho žíti budeme, sloužiti“ — dokazuje, v jakých starostech se tehdy král český nalézal, ač měl přece vlastní vojsko a cizí bojovníky k disposici. To přec nebyla pravá odvaha bojovná, Tatarům na odpor se postaviti, jim v dalším postupu zabrániti a krev posud padlých křesťanů na nich pomstiti.“

Toť podstatná část Bretholzovy kritiky.*) Jak jsme již uvedli, máme za to, že se tu akce krále Václava I. při vpádu tatarském a jeho zásluhy o zastavení invase tatarské více podceňují, než to na základě pramenů současných jest odůvodněno, a to z těchto příčin:

---

*) Některé méně podstatné podrobnosti, jež shora byly vypuštěny, budou uvedeny v následujícím rozboru.

1. Z pramenů vysvítá, že energické a statečné vystoupení krále Václava I. skutečně bylo rozhodující příčinou zastavení proudu tatarského na západ se ženoucího. Praví ť Václav sám ve svém listě zaslaném nějakému knížeti, jehož pomoci proti Tatarům se dovolává: „Právě v té době, když (sc. Tataři) prodlévali v Polsku, byli jsme s vojskem svým vévodovi tak blízko, že jsme toho dne, kdy padl, s naší celou mocí k němu mohli přiraziti; on však, běda! neporadiv se s námi a nevyzvav nás o pomoc, s nimi se srazil, následkem čehož bídně byl zabit; dozvěděvše se o tom, s vojskem ku hranicím Polska jsme postoupili, chtíce dne následujícího na nich s pomocí Boží zaslouženou pomstu vykonati. Ale oni úmysl a záměr náš poznavše na útěk se dali a . . . . do naší země Moravské se obrátili.“ *) A že to není pouhé vychloubání Václavovo, jak Bretholz (str. 58 dole a 59 nahoře) patrně má za to, dokazuje ta okolnost, že sám císař Bedřich II. v listu, kterým se dovolává pomoci krále anglického proti Tatarům, statečné vystoupení krále Václava I. uvádí jako příčinu zastavení proudu tatarského na západ se ženoucího slovy: „Druhá část (sc. vojska tatarského) na hranici české udeřila a napadena byvši se zastavila, když král té země (sc. Čech) se svými župany statečně se jim na odpor postavil.**)

---

*) „Siquidem tempore, quo fuerunt in Polonia, nos cum exercitu nostro vicini fuimus duci adeo, quod eum die sequenti, postquam occubuit, cum omni virtute nostra contingere poteramus; ipse autem, proh dolor! nobis inconsultis et irrequisitis cum ipsis congressus, ex qua miserabiliter est occisus; quo experto ad metas Poloniae cum exercitu processimus, volentes die crastina de ipsis, divino mediante auxilio, condignam sumpsisse vindictam. Sed iidem proposito et intentione cognitis, fugam dederunt et . . . . in terram nostram Moraviam diverterunt. (Erben Regg. I. č. 1028, Cod. Mor. dipl. III. str. 9; dle Palackého svědčí tento list Václavův cís. Bedřichu II., dle Bretholze jeho synu Konrádu II.)

**) Secunda (sc. pars exercitus Tartarorum (Bohemiae fines ingressa est et aggressa substitit, rege illius terre cum suis comitibus viriliter occurrente“ (Erben, Regg. I č. 1052, Cod. Mor dipl. III. str. 8). Při tom dovolujeme si podotknouti, že Bretholz v 3. části svého pojednání, kde podává přehled jednotlivých zpráv současných vpádu tatarského na Moravu se týkajících, ač uvedené tu úryvky z pramenů jsou vesměs doslovnými překlady latinských originálů, na tomto místě dosti nápadným nedopatřením vynechává při tak krátké zmínce přece významné slovo „viriliter“ nepřeloženo (str. 50 pod č. 8: „mit seinen Grafen entgegentrat.“)

Jaké máme důvody, abychom nevěřili v pravdivost těchto zpráv současných listin, když nemáme žádné příčiny o jejich pravosti pochybovati? Bretholz uvádí jako hlavní důvod (strana 58), že jen vnitřní poměry ve vojště Tatary k ústupu pohnouti mohly, ježto by jinak se byli pokusili o místo, které se jim nebezpečným zdálo, obejíti a jinou cestou na západ proniknouti. — Jaké to vnitřní poměry byly, to vysvětluje dle Bretholze zpráva uherského letopisce Rogera, dle které Tataři Batu-em vedeni po velikém svém vítězství na řece Šajó (11. dubna) celé Uhry mezi sebe rozdělili, také oněm velmožům, kteří v jiných zemích prodlévali a dosud do Uher nedorazili, jejich podíl přikázali a jim zprávu dali, aby rychle tam přichvátali, ježto více žádná překážka jim v cestě nestojí.*) Ale vzhledem k tomu, že král Václav s vojskem svým od hranic českých se hnul na neděli Quasimodogeniti, která r. 1241 na 7. duben připadala,**) a Tataři před ním na ústup se dali dne 10. dubna 1241,***) jest vůbec nemožným, aby zpráva ta zastihla Tatary dříve, než s králem Václavem se srazili, a byla pohnutkou jejich ústupu.

Námitka pak Bretholzova, že by Tataři, kdyby byli chtěli dále na západ postupovati, nebezpečné místo byli obešli, jest dle našeho náhledu domněnkou, postrádající hlubšího základu; Tataři zajisté sotva měli tolik zeměpisných známostí krajin těch, aby snad byli věděli, kde horstvo záda Václavova kryjící přestává, a kde jim rovina otevřená volný postup snadnějším činí, aniž mohli věděti, jak daleko voje krále Václava, jehož branné síly přece neznali, aneb snad knížat s ním spojených k útoku na ně připraveny stojí. Dle odhodlaného vystoupení Václavova mohli se obávati, že za nimi k západu bude postupovati a je pronásledovati a tak posléze snad z předu i ze zadu se obklíčeny uvidí, kdežto postupujíce nazpět údolím Odry věděli, že již kraj mají vyčištěný a pronásledujícímu je králi Václavovi na rychlých svých koních snadno mohou uniknouti.

Není tedy žádné příčiny, abychom nevěřili zprávám v uvedených dvou současných listech obsaženým, že Tataři jediné následkem statečného zakročení Václavova na svém postupu na západ se zastavili.

---

*) Pertz, Mon. Germ. hist. SS. XXIX. p. 560.

**) Erben, Regg. I. č. 1025.

***) Srov. pozn. 1.

2. Pravda ovšem, že Tataři bez překážky údolím Odry do Moravy vtrhli a že tedy král Václav vpádu jich do Moravy nezabránil, ale z pramenů současných vysvítá, že vpád Tatarů do Moravy po jich srážce s Václavem následoval tak rychle, že Václav s vojskem, s kterým u hranic českých stál, vpádu tomu vůbec nemohl zabrániti.

Praviť předně Václav sám ve svém již shora uvedeném listě: „Ale oni (sc. Tataři) úmysl a záměr náš poznavše na útěk se dali, a aniž jim velké a velmi prudké řeky, které přecházeli, překážkou byly, v jednom dni 40 mil urazili, a tak, jak řečeno jest, do naší země Moravské se obrátili.“*) A že toto tvrzení Václavovo není snad jeho výmyslem, kterým by snad král český byl chtěl zakrýti svou domnělou nečinnost a liknavost, aneb dokonce zbabělost, tomu nasvědčují zprávy jiných spolehlivých a od listu Václavova i na vzájem neodvislých pramenů současných. Tak jest zaznamenáno v současných letopisech kláštera sv. Pantaleona v Kolíně: „Z Polska táhna přišel řečený národ (sc. Tatarů) do Moravy a urazil, což neuvěřitelným se zdá, v době jednoho dne a jedné noci 4 dny cesty i s překročením prudkých řek“.*) A zprávu letopisů Sv. Pantaleonských podporuje jiný současný pramen (Fragmentum de invasione Tartarorum), který vypravuje: „Tři neděle po velkonocích (t. j. 21. dubna, poněvadž velikonoční neděle roku 1241 padala na 31. březen) přišlo čtvrté vojsko Tatarů, které Polsko zpustošilo a křesťany přemohlo, projdouc Moravou do Uher“.**) S tím souhlasí i zpráva současného letopisce uherského Rogera, že „Peta spěchal k bráně Uher, protáhnuv skrze Polsko a zabiv

*) Erben Regg. I. č. 1028: „Sed iidem proposito et intentione cognitis, fugam dederunt, et fluviis magnis et rapidissimis, quos transierunt, non obstantibus, naturali die solo in progressu XL miliarium expleverunt et sic, ut praedictum est, in terram nostram Moraviam diverterunt.“ Srov. pozn. 1.

*) Mon. Germ. Hist. SS. XXII. p. 535: „Exiens a Polonia praedicta gens Moraviam intrat et quod incredibile dictu est, unius diei et noctis spatio per quattuor dietas pertransitis rapidis fluviis mota est totam devastans Moraviam praeter castra et loca munita.“

**) Mon. Germ. hist. SS. XXIX. p. 600: „Post tres ebdomadas pasce quartus exercitus Tartarorum, qui Poloniam vastaverat et christianos superaverat, transiens usque Moraviam venit in terram Ungariae.“

jednoho z vévodů polských, rozbořiv slavné město Vratislav a spůsobiv neobyčejnou porážku a proběhnuv se stejnou krutostí zemí vévody moravského, kterému nemohli ostatní vévodové žádné pomoci poskytnouti.*)

Těmto zprávám současným odporuje ovšem zmínka uvedená v rovněž současném listu jakéhos Jordána, viceministra řádu Minoritů v Čechách a Polsku, dle kteréž Tataři do Moravy vtrhli teprve před Nanebevstoupením Páně, jež r. 1241 padalo na 9. květen.**) Ale zpráva tato stojí vůči zprávám uvedených spolehlivých pramenů současných***) úplně osaměle, příčíc se líčení jich naprosto a nutno ji tedy spíše pokládati za omyl chronologický, není-li snad vůbec list ten podvržený, než k vůli tomu zprávy všech prvé uvedených pramenů zavrhovati; neboť prameny, které Bretholz k opoře této zprávy uvádí (str. 55), jsou vesměs pozdní a pro naši dobu nespolehlivé.†)

Nehledíme-li tedy k této ojedinělé a málo věrohodné zprávě, byl postup Tatarů do Moravy a Uher dle současných zpráv velmi rychlý, takže nemohlo těžkopádné rytířstvo Vácslavovo na zavalitých svých koních Tatary nikterak dohoniti, tím méně snad jim z vnitrozemí neb horami nadběhnouti; Vácslav tedy s vojem,

*) Rogeri miserabile carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros facta. cap. 20. M. G. H. SS. XXIX p. 554: „Peta rex per Poloniam dirigens gressus suos, uno ab ipso de ducibus Poloniae interfecto et destructa Vratislavia civitate nobilissima et strage facta mirabili, ac terram ducis Moraviae, aliis ducibus praestare sibi auxilium nequeuntibus simili crudelitate pervadens ad portam Hungariae festinavit.“

**) Cod. dipl. Mor. III. p. 8, Erben Regg. I. č. 1033.

***) Annales Scti Pantaleonis Coloniensis sepsány jsou o událostech let 1238—1249 současně. (Viz Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 6. Ausg. (1894.) 2. Theil, S. 447), podobně i Fragmentum a letopis Rogerův jsou současné. (Tamtéž str. 479, o prvém též A. Ö. G. XLII 519.)

†) Slezské letopisy (Annales Silesiaci compilati) pocházejí asi z konce 15. stol. (M. G. H. SS. 537), Dlugoszova kronika polská psána jest v letech 1455—1480 a jest pro tuto dobu zejména chronologicky ještě nespolehlivou a Tetzelův letopis kláštera Hradišťského psán jest ke konci 16. století. — A nechce-li Bretholz (na str. 53.) z Dlugosze přijímati zprávu o vítězství Jaroslava ze Šternberka, není také oprávněno na jeho jiná, zejména chronologická udání vpádu tatarského se týkající váhu klásti, jak to dvě stránky dále (str. 55.) činí.

s kterým u hranic českých stál, vpádu Tatarů do Moravy zabrániti nemohl.

Jde nyní o to, pokud lze ospravedlniti, že král Václav nepostaral se o dostatečné vojsko, které by vtrhnutí Tatarů do Moravy údolím Odry mohlo zameziti. Ze všech zpráv současných pramenů vysvítá a také vítězný postup Tatarů, před jejichž hordami všechna křesťanská knížata až dosud s krvavými lebkami ustupovala, zajisté dostatečně odůvodňuje, že před tatarským vojem šířil se děsný postrach a že tento voj téměř za nepřemožitelný se pokládal. Vzhledem k postrachu tomu jest přirozeno, že Václav co nejvíce sil vojenských kolem sebe na hranicích českých hleděl soustřediti a na Moravě asi jen v jednotlivých hradech a opevněných městech posádky zanechal. I když měl na mysli možnost vpádu tatarského do Moravy po jich odražení od hranic českých, pohnula ho k takovému jednání asi úvaha, že, kdyby voj svůj na dvou stranách měl rozdělený, oba voje jeho pro nedostatečnost by mohly býti poraženy a že by pak Tataři jistě pustošili nejen Moravu, ale i Čechy, kdežto takto, budou-li soustředěným mohutným vojem jeho od hranic českých odraženi, jest tu toliko pochybné nebezpečí, že Morava bude od Tatarů pustošena, pokud do země té s vojem svým na pomoc nedorazí. Bylo tedy rozumným, když jsa okolnostmi nucen voliti mezi těmito dvěma nebezpečími, raději odvrátiti chtěl větší a jisté nebezpečí od zemí svých a vydal při tom část jich v šanc nebezpečí nejistému a menšímu. Jest tedy dle našeho náhledu neoprávněno, když se mu tu nějaká taktická chyba vytýká, ba se mu za vinu klade, že tím, že na hranicích česko-polských Tatarům na odpor se postavil, proud jich do Moravy svedl. (Bretholz str. 58.)

3. Máme zprávu současnou, že král Václav s Tatary i na hranicích moravsko-uherských bojoval, takže již z toho důvodu nelze tvrditi, že by byl Moravu nechal úplně nepovšimnutou. Praví král Václav ve svém listu zaslaném r. 1241 králi řím. Konrádu II., synu císaře Bedřicha II.: „Poněvadž jsme zakusili již od času velikonoc jejich (sc. Tatarů) prohnanost a lstivost měrou svrchovanou, stojíce proti nim jak na hranicích Polska, tak i na hranicích Moravy a Uher a svízele a vedra dnů snášejíce a vidouce krveprolití i zločiny, které páchali na Moravě i v Rakousku, uvažu-

jeme . . . .*) A čteme-li pak v současně sepsaném „Fragmentum de invasione Tartarorum“, že hordy tatarské, které Moravu pustošily, již tři neděle po velikonocích (t. j. dne 21. dubna 1241) do Uher přišly,**) pak možno za to míti, že nejen shora uvedené vyzvání vrchního vůdce tatarského Batu-a, o kterém se zmiňuje uherský letopisec Roger,***) ale i rázné zakročení krále Vácslava na Moravě bylo příčinou, že Tataři tak brzy Moravu opustili, zpustošivše ji ovšem i za tu krátkou dobu velmi krutě. Na hranicích moravsko-uherských buď se strhla nějaká rozhodná bitva mezi Vácslavem a Tatary anebo tam král Vácslav, vypudiv Tatary z Moravy, s vojem svým na stráži stál, aby jich opětnému pokusu o vpád zabránil; poslednější zdá se býti vzhledem k citovaným slovům listu Vácslavova skoro pravděpodobnějším. Dáváme-li víru onomu dátu současného pramene „Fragmenti Tartarorum“, pozbývá váhy i námitka Bretholzova, že král Vácslav nalézaje se dne 7. května 1241 na hradě svém, Königsteině †) v době vpádu Tatarů do Moravy s vojem svým bezstarostně prodléval daleko od končin říše své, vpádem tím ohrožených; neboť v té době byli dle uvedené současné zprávy Tataři již dávno Moravu opustili.

4. Bretholz klade konečně zvláštní váhu na slova, která se nachází v jednom z již shora uvedených listů Vácslavových, jimiž tento se dovolává pomoci knížat křesťanských proti Tatarům takto: „A kdo nám v této tísni pro Boha i k vůli nám pomoc poskytne, tomu chceme po celý svůj život k službám býti“ ††) a vidí již v pouhém zvolání tom důkaz o zbabělosti Vácslavově (str. 59). Vzhledem k postrachu, jaký se přirozeně před Tatary šířil a o němž svědčí také stejně zoufalé volání

---

*) „Unde cum a tempore paschali eorundem astutias et fraudes plenissime sumus experti, utpote qui contra ipsos pondus dierum et aestus comportavimus tam in terminis Poloniae quam in metis Moraviae et Hungariae, videntes caedes et scelera, quae faciebant, et in Moravia et in Austria perpendimus . . . . . (Erben Regg. I. č. 1031).

**) Viz pozn. 9.

***) Viz pozn. 10.

†) Erben Regg. I. č. 1030.

††) „Et quicunque nobis in hac necessitate constitutis auxilium tum propter deum, tum propter nos impenderint, apud eos vitae nostrae temporibus studebimus deservire“ (Erben, Regg. I. č. 1027, str. 480).

o pomoc se strany samého císaře Bedřicha II.*) a vzhledem k činům Vácslavovým nelze ale zajisté naprosto nějakou zbabělost krále Vácslava z toho vyvozovati; uvážíme-li všechny okolnosti, jeví se zvolání to pouze jako důtklivé vyzvání o pomoc rozvážného vojevůdce, který sílu nepřítele, před nímž takový postrach se šířil, raději přeceňoval než podceňoval a co možná nejvíce sil bojovných si hleděl opatřiti, aby mohl se co nejjistěji nějakého úspěchu nadíti, a boj jeho nebyl tak bezúspěšný, jako všech posavadních panovníků křesťanských, kteří se Tatarům na odpor postavili; nějakou tragickou obětovností a krkolomnou odvážností nebyl by ani své říši ani křesťanské Evropě prospěl.

Tolik k apologii krále Vácslava proti Bretholzovi. Byť snad i každý se všemi našimi vývody nesouhlasil, které jsme ovšem vzhledem k nedostatečnosti a kusosti zpráv současných nemohli vždy a všude na zcela pevný základ stavěti, přece tolik je z nich nepochybně zřejmo, že král Vácslav byl jediný z panovníků evropských, který před Tatary neustoupil ani od nich poražen nebyl, který naopak svým statečným vystoupením jich další postup na západ zastavil, a ten fakt již mu nejen v dějinách českých, ale i všeobecných stkvělou památku zabezpečuje.**) Při tom není, jak jsme se pokusili ukázati, nikterak odůvodněno, abychom mu mohli vytýkati, že by se byl při své akci proti Tatarům snad dopustil nějaké taktické chyby aneb snad dokonce zbabělosti a že by snad byl druhou svou zemi, Moravu, zbaběle a lehkomyslně Tatarům na pospas zůstavil. Naopak, pokud sporé prameny v té věci nějakého světla poskytují, lze za to míti, že co mohl rozumně učiniti ku spáse Moravy, také učinil a Tatary z ní co nejdříve vypudil.

---

*) Pro přirovnání uvádíme tu český překlad zvolání toho obsaženého v listu cís. Bedřicha II. zaslaném králi anglickému (Erben Regg. I. č. 1052, str. 497): „I Vaši Jasnost pro společnou tíseň zapřisáháme zakladatelem naší víry křesťanské. p. Ježíšem Kristem, prosíce, byste, staraje se o Sebe i o království Své, které Bůh ve zdaru zachovej, ne váhavě připravil rychlé pomocné voje statečných rytířů a jiných ozbrojenců, za to při prolité krvi Kristově a svazku příbuzenství, který nás pojí, žádáme.“

**) Za jak důležité pro celou říši pokládalo se v Německu stanovisko, které král Vácslav tak čestně uhájil, vyplývá z těchto slov falckraběte Rýnského Ottona v jednom jeho listu z roku 1241 (Erben Regg. I. č. 1025): „A jestliže by ten (sc. Václav) snad, což Bůh odvrátiž, byl přemožen, budeme se moci právem zničení celého Německa obávati.“

Švédové u Brna roku 1645

Napsal Dr. Frant. Šujan

(Pokračování 3.)

V sobotu (3. června) Švédové stříleli z batterie Mortaignovy (naproti Špilberku) na hrad. Když pak úspěchu se nedodělávali, rozlítili se také z ostatních batterií proti městu a pevnůstce sv. Tomáše. Tehdy vypálili a zničili také Modřice.*)

V neděli (4. června) z batterie Mortaignovy stříleli na krytou cestu, kde pracovali řemeslníci, a zastřelili jednoho tesaře. Večer Souches dostal list od arciknížete Leopolda, který ho povzbuzoval ke statečné vytrvalosti a sliboval rychlou pomoc. V noci přišel k Brněnské bráně bubeník pluku Mortaignova žádaje, by mohl Ogilvimu, veliteli na Špilberku, vyříditi něco od jeho příbuzného podplukovníka Forba. Souches po hejtmanu Pilmayerovi mu vzkázal, že bez jeho výslovného dovolení nikomu není dovoleno na Špilberk přicházeti ani odcházeti, ostatně že krytá cesta je od Švédů tak ohrožena, že přístup je nemožný; Forbus aby byl ujištěn o dobrém zdraví svého příbuzného. Po chvíli vrátil se bubeník s naléhavou žádostí, by Forbovi bylo dovoleno mluviti s Ogilvim alespoň uprostřed vrchu. Velitel mu vzkázal, by se rychle vzdálil, nechce-li býti kulí pozdraven.

V pondělí (5. června) Švédové značně pokročili se svými příkopy, střílejíce stále na hrad a krytou cestu. Do města přeběhl stolařský tovaryš, který u Kremže byl zajat a přinucen táhnouti se Švédy. Podal Souchovi podrobnou zprávu o Švédech. Ujišťoval, že Švédové jsou zmalátnělí a jejich pěchota velmi prořídla pro množství padlých, poraněných a přeběhlíků. Zprávy ty povzbudily obležené k další vytrvalosti a odvaze.

V úterý (6. června) obležení učinili výpad a rozmetali podkop, který Švédové kopali pod novou baštu na Špilberku. Souches, ač právem se obával, že nebude míti dosti vojínů k ochraně četných stráží a k častým výpadům, poněvadž po-

*) Prudkost ta vysvětluje se odtud, že Švédové 30. máje ztratili Wolfsschanze u Vídeňského mostu na Dunaji hlavně vinou vojska sibiňského.

sádka stále se menšila smrtí a poraněním nejstatečnějších, přece ukazoval neohroženou mysl a spolu s některými důstojníky (kalvínskými), jež byl do Brna s sebou přivedl, vybízel obyvatelstvo ke slavným činům. Obyvatelstvo tak hořelo pro záchranu Brna, že dobrovolně postupovalo raněným postele, prádlo a nářadí svých příbytků. Souches svou laskavostí a obratností získal si srdce všech tou měrou, že rozkazů jeho v každý čas a na každém místě ochotně poslouchali. Smrt a rány soudruhů ani námahy, které jim bylo podstupovati, nebyly s to, by umenšily jejich zápal. S místa sobě vykázaného nikdo se ani nehýbal uznávaje, že k obraně města nedostačuje ta hrstka vojáků zaměstknaných na hradě a v kryté cestě. Bylo třeba k ochraně města napjati všechny síly, poněvadž Torstenson rozmrzen dosavadním nezdarem i ztrátami na Dunaji, jakož i zprávami, že císařské vojsko sbírá se v Čechách k útoku na něho, odhodlal se dobýti Brna za každou cenu.

Ve středu (7. června) Švédové příkopy své dodělali až skoro k Židovské bráně, k sv. Tomáši a k úpatí bašt i kryté cesty na Špilberku. O 2. hodině odpoledne objevil se před tvrzí sv. Tomáše bubeník švédský s dvěma listy od Kapouna, býv. velitele v Židlochovicích, by jeho manželka s veškerým majetkem z Brna byla propuštěna. Souches ho náležitě odbyl. O 4. hodině Švédové počali stříleti na město kameny, granáty a kule zápalné, nač jim obležení statečně odpovídali a rozbili znova vystavěnou redutu mezi krytou cestou a branou Brněnskou. V noci přišel do města posel s listem arciknížete Leopolda, který Soucha zapřísahal, by v obraně města vytrval. Však postavení Brna se horšilo, poněvadž vojsko sibiňské již táhlo Švédům na pomoc a rozložilo se kolem Hodonína.

Ve čtvrtek (8. č) dopoledne Brněnští i Švédové pilně kopali a ohrazovali se. Odpoledne Švédové začali stříleti na tvrz sv. Tomáše ze dvou děl 24liberních, která v noci byli postavili proti tvrzi u cesty do Komína (na místě nynějšího divadla českého). Také z ostatních batterií stříleli na město, hrad i krytou cestu. Obležení uklízeli děla z kryté cesty, poněvadž tam nebylo lze s prospěchem jich užiti. V městě obec dala napéci chleba pro vojsko i lid, jenž všude jevil velikou odvahu.

V pátek (9. června) obležení spatřili novou redutu na úpatí Špilberku ke straně východní, kde stála nová batterie Mortaignova. Souches proto vyslal 50 jezdců, by se přiblížili k batterii, a z města učinili výpad na příkopy, jichž velikou část pobořili, poněvadž byly slabě obsazeny, a vrátili se beze ztráty.

V sobotu (10. č.) Švédové kopali příkopy. V městě Kapucíni a Bernardini nabídli na potřeby všechno dřevo ze svých sbořených konventů, čím povzbudili obyvatelstvo k další obětavosti. Duchovenstvo vůbec podporovalo obležené ze všech sil, a to: modlitbou, službami Božími, plamenným slovem, obětavými skutky a vznešeným příkladem.

V neděli (11. č.) Švédové od 10. h. ranní až do noci prudce stříleli na město i hrad. Na večer podkopníci Brněnští u sv. Tomáše zaslechli podkopníky švédské. Souches dal petardou vyhoditi podkop švédský a zahubil mnoho nepřátel. V noci vojáci z obou táborů chovali se tiše a poprvé nechali vzájemných nadávek a urážek, což obležení pokládali za zjev příznivý, že zpupnost švédská ustupuje rozvaze a projevuje se tím náklonnost k míru.

V pondělí (12. č.) celý den bylo bombardováno s obou stran, a ve městě byl jeden zastřelen. V noci přeběhl do města lokaj dělostřeleckého císařského generála Golce. Tvrdil, že Švédům vede se velmi špatně, že úspěchu očekávají od podkopův a příkopů jakožto jediného prostředku, jímž možno Brna se zmocniti.

V úterý (13. č.) byla tvrz u sv. Tomáše náležitě opravena. Byly tam na prostřední baště znovu zřízeny dvě batterie, které střelbou nepřátelskou byly již rozmetány. Prostřed příkopu byly vztyčeny palisády a jiné ochranné prostředky.

Po krajích kryté cesty ke Špilberku byly vztyčeny velké plachty (zeď ochranná), rozepjaté na kolích do země vražených na ochranu vojáků. Švédové od sv. Anny a kostela Všech Svatých prokopali se již ke kryté cestě, že mohli se dívati a střileti do ní, a přece bylo nutno nositi z města na Špilberk všechno střelivo, potravu, vodu a ostatní potřeby za ran z mušket a děl švédských.

Téhož dne z rána vyšlo z města několik žen do předměstských zahrad, kde nabravše zeleniny, vracely se za střelby

švédské do města a přihnaly krávu, která nedaleko hradeb se pásla. To bylo posádce k veliké radosti a pokřikovala na Švédy, že ani ženy se jich nebojí.

V noci na středu i dopoledne (14. č.) Švédové stříleli na hrad i město. Kolem 3. hodiny odpoledne strhla se veliká bouře. Nastalý liják s bleskem a hromobitím zahubil mnoho Švédů. Příkopy švédské před branou Veselou a Židovskou byly náhle zaplaveny, že vojáci s důstojníky po krk ve vodě stáli. Mnozí utonuli, většina uchýlila se do cihelny u cesty do Komína (nyní za českým divadlem). Nastalého zmatku využitkoval Souches k výpadu na příkopy před branou Veselou. Útočící pěchota byla podporována jízdou a prudkou střelbou se Špilberka. Švédů bylo mnoho pobito a zajato. Přepadeným na pomoc spěchala jízda, byla však odražena střelbou děl se Špilberka. Když Brněnští zničili příkopy mezi Špilberkem a branou Veselou, vrátili se do města se zajatými (19 m) a hojnou kořistí zbraní a oděvu. Jim nepadl nikdo, jen dva byli poraněni. Zajatí vypravovali, že hodinu před bouří dělová rána se Špilberka rozdrtila jim podplukovníka, dva vojáky a mnohé poranila. Zajatý šikovatel vypravoval, že z pluku Mortaignova zahynulo před Brnem již na 400 mužů, a tvrdil, že Švédům vede se velmi špatně.*) Tomu nasvědčovalo také, že do Brna přebíhali přeběhlíci, jako toho dne na večer jeden podkopník a jeden mušketýr. Tyto zprávy, jakož i to, že samo nebe přispělo obleženým, působily na mysl jejich velmi blahodárně.

Ve čtvrtek (15. č.) Švédové stříleli na město a na hrad tím prudčeji, aby napravili nehodu včerejší. Také horlivě kopali příkopy a podkopy od Starého Brna proti cestě kryté a proti staré i nové baště na Špilberku. Však ani obležení nezaháleli.

Před svítáním v pátek (16. č.) zničili Švédům podkopy od sv. Anny pod starou baštu na Špilberku. Švédové totiž na ochranu

*) Výsledek švédské námahy do té doby naznačil Torstenson dne 14. června listem z Brna (u Komárova) švédskému legatovi Salviovi: Ležím u Brna a snažím se vší silou, bych se ho zmocnil. Nepřítel ve všech místech se sesiluje, ale jest-li mne nepřepadne, brzy se Brna zmocním, poněvadž jsem již podminoval dvě bašty na Špilberku a tvrz ve městě, kterou vystavěli od té doby, co jsem tu naposled ležel (1643). Kdybych měl jen více pěchoty, udělal bych s Brnem krátký process . . Přitáhne-li nepřítel toto místo osvobodit, o čem nepochybuji, budu se s ním bíti, než odtud odtáhnu. (Dudík 170. ř. 4.)

prací podkopnických zřídili záštity (mantelety) ze silných trámů při zdi staré bašty. Obležení však na ty trámy spouštěli po řetězích hořící síru a smůlu a zapálili je. Žárem uvolnila se hlína nad podkopem a probořila se. Od hořících trámů chytlo se také trámoví v podkopu a vzňal se prach. Výbuchem byl zničen celý podkop, o němž Švédové přes 3 neděle pracovali, jelikož byl kopán ve skalnaté půdě, a pochoval mnoho Švédů. Oheň rozšířil se i do příkopů rovněž prkny pokrytých a spůsobil Švédům velikou pohromu. Švédové proto rozzuřili se děly proti hradu, kryté cestě, městu a tvrzi sv. Tomáše, ale nic nepořídili.*) Večer přeběhl do města švédský desátník a vypravoval, že Švédové mají už velmi mnoho mrtvých, zvláště v Zábrdovicích a u sv. Václava. Zdar toho dne povzbudil obležené k smělému výpadu dne následujícího.

V sobotu (17. č.) bylo dosti klidno až do večera. K šesté hodině obležení učinili výpad na příkopy švédské od St. Brna proti hradu a cestě kryté. Do té doby Souches k výpadům užíval jen posádky. Zdar výpadů však nadchnul všechny vrstvy neobyčejnou bojechtivostí, že studenti a tovaryši prosili Soucha, by dovolil také jim při výpadu se vyznamenati. Souches svolil a prohlásil, kdo chce, by dostavil se k bráně Brněnské. Tam sešlo se mnoho bojechtivých, mezi nimi také chlapci 10—12letí, prosíce, by směli dokázati statečnost. Souches vybral z nich asi 130 tovaryšův a 20 studentů. Přidav jim 150 vojáků, rozdělil je na dvě čety k výpadu. Do kryté cesty byla postavena silná záloha jízdy a měšťanů. Výpad učiněn náhle z brány Brněnské. Jedna četa zapudila Švédy až na St. Brno, kde nepřátelé měli opevněné budovy na ochranu svých příkopů. Druhá pronikla k batterii mezi kostelem Všech Svatých a sv. Anny, kde byla 4 děla 12liberní. Útočníci, nemajíce čím děla zatlouci, tři převrhli a, zapálivše Švédům všechen prach, zničili tu batterii. Zároveň na obou stranách zapálili Švédům trámoví v příkopech, jsouce opatřeni dobře nasmolenými fakulemi, granáty a rozmanitými hořlavinami. Za vojáky šlo mnoho sedláků s otýpkami a házeli je do ohně, by žár byl co největší. Tím rozehřála se

*) Diarium a Bericht kladou tu událost na den 15. června, však Siegesfahne a Relatione na 16. červen. Koller str. 41. a 42. přidržel se Diaria s Berichtem i Siegesfahne s Relatione, proto vypravuje jednu událost dvakráte (15. a 16. června).

půda a sbořily se mnohé příkopy a podkopy, jež zasypaly mnoho Švédů. Záhubné to dílo bylo vydatně podporováno střelbou z města, cesty kryté i z hradu, že příkopy a stavby švédské kolem Špilberka hořely ještě celou noc a následující den. Asi po hodině Brněnští vrátili se vítězoslavně do města s jedním poručíkem, 2 praporečníky, 13 poddůstojníky a 45 vojáky švédskými. Zajatý podplukovník di Maul byl jim vyrván, když přibyla pomoc. Sami ztratili 3 mrtvé a 7 raněných. Švédů padlo prý na 80 (?). Dobrovolníci osvědčili neobyčejnou statečnost, zvláště praporečník studentů J. Muska (Winter) z Olomouce. Ve městě byla náramná radost. Švédové potom 4 neděle opravovali zničené práce, jelikož již neměli dřeva, jehož napřed hodně nalezli v dílnách starobrněnských, které od Soucha sbořeny nebyly. Proto v době následující nemohli útočiti na obležené s předešlou silou.

V neděli (18. června) Švédové začali opravovati své příkopy zadnější, co zatím přednější ještě hořely. Sesul se jim na 3 místech podkop pod novou baštu na Špilberku a zasypal mnoho vojáků. Ten podkop byl obleženým velmi nebezpečný, poněvadž o něm nevědouce protipodkopu nekopali, až od zajatých o něm uslyšeli. Zatím na druhé straně s neobyčejnou přičinlivostí dokonali podkop pod dřevěnou baštou za neochoty Ogilviho, který odvolal také ty, kdo pracovali v protipodkopu pod novou baštou (Perunovou), co zatím Souches prohlížel stráže ve městě. Podkop pod dřevěnou baštou byl udělán s takovou rychlostí, že mohl býti vyhozen proti Švédům, jimž způsobil velikou škodu. Ještě téhož dne obležení vystavěli srub nad dřevěnou baštou, poněvadž Švédové metali oheň na silné trámy 12—15′ dlouhé, které na sebe jsouce položeny, zadržovaly hlínu, by se nesesýpala a Švédům výstup neusnadnila. Švédové stříleli na město z moždířův a děl od 3 hod. ráno do 4 hod. odpoledne. Pak nastala bouře, která příkopy švédské velmi poškodila. Od 6. hodiny Švédové zase stříleli.

V pondělí (19. června) Švédové pokračovali v prudké střelbě a v opravě příkopů. Obležení střelbou jim hodně překáželi a zničili podkop pod Špilberkem k baště okrouhlé. Večer Švédové přivedli pod Špilberk mnoho pěších a brzy se ukázalo, proč.

Mezi 3. a 4. hod. ráno v úterý (20. června) vyhodili podkop z levého boku pod novou baštou (Perunovou). Výbuch pohnul

baštou, ano protrhl ji uprostřed, jakoby se na dvé rozpůliti měla, však, poněvadž prachu bylo málo, usadila se opět a prach vybuchl proti Švédům, jichž několik zabil a poranil. Než zahynulo také 7 podkopníků brněnských, kteří pod baštou kopali protipodkop, jenž následkem výbuchu se sesul a podkopníky pochoval. Švédové již útoku nepodnikli, ale stříleli na Špilberk ze všech batterií. V noci o 10. hod. učiněn výpad z brány Židovské proti příkopům u mlýnů. U zaječího mlýna Švédové napřed ustoupili, ale pak, sesílivše se vojáky ze sladovny, útočníky zapudili a praporečníka smrtelně poranili. U kanovnického mlýna vedlo se Brněnským lépe: zničili příkopy, vodárnu zapálili, pobili a poranili mnoho nepřátel, zajali hejtmana se 4 vojáky pluku Paikulova a vrátili se, ztrativše jednoho vojáka a 4 poraněné.

Následující tři dny (21., 22., 23. června) bylo z obou stran prudce stříleno a bedlivě pod zemí kopáno. Obleženým dne 21. června byl těžce poraněn do hlavy poručík Irländer, když nahnuv se přes zeď pokřikoval na Švédy ve mlýně kanovnickém. V pátek (23. června) Souches s nadporučíkem Beckrem spozorovali švédský podkop na Petrov, proti němuž ihned začali pracovati.

V noci na sobotu (24. června) Souches poslal 4 jezdce pluku Kapounova s poslem k arciknížeti Leopoldovi do Č. Budějovic o rychlou pomoc. Podařilo se jim táborem švédským šťastně proklouznouti. Za dne přihodila se v Brně událost nemilá. Velitel Souches obdržel od správce statků hraběte Tiefenbacha z (Bítišky) Veveří list, že ve čtyřech dnech dostane se Brnu pomoci. Poněvadž v listě neudával se ani počet ani druh pomoci, užili toho někteří nespokojenci proti Souchovi. Byli to lidé, kteří se do Brna byli utekli a s počátku jevili velikou horlivost v obraně města doufajíce, že armáda císařská není daleko a brzy na pomoc přitáhne. Když dlouho netáhla, začali se strachovati a zpěčovali se i konati obvyklé práce. Dva nebo tři vzpurníci pokusili se dokonce, by na svou stranu přivedli také jiné a přemlouvali je, by se vzdali, kdyby pomoc v době listem označené se nedostavila. Tvrdili, že povinnost svou již vykonali a že není radno vyčkávati věcí nejhorších ani spoléhati se na uznání nepřítelovo, který by jim jistě neodpustil, kdyby násilně města se zmocnil. Někteří měšťané

a vojáci dali zprávu o tom Souchovi, který buřiče uvěznil. Tím udržel kolísající při povinnosti a ostatní s nadšením obnovili prvotní rozhodnutí, že budou statečně si počínati při obraně města. Švédové zatím celý den stříleli na Špilberk a několik obhájců zastřelili a poranili.

V neděli (25. června) obležení metali mnoho ručních granátů na příkopy nepřátelské, by zničili obléhací práce švédské, které stále zdárně pokračovaly. Švédové stříleli z děl na Špilberk, cestu krytou, město a tvrz sv. Tomáše.

V pondělí (26. června) od svítání do 11 hod. Švédové stříleli na město. K 6. hod. večer obležení spatřili, že nějaké zástupy jízdné ženou se od Starého Brna (kde nyní pivovar) na vrch, jenž byl naproti Špilberku, a to právě v onu stranu, kde stály dva pluky jízdy švédské, které měly zabrániti příchod pomocného vojska do města z blízkých hor a hustých lesů. Byla to pomoc z Prahy, kterou na snažné a opětované prosby Souchovy z rozkazu arciknížete Leopolda poslal polní maršálek Colloredo. Pomoc provázel plukovník Pachoj z Prahy přes Pardubice a hustými lesy dostali se údolím Svratky až k Brnu. Když nepozorováni dostali se až na kraj lesa, Pachoj rychle vytáhl z tašky rozkaz potvrzený Gallasem, kterým nařizovalo se, by podplukovník hrabě Vrbna za každou cenu dostal se do města s pomocným vojskem asi 300 vojáků, z nichž každý měl na zádech kožený pytlík s prachem. Vrbnu provázeli podplukovník z Bubna od pluku Kapounova, hejtmané Reichenau, Hennemann, Unger, Demanstein z pluku Gallasova, Vrbnův nadporučík, poručík Pompeati, poručík pluku Gallasova, Claudius Lamberg, rytmistr pluku la Corona, 4 praporečníci a pomocné vojsko. Císařští (Pachoj i Vrbna) v počtu asi 600 jezdců*) vrazili na přední stráž švédskou (v místech nyní nad pivovarem)**) a vrhli se na ty dva pluky švédské (asi 700 mužů v místech, kde nyní vodárna stojí) s takovou prudkostí, že brzy padl švédský

---

*) Chemnitz u Dudíka str. 165 ř. 8.

**) Prameny švédské (list Torstensonův Salviovi a Chemnitz u Dudíka str. 165 a 166) uvádějí, že pomoc pronikla od Bardevic (Obrowitz) čili Zábrdovic, ale to nebylo možno z důvodů strategických, poněvadž u Zábrdovic leželo jádro kavalerie švédské; nadto prameny brněnské všechny srovnávají se, že pomoc přijela přes vrchy proti Špilberku, což mohlo býti jen směrem od Bystřice.

plukovník Kallenberg s několika vojáky, někteří byli zajati a ostatní se dali na útěk. Za nastalého zmatku Pachoj se svým průvodem vrátil se do lesů (nyní pisáreckých) a těmi do Prahy. Vrbna se svým průvodem v největším trysku s tasenými šavlemi hnali se po úpatí Špilberka z levé strany (nyní nad ulicí Údolní) do cesty kryté mezi hradem a branou Brněnskou, uniknuvše šťastně kulím, jež na ně s počátku stříleli se Špilberka, i jízdě švédské, která přikvapila poraženým na pomoc. U brány Brněnské nastal jásot. Souches, jenž právě večeřel, přiběhl a vítal milé hosti projevuje velikou úctu ke statečnosti Vrbnově. V celku do Brna přibylo: z pluku Vrbnova 50 jezdců, z pluku Kapounova 240 m., z pluku charvatského (Markova) 19 m., z pluku Gallasova 44 m. a z pluku la Corona 46 mužů = 399 mužů. Ačkoli pomoc byla malá v poměru k nepřátelům, přece potěšila obležené a dodala jim odvahy k další obraně, k níž se jim dostalo také potřebného prachu. Mnozí jezdci sice pro slabost koní prach musili zahoditi, ale přece do města přivezeno 172 pytlíků. Pomoc byla v městě pohoštěna, dobře ubytována a koním dáno žita, poněvadž ovsa již nebylo.

V táboře švédském porážka oněch dvou pluků způsobila pravý zmatek. Torstenson zuřil, že jízda jeho při srážce s císařskou ukázala se liknavou.*) Švédové nemyslili jinak, než že k osvobození Brna přitáhla císařská armáda, proto na rychlo sbírali vzácnější zavazadla, nakládali je na vozy a větší část povozů poslali do Olomouce. Torstenson měl příčinu znepokojovati se, neboť pěchoty měl málo a jízda jeho skládala se z 9 pluků již utrmácených a seslabených. Jenerál Duglas, vyslaný se 4 pluky naproti Rákócymu, zdržoval se v okolí Hradiště a jenerál Wittenberg s pluky svými dlel v Dol. Rakousích, by zdržoval císařské na Dunaji. Torstenson u Brna měl jen nečetné pluky, proto byl velice rád, když od zajatých dragonův uslyšel, že cís. armáda k Brnu nepřitáhla.

V úterý (27. č.) Švédové pochovávali své zabité a nechali v pokoji obležené. Souches s přednějšími důstojníky obcházeli hradby a hledali, kudy by setniny Hennemannova a Ungrova dostaly se zase z města, kde nebylo dosti píce pro tolik koňstva.

*) „Wäre das Fussvolk durch die Reiterwache zur rechten Zeit alarmirt worden, wäre der Feind nicht hineingekommen“ psal Torstenson Salviovi. (Dudík str. 166 ř. 10.)

To se podařilo dne následujícího (28. č.). Švédové dobře věděli, že tolik přibylého koňstva dlouho ve městě zůstati nemůže, proto do 24 hodin vykopali hluboký příkop od paty Špilberka v úvoze ke konci hráze rybníka u sv. Tomáše a zatarasili ho koly a palisádami, by tudy nikdo z města uniknouti nemohl. Švédové byli přesvědčeni, že vojsko z města nemůže jinudy, než kudy přitáhlo. Však zmýlili se. V noci obležení pod velením hraběte z Vrbna vypadli z Brněnské brány, spůsobili poplach pod Špilberkem na té straně, odkud byli přišli, a zatloukli nepříteli 2 děla u cihelny (kde je nyní české divadlo). Tam sjela se honem jízda švédská, by se bila s císařskými. Zatím však hejtmané Hennemann a Unger šťastně pronikli průlomem v boku brány Židovské proti klášteru sv. Josefa. Průlom ten byl schvalně udělán několik dní před příchodem vojska pomocného, by tudy Souches vypravil ono poselstvo k arciknížeti Leopoldovi. Od průlomu přes příkop byl postaven most, který byl pokryt hnojem, by Švédové neslyšeli dupot koní, neboť H. a U. měli 150 jezdcův a ještě 250 koní tažných, které 4—5 dní před obležením přivezly do Brna ženy a mládež z okolí a jež obležení poslali pryč, poněvadž neměli pro ně píce. H. a U. dostali se šťastně přes obě ramena Svratky u kláštera sv. Josefa a v ohybu blízko Komárova (kde nyní viadukt), což obleženým oznámili švédskými bubny předtím v Hustopeči ukořistěnými. Tak Švédy obelstili a vrátili se na Pernštýn. Ve městě toho dne vojenský soud odsoudil a popravil jednoho desátníka z pluku Kapounova, jenž předešlého dne mečem sprotivil se šikovateli, který ho pro hrubou výstřednost káral. Tak Souches přísnou kázeň utužil.

Ve čtvrtek (29. č.) bylo ticho až do 3 hodin. Pak jízda obležených vypadla Bránkou směrem k Zábrdovicím proti eskadroně švédské, která byla na stráži v jedné velké budově na Cejlu (v zámku). Pobili tam podplukovníka, hejtmana (rytmistra), několik vojákův a vrátili se dle rozkazu s dvěma zajatými. Jim byl zabit voják a poraněn poručík z pluku Kapounova s několika vojáky.

V pátek (30. č.) ráno Brněnští učinili výpad na dvou místech proti příkopům švédským u sv. Tomáše. Výpad se nezdařil vinou zvědavých žen, které proti přísnému zákazu Souchovu vyběhly na střechy podívat se a tím upozornily nepřítele.

Pěchota, která vypadla směrem ke hřbitovu u cesty do Komína, vypudila Švédy z příkopův a několik jich pobila, však jízdě, která vypadla směrem proti Hrázi, zle se vedlo. Tam švédský pluk „Altblau“ z Livonie rychle obsadil příkopy i reduty a odrazil jízdu, kterou vedl hrabě z Bubna. Tomu byl kůň zastřelen, 5 vojáků zabito a 8 těžce raněno, pročež Souches rozkázal, by se vrátili do města.

V noci na sobotu (1. července) Švédové dokončili batterii na Špilberku, kterou již 4 dni dělali asi 60 kroků před ravellinem mezi novou a dřevěnou baštou. Postavili na ni 6 půlkarthaunů (menších děl), jednu švihovnici a 2 děla 6liberní. Také proti tvrzi sv. Tomáše opravili batterii se 3 děly na začátku Nové ulice. Za dne podkopníci brněnští setkali se s podkopníky švédskými v podkopu pod dřevěnou baštou na Špilberku a v podkopu blíže tvrze sv. Tomáše. Brněnští zahnali švédské, kteří zanechali v podkopech všechny nástroje, pláště, kabáty a potravu. Podkopy byly zničeny. Ve městě zatím opravováno, co nepřítel poškodil.

V neděli (2. čce) Švédové stříleli na město, však beze škody. Odpoledne hejtman Pillmayer, velitel v kryté cestě, dával hostinu, na kterou přišlo několik měšťanův a paní z města. To spozorovali Švédové a stříleli z batterie u Všech Svatých prudce na krytou cestu. Když hodovníci byli nejveselejší, padla mezi ně koule. Poranila smrtelně měšťana Forwerka, bratra to jednoho radního brněnského, a vdovu po jednom praporečníku, jenž nedávno při výpadu zahynul. Jiná žena byla raněna jen lehce Forwerk i ona vdova po několika dnech zemřeli.

Na pondělí (3. čce) Švédové od 4 do 6 hodin stříleli na novou baštu. Když sestřelili obrubu (zábradlí), vyhodili podkop, který pod baštou vykopali. Podkop rozbil oba rohy bašty, takže hlína, kterou bašta byla vyplněna, sesula se a tak udělala cestu nahoru. Švédové hnali se na baštu. Když však důstojník, který je vedl, padl s několika vojáky, ostatní útoku zanechali. Obránci z kartáčů mezi ně stříleli a mnoho jich pobili. Švédům nemálo uškodil také sám výbuch, poněvadž vybuchl nazad, že trámy a prkna lítaly až do Králové kláštera. Obhájci pak se Špilberku Švédům na potupu skoro celého půldne bubnovali a troubili potupnou píseň („Allemals, allemals geht es so zu, wenn man soll essen, so setzt man erst zu“ etc.)

V úterý (4. července) Švédové od svítání stříleli z děl na město i Špilberk až do poledne. Když střelba přestala, hrabě z Bubna po 12. hodině učinil výpad s 300 vojáky na příkopy švédské mezi branou Brněnskou a Špilberkem. Švédové však příkopy své pokryli trámy sepjatými hřeby, na nichž byla naházena (2′) silná vrstva hlíny, takže Bubna nic nepořídil, nýbrž se ztrátou jednoho praporečníka, 10 vojáků a 18 raněných odražen byl, jelikož Švédové provrtanými otvory z příkopů na císařské mohli střileti, ale tito na ně ne. Švédům na pomoc hnala se záloha, na kterou však prudce bylo stříleno z města, Špilberka i cesty kryté, že utrpěla značnou ztrátu.

Z rána ve středu (5. čce) Švédové opravili, co Brněnští v příkopech včera pobořili. K 8. hodině zapálili podkop pod okrouhlou baštou u špilberské brány, ale Špilberku neuškodili, poněvadž podkop vybuchl zpět, že trámy a prkna s vojáky padaly až do kláštera sv. Anny. Pak Švédové dělali obkličné příkopy kolem města, by žádná pomoc do města vniknouti nemohla. V několika dnech vykopali hluboký příkop od nynější Pisárecké ulice až k Zábrdovicím. Příkop začínal za cihelnou za Králové klášterem (kde nyní stojí pivovar) a táhl se na severovýchod k cestě, u které nyní stojí vodárna z leva a prachárna s hostincem z prava. Pod tou prachárnou zahnul se na jihovýchod k cestě do Komína (nyní ulice Veveří, kde stojí vojenské pekárny), odtud k Nové ulici (kde nyní celnice v rohu Lužánek) a odtud ku hrázi třetího rybníka (nyní za Lužánkami ulice Heringova), kde na kraji rybníka byl ukončen. Druhý byl vykopán od cihelny za sv. Tomášem k Nové ulici na hrázi mezi prvním a druhým rybníkem (nyní od Jiskrovy ulice Antonínskou ulicí k Lužánkám = druhý rybník). Od hráze přes první rybník (vypuštěný rybník kanovníků Augustinianův = Šmerlingova ulice a náměstí Winterhollerovo) do zahrady Augustinianské nad prvním rybníkem v Černých polích (nynější zahrady ulic Sadové a Hutterovy) a od zahrady Augustinianské přes Černá pole k řece Svitavě u mostu Zábrdovického. Pro větší bezpečnost příkopy byly opatřeny se strany vnější čtyřbokými redutami (6), zvláště při cestách, a palisadami. Švédové toho dne dělali redutu v zahradě kanovníkův.*) Brněnští zatím bořili ve městě

---

*) Kanovníkův (Augustinianův) u Lužánek v tom místě, kde nyní stojí villa Dvořákova (bývalá opatrovna), a ne na Petrově, jak Koller (str. 51.) se domnívá.

některé domy, by nabyli potřebného dřeva, a nosili z města na Špilberk vodu, dříví a jiné potřeby válečné.

Ve čtvrtek (6. čce) celá armáda švédská svážela trámy, dříví a jiné potřeby na dělání příkopu circumvalačního (obkličného). Reduta v zahradě augustinianské dodělána.

V noci na pátek (7. července) Švédové opravili všechny své příkopy. Zdálo se, jakoby chtěli podniknouti útok. Proto Souches kommandoval hodně mužstva na Špilberk a jezdce bez koní postavil na Petrov. Však útok nepodniknut, poněvadž Švédové byli zaujati něčím jiným. Z hradu Pernštýna totiž hejtmani Hennemann a Unger s 250 jezdci a s četným zástupem ozbrojených venkovanů v dohledu z města přepadli zástup švédský, který v okolí brněnském spíži a dobytek sháněl. Tím přivedli ve zmatek celou armádu švédskou, která v domnění, že císařská armáda se blíží, hotovila se k bitvě. Však Hennemann s Ungrem ujeli na Pernštýn. Švédové toho dne úsilně pracovali, by zabezpečili dvě reduty před branou Židovskou jakož i redutu u příkopů v boku Petrova. Když to dokonali, stříleli prudce na město, Špilberk i krytou cestu. K 7. hodině večer obležení metali mnoho granátův a zápalných kulí i sud s umělým ohněm na záštity (mantelety) švédských příkopů ke Špilberku a zapálili je. Švédové při vší bedlivosti nedovedli jich uhasiti. Při tom byl jim zničen také nový podkop pod okrouhlou baštu, jenž pohřbil podkopníky, kteří v něm pracovali.

V sobotu (8. července) Švédové stříleli a kopali podkopy pod baštu novou a dřevěnou. Na novou baštu vystřelili jen dvakráte. Zato obhájci zničili jim v poledne podkop pod novou baštou. Ke 2. hodině zdvihl se prudký vítr. Toho užili Švédové proti baště dřevěné. Obloživše ji roštím, naházeli na ně trámův a prken a smolnými věnci to zapálili, nic nedbajíce na rány s bašty a se Špilberka. Bašta chytla na dvou rozích a hořela, poněvadž obležení pro hustý dým a prudkou střelbu švédskou oheň uhasiti nemohli. Pak Švédové hnali se na baštu, poněvadž hlína sesypavší se usnadnila jim výstup, ale za baštou byli zastaveni příkopem a pevnou terrasou (zdí), kterou Souches před několika dny dal vystavěti. Obležení útok švédský odrazili a radost z toho dali na jevo veselým bubnováním a troubením večer na Špilberku.

V neděli (9. července) bašta ještě hořela. Švédové pokoušeli se pevně na ní usaditi. Tomu zabránil Souches. Hned z rána opět obsadil ono předhradbí (ravellin) mezi novou a dřevěnou baštou, které proti jeho vůli již zase bylo opuštěno. Dal je opraviti a pokrýti velkými bednami hlinou naplněnými, by nebyly snadno prostřeleny, poněvadž Švédové všemožně usilovali obhájce odtud vypuditi Obrana ravellinu zase byla svěřena praporečníku Charzounovi s několika vojáky a přikázáno jim, by nenechali Švédův usaditi se na baštách. Také terrasa za dřevěnou baštou byla pokryta velikými bednami hlinou naplněnými. Po poledni hrabě Vrbna a kancléř Kolsdorf vystrojili v ravellinu hostinu, na kterou přišlo hojně hostí i se Souchem. Pilo se na zdraví císaře a arciknížete Leopolda za zvuku trub a bubnův. Švédové stříleli na ravellín a dělali cestu (galleria) na dřevěnou baštu, která ještě hořela. Souches skrátil hodování a vyslal několik vojáků, by vypátrali zálohu švédskou pod dřevěnou baštou. Švédové chystali se k útoku. Hodovníci ve zmatku dali se na útěk do hradu. I praporečník Charzoun s vojáky svými opustil ravellín. Souches, aby předešel každé ztrátě, která by mohla vzejíti z toho zmatku, předstíral s několika vojáky Vrbnovými pochod na označenou zálohu, která domnívajic se, že celá posádka táhne, utekla do švédských příkopů. Tak zakryl zmatek svých. Pak s hrozbou poručil praporečníku Charzounovi, by ravellin opět obsadil. Večer přišli do města z Vídně dva poslové s listem*) arciknížete Viléma, který chválil Soucha za dosavadní statečnost, pobádal k další vytrvalosti a sliboval, že brzy přitáhne s armádou Brna osvobodit.

V pondělí (10. července) Švédové s neobyčejným úsilím snažili se vniknouti na Špilberk; proto Souches posádku hradskou sesílil částí posádky z města. Pod dřevěnou baštou byly objeveny dva podkopy švédské a byly jim zničeny, právě když je chtěli zapáliti. Ve městě zatím krajský hejtman Sack pečoval o potřebnou mouku na chléb pro vojáky, by nemusili stále obtěžovati měšťany po bytech. Nedostatek mouky nastal, poněvadž se nepořádně pracovalo při žernovech. Proto hejtman dal po městě provésti soupis mouky a poznamenal u každého měšťana, kolik

*) Od počátku června až po tento list (1. června až 9. července) není o Brnu žádných zpráv listinných, které patrně se někde ztratily. Rovně tak pro dobu od 11. července do 11. srpna.

má nad vlastní potřebu. Pak vyzval starostu, by poznamenaní měšťané (25) nepotřebnou mouku (76 měřic ze 151) odvedli do císařského skladu, kde jim bude nahrazena žitem.

V noci Souches s Vrbnou a většinou důstojníků byli na Petrově, poněvadž se myslilo, že Švédové podniknou útok, ale nepodnikli.

V úterý (11. července) Švédové zase zapálili dřevěnou baštu za příznivého větru, který hnal kouř proti obleženým, že nic neviděli. Souches odebral se tam osobně a učinil plamenům otvor, čím kouř rozrazil a boky bašty zachránil. Kouř vnikl do protipodkopů, kde vojáka zadusil a ostatní vypudil. Švédové toho dne spůsobili poplach na polích za sv. Vácslavem (na Víděňce), kde spížovníci jejich spozorovali hejtmana Hennemanna s družinou. Do tábora Torstensonova vrátil se jeho rada Alex. Ersken, který 6. července byl poslán do Uher k Rákócymu, jenž táhl již Švédům na pomoc, domluvit podmínky spolku. Ersken vrátil se v průvodu čety rumunské s odpovědí Rákócovou. Tento prý by rád k Brnu přitáhl, ale nebylo by tam potravy pro tolik vojska, proto pošle prý jen svého syna Sigmunda s nejlepším vojskem, s hrubými děly a hojností prachu, kdežto sám zůstane u Bílých Karpat, by nebyl odříznut od Sibiňska. Tak postavení obhájců se horšilo.

Ve středu (12. července) Švédové celý den prudce stříleli z děl na krytou cestu a dřevěnou baštu, kde zabili a poranili několik lidí, kteří tam právě dodělávali srub. Souches totiž dal baštu uvnitř rozkopati na dvě části a zadní část opatřiti bednami hlínou naplněnými a zdí, že se podobala nové baště. Do města přeběhl švédský podkopník a sluha Mortaignův, ale byli vězněni po celé obležení, poněvadž v opilosti uvalili na sebe podezření, že byli posláni od Mortaigna.

Ve čtvrtek (13. července) Švédové obrátili batterii u cesty do Komína a stříleli na tvrz sv. Tomáše. Obhájci objevili švédský podkop pod baštou dřevěnou, rozehnali podkopníky a podkop zničili bombou, která mistru dělostřelci Šimonovi spálila ruku a bradu.

V pátek (14. července) Švédové zase stříleli na dřevěnou baštu, která byvši z přední části spálena a rozbořena, umožnila jim, že se v noci na sbořené její části usadili. Zároveň s velikým

chvatem kopali příkopy kolem města, zvláště k útoku na bránu Židovskou, že k večeru byli jen 15—20 krokův od protipříkopu, který na rozkaz Souchův byl vykopán hned v prvý týden obléhání a byl chráněn malým předhradbím (ravellínem), udělaným z beden hlínou naplněných uvnitř příkopu proti téže bráně.

V sobotu (15. července) bylo ticho až do noci. V noci Švédové vyhodili podkop pod příčnou zdí vystavěnou z beden přiléhajících na stěnu kryté cesty hned u paty Špilberka pod vinicí Stramansovou. Puma neuškodila, leč že jednu z těch beden vyhodila, ale lidé zůstali bez pohromy.

V neděli (16. července) Švédové snažili se rozstříleti srub vystavěný od obležených nad baštou dřevěnou, ale úmysl se jim nezdařil. Pokusili se tedy někteří dostati se nahoru, ale kameny a hlína byly od hořících zbytků přední části ještě tak horké, že musili toho nechati. V noci Švédové vstřelili několik granátův a kulí zápalných na Špilberk.

V pondělí (17. července) Švédové časně z rána začali stříleti na Špilberk i město a stříleli do poledne. K poledni přišel ku tvrzi sv. Tomáše bubeník Mortaignův, žádaje mluviti se Souchem jménem Mortaignovým, který řídil dobývání Brna, poněvadž Torstenson byl již dlouho nemocen dnou Byl odbyt. Brzy přišel opět, že Mortaigne má se Souchem mluviti o věcech velmi důležitých. Proto Souches poslal hraběte Vrbnu, poučiv ho, co má s Mortaignem mluviti. Schůze byla před hradbami sv. Tomáše. Po mnohých obřadnostech dostavil se Mortaigne a ve vzdálenosti na dostřel s velikou výmluvností přemlouval obležené, by se smluvili. Napřed lichotil, pak sliboval a na konec hrozil, neboť prý ve 2—3 dnech přijde pomoc Rákócyho 10—12000 mužů. Vrbna odpovídal na všechno rázně a neohroženě a prohlásil, že obhájcové chtějí se Souchem bojovati až do poslední kapky krve. Pak se rozešli. Souches s přednějšími měšťany nepozorovaně naslouchali rozmluvě za hradbami. Rozmluva povzbudila měšťanstvo i vojáky k další vytrvalosti, poněvadž poznali slabost Švédů. Ostatek dne uplynul za střelby. V noci Švédové podnikli útok na krytou cestu, ale byli odraženi.

V úterý (18. července) Švédové od rána stříleli na krytou cestu a na spálenou baštu. Po střelbě asi dvouhodinové podnikli útok na spálenou baštu, ale byli odraženi se ztrátou. Obleženým padl strážmistr a 4 vojáci byli raněni.

Ve středu (19. července) Švédové stříleli ze všech batterií. Odpoledne ke 4—5 hod. přitáhl do tábora Torstensonova mladý Rákócy s 3000 německé pěchoty, s 3000 uherských hajduků, se 4000 sibiňské jízdy, s 12 děly 38liberními a se dvěma $^{3}/_{4}$ karthauny. Rákócy táhl od Hustopeče k návrší nad Černovicemi. Torstenson se 24 škadronami vyjel mu hodinu cesty naproti a setkali se na tom návrší. Rákócy byl slavně veden k Brnu a pozdraven dvojím výstřelem z 12 děl švédských na návrší Černovickém, nač odpověděl z děl svých. Jelikož koule lítaly až do města, dal Souches vypáliti švihovnici (hadici) a karthaun se Špilberka na stan Torstensonův, což Rákócyjské postrašilo. Na rozkaz Souchův hrabě Vrbna s jízdou učinil výpad z města proti Zábrdovicím, by zajali někoho, jenž by dal zprávu o síle pomoci. Srážka s jízdou švédskou byla velmi prudká, že pistolemi po hlavách se tloukli. Vrbna zajal jednoho Švédu a vrátil se s několika (4) poraněnými. V noci Švédové v důvěře na pomoc sibiňskou stříleli na příkopech a čtyřikráte hnali útokem na spálenou baštu, ale vždy byli odraženi. Obleženým bylo poraněno 8 vojáků.

Ve čtvrtek (20. července) obhájci házeli zápalné koule a kameny na košiny a mantellety příkopů švédských ke Špilberku. Švédové prudce stříleli na ravellín mezi baštou spálenou a novou a na krytou cestu ode Všech svatých i z batterie Mortaignovy (nad úvozem), kterou Souches učinil neškodnou protibatterií na Petrově. K večeru Torstenson a Mortaigne s Rákócym, Bakošem a družinou objížděli město a hrad. Hostem na počest byly vystřeleny dvě salvy z musket a děl. Se Špilberku po nich střelili. Večer Švédové vyhodili podkop pod starou baštou (sv. Anny), podnikli útok na krytou cestu, ale byli odraženi. V noci stříleli, že nikdo nemohl spáti.

V pátek (21. července) před polednem Torstenson zase dal ze všech děl dvakráte vystřeliti, poněvadž Rákócy, dohodnuv se jménem otcovým s Torstensonem, s částí svého vojska se vracel do svého tábora u Lednice. Vojsku sibiňskému pak u Brna velel Gabor Bakoš. Torstenson vyprovodil hosta s velikou poctou a major Duglas provázel ho až do tábora. Odpoledne Švédové vystřelili na zkoušku z děl Rákócových proti městu, kde granát zabil 4 obránce, kteří v opilosti samochtíc se do nebezpečí dali. Na některých místech začalo hořeti. Ke

4. hod. Švédové útočili na spálenou baštu a smolnými věnci zapálili bedny nahoře. Obležení rychle oheň uhasili, nedbajíce na prudkou střelbu švédskou ze 7 děl pod ravellínem. V noci Švédové snesli mnoho košin, krovův a trámů do zahrady mezi rameny Svratky zrovna proti domům kanovnickým na Petrově. Proto Souches na rychlo učinil tam náležitá opatření v příkopu a v mezihradbí.

V sobotu (22. července) Švédové z děl Rákócových stříleli na město, ale srazili jen několik komínů. Také snažili se zapáliti oba sruby (zdi z beden hlínou naplněných) u bašty shořelé a podnikli tam útok. Souches však rozkázal stráži na bráně Veselé, by vztýčila rudý prapor, jakmile Švédové útok podniknou, poněvadž s hradu dobře na ně vidět nebylo Prapor po hodině byl vztýčen. Ze všech stráží přispěla pomoc a Švédové byli odraženi. Pak kopali jen podkopy, ale obhájci zmařili je svými protipodkopy u sv. Tomáše, na Špilberku i u cesty kryté. Stráže v těch místech často smlouvaly příměří, čemuž Souches nebránil, poněvadž od vojáků švédských, kteří dříve sloužili císaři a zajati byli, často dostával dobré zprávy, že podkopy švédské zavčas mařiti mohl. Torstenson doufal, že Brna brzy dobude, nebude-li od císařských přepaden. Proto rozeslal na všechny strany hlídky, by stopovaly pochod císařských, neboť dostal zprávu, že cís. armáda z Čech brzy přitáhne Brnu na pomoc.*)

V neděli (23. července) Švédové stříleli hlavně na ravellín u Špilberka a skoro jej rozstříleli. V rohu ravellínu vypálili podkop, ale bez úspěchu. Srub a hluboký příkop kryl obhájce proti střelbě švédské. Příkop 6⁰ hluboký, který za obležení do skály byl vykopán, bránil, že podkopy z té strany nemohly uškoditi zdím Špilberka. Přední zeď ravellínu byla zachráněna tím, že Souches as 3′ před ní dal postaviti velkou bednu 6 loket dlouhou a 2 lokte širokou. Bedna byla ze silných trámův a naplněna hlínou. Co děla bourala zdivo ravellínu, obhájci před bednu nahodili velký násyp, do něhož se pak koule zavrtávaly, než mohly vniknouti do bedny. Tak bedna kryla obhájce i zeď. Torstenson s Bakošem objížděli město i hrad. Když se postavili na návrší, bylo mezi ně střeleno se Špilberka. Koně uherské

*) List Torstensonův generalmajorovi Alex. Lilie u Dudíka str. 189 ř. 18 etc. a str. 193 ř. 27 etc.

se splašily a s jezdci ujely, že zůstal Torstenson sám s Mortaignem. Brzy druhá rána Torstensonovi koně poranila, následkem čehož pohrozil rukou obhájcům a odejel. Večer k 8. hodině Švédové vypálili dva podkopy k cestě kryté, ale beze škody. V noci rozkopali onen násyp před bednou na ravellíně, ale stráž je spozorovala a zapudila do příkopů švédských.

V pondělí (24. července) Švédové hned z rána rozlítili se z batterie před ravellínem střelbou proti hladové věži na Špilberku, se které včera bylo střeleno na Torstensona. Přes 150 ran (156—200) bylo proti věži vypáleno, věž byla dosti porouchána a jedno dělo s ní sraženo. Toho dne byla rozestavena děla Rákócova: 5 bylo zavezeno na Staré Brno a 2 na hrázi rybníka jesuitského (na počátku Cejlu u Ponávky). Duglas vrátil se s četným vojskem od Lednice a rozložil se s ním u Zábrdovic a Juliánova. (V příštím ročníku dále.)

Vývoj území našich katastralních obcí.

Na territoriu města Velké Bíteše příkladem dovozuje Jan Tiray.

V knihách pozemkových všechen náš nemovitý majetek správně až do podrobností se všemi právy i povinnostmi jest zapsán, popsán i odhadnut, mapami katastralními přesně jest rozměřen a zobrazen; však o tom, jak průběhem času území jednotlivců v obce spojených povstávalo a se vyvíjelo, zveličovalo neb umenšovalo, až se všelikými různými právními tituly v nynější territorium katastralní se zcelilo, o tom málokde se dočteme, ač souvislý o vývoji obecního territoria popis v nižádné monografii větších obcí našich neměl by scházeti. Budiž článkem přítomným, na základě zpráv archivu města Velké Bíteše o území tohoto města jednajícím, ukázka prací podobných podána. — —

Území města Velké Bíteše hraničí dnes na sever s územím dědin Křoví a Březky; na západ sousedí Nebštych a Jestřabí, na jih Jindřichov a Koškov, na východ Zhoř a Přibyslavice. Pozorovateli mapy katastralní na první pohled bije v oči veliký výběžek bítešského území k jihovýchodu směřující a s ostatní celinou uzounkým pásem spojený; tam rozkládá

se velký obecní les „Seč“. Místy patří pouze cesta k němu vedoucí území obce Velké Bíteši; s leva i s prava dotýkají se pozemky katastralních obcí Přibyslavic a Koškova (vlastně lesy „Koškovského“ revíru velkostatku Náměstského).

Pokusíme se vývoj území Bítešského historicky doložiti.

1. Z nejstaršího popisu hranic území Bítešského (r. 1414) patrno, že tehdejší territorium sotva čtvrtý díl nynějšího obsahovalo. Takměř celou severní část nynějšího území zaujímal statek „Kurie“, který až ke hradbám městským, kde dvorec statku byl, sáhal a v městské území se vklinoval. Rozlehlé tyto tratě, podnes „Na Královkách“ řečené, byly přímo majetkem zeměpanským a velmi pravděpodobno, že díl jich od markrabat moravských kolem r. 1200 dán některým německým kolonistům, kteří v předměstí „Lánicích“ se usadili a „Na Královkách“ pravidelně rozměřenými zcelenými lány obdarováni byli. Zbytek (3 lány, 3 lesy a dvorec) daroval král Jan Lucemburský r. 1326 klášteru jeptišek na Starém Brně, při němž statek ten pod jménem „Kurie“ zůstal 400 let. — Na západním konci nynějšího území měli statky a dvory své zemané Otěchlebští a Krevličtí, k jihu rozkládaly se pozemky dědiny Přibyslavic (od nynějších Přibyslavic rozdílné, na 1 hod. cesty vzdálené) a statek vladyk Janovických, kterýž tolikéž až téměř ke branám města dosahoval. Na východ sousedil zeman Klečanský, jehož dědina čítána v okruh města a to tak, že úročil ze statku svého městu; obecní les „Seč“, za Klečany ležící, s territ. města splýval tudíž v jednotu. Za to soused další, zeman na Loučkách, požíval svého bez úročení. Celkem tedy sedm samostatných statečků v nynějším území městském!

2. Ve válce husitské zanikly dvorce Loučky a Klečany, z Přibyslavic staly se „Pusté Přibyslavice“ (také ve století XVI. „Panské“ Př. jmenované), zpustly i Otěchleby, tak že dnes jen trať polí Nebštyšských jméno to má. I rozšířeno území města o část obou posledně jmenovaných dvou državností (ovšem většinu převzal Nebštych, Jestřabí a velkostatek Náměstský, kterýž později Jindřichov založil v místech těch); jen pozemky Loučské přešly v majetek cizích rodin zemanských.

3. R. 1490 tyto Loučky koupeny městskou radou od Matěje Malíka z Bobrové a vloženy obci v desky zemské.

4. Podobně došlo r. 1508 i na Janovice, jež „moudrým a opatrným purkmistru, rychtáři, konšelům i vší obci města Velké Bíteše“ vložen v zemské desky tolikéž.

Bylo tedy město jsouc poddáno pánům na Náměšti samo vrchností několika lidem poddaným k rovněž již „pustému“ dvoru Janovickému patřícím a na „Malé straně“ hned v podměstí Bítešském bydlícím; vzdálený dvůr Loučky, zcela pustý, byl bez lidu poddaného.

5. Když r. 1580 vymřela rodina zemanů Klečanských, tu pán na Náměšti (Jan st. z Žerotína) porovnav se s Bíteší přenechal městu část Klečan („Přední Klečany“), větší díl zemanského statku toho k panství připojiv z důvodů nyní již méně známých a nejasných.

Škoda, že válka třicítiletá tak ochudila město, že pustilo mimo se vhodnou příležitost koupiti blizounký starý zemanský statek Krevlice; týž r. 1638 koupil nově na Náměšti usedlý rod hrabat z Werdenberku a Krevlice dodnes v nejbližším sousedská města jako „panský dvůr“ trvají.

6. Za zlopověstné na Náměstsku vlády hraběte Jana Filipa z Werdenberku (1672—1733) ztratilo město veliké kusy pohraničních pozemků blíž Koškova, Jestřabí a Březek (jmenují se tratě: „Adriánky“, „Dýmačky“ a „Královky“). O titulu právním ani řeči; nebylot nic platno brániti se choutkám „zaokrouhlovacím“.

7. Za to obec r. 1715 koupila dvůr „Kurii“, který od kláštera Starobrněnského byl r. 1688 převzal Antonín hrabě z Collalto, pán na Veveří, Brtnici atd. Dvorec statku, hned u kostela B. ležící, opraven městskou radou a opatřen vším „hospodářstvím“, tak že potomně na pozemcích „Kurie“, Janovic i Louček sama obec hospodařila; vedla dvůr ten jak říkáme v režii vlastní.

8. O „Přední Klečany„ vedlo město s vrchností mnoholeté soudy, do nichž v letech 1770tých (jak soudíme — neprozřetelně) zapleten i spor dávno zapomenutý („Adrianky“, „Královky“ a část „Seče“). Obrovská rozepře po letech skončena „porovnáním“, ve kterémž zřekla se obec sporných pozemků, tak že hraniční kameny r. 1778 zasazované minuly i „Předních Klečan“ a territorium upraveno jak podnes v mapách katastralních se spatřuje. — — Obsahuje tedy území nynější katastralní obce

Bítešské mimo původní částky zaniklých Otěchleb a Přibyslavic, celé zemanské statky Janovice a Loučky, všecky pozemky dvoru „Kurie“. Úzká stezka obecní les „Seč“ s městem spojující každému na pamět uvádí, že ztracen starodávný zemanský statek „Klečany“, dnešní velmi „zubovaté“ hranice na „Královkách“ (u Březek), kde střídají se neladně parcelly territoria městského s lesními parcellami velkostatku Náměstského, svědčí o starých, neblahých sporech s vrchností, blízký úpravný dvorec velkostatku Náměštského „Krevlice“ měřící 234 jiter, stálou zůstane výčitkou, že příležitost ku legalnímu zaokrouhlení území nevrací se ani po staletích. Nyní veškeré territorium města rozdělené Josefinským katastrem ve „katastr. obec Lánice“ a „katastr. obec Růžová ulice“ měří 2841 jiter, z čehož 554 jiter jsou lesy „obecní“ (z těch v celistvosti jest 332 jiter, totiž les „Seč“). — Dobrých 600 jiter *polí* lze považovati za territorium bývalých Janovic a Louček, nečítaje v to lesy a louky, do nedávna „obecní“ jmenované.

Pojem „obecnosti“ jest pro Bíteš zvlášť objasniti.

Když v době císaře Josefa II., který i v poměry zemědělské mocnou zasáhl rukou, na odlehlých velkopanských pozemcích a rozparcellovaných dvorech nové osady povstávaly, když i rybníky vysušovány a na louky přeměňovány, tu dotkl se ruch ten i Bíteše. Tehda přestalo město ve vlastní správě míti statky Loučky—Janovice—Kurii, a dvorec hospodářský r. 1790 ve školu a špitál proměnilo, odprodavši drahně luk obecních (nejspíše „poště“ tehda nově zřízené) a rozdělivši ostatek luk i pole všecky všem 178 „sousedům“. Od té doby *užívali* tito každý po 6—9 měřicích polí těch pod jménem „obecních kousků“ a tyto nebyvše gruntovně připsány jednotlivcům, nesměly býti odprodány, leč s domem. O seno a otavu z obecních „luk tálovních“ se dělili sousedé rovněž. Jen lesy zůstaly nerozděleny, ač určeno opět, by roční užitek z nich (turnus kácení r. 1814 s úředním povolením stanoven) opět všem 178 sousedům za mírný, obecním výborem stanovený poplatek pravidelně vydáván. A tak losováno ročně o dílce pokáceného lesa a „numero“ lesní opět chudším sousedům vhod přišlo vždy. — Bylo to za řízení zdravé. „Obecními kousky“ a „lesním číslem“ obdařené sousedské domy i nejchudšímu sousedu aspoň zajistily — ovšem skrovňoučké — živobytí i když z řemesla malý byl užitek.

Ale duch novověkého partikularismu a egoismu nepřál ani této „obecnosti“, upomínající na úzkoprsé (prý) poměry minulých časů. V letech 1860tých počala strana v obci o „připsání obecných pozemků“ (i lesů!!) jednotlivcům usilovati a proud ten — zvítězil. Do nových gruntovních knih r. 1885 „obecní kousky“ jednotlivcům připsány cele, bez výhrady; louky „tálovní“ (o 4—14 částicích) „majitelům domů číslo x—y“ a ti buď rozdělili se o louku, buď postupují ročně po částicích, buď dělí se o seno a otavu, losujíce. Div, že na parcellování lesů nedošlo! Ovšem tomu i úřadové obezřetně v cestu se staví; také různosti titulů právních jednotlivých lesů (na Janovicích povinnosti fundační: plat varhaníkovi, starost o špitál atd.) akci partikularistickou ztěžují. Každýť zajisté uvážlivý usoudí, že dobrodinci města ve století XV., Dorota Hladká, Jiří Hubař a j., kteří Loučky-Janovice městu koupiti pomohli, odevzdavše sta kop grošů městu k disposici, nechtěli podarovati jednotlivce, než starati se o celek — obec a rozkvět její. Snad choutku „rozdrobovací“ měli v Bíteši již prostřed minulého století, kdy někteří, aby proudu čelili, usilovali změniti titul vlastnictví Louček—Janovic, by totiž špitálu a faře připsány byly. (R. 1762.) Ovšem jasný a zřetelný vklad v zemských deskách obci práva vzíti nedopustil. Kam dochází se parcellováním, o tom nesčíslné příklady po vlastech našich zřejmé dávají svědectví. Vždyť i v Bíteši jediný v minulém století rozdělený obecní les „Královky“ pomalu skupuje bohatší jednotlivec J., maje již šestinu vší výměry všech menších parcell. Jistě budou nyní, kdy odprodati se smějí i bývalé „obecní kousky“ dle vůle majitele v dohledném čase některá „sousedská místa“ — bez pozemků. —

Ještě jiné myšlénky tanou uvážlivému pozorovateli obecních map katastrálních na mysli. Zkoumá vznik území v minulosti, vidí přítomnost a rozumuje o budoucnosti. Srovnává cenu pozemků s obtížením jich hypothekárním — (pisatelům místopisů odporučujeme pomůcky suchoparné sice, ale na výsost poučné: knihy pozemkové!) — pozoruje, kterak drobí se grunty po staletí stávající — (pozoruhodné o tom z okolí Bíteše zprávy podává spisek dp. děkana P. J. Floriana v Tasově, vypočítávající drobení to po r. 1848 na Budišovsku) — sleduje, jak zakupují se v území obce pilní a spořiví osadníci z dědin sousedních (to nebylo by

ještě nic povážlivého), jak z drobtů parcellovaných, prodlužených, exekucí prodávaných menších majetností tvoří se veliké usedlosti novodobých „velkostatkářů“ — továrníků, majitelů palíren a výčepů lihovin. Novověký lžiliberalism otevřel parcellářství, prodlužování a lichvě dvéře dokořán; rolník jednotlivec, obce rolnické — hynou.

Výstřelky liberalismem chválené svobody živnosti i tržby, velkoprůmysl a velkokapitál vyrazily i zlaté dno řemeslům našim, a již již béře se černý sice, ale zdravý a rodinám dostačující chléb z ruky i rolníkovi i živnostníkovi. Pokulháváme ve mnohém za stoletím XIV. a XV., kdy jednotlivci z občanů pravou láskou k domovině a rodné půdě, jež byla a zůstane jediným skutečným prazdrojem blahobytu, jsouce vedeni, starali se o šíření území obecního, aby — skutečně mírným kommunismem — všechněm příslušníkům obce dostávalo se vezdy aspoň skyvy chleba, aby bez utlačování jednotlivců, pomocí „pozemské fundace“ postaráno bylo o kostel, faru, školu, chudobinec. Postrádáme na mapách katastralních zvláštní poznačení pozemků čistě obecních, kostelních, farních, školních, vůbec fundačních. A jsou-li kde, divně s nimi nakládáno. Sotva as odporoučel fundator pozemek „farní“ neb „školní“ — státu, který nyní výnos jich registruje, aby zákonné příjmy pouze — doplnil. Ovšem zdá se velmi oprávněný výrok, že přílišné obtížení majetku nemovitého přerůzným úročením na kostely, oltářníky a p. na sklonku XIV. věku bylo jednou z příčin hnutí husitského, tedy vedle příčin náboženských a politických i příčina sociální. Tehda ostřím meče rozetnuty tisíce dřevních závazků, jen že bohužel jediné ve prospěch „pánů“ předehrou k utužení nebývalého poddanství. Ale dnes, kdy nestraší jen, než ve dvéře buší otázka sociální v plné síle, sluší na paměti míti vhodné a realní fundování institucí veřejných na místě stálého až do nekonečna zvyšování přirážek obecních, okresních, zemských a státních. Na místě fondů a fundací skutečných, hmotných, nastoupily holé číslice, značící povinné úrokování hodnot z časů minulých, jež namnoze rozplynuly se v dým. Dnes těžce na obce doléhá starost o chudinu. Sotva několik starých, zachovalých příslušníků tu a tam větší naše obce v chudobinci zaopatřují. A hle! Před staletími v každém městě našem špitál pevně nadacemi založený, stále novými listinami dařený. Kde zachován „špitálský les“, „špitálský mlýn“, pole „Špitálka“

a p., tam rozřešena drahná část místní otázky sociální. A mohlo daleko lépe býti, kdyby po r. 1848 v listinách“ vybavovacích“ nebyli bývali lehkomyslně svolovali aspoň při nadacích špitálních k vybavení vrchnostenských dávek in natura, jež z obrovského majetku pozemkového lehce bylo lze hraditi (skopci z panských dvorů, kopy kaprů z panských rybníků a p.) v nepřiměřeně nízký plat peněžitý. — —

Kéž jen to, co dosud zachováno po předcích, potomci uchovají dále, kéž myšlénka „obecnosti“, již v rozšíření svém láskou k vlasti zoveme, se udržuje a sílí, aby území otců našich, přetrvavši roztodivné změny ve staletích minulých, živilo syny i uživilo je, poskytujíc i všeho, co správa veřejná pro kostel i školu, chudobinec a nemocnici i všecky dobré instituce novověké potřebuje a vyžaduje! Bývalo již dávno všelicos, čeho nyní trpce postrádáme!

Na jihovýchodní Moravě.

Píše Jos. Klvaňa.

(Dokončení.)

VI. Komonec a Provodov.

Loučím se s tebou, kraji milený! Loučím se s tebou a lituji, že nemohu laskavého čtenáře po tobě voditi dále, od místa k místu od dědiny k dědině, že nemohu, když pověděl jsem, jaké kde vrstvy zemské jsou, ukázati mu vše to, co půvabného v tobě se ukrývá.

Neoplýváš nádherou ostrohranných velikánů horských, není v tobě hlubokých mlčelivých hvozdů, člověkem takměř netknutých. Ale je v tobě život nezkažené přírody, nezmodernisovaného, zajímavého, svérázného lidu.

Loučím se s tebou, a abych ještě jednou tě přehledl, spěchám tam na sever ke skupině vrcholků, nade vše okolí do vzduchu trčících, osamělých, spěchám ke Komonci nad Provodovem. Najdu příhodnou mýtinu, odkud bych měl vhodný po tobě rozhled.

Kraji krásný, nedozírný!

Hledím na východ a hora za horou: ke Klobúckým vrchům, k ostrým obrysům Červeného kamene v Uhřích. Hledím na jih a hora za horou: u nohou sic dolina Pozlovická a dále Luhačovická, ale v pozadí Lopeník a Javořina. Na jihozápad rozhled do daleka přes kraj zvlněný! Jen nad Blatnicí zablýskne se kaplička sv. Antoníčka, známá hlavně ženám a děvčicím Slovenským, — kde vymodlují si dobré muže — ale dál do neurčita se ztrácí kraj, jen někdy jako slabá silhueta ukazují se zajímavé kontury hor Pálavských. Na západ je kraj méně volný, a přeskočíme-li zrakem nižší hřbety skupiny Provodovské, Čertovým kamenem počínajíce, vpadneme hned do kraje k Vel. Ořechovu, do roviny pomoravské u Uh. Hradiště. Až tu zakončují ostře hory Maršovy s typickými obrysy Buchlova a sousední Modly, obzor daleký. Co za nimi jest, to jen tušíme a ten pruh na nejzazším západu, to jsou stopy vysočiny Drahanské.

To, co jsme přehlédli na tyto tři strany světové; je kraj, po němž jsme se v kapitolách minulých procházeli. Ovšem není tím stkvostná vyhlídka s Komonce zakončena. Zbývá ještě prohlédnouti sever, a milý čtenář nezazlí, když doplním, že k severu jest vyhlídka snad nejutěšenější. Tu kupí se znova hora na horu, tmí se a modrá les za lesem. Od Hostýna k Javorníku Keleckému, k vrchům Vsetínským se to zvedá jako moře modravé, moře bez konce. A zpříma k severu zcela dobře poznáme skupinu Vel. Javorníka nad Veřovicemi a za průsmykem Frenštátsko-Rožnovským v pravo Radhošť, Kněhyni a Smrk.

Neznám na jihovýchodní Moravě krásnější vyhlídky než z Komonce! Zasluhoval by vrcholek Komonce věru rozhledny, tím více, že rozhled právě popsaný místy pro zalesnění musí pracně býti vyhledáván. Jest sice vděčný rozhled na Moravu i z Lopeníka a do Uher z Javořiny, ale okruh obou těch rozhledů daleko nevyrovná se rozhledu z Komonce.

Že se tak vynikající bod v kraji tom, složeném výhradně z vrstev eocenních a sice vrchních vrstev hieroglyfových*) udržel, má příčinu v tom, že vrstvy nejsou tu vyvinuty tak, jak všude jinde na západě ve formaci měkkých,

*) Srov. str. 251 a 255 t. ročníku.

snadno větrajících břidlic nebo pískovců, nýbrž jako pevné slepencovité pískovce, které po odhlodání měkčích partií zbyly a zajímavý pruh horský na jih od Vyzovic skládají. Východní částí toho pruhu jsou romantické Čertovy stěny u Lidečka a Pulčínská skaliska, západním zakončením skupina Komonce.

Sestupujeme zvolna z Komonce na západ k poutnickému místu Provodovu. Nehledáme stop hradu dávno zaniklého, Světlova, scházíme po hřbetě ke kapličce a odtud ke skupině budov, kolem nichž soustřeďuje se hlavně na Pannu Marii Sněžnou ruch poutnický. Jsou to kostel a fara, škola a hostinec, které tu v záhybu hor asi 15 minut od vlastní osady Provodovské jsou poeticky ukryty.

Je to zvláštní, jak půvabná místa poutnická lid náš dovedl si vyhledati a jak velebná!

Rád chodím na místa ona v době poutí. Poznávám tu nejednu stránku našeho lidu zcela zblízka a ve zvláštním světle. Na Mor. Slovensku chodí se dosti na pouti ne z pobožnůstkářství, leč z jakési skutečné potřeby. My měšťáci zapomínáme na trampoty všedního života na výletech a cestách, lid náš má za to své pouti, které nezvrhnou-li se na pouhou formalitu, jen pro zevnější dojem častokráte zaranžovanou, skutečně účelu svého dosáhnou. Lid si na poutnických místech v duchu postěžuje a poleví a posilněn v duševních svízelích vrací se často v největších slotách domů, kde čeká ho práce a starost nová.

Že náš slovenský lid nechodí na pouti z pouhé formality, právě na Provodově jsem se s celou společností kdysi přesvědčil.

Nebyla tu poutní neděle, leč týden po ní a v kostele jen jediné processí: z Březové od Uh. Brodu. Přišlo se po vykonaných pobožnostech ranních a odpoledních ještě rozloučiti s kostelíkem a Pannou Marií. Některé ženy a děvčice usedavě plakaly. Bůh ví jaké zármutky a trampoty je tížily! Všichni tiskli se kolem oltáře a vůdce processí tklivým hlasem pronášel tuto modlitbu:

„O nejsvětejší rodičko Boží! Královno nebe i země, matičko má nejmilejší, Maria Panna! Aj nyní již prišla ta žalostná, smutná chvíla mého s tebú truchlivého rozlúčení, neb již déle, o Matičko Provodovská, zůstati u Tebe čas mně brání, tak že

chtěje, nechtěje, s Tebú rozlúčiti a k svému povolání navrátiti sa mosím. A protož dovol mně, o Paní milosrdenství plná, pri mém odchodu s tebú sa rozžehnati. Měj sa tedy dobre, o má zlatá Matičko, měj sa dobre, mého srdce jediná radosti. Měj sa dobre, o mé zlaté potěšení! Měj sa dobre, rozmilá matko! Já Tobě za šecka mně nehodnému od Tebe na tomto místě udělená dobrodiní a milosti na tisíckráte děkuju. Príjmi, ach prýjmi túto mú chatrnú službu, kerú zde k tvé cti a chvále vykonávám a s tím príjmi srdce mé á vůli mú, keré já z púhé lásky k Tobě zde zanechávám, ach nepohrdaj, Matičko dobrotivá, prosbami mými a žádostmi, kteréžto jsem k nohám Tvým co nejaký ponížený memoriál slzavýma očima složil. Ty já Tvému materskému rízení poroučím, a jestli že to k mé duše spasení slúžiti bude, žádám Tebe o Spomocnice má, za mne u Synáčka Tvého se primluv a oč žádám, vyjednej. Poněvadž pak čím dále tím blíže čas odejití mého prichází a mně déle u Tebe zůstati nelze, aniž více pro pláč a slze mluviti nemožu, propusť tedy mně nehodné dítě Tvé, o dobrotivá Matičko, od Tebe v pokoji.

Ajhle, já posledně na svá kolena padám a svou hríšnou hlavu před tebú skloňuju, tebe za svaté materinské požehnání žádám. Ach dobrotivá paní, vztáhni, ach vztáhni milostivú ruku a požehnaj mne s požehnaným plodem Tvým, synem milým, Kristem Jéžišem, tak abych požehnán jsa odešel v pokoji. Kdybych pak tebe, o má zlatá Matičko, více na tomto místě nespatřil a víc již s tebú se neshledal, daj, o Maria Panno Svatoprovodská, ať se s tebú šťastně na věčnosti shledám, kdežbych Boha v Trojici jednoho i Tebe chválil a slavil na věky. Amen.“

Loučení toto, pronesené řečí polospisovnou, pololidovou a opravdu vřele, rozplakalo všechny účastníky a přiznávám se se všemi městskými spoluúčastníky, že jsme hluboce dojati naivním ale procítěným a vřelým projevem citů poutníků, jež zajisté nespůsobila jen ta řeč na rozloučenou, snad z některé prastaré modlitební knihy vyňatá, leč opravdová důvěra lidu, který pak odcházel klidný, tichý, bez hudby, bez průvodu kněžstva kolem křížové cesty na horu ke kapličce.

Doprovázeli jsme poutníky ze vzdálí až na hřbet a hleděli jsme za nimi, až ztratili se nám pestré jejich obleky někde u Pozlovic. Déšť od jihu jdoucí zastíral nám ponenáhlu širý kraj moravského Slovenska.

Rozloučili jsme se s ním tak jak s jeho lidem bez řeči, dojati . . . . .

Nesmíte posuzovati kraj podle poměrů na Hané a lid snad jen podle zkušeností advokátů, kteří nesetkávají se s lidmi dobrými. Kraj i lid moravsko-slovenský má mnoho vad a nedostatků! Ale veďte jej a ošetřujte jej, kdož k tomu povoláni jste, řádně a uvidíte, že bude chloubou Moravy! . . . .

K dějinám selského poddanství na Moravě.

Podává Frant. J. Rypáček.

Dějin selského poddanství, zevrubných a všestranných, dosud nemáme, ač již zvláště Časopis Č. Musea a Č. Mat. Mor. i jednotlivci o sobě mnoho vážných úvah a pojednání uveřejnili. Každý příspěvek k dějinám poddanským jest dlužno zachovati a uveřejňovati, aby z jednotlivých kamenů mohla býti vystavěna pevná budova této důležité části našich dějin a života našeho lidu selského, povahy jeho i strádání, vzpour, povstání a marných soudův.

V knížce pamětí i jiných mnohých potřebných věcí, jako nálezův a naučení, zvané nyní obecně Codex Daubravicianus*) Smila II. Osovského z Doubravice a na Třebíči, soudce zemského, a počaté r. 1575. (do smrti pánovy r. 1613.) jest k roku 1581. zapsána paměť o při mezi Janem Losínským z Žerotína a obyvateli z 22 obcí poddaných na severní Moravě. Pře byla konána o soudě v Olomouci t. r.

Pan Jan ml. z Žerotína na Losíně (Velkém), Vizmberce a Bludově byl synem Přemka I. a Kateřiny z Ryzmburka a Oseka, byl přísedícím soudu zemského a vystavěl zámek na Losíně. Žil ještě roku 1589. Čtyřikrát byl ženat, s Bohunkou z Dubé, s Mariannou Žampachovou, s Annou z Limburka a s Annou Ryšankou. S Mariannou měl syny Fridricha, Viléma ml., Bernarta a Zdeňka, s Annou Ryšankou Jana Jetřicha,

*) Fr. A. Slavík v Č. Mat. Mor. v ročn. XVI. na str. 248.—249. — Třicátý programm c. k. čes. vyšš. gymnasia v Brně r. 1897.: „Paměti a zápisy Smila II. Osovského z Doubravice a na Třebíči“ (str. 6.—16.).

Přemka II. a dcery Alinu a Kateřinu. O statky jeho rozdělili se synové.

Pře páně Janova s vesničany panství Losinského podává nepěkný obraz poměrů poddanských za století šestnáctého. Stížnosti ubohých sedláků byly velmi četné tak, že užili i násilí a žalovali u panovníka samého, protože se obávali, že soud zemský, osazený stavy moravskými, stížnosti jejich zamítne a pánu, na kterého byla žaloba podána, valně neublíží, zvláště také proto, že pán Losínský byl sám přísedícím soudu zemského, a zemský hejtman i ostatní přísedící, mezi nimiž byl zapisovatel paměti o při této, pan Smil Osovský, byli přátelé a stavovští stranníci Janovi.

Z paměti Smilovy shledáváme sice, že některé stížnosti na pána Losínského asi byly zveličeny, ale přece dojem z paměti této jest takový, že mnoho žalob bylo pravých.

Uveřejňujeme zápis Smilův, abychom podali drobný sice, ale přece důležitý kamének k dějinám poddanství selského a vzbouření selských na Moravě.

Paměť Smilova zní:

Letha 1581 rok položen urozenému pánu, panu Janovi Losynskýmu z Žerotína, s lidmi jeho ku prvnímu pátku příštímu po zasednutí soudu do města Olomouce.

V té při lidem ze dvatcíti vesnic, k panství Losynskému náležitejmi, a panem Janem mladším z Žerotína, pánem jich, pan hejtman, páni, rytířstvo nalezli: Jakož sou sobě lidé do téhož pána stěžovali, že sirotky ku potřebě béře, jich pod nemalými základy ručí, proti listu odmrtnímu,*) když který umře, že mimo všecky přátely spravedlnost**) po něm pozůstalou k sobě béře, poněvadž ten obyčej v tomto margkrabství Moravském jest, že páni sirotky ku potřebě své bráti i ručiti mohou, bude pan Jan z Žerotína moci takové sirotky ku potřebě své bráti, jich ručiti, však poddaných svých v rukojemství nenutiti. A jestižeby kterej, v službě u něho jsouc anebo z gruntův jeho nejsa propuštěn, zběhl, taková spravedlnost každého tak zběhlého sirotka na pána a ne na přátely ani na obec spadne. Však ti lidé při listech, kteréž jim od pánův jich nad odmrt dány sou, pozůstaveni bejti mají. Což se peněz sirotčích dotejče, poněvadž v tomto margk. od starodávna pořádek jest, že sirotčí peníze pánu k opatrování náleží, že pan Jan z Žerotína je v své moci míti má. Však to tak opatruj, aby sirotci, k místům a letům svým přijdouc, každý díl svůj bez

*) Odúmrť, odmrť, právo vrchnosti, uvázati se v pozůstalosť zemřelých poddaných, kteří nezanechali dítek.

**) Vše, co komu po otci a matce patří, jmění po rodičích zděděné neb jinak nabyté.

nesnází vyzdvihovati mohli. A oni lidé ze všech vesnic k tomu panství přináležející budou povinni, cožkoli peněz sirotčích za nimi zůstává, pánu z Žerotína počet pořádný z nich učiniti a jemu je odvísti a on je k dobrému sirotčímu opatřiti.

Což se louk dotejče, kteréž jest pán lidem Losynským prodal týž Matysovi Losovi do Hanczdorffu*) nějakou poušť, na kteréžto louky a poušť obdarování od pána svého okázali, mají při těch nadáních zůstaveni bejti. A poněvadž pan Jan z Žerotína dostatečně provodí, že sou se lidé ze všech vesnic k panství Losynskému náležitých k registrům**) před jich Milost předloženým i ke všem platům i povinnostem v nich zapsaným přiznali a podlé nich povinnosti všelijaké po několik let vykonávali, mají a povinni budou podlé těch register, kteréž na poručení Jich Mstí od Stibora Sirakovského z Pěrkova,***) nejvyššího písaře margk. Moravského, pečetí jeho stvrzené jsou, plat a roboty v nich zapsané vykonávati, a on, pán jejich, nemaje mimo ta regestra v žádné roboty a platy, lečby se jemu dobrovolně v to podvolili, kromě lhotníkův†) a těch, kteříž se vnově stavějí a platové na ně ještě uloženy nejsou, potahovati, a pakliby kterého z nich neb jich více v nějakých fůrách ven z gruntův svých pro víno, obolí, nebo co k tomu podobného, potřeboval a jich k řezání sekaniny užiti chtěl, o to se s nimi podlé slušnosti umluviti a jim platiti má. Však což se řemeslníkův všelijakých dotejče, kteří usedlí jsou, ti mají pánu roboty, z gruntův svých povinné, kteřížby osvobozeni nebyli, vykonávati, než chtělliby jich pan v jejich řemesle mimo to v čem užiti, za to jim platiti bude, a majíli lidé ti jaká obdarování pořádná aneb smlouvy pečetěné od předešlých pánů aneb nynějšího pána svého, při těch mají zůstaveni bejti. Avšak jestližeby která dědina aneb lidé z nějakých rolí neb louky vnově v gruntech panských vyklutčovali††) a z nich prve platův řádných nedávali, povinni jsou a budou se pánem o plat urovnati. Co se placení za dělání šindelův dotejče, v tom se ku pánu, jakž za pana Přemka z Žerotína, otce jeho, bývalo, leč by kteří nápad od pánův svých měli na to aneb se pánem o to jináč dobrovolně umluvili, chovati mají. — A jakož sobě stěžují, že by pán jejich třikráte v roce v jednom berni domovní vybírati dáti a ji k sobě přijímati jměl, poněvadž se svědkové v tom nesrovnávají ani, kterého líta by takové berně od nich vybírány a přijaty bejti, toho neprokazují, pán z Žerotína tomu odpovídati nemá. — Což se osazování gruntův dotejče, poněvadž v tomto margk. ten pořádek jest, že kdyžby se který poddaný pánu na gruntech oblíbil, grunt jemu osaditi kázati mu, že bude pán z Žerotína také to dobře učiniti moci. — A vdovám, kteréžby osiřely, aneb člověku, kterýžby se jemu nelíbil, osaditi kázati,

*) Hannsdorf, Hanušovice.

**) Rejstra, knihy soudní (mimo desky), zvláště knihy půhonné, žalobné.

***) Syn Jaroše Jeronyma S. z P., pán na Staré Vsi v kraji Přerovském, z rodiny z Polska přistěhovalé.

†) Lhotník, nový osadník, kterému byla dána lhůta.

††) Vyrotili, vypleli.

však cožby tak který tý vdově neb těm lidem spravedlivě náleželo, nic jim nezdržujíc vydati poručiti bude povinen.

Strany propouštění neb zdržování lidí poddaných toho Jich milost při artykuli zřízení zemského, jakž týž artykul to v sobě šířeji obsahuje a zavírá, zanechati ráčí. — Také jsou žalovali, žeby pánu nějakou summu peněz, aby k stavění nerobotovali, před drahně lety dáti měli, a přes to že jsou předce fůry i jiné roboty k stavění činili. Poněvadž jsou s toho pána prve nevinnili a nitčímž toho, aby pánu jaké peníze dáti měli, neprovodí, není jim povinen pán z Žerotína tomu odpovídati.

Strany zaplacení lidem na tom panství dluhův a peněz vejrunkových*) a jinak Jich msti pro vyhledání těch všech dluhův a peněz, kterýmžby jim od pána spravedlivě povinných, jim pán tak spravedlivě povinen byl, pana Hynka Bruntálského z Vrbna, pana Jana z Bozkovic, Bernarta Drnovského z Drnovic**) nařizovati ráčí, kteréž tímto časem a soudem příštím, kterýž zde v městě Olomouci držán bude, v jisté místo a sjetí ty dluhy vyhledati, a což se tak těch dluhův spravedlivých našlo, a oni je prokázati, mezi pánem a těmi lidmi cedule řezaný***) dělati a o zaplacení, kdyžby jim pán anebo oni, čímžby jemu povinni byli, platiti měli, jmenovati, a strany budou povinny podlé jejich vyměření se tak jako v tomto nálezu obsaženo bylo, zachovati.

Co se pak při stavění lidí dotejče, těm pán na obci nebo trávnících, při dědinách ležících, stavěti se dopouštěti i na ně platy k ruce své jakožto z gruntův svých pokládati může.

Poněvadž pak Petr z Žerotína†) rychtu Vejksldorffu††) skoupil, a ten rychtář mosty dva při tý vsi povinen držeti byl, a nyní pán z Žerotína tej rychty v držení jest, povinen jest pán ty mosty, jakož předešle bejvalo, držeti. — A jakož jsou sobě ti lidé v mnoha artykulích stěžovali, že jim pán listy a nadání některá pobral a zkazil, týž že jsou, což jim k gruntům přináleží a prve zaplaceno bylo, znova kupovati musili, v zimě i v létě po obilí že jim pásti nedá, trávníky že jim k ruce své vzal, nové vejhony zdělal, tejž cestu k honění dobytku, kteráž jest od starodávna bývala, zdělati dal,

*) Vejruněk, vejrunk, kupní cena, plat ve lhůtách.

**) Hynek Bruntálský z Vrbna byl synem Jana st. Br. z V., zem. hejtmana mor., z rodu, který dosud žije jako rod hraběcí. — Jan Šembera z Boskovic, syn Václava Bučovského z Bosk., bydlel na Bučovicích, kde položil základy k novému zámku, byl kreječem, radou J. M. C., smělým jezdcem, mužem rozkošnickým i dosti marnotratným. Štědře také podporoval klášter Minoritský v Brně. Byl posledním potomkem slavných Boskoviců, zemř. v květnu r. 1597. — Bernart Drnovský z Drnovic na Rájci, bratrovec proslulého Ctibora Drn. z Drn., spisovatele „Knihy Drnovské“ (vyd. V. Brandl r. 1868.), byl později od r. 1589 až do smrti (r. 1601.) nej. sudím dvorským a přál velmi Jednotě Bratrské.

***) Řezané cedule (chartae excisae, identatae) byly vždy dvě, a zářezy jejich musily se k sobě hoditi, užívalo se jich při smlouvách.

†) Petr II. z Žerotína byl bratrem Janovým.

††) Snad Weigelsdorf, Vigantice u Koldštýna, nebo Weikersdorf, Vykýřovice u Šumperka, nebo vůbec ves zaniklá.

též některým listy nějaké dáti připověděl, rolí některé zodjímajíce k jiným vsím přidal, nějaký grunt k kostelu náležitý odjal, jich pokutoval, koně jim kdy kde posílá, běře, a když na cestě ochromí neb zdechne, že jim za ně nic dáti nechce, jakž tiž artykulové šiřeji v sobě obsahují a zavírají, i poněvadž toho všeho nitčímž neprokazují, pan Jan z Žerotína jim k tomu odpovídati nemá. — I poněvadž se to nachází, že sou ti lidé všichni k Jeho milosti Císařské, proč zřízení zemské pominouc, v tom ouřad hejtmanský, s nejedněmi suplikacími nedůvodně na pána z Žerotína žalujíc a jej vysoce, jakby s nimi nekřesťansky nakládati měl, dotejkajíc, se utíkali i na jich Msti pány soudce v týchž suplikacích, kterakby se toho, aby se pánem svým slyšáni byli, dožádati ahned řádné spravedlnosti dovolati nemohli, všetečně žalovali, též přes poručení J. M. Cé, pana hejtmana a Jich Mstí pánů soudcí pánu svému oplatkův, robot a všelijakých povinností vykonávati a v poslušenství státi, též na poručení Jich Mstí pánů soudcí před osobami k tomu nařízenými v řádné rovnání ani odpovídání se dáti nechtěli, ale spurně a nevážně přes mnohá jich napomínání pryč jsou běželi, na čeládku panskou k šturmu udeřili, syna jeho, pana Bernarta, v teplici*) braněmi obskočili, spolu se proti pánu svému spuntujíc, i jiné, kteříž ku pánu svému žádné stížnosti neměli, potáhnouc po sobě, přisáhnouc zavázali, z sebe zbírky k takovému svému spurnému předsevzetí skládali a tak pána svého skrze takové spurné a nenáležité předsevzetí k velikým a znamenitým škodám přivedli, Jich Milosti páni pro takovou jejich všetečnost a spouru, zoumyslnou nepoddanost a pozdvižení proti pánu jejich v své trestání bráti ráčí.

Relatores: pan Hynek z Vrbna, z vládyk Bartholoměj Vanecký z Jemničky.**)

Rozhodnutí zemských soudců ve při pána Losínského a obyvatelů dvaceti dvou vesnic poddaných, kteří z nepatrných příčin jistě se nevzbouřili a „k šturmu neudeřili“, jest ostré a působilo zajisté jen nové a hroznější „všetečnosti, vzpoury, zúmyslné nepoddanosti a pozdvižení“, za která lid selský často velmi ukrutně a „nekřesťansky v trestání brán byl“. A tento sužovaný lid měl svým trapičům pomáhati v zápase stavovském proti králi, k němuž se sám utíkal přes hlavy zemských soudců „s nejedněmi suplikacími“? Vzpoura Losínských poddaných proti panu

---

*) O teplicích Losínských již za století 16. Tom. Jordan z Klausenburka, mor. zem. fysikus, prohlásil, že jsou nejlepší na Moravě. Teplice Losínské u Šumperka jsou v létě velmi navštěvované. Losín sám má kryptu Žerotínskou, starožitný zámek, pěkný park. Krásný chrám sv. kříže vystavěl za I. pol. 18. stol. hrabě Jan Žerotín.

**) Byl poručníkem slavného Karla st. z Žerotína a zemřev, byl pochován v Brandýse na Orlicí v kryptě Žerotínské. Vdovy Bartoloměјovy si Žerotín velice vážil, nazýval ji v listech svou nejmilejší paní kmotrou a sebe jejím synem. Slula Anna Zámrská ze Zámrsk.

Janu Losínskému z Žerotína patří do dlouhého řetězu selských bouří, které svědčí o tom, že šlechta domácí, která mluvila řečí lidu, neméně tísnila lid, než dobrodruhové cizí, kteří po bitvě Bělohorské zaplavili naše země a řeči lidu nerozuměli.

Umělecké a vědecké zprávy.

O zjednání pořádku při soudech na Moravě r. 1583. Za konání soudu zemského jak v Olomouci tak v Brně děly se všeliké křiky, shluky, výtržnosti, lání, hádky a nepořádky. Za tou příčinou l. 1583 stavové markrabství Moravského na sněmě obecném ustanovili, aby zemský hejtman a nejvyšší úředníci i soudcové zemští volili zemského purkrabího ze stavu rytířského, aby purkrabí tento byl jedním z menších úředníků zemských a aby se staral o pokoj a pořádek v soudné světnici i za trvání sněmovního, a jemu aby k ruce byli přidáni dva drabanti, podřízení zemskému hejtmanovi i purkrabímu samému. O zemských purkrabích na Moravě jsou zprávy již s počátku 15. století, jest o nich zmínka v Knize Tovačovské, ale po roce 1535. zdá se, že úřad ten téměř zanikl (Brandl, Glossarium, str. 287); neboť r. 1562 byli měšťané Olomoučtí povinni, aby vybírali a platili osobu, schopnou k úřadu purkrabskému. Poněvadž se Olomoučané zdráhali osobu takovou platiti, a nešlechtičtí purkrabové u stran ani na soudě ani na sněmě nepožívali vážnosti, rozhodl se sněm r. 1583 o tom, aby purkrabím zemským byla „osoba hodná stavu rytířského“. Zápis o tomto sněmě zachoval ve své knížce pamětí (Codex Daubravicianus) soudce zemský p. Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči na listech 4—6. Zápis ten podává příspěvek nejen k soudnímu pořádku na Moravě, ale i k tehdejším mravům; má i cenu kulturně-historickou.

Zápis Smilův zní:

„Letha 1583.

Nález z mocnosti pánův stavův margkrabství Moravského sněmem Jich Mtem pánům soudcím zemským danej, vůbec učiněnej.

Jakož těchto časův nynějších mimo první starobylý obyčej a chvalitebný dobrý spůsob netoliko v okršlku klášterském a v ambitích,*) nýbrž také

*) Na chodbách.

i v soudních světnicích v Olomouci i v Brně, kdež soud zemský držán bývá, nemalí neřádové, nevážní a nepotřební křikové a povykové, jakž od stavu panského a rytířského, také od jiných stavů služebníkův a čeládky a pacholat jejich povstávají i také hanebná oplzlá mluvení, lání a přisahání, hromování čím dále tím více se rozmáhají, tak že Jich Mti nejvyšší páni ouředníci a soudcové zemští při slyšení rozepře a vážení lidských spravedlností v soudu nemalou překážku jmíti ráčí. Tolikéž taky i ti, kteříž v potřebách svých před jich Mtmi pány do šraňkův*) předstupují a rozepře své vedou, náležitého pokoje užiti (ne)mohou. Z těch příčin, aby takový, nikdá nebývalý, škodný velice neřád přetržen a z gruntu vykořeněn byl, Jich Mti páni majíce sobě o stavu margkrabství tohoto Moravského sněmem obecním moc danou, takto o tom vypovídati a tímto nálezem, vůbec učiněným, na budoucí časy ustanovovati ráčí. Nejprve, aby osoba hodná stavu rytířského k ouřadu purgkrabskému od Jich Mtí pana hejtmana a nejvyšších pánů ouředníkův a soudcí zemských a na ten ouřad za purgkrabího dosazena byla, a týž purgkrabě aby týž přísahu k témuž ouřadu od Jich Mstí vydanou tak jako jeden z ouředníků menších učinil. Kterýžto purgkrabě nad místopísařem, nebyloliby místopísaře starožitného rodu, i nad menšími písaři místo své míti i do register zemských**) a půhonných, též při zvodech***) a odhadech a vedení ouřadův tak jakž vejš dotčeno, zapisován bejti má a při každém soudě v Olomouci i v Brně, též i při sněmích napřed v klášteře se nacházeti dajíc na místě, kdež jak se svrchu píše, sedati a bývati a pilně toho hleděti a opatrovati povinen bude, aby se v soudu, předně světnici ku překážce soudu ani v ambitu a v okršku klášterským žádného neřádu nedálo, a dvě osoby hodné k tomu za drabanty†) od pana hejtmana nařízeny bejti, kteřížto panu hejtmanovi a purgkrabímu v poslušenství státi a náležitou přísahou zavázáni bejti mají. — A poněvadž od starodávna v tomto margkrabství ten pořádek jest a zřízení zemské to v sobě zřetedlně obsahuje a ukazuje, že do kláštera, kdež zahájení soudu jest, do toho okršlku klášterského nemá žádný než toliko nejvyšší páni ouředníci a soudcové zemští z žádným oružem††) ani také jakými braněmi choditi, to aby při tom starobylým spůsobu zůstaveno bylo. Pakli by se takto nechoval a do okršlku klášterského, zvláště pak do soudné světnice kromě nejvyšších pánův ouředníkův a pánů soudců zemských a purgkrabího z drabanty jakoukoli braní šel, ta jemu má od purgkrabího anebo drabantův, vzití purgkrabskému nařízených, žádného stavu ani osoby v tom nešetříc, vzata a panu hejtmanovi dána bejti má. A takový každý, komuž by zbraň vzata byla, aby V k. gr. čes. dal, kterážto pokuta purgkrabímu náležeti a odvedena bejti má. — Tolikéž taky jestližeby se kdo koli z vyš-

*) Mříže, ohrada v soudní světnici.

**) Knihy soudní.

***) Zvedení, uvedení kupujícího neb dědiců jeho na statek, dle zřízení zemského druhý stupeň nebo krok exekuční; taxa za zvod, vzdané.

†) Trabanti, ozbrojení pěší sluhové, průvodčí.

††) Zbraň.

šího neb nižšího stavu jakého zoumyslného lání, hromování, přisahání, jako svády, hadruňkův, *) křikův dopustil, anebo ožralý do soudné světnice přijdouc, nepokojně se choval, takový každý podlé uznání Jich Mtí pánů soudců zemských ztrestán bejti má. A pakliby kdo v takové pokuty upadl a to vzdání soudu purgkrabímu nespravil, bylliby osoba stavu panského neb rytířského, aby od pana hejtmana na závazek cti a víry vzat byl, tak aby se na rathouze postavil a odtud nevycházel, lečby takovou pokutu purgkrabímu dal. A bylaliby pak osoba městská neb jiná řádu lehčejšího, takové má pan hejtman poručiti, buď, kdyžby se stalo v Olomouci, Olomučanům, pakli v Brně, Brňanům, aby oni toho každého, jakž na koho náleží, vězením opatřili a z takového vězení nepouštěli, ažby takovou pokutu opatřil. Obzvláště pak služebníci panští i stavu rytířského, kteřížby při soudu rozepře neměli, mládež, lokaji, pacholata, ti aby do soudné světnice nechodili, lečby kteří s potřeby od pánův svých povoláni byli aneb věci potřebné k soudu při sobě měli, jiným žádným pacholatům drabanti dáti nemají choditi, než ti mají před soudnou světnicí zůstávati a pokojně se chovati, na pány své čekati, a žádného neřádu nemá jim dopuštěno býti. — Jestližeby pak kdo koli z těch osob a pacholat, kteříž v soudné světnici bývati nemají, do soudné světnice vešel, má jemu hned z poručení purgkrabího od drabantův, aby hned z soudné světnice šel, povědíno bejti. A nechtělliby toho učiniti, kdož by koli v letech dospělých byl, má od purgkrabího zjevně panu hejtmanovi jmenován a oznámen bejti. A byloliby pachole neb mládenec, takové každé povinen bude pán jeho tím trestáním, jakž na ně náleží, trestati a jemu odtud kázati. — Pakliby pán jeho jemu toho neučinil, bude povinen purgkrabímu V k. gr. čes. dáti a tím spůsobem, jakž svrchu dotčeno, k tomu přidržen bejti. Však nejvyšších pánů ouředníků a soudců zemských pacholata v soudné světnici na místě jim od purgkrabího ukázaným bejti mohou. — Také žádný ze všech stavů o tom, což jak koli od purgkrabího neb od drabantův podlé toho nařízení předse vzato a konáno bude, témuž purgkrabímu a těm drabantům nemá žádné překážky činiti ani na odpor se stavěti ani také netoliko v městech jmenovaných a v okršlku klášterském, nýbrž někde jinde na žádném místě nitčímž na ně nesahati a řečí ani skutkem nezdvihati a příčiny nedávati. — Pakliby se kdo toho dopustil, toho každého, v tom žádné osoby neušetřujíc, Jich Mti ráčí skutečně podlé zasloužení trestati a žádnému toho nepromíjeti, nýbrž nad purgkrabím a drabanty svou ochrannou ruku držeti, tak aby se jim v nitčemž žádného ublížení nedálo a nedopouštělo. Obzvláštně pak v stolicích pánům a paním postavených, když při soudu společně sedají, žádný z mužského pohlaví nemá sedati ani v místech jich žádný neznalé nečiniti, nýbrž všelijakou vážnost, uctivost, jako na stav jejich náleží, k nim zachovati, nad čímž purgkrabě, aby předně v tom ten dobrý a starodávní řád zachován byl i také aby volně bez překážky do soudnice, také i s soudnice jeti mohli, pilný pozor jmíti a skrze drabanty to opatřiti má. — A kdyžby purgkrabě s jinými ouředníky menšími v obojím kraji, buď při svědcích, zvodích, obchodech, při dědění ouřadu, při posudcích,**)

*) Sváda, hádka.

**) Posudky byli dnové po zemském soudě.

půhonech býti chtěl, toho aby vůli jakožto jeden z ouředníkův menších zemských jměl, a tolikéž aby jemu outrata a důchod, kdyžby přítomen byl, jako kterému z nich šla. — A pro lepší a podstatnější téhož purgkrabího vychování Jich Mti pan hejtman, páni ouředníci, páni soudcové zemští tímto nálezem naříditi ráčili, aby od země témuž purgkrabímu každého roku IC R. a drabantům LX R.*) dáváno a spravováno bylo, na kteroužto službu jich při nejprvnějším sněmu obecním, kterýž v tomto margkrabství držán bude, páni stavové předně IIII M R.**) z zbírky zemské pozůstávati pod dostatečné ujištění za purgkrabím nejvyšším, pod ourok obecní, dokudby v tom ouřadu byl, zanechati mají, z kteréhožto ouroku purgkrabímu i drabantům, jakž dotčeno, služba každej rok z ouplna placena bejti má.

Stalo se letha a dne jako nahoře."

Frant. J. Rypáček.

Potřeba musejního spolku pro západní Moravu. Že potřebným jest musejní spolek pro západní Moravu, dokazuje sama archaeologická mapa Moravy. Kdo roku 1895 navštívil pavilon „Pravěk země české" na Národopisné výstavě českoslovanské v Praze, mohl to viděti zřetelně na archaeologické mapě Moravy od I. L. Červinky, a pozorujeme to rovněž na archaeologické mapce Moravy ve spise prof. Jos. Hladíka „Památky archaeologické a jejich stáří". Střed a jih Moravy jest vyplněn nalezišti archaeologických památek, kdežto západní část její až na nepatrné výjimky zůstala dosud prázdnou. Nejvíce takových nalezišť pozorujeme v okolí Brna a v okolí Olomouce, což zajisté z největší části je zásluhou tam Musejního spolku v Brně, tu Vlasteneckého muzejního spolku Olomuckého. Nikterak nemíníme tím snad říci, že by oba tyto musejní spolky ostatní části Moravy úplně zanedbávaly; jestiť zásada, postupovati od bližšího ku vzdálenějšímu, zcela přirozenou, a mimo to jest střed a jih Moravy mnohem bohatší památkami archaeologickými než ostatní hornatější a méně úrodné její části.

A jak velikou a záslužnou práci vykonaly oba tyto spolky, musí uznati, kdo jen poněkud činnosti jejich si všímá. Viděti to na bohatých sbírkách a knihovnách spolkových, na všech dosud vyšlých ročnících „Časopisu vlasteneckého muzejního spolku

---

*) 90 zl. rýnských a 60 zl. rýnských. Brandl v Glossariu v pojednání o purkrabí zemském praví, že purkrabí dostával 180 zl. a drabanti 60 zl. a že r. 1584 plat purkrabský byl o 500 zl. zvýšen; za to bylo povinností purkrabího, aby zaplatil všecky menší opravy oken, střechy a kamen a zaopatřil paliva.

**) 4 tisíce zl. rýnských.

Olomuckého“; v nejnovější pak době korunována bude činnost obou spolků velikým dílem vědeckým a národním „Vlastivědou Moravskou“, jiż právě vydává Musejní spolek v Brně svým nákladem.

Že by pak Morava západní neměla památek archaeologických a jiných starožitností, nikdo snad nebude chtíti tvrditi; praví Pavel Josef Šafařík ve svých Slovanských starožitnostech: „Každý národ, kterýž ze stavu surovosti se vydobyl a nějakého stupně vzdělanosti dosáhnul, obývaje přes delší čas ve stálých sídlech čili ve své vlasti, vyznačuje povrchnost země mnohonásobnými a trvanlivými známkami života svého, tytýž ještě i po tisíci letech a po ouplném jeho vyhynutí jasné svědectví o někdejším bytu jeho vydávajícími. Hlavní památky toho druhu jsou valy a náspy, hradiště, hroby a náhrobky (mohyly), nástroje a nářadí, zbraň a orudí, peníze atd.“

A že v oboru tomto na západní Moravě málo dosud bylo pracováno, toho důkaz vidíme mimo jiné i na tom, že zůstalo dodnes neprozkoumáno starobylé hradisko mezi Štěměchami a Želetavou; a podobných památek, dosud nepovšimnutých, má Morava západní více.

V r. 1893 pořádána byla národopisná výstavka ve Velkém Meziříčí, roku pak 1894 byla podobná výstavka v Třebíči, a obě tyto výstavy vynikaly bohatostí památek lidového umění a svérázného života našeho lidu. Za příležitosti národopisné výstavky velkomeziříčské vydán byl spis „Naše Horácko jindy a nyní“ od Jos. Dufka; dílo to obsahuje sice nejvíce látky národopisné z okolí Velkého Meziříčí, přece však překvapuje bohatostí a rozmanitostí svého obsahu archaeologického.

A co jinde dalo by se cenného zachovati z lidového umění, z podání a duševního života venkovského lidu! Tu byla by opět vděčná a záslužná práce pro nový musejní spolek — zachovati, co dosud z lidu našeho nevymizelo, co nebylo odváto zlým vichorem nové doby, který se i na venkov plným proudem žene, niče starý kroj a mrav, zvyky a podání lidová.

Bylo by tedy pro nový musejní spolek práce dosti. A zdali pak by se nalezlo také dosti členův a pracovníků, bez nichž nelze býti žádnému spolku, jichž tím více potřebuje spolek musejní?

Na otázku tuto odpovídám: Máme tu vyšší české gymnasium v Třebíči, vyšší českou realku v Telči, máme tu kněžstvo a učitelstvo a intelligenci ve městech i na venkově; mezi těmi se zajisté najde dostatek těch, kdož s láskou budou pracovati na roli této.

Lid pak vesnický přirozenou svojí povahou lne ku starým památkám; třeba ho jenom poučovati a povzbuzovati, aby si památek těchto všímal a je sbíral, aby si jich vážil a chránil je před zkázou, a to opět účelem kočovních schůzí, musejním spolkem po venkově pořádaných, toť také úkolem sbírek spolkových, musea v sídle spolku; a musea krajinská nazývá Kliment Čermák, konservator v Čáslavi a pilný spisovatel v oboru archaeologie, „velebnými svatyněmi, v nichž lid učí se znáti památky otcův, ústavy tak potřebnými a užitečnými jako jiné školy“. —

Mohl by snad někdo nazvati založení nového spolku musejního drobením sil.

Avšak tu přibyl by pouze nový spolupracovník, jenž maje před sebou příklad zdárné a prospěšné činnosti obou musejních spolků moravských, přičiňoval by se příkladu jejich následovati.

Řádky tyto velela mi psáti láska k rodnému kraji. Prosím všech těch, jimž není důkladné poznání památek vlasti věcí lhostejnou, aby nenechali skromný návrh tento nepovšimnut, nýbrž aby pronesli o věci této své náhledy a myšlenky, třeba se od myšlenek tuto uvedených různily; neboť jenom pilným tříbením a broušením různých náhledů dá se docíliti věc dobrá, jako bývá dokonalým ono dílo, na němž bylo déle pracováno a súčastnilo-li se této práce více rukou lidských.

Frant. Šilhavý.

K dějinám církve bratrské. Prohledávaje staré knihy, uložené v listovním úřadě Boskovském, nalezl jsem v jedné z nich, opatřené na titulním listu nápisem „Leta panie tisiciho pieti steho cztyrycateho osmeho za purgmistra Matiege Badala a Barthosse pagana, Swatosse z rinku, Ambrůze Niemcowa, Henzle Cinka, Jana sladka, Johanesa kozissnika, Giry kulhankova, Pawla honsele, Rzihy soukenika, Pawla prawky, Wasska paleczkova kniha tato zalozena gest ku potrziebe lidij domaceych i take przezpolnijch pro lepssi toho pamiet wepsanij smluw do-

browolneych, przatelske gednanij, smlouwy svatebnij y gine k tiem wejsse psaneym podobne" — několik svatebních smluv kněží bratrských, jakož i jména bratrských kněží, kteří jako svědci byli účastni takových smluv.

Podávám tedy na základě těchto zpráv o svatebních smlouvách přehled bratrských církví, podobný jako v článku V. Praska, uveřejněném v tomto časopise r. XVIII.

Svatební smlouvy, týkající se bratří, spadají do doby mezi r. 1561—1609, jest to doba nejčilejšího působení a rozšíření bratří v městě a okresu Boskovském.

Za krátko v r. 1613 povolal Václav ze Zástřizl horlivého kněze Jana Sarkandra, aby tu evangelíky a moravské bratry na víru katolickou obracel, a proto také od této doby nenalézá se více žádná smlouva svatební, týkající se kněží bratrských v knize té zaznamenaná. Ve značném počtu smluv svatebních, přihodivších se v dosti krátké době — totiž v 58 letech — spatřovati možno tu zajímavost, že též v Boskovicích scházelo se mnoho bratrských kněží za příčinou ženitby, a že nebylo jim se třeba obávati nějakých překážek.

O rektořích školy bratrské dějí se jen dvě zmínky, totiž v r. 1561 a 1601.

Přehled bratrských církví.

Boskovice. Před L. P. 1561. Kniez Blazieg.

L. P. 1571 v pondělí před sv. Janem Křt. stala se smlouva svatební mezi ctihodným knězem Janem Trotinem, farářem Boskovským, a Pavlem Haškem, na místě Apoleny, dcery jeho.

L. P. 1581 v neděli po památce sv. Michala arch. Jakub Antropos Kouřímský, na ten čas správce církevní v Boskovicích, svědkem při svatební smlouvě mezi Martinem Říhovým a Anny Kurybasové v Boskovicích.

L. P. 1586 v neděli po sv. Dorotě ctihodný kněz Jakub, farář Boskovský, svědkem při smlouvě svatební kněze Ondřeje Crucigiera Poříčského s Annou, dcerou Viktorina Spěvavýho v Boskovicích.

L. P. 1591 ve středu po památce sv. Lukáše Evang. Páně v zápis uvedena svatební smlouva Poctivostihodného muže kněze Lukáše Philadelphi, správce církevního a souseda našeho, s Annou, manželkou svou, dcerou Matěje Bahny z Landškrouna.

L. P. 1600 v úterý před sv. Šimonem a Judou ctihodný kněz Eliáš, správce sboru Boskovského, svědkem při svatební smlouvě ctih. kněze Jana Domeckého, kazatele slova Božího v Hostěhrádkách, a Anny, sirotka a služebnice J. M. paní Kunky z Korotína a na Boskovicích.

L. P. 1602 ve středu před masopustní nedělí ctihodný kněz Eliáš Joram, toho času správce sboru Boskovského, svědkem při svatební smlouvě kněze Štěpána Rašovského, správce sboru Lomnického, s Alžbětou, dcerou Víta Víky, obyvatele městečka Boskovic.

L. P. 1603 v úterý po sv. Pavlu na víru obrácení v domě farním stala se smlouva mezi ctihodným knězem Jiřím Střeleckým, farářem Boskovským, jakožto ochráncem Kateřiny, dcery po nebožtíku knězi Prymusovi, někdy faráři Vanovském zůstalé, se Šimonem Svobodou, obyvatelem Letovským.

L. P. 1605 v úterý den památný nalezení sv. kříže, třetího dne měsíce máje Eliáš Joram, správce sboru Boskovského, svědkem při svatební smlouvě Markusa Flederviše, měštěnína města Moravské Třebové, a Anny, dcery Jana Janky z městečka Boskovic.

L. P. 1609 v úterý po Hromnicích uzavřena smlouva svatební mezi Martinem Sobulským, krejčím, a Annou, dcerou ctihodného kněze Jiříka Střeleckého, správce církve Kristovy v Boskovicích.

Březová. L. P. 1583 kněz Václav, správce církevní z městečka Březové, svědkem při smlouvě svatební Jana Pekelného s Maruší Střížovou v Boskovicích.

Jevíčko. L. P. 1591 ve čtvrtek dne sv. Prokopa stala se smlouva svatební ctihodného kněze Šimona Pražského, faráře z města Jevíčka, se strany jedné a Šimona Sochora na místě Kateřiny, dcery jeho, se strany druhé.

Letovice. L. P. 1567 ctihodný kněz Jan Hoffmandus, ty časy farář v městečku Letovicích, svědkem při smlouvách svatebních ctih. kněze Ondřeje Samsona, faráře v Olší, s Annou, dcerou nebožtíka Mertle, kameníka v Boskovicích.

Před r. 1603 kněz Prymus, farář Letovický.

L. P. 1603 v úterý po sv. Pavlu na víru obrácení ctih. kněz Tomáš, farář Letovský, svědkem smlouvy svatební Šimona

Svobody z Letovic a Kateřiny, dcery nebožtíka kněze Prymusa z Letovic, před tím faráře Vanovského.

Lysice. L. P. 1590 v neděli po sv. Petru a Pavlu ctih. kněz Ondřej Poříčský, správce Lysický, svědkem při smlouvách svatebních mezi Jakubem Flimforem z města Vimperka a Annou, dcerou nebožtíka Holého Dvoudvorského v Boskovicích.

Lysice. L. P. 1609 v úterý po Hromnicích ctih. kněz Krištof Plorantius, farář Lysický, svědkem při svatebních smlouvách Martina Sobulskýho, krejčího, s Annou, dcerou ctih. kněze Jiříka Střeleckého, faráře Boskovského.

Morkovice. L. P. 1577 v úterý před sv. Bartolomějem stala se smlouva mezi knězem Janem Prokopidem, ten čas farářem Morkovským, se Zuzanou, manželkou po nebožtíku Filipu Ortweinovi v Boskovicích.

L. P. 1586 v neděli po sv. Dorotě, kněz Jan Morkovský svědkem při smlouvě svatební mezi knězem Ondřejem Crucigierem Poříčským s Annou, dcerou Wiktorina Spěvavýho v Boskovicích.

Mostkovice. L. P. 1579 vstoupil kněz Lukáš Philadelphi v stav manželský v dědině Mostkovicích.

Rosice. L. P. 1602 ve středu před masopustní nedělí ctih. kněz Jan Cyrill, toho času správce Rosický, svědkem při svatební smlouvě kněze Štěpána Rašovského, správce sboru Lomnického.

Sebranice. L. P. 1567 ctih. kněz Jan Antholik, ty časy farář v Sebranicích, svědkem při svatební smlouvě ctih. kněze Ondřeje Samsona, faráře ve Volší, s Kateřinou, dcerou neb. Mertle, kameníka v Boskovivích.

L. P. 1586 kněz Jiřík Sebranský svědkem při svatební smlouvě Ondřeje Cruncigiera Poříčského.

L. P. 1590 kněz Jiřík Sebranský svědkem při smlouvách svatebních mezi Jakubem Flimforem z města Vimperku a Annou, dcerou neb. Holého Dvoudvorského v Boskovicích.

Tišnov. L. P. 1598 v pondělí po neděli Jubilate dvojíctihodný kněz Řehoř, farář Tišnovský, svědkem při svatební smlouvě mezi panem Janem Čáslavským, obyvatelem města Tišnova, a Margytou, dcerou Jana Hylánka v Boskovicích.

Volší. L. P. 1567 po památce rozeslání sv. apoštolů Páně stala se smlouva svatební mezi ctih. knězem Ondřejem Sam-

sonem, na ten čas farářem ve Volší, a Kateřinou, dcerou neb. Mertle, kameníka v Boskovicích.

Rektoři školy Boskovské.

L. P. 1561 v pondělí před sv. Dorotou stala se smlouva svatební mezi Johanesem z Chlumce, ty časy rektorem u nás (v Boskovicích), a Apolenou, pozůstalou vdovou po nebožtíku kniezy Blaziegovi.

L. P. 1601. Tomáš Kloboucký, rektor Boskovský.

Frant. Tichý.

Bzenecké okolí a řemesla z roku 1604. Je známo, že v krajích, kde dnes po rybnících a rybnikářství není ani památky, kde nejvýše jméno „rybníky" na dřívější rozkvět rybnikářský ukazuje, skutečně před časy bývaly rybníky, kvetlo rybářství. Tak bývalo i v Bzenci, kde toto odvětví hospodářské těšilo se zvláštní přízni a ochraně vrchností. V „Urbáři Bzeneckém" z roku 1604, který chová se nyní v rukou soukromých, zachovalo se několik zmínek a zápisův o tom, jaké bylo tehdy okolí Bzenecké, jaká řemesla tehdy byla v rozkvětu. Odtud dovídáme se, že na nynější úplně pusté „Doubravě" pěstoval a dařil se chmel. Mezi jiným jsou tu hojné poznámky o rybářích a jejich zaměstknání.

Rybáři bydlili na spodním řádku dolního „rynku" a tvořili spolu zvláštní cech. Dozor nad nimi a správu rybníků měl placený představený, „plesnic" zvaný, který také spravoval účty z rybnikářství. Těšili se zvláštním výsadám a výhodám, měli však také jisté povinnosti. K výhodám patřilo, že měli pronajatý rybolov v řece Moravě od hráze Veselské až ke přívozu (na cestě z Bzence do Strážnice) za nepatrný roční poplatek 4 zl. 8 gr.; kromě toho dodávali do kuchyně zámecké okolo sv. Jana 16 kop raků. Když lovili na rybnících, dostávali za to stravu zdarma.

K jejich povinnostem náležel závazek, že museli v době postní za mírnou náhradu dostatečně zásobovati zámeckou kuchyň. Dále museli zadarmo převážeti posly vrchnostenské přes rybníky. Byli také povinni choditi na lovy divokých sviní na „Dúbravu" a na dúbravské chmelnici česati chmel.

V dalších záznamech z roku 1604 ukazuje se k rozkvětu rybnikářství, a zároveň udávají se jména rybníků s počtem

kolik kop raků v tom neb onom rybníku bylo nasazeno. Připomíná se rybník „Šib“, kde chovalo se 90 kop raků. (Nyní v těch místech jsou zahrady zvané: „Pod Šíbem“, „u Šíba“, „nad Šíbem“.) Dále rybník „u Nového světa“ se 70 kopami raků. (Dnes z části zahrady, z části louka a bývalá bažantnice.) Rybník „Uličný“ se 40 kopami (dnes v „Uličném“), rybník „Chmelový“ 20 kop (dnes „Pod Chmelovým“), rybník „Olšovský“ s 50 kopami; tu do dnes říká se „v Rybníkoch“. V zámecké zahradě byl rybník „Smrďák“ s 30 kopami. Všude tam, kde roku 1604 byly jmenované rybníky, jsou dnes většinou úrodné zahrady.

Lesy připomínají se tyto: „Liščí hora“, tehdy duby porostlá. Dnes vinohrady a pole (sádky); jméno se zachovalo, podobně jako: Psí hory, Zadní hory, Přední a Prostřední a Kněží hory. „Kněží“ odtud, že z největší části náležely jezuitům Uhersko-Hradišťským, kteří tu mívali i své sklepy a „búdu“, kde lisovali hrozny. Dnes „jezovitská búda“. — Dále byly: „Výholec“ jednak duby, jednak stromy jehličnatými porostlý. Jméno se zachovalo; les však vykácen, a jsou tam pole. (Říká se „Ve Výholci“.) „Rovný háj“ dnes rovněž vykácený (velkostatek pěstuje tam se zdarem vinnou révu). „U Veselské hráze“; dnes „pod hrázú“, z části les, z části bařinaté louky. „Ve vápenici“ a les „Rájec“, dnes „v Rájcoch“, nejlepší louky.

Potom připomíná se „Bzenecký les“, tehdy křovím porostlý, dnes zahrady „za Bzencem“ zvané. „Dúbrava“ už tehdy jen z části byla lesem. Nižší její část směrem k osadě Olšovci byla chmelnice, kde chmel česati bylo povinností rybářův a — Bzeneckých židů! Dnes „Dúbrava“ je písčinou; jen z části užívá se jí za pastvisko a vojenské cvičiště. Dále byla obora „Lipiny“ zvaná. Byla úplně divoká, nikomu nepřístupná, kromě panstva o honech. Nikdo „pod ztrátou hrdla“ nesměl tam na roští choditi.

Konečně zmínka se děje o lesu „Chrast“ (dnes „Ve Chrasti“ zahrady), „Farařík“, dnes role „na Falaříku“, a „les Bzinský“; dodnes názvy „u Bzinku“, „pod Bzinkem“, „Bzinská“ ulice. —

Ku konci zmíním se ještě o řemeslech, která z doby té se připomínají. Dle Urbáře bylo r. 1604 v Bzenci 42 řemeslníků. Z těch byli: tři kožušníci, čtyři bednáři, provazník, tři kováři, šest tesařů, hrnčíř, kolář, tři pekaři, osm řezníků; ostatní byli krejčíři, ševci a zedníci.

Z osmi řezníků byli 4 křesťané a 4 židé. Vrchnost sama postavila jim jatky, a to zrovna uprostřed na náměstí; darovala je městu, vyminivši si „právo“, že sama bude je pokrývati. Divný tento poměr vedl v našem už století ke dlouholetému sporu. Z každé jatky platilo se dvakráte do roka po 10 groších. Řezníci židovští museli týdně do zámku odváděti 40 liber masa; naši pak museli pro zámeckou kuchyni vhodný dobytek kupovati za náhradu ovšem, avšak bezplatně porážeti.

Dr. Josef Cvrček.

Literatura.

Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Část druhá. Kosmologie se zvláštním zřetelem k moderním přírodovědám. Oddíl prvý. Napsal Dr. Josef Pospíšil. V Brně 1897. Tiskem a nákladem pap. knihtiskárny benediktinů rajhradských.

Spisovatel vytknul si úkolem nepřímý boj, který neničí svého protivníka; podává „důkaz, že exaktní přírodověda s naukou křesťanskou se snáší a že jen přírodní pavěda jí odporuje“. Následkem toho spisovatel vyšetřuje positivní výsledky prací na obou stranách. Poukazuje na příliš odvážné důsledky, které odporují sice nauce křesťanské, ale nemají pro sebe dostatečných důvodů, jsouce pouhými hypothesemi. Odhaluje jich slabé a stinné stránky. Staví proti nim nauku křesťanskou a dovozuje, že tato v ničem se neprotiví skutečně dokázaným přírodovědeckým výzkumům, ba naopak, že mnoho vysvětluje, čeho materialistická filosofie vysvětliti nedovede, že nás neponechává ve tmě v záhadách nad vše důležitých. Poukazuje na mnohé výhody, které z křesťanské nauky plynou pro život, jak jednotlivce, tak také celé společnosti. Ráz celé práce jest skutečně irenický, a vyzařuje z ní myšlenka: nedostatečnost filosofie zvláště materialistické a veleba a vyvýšenost nauky křesťanské.

S počátku spisovatel rozbírá nauku o atomech. Podává dějepisný nástin atomismu starého, podle něhož vznikl všechen svět z nedělných atomů, které majíce stejnou bytnost a jsouce prosty vniterné činnosti toliko zevnějšími mechanickými silami přicházejí v pohyb a pohybem tím vytvářejí ze sebe jednotlivé hmotné bytosti. Postupuje k atomismu novějšímu, Bakonovu, který aby vysvětlil vznik a činnost jednotlivých těles, béře útočiště

mimo atomy, rozměrné sice, ale nedělitelné, a neviditelné ještě k jakýmsi immanentním duchům, kteří určují jak podstatný tvar, tak také skutečnost a činnost jednotlivých věcí, jsouce při tom přece jen jakousi jemnou hmotou. Přechází k Hobbesovi, který určiv všechno naše poznání smyslnými jevy, omezuje podstatu na těleso. „Co není tělesem, není podstatou, pojmy tělesa a podstaty jsou tožny. Jen rozsažnost a tvar jsou beze změny, případnosti nejsou ničím skutečným, nýbrž jsou pouhým způsobem, jak těleso pojímáme. Všechno se skládá z nejmenších částic, které nejsou naprosto nedělitelny.“ (16.)

Až dosud atomisté hledali bytnost atomů jen v rozsažnosti, jelikož však pouhý mechanický pohyb nestačil mnohým na vysvětlení všech zjevů života přírodního, proto se sáhlo k vniterným silám. Počátek učinil John Locke. Od té doby naskytá se názor dualistický, který připisuje atomu látku a sílu.

Síly chopil se zvláště atomismus dynamický, který povrhnuv látkou, učí, že celé těleso jest projevem síly beze všeho hmotného základu. Sem patří především Leibnitzovy monady a názory Wolffovy a Kantovy. (25.)

Odtud spisovatel přechází k atomismu fysikálnímu, jehož hlavní zásadou jest věta: Vážitelná hmota skládá se z částí prostorně přetržitých, které obkličuje látka nevážitelná (ether). Atomy, z nichž hmota se skládá, jsou asi nezničitelny, z jich většího neb menšího počtu vznikají molekuly. Síly atomové jsou přítažlivy a odpudivy. Ovšem co do jednotlivostí jest v názorech atomistů veliký počet od sebe se lišících domněnek.

K němu druží se ještě atomism chemický, který si zase všímá zvlášť molekul, a atomism filosofský s celou řadou různých odrud, až konečně dospívá všechno k psychickému dynamismu.

Atomism nemůže vysvětliti sám o sobě organického ani duševního života, a proto nejsou prý atomy mrtvými stavebními kameny, nýbrž živými intelligentními bytostmi, a celý svět jest provanut pestrým životem individualních bytostí duchových. Ve vysvětlení jest ovšem opět rozdíl mezi Lotzem, Schopenhaurem, Hartmannem atd.

Že má tato theorie slabé stránky, poznáváme ihned z dalších poznámek spisovatelových. Nemajíť tyto bytůstky smyslových ústrojů, neprojevují na venek svých vniterných pocitů, soudí se z pouhé obdoby na skutečnost, mluví se bez důvodu o účelné

záměnnosti, kde se jeví život duševný, tam je libovolnost, která překonává všechnu mechaniku atd., samé obtíže.

Ne lépe se mají věci při atomismu korpuskulárním. Hlavní obtíží jest působnost jevící se prázdnými prostory; neboť působnost v nic znamená opět jen pouhou nicotu, tvrdí se při této působnosti, že jest možný účin, který se svou příčinou nesouvisí, což se příčí zákonům logiky. (86,) Mimo mnohé jiné záhady a odpory jest asi největší záhadou ether. Buď jest látkou souvislou, s vlastní hybnou silou, a pak lze ovšem různé záhady rozluštiti, ale atomism se vzdává svého nejzákladnějšího principu, anebo jest látkou složenou z atomů, oddělených od sebe prázdnými mezerami, a pak se nic nezískává.

Ještě hůře mají se věci s atomismem dynamickým. Dle jeho nauky jsou atomy buď matematickými body, a pak všechno splývá v jedno, a svět mizí, anebo jsou duchy, a o tom netřeba se mnoho zmiňovati (97).

Potom spisovatel přechází k otázkám, jichž rozluštění nezbytně se žádá od nauky, která chce vytvořiti nový světový názor. Ale ku podivu vidíme, že nedovede nauka ta vysvětliti ani fysikálních vlastností těles, ani chemických vlastností hmoty. Upozorňujeme na obtíže při vysvětlení pohybu (99), undulační theorie (100) při pohybu těles (105), na různé významy atomu fysikálního a chemického (109), na podstatný rozdíl účinů, které působí síly složené, a účinů spůsobených silami jednoduchými (112), na krystalisačnost hmoty, jichž atomism nevysvětluje (117) atd. Že atomism bytnosti hmoty nevystihuje, jest očividno. Hůře je, tážeme-li se po příčině a účelnosti, po jednotném principu a po jednotné, jedním směrem se jevící činnosti hmotných věcí.

Atomistika připisuje sice jednotlivým atomům nutnost a věčnost, ale něco podobného se snadno řekne, z těžka však obstojí před kritickým soudem zdravého rozumu, zahloubá-li se tento jen poněkud do významu poznačených vlastností (129.).

Když se byl čtenář propracoval labyrintem různých theorií a uvážil klidně všechny odpory, nesnáze a obtíže, kterých nemůže atomism sám o sobě překonati, pak zajisté připustí pravdu toho, co praví spisovatel: „že pouhé atomy a pouhý jejich mechanický pohyb beze vší transcendentální účinkující, vzorné a účelné příčiny nevysvětlí života přírodního“. (131.)

Divíme se trpělivosti, píli a obratnosti spisovatelově, s jakou se propracoval množstvím různých názorů a theorií, jakož i jasnosti a přesnosti, s jakou nám výsledek své práce podal.

Od látky negativní spisovatel obrací se k positivní a vysvětluje nám učení nauky scholastické o „materii a formě". Látkou jest to, co jest všem hmotným věcem společno, ale samo v sobě neurčito. Látka netrvá sama v sobě, aby trvala, musí býti určena, a co ji určuje, co činí z ní určitou hmotnou bytost, jest podstatný tvar, forma. Látka sama o sobě není čirou možností, nýbrž jest věcností, skutečně však bytuje jen ve spojení se svým tvarem. Svou přirozenou bytností jest schopnou, aby přijala v sebe všechny možné tvary. Přirovnáme-li ji k tělesné podstatě, není látka sama o sobě celou tělesnou podstatou, nýbrž jest toliko její podstatnou částí. Přirovnáme-li ji s tvarem, jest látka sama o sobě nedokonalou. Tvar, který ji určuje, vyznamenává se před ní dokonalostí, jest abychom jej zkrátka vymezili, prvým konem hmoty. (—143.)

Spisovatel promlouvaje o různých druzích tvaru, upozorňuje na důležitý rozdíl mezi tvarem podstatným a případným (144) a na jinou důležitou okolnost, že nesmí se bráti jednota světové látky ve smyslu číselném — jak pantheism činí, — nýbrž ve smyslu specifickém, t. j. každá hmotná bytost, jako má svůj vlastní podstatný tvar, tak má také svou vlastní látku. Proto mám číselně tolik látek, kolik jest jednotlivých skutečných hmotných bytostí. Látka a tvar jsou spolu důvodem bytu fysikální hmoty, látka jako možnost a tvar jako skutečnost. Bytnost tělesné věci nezávisí tedy na prvém místě na látce, nýbrž na podstatném tvaru. Tvar jest principem jednoty a látka principem rozsažnosti. (—150.)

Na základě toho spisovatel vykládá dále zcela důsledně nauku o „vzniku a zániku". Konstitutivními principy jsou: privace, forma a společný substrat — látka. Ovšem musí k tomu přistoupiti také účinkující příčina. Postupuje dále k nauce „o vývodu tvaru z látky". Výmezem vzniku není ani tvar, ani látka, nýbrž těleso, a nová tělesa nevznikají z ničeho, nýbrž z těles prvých. Vyvoditi tedy tvar z látky neznamená, než látku tím učiniti, čím býti může, t. j. opatřiti ji určitostí, kterou opatřena býti může. (—162.)

Tento svůj názor spisovatel podpírá mnohými důvody: z podstatné změny těles, která se tímto názorem lépe vysvětlí nežli atomismem, který neví, jak a proč povstává nový pohyb, jehož přece potřebuje. Odůvodňuje jej dále důkazy z fysických vlastností těles, důkazy z pohybu, z fysických sil, při čemž poukazuje na množství záhad, před nímž stojí atomism (188), důkazy, jakých mu poskytuje fysický zákon a jeho nezbytnost, při čemž nám také velmi pěkně podává a vysvětluje názor o fysickém řádu.

Zajímavou jest část o vztahu scholastické nauky k atomistické theorii (228—245), která jest vlastně stručným výtahem toho, co až dosud spisovatel napsal. Poukazuje se zde výslovně na shodu, která je mezi naukou scholastickou a mezi postuláty exaktní vědy. Na př. nynější přírodověda žádá pro sebe atomy a molekuly, a scholastika tomu neodporuje. Přijímá dělitelnost hmoty až do jistých mezí, svou však naukou o materii a formě zasahuje již do otázky transcendentální, zkoumajíc vnitřní bytnost věcí.

Přírodověda sama nespokojuje se již namnoze s pouhým mechanickým pohybem, žádajíc dvojí moment: jeden hmotný, u všech atomů stejný, druhý dynamický, každému atomu zvláštní, jenž jest příčinou, že se chemické prvky jak svou povahou, tak také svou působností od sebe různí. Názor ten jest názoru scholastickému velmi příbuzný. Přijímáť scholastika u všech těles společný substrát, jejž podstatná forma v každé věci zvlášť vytváří a k činnosti uschopňuje.

Nejinak mají se věci s naukou o látce a síle (Büchner, Moleschott), o dělitelnosti fysických těles, o společné pralátce atd. Zkrátka, nauka scholastická nestojí nikterak v odporu s postuláty exaktní vědy a nestojí nikterak v pozadí za moderním atomismem. Máť atomism mnohé věci, s kterými si neví rady, na př. při otázkách o jednotě, obsažené ve přirozenosti každého člověka, živočicha atd., o vzniku nových podstat, o pořádku a účelnosti ve přírodě, o zákonech, jimiž se řídí zjevy fysické a chemické, o pohybu bez hybné síly, což samy přírodozpytce nutí k tomu, aby připisovali atomismu cenu jen problematickou.

Na konec spisovatel ukazuje, jak velice se od sebe různí názory celkové. Dle názoru materialistického podobá se svět

stroji v pohybu, ale tento pohyb nemá dostatečného důvodu, neníť bytosti, která by jej ve světový velestroj uváděla a udržovala. Dle filosofie křesťanské Bůh stvořil svět dle svých odvěčných ideí. Bůh jest čirý kon, a na činnosti má také svět přiměřený úděl. Činnost náleží k vlastní bytnosti světa a všech jeho bytostí. Činnost Boží je dvojí, zevnitřní (stvoření, zachovávání a řízení světa) a vnitřní, a v obojí má svět přiměřené účastenství. Vše napodobuje činnost Boží, vše dýchá dechem Božím, ovšem ne ve smyslu vlastním. Není svět mrtvým strojem, není také loutkovým divadlem, nýbrž jest harmonickou soustavou samostatných bytostí, které jsou vlastní. vnitřní činností opatřeny, při čemž vždy jednotným a souhlasným spůsobem spějí k cíli sobě vytknutému.

Spisovatel chtěl ukázati, že nauka scholastická nezasluhuje toho, aby se nad ní s hlediska přírodovědeckého krčilo útrpně rameny, že nepatří mezi staré haraburdí, ale že může zcela dobře podniknouti v moderním životě zápas s naukami jinými. Staví atomism a chudičký i zvrhlý názor materialistický proti bohatému, velebnému názoru scholastickému. Odhaluje tajné záhyby prvého, poukazuje na jeho nedostatky a nedokonalosti, vytýká nenápadně přednosti nauky scholastické a ponechává další názor a přesvědčení čtenáři.

Spisovatel dolíčiv atomism, přechází k monismu. Podav jeho historický nástin, zdržuje se především u Hartmanna. Liší dále mezi monismem pantheistickým, který nazývá všechno božstvem, a mezi monismem materialistickým, jemuž jest opět všechno hmotou. Dokazuje nesprávnost obojího; odporujíť rozumu, jelikož podvracejí zákony protiřečnosti a příčinnosti. Bytosti nahodilé a nutné, jednoduché a složené, konečné a nekonečné jsou jim jednou a touže věcí. Všechno se vyvíjí samo sebou, přechází z potence do konu, aniž má vliv nějaká již existující bytost atd. Ničí náboženství; vždyť jsou ve své podstatě čirým atheismem, ničí mravnost; neboť zavádějí do všeho železnou nezbytnost. Jejich absurdnost dokazuje dále sebevědomí u lidí, různé vědomí a sebecit u zvířat, který není jen jediným, boj mezi některými druhy, zvláštní organický princip a zvláštní plastická činnost u každé rostliny atd. Absurdnost monismu dokazuje dále účelná záměrnost přírodních bytostí. Prasíla jest jen všeobecným pojmem, ve své všeobecnosti nemá žádné věcné existence. Ještě jednou

specielně spisovatel potírá monism pantheistický a jeho nešťastnou odrodu monism pessimistický. Od str. 308 věnuje také stať naší české studující mládeži a intelligenci vůbec. Tato stať vyšla ze srdce šlechetného, bijícího vřelou láskou pro vlast a národ, kéž najde aspoň nějakého účinku!

Potřev takto monismus přírodní a materialistický, spisovatel přechází k Darwinismu.

Darwinism je vlastně opakováním starých tvrzení. Vysvětluje a konstatuje vše ze všeobecných apriorních zásad a nikoliv z empirického pozorování přírodního života. Obojí způsob byl znám již před Darwinem. Zástupcem prvého byl Geoffroy St. Hilaire, zástupcem druhého Cuvier. Spor skončil vítězstvím Cuvierovým, až se objevil konečně Charles Darwin. Jako umělým chovem — toť tresť jeho nauky — vznikají nové odrůdy, tak se vyvinula přirozeným výběrem v boji o život veškera organická říše pouhými variacemi z jediné původní prabunice. Poněvadž z druhů nižších nenáhlými proměnami, které jim v boji o život jsou prospěšny, vznikají druhy vyšší a dokonalejší, není v organické říši mezi jednotlivými druhy rozdílu podstatného, nýbrž jen rozdíl poměrný. (342.) Spisovatel probírá pak všechny podmínky, kterých by bylo třeba, aby Darwinism byl správným. Mluví o samovolném plození, ovšem že tu pochodil špatně Haeckel se svými monery, či protisty, neboli bathibiy a se svou uhlíkovou theorií. Přírodozpytci mu sami již nevěří, tak že je považuje Leukhardt již za blud úplně překonaný. Co se týče původu organických druhů, nelze se dovolávati umělého chovu za podpory boje o život a „přirozeného výběru“. S umělým chovem nemá přirozený výběr ani analogie; neboť umělý chov řídí se určitým plánem, nikdy nepřekročuje hranic druhu, a přestane-li, vracejí se odrůdy zpět k svému druhovému rázu. Bylo by tu třeba millionů šťastných náhod, a ještě by tím nebylo nic dokázáno. Mezi jednotlivými druhy bylo by třeba množství přechodných tvarů, avšak ve fossilním stavu ničeho nenalézáme. Nejlepším důkazem jsou proti těm názorům výzkumy Barrandovy v Čechách, a při tom se ještě odezírá od toho, že tato theorie nezachovává zákona dostatečného důvodu.

Boj o život naskytá se sice u lidí, obdařených svobodou, ale v organickém životě rostlinném a zvířecím, který jest vymezen nezměnitelnou zákonností, lze těžko o něm mluviti. Celý

boj má ve skutečnosti úkolem, aby držel rovnováhu v říši ústrojné a nalézá se toliko mezi jedinci různých druhů. (385.)

O měnivosti organických tvarů se mnoho nezmiňujeme; zajímavější jest věta, že vývoj zárodku jest krátkým výtahem z vývoje druhu; tato věta, mimochodem řečeno, odvozuje se z pouhé zdánlivé analogie, a jak spisovatel ukázal, z úmyslného, dokázaného podvodu. K čemu všechno to směřuje, jest patrno. Theorie nazývající se Darwinismem chce na posledním místě dokázati, že člověk není člověkem, nýbrž dokonalejším zvířetem, úplně ve shodě s názorem a přáním materialistů.

Tomuto spisovatel staví se zcela rozhodně na odpor a poukazuje na ohromné rozdíly mezi tělem lidským a tělem zvířecím, na život vegetativně animální u člověka a u zvířete. Poměr mezi jednotlivými druhy zvířecími jest poměrem mezi bytostmi fysicky silnějšími a slabšími, kdežto poměr mezi zvířetem a člověkem nezakládá se na větší nebo menší síle fysické, nýbrž záleží v rozdílu mezi duchem a hmotou, v rozdílu mezi dvěma řády, mezi nimiž není žádné souřadnosti. Nyní přechází spisovatel k tomu, co povyšuje člověka hlavně nad zvíře a tím jsou: sebevědomí, řeč, která si nezbytně žádá abstrakce všeobecných pojmů, věda a umění, duchová práce, která se obzvláště odráží v umění křesťanském, náboženství a mravnost, které si žádají u člověka principu duchového, rozumem a svobodnou vůlí dařeného, společenský život, který má svůj základ v lidské přirozenosti a který svými přerozmanitými vztahy podstatně se liší ode všech společností zvířecích. Zdokonalitelnost všech tvarův a projevů lidského života je tak mnohotvárná, jak mnohotvárnou jest lidská přirozenost a při tom není vázána na čas, kdežto u zvířat, známe-li život jednoho zvířete, známe život celého druhu v přítomnosti, minulosti a budoucnosti (527).

Dolíčiv ještě spisovatel zhoubný vliv Darwinismu na mravní řád a dějiny člověčenstva a upozorniv na jeho spor s logikou, končí slovy významnými: „Kdyby člověčenstvo s pokrokem své intellektuální osvěty a vzdělanosti stejnou měrou pokračovalo také ve své mravní vzdělanosti a ušlechtilosti, zjev tento by byl zhola nemožným.“ (591.)

Stať o Darwinismu je psána s živostí a barvitostí, která překvapuje, důkazy jsou provedeny až do nejjemnějších odstínů, tak že člověka mimovolně uchvacují a si ho získávají. Věru

třeba, aby se celý spis četl a opět četl. První četbou čtenář nevyčerpá onoho množství myšlenek, které jsou v tomto spise obsaženy. *Dr. Bulla.*

Květena Moravy a rakouského Slezska. Sepsal Dr. Ed. Formánek, c. k. professor v Brně. Díl II., sv. 4. a 5. V Praze 1897. Tiskem Jos. R. Vilímka. — Nákladem spisovatelovým. Strana 835—1474. (Cena celého díla 11 zl. 60 kr.)

Čtvrtým a pátým svazkem ukončeno jest obsáhlé dílo o květeně moravsko-slezské. Oba svazky pojednávají o rostlinách prostoplátečných. Ve smyslu moderních názorů zpracovány jsou zvlášť zevrubně a důkladně kritické rody růže (Rosa) a ostružina (Rubus). Skoro celý čtvrtý svazek jedná o růžích. Ve spojení s Vídeňským rhodologem J. B. Kellerem spracoval autor všecek v minulém desítiletí po Moravě sebraný material o růžích ve smyslu proslulého belgického rhodologa Crépina, jehož práce Tableaux analytiques des roses européennes a jiné byly směrodatny. Ve smyslu Crépinově jest pojem druhu širší, než jak přemnozí moderní autorové přijímají; Crépinovi jest druh subsekcí, kteréž od jiných autorů jakožto samostatné druhy uváděné tvary jen jakožto subspecie, variety a formy jsou podřízeny. Tak na př. uvádějí mnozí botanikové druhy Rosa dumalis Becht, R. bisserata Mérat, R. Andegavensis Bast., R. dumetorum Thuill, R. Waitziana Tratt., R. urbica Lehm. jakožto zástupce zvláštních subsekcí. V naší Květeně shrnuty jsou všechny uvedené druhy v jednu subsekci — Rosae caninae — a podřaděny jsou jako subspecie druhu jedinému R. canina Crép. Následkem tohoto rozčlenění ve tvary nestejné hodnoty jest určování růží podle naší Květeny mnohem snažší a jistější, nežli podle jiných děl, v nichž četné tvary stejné hodnoty prostě vedle sebe se uvádějí. Celkem uvádí autor pouze 17 druhů růží (928—1114), avšak počet subspecií, drůd a forem jest značný. Tím přispívá autor velice ku soustředění tvarů, a připojeným analytickým klíčem umožňuje snadné jich vyhledání ve výpočtu souřadném. Velmi zajímavých novinek poskytuje stať o ostružinách. Na Moravě rostou mnohé vzácné druhy, na př. Rubus Metschii Focke, R. gracilis Holuby, R. pallidus Wh. et N., R. moravicus Sabr., R. moestus Hol., R. senticosus Koehl., R. fossicola

Hol., R. oreogeton Focke, R. hemimacrophyllus Krause, R. hemithyrsoideus Krause a j. Celkem uvedeno 61 tvarů tohoto mnohotvárného rodu. Některé jsou zcela nové. Mezi růžokvětými zvlášť zajímavá jest Aremonia agrimonioides Necker (Útrobník řepíkovitý), rostoucí u Všeminy blíže Vyzovic, kdež dp. farářem Poučem byla objevena. V Rakousku před tím známa byla jen ze Sedmihradska a některých zemí alpských.

Všechny ostatní řády prostoplátečných zpracoval autor dle vzorných Květen středoevropských. Celkem známo dosud pro Moravu a rak. Slezsko 1761 druhů planě rostoucích, o 41 druh více, než jich uvádí Oborny. Mimo to uvádí autor spoustu nových stanovisek pro různé druhy. O přednostech naší Květeny u porovnání s něm. Květenou Obornyho, pokud se týče prvních tří svazků, učiněna již zmínka dříve v tomto časopise.

Přátelé domácí flory nemohou si nyní naříkati na nedostatek českého díla, kteréž obětavý autor vydal nákladem vlastním. Je takřka povinností odborných kruhův o rozšíření tohoto záslužného díla se starati. Zejména budiž vřele doporučena veškerým knihovnám učitelským, ve kterých takové spisy nejvíce bývají hledány. Přírodovědecká literatura česká na Moravě tímto dílem obohacena. *Prof. V. Spitzner.*

O původu národní písně. Pohled do lidové dílny na písně. Napsal Alois Hlavinka. (Rozmnožený otisk z „Vlasti“.) Nákladem vlastním. V Praze 1897. Cena 75 kr., 99 stran.

Jak písně národní vznikaly, o tom již stručně projevili se Fr. L. Čelakovský a K. J. Erben, šíře Fr. Bartoš. Práci Aloisa Hlavinky vítáme jako nový a dobrý příspěvek národopisný. Spisovatel dle úvodu odpovídá na otázku, jak vznikala národní píseň, z plna a přímа. V několika odstavcích za sebou luští danou otázku. V prvém odstavci líčí „V jaké cti a lásce bývaly písně“, cituje výroky ctitelů zpěvu slovanského K. Ch. Lützowa, J. Čaploviče a Jak. Glatze a pak četnými a vybranými ukázkami hlavně ze slovenských písní národních ukazuje, jak lid sám vážil si písní, pěvcův i pěvkyň. V odstavci druhém „Písně původní“ vystihuje autor píseň po stránce slovesné. Pramenem písně národní byla přirozená vloha, vlastní výroba a původní vynalézavost. Lid slovanský vybíral rád z knihy srdce

a z knihy přírody. Obsahem písní byl veškeren život lidu. Autor roztomilými ukázkami líčí ozdobné začátky a věcné i slovné okrasy písní a ozdoby vnitřní. Po stránce hudební národní píseň maluje nitro lidské, přírodu vnější. Slovan a příroda, toť bratr a sestra. Nastíniv píseň po stránce slovesné i hudební, autor přechází k dějinám národu, k povaze lidu, k tancům a k nástrojům hudebním. Dějiny národní po veškeré oblasti našich písní národních působily na rozvoj a směr zpěvu lidového, a povaha lidu jest vlastním původem tohoto zpěvu. I tance byly tu důležitým činitelem. Hudební nástroje mají též veliký význam, ať housle, ať dudy (gajdy), ať píšťaly neb cimbály. Spisovatel ukazuje jednotlivými vybranými písněmi, jak z nich jest možno slyšeti různé nástroje hudební. V třetím odstavci „Písně odjinud" píše spisovatel, jak písně naše putovaly po všech vlastech národa Českého a jak cestou se měnily, některé ve slovích, jiné v nápěvích, jiné ve slovích i nápěvích. Naše národní písně nejjasněji dokazují krevní příbuzenství lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezích i na Slovensku v Uhrách i Dolních Rakousích. Písně odjinud přinesené přizpůsobovaly se novému domovu slovem i nápěvem. Zvláštním případem a způsobem, jak z písně vznikala píseň nová, jest parodie, velmi častá na veliké a rozmanité zahradě zpěvu lidového. V odstavci čtvrtém „Škola písně" zevrubněji dotýká se autor slovesné i hudební stránky písní, jejich začátků, prostředkův i koncův, Školou písně národní rozumí Hlavinka všechen mysl, cvik, návod, přípravu, všecko, co každému, kdo písně skládal, bývalo po ruce a samo se naskytovalo, všecky prvky písně v částech i v celku, zásoba rozmanitých zkušeností a odborné umělosti, všeliké příčiny vzorné, slovem všechen technický fundus instructus. Škola písně bývala školou národnosti a pomáhala národu zachovávati samobytný život a osobitý ráz národní v původní síle a neporušenosti. V odstavci pátém „Zpěváci a skladatelé" rozbírá autor otázky, kdo skládal písně, kdo zpíval, kdy a kde zpíval? Zpíval kde kdo, děti, dospívající mládež, pasáci, pasačky, chůvy, děvčata, hospodyně, hospodáři, čeleď, řemeslníci, myslivci, plťaři, pocestní i žebráci. Zpívali v létě po polích, po lukách, po lesích, po horách i dolinách u všeliké práce, v zimě po domech a po jizbách, po práci, o obžínkách, za tance, o svatbách, o křtinách, pohřbech a růz-

ných slavnostech rodinných, náboženských i národních a veřejných. V sobotu večer zvláště scházívala se chasa obojího pohlaví na náves a zpívala dlouho do noci, a děje se tak dosud na mnohých místech. Ovšem děvčata jdou dříve domů než chlapci. Často ke starému nápěvu dán byl nový text, činěny změny, opravy, vkládána nová slova, nové nápěvy, vložky, přidávány přívěsky. Písně rodily se o závod; bylať básnická síla lidu dosud živa, neporušena a nezkažena. Hudebníci bývali a jsou dosud dobrými přednašeči písní, vpadnou hned v známou notu. I starší, vážní lidé (jako mladí a bezstarostní) skládali písně, ovšem více písně rozjímavé, náučné, nábožné, vážné, kdežto mládež kypěla vtipy, rozmarností a břitkou satirou. Humor národních písní jest věru klassický. V oboru duchovní poesie vynikali písmáci a literáci, „starší bratři“ o poutech a processích. K zásobě písní také přispívali kněží a učitelé, umělí básníci a hudební skladatelé; vždyť mnohé umělé skladby básnické z doby probuzení i z naší doby znárodněly, na př. písně Fr. L. Čelakovského.

Bohužel, že nastal úpadek národní písně, nastal úpadek za tohoto století, přišla doba, jak říkáme, jarmareční poesie a moritátů, živý, čistý, kastalský pramen ryzí opravdové poesie národní se ztrácí, modernost, praktičnost vše zaplavuje a splachuje vonné květy národního ducha a domácího samorostlého života; jeť píseň národní nejčistším výronem života lidového v radostech a strastech.

Pojednání Hlavinkovo není objemné; máť jen 99 stran, ale jest obsažné, jest psáno s opravdovou láskou, s nadšenou péčí a se znalostí odbornickou. Pojednání jest doloženo 83, hlavně slovenskými písněmi (slovně i hudebně), protože jsou nejpůvodnější, a v textu jsou sta dokladů s charakteristickými výňatky z nepřebrané pokladnice národní poesie. Spisovatel poutavě a hravě vyvozuje vývoj, vznik, původ, pramen, pochod, význam i důležitost národního zpěvu, dílo jeho jest jasným a milým „pohledem do lidové dílny na písně“. Každý národopisec, každý hudebník, básník i přítel lidové poesie přečte si Hlavinkovo pojednání o národní písni rád a potěší se jím. Důstojný spisovatel věnoval dílo své „Blahoslavené památce Františka Sušila a jeho kdysi pomocníka Xav. Škorpíka“.

V Doslově spisovatel želí, že národní zpěv a zpěv vůbec umlká, že lid přestává zpívati. Autorova slova: „Česká hudba

se začíná rozléhati po světě, — a český lid se začíná živiti mlátem z ciziny“ jsou věru příliš pravdiva. Úplně s nimi souhlasíme. Vždyť národ, jemuž asi již nevrátí se prostá a pružná mysl původní a kmenový život patriarchalní, nemá se spouštěti a zapomínati toho, co již má hotového, svého vlastního a dokonalého — svých tradičních a krásných písní národních, svého ryzího zlata a svého čistého zdroje a nemá se chytati skleněných tret cizích a padati do bahna nekalého světáctví. Poklad přebohatý, jakého nemají národové větší a mocnější, a který nám sebrali naši Čelakovští, Sušilové, Erbenové, Bartošové i Kollárové a jiní, nemá ostati v knihách, ale má stále a znovu ozývati se ze srdce i z hrdel lidu našeho, aby píseň, ať duchovní, ať světská, potěšovala lid v práci i po práci, doma i ve chrámě. Proto povzbuzujme ku zpěvu i dbejme ho!

Knihtiskárna Cyrillo-Methodějská práci tuto ozdobila pěknými ornamenty národními. Díla Hlavinkova upřímně doporučujeme. *Fr. J. Rypáček.*

Rozbor Pohorské vesnice Boženy Němcové. Podává prof. Vinc. Vávra. (Zvláštní otisk z programu Vesnina na rok 1897.) Tento spisek jest něčím více, nežli jeho nápis udává. Především rozbírá „Pohorskou vesnici“ a dospívá k úsudku, že tato povídka jest z nejlepších prací Boženy Němcové, že jest formou, karakteristikou osob, napínavostí děje, socialními opravami, rázovitou mluvou plnou poučných sentencí, přísloví a výrazů obrazných daleko dokonalejší než Babička; proto také Němcová Pohorskou vesnici pokládala za svou nejlepší práci. Ale ze spisku dovídáme se také nových dat o neunavné činnosti první naší belletristky, jak od r. 1845 na Domažlicku chodila denně do bližšího i vzdálenějšího okolí, aby seznala krajinu i lid, hleděla důvěrně seznámiti se s lidem selským, všímala si horlivě jeho mravův a zvyků národních, šatů, ozdob, staveb — zkrátka stala se první naší folkloristkou. Podobně si počínala r. 1851 na Slovensku. Ovoce pak této činnosti neukládala do suchoparných pojednání, nýbrž užila ho, aby dala svým povídkám realní podklad, aby osobám v nich vystupujícím vdechla ráz skutečnosti a tedy i českosti. Neustálým pobytem mezi naším lidem Němcová poznala nejen dobré vlastnosti jeho, nýbrž i hlavní nedostatky. A tu právě zajímavy jsou opravné ideje, které uložila do

rozmluv a úvah Pohorské vesnice a na které prof. Vávra ve svém spisku poukazuje. Třeba jen čísti o tom, jak si představovala Němcová vzdělání stavu rolnického a řemeslnického, vychovávání žen, postavení šlechty v našem národě, povinnost naši k uherskému Slovácku a užasneme nad hloubkou myšlenek jejích, vyjádřených před padesáti lety. Doporučujeme studii p. Vávrovu k horlivému čtení a přemýšlení.

R. Dvořák.

O životě a spisech G. Suetonia Tranquilla spolu s překladem životopisu Caesarova z díla „De vita XII Caesarum“. Podává V. Kubelka. Program c. k. česk. vyšš. gymnasia v Uh. Hradišti na šk. r. 1895/6. Str. 34.

V I. části, jednající na 10 str. o životě a spisech Suetoniových, nepodává se nic nového.

Část II. obsahuje překlad životopisu Caesarova. Překlad čte se plynně a hladce, a jest celkem správný. Bylo by si přáti, aby nám p. překladatel i ostatní životopisy Suetoniovy přeložil.

Několik slov kap. 6. a 7. a pak celé kap od 49.—52. z příčin paedagogických nepřeloženy.

Nesouhlasím s překladem: kap. 16. pro conditione temporum — pro přítomný okamžik; kap. 17. pignoribus captis — dal zabaviti statky; 31. ostentum tale factum est — sběhla se tato udalost; 37. axe diffracto — zlámala se osa (o voze); 43. ius laboriosissime dixit — velmi obětavě; 58. locorum situs — celá krajina; 61. natus — když se mu vylíhl (kůň); 81. avis regaliolus — čížek (snad zlatohlávek, králíček).

Příliš rozvláčně zdá se mi přeloženo: kap. 16. conpescuit donutil v pokoji se rozejíti; 44. nec nisi ante expertos adgredi proelio ale neodvážiti se rozhodného boje, pokud by jich dříve v potýčkách nezkusil; 45. saepe obtrectatorum iocis obnoxiam (deformitatem) expertus ježto byl pro ni často terčem úštěpků posměvačům.

Neužíval bych vazby „když se mu úmysl jeho zmrzel“, slovesa býti ve vazbě nom. s inf. a nepsal bych zapoměnlivost (55).

„Obstava“ (29, 31) užíváme v jiném smyslu než byla intercessio tribunorum.

Z chyb tiskových jsem si poznamenal str. 5. *Καὶ*, 6. *ἐσϑημάτων*, *ητοι*, 7. *ἐπισήμων*, 9. líší, 13. jedině, 19. pictatem, 30. (pozn. 55.) vozen, 33. užívání.

Věci, na něž dovolil jsem si upozorniti, jsou váhy nepatrné a neujímají výbornému jinak překladu ceny. *Jos. Benhart.*

Časopis Musea království Českého. Redaktor Antonín Truhlář. Ročník LXX. V Praze 1896.

Rokem 1896 skončil nejstarší náš časopis vědecký sedmdesát let svého vycházení; počalť vycházeti r. 1827 za redakce Frant. Palackého.

Ročník LXX. má 666 stran a jest zahájen obšírným Přednesením jednatele Společnosti Musea království Českého Karla Tieftrunka, jenž vyličuje stav musea a práci společnosti musejní za rok 1895. — Prof. dr. Frant. Pastrnek uveřejňuje svou první přednášku universitní jakožto úvahu O počátcích slovanské filologie v Čechách, zvláště o Fortunátovi Durichovi a jeho poměru k Dobrovskému. Získalť skromný, tichý a učený Durich, první opravdový pěstitel slovanské filologie u nás, Jos. Dobrovského bádání slovanskému i jazykozpytu. Nový professor slovanské filologie na universitě nemohl vhodněji a účinněji zahájiti své přednášky než zaslouženou vzpomínkou na slavného Turnovana, přítele i ctitele největšího našeho slavisty. — Dr. J. V. Šimák zevrubně líčí Spor o dědictví Rožmberské v letech 1523—1538 po smrti mocného pana Petra z Rožmberka, jenž svou závětí a porušením zákona rodinného vlastní polovici jmění odkázal přátelům svým, zvláště panu Zdeňkovi Lvovi z Rožmitála. Tomu opřeli se Rožmberkové a spojili se proti straně Lvově s nekatolickými a městskými odpůrci šlechtické oligarchie a pomohli na trůn český Ferdinandovi Habsburskému, manželu Anny Jagajlovny. — Prof. Frant. Bareš píše O právu hraničném v někdejším kraji Boleslavském z konce 16. století (v Bělé 1586—1588, v Turnově l. 1588—1589, v Mladé Boleslavě l. 1589 a v Chotětově l. 1578). — Ferd. Menčík podává Zlomek traktátu sv. Bernarda o boji duchovním, který nalezl přilepený na deskách rukopisu c. k. dvorní knihovny (č. 15.067). — P. Frant. Jedlička referuje O rukopise staročeského románu o Barlaamovi a Josafatovi, kterýžto rukopis pevně svázaný obsahuje 107 pergamenových listů textu a titulní obrázek též na pergameně, a jest ve sbírce nedávno zesnulého JUDra Ant. ryt. Becka, ředitele dvorní a státní tiskárny, horli-

vého vlastence. Písmo rukopisu tohoto jest umělecké a ozdobené pěknými iniciálkami. — Dr. Karel Hostaš sbírá zprávy O Klatovské rodině Krystyanů (Křesťanů) z Koldína, o Matěji Křesťanovi, snad strýci slavného právníka Pavla, o bratrovi Pavlově Janovi, o sestře jejich Dorotě, o Kateřině, snad sestře nejmladší, i o samém mistru Pavlovi. — Dr. Václav Flajšhans širokou úvahou Boj o Rukopisy (také o sobě vydanou) v prvém článku shrnuje své vývody, že se odhodlal svým článkem žádati za prodloužení moratoria pro R. K.; uvážil všecky námitky (jazykové) Gebauerovy a myslí, že úplně vyvrátil tři nejhlavnější, svědčící o Hankově autorství; z ostatních patnácti koincidencí že jistě větší část vyvrátil úplně a ostatek seslabil a že své vývody založil na principu jediném a v sobě shodném, totiž na uznávání východního původu R. K. a na uznávání novotvarů v něm. V R. K. ostanou zvláštnosti a odchylky, avšak nemusí svědčiti o nepravosti. Ve druhém článku všestranně odpovídá prof. Gebauerovi na dlouhou polemiku z Listů filologických o téže věci. — Dr. Václ. Vondrák příspěvkem K otázce o slovanských abecedách ukazuje na nejnovější spis Abichtův o věci a vystihuje stručně příčiny, proč pokládá hlaholici za starší kyrillice; Abicht pokládá za původce hlaholice sv. Cyrilla a dokazuje, že všecka iberská (gruzinská) abeceda byla přijata do hlaholštiny. — Prof. Vinc. Vávra, životopisec a obratný interpret Boženy Němcové, uveřejňuje dvě řady Nových dopisů Boženy Němcové. Prvá řada, sedm dopisů z let 1850—1851, obsahují dopisy Boženiny, psané Veronice Vrbíkové, později choti Mat. Mikšíčka, a přidán jest osmý dopis, psaný uč. Jos. Koliskovi do České Skalice r. 1860. Listy tyto objasňují poměr Boženin k Mat. Fr. Klácelovi a dosvědčují, že babička Boženina byla skutečně uvědomělou Češkou. Druhá řada obsahuje šest listů Boženiných, psaných prof. Janovi Helceletovi, kteréžto listy nejlépe objasňují vzácnou povahu Boženinu, její smýšlení i strádání a jsou výborným příspěvkem k jejímu literarnímu tvoření, zvláště k „Babičce“. Jest velmi záhodno, aby také byla vydána obšírná a obsažná korrespondence Ig. J. Hanuše s Janem Helceletem. — Dr. Zikmund Winter pojednáním Karlova akademie za bouře stavovské dotýká se nezdařených pokusův o povznesení university Pražské a na základě universitních zápisů líčí důkladně osudy

stavovského vysokého učení za dob bouřlivých od 23. května r. 1618 do bitvy Bělohorské. — Prof. Ant. Havlík píše O významu slovných shod rýmových pro poznání příbuznosti skládání staročeských a srovnává za tou příčinou Alexandreidu s legendami o Panně Marii, o Jidáši, o Pilátovi, o Seslání Ducha Svatého, o XII apoštolích a dodatkem s leg. o Umučení ve zlomcích Dom. Kinského a Štítného. — Dr. Voj. J. Nováček podává Několik nových zpráv o Zikmundovi Hrubém z Jelení a rodině jeho, doplňuje pojednání Jos. Truhláře z ročn. LX., otiskuje autograf Zikmundův, totiž kvitanci, svědčící, že Erasmus Roterdamský Zikmundovi odkázal 150 dukátů, a sbírá zprávy o listech Zikmundových Pavlovi, Erasmovi a Šimonovi Petrovi. — Frant. Mareš článkem svým Literární působení kláštera Třeboňského upozorňuje na význam zaniklého kláštera Třeboňského, založeného Rožmberky r. 1367 a zvláště pojednává o Oldřichovi Křížovi z Telče, jenž r. 1478 vstoupil do řádu sv. Augustina v Třeboni a zemřel v něm jako kmet stoletý r. 1504. — Vhodné příspěvky jsou V dodatcích a opravách k biografiím starších spisovatelů českých a k starší české bibliografii. Dr. Z. Winter dotýká se pře Mik. Al. z Kaménka s M. Skálou z Kolínce; Dr. J. V. Šimák vypisuje z desk dvorských zápis týkající se Mikuláše Kováče z Hodíštkova; dr. V. J. Nováček vypravuje o honoráři (100 kop gr. č.), který dostal Mart. Kuthen ze Sprimsberka za opěvání slavného příjezdu krále Ferdinanda I. do Prahy r. 1558, uveřejňuje závěť Václava Křesovce z Křesovic z r. 1579 a podává zprávu o knihovně řeholních kanovníků sv. Augustina na Karlově na Novém Městě Pražském, kamž daroval 23 rukopisy (21 perg., 2 pap.) kněz Jan, farář Černějovský a Doběšovský; Ant. Rybička, biograf neunavený, podává příspěvky k životopisu Adama Hubra z Rysenpachu, Pavla Ješína, Jana Sandela, Dan. Vepřka, Ant. Václ. Norb. Mathejdesa ze Závětic a Frant. Bartoně. — Úvahy a zprávy literarní jsou zevrubné, obsažné, věcné i střízlivé. Mimo zprávy musejní a knihopisné jsou přidány všeobecné rejstříky k deseti ročníkům Č. Č. M. za léta 1887—1896. Z rejstříků těch jest zvláště vytknouti, že za deset posledních let Č. Č. M. přinesl dodatky a opravy k životopisům *292* českých spisovatelův.

Č. Č. M. dokončil svých sedmdesát záslužných ročníkův. Kéž dílo počaté velikým Hodslavanem před sedm-

desáti lety dále se zvelebuje ve smyslu jeho „Slova k vlastencům“ z r. 1827. a „Předmluvy“ z r. 1837! Dosud Č. Č. M. vycházel o čtyřech svazcích, které tvoří nyní již slušnou bibliotheku; ročníkem 71. počíná Musejník vycházeti o šesti svazcích, což lze jen chváliti. *Fr. J. Rypáček.*

Nová díla:

Z nákladu České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění: Z třídy I.:

Denary údělných knížat na Moravě (XI. a XII. stol.). Napsal Josef Smolík. Se čtyřmi tabulkami. Stran 68.

Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém vydán svazek II.: Polit. okres Lounský. Napsal Dr. Boh. Matějka. Stran 94.

Z třídy III.:

Archivu pro lexikografii a dialektologii vyšly čísla I. dva svazky Kottových Příspěvků k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. Stran 580.

Úplný místopisný slovník království Českého. II. Část historická. Sepsal Aug. Sedláček. U Bursíka a Kohouta v Praze. Až po K. Stran 400.

O původu Slovanů. Studie k slovanským starožitnostem. Napsal Dr. Lubor Niederle. Stran 149.

Marie Červinková-Riegrová. Životopisný nástin. Napsala Božena Augustinová. Stran 112.

Der Prager Juni-Aufstand 1848. Von Frhr. v. Helfert. Otisk z „Oesterr. Jahrbuch“ 1897. Stran 271 a IV.

Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhm. Romantik. S dodatkem: Kollár in Jena und beim Wartburgfest. Von Dr. Mathias Murko. Stran 373 a XII.

Die Burg Helfenstein in Maehren. Von Isidor Kahlig. Stran 134.

Denkmalpflege. Von Frhr. von Helfert. Stran 196.

Geschichte der Gründung und der Wirksamkeit der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften waehrend der ersten fünfzig Jahre ihres Bestandes. Von Dr. Alf. Huber. Stran 176.

Dr. Martin Luthers Leben. Von Franz Fauth. Stran 228 s 25 obrazy.

Z Akademie Krakovské:

Rozpravy Akademie umiejętności. Wydział historyczno-filosoficzny. Serya II. Tom VIII. — Wydział matematyczno-przyrodniczy. Serya II Tom X. Sprawozdanie komisyi fizyograficznej obejmujące pogląd na czynności dokonane w ciągu roku 1895 oraz Materyaly dla fizyografii krajowej. 1896.

T. L. Burattiniego „Miara powszechna“. Traktat wydany w roku 1675 w Wilnie po włosku a obecnie przetłomaczony na polski.

J. Stoka, M. Pudłowskego i J. A. Kmity „Powieści wierszowane 1564—1610.“ Wydał Samuel Adalberg.

Z Akademie jihoslovanské:

Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1896.

Rad jugoslav. Akademie. — Razredi filologijsko-historijsky i filosofijsko-juridički (XLVII). — Matematičko-prirodoslovni razred (XXIII).

Časopisy:

Sborníku Museálnej slovenskej společnosti za redakce A. Sokolíka, ročníku II. vydán svazek 1. s tímto obsahem: Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda (P. Križko). — Miestne mená vo Spiši (Š. Mišík). —

Mikušovská dolina (Vršatský). — Vulkanismus a jeho útvary na okolí Kremnice (J. Dohnányi). — Dve formy aktívneho slovesa v slovenskej reči (L. A. Reuss). — Povery a čary v Kostolnom (D. L. Lačný). — Meteorologia a klimatologia (Dr. J. Wagner). — Nemoce a ich liečenie u pospolitého ľudu (R. Uram-Podtatranský). — Zvyky a obyčaje pred i počas svadby (J. Herkely a J. Štefanica). — Život a účinky Karola Linné (A. Kmeť). — Záhadné dejepisné otázky (Fr. Sasinek). Dokazuje, že Keltové nikdy nebydleli mezi Dunajem a Karpatami a že Slováci bydlí na Slovensku od dob předhistorických napřed se jménem Getův (Dákův), potom Kvadův a konečně Rugův i ještě za doby sv. Štěpána. — Zprávy spolkové.

Časopisu Musea království Českého vydán redakcí Antonína Truhláře ročníku LXXI. sv. 3. — Obsahuje: Rozhledy po nynějším stavu psychologie. Úvahy a zprávy ze třetího mezinárodního sjezdu. Podává Dr. Fr. Krejčí. — Vzájemné dopisy Václava Hanky a J. Kollára. Zbytky staročeské legendy „o narození a dětinství Krista Pána“ ze XIV. stol. Podává A. Patera. — Zpráva o českém rukopise v Bodleauské knihovně v Oxfordě. Podává prof. P. Sýrku. — Studenti z Čech a z Moravy ve Witemberku od r. 1502—1602. Sestavil Ferd. Menčík. Drobné příspěvky a Hlídka literární.

Českého Časopisu Historického redakcí J. Golla a A. Rezka vyšel ročníku III. sešit 4. Obsahuje články: Messer Brunetto Latini, Dantův předchůdce a učitel (J. Vrchlický). — Palaethnologie (L. Niederle). — Francouzské školství za doby revoluce (Fr. Drtina). — Dobnerův původ a příbuzenstvo (V. J. Dušek). Drobnější články: Mikuláš řečený Efficax z Lucemburku a Mikuláš levoboček krále Jana (L. Klicman). — Majestát krále Fridricha Falckého (J. Čelakovský). — Literatura a zprávy

Sborníku České společnosti zeměvědné vydán redakcí Dra J. Frejlacha a Dra J. Metelky ročníku III. sešit 4. — Obsahuje mimo rozpravu E. St. Vráza, Ze Singapuru na Novou Guineu, bohatý vědecký obzor, zprávy a literaturu.

Seznam nových členů Matice moravské

od 19. března do 19. září 1897.

Činný člen: Pan Antonín Truhlář, professor při c. k. akad. gymnasiu v Praze.

Přispívající členové:

Boskovice: sl. okresní knihovna učitelská. — Drysice: ctěná správa školy. — Ivančice: P. Jan Veselý, kooperator; Cyrill Škroch, odborný učitel. — Meziříčí n. Beč.: Jiří Janda, c. k. professor — Místřice: ct. správa školy. Olomouc: Fr. Úlehla. — Petrohrad: Polychronius Sýrku, universitní professor. — Praha: Dr. J. V. Nováček, adjunkt zemského archivu. — Přerov: Dr. Em. Dostal, lékař; Fr. Tropper, starosta. — Výčapy: ct. správa školy.

Posledně bylo vykázáno 1231 členů; přibylo 13 nových členů, ubylo úmrtím neb výstupem 10 členů, zbývá 1234 členů.

Oprava. Do článku J. Klvaně o Peštské výstavě v sešitě II. vloudilo se několik smysl rušících chyb, totiž:

Na str. 162 v 6. řádku z dola vynecháno za slovem „talíře“ slovo patřily. Na str. 163 ve 4. řádku shora stůjž za „17.“ slovo představující a na téže stránce 5. řádek z dola místo „návrší“ slovo návsí. Na str. 164 ř. 8. shora místo „Dravu“ stůjž Oravu a na str. 166 ř. 2. shora místo „z Prešpurka“ stůjž z Prešpurska.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice moravské.

